

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज-
विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं—

हिन्दी-गुर्जर-भाषा अनुवादसहितम्—

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

BHAGVATISUTRA

(चतुर्दशो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि-
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री-शामजीभाई-बेलजीभाई वीराणी
तथा फडवीवाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

शिशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रति १२००

वीर-संवत्

२४९६

विक्रम-संवत्

२०२६

ईसवीसन्

१९७०

मूल्यम्—रु० २५-००

भजवानुं ठेकाखुं :
श्री आ. भा. श्वे. स्थानकेवारी
नेनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैप यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व-इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००

द्वितीय संवत् २४६६

तृतीय संवत् २०२६

चतुर्थी संवत् १६७७

: मुद्रक :

भण्डारालाद छगनदाद, शाह

नवप्रलात प्रिन्टींग प्रेस,

धीकांटा रोड, अमहाबाद,

भगवतीसूत्र भा. १४ वें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक

विषय

पृष्ठाङ्क

अ. २० का छठा उद्देश

१ पृथिव्यादि जीवों के परिणामका निरूपण १-२१

२ अपूकायिक जीवों के परिणामका निरूपण २२-३७

सातवां उद्देश

३ बन्धके स्वरूपका निरूपण ३८-५६

आठवां उद्देश

४ कर्मभूमिक आदि का निरूपण ५७-७०

५ कालिकश्रुतका विच्छेदआदिका निरूपण ७१-८३

नववां उद्देश

६ लब्धिवाले अनगारकी गति का निरूपण ८४-९५

७ जङ्घाचारण की गतिका निरूपण ९६-१०७

दशवां उद्देश

८ सोपक्रम निरूपक्रम आयुष्य वाले जीवों का निरूपण १०८-१२७

९ नैरयिकों के उत्पाद आदिका कथन १२७-१४६

१० नैरयिकों के षट्कादिसमर्जितत्वका निरूपण १४२-१६४

११ नैरयिकों के द्वादशादिसमर्जितत्वका निरूपण १६४-१९५

इक्कीसवें शतक का पहला उद्देश वर्ग १

१२ इक्कीस वें शतक के वर्ग संग्रहणी गाथा १९६

१३ वर्गस्थ उद्देश का संग्रह १९७-१९९

१४ औषधि शाल्यादिवनस्पति के मूल में रहे हुए

जीवों का निरूपण

१९९-२२४

दूसरा उद्देश

१५ शाल्यादिवनस्पति के कन्दादि में रहे हुए जीवों का निरूपण २२५-२३३

तीसरा उद्देश से सप्तम उद्देशक

१६ स्कन्धादि के अश्रित जीवों का निरूपण २३४-२३७

आठ-नव-दशवां उद्देश

१७ पुष्प, फल-बीज में रहे हुए जीवों का निरूपण- २३८-२४३

दूसरा वर्ग उद्देश पहला

१८ कलाय आदि धान्यादि के मूलादि गत जीवों का निरूपण २४४-२५२

तीसरा वर्ग

१९ औषधि-वनस्पति अतसी आदि के मूलादिगतजीवों का निरूपण २५२-२६०

वर्ग चौथा

२० पर्ववाले वनस्पतिगतजीवों का निरूपण २६१-२६४

पांचवां वर्ग

२१ पर्ववाले वनस्पति में इक्षु आदि वनस्पतिके उत्पादादिका निरूपण २६५-२६७

छठा वर्ग

२२ पूर्ण वनस्पति जीवों के उत्पाद आदि का कथन २६८-२७१

सातवां वर्ग

२३ हरित वनस्पति जीवों के उत्पाद आदि का कथन २७२-२७५

आठवां वर्ग

२४ तुलसी आदि वनस्पतिगत जीवों के उत्पाद आदि का कथन २७६-२७८

बाबीसवां शतक

२५ बाबीसवें शतक के उद्देशों की संग्राहक गाथा का कथन २७९-२८०

पहला वर्ग

- २६ वलयवनस्पति के मूलगत जीवों के उत्पत्ति
आदि का निरूपण २८१-२९३

दूसरा वर्ग

- २७ नीम-आम्र विगैरह वनस्पति गत जीवों के
उत्पात आदि का निरूपण २९४-२९७

तीसरा वर्ग

- २८ बहुबीज वाले वनस्पति के मूल आदि में रहे हुए
जीवों के उत्पातादि का निरूपण २९८-३०४

चौथा वर्ग

- २९ गुच्छ जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३०५-३०७

- ३० गुल्म जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३०४-३१०

- ३१ बरुणी जाती के वनस्पति के मूलादिगत जीवों के
उत्पातादि का निरूपण ३११-३१४

- ३२ तेवीसवां शतक की अवतारणिका
वर्ग १ ३१५

- ३३ आलुकादि वनस्पतिकाय के जीवों की उत्पत्ति
आदिका निरूपण ३१६-३२०

शतकं २३ वर्ग दूसरा

- ३४ छोही, नीहू आदि वनस्पति के जीवों की
उत्पत्ति आदि का निरूपण ३२१-३२४

तीसरा वर्ग

- ३५ अवक आदि वनस्पतिकाय जीवों के उत्पत्ती
आदि का निरूपण ३२५-३२८

चौथा वर्ग

- ३६ पाठादि वनस्पतिकाय जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण ३२९-३३३

पाँचवाँ वर्ग

३७	माषपर्णी आदि वनस्पति के मूलगत आदि जीवों के उत्पत्ति आदि का निरूपण	३३३-३३६
	चौथीसवाँ शतक उद्देशक पहला	
३८	उद्देशकों के द्वारों का संग्रह	३३७-३३९
३९	नैरयिकों के उत्पात आदि द्वारों का निरूपण	३४०-३५०
४०	नैरयिकों के परिमाण आदि द्वारों का निरूपण	३५०-३६५
४१	जघन्य स्थितिवाले उन नारकों में उत्पन्न होने वाले पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीवका निरूपण	३६६-४०८
४२	संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों का नारको में उत्पत्ति का निरूपण	४०९-४५५
४३	पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यचों के शर्कराप्रभा में उत्पत्ति का निरूपण	४५५-४८७
४४	मनुष्यों से नारको में उत्पत्ति आदि का निरूपण	४८७-५१९
४५	शर्करा प्रभादि से छठी पृथ्वी पर्यन्त के नारकादि कों का उत्पत्ति आदि का निरूपण	५१९-५४७
	दूसरा उद्देश	
४६	असुरकुमार देवका उत्पातादि का निरूपण	५४८-५८७
४७	संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यचों का असुरकुमारों में उत्पत्ति का निरूपण	५८७-५९४
४८	मनुष्यों से असुरकुमारों में उत्पत्ति का निरूपण तीसरा उद्देश	५९४-६०८
४९	नागकुमारादिकों का उत्पात आदि का कथन चतुर्थ उद्देशसे द्वारहवाँ उद्देश	६०९ थी ६५४
५०	सुवर्णकुमारादि के उत्पाद आदि का कथन	६५५-६५६
	समाप्त	

“ असंख्यं जीवियं मा पमायए ”

श्री विनोदकुमार वीराणी
(टीक्षा लीधा पहेलां शास्त्राल्यास करता)

जन्म : पोर्टसुदान सां. १९९२

टीक्षा

भीरान - (राजस्थान)
सां. २०१३ वैशाख वद १२
ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

कुलोटी - (राजस्थान)
सां. २०१३ श्रावण सुद १२
ता. ७-८-५७ बुधवार

બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતૃશ્રીનું નામ જેન મણિજેન વીરાણી. બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. જેન મણિજેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વલવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા ખતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલજીયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વી-ઝેડેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સં. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વલવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડ્યું. હુંડાકાલ અવસર્પિણિના આ દુષમ નામના પાંચમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક ક્ષોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા. દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, એવિહાર આદિ પરચક્રખાણુ વિ. ધર્મકાર્ય તેઓ ચૂક્યા નહીં. જિંચી કોટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક આદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

શયન કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંગ્રો અને ઝખ્લો વાપરતા, કોઈ વખતે કબજો પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કૈટ પહેરી લેતા અને સુહપત્તિ, પાથરણું, રત્નોહરણુ અને બે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવહયાની બરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવોનો કોઈ ભરોસો નથી “જસંસ્વયં જીવિયં મા પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધ તું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રતો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા ઘોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજી પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદ્રજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. બ્ર પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. સુખર્ષમાં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બંદકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને ઘોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વલવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગના હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘જે હજી વાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઠ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના લાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બંનેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂં શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જણાવેલ હતું, જે પૂં શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણું વિઘ્નો થશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાતું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સાંભાચિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જોધપુરની ટિકિટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અહીં કલાક ગાડી પડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઠાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશને તથા જોધપુર જંકશને થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ઠા વાગ્યે કલોલી

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં બિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવજીવપજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિત્તાય આપશ્રીની બીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તેજ દિવસે બપોરના શાસ્ત્રજૂ મુનિશ્રી સમર્થલાલજી મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી, કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

મારા માતા-પિતા મોહિને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ નહતું અને ‘અસંખ્યં જીવિયં મા પમાયવ?’ ને આધારે હું એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી અંતરિયત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી પગલું ભરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત લગવે તો તેથી શ્રી સિદ્ધ લગવે તોની સંક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવેશ્યાનો પાઠ લખીને મારા અત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સર્માજને જોઈને ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારા વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનનું સૂત્રના ૧૬ માં અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્યનું જીવનનું ખરું કર્તવ્ય મોક્ષકળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માંગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાંત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડકે લાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને બીજું બાબુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જેરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી. તેથી મેં વિચારીને આ પગલું ભયું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયાં પછી પાછળથી ખખર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યાં. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમનાં પિતાશ્રીને જે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ ચાતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) બહાર કારણ કે ખીચનમાં પૂઠ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. ચંકિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. અને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

૧૧

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદલાલજીએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દેવ એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બજારગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ પિરાજમાન હતા. કુલે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠ્ઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કઈ શાસન રસી”ની ભાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી ભાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે, અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દેઠ જવાબના પરિણામે તેજ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીષદરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી વાકેફ કર્યાં.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘ પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઠ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આવ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ક્લોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજતે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજત લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માર્ગતાં જણાવ્યું કે મને હાજત બહુ લાગી
છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ્વ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજતે એકલા જવાનો ખનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજતથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર એ ગાયો
આવી રહી હતી. ખીજી બાજુથી ટ્રેઈન પણ આવી રહી હતી તેની ંહિસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ
લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને ખચાવવા ગયા. ગાયોને
તો ખચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
જે રજોહરણ કે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યાઈ હતું, તે રેલ્વે લાઇન
ઉપર પડી ગયું. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછું સંપાદન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
ચહેરા પર લબ્ધ શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતાં તે તરફ ક્લોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ કાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડકેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ક્લોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના ખબર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
વખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક નોકર જ
ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં હકીકત
સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. જેથી તેઓ સ્વેચ્છલ
પદેનથી ક્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અસિસંસ્કાર થઈ ગયો. સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થાં કલાક મોઠો પહોંચ્યો. જો સંદેશો સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબ્દરૂપે પણ ચહેરો જોવાનો અને અંતિમ-દર્શનનો પ્રસંગ મળત. પરંતુ અંતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં.

આથી પૂર્વેનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ ટ્રેઇન મારફત કલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી હુલ્લલુલોલ અને મંચિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક એક્ય કરીને. શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાના સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યાં જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું! સમાજનો આશાદીપક ઓલવાઈ ગયો! ઝટ ઊગીને આથમી ગયો! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મંચિબેનેને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે:-
બેન! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગળું છે? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમંત્રી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય:-

પ્રાથમિક તેમ જ અલ્પકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘અદ્વિવિજાં વેમાણુરાગરક્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈલવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી. પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દત્તિન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુર ગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગહરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિનો જીવનના એ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી?

ઉત્તર:-પચ્ચાં આરાનાં લદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્તા) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની પડિમા અંગીકાર કરી અને શિયાળાણીના પરીષદથી કાળ કરી નક્કીનગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર:—કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જીઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કેશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા જોઈએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણ તિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા. ઘ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા નથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

આધુનિકશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ મંગળદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી શામળભાઈ વેલજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ

(સ્વ.) શેઠશ્રી છગનલાલ શામળદાસ ભાવસાર
અમદાવાદ.

શેઠશ્રી રામજીભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે એઠેલા
લાલાજી કિશનચંદજી સા. જોડરી
ઉમેલા સુપુત્ર ચિ. મહેતાખચંદજી સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દોષતા)

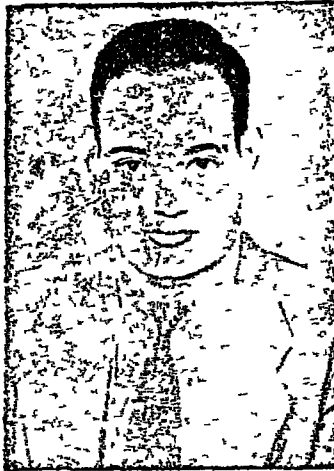
આધ્યમુરખીશ્રાવ્યો

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગલભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

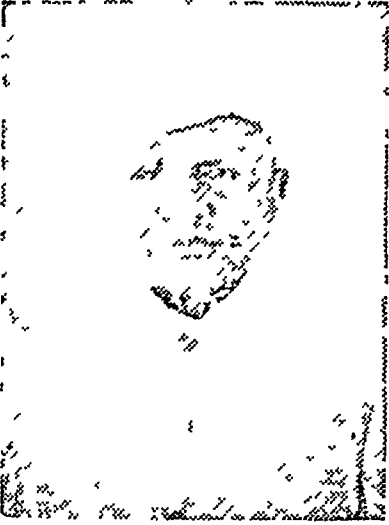

શેઠશ્રી નેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

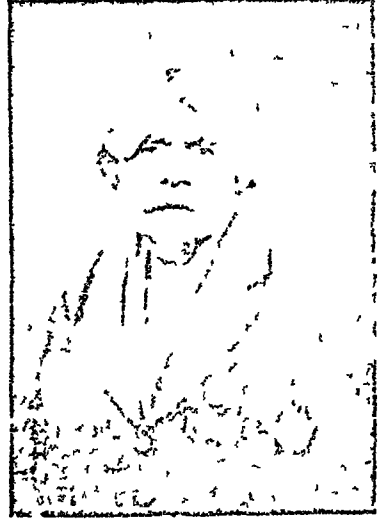

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણુકલાલ
અમદાવાદ

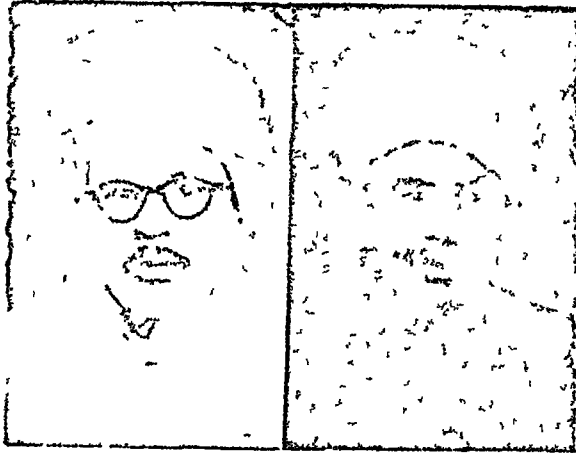
આવમુરખખીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લાલજી પારેખ
રાજકોટ.

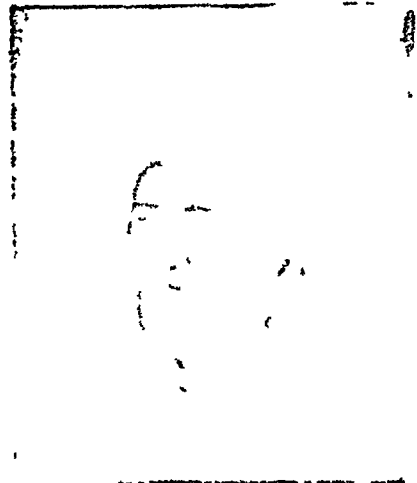
કેઠારી હરગોવિંદ જ્ઞેવંદલાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. લુણિયા
તથા શેઠશ્રી જ્ઞેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ) શેઠશ્રી ધારશીલાલ જીવજીલાલ
બાટસી

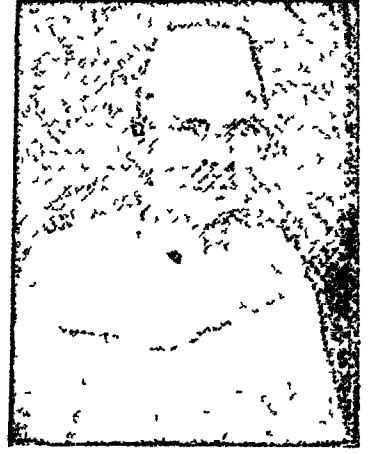

સ્વ શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકનચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

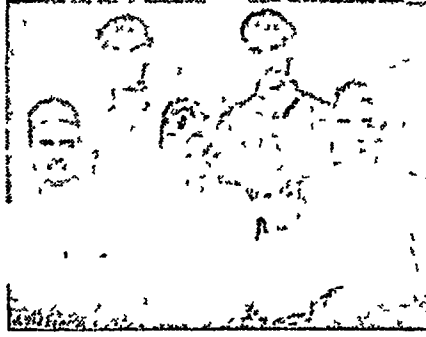
આઘમુરખીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
ઋષભચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદ
જવાહીરલાલજી ખરડિયા
૨ આજુમાં બેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી ખરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ ખરડિયા

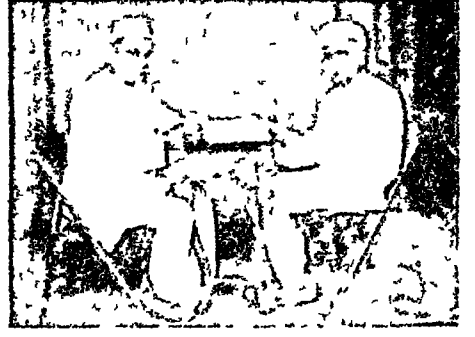

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

પટેલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણંદ (જી. અમદાવાદ)

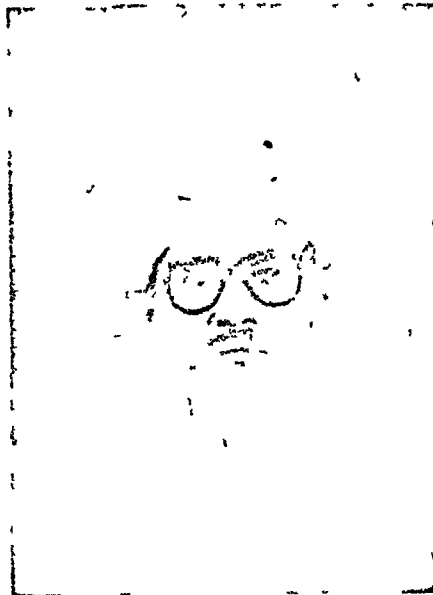
૧ અમીચંદલાઈ તથા
૨ ગીરધરલાઈ બાંટવિયા

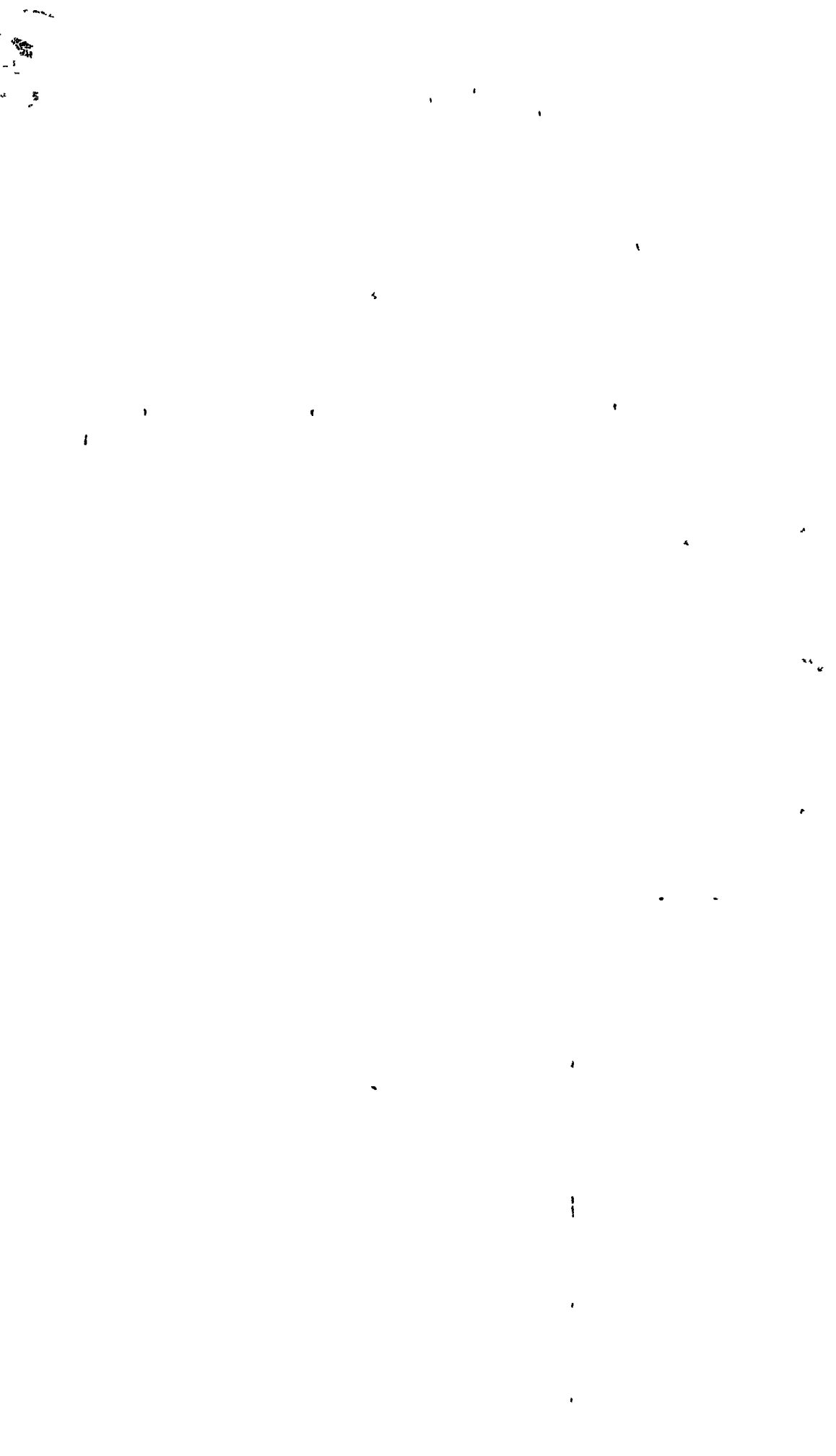
શહાજી શ્રી મોડીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદલાઈ મહેતા

ધીમાન શેઠ સા. શ્રી કાનુગા ધિંગટમલજી સાથ

॥ श्री बीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
ग्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(चतुर्दशो भागः)

अथ पण्ठोद्देशकः प्रारभ्यते

पञ्चमोद्देशके पुद्गरूपरिणामः कथितः पण्ठोद्देशके तु पृथिव्यादिजीवानां
परिणामः कथयिष्यते, इत्येवं संवन्धेन आयातरय पण्ठोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्-
'पुढविकाइए णं भंते !' इत्यादि ।

मूलम्- 'पुढविकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्कर-
प्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए, समोहणित्ता जे भविए
सोहम्मे कप्पे पुढवीकाइयत्ताए उववजित्तए, से णं भंते ! किं
पुर्विं वा उववजित्ता पच्छा आहारेजा पुर्विं आहारेजा पच्छा
उववज्जेज्जा गोयमा ! पुर्विं वा उववज्जेजा, एवं जहा-सत्तर-
समसए छट्ठुद्देशे जाव से तेणट्ठेणं गोघमा ! एवं बुच्चइ पुर्विं वा
जाव उववज्जेज्जा । णवरं तेहिं संपाडणं, इनेहिं आहारो भन्नइ
सेसं तं चेव । पुढविकाइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्कर-
प्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए
ईसाणे कप्पे पुढविकाइयत्ताए उववजित्तए० एवंचेव एवं जाव
ईसीपट्ठभाराए उववाएयव्वो । पुढवीकाइए णं भंते ! सक्करप्पभाए
वालुयप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए, समोहणित्ता जे
भविए सोहम्मे जाव ईसीपट्ठभाराए, एवं एएणं कमेणं जाव

तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए समाणे जे
 भविए सोहम्मे जाव ईसीपवभाराए उववाएयव्वो । पुढवी-
 काइए णं भंते ! सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य
 कप्पाणं अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए इमीसे रयण-
 प्पभाए पुढवीए, पुढविकाइयत्ताए उववज्जित्तए, से णं भंते !
 पुढ्वि उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा, सेसं तं चेव जाव से तेण-
 ट्ठेणं जाव गिक्खेवओ । पुढवीकाइए णं भंते ! सोहम्मीसाणा-
 णं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहए, समोह-
 णित्ता जे भविए सक्काप्पभाए पुढवीए पुढविकाइयत्ताए उवव-
 ज्जित्तए० एवं चेव एवं जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो । एवं
 सणंकुमारमाहिंदाणं वंभलोगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए
 समोहणित्ता पुणरवि जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो, एवं वंभ-
 लोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए पुणरवि जाव अहे
 सत्तमाए, एवं लंतगस्स महासुक्कस्स कप्पस्स अंतरा समोहए पुण-
 रवि जाव अहे सत्तमाए ? एवं महासुक्कस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स
 अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए, एवं सहस्सारस्स आणय पाणय
 कप्पाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए, एवं आणय पाणयाणं
 आरणअच्चुयाण य कप्पाणं अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए ।
 एवं आरण अच्चुयाणं गेवेज्जविमाणाण य अंतरा जाव अहे सत्त-
 माए एवं गेवेज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा पुणरवि
 जाव अहे सत्तमाए एवं अणुत्तरविमाणाणं ईसीपवभाराए य
 पुणरवि जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो ॥सू० १॥

छाया-पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! अरयाः रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे कल्पे पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! किं पूर्वोत्पद्य पश्चादाहरेत्, पूर्वमाहरेत्, पश्चादुत्पद्येत ? गौतम ! पूर्वं वा उत्पद्येत एवं यथा सप्तदशशतके षष्ठोद्देशे यावत् तत्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पूर्वं वा यावत् उत्पद्येत । नवरं तेषु संप्रापणम्, एषु आहारो भण्यते, शेषं तदेव । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! एतस्या रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्य ईशाने कल्पे पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुम्० एवमेव एवं यावत् ईषत् प्राग्भाराम् उपपातयितव्यः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! शर्कराप्रभायाः बालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे यावत् ईषत्प्राग्भाराम् एवमेतेन क्रमेण यावत् तमाया अधः सप्तम्याश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतः सन् यो भव्यः सौधर्मे यावत् ईषत्प्राग्भाराम् उपपातयितव्यः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! सौधर्मेगानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्य एतस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुं स खलु भदन्त ! पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरेत्, शेषं तदेव यावत् तत्तेनार्थेन यावत् निक्षेपकः । पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! सौधर्मेगानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः शर्कराप्रभायाम् पृथिव्याम् पृथिवीकायिकतया उत्पत्तुम्०, एवमेव एवं यावद् अधःसप्तम्यामुपपातयितव्यः । एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः ब्रह्मलोकस्य च कल्पस्य अन्तरा समवहतः समवहत्य पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम् उपपातयितव्यः, एवं ब्रह्मलोकस्य छान्तकस्य च कल्पस्यान्तरा समवहतः, पुनरपि यावद् अधःसप्तम्याम्, एवं छान्तकस्य महाशुकस्य कल्पस्य च अन्तरा समवहतः, पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम्, एवं महाशुकस्य सहस्रारस्य कल्पस्य अन्तरा पुनरपि यावद् अधःसप्तम्याम्, एवं सहस्रारस्यानतमाणतकल्पयोश्चान्तरा पुनरपि यावदधःसप्तम्याम्, एवमानतमाणतपोरारणाच्युतयोश्च कल्पयोरन्तरा पुनरपि यावदधःसप्तम्याम्, एवमारणाच्युतयोर्धैव्यकविमानानां चान्तरा यावदधःसप्तम्याम्, एवं धैव्यकविमानानामनुत्तरविमानानां चान्तरा पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम्, एवमनुत्तरविमानानामीपत्प्राग्भाराम् पुनरपि यावदधःसप्तम्याम् उपपातयितव्यः ॥ सू० १ ॥

टीका—‘पृथिवीकाऽए णं भन्ते ! पृथिवीकायिकः खलु भदन्त ! ‘इमीसे रयणस्पभाए य सक्करप्पभाए य’ एतस्याः रत्नप्रभायाश्च शर्कराप्रभायाश्च

પૃથિવ્યાઃ 'અંતરા' મધ્યે 'સમોહણ' સમવહતઃ—મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃતવાન્
 'સમોહણિતા' સમવહત્ય—મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કૃત્વા 'જે ભવિણ' યો ભવ્યઃ—
 ભવિતું યોગ્યઃ 'સોહમ્મે કપ્પે' સૌધર્મે કલ્પે 'પુઠ્ઠવીકાહ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ'
 પૃથિવીકાચિક્કતયા—પૃથિવીજીવસ્વરૂપેણ ઉત્પત્તુમ્ યોગ્યઃ, 'સે ણં મંતે !' સ
 સ્વલ્લુ જીવો ભદન્ત ! 'પુઠ્ઠિવ્વ ઉવવજ્જિત્તા' પૂર્વમુત્પથ 'પચ્છા આહારેજ્જ' પથ્થાત્—

છટ્ટે ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ

અથ છટ્ટે ઉદ્દેશે કા પ્રારમ્ભ હોના હૈ, હસ ઉદ્દેશે કા સંક્ષિપ્ત વિષય
 વિવરણ હસ પ્રકાર સે હૈ, પંચમ ઉદ્દેશે મેં પુઠ્ઠલોં કે પરિણામ કા વિવ-
 રણ ક્રિયા ગયા હૈ છટ્ટે ઉદ્દેશે મેં પૃથિવ્યાદિક જીવોં કે પરિણામ કા
 કથન ક્રિયા જાયગા હસ સંબંધ સે આણ હુણ છટ્ટે ઉદ્દેશે કા સર્વપ્રથમ
 સૂત્ર હૈ—'પુઠ્ઠવિક્કાહણ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ' હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછ રહે હૈં કિ-
 'પુઠ્ઠવીકાહણ ણં મંતે !' હે ભદન્ત ! કોઈ પૃથિવીકાચિક્ક જીવ એસા હૈ
 'હમીસે રચણપ્પમાણ સક્કરપ્પમાણ ચ અંતરા' કિ જિસને હસ રત્નપ્રમા
 પૃથિવી ઓર શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે વીચ મેં મરણ સમુદ્ઘાત ક્રિયા હૈ
 ઓર 'સમોહણિતા' મરણસમુદ્ઘાત કરકે 'જો ભવિણ સોહમ્મે કપ્પે
 પુઠ્ઠવીકાહ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ' અથ વહ સૌધર્મ દેવલોક મેં પૃથિવી-
 કાચિક્કરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય બન ગયા હૈ—તો 'સે ણં મંતે !'
 હે ભદન્ત ! એસા વહ જીવ 'પુઠ્ઠિવ્વ ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા'ં' પહિલે વહાં

છટ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

હવે છટ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશાનું સંક્ષેપથી
 આ પ્રમાણેનું વિવરણ છે. પાંચમાં ઉદ્દેશામાં પુઠ્ઠલોના પરિણામનું વિવેચન
 કરવામાં આવેલ છે. આ છટ્ઠા ઉદ્દેશામાં પૃથિવ્યાદિ જીવોના પરિણામનું કથન
 કરવામાં આવશે આ સંબંધથી આવેલા આ છટ્ઠા ઉદ્દેશાનું સર્વપ્રથમ સૂત્ર
 આ પ્રમાણે છે.—પુઠ્ઠવિક્કાહણ ણં મંતે ! હમીસે રચણપ્પમાણ' ઈત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-
 'પુઠ્ઠવીકાહણ ણં મંતે !' હે ભગવન્ કેઈક પૃથિવકાચિક્ક જીવ એવો છે કે—'હમીસે
 રચણપ્પમાણ, સક્કરપ્પમાણ ચ અંતરા' જેણે આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી અને શર્કરા-
 પ્રમા પૃથ્વીની વચમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરેલ છે અને 'સમોહણિતા' મરણ
 સમુદ્ઘાત કરીને 'જે ભવિણ સોહમ્મે કપ્પે પુઠ્ઠવીકાહ્યત્તાણ ઉવવજ્જિત્તણ' સૌધર્મ
 દેવલોકમાં તે પૃથિવકાચિક્કપણથી ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બનેલ છે. તો 'સે ણં

उत्पत्त्यनन्तरम् आहरेत्-आहारप्रायोग्यपुद्गलान् गृह्णीयात् 'पुंवि वा आहारिन्ना पच्छा उववज्जिज्जा' पूर्वं वा आहत्य पश्चादुत्पद्येत ? हे भदन्त ! यः पृथिवी-कायिको जीवः रत्नप्रभा शर्कराप्रभा पृथिव्योर्मध्यभागात् मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा सौर्यमण्डलो उत्तरदिशो स्थिते स किं पूर्वमुत्पद्येत तदनन्तरमाहारग्रहणं करोति अथवा पूर्वमाहारग्रहणं कृत्वा पश्चादुत्पद्यते इति प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पुंवि वा उववज्जिज्जा० पूर्वं वा उ-पद्य० एवं जहा सत्तरसमसए छट्ठेद्वेसे' एव तथा सप्तदशशतके पण्ठोद्देशके, तथाहि- तत्रत्यपकरणस्यायमाशयः-पूर्वं वा उत्पद्य पश्चादाहरेत् पूर्वं वा आहारग्रहणं

उत्पन्न होकरके बाद में आहार प्रायोग्य पुद्गलों को ग्रहण करता है ? या 'पुंवि वा आहारि०' पहिले आहार प्रायोग्य पुद्गलों को ग्रहण कर लेता है बाद में वहाँ उत्पन्न होता है ? प्रश्न ऐसा है कि यदि कोई पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीव जो कि रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा के मध्यभाग में स्थित है अब वह वहाँ से मारणान्तिक समुद्घात करके सौर्यमण्डल में पृथिवीकायिकरूप से उत्पत्ति के योग्य है तो क्या वह जीव पहिले वहाँ उत्पन्न हो जावेगा बाद में आहार करेगा ? अथवा पहिले-वहाँ उत्पन्न नहीं हुआ इसके पहिले-वह आहार कर लेगा और बाद में वहाँ उत्पन्न हो जायेगा ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! पुंवि वा उववज्जिज्जा०' हे गौतम ! यहाँ दोनों भी प्रकार हैं जैसा कि १७वें शतक के छठे उद्देशक में कहा जा चुका है-वहाँ जो कहा गया है उसका आशय ऐसा है-पूर्वं वा उत्पद्य पश्चात् आह-

भवे।' हे लगवन् भवे। ते एव 'पुंवि वा उववज्जिज्जा पच्छा०' पडेलां त्यां उत्पन्न थधने पछी आहार प्रायोग्य पुद्गलाने ग्रहण करे छे ? अथवा 'पुंवि वा आहारि०' पडेला आहार प्रायोग्य पुद्गलाने ग्रहण करीने ते पछी त्या उत्पन्न थय छे ? इहेवानो हेतु अे छे के-जे केअ पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय एव के जे रत्नप्रभा आने शर्कराप्रभा पृथिवीना मध्य भागमां नडेला छे, ते त्यांथी मारणान्तिक समुद्घात करीने सौर्यमण्डलमां पृथिवीकायिक रूपे उत्पन्न थया योग्य थया होय तो तेवो एव पडेलां त्यां उत्पन्न थधने ते पछी आहार करे छे उत्पन्न थया पडेलां आहार करीने पछी त्यां उत्पन्न थधे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-'गोयमा ! पुंवि वा उववज्जिज्जा०' हे गौतम ! आ विषयमां १७ सत्तरमां शतकना छट्ठा उद्देशकमा जे प्रमाणेनुं कथन करवामां आव्युं छे, ते प्रमाणे जन्ने प्रकारे थार छे, त्यां सत्तरमां शतकमां जे उद्देशकमां आवेल छे तेना भाव आ प्रमाणे छे.-'पूर्वं वा उत्पद्य

કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત તત્કેનાર્થેન ભદન્ત ! एवमुच्यते पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरेत् पूर्वं
 वा आहृत्य पश्चादुत्પચેત ? ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકજીવનાં ત્રયઃ સમુદ્ઘાતા
 ભવન્તિ વેદનાસમુદ્ઘાતઃ કષાયસમુદ્ઘાતો મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતશ્ચ, તત્ર
 મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન યુક્તઃ દેશેન વા સમવહન્યતે સર્વેણ વા સમવહન્યતે,
 તત્ર દેશેન સમવહતઃ પૂર્વમાહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચતે, સર્વેણ સમવહતઃ
 પૂર્વમુત્પચ પશ્ચાદ્ આહારગ્રહણં કરોતિ યદા યો જીવો દેશેન સમુદ્ઘાતં કરોતિ

રેત્, પૂર્વં વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત' વહ જીવ વહાં પહિલે
 ઓ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર કરતા હૈ, અથવા પહિલે
 આહારગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ—હસ
 પર ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા કિ—હે ભદન્ત ! એસા આપ—કિસ કારણ સે
 કહતે હૈં કિ પહિલે વહ વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં
 આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ અથવા—પહિલે આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર
 વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ઉનસે કહા
 હૈ—હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવોં કે તોન સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈં—
 વેદનાસમુદ્ઘાત, કષાયસમુદ્ઘાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, હનમેં
 મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે યુક્ત હુઆ જીવ ઇકદેશ સે ઓ સમવહત
 હોતા હૈ ઓર સર્વદેશ સે ઓ સમવહત હોતા હૈ ઇકદેશ સે જો જીવ
 સમવહત હુઆ હૈ વહ પહિલે આહારગ્રહણ કર લેતા હૈ વાદ મેં વહાં
 ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા જો જીવ સર્વદેશ સે સમવહત હુઆ હૈ વહ પહિલે

પશ્ચાત્ આહરેત્ પૂર્વં' વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પચેત' તે એવ પહેલાં ત્યાં
 ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર કરે છે. અથવા પહેલા આહાર ગ્રહણ કરીને
 તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ બેઉ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રશ્નને આ
 પ્રમાણે ઉત્તર સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી પૂછ્યું કે હે ભગવન્
 આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—પહેલાં તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે
 અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, તથા પહેલા આહાર ગ્રહણ કરીને
 પછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ
 પૃથિવિકાયિક જીવોના ત્રણ સમુદ્ઘાતો કહેવામાં આવ્યા છે, તેના નામો આ
 પ્રમાણે છે. વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાયસમુદ્ઘાત ૨ અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત
 તેમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલો એવ એકદેશથી પણ સમવહત
 થાય છે. અને સર્વદેશથી પણ સમવહત થાય છે. જે એવ એકદેશથી સમ-
 વહત (સમુદ્ઘાત કરાયેલો) થયેલો છે, તે પહેલા આહાર ગ્રહણ કરે છે,
 અને તે પછી તે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા જે એવ સર્વદેશથી સમવહત થયેલો

તદા સમુદ્ઘાતપ્રારમ્ભ એવ મૃતઃ સન્ પૂર્વશરીરં દેશનઃ પરિત્યજ્ય ઈલ્લિકાગત્યા ગત્વા તત્ત્રોત્પન્નથને સ પૂર્વમાદ્યત્ય પશ્ચાદુત્પન્નથને । યસ્તુ યદા સર્વતઃ સમુદ્ઘાતં કરોતિ સ તદા સમુદ્ઘાતાન્નિવૃત્તો ભૂત્વા ત્રિયને અતઃ સ ગેન્દુકગત્યા સર્વાત્મ- પ્રદેશૈરતત્ત્ર ગત્વા પૂર્વમુત્પન્નથતે પશ્ચાદાહારગ્રહણં કરોતીતિ ભાવઃ । એતદેવ સર્વમ્ , 'જાવ સે તેણટ્ટેણં ગોયમા । એવં વુચ્છહ, પુલ્લિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' યાવત્ તત્તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે પૂર્વં વા યાવન્ ઉત્પન્નેન, અનેન વાક્યસમુ- દાયેન કથિતમ્ । સપ્પદશગતક્રીયપણોદેશરૂપકરણાપેક્ષયા પ્રકૃતપ્રકરણમ્ય યો મેદઃ તમેવ દર્શયતિ—'ળવરં' ઇત્યાદિ, ળવરં તેહિં સંપાડણ્ણાદ્દમેહિં આહારો મપ્પાડ'

વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહારગ્રહણ કરતા હૈ હન્ન પ્રકાર જો જીવ જિસ સમય દેશ સે સમુદ્ઘાત કરતા હૈ વહ જીવ ઉસ સમય સમુદ્ઘાત કે પ્રારમ્ભકાલ મેં હી મરણ કરતા હુમા પૂર્વજરીર વો એકદેશ સે છોડ દેના હૈ ઓર છોડકર ઈલ્લિકાગતિ સે વહાં જાકર ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ એસા વહ જીવ પહિલે આહાર કરતા હૈ ઓર વાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ એસા કહા જાતા હૈ ઓર જો જીવ જિસ સમય સર્વદેશ સે સમુદ્ઘાત કરતા હૈ વહ ઉસ સમય સમુદ્ઘાત સે નિવૃત્ત હોકર મરતા હૈ અતઃ વહ કન્દુકગતિ સે અપને સર્વાત્મપ્રદેશોં સે વહાં જાકર પહિલે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ—યહી વાત 'જાવ સે તેણટ્ટેણં ગોયમા । એવં વુચ્છહ, પુલ્લિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા વહાં સમજાયા ગયા હૈ વહાં પર જો વિજોપતા હૈ વહ 'ળવરં' હસ પાઠ સે કહી ગઈ હૈ કિ—અનેમેં પ્રાપ્ત

છે, તે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ લાય છે. અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, એ રીતે જે જીવ જે સમય અને દેશથી સમુદ્ઘાત કરે છે, તે જીવ તે સમયે સમુદ્ઘાતના આરંભ સમયે જ મરણ કરીને પૂર્વ શરીરને એકદેશથી છોડી દે છે, અને છોડીને ઇલિકા (ઇયગની) ગતિથી ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ લાય છે. એવો તે જીવ પહેલાં આહાર કરે છે અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે જીવ જે સમયે સર્વદેશથી સમુદ્ઘાત કરે છે, તે એ સમયે સમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને મરે છે, તેથી તે મરીને કન્દુક-દડાની ગતિથી પોતાના તમામ આત્મપ્રદેશોથી ત્યાં જઈને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ લાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. એજ વાત 'જાવ સે તેણટ્ટેણં ગોયમા । એવં વુચ્છહ પુલ્લિં વા જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવેલ છે. આમાં જે વિશેષપણું છે. તે 'ળવરં' એ પાઠથી કહેલ છે. તેમાં પ્રાપ્ત થવું

નવરં તેષુ સંપ્રાપ્તમ્ ષ્ણાહારો મળ્યતે, અયમાશયઃ—સપ્તદશશતકીયપષ્ઠો-
 દેશકે પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાન્ સંપ્રાપ્તુયાત્ પૂર્વં વા સંપ્રાપ્ય પશ્ચાદુત્પદ્યતે इत्याकारकः
 पाठो विद्यते इह तु 'संपाउन' स्थाने आहारोऽध्येतव्य इति । 'सेसं तं चेव' शेषं
 तदेव व्यतिरिक्तं सर्वमपि सप्तदशशतकીयपષ્ઠોદેશકમ્કરણત્રદેવ જ્ઞાતવ્ય-
 મિતિ । 'પુર્વિવ વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા પુર્વિવ વા આહરિત્તા પચ્છા
 ઉવવજ્જેજ્જા' એનમ્ પ્રક્રમસ્પાયં નિષ્કર્ષઃ યો ગેન્દુકસન્નિમસમુદ્ઘાતગામી સ
 પૂર્વં સમુત્પદ્યતે તત્ર ગચ્છતિ પશ્ચાદાહરતિ—શરીરપ્રાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ ગૃહ્ણતિ,
 અતએવ કથ્યતે 'પુર્વિવ ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેઈ' પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાદાહરતિ, યઃ

હોના इनमें आहार कहा गया है इसका आशय ऐसा है—१७वें शतक
 के छठे उद्देशक में पहिले उत्पन्न होकर के बाद में प्राप्त करता है
 अर्थात् पुद्गलों को ग्रहण करता है, अथवा—पहिले आहार प्राप्त करके बाद
 में उत्पन्न होना है ऐसा कथन है, और यहां 'उस संप्राप्त के' स्थान में
 'आहार ग्रहण करता है' ऐसा कथन है सो इसके अतिरिक्त बाकीका
 और सब कथन ज्यों का त्यों वहां के कथन के जैसा ही है । 'पुर्वि
 व वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा, पुर्वि व वा आहरित्ता पच्छा उव-
 वज्जेज्जा' इस प्रकरण का ऐसा निष्कर्ष है जो कन्दुक के जैसा समु-
 द्घातगामी है वह पहिले वहां पहुँच जाता है और बाद में वहां पहुँच
 कर शरीरप्रायोग्य पुद्गलों को ग्रहण करने लगता है इसी कारण 'पुर्वि
 उववज्जित्ता पच्छा आहारेई' ऐसा कहा गया है तथा जो ईलिकातुल्य
 समुद्घातगामी है वह पहिले आहार करता है—अर्थात् उत्पत्तिक्षेत्र में

તે તેવામાં આહાર કહેવામાં આવેલ છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—
 ૧૭ સત્તરમાં શતકના છઠા ઉદ્દેશમાં પહેલા ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર
 ગ્રહણ કરે છે, અર્થાત્ આહાર પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અથવા પહેલાં આહાર
 ગ્રહણ કરીને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે, એ પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.
 અને અહિયાં તે એજ સંપ્રાપ્ત સ્થાને આહાર ગ્રહણ કરે છે. એ પ્રમાણેનું
 કથન કરવામાં આવ્યું છે. આ સિવાય બાકીનું બધું જ કથન જેમનું તેમ
 ત્યાંનાં કથન પ્રમાણે જ છે. 'પુર્વિ વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા પુર્વિ
 વા આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા' આ સૂત્રપાઠનો ભાવ એ છે કે જે કંદુકની
 જેમ સમવહત સમુદ્ઘાતગામી હોય તે પહેલાં ત્યાં પહોંચી જાય છે, અને પછી ત્યાં
 પહોંચીને શરીર પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. એજ કારણે 'પુર્વિ ઉવવજ્જિત્તા
 પચ્છા આહારેઈ' એ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. અને જે ઇલિકા (ધિયળ

पुनरीलिकासदृशसमुद्घातगामी स पूर्वमाहरति उत्पत्तिक्षेत्रे प्रदेशप्रक्षेपणेन
 आहारं गृह्णाति इति तदनन्तरं च मातृशरीरस्य प्रदेशान् उत्पत्तिक्षेत्रे संहरति
 अतः कथ्यते 'पुष्टि आहरित्ता पच्छा उववज्जेज्जा' इति । 'पुष्टिक्काइणं भंते'
 पृथिवीजायिकः गन्तु भदन्त । 'इमीसे रयणप्पभाए सकरप्पभाए य पुढ-
 वीए' एतरेणः रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः 'अंतरा समोदए' अंतरा-
 मध्ये समवृत्तः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् 'समोदणित्ता' समवृत्त-
 मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा 'जे यणिए ईपामे कप्पे पुढवीकाउयत्ताए उव-
 वज्जित्तए' यो भव्यः-भनितुं योग्यः ईजानरूपे पृथिवीजायिकतया समुत्पत्तम्
 स किं जीवः पूर्वमुत्पत्तये पश्चादाहारं करोति पूर्वं वा आहारं कृत्वा पश्चाद्वा
 उत्पद्यते इति मक्षः । उत्तरमाह-'एवं चे' पत्रमेव यथा पूर्वं कथितं तथैव

प्रदेश प्रक्षेपण से आहार ग्रहण करना है, इसके बाद वह पूर्वशरीर के
 प्रदेशों को उत्पत्तिक्षेत्र में संहरन कर लेता है इसलिये 'पुष्टि आहरित्ता
 पच्छा उववज्जेज्जा' ऐसा कहा गया है ।

अन गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुष्टिक्काइणं भंते ।' हे
 भदन्त ! जो पृथिवीजायिक जीव 'इमीसे रयणप्पभाए सकरप्पभाए य०'
 इस रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा पृथिवी के मध्य में मारणान्तिक समु-
 द्घात करता है, और मारणान्तिक समुद्घात करके वह ईजानरूप
 में पृथिवीजायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य है, तो ऐसा वह जीव
 क्या पहिले वहां उत्पन्न होकर बाद में आहार करता है ? या पहिले
 आहार करके बाद में वहां उत्पन्न होता है ? इसके भी उत्तर में प्रभु
 ने 'एवं चेव' इस पाठ द्वारा ऐसा ही कहा है-अर्थात् वह जीव पहिले

विशेषणी जेम समुद्घातगामी होय ते पडेलां आहार करे छे.-अर्थात्
 उत्पत्ति क्षेत्रमां प्रदेश प्रक्षेपणुधी आहार ग्रहण करे छे ते पथी ते पडेलाना
 शरीरना प्रदेशोने उत्पत्तिक्षेत्रमां संहरण करी वे छे. तेधी 'पुष्टि आहरित्ता
 पच्छा उववज्जेज्जा' से प्रमाणे छेले छे.

इसे गौतमस्वामी प्रभुने ऐसे पूछे छे छे-'पुष्टिक्काइणं भंते !'
 छे लगवन् जे पृथिवीजायिक एव 'इमीसे रयणप्पभाए सकरप्पभाए य०' आ
 रत्नप्रभा अने शर्कराप्रभा पृथिवीनी मध्यमां मारणान्तिक समुद्घात करे छे
 अने मारणान्तिक समुद्घात करीने ते ईजानरूपमां पृथिवीजायिकरूपुधी
 उत्पन्न भवाने योग्य होय छे अथवा ते एव त्यां पडेला उत्पन्न भवने ते
 पथी आहार ग्रहण करे छे ? अथवा पडेलां आहार करीने ते पथी त्यां
 उत्पन्न भाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुजे 'एवं चेव' आ पाठ द्वारा

इहापि ज्ञातव्यम्, पूर्वमपि उत्पद्यते पश्चादाहरति पूर्वं वा आहरति पश्चाद् वा उत्पद्यते इति । 'एवं जाव ईसीपवभाराए उववाएयव्वो' एवं यावत् ईषत्प्राग्भारायां उपपातयितव्यः, एवमेव-सौधर्मकल्पवदेव ईषत्प्राग्भारापृथिवीपर्यन्तमुपपातो जीवानां वक्तव्य इत्यर्थः । 'पुढवीकाइए णं भंते' पृथिवीकायिको जीवः खलु भदन्त । 'सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए य पुढवीए' शंकराप्रभाया वालुकाप्रभायाश्च पृथिव्याः 'अंतरा समोहए' अन्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिक-समुद्घातं कृतवान् 'समोहणित्ता' समवहत्य 'जे भविण सोहम्मे कप्पे जाव ईसीपवभाराए' समवहत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो मव्वो-योग्यः सौधर्मकल्पे यावत् ईषत्प्राग्भारायां पृथिव्यामुत्पत्तुम् स किं पूर्वमुत्पद्य पश्चादा-

वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार करता है, तथा पहिले आहार करता है और बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है, 'एवं जाव ईसीपवभाराए उववाएयव्वो' इसी प्रकार से जीवों के उत्पन्न होने का कथन ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतक कहना चाहिए अर्थात् पूर्वोक्त पृथिवियों के बीच में मारणान्तिक समुद्घात करके पृथिवीकायिक जीव का उत्पात सौधर्मकल्प में जिस पद्धति से यहां प्रकट किया गया है-उसी पद्धति से उसका उत्पात यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीतक में भी कहना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पुढवीकाइएणं भंते ! सक्करप्पभाए वालुयप्पभाए य पुढवीए' हे भदन्त ! वह पृथिवीकायिक जीव कि जिज्ञने शंकराप्रभा और वालुकाप्रभा पृथिवी के मध्यभाग में-बीच में दोनों पृथिवियों के अन्तराल में-मारणान्तिक समुद्घात किया है और मारणान्तिक समुद्घात करके वह सौधर्मकल्प

એમ જ કહ્યું છે, અર્થાત્ તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને તે પછી આહાર કરે છે. અને પહેલાં આહાર કરે છે. અને પછી ઉત્પન્ન થાય છે. 'एवं जाव ईसीपवभाराए उववाएयव्वो' એવ રીતે જીવોના ઉત્પન્ન થવાનું કથન ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધી સમજી લેવું. અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પૃથિવીયેની વચમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને પૃથિવીકાયિક જીવોના ઉત્પાત યાવત્ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથિવ સુધીમાં પણ સમજી લેવો હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'પુઢવીકાઈએ ણં ભંતે ! સક્કરપ્પભાએ વાલુયપ્પભાએ ય પુઢવીએ' હે ભગવન્ તે પૃથિવકાયિક જીવ કે જેણે શંકરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભા પૃથિવની મધ્યમાં-વચમાં-અન્ને પૃથિવોના મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે સૌધર્મકલ્પમાં પૃથિવ-

हरति-पूर्वं वा आहारग्रहणं कृत्वा पश्चादुत्पद्यते इति प्रश्नः, उत्तरं पूर्ववदेव, पूर्वं वा उत्पद्य पश्चादाहरति पूर्वं वा आहारग्रहणं कृत्वा पश्चाद्वा उत्पद्यते इत्यादि । 'एवं एषां क्रमेण जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए' एवमेतेन क्रमेण यावत् तमाया अद्यःपत्तम्याश्च पृथिव्या अन्तरा 'सगोए समाणे' समहवतः सन् 'जे भविर सोदम्ये जाव ईमीसुभाराए उअयाएयवो' यो भव्यः सौधर्मं कल्पे यावत् ईपत्माग्भारायां पृथिव्याम् उपपानयितव्यः, यः पृथिवीकायिको जीवः तमायाः पपृपृथिव्या अद्यःसप्तम्यास्त्वगारतमानापकमप्तमपृथिव्याः मध्ये मारणान्तिरुद्धघातं कृत्वा सौधर्मकल्पे यावत् ईपत्माग्भारायां पृथिव्या-

में पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य है यावत् ईपत्माग्भारा पृथिवी में उत्पन्न होने के योग्य है ऐसा वह जीव क्या पहिले वहां उत्पन्न होकरके बाद में आहार ग्रहण करता है ? या पहिले आहार ग्रहण करके बाद में वहां उत्पन्न होता है ? इन्हे प्रश्न के भी उत्तर में प्रभु अतिदेश से ऐसा ही कहते हैं कि हे गौतम ! इस सम्बन्ध में भी कथन जैसा पहिले कह दिया गया है वैसा ही जानना चाहिये वह जीव वहां पहिले उत्पन्न होकर भी बाद में आहार ग्रहण करता है और पहले आहार ग्रहण करके भी बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है । 'एवं एषां क्रमेण जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए' इसी प्रकार से ऐसा भी कथन समझ लेना चाहिये कि जो पृथिवीकायिक जीव यावत् सप्तमी पृथिवी के बीच में-छटी और सप्तमी पृथिवी के अन्तराल में-मरणसमुद्घात करता है और मरणसमुद्घात करके वह

कायिकपञ्चाधी उत्पन्न धाने योग्य होय यावत् ईपत्माग्भारा पृथिवीमां उत्पन्न धवाने योग्य होय अथवा ते एव पडेतां त्यां उत्पन्न धधने ते पधी आहार ग्रहण करे छे ? अथवा पडेतां आहार ग्रहण करीने ते पधी त्यां उत्पन्न धाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु अतिदेशभी ओषुं न करे छे छे-छे गौतम आ सौधर्ममां पसु पडेतां ने प्रभावे धधन धधुं छे ते प्रभावेषुं कथन समझनुं अर्थात् ते एव पडेतां त्यां उत्पन्न धधने पसु आहार ग्रहण करे छे. अने पडेतां आहार ग्रहण करीने पसु उत्पन्न धाय छे. 'एवं एषां क्रमेण जाव तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए' ओर रीते ओषुं कथन समझनुं छे ने पृथिवीकायिक एव यावत् सातमी पृथिवीमां-छट्टि अने सातमी पृथिवीनी वसना-मान्दान्तिक समुद्घात करे छे, अने मारणान्तिरुद्धघात करीने ते सौधर्मकल्पमां यावत् ईपत्माग्भारा पृथिवीमां पृथिवीकायिकपञ्चाधी

મુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ કિં પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે પૂર્વમુત્પદ્યતે પશ્ચાદ્વા આહરતી-
ત્યાદિ પ્રશ્નઃ પૂર્વવદેવ કરણીયઃ, ઉત્તરમપિ પૂર્વવદેવ વક્તવ્યમિતિ સંપૂર્ણપ્રકર-
ણસ્ય ભાવાર્થઃ । ‘પૃથ્વીકાઙ્ગણં ભંતે’ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત !
‘સોહમ્મીસાણાણં સર્ણકુમારમાર્દિદાણ ચ ક્ષણાણં’ સૌધર્મશાનયોઃ સનત્કુમાર-
માહેન્દ્રયોશ્ચ કલ્પયોઃ, ‘અંતરા સમોહણ’ અન્તરા-મધ્યે સમવહતઃ—મારણાન્તિક-
સમુદ્ઘાતં કૃત્વાન્ ‘સયોહણિત્તા જે ભવિષ્’ સમવહત્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં
કૃત્વા યો મવ્યો યોગ્યઃ ‘ઈમીસે રચણપ્પમાણ પુઠ્ઠવીણ પુઠ્ઠવીકાઙ્ગણત્તાણ ઉવવજ્જિ-
ત્તાણ’ એતસ્યાં રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં પૃથિવીકાયિકજીવરૂપેણ સમુત્પત્તું યોગ્યો
મવતિ, ‘સે ણં ભંતે !’ સ પૃથિવીકાયિકો જીવઃ સ્વલુ ભદન્ત । ‘પુન્નિ ઉવવજ્જિત્તા
પચ્છા આહારેજ્જા’ પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાદાહરેત્ પૂર્વં વા આહારં કૃત્વા પશ્ચાદુત્પદ્યેત

સૌધર્મકલ્પ મેં યાવત્ ઈષ્ટપ્રત્યગ્ભારા પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે
ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય બના હૈ—એસા વહ જીવ પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ
ઔર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તથા પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ
ઔર બાદ મેં વહાં વહ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । પ્રશ્નોત્તર વાક્ય વહાં
સ્વતઃ પૂર્વોક્તરૂપ સે હી ઉદ્ભાવિત કર હેના યાહિણ ।

અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘પુઠ્ઠવીકાઙ્ગણ ણં ભંતે !
સોહમ્મીસાણાણં’ હે ભદન્ત । જો પૃથિવીકાયિક જીવ સૌધર્મ એવં
ઈશાન ઔર સનત્કુમાર માહેન્દ્ર હન દો યુગલોં કે મધ્ય મેં મારણાન્તિક
સમુદ્ઘાત કરતા હૈ, ઔર મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરકે વહ ઈસી
રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય બના હૈ તો
કયા એસા વહ પૃથિવીકાયિક જીવ ‘પુન્નિ ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહ-
રિજ્જા’ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હોકર પશ્ચાત્ આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ?

ઉત્પત્તિને યોગ્ય થયા છે, એવો તે જીવ પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને
તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી ત્યાં તે
આહાર ગ્રહણ કરે છે આ વિષયમાં પ્રશ્નોત્તર વાક્ય સ્વયં બતાવી લેવા.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુને એવું પૂછે છે કે—‘પુઠ્ઠવીકાઙ્ગણ ણં ભંતે ! સોહ-
મ્મીસાણાણં’ હે ભગવન્ જે પૃથિવિકાયિક જીવ સૌધર્મ અને ઈશાન એ જે
દેવલોકોમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે. અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત
કરીને તે આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં પૃથિવિકાયિકરૂપથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા
હોય છે. તો એવો તે પૃથિવિકાયિક જીવ ‘પુન્નિ ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહરિજ્જા’
પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? કે પહેલાં આહાર

इत्यादि मन्त्रः, उक्तमाह—‘सैसं तं चेव जाव से तेणट्टेणं जाव णिवत्तेवमो’
 जेरं तदेव यावत् तत्तेनार्थेन यावत् निक्षेपः उपसंसारः, शेषम्—उक्तादन्यत् मन्त्र-
 व्यतिरिक्तं सर्वमपि उत्तरम् तदेव—पूर्ववदेव ज्ञानव्यम् क्रियत्पर्यन्तमुत्तरं ज्ञानव्यं
 तनाह—‘जाव’ इत्यादि, यावत्तेनार्थेन हे गौतम ! पूर्ववद्व्य पश्चादाहरति पूर्व वा
 आहत्य पश्चाद्व्यघने, केन कारणेन तत्र कथयसि गौतम ! त्रयः समुद्रयाता
 एषां जीवानाम्, तत्र माणान्तिरुपमां यातं देवेन करोति सर्वेण वा करोति तत्र
 देवेन कुर्वाणः पूर्वमाहरति पश्चाद्व्यघने सर्वेण कुर्वाणः पूर्वव्युत्पद्यते पश्चादाहरति

या पहिले आहारग्रहण करके बाद में वह वहां उत्पन्न होता है ? इसके
 उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—हे गौतम ! ‘सैसं तं चेव जाव से तेण-
 ट्टेणं०’ इस विषय में समस्त कथन पहिले जैसा ही जानना चाहिये
 अर्थात् जैसा पहिले ऐसा कहा गया है कि ‘वह जीव वहां प्रथम उत्पन्न
 हो जाता है बाद में आहार ग्रहण करता है, अथवा पहिले वह आहार
 ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है’ ऐसा ही कथन
 यहां पर भी करना चाहिये तथा—इस पर जो गौतम ने ऐसी गंजा की
 है कि हे भदन्त ! आप के द्वारा इस प्रकार के कथन में हेतु क्या है ?
 सो इस गंजा के उत्तर में प्रभु ने जो उनसे ऐसा कहा है कि—‘हे
 गौतम ! इन जीवों के तीन समुद्धान होते हैं—सो जब वह जीव
 मारणान्तिकसमुद्धान देश से करता है तब वह पूर्व में आहार ग्रहण
 करता है पश्चात् उत्पन्न होता है और जब वह सर्वदेश से समुद्धान करता

अदृष्ट क्रीने पथी ते त्यां उत्पन्न धाय छे ? आ प्रश्नाना उत्तरमां प्रभु
 तेजोने छडे छे छे—हे गौतम ! ‘सैसं तं चेव जाव से तेणट्टेणं०’ आ विषयमां
 णधुं न् कथन पडेलानी जेन न् समज्जुं जोधजे अर्थात् पडेलं जेन जेधुं
 क्तुं छे छे—ते उव पडेलं त्यां उत्पन्न धर्ध जय छे, अने ते पथी आहार
 अदृष्ट करे छे, अथवा तो पडेलं त्यां आहार अदृष्ट करे छे अने ते पथी
 उत्पन्न धाय छे. जेन सीतलुं कथन अरियां पण् समज्जुं, तथा आ मंज-
 धमां गौतम स्वामीसे जे जेकी अंश क्री छे छे—हे गौतम आरे कहेता आ
 विषयमां हेतु नुं छे ? आ प्रश्नाना उत्तरमां तेजोने प्रभुजे मनुं छे छे—हे गौतम
 आ उवोत, प्रभु समुद्धान धाय छे तो ज्यारे ते उव मारणान्तिक समुद्धान
 देशधी करे छे त्यारे ते पडेलं आहार अदृष्ट क्रीने ते पथी उत्पन्न धाय
 छे अने ज्यारे ते सर्वदेशधी समुद्धान करे छे, त्यारे ते पडेलं उत्पन्न

इत्यादि सर्वस्युपसंहारान्तं वक्तव्यमिति भावः । 'पृथ्वीकाइए णं भंते' पृथिवीका-
यिकः खलु भदन्त ! 'सोहम्मीसाणाणं सणंकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं' सौधर्मेशा-
नयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोः, 'अंतरा समोहए' अन्तरा-मध्ये समवहतः
मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् 'समोहणित्ता जे भन्निए सक्काप्पभाए पुढवीए'
समवहत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यः शर्कराप्रभायां पृथिव्याम् 'पृथ्वी-
काइयत्ताए उववज्जित्तए०' पृथिवीकायिकतया-पृथिवीजीवरूपेण उत्पत्तुम्-हे
भदन्त । यः खलु पृथिवीकायिको जीवः सौधर्मेशानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च
कल्पयोर्मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा शर्कराप्रभायां पृथिव्यां पृथिवीका-
यिकजीवरूपेण उत्पत्तियोग्यो दिद्यते स किं पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरति पूर्वं वा
आहारग्रहणं कृत्वा पश्चाद्वा उत्पद्यते इत्यादि पूर्ववदेव प्रश्नः, उत्तरमाह-'एवा-

है तब वह पहिले उत्पन्न होना है, और बाद में आहार ग्रहण करता है
इत्यादि, सो यह सब उपसंहारान्त तक का कथन यहाँ कहना चाहिए ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-पृथ्वीकाइए णं भंते !
सोहम्मीसाणाणं०' हे भदन्त । सौधर्मे देशान, एव सनत्कुमार माहेन्द्र
इन दो युगलों के मध्य में जिस पृथिवीकायिक जीव ने मारणान्तिक
समुद्घात किया है और मारणान्तिक समुद्घात करके वह शर्करा-
प्रभा पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य बना है ऐसा
वह जीव क्या पहिले उत्पन्न होकर बाद में वहाँ आहार ग्रहण करता
है, अथवा-पहिले आहार ग्रहण करके पाछे वहाँ उत्पन्न होता है ?
इत्यादि रूप से यहाँ पूर्ववत् उन्होंने प्रश्न किया है । इसके उत्तर में

थाय છે. અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. ઇત્યાદિ આ તમામ
ઉપસંહાર સુધીતુ કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-'પૃથ્વીકાઇએ ણં ભંતે !
સોહમ્મીસાણાણં०' હે ભગવન્ સૌધર્મ, ઇશાન, અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર આ
બે યુગલોની વચ્ચેનાં જે પૃથ્વીકાયિક જીવે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કર્યો છે.
અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરીને તે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિક-
રૂપથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે જીવ પહેલા ઉત્પન્ન
થઈને તે પછી ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરે છે? અથવા પહેલાં આહાર કરીને
તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? ઇત્યાદિ રૂપે અહિયાં પણ પહેલાંની
જેમ જે પ્રશ્ન કરેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-'એવામેવ' હે ગૌતમ !

मेव' एवं-पूर्वोक्तक्रमेणैव उत्तरमिहापि ज्ञातव्यं मोरसंहारम्, पूर्वमपि उत्पद्य आहृति, प्रमाहारं कृ-या पश्चादपि उत्पद्यते इत्यादि । 'एवं जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो' एवं यावत् अथःपक्ष्म्यां तमस्तम/याम् उपपातयितव्यो-जीवाना-मुपपातो वक्तव्यः, रत्नप्रभापृथिव्यां यथा जीवरप उपपातः कश्चिनस्तथा शर्करा-पृथिव्यामपि जीवानामुपपातो वर्णयितव्य इति । 'एवं सर्णकुमारमाहिंदाणं वंभ लोगरस्स य कप्पस्स' एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्ब्रह्मलोकस्य च कल्पस्य अंतरा समोद्गए 'अंतरा-म-ये समवहतः यः पृथिवीकायिको जीवः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्ब्रह्मलोकस्य च कल्पस्य मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् इत्यर्थः, 'समोहणित्ता' समव हत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वेत्यर्थः 'पुणरत्रि जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो'

प्रश्नु ने कहा है- 'एवामेव' हे गौतम ! यहां पूर्वोक्त क्रम से ही मोरसंहार उत्तर जानना चाहिये अर्थात् ऐसा वह पृथिवीकायिक जीव पहिले वहां उत्पन्न हो जाता है, और बाद में आहारग्रहण करता है, अथवा- पहिले आहार ग्रहण कर लेता है और बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है इत्यादि 'एवं जाव अहे सत्तमाए उववाएयव्वो' इसी प्रकार से पृथिवीकायिक जीवों का उपपाद यावत् अथःसप्तमी पृथिवी में भी कहना चाहिये रत्नप्रभा पृथिवी में जिस प्रकार से पृथिवीकायिक जीव का उपपात कहा गया है उसी प्रकार से शर्कराप्रभा पृथिवी में भी उसका उपपात वर्णित हुआ है ऐसा जानना चाहिये, 'एवं सर्णकुमार-माहिंदाणं वंभलोगरस्स य कप्पस्स' इसी प्रकार से जिस जीव ने सनत्कुमार, माहेन्द्र के एवं माहेन्द्र और ब्रह्मलोक के मध्य में मार-णान्तिकसमुद्घात किया है और मारणान्तिक समुद्घात करके वह

अद्वियां पूर्वोक्त उभयी च उपसंहार सुधीनो उत्तर समग्र लेवे। अर्थात् ओवे। ते पृथिवीकायिक एव पडेतां त्यां उत्पन्न धाय छे. अने ते पछी आहार ग्रहण करे छे. अथवा पडेतां अहार ग्रहण करे छे. अने ते पछी ते उत्पन्न धाय छे. इत्यादि 'एवं जाव अहेसत्तमाए उववाएयव्वो' अने रीने पृथिवीकायिक एवेना उपपात यावत् अथःसप्तमी पृथिवीमां पद्य समग्र लेवे। रत्नप्रभा पृथिवीमां ने रीने पृथिवीकायिक एवेना उपपात करेवे। छे. तेन प्रभावे शर्कराप्रभा पृथिवीमां पद्य तेना उपपात वर्णित छे. तेन समग्रसु. 'एवं सर्णकुमारमाहिंदाणं वंभलोगरस्स य कप्पस्स' अने रीने ने एवे सनत्कुमार, माहेन्द्र अने ब्रह्मलोकनी मध्यमां मारणान्तिक समुद्घात करेवे। एव अने मारणान्तिक समुद्घात करीने ते यावत् अथःसप्तमी पृथिवीमां

પુનરપિ યાવત્ અધઃપત્તમ્યામ્ ઉપપાતયિત્વચઃ, યાવત્પદેન શર્કરાપ્રમાત આરમ્બ્ય તમઃપ્રમા પઠ્ઠપૃથિવીપર્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ, યયા શર્કરાપૃથિવ્યાં સૌધર્મેશાનસનઃકુમારમાહેન્દ્રમધ્યક્રમારણાન્તિકસમુદ્ઘાતવતો જીવસ્યોપપાતવર્ણનં કૃતમ્ તથૈવ તમસ્તમાપર્યન્તપૃથિવ્યાનપિ પૂર્વોક્તજીવસ્ય સમુપપાતો વર્ણનીય इति भावः । 'एवं बंभलोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए' एवं ब्रह्म-लोकस्य लान्तकस्य च कलस्स्थान्नरा समसहतः, 'पुनरपि जाव अहे मत्तमाए' पुनरपि यावत् अधःपत्तम्याम् एवम्-उपरोक्तक्रमेण ब्रह्मलोकस्य लान्तकस्य च कल्पस्य मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा च शर्कराप्रमात आरम्य

યાવત્ અધઃપત્તમી પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને કે ધોગ્ય હૈ તો એસા વહ જીવ વયા પહિલે વહાં ઉત્પન્ન હોકર ઘાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ યા પહિલે આહારગ્રહણ કર વહાં ઉત્પન્ન હોના હૈ ? તો હસકા ખી ઉત્તર પહિલે કે જૈસા હી હૈ યહાં યાવત્પદ સે શર્કરાપ્રમા સે લેકર તમઃપ્રમા નામ કી જો ઢઠી પૃથિવી હૈ ઉનકા ગ્રહણ હુઆ હૈ । જૈસા શર્કરાપ્રમા પૃથિવી મેં, સૌધર્મ ઈગાન, સનત્કુમાર માહેન્દ્ર હન કલ્પોં કે અન્તરાલ મેં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતવાલે જીવ કા ઉપપાત વર્ણિત ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી તમસ્તમાપર્યન્ત કી પૃથિવી મેં ખી પૂર્વોક્ત જીવ કા સમુપપાત વર્ણનીય હૈ 'एवं बंभलोगस्स, लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए' इसी प्रकार से जो पृथिवीकायिक जीव ब्रह्मलोक और लान्तककल्प के मध्य में मरणसमुद्घात करता है, और समुद्घात करके वह यावत् अधःपत्तमी पृथिवी में-शर्कराप्रमा से

પૃથિવિકાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયો હોય છે. તે એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. અથવા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ પહેલાંની જેમ જ છે. અહિયાં યાવત્પદથી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીથી લઈને તમઃપ્રમા નામની જે છઠી પૃથ્વી છે તેનું ગ્રહણ કરાયું છે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીમાં સૌધર્મ ઈશાન સનત્કુમાર માહેન્દ્ર આ કલ્પોની મધ્યમાં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતવાળા જીવોનો ઉપપાત વર્ણવેલ છે. તેજ રીતે તમસ્તમા પર્યન્તની પૃથ્વીમાં પણ પૂર્વોક્ત જીવોનો ઉપપાત વર્ણવી લેવો.

'एवं बंभलोगस्स लंतगस्स य कप्पस्स अंतरा समोहए' એજ રીતે જે પૃથિવિકાયિક જીવ બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણસમુદ્ઘાત કરીને તે યાવત્ અધઃપત્તમી પૃથ્વીમાં-શર્કરા-

તમસ્તમાપર્યન્તપૃથ્વીયુ સમુપવાનો વર્ણનીયઃ, વ્રક્ષલોકલાન્તકકલ્પયોર્મધ્યે સમુદ્ઘાતં કૃત્વા તમસ્તમાયામુત્પત્તિયોગ્યઃ સઃ પૂર્વયુત્પથ તમસ્તમાયાં પથાદાહરતિ પૂર્વં વા આહારગ્રહણં કૃત્વા પથાદુત્પદ્યતે इत्यादि प्रश्नः उत्तरं च सर्वमपि यत्कल्पमिति । 'एवं लंतगरस महाशुकस कल्पस य अंतरा समोहए' एवं लान्तकस महाशुकस्य च कल्पस्यान्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिकसमुदघातं कृतवान्, 'पुणरत्रि जाव अहे तननाए' पुनरपि यावत् अधःसप्तमीं पृथिव्याम्, हे भवन्त ! लान्त- ककल्पस्य महाशुककल्पस्य च मध्ये ः पृथिवीकायिको जीवो मारणान्तिक- समुदघातं कृत्वा तमस्तमायामुत्पत्तियोग्यो भिद्यते, स ि प्रथमं तत्रोत्पत्त्य पथा- दाहरति अपवा पथनामाहास्यरणं कृत्वा पथ दुरतो इति प्रश्नः, उत्तरं हे गौतम ! मारणान्तिकसमुदघातं देशतः कृत्वा यच्छति तत्र देशेन तमवनाः

लेकर तमस्तमापर्यन्त पृथिवीयोर् में उत्पन्न होने योग्य वना है-ऐसा वह पृथिवीकायिक जीव वहां पहिले उत्पन्न होकर बाद में आहार ग्रहण करता है, तथा पहिले वह आहार ग्रहण करके पश्चात् वहाँ उत्पन्न होता है ऐसा जानना चाहिये, 'एवं लंतगरस महाशुकस कल्पस य अंतरा समोहए' इसी प्रकार से लान्तक और महाशुक कल्प के मध्य में मरणसमुदघात करनेवाला पृथिवीकायिक जीव यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पत्ति के योग्य वना हुआ होकर पहिले वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है तथा पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात् वहां उत्पन्न हो जाता है' ऐसा कथन जानना चाहिये यदि वह देशतः मारणान्तिक समुदघात करता है तो वह पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात्

प्र०॥ पृथ्वीથી લઈને તમસ્તમા પર્યન્તની પૃથ્વીયોગમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બનેલો હોય એવો તે પૃથ્વીકાયિક છવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પહેલાં તે આહાર ગ્રહણ કરીને પછી પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમ સમજવું. 'एवं लंतगरस महाशुकस कल्पस य अंतरा समोहए' એવ રીતે લાન્તક અને મહાશુક કલ્પની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરવાવાળો પૃથ્વીકાયિક છવ યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પૃથ્વીકાયિકરૂપથી ઉત્પત્તિને યોગ્ય બનીને પહેલો ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. તથા પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરીને તે પછીથી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણેનું કથન સમજવું. એ તે દેશથી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, તે તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી તે ત્યાં

પૂર્વમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે સર્વેણ સમવહતઃ પૂર્વમુત્પદ્ય પશ્ચાદાહરતીતિ । 'एवं महासुकस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' एवं महाशुकस्य सहस्रारस्य च कल्पस्य अन्तरा मध्ये समवहतः—मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् पुनरपि यावदधः सप्तम्याम्, हे भदन्त ! यः पृथिवीकायिको जीवो महाशुकसहस्रारयोरन्तराले मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा तमस्तमायामधःसप्तम्यामुत्पत्तियोग्यो विद्यते, स किं प्रथमं आहरति पश्चात् तत्रोत्पद्यते अथवा प्रथमं स तत्रोत्पद्यते पश्चादाहरतीति गौतमस्य प्रश्ना, यदि देशेन समवहतः तदा पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते, सर्वेण समवहतस्तदा पूर्वमुत्पद्य पश्चादाहरतीति भगवत उत्तरम् । 'एवं

वहां उत्पन्न होता है और यदि वह सर्वरूप से मरणसमुद्घात करता है तो पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है 'एवं महासुकस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा पुणरवि जाव अहेसत्तमाए । हे भदन्त ! जो पृथिवीकायिक जीव महाशुक और सहस्रार एवं इन दो के अन्तराल में मरण समुद्घात करता है, और मरणसमुद्घात करके वह यावत् तमस्तमा नाम की सातवीं पृथिवी में उत्पत्ति के योग्य घना है तो ऐसा वह पृथिवीकायिक जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और पश्चात् वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और पश्चात् आहार ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने गौतम से कहा—हे गौतम ! यदि वह एकदेश से समुद्घात करता है तो वह पहले आहारग्रहण करता है और पीछे वहां उत्पन्न होता है, और यदि वह सर्वरूप से

ઉત્પન્ન થાય છે. અને જો તે સર્વ રૂપથી મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે તો પહેલાં તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. 'एवं महासुकस्स सहस्सारस्स य कप्पस्स अंतरा-पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' હે ભગવન્, જે પૃથ્વિકાયિક જીવ મહાશુક અને સહસ્રાર આ બે કલ્પોના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત કરે છે, અને, મરણ સમુદ્ઘાત કરીને યાવત્ તમસ્તમા નામની સાતમી પૃથ્વીમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય બન્યો હોય એવો તે પૃથ્વિકાયિક જીવ શું પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ ગૌતમસ્વામીને કહ્યું કે હે ગૌતમ ! જો તે એકદેશથી સમુદ્ઘાત કરે તો તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો તે સર્વદેશથી મરણ-

सहस्रारस्स आणयपाणयकप्पाण य पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' एवं सहस्रार-
स्य आनतमाणतकल्पयोश्च अन्तरा समवहत्तः, समदत्त सप्तम्यामुत्पत्तियोग्यः स
किं पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्व वा उत्पद्यते पश्चादाहरतीति मज्जः, देशेन
समवहत्तः पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते सर्वेण समवहत्तः पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरति
इत्युत्तरम् पुनरपि यावदधःसप्तम्यामित्पनेन एतदेव दर्शितमिति । 'एवं आणय-
पाणयाणं आरणअच्चुपाण य कप्पाणं अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' एवम्
आनतमाणतयोः आरणाच्युतयोश्च कल्पयोरन्तरा पुनरपि यावत् अधःसप्तम्याम्,
अनयोः कल्पयोर्मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो जीव उत्पत्तं योग्यो विद्यते
यावदधःसप्तम्यां स किं पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्व वा उत्पद्यते पश्चादाहरति
चेत्तिप्रश्नस्य पूर्ववदेव उत्तरम् पूर्वमपि आहति पश्चादुत्पद्यते पश्चादपि आहरति

मारणान्तिक समुद्घात करता है तो पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता
है और पीछे आहार ग्रहण करता है । 'एवं सहस्रारस्स आणयपाणय-
कप्पाण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार सहस्रार और
आनतप्राणत कल्प के मध्य में भी समझ लेना चाहिए । 'एवं
आणयपाणयाणं आरणअच्चुपाण य कप्पाणं अंतरा पुणरवि जाव अहे
सत्तमाए' इसी प्रकार से गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है कि-हे भदन्त !
जो जीव-पृथिवीकायिक जीव आनतप्राणत और आरण अच्युत इन दो
कल्पों के अन्तराल में मारणान्तिक समुद्घात करता है और समुद्-
घात करके वह यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से
उत्पन्न होने के योग्य बना है तो ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार
ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वहां

न्तिक समुद्घात करे छे तो ते पछेलां त्यां उत्पन्न थय लय छे अने ते पछी
आहार ग्रहण करे छे. 'एवं सहस्रारस्स आणयपाणयकप्पाण य अंतरा पुणरवि
जाव अहे सत्तमाए' आन् प्रमाणे सहस्रार अने आनतप्राणत कल्पनी मध्यमां
पद्य प्रश्नोत्तर इपे समथ देवुं. 'एवं आणयपाणयाणं आरणअच्चुपाण य कप्पाणं
अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' आन् प्रमाणे गौतमस्वामीये प्रश्ने जेवुं
पूछथुं छे के-हे लगवन् ने पृथिवीकायिक एव आनत-प्राणत अने
आरण अच्युत आ जे कल्पोनी मध्यमां मारणान्तिक समुद्घात करे छे,
अने समुद्घात करीने ते यावत् अधःसप्तमी पृथिवीमां पृथ्वीकायिक
इपथी उत्पन्न थवने योग्य जन्थे होय छे, जेवो ते एव
पछेलां आहार ग्रहण करे छे ? अने ते पछी उत्पन्न थय छे के-पछेलां

पूर्वमुत्पद्यते इत्यादिपूर्वोक्तमेव उत्तरम् । 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए' एवमारणाच्च्युतयोः ग्रैवेयकविमानानां च अन्तरा-मध्ये यावदधःसप्तम्याम्-आरणाच्च्युतकल्पयोर्ग्रैवेयकविमानां च मध्ये यः पृथिवीकायिको जीवो मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान्, कृत्वा तमस्तमान्त-पृथिव्यामुत्पत्तुं योग्यो विद्यते स किं प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्वं वा उत्पद्यते पश्चादाहरतीति पूर्वपक्षे पूर्वोक्तमेव उत्तरमिहापि अनुसन्धेयमिति । 'एवं गेवेज्ज-विमाणणं अणुत्तरविमाणण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' एवं ग्रैवेयक-विमानानाम् अनुत्तरविमानानां च अन्तरा-मध्ये समवहतः, समवहत्य अधः-

वह उत्पन्न होता है और बाद में आहार ग्रहण करता है ? इसके उत्तर में प्रश्नु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! इस सम्बन्ध में भी उत्तर पहले के जैसा ही जानना चाहिये 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार से इस प्रश्न के सम्बन्ध में भी कि 'जो पृथिवीकायिक जीव आरण अच्च्युत एवं ग्रैवेयक विमानों के अन्तराल में मरणसमुद्घात करके यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में उत्पत्ति के योग्य बना है ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता है ?' ऐसा ही पूर्वोक्त रूप से उत्तर जानना चाहिये 'एवं गेवेज्जविमाणणं अणुत्तरविमाणण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' इसी प्रकार से इस प्रश्न का कि-'जो पृथिवीकायिक जीव ग्रैवेयकविमानों और अनुत्तरविमानों के

त्यां उत्पन्न यधने ते पछी आहार ग्रहणु करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रश्नु तेने कडे छे के-डे गौतम ! आ विषयमां पणु पडेलांनी नेम न सधणु' कथन समञ्जसु'. 'एवं आरणअच्चुयाणं गेवेज्जविमाणण य अंतरा जाव अहे सत्तमाए' अने रीते आ प्रश्नना सं'धमां पणु के 'ने पृथिवीकायिक एव आरणु, अच्च्युत, अने ग्रैवेयक विमानोनी मध्यमां भरणु समुद्घात करीने यावत् अधःसप्तमी पृथ्वीमां उत्पत्तिने योग्य मन्ये। डोय छे. अवे। ते एव पडेलां आहार ग्रहणु करे छे ? अने ते पछी उत्पन्न थाय छे ? के पडेलां उत्पन्न यधने पछी आहार ग्रहणु करे छे ? अने सं'धमां पणु पडेलां कहे। प्रमाणेने। न उत्तर समञ्जसे। 'एवं गेवेज्जविमाणणं अणुत्तरविमाणण य अंतरा पुणरवि जाव अहे सत्तमाए' आ न प्रमाणे आ प्रश्नने के 'ने पृथिवीकायिक एव ग्रैवेयक विमानो अने अनुत्तरविमानोनी मध्यमां

पृथिव्यामुत्पत्तुं योग्यो विद्यते स किं पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्वं वा उत्पद्यते पश्चादाहरतीति प्रश्नस्य पूर्वमपि आहरति पश्चादुत्पद्यते पूर्वं वा उत्पद्यते पश्चादाहरतीति पूर्ववदेव उत्तरमिति । 'एवं अणुत्तरविमाणानं ईसीपञ्चमाराण्य पुणरत्रि जाव अहे सत्तमाण उववाण्यवो' एवमनुत्तरविमानानामीपत्प्राग्भारायाश्च पृथिव्याः पुनरपि यावदधःसप्तम्यामुपपातयितव्यः, अनुत्तरविमानेपत्प्राग्भारापृथिव्योर्मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातकारिणां पार्थिवजीवानां रत्नप्रभात आरभ्य तमस्तमा पृथिवीपर्यन्तमुपपातो वक्तव्यः पूर्ववदेवेति ॥सू० १॥

अन्तराल में मरणसमुद्घात करता है और मरणसमुद्घात करके वह यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य बनता है तो ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है ? या पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता है ? अर्थात् वह जीव पहिले भी आहार ग्रहण कर लेना है और बाद में वहां उत्पन्न हो जाता है, तथा पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण कर लेता है इस प्रकार से देशातः समुद्घात की अपेक्षा से और सर्वरूप समुद्घात की अपेक्षा से दोनों ही पक्ष मान्य हुए हैं । 'एवं अणुत्तरविमाणानं इसीपञ्चमाराण्य पुणरत्रि जाव अहे सत्तमाण उववाण्यवो' इसी प्रकार से अनुत्तरविमानों एवं ईपत्प्राग्भारा पृथिवी के अन्तराल में मरणसमुद्घात करके यावत् अधःसप्तमी पृथिवी में पृथिवीकायिकरूप से उत्पन्न होने योग्य हुए पार्थिव जीवों के सम्बन्ध

मरण समुद्घात करे छे, अने मरण समुद्घात करीने ते यावत् अधःसप्तमी पृथ्वीमां पृथिवीकायिकरूपाधी उत्पन्न थवाने योग्य बन्यो डोय छे, तो केवो ते छव श्रुं पडेलां आडर अडणु करे छे ? अने पछी त्यां उत्पन्न थाय छे ? के पडेलां त्यां उत्पन्न थउने ते पछी ते आडर अडणु करे छे ? अर्थात् ते छव पडेलां आडर अडणु करीने पद्य त्यां उत्पन्न थाय छे. अने पडेलां उत्पन्न थउने ते पछी पद्य आडर अडणु करे छे आ रीते देधतः समुद्घातनी अपेक्षाथी अने सर्वरूप समुद्घातनी अपेक्षाथी केअ आ अन्ने पक्ष मान्य थया छे. 'एवं अणुत्तरविमाणानं इसीपञ्चमाराण्य पुणरत्रि जाव अहे सत्तमाण उववाण्यवो' केअ प्रभाते अनुत्तर विमानेः अने ईपत्प्राग्भारा पृथ्वीनी मध्यमां मरण समुद्घात करीने यावत् अधःसप्तमी पृथ्वीमां पृथिवीकायिक-

પૃથિવીકાયિકસ્યોપપાતં પ્રદર્શ્ય અપ્કાયિકસ્ય તદ્દર્શયિતુમાર્હ—‘આઝકાઈ-
 ણં’ ઇત્યાદિ

મૂલમ્—‘આઝકાઈ ણં મંતે ! ઇમીસે રચણપ્પમાણ સકર-
 પ્પમાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ સમોહણિત્તા જે મવિણ
 સોહમ્મે કપ્પે આઝકાઈયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તાણં સેસં જહા પુઢવી-
 કાઈયસ્સ જાવ સે તેણટ્ટેણંં એવં પઢમદોચ્ચાણંં અંતરા સમોહણ
 જાવ ઈસીપબ્ભારાણ ઉવવાણ્યવ્વો એવં ણણંં કમેણંં જાવ તમાણ
 અહેસત્તમાણ પુઢવીણ અંતરા સમોહણ સમોહણિત્તા જાવ ઈસી-
 પબ્ભારાણ ઉવવાણ્યવ્વો આઝકાઈયત્તાણ । આઝકાઈ ણં મંતે !
 સોહમ્મીસાણાણંં સણંંકુમારમાર્હિંદાણ ય કપ્પાણંં અંતરા સમોહણ
 સમોહણિત્તા જે મવિણ ઇમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઘણોદહિ-ઘણો-
 દહિવલણસુ આઝકાઈયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તાણંં સેસં તંં ચેવ, એવં ણ-
 હિંં ચેવ અંતરા સમોહણો જાવ અહેસત્તમાણ પુઢવીણ ઘણોદહિ-
 ઘણોદહિવલણસુ આઝકાઈયત્તાણ ઉવવાણ્યવ્વો, એવં જાવ અણુત્તર-
 વિમાણાણંં ઈસીપબ્ભારાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ જાવ અહે-

મેં મી એસા હી કથન જાનના ચાહિયે અર્થાત્ યહાં દેશતઃ ઓર સર્વતઃ
 ધરણસમુદ્ઘાત કરકે યાવત્ અધઃ સસમી પૃથિવી મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ
 સ્તે ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય હુમા પૃથિવીકાયિક જીવ પહિલે વહાં ઉત્પન્ન
 હો જાતા હૈ ઓર બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ તથા પહિલે વહ
 આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર બાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઇસ
 પ્રકાર દોનોં પક્ષ માન્ય હુણ હૈ ॥સૂ. ૧॥

પણુથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલા પૃથિવિકાયિક જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન
 થાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, તથા પહેલાં તે આહાર
 ગ્રહણ કરી લે છે, અને તે પછી તે ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ નય છે આ રીતના
 બન્ને પક્ષો માન્ય થયેલા છે. ॥સૂ. ૧॥

सत्तमाए घणोदधि-घणोदधिवलएसु उववाएयव्वो । वाउक्का-
इए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढ-
वीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे
वाउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए० एवं जहा सत्तगसुससए वाउ-
क्काइयउद्देसए तहा इह वि णवरं अंतरेसु समोहणणा नेयव्वा
सेसं तं चेव जाव अणुत्तरविमाणानं ईसिपिबभाराए य पुढ-
वीए अंतरा समोहए समोहणित्ता जे भविए घणवायतणुवा-
य घणवायतणुवायवलएसु वाउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए
सेसं तं चेव जाव से तेणट्टुणं जाव उववज्जेज्जा । सेदं भंते !
सेवं भंते ! त्ति' ॥सू० २॥

वीसइमे सए छट्टो उद्देसो समत्तो ॥

छाया—अप्कायिकः खलु भदन्त ! एतस्याः रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च
पृथिव्याः अन्तरा समवहतः, समवहत्य यो भव्यः सौधर्मे कल्पेऽप्कायिकतया
उत्पत्तुम्० शेषं यथा पृथिवीकायिकस्य यावत् तत्तेनार्थेन० । एवं प्रथमद्वितीययोः
पृथिव्योरन्तरा समवहतो यावद् ईषत्प्राम्भारायाम् उपपातयितव्यः, एवमेतेन
क्रमेण यावत् तमाया अधःसप्तम्याः पृथिव्याः अन्तरा समवहतः समवहत्य यावत्
ईषत्प्राम्भारायाम् उपपातयितव्योऽप्कायिकतया । अप्कायिकः खलु भदन्त !
सौधर्मेज्ञानयोः सन्त्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा समवहतः समवहत्य यो
भव्य एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः घनोदधि-घनोदधिवलयेषु अप्कायिकतया
उत्पत्तुम्० शेषं तदेव, एवमेतैरेव अन्तरा समवहतो यावत् अधःसप्तम्याः पृथि-
व्या घनोदधि-घनोदधिवलयेषु अप्कायिकतयोपपातयितव्यः, एवं यावत् अनुत्तर-
विमानानाम् ईषत्प्राम्भारायाश्च पृथिव्याः अन्तरा समवहतो यावत् अधः सप्तम्याः,
घनोदधि-घनोदधिवलयेषु उपपातयितव्यः । वायुकायिकः खलु भदन्त ! एतस्या रत्न-
प्रभायाः पृथिव्याः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्यः
सौधर्मे कल्पे वायुकायिकतया उत्पत्तुम्, एवं यथा सप्तदशशतके वायुदेशवस्तथा
इहापि, नवरम् अन्तरेषु समवहननं नेतव्यम्, शेषं तदेव, यावदनुत्तरविमानानाम्
ईषत्प्राम्भारायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतः समवहत्य यो भव्यो घनवातवन्नुवात-

घनवाततनुवातबलयेषु वायुकायिकतया उत्पत्तुम्, शेषं तदेव, यावत् तत्तेनार्थेन यावदुत्पद्यते, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० २॥

विंशतिशतके षष्ठोद्देशकः समाप्तः ।

टीका—‘आउक्काइए णं भंते !’ अप्कायिकजीवः खलु भदन्त ! ‘इमीसे रयणप्पभाए सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए’ एतस्या रत्नप्रभायाः शर्करा-प्रभायाश्च पृथिव्याः अन्तरा-मध्ये समग्रहतः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् ‘समोहणित्ता जे भविए’ समग्रहत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यः-भवितुं योग्यः ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए’ सौधर्मे कल्पे अप्कायिकतया उत्पत्तुम् । ‘सेसं जहा पुढवीकाइयस्स जाव से तेणट्टेण’ शेषं यथा पृथिवीकायिकस्य यावत् तत्तेनार्थेन भदन्त ! हे भदन्त ! योऽयमप्कायिको जीव एतस्या रत्नप्रभायाः शर्कराप्रभायाश्च पृथिव्याः मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् कृत्वा च सौधर्मकल्पेऽप्कायिकतया उत्पत्तियोग्यो विद्यते स किं पूर्वमाहरति पश्चादुत्पद्यते अथवा पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरतीति पृथिवीकायिकवदेव प्रश्नः,

इस प्रकार से पृथिवीकायिकके उपपात को दिखलाकर अब सूत्रकार अप्कायिक के उपपात को दिखलाने के लिये ‘आउक्काइए णं भंते !’ इत्यादि सूत्र को प्रारंभ करते हैं ।

टीकार्थ—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूजा है—‘आउक्काइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए सक्करप्पभाए य पुढवीए०’ हे भदन्त ! इस रत्न-प्रभा पृथिवी और शर्कराप्रभा पृथिवी के मध्य में जिस अप्कायिक जीव ने मारणान्तिक समुद्घात किया है और समुद्घात करके जो ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए भविए’ सौधर्मकल्प में अप्कायिकरूप से उत्पन्न होने योग्य हैं ऐसा वह जीव क्या पहिले आहार ग्रहण करता है और बाद में वहाँ उत्पन्न होता है ? या पहिले

आ रीते पृथिवीकायिक लोकोने उपपात भतापीने डवे सूत्रकार अप्कायिक लोकोना उपपातने भताववा भाटे ‘आउक्काइए णं भंते !’ इत्यादि सूत्र कडे छे.

टीकार्थ—आमां गौतमस्वामीणे प्रभुने ओवुं पूछयुं छे डे—‘आउक्काइए णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए य पुढवीए०’ डे लगवन् आ रत्नप्रभा पृथ्वी अने शर्कराप्रभा पृथ्वीनी मध्यमां ने अप्कायिक लोके मारणान्तिक समुद्घात करेले छे, अने समुद्घात करीने ‘सोहम्मे कप्पे आउक्काइयत्ताए उववज्जित्तए भविए’ सौधर्म कल्पमां अप्कायिकपञ्चाथी उत्पन्न भवाने योग्य अन्याे डोय ओवो ते लोव पडेलां आहार ग्रहण करे छे ? डे पडेलां उत्पन्न भवने ते

ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્યાનેન સમવહો જીવઃ કદાચિત્ પૂર્વ-
માહર્ષત પશ્ચાદુત્પન્ને કદાચિત્ પૂર્વમુત્પન્નતે પશ્ચાદાહરતીતિ । હે ભદન્ત ! કેન
કારણેન एवं કથયતિ યત્ પૂર્વમપિ ઉત્પન્નતે પશ્ચાદાહરતિ પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચા-
દુત્પન્નતે इति હે ગૌતમ ! અપ્કાયિકજીવોનાં ત્રયઃ સમુદ્યાતઃ ભવન્તિ, વેદના-
સમુદ્યાતઃ, કપાયસમુદ્યાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્યાતશ્ચ, તત્ર દેશતઃ સર્વતો
દ્વિપકારેણ મારણાન્તિકસમુદ્યાતો ભવતિ ચો જીવો દેશતો મારણાન્તિકસમુદ-

વહાં વહ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? ઇસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્યાત સે જન્મવહત
હુઆ જીવ કદાચિત્ પહિલે આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર વાદ મેં
ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા કદાચિત્ પહિલે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ
મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઇત્ત પ્રકાર કા વહ પ્રશ્નોત્તર પૃથિવીકાયિક
જીવ કે પ્રશ્નોત્તર કે જૈસે હી હૈ, અવ ગૌતમસ્વામી ઇસ પર પ્રભુ
સે એસા પૂછતે હૈ-હે ભદન્ત ! આપ કિસ કારણ સે એસા કહતે હૈ કિ
પહલે મી વહ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર વાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ
તથા પહિલે વહ આહાર ગ્રહણ કર લેતા હૈ ઓર વાદ મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક જીવોં કે ત્રીન
સમુદ્યાત કહે ગય હૈ-વેદનાસમુદ્યાત, કપાયસમુદ્યાત ઓર માર
ણાન્તિકસમુદ્યાત, હનમેં મારણાન્તિકસમુદ્યાત દેશ સે મી હોતા
હૈ, ઓર સર્વરૂપ સે મી હોતા હૈ, જો જીવ દેશ સે હસ સમુદ્યાત કો

પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્ના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ !
મારણાન્તિક સમુદ્યાતથી સમવહત થયેલો એવ ઠાઈવાર પહેલાં આહાર
ગ્રહણ કરી લે છે, અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઠાઈવાર પહેલાં
ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ પ્રકારનો પ્રશ્નોત્તર પૃથિ-
કાયિક એવની જેમ જ છે હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે
કે-હે ભગવન્ આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે પહેલાં ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પહેલાં આહાર
ગ્રહણ કરીને તે પછી પણ ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્ના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે-હે ગૌતમ ! અપ્કાયિક એવોના ત્રય સમુદ્યાત મહા છે. વેદનાસમુ
દ્યાત ૧ કપાયસમુદ્યાત ૨ અને મારણાન્તિકસમુદ્યાત ૩ આમાં મારણા-
ન્તિકસમુદ્યાત દેશથી પણ થાય છે અને સર્વરૂપથી પણ થાય છે, જે એવ

ઘાતં કરોતિ સ મરણસમુદ્ઘાતસ્ય પ્રારમ્ભસમય એવં ત્રિયતે અતઃ સ પૂર્વશરીરં
 દેશતઃ પરિત્યજ્ય ઈલિકાગત્યા ગચ્છતિ, સ પ્રથમમાહરતિ પશ્ચાદુત્પદ્યતે યદા તુ
 સર્વતઃ મમુદ્ઘાત કરોતિ તદા સ મરણસમુદ્ઘાતાન્નિવૃત્તો ભૂત્વા પશ્ચાદ ત્રિયતે
 અતઃ સ મેન્દુકગત્યા સર્વાત્મપ્રદેશૈસ્તત્ર ગત્વા ઉત્પદ્યતે તસ્માત્ સ પ્રથમમુત્પદ્યતે
 પશ્ચાદાહરતિ એતેન કારણેન ગૌતમ ! કથયામિ યત્ પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચાદુ-
 ત્પદ્યતે પૂર્વમપિ વોત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીત્યાદિ પૃથિવીપ્રકરણવદેવ સર્વમુત્તરમિત્યેવ
 તદેવ—‘જાવ સે તેણદ્દેણં’ ઇતિ સન્દર્ભેણ સ્મારિતમિતિ ભાવઃ । ‘એવં પદમદોચ્ચાર્ણં

કરતા હૈ વહ મરણસમુદ્ઘાત કે પ્રારમ્ભ સમય મેં હી મર જાતા હૈ,
 હસલિયે વહ પૂર્વગૃહીત શરીર કો એકદેશ સે છોડકર ઈલિકાગતિ સે
 ઉત્પત્તિયોગ્ય સ્થાન મેં પહુંચતા હૈ—એસા વહ જીવ પ્રથમ આહાર ગ્રહણ
 કરતા હૈ ઓર બાદ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તથા જો જીવ સર્વરૂપ સે મરણ-
 સમુદ્ઘાત કરતા હૈ વહ મરણસમુદ્ઘાત સે નિવૃત્ત હોકર બાદ મેં
 મરતા હૈ અતઃ વહ કન્દુક કી ગતિ સે સર્વાત્મપ્રદેશોં સે વહાં જાકર
 ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ—એસા વહ જીવ પહિલે ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર
 બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । હસી કારણ કો લેકર હે ગૌતમ !
 મેંને એસા કહા હૈ કિ વહ પહિલે ખી આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ઓર બાદ
 મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તથા પહિલે ખી ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર બાદ
 મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે સમસ્ત ઉત્તરરૂપ કથન
 પૃથિવીપ્રકરણ કે ઉત્તરરૂપ કથન કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે, યહી
 વાત—‘જાવ સે તેણદ્દેણં’ હસ સન્દર્ભ દ્વારા સ્મરણ કરાઈ ગઈ હૈ । ‘એવં

દેશથી આ સમુદ્ઘાત કરે છે, તે મરણસમુદ્ઘાતના પ્રારંભ કાળમાં જ મરી
 ભય છે. તેથી તે પહેલાં ધારણ કરેલ શરીરને એકદેશથી છેડીને ઈલિકા
 (ધયળ)ની ગતિથી ઉત્પત્તિના યોગ્ય સ્થાને પહોંચે છે. અને જ્યારે એવો તે
 જીવ સર્વરૂપથી મરણસમુદ્ઘાત કરે છે. તે મરણસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત થઈને
 તે પછી મરે છે. જેથી તે કન્દુકની ગતિથી બધા જ આત્મપ્રદેશોથી ત્યાં
 જઈને ઉત્પન્ન થઈ ભય છે, એવો તે જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ ભય
 છે, અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે એજ કારણથી હે ગૌતમ મેં
 એવું કહ્યું છે કે—તે પહેલાં પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને પછી ઉત્પન્ન
 થાય છે અને પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે.
 આ રીતનું સઘળું ઉત્તરરૂપ કથન પૃથિવિકાયિક પ્રકરણના ઉત્તરરૂપ કથન પ્રમાણે
 જ સમજવું એજ વાત ‘જાવ સે તેણદ્દેણં’ આ સૂત્રપાઠથી કહેલ છે. ‘એવં

અંતરા સમોહર્ણ' एवं प्रथमद्वितीययोः स्तनप्रभाशर्करापृथिव्योरन्तरा-मध्ये
 अप्कायिको जीवः समवहतो-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान्, 'जाव ईसीप-
 व्माराण् एवत्रापचवत्रो' यावत् ईपत्प्राग्भारायाम् उपपातयितव्य', मारणान्तिक-
 समुद्घातं कृत्वा योऽप्कायिको जीवः सौधर्मद्वारभ्य ईत्प्राग्भारापृथिवीपर्यन्त-
 मुत्पत्तियोग्यो विद्यते स किं प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते अथवा-पूर्वमुत्पद्यते
 सौधर्मकल्पादौ पश्चादाहरतीति प्रश्नः, यदि देशतो मारणान्तिकसमुद्घातं
 करोति तदा प्रथममाहरति पश्चादुत्पद्यते, सर्वतः मारणान्तिकसमुद्घातं करोति
 तदा पूर्वमुत्पद्यते पश्चादाहरति इत्येवमुभयमपि संभवति, मारणान्तिकसमुद्घा-

पदमदोच्चाणं अंतरा समोहर्ण' हसी प्रकार से कोई अप्कायिक जीव
 प्रथम द्वितीय पृथिवी के मध्य में मरण समुद्घात करता है और वह
 मरणसमुद्घात करके वह यावत् ईपत्प्राग्भारा पृथिवी में-सौधर्म देव-
 लोक से लेकर ईपत्प्राग्भारा पृथिवीपर्यन्त स्थानों में उत्पत्ति योग्य है
 तो ऐसा वह अप्कायिक जीव क्या पहिले आहारग्रहण करता है और
 बाद में उत्पन्न होता है ? या पहिले सौधर्मकल्पादि में उत्पन्न होता है
 और बाद में आहार ग्रहण करता है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रमु
 कहते हैं-यदि उस पृथिवीकायिक जीव वहां पर एकदेश से मारणा-
 न्तिक समुद्घात किया है तो ऐसा वह जीव वहां पहिले आहार ग्रहण
 करता है । और बाद में वहां उत्पन्न होता है और यदि वह सर्वरूप
 से वहां मारणान्तिक समुद्घात करता है तो वह उत्पन्न होता है और
 बाद में वह आहार ग्रहण करता है । इस प्रकार देश और सर्वरूप

પદમદોચ્ચાણં અંતરા સમોહર્ણ' આજ રીતે કોઈ અપ્કાયિક જીવ પહેલી
 અને બીજી પૃથ્વીની મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે છે, અને તે મરણસમુદ્ઘાત
 કરીને યાવત્ ઈપત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીમાં-સૌધર્મ દેવલોકથી લઈને ઈપત્પ્રાગ્ભારા
 પૃથ્વી મુખીના સ્થાનોમાં ઉત્પત્તિને યોગ્ય બન્યો હોય છે, એવો તે
 અપ્કાયિક જીવ શું પહેલાં આદાર ગ્રહણ કરે છે ? અને તે પછી ઉત્પત્તિ
 થાય છે ? અથવા પહેલાં સૌધર્મકલ્પ વિગેરેમાં ઉત્પત્તિ થઈને તે પછી
 આદાર ગ્રહણ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે-જો તે પૃથ્વી-
 કાયિક જીવ ત્યાં એકદેશથી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે, તો એવો તે
 જીવ પહેલાં ત્યાં ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે. અને તે પછી આદાર ગ્રહણ કરે છે.
 અને જો તે સર્વરૂપથી ત્યાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે તો તે પહેલાં

તસ્ય પ્રકારમેદાદિત્યુત્તરમ્ एतत् सर्वम् यावत्पदेन ध्वनितं मूलकृतेति भावः ।
 'एवं एरणं कमेणं तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए' एवम् एतेन
 क्रमेण पूर्वप्रदर्शितप्रकारेण तमाया अधःसप्तम्यास्तमस्तमायाश्च पृथिव्याः
 अन्तरा-मध्ये समवहतः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् अप्कायिको जीवः,
 'समोहणित्ता जाव ईसीपन्भाराए उत्राएयव्वो आउकाइयत्ताए' समवहत्य-मार-
 णान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यावदीषत्प्राग्भारायाम् उपपातयितव्यः-उपपातो
 वक्तव्यः अप्कायिकतया-अप्कायिकजीवस्वरूपेण पूर्वप्रकरणवदेव इहापि सर्व
 वक्तव्यम् ज्ञातव्यं चेति यावत् पदसामर्थ्यादिति भावः । 'आउकाइए णं भंते !'

मारणान्तिकसमुद्घात की अपेक्षा दोनों बाते संभवित होती है ।
 क्योंकि मारणान्तिकसमुद्घात के इस प्रकार से भेद हैं । यह सब
 मूल सूत्रकार ने यावत्पद से ध्वनित किया है । 'एवं एरणं कमेणं
 तमाए अहे सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए०' इसी पूर्वप्रदर्शित
 क्रम से यदि कोई अप्कायिक जीव तमा और अधःसप्तमी पृथिवी के
 अन्तराल में मरण समुद्घात करता है और मरणसमुद्घात करके वह
 अप्कायिक जीव यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवीपर्यन्त स्थानों में उत्पन्न
 होने योग्य है तो वह दोनों रूप से वहां उसरूप से उत्पन्न हो जाता
 है यदि उसने वहां पर देशतः समुद्घात किया है तो वह वहां पहिले
 आहार ग्रहण करता है और बाद में उत्पन्न होता है और यदि
 उसने सर्वरूप से वहां मारणान्तिकसमुद्घात किया है तो वह प्रथम
 उत्पन्न होता है, बाद में आहार ग्रहण करता है । 'आउकाइए णं

ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે દેશ
 અને સર્વરૂપના મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ એ બેઉ વાત સંભવિત
 થાય છે. કેમકે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતના આ પ્રમાણે ભેદ છે. આ તમામ
 કથન સૂત્રકારે યાવત્ પદથી સૂચિત કરેલ છે. 'एवं एरणं कमेणं तमाए अहे-
 सत्तमाए य पुढवीए अंतरा समोहए' આ પહેલાં કહેલાં ક્રમથી જો કોઈ અપ્કા-
 યિક જીવ તમા અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના મધ્યમાં મરણસમુદ્ઘાત કરે
 છે, અને મરણસમુદ્ઘાત કરીને તે અપ્કાયિક જીવ ઈષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી
 પર્યન્તના સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય હોય તો તે બન્નેરૂપથી ત્યાં તે રૂપે
 ઉત્પન્ન થાય છે. જો તેણે ત્યાં દેશતઃ સમુદ્ઘાત કર્યો હોય તો તે ત્યાં
 પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે અને જો તે
 સર્વરૂપથી ત્યાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે તો તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે,
 અને તે પછી તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. 'आउकाइए णं भंते !' હવે ગૌતમ-

अप्कायिकः खलु भदन्त ! 'सोहम्नोसाणाणं मणकुमारमाहिंदाण य कप्पाणं अंतरा समोहण' सौधर्मज्ञानयोः सनत्कुमारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोरन्तरा-मध्ये समवहनः-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् अप्कायिको जीवः, 'समोहणित्ता जे भविए' समाहृत्य-मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा यो भव्यो-भवितुं योग्यः, 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'घनोदधि-घनोदधिवलएसु' घनोदधि-घनोदधिवलएषु 'आउयत्ताए उववज्जिनत्तए' अप्कायिकतया-अप्कायिकस्वरूपेण उतरत्तुम् योग्य इति पूर्वणान्वयः 'सेसं तं चे' शेषं तदेव-पूर्वपद-शिशुमेवात्र सर्वं वक्तव्यम्, यः खलु अप्कायिको जीवः सौधर्मज्ञानयोः सनत्कु-

भन्ते ।०' अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं हे भदन्त ! जिस अप्कायिक जीव ने सौधर्म ईशान कल्पों एवं सनत्कुमार माहेन्द्रकल्पों के मध्य में मारणान्तिक समुद्घात किया है, और मारणान्तिक समुद्घात करके वह अप्कायिक जीव 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए०' इस रत्नप्रभा पृथिवी के घनोदधि और घनोदधि के बलयों में अप्कायिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य है-तो ऐसा वह अप्कायिक जीव यदि देश से मारणान्तिक समुद्घात करता है, तो वह पहिले घनोदधि आदिकों में उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता है, और यदि उसने सर्वरूप से वहां मारणान्तिकसमुद्घात किया है तो वह पहले उत्पन्न होता है और बाद में आहार ग्रहण करता है इस प्रकार मारणान्तिकसमुद्घात करने के भेद से दोनों प्रकार के कथन का समावेश हो जाता है इस प्रकार पहले का सब कथन समझना चाहिए जो अप्कायिक जीव सौधर्म और ईशान कल्प के एवं

स्वामी प्रभुने એવું પૂછે છે કે હે ભગવન્ ને અપ્કાયિક છવ સૌધર્મ ઈશાન કલ્પોની મધ્યમાં અને સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પોની મધ્યમાં મારણાન્તિક-સમુદ્ઘાત કરીને તે અપ્કાયિક છવ 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए०' આ રત્ન-પ્રભા પૃથ્વીના ઘનોદધિ અને ઘનોદધિના વલયોમાં અપ્કાયિકપણાથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય બન્યા હોય છે, તો એવો તે અપ્કાયિક છવ ને દેશથી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે તો તે પહેલાં ઘનોદધિ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને નો તેણે સર્વરૂપથી ત્યાં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કર્યો હોય તો તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે પછી આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે પહેલાં કલ્પા પ્રમાણે તમામ કથન સમજવું. ને અપ્કાયિકછવ સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પ અને સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર

मारमाहेन्द्रयोश्च कल्पयोर्मध्ये मारणान्तिकसमुद्घातं कृत्वा घनोदधि-घनोदधिवलयेषु उत्पत्तियोग्यो विद्यते स तत्र घनोदध्यादौ प्रथममुत्पद्यते पश्चादाहरति अथवा प्रथममाहरति तदनन्तरमुत्पद्यते तत्र, इत्येवं रूपेण प्रश्नवाक्यमूहनीयम् प्रथममुत्पद्यते पश्चादाहरति पूर्वमाहरति वा पश्चादुत्पद्यते यदि देशतः करोति समुद्घातम्. सर्वतो वा करोति समुद्घातमिति समुद्घातकरणभेदेन उभयमपि संबन्धतीति भगवत उत्तरमपि अनुसंधातव्यमिति । 'एवं एएहिं चैव अंतरा समोहो जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदहि-घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयवो' एवमेतास्वेव अन्तरासु समवहतो यावत् अधःसप्तम्याः पृथिव्याः संबन्धिषु घनोदधि-घनोदधिवलयेषु अप्कायिकतया उषपातयिव्यः, यथा सौधर्म-

सनत्कुमार और माहेन्द्र कल्प के मध्य में मारणान्तिकसमुद्घात कर के घनोदधिवलय में उत्पत्तियोग्य बना है वह वहां घनोदध्यादि में पहले उत्पन्न होता है पश्चात् आहार ग्रहण करता है? अथवा पहले आहार ग्रहण करता है पश्चात् वहां उत्पन्न होता है? यह प्रश्नवाक्य है यदि एकदेश से समुद्घात करता है तो पहले आहार ग्रहण करके पीछे उत्पन्न होता है, यदि सर्वदेश से समुद्घात करता है तो पहले उत्पन्न होकर पश्चात् आहार ग्रहण करता है इस प्रकार के 'एवं एएहिं चैव अंतरा समोहो जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदहि घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयवो' जिस प्रकार से सौधर्म ईशान आदि में समवहत अप्कायिक जीव रत्नप्रभा पृथिवी के घनोदधि, घनोदधिवलय आदिकों में मारणान्तिक समुद्घात से उत्पन्न होता है—इस उत्पत्ति

कल्पनी मध्यमां मारणान्तिकसमुद्घात करीने घनोदधिवलयमां उत्पन्न थवाने योग्य अन्यो डोय अवेो ते एव त्यां घनोदधिवलयमां पडेलां उत्पन्न थधने पछीथी आहार ग्रहणु करे छे? के पडेलां आहार ग्रहणु करे छे अने पछीथी उत्पन्न थाय छे? गौतमस्वामीने आ प्रभाणेने प्रश्न सांलणीने तेने उत्तर आपतां प्रलु कडे छे के डे गौतम ने एकदेशथी समुद्घात करे तो पडेलां आहार ग्रहणु करीने पछीथी उत्पन्न थाय छे अने ने सर्वदेशथी समुद्घात करे तो पडेलां उत्पन्न थधने पछीथी आहार ग्रहणु करे छे. आ रीतना मारणान्तिकसमुद्घात करवाना लेहथी थ'ने प्रकाराना कथनमां संगतपलु रडेल छे. तेम समजवु 'एवं एएहिं चैव अंतरा समोहो जाव अहे सत्तमाए पुढवीए घणोदही घणोदहिवलएसु आउकाइयत्ताए उववाएयवो' ने प्रभाणे सौधर्म ईशान विगेरेमां समवहत अप्कायिक एव रत्नप्रभा पृथिवीना घनोदधि, घनोदधिवलय विगेरेमां मारणान्तिकसमुद्घातथी उत्पन्न थाय छे, तो तेनी उत्पत्तिमां त्यां पडेलां आहार

शानादौ समवहतोऽप्कायिकः घनोदधि-घनोदधिवलयादौ मारणातिक्रममुद्घातेन समुत्पद्यते तत्र प्रथममाहारो भवति पश्चादुत्पद्यते अथवा प्रथममुत्पद्यते पश्चादाहरतीत्यादिकं प्रश्नयित्वा समुद्घातभेदेन उभयमपि संभवतीति उत्तरं तथैव सौधर्मेशानादौ समवहतोऽप्कायिको जीवो घनोदधि-घनोदधिवलयादौ उपपातयितव्यः-तस्योपपातः पूर्ववदेव वक्तव्य इति भावः । 'एवं जाव अणुत्तरविमाणानं ईसीपवभाराए य पुढवीए अंतरा समोहए जाव अहे सत्तमाए घणो-

में वहां प्रथम आहार ग्रहण होता है बाद में उसकी उत्पत्ति होती है ? अथवा प्रथम उत्पत्ति होती है और बाद में आहार ग्रहण होता है ? इस प्रकार के प्रश्न का उद्भावन करके समुद्घात के भेद से प्रश्नित ये दोनों प्रकार भी वहां जैसे संभवित होते कहे गये हैं । इसी प्रकार से सौधर्म ईशान आदिकों के अन्तराल में समवहत हुआ अप्कायिक जीव यावत् अधःसप्तमी पृथिवी के घनोदधि और घनोदधिवलयों में अप्कायिकरूप से उत्पन्न होता है इस उत्पत्ति में क्या वहां प्रथम आहार ग्रहण होता है और बाद में उसकी उत्पत्ति होती है ? अथवा-पहिले वहां उसकी उत्पत्ति होती है और बाद में आहार ग्रहण होता है ? इस प्रकार का प्रश्न उद्भावित करके ऐसा समाधान कर लेना चाहिये कि समुद्घात के भेद से प्रश्नित ये दोनों प्रकार भी वहां संभवित होते हैं । 'एवं जाव अणुत्तरविमाणानं ईसीपवभाराए पुढवीए अंतरा समोहए जाव अहे-सत्तमाए घणोदहि-घणोदहि चलएसु उववाएववो'

शुद्ध थाय छे. अने ते पछी तेनी उत्पत्ति थाय छे ? अथवा पहेला उत्पत्ति थाय छे, अने ते पछी आदार शुद्ध थाय छे ? आ प्रकारना प्रश्न उत्पत्ति करीने ओ रीतनुं समाधान करवु जेष्ठओ के-समुद्घातना जेठमी प्रश्न करायेला आ जन्ने प्रकारे पछु आहियां संभवित थाय छे. जेठ प्रमाणे सौधर्म ईशान आदिना अंतरालमां समवहत थयेल अप्कायिक एव यावत् अधः सप्तमी पृथ्वीना घनोदधि अने घनोदधिवलयोमां अप्कायिकपञ्चाधी उत्पन्न थाय छे. आ उत्पत्तिमां शुं त्यां पहेलां आदार शुद्ध कराय छे अने ते पछी तेनी उत्पत्ती थाय छे ? के पहेलां ते त्यां उत्पन्न थाय छे अने ते पछी आदार शुद्ध थाय छे ? आ प्रमाणेने प्रश्न करीने जेठुं समाधान समजवुं के-समुद्घातना जेठमी आ जन्ने प्रकारे त्या संभवित थाय छे, 'एवं जाव अणुत्तरविमाणानं ईसीपवभाराए पुढवीए अंतरा समोहए जाव अहे सत्तमाए घणोदहि

दहि-घणोदहिवलएसु-उववाएयव्वो' एवं यावत् अनुत्तरविमानानामीपत्प्राग्भारा-
याश्च पृथिव्या अन्तरे समवहतो यावत् अत्रःसप्तम्याः घनोदधि-घनोदधिवलयेषु
उपपातयितव्यः, अत्र प्रथमयावत्पदेन सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्ब्रह्मलोकस्य मध्ये
ब्रह्मलोकलान्तकयोर्मध्ये लान्तकमहाशुक्रयोर्मध्ये महाशुक्रसहस्रारयोः कल्पयो-
र्मध्ये सहस्रारानतप्राणतयोः कल्पयोर्मध्ये इत्यादीनां ग्रहणं भवति, एतेषु स्थलेषु

इसी प्रकार से यावत् अनुत्तर विमानों के और ईषत्प्राग्भारा पृथिवी
के अन्तराल में समवहत हुए जीव का यावत् अत्रःसप्तमी पृथिवी के
घनोदधि और घनोदधि वलयों में उत्पात वर्णित कर लेना चाहिये,
यहां प्रथम यावत्पद से इस प्रकार का कथन ग्रहण किया गया है
'सनत्कुमार, माहेन्द्र के एवं ब्रह्मलोक के मध्य में, ब्रह्मलोक एवं लान्तक
के मध्य में, लान्तक एवं महाशुक्र के मध्य में, महाशुक्र और सहस्रार
के मध्य में, सहस्रार और आनतप्राणत के मध्य में इत्यादिकों के मध्य
में मारणान्तिकसमुद्घात जिस अप्कायिक जीव ने किया है और वह
यावत् अत्रःसप्तमी पृथिवी के घनोदधि एवं घनोदधिवलयों में अप्का-
यिकरूप से उत्पन्न होने के योग्य हुआ है-तो ऐसा वह जीव क्या
प्रथम आहार ग्रहण करता है और बाद में वहां उत्पन्न होता है, अथवा
पहिले वह वहां उत्पन्न हो जाता है और बाद में आहार ग्रहण करता
है ? तो इसका समाधान ऐसा कर लेना चाहिये कि समुद्घात के

घणोदहिवलएसु उववाएयव्वो' आञ् रीते यावत् अनुत्तर विमानाना अने
ईषत्प्राग्भारा पृथ्वीनी मध्यमां समवहत थयेत्ता एवने यावत् अत्रःसप्तमी
पृथ्वीना घनोदधि अने घनोदधिवलयोमां उत्पातनुं वरुण करी देवुं अडियां
पडेत्ता यावत्पदथी आ रीतनुं कथन अडेषु करायेत्त छे. सनत्कुमार माहेन्द्रना
अने अहस्रारोक्की मध्यमां, अहस्रारोक्क अने लान्तकनी मध्यमां लान्तक अने
महाशुक्रनी मध्यमां महाशुक्र अने सहस्रारनी मध्यमां सहस्रार अने आनत
प्राणतनी मध्यमां विगेरेनी मध्यमां मारणान्तिक समुद्घात ने अप्कायिक
एवे कुर्यो डोय अने ते यावत् अत्रःसप्तमी पृथ्वीनां घनोदधी अने घनो-
दधीवलयेमां अप्कायिकरूपे उत्पन्न थवाने योग्य अन्यो डोय छे, तो एवे
ते एव शुं पडेत्ता आहार अडेषु करे छे ? अने ते पडी त्यां उत्पन्न थाय
छे ? के पडेत्तां त्यां उत्पन्न थवने ते पडी आहार अडेषु करे छे ? आ
'अश्वत्' समाधान अे रीते सप्तमवुं के-पडेत्तां डडेत्तां समुद्घातना लेदनी

સમવહતસ્ય તત્તત્સ્યલેષુ અપ્કાયિકતયા ઉપપાતો વક્તવ્ય इत्यर्थः द्वितीययावत्प-
 देन रत्नप्रभात आरभ्य तमस्तमापर्यन्तपृथिवीनां संग्रहो भवति तथा च रत्नप्रभात
 आरभ्य तमस्तमा पर्यन्तायां घनोद्भवादी उपपातो वर्णनीयोऽप्कાયिकतयेत्यर्थः ।
 'वाउकाइएणं भंते !' वायुकायिकः खलु भदन्त ! 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए
 सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए' एतस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः शर्करा-
 प्रभायाश्च पृथिव्या अन्तरा समवहतो-मारणान्तिकसमुद्घातं कृतवान् 'समोह-
 णित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे वाउकाइयत्ताए उयवज्जित्तए' समवहत्य यो
 भव्यः सौधर्म कल्पे वायुकायिकतया उत्पत्तुम् स हि प्रथमयाहरति पश्चादुत्पद्यते

पूर्वोक्तरूप से प्रदर्शित भेद की अपेक्षा से प्रश्नित दोनों प्रकार भी
 वहां घटित हो जाते हैं' । तथा द्वितीय वाचत् पद से रत्नप्रभा से लेकर
 तमस्तमापर्यन्त की पृथिवियों का ग्रहण हुआ है । इस प्रकार अप्कायिक
 जीव के अप्कायिक रूप से रत्नप्रभा पृथिवी से लेकर तमस्तमापृथिवी तक
 के घनोद्भि और घनोद्भिचलयों में उत्पात का वर्णन कर लेना चाहिये ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'वाउकाइए णं भंते !
 इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए'
 हे भदन्त ! जो वायुकायिक जीव इस रत्नप्रभा पृथिवी और शर्करा-
 प्रभा पृथिवी के अन्तराल में मरण समुद्घात करता है और मरण समु-
 द्घात करके वह सौधर्मकल्प में वायुकायिकरूप से उत्पन्न होने योग्य
 हो गया है-ऐसा वह वायुकायिक जीव क्या पहिले आहार करता है
 और घाद में वहां उत्पन्न होता है या पहिले वहां उत्पन्न होता है और

अपेक्षाधी प्रश्न करेले अन्ने प्रकारो पञ्च त्यां घटे छे. तथा नील यावत्
 पद्मी रत्नप्रभाधी लघने तमस्तमा सुधीनी पृथ्वीये भ्रह्म कुरायेले छे. आ
 रीते अप्कાયिक एव अप्कાયिकपक्षाधी रत्नप्रभाधी लघने तमस्तमा पृथ्वी
 सुधीना घनोद्धी अने घनोद्धीवलयेभां उत्पादनुं पक्षुंन समश्च वेवुं.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'વાઉકાઇણં ભંતે ! ઇમીસે
 રવણપ્પભાણ પુઢવીણ સક્કરપ્પભાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ' હે ભગવન્ જે
 વાયુકાયિક એવ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં
 મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, અને મરણ સમુદ્ઘાત કરીને તે સૌધર્મ
 કલ્પમાં વાયુકાયિકપક્ષાધી ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય બન્યા હોય છે. એવો તે વાયુ-
 કાયિક એવ પહેલાં આહાર કરે છે ? અને તે પછી ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
 કે પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આહાર કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

પ્રથમમેવ ઉત્પદ્યતે પશ્ચાદાહરતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—‘એવં જહા સત્તરસમસૃણ વાઝકાઈયઝદેસૃણ તહા ઇહ ત્રિ’ એવં યથા સપ્તદશશતકે વાયુકાયિકોદ્દેશકે તથે-
હાપિ સપ્તદશશતકીયદશમોદ્દેશકે વાયુકાયિકપ્રકરણે કથિતં યથા તથેવ
ઈહાપિ સર્વં જ્ઞાતવ્યમ્ તત્ર સર્વં પૃથિવીકાયિકવદેવ કથિતમ્—પૃથિવ્યપેક્ષ્યાં
વિશેષસ્તુ વાયોઃ વેદનાકૃષાયવૈક્રિયમારણાન્તિકાશ્ચત્વારઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ તે
સમુદ્ઘાતાશ્ચત્વાર ઇહાપિ પઠનીયાઃ, તત્ર સપ્તદશશતકે અન્તરાસુ રત્નપ્રભાદિ
પૃથિવ્યા ન કથિતમ્ ઇહ તુ તદપિ જ્ઞાતવ્યમ્ તદેવાહ—‘ળવરં’ ઇત્યાદિ, ‘ળવરં
અંતરેસુ સમોહણા નેયવ્વા’ નવરમ્ અન્તરાસુ સપ્રવહનાનિ નેતવ્યાનિ, ‘સેસં તં વેવ’

બાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ઉનસે એસા
કહા—‘એવં જહા સત્તરસમસૃણ વાઝકાઈય ઝદેસૃણ તહા ઇહત્રિ’ હે ગૌતમ !
જૈસા કથન ૧૭વેં શતક મેં વાયુકાયિક ઉદ્દેશક મેં ક્રિયા ગયા હૈ,
વૈસા હી વહ સબ કથન યહાં પર મી કર લેના ચાહિયે ઓર વહ કથન
પૃથિવીકાયિક કે જૈસા હી કહા ગયા હૈ એસા જાનના ચાહિયે યદિ
ઉસ કથન કી અપેક્ષા વાયુકાયિક કે કથન મેં કોઈ વિશેષતા હૈ તો
વહ સમુદ્ઘાત કો લેકર હી હૈ પૃથિવીકાયિક આદિકોં મેં ત્રીન સમુદ્ઘાત
કહે ગયે હૈ તવ કિ વાયુકાયિક જીવ મેં ૪ સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈ
૩ પૂર્વોક્ત ઓર ચૌથા વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ઉસ ૧૭વેં શતક મેં રત્નપ્રભા
પૃથિવિયોં કે અન્તરાલોં મેં મરણ સમુદ્ઘાત નહીં કહા ગયા હૈ—વહ
યહાં કહા ગયા હૈ યહી વાત યહાં પર ‘ળવરં અંતરેસુ સમોહણા નેયવ્વા’
હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કી ગઈ હૈ, । બાકી કા ઓર સબ કથન જૈસા

પ્રભુએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—‘એવં જહા સત્તરસમસૃણ વાઝકાઈય
ઝદેસૃણ તહા ઇહ ત્રિ’ હે ગૌતમ ! સત્તરમાં શતકમાં વાયુકાયિક ઉદ્દેશમાં જે
પ્રમાણેનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું સઘળું કથન અહિયાં પણ
સમજી લેવું અને તે કથન પૃથ્વિકાયિકની જેમજ કહ્યું છે તેમ સમજવું.
જો તે કથનની અપેક્ષાએ વાયુકાયિકના કથનમાં જે કાંઈ વિશેષપણું હોય
તો તે સમુદ્ઘાતના સંબંધમાં છે. પૃથ્વિકાયિક વિગેરેમાં ત્રણ સમુદ્ઘાત કહેલ
છે. તથા વાયુકાયિકમાં ૪ ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે. પૂર્વોક્ત ત્રણ સમુદ્ઘાત
અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ચોથો છે. તે ૧૭ સત્તરમાં શતકમાં રત્નપ્રભા પૃથ્વી-
યોનાં અન્તરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત કહેલ નથી. મરણ સમુદ્ઘાત અહિયાં
કહેલ છે, તેજ વાત અહિયાં ‘ળવરં અંતરેસુ સમોહણા નેયવ્વા’ આ સૂત્રપાઠથી
કહેલ છે. બાકીનું તમામ કથન પૃથ્વિ-વિગેરેમાં જેવું કથન કયું છે, તેજ

શેષં તદેવ યદેવ પૃથિવ્યાદી કથિતં તદેવ ઇદાપિ, જ્ઞાતવ્યમિતિ । ‘જાવ અણુત્તર-
વિમાણાણં હસીપન્મારાણ ય પુઢ્વીણ અંતરા સમોહણ’ યાવદનુત્તરવિમાનાનામ્
ઈપત્પ્રાગ્મારાયાશ્ચ પૃથિવ્યા અન્તરા સમવહતઃ ‘સમોહણિત્તા જે મવિણ ઘનવાય-
તણુવાય-ઘનવાયતણુવાયવલ્લયસુ વાઝકાઙ્કયત્તાણ ઉવવજ્જેજ્જા’ સમવહત્ય યો
મવ્યઃ ઘનવાતતત્તુવાતયોર્ઘનવાતતત્તુવાતયોર્વલયેણ વાયુકાચિકતયોત્પત્તુમ્ ‘સેસં
તં ચેવ’ શેષં તદેવ ઇતદ્વ્યતિરિક્તં પ્રશ્નવાક્યમુત્તરવાક્યં ચ પૃથિવીપ્રકરણવદેવ
જ્ઞાતવ્યમ્, ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ યાવત્ તત્તેનાર્થેન યાવદુત્પત્તેત

પૃથિવી આદિ મેં કહ્યા ગયા હૈં વૈત્તા હી હૈં । ‘જાવ અણુત્તરવિમાણાણં
હસીપન્મારાણ ય પુઢ્વીણ અંતરા સમોહણ’ હસી પ્રકાર સે ઁસા મી
કથન કરના ચાહિયે કિ જો વાયુકાચિક જીવ યાવત્ અનુત્તર વિમાનો
કે ઓર ઈપત્પ્રાગ્મારા પૃથિવી કે અન્તરાલ મેં મરણસમુદ્ઘાત કરતા હૈં
ઓર મરણસમુદ્ઘાત કરકે વહ ઘનવાત મેં, તનુવાત મેં, ઘનવાત-
વલયોં મેં ઓર તનુવાતવલયોં મેં વાયુકાચિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોને
યોગ્ય હુઆ હૈં ‘સેસં તં ચેવ’ ઁસા વહ વાયુકાચિક જીવ કયા પહિલે
આહાર ગ્રહણ કરતા હૈં ઘાદ મેં વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ? યા પહિલે
વહાં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ઓર ઘાદ મેં આહાર ગ્રહણ કરતા હૈં ? તો ઈસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં મી પ્રમુ ને પૂર્વોક્તરૂપ સે હી કહ્યા હૈં અર્થાત્ પૃથિવી
પ્રકરણ કે જૈસા હી યહાં પ્રશ્નવાક્ય ઓર ઉત્તરવાક્ય કહે ગયે હૈં
ઁસા જાનના ચાહિયે, ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ ઈસ પ્રકાર
સે યહાં ‘યાવદુત્પત્તેન’ યહાં તક કા સ્વ પ્રકરણ જાનના ચાહિયે ઈસ

પ્રમાણે છે. ‘જાવ અણુત્તરવિમાણાણં હસીપન્મારાણ ય પુઢ્વીણ અંતરા સમોહણ’
એજ રીતે એણું પણુ કહેણુ જોઈએ કે જે વાયુકાચિક એવ યાવત્ અનુત્તર
વિમાનાના અને ઈપત્પ્રાગ્મારા પૃથ્વીની મધ્યમાં મરણુ સમુદ્ઘાત કરે છે અને
મરણુ સમુદ્ઘાત કરીને તે ઘનવાતમાં તનુવાતમાં ઘનવાતવલયોમાં અને તનુ-
વાત વલયોમાં વાયુકાચિકપણુથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય થયેલ છે. ‘સેસં તં ચેવ’
એવો તે વાયુકાચિક એવ પહેલાં આદાર અલ્પુ કરે છે ? તે પછી ત્યાં
ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને તે પછી આદાર અલ્પુ
કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રમુએ પૂર્વોક્ત રૂપથી જ કહ્યું છે. અર્થાત્
પૃથ્વિકાચિકતા પ્રકરણમાં કયા પ્રમાણે જ અલ્પિયાં પ્રશ્નવાક્ય અને ઉત્તર
વાક્ય કહેલ છે. તેમ મરણુણુ. ‘જાવ સે તેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા’ આ
રીતે અલ્પિયાં ‘યાવદુત્પત્તેન’ આ કથન મુખીનું તમાગ કથન અલ્પિયાં સમજણુ.

‘ઉત્પન્નંતં’ સર્વમપિ જ્ઞાતવ્યમ્ તદયમત્ર સંક્ષેપઃ, પૃથિવીકાયિકજીવવદેવ વાયુકાયિકજીવેઽપિ દ્રષ્ટવ્યમિતિ ભાવઃ । પૂર્વમપિ આહરતિ પશ્ચાદપિ આહરતિ પૂર્વમપિ ઉત્પન્નંતે પશ્ચાદપિ ઉત્પન્નંતે इत्यादिकं सर्वं ज्ञातव्यम्, ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! पृथिव्यादि वायुकायान्त-

કથન કા સારાંશ એસા છે—પૃથિવીકાયિક જીવ મેં હસ વિષય કો ઠીકર જૈસા કથન ક્રિયા ગયા છે—વૈસા હી સબ કથન હસ સંબંધ મેં વાયુકાયિક જીવ મેં ભી જાનના ચાહિયે પહિલે ભી યહ આહારગ્રહણ કરતા છે ઓર પીછે ભી યહ આહાર ગ્રહણ કરતા છે, પહિલે ભી યહ વ્હાં ઉત્પન્ન હો જાતા છે ઓર બાદ મેં ભી વહ વ્હાં ઉત્પન્ન હો જાતા છે । એસા કહને કા કારણ કયા છે ? તો હસકા સમાધાન મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કા ભેદ છે । અર્થાત્ જો પૃથિવીકાયિક જીવ વ્હાં દેશતઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરતા છે વહ વ્હાં પહિલે આહાર ગ્રહણ કરતા છે, ઓર બાદ મેં વ્હાં ઉત્પન્ન હોતા છે તથા જો પૃથિવીકાયિક જીવ વ્હાં સર્વરૂપ સે સમુદ્ઘાત કરતા છે વહ પહિલે ઉત્પન્ન હોતા છે ઓર બાદ મેં વહ આહાર ગ્રહણ કરતા છે, इत्यादि सब कथन जैसा पहिले क्रिया जा चुका है, यहां पर भी करना चाहिये ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ अब गौतम प्रभु के कथन में स्वतः प्रमाणता प्रदर्शित

આ કથનનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે કે—પૃથિવિકાયિક જીવોમાં આ વિષય સંબંધી જે પ્રમાણેનું કથન કરેલ છે. તેજ પ્રમાણેનું તમામ કથન આ સંબંધમાં વાયુકાયિક જીવમાં પણ સમજવું. તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. અને ઉત્પન્ન થયા પછી પણ તે આહાર ગ્રહણ કરે છે. તે પહેલાં ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને આહાર ગ્રહણ કર્યા પછી પણ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે કહેવાનું શું કારણ છે ? આ રીતના પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે—મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતના ભેદથી આ બંને પ્રકારનું કથન સંગત થાય છે તેમ સમજવું અર્થાત્ જે પૃથિવિકાયિક જીવ ત્યાં દેશતઃ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે, તે પહેલાં આહાર ગ્રહણ કરે છે, અને તે પછી ઉત્પન્ન થાય છે. તથા જે પૃથિવિકાયિક જીવ સર્વરૂપથી ત્યાં સમુદ્ઘાત કરે છે, તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પછી ત્યાં આહાર ગ્રહણ કરે છે. इत्यादि सधणुं कथन पहले के शीते कहेवामां आणुं છે. તે પ્રમાણે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ. ‘सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति’ ગૌતમસ્વામી પ્રભુના કથનમાં સ્વતઃ પ્રમાણ-

जीवानां मारणान्तिकसमुद्घातेन उत्पत्य आहारयोः पौर्वापर्येण देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वमेव सर्वतः सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० २॥

॥ इति श्री विश्वनिख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितकलितकलापालापकमविभुद्गद्यपद्यनेकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूचन्द्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाविंशतितमशतके पृष्ठो-
द्देशकः समाप्तः ॥२०-६॥

करने के अभिप्राय से ऐसा कहते हैं-हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ने जो पृथिवीकायिक से लेकर वायुकायिक तकके जीवों के विषय में मारणा-
न्तिक समुद्घात को लेकर उनकी उत्पत्ति और आहार के विषय में
यह पौर्वापर्यरूप से कथन किया है वह सब ऐसा ही है, सब प्रकार से
वह सत्य ही है, इस प्रकार कह कर वे गौतम संयम और तप से आत्मा
को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवें शतकका
छठा उद्देशक समाप्त ॥ २०-६ ॥

पशु पतापवाना अणिप्रायथी. अेषुं कडे छे डे-डे भगवन् आप
देवानुप्रिये पृथिवीकायिक अथी लधने वायुकायिक अथ सुधीना अवेभां ले
मारणान्तिक समुद्घातने लधने तेजोनी उत्पत्ति अने आहारना संभंधभां
आ पूर्वापर इपथी ले वर्णन कथुं रे, ते तमाभ कथन आप देवानुप्रिये
ले प्रभाषे कथुं छे तेमत्र छे अर्थात् आपनुं कथन दरेक रीते सत्य न छे.
आ प्रभाषे कधीने संयम अने तपथी पोताना आत्माने भावित करता यत्र
गौतमस्वामी पोताना स्थाने विराजमान यत्र गया. ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बीसवा शतकेना छठो उद्देशक समाप्त ॥२०-६॥

अथ विंशतिशतके सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

पष्ठोद्देशके पृथिव्यादीनामाहारो निरूपितः स चाहारः कर्मणो बन्धे सत्येव भवतीति सप्तमोद्देशके बन्धो निरूप्यते, इत्येवं संबन्धेनायातस्य सप्तमोद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्, 'कइविहे णं भंते' इत्यादि ।

सूत्रम्—'कइविहे णं भंते ! बंधे पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा जीवप्पओगबंधे१, अणंतरबंधे२, परंपरबंधे३, नेरइयाणं भंते ! कइविहे बंधे पन्नत्ते एवंचेव जाव वेमाणियाणं । णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा—जीवप्पओगबंधे, अणंतरबंधे, परंपरबंधे । नेरइयाणं भंते ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव एवं जाव वेमाणियाणं एवं जाव अंतराइयस्स । णाणावरणिज्जोदयस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते, एवंचेव एवं नेरइयाण वि एवं जाव वेमाणियाणं, एवं जाव अंतराइ उदयस्स । इत्थीवेयस्स णं भंते ! कइविहे बंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव । असुरकुमाराणं भंते ! इत्थीवेयस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवंचेव, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं जस्स जो इत्थिवेयो अत्थि एवं पुरिसवेयस्स वि० एवं णपुंसगवेयस्स वि० जाव वेमाणियाणं, णवरं जस्स जो अत्थि वेदो । दंसणमोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते एवं चेव निरंतरं जाव वेमाणियाणं । एवं चरित्तमोहणिज्जस्स वि जाव वेमाणियाणं । एवं एएणं कमेणं ओरालियसरीरस्स जाव कम्मग-

सरीरस्त आहारसन्नाए जाव परिगहसन्नाए कण्ठलेस्साए जाव सुकलेस्साए सम्मदिट्ठीए मिच्छादिट्ठीए सम्मामिच्छादिट्ठीए आभिणिवोहियणाणस्स जाव केवलनाणस्स मइ अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स विभंगनाणस्स । एवं आभिणिवोहियणाणविसयस्स णं भंते ! कइविहे वंधे पन्नत्ते, जाव केवलनाणविसयस्स मइअन्नाणविसयस्स सुयअन्नाणविसयस्स विभंगनाणविसयस्स एएत्तिं सव्वेत्तिं पदाणं तिविहे वंधे पन्नत्ते । सव्वे ते चउव्वीसं दंडगा भाणियव्वा णवरं जाणियव्वं जस्स जं अत्थि जाव वेमाणियाणं भंते ! विभंगणाणविसयस्स कइविहे वंधे पन्नत्ते, गोयमा ! तिविहे वंधे पन्नत्ते, तं जहा जीवप्पओगवंधे अणंतरवंधे, परंपरवंधे, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० १॥

‘वीसइमे सए सत्तमो उहेसो सम्मत्तो’

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः । तद्यथा—जीवप्रयोगवन्धः, अनन्तरबन्धः परंपरबन्धः । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव यावद्वैमानिकानाम् । ज्ञानावरणीयस्य खलु ! भदन्त ! कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः तद्यथा—जीवप्रयोगवन्धः, अनन्तरबन्धः, परंपरबन्धः । नैरयिकाणां भदन्त ! ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव एवं यावद्वैमानिकानाम्, एवं यावदन्तरायस्य । ज्ञानावरणीयोदयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव, एवं नैरयिकाणामपि एवं यावद्वैमानिकानाम्, एवं यावदन्तरायस्य । स्त्रीवेदस्य खलु भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव । अमुरकुमाराणां भदन्त ! स्त्रीवेदस्य कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव एवं यावद्वैमानिकानाम्, नवरं यस्य स्त्रीवेदोऽस्ति, एवं पुरुषवेदस्यापि एवं नृपुंसवेदस्यापि यावद्वैमा-

निकानाम् नवरं यस्य योऽस्ति वेदः । दर्शनमोहनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवमेव निरन्तरं यावद्वैमानिकानाम् एवं चारित्रमोहनीयस्यापि, यावद्वैमानिकानाम् । एवमेतेन क्रमेण औदारिकशरीरस्य यावत् कार्मणशरीरस्य आहारसंज्ञायाः यावत्परिग्रहसंज्ञायाः, कृष्णलेख्यायां यावत् शुक्ललेख्यायाः, सम्यग्दृष्टेर्मिथ्यादृष्टेः सम्यग्मिथ्यादृष्टेः । आभिनिबोधिकज्ञानस्य यावत्केवलज्ञानस्य । मत्प्रज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य, विभंगज्ञानस्य एवमाभिनिबोधिकज्ञानविषयस्य खलु भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः यावत् केवलज्ञानविषयस्य मत्प्रज्ञानविषयस्य श्रुताज्ञानविषयस्य विभंगज्ञानविषयस्य एतेषां सर्वेषां पदानां त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः । सर्वेऽप्येते चतुर्विंशतिर्दण्डका भणितव्यः, नवरं ज्ञातव्यं यस्य यदस्ति । यावद्वैमानिकानां भदन्त ! विभङ्गज्ञानविषयस्य कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, गौतम ! त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—जीवप्रयोगबन्धः, अनन्तरबन्धः परंपरबन्धः तदेवं भदन्त । तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू० १॥

॥ विंशतिशतके सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘कइविहे णं भंते’ कतिविधः खलु भदन्त ! ‘बंधे पणन्ते’ बन्धः प्रज्ञप्तः कथित इति प्रश्नः, भगवान्नाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !

सातवे उद्देशोका प्रारंभ—

छठे उद्देशे में पृथिवी आदिकों के आहार का निरूपण किया गया है यह आहार कर्म के बन्ध होने पर ही होता है इसी संबंध को लेकर प्रारंभ किये गए इस सप्तम उद्देशे में बन्ध का निरूपण किया जाता है इस उद्देशे का ‘कइविहे णं भंते ! बंधे पणन्ते’ यह प्रथम सूत्र है ।

‘कइविहे णं भंते ! बंधे पणन्ते’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कइविहे णं भंते ! बंधे पणन्ते’ हे भदन्त ! कर्मबंध कितने प्रकार का कहा गया

सातमा उद्देशानो प्रारंभ—

छठे उद्देशामां पृथिव्यादिक विगरे लोकोना आहारतुं निरूपणं करवामां आवेल छे, ते आहार कर्मानो बंध थवाथी न थाय छे, जेन संबंधथी प्रारंभ करवामां आवता आ सातमा उद्देशामां बंधतुं निरूपणं करवामां आवे छे, आ उद्देशानुं पडेछे सूत्र आ प्रमाणे छे—

‘कइविहे णं भंते ! बंधे पणन्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रपाठथी गौतमस्वामीजे प्रभुने जेवुं पूछथुं छे— ‘कइविहे णं भंते ! बंधे पणन्ते’ छे लगवन् कर्मबंध इटला प्रकारनो कडेल छे ?

‘तिविहे बंधे पन्नत्ते’ त्रिविधः—त्रिप्रकारकः बन्धः प्रज्ञप्तः—कथित इत्युत्तरम्, प्रकार-
भेदमेव दर्शयति ‘तं जहा’ तद्यथा—‘जीवप्रयोगबंधे’ जीवप्रयोगबन्धः, बध्यते
आत्मा येन असौ बन्धः स च त्रिविधः तत्र प्रथमो जीवप्रयोगबन्धः जीवस्य
आत्मनः प्रयोगेण—मनोवाक्यायन्यापारेण बन्धः कर्मपुद्गलानाम् आत्मप्रदेशेषु
संग्लेषो वद्धस्पृष्टादिभावकरणं जीवप्रयोगबन्ध इति द्वितीयो यथा—‘अणंतर-
बंधे’ अनन्तरबन्धः येषां कर्मपुद्गलानां वद्धानां सतामन्तरः समयो वर्तते तेषा-
मन्तरबन्धः कथ्यते । तृतीयो यथा—‘परंपरबंधे’ परम्परबन्धः, येषां तु वद्धानां
कर्मपुद्गलानां द्वितीयादिप्रयोगो वर्तते तेषां परम्पराबन्ध इति नाम भवति ।
कर्मपुद्गलेषु वद्धेषु सत्यं तत्पश्चात् अनन्तरे अनन्तरदिने समये यो बन्धो भवेत्
सः अनन्तरबन्ध इति भावः । यश्च कर्मपुद्गलबन्धानन्तरं द्वितीयादिप्रयोगेषु यो
बन्धो भवेत् स परम्पराबन्धः कथ्यते । एकद्वयादिप्रयोगव्याधानेन यो बन्धः

है ? उत्तर में प्रश्नु ने कहा है—‘गोयमा । तिविहे बंधे पन्नत्ते’ हे गौतम ।
बन्ध तीन प्रकार का कहा गया है—‘तं जहा’ जैसे—‘जीवप्रयोगबंधे’
जीवप्रयोगबंध ‘अणंतरबंधे’ अनन्तरबन्ध और ‘परंपरबंधे’ परम्पराबंध,
आत्मा जिसके द्वारा बंधती है—परंतंत्र रोनी है—उसका नाम बंध है—
आत्मा के मन, वचन और काय के व्यापार से कर्मपुद्गलों का जो
क्षीर नीर के जैसा उसके साथ एक क्षेत्रावगाह आदि रूप मरपन्ध
होता है इसका नाम जीवप्रयोगबंध है यह जीवप्रयोगबन्ध वद्ध,
स्पृष्ट आदिरूप होता है कर्मपुद्गलों के बन्ध होने के बाद अनन्तर समय
में जो बंध होता है वह अनन्तर बंध है, तथा कर्मपुद्गलों के बन्ध होने
के बाद द्वितीयादि समयों में जो बंध होता है यह परंपराबंध है,

आ प्रश्नना उत्तरमां प्रश्नु कहे छे उं—‘गोयमा । तिविहे बंधे पन्नत्ते’ छे
गौतम । बन्ध त्रय प्रकारना कहेवामां आवेल छे. ‘तं जहा’ ते आ प्रभावे
छे. ‘जीवप्रयोगबंधे’ एवप्रयोगबंध ‘अणंतरबंधे’ अनन्तरबन्ध अने ‘पर-
परबंधे’ परम्पर बंध आत्माना मन, वचन अने शरीरना व्यापारधी
कर्मपुद्गलेना ने क्षीर-नीरनी नेम तेनी साथे ओष क्षेत्रावगाह रूप संबंध
धाय छे, तेनु नाम एवप्रयोगबंध छे. १ आ एवप्रयोगबंध स्पृष्ट
विगेरे रूपे धाय छे. कर्मपुद्गलेना बंध यथा पछीना अनन्तर वगरना सम-
यमां ने बंध धाय छे, ते अनन्तरबंध छे २ तथा कर्मपुद्गलेना बंध
यथा पछी द्वितीयादि समयमां ने बंध धाय छे ते परंपराबंध छे. ३

स परम्पराबन्ध इति भावः । 'नेरइया णं भंते !' नैरयिकाणां भदन्त ! 'कइविहे बंधे पणत्ते' कतिविधः—कतिप्रकारको बन्धः प्रज्ञप्तः—कथित इति प्रश्नः, उत्तरमाह—'एवं चेव' एवमेव एवम्—पूर्वोक्तप्रकारेण कथितं बन्धत्रयमेव, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद् वैमानिकानाम् न केवलं नारकजीवानामेवायं त्रिप्रकारको बन्धः किन्तु वैमानिकान्तचतुर्विंशतिदण्डकानामेव भवतीति । 'णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स' ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणः 'कइविहे बंधे पणत्ते' कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिविहे बंधे पणत्ते' त्रिविधो बन्धः

तात्पर्य यह है कि एक दो आदि समय के व्यवधान से जो बंध होता है वही परम्पराबंध है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'नेरइया णं भंते ! कइविहे बंधे पणत्ते' हे भदन्त ! नारकियों के कितने प्रकार का बंध होता है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा—'एवं चेव' हे गौतम ! नैरयिकों के पूर्वोक्त तीनों प्रकार का बंध होता है । 'एवं जाव वेमाणियाणं' तथा यही पूर्वोक्त तीनों प्रकार का बंध वैमानिकान्त २४ दण्डक के जीवों को भी होता है । अब ज्ञानावरणीयादि भिन्न २ कर्मप्रकृतियों के बंध होने के विषय में गौतम प्रभु से पूछते हैं—'णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते' हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का जो बंध होता है—वह कितने प्रकार का होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा । तिविहे बंधे पणत्ते' हे गौतम !

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એક બે ત્રિગેરે સમયોના વ્યવધાનથી બે બંધ થાય છે. તેજ પરંપરાબંધ છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'નેરइया णं भंते ! कइविहे बंधे पणत्ते' હે ભગવન્ નૈરયિક જીવોને કેટલા પ્રકારનો બંધ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'एवं चेव' નારકીય જીવોને પહેલા કહેલા ત્રણે પ્રકારના બંધો થાય છે. 'एवं जाव वेमाणियाणं' तथा આ પૂર્વોક્ત ત્રણે પ્રકારના બંધો વૈમાનિક સુધીના २४ થોવીસ દંડકોના જીવોને પણ થાય છે. તેમ સમજવું.

હવે જ્ઞાનાવરણીય આદિ જુદી જુદી કર્મ પ્રકૃતીઓના બંધ થવાના સંબંધમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—'णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पणत्ते' હે ભગવન્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો બે બંધ થાય છે, તે કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा ! तिविहे

प्रज्ञप्तः, 'तं जहा' तद्यथा-जीवप्पओगबंधे अणंतरबंधे परंपरबंधे' जीवप्रयोग-
बन्धोऽनन्तरबन्धः परम्पराबन्ध इति । 'नेरइयाणं भंते !' नैरयिकाणां भदन्त !
'णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स' ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः, कइविहे बंधे पन्नत्ते' कति
विधो बन्धः प्रज्ञप्तः । उत्तरमाह-'एवं चेव' एवमेव यथा सामान्यतो ज्ञानावरणी-
यस्य कर्मणः त्रिविधो बन्धः प्रदर्शितस्तथैव नारक ज्ञानावरणीयस्यापि कर्मण
स्त्रिविधो बन्धो ज्ञातव्य इति । 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं यावद्धैमानिकानाम्
नारकज्ञानावरणीयस्य कर्मणो यथा त्रिविधो बन्धस्तथा वैमानिकान्तजीव-
सम्बन्धिज्ञानावरणीयस्यापि कर्मण स्त्रिविधो बन्धो भवतीति ज्ञातव्यमिति, 'एवं
जाव अंतराइयस्स' एवं यावदन्तरायकस्य एवमेव अन्तरायकर्मणोऽपि त्रिविधो

ज्ञानावरणीय कर्म का जो बंध होता है वह तीन प्रकार का होता है
'तं जहा' जैसे-'जीवप्पओगबंधे, अणंतरबंधे, परंपरबंधे' जीवप्रयोग-
बंध, अनन्तरबंध और परम्पराबंध, 'नेरइयाणं भंते ! णाणावरणिज्जस्स
कम्मस्स०' नैरयिकों के हे भदन्त ! ज्ञानावरणीय कर्म का बंध कितने
प्रकार का होता है ? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं चेव' हे
गौतम ! नैरयिकों का ज्ञानावरणीय कर्म का बंध सामान्य ज्ञानावरणीय
कर्मबंध के जैसे तीनों प्रकार का होता है । 'एवं जाव वेमाणियाणं'
इसी प्रकार से यावत् वैमानिकों तक के जीवों का जो ज्ञानावरणीय
कर्म का बंध है वह भी तीनों प्रकार का होता है । 'एवं जाव अंतरा-
इयस्स' इसी प्रकार से यावत् अन्तराय कर्म का भी बंध तीनों प्रकार
का होता है ऐसा जानना चाहिये यहाँ यावत्पद से दर्शनावरणीय से

बंधे पणने' हे गौतम ज्ञानावरणीय कर्मों के बंध थाय छे, ते त्रयु
प्रकारणो कडेल छे. 'तं जहा' ते आ प्रमाद्ये छे, 'जीवप्पओगबंधे, अणंतरबंधे
परंपरबंधे' जीवप्रयोगबंध, अनंतरबंध, अने परंपराबंध, 'नेरइयाण
भंते ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स' हे भगवन् नैरयिकोंने ज्ञानावरणीय कर्मों के
बंध कितने प्रकारणो कडेल छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे हे-'एवं
चेव' हे गौतम नैरयिकोंने ज्ञानावरणीय कर्मबंधणी के त्रयु प्रकारणो बंध
थाय छे. 'एवं जाव वेमाणियाणं' ऐह रीते यावत् वैमानिक सुधीना एवोंने
हे ज्ञानावरणीय कर्मों के बंध थाय छे, ते त्रयु प्रकारणी थाय छे.
तेम समज्जु'. 'एवं जाव अंतराइयस्स' ऐह रीते यावत् अंतराय कर्मों के

બંધો જ્ઞાતવ્યઃ, યાવત્પદેન દર્શનાવરણીયાદિત આરભ્ય ગોત્રાન્તસ્ય સંગ્રહો ભવ-
તીતિ । 'ગાણાવરણિજ્જોદયસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ' જ્ઞાનાવરણીયોદયસ્સ સ્વલ્લ
મદન્ત ! કર્મણઃ 'કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે' કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, જ્ઞાનાવરણીયો-
દયસ્ય-જ્ઞાનાવરણીયોદયરૂપસ્ય પ્રાપ્તોદયજ્ઞાનાવરણીયસ્યેત્યર્થઃ, અસ્ય વન્ધો
શૂતભવિષ્યદ્વર્ત્તમાનાપેક્ષયેતિ અથવા જ્ઞાનાવરણીયતયોદયો યસ્ય કર્મણસ્ત-
જ્ઞાનાવરણીયોદયં કર્મ, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ એવ ક્રિચિજ્ઞાનાઘાવરકતયા વિપાકતો
વેદ્યતે કિચ્ચિત્પદેશત એવ વેદ્યતે અત ઉદયેતિ વિશેષણં કર્મણો દત્તમ્, અથવા-
જ્ઞાનાવરણીયોદયે સતિ યદ્ વધ્યતે વેદ્યતે વા તદ્ જ્ઞાનાવરણીયોદયમેવ તસ્ય

લગાંકર ગોત્રકર્મ તક કે કર્મોંં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ, અથ ગૌતમ પ્રભુ સે
એસા પૂછતે હૈં- 'ગાણાવરણિજ્જોદયસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કહ્વિહે વંધે
પન્નત્તે' જો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉદય કો પ્રાપ્ત હૈ એસે ઉસ પ્રાપ્ત ઉદય
વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ હે મદન્ત ! કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ?
યહ પ્રશ્ન શૂત, ભવિષ્યત્ ઓર વર્તમાનકાલ મેં ઉદય કો પ્રાપ્ત હુએ
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે વંધ કી અપેક્ષા સે કિયા ગયા હૈ । અથવા-
જ્ઞાનાવરણીયરૂપ સે વર્તમાન મેં જિસ કર્મ કા ઉદય હૈ વહ જ્ઞાનાવરણી-
યોદયકર્મ હૈ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ કુછ તો જ્ઞાનાદિકોંં કે આવરણ
હોનેરૂપ વિપાકોદય સે અનુભાવિત હોતે હૈં ઓર કુછ પ્રદેશોદય સે અનુ-
ભાવિત હોતે હૈં હસલિયે કર્મ કો 'ઉદય' શબ્દ સે વિશેષિત કિયા ગયા
હૈ-અથવા-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય હોને પર જો કર્મ વંધતા હૈ, યા
જિસકા વેદન હોતા હૈ વહ જ્ઞાનાવરણીયોદય કર્મ હૈ એસે ઉસ જ્ઞાના-

અંધ પશુ ત્રણે પ્રકારથી થાય છે. તેમ સમજવું. અહિયાં યાવત્ પદથી
દર્શનાવરણીય કર્મથી લઈને ગોત્ર કર્મ સુધીના કર્મોંં ગ્રહણ કરાયા છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'ગાણાવરણિજ્જોદયસ્સ ણં મંતે !
કમ્મસ્સ કહ્વિહે વંધે પન્નત્તે' જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉદય અવસ્થામાં પ્રાપ્ત હોય
એવું તે પ્રાપ્ત ઉદયવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અંધ હે ભગવન્ કેટલા પ્રકારનો
હોય છે ? આ પ્રશ્ન શૂતકાળ, ભવિષ્યકાળ, અને વર્તમાનકાળમાં ઉદયમાં પ્રાપ્ત
થયેલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અંધની અપેક્ષાથી કરવામાં આવેલ છે, અથવા
જ્ઞાનાવરણીય રૂપે વર્તમાનમાં જે કર્મનો ઉદય છે. તે જ્ઞાનાવરણીયોદય કર્મ
છે; જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ કંઈક તો જ્ઞાનાદિકોના આવરણ થવા રૂપ વિપાકના
ઉદયથી અનુભવિત થાય છે. અને કંઈક પ્રદેશોદયથી અનુભવાય છે. એથી
કર્મને 'ઉદય' શબ્દથી કહેવામાં આવેલ છે. અથવા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના
ઉદય થવાથી જે કર્મ અંધાય છે. અથવા જેવું વેદન થાય છે, તે જ્ઞાનાવર-

कर्मणः कतिविधो बन्धो भवतीति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नते’ त्रिविधो बन्धः पद्मपतः, ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणः ‘एवं चेव’ एवमेव जीवप्रयोगबन्धोऽनन्तरबन्धः परम्परबन्धश्चेति । ‘एवं नेरइयाण वि’ एवं नैरयिकाणामपि ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणस्त्रिविधो बन्धो भवतीति, ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ ‘एवं यावद्वैमानिकानामपि ज्ञानावरणीयोदयस्य कर्मणः त्रिविधो बन्धो भवतीति, अत्र यावत्पदेन दशमवचनपति पञ्चस्थावर-विकलेन्द्रियतिर्यञ्चपञ्चेन्द्रियमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कपर्यन्तस्य दण्डकानां संग्रहो भवतीति ज्ञातव्यम्, ‘एवं जाव अंतराइ उदयस्स’ एवं यावद् अन्तरा-योदयस्य कर्मणोऽपि त्रिविधो बन्धो ज्ञातव्यः, यावत्पदेन दर्शनावरणीयोदय-कर्मणोऽपि गोत्रान्तोदयकर्मणः संग्रहो भवतीति । ‘इन्धीवेयस्स णं भंते !

वरणीयोदय कर्म का बंध कितने प्रकार का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नते’ इस ज्ञानावर-णीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है—जीवप्रयोगबन्ध, अनन्तर बंध और परम्पराबंध ‘एवं नेरइयाण वि’ इसी प्रकार से ज्ञानावरणीयो-दय कर्म का बंध नैरयिक जीवों को भी तीन प्रकार का होता है । ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ इसी प्रकार से यावत् वैमानिकान्त जीवों का भी ज्ञानावरणीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है यहाँ यावत्पद से दश भवनपति पांच स्थावर, विकलेन्द्रिय त्रिक, पंचेन्द्रियतिर्यञ्च, मनु-ष्य, वानव्यन्तर, और ज्योतिष्क इन चौबीस दण्डकों के जीवों का ग्रहण हुआ है । ‘एवं जाव अंतराइ उदयस्स’ इसी प्रकार से यावत् अन्तरा-योदय कर्म का भी बंध तीन प्रकार का होता है ऐसा जानना चाहिये यहाँ यावत्पद से दर्शनावरणीयोदय से लेकर गोत्रान्तोदय कर्म का

ज्ञानावरणीयोदय कर्म का बंध कितने प्रकार का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नते’ इस ज्ञानावरणीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है—जीवप्रयोगबन्ध, अनन्तर बंध और परम्पराबंध ‘एवं नेरइयाण वि’ इसी प्रकार से ज्ञानावरणीयो-दय कर्म का बंध नैरयिक जीवों को भी तीन प्रकार का होता है । ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ इसी प्रकार से यावत् वैमानिकान्त जीवों का भी ज्ञानावरणीयोदय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है यहाँ यावत्पद से दश भवनपति पांच स्थावर, विकलेन्द्रिय त्रिक, पंचेन्द्रियतिर्यञ्च, मनु-ष्य, वानव्यन्तर, और ज्योतिष्क इन चौबीस दण्डकों के जीवों का ग्रहण हुआ है । ‘एवं जाव अंतराइ उदयस्स’ इसी प्रकार से यावत् अन्तरा-योदय कर्म का भी बंध तीन प्रकार का होता है ऐसा जानना चाहिये यहाँ यावत्पद से दर्शनावरणीयोदय से लेकर गोत्रान्तोदय कर्म का

કહવિહે વંધે પન્નત્તે' સ્ત્રીવેદસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! કર્મણઃ કતિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, સ્ત્રીવેદકર્મણો વન્ધઃ કતિપકારક ઇતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'તિવિહે વંધે પન્નત્તે' ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'એવં ચેવ' એવમેવ જીવમયોગવન્ધોऽનન્તરવન્ધઃ પરમ્પરાવન્ધશ્ચેતિ । 'અસુરકુમારાણં મંતે ! ઇત્થીવેયસ્સ કહવિહે વંધે પન્નત્તે' અસુરકુમારાણાં મદન્ત ! સ્ત્રીવેદસ્ય કતિવિધો વન્ધો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરમાહ—'એવં ચેવ' એવમેવ યથા સામાન્યતઃ સ્ત્રીવેદસ્ય ત્રિવિધો વન્ધઃ પ્રદર્શિતસ્તથૈવ અસુરકુમારસ્ત્રીવેદસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો ભવતીતિ । 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્ અસુરકુમારસ્ત્રીવેદવત્ યાવ-

સંગ્રહ હુઆ હૈ, અવ—'ઇત્થીવેયસ્સ ણં મંતે ! કહવિહે વંધે પળ્ણત્તે' ગૌતમ ઇસ સૂત્ર દ્વારા પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં—હે મદન્ત ! સ્ત્રીવેદ કા વંધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—'ગોયમા ! તિવિહે વંધે પન્નત્તે' હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદ કા વંધ ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ । ઓર વહ જીવપ્રયોગવંધ, અનન્તરવંધ ઓર પરમ્પરાવંધ રૂપ હોના હૈ, 'અસુર-કુમારા ણં મંતે ! ઇત્થીવેયસ્સ કહવિહે વંધે પન્નત્તે' હે મદન્ત ! અસુર-કુમારોં કે સ્ત્રીવેદ કા વન્ધ કિતને પ્રકાર કા હોતા હૈ ? ઇસ ગૌતમ કે પ્રશ્ન કે સમાધાન નિમિત્ત પ્રમુ ઉનમે કહતે હૈં—'એવં ચેવ' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર સે સામાન્યતઃ સ્ત્રીવેદ કા ત્રીન પ્રકાર કા વંધ દિશ્વલાયા ગયા હૈ ઊસી પ્રકાર સે અસુરકુમાર કે સ્ત્રીવેદ કા મી ત્રીન પ્રકાર કા વંધ હોતા હૈ, દેવોં મેં પુંવેદ ઓર સ્ત્રીવેદ યે દો વેદ હોતે હૈં સો સ્ત્રીવેદ-કે વંધ કો લેકર યહ પ્રશ્નોત્તર હો રહા હૈ, 'એવં જાવ વેમાણિયાણં'

મંતે કહવિહે વંધે પળ્ણત્તે' ગૌતમસ્વામી આ સૂત્રથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સ્ત્રીવેદનો બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા તિવિહે વંધે પળ્ણત્તે' હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારનો કહેલ છે, તેના નામો આ પ્રમાણે છે—જીવપ્રયોગબંધ ૧, અનન્તરબંધ ૨, અને પરંપરાબંધ ૩ 'અસુરકુમારાણં મંતે ! ઇત્થીવેયસ્સ કહવિહે વંધે પળ્ણત્તે' હે ભગવન્ અસુરકુમારોને સ્ત્રીવેદનો બંધ કેટલા પ્રકારનો હોય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં પ્રભુ તેઓને કહે છે કે—એવં ચેવ' હે ગૌતમ જે રીતે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીવેદમાં ત્રણ પ્રકારનો બંધ કહ્યો છે. એજ રીતે અસુરકુમારોને સ્ત્રીવેદમાં પણ ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે. દેવોમાં પુંવેદ અને સ્ત્રીવેદ આ બે વેદન થાય છે. સ્ત્રીવેદને લઈને આ પ્રશ્નોત્તર કહ્યા છે. 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' અસુરકુમાર દેવોને જે રીતે સ્ત્રીવેદ

દ્વેમાનિક્ત્વીવેદસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો જ્ઞાતવ્ય ઃતિ । 'નવરં જસમ્ ઇન્ધી વેદો અત્થિ' નવરં યસ્ય સ્ત્રી વેદોઽસ્તિ તસ્ય સ્ત્રીવેદસ્ય વન્ધો વક્તવ્યો નાન્યસ્યેત્યર્થઃ । 'एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि' एवम्-एवमव-स्ત્રીવેદવદેવ પુરુપ-વેદસ્ય તથા નપુંસકવેદસ્યાપિ ત્રિવિધો વન્ધો જ્ઞાતવ્ય ઇતિ । 'जात्र वैमाणियाणं' યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ સ્ત્રીવેદપુરુપવેદનપુંસકવેદાનાં ત્રિપ્રકારકો વન્ધો જ્ઞાતવ્યઃ સર્વેપામેવ સંવન્ધિનાં સ્ત્રીપુંનપુંસકવેદાનાં ત્રિપ્રકારકો વન્ધઃ પ્રરૂપણીય ઇત્યર્થઃ, વિશેષસ્તુ પતાવાન યદ્દૃદ્યસ્ય જીવસ્ય યાદૃશો વેદો ભવતિ તસ્યૈવ જીવસ્ય સંવન્ધિ-તાદૃશવેદસ્ય વન્ધો નિરૂપણીયઃ, एतदेव कथयति 'णवरं' इत्यादि, 'णवरं जस्स जो अत्थि वेदो' નવરં યસ્ય જીવસ્ય યો વેદોઽસ્તિ તસ્યૈવ જીવસ્ય સંવન્ધિ વેદ-

असुरकुमारदेवों के जैसा स्त्रीवेद बंध तीन प्रकार का कहा गया है, उसी प्रकार से यावत् वैमानिक देवों के भी स्त्रीवेद बंध तीन प्रकार का होता है ऐसा जानना चाहिये 'नवरं जस्म इत्थीवेदो अत्थि' देवों के स्त्रीवेद का बंध नहीं होता है देवियों के होता है इसलिये यह स्त्रीवेद बंध देवियों के ही कहना चाहिये अन्यको नहीं । 'एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि' इसी प्रकार से पुरुषवेद बंध और नपुंसकवेद बंध भी तीन प्रकार का होता है ऐसा समझ लेना चाहिये यह स्त्रीवेद, पुरुषवेद और नपुंसकवेद का तीन प्रकार का बंध यावत् वैमानिक जीवों तक को होता है नपुंसकवेद का बंध देवों को नहीं होता है इसलिये 'नवरं जस्स जो अत्थि वेदो' ऐसा कहा गया है कि जिस जीव को जो वेद का बंध होता है उस जीव को वह वेद का बंध तीन प्रकार का होता है मनुष्यगति में तीनों वेदों का सद्भाव होता है अतः यहां पर तीनों वेदों का बंध तीन प्रकार का होता है, देवगति में नपुंसकवेद को

બંધ ત્રણ પ્રકારથી કહેલ છે, એજ રીતે યાવત્ વૈમાનિક દેવોને પણ સ્ત્રીવેદ બંધ ત્રણ પ્રકારનો હોય છે. તેમ સમજવું 'નવરં જસમ્ ઇન્ધીવેદો અત્થિ' દેવોને સ્ત્રીવેદનો બંધ થતો નથી દેવીઓને સ્ત્રીવેદનો બંધ થાય છે. તેથી આ સ્ત્રીવેદ બંધ દેવીઓને જ કહેવો અન્ય દેવોને નહિ 'एवं पुरिसवेयस्स वि णपुंसगवेयस्स वि' એજ રીતે પુરુષવેદ બંધ અને નપુંસકવેદ બંધ પણ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે, તેમ સમજ લેવું. આ સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને નપુંસકવેદનો ત્રણે પ્રકારનો બંધ યાવત્ વૈમાનિક સુધીના દેવોને થાય છે. નપુંસકવેદનો બંધ દેવોને હોતો નથી તેથી 'नवरं जस्स जो अत्थि वेदो' એ પ્રમાણે કહેલ છે કે-> હવને જે વેદનો બંધ થાય છે, તે હવને તે વેદનો બંધ ત્રણ પ્રકારથી થાય છે. મનુષ્યગતિમાં ત્રણે પ્રકારના વેદોનો સદ્-

स्य बन्धभेदो वक्तव्यो नान्यस्येत्यर्थः । 'दंसणमोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते' दर्शनमोहनीयस्य खलु भदन्त ! वर्मणः कृतिविधः—कति प्रकारको बन्धः प्रज्ञप्तः—कथित इति प्रश्नः, उत्तरमाह—'एवं चेव' एवमेव—यथा ज्ञानावरणीयस्य कर्मगह्विप्रकारको बन्धः प्ररूपितस्तथैव दर्शनमोहनीयकर्मण-उदयप्राप्तस्यापि त्रिविधो बन्धो निरूपणीय इति, इदं च दर्शनमोहनीयमुदय-प्राप्तं कर्म यस्य कस्यचिदेव जीवस्य न अपितु सर्वदण्डकस्थजीवानामेव इत्याश-

छोडकर दो वेदों का सद्भाव होता है, अतः यहां पर दो वेदों का बंध तीन प्रकार का होता है, तिर्यञ्चगति में भी तीनों प्रकार का वेद होता है अतः यहां पर भी तीनों वेदों का बंध तीन प्रकार का होता है नरक-गति में एक नपुंसकवेद ही होता है अतः यहां पर नपुंसकवेद का बंध तीन प्रकार का होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'दंसणमोहणिज्जस्स णं भंते !' इत्यादि—हे भदन्त ! दर्शनमोहनीय कर्म का बंध कितने प्रकार का होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं चेव' हे गौतम ! जिस प्रकार से ज्ञानावरणीय कर्म का बंध तीन प्रकार का होता है, इसी प्रकार से उदयप्राप्त दर्शनमोहनीय कर्म का बंध भी तीन प्रकार का होता है, यह उदयप्राप्त दर्शनमोहनीय कर्म का तीन प्रकार का बंध किसी एक जीव को नहीं होता है किन्तु चौबीसदण्डकस्थ समस्त जीवों को होता है । यही बात

भाव डाय छे. जेथी अडियां त्रणे वेदने अंध त्रणु प्रकारथी थाय छे. देवगतिमां नपुंसक वेदने छोडीने जे वेदने सद्भाव रहे छे, जेथी अडियां जे वेदने अंध त्रणु प्रकारने डाय छे. तिर्यञ्चगतिमां पणु त्रणे प्रकारने वेद थाय छे जेथी अडियां पणु त्रणे वेदने अंध त्रणु प्रकारथी थाय छे. नरकगतिमां अेक नपुंसक वेद न डाय छे. जेथी अडियां नपुंसकवेदने अंध त्रणु प्रकारने डाय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेपुं पूछे छे के—'दंसणमोहणिज्जस्स णं भंते !' इत्यादि हे भगवन् दर्शन मोहनीयकर्मने अंध केटला प्रकारने डाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'एवं चेव' हे गौतम ! जे प्रभाणे ज्ञानावरणीयकर्मने अंध त्रणु प्रकारने थाय छे, अेन रीने उदय अवस्थाने प्राप्त थयेल दर्शन मोहनीयकर्मने अंध पणु त्रणु प्रकारने डाय छे. आ उदय प्राप्त दर्शन मोहनीयकर्मने त्रणु प्रकारने अंध केअ अेक लुवने डोतो नथी. परंतु २४ चौबीस दण्डकमां रहेला सधणा लुवने थाय

येनाह—‘निरंतरं जाव वैमाणियाणं’ निरन्तरं यावद्द्वैमानिकानाम् निगन्तरम्—
 अन्तररहितं नारकादारभ्य वैमानिकानाम्—नारकादारभ्य वैमानिकपर्यन्तजीव-
 राशीसम्बन्धिदर्शनमोहनीयस्य कर्मणस्त्रिप्रकारतो बन्धो ज्ञातव्य इति भावः।
 ‘एवं चारित्तमोहणिज्जस्स वि जाव वैमाणियाणं’ एवं चारित्रमोहनीयस्यापि
 यावद्द्वैमानिकानाम्—एवं दर्शनमोहनीयकर्मणस्त्रिप्रविधबन्धवत् चारित्रमोहनीय-
 स्यापि कर्मणस्त्रिविधो बन्धोऽस्तीति ज्ञातव्यम्। नारकादारभ्य वैमानिकान्तजीव-
 सम्बन्धिचारित्रमोहनीयस्यापि कर्मणस्त्रिविध्यं शरतीति भावः। ‘एवं एणं
 कमेणं ओराळियत्तरीरस्स जाव पम्मगसरीरस्स’ एणम्—एतेन उपरोक्त-
 प्रदर्शितप्रकारेण औदारिकशरीरस्य यावत्कार्यशरीरस्यापि त्रिविधो बन्धो
 ज्ञातव्यः, अत्र यावत्पदेन आहारक, वैक्रियतैजसशरीराणां संग्रहो भवति तथा
 औदारिकादारभ्यवैक्रियतैजसकर्मणश्चप्रकारकशरीरसंबन्धी त्रिप्रकारतो बन्धो
 ‘निरंतरं जाव वैमाणियाणं’ इमं मूत्रपाठं दृष्ट्वा स्वमज्झार्हं गच्छेत् अर्थात्
 नैरयिक से लेकर वैमानिक पर्यन्त त्वमस्त जीव गणि संबंधी दर्शन-
 मोहनीय कर्म का तीन प्रकार का बंध होता है, ‘एवं चारित्तमोहणिज्जस्स
 वि जाव वैमाणियाणं’ दर्शनमोहनीय कर्म के तीन प्रकार के बंध के जैसा
 चारित्रमोहनीय कर्म का भी बंध नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त जीवों को
 तीन प्रकार का होता है ‘एवं एणं कमेणं ओराळियत्तरीरस्स जाव पम्म-
 गसरीरस्स’ इसी उपरि प्रदर्शित प्रकारवाले क्रम के अनुसार औदारिक
 शरीर का यावत् कर्मण शरीर का भी तीन प्रकार का बंध होता है यहाँ
 यावत्पद से आहारक, वैक्रिय और तैजस इन तीन शरीरों का ग्रहण हुआ
 है इस प्रकार औदारिक, वैक्रिय, आहारक, तैजस और कर्मण इन पांच
 शरीरों का तीन प्रकार का बंध होता है ऐसा जानना चाहिये ‘आहार-

छे. ओण वात ‘निरंतरं जाव वैमाणियाणं’ आ सूत्रपाठशी समस्तवेत्त छे
 अर्थात् नैरयिक लोकोत्थी लभने वैमानिक सुधीना सधणा एवसम्भूदने दर्शन
 मोहनीयकर्मना त्रय प्रकारना अंध थाय छे ‘एवं चारित्तमोहणिज्जस्स
 वि जाव वैमाणियाणं’ दर्शनमोहनीय कर्मना त्रय प्रकारना अंधनी नेम
 चारित्रमोहनीय कर्मना अंध पण नारकशी वैमानिक सुधीना लोकोत्थे त्रय
 प्रकारे थाय छे. ‘एवं एणं कमेणं ओराळियत्तरीरस्स जाव पम्मगसरीरस्स’
 उपर छेत्त प्रथमवाणा कथयी औदारिक शरीरने। यावत् कर्मण शरीरने।
 पण त्रय प्रकारशी अंध थाय छे. अदियं यावत् पठयी आहारक, वैक्रिय,
 तैजस, आ त्रय शरीरने प्रलय कराया छे. आ शीने औदारिक,
 वैक्रिय, आहारक, तैजस, अने कर्मण आ पांच शरीरने त्रये प्रकारने।

જ્ઞાતવ્ય इति । ‘आहारसन्नाए जाव परिग्रहसन्नाए’ आहारसंज्ञाया यावत् परिग्रहसंज्ञायाः संबन्धी त्रिविधो बन्धो ज्ञातव्यः, अत्र यावत्पदात् भयमैथुनसंज्ञयोर्ग्रहणं भवति तथावाहारसंज्ञा भयसंज्ञा-मैथुनसंज्ञा परिग्रहसंज्ञा संबन्धी त्रिविधो बन्धो जीवप्रयोगबन्धानन्तरबन्धपरम्पराबन्धरूपो भवतीति ज्ञातव्यम् । ‘कण्ठलेस्साए जाव सुकलेस्साए’ कृष्णलेश्यायाः यावत् शुक्ललेश्यायाः, अत्र यावत्पदेन नीलकापोतिकतैजसपद्मलेश्यानां संग्रहो भवति तथा च कृष्णनीलकापोतिकतैजसपद्मशुक्ललेश्यासंबन्धि त्रिविधो बन्धो भवतीति ज्ञातव्यम् । ज्ञानावरणीयादि कर्मणामात्मना सह संबन्धो हि बन्ध इति पूर्वमुक्तम्, किन्तु ज्ञानावरणीयादिकर्मपुद्गलानामिव अन्येषामपि पुद्गलानामात्मना सह सम्बन्धोऽपि बन्धो ज्ञातव्यः ।

सन्नाए जाव परिग्रहसन्नाए’ आहार संज्ञा यावत् परिग्रहसंज्ञा संबन्धी जो बंध होता है वह भी तीन प्रकार का होता है यहां यावत्शब्द से भयसंज्ञा और मैथुनसंज्ञा इन दो संज्ञाओं का ग्रहण हुआ है अतः इन चारों संज्ञाओं का बंध जीवप्रयोगबंधरूप, अनन्तरबन्धरूप और परम्पराबंधरूप इन तीन प्रकार के बंधरूप होता है ‘कण्ठलेस्साए जाव सुकलेस्साए’ कृष्णलेश्या, यावत्पदगृहीत-नीललेश्या कापोतिकलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या इन छह लेश्याओं का भी ये ही तीन प्रकार का बंध होता है, ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का आत्मा के साथ जो संश्लेष विशेषरूप संबन्ध है उसीका नाम बंध है यह पहिले कहा गया है सो ज्ञानावरणीयादि कर्मपुद्गलों के जैसे ही अन्य पुद्गलों का जो आत्मा के साथ संबन्ध होता है वह संबन्ध भी बंध है

બંધ થાય છે. તેમ સમજવું ‘આહારસન્નાએ જાવ પરિગ્રહસન્નાએ’ આહાર સંજ્ઞા યાવત્ પરિગ્રહ સંજ્ઞા સંબંધી બે બંધ થાય છે, તે પણ ત્રણ પ્રકારનો થાય છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી ભયસંજ્ઞા, અને મૈથુનસંજ્ઞા આ બે સંજ્ઞાઓ ગ્રહણ કરાઈ છે, જેથી આ આરે સંજ્ઞાઓનો બંધ જીવપ્રયોગબંધ રૂપ, અનન્તરબંધ રૂપ અને પરમ્પરાબંધ રૂપ આ ત્રણ પ્રકારના બંધ રૂપ હોય છે. ‘કણ્ઠલેસ્સાએ જાવ સુકલેસ્સાએ’ કૃષ્ણલેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, અને શુકલલેશ્યા આ છબે લેશ્યાને પણ આજ ત્રણ પ્રકારનો બંધ થાય છે. જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોનો આત્માની સાથે સંશ્લેષ વિશેષ રૂપ બે સંબંધ છે, તેનું જ નામ બંધ છે. આ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે, તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપુદ્ગલોની જેમજ બીજા પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે બે સંબંધ થાય છે, તે સંબંધ પણ બંધ છે તેમ

अनेन न्यायेन औदारिकादिशरीरजनकानाम् आहारादिगंजाजनकानां च कर्मणां तथा कृष्णादिलेश्यानां च बन्धोऽपि विशेष इति । 'सम्प्रदिद्वीए मिच्छादिद्वीए सम्मामिच्छादिद्वीए' सम्प्रगृह्णन्मिथ्यादृष्टेः सम्प्रगृह्णन्मिथ्यादृष्टेश्चापि त्रिविधो भवति बन्ध इति ज्ञातव्यः, ननु पुद्गलानां बन्धो भवतीति पूर्वमुक्तम्, तद्भवतु पुद्गलानां बन्धः किन्तु सम्प्रगृह्णन्मिथ्यादृष्टेः कथं बन्धो दृष्टिज्ञानानामपौद्गलिकत्वात् बन्धत्वं च पौद्गलिकानामेवेति चेदत्रोच्यते नात्र बन्धशब्देन कर्मपुद्गलानामेव बन्धो विवक्षितः किन्तु सम्बन्धमात्रं बन्धशब्देन विवक्षितम् स च सम्बन्धो जीवस्य दृष्ट्यादिधर्मैः सह विघने एव, तथा च जीवयोगबन्धादिव्यपदेश्यत्वं

ऐसा समझ लेना चाहिये इसी न्याय से औदारिक आदि शरीरजनक और आहारक आदि संज्ञा जनक कर्मों का एवं कृष्णादिलेश्याओं का जो संबंध विशेष आत्मा के साथ होता है वह भी बंध है ऐसा जानना चाहिये 'सम्प्रदिद्वीए मिच्छादिद्वीए सम्मामिच्छादिद्वीए' तथा सम्प्रगृह्णन्, मिथ्यादृष्टि और सम्प्रगृह्णन्मिथ्यादृष्टि अर्थात् मिथ्यादृष्टि इनका भी तीन प्रकार का बंध होना है यहां पर ऐसी आशंका हो सकती है कि बन्ध तो पुद्गलों का होता है और ऐसा ही पहिले कहा गया है फिर सम्प्रगृह्णन् आदि का बन्ध यहां कैसे कहा गया है ? क्योंकि दृष्टि, ज्ञान ये अपौद्गलिक हैं। तो ऐसी आशंका उचित नहीं है क्योंकि यहां पर बंध शब्द से कर्मपुद्गलों का ही बंध विवक्षित नहीं हुआ है, किन्तु संबंध मात्र बंधन शब्द से विवक्षित हुआ है जब ऐसी बात है तो फिर वह संबंध जीव का दृष्ट्यादि धर्मों के साथ है ही यदि फिर भी इस पर यों कहा जावे

सम्बन्धुं लेश्ये. अत्र न्यायथी औदारिक विगेरे शरीरने उत्पन्न करनार अने आहार विगेरे संज्ञा जनक कर्मोने अने कृष्ण विगेरे देश्याओने ले संबंध विशेष आत्माने साथे थाय छे, ते पणु बंध छे तेम सम्बन्धुं. 'सम्प्रदिद्वीए मिच्छादिद्वीए सम्मामिच्छादिद्वीए' तथा सम्प्रगृह्णन्, मिथ्यादृष्टि, अने सम्प्रगृह्णन्मिथ्यादृष्टि तेने पणु त्रय प्रकारने बंध थाय छे, अदियां अथी शंका करवायां आवे छे के-पुद्गलोने बंध थाय छे तेम परेतां कहेवायां आणुं छे, ते सम्प्रगृह्णन् विगेरेने बंध थाय छे तेम अदियां देवी रीते कहेवायां आणुं छे ? केमके दृष्टि अने ज्ञान अ अपौद्गलिक छे. आ प्रभादेनी शंका करवी ते लेश्ये नथी केमके-अदियां बंध शब्दथी कर्मपुद्गलोने न बंध अहणु करायो नथी परंतु बन्ध शब्दथी न बंध मात्र अहणु कराये छे. लेशी ते संबंध अने दृष्टि विगेरे धर्मोनी साथे छे न ले इरी पणु अने

દૃષ્ટ્યાદીનાં કથમિતિ ચેત્ જીવત્રીર્યપ્રભવસ્વા તસ્ય દૃષ્ટ્યાદેરિતિ ગૃહાણ, અત-
 એવ આભિનિવોધિકજ્ઞાનવિષયસ્યેત્યાદ્યપિ નિરવદ્યમ્, જ્ઞાનસ્ય જ્ઞાયેન સહ સમ્બન્ધ-
 વિવક્ષણાદિતિ, 'આભિનિવોહિયણાણસ્સ જાવ કેવલનાણસ્સ' આભિનિવોધિક-
 જ્ઞાનસ્ય યાવત્ કેવલજ્ઞાનસ્ય, અત્ર યાવત્પદેન મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવજ્ઞાનાનાં
 સંગ્રહો ભવતિ, તતશ્ચ મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યવકેવલજ્ઞાનસમ્બન્ધી ત્રિવિધો જીવ-
 પ્રયોગાનન્તરપરસ્પરબન્ધો જ્ઞાતવ્ય इति भावः । 'मह अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स
 विभंगनाणस्स' मत्तज्ज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य विभङ्गज्ञानस्य च संबन्धी त्रिविधो बन्धो
 भवतीति ज्ञातव्यम् । 'एवं आभिनिवोहियणाणविसयस्स भंते ! कइविहे वंधे

કિ હસ પ્રકાર કી માન્યતા મેં દૃષ્ટ્યાદિકોં મેં જીવપ્રયોગ વંધ આદિ
 રૂપ સે વ્યપદેશ્યતા કૈસે હો સકેગી? તો એસા કહના મી ઠીક નહીં હૈ
 ક્યોંકિ યે દૃષ્ટ્યાદિક જીવ કે વીર્ય સે પ્રભવ હૈ અતઃ હનમેં જીવપ્રયોગ
 વંધ આદિરૂપ સે વ્યપદેશ્યતા બન જાતી હૈ । હસી પ્રકાર સે—'આભિનિ-
 વોહિયનાણસ્સ જાવ કેવલનાણસ્સ' આભિનિવોધિકજ્ઞાન કા ઓર
 યાવત્ કેવલજ્ઞાન કા જો જીવ કે સાથ સંબંધરૂપ વંધ હૈ વહ મી જીવ
 પ્રયોગ, અનન્તર ઓર પરસ્પરાવંધ કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા હોતા હૈ,
 યહાં યાવત્ શબ્દ સે શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવજ્ઞાન કા
 ગ્રહણ હુઆ હૈ 'મહ અન્નાણસ્સ સુય અન્નાણસ્સ વિભંગનાણસ્સ' હસી
 પ્રકાર સે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ઓર વિભંગજ્ઞાન હનકા જો અપને ૨
 આધારરૂપ જીવ કે સાથ સંબંધરૂપ વંધ હૈ વહ મી જીવપ્રયોગવંધ આદિ
 કે ભેદ સે ત્રીન પ્રકાર કા હૈ । 'एवं आभिनिवोहियणाणविसयस्स भंते ! कइविहे वंधे

કહેનામાં આવે કે—આ રીતની માન્યતામાં દૃષ્ટિ વિગેરેમાં ભવપ્રયોગબંધ
 વિગેરે રૂપથી વ્યપદેશ્યપણુ કેવી રીતે થઈ શકશે? એમ કહેવું તે પણ બરે-
 બર નથી, કેમકે આ દૃષ્ટિ વિગેરે ભવના સામર્થ્યથી થયેલ છે. જેથી તેમાં
 ભવપ્રયોગબંધ વિગેરે રૂપથી વ્યપદેશ્યપણુ બની બય છે. એજ રીતે
 'આભિનિવોહિયનાણસ્સ જાવ કેવલનાણસ્સ' આભિનિવોધિકજ્ઞાનનો અને
 યાવત્ કેવલજ્ઞાનનો ભવની સાથે જે સંબંધ રૂપ બંધ છે, તે પણ ભવ-
 પ્રયોગબંધ, અનન્તર અને પરસ્પર બંધના ભેદથી ત્રણ પ્રકારનો થાય છે.
 અહિયાં યાવત્ શબ્દથી શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન ગ્રહણ
 કરાયા છે 'મહ અન્નાણસ્સ સુયઅન્નાણસ્સ વિભંગનાણસ્સ' એજ રીતે મતિ-
 જ્ઞાન, શ્રુત જ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન તેનો જે પોતપોતાના આધારરૂપ
 ભવની સાથે સંબંધરૂપબંધ છે. તે પણ ભવપ્રયોગબંધ વિગેરે ભેદથી ત્રણ
 પ્રકારનો છે. 'एवं आभिनिवोहियणाणविसयस्स भंते कइविहे वंधे पण्णत्ते' હે

पन्नत्ते' एवमाभिनिबोधिकज्ञानविषयस्य भदन्त ! कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, एवम् 'जाव केवलज्ञानविसयस्स अन्नाणविसयस्स मड अन्नाणवि-
सयस्स सुयअन्नाणविसयस्स विभंगणाणविसयस्स' यावत्, यावत्पदेन
श्रुताज्ञानावधिज्ञानमन-पर्यवज्ञानविषयस्य केवलज्ञानविषयस्य मन्यज्ञान-
विषयस्य श्रुताज्ञानविषयस्य विभङ्गज्ञानविषयस्य, एवामपि प्रश्नवाच्यं स्वयं
भणितव्यम्, उत्तरमाह—'एएमि सन्वेसि पयाण' एतेषां सर्वेषां पदानाम्
'तिविहे वंधे पन्नत्ते' त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, श्रुताज्ञानादारभ्य केवलज्ञानविषय-
पर्यन्तानां तथा मत्यज्ञानादारभ्य विभङ्गज्ञानविषयपर्यन्तानां विषयकारको बन्धो
भवतीत्युत्तरं भगवतः । 'सन्वे वि एए चउव्वीसं दंडगा भणियव्या' सर्वेऽप्येते

भन्ते ! कहविहे वंधे पन्नत्ते' हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञान के विषय
का बंध कितने प्रकार का कहा गया है ? यहां आभिनिबोधिकज्ञान
(मतिज्ञान) के विषय का जो विवक्षित जीव के साथ सम्बन्ध है वही
बंधरूप से विवक्षित हुआ है । 'जाव केवलज्ञानविसयस्स' मह-
अन्नाणविसयस्स सुयअन्नाणविसयस्स विभंगणाणविसयस्स' इसी
प्रकार से यावत् केवलज्ञान विषय का, मतिअज्ञान के विषय का, श्रुत-
अज्ञान के विषय का, विभंगज्ञान के विषय का अपने २ आधारभूत
जीव के साथ संबन्धरूप बन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? इन सब
प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एएसि सन्वेसि पयाणं तिविहे वंधे
पणत्ते' इन सब ज्ञानों का और उनके विषय का तथा अज्ञानों का
और उनके विषय का जो अपने २ आधाररूप जीव के साथ संबन्ध है
वह जीवप्रयोगादिवंध के भेद से तीन प्रकार का कहा गया है । तात्पर्य
ऐसा है कि श्रुतज्ञान से लेकर केवलज्ञान तक के ज्ञानों के विषय का

लगवन् आभिनिबोधिकज्ञान विषयनो बंध डेटला प्रधारनो क्खो छे ? अद्वियां
आभिनिबोधिकज्ञान संबन्धी एवमी साथे के संबन्ध छे, तेज बंध इपे
अडुल्लु करयेत छे. 'जाव केवलज्ञानविसयस्स मडअन्नाणविसयस्स सुय अन्ना-
णविसयस्स विभंगणाणविसयस्स' जेज रीते यावत् केवलज्ञान विषयनो मति-
अज्ञानना विषयनो श्रुतअज्ञानना विषयनो अने विभंगज्ञानना विषयनो येत-
येताना आधार इप एवमी साथेनो संबन्ध इप बंध डेटला प्रधारनो क्खेत
छे ? आ तमाभ प्रश्नोना उत्तरमां प्रभु कहे छे के 'एएमि सन्वेसि' पयाणं
तिविहे वंधे पणत्ते' आ तमाभज्ञानोना अने तेना विषयनो के येतयेताना-
आधार इप एवमी साथे बंध छे ते एवप्रयोगादि बंधना नेदधी वल्लु
प्रधारनो क्खेत छे. कडेव'नु' तात्पर्य' जे छे के-अज्ञानादधी लडने केवलज्ञान
संधीना ज्ञानोना विषयना संबन्धइप बन्ध अने मतिअज्ञानधी लडने विभंगज्ञान
सुधीना अज्ञानोना विषयना येतयेताना आधारभूत एवमी संबन्धइप बंध प्रभु

ચતુર્વિંશતિર્દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ જીવરાશીનાં ચતુર્વિંશતિભેદમિન્નત્વેન સર્વત્ર ચ દર્શનમોહનીયાદારમ્ય વિભક્તજ્ઞાનવિષયપર્યન્તેષુ પ્રત્યેકસ્મિન્ ચતુર્વિંશતિશ્ચતુર્વિંશતિર્દણ્ડકા મણિતવ્યા इति । 'नवरं जाणियव्वं जस्स जं अत्थि' नवरं ज्ञातव्यम् यस्य यदस्ति वैलक्षण्यमेतदवगन्तव्यम् - यस्य जीवस्य यत् मतिज्ञानादिकमस्ति, तत् तस्यैव जीवस्य सम्बन्धिनि मतिज्ञानादौ त्रिविधो बन्धो वक्तव्यो नान्यत्रेति भावः । क्रियत्पर्यन्तमित्याह—'जाव वेमाणियाणं' इत्यादि, 'जाव वेमाणियाणं भंते ! जाव विभंगनाणविसयस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते' यावद्वैमानिकानां भदन्त ! यावद्विभङ्गज्ञानविषयस्य कतिविधो बन्धः प्रज्ञप्तः, यावत्प्रदेन नारकादित्रयोर्विंशतिर्दण्डकानां संग्रहो भवति तथा च हे भदन्त ! नारकादारम्य वैमानिकपर्यन्तजीवानाम्

संबंधरूप बन्ध और मत्यज्ञान से लेकर विभंगज्ञान तक के अज्ञानों के विषय का अपने २ आधारभूत जीव के संबंधरूप बंध तीन प्रकार का कहा गया है—'सव्वे वि एए चउव्वीसं दंडगा भाणियव्वा' जीवराशि २४ दण्डकों में विभक्त हुए हैं इसलिये दर्शनमोहनीय से लेकर विभंगज्ञानविषय पर्यन्त के द्वारों में से प्रत्येकद्वार में २४-२४ दण्डक कहना चाहिये 'नवरं जाणियव्वं जस्स जं अत्थि' इस कथन में जिस जीव के जो मतिज्ञान आदिक हैं वे उसी जीव को कहना चाहिये और उन्हीं मतिज्ञान आदिकों में त्रिविध बन्ध कहना चाहिये, अन्यत्र नहीं। इसी प्रकार से यह कथन 'जाव वेमाणियाणं' यावत् वैमानिकों तक करना चाहिये यही बात 'जाव वेमाणियाणं भंते ! जाव विभंगनाणविसयस्स कइविहे बंधे पन्नत्ते' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रश्न के रूप में प्रकट की गई है हे भदन्त ! यावत् वैमानिकों के यावत् विभंगज्ञान के विषय का बन्ध कितने प्रकार का कहा गया है ? यहाँ प्रथम यावत् शब्द से, नारकादि

પ્રકારનો કહ્યો છે. 'સવ્વે વિ એ ચઉવ્વીસં દંડગા મણિયવ્વા' ૭૫૨૧શી ૨૪ ચોવીસ દંડકોમાં વહેંચાયેલ છે. તેથી દર્શન મોહનીયથી લઈને વિભંગજ્ઞાન વિષય સુધીના દ્વરોમાંથી દરેક દ્વારમાં ૨૪-૨૪ દંડકો કહેવા જોઈએ. 'નવરં જાણિયવ્વં જસ્સ જં અત્થિ' આ કથનમાં જે ૭૫૨ને જે મતિજ્ઞાન વિગેરે છે, તે તેજ ૭૫૨ને કહેવા જોઈએ. અને તેજ મતિજ્ઞાન વિગેરેમાં ત્રણ પ્રકારનો બંધ કહેવો જોઈએ બીજે નહીં એજ રીતે આ કથન 'જાવ વેમાણિયાણં' યાવત્ વૈમાનિકો સુધીમાં સમજી લેવું એજ વાત 'જાવ વેમાણિયાણં ભંતે ! જાવ વિભંગનાણવિસયસ્સ કइविहे बंधे पणत्ते' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રશ્ન રૂપથી પ્રગટ કરેલ છે હે ભગવન્ યાવત્ વૈમાનિકોના યાવત્ વિભંગજ્ઞાનના વિષયનો બંધ કેટલા પ્રકારનો કહેલ છે ? અહિયાં પહેલા યાવત્પદથી નારક

आभिनिबोधिकज्ञानादारभ्य केवलज्ञानविषयाणां, तथा मत्तज्ञानादारभ्य विभङ्ग-
ज्ञानविषयाणां कतिविधो बन्धो भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तिविहे बंधे पन्नत्ते’ त्रिविधो बन्धः प्रज्ञप्त्तः, प्रकारभेदमेव
दर्शयति—‘तंजहा’ इति, ‘त जहा’ तद्यथा—‘जीवप्पभोगबंधे, अणंतरबंधे, परंपर-
बंधे’ जीवप्रयोगबन्धः, अनन्तरबन्धः, परंपरबन्धः, जीवप्रयोगानन्तरपरंपर-
बन्धभेदेन त्रिविधो बन्धो नारकादिवैमानिकान्तजीवानां सम्बन्धिविभङ्गज्ञान-
विषयान्तानां भवतीति भगवत उत्तरमिति ।

इह क्वचिदिदं संग्रहगाथाद्वयं दृश्यते—

‘जीवप्पभोगबंधे, अणंतरपरंपरे च वोद्धव्वे ।

पगडी उदए वेए, दंमणमोहे चरित्ते या॥१॥

ओरालियवेउन्विषय, आहारगतेयकम्मए चेव ।

सन्ना चेस्सा दिट्ठी णाणाणाणेषु तन्विषए ॥२॥

२३ दण्डकों का संग्रह हुआ है और द्वितीय यावत्पद से आभिनि-
बोधिकज्ञान से लेकर केवलज्ञान तक के विषयों का तथा मत्तज्ञान से
लेकर श्रुताज्ञान तक के विषयों का संग्रह हुआ है सो पांच ज्ञानों का
और इनके विषयों का तथा ३ अज्ञानों का और इनके विषयों का
कितने प्रकार का बंध कहा गया है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभुने कहा है
कि—‘गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते’ हे गौतम ! इनका और इनके
विषयों का आत्मा के साथ संबंधरूप बंध जीवप्रयोगबंध, अनन्तरबन्ध
और परंपराबन्ध के भेद से तीन प्रकार का कहा गया है । यहाँ कहीं २
ये दो संग्रहगाथाएँ लिखी हुई मिलती हैं—‘जीवप्पभोगबंधे’ इत्यादि ।
तात्पर्य इन दो गाथाओं का केवल इतना ही है कि बन्ध जो तीन
प्रकार का कहा गया है वह जीवप्रयोगबन्ध, अनन्तरबन्ध और परंपरा
बन्ध के भेद से कहा गया है और वह ज्ञानावरणीय आदि कर्मप्रकृतियों

विगरे २३ तेवीस दंडोने सञ्चद थयेत छे. अने णीत्त यावत् शण्ठथी
आभिनिबोधिक ज्ञानथी लछेने केवलज्ञान सुधीना विषयेने। तथा मति
अज्ञानथी लछेने श्रुत अज्ञान सुधीना विषयेने। सञ्चद थयेत छे तो पांच
ज्ञानेने। तथा तेना विषयेने। तथा ३ त्रय अज्ञानेने। अने तेना विषयेने।
देटता प्रकारने। अथ कडेवाभां आवेत छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु दये
छे छे—‘गोयमा ! तिविहे बंधे पन्नत्ते’ हे गौतम ! तेने। अने तेना विषयेने।
आत्मान्नी साथेने। संबंध इय अंध उरभये।अबंध, अनन्तरबंध अने
परंपराबंधना दोदशी त्रय प्रकारने। प्रदेत छे अ संबंधमां दैए दैए
रथजे आ जे सञ्चदगाथा लपेती अये छे—‘जीवप्पभोगबंधे’ इत्यादि अ।

છાયા—જીવપ્રયોગવન્ધોડનન્તરપરમ્પરે ચ વોદ્ધવ્યે ।

પ્રકૃતિરુદયો વેદો, દર્શનમોહશ્ચારિત્રં ચ ॥૧॥

ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતેજશ્ચ કાર્મણ એવ ।

સંજાલેશ્યાદૃષ્ટિર્જ્ઞાનાજ્ઞાનેષુ તદ્વિષયઃ ॥૨॥૩તિ॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ યાવદ્વિહરતિ હે મદન્ત ! નારકાદિસંવન્ધિજ્ઞાનાદીનાં યોડયં ત્રિવિધો વન્ધો મત્વતા પ્રતિપાદિતઃ સઃ સર્વથૈવ સત્ય ઇતિ કથયિત્વા ભગવન્તં વન્દતે નમસ્યતિ વન્દિત્વા નમસ્યિત્વા સંયમેન તપસા આત્માનં મામયન્ વિહરતાતિ ॥સૂ૦ ૧॥

ઇતિ શ્રી વિશ્વવિરુયાતજગદ્વલ્લભાદિપદ્મપિતવાલબ્રહ્મચારિ ‘જૈનાચાર્ય’

પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલત્રિવિરચિતાયાં શ્રી ‘ભગવતી’ સૂત્રસ્ય પ્રમેયચન્દ્રિકા

રુયાયાં વ્યાખ્યાયાં વિશત્તિતમશતકસ્ય સપ્તમોદેશકઃ સમાપ્ત ॥૨૦-૭॥

મેં, ઉદયપ્રાપ્તજ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મપ્રકૃતિયોં મેં, વેદોં મેં, દર્શનમોહનીય મેં, ચારિત્રમોહનીય મેં, ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરોં મેં, ચાર સંજ્ઞાઓં મેં, હહ લેશ્યાઓં મેં, ત્રીન દૃષ્ટિયોં મેં, પાંચ જ્ઞાનોં મેં, ઉનકે વિષયોં મેં, ત્રીન અજ્ઞાનોં મેં, ઓર ઉનકે વિષયોં મેં, પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે મદન્ત ! નારકાદિ સંવંધી જ્ઞાનાદિકોં કા જો આપને યહ ત્રિવિધવન્ધ પ્રતિપાદિત ક્રિયા હૈ, વહ સર્વથા સત્ય હી હૈ, હસ પ્રકાર કહ કર ગૌતમને ભગવાન કો વન્દના કી, નમસ્કાર ક્રિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે તપ ઓર સંયમ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૧॥

એ ગાથાઓનું તાત્પર્ય કેવળ એટલું જ છે કે-બંધ ત્રણ પ્રકારનો જે પહેલાં કહેવામાં આવેલ છે, તે હવપ્રયોગબંધ, અનન્તરબંધ અને પરંપરા બંધના લેદથી કહેલ છે, અને તે જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપ્રકૃતિયોમાં ઉદય પ્રાપ્ત જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મપ્રકૃતિયોમાં વેદોમાં, દર્શનમોહનીયમાં, ઔદારિક વિગેરે પાંચ શરીરોમાં, ચાર સંજ્ઞાઓમાં છ લેશ્યાઓમાં ત્રણ દૃષ્ટિયોમાં પાંચ જ્ઞાનોમાં તેના વિષયોમાં ત્રણ અજ્ઞાનોમાં, અને તેના વિષયોમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. ‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરઈ’ હે ભગવન નારકાદિ સંબંધના જ્ઞાનાદિકેનું આપે જે આ ત્રણ પ્રકારના બંધનું પ્રતિપાદન કરેલ છે. તે સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાન પર બિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ. ૧॥

अथाष्टमीदेशकः शारभ्यते ।

सप्तमोदेशके बन्धः कथित स्वद्विभागश्च कर्मभूमिषु तीर्थकरादिभिः प्ररूप्यते इति कर्मभूम्यादिकमष्टमीदेशके प्ररूपयिष्यते इत्येवं संवन्धेन आयातस्य अष्टमीदेशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—'कइ णं भंते ! कम्मभूमीओ' इत्यादि ।

मूलम्—'कइ णं भंते ! कम्मभूमीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! पन्नरसकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पंच भरहाइं ५, पंच एरवयाइं ५, पंच महाविदेहाइं ५ । कइ णं भंते ! अकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ ? गोयमा ! तीसं अकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ तं जहा—पंच हेसवयाइं, पंच हेरन्नवयाइं, पंच हरिदासाइं, पंच रम्मगवासाइं, पंच देवकुगाइं, पंच उत्तरकुराइं । एएसु णं भंते ! तीसाए अकम्मभूमीसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? णो इणट्टे समट्टे । एएसु णं भंते ! पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? दंता अत्थि । एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अत्थि उस्सप्पिणीइ वा ओसप्पिणीइ वा ? गोयमा ! णेवत्थि उस्सप्पिणी नेवत्थि ओसप्पिणी अवट्ठिए णं तत्थ काले पन्नत्ते समणाउसो । एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अरहंतो भगवतो पंच महव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं पन्नवयंति ? णो इणट्टे समट्टे, एएसु णं पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु पुरिसपच्छिमगा दुवे अरहंता भगवंतो पंच महव्वइयं (पंचाणुव्वइयं) सपडिक्कमणं धम्मं पन्नवयंति, अवत्तेला णं अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्नवयंति । एएसु णं पंचसु महाविदेहेसु अरहंतो भगवंतो चाउज्जामं

धम्मं पन्नवयंति । जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे भारहे वासे इमीसे
 ओसपिणीए कइ तित्थयरा पन्नत्ता ? गोयमा ! चउव्वीसं
 तित्थयरा पन्नत्ता, तं जहा -उसमं-अजियं-संभवं-अभिनंदणं-
 सुमंति-सुप्पमं-सुपासं-संसि-पुप्फदंतं - सीयलं - सेज्जंसे-
 वासुपुज्जं-विमंल-अणंतं-धम्मं-संति-कुंथुं-अरंमल्लिं-मुणि-
 सुव्वयं-नेमि-नेमि-पास-वद्धमाणो । एएसि णं भंते ! चउवी-
 साए तित्थयराणं कइ जिणंतरा पन्नत्ता ? गोयमा ! तेवीसं
 जिणंतरा पन्नत्ता । एएसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स
 कहिं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते ? गोयमा ! एएसु णं भंते !
 तेवीसाए जिणंतरेसु पुरिमपच्छिमएसु अट्टसुर जिणंतरेसु
 एत्थ णं कालियसुयस्स अत्रोच्छेदे पन्नत्ते मज्झिमएसु सत्तसु
 जिणंतरेसु एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते सव्वत्थ
 वि णं वोच्छिन्ने दिट्ठिवाए ॥सू० १॥

छाया—कति खलु भदन्त । कर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः, गौतम ! पञ्चदश कर्मभूमयः
 प्रज्ञप्ताः तद्यथा—पञ्च भरतानि५, पञ्च ऐरवतानि५, पञ्च महाविदेहाः५, । कति खलु
 भदन्त ! अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम । त्रिंशत् अकर्मभूमयः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पञ्च
 हैमवतानि, पञ्च हैरण्यवतानि, पञ्च हरिवर्षाणि, पञ्च रम्यकवर्षाणि, पञ्च देवकुरवः,
 पञ्चोत्तरकुरवः । एतेषु खलु भदन्त । त्रिंशति अकर्मभूमिषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा
 अवसर्पिणीति वा ? नायमर्थः समर्थः । एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु भर-
 तेषु, पञ्चसु ऐरवतेषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति वा ? हन्त, अस्ति ।
 एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु अस्ति उत्सर्पिणीति वा अवसर्पिणीति
 वा ? गौतम ! नैवास्ति उत्सर्पिणी नैवास्ति अवसर्पिणी, अवस्थितः खलु तत्र
 कालः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ! । एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु अर्हन्तो
 भगवन्तः पञ्चमहाव्रतिकं समतिक्रमणं धर्मं प्रज्ञापयन्ति ? नायमर्थः समर्थः, एतेषु
 खलु पञ्चसु भरतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु पूर्वर्षाश्चमौ (आध्वरमौ) द्वौ अर्हन्तौ भगवन्तौ
 पञ्च महाव्रतिकम् (पञ्चाणुव्रतिकम्) समतिक्रमणं धर्मं प्रज्ञापयतः ।
 अत्रशिष्टा अर्हन्तः खलु भगवन्तो चातुर्यामं धर्मं प्रज्ञापयन्ति एतेषु खलु पञ्चसु

महाविदेहेषु अर्हन्तो भगवन्तः चातुर्यामं धर्मं प्रज्ञापयन्ति । जम्बूद्वीपे खलु भद-
न्त ! द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां कृति तीर्थङ्कराः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतु-
विंशतिस्तीर्थङ्कराः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कूपमा-जिा-संनया-मिनन्दन-सुमति-
सुपम-सुपाश्व-शशि-पुण्ड्रन्त-शीतल-श्रेया-वासुपूज्य - मिता-नन्त - धर्म-
शान्ति-कुश्व-रमल्लि-मुनिमुन्नत-नदि-नेमि-पार्थ-नर्द्धनानाः २४ । एतेषां
खलु भदन्त ! चतुर्विंशतितीर्थङ्कराणां कृति जिनान्तराणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम !
त्रयोविंशतिर्जिनान्तराणि प्रज्ञप्तानि । एतेषु खलु भदन्त ! त्रयोविंशतीं जिनान्त-
रेषु कस्य कुत्र कालिकश्रुतस्य व्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! एतेषु खलु भदन्त !
त्रयोविंशतीं जिनान्तरेषु पूर्वपश्चिमेषु अष्टसु अष्टसु जिनान्तरेषु अत्र खलु कालिक-
श्रुतस्याव्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः, मध्यमेषु गणसु जिनान्तरेषु अत्र खलु कालिकश्रुतस्य
व्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः, सर्वत्रापि खलु व्यवच्छिन्नो दृष्टिवादः ॥सू० १॥

आठवे उद्देशे का प्रारंभ-

सातवें उद्देशे में बन्धविषयक कथन किया गया है और बन्ध के
कितने विभाग हैं यह भी स्पष्टरूप से जमजा दिया गया है बन्ध और
बन्धके विभागका इस प्रकार से कथन तीर्थंकर प्रभुओंने किया है सो
यह कथन उन्होंने कर्मभूमियों में ही किया है, अकर्मभूमियों में नहीं
क्योंकि वहां तीर्थंकर नहीं होते हैं । तीर्थंकरों का स्वभाव-उत्पत्ति
केवल कर्मभूमि में ही होती है इन्हीं कर्मभूमियों की प्ररूपणा सूत्रकार
ने इस अष्टम उद्देशे में की है, अतः इसी संबन्ध को लेकर इस अष्टम
उद्देशे का प्रारम्भ हुआ है इसका 'कह णं भंते ! कम्मभूमिओ' इत्यादि
सूत्र प्रथम सूत्र है । 'कह णं भंते ! कम्मभूमिओ पणत्ताओ' इत्यादि ।

आठवा उद्देशाने प्रारंभ-

सातवा उद्देशाभां षष्ठ संघंधी धयन करवाभां आवेत्त छे. अने षंधना
देटला विलाज छे ते पणु स्पष्ट सीते जगन्तवेत्त छे. षंध अने षंधना
विलागोनुं धयन तीर्थंकर प्रभुणे ज्ञ सीते दयेत्त छे. आ धयन तेज्जो
धर्मभूमिओभां ज दयेत्त छे.-अकर्मभूमिओभां दयेत्त नथी केमके त्यां तीर्थंकर
होना नथी तीर्थंकरेणो स्वभाव-उत्पत्ति केवल धर्मभूमिभां ज होय छे.
जेज धर्मभूमिओनु निरूपणु वचनके आ आठवां उद्देशानां दयेत्त छे. जेथी
आ संघंधने लधने आ आठवां उद्देशाने प्रारंभ दयेत्त छे. आनुं परेहुं
सूत्र आ प्रभुणे छे 'कह णं भंते ! कम्मभूमिओ पणत्ताओ' इत्यादि.

ટીકા--'કઙ્ઞં મંતે' કતિ સ્વલુ મદન્ત ! 'કમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ' કર્મભૂમયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ-કથિતાઃ, કૃષિવાણિજ્યતપઃસંયમાનુષ્ઠાનાદિ પ્રધાના ભૂમયઃ કર્મભૂમયઃ । તાઃ ક્રિયત્યઃ ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'पन्नरसकम्मभूमीओ पन्नत्ताओ' पञ्चदश कर्मभूमयः प्रज्ञप्ता इत्युत्तरम् पञ्चदशभेदमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा 'पंच भरहाइं' पञ्चभरतानि, 'पंच ऐरवयाइं' पञ्च ऐरवतानि 'पंच महाविदेहाइं' पञ्चमहाविदेहाः, त्रयाणां भरतैरवतमहाविदेहानां पञ्चसंख्यया गुणनेन पञ्चदशकर्मभूमयो भवन्तीति । कर्मभूमि

ટીકાર્થ--હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એલા પૂછા હૈ--'કઙ્ઞં મંતે । કમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ' હૈ મદન્ત ! કર્મભૂમિયાં કિતની કહી ગઈ હૈં ? કૃષિ, વાણિજ્ય, તપ સંયમ આદિ કાર્યોં કૈ કરને કી જહાં પ્રધાનતા હોતી હૈ વૈ કર્મભૂમિયાં હૈં-યૈ કર્મભૂમિયાં કિતની હોતી હૈં ? એસૈ હસ ગૌતમ કૈ પ્રશ્ન કૈ ઉત્તર મૈ પ્રશ્ન ઉનસૈ કહતૈ હૈં--'ગોયમા ! 'પન્નરસકમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ' હૈ ગૌતમ । કર્મભૂમિયાં પન્દ્રહ કહી ગઈ હૈં 'તં જહા' જો હસ પ્રકાર સૈ હૈ--'પંચ ભરહાઈં' ઇત્યાદિ, પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત, પાંચ મહાવિદેહ, જમ્બૂદ્વીપ સંબન્ધી ઇક ભરત, ધાતકી-સંબન્ધી ડો ભરત, ઐર પુષ્કરાર્ધ સંબન્ધી ડો ભરત હસ પ્રકાર સૈ અઢાઈ ડ્વીપ સંબન્ધી પાંચ ભરત હૈં હનયૈં કૃષિ વાણિજ્ય આદિ કર્મોં કી પ્રધાનતા રહતી હૈ, હસી પ્રકાર સૈ જમ્બૂદ્વીપ સંબન્ધી ઇક ઐરવત ક્ષેત્ર, ધાતકી સંબન્ધી ડો ઐરવતક્ષેત્ર ઐર પુષ્કરાર્ધ સંબન્ધી

ટીકાર્થ--આ સૂત્રથી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછેલ છે કે--'કઙ્ઞં મંતે ! કમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ' હૈ ભગવન્ કર્મભૂમીયાં કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ? કૃષિ-ખેતી, વેપાર, તપ, સંયમ વિગેરે કાર્યોં કરવાતું જ્યાં મુખ્યપણું હોય છે તેને કર્મભૂમિ કહેવામાં આવે છે. આવી કર્મભૂમિયાં કેટલી કહી છે ? આ પ્રશ્નને ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન તેઓને કહે છે કે--'ગોયમા ! પન્નરસકમ્મભૂમીઓ પન્નત્તાઓ' હૈ ગૌતમ કર્મભૂમિયાં પંદર કહેલ છે. 'તં જહા' જે આ પ્રશ્ન છે. 'પંચ ભરહાઈં' ઇત્યાદિ પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત, પાંચ મહાવિદેહ જમ્બૂદ્વીપ સંબન્ધી ૧ એક ભરત ધાતકી ખંડ સંબન્ધી બે ભરત અને પુષ્કરાર્ધ સંબન્ધી બે ભરત આ રીતે અઢાઈ ડ્વીપ-સંબન્ધી પાંચ ભરત છે. તેમાં ખેતી, વેપાર વિગેરે કર્મોંનું મુખ્યપણું રહે છે. એજ રીતે જમ્બૂદ્વીપ સંબન્ધી એક ઐરવતક્ષેત્ર ધાતકી ખંડ સંબન્ધી બે ઐરવતક્ષેત્ર અને પુષ્કરાર્ધ સંબન્ધી બે ઐરવતક્ષેત્ર આ રીતે આ પાંચ ઐરવત-

નિરૂપ્ય તદ્વિરુદ્ધામકર્મભૂમિ સંખ્યયા નિરૂપયિત્વુમાહ-‘કહ ણ’ ઇત્યાદિ, ‘કહ ણં મંતે ! અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’ કતિ સ્વલુ મદન્ત ! અકર્મભૂમયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કર્મ-
ભૂમેઃ સ્વરૂપં પ્રથમં નિરૂપિતમ્ તદ્વિરુદ્ધેયમકર્મભૂમિઃ ક્રિયતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તીસં અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’ ત્રિશન્
અકર્મભૂમયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તથા ‘પંચ હૈમવયાઈ’ પચ્ચ હૈમવતાનિ પંચ હૈરન્ન
વયાઈ’ પચ્ચ હૈરણ્યવતાનિ, ‘પંચ હરિવાસાઈ’ પચ્ચ હરિવર્ષાણિ, ‘પંચ રમ્મગવાસાઈ’
પચ્ચ રમ્યઋણિ ‘પંચ દેવકુરાઈ’ પચ્ચ દેવકુરવઃ, ‘પંચ ઉત્તરકુરાઈ’ પચ્ચોત્તરકુરવઃ ।

દો ઇરવનક્ષેત્ર હસ પ્રકાર સે યે પાંચ ઇરવનક્ષેત્ર હૈ । હમો પ્રકાર સે
જમ્બૂદ્વીપ સંખંધી એક મહાવિદેહ, ધાતકીખંડ સમ્બંધી દો મહાવિદેહ
ઔર પુષ્કરાર્ધ સમ્બંધી દો મહાવિદેહ હમ પ્રકાર સે યે પાંચ મહાવિદેહ
હૈ । યે સવ મિલકર પન્દ્રહ કર્મભૂમિયાં કહી ગઈ હૈ । હનસે ઘાકી ઘચી
હુઈ ત્રિતની ભૂમિયાં-ક્ષેત્ર હૈ વે સવ અકર્મભૂમિયાં હૈ ઔર હનકી સંરૂપા
૨૦ હૈ યહી વિષય અવ આગે સ્પષ્ટ લિખા જાતા હૈ-હમમં ગૌતમ ને
પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછા હૈ-‘કહ ણં મંતે ! અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’ કર્મ-
ભૂમિ સે વિરુદ્ધ અકર્મભૂમિયાં કિતની કહી ગયી હૈ ? તો હસ પ્રશ્ન કે
ઉત્તર સં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! તીસં અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’
હે ગૌતમ ! કર્મભૂમિ સે વિરુદ્ધ અકર્મભૂમિયાં તીસ કહી ગઈ હૈ । ‘તં
જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘પંચ હૈમવયાઈ, પંચ હૈરન્નવયાઈ, પંચ હરિવા-
સાઈ, પંચ રમ્મગવાસાઈ, પંચ દેવકુરાઈ, પંચ ઉત્તરકુરાઈ’ પાંચ હૈમવત,

ક્ષેત્ર છે. એજ રીતે જમ્બૂદ્વીપ સંખંધી એક મહાવિદેહ, ધાતકી ખંડ સંખંધી
બે મહાવિદેહ અને પુષ્કરાર્ધ સંખંધી બે મહાવિદેહ આ રીતે આ પાંચ
મહાવિદેહ થાય છે. આ તમામ મળીને કર્મભૂમિયો પંદર કહેવા છે. તેનાથી
બાકી બચેલી બેટલી ભૂમિયો-ક્ષેત્ર છે. તે તમામ અકર્મભૂમિયો છે. અને
તેની સંખ્યા ૩૦ થાય છે. આ તમામ વિષય હવે આગળ સ્પષ્ટતાપૂર્વક
કહેવામાં આવે છે.-આ સંખંધમાં ગૌતમસ્વાર્થએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે-
‘કહ ણં મંતે ! અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’ કર્મભૂમિની વિરુદ્ધ એવી અકર્મ-
ભૂમિયો સે ભગવન્ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રશ્ન કહે છે કે-‘ગોયમા ! તીસં અકર્મભૂમીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! કર્મ-
ભૂમિની બેટલી અકર્મભૂમિ ૩૦ તીસ તરીકે છે. ‘તં જહા’ જે આ પ્રશ્નને છે.-
‘પંચ હૈમવયાઈ, પંચ હૈરણ્યવયાઈ પંચ હરિવાસાઈ’ પંચ રમ્મગવાસાઈ’ પંચ દેવ-
કુરાઈ’ પંચ ઉત્તરકુરાઈ’ પાંચ હૈમવત, પાંચ હૈરણ્યવત, પાંચ હરિવા,

‘एयासु णं भंते !’ एयासु खलु भदन्त ! ‘तीसाए अकम्मभूमिसु’ त्रिंशति अकर्म-
भूमिषु ‘अत्थि उत्सर्पिणीइ वा ओसर्पिणीइ वा’ अस्ति-विद्यते उत्सर्पिणीति वा-
अवसर्पिणीति वा हे भदन्त ! अकर्मभूमिषु उत्सर्पिण्यवसर्पिणीकालौ भवतो न
वेति प्रश्नः, भगवानाह-‘णो इण्ठे सम्ठे’ नायमर्थः समर्थः, हे गौतम ! अकर्म-

पांच हैरण्यवत, पाँच हरिवर्ष, पांच रम्यकवर्ष, पांच देवकुरु और पांच
उत्तरकुरु, जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में ‘भरत, हैमवत, हरि, विदेह,
रम्यक, हैरण्यवत और ऐरवत ये सात क्षेत्र हैं इनमें भरत, महाविदेह
और ऐरवत कर्मभूमि के क्षेत्र हैं और बाकी के ४ क्षेत्र तथा विदेह
क्षेत्रके पास के उत्तरकुरु और देवकुरु ये अकर्मभूमि के क्षेत्र हैं, जम्बू-
द्वीपमें जिस प्रकार से ये सात क्षेत्र हैं उसी प्रकार से घातकीखंड में
और पुष्करार्धमें ये सब दूने २ हैं । इस प्रकार से ये सब पाँच देवकुरु
और पाँच उत्तरकुरुओं के साथ मिलकर ४५ हो जाते हैं इनमें १५
कर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र हैं और बाकी के ३० अकर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र
हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘एयासु णं भंते !
तीसाए अकम्मभूमिसु’ हे भदन्त ! इन तीस अकर्मभूमियों में उत्सर्पिणी
और अवसर्पिणी काल का विभाग होता है या नहीं होता है ? इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘णो इण्ठे सम्ठे’ हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ
नहीं है-अर्थात् तीस अकर्मभूमियों में उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल का

रम्यकवर्ष, पांच देवकुरु અને पांच उत्तरकुरु, जम्बूद्वीप नामना द्वीपमां भरत,
हैमवत, हरि, विदेह, रम्यक, हैरण्यवत અને ऐरवत आ सात क्षेत्रो छे.
तेमां भरत, महविदेह, અને ऐरवत कर्मभूमिषु क्षेत्र छे. અને भाकीना ४
आर क्षेत्रो तथा विदेहक्षेत्रनी पासतुं उत्तरकुरु અને देवकुरु ओ कर्मभूमिषु
क्षेत्र छे. जे रीते जम्बूद्वीपमां आ ७ सात क्षेत्रो छे, ओज रीते घातकी
खंडमां અને पुष्करार्धमां आ तमास भमणा भमणा छे. आ रीते आ भधा
पांच देवकुरु અને पांच उत्तरकुरुओनी साथे भणवाथी ४५ पिस्ताणीस थछ
जय छे. आमां १५ पंहर कर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र छे. અને भाकीना ३० त्रीस
अकर्मभूमि संबन्धी क्षेत्र छे. तेम समभुं.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने ओषुं पूछे छे के-‘एयासु णं भंते ! तीसाए
अकम्मभूमिसु’ हे भगवन् आ त्रीस अकर्मभूमियोमां उत्सर्पिणी અને अव-
सर्पिणी कालना विभाग थांय छे के नथी थतो ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु
कहे छे के-‘णो इण्ठे सम्ठे’ हे गौतम आ अर्थ भरेभर नथी. अर्थात् त्रीस

ભૂમિષુ ઉન્મર્ષિણ્યાદિ કાન્નવિભાગો ન મત્વતીતિ । ‘પૃષ્ઠુ ણં મંને !’ ઇતેષુ સ્વલુ મદન્ત ! ‘પંચમુ મરહેમુ પંચમુ ઇરવમ્મુ’ પચ્ચમુ મરતેષુ પચ્ચમુ ઇરવતેષુ ક્ષેત્રેષુ ‘અત્થિ ઉસ્સપ્પિણીઠ વા ઓમપ્પિણીઠ વા’ અસ્થિ ઉન્મર્ષિણીતિ વા અવસર્પિણીતિ વા, હે મદન્ત ! પચ્ચ મરતપચ્ચેરવતક્ષેત્રેષુ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીકાલ્લો મત્વતો ન વેતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાદ-‘હંતા અત્થિ’ દન્ત, અન્તિ હે ગૌતમ ! મરતે ઇરવતે ચ ક્ષેત્રે ઉન્મર્ષિણ્યાદિકાન્નવિભાગો મત્વત્યેવેતિ માવઃ । ‘પૃષ્ઠુ ણં મંને ! પંચમુ મહાવિદેહેમુ’ ઇતેષુ સ્વલુ મદન્ત ! પચ્ચમુ મહાવિદેહેષુ ‘અત્થિ ઉસ્સપ્પિણીઠ વા ઓમપ્પિણીઠ વા’ અસ્થિ ઉન્મર્ષિણીતિ વા અવસર્પિણીતિ વા ? ‘ગોચમા ણેવત્થિ ઉસ્સપ્પિણી ણેવત્થિ ઓમપ્પિણી’ હે ગૌતમ ! નૈરાસ્થિ ઉન્મર્ષિણી નૈવાસ્થિ અવ-
 વિભાગ નહીં હોતા હૈ । મહા વિભાગ તો અરતક્ષેત્ર ઓર ઇરવત ક્ષેત્ર મેં હી હોતા હેં વિદેહ મેં કાલ અવસ્થિત રહતા હૈ અર્થાત્ સદા ચતુર્થ આરક જૈસા રહતા હૈ । હસી વિષય કો સ્પષ્ટ કરને કે લિપ્ત ગૌતમ અવ પ્રશ્નુ સે ઇસા પૂછતે હેં-‘પંચમુ મરહેમુ પંચમુ ઇરવમ્મુ અત્થિ ઉસ્સ’ હત્યાદિ-હે મદન્ત । પાંચ મરત ક્ષેત્રો ઓર પાંચ ઇરવત ક્ષેત્રો મેં ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી કાલ કા વિભાગ હોતા હૈ યા નહીં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હેં-‘હંતા, અત્થિ’ હાં, ગૌતમ ! પાંચ મરતક્ષેત્રો મેં ઓર પાંચ ઇરવત ક્ષેત્રો મેં ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણીકાલ કા વિભાગ હોતા હૈ । ‘પૃષ્ઠુ ણં પંચમુ મહાવિદેહેમુ અત્થિ ઉસ્સ’ હત્યાદિ હે મદન્ત ! પાંચ મહાવિદેહો મેં વગા ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી કાલ કા વિભાગ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હેં-‘ગોચમા ! ણેવત્થિ ઉસ્સપ્પિણી

આકર્મભૂમિયામાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થતો નથી. આ વિભાગ તો ભરતક્ષેત્ર અને ઈરવતક્ષેત્રમાં જ થાય છે. વિદેહક્ષેત્રમાં કાળ અવસ્થિત રહે છે. અર્થાત્ હંમેશાં ચોથો આદેશ રહે છે. આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા માટે ગૌતમસ્વામી હવે પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-‘પંચમુ મરહેમુ પંચમુ ઇરવમ્મુ અત્થિ ઉસ્સ’ હત્યાદિ હે વગવન્ પાંચ ભરતક્ષેત્રો અને પાંચ ઈરવતક્ષેત્રોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે કે નથી થતો ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-‘હંતા અત્થિ’ હા ગૌતમ ! પાંચ ભરતક્ષેત્રોમાં અને પાંચ ઈરવતક્ષેત્રોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે. ‘પૃષ્ઠુ ણં પંચમુ મહાવિદેહેમુ અત્થિ ઉસ્સ’ હત્યાદિ હે વગવન્ પાંચ મહાવિદેહોમાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળનો વિભાગ થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુ કહે છે કે-‘ગોચમા ! ણેવત્થિ ઉસ્સપ્પિણી

सर्पिणी, पञ्चमहाविदेहक्षेत्रेषु उत्सर्पिण्यवसर्पिणीकालौ नस्तः इति, तर्हि किमस्ति ? तत्राह—अवट्टिए णं' इत्यादि, 'अवट्टिए णं तत्थ काले पन्नत्ते समणा-उसो' अवस्थितः खलु तत्र कालः प्रज्ञप्तः श्रमणायुष्मन् ? हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! तत्र महाविदेहेषु एकरूपेण उत्सर्पिण्यादिविभागरहिततया अवस्थितः एकरूपः कालः कथ्यते इत्यर्थः । 'एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु' एतेषु खलु भदन्त ! पञ्चसु महाविदेहेषु अरहता भगवंतो पंच महव्वइयं सप्यडिकमणं धम्मं पन्नव-यंति' अर्हन्तो भगवन्तः पञ्चमहाव्रतिकं प्रतिक्रमणं—प्रतिक्रमणेन युक्तं धर्मं प्रज्ञापयन्ति—उपदिशन्ति, हे भदन्त ! पञ्चमहाविदेहक्षेत्रेषु अर्हन्तो भगवन्तः किं प्रतिक्रमणयुक्तस्य पञ्च महाव्रतिकारख्यधर्मस्योपदेशं कुर्वन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—'णो इणट्ठे समट्ठे' नायसर्थः समर्थः, पञ्चमहाविदेहेषु अर्हन्तो भगवन्तः पञ्चमहाव्रतिकस्य प्रतिक्रमणयुक्तस्य धर्मस्य उपदेशं नैव कुर्वन्तीत्यर्थः । किन्तु 'एएसु णेवत्थि ओसप्पिणी' हे गौतम ! पांच महाविदेहों में उत्सर्पिणी अवसर्पिणी काल का विभाग नहीं होता है क्योंकि ये दोनों काल वहाँ नहीं होते हैं । इसका भी कारण ऐसा है कि—'अवट्टिए णं तत्थ काले पन्नत्ते' वहाँ काल अवस्थित कहा गया है । अर्थात् महाविदेहों में जो काल है वह एकरूप ही है—उसमें उत्सर्पिणी अवसर्पिणी ऐसा विभाग नहीं है—'एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो' इत्यादि' हे भदन्त ! इन पांच महाविदेहों में अरिहंत भगवन्तो का पंच महाव्रत-सहित और प्रतिक्रमणसहित ऐसे धर्म का उपदेश करते हैं ? अर्थात् पांचमहाव्रतरूप धर्म का प्रतिक्रमणसहित कथन करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं

णेवत्थि ओसप्पिणी' हे गौतम ! पांच महाविदेहोमां उत्सर्पिणी अने अव-सर्पिणी काणने विभाग थतो नथी केभके ओ अन्ने काण त्यां थता नथी. तेनुं कारणे ओपुं छे के—'अवट्टिए णं तत्थ काले पणत्ते' त्यां काण अवस्थित कहेल छे. अर्थात् महाविदेहोमां ने काण छे, ते ओक रूप न छे. तेमां उत्सर्पिणी अवसर्पिणी ओवे विभाग थतो नथी. 'एएसु णं भंते ! पंचसु महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो' इत्यादि हे भगवन् आ पांच महाविदेहोमां अरिहंत भगवंतोना पांच महाव्रत सहित अने प्रतिक्रमणसहित ओवा धर्मने उपदेश करे छे ? अर्थात् पांच महाव्रतरूप धर्मनुं प्रतिक्रमण सहित कथन करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! आ अर्थ अरेअर नथी. अर्थात् अरिहंत भगवंत प्रतिक्रमणयुक्त,

णं पञ्चमु भग्नेषु पंचसु ऐरवसु' पञ्चसु भारतेषु पञ्चसु च ऐरवतेषु 'पुरिम पच्छिमगा' पूर्वपश्चिमौ-प्रथमचरमतीर्थकरी 'दुवे अरहंता भगवंतो' द्वौ अर्हन्तौ भगवन्तौ पंच महाविदेहेषु 'पञ्चमहाव्रतिसु' 'पञ्चाणुव्वडयं' पञ्चानुव्रतिसु 'मण्डि-कमणं' सप्रतिक्रमणं-प्रतिक्रमणसहितम् 'धम्मं' धर्मम् 'पन्नवयंति' प्रज्ञापयतः- उपदिशत इत्यर्थः, हे गौतम ! पञ्चमहाविदेहेषु च पञ्चमहाव्रतिसु च धर्मस्योप-देशं न कुरुतः परन्तु पञ्चसु भारतेषु पञ्चसु ऐरवतेषु च प्रथमचरमतीर्थकरी प्रति-क्रमणयुक्तपञ्चमहाव्रतिसु धर्मस्य उपदेशं कुरुत इति भावः । तन् किं महावि-देहेषु धर्मोपदेश एव न भवति ? तत्राह - 'एणसु णं पंचमहा-विदेहेसु अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्नवयंति' एतेषु पञ्चसु महावि-देहेषु अर्हन्तो भगवन्तश्चानुग्रामं धर्मं प्रज्ञापयन्ति तत्र न पञ्चमहाव्रतिसु धर्म-स्योपदेशः किन्तु चातुर्ग्रामस्य धर्मस्योपदेशं कुर्वन्तीत्यर्थः । 'जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे' जम्बूद्वीपे ऋतु भवन्ति । द्वीपे 'भारते वासे' भारते वर्षे 'द्वीपे ओत्तपि-

है-अरिहन्ता भगवन्ता प्रतिक्रमणयुक्त पंचमहाव्रतरूप धर्म का उपदेश पांच महाविदेहों में नहीं करते हैं किन्तु-एणसु णं पंचसु अरहेसु पंचसु एरवसु० इत्यादि इन पांच भारतक्षेत्रों में और पाँच ऐरवत क्षेत्रों में प्रथम चरम वे दो तीर्थकर भगवन्त प्रतिक्रमण सहित पांच महाव्रतरूप और पांच अणुव्रत धर्म का उपदेश करते हैं । तो क्या पांच महाविदेहों में धर्मोपदेश ही नहीं होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'एणसु णं पंच महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो चाउ-ज्जामं धम्मं पन्नवयंति' हे गौतम ! इन पांच महाविदेहों में अरहंत भगवंत चातुर्ग्राम धर्म का उपदेश करते हैं । पांच महाव्रतरूप धर्म का उपदेश नहीं करते हैं । 'जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे० इत्यादि,

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं-कि हे भदन्त ! इस वर्तमान अवसर्पिणीकाल में इस जम्बूद्वीपस्थित भारतक्षेत्र में कितने तीर्थकर होते

पांच महाव्रतरूप धर्मों का उपदेश पांच महाविदेहों में करता नहीं परन्तु 'एणसु णं पंचसु अरहेसु पंचसु एरवसु' इत्यादि आ पांच भारतक्षेत्रों में अने पांच ऐरवतक्षेत्रों में प्रथम अने चरम वे वे तीर्थकर भगवान् प्रतिक्रमण सहित पांच महाव्रतरूप अने पांच अणुव्रत धर्मों का उपदेश करे छे. तो शुं पांच महाविदेहों में धर्मोपदेश कर्ता नहीं ? आ प्रश्न का उत्तर में प्रभु करे छे छे- 'एणसु णं पंचसु महाविदेहेसु अरहंता भगवंतो चाउज्जामं धम्मं पन्न-वयंति' छे गौतम ! आ पांच महाविदेहों में अरहंत भगवान् चातुर्ग्राम धर्मों का उपदेश करे छे. पांच महाव्रतरूप धर्मों का उपदेश करता नहीं. 'जंबुद्वीपे णं भंते ! दीवे०' इत्यादि

णीए' अस्यां वर्तमानायामवसर्पिण्याम्, 'कइ तित्थयरा पन्नत्ता' कति तीर्थकराः प्रज्ञप्ताः, तीर्थं चातुर्वर्णसंघात्मकं कुर्वन्ति-प्रवर्तयन्ति ये ते तीर्थकराः ते तीर्थकराः कियन्तो भवन्ति ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउवीसं तित्थयरा पन्नत्ता' चतुर्विंशतिस्तीर्थकराः प्रज्ञप्ताः, अस्यामवसर्पिण्यां भारते वर्षे चतुर्विंशतिस्तीर्थकरा भवन्तीति भावः । के ते चतुर्विंशतिस्त-ब्राह्म- 'तं जहा' इत्यादि, 'तं जहा' तद्यथा-'उसम' ऋषभ आदिनाथः-प्रथम-स्तीर्थप्रवर्तकः 'अजिय' अजितनाथो द्वितीयः 'संभव' संभवनाथस्त्वृतीयः, 'अभिनन्दण' अभिनन्दनश्चतुर्थः 'सुमति' सुमतिनाथः पञ्चमः, 'सुप्रभ' सुप्रभनाथः षष्ठः, अस्यैव पद्मप्रभो इत्यपि नाम 'सुपास' सुपार्थनाथः सप्तमः, 'ससि' शशी-चन्द्रप्रभोऽष्टमः, 'पुष्पदंत' पुष्पदन्तः, अस्यैव सुविधिनाथ भवति, नवमः 'सीयल' शीतलनाथो दशमः 'सेज्जंस' श्रेयांसः एकादशः 'वासुपुज्ज' वासुपूज्यो द्वादशः 'विमल' विमलनाथस्त्रयोदशः, 'अणंत' अनन्तनाथः चतुर्दशः, 'धम्म' धर्मनाथः पञ्चदशः, 'संति' शान्तिनाथः षोडशः 'कुंथु' कुन्थुनाथः सप्तदशः 'अर' अरनाथः

कहे गथे हैं ? चतुर्विंशसंघरूप तीर्थ को जो करते हैं-उनका नाम तीर्थकर है ऐसे तीर्थकर हे गौतम । इस भरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणीकाल में चौबीस होता है । उनके नाम इस प्रकार से हैं-ऋषभ प्रथम तीर्थप्रवर्तक आदिनाथ, दूसरे अजितनाथ, तीसरे संभवनाथ, चौथे अभिनन्दन, पांचवे सुमतिनाथ, छठे सुप्रभ-पद्मप्रभ, सातवें सुपार्थनाथ, आठवें चन्द्रप्रभ, नौवें-पुष्पदन्त-सुविधिनाथ, दशवें-शीतलनाथ, ग्यारहवें-श्रेयांसनाथ, बारहवें-वासुपूज्य, तेरहवें-विमलनाथ, चौदहवें-अनन्तनाथ, पन्द्रहवें-धर्मनाथ, सोलहवें-शान्तिनाथ, १७वें कुन्थुनाथ, १८वें अरनाथ, १९वें

हुवे गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे के-हे लगवन् आ वर्तमान अवसर्पिणी कालमां आ ज'पूद्दीपमां रडेला भरतक्षेत्रमां केटला तीर्थ'करे होवातुं कडेल छे ? चतुर्विंश संघइय तीर्थ प्रवर्तवि तेनुं नाम तीर्थ'कर छे. हे गौतम जेवा तीर्थ'कर आ भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी कालमां २४ जेवीस थाय छे तेजोना नाम आ प्रमाणे छे-ऋषभ पडेला तीर्थप्रवर्तक आदिनाथ, १ भीम अजितनाथ २ त्रीम संभवनाथ ३ जेथा अभिनन्दन ४ पांचमां सुमतिनाथ ५ छट्टा सुप्रभ-पद्मप्रभ ६ सातमा सुपार्थनाथ ७ आठमा चन्द्रप्रभ ८ नवमां पुष्पदंत सुविधिनाथ ९ दशमां शीतलनाथ १० अग्यारमां श्रेयांसनाथ ११ बारमां वासुपूज्य १२ तेरमां विमलनाथ १३ चौदमां अनन्तनाथ १४ पंद्रमां धर्मनाथ १५ सोणमां शांतीनाथ १६ सत्तरमां कुन्थुनाथ १७

अष्टादशः, 'मलिङ्ग' मल्लिङ्गनाथः एकोनविंशतिः, 'मुणिसुव्राय' मुनिसुव्रतनामको-
विंशतितमः 'नमि' नमि नामक एकविंशतितमः 'नेमि' नेमिनाथनामको द्वाविं-
शतितमः, अरिष्टनेमिरितिनामान्तरम् 'पाय' पार्श्वस्वयोविंशतितमः 'वद्वमाण'
वर्द्धमानकश्चतुर्विंशतितमः, एते ऋषभदेवादारभ्य महावीरस्वामिपर्यन्ताश्चतुर्विंशति-
स्तीर्थकरा भारते वर्षेऽस्यामसर्पिण्याम् अमरसिन्धुः । 'एणसि णं भंते ! चउ-
वीसाए तित्थयराणं' एतेषां खलु भदन्त । चतुर्विंशतेस्तीर्थकराणाम् 'कह् जिणंतरा
पणत्ता' कति जिनान्तराणि द्वयोर्जिनयोरन्तरं जिनान्तरं तानि कति-कति सरूप-
फानि प्रज्ञप्तानि ? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा' हे भौतम ! 'तेवीसं जिणंतरा
पन्नत्ता' त्रयोविंशतिः जिनान्तराणि प्रज्ञप्तानि 'एणसि णं भंते' एतेषामुपरि निर्दि-
ष्टानां जिनानां खलु भदन्त । 'तेवीसाए जिणंतरेसु' त्रयोविंशतीं जिनान्तरेषु
'कस्स कहिं' कस्य जिनस्य तीर्थकरस्येत्यर्थः कुत्र-कस्मिन् जिनान्तरे कस्य
जिनस्य संबन्धिनः कस्मिन् जिनान्तरे क्रयोर्जिनयोरन्तरे, 'कालियमुयस्स' कालि-

मल्लिनाथ, २०वें मुनिसुव्रतनाथ, २१वें नमिनाथ, २२वें नेमिनाथ, २३वें
पार्श्वनाथ और २४वें वर्द्धमान, इस प्रकार से ये ऋषभ से आदि लेकर
महावीर स्वामी पर्यन्त २४ तीर्थकर भारतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल
में हुए हैं । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'एणसि णं भंते !
चउवीसाए तित्थयराणं०' हे भदन्त ! इन चौबीस तीर्थकरों के कितने
जिनान्तर-दो जिनों के अन्तर कहे गए हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
'गोयमा ! तेवीसं जिणंतरा पन्नत्ता' हे भौतम ! २३ जिनान्तर कहे
गये हैं । 'एणसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स कहिं०' इत्यादि—
हे भदन्त ! इन २३ जिनान्तरों में किस किस जिन संबन्धी अन्तर में
दो जिनों के किस अन्तर में—कालिकश्चुन का-एकादशाज्ञीरूप आचार-

अष्टादशमां अरनाथ १८ अगोलीसमां मल्लिनाथ १९ वीसमां मुनिसुव्रत २०
अेकवीसमां नमीनाथ २१ आचीसमां नेमीनाथ २२ तेवीसमां पार्श्वनाथ २३
अने तेवीसमां वर्द्धमान २४ आ इति आ आनथी एते महावीरस्वामी
सुधी २४ तेवीस तीर्थकर भारतवर्षमां आ अवसर्पिणी कालमां थया छे.

इने गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे छे—'एणसि णं भंते !
चउवीसाए तित्थयराणं०' छे अने नू आ तेवीस तीर्थकराना छेएला
एनान्तर-अे एनेने अन्तराणने अेएते छे अे एनेनी संबन्धना
आंतराने अन्तर कहे छे एला छे । आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु
कहे छे छे—'गोयमा ! तेवीसं जिणंतग पन्नत्ता' हे भौतम २३ तेवीस एना-
न्तर कहे छे, 'एणसि णं भंते ! तेवीसाए जिणंतरेसु कस्स कहिं०' इत्यादि हे अणवन्
आ २३ तेवीस एनान्तरांमां थया थया एत अंजथी अन्तरमां-अे एनेना थया

કશ્રુતસ્ય-एकादशाङ्गीरूपस्य काले अहोरात्रस्य प्रथमे चरमे वा प्रहरे यस्याध्ययनं संभवति तत् कालिकश्रुतम् यथा आचाराङ्गादिकम् यस्य चाध्ययनादिकं सर्वदैव भवति तत् उत्कालिकश्रुतमिति कथ्यते यथा दशवैकालिकादिकम् 'वोच्छेदे पन्नत्ते' व्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः, व्यवच्छेदोऽध्ययनादिपरम्पराया विनाशः कथित इति प्रश्नः। मगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम! 'एएसु णं तेवीसाए जिणंतरेसु' एतेषु खलु त्रयोविंशतौ जिनान्तरेषु 'पुरिमपच्छिमएसु' पूर्वपश्चिमेषु प्रथमचरमेषु इत्यर्थः 'अट्टसुर. जिणंतरेसु' अट्टसु अट्टसु जिनान्तरेषु 'एत्य णं कालियसुयस्स अवोच्छेदे पन्नत्ते' अत्र खलु आद्यन्ताष्टाष्टजिनान्तरेषु कालिकश्रुतस्य एकादशाङ्गीस्वरूपस्य अव्यवच्छेदः प्रज्ञप्तः-विनाशाभावः प्रतिपादितः। यद्यपि कालिकश्रुतस्य व्यवच्छेदः पृष्टो न तु कस्यचिद् अव्यवच्छेदः पृष्ट इति अव्यवच्छेदस्य कथनम् अयुक्तमिदं भवति तथापि अपृष्टस्याभिधानम् व्यवच्छेद-

જ્ઞાદિશ્રુત કા-જિસકા અધ્યયન અહેરાત્રિ કે પ્રથમ અથવા ચરમ પ્રહર મેં સંભવિત હૈ એસે ૧૧ અંગરૂપ આગમ કા-વ્યવચ્છેદ કહા ગયા હૈ-અધ્યયન આદિ કી પરમ્પરા સે વિનાશ પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ જિસકા અધ્યયનાદિ સર્વદા હી હો સકતા હૈ વહ ઉત્કાલિકશ્રુત હૈ, હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા । એસુ ણં તેવીસાએ જિણંતરેસુ પુરિમપચ્છિમએસુ' ઇત્યાદિ હન ૨૨ જિનાન્તરોં મેં પ્રથમ ઓર ચરમ જિનાન્તરોં મેં-આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં આદિ અન્ત કે આઠ ૨ જિનાન્તરોં મેં એકાદશાંગીરૂપ કાલિકશ્રુત કા અવ્યવચ્છેદ કહા ગયા હૈ યદ્યપિ કાલિકશ્રુત કે વ્યવચ્છેદ હોને કા યહાં પ્રશ્ન ક્રિયા ગયા હૈ કિસી કે અવ્યવચ્છેદ હોનેકા નહીં-અતઃ અવ્યવચ્છેદ કા યહ કથન અયુક્તજૈસા પ્રતીત

અંતરમાં-કાલિકશ્રુતનું-એકાદશાંગીરૂપ આચારાંગ વિગેરે શ્રુતનું-કે જેનું અધ્યયન રાતદિવસના પહેલા અથવા છેલ્લા પ્રહરમાં સંભવિત છે. એવા ૧૧ અંગીયાર અંગ રૂપ આગમનો-વ્યવચ્છેદ કહ્યો છે. અર્થાત્ અધ્યયન વિગેરેની પરંપરાથી વિનાશ પ્રતિપાદન કહેલ છે. જેનું અધ્યયન વિગેરે હુમેશાં થઈ શકે છે, તે ઉત્કાલિકશ્રુત કહેવાય છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા ! એસુ ણં તેવીસાએ જિણંતરેસુ પુરિમપચ્છિમએસુ' ઇત્યાદિ આ ત્રેવીસ જીનાન્તરોમાં પહેલાં અને છેલ્લા જીનાન્તરોમાં આઠ આઠ જીનાન્તરોમાં પહેલાં અને છેલ્લા આઠ આઠ જીનાન્તરોમાં એકાદશાંગીરૂપ કાલિકશ્રુતનો અવ્યવચ્છેદ કહેલ છે. જો કે કાલિકશ્રુતનો અવ્યવચ્છેદ થવા સંબંધમાં અહિયાં પ્રશ્ન કરેલ છે, કોઈના અવ્યવચ્છેદ થવાના સંબંધમાં પ્રશ્ન કરેલ નથી. જેથી અવ્યવચ્છેદ

विपक्षज्ञापने सति विवक्षितार्थस्य ज्ञानं सरलतया भविष्यतीति कृत्वा अव्यवच्छेद-
स्यामिधानं कृतमिति। 'मज्झिमएसु सत्तसु जिणंतरेसु' मध्यमेषु-मध्यवर्तिषु सप्तसु
पुण्डन्तापरनामनवमजिनसुविधित आरभ्य षोडश जिन शान्तिनाथ पर्यन्तेषु
जिनान्तरेषु 'एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते' अत्र खलु सप्तसु जिनान्तरेषु
कालिकश्रुतस्य-एकदशाङ्गीरूपस्य व्यवच्छेदः प्रज्ञप्तो-विनाशो भवतीत्यर्थः,
'मज्झिमएसु' इत्यादिना 'कस्स कहिं' इत्यस्योत्तरं दत्तम् तथाहि-मध्यमेषु सप्तसु
इत्युक्ते सति सुविधि जिनतीर्थस्य सुविधिशीतलजिनयोरन्तरे व्यवच्छेदः कालिक
श्रुतस्य वभूव, तद् व्यवच्छेदकालः प्रदर्श्यते-सुविधिशीतलजिनयोरन्तरे व्यव-

होता है फिर भी यहां जो-ऐसा कहा गया है वह व्यवच्छेद का ज्ञान सरलता से हो जाने के लिये कहा गया है 'मज्झिमएसु सत्तसु जिणंतरेसु एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते' मध्यम के सात जिनान्तरो में-पुण्डन्त से लेकर १६ वें शान्तिनाथ तक के जिनान्तरो में कालिक श्रुत का व्यवच्छेद कहा गया है-अर्थात् इन सात जिनान्तरो में एकदशाङ्गीरूप कालिकश्रुत का विनाश हुआ है-ऐसा कहा गया है 'मज्झिमएसु' इत्यादि पाठ द्वारा 'कस्स कहिं' इस प्रश्न का उत्तर दिया गया है सुविधि और शीतल जिनके अन्तर में जो कालिक श्रुत का व्यवच्छेद हुआ सो वह व्यवच्छेदकाल पत्थोपम का चतुर्थभागरूप हुआ है^१, तथा शीतल और श्रेयांस जिनके अन्तर में भी जो व्यवच्छेद हुआ-सो वह व्यवच्छेदकाल भी पत्थोपम

संघंधी आ कथन अथोग्य जेषु जज्ञाय छे, ते पणु अहिं'ं जे जेषु कहुं छे, ते व्यवच्छेदनु ज्ञान सरणताथी दवा भाटे ज कहु छे. 'मज्झिमएसु सत्तसु जिणंतरेसु एत्थ णं कालियसुयस्स वोच्छेदे पन्नत्ते' मध्यमा सात अनान्तरेमां-सुपुण्डंतथी लउने १६ सोणमां शान्तिनाथ सुधीना अनान्तरेमां कालिकश्रुतने व्यवच्छेद कडेल छे. अर्धान् जे सत अनान्तरेमां जेकाशांभीइप कालिकश्रुतने विनाश थयो छे. तेम कडेनाय छे. 'मज्झिमएसु' इत्यादि पाठ द्वारा 'कस्स कहिं' आ प्रश्नने उत्तर आयेल छे. सुविधि अने शीतल अनना अन्तरमां जे कालिकश्रुतने व्यवच्छेद रहैवा छे, ते व्यवच्छेद पत्थोपमना यथा भाग इप थयेल छे^१, तथा शीतल अने श्रेयांस अनना अन्तरमा पणु जे व्यवच्छेद थयेल छे. ते व्यवच्छेदकाल पणु पत्थोपमना यथा भागइप हने.२, श्रेयांस अने वासुपुण्य अनना अन्तरमां कालिकश्रुतने जे व्यवच्छेद थयेल छे, ते व्यवच्छेद काल पणु पत्थोपमना

च्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्थो भागः १, शीतलश्रेयांसजिनयोरन्तरेऽपि व्यवच्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्थो भागः २, श्रेयांसवासुपूज्यजिनयोरन्तरे व्यवच्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्षु भागेषु त्रयोभागः ३, वासुपूज्य-विमलजिनयोरन्तरे व्यवच्छेदकालः परिपूर्णमेकं पल्योपमम् ४, विमलानन्तयो जिनयोरन्तरे व्यवच्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्षु भागेषु त्रयो भागाः । ५, अनन्तधर्मजिनोयोरन्तरे व्यवच्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्थो भागः ६, धर्मशान्तिनाथजिनयोरन्तरेऽपि व्यवच्छेदकालः पल्योपमस्य चतुर्थो भागः ७। इति, उक्तञ्च—

‘चउभागो१, चउभागो२, तिनिय चउभाग३, पलियमेगं य४। तिन्नेव य चउभागा५, चउत्थभागो य ६, चउभागो७’ ॥१॥ इति

का चतुर्थभागरूप था २, श्रेयांस और वासुपूज्य जिनके अन्तर में जो कालिकश्रुत का व्यवच्छेद हुआ—सो वह व्यवच्छेदकाल भी पल्योपम के चार भागों में से तीन भागरूप था ३, वासुपूज्य और विमलजिन के अन्तर में जो कालिकश्रुत का व्यवच्छेद हुआ सो वह व्यवच्छेदकाल भी पूरा एक पल्यरूप था ४, विमल और अनन्त जिनके अन्तर में जो कालिकश्रुत का व्यवच्छेद हुआ सो वह व्यवच्छेदकाल भी पल्योपम के चारभागों में से तीन भागरूप था ५, अनन्त और धर्म जिनके अन्तर में जो कालिकश्रुत का व्यवच्छेद हुआ—सो वह व्यवच्छेदकाल भी पल्योपम का चतुर्थभागरूप था ६, तथा धर्म और शान्तिनाथ जिनके अन्तर में जो कालिकश्रुत का व्यवच्छेद हुआ सो वह व्यवच्छेदकाल भी पल्योपम का चतुर्थभाग रूप था ७। कहा भी है—‘चउभागो चउभागो’ इत्यादि। इस प्रकार से इन सान जिनान्तरो में कालिकश्रुत का विनाश हुआ

चार भागोंमें थी तबु भाग ३य हुतो ३, वासुपूज्य अने विमलजिनना अंतरमां जे कालिकश्रुतनेो व्यवच्छेद थयो ते व्यवच्छेदकाल पणु पल्योपमना पूरा अेक पदथ ३य हुतो ४, विमल अने अनन्त जिनना अंतरमां कालिकश्रुतनेो जे व्यवच्छेद थयो ते—व्यवच्छेदकाल पल्योपमना चार भागो पैकी तबु भाग ३य हुतो ५, अनन्त अने धर्म जिनना अंतरमां जे कालिकश्रुतनेो व्यवच्छेद थयो, ते व्यवच्छेदकाल पणु पल्योपमना येथा भाग ३य हुतो ६, तथा धर्म अने शान्तिनाथ जिनना अंतरमां कालिकश्रुतनेो जे व्यवच्छेद थयो ते व्यवच्छेदकाल पणु पल्योपमना येथा भाग ३य हुतो ७ इत्युं पणु छे के—‘चउभागो चउभागो’ इत्यादि आ रीने आ-सात जिनान्तरोमां कालिकश्रुतनेो विनाश थयो तथा जे

चतुर्थभागाः पल्पमेकं त्रयश्चतुर्थभागाश्चतुर्थभागाश्चतुर्थभागास्तीर्थं व्य-
च्छेदः ॥१॥ इति,

‘एतद्य णं’ अत्र एतेषु खलु सप्तसृ जिनान्तरेषु कालिकश्रुतस्य विनाशोऽ-
भूदिति । ‘सर्वस्य वि णं वोच्छिन्ने दिद्विवाए’ सर्वत्रापि खलु व्यच्छिन्नो दृष्टि-
वादः न केवलं सप्तस्वेव दृष्टिवादस्य व्यच्छेदः अपितु सर्वत्रापि जिनान्तरेषु
दृष्टिवादो व्यच्छिन्न एवेति भावः ॥सू० १॥

अथ व्यच्छेदाधिरारादेव अग्रिममकरणमवतारयति—‘जंबुद्वीपेणं’ इत्यादि,

मूलम्—‘जंबुद्वीपे णं भंते । दीवे भारहे वासे इमीसे ओस-
पिणीए देवाणुपियाणं केवइयं कालं पुव्वगए अणुसज्जिस्सइ ?
गोयमा ! जंबुद्वीपे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए
ममं एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुसज्जिस्सइ । जहा णं भंते !
जंबुद्वीपे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए देवाणुपियाणं
एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुसज्जिस्सइ तथा ? गोयमा ! अत्थे-
गइयाणं संखेज्जं कालं अत्थेगइयाणं असंखेज्जं कालं । जंबु-
द्वीपे णं भंते ! दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए देवाणु-
पियाणं केवइयं कालं तित्थे अणुसज्जिस्सइ गोयमा ! जंबुद्वीपे
दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए ममं एगवीसं वाससहस्साइं

तथा जो ‘सर्वस्य वि णं वोच्छिन्ने दिद्विवाए’ दृष्टिवाद नाम का १२वां
अंग है उसका व्यच्छेद तो सब ही जिनान्तरो में रहा है, केवल मान
ही जिनान्तरो में नहीं ॥सू० १॥

‘एतद्य वि णं वोच्छिन्ने दिद्विवाए’ दृष्टिवाद नामस्य १२ वा २३ अंगे छे,
तेनो व्यच्छेदो तो षष्ठा च छिनोना शासनमां इति छे. देवता नस्त च
छिनान्तरोमां नर्ही ॥सू० १॥

तित्थे अणुसज्जिस्सइ । जहा णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे
 इमीसे ओसपिणीए देवाणुप्पियाणं एगर्वासं वाससहस्साइं
 तित्थं अणुसज्जिस्सइ तथा णं भंते ! जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे
 आगमेस्साणं चरमतित्थगरस्स केवइयं कालं तित्थे अणुसज्जि-
 स्सइ गोयमा ! जावतिष्णं उल्लभस्स अरहओ कौसलियस्स
 जिणपरियाए एवइयाइं संखेज्जाइं आगमेस्साणं चरमतित्थ-
 यरस्स तित्थे अणुसज्जिस्सइ । तित्थं भंते ! तित्थं तित्थयरे तित्थं ।
 गोयमा ! अरहा ताव नियमं तित्थगरे तित्थं पुण चाउवन्ना-
 इन्ने समणसंघे तं जहा-समणा-समणीओ सावया सावि-
 याओ । पवयणं भंते ! पवयणं पावयणी पवयणं ? गोयमा !
 अरहा ताव नियमं पावयणी पवयणं पुण दुवालसंगे गणि-
 पिडगे, तं जहा आचारो जाव दिट्ठिवाओ । जे इमे भंते ! उग्गा
 भोगा राइन्ना इक्खागा नाया कोरट्वा एए णं अस्सि धम्ममे
 ओगाहंति ओगाहित्ता णं अट्ठविहं कम्मरयमलं पवाहेति, पवाहित्ता
 तओ पच्छा सिज्झंति जाव अंतं करेति ? हंता, गोयमा ! जे
 इमे उग्गा भोगा तं चेव जाव अंतं करेति० अत्थेगइया अन्न-
 यरेसु देवलोएसु देवदत्ताए उववत्तारो भवंति । कइविहा णं
 भंते ! देवलोया पन्नत्ता गोयमा ! चउविहहा देवलोया पन्नत्ता
 तं जहा-भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया । सेवं
 भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० २॥

वीसइमे सए अट्ठमो उहसो समत्तो ॥

ज्ञाया—जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुमियाणां कियत्कं कालं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति ? गौतम ! जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् एकं वर्षसहस्रं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति । यथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुमियाणाम् एकं वर्षसहस्रं पूर्वगतमनुसज्जिष्यति तथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् अश्लेषाणां तीर्थकराणां कियत्कं कालम् अन्वसञ्जत्, गौतम ! अस्त्येकेषां संख्येयं कालम् अस्त्येकेषाम् अख्येयं कालम् । जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां देवानुमियाणाम् कियत्कं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति, गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्यां मम एकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति । यथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् देवानुमियाणामेकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति, तथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे आगमिष्यतां चरन्तीर्थकरस्य कियत्कं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति ? गौतम ! यावत्कं खलु ऋषभस्याहृतः कौशलिकस्य जिनपर्यायः, एतावत्कालं संख्येयानि आगमिष्यतां चरन्तीर्थकरस्य तीर्थमनुसज्जिष्यति । तीर्थं भदन्त ! तीर्थं तीर्थकरस्तीर्थम् ? गौतम ! अहं तावत् नियमात् तीर्थकरः, तीर्थं पुनश्चातुर्वर्णकीर्णः श्रमणसंघः, तद्यथा श्रमणः श्रमणः श्रावज्ञाः श्राविकाः । प्रवचनं भदन्त ! प्रवचनम् प्रवचनी वा प्रवचनम् ? गौतम ! अहं तावत् नियमात् । प्रवचनी, प्रवचनं पुनर्द्वादशाङ्गं गणिषिटकम् । तद्यथा-आचारो यावत् दृष्टिवादः । ये इमे भदन्त ! उग्रा भोगा राजन्पा इक्ष्वाकवः ज्ञाताः कौरव्याः, एते खलु अग्निन् धर्मे अवगाहन्ते अवगाह्य अष्टविधं कर्मरजोमलं प्रवादयन्ति, प्रवादयन्तः पश्चात् सिद्धयन्ति, यानदन्तं कुर्वन्ति, अस्त्येकके अन्यतमेषु देवल्लोकेषु देवतया उषपत्तारो भवन्ति । कतिविधाः खलु भदन्त ! देवल्लोकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधा देवल्लोकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-भवनवासिनोः १, वानवपन्तराः २, ज्योतिष्पकाः ३, वैमानिकाः ४, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० २ ॥

विंशतितमे शतके अष्टम उद्देशः समाप्तः ॥

व्यवच्छेदके अत्रिकार से ही यह अग्रिमप्रकरण प्रारम्भ हुआ है—
'जम्बूद्वीपे णं भन्ते ! दीवे' इत्यादि ।

व्यवच्छेदना अधिधारणी च आ अग्रिमप्रकरणे प्रारम्भ इत्यादि आवे
उ. - 'जम्बूद्वीपे णं भन्ते ! दीवे' इत्यादि

टीका—‘जंबुद्वीवे णं’ इत्यादि, ‘जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे’ जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘इमीसे ओसपिणीए’ अस्यामवसर्पिण्याम् ‘देवानुप्पियाणं’ देवानुप्रियाणां युष्माकं सम्बन्धि ‘केवइयं कालं’ कियन्तं कालम् ‘पुव्वगए अणुसज्जिस्सइ’ पूर्वगतं-पूर्वज्ञानम् अनुसज्जिष्यति कियत्कालपर्यन्तं देवानुप्रियाणां सम्बन्धि पूर्वज्ञानं प्रचलिष्यतीत्यर्थं इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जंबुद्वीवे णं दीवे’ जम्बूद्वीपे खलु द्वीपे ‘भारहे वासे’ भारते वर्षे ‘इमीसे ओसपिणीए’ अस्यां प्रचलन्त्यामवसर्पिण्याम्, ‘ममं एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुसज्जिस्सइ’ मम एकं वर्षसहस्रम् पूर्वगतम् श्रुतं शास्त्रम्-शासनमित्यर्थः अनुसज्जिष्यति वर्षसहस्रपर्यन्तं मम सम्बन्धि पूर्वगतज्ञानस्य विच्छेदो न भविष्यतीत्यर्थः । ‘जहा णं भंते ! यथा खलु भदन्त ! ‘जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे’ जम्बूद्वीपनामकद्वीपे भारते वर्षे ‘इमीसे ओसपिणीए’ अस्यामवसर्पिण्याम् ‘देवानुप्पियाणं एगं वाससहस्सं पुव्वगए अणुसज्जि-

टीकार्थ—इसमें गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘जंबूद्वीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे०’ हे भदन्त ! जंबूद्वीप नाम के इस द्वीप में स्थित भरतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल में आप देवानुप्रिय सम्बन्धी पूर्वज्ञान चलेगा-रहेगा क्या ? इसके उत्तर में प्रभु ने उनसे कहा—‘गोयमा ! जंबूद्वीवेणं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए ममं एगं०’ हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के द्वीप में स्थित भरतवर्ष में इस अवसर्पिणीकाल में मेरा पूर्वगत श्रुत-शास्त्र-शासन एक हजार वर्ष तक चलेगा अर्थात् इतने वर्षों तक मेरे पूर्वगत ज्ञान का विच्छेद नहीं होगा ‘जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए देवानुप्पियाणं एगं वाससहस्सं०’ अब गौतम ने इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—

टीकार्थ—आ सूत्रार्थी गौतमस्वामीने प्रभुने एवुं पूछथुं छे के—‘जंबूद्वीवे णं भंते दीवे भारहे वासे’ इत्यदि छे लगवन् जंबूद्वीप नामना आ द्वीपमां रडेला भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीकालमां आप देवानुप्रिय संबन्धी पूर्वज्ञान आलशे ? अर्थात् रडेशे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा ! जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए ममं एगं०’ छे गौतम जंबूद्वीप नामना द्वीपमा रडेला भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी कालमां माइं पूर्वगत श्रुत-शास्त्र-शासन एक हजार वर्ष पर्यन्त आलशे. अर्थात् तेटला समय सुधी मारा पूर्वगतज्ञानने विच्छेद थशे नही. ‘जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए देवानुप्पियाणं एगं वाससहस्सं०’ गौतमस्वामीने आ सूत्रपाठार्थी प्रभुने एवुं पूछथुं छे के-छे लगवन् आ अवसर्पिणी

स्सह' देवानुप्रियाणां सम्बन्धि एकं वर्षसहस्रं यावत् पूर्वगतं श्रुतमनुसज्जिष्यति
 'तदा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' तथा खलु भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे
 भारते वर्षे 'इमीसे ओसपिणीए' अस्याभवमर्षिण्याम् 'अवसेसाणं तित्यगराणं
 केवइयं कालं पुव्वगण अणुसज्जिष्या' अवशेषाणां भवत्तिनातां तीर्थकराणां
 क्रियन्ते कालं पूर्वगत श्रुतम् अन्वसज्जत् हे भदन्त ! यथा अस्याभवमर्षिण्यां भवतः
 श्रुतमेकं वर्षसहस्रं स्थास्यति तथा व्यनीतनीर्थकराणां श्रुतं क्रियत्कालपर्यन्तमन्व-
 तिष्ठदिति मग्नाशयः । भगवानाह—'गोयमा !' इत्यदि । 'गोयमा' हे गौतम !
 'अत्येगइयाणं संखेज्जं कालं' अत्येकेषां पश्चानुपूर्वा पार्श्वनाथादीनां संख्यातं
 कालं श्रुतमन्वतिष्ठत्—'अत्येगइयाणं असंखेज्जं कालं' अत्येकेषाम् ऋषिमादीनाम्
 असंख्यातं कालं पूर्वगतम् अन्वतिष्ठदिति । 'जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे'
 जम्बूद्वीपे खलु भदन्त ! द्वीपे भारते वर्षे, 'इमीसे ओसपिणीए' अस्याभवमर्षि-
 हे भदन्त ! इस अवसरिणीकाल में इन जम्बूद्वीप स्थित भरतक्षेत्र में
 आप का पूर्वगत श्रुत जैसा एक हजार वर्षतक चलेगा, वैसा ही इस
 अवसरिणीकाल में इस जम्बूद्वीप स्थित भरतक्षेत्र में शेष तीर्थकरो
 का पूर्वगतश्रुत-शासन कितने काल तक चला है ? उत्तर में प्रभुने कहा
 'गोयमा ! अत्येगइयाणं संखेज्जं कालं, अत्येगइयाणं असंखेज्जं कालं'
 हे गौतम ! व्यनीत हुए कितने तीर्थकरो का पश्चानुपूर्वी के अनुसार
 पार्श्वनाथ आदिको का संख्यातकाल तक श्रुत चला है, तथा कितनेक ऋषभ
 आदि तीर्थकरो का असंख्यात काल तक पूर्वगत श्रुत चला है—अब
 गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं—'जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे भारहे वासे' हे
 भदन्त ! इस जम्बूद्वीप नामके द्वीप में स्थित भरतक्षेत्र में 'इमीसे ओस-
 पिणीए' इस अवसरिणी काल में 'देवानुप्रियाणं केवइयं कालं तित्ये
 अणुसज्जिस्सह' आप देवानुप्रिय संबंधी तीर्थ-शासन कितने काल तक

क्षणमां आ जंबूद्वीपमां शब्देना भरतक्षेत्रमां आपन् पूर्वगतश्रुत लेभ ओह
 हत्तर वर्षं सुधी आससे तेज रीने आ अवसरिणीं क्षणमां जंबूद्वीपमां
 शब्देना भरतक्षेत्रमां पक्षीना तीर्थकरोनां पूर्वगत श्रुत-शासन हेतुना समय
 सुधी गाले छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु अहे छे हे—'गोयमा ! अत्येगइयाण
 संखेज्जं कालं अत्येगइयाणं असंखेज्जं कालं हे गौतम वीतेना हेतुना तीर्थ-
 करोनां पश्चानुपूर्वी पश्चात् पार्श्वनाथ विगोदेन शासन संख्यात क्षण सुधी
 आस्युं छे, तथा ऋषभ विगोदे हेतुना तीर्थकरोनां शासन अन्वख्यात क्षण
 सुधी पूर्वगत श्रुत आस्युं छे.

इसे गौतमस्वामी प्रभुने स्पष्ट पूछे हे—'जंबुद्वीवे णं भंते ! दीवे
 भारहे वासे' हे आपन् आ जंबूद्वीप नामका द्वीपमां शब्देना भरतक्षेत्रमां
 'इमीसे ओसपिणीए' आ अवसरिणीक्षणमां 'देवानुप्रियाणं केवइयं कालं'

प्याम् 'देवानुप्रियाणं केवइयं कालं तित्थे अणुसज्जिस्सइ' देवानुप्रियाणां सम्बन्धि तीर्थं कियन्तं कालमनुसज्जिष्यति-भवत्प्रचलिततीर्थं कियत्कालपर्यन्तम् अनुवत्स्यते इत्यर्थ इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भारते वर्षे 'इमीसे ओसप्पिणीए' अस्यामवसर्पिण्याम् 'मम एगवीसं वाससहस्साइं तित्थे अणुसज्जिस्सइ' मम एकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थमनुसज्जिष्यति। 'जहा णं भंते।' यथा खलु भदन्त ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए' जम्बूद्वीपनामके द्वीपे भारते वर्षे अस्यामवसर्पिण्याम् 'देवानुप्रियाणं एगवीसं वाससहस्साइं तित्थं अणुसज्जिस्सइ' देवानुप्रियाणामेकविंशति वर्षसहस्राणि यावत् तीर्थमनुसज्जिष्यति 'तहा णं भंते' तथा खलु भदन्त ! 'जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे' जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे 'आगमेस्साणं' आगमिष्यताम्-भविष्यत्काले आगच्छतां महापद्मादीनां जिनवराणाम् मध्यात् 'चरिमत्तित्थयरस' चरमतीर्थकरस्य-सर्वापेक्षया अन्तिमस्य 'केवइयं कालं तित्थे अणुसज्जिस्सइ' कियन्तं कालं तीर्थमनुसज्जिष्यति आगामीतीर्थकराणाम् योऽन्तिमस्तीर्थकरस्तस्य तीर्थं कियत्कालपर्यन्तं स्थास्यतीति प्रश्नः। उत्तरमाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! जाव-

प्रचलित रहेगा ? अर्थात् आपके द्वारा चलाया गया तीर्थ कितने समय तक रहेगा इसके उत्तर में प्रभु कह रहे हैं-'गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे०' हे गौतम ! जम्बूद्वीप नाम के इस द्वीप में स्थित भरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणी काल में मेरा तीर्थ २१ हजार वर्षतक चलेगा अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए०' हे भदन्त ! इस जम्बूद्वीप में स्थित भरतक्षेत्र में इस अवसर्पिणी काल में आपका तीर्थ जैसा २१ हजार वर्ष तक चलता रहेगा वैसा ही आगे होनेवाला महापद्मादि २४ जिनवरो के अन्तिम तीर्थकर का तीर्थ कितने कालतक चलेगा ?

तित्थे अणुसज्जिस्सइ' आप देवानुप्रिय संबंधी तीर्थ-शासन डेटला समय सुधी प्रचलित रहेशे ? अर्थात् आपे प्रवर्तवित्त तीर्थ डेटला समय सुधी रहेशे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे-'गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे०' हे गौतम ! जंबूद्वीप नामना आ द्वीपमां रहेशे। भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी कालमां मे प्रवर्तवित्त तीर्थ २१ अेकवीस डेजार वर्ष सुधी आलेशे। इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे डे-'जहा णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए०' हे भगवन् आ जंबूद्वीपमां रहेशे। भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणी कालमां आपे प्रवर्तवित्त तीर्थ जेम २१ अेकवीस डेजार वर्ष सुधी आलु रहेशे तेज रीते भविष्यमां थवावाणा महापद्मादि २४ अेकवीस अनवरो पैकीं छेडला तीर्थ-करोनुं तीर्थ डेटला समय सुधी आलु

इणं उसभस्म अरहओ कोसलियस्स जिणपरियाए' यावत्कः खल ऋषमस्याईतः
 कौशलिकस्य—कोशलदेशोद्भवस्य जिनपर्यायः केवलपर्यायः स च वर्षसहस्रन्यूनं पूर्व-
 लक्षम् 'एवइयाइं संखेज्जाइं' एतावत्कानि संख्यातानि वर्षाणि 'आगमेस्माणं' आगा-
 मिव्यत्रां तीर्थकराणाम् मध्यात् चरिमत्तित्थयरस्स 'चरमतीर्थकरस्य, 'तित्थे अणुसज्जि-
 स्सइ' तीर्थम् अनु उज्जिण्यति अनागतान्तिमतीर्थकरस्य तीर्थे वर्षसहस्रन्यूनं पूर्वलक्षं
 स्यास्यतीत्युत्तरम् । तीर्थप्रस्ताभादेव इदमप्यगह—'तित्थं भंते ! तित्थं तित्थयरे तित्थं'
 तीर्थं भदन्त । तीर्थं तीर्थङ्करो वा तीर्थम् हे भदन्त ! तीर्थं चतुर्विधसं रूपं तीर्थम्—तीर्थ-
 शब्दवाच्यम् अथवा तीर्थकरः—तीर्थशब्दवाच्य इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा'

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जावइणं उसभस्म अरहओ
 कोसलियस्स जिणपरियाए०' हे गौतम ! कोशल देशोद्भव ऋषभ अरि-
 हन्त की केवलपर्याय जितने कालतक की है—अर्थात् कोशल देशोद्भव
 ऋषभ अरिहन्त की केवलपर्याय एकहजार वर्ष कम एकलाख पूर्व की
 है इतने ही संख्यात वर्षों तक आगामी तीर्थकरों में के अन्तिम तीर्थ-
 कर का तीर्थ रहेगा अर्थात् अनागत अन्तिम तीर्थकर का तीर्थ एक
 हजार वर्षकम एक लाख पूर्व तक रहेगा चौरासी लाख वर्ष का एक
 पूवाइ होता है और ८४ लाख पूर्वाइ का एक पूर्व होता है ऐसे एक
 लाख पूर्व तक उनका तीर्थ रहेगा, इस एक लाख पूर्व में एक हजार वर्ष
 कम जो किये गये हैं वे छद्मस्थावस्था के किये गये हैं । तीर्थ के प्रकरण
 से अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा भी पूछते हैं—'तित्थं भंते ! तित्थं
 तित्थयरे तित्थं' हे भदन्त । तीर्थ—चतुर्विध संवरूपतीर्थ तीर्थ शब्द का
 वाच्य है ? या तीर्थकर तीर्थ शब्द का वाच्य है ? उत्तर में प्रभु कहते

रहेथे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! जावइणं उसभस्म
 अरहओ कोसलियस्स जिणपरियाए०' हे गौतम ! कोशल देशमां उत्पन्न
 थयेला ऋषभ भगवाननी केवलीपर्याय जेटला ऋण सुधीनी छे—अर्थात्
 कोशल देशमां थयेला ऋषभ भगवाननी केवलीपर्याय जेट ८४२ वर्षकम
 जेटलाय पूर्व सुधी रहेथे ८४ योर्थागी लाख वर्षनु जेट पूर्वागि थाय छे,
 अने ८४ योर्थागी लाख पूर्वागनु जेट पूर्व थाय छे जेवा जेटलाय पूर्व
 सुधी तेजानु तीर्थ प्रवर्तित रहेथे, आ जेटलाय पूर्वमा जेट संतर वर्ष
 ले कम कथा छे, ते छद्मस्थ अवस्था नाटे कडेवामां भावेव छे, तीर्थना
 प्रकरणेही इवे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'तित्थं भंते ! तित्थं
 तित्थयरे तित्थं' हे भगवन् तीर्थ—चतुर्विध संवरूप तीर्थ जे तीर्थ शब्द-
 वाच्य छे के तीर्थकर जे तीर्थ शब्द वाच्य छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अरहा ताव नियमं तित्थयरे' अर्हन् तावत् निय-
मात् तीर्थं करो न तु तीर्थरूः, तित्थं पुण चाउवज्जाइन्ने समणसंघे' तीर्थः पुनश्चातु-
र्वर्णाकीर्णः श्रमणसंघः, चत्वारो वर्णा यत्र स चातुर्वर्णः चातुर्वर्णश्चासौ आकीर्णश्च
क्षमादिगुणैराकीर्णो-व्याप्त इति चातुर्वर्णाकीर्णः श्रमणसंघ एव तीर्थशब्दवाच्यो
न तु तीर्थं ऋस्तीर्थरूपः स तु तीर्थस्य व्यवस्थापक एव नहि व्यवस्थाप्यव्यवस्थापक-
योरेक्यमिति भावः । तीर्थस्य श्रमणसंघस्य स्वरूपमेव दर्शयति-'तं जहा' इत्यादि,
'तं जहा' तद्यथा-'समणासमणीओ सावया सावियाओ' श्रमणाः श्रमण्यः श्रावकाः
श्राविकाश्च तथा च साधु साध्वी श्रावकश्राविकाणां संघरूप एव तीर्थशब्दस्य
मुख्योऽर्थः, एतादृशतीर्थस्य कारक एव तावत् नियमत ऋषभादिर्न तु स्वयं स
तीर्थस्वरूपः । 'पवयणं भंते । पवयणं पावयणी पवयणं' प्रवचनं भदन्त । प्रवचनम्

हैं- 'गोयमा ! अरहा ताव नियमं तित्थयरे, तित्थं पुण चाउवज्जाइन्ने
समणसंघे' अर्हन्त तो नियम से तीर्थं कर ही होते हैं, वे तीर्थरूप नहीं
होते हैं, तीर्थ तो चारवर्णोंवाला एवं क्षमादि गुणों से आकीर्ण-व्याप्त
भरा हुआ-श्रमण संघरूप ही होता है इस प्रकार तीर्थं कर तीर्थरूप नहीं
होता है, वे तो तीर्थ के व्यवस्थापक ही होते हैं । अतः तीर्थ और तीर्थ-
कर में व्यवस्थाप्य व्यवस्थापक में-एक्य नहीं होता है, श्रमणसंघरूप
तीर्थ का स्वरूप-'समणा समणीओ' श्रमण, श्रमणी, श्रावक और
श्राविका इन सब रूप है इस प्रकार साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविका-
ओंका जो संघ है वही तीर्थ शब्द का मुख्य अर्थ है । ऐसे तीर्थ के कारक
ही नियमतः ऋषभादि हैं-अतः वे स्वयं तीर्थरूप नहीं हैं । अब पुनः

કહે છે કે- 'ગોયમા ! અરહા તાવ નિયમં તિત્થયરે તિત્થં પુણ ચાઉવજ્જાઈણ્ણે
સમણસંઘે' અર્હન્ત તો નિયમથી તીર્થં કર જ હોય છે તેઓ તીર્થરૂપ હોતા
નથી. તીર્થ તો ચાર વર્ણોવાળા અને ક્ષમા વિગેરે ગુણોથી વ્યાપ્ત-ભરેલા
શ્રમણસંઘ રૂપ જ હોય છે. આ રીતે તીર્થં કર તીર્થ હોતા નથી તેઓ તો
તીર્થના વ્યવસ્થાપક જ હોય છે. જેથી તીર્થ અને તીર્થં કરમાં વ્યવસ્થાપ્ય
અને વ્યવસ્થાપકમાં એક્યપણુ હોતું નથી. શ્રમણસંઘરૂપ તીર્થંતું સ્વરૂપ
'સમણા સમણીઓ' શ્રમણ, શ્રમણી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા આ રૂપે છે એજ
રીતે સાધુ, સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓને જે સંઘ છે તેજ તીર્થ શબ્દને
મુખ્ય અર્થ છે એવા તીર્થના પ્રવર્તક જ નિયમથી ઋષભ ભગવાન વિગેરે
છે. તેથી તેઓ પોતે તીર્થરૂપ હોતા નથી.

હવે ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'પવયણં મંતે ! પવયણં
પાવયણી પવયણં' હે ભગવાન પ્રવચનઆગમ પ્રવચન શબ્દના વાચ્ય છે, કે

प्रकर्षेण उच्यते—कथ्यते वचनम् अभिधेयमनेनेति प्रवचनम्—आगमस्तद्वन्त !
 प्रवचनम्—प्रवचनशब्दाच्चयम् अथवा प्रवचनी—प्रवचनस्योपदेष्टा प्रणेता वा तीर्थ-
 करादि जिनः प्रवचनं—प्रवचनशब्दस्य वाच्यो भवति, 'पावयणी' इत्यत्र दीर्घता
 प्राकृतत्वात् प्रवचनी इति तदर्थ इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि,
 'गोयमा' हे गौतम । 'अरहा ताव नियमं पावयणी' अर्हन् तीर्थकरः नियमत्
 स्तावत् प्रवचनी—प्रवचनकर्ता न तु प्रवचनं—प्रवचनशब्दाच्चयः 'पवयणं पुण दुवा-
 लसंगे गणिपिडगे' प्रवचन पुनर्द्वादशाङ्गं गणिपिटकमेव—आचाराङ्गस्थानाङ्गसूत्र-
 कृताङ्गादिकमेव द्वादशाङ्गम् गणिपिटकम् तदेव प्रवचनशब्दाच्चयम्, तस्यैव च
 अध्येतव्यत्वम् न तु तादृशप्रवचनकर्ता तीर्थकरः प्रवचनमिति भावः ।

गौतम ऐसा पूछते हैं—'पवयणं भन्ते । पवयणं पावयणी पवयणं' हे
 भदन्त ! प्रवचन प्रवचन—आगम प्रवचन शब्द का वाच्य है या प्रव-
 चनी—प्रवचन का उपदेष्टा—प्रणेता तीर्थकरादि जिन—प्रवचन शब्द का
 वाच्य है ? 'प्रकर्षेण उच्यते कथ्यते, वचनम्—अभिधेयम् अनेन' इस
 व्युत्पत्ति के अनुसार यहाँ प्रवचन शब्द से आगम गृहीत हुआ है,
 क्योंकि निर्दोष रूप से संशयादि रहित रूप से जिसके द्वारा अभिधेय
 अर्थ कहा जाता है वही प्रवचन है—ऐसा वह प्रवचन तीर्थकरोपदिष्ट
 आगम ही है 'पावयणी' में दीर्घता प्राकृत होने के कारण से हुई है ।
 इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! अरहा ताव नियमं पावयणी,
 पवयणं पुण दुवालसंगे गणिपिडगे' हे गौतम ! अर्हन्—तीर्थकर नियम
 से प्रवचनकर्ता होने से प्रवचनी होते हैं, अतः वे प्रवचन शब्दाच्चय
 नहीं होते हैं, प्रवचन तो द्वादशाङ्गगणिपिटक ही होता है, आचाराङ्ग,

प्रवचनी—प्रवचन आपनार उपदेशक—तीर्थकर विगेरे एत—प्रवचन शब्दना
 वाच्य छे ? 'प्रकर्षेण उच्यते कथ्यते वचनम् आभिधेयम् अनेन' आ व्युत्पत्ति
 प्रमाणे अद्विधां प्रवचन शब्दधी आगम अक्षय कराय छे, केअके निर्दोषपधी
 संशय विगेरेधी रहितपणधी लेना द्वारा अभिधेय अर्थ ददेवामां आवे छे,
 तेज प्रवचन कडेवाय छे, जेपुं ते प्रवचन तीर्थकरदेअे उपदेशेअ आगम न
 छे. 'पावयणी' पद प्राकृत होवाधी दीर्घ अर्थेअ छे आ प्रश्नना उत्तरमां
 प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! अरहा ताव नियमं पावयणी, पवयणं पुण दुवालसंगे
 गणिपिडगे' छे गौतम अर्हन् तीर्थकर नियमधी प्रवचन कर्ता होवाधी
 प्रवचनी होय छे. तेधी तेअे प्रवचन शब्दना वाच्य होना नहीं प्रवचन तो
 द्वादशाङ्ग गणिपिटक छे—आचाराङ्ग, स्थानाङ्ग, सूत्रकृताङ्ग, विगेरे के ८१८

एतदव्यवहितपूर्वं श्रमणादिसंघ इत्युक्तम् श्रमणाश्रोग्रादिकुलोत्पन्ना एवं भवन्ति ते चोग्रादयः प्रायः सिद्धिपथमनुव्रजन्तीति दर्शयन्नाह--'जे इमे' इत्यादि, 'जे इमे भंते' ये इमे भदन्त ! 'उग्गा' उग्गाः-उग्रकुलोत्पन्नाः 'भोगा' भोगाः-भोगवंशप्रभवाः, 'राइन्ना' राजन्याः 'इक्खागा' इक्ष्वाकाः-इक्ष्वाकुकुलसंभृताः, 'नाया' ज्ञाताः-ज्ञातकुलप्रभवाः 'कोरव्वा' कुरुकुलोत्पन्नाः कौरव्याः, 'एए णं अस्सि धम्मे ओगाहंति' एते-उपरोक्ताः-उग्गादयः खलु अस्मिन्-जिनप्रतिपादितधर्मे अवगाहन्ते-प्रविशन्ति धर्मे प्रवेशो धर्मांराधनम् तथा च जिनप्रतिपादितधर्मं स्वीकृत्य श्रद्धाविश्वासाभ्यां तमाराधयन्ति इत्यर्थः । 'ओगाहित्ता' अस्मिन् धर्मे अवगाह्य-एतादृशधर्मस्य स्थानांग, सूत्रकृतांग, आदि ही इसके द्वादशांग हैं ऐसा द्वादशांग गणपिटक ही प्रवचन शब्द वाच्य होता है. और वही अध्ययन के योग्य होता है, ऐसे प्रवचन के कर्त्ता तीर्थंकर प्रवचनरूप नहीं होते हैं ।

अभी श्रमणादि संघ ऐसा जो कहा है सो ये श्रमण उग्गादिकुलोत्पन्न ही होते हैं-और वे उग्गादि प्रायः सिद्धि पथ पर चलते हैं यही बात यहां अब प्रकट की जाती है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-'जे इमे भंते ! उग्गा, भोगां' हे भदन्त ! जो ये उग्रकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, भोगवंशोत्पन्न क्षत्रिय हैं, 'राइन्ना' राजकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, 'इक्खागा' इक्ष्वाकुकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, 'नाया' ज्ञातकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं 'कोरव्वा' कुरु कुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, 'एए णं अस्सि धम्मे ओगाहंति' सो ये जिनप्रतिपादित धर्म में प्रवेश करते हैं-अर्थात् उसकी आराधना करते हैं और श्रद्धा विश्वासपूर्वक उसकी आराधना करके 'अट्टविहं कम्मरयमलं पवोहंति'

शांगो छे. जेवुं द्वादशांग गणपिटकञ्च प्रवचन शब्द वाच्य होय छे, अने तेज अध्ययन योग्य होय छे. जेवा प्रवचनना कर्त्ता तीर्थंकर प्रवचनरूप होता नथी.

उपर श्रमणादि संघ जे प्रमाणा जे कडेवाभां आंथुं छे, तो ते श्रमणो उग्गादि कुलभां उत्पन्न थयेदा ज होय छे, अने ते उग्गादि प्रायः सिद्धि मार्ग परज ग्याले छे. जेज वात हवे अहिं अताववामां आवे छे-आमां गौतमस्वामी प्रजुने जेवुं पूछे छे के-'जे इमे भंते ! उग्गा भोगां' हे भगवन् आ उग्रकुलभां उत्पन्न थयेदा जे क्षत्रियो छे, भोगवंशभां उत्पन्न थयेदा क्षत्रियो छे, 'राइन्ना' राजकुलभां उत्पन्न थयेदा क्षत्रियो छे. 'इक्खागा' इक्ष्वाकुकुलभां थयेदा क्षत्रियो छे, 'नाया' ज्ञातकुलभां थयेदा क्षत्रियो छे, 'कोरव्वा' कुरुकुलभां उत्पन्न थयेदा क्षत्रियो छे, 'एए णं अस्सि धम्मे ओगाहंति' तेजो आ जिन प्रवृत्तधर्मभां प्रवेश करे छे, अर्थात् तेनी आराधना करे अने श्रद्धा विश्वास पूर्वक तेनी आराधना करीने 'अट्टविहं कम्मरयमलं

આરાધનં કૃત્વા 'અષ્ટવિદં કર્મપ્રયમલં પવોદંતિ' અષ્ટવિધમ્-અષ્ટપ્રકારકં કર્મરૂપં
 રજોમલં પ્રગહયન્તિ ઘાન્યઘાતિભેદામિદમ્-અષ્ટપ્રકારકં કર્મ વિનાશયન્તીત્યર્થઃ,
 'પત્રાદિત્તા' અષ્ટવિધં કર્મરજોમલમ્ પ્રગહયિન્વા-કર્મમૂલં વિનાશ્ય 'તથો પન્ના
 સિદ્ધંતિ' તતઃ-કર્મમલકાલદાનન્તરં વિધ્યન્તિ-સિદ્ધિમ્-એકાન્તિકાન્યન્તિક-
 દુઃસ્વનિવૃત્તિરૂપામ્ નિરતિશયમુઘ્વાવાપ્તિસ્વરૂપાં મોક્ષલક્ષ્મીમામાદયન્તિ 'જાવ અંતં
 કરેતિ' યાવદન્તં કુર્વન્તિ યાવત્તદન્તં 'બુદ્ધવન્તે મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્વા-
 નામ્ एतेषां ग्रहणं भवति, तथा च कर्मापणमे केवलज्ञानमासाद्य मोक्षं प्राप्नुवन्ति
 सर्वदुःखानामन्तं कुर्यन्ति क्रियणि प्रज्जः । गनवानाह-‘हंता इत्यादि, ‘हंता!
 गोयमा’इन्द, गौतम ! ‘जे इमे उग्गा गोवा तं चेव जाव अंतं करे’ति’ ये एते उग्गा
 भोगा राजन्या इक्ष्वाकवो ज्ञाता। कौरव्यास्तै अस्मि धर्मे अवगाह ते भवन् वा

અષ્ટવિધ કર્મમૂલકો-ઘાતિ, અઘાતિ એટલે અષ્ટ વિન્ન આઠ પ્રકાર કે કર્મો કો
 નષ્ટ કરતે હૈં-તથા એ આઠ પ્રકાર કે કર્મો કો ક્ષુલ્લિ ઉઢાકર પાદ તે વે ત્રયા
 એકાન્તિક આત્યન્તિક દુઃસ્વનિવૃત્તિરૂપ ઓર નિરતિશય મુઘ્વાવાપ્તિરૂપ
 મોક્ષ લક્ષ્મી કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં 'જાવ અંતં કરેતિ' યાવત્ વે-બુદ્ધ હોતે હૈં ?
 મુક્ત હોતે હૈં ? પરિનિર્વાન હોતે હૈં ? ઓર સર્વદુઃસ્વો કા અન્ત કરતે હૈં ?
 અર્થાત્-કર્માપનમ હોને પર વે કેવલજ્ઞાન કો પ્રાપ્ત કરકે મોક્ષકો પ્રાપ્ત
 કરતે હૈં ઓર સર્વદુઃસ્વો કા અન્ત કરતે હૈં કયા ? હવ પ્રકાર કે પ્રશ્ન કે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ગૌતમ સે કહતે હૈં-'હંતા, ગોયમા !' હાં, ગૌતમ જો વે
 ઉગ્રકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, ભોગકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, રાજન્ય-રાજકુલો-
 ત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, હક્ષ્વાકુ કુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય હૈં, જ્ઞાનકુલોત્પન્ન ક્ષત્રિય

પવોદંતિ' આઠ પ્રકારના કર્મમળને-ઘાતિ, અઘાતિ, વિગેરે બેઠ બિદા આઠે
 પ્રકારના કર્મોનો નાશ કરે છે, તથા તે આઠે પ્રકારના કર્મોની મૂળ ઉગ્રાડીને
 તે પછી તેઓ એકાન્તિક-આત્યન્તિક દુઃસ્વનિવૃત્તિરૂપ અને નિરતિશય
 મુખની પ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરે છે. 'જાવ અંતં કરેતિ' યાવત્ તેઓ
 બુદ્ધ ધાય છે? મુક્ત ધાય છે? પરિનિર્વાન ધાય છે? અને સર્વદુઃખોનો
 અંત કરે છે? અર્થાત્ કર્મોનો નાશ થવાથી તેઓ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને
 મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે? અને સર્વ દુઃખોનો અન્ત કરે છે? આ પ્રકારના
 પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'હંતા ગોયમા !' હા ગૌતમ ! જે આ ઉગ્ર-
 કુલનાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિય છે, તે મુદ્ગલમા ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે. રાજ-
 ન્યકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, હક્ષ્વાકુકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો
 છે, જ્ઞાનકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે, કુરુકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયો છે,

कर्मरजोमलं प्रक्षालयन्ति, प्रक्षाल्य समाराधितज्ञानमार्गाः सिद्ध्यन्ति, बुध्यन्ते मुच्यन्ते परिनिर्वाणन्ति सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति । 'अत्येगइया अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' अस्त्येरुके ये किंपदवशिष्टकर्माणस्ते अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति ।

देवलोकाधिकारादेव इदमाह—'कइविहा णं' इत्यादि, 'कइविहा णं भंते' कति-विधाः—कतिप्रकाराः खलु भवन्त ! 'देवलोया पन्नत्ता' देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउन्विहा देवलोया पन्नत्ता' चतुर्विधाः—चतुःप्रकारका देवलोकाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः, देवलोकनिष्ठं चातुर्वि-

हैं, कुरुकुलोत्पन्न क्षत्रिय हैं, वे इस धर्म की आराधना श्रद्धा विश्वास से युक्त होकर करते हैं और आराधना करके कर्मरजोमल को आत्मा से धोकर अलग कर देते हैं, इस प्रकार कर्मरजोमल के विगम से समाराधित ज्ञानमार्गवाले होकर वे सिद्ध हो जाते हैं, बुद्ध हो जाते हैं, मुक्त हो जाते हैं, बिलकुल शीतलीभूत हो जाते हैं, और समस्त दुःखों के अन्तकर्ता बन जाते हैं। सो सब ही ये ऐसे नहीं होते हैं—'अत्येगइया अन्नयरेसु देवलोएसु०' किन्तु इनमें कितनेक ऐसे होते हैं जो अपने कुछ बद्धकर्मों के अवशिष्ट रहने के कारण अन्यतर देवलोकों में देवरूप से उत्पन्न हो जाते हैं।

देवलोक के अधिकार से अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'कइविहा णं भंते ! देवलोया पन्नत्ता' हे भदन्त ! देवलोक कितने कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! चउन्विहा देवलोया पन्नत्ता' हे गौतम ! देवलोक चार प्रकार के कहे गये हैं। 'तं जहा' जो इस प्रकार

तेओ श्रद्धा विश्वास युक्त थधने आ धर्मनी आराधना करे छे, अने आराधना करीने कर्मइपी धूणइय मजने आत्माथी धोएने अलग करे छे. आरीते कर्मइपी रणेमजने नाश थवाथी ज्ञानमार्गनी आराधना करीने तेओ सिद्ध थधे जय छे, पुद्ध थाय छे, मुक्त थाय छे, बिल्कुल शीतिभूत थधे जय छे, अने सधणा दुःखोना अंतकर्ता अने छे. ते जधा ज ओवा डोता नथी 'अत्येगइया अन्नयरेसु देवलोएसु०' परंतु तेओमां डेटलाक ओवा डोय छे के, पोताना कंठक कर्मो आकी रडेवाथी पीज देवलोकेमां देवइये उत्पन्न थधे जय छे.

देवलोकना अधिकारथी हवे गौतमस्वामी प्रभुने ओवुं पूछे छे के—'कइविहा णं भंते ! देवलोया पणत्ता' हे लगवन् देवलोक डेटला कइया छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां प्रभु कडे छे के 'गोयमा ! चउन्विहा देवलोया पन्नत्ता'

ધ્યમેવ દર્શયન્નાર-‘તં જહા’ इत्यादि, ‘त जहा’ तद्यथा-‘भवणवासी वाणमंतरा जोहसिया वेमाणिया’ भवनवासिनो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाः ।

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥सू० २॥

॥ इति श्री विश्वखिल्यात-जगद्वल्लभ-मसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकमविशुद्धमयपद्यनेकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाह-छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मद्विवाकर
-पूज्य श्री घासीलालप्रतिविरचितायां
श्री “भगवतीसूत्र” प्रमेयचन्द्रिका-
रुषायां व्याख्यायां विंशतिशतके
अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-८॥

સે હૈ-‘भवणवासी, वाणमंतरा जोहसिया वेमाणिया’ भवनवासी, वान-
व्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक ।

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ प्रभु के द्वारा इस प्रकार से प्रतिपादित
हुए विषय को चुनकर गौतमने कहा-हे भदन्त ! आपने जो इस प्रकार
से विषय का प्रतिपादन किया है वह सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार
कहकर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवें शतकका
॥ आठवां उद्देशक समाप्त ॥२०-८॥

ઉ ગૌતમ ! દેવલોક ચાર પ્રકારના કહેલ છે ‘તં જહા’ તે આ પ્રમાણે છે-
‘भवणवासी वाणमंतरा जोहसिया वेमाणिया’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિક

‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ प्रभुએ આ રીતે પ્રતિપાદન કરેલા વિષયને
સાંશળીને ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને કહ્યું કે હું ભગવન આપે આ વિષયને જે
રીતે પ્રતિપાદિત કરેલ છે, તે સર્વથા સત્ય જ છે હું ભગવન આપ દેવાનુ-
પ્રિયનું કામ સર્વથા સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે પ્રભુને તપ અને સયમથી પોતાના
આત્માને ભાવિત કરતા થકા ગૌતમસ્વામી પોતાને ક્યાને બિનાજ થયા । ૨ ॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદ્વિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના વીંશતમા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૨૦-૮ ।

॥ अथ विंशतितमशतकस्य नवमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

‘अष्टमोद्देशकान्ते देवाः कथितास्ते च देवा आकाशचारिणो भवन्ति एवं
लब्धिमन्तोऽनगारा अपि आकाशचारिणो भवन्तीति तान् प्रदर्शयितुं प्रस्ताति-
‘कइविहा णं भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—‘कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता, गोयमा !
दुविहा चारणा पन्नत्ता, तं जहा विज्जाचारणा य जंघाचार-
णा य । से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ विज्जाचारणा जंघा-
चारणा, गोयमा ! तस्स णं छट्ठं छट्टेणं अणिकिखत्तेणं तवो-
कम्भेणं विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धी
नामं लद्धी समुप्पज्जइ, से तेणट्टेणं जाव विज्जाचारणा २ ।
विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहां सीहा गई कहां सीए गइविसए
पन्नत्ते ? गोयमा ! अयणं जंघुदीवे दीवे जाव किंचि विसेसा-
हिए परिकखेवेणं । देवे णं सहड्डिए जाव महासोकखे जाव इणा-
मेव त्तिकइ केवलकप्पं जंघुदीवं दीवं तिहिं अच्छरानिवाएहिं
तिकखुत्तो अणुपरियट्टित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा विज्जाचारणस्स
णं गोयमा ! तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते ।
विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइयं गइविसए पन्नत्ते ?
गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं साणुसुत्तरे पव्वए
समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ वंदित्ता वितिणं
उप्पाएणं नंदीसरवरे दीवे समोसरणं करेइ, करित्ता तहिं
चेइयाइं वंदइ वंदित्ता तओ पडिणियत्तइ, पडिनियत्तित्ता इह
आगच्छइ, आगच्छित्ता इह चेइयाइं वंदइ । विज्जाचारणस्स णं

गोयमा ! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते ? विज्जाचारणस्स
 णं भन्ते ! उड्डं केवइए गतिविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं
 इओ एगेणं उप्पाएणं नंदगवणे समोसरणं करेइ करित्ता तहिं
 चेइयाइं वंदइ वंदित्ता वित्तिएणं उप्पाएणं पंडगवणे समोसरणं
 करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता तओः पडिनियत्तइ,
 पडिनियत्तित्ता इहभागच्छइ, इह आगच्छित्ता, इह चेइयाइं वंदइ ।
 विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! उड्डं एवइए गइविसए पन्नत्ते ।
 से णं तस्स ठाणस्स अगालोइयपडिकंते कालं करेइ, नत्थि
 तस्स आराहणा, से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिकंते
 कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा ॥सू० १॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! चारणाः प्रज्ञाः, गौतम ! द्विविधाश्चाःणाः
 प्रज्ञाः, तद्यथा—विद्याचारणाश्च जघाचारणाश्च । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते
 विद्याचारणाः, जघाचारणाः गौतम ! तस्य खलु पाठरूपेण अनिक्षिप्तेन तपः
 कर्मणा विषया उत्तरगुणलब्धि क्षममाणस्य विद्याचारण लब्धि नाम्नी लब्धिः समुत्पद्यते
 तत्केनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते विद्याचारणा विद्याचारणाः । विद्याचारणस्य खलु
 भदन्त ! कथं (क्रियती) शीघ्रागतिः, कथम्- (क्रियान्) शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञाः ?
 गौतम ! अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपः यावत् किञ्चित् विशेषाधिकः परिक्षेपेण ।
 देवः खलु महर्द्धिहो यावन्महामौरुषो यावत् इदमेव इति कृत्वा केवलरूपं जंबु-
 द्वीपं द्वीपं त्रिभिर्गणैरोनिषानैः त्रि कृत्योऽनुपर्यट्य खलु हन्वमागच्छेत्, विद्या-
 चारणस्य खलु गौतम ! तथा शीघ्रागतिस्तथा शीघ्रो गतिविषयः प्रज्ञाः । विद्या-
 चारणस्य खलु भदन्त ! त्रियं कृत्वा गतिविषयः प्रज्ञाः, गौतम ! न खलु इत
 एकेन उपातेन मानुषोत्तरे पर्वते समवनरणं करोति, कृत्वा नत्र चैत्यानि वन्दते,
 वन्दित्वा द्वितीयेनोत्पानेन नन्दीश्वरं द्वीपे समवनरणं करोति, कृत्वा नत्र
 चैत्यानि वन्दते, वन्दित्वा ततः प्रतिनिवर्तते. प्रतिनिवृत्त्य, उदागच्छति उदागम्य
 इह चैत्यानि वन्दते, विद्याचारणस्य खलु गौतम ! त्रियं एतावान् गतिविषयः
 प्रज्ञाः । विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! ऊर्ध्वं कृत्वा गतिविषयः प्रज्ञाः ! गौतम !

स खलु इत् एकेन उत्पातेन नन्दनवने समवसरणं करोति, कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते, वन्दित्वा द्वितीयेन उत्पातेन पण्डकवने समवसरणं करोति, कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते वन्दित्वा ततः प्रतिनिवृत्ते, प्रतिनिवृत्त्य इहागच्छति, इहागत्य इह चैत्यानि वन्दते, विद्याचारणस्य खलु गौतम ! ऊर्ध्वमेतावान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः । स खलु तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति नास्ति तस्याराधना, स खलु तस्य स्थानस्यालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति अस्ति तस्याराधना । सू. १।

टीका—‘कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता’ कतिविधाः खलु भदन्त ! चारणाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा !’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुविहा चारणा पन्नत्ता’ द्विविधाः—द्विप्रकारक, चारणाः प्रज्ञप्ताः—कथिताः, लब्धिबलादाकाशे अतिशयचरणकतीरोगमनकरणशक्तिमन्त-

नववे उद्देशे का प्रारम्भ

अष्टम उद्देशे के अन्त में देवों के संबंध में कहा गया है ये देव आकाशचारी होते हैं, इसी प्रकार से लब्धिवाले अनगर भी आकाशचारी होते हैं । अतः इसी संबंध को लेकर अब इस नौवें उद्देशे का कथन किया जाता है । ‘कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा गौतमस्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! चारण कितने प्रकार के कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभुने कहा है—‘गोयमा । दुविहा चारणा पन्नत्ता’ हे गौतम ! चारणा दो प्रकार के कहे गये हैं—एक विद्याचारण और दूसरा जंघाचारण, आकाश में लब्धि के प्रभाव से अतिशय गमन

नवमा उद्देशानो प्रारंभ—

आठमा उद्देशाना अन्तलागमां देवेना संभंधमां कथन करवामां आच्युं छे. जे देवे आकाशमां गमन करनारा डोय छे, जे संभंधने लक्ष आ नवमा उद्देशानो प्रारंभ करवामां आवे छे.—

‘कइविहा णं भंते ! चारणा पणत्ता’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रथी गौतमस्वामीजे प्रभुने जेहुं पूछ्युं छे डे—‘कइविहा णं भंते ! चारणा पन्नत्ता’ डे लगवान् चारणा डेटता प्रकारना कडेवामां आच्यो छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुजे कहुं डे ‘गोयमा ! दुविहा चारणा पणत्ता’ डे गौतम ! जे प्रकारनी चारणा कही छे. तेना नाम विद्याचारण अने जंघा चारण र आकाशमां लब्धिना प्रभावथी अतिशय गमन करवांनी

श्रारणास्ते च द्विधा विद्यन्ते, प्रकारभेदेन दर्शयति-‘तं जहा’ इत्यादि, ‘तं जहा’ तथा-‘विज्जाचारणा य जंघाचारणा य’ विद्याचारणाश्च जंघाचारणाश्च विद्या पूर्वगतं श्रुतम् तादृशश्रुतद्वारा आकाशगमनविषयक लब्धिमन्तोविद्याचारणाः विद्यया चारणा गमनशीला इति विद्याचारणाः,

द्विप्रकारकचारणस्य कारणज्ञानाय प्रश्नयन्नाह-‘से केणट्टेणं’ इत्यादि, ‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चह विज्जाचारणा २ ॥ तत्केनार्येन भदन्त ! एवमुच्यते विद्याचारणा विद्याचारणा इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तस्स णं’ तस्य खलु यो विद्याचारणो भविष्यति तस्य ‘छट्टं छट्टेणं अणिविग्लत्तेणं तवोक्कम्मे णं’ पाठपठेन-उपवासद्वयरूपेण अनिक्षिप्तेन-निरंतरं तपःकर्मणा, ‘विज्जाण’ विद्यया च-कारणस्वरूपा पूर्वगतश्रुतरूपया ‘उत्तरगुणलब्धि’ उत्तमगुणलब्धिम्, उत्तरगुणाः-पिण्डविशुद्ध्यादयः तेषु चेह प्रकरणात् तपसो ग्रहणं भवति, तत्रोत्तरगुणलब्धि तपोलब्धि क्षममाणस्याधिसहमानस्य तपः कुर्वत इत्यर्थः, ‘विज्जा

करने की शक्तिवाले जो मुनि हैं उनका नाम चारण हैं । इनके ये ही दो प्रकार ‘विज्जाचारणा य जंघाचारणा य’ इस सूत्रपाठ द्वारा कहे गये हैं । पूर्वगत श्रुत का नाम विद्या है ऐसी इस विद्या द्वारा आकाशगमन विषयक लब्धिवाले जो मुनिजन होते हैं वे विद्याचारण हैं तथा जंघा ऊपर हाथ रखकर जो आकाश में गमन करने की लब्धिवाले होते हैं वे जंघाचारण हैं । कहा भी है-‘अहसयचरणसमत्था’ इत्यादि ।

अप गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चह विज्जाचारणा २’ हे भदन्त ! विद्याचारण मुनिजन ‘विद्याचारण’ इस शब्द के द्वारा वाच्य किस कारण से हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! तस्स णं छट्टं छट्टेणं अणिविग्लत्तेणं तवोक्कम्मेणं

शक्तिवाणा ने मुनी छे तेनुं नाम चारणु छे. तेना उपर जसु.वेत जे प्रकारे ज ‘विज्जाचारणा य जंघाचारणा य’ आ सूत्रपाठधी कहेत छे. पूर्वगतश्रुतनुं नाम विद्या छे, जेवी आ विद्या द्वारा आकाश गमननी लब्धिवाणा ने मुनि-जन होय छे, तेजो विद्याचारणु छे, तथा लब्धि उपर छंय राशीने आकाशमां गमन करवानी लब्धिवाणा ने होय छे. ते जंघाचारणु छे. हनुं प्रभु छे छे ‘अहसयचरणसमत्था’ इत्यादि जेवे गौतमस्वामी प्रभुने जेबु पूछे छे छे-‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चह विज्जाचारणा २’ हे वाच्य विद्याचारणु मुनिजन विद्याचारणु जे शब्दधी वाच्य आ कारणे धया छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु छे छे छे-‘गोयमा ! तस्स णं छट्टं छट्टे णं अणिविग्लत्तेणं तवो

चारणलद्धी नामं लद्धी समुपज्जइ' विद्याचारणलब्धिनाम्नी लब्धिरतिशयमुत्पद्यते, 'से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा २॥ तत् तेनार्थेन यावत् विद्याचारणा विद्याचारणा, यावत्पदेन एवमुच्यते इत्यादीनां संग्रहः, अनेन कारणेन गौतम । कथयामि यदयं विद्याचारण इति निरन्तरं तपःकर्मणा प्राप्तविद्ययाऽऽकाशगमनशक्तिमान् विद्याचारण इति । 'विज्जाचारणस्स णं भंते !' विद्याचारणस्य खलु भदन्त । 'कहं सीहा गई' कथं-कीदृशी शीघ्रा गतिः-गमनक्रियेत्यर्थः 'कहं सीहे गइविसए पणत्ते' कथम्-कीदृशः शीघ्रो गतिविषयः शीघ्रत्वेन उपचारात् तद्विषयोऽपि शीघ्रः कथितः गतिविषयो-शक्तिगोचरः, गमनक्रियाया अभावेऽपि शीघ्रगतिविषयः क्षेत्रः कीदृश

विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धी नामं लद्धी समुपज्जइ' हे गौतम ! जो मुनिजन निरन्तर छट्ट छट्ट की तपस्या करते हैं निरन्तर दो उपवास करते हैं-सो इससे तथा पूर्वगत श्रुतरूप विद्या से इन दो कारणों से-पिण्डविशुद्ध्यादिक गुणों से अन्तर्गत जो तपोलब्धि है उसे वे प्राप्त हो जाते हैं, इससे उन्हें विद्याचारण नामकी लब्धि अतिशय उत्पन्न होती है-से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा २' इस कारण ऐसे मुनिजन विद्याचारण इस शब्द के द्वारा वाच्य होते हैं । 'विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई, कहं सीहे गइविसए पणत्ते' हे भदन्त ! विद्याचारण की गति कैसी शीघ्र होती है ? और उस शीघ्र गति का विषय कैसा होता है ? यहाँ शीघ्रगति के विषय का विशेषण जो शीघ्र पद रखा है सो यह इस शीघ्रगति का विषय होना है इस लिये शीघ्रगति के विषयभूत उस स्थान में शीघ्रता का उपचार किया गया

कम्मणं विज्जाए उत्तरगुणलद्धिं खममाणस्स विज्जाचारणलद्धीनामं लद्धी समुपज्जइ' हे गौतम ! जो मुनिजनो निरन्तर छट्ट छट्टनी तपस्या करे छे. निरन्तर छे उपवास करे छे. तेनाथी तथा पूर्वगत श्रुतरूप विद्याथी आ छे कारणेथी थिंउ विशुद्धि विगरे गुणोनी अंतर्गत छे तपोलब्धि छे तेने तेओ प्राप्त करी वे छे. तेनाथी तेओने विद्याचारण नामनी लब्धि अतिशय उत्पन्न थाय छे. 'से तेणट्ठेणं जाव विज्जाचारणा विज्जाचारणा' ते कारणे ओवा मुनिजनो विद्याचारण ओ नामनी कडेवाय छे. 'विज्जाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहे गइविसए पणत्ते' हे भगवन् विद्याचारणनी गती केवी शीघ्र होय छे ? अने ते शीघ्रगतिने विषय केवो होय छे ? अहियां शीघ्रगतितुं विशेषण ओ शीघ्रपद राखेल छे, तो ते पद ते शीघ्र गतिने विषय होय छे, तेथी शीघ्र गतिना विषयभूत ते स्थानमां शीघ्रतानो उपचार करवामां आवेल छे, तेओ कारणे तेने शीघ्र कडेल छे.-आं प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे क-

इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अयणं जंबुद्वीवे दीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेण’ अयं खलु जम्बूद्वीपो द्वीपो यावत् किञ्चित् द्विशेषाधिकः परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, अस्य जम्बूद्वीपस्य परिधिः लक्षणयोजनप्रमाणस्य जम्बूद्वीपस्य परिधिः त्रयो लक्षाः षोडशशतस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके ३१६-२२७, योजनानां क्रोशत्रयम् ३, अष्टाविंशत्यधिकं शतमेकम् १२८, धनुं पि, सार्द्ध-त्रयोदशाङ्गुलानि एवं प्रमाणानि इति । ततश्च ‘देवे णं महिद्धिए जाव महासोक्खे’ देवः खलु महिद्धिको यावन्महासोख्यः यावत्पदेन महावली महायशा महाद्युतिक इत्यादि विशेषणानां संग्रहः, ‘जाव इणामेव त्तिकट्टु’ यावत्—इदमेव—सम्पत्येव आगच्छामि इति कृत्वा—इत्युक्त्वा ‘केवलरूपं जंबुद्वीवं दीवं’ केवलरूपम्—सम्पूर्णम् जम्बूद्वीपं—जम्बूद्वीपनामकं द्वीपं पूर्वेकपरिमितपरिधियुक्तम् ‘तिहि अच्छरानिवापहि’ त्रिभिरप्सरोनिपातैः, अप्सरो निपातइति चण्डिकाकालः कथ्यते, तेन तिसृभिरचण्डिकाभिः त्रिचण्डिकाकालेनेत्यर्थः ‘तिक्खुतो अणुपरियट्ठिता’ त्रिः कृत्वः—त्रिवारम् अनुपर्यटथ खलु ‘हव्वं अगच्छेज्जा’ ‘हव्वं’ शीघ्रम् आगच्छेत्,

है । इसीलिघे उसे शीघ्र कह दिया है, इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! अयणं जंबुद्वीवे दीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेण’ हे गौतम ! यह जम्बूद्वीप नामका जो द्वीप है वह परिक्षेप से यावत् किञ्चित् विशेषाधिक है अर्थात् ३१६२२७ योजन ३ क्रोश १२८ धनुष १३॥ अंगुल से कुछ अधिक परिधिवाला है । ऐसे केवलरूप सम्पूर्ण जंबुद्वीपरूप विशाल क्षेत्र को ‘देवे णं महिद्धिए जाव महासोक्खे०’ कोई एक देव जो कि महाशक्तिवाला और महासोख्यवाला हो ‘मैं इसकी प्रदक्षिणा करके अभी आता हूँ’ ऐसा विचार करके ‘तिहि अच्छरानिवापहि०’ तीन चुटकी बजाने में जितना समय लगता है इतने समय में तीनबार प्रदक्षिणा देकर के अपने स्थान पर वापिस आ जाता है—अर्थात्

गोयमा ! अयणं जंबुद्वीवे दीवे जाव किंचि विसेसाहिए परिकखेवेण’ हे गौतम
आ जंबूद्वीप नामको जे द्वीप छे ते परिक्षेपधी यावत् किञ्चित् विशेषाधिक
छे, अर्थात् ३१६२२७ त्रयु लाख सोण इतर जसो सत्यापीस योजन ३ क्रोश
१२८ ऐकसो अठ्यापीस धनुष अने १३॥ आरातेर अंगुली परिधिवालो
छे, जेवा ठेवणइत्ये सम्पूर्णुं जंबूद्वीप ३५ विशाल क्षेत्रने ‘देवेण महिद्धिए
जाव महासोक्खे’ कोइ ऐक देव छे जे महाशक्तिवालो अने महासोख्यवालो
छे, हुं तेनी प्रदक्षिणा करीने हमहुं जे आबुं हुं जेदे विचार करीने
‘तिहि अच्छरानिवापहि’ त्रयु अपरी हतनामां जेटथो समय लागे छे
ऐतसा समयमां त्रयुवार प्रदक्षिणा करीने पोताना स्थाने भाछा आबो जय

इयद्विशालं जम्बूद्वीपं चण्डिकात्रयमात्रेण त्रिवारं परिभ्रूय स्वस्थानमागच्छेदिति भावः । 'विज्जाचारणस्स णं गोयमा । तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पणत्ते' विद्याचारणस्य खलु हे गौतम ! तथा शीघ्रगतिस्तथा शीघ्रो गतिविषयः प्रहसः, यथा स शीघ्रगामी देवो योऽतिविस्तृतमपि जम्बूद्वीपं चण्डिकात्रयमात्रेणैव त्रिवारं जम्बूद्वीपं परिभ्रमति तादृशी एव शीघ्रागति विद्याचारणस्येति भावः । 'विज्जाचारणस्स णं भंते' विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! 'तिरियं केवइए गतिविसए पणत्ते' तिर्यक् क्रियान् किं प्रमाणको गतिविषयः प्रहसः गमनक्रियाविषयं तं क्षेत्रं कियदितिप्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं' स खलु-विद्याचारणो हि इतः-एतस्मात् स्थानात् यत्र स्थितो विद्यते तस्मात् स्थानात् 'एगेणं उप्पाएणं' एकेन उत्पातेन, माणुसुत्तरे पव्वए' मानुषोत्तरे-एतन्नामके पर्वते 'समोसरणं करेइ' समवसरणं करोति मानुषोत्तरपर्वते

पूर्वोक्त परिधिवाले जम्बूद्वीप को तीन चुटकी घुमाने के जितने समय में तीन बार घेर कर वापिस अपनी जगह पर आ जाता है-'विज्जाचारणस्स णं गोयमा । तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पणत्ते' तो जैसी देव की गति शीघ्रतावाली होती है ऐसी ही शीघ्रतावाली गति विद्याचारण की होती है तथा इतना विशाल क्षेत्र उसकी उस गति का विषय होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइए गतिविसए पणत्ते' हे भदन्त ! विद्याचारण की तिर्यग्गति का विषय कितना बड़ा कहा है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं' हे गौतम ! वह इस स्थान से कि जहां वह मौजूद है-खड़ा है-एक ही उत्पात में मानुषोत्तरपर्वत

छे, अर्थात् पूर्वोक्त परिधिवाला जम्बूद्वीपने त्रयु व्यपटी वगाडता सुधीना अभयमां त्रयुवार इरीने पाछा पोताने स्थाने आवी जाय छे. 'विज्जाचारणस्स णं गोयमा । तहा सीहा गई तहा सीहे गइविसए पणत्ते' ते देवनी जेवी शीघ्र गति होय छे, जेवी ज शीघ्रतावाणी गति विद्याचारणनी होय छे तथा अटकुं विशालक्षेत्र तेनी ते गतिने विषय होय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे के-'विज्जाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइए गतिविसए पणत्ते' हे भगवन् विद्याचारणनी तिर्यग्गतिने विषय केटके विशाल कछो छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के-'गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं' हे गौतम ते आ स्थानथी के जयां ते विद्यामान छे.-उबो छे, त्यांथी जेक ज उत्पातमां मानुषोत्तर पर्वत पर

સ્થિતો ભવતિ તત્ર ગચ્છતીત્યર્થઃ, 'કરેત્તા' માનુષોત્તરપર્વતે સમવસરણં કૃત્વા તત્ર ગત્વા इत्यર્થઃ, 'તર્હિ ચેહ્યાઈં વંદહ' તત્ર ચૈત્યાનિ ભગવત્પરૂપિત શ્રુતાદિજ્ઞાનાનિ યથા ભગવતા યે મનુષોત્તરપર્વતવિષયે ભાવાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તે તયૈવૈતિ કૃત્વા શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વદન્તે, 'વંદિત્તા' વન્દિત્વા 'ત્રિતીણં ઉપ્પાણં' દ્વિતીયેન ઉત્પાતેન 'નંદીસરવરે દીવે સમોમરણં કરેહ' નન્દીશ્વરનામકદ્વીપે સમવસરણં કરોતિ માનુષોત્તરપર્વતાત્ નન્દીશ્વરવરં દ્વીપં ગચ્છતીત્યર્થઃ 'કરિત્તા' નન્દીશ્વરદ્વીપે સમવસરણં કૃત્વા તત્ર ગત્વેત્યર્થ, 'તર્હિ ચેહ્યાઈં વંદહ' તત્ર નન્દીશ્વરદ્વીપે ચૈત્યાનિ-પૂર્વશ્ચેત્ર શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વન્દતે, 'વંદિત્તા' તત્ર ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા 'તઓ પઢિનિ-યત્તહ' તતો-નન્દીશ્વરદ્વીપાત્પ્રતિનિવર્તેતે પરાશૃત્યા ગચ્છતીત્યર્થઃ, 'પઢિનિયત્તિત્તા' તતઃ પ્રતિનિવૃત્ય 'હહ આગચ્છહ' હહાગચ્છતિ યત્ર પૂર્વ સ્થિતસ્તસ્મિન્નેત્ર સ્થાને પુનરાગચ્છતીત્યર્થઃ 'આગચ્છિત્તા હહ ચેહ્યાઈં વંદહ' આગત્ય હહ-અસ્મિન્ સ્યાને ચૈત્યાનિ-ભગવતઃ શ્રુતાદિ જ્ઞાનાનિ વન્દતે, ઉક્તશ્ચ વિદ્યાચારણમ્ય તિર્યગ્ગતિવિષયે-

પર પહુંચ જાતા હૈ વહાં પહુંચ કર 'તર્હિ ચેહ્યાઈં' ભગવત્પરૂપિત શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી હસ અભિપ્રાય સે કિ માનુષોત્તરપર્વત કે વિષય મેં જો ભાવ ભગવાન્ ને પ્રરૂપિત કિયે હૈ વે ઉસી પ્રકાર સે હૈ વન્દના કરતા હૈ 'વંદિત્તા ત્રિતીણ ઉપ્પાણં' અને ભગવત્તિજન સંબંધી જ્ઞાનોં કી વન્દના કરકે ફિર વહ વહાં સે દ્વિતીય ઉત્પાત દ્વારા નન્દીશ્વર દ્વીપ મેં આતા હૈ ઓર વહાં આકર વહ ઉન પ્રશુ કે શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી વન્દના કરતા હૈ ઉનકી વન્દના કરકે ફિર વહાં સે લોટ આતા હૈ ઓર જહાં વહ પહિલે સ્થિત થા વહાં પર આ જાતા હૈ, વહાં આકર વહ ભગવાન્ કે શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી વન્દના કરતા હૈ ! વિદ્યાચારણ કી તિર્યગ્ગતિ કે વિષય મેં પેસી હી યહ ગાથા કહી ગઈ હૈ-'પઢ-

પહોંચી જાય છે, અને ત્યાં પહોંચીને 'તર્હિ ચેહ્યાઈં' ભગવત્પરૂપિત શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની એ અભિપ્રાયથી કે માનુષોત્તર પર્વતના વિષયમાં એ ભાવે ભગવાને પ્રરૂપિત કર્યા છે, તે એજ પ્રકારે છે. વન્દના કરે છે. 'વંદિત્તા ત્રિતીણં ઉપ્પાણં' તે ભગવાન છતસંબંધી જ્ઞાનોની વન્દના કરીને તે પછી તે ત્યાંથી ખીજા ઉત્પાત દ્વારા નન્દીશ્વર દ્વીપમાં આવે છે, અને ત્યાં આવીને તે ત્યાંથી યાએ આવી જાય છે. અને તે ત્યાં પહોંચીને ત્યાં આવી જાય છે, ત્યાં આવીને તે ભગવાનના શ્રુત વિગેરે જ્ઞાનોની વન્દના કરે છે. વિદ્યા ચારણથી તિર્યગ્ગતિના સંબંધમાં આ પ્રકારેની ગાથા કહેવામાં આવે છે.-

‘પદમેણ માણુસોત્તર-નગં સ નદિસ્સરં ત્વિર્દેણં ।

एइ तओ तइएणं, कय चेइयवंदणो इह यं ॥१॥

छाया—प्रथमेन माणुसोत्तरनगं स नन्दीश्वरं द्वितीयेन ।

एति ततस्त्वृतीयेन, कृतचैत्यवन्दन इह च ॥१॥ इति

अत्र चैत्यपदं न देवविबोधकम् मन्दिरस्थापनस्य तत्र प्रतिष्ठापितमूर्तिपूजायाश्च सावद्यत्वेन सकलशास्त्रनिराकरणात् अतश्चैत्यपदं ज्ञानार्थकम् यथा भगवता समुपदिष्टं तत् तथैवोपलभ्य तदीयज्ञानं प्रशंसतीति । ‘विज्जाचारणस्स णं गोयमा !’ विद्याचारणस्य खलु गौतम ! ‘तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते’ तिर्यक् एतावान्-एतादृशो गतिविषयो गमनक्रियामोचरं क्षेत्रं प्रज्ञप्तः-कथित इति । ‘विज्जाचारणस्स णं भंते । उडुं केवइए गतिविसए पन्नत्ते’ विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! ऊर्ध्व-क्रियान्-कीदृशो गतिविषयो-गमनक्रियाविषयभूतं क्षेत्रं समुदाहृतमितिप्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, गोयमा हे गौतम ! से णं इओ एणेणं उप्पाएणं’

मेण માણુસોત્તર-નગં સ’ इत्यादि । यहां जो चैत्यपद आया है वह देवविम्ब का प्रतिबोधक नहीं है क्योंकि मन्दिर की स्थापना का और उसमें प्रतिष्ठापितमूर्ति की पूजा का कार्य सावद्य होने से सकलशास्त्रों ने निराकृत किया है । इसलिये यह चैत्यपद ज्ञानार्थक है जैसा भगवान् ने कहा है वह वैसा ही है, इस प्रकार से श्रद्धासंपन्न बनकर उनके ज्ञानों की प्रशंसा करना यही ज्ञान की वन्दना है इस प्रकार से-‘विज्जा-चारणस्स णं गोयमा ! तिरियं एवइए गइविसए पन्नत्ते’ हे गौतम विद्याचारण की तिर्यग्गति का विषय कहा गया है विद्याचारण की ऊर्ध्वगति का विषय कैसा कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! से णं इओ एणेणं उप्पाएणं’ हे गौतम ! वह

‘પદમેણ માણુસોત્તર’ ઇત્યાદિ અહિયાં જે ચૈત્ય પદ આન્યું છે તે દેવબિમ્બનું પ્રતિબોધક નથી. કેમકે મંદીરની સ્થાપનાનો અને તેમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ મૂર્તિની પૂજાનો વિધિ સાવધ હોવાથી તમામ શાસ્ત્રોએ વર્જીત કરેલ છે. તેથી આ ચૈત્ય પદ જ્ઞાનાર્થક છે, ભગવાને જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તે એજ પ્રમાણે છે. આ પ્રમાણેની શ્રદ્ધાથી યુક્ત બનીને તેમના જ્ઞાનોની પ્રશંસા કરવી એજ જ્ઞાનની વંદના છે. આ રીતે ‘વિજ્જાચારણસ્સ ણં ગોયમા ! તિરિયં એવइए गइविसए पणत्ते’ હે ગૌતમ ! વિદ્યાચારણની તિર્યગ્ગતિનો વિષય આ પ્રમાણે કહેલ છે. વિદ્યાચારણની ઉપરની ગતિનો વિષય કેવો કહ્યો છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સે ણં ઇઓ એણેણં ઉપ્પાએણં’ હે

स वि आचारणः खलु इतः एकेन उत्पातेन 'नंदणवणे समोसरणं करेइ' नन्दनवने समवसरणं-स्थितिं करोति, 'करित्ता' नन्दनवने समवसरणं कृत्या-नन्दनवने गत्वेत्यर्थः, 'तहिं चेइयाइं वंदइ' तत्र नन्दनवने चेत्यानि-भगवज्ज्ञानानि वन्दते, 'वंदित्ता' तत्र नन्दनवने चेत्यानि वन्दित्वा 'तत्रो पडिनियत्तइ' ततो-नन्दनवनात् प्रतिनिवर्तते-परावर्तने 'पडिनियत्तित्ता इहमागच्छइ' ततः प्रतिनिवृत्त्य-परावृत्त्य इहागच्छति यस्मात् स्थानात् उत्पातं कृतवान् तस्मिन्नेव स्थाने समागतो भवतीति, आगच्छित्ता इह चेइयाइं वंदइ' इहागत्य इह चेत्यानि-ज्ञानानि वन्दते, 'विज्जा-चारणस्स णं गोयमा ! उडुं एवइए गइविमए पन्नत्ते' विद्याचारणस्य खलु भदन्त ! एतावान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः, उर्ध्वमेतावत् प्रमाणकं गतिगोचरक्षेत्रं समुदाहृतम् । उक्तञ्च-विद्याचारणस्योर्ध्वगतिविषये-

‘पढमेण नंदणवणं वीउप्पाण पंडगणंमि ।

एइ इहं तइणं, जो विज्जाचारणो होइ’ ॥१॥

विद्याचारण यहाँ से एक उत्पात में नन्दनवन में पहुँच जाना है वहाँ पहुँचकर 'तहिं चेइयाइं वंदइ' वहाँ जिनेन्द्र देव के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है उनकी वन्दना करके फिर वहाँ के पांडुकवन में द्वितीय उत्पात से पहुँचना है वहाँ पहुँचकर वह वहाँ पर भगवान् के श्रुत आदिज्ञानों की वन्दना करता है उनकी वन्दना करके फिर वह अपने पूर्व अधिष्ठित स्थान पर वापिस आ जाता है और वहाँ आकर के वह जिनेन्द्रदेव संबंधी श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है । इस प्रकार से-‘विज्जाचारणस्स णं गोयमा ! उडुं०’ हे गौतम ! विद्याचारण की ऊर्ध्वगति का विषय कता मया है अर्थात् ऊर्ध्व में उमकी गति का विषय इतना क्षेत्र है । कहा भी है-‘पढमेणं’ नंदणवणं’ इत्यादि ।

गौतम ते विद्याचारण्य अहिंथी ओइ उत्पातमां नन्दनवनमां पडोंची जय छे. अने त्यां पडोंचीने 'तहिं चेइयाइं वंदइ' त्यां छिनेन्द्र देवना श्रुत आदि ज्ञानोनी वंदना करे छे. तेनी वंदना करीने ते पडी ते त्यांथी पाछा आवनी पभते पांडुक वनमां गीळ उत्पातथी पडोचि छे. त्यां पडोंचीने त्यां भगवानना श्रुतजन विगेदे ज्ञानोनी वंदना करे छे. तेनी वंदना करीने पडी ते पोताना पूरना स्थान पर पाछे आवी जय छे. अने त्यां आवीने ते छिनेन्द्र देव संबंधी श्रुत विगेदे ज्ञानोनी वंदना करे छे. ओ रीने 'विज्जा-चारणस्स ण गोयमा उडुं०' हे गौतम विद्याचारणी उर्ध्वगतिने विषय इतो छे. अर्थात् उपरमां तेज्यानी गतिने विषय इतना क्षेत्रने छे. इडुं पडुं छे-‘पढमेण नंदणवणं’ इत्यादि

छाया—प्रथमेन नन्दनवनं, द्वितीयोत्पातेन पण्डकवने ।

एति इह तृतीयेन यो विद्याचारणो भवति ॥१॥ इति ।

अथ एवंविधविद्याचारणस्य किमाराधना भवेद् विराधना वा ? इत्याशङ्कयामाह-
'से णं' इत्यादि, 'से णं तस्स ठाणस्स अणालोचियपडिक्कंते' स विद्याचारणः
खल्ले तस्य स्थानस्य—गमनागमनविषयस्य पापस्थानस्य अणालोचितप्रतिक्रान्तः,
गमनागमनसंबन्धिपापस्थानकस्य अकृतालोचनप्रतिक्रमणो यदि—कदाचित्
'कालं करेइ' कालं करोति—मरणमासादयति, तदा—'नत्थि तस्स आराहणा'
नास्ति तस्य—विद्याचारणस्य आराधना चारित्रसम्बन्धिनी, यतो लब्धेरुपयोगः
प्रमादः, यदि च लब्धेरुपयोगं करोति अथ च प्रमादरूपस्य तस्य आलोचनं प्रति-
क्रमणं च न कृतम् अथ च म्रियते तदा तस्य चारित्रस्याराधना न जाता । 'से णं'

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से णं तस्स ठाणस्सं' हे भदन्त !
इस प्रकार से अपनी प्रवृत्ति में लवलीन हुआ वह विद्याचारण आरा-
धनावाला होता है या विराधनावाला होता है अर्थात् वह इस प्रकार
के गमनागमनविषयके क्षेत्र की आलोचना एवं प्रतिक्रमण किये बिना
यदि मर जाता है तो उसको आराधना होती है या विराधना होती है ?
तो इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—हे गौतम ! 'नत्थि तस्स आरा-
हणा' इस प्रकार की प्रवृत्तिशाली उस विद्याचरण के चारित्रसंबन्धिनी
आराधना नहीं होती है क्योंकि अपने द्वारा प्राप्त लब्धि का उपयोग
करना इसका नाम प्रमाद है और वह प्रमाद उसके जब वह अपनी
लब्धि को काम में ले रहा है इसलिये यदि वह अपने इस प्रमाद की
आलोचना प्रतिक्रमण नहीं करपाना है और मर जाता है तो ऐसी

इसे गौतमस्वामी प्रभुने ऐसे पूछे थे—'से णं तस्स ठाणस्सं'
हे लण्वन् आ प्रकार्थी पोतानी प्रवृत्तिमां लागेवा ते विद्याचारणु
आराधनावाणा डोय थे के विराधनावाणा डोय थे ? अर्थात् ते आ प्रकारना
नया आपवना विषय इय क्षेत्रनी आलोचना अने प्रतिक्रमणु
कथी वगर ने मरी नय तो तेने आराधना थाय थे ? के विरा-
धना थाय थे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेआने इहे थे के—हे गौतम
'नत्थि तस्स आराहणा' आ प्रकारनी प्रवृत्तिवाणा ते विद्याचारणुना चारित्र
संबन्धी आराधना थती नथी, केभके पोतानाथी प्राप्त थयेव लब्धिनें उप-
योग करये तेषु नाम प्रमाद थे, अने ते प्रमाद तेने के न्यारे ते पोतानी
लब्धिने काममां ले थे तेथी ने ते पोताना आ प्रमादनी आलोचना प्रति-
क्रमणु कस्ता नथी अने मरी नय थे, तो आवी स्थितिमां तेना चारित्रनी

तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ' म खलु यदि तस्य गमानागमन सम्बन्धिपापस्थानस्य आलोचितप्रतिक्रान्तो भवति आलोचनं-प्रतिक्रमणं च करोति पापस्य प्रमार्जनेन चारित्राराधनस्य संपादनादिति भावः । 'से णं तस्य ठाणस्स' एतस्यायं भावः-लब्धियुपजीवनं खलु प्रमादः, तत्र चासेविते प्रमादे आलोचनाया अभावे चारित्रस्य नैव आराधना भवति अपितु विराधना स्यात् । चारित्रविराधकश्च न लभते चारित्राराधनादलमिति । यदप्युक्तं विद्याचारणस्य गमनमुत्पादद्वयेन आगमनं च एकेन उत्पादेन जंघाचारणस्य गमनम् एकेनोत्पादेन आगमनं च द्वयोत्पादेन च तत्सर्वं लब्धिरवभाववत्त्वादिति । अथवा विद्याचारण

स्थिति में उसके चारित्र की आराधना नहीं हो सकती है और यदि वह-‘तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ०’ उस स्थान की आलोचना और प्रतिक्रमण कर लेता है और फिर मर जाता है तो उसको आराधना होती है क्योंकि पाप के प्रमार्जन में चारित्र की आराधना का उसने संपादन कर लिया होता है ‘से णं तस्स ठाणस्स’ इसका भाव ऐसा है-लब्धि को काम में लेना यह प्रमाद है इस प्रमाद के सेवन करने पर और उसकी आलोचना नहीं करने पर चारित्र की आराधना नहीं होती है अपि तु विराधना ही होती है चारित्र की विराधना करनेवाला व्यक्ति चारित्र की आराधना के फल को नहीं प्राप्त करता है तथा ऐसा जो कहा गया है-कि विद्याचारण का गमन दो उत्पात से होता है और आगमन एक उत्पात से होता है, जंघाचारण का गमन एक उत्पात से और आगमन दो उत्पात से होता है सो यह

आराधना यद्यं शक्यती नथी अने ले ते-‘तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ०’ ते स्थाननी आलोचना अने प्रतिक्रमणु करे छे अने पछी मरी जय तो तेने आराधना थाय छे अर्थात् तेज्जे आराधक थाय छे तेमके पापना धावाभां चारित्रनी आराधना तेज्जे भेजवी दीर्घा होय छे. ‘से णं तस्स ठाणस्स’ तेनो भाव अे छे छे-लब्धिने कामभां लेवी ते प्रमाद, आ प्रमाद सेवन करवाथी अने तेनी आलोचना न करवाथी चारित्रनी आराधना यती नथी परंतु विराधना न थाय छे. चारित्रनी विराधना करवावाणी व्यष्टि चारित्रनी आराधनाना इणने प्राप्त करता नथी. तथा अेवुं ले कइ छे छे-विद्याचारणुं गमन के उत्पातधी थाय छे अने आगमन के उत्पातधी थाय छे, जंघाचारणुं गमन के उत्पातधी अने आगमन के उत्पातधी

स्यागमनकाले विद्याभ्यस्ततरा भवति इत्येकेन उत्पातेनागमनम् गमनेतु न तथा अतो द्वाभ्यां गमनं भवति जंघाचारणस्य लब्धिरूपजीव्यमाना अल्पसामर्थ्यवती भवतीत्यागमनं द्वाभ्याम् गमनं तु एकेन उत्पातेनेति भावः ॥सू० १॥

विद्याचारणस्य स्वरूपं निरूप्य जंघाचारणस्य स्वरूपं दर्शयितुमाह—‘से केण-
द्वेणं भंते ! एवं वुच्चइ’ इत्यादि ।

मूलम्—‘से केणद्वेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंघाचारणा ? २
गोयमा ! तस्स णं अट्टमं अट्टमेणं अनिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं
अप्पाणं भावेमाणस्स जंघाचारणस्स लद्धी नामं लद्धी समु-
पज्जइ से तेणद्वेणं० जंघाचारणा २ । जंघाचारणस्स णं भंते !
कहं सीहा गई कहं सीहे गईविसए पन्नत्ते ? गोयमा ! अय-
णं जंबुदीवे दीवे० एवं जहेव विज्जाचारणस्स नवरं तिसत्त-
खुत्तो अणुपरियट्ठित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा जंघाचारणस्स णं
गोयमा ! तहा सीहागई तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते । सेसं
तं षेव । जंघाचारणस्स णं भंते ! तिरियं केवइए गइविसए
पन्नत्ते ? गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं रुयगवरे दीवे

सब लब्धि के प्रभाव से ही होता है क्योंकि लब्धि का स्वभाव ही ऐसा होता है । अथवा विद्याचारण के आगमनकाल में विद्या अभ्यस्ततर होती है अतः एक उत्पात से आगमन होता है और गमनकाल में वह वैसी नहीं होती है इसलिये गमन दो उत्पातों से होता है । जंघाचारण की उप-जीव्यमान लब्धि अल्प सामर्थ्यवाली होती है, इसलिये आगमन उसका दो उत्पातों द्वारा होता है और गमन एक उत्पात द्वारा होता है ॥सू० १॥

थायं छे. आ ञ्छुं लब्धिना प्रभावथी न थाय छे. केभके लब्धिने स्वभाव
न अवेो डाय छे. अथवा विद्य.चारणना आगमन काणमां विद्या अभ्यस्त
डाय छे नेथी अेक उत्पातथी आगमन थायं छे अने गमन काणमां
ते प्रभावे डोती नथी. तेथी गमन मे उत्पातोथी थाय छे. न'घा
चारणनी लब्धि अल्प सामर्थ्यवाणी डाय छे.—नेथी तेनुं आगमन मे
उत्पातो द्वारा थाय छे, अने गमन अेक उत्पातथी थाय छे. ॥सू० १॥

समोसरणं करेइ करित्ता, तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता तथो पडिनिय-
 त्तमाणे वित्तीएणं उप्पाएणं नंदीसरवरे समोसरणं करेइ, करित्ता
 तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता इहसागच्छइ, आगच्छित्ता इहचेइ-
 याइं वंदइ। जंघाचारणस्स णं गोयसा! तिरियं एवइए गइ-
 विसए पन्नत्ते जंघाचारणस्स णं भंते! उड्डं केवइए गइविसए
 पन्नत्ते? गोयसा! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं पंडगवणे समो-
 सरणं करेइ, करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ वंदित्ता, तथो पडिनि-
 यत्तमाणे वित्तिएणं उप्पाएणं नंदणवणे समोसरणं करेइ, करित्ता
 तहिं चेइयाइं वंदइ, वंदित्ता इह आगच्छइ आगच्छित्ता इह चेइ-
 याइं वंदइ, जंघाचारणस्स णं गोयसा! उड्डं एवइए गइविसए
 पन्नत्ते। से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ,
 नत्थि तस्स आराहणा से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते
 कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति
 जाव विहरइ ॥सू० २॥

विंसइमे सए नवमो उद्देशो समत्तो ॥

छाया—तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते जंघाचारणा जंघाचारणाः ! गौतम !
 तस्य खलु अष्टमाष्टमेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा आत्मानं भावयतो जंघाचारण
 लब्धि नाम्नी लब्धिः समुत्पद्यन्ते तत्केनार्थेन यावत् जंघाचारणाः २ जंघाचारणस्य
 खलु भदन्त ! कथं शीघ्रा गतिः कथं शीघ्रो गतिविषयः प्रशस्तः ? गौतम ! अयं खलु
 जम्बूद्वीपो द्वीपः, एवं यथैव क्षिपाचारणस्य नवरं त्रिः सप्तकृत्वः अनुपर्यटय खलु
 'हृद्वं' शीघ्रमागच्छेत् जंघाचारणस्य खलु गौतम ! तथा शीघ्रा गतिमथा शीघ्रो गति-
 विषयः प्रशस्तः शेषं तदेव । जंघाचारणस्य खलु भदन्त ! तिर्यक् क्रियान् गतिविषयः
 प्रशस्तः ? स गौतम ! खलु इत् एकेन उत्पानेन रुचरुवरे द्वीपे समवमरणं कर्तुं,
 कृत्वा तत्र चैतानि घन्दते चन्दिन्वा ततः प्रतिनिवर्तमानो द्वितीयेन उत्पानेन नन्दी-

श्वरद्वीपे समवसरणं करोति, कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते, वन्दित्वा इहागच्छति, आगत्येह चैत्यानि वन्दते, जङ्घाचारणस्य खलु गौतम ! तिर्यग् एतावान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः । जंघाचारणस्य खलु भदन्त ! ऊर्ध्वं कियान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः । गौतम ! स खलु इत एकेन उत्पातेन षण्डकवने समवसरणं करोति कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते वन्दित्वा ततः प्रतिनिवर्तमानो द्वितीयेन उत्पातेन वन्दनवने समवसरणं करोति, कृत्वा तत्र चैत्यानि वन्दते वन्दित्वा इहागच्छति, आगत्य इह चैत्यानि वन्दते जंघाचारणस्य खलु गौतम ! ऊर्ध्वमेतावान् गतिविषयः प्रज्ञप्तः । स खलु तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति नास्ति तस्याराधना स खलु तस्य स्थानस्य आलोचितक्रान्तः प्रतिकालं करोति अस्ति तस्य आराधना । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू०२॥

टीका—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ जंघाचारणाः२’ तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते जंघाचारणा जंघाचारणाः, हे भदन्त । जंघाचारणा इति, कथमेतेषां नाम कथं वा एते जंघाचारणशब्दबोध्या भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तस्स णं’ तस्य—जंघाचारणस्य खलु ‘अट्टमं अट्टमेणं’ अष्टमाष्टमेन ‘अणित्थत्तेणं’ अनिक्षिप्तेन—अविश्रान्तेन निरन्तरतया इति यावत् ‘तवोकम्मेणं’ तपः कर्मणा ‘अप्पाणं भावेमाणस्स’ आत्मानं भावयतः—परिशोधयतः तपसा आत्मनिवासिते सतीर्थः । ‘जंघाचारणलद्धी नामं लद्धी’ जंघाचारण-

इस प्रकार से विद्याचारण के स्वरूप की प्ररूपणा कर के जंघाचारण के स्वरूप की प्ररूपणा की जाती है—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि ये जंघाचारण हैं—अर्थात् जंघाचारण-मुनि ‘जंघाचारण’ इस शब्द के द्वारा वाच्य क्यों होते हैं ? इसमें कारण क्या है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘तस्स णं अट्टमं अट्टमेणं०’ हे गौतम ! जो मुनिजन निरन्तर अट्टम अट्टम की तपस्या से आत्मा को

आ रीते विद्याचारणुनी प्ररूपणा करीने हवे जंघाचारणुना स्वरूपानी प्ररूपणा करवामां आवे छे.—‘से केणट्टेणं भंते एवं वुच्चइ’ इत्यादि

टीकार्थ—आ सूत्रधी गौतमस्वामीञ्च प्रभुने एवुं पूछथुं छे के-हे भगवन् आप एवुं शा कारणथी कडे छे ? के आ जंघाचारणु छे, अर्थात् जंघाचारणु मुनि ‘जंघाचारणु’ अे शब्दथी केम कडेवाय छे ? तेम कडे-वामां कारणु थुं छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘तस्स णं अट्टमं अट्टमेणं०’ हे गौतम जे मुनिजन निरन्तर अट्टम अट्टमनी तपस्याथी आत्माने

लब्धिनाम्नी लब्धिः-अतिशयविशेषः 'समुपजनः' समुपचते-आविर्भवति इत्यर्थः यथा लब्ध्या आकाशगमनं भवति तादृशी लब्धिः प्रादूर्भवतीति भावः । 'से तेणट्टेणं जात्र जंघाचारणार' तत्तेनार्थेन यावन् जंघाचारणाः२, हे गौतम ! अनेन कारणेन कथयामि यदीमे जंघाचारणशब्दव्यपदेश्या जंघोपरिकरस्पर्शमा-त्रेणैव गमनागमनसमर्था भवन्तीति । 'जंघाचारणस्म णं भंते ! जंघाचारणस्य खलु भदन्त ! 'कहं सीहा गई' कीदृशी शीघ्रा गतिः 'कहं सीहे गतिविसए' कीदृशः शीघ्रों गतिविषयः 'पन्नत्ते' प्रज्ञप्त इति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'अयणं जंघुद्दीवे दीवे' अयं खलु जंघुद्दीवो द्वीपः 'एवं जहेव विज्जा-चारणस्स' एवं यथैव विद्याचारणस्य विषये कथितं तथैवात्रापि विज्ञेयम्, तथा च-

चासित करते हैं उनको जंघाचारण नामकी लब्धि प्राप्त हो जाती है-प्रकट हो जाती है-यह लब्धि एक अतिशयविशेषरूप होती है इस लब्धि के प्रभाव से इस लब्धिवाले का गमन आकाश में होता है इसी कारण से हे गौतम ! मैं ऐसा कहता हूँ कि ये जंघाचारण शब्द द्वारा व्यपदेश्य होते हैं । क्योंकि ये जंघा पर हाथ रखने मात्र से ही आकाश में गमन करने में समर्थ हो जाते हैं । अब गौतम इनकी गति कैसी शीघ्र होती है और कैसा उस शीघ्रगति का विषय होता है-इस प्रश्न को 'जंघाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई, कहं सीहे गईविसए०' इस सूत्रपाठ द्वारा पूछते हैं-इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा ! अयणं जंघुद्दीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स०' हे गौतम ! विद्या-चारण की शीघ्रगति को प्रकट करने के लिये जैसा पहिले कहा गया है

वासित करे छे, तेज्जेने जंघाचारणं नामनी लब्धिः प्राप्त धाय छे, प्रकट धाय छे, आ लब्धि जेक जेक अतिशय विशेषरूप धाय छे, आ लब्धिना प्रभावशी आ लब्धिवाणानुं गमन आकाशमा धाय छे जेव करवणी छे गौतम ! हुं जेम हूं हुं डे-आ जंघाचारण शब्द शी लब्धिवाय छे हेभके ते लब्धि उपर हाथ राखता मात्रशी जंघाचारणमां गमन करवनां समर्थ भईलय छे.

उवे गौतमस्यामी तेज्जेनी गति कीदृशी शीघ्रा गति छे अने ते शीघ्र-गतिने विषय उवे होय छे ? आ प्रश्न 'जंघाचारणस्स णं भंते ! कहं सीहा गई कहं सीहे गईविसए०' आ सूत्रपाठशी पूछे छे, आ भगवाना उत्तरना प्रभु तेज्जेने करे छे हे-'गोयमा ! अयणं जंघुद्दीवे दीवे एवं जहेव विज्जाचारणस्स०' हे गौतम ! विद्याचारणशी शीघ्र गति जनायवा भाटे पड़ेतां

‘જાવ કિંચિ સિસેસાહિષ પરિવ્રજેવેણ પ્પણત્તે’ યાવત્ કિશ્ચિદ્વિશેષાધિકઃ પરિક્ષે-
પેણ પ્રજ્ઞપ્તઃ, જમ્બૂદ્વીપપરિધિપરિમાણં પૂર્વે પ્રદર્શિતમેવેતિ । પુનશ્ચ—‘દેવે ણં મહિ-
દ્વિષ જાવ મહાસોઽવ્રજે’ દેવઃ સ્વલુ મહર્દ્ધિકો મહાયશા મહાવલો મહાદ્યુતિકો
મહાસૌખ્યઃ ‘જાવ ણામેવ ત્તિક્કદ્દુ’ યાવદિદમેવેતિ કૃત્વા—યાવત્તાવતા કાલેન
સામ્પ્રતમેવ આગચ્છામીતિ કથયિત્વા ‘કેવલકલ્પં જંબુદ્વીવં દીવં તિહિ અચ્છરા-
નિવાર્હિ’ કેવલકલ્પમ્—સમ્પૂર્ણમ્ જમ્બુદ્વીપં દ્વીપમ્ ત્રિભિરપ્સરોનિપાતૈરિતિ,
અયમર્થઃ—અપ્સરોનિપાતઃ અપ્સરસોઽવતરણમ્, તસ્ય કાલઃ અતિસૂક્ષ્મો ભવેદિત્ય-
નેન કાલ ઉપમિતઃ, સ ચ ચ્ષ્પુટિકામાત્ર ઇતિ તિષ્ઠમિઃ ચ્ષ્પુટિકામિઃ, ત્રિચ્ષ્પુ-
ટિકાપરિમિતકાલેનેત્યર્થઃ । ઇતિ પર્યન્તં વિદ્યાચારણપ્રકરણં વાચ્યમ્, વૈશિષ્ઠ્ય-

કિ કોઈ મહાઋદ્ધિવાલા, યાવત્ મહાયશવાલા, મહાવલવાલા, મહાદ્યુતિ-
વાલા ઓર મહાસુખવાલા દેવ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ કી પરિધિવાલે ઇસ
જમ્બૂદ્વીપ કી ત્રીન ચુટકી બજાને મેં જિતના સમય લગતા હૈ—ઇતને
સમય મેં ત્રીન બાર પ્રદક્ષિણા કરકે વાપિસ અપને સ્થાન પર આ જાતા
હૈ, એસી શીઘ્રગતિ વિદ્યાચારણ કી હોતી હૈ ઇત્યાદિ સો વહી સબ
કથન જંઘાચારણ કી શીઘ્રગતિ કો પ્રગટ કરને કે લિયે યહાં પર કહના
ચાહિયે યહાં ‘અપ્સરોનિપાત’ કા તાત્પર્ય ચુટકી સે હૈ અપ્સરા કે અવ-
તરણ કા કાલ અતિસૂક્ષ્મ હોતા હૈ ઇસીસે કાલ કો યહાં ઉપમિત ક્રિયા
હૈ ઓર ઇસે એક ચુટકીરૂપ કહા ગયા હૈ પૂર્વોક્ત ઇસ કથન સે જંઘા-
ચારણ કે સમય મેં જો કુલ વિશેષતા હૈ વહ ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ
દ્વારા પ્રગટ કી ગઈ હૈ । ઓર વહ ઇસ પ્રકાર સે કહી ગઈ હૈ કિ વિદ્યા-
ચારણ કે દ્વારા ઇસ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપ કી પ્રદક્ષિણા જૈસે ત્રીન ચુટકી બજાને

જેમ કહેવામાં આવ્યું છે, કે કેઈ મહાઋદ્ધિવાળો દેવ, યાવત્—મહાયશ-
વાળો મહાખળવાળો, મહાદ્યુતિવાળો અને મહાસુખવાળો દેવ પૂર્વોક્તપ્રમાણની
પરિધિવાળા આ જંબૂદ્વીપની ત્રણ અપટી વગાડવામાં જોડેલા સમય લાગે
તેટલા સમયમાં ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરીને પાછો પોતાના સ્થાને આવી જાય
છે, એવી શીઘ્રગતિ વિદ્યાચારણની હોય છે. ઇત્યાદિ તે સઘણું કથન જંઘા-
ચારણની શીઘ્રગતિને પ્રગટ કરવા અહિં સમજી લેવું. અહિંયાં ‘અપ્સરો-
નિપાત’નું તાત્પર્ય અપટીથી છે. અપ્સરાના અવતરણનો સમય અત્યંત સૂક્ષ્મ
હોય છે. તેથી અહિંયાં કાળની ઉપમા આપી છે અને તેને એક અપટી રૂપ
કહેલ છે. પૂર્વોક્ત આ કથનથી જંઘાચારણના સમય કથનમાં જે કાંઈ વિશેષ-
મણું છે તે ‘નવરં’ વિગેરે સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે. અને તે આ પ્રમાણે કહેલ
છે. કે વિદ્યાચારણ દ્વારા આ સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપની પ્રદક્ષિણા જેમ ત્રણ અપટી

माह—'नवरं इत्यादि 'नवरं तिपत्तुत्तौ अणुरात्तयद्विना णं' नवरम्—अयं विशेषः
 प्रिःममहम्बः—एकविंशतिवारम् अनुपर्यटय खलु 'हव्यमागच्छेत्मा' 'हव्यं' जीघ्र-
 मागच्छेत्, कश्चिद् महर्द्धिकादिविशेषणयुतो देवः अमुं जम्बूद्वीपं सम्प्रत्येव
 पर्यटामीति ह्यस्या त्रिलक्षपोडशसहस्रद्विंशतिसप्तविंशति (३१६२२७) योजन क्रोश-
 प्रयाष्ट्रिंशत्पथिकर्षिणम् (३२८) धनुः सार्द्धत्रयोदशान्गुल्याधिकविस्तृतपरिधि-
 युक्तं जम्बूद्वीपं चप्पुटिकात्रयपरिमितकालमात्रेण एकविंशतिवारमनुपर्यटय जीघ्र-
 मागच्छेत् तस्य देवस्य यादृशी शीघ्रगमनशक्तिः तादृशी एव शक्तिर्जन्वाचारण-
 मुनेरिति एतदेवाह—'जंघाचारणस्स णं गोयमा' जंघाचारणस्य खलु गौतम ।
 'तहा सीहा गई' तथा—तादृशदेवदेव शीघ्रा—त्वरिता गतिः—गमनव्यापार
 इत्यर्थः । 'तहा सीहे गइविसए पन्नत्ते' तथा शीघ्रः—त्वरितो गतिविषयः मङ्गलः ।
 'जंघाचारणस्स णं भंते' जंघाचारणस्य खलु भदन्तः । 'तिरियं केवइए गइविसए

के प्रमाणवाले समय में की जाती है उसी प्रकार से यहां तीन चुटकी
 घजाने के प्रमाणवाले समय में उस संपूर्ण जंबूद्वीप की प्रदक्षिणा २१
 बार की जाती है सारांश ऐसा है कि कोई महर्द्धिक आदि विशेषणों-
 वाला देव इस संपूर्ण जम्बूद्वीप की, कि जिसकी परिधि ३१६२२७
 योजन की, और ३ कोश १२८ धनुष एवं १३॥ अंगुल की है तीन
 चुटकी घजाने में जितना समय लगता है उतने समय में २१ बार प्रद-
 क्षिणा कर लेना तो जैसी यह शक्ति देव की है ऐसी ही शीघ्रगमन
 की शक्ति जंघाचारणमुनि की होती है। और इतना विजाल क्षेत्र
 उसकी उस शीघ्रतावाली गति का विषय होता है। अब गौतम प्रभु
 से ऐसा पूछते हैं—'जंघाचारणस्स णं भंते ! तिरियं०' हे भदन्त ! जंघा-

वगाडवाना प्रभाषुवाणा सभयमां क्खवाभां आवे छे. जेज्ज प्रधासथी अहियां
 त्थपटी वगाडवाना प्रभाषुवाणा सभयमां ते संपूर्णं जंबूद्वीपनी प्रदक्षिणा
 २१ ओठवीसवार क्खवाभां आवे छे. आ क्खनने साराण आवे छे हे—इति
 महर्द्धिक विशेषणोवाणा देव आ संपूर्णं जंबूद्वीपनी हे जेनी परिधि
 (पिसवे) ३१६२२७ त्थपु लक्षण क्षेत्रे एतत्त एतत्त सत्तादीस येत्तननी अने
 उ त्थपु गाउं १२८ जेम्मा अत्थावीस धनुष अने १३॥ आउत्तंत्तं आउत्तनी
 छे. अत्तत्ता विजाल जंबूद्वीपनी त्थपटी वगाडवाना गोपीनां २१ ओठवीस
 वार प्रदक्षिणा यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने यत्तने
 छे जेनी जे जंघाचारणमुनी अग्नि जंघाचारण मुनीनी यत्तने छे. अने जेत्तुं
 विजाल क्षेत्र तेनी ते शीघ्रतावाणी अग्निरे विजाल क्षेत्र छे, तये गौतमस्स गी
 प्रदने जेत्तुं पूछे छे हे—'जंघाचारणस्स णं भंते ! तिरियं०' हे भदन्त ! जंघा-

પણતે' તિર્યક્ ક્રિયાન્ ગતિવિષયો-ગમનક્ષેત્રમ્ પ્રજ્ઞપ્તઃ । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સે ણં હઓ ઇગેણં ઉપ્પાણં' સ જંઘાચારણઃ સ્વલુ ઇતઃ અસ્માત્-સ્થાનાત્ એકેનોત્પાતેન 'રુચકવરે દીવે સમોસરણં કરેહ' રુચકવર-નામકે દ્વીપે ત્રયોદશં સમવસરણં સ્થિતિં કરોતિ તત્ર સ્થિતો મત્તિ તત્ર ગચ્છ-તીત્યર્થઃ 'કરિત્તા' કૃત્વા રુચકવરદ્વીપે સમવસરણં કૃત્વા તત્ર ગત્વા ઇત્યર્થઃ, 'તહિં ચેહયાહં વંદહ' તત્ર-ચૈત્યાનિ-જ્ઞાનાનિ યદેત્ર મગવતા પ્રતિપાદિતં તત્સત્ય મિત્યેવ શ્રુતાદિજ્ઞાનાનિ વન્દતે 'વંદિત્તા' વન્દિત્વા 'તઓ પહિનિયત્તમાણે' તતો-રુચકવરદ્વીપાત્ પ્રતિનિર્વર્તમાનઃ 'ત્રિતીણં ઉપ્પાણં' દ્વિતીયેન ઉત્પાતેન 'નંદીસર-વદીવે સમોસરણં કરેહ' નન્દીશ્વરવરદ્વીપે સમવસરણં સ્થિતિં કરોતિ નન્દીશ્વરદ્વીપં

ચારણ કી સામાન્યરુપ સે જો શીઘ્રગતિ આપને પ્રગટ કી હૈ વહ તો મૈને જાન લી હૈ-અબ મૈ આપસે યહ જાનના ચાહતાં હું કિ જંઘાચારણમુનિ કિ તિર્યગ્ગતિ કા વિષય કૈસા હૈ ? અર્થાન્ ડન કા તિર્યગ્ગમન ક્ષેત્ર કિતના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-'ગોયમા । સે ણં હઓ ઇગેણં ઉપ્પાણં૦' હે ગૌતમ ! વહ જંઘાચારણમુનિ સ્વાધિષ્ઠિત સ્થાન સે એક ઉત્પાત દ્વારા ૧૩ વેં રુચકવર નામકે દ્વીપ મેં સ્થિત હોતા હૈ 'કરિત્તા તહિં ચેહયાહં વંદહ' વહાં સ્થિર હોકર-પહું ચકર વહ હસ ભાવના સે કિ જો કુછ મગવાન્ જિનેન્દ્ર ને કહા હૈં વહ સત્ય હૈ ડન જિનેન્દ્રોં કે શ્રુત આદિ જ્ઞાનોં કી વન્દના કરતા હૈ । 'વંદિત્તા તઓ પહિનિયત્ત-માણે' વન્દના કરકે ફિર વહ વહાં સે લૌટતા હુઆ 'ત્રિતીણં ઉપ્પાણં' દ્વિતીય ઉત્પાત સે-'નંદીસરવરદીવે સમોસરણં કરેહ' નન્દીશ્વર નામકે

ચારણુની સામાન્ય રૂપથી જે શીઘ્રગતિ આપે પ્રગટ કરી છે, તે મેં જાણી છે હવે આપની પાસે એ જાણવા ઇચ્છા રાખું છું કે-જંઘાચારણુમુનિની તિર્યગ્ગતિનેા વિષય કેવો છે ? અર્થાત તેઓનું તિર્યગ્ગમનક્ષેત્ર કેટલું છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે-'ગોયમા । સે ણં હઓ ઇગેણં ઉપ્પાણં૦' હે ગૌતમ ! તે જંઘાચારણુ મુનિ પોતાના સ્થાનથી એક ઉત્પાતથી ૧૩ તેરમાં રુચકવર દ્વીપમાં જઈ શકે છે. 'કરિત્તા તહિં ચેહયાહં વંદહ' ત્યાં જઈને તેઓ એ ભાવનાથી કે જિનેન્દ્ર ભગવાને જે કાંઈ કહ્યું છે, તે સત્ય છે. તે ભગવાનના શ્રુતજ્ઞાન વિગેરેની વંદના કરે છે, અને 'વંદિત્તા તઓ પહિનિયત્ત-માણે' વંદના કરીને પછી ત્યાંથી પાછા વળીને 'ત્રિતીણં ઉપ્પાણં' બીજા ઉત્પાતથી 'નંદીસરવરદીવે સમોસરણં કરેહ' નન્દીશ્વર નામના આઠમા દ્વીપમાં

माप्नोतीत्यर्थः, 'करिस्ता' नन्दीश्वरद्वीपं गत्वेत्यर्थः 'तर्हि चेइयाहं वंदइ' तत्र चेत्यानि वन्दते 'वंदिता' वन्दित्वा 'इहमागच्छइ' इहागच्छति यस्मात् स्थानात् प्राथमिकमुत्पातं कृतवान् तत्रागच्छतीत्यर्थः 'आगच्छिता इहं चेइयाहं वंदइ' आगत्य इह चेत्यानि वन्दते 'जंघाचारणस्स णं गोयमा' जंघाचारणस्य खञ्जु गौतम ! 'तिरिए एवइए गइविसए पच्चत्ते' तिर्यग् एतावान् गतिविषयो-गमनक्षेत्रं प्रवृत्तः-रुथित इति । उक्तञ्च जंघाचारणस्य तिर्यग्गतिविषये—

'एगुप्पाएण तओ, रुयगवरम्मि उ तओ पडिणियतो ।

विईएणं नंदीसरमिद्ध तओ एइ तइएणं' ॥१॥

छाया—एकोत्पानेन ततः रुचकवरे तु ततः प्रतिनित्तः ।

द्वितीये नन्दीश्वरे, इह तत प्रति तृतीयेन ॥१॥ इति

आठवे द्वीप में पहुँचता है 'करिस्ता तर्हि चेइयाहं वंदइ' वहाँ पहुँचकर वह जिनेन्द्र के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है 'वंदिता इह-मागच्छइ' वन्दना करके फिर वह अपने उस प्रथम स्थान पर कि जहाँ से उसने प्राथमिक उत्पात किया था आ जाता है, 'आगच्छिता०' वहाँ आकर के वह चेत्यों की-जिनेन्द्र के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है 'जंघाचारणस्स णं गोयमा०' इस प्रकार का है गौतम ! यह जंघाचारण की तिर्यग्गति का विषयक्षेत्र कहा गया है मध्यलोक का नाम तिर्यग्लोक है रुचकवर आदि द्वीप इसी मध्यलोक में है सो जंघाचारण-मुनि की गति का विषय तिर्यग्लोक में वहाँ तक कहा गया है, यही बात इस गाथा द्वारा प्रगट की गई है—'एगुप्पाएण तओ' इत्यादि ।

पहोँसे छे. 'करिस्ता तर्हि चेइयाहं वंदइ' त्यां पहोँसीने ते छनेन्द्रना श्रुत विगेदे ज्ञाननी वंदना करे छे. 'वंदिता इहमागच्छइ' वंदना करीने ते पछी ते पोताना पडेखाना स्थान पर के ल्यांधी तेजे पडेडे। उत्पात करीं दतो त्यां आवी जाय छे. 'आगच्छिता०' त्यां आवीने ते चेत्येनी-छनेन्द्रना श्रुत विगेदे ज्ञानोनी वंदना करे छे, जंघाचारणस्स णं गोयमा ।' से गौतम आ प्रमाणेन जंघाचारणमुनि तिर्यग्गतिनी विषयक्षेत्र करेले छे. मध्यमलोकेषु नाम तिर्यग्लोके छे. इत्येवमे विगेदे दीपि जेज मध्यलोकेषुं छे, जंघाचारण मुनिनी गतिनी विषय तिर्यग् लोकेषुं त्यां मणीने करेले छे, जेज पान 'एगुप्पाएण तओ' इत्यादि गाथा द्वारा करेले छे.

‘जंघाचारणस्स णं भंते ।’ जंघाचारणस्य खलु भदन्त ! ‘उड्डं केवइए गइविसए पन्नत्ते’ ऊर्ध्वं कियान्—कीदृशो गतिनिषयो—गमनक्षेत्रं प्रज्ञप्तम् इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘से णं इओ एगेणं उप्पाएणं’ स जंघाचारणः खलु इतः एकेन उत्पातेन ‘पंडगवणे समोसरणं करेइ’ पण्डकवने समवसरणं करोति—पण्डकवने स्थितो भवति तत्र गच्छतीत्यर्थः, ‘करित्ता’ कृत्वा ‘तहिं चेइयाइं वंदइ’ तत्र—पण्डकवने चैत्यानि वन्दते ‘वंदित्ता’ तत्र चत्यानि वन्दित्वा ‘तओ पडिनियत्तमाणे’ ततः—पण्डकवनात् प्रतिनिवर्तमानः ‘वितीएणं उप्पाएणं’ द्वितीयेन उत्पातेन ‘नंदनवणे समोसरणं करेइ’ नन्दनवने समवसरणं करोति, ‘करित्ता’ कृत्वा—नन्दनवने गत्वा ‘तहिं चेइयाइं वंदइ’ तत्र—नन्दनवने चैत्यानि वन्दते ‘वंदित्ता इह आगच्छइ’ तत्र—नन्दनवने चैत्यानि वन्दित्वा इह

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ‘जंघाचारण की गति का ऊर्ध्व में कितना विषयक्षेत्र है’ ऐसा पूछते हैं—‘जंघाचारणस्स णं भंते । उड्डं केवइए गइविसए पन्नत्ते’ इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं पंडकवणे समोसरणं करेइ’ हे गौतम ! जंघाचारण अपने स्थान से एक उत्पात में पाण्डुकवन में पहुंच जाता है, ‘करित्ता तहिं चेइयाइं-वंदइ’ वहां पहुंचकर वह चैत्यों की—जिनेन्द्र देव के श्रुत आदि ज्ञानों की वन्दना करता है, वंदित्ता तओ पडिनियत्तमाणे विती एणं उप्पाएणं नंदनवणे समोसरणं करेइ’ वन्दना करके फिर वहां से लौटते समय द्वितीय उत्पात से नन्दनवन में पहुंचता है ‘करित्ता०’ वहां पहुंचकर वह जिनेन्द्र देवों के श्रुतज्ञान आदि रूप चैत्यों की वन्दना करता है ‘वंदित्ता०’ वन्दना करके फिर वह अपनी जगह पर आ जाता

इसे गौतमस्वामी ऋध आरभु मुनिनी गति ऊर्ध्वदोक्तमां उट्ठा विषय क्षेत्रनी छे, ते लक्षुवा प्रभुने प्छे छे के—जंघाचारणस्स णं भंते ! उड्डं केवइए गइविसए पणत्ते’ आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के ‘गोयमा ! से णं इओ एगेणं उप्पाएणं पंडकवणे समोसरणं करेइ’ छे गौतम ! ऋध.आरभु पोताना स्थानथी अेक उत्पातथी पांडुकवनमां पडोंथी लय छे. ‘करित्ता तहिं चेइयाइं वंदइ’ त्यां पडोंथीने ते चैथीने—अनेन्द्र देवना श्रुत विगेरे ज्ञानोनी वंदना करे छे. ‘वंदित्ता तओ पडिनियत्तमाणे वितीएणं उप्पाएणं नंदनवणे समोवसरणं करेइ’ वंदना करीने ते पछी त्यांथी प.छा करती वभते भील उत्पातथी नंदनवनमां पडोंथी छे. ‘करित्ता०’ त्यां पडोंथीने ते अनेन्द्रदेवोना श्रुत ज्ञानरूप चैथीनी वंदना करे छे. वंदित्ता०’ वंदना करीने ते पछी पोताना

अत्र स्थाने आगच्छति, 'आगच्छता' आगत्य 'इह वेइयाइं वंदइ' इह चैत्यानि वन्दते इति । 'जंघाचारणस्स णं गोयमा ।' जंघाचारणस्य खलु गौतमी । 'उडुं' एवइए गइविसए पन्नते' ऊर्ध्वमेतावान्-एतादृशः पूर्वप्रतिपादितो गतिविषयो-गमनगोचरं क्षेत्रं प्रज्ञप्तः-कथित इति । उक्तञ्च-जंघाचारणस्योर्ध्वगतिविषये-

'पढमेण पंडगवणं, वीउप्पाएण णंदणं एइ ।

तइउप्पाएण तओ, इह जंघाचारणे एइ' ॥१॥

छाया—प्रथमेन पण्डकवनं, द्वितीयोत्पातेन नन्दनमेति ।

तृतीयोत्पातेन ततः इह जङ्घाचारण एति ॥१॥-इति

'एवंविधस्य जंघाचारणस्याराधना भवेद्वा विराधना ? इत्यत्राह—'से णं' इत्यादि । 'से णं तस्स ठाणस्स' स खलु तस्य-स्थानस्य 'अणालोइयपडिकंते' अणालोचित-प्रतिक्रान्तः यदि कदाचित् स जङ्घाचारणः तस्य गमनागमनस्थानस्य आलोचनम् प्रतिक्रमणं च न कृतवान् इत्यर्थः तदा 'कालं करेइ' कालं करोति 'नत्थि तस्स आराहणा' नारित तस्य जंघाचारणस्य चारिभाराधना-लब्ध्युपजीवित्वं घमादः

है 'आगच्छता०' अपनी जगह पर आकर के फिर वह यहाँ पर चैत्यों की वन्दना करता है इस प्रकार से 'जंघाचारणस्स णं गोयमा । उडुं०' हे गौतम ! जंघाचारण की गति का ऊर्ध्व में ऐसा विषय क्षेत्र कहा गया है । अर्थात् ऊर्ध्व में उसके गमन का क्षेत्र इतना कहा गया है । इसी बात को इस गाथा द्वारा प्रकट किया गया है—'पढमेण पंडगवणं' इत्यादि । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भद्रन्त ! ऐसे जंघाचारण मुनि के चरित्र की आराधना होनी है या विराधना होती है ? यही बात 'से णं तस्स ठाणस्स अणालोइय पडिकंते कालं करेइ नत्थि तस्स आराहणा' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है अर्थात् जंघाचारण लब्धि के प्रभाव से उन २ स्थानों में गमनागमन करनेवाले उस जंघाचारण लब्धि-

स्थाने आवी जय छे. 'आगच्छता०' पोताने स्थाने आवीने ते पछी च्या चैत्यानी वंदना करे छे. आ रीते 'जंघाचारणस्स णं गोयमा । उडुं०' हे गौतम ! जंघाचारणनी ऊर्ध्वगतिने जे प्रभाणे विषयक्षेत्र कडेल छे. अर्थात् उपरभा तेना गमननु क्षेत्र ओटलु-कडेल छे. जेज वात आ गाथा द्वारा प्रकट करेल छे. 'पढमेण पंडगवणं०' इत्यादि छे जे गौतमस्वामी प्रभुने जेवु पूछे छे के-हे भगवन् जेवा जंघाचारण मुनिने चरित्रनी आराधना^०थाय छे ? के विराधना^०थाय छे ? अर्थात् जेज वात 'से णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिकंते कालं करेइ नत्थि तस्स आराहणा' आ^०सूत्रपाठधी कडेल छे. अर्थात् जंघाचारण लब्धिना प्रभावेथी ते ते स्थानेभां गमनागमन करवा-

प्रमादवत्क्षाराधना न भवति अतो लब्ध्युपजीवजंघाचारणश्चारित्रस्य आराधको न भवतीति भावः । 'से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ' स जङ्घाचारणः खल्ल तस्य गमनागमनस्थानस्य आलोचितप्रतिक्रान्तः सन् कालं करोति तदा—'अत्थि तस्स आराहणा' अस्ति तस्य-जंघाचारणस्य आराधना भवति स चारित्राराधक इति 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यात्रद्विहरति, हे भदन्त ! विद्याचारणजंघाचारयोर्गतिसामर्थ्याराधकत्वानाराधकत्वविषये यत् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सर्वथा

वाले का यदि उन उन स्थानों की आलोचना एवं प्रतिक्रमण किये विना मरण हो जाता है तो उसके चारित्राराधना होती है या उसकी विराधना होती है ? तो इसके उत्तर में कहा गया है कि उसके चारित्राराधना नहीं होती है क्योंकि लब्धि का उपयोग करना यह प्रमाद है प्रमादवाले के चारित्राराधना होती नहीं है इसलिये लब्ध्युपजीवी जंघाचारण चारित्र का आराधक नहीं होता है । 'से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ अत्थि तस्स आराहणा' और यदि वह उस गमनागमनरूप स्थान की आलोचना एवं प्रतिक्रमण कर लेता है और फिर काल धर्मगत होता है तो उस जंघाचारणमुनि के चारित्र की आराधना होती है 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! जाव विहरइ' हे भदन्त ! विद्याचारण और जंघाचारण गति-सामर्थ्य एवं आराधक अनाराधकके विषय में जो आप देवानुप्रिय ने

वाणा ते जंघाचारणु लब्धिवाणा विगेरेतुं ने ते ते स्थानेनी आलोचयना अने प्रतिक्रमणु कर्या वगर मरणु थाय तो तेने चारित्रनी आराधना थाय छे ? के तेनी विराधना थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां कडेवामां आणुं छे के-तेने चारित्राराधना थती नथी. केभके लब्धिने उप-योग करवा ते प्रमाद छे, प्रमादवाणाने चारित्राराधना थती नथी. तेथी लब्धिथी उपलुवी जंघाचारणु चारित्रना आराधक होता नथी. 'से णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ अत्थि तस्स आराहणा' ने तेओ जवा आवधाना-स्थाननी आलोचयना अने प्रतिक्रमणु करी ले छे, अने ते पछी क्राणधर्म पावे छे तो ओ जंघाचारणु मुनिना चारित्रनी आराधना थाय छे. 'सेवं भंते सेवं भंते त्ति जाव विहरइ' हे भगवन् विद्याचारणु अने जंघाचारणुना गतिना सामर्थ्य अने आराधक अने अनाराधकना विषयमां आप देवानुप्रिये ने निइयणु कयुं छे ते सधणुं कथन ओज प्रमाणु छे,

सत्यमेव आप्तमुख्यस्य भवतो वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वात् इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० २॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धमद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मद्विवाकर
-पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां
श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां विंशतिशतके
नवमोद्देशकः समाप्तः ॥२०-९॥

अपने विचार प्रदर्शित किये हैं वे सब ऐसे ही हैं-अर्थात् इस विषय में आपका यह प्रतिपादन सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार वे गौतम भगवान् को कहकर उनको वन्दना और नमस्कार करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० २॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बीसवे शतकका
॥ नववां उद्देशक समाप्त ॥२०-९॥

अर्थात् आप देवानुप्रियतुं कथन सर्वथा सत्य न्छे. आप देवानुप्रिये प्रति-
पादन करेद आ विषय यथार्थ न्छे, आ प्रभाण्णु कडीने ते गौतमस्वामी
भगवानने वन्दना अने नमस्कार करीने संयम अने तपथी पोताना आत्माने
भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थर्छ गया ॥ सू० २ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बीसभा शतकने नवमे उद्देशक समाप्त ॥२०-९॥

अथ त्रिंशतीशतके दशमोद्देशकः प्रारभ्यते ।

नवमोद्देशके चारणाः कथिताः ते च चारणाः सोपक्रमायुषो निरूपक्रमायुषोऽपि भवन्ति इतरेऽपि च सोपक्रमायुषो भवन्तीति दशमे सोपक्रमनिरूपक्रमादित्या जीवा निरूपयिष्यन्ते, इत्येवं सम्बन्धेन आयातस्य दशमोद्देशकस्य इदमादिमं सूत्रम्—'जीवा णं' इत्यादि ।

मूलम्—'जीवा णं भंते ! किं सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया? गोयमा ! जीवा सोवक्कमाउया वि निरुवक्कमाउया वि । नेरइया णं पुच्छा गोयमा ! नेरइया नो सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया ।

दसवे उद्देशे का प्रारंभ

नौवे उद्देशे में चारणों के विषय में कथन किया गया है सो ये चारण सोपक्रम आयुवाले और निरूपक्रम आयुवाले भी होते हैं तथा दूसरे भी संसारी जीव सोपक्रम आयुवाले और निरूपक्रम आयुवाले होते हैं किन्तु देव, नैरयिक, असंख्यात वर्ष की आयुवाले भोगभूमि के जीव—अर्थात् नारकी, देवता तथा असंख्यात वर्ष के आयुवाले युगलिक, उत्तम पुरुष और चरमशरीरी ये सब अनपवर्त्यायुक्क—निरूपक्रम आयुवाले होते हैं सो इसी सोपक्रम और निरूपक्रम आयु के संबंध को लेकर इस १० वे उद्देशे में जीवों का निरूपण किया जायगा सो इसी कारण से इस १० वे उद्देशे का प्रारंभ किया जा रहा है—'जीवा णं भंते ! किं सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया' इत्यादि ।

दसमा उद्देशानो प्रारंभ—

नवमा उद्देशानां चारणानां विषयमां कथन करवामां आंयुं छे. आ चारणु सोपक्रम (निमित्तकारणुथी जेना नाश अजर कम थर्ध शके) आयुष्यवाणा अने निरूपक्रम (कम न करी शक्य तेवु) आयुष्यवाणा डोय छे. परंतु देव, नैरयिक, असंख्यात वर्षानी आयुवाणा भोगभूमिना एव अर्थात् नारकी, देवता तथा असंख्यात वर्षानी आयुवाणा युगलिक, उत्तमपुरुष अने चरमशरीरी ये षथा अनपवर्षायुक्क—निरूपक्रम आयुवाणा डोय छे. तो आ सोपक्रम अने निरूपक्रम आयुना संभंधने लधने आ १० दसमां उद्देशानां एवोतुं निरूपणु करवामां आवशे. एज कारणुथी आ दसमा उद्देशानो प्रारंभ करवामां आवे छे. 'जीवा णं भंते ! किं सोवक्कमाउयां' इत्यादि

एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइया जहा जीवा एवं जाव
मणुस्सा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया । नेरइया
णं भंते ! किं आओवक्कमेणं उववज्जंति परोवक्कमेणं उववज्जंति
निरुवक्कमेणं उववज्जंति ? गोयमा ! आओवक्कमेणं वि उववज्जंति
परोवक्कमेणं वि उववज्जंति निरुवक्कमेणं वि उववज्जंति एवं
जाव वेमाणियाणं । नेरइयाणं भंते ! किं आओवक्कमेणं उव-
वट्ठंति परोवक्कमेणं उववट्ठंति निरुवक्कमेणं उववट्ठंति ? गोयमा !
नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति
निरुवक्कमेणं उववट्ठंति एवं जाव थणियकुमारा पुढवीकाइया
जाव मणुस्सा तिसु उववट्ठंति, सेसा जहा नेरइया नवरं जोइ-
सिय वेमाणिया चयंति । नेरइया णं भंते ! किं आइड्डीए उवव-
ज्जंति परिड्डीए उववज्जंति ? गोयमा ! आइड्डीए उववज्जंति नो
परिड्डीए उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया । नेरइया णं भंते ! किं
आइड्डीए उववट्ठंति परिड्डीए उववट्ठंति गोयमा ! आइड्डीए उव-
वट्ठंति नो परिड्डीए उववट्ठंति एवं जाव वेमाणिया, नवरं जोइ-
सिया वेमाणिया य चयंतीति अभिलावो । नेरइया णं भंते ! किं
आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति ? गोयमा ! आय-
कम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति एवं जाव
वेमाणिया, एवं उववट्ठणा दंडओ वि । नेरइया णं भंते ! किं
आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति ? गोयमा !

आयुष्पओगेणं उववज्जंति नो परप्पओगेणं उववज्जंति एवं जाव वेमाणिया, एवं उवट्टणा दंडओ वि' ॥सू० १॥

छाया—जीवाः खलु भदन्त ! किं सोपक्रमायुषो निरुपक्रमायुषः : गौतम ! जीवाः सोपक्रमायुषोऽपि निरुपक्रमायुषोऽपि नैरयिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! नैरयिकाः नो सोपक्रमायुषो निरुपक्रमायुषः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिका यथा जीवाः, एवं यावत् मनुष्याः, दानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा नैरयिकाः । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम्, आत्मोपक्रमेण उत्पद्यन्ते, परोपक्रमेण उत्पद्यन्ते, निरुपक्रमेण उत्पद्यन्ते ? गौतम ! आत्मोपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते, परोपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते, निरुपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते, एवं यावद्वैमानिकानाम् । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमात्मोपक्रमेण उद्वर्तन्ते परोपक्रमेण उद्वर्तन्ते निरुपक्रमेण उद्वर्तन्ते ? गौतम ! नो आत्मोपक्रमेण उद्वर्तन्ते, नो परोपक्रमेण उद्वर्तन्ते निरुपक्रमेण उद्वर्तन्ते एवं यावत्स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिका यावत् मनुष्या स्त्रिषुद्वर्तन्ते शेषा यथा नैरयिकाः, नवरं ज्योतिष्कवैमानिकाश्च्यवन्ते । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमात्मद्वर्त्या उत्पद्यन्ते परऋद्ध्या उत्पद्यन्ते गौतम ! आत्मऋद्ध्या उत्पद्यन्ते नो परद्वर्त्या उत्पद्यन्ते एवं यावद्वैमानिकाः । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमात्मद्वर्त्या उद्वर्तन्ते परद्वर्त्या उद्वर्तन्ते ? गौतम ! आत्मद्वर्त्या उद्वर्तन्ते नो परद्वर्त्या उद्वर्तन्ते एवं यावद्वैमानिकाः, नवरं ज्योतिष्का वैमानिकाश्च्यवन्ते इत्यभिलापः । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमात्मकर्मणोत्पद्यन्ते परकर्मणोत्पद्यन्ते ? गौतम ! आत्मकर्मणोत्पद्यन्ते नो परकर्मणोत्पद्यन्ते एवं यावद्वैमानिकाः, एवमुद्वर्तना दण्डकोऽपि । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किमात्मप्रयोगेण उत्पद्यन्ते परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते ? गौतम ! आत्मप्रयोगेण उत्पद्यन्ते नो परप्रयोगेणोत्पद्यन्ते एवं यावद्वैमानिकाः, एवमुद्वर्तना दण्डकोऽपि ॥सू० १॥

टीका—'जीवा णं भंते ।' जीवाः खलु भदन्त ! 'किं सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया' किं सोपक्रमायुषो निरुपक्रमायुषो वा ?, तत्र उपक्रमणम् उपक्रमः अप्राप्तकालस्यायुषः खङ्गविषाग्निजलादिना निर्जराकरणम् तेन सह यद् विद्यते तत्

टीकार्थ—'जीवा णं भंते । सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया' इत्थं सूत्रद्वारा गौतमने प्रश्नु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! जीव क्या सोपक्रम आयुवाले होते हैं या निरुपक्रम आयुवाले होते हैं ? अकालमरण का नाम उपक्रम है जिन जीवों के आयु का उपक्रम खङ्ग, विष, अग्नि, जल आदि द्वारा

टीकार्थ—'जीवा णं भंते । सोवक्कमाउया निरुवक्कमाउया' आ सूत्रथी गौतमस्वाभीष्णे प्रश्नुने ँपुं पूछ्युं छे के-डे लगवन् एव सोपक्रम आयु पाया डाय छे ? के निरुपक्रम आयुवाणा डाय छे ? अकाल मरणुं नाम

सोपक्रमम्—सोपक्रममायुर्विद्यते येषां ते सोपक्रमायुषः एतद्विपरीता ये ते निरूप-
क्रमायुषः एतदर्थे द्वे गाथेस्तः

तथाहि—‘देवा नेरइया वि य असंखवासाउया य तिरियमणुया ।

उत्तमपुरिसा य तथा चरिमसरीरा निरुवक्कमा ॥१॥

सेसा संसारत्था हवेज्ज सोवक्कमाउ इयरे य ।

सोवक्कमनिरुवक्कमभेओ भणिओ समासेण’ ॥२॥

छाया—देवा नैरयिका अपि चासंख्यवर्षायुषश्च तिर्यग्मनुजाः ।

उत्तमपुरुषाश्च तथा चरमशरीराश्च निरूपक्रमाः ॥१॥

शेषाः संसारस्था भवेयुः सोपक्रमायुष इतरे च ।

सोपक्रमनिरूपक्रमभेदो भणितः समासेन ॥२॥

अयमर्थः—यस्याऽप्राप्तकाले आयुषः क्षयो भवति स सोपक्रमायुर्वान्, एतद्विपरीतो
निरूपक्रमायुर्वान्, देवा नैरयिका असंख्यातायुर्वन्त स्तिर्यञ्चो मनुष्या उत्तमपुरुषा
श्चरमशरीरिणो निरूपक्रमा भवन्ति एतद्व्यातिरिक्ताः सर्वे संसारिणः सोपक्रमा
निरूपक्रमा अपि इति ॥२॥

होता है इस प्रकार जिस जीव की आयु बीच में ही खड़, विष आदि
द्वारा निर्जरायुक्त कर दी जाती है, वह जीव सोपक्रम आयुवाला है ।
तथा इससे विपरीत आयुवाला जीव निरूपक्रम आयुवाला है । इस
संबंध में ये दो गाथाएँ हैं—‘देवा नेरइया वि य’ इत्यादि ।

तात्पर्य इन गाथाओं का ऐसा है कि देव, नारकी, असंख्यात वर्ष की
आयुवाले भोगभूमियां तिर्यच मनुष्य जीव, उत्तम पुरुष एवं चरमशरीरी
ये सब निरूपक्रम आयुवाले होते हैं । अर्थात् विष शस्त्रादि के प्रयोग
से इनकी सुज्यमान आयु बीच में छिदती भिदती नहीं है । जितनी
इनकी आयु होती है उतनी ही वह पूरी होकर समाप्त होती है निमित्त

उपक्रम छे, जे लुवेना आयुने। उपक्रम अइग, विष, अग्नि, जल, विगेरेथी
निर्जरावाणा करवांमा आवे छे। ते लुव सोपक्रम आयुवाणा कडेवाय छे। अने तेथी
लुवा आयुवाणा लुव निरूपक्रम आयुवाणा कडेवाय छे। आ संबंधमां नीचे
प्रमाणे जे गाथाओ छे—‘ देवा नेरइया वि, य’ इत्यादि आ गाथाओनुं तात्पर्य
ओ छे के देव, नारकी असंख्यात वर्षनी आयुवाणा भोगभूमिओ तिर्यच,
मनुष्यलुव, उत्तमपुरुष अने चरमशरीरी आ अथा निरूपक्रम आयुवाणा
डाय छे। अर्थात् विष, शस्त्रादिना प्रयोगथी तेओनी लुब्धमान (भोगवाती)
आयु वचमां छेदाती के लेहाती नथी, तेओनु जेटहुं आयुष्य डाय छे,

હે મદન્ત ! જીવાઃ કિં સોપક્રમઃયુષો નિરુપક્રમાયુષો વેતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
 'ગોયમા' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवा सोपक्रमाउया वि निरुपक्रमाउया
 वि' जीवाः सोपक्रमायुषोऽपि निरुपक्रमायुषोऽपि सामान्यजीवा उभयप्रकारा
 अपि भवन्तीत्युत्तरम् । सामान्यजीवे सोपक्रमनिरुपक्रमत्वं दर्शयित्वा जीवविशेषे
 तं दर्शयितुमाह-नेरइया णं' इत्यादि । 'नेरइया णं पुच्छा' नैरयिकाः खलु पृच्छा
 हे मदन्त ! नैरयिकाः किं सोपक्रमायुषो भवन्ति निरुपक्रमायुषो वा भवन्तीति
 प्रश्नः, मगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा !' हे गौतम ! 'नेरइया नो सोव-

દ્વારા કમતી હોકર સમાપ્ત નહીં હોતી હૈ। इनसे भिन्न और जिनने संसारी
 जीव हैं वे सोपक्रम और निरुपक्रम दोनों प्रकारकी आयुवाले होते हैं।

इस प्रकार से गौतम ने जो यह प्रश्न किया है कि जीव सोपक्रम
 आयुवाले होते हैं या निरुपक्रम आयुवाले होते हैं? इसके उत्तर में
 प्रभु ने ऐसा कहा है-‘गोयमा ! जीवा सोपक्रमाउया वि०’ इत्यादि हे
 गौतम ! जीव दो प्रकार के आयुवाले होते हैं-सोपक्रम आयुवाले भी
 होते हैं और निरुपक्रम आयुवाले भी होते हैं। इस प्रकार से सामान्य
 जीव में ‘सोपक्रम आयुष्कता और निरुपक्रमायुष्कता का कथन करके अब
 जीव विशेष की अपेक्षा लेकर यह कथन किया जाता है-इसमें गौतम ने
 प्रभु से ऐसा पूछा है-‘नेरइया ण पुच्छा’ हे मदन्त ! नैरयिक जीव सोपक्रम
 आयुवाले होते हैं या निरुपक्रम आयुवाले होते हैं? उत्तर में प्रभु ने कहा

એટલું આયુષ્ય પુરૂં થઇને સમાપ્ત થાય છે કેઇપણ નિમિત્તથી એાછુ થઇને
 સમાપ્ત થતું નથી. આ સિવાયના બીજા જેટલા સંસારી જીવો હોય છે, તેઓ
 સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમ એ બન્ને પ્રકારની આયુવાળા હોય છે.

આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ જે આ પ્રશ્ન કર્યો છે કે જીવ સોપક્રમ
 આયુવાળા હોય છે? કે નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! જીવા સોવક્રમાઁયા વિ૦’ इत्यादि हे गौतम !
 જીવ સોપક્રમ આયુવાળા પણ હોય છે અને નિરૂપક્રમ આયુવાળા પણ હોય
 છે. આ રીતના બે આયુવાળા જીવ હોય છે.

આ રીતે સામાન્ય જીવમાં ‘સોપક્રમ આયુષ્યપણું’ અને નિરૂપક્રમ
 આયુષ્યપણાતું કથન કરીને હવે જીવ વિશેષની અપેક્ષાથી આ કથન કરવામાં
 આવે છે. આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-‘નેરइया णं पुच्छा’
 हे मगवन् नैरयिक जिव सोपक्रम आयुवाળા હોય છે? કે નિરૂપક્રમ આયુ-
 વાળા હોય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! નૈરયિકીય

कमाउया' नैरयिकाः—नारकजीवाः न सोपक्रमायुषो भवन्ति, तत्र खड्गादिना विनाशाभावात् किन्तु 'निरुवकमाउया' निरुपक्रमायुषो भवन्ति: 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम्—नारकवदेव यावत्स्तनितकुमाराः, नारकादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तं नो सोपक्रमायुषो भवन्ति किन्तु निरुपक्रमायुष एव भवन्तीति । 'पुढवीकाइया जहा जीवा' पृथिवीकायिका यथा जीवाः, यथा—येन प्रकारेण सामान्यजीवाः सोपक्रमायुषोऽपि भवन्ति निरुपक्रमायुषोऽपि भवन्ति तथा तेनैव प्रकारेणैव पृथिवीकायिका अपि सोपक्रमायुषोऽपि भवन्ति, निरुपक्रमायुषोऽपि भवन्तीति । 'एवं जाव मणुस्सा' एवं यावत् मनुष्याः, एवमेव पृथिवीकायवदेव अप्तेजोवायुवनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाः संख्यात वर्षायुका-मनुष्याश्च सोपक्रमायुषोऽपि निरुपक्रमायुषोऽपि भवन्तीत्यर्थः । 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणिया जहा नेरइया' वानवपन्तरज्योतिषवैमानिका यथा नैरयिकाः, यथा—हे गौतम ! नैरयिक जीव सोपक्रम आयुवाले नहीं होते हैं । क्योंकि खड्ग आदि द्वारा उनकी आयु का विनाश नहीं होता है । अतः वे 'निरुवकमाउया' निरुपक्रम आयुवाले ही होते हैं । 'एवं जाव थणियकुमारा' इसी प्रकार का कथन यावत् असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार देवों तक जानना चाहिये नारक से लेकर स्तनितकुमार तक के देव सोपक्रम आयुवाले नहीं होते हैं किन्तु वे सब निरुपक्रम आयुवाले ही होते हैं । 'एवं जाव मणुस्सा' इसी प्रकार से अपृकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय एवं संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्य, ये सब सोपक्रम आयुवाले भी होते हैं और निरुपक्रम आयुवाले भी होते हैं । 'वाणमंतरजोइसिय-

एव सोपक्रम आयुवाणा होता नथी. केमके अइग विगेरेथी तेओनी आयुने। विनाश थए शकतो नथी, तेथी तेओ 'निरुवकमाउया' निरुपक्रम आयुवाणा न होय छे, 'एवं जाव थणियकुमारा' आ प्रमाणेनुं कथन यावत् असुरकुमारथी लधने स्तनितकुमारदेवे। सुधी समल देवुं. नारकेथी लधने स्तनितकुमार सुधीना देवे। सोपक्रम आयुवाणा होता नथी. परंतु तेओ अथा निरुपक्रम आयुवाणा न होय छे. 'पुढवीकाइया जहा जीवा' ने रीते सामान्य एव सोपक्रम अने निरुपक्रम आयुवाणा होय छे, अने रीते पृथ्वीकायिक एव पणु सोपक्रम अने निरुपक्रम आयुवाणा होय छे. 'एवं जाव मणुस्सा' अने रीते अपृकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय अने संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्य आ अथा सोपक्रम आयुवाणा पणु होय छे, अने निरुपक्रम आयुवाणा पणु होय छे. वाणमंतरजोइसियवेमाणिया

नैरयिका नो सोपक्रमायुषः किन्तु निरुपक्रमायुषो भवन्ति तथा इमे चानव्यन्तर-
ज्योतिष्कवैमानिका अपि नो सोपक्रमायुषोऽपि तु निरुपक्रमायुष एवेति । 'नेरइया
णं भंते !' नैरयिकाः, निरये-नरकावासे समुद्भवाः जीवाः खलु भदन्त ! 'किं
आओवक्कमेणं उववज्जंति' किमात्मोपक्रमेण उत्पद्यन्ते आत्मना-स्वयमेव आयुष
उपक्रम आत्मोपक्रमः तेन आत्मोपक्रमेण स्वयं कृतनिमित्तेन मृत्वेत्यर्थं उत्पद्यन्ते
नारका जीवाः, स्वयमेव पूर्वमेव आयुष्कं न्यूनीकृत्य समुत्पद्यते किम् ? । अथवा
किम् 'परोवक्कमेणं उववज्जंति' परोपक्रमेण उत्पद्यन्ते अन्येन पूर्वभवायुष्कं न्यूनी-
कृत्य उत्पद्यन्ते परकृतमरणेन मृत्वा उत्पद्यन्ते किम्, 'निरुवक्कमेणं उववज्जंति'
निरुपक्रमेण उत्पद्यन्ते केनापि प्रकारेण आयुष्कं न न्यूनी कृत्य सर्वमेव आयुष्क-
मुपभुज्योत्पद्यन्ते किम् ? इति प्रश्नः, भगवान्नाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे
गौतम ! 'आओवक्कमेणं वि उववज्जंति' आत्मोपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते श्रेणिकवत्,

वैमानिया जहा नेरइया' चानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक ये
नारक जीवों के जैसा अकाल मरणवाले नहीं होते हैं किन्तु निरुपक्रम
आयुवाले ही होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'नेर-
इया णं भंते ! किं आओवक्कमेणं' हे भदन्त । नारक जीव क्या आत्म-
कृत निमित्त से मरकर उत्पन्न होते हैं अर्थात् वे अपनी पूर्वभवसंबंधी
आयु को स्वयं ही काम करके नारकरूप से उत्पन्न होते हैं ? या पूरी
आयु को भोग करके नारकरूप से उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर
में प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा ! आओवक्कमेणं वि उववज्जंति' हे
गौतम ! जो जीव नरकावास में उत्पन्न होते हैं वे अपनी आयु को
आत्मकृत निमित्त द्वारा काम करके भी मरते हैं और नरक में उत्पन्न
होते हैं-अर्थात् श्रेणिक के जैसे कितनेक जीव अपनी गृहीत आयु

जहा नेरइया' चानव्यन्तर, ज्योतिष्क, अने वैमानिक ये तथा नारक जिवानी
भाइके अकाण भरखुवाणा डोता नथी परंतु निरुपक्रम आयुवाणा न डोय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेपुं पूछे छे के-'नेरइयाणं भंते ! किं आओ-
वक्कमेणं' हे लगवन् नारक जिवे मरीने आत्मकृत निमित्तथी उत्पन्न थाय
छे ? अर्थात् तेजो पोताना पूर्वभव संबंधी आयुने स्वयं अाछुं करीने
नारकपण्ठाथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा पुरा आयुने लोगवीने नारकपण्ठाथी
उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के-
'गोयमा ! आओवक्कमेणं वि उववज्जंति' हे गौतम ने जे नरकावासमां उत्पन्न
थाय छे, तेजो पोताना आयुष्यने पोते करेले निमित्तथी काम करीने पण्
भरे छे, अने नरकमां उत्पन्न थाय छे, अर्थात् श्रेणिक राजनी भाइके डेटलाके

‘परोवक्त्रमेणा वि उववज्जंति’ परोपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते यथा कूणिकः कृत्रिम-
चतुर्दशरत्नानि समादाय षट्खण्डराज्यशासनाय प्रवृत्तः देवकृतमरणेन मृत इति,
‘निरुवक्त्रमेणा वि उववज्जंति’ निरुपक्रमेणापि उत्पद्यन्ते, यथा कालशौकरिकवत्,
आत्मोपक्रमपरोपक्रमनिरुपक्रमैर् नारकाणां समुत्पत्तिसंभवादित्युत्तरम् । ‘एवं
जाव वैमाणियाणं’ एवं यावद्वैमानिकानाम् एवम् नारकवदेव यावद्वैमानिका अपि
भवनपतिमारभ्य वैमानिकपर्यन्तत्रयोविंशतिदण्डकस्था जीवाः सर्वे आत्मोपक्रमेण
परोपक्रमेण निरुपक्रमेण वा समुत्पद्यन्ते इति भावः । आत्मोपक्रमपरोपक्रमनिरु-

को अपने आप मिलाये गये निमित्तों द्वारा बीच में छेदन करके नरका
वास में नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं—तथा कितनेक जीव कूणिक
राजा के जैसे ऐसे निमित्त मिलाते हैं कि जिससे वे दूसरों के द्वारा
मार दिये जाते हैं और मरकर नरक में जाते हैं जैसे कूणिकराजा कृत्रिम
१४ रत्नों को लेकर षट् खण्डों के राज्यशासन के लिये प्रवृत्त हुआ
और देवने उसे मार दिया तथा कितनेक जीव कालशौकरिक के जैसे
निरुपक्रम से भी नारक में उत्पन्न होते हैं । अर्थात् गृहीत आयु को
पूरी भोगकर नरकों में उत्पन्न होते हैं । आत्मोपक्रम परोपक्रम और
निरुपक्रम इन तीनों प्रकार से नारक जीवों की उत्पत्ति हो सकती है
यही इसका तात्पर्य है ‘एवं जाव वैमाणियाणं’ इसी प्रकार से यावत्
वैमानिक देवों तक के भी जीव उत्पन्न होते हैं ऐसा जानना चाहिये
अर्थात् नारक के ही जैसे भवनपति से लेकर वैमानिक पर्यन्त २३
दण्डकस्थ जीव सब आत्मोपक्रमसे, परोपक्रम से अथवा निरुपक्रम से

लवे। पोताना गृहीत आयुने पेटे स्वयं प्राप्त करके निमित्तोथी वयमां न
छेदन करीने नरकावासमां नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे, तथा डेटलाक
लवे। कूणिक राजनी माइक अबु निमित्त भेणवे छे, के जेथी तेओ पीणओ
द्वारा मरार्थ जय छे. अने मरीने नरकमां जय छे. जेम कूणिक राज पना-
वटि १४ रत्नो लर्धने छओ अउना राज्य शासन माटे प्रवृत्त थया, अने
देवे तेमने मारी नाज्या. तथा डेटलक लवे। कालशौकरिकनी जेम निरुपक्रमथी
पणु नरकमां उत्पन्न थाय छे, अर्थात् गृहीत आयुने पूरी लोगवीने नरकमां
उत्पन्न थाय छे. आत्मोपक्रम, परोपक्रम अने निरुपक्रम, आ प्रणे प्रकारे
नारक लवे।नी उत्पत्ति थर्थ शके छे, जेज आ कथननु तात्पर्य छे ‘एवं
जाव वैमाणियाणं’ जेज प्रकारथी यावत् वैमानिक देवे। सुधीना लवे। पणु
उत्पन्न थाय छे, तेम समजवुं. अर्थात् नारकनी न माइक लवनपतिथी
आरंभीने वैमानिक सुधीना २३ तेवीस दंडकमां रहैला गधा लवे। आत्मो-
पक्रमथी, परोपक्रमथी अथवा निरुपक्रमथी उत्पन्न थाय छे.

पक्रमै रूपात्तिमभिधाय एभिरेव उद्धर्तनामभिधातुकाम आह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं आओवक्कमेण उववट्ठंति’ किंमात्तोपक्रमेणं आत्मना स्वयमेव उपक्रमणं तेन आत्मोपक्रमेण उद्धर्तन्ते—निःसरन्ति अथवा ‘परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ परोपक्रमेण अन्यकृतमरणेन उद्धर्तन्ते नरकान्निस्सरन्ति अथवा ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रमेण उद्धर्तन्ते—निःसरन्ति किम् ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति’ नो आत्मोपक्रमेण उद्धर्तन्ते आत्मना स्वयमेव नोद्धर्तन्ते—न निःसरन्ति नारका इति, तथा—‘नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ नो परोपक्रमेणोद्धर्तन्ते—परोपक्रमेणापि नोद्धर्तन्ते—न निःसरन्ति नारका जीवाः किन्तु ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रमेण उद्धर्तन्ते उपक्रमणमन्तरेणैव नारकाणामुद्धर्तनासंभवात् इत्युत्तरम् नारकाणामुद्धर्तनम् न स्वयं परेण वा किन्तु निरुपक्रमेणैवेति भावः ।

उत्पन्न होते हैं। अब गौतम इन्हीं आत्मोपक्रम आदि द्वारा उद्धर्तना के सम्बन्ध में इस प्रकार से पूछते हैं—‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! नैरयिक जीव कथा आत्मोपक्रम से नरक से निकलते हैं ? अथवा परोपक्रम से नरक से निकलते हैं ? अथवा निरुपक्रम से नरक से निकलते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से ऐसा कहते हैं कि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति’ नारक नरक से आत्मोपक्रम से—अपने आप से—नहीं निकलते हैं ‘नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ न परोपक्रम से निकलते हैं, किन्तु ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रम से—उपक्रमण के बिना ही नरक से निकलते हैं क्योंकि उपक्रम के बिना ही नारकों की उद्धर्तना होती है तात्पर्य कहने का यही है कि नारकों का उद्धर्तन न स्वयं से होता है न पर से होता है किन्तु

इसे गौतमस्वामी अथवा आत्मोपक्रम विदेशी उद्धर्तना नाम संघर्षमां आ प्रमाणे प्रभुने पूछे छे—‘नेरइया णं भंते !’ हे भगवन् नारकीय एवो आत्मोपक्रमेणं नरकमांथी नीकणे छे ? अथवा परोपक्रमेणं नरकमांथी नीकणे छे ? अथवा निरुपक्रमेणं नरकमांथी नीकणे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो आओवक्कमेणं उववट्ठंति’ नारके आत्मोपक्रमेणं पोतानी भेणे नरकमांथी नीकणता नथी. ‘नो परोवक्कमेणं उववट्ठंति’ तेमं परोपक्रमेणं पणु नरकमांथी नीकणता नथी. परंतु ‘निरुवक्कमेणं उववट्ठंति’ निरुपक्रमेणं—उपक्रमेणं विना नरकमांथी नीकणे छे. केमके उपक्रम विना नारकेनी उद्धर्तना थायं छे. कडेवातुं तात्पर्यं अे छे के—नारकेतुं उद्धर्तनं स्वयं पोतानी भेणे न थयं शकतुं नथी. तेम परथी पणु थतुं नथी. परंतु निरुपक्रमेणं

‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवं यावत् स्तनितकुमाराः, एवमेव नारकदेव स्तनित-
कुमारपर्यन्तजीवा नो आत्मोपक्रमेण नो परोपक्रमेण वा उद्वर्तन्ते किन्तु निरुप-
क्रमेणैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारान्तानामुद्वर्तना भवतीति भावः । ‘पुढवी-
काइया जाव मणुस्सा तिसु उववट्टंति’ पृथिवीकायिका यावत् मनुष्याः त्रिष्वपि
उद्वर्तन्ते एकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याः इमे
सर्वेऽपि आत्मोपक्रमेण परोपक्रमेण निरुपक्रमेण उद्वर्तन्ते नैतेषामुद्वर्तनाया नियमो-
ऽपितु अनियमः कदाचित् कस्यचित् उद्वर्तना आत्मोपक्रमेण—कस्यचित् कदाचित्
परोपक्रमेण, कस्यचित् कदाचित् निरुपक्रमेणापि उद्वर्तना भवतीति भावः । ‘सेसा

निरुपक्रम से ही होता है ‘एवं जाव थणियकुमारा’ इसी प्रकार से
नारक जीवों के जैसे ही स्तनितकुमार तक के जीव न आत्मोप-
क्रम से उद्वर्तना करते हैं, न परोपक्रम से उद्वर्तना करते हैं किन्तु
निरुपक्रम से ही उद्वर्तना करते हैं असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार-
तक के सब भवनवासी देवों की उद्वर्तना निरुपक्रम से ही होती है
यही इस कथन का तात्पर्य है ‘पुढवीकाइया जाव मणुस्सा तिसु उव-
वट्टंति’ पृथिवीकायिक से लेकर मनुष्य तक के जीव तीनों प्रकार से भी
उद्वर्तना करते हैं अर्थात् एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय,
एवं पञ्चेन्द्रियतिर्यच मनुष्य ये सब आत्मोपक्रम से, परोपक्रम से एवं
निरुपक्रम से इन तीनों प्रकार से भी उद्वर्तना करते हैं इनके उद्वर्तना
का नियम नहीं है किन्तु अनियम है कदाचित् किसी के उद्वर्तना
आत्मोपक्रम से कदाचित् किसी के परोपक्रम से और कदाचित् किसी

थाय छे. ‘एवं जाव थणियकुमारा’ ओण रीते नारक ओवेणी भाइक ञ
स्तनितकुमार, सुधीना ओवे आत्मोपक्रमथी उद्वर्तना करता नथी. तेमण
परोपक्रमथी पणु उद्वर्तना करता नथी परंतु निरुपक्रमथी ञ उद्वर्तना करे छे.
असुरकुमारथी लधने स्तनितकुमार सुधीना भधा लवनवासी देवेणी उद्वर्तना
निरुपक्रमथी ञ थाय छे. ओण आ कथननुं तात्पर्य छे. ‘पुढवीकाइया जाव
मणुस्सा तिसु उववट्टंति’ पृथ्वीकायिकथी लधने मनुष्य सुधीना ओवे त्रणे
प्रकारथी उद्वर्तना करे छे. अर्थात् एकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय
अने पञ्चेन्द्रिय तिर्यच अने मनुष्य आ भधा आत्मोपक्रमथी, परोपक्रमथी,
अने निरुपक्रमथी ओ रीते त्रणे प्रकारथी उद्वर्तना करे छे. तेओणी उद्वर्त-
नानो नियम डोतो नथी परंतु अनियम छे. कोथ वार कोथ आत्मोपक्रमथी
उद्वर्तना करे छे. कोथवार कोथ परोपक्रमथी अने कदाचित् कोथ निरुप-

જહા નેરહ્યા' શેષા યથા નૈરયિકાઃ, શેષાઃ—એકેન્દ્રિયાદિભિન્ના વાનવ્યન્તર-
 ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ જીવાઃ, નો આત્મોપક્રમેણ ન વા પરોપક્રમેણ ઉદ્વર્તન્તે કિન્તુ
 નિરુપક્રમેણૈવ ઉદ્વર્તન્તે इत्यर्थः । 'नवरं जोइसियवेमाणिया चयंति' नवरं—केवलं
 ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકા ઇચ્યવન્તે અયમાશયઃ એકેન્દ્રિયાદારમ્ય મનુષ્યપર્યન્તજીવાન્
 મુક્ત્વા શેષા જીવા વાનવ્યન્તરડ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ નિરુપક્રમેણ ઉદ્વર્તન્તે इति
 કથિતં તત્રૈતાવદ્વૈલક્ષણ્યમ્ અગ્રગન્તવ્યં યત્ ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકદણ્ડકે 'ઉદ્વર્તન્તે'
 इति न वक्तव्यं किन्तु उद्वर्तनस्थाने च्यवनं निवेश्यते, ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકા નિરુપ-

કે નિરુપક્રમ સે ઓ ઉદ્વર્તના હોતી હે યહી હસ કથન કા ભાવ હૈ—
 'સેસા જહા નેરહ્યા' હનસે ભિન્ન જો વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિષ્ક એવં વૈમા-
 નિક જીવ હૈ' વે ન આત્મોપક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈ' ઓર ન પરોપ-
 ક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈ' કિન્તુ નિરુપક્રમ સે હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈ' ।
 'નવરં જોइसियवेमाणिया चयंति' હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ડ્યોતિષ્ક,
 એવં વૈમાનિક યે નિરુપક્રમ સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈ' એસા જો કહા ગયા હૈ સો
 ઉદ્વર્તના કે સ્થાન 'ચ્યવન' હસ પદ કા પ્રયોગ કરકે એસા કહના યાહિયે
 કિ એકેન્દ્રિય સે લેકર મનુષ્ય પર્યન્ત કે જીવ આત્મોપક્રમ સે પરોપ-
 ક્રમ સે એવં નિરુપક્રમ સે હન તીનોં પ્રકાર સે ઓ ઉદ્વર્તના કરતે હૈ'—
 પરન્તુ ડ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક જો જીવ હૈ વે નિરુપક્રમ સે હી ચ્યવન
 કરતે હૈ તાત્પર્ય યહી હૈ કિ દેવોં કે દણ્ડકોં મેં ડ્યોતિષ્ક એવં વૈમા-
 નિક દેવોં કે સૂત્ર મેં—ઉદ્વર્તના શબ્દ કા પ્રયોગ નહીં કરના યાહિયે

કમથી પણ ઉદ્વર્તના કરે છે. એજ આ ટ્થનનો ભાવ છે. 'સેસા જહા નેર-
 હ્યા' એનાથી ણીજા જે વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક જીવો છે,
 તેઓ આત્મોપક્રમથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી તેમજ પરોપક્રમથી પણ ઉદ્વર્તના
 કરતા નથી પરંતુ નિરુપક્રમથી જ ઉદ્વર્તના કરે છે. 'નવરં' જોइसिय वेमा-
 णिया चयंति' આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—વાનવ્યન્તર ડ્યોતિષ્ક અને
 વૈમાનિક આ બધા નિરુપક્રમથી ઉદ્વર્તના કરે છે, એ પ્રમાણે જે કહેવામાં
 આન્યું છે, તે તે ઉદ્વર્તનાને સ્થાને 'ચ્યવન' એ પદનો પ્રયોગ કરીને એવું
 કહેવું જોઈએ કે એકેન્દ્રિયથી લઈને મનુષ્ય સુધીના જીવો તે આત્મોપક્રમથી,
 પરોપક્રમથી, અને નિરુપક્રમથી એ ત્રણે પ્રકારથી પણ ઉદ્વર્તના કરે છે પરંતુ
 વાનવ્યન્તર ડ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જે જીવ છે, તેઓ નિરુપક્રમથી જ
 ચ્યવન કરે છે, કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે—દેવાના દંડકોમાં વાનવ્યન્તર,
 ડ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક દેવાના સૂત્રમાં ઉદ્વર્તના શબ્દનો પ્રયોગ કરવો ન

क्रमेणैव च्यवन्ते इति वक्तव्यम् ज्योतिष्कवैमानिकयोरुद्धर्त०ना स्थाने च्यवनस्यैव प्रयोगात् तयोश्च्यवनस्यैव प्रयोगात् तयोश्च्यवनमेव कथनीयं न तु उद्धर्तनमिति । उत्पत्तिरुद्धर्तना च जीवानां स्वकृतकर्मणैव भवतो न तु ईश्वरप्रभावेणेति दर्शयितु मृद्वादिरूपमग्रिमप्रकरणमवतारयितुमाह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेरइया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं आइड्डीए उववज्जंति’ किमात्पद्धर्था उत्पद्यन्ते आत्मनः—स्वस्य ऋद्धिः—सामर्थ्यम् आत्मर्द्धिस्तथा तथा च नारकजीवाः स्वकीय सामर्थ्येन उत्पद्यन्ते नरके इत्यर्थः, अथवा ‘परिड्डीए उववज्जंति’ परद्धर्था उत्पद्यन्ते—परस्य—स्वव्यतिरिक्तस्य ईश्वरकालस्वभावादेः ऋद्धिः—सामर्थ्यम् तथा उत्पद्यन्ते, ततश्च किं नारकाः परस्य—ईश्वरादेः सामर्थ्यवलात् संप्रुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आइड्डीए उववज्जंति नो परिड्डीए उववज्जंति’ आत्मऋद्ध्या उत्पद्यन्ते नो परऋद्ध्योत्पद्यन्ते, ये

किन्तु च्यवन शब्द का ही प्रयोग करना चाहिये ‘उत्पत्ति एवं उद्धर्तना जीवों की जो होती है वह अपने द्वारा किये गये कर्म के उदय से ही होती है—ईश्वर के प्रभाव से नहीं होती है’ इसी बात को प्रकट करने के लिये अब सूत्रकार ऋद्धि आदिरूप अग्रिम प्रकरण का प्रारंभ करते हुए प्रश्नोत्तर के रूप में प्रकट करते हैं—‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! नैरयिक जीव ‘किं आइड्डीए उववज्जंति’ क्या अपनी सामर्थ्यरूप ऋद्धि से नरक में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—‘परिड्डीए उववज्जंति’ पर की—ईश्वर, काल, स्वभाव आदिरूप पर की सामर्थ्य से उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा । आइड्डीए’ इत्यादि—हे गौतम ! नरक में नारक अपनी सामर्थ्यरूप ऋद्धि से ही उत्पन्न होते हैं पर की ऋद्धि से उत्पन्न नहीं होते हैं तात्पर्य यह है कि जो ये नारक जीव नरक

नेरइया. परंतु च्यवननो न प्रयोग करवे. नेरइया. ‘उत्पत्ति’ अने उद्धर्तना लोवानी न थाय छे, ते पोते करेला कर्मना उदयथी न थाय छे—ईश्वरना प्रभावथी यती नथी. आन वात यताववा भाटे हवे सूत्रकार ऋद्धि विगेरे इपे आगणना प्रकरणेनो प्रारंभ करतां प्रश्नोत्तर इपमां प्रकट करे छे.—‘नेरइया णं भंते !’ हे भगवन् नारकीय लोवे. ‘किं आइड्डीए उववज्जंति’ शु’ पोतना सामर्थ्य इप ऋद्धिथी नरकमां उत्पन्न थाय छे ? अथवा ‘परिड्डीए उववज्जंति’ परनी—ईश्वर—काल—स्वभाव विगेरे इप थीलना सामर्थ्यथी उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा ! आइड्डीए’ इत्यादि हे गौतम ! नारक नरकमां पोताना सामर्थ्य इप इद्धिथी न उत्पन्न थाय छे. थीलनी ऋद्धिथी उत्पन्न यता नथी, कडेवानो भाव

इमे नारका नरके समुत्पद्यन्ते न तत्रान्येषां सामर्थ्यं कारणमपि तु नारकजीवानां स्वकीयकर्मोत्पत्तयेव सामर्थ्यं कारणम्, येन नारकाः तत्र समुत्पद्यन्ते । ईश्वरादि प्रभावात् नरकादीं नारकस्योत्पत्तिस्वीकारे ईश्वरवैषम्यनैर्घृण्ययोः प्रसङ्गात् अतः स्वकीयसामर्थ्येनैव समुत्पत्ति भवति न तु परसामर्थ्येनेति । 'एवं जाव वैमाणिया' एवं यावद्वैमानिकाः, एवं नारकवदेव वैमानिकपर्यन्तेषु त्रयोविंशतिदण्डकेष्वपि ज्ञातव्यम् एकेन्द्रियादारभ्य वैमानिकान्तजीवाः नारकवदेव स्वसामर्थ्येनैव उत्पद्यन्ते न तु परसामर्थ्येनेति भावः । उद्वर्तनायामपि स्वसामर्थ्यस्यैव प्रयोजकत्वं दर्शयितुमाह—'नेरइया णं' इत्यादि । 'नेरइया णं भंते !' नैरयिकाः खलु भदन्त !

में उत्पन्न होते हैं तो उस उत्पत्ति में अन्य-ईश्वर, काल आदि की शक्ति कारण नहीं है किन्तु नारक जीवों का अपना ही कर्मरूप सामर्थ्य कारण है इसीसे नारक वहाँ उत्पन्न होते हैं—यदि ईश्वरादि के प्रभाव से नरकादि में नारक की उत्पत्ति स्वीकार की जावे तो ईश्वर में विषमता और निर्दयता की आपत्ति प्रसक्त होती है अतः अपनी शक्ति से ही समुत्पत्ति नरक में नारक जीवों की होती है पर की शक्ति से नहीं ऐसा ही मानना उचित है । 'एवं जाव वैमाणिया' इसी प्रकार का कथन उत्पत्ति के विषय में वैमानिक तक के २३ दण्डकों में भी जानना चाहिये अर्थात् एकेन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक के जीव नारकों के जैसे अपनी सामर्थ्य से ही उत्पन्न होते हैं—पर सामर्थ्य से नहीं ।

अब सूत्रकार उद्वर्तना में अपनी सामर्थ्य ही प्रयोजक है इस बातको प्रकट करने के लिये प्रश्नोत्तर के रूप में कहते हैं—'नेरइया णं भंते ! किं

એ છે કે- નારક જીવ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઉત્પત્તિમાં અન્ય-ઈશ્વર-કાળ વિગેરેનીશક્તિ તેમાં કારણરૂપ હોતી નથી. પરંતુ નારક જીવોએ પોતે કરેલાં કર્મરૂપ પોતાનું જ સામર્થ્ય કારણ છે. તેથી જ નારક ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે જો ઈશ્વરાદિના પ્રભાવથી નરક વિગેરેમાં નારકની ઉત્પત્તિ સ્વીકારવામાં આવે તો ઈશ્વરમાં વિષમપણા અને નિર્દયપણાની આપત્તિ ઉપસ્થિત થશે. જેથી પોતાની શક્તિથી જ નરકમાં નારકની ઉત્પત્તિ થાય છે. બીજાની શક્તિથી નહીં એજ માનવું યોગ્ય જણાય છે 'એવં જાવ વૈમાણિયા' આજ રીતનું કથન ઉત્પત્તિના વિષયમાં વૈમાનિક સુધીના ૨૩ તેવીસ દંડકોમાં પણ સમજવું અર્થાત્ એકેન્દ્રિયથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવો નારકોની માફક પોતાના સામર્થ્યથી જ ઉત્પન્ન થાય છે બીજાના સામર્થ્યથી નહીં

હવે સૂત્રકાર ઉદ્વર્તનામાં પોતાનું સામર્થ્ય જ ઉપયોગી છે એ વાત બતાવવા પ્રશ્નોત્તરરૂપે કથન કરે છે. 'નેરइया णं भंते ! किं आइइढीए जववट्टंति

‘किं आइड्यो उववद्वृत्तिं परिड्यो उववद्वृत्तिं’ किमात्मद्वर्था उद्वर्तन्ते परद्वर्था उत्पद्यन्ते ? हे भदन्त ! नारकजीवाः किं स्वकीयसामर्थ्येन उद्वर्तन्ते, परसामर्थ्येन वा उद्वर्तन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आइड्यो उववद्वृत्तिं नो परिड्यो उववद्वृत्तिं’ आत्मऋद्ध्या उद्वर्तन्ते नो परऋद्ध्या उद्वर्तन्ते यदिदं नारकाणां मरणापरपर्यायम् उद्वर्तनम् तत् स्वसामर्थ्येनेति भगवत् उत्तरम् । ‘एवं जाव वेमाणिया’ एवं यावद्वैमानिकाः, यावत्पदेन एकेन्द्रियादारभ्य वैमानिकपर्यन्तं सर्वेऽपि दण्डकाः संगृहीता भवन्ति तथा च यथा नारकजीवानामुद्वर्तनं स्वकीयसामर्थ्यादेव न तु परकीयसामर्थ्यात् तथा एकेन्द्रियादारभ्य वैमानिकपर्यन्तं जीवानामपि उद्वर्तनम् तत्र स्वसामर्थ्येनैव भवति न तु परकीयसामर्थ्येनेति भावः । ‘नद्वरं जोइल्लियवेमाणिया य वयंतीति

आइड्यो उववद्वृत्तिं परिड्यो उववद्वृत्तिं’ हे भदन्त ! नैरर्थिक जीव कया अपने सामर्थ्य से उद्वर्तना करते हैं या पर के सामर्थ्य से उद्वर्तना करते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! आइड्यो उववद्वृत्तिं नो परिड्यो’ हे गौतम ! नारक जीव अपने सामर्थ्य से ही उद्वर्तना करते हैं पर के सामर्थ्य से नहीं अर्थात् नारक जीवों का जो यह मरणरूपपर्यायवाला उद्वर्तन है वह उनकी शक्ति से ही होता है, परकीय सामर्थ्य से नहीं होता है ‘एवं जाव वेमाणिया’ इसी प्रकार से एकेन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक के समस्त दण्डक संगृहीत हो जाते हैं तथा च—जिस प्रकार से नारक जीवों का उद्वर्तन अपने सामर्थ्य से ही होता है परकीय सामर्थ्य से नहीं होता, उसी प्रकार से एकेन्द्रिय से लेकर वैमानिक पर्यन्त जीवों का भी उद्वर्तन अपनी २ सामर्थ्य से

परिड्यो उववद्वृत्तिं’ हे भगवन् नैरर्थिक एव शुं पोताना सामर्थ्येन उद्वर्तना करे छे ? के पीलना सामर्थ्येन उद्वर्तना करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे—‘गोयमा ! आइड्यो उववद्वृत्तिं नो परिड्यो’ हे गौतम नारक एव पोताना सामर्थ्येन उद्वर्तना करे छे. पीलना सामर्थ्येन करेता नथी. अर्थात् नारक एवेतुं के आ मरणरूप पर्यायवाणुं उद्वर्तन छे, ते तेजोनी शक्तिथी न थाय छे, पीलना सामर्थ्येन थतुं नथी. ‘एवं जाव वेमाणिया’ आ न रीते एकेन्द्रियथी लधने वैमानिक सुधीना यथा दंडकेनो संग्रह थर्ध लय छे. तथा के रीते नारक एवेतुं उद्वर्तन पोताना सामर्थ्येन न थाय छे पीलना सामर्थ्येन थतुं नथी. एव रीते एकेन्द्रियथी लधने वैमानिक सुधीना एवेतुं उद्वर्तन यणु पोतपोताना सामर्थ्येन

अभिलाषो' 'नवरं ज्योतिष्कवैमानिकाश्च च्यवन्तीति अभिलाषः, ~~अथैवं~~ जीवाना-
मुद्धर्तनम् स्वसामर्थ्येनैव न तु परसामर्थ्येन इति कथितम् तत्रैतावद्वैलक्षण्यं
ज्ञातव्यं यत् नारकादयो जीवाः स्वसामर्थ्येन उद्धर्तन्ते इति यत्रोच्यते तत्र ज्योति-
ष्कवैमानिकदण्डके ज्योतिष्कवैमानिकाश्च्यवन्ते स्वसामर्थ्येन न तु परसामर्थ्येन
इत्येवमभिलाषः करणीयः, एतदेव वैलक्षण्यं नारकदण्डकाद्यपेक्षया ज्योतिष्क-
वैमानिकदण्डके इति । आत्मऋद्ध्या समुत्पद्यते विपपद्यते च जीव इति कथितम्
तत्र ऋद्धिपदेन कस्य ग्रहणं यद् बलादुत्पत्तिं विपत्तिं वा जीवस्य भवतीति न
कथितम् अतः ऋद्धिपदवाच्यमेव वक्तुमग्रिमप्रकरणमवतारयितुमाह—'नेरइया णं'

ही होता है 'नवरं जोइसिय वैमाणिया य च्यन्तीति अभिलाषो' इस
मरणरूप उद्धर्तना में यदि ज्योतिष्क एवं वैमानिक देवों में कोई विल-
क्षणता है तो वह केवल उद्धर्तना शब्द को लेकर ही है अर्थात् एके-
न्द्रिय से लेकर पंचेन्द्रियतिर्यञ्च मनुष्यों और वानव्यन्तरो के सम्बन्ध
में उद्धर्तना शब्द का प्रयोग होता है—तब कि ज्योतिष्क एवं वैमानिक
इनमें उद्धर्तना शब्द के स्थान च्यवन शब्द का प्रयोग होता है—उद्धर्तना
का नहीं । इस प्रकार ज्योतिष्क, एवं वैमानिक ये अपनी सामर्थ्य से ही
च्यवन करते हैं, परकी सामर्थ्य से नहीं ऐसा अभिलाष करके कहना
चाहिये यही ज्योतिष्क वैमानिक दण्डक में नारक दण्डक आदि की
अपेक्षा से भिन्नता है । जीव आत्मऋद्धि से उत्पन्न होता है और मरता है—
तो यहाँ पर ऋद्धि पद से किस का ग्रहण हुआ है ? सो अब सूत्रकार
इस बात को प्रकट करने के लिये प्रश्नोत्तर के रूपमें अग्रिमप्रकरण को

थाय छे. भीजना सामर्थ्यथी थतु' नथी 'नवरं जोइसियवैमाणिया य च्यन्ति
ति अभिलाषो' आ मरणरूप उद्धर्तनामां जे ज्योतिष्क अने वैमानिक देवोमां
क'रुं इरुकर डोय तो ते केवण उद्धर्तना शब्द पुरती ज छे. अर्थात् अके-
न्द्रियोथी आरंलीने पंचेन्द्रियतिर्यञ्च अने मनुष्योना संबन्धमां उद्धर्तना
शब्दने प्रयोग थाय छे, अने वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिकोमां
उद्धर्तना शब्दना स्थाने 'च्यवन' शब्दने प्रयोग थाय छे, 'उद्धर्तना' शब्दने
प्रयोग तेओमां थतो नथी. आ रीते वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक
ओ भधा पोताना सामर्थ्यथी ज च्यवन करे छे. भीजना सामर्थ्यथी नडीं
ओ प्रभाओने अभिलाष कडीने उच्यार करवे. जेथओ आओ आमतमां
ज्योतिष्क अने वैमानिक दंडकमां नारक दंडक विगेरेनी अपेक्षाओ जुहाथ छे.
ओव आत्मऋद्धिथी उत्पन्न थाय छे. अने मरे छे, तो अहियां ऋद्धिपदथी
केतुं अडुथु थथुं छे ? सूत्रकार डवे आ वात प्रगट करवा माटे प्रश्नोत्तरइये

इत्यादि, 'नेरइयाणं भंते !' नैरयिकाः खलु भदन्त ! 'किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति' किमात्मकर्मणा ज्ञानावरणादिना उत्पद्यन्ते, अथवा परकर्मणा उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! ये इमे नारका जीवा उत्पद्यन्ते नरकावासे तस्या उत्पत्त्याः प्रयोजकम् आत्मकर्म अथवा परकर्म वा प्रयोजकम् ? किं स्वसंपादितकर्मबलादुत्पत्ति भवति परसंपादितकर्मबलाद्वा भवती ? ति प्रश्नः भगवानाह— 'गोयमा' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति' आत्मकर्मणा उत्पद्यन्ते न परकर्मणा उत्पद्यन्ते ये इमे नारकजीवा नरकावासे समुत्पद्यन्ते तत्र आत्मकृतकर्मणामेव प्रयोजकत्वं न तु परकृतकर्मणां प्रयोजकत्वम्, परकृतकर्मणः प्रयोजकत्वे जगद्वैचित्र्यव्यवस्थैव लुप्येत

कहते हैं—'नेरइयाणं भंते !' इत्यादि—हे भदन्त ! 'नेरइया किं आयकम्मुणा उववज्जंति परकम्मुणा उववज्जंति' नैरयिक क्या अपने ज्ञानावरणादिरूप कर्म से उत्पन्न होते हैं या पर के कर्म से उत्पन्न होते हैं ? तात्पर्य यह है कि शिष्य ने प्रभु से ऐसा प्रश्न पूछा है कि हे भदन्त ! जो ये नारक जीव नरकावास में उत्पन्न होते हैं सो उस उत्पत्ति का प्रयोजक अपना कर्म है या पर का कर्म है ? अर्थात् जीव की उत्पत्ति नरकावास में नारकरूप से जो होती है वह स्वसंपादित कर्म के बल से होती है या पर द्वारा संपादित कर्म के बल से होती है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति, नो परकम्मुणा उववज्जंति' जीव की उत्पत्ति नरकावास में आत्मद्वारा संपादित कर्म के बल से ही होती है पर के द्वारा संपादित कर्म के बल से नहीं होती है यदि परकृत कर्म के बल से जीव की उत्पत्ति नरकावास

आगणतुं प्रकश्य कडे छे—'नेरइया णं भंते !' इत्यादि छे लगवन् नैरयिके 'किं आयकम्मुणा उववज्जंति' परकम्मुणा उववज्जंति' पोताना ज्ञानावरणीयादि रूप कर्माथी उत्पन्न थाय छे ? के अन्यथा कर्माथी उत्पन्न थाय छे ? कडेवातुं तात्पर्यं अे छे के—शिष्ये प्रभुने अेवुं पूछयुं छे के—हे लगवन् आ अे नारक अेवो नरकावासोमां उत्पन्न थाय छे, ते उत्पत्तिदुं प्रयोजन पोतानुं अे कर्म छे के अन्यतुं इमं छे ? अर्थात् अेवनी उत्पत्ति नरकावासमां नारकपण्णाथी अे थाय छे, ते पोते संपादन करेला कर्मां अणथी थाय छे, के णीअे संपादन करेला कर्मां अणथी थाय छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां प्रभु कडे छे के 'गोयमा !' हे गौतम ! 'आयकम्मुणा उववज्जंति नो परकम्मुणा उववज्जंति' नरकावासमां अेवनी उत्पत्ति पोते संपादन करेला कर्मां अणथी अे थाय छे. अन्य द्वारा संपादन करेला कर्मां अणथी थती नथी. अे पर-

દૃશ્યતે ચ સ્વકૃતકર્મવલાદેવ કાર્યમ્, યથા શુજ્ઞાન એવ તૃપ્તો ભવતિ ન તુ અન્યો શુદ્ધક્ટે તૃપ્તિશ્ચાન્યસ્યેત્યતઃ સ્વક્રીયકર્મણ એવ પ્રયોજકત્વં ન તુ પરકૃતકર્મણઃ પ્રયોજકત્વમિતિ । ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ એવં યાવદ્વૈમાનિકાઃ, એવં નારકવદેવ એકેન્દ્રિયાદારમ્બ્ય વૈમાનિકપર્યન્તં ત્રયોવિંશતિદણ્ડકસ્થા જીવાઃ સ્વકૃતકર્મણેવ ઉત્પદ્યન્તે તત્તદ્ગતૌ સ્વકૃતકર્મણેવ ચ વિપદ્યન્તે વ્યવન્તે ચ તત્તદ્ગતિમ્બ્યઃ, ન તુ પરકૃતકર્મણા તત્તદ્ગતૌ ઉત્પદ્યન્તે વિપદ્યન્તે વ્યવન્તે ચેતિ ભાવઃ ।

મૈં નારક કી પર્યાય સે હોતી માની જાવે તો જગત્ કી વિચિત્રતા કી જો વ્યવસ્થા દિખલાઈ પડતી હૈ વહ લુસ હો જાવેગી પરન્તુ એસા દેખા નહીં જાતા હૈ દેખા તો એસા જાતા હૈ કિ અપને દ્વારા કૃતકર્મ કે બલ સે હી કાર્ય હોતા હૈ જૈસે જો खाने का कर्म करता हूँ-खाता हूँ वही तृप्त होता है-तृप्तिरूप कार्य से ही प्राप्त होता है ऐसा तो होता नहीं है कि खाने का काम करे दूसरा और तृप्ति हो दूसरे को इसलिये ऐसा ही मानना चाहिये कि नरकावास में नारकपर्याय की उत्पत्ति में प्रयोजक जीव का अपना ही निज कर्म है परकृतकर्म प्रयोजक नहीं है ‘एवं जाव वेमाणिया’ नारक के जैसे एकैन्द्रिय से लेकर वैमानिक पर्यन्त के २३ दण्डकस्थ जीव-अपने २ कर्म से ही उन २ गतियों में उत्पन्न होते हैं और अपने २ कर्म से ही उन २ गतियों से मरते हैं, च्युत होते हैं, पर के द्वारा किये गये कर्म से वे न उन २ गतियों में उत्पन्न होते हैं, और

કૃતકર્મના બળથી નરકાવાસમાં જીવની ઉત્પત્તિ નારકની પર્યાયથી થવાનું માનવામાં આવે તો જગત્ની વિચિત્રતાની જે વ્યવસ્થા દેખાય છે, તેનો લોપ થઈ જશે. પરંતુ એવું દેખવામાં આવતું નથી. દેખવામાં તો એવું જ આવે છે કે-પોતે જ કરેલા કર્મના બળથી જ કાર્ય થાય છે-જેમકે જે ખાવાનું કાર્ય કરે છે, અર્થાત્ ખાય છે, તેજ તૃપ્ત થાય છે. તૃપ્તિરૂપ કાર્યથી જ તૃપ્તિ મળે છે, એવું તો થતું નથી કે ખાવાનું કાર્ય કોઈ બીજા કરે અને તૃપ્તિ કોઈ બીજાને જ મળે તેથી એમ જ માનવું પડશે કે નરકાવાસમાં નારકપર્યાયની ઉત્પત્તિમાં કારણ જીવનું પોતાનું કર્મ જ છે. પરકૃતકર્મ કારણ રૂપ હોતું નથી ‘એવં જાવ વેમાણિયા’ નારકની જેમજ એકેન્દ્રિય જીવોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના ૨૩ ત્રેવીસ દંડકમાં રહેલા જીવો પોતપોતાના કર્મથી જ તે તે ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને પોતપોતાના કર્મથી જ તે તે ગતિઓથી મરે છે, ચ્યુત થાય છે, બીજાએ કરેલા કર્મથી તેઓ તે તે ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમજ તે તે ગતિઓથી મરતા પણ નથી. અર્થાત્ ચ્યુત

‘एवं उवट्टणा दंडओ वि’ एवमुद्वर्तनादण्डकोऽपि एवमेव—उत्पत्तिदण्डकवदेव नारकादि वैमानिकान्तानां जीवानामुद्वर्तनादण्डकोऽपि स्वकृतकर्मणैव उद्वर्तनाऽपि भवति न तु परकृतकर्मणा उद्वर्तना भवति केषामपि जीवानामिति भावः। नेरइयाणं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति’ क्रिमात्मप्रयोगेण उत्पद्यन्ते परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते आत्मप्रयोगः—आत्मप्रयत्नः आत्मव्यापार इति यावत्, तथा च नारकादयो जीवाः किं स्वस्य व्यापारेण समुत्पद्यन्ते अथवा परव्यापारेण समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः। भगवानाह—

न उन २ गतिर्यो से भरते हैं, च्युत होते हैं। ‘एवं उवट्टणा दंडओ वि’ इसी प्रकार से उत्पत्तिदण्डक के जैसा ही—नारकादि वैमानिकान्त जीवों की उद्वर्तना भी—उद्वर्तनादण्डक भी—अपने २ द्वारा कृतकर्म के बल से ही होती है परकृत कर्म के बल से वह किसी भी जीव की नहीं होती है इस प्रकार आत्मक्रुद्धि पद से अपने द्वारा कर्मगृहीत हुआ है—ऐसा जानना चाहिये अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘नेरइया णं भंते !’ हे भदन्त ! नैरयिक ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति, परप्पओगेणं उववज्जंति’ क्या आत्मप्रयोग से उत्पन्न होते हैं या परप्रयोग से उत्पन्न होते हैं ? यहाँ प्रयोग शब्द का अर्थ व्यापार है इस प्रकार आत्मप्रयोग शब्द का आत्मव्यापार और परप्रयोग शब्द का अर्थ परव्यापार होता है—तथा च नारकादिक जीव क्या अपने २ व्यापार से उत्पन्न होते हैं ऐसा प्रश्न का निष्कर्षार्थ होता है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

यथा नथी—अवता नथी. ‘एवं उवट्टणा दंडओ वि’ ओण रीते—उत्पत्ती दंडकनी जेम ञ नारकथी लधने वैमानिक सुधीना लुवेनी उद्वर्तना पणु—उद्वर्तना दंडक पणु पोतपोताना करेला कर्मना भणथी ञ थाय छे, भील्लये करेद कर्मना भणथी ते कोळ पणु लुवने थती नथी. ओ आ रीते आत्मक्रुद्धि पद्धथी पोते करेद कर्म अडणु करायेद छे तेम सभज्जुं डवे गौतमस्वामी प्रलुने ओवुं पूछे छे डे—‘नेरइया णं भंते !’ डे लगवन् नारकीय लुवे। ‘किं आयप्पओगेणं उववज्जंति परप्पओगेणं उववज्जंति’ शु’ आत्मप्रयोगथी उत्पन्न थाय छे ? डे परप्रयोगथी उत्पन्न थाय छे ? अडियां प्रयोग शब्दने अर्थ व्यापार—प्रवृत्ति ओ प्रभाणु थाय छे. आ रीते आत्मप्रयोग शब्दने अर्थ आत्मव्यापार—पोतानी प्रवृत्ति अने परप्रयोग शब्दने अर्थ परव्यापार ओ प्रभाणु थाय छे. तथा नारकीय लुव पोतपोताना व्यापारथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा अन्यना व्यापारथी उत्पन्न थाय छे ? आ रीते प्रश्नने सारांश छे, आ

‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आयप्पओगेणं उव्वज्जंति’ आत्मप्रयोगेण उत्पद्यन्ते ‘णो परप्पओगेणं उव्वज्जंति’ नो परप्रयोगेण उत्पद्यन्ते हे गौतम ! नारका जीवाः स्वात्मव्यापारेणैव समुत्पद्यन्ते, व्यधिकरणप्रयत्नानां कार्योत्पादकस्यादृष्टचरत्वात् अन्यथा जगद्वैचित्र्यव्यवस्थाया एव विलोपः प्रसज्येत इति भावः । ‘एवं जाव वेमाणिया’ एवं यावद्वैमानिकाः यथा नारका आत्मप्रयोगेणैव उत्पद्यन्ते न तु परप्रयोगेण तथैव पृथिवीकायादारभ्य वैमानिकान्तजीवा अपि यत्र क्वचन गतौ आत्मव्यापारेणैव समुत्पद्यन्ते न तु परव्यापारेणेति । ‘एवं उव्वट्टणा दंडओ

‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘आयप्पओगेणं उव्वज्जंति’ नारक आत्मप्रयोग से उत्पन्न होता है ‘णो परप्पओगेणं उव्वज्जंति’ परप्रयोग से उत्पन्न नहीं होते हैं । नारक जीव अपने व्यापार से ही उत्पन्न होते हैं परप्रयोग से वे नरकावास में किसी भी प्रकार से उत्पन्न नहीं होते हैं क्योंकि जो प्रयत्न व्यधिकरण होते हैं—भिन्न २ अधिकरणवाले होते हैं—उनमें एक दूसरे की कार्योत्पादकता कभी नहीं देखी गई है नहीं तो फिर इस प्रकार से जगत् की जो यह विचित्रव्यवस्था है उसका ही लोप होने का प्रसङ्ग होता है ‘एवं जाव वेमाणिया’ जिस प्रकार नारकावास में नारक आत्मव्यापार से ही उत्पन्न होते हैं, पर के व्यापार से नहीं उसी प्रकार पृथिवीकाय से लेकर वैमानिकान्त जीव भी चाहे जिस किसी गति में अपने व्यापार से ही उत्पन्न होते हैं परके व्यापार से उत्पन्न नहीं होते हैं ‘एवं उव्वट्टणा दंडओ वि’ उत्पत्ति दण्डक के जैसा

प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा !’ डे गौतम ! ‘आयप्पओगेणं उव्वज्जंति’ नारके आत्मप्रयोगथी उत्पन्न थाय छे ‘णो परप्पओगेणं उव्वज्जंति’ परप्रयोगथी उत्पन्न थता नथी. नारक एव पोताना व्यापारथी न उत्पन्न थाय छे, परप्रयोगथी तेओ नरकावासमां केअपणु प्रकारे उत्पन्न थता नथी. केअके ने प्रयत्न व्यधिकरणु डोय छे. अर्थात् णुदा णुदा अधिकरणुवाणो डोय छे, तेमां अेकणीणुत्तुं कर्मेत्पादकपणुं केअ पणु समथे हेअवामां आवतुं नथी. नडीं तो पछी आ रीते नगतनी ने आ विचित्र व्यवस्था छे, तेना न लोप थवानेा असंग उपस्थित थाय छे. ‘एवं जाव वेमाणिया’ ने रीते नरकावासमां नारक एव पोताना व्यापारथी न उत्पन्न थाय छे. अन्यना व्यापारथी नडीं ओअ रीते पृथिवीकायथी लधने वैमानिक सुधीना एवेा पणु थोडे ते केअ अेक गतिमां पोताना व्यापार—प्रवृत्तिथी न उत्पन्न थाय छे. अन्यना व्यापार—प्रवृत्तिथी उत्पन्न थता नथी ‘एवं उव्वट्टणा दंडओ वि’

वि' एवम् उत्पत्तिदण्डकवदेव उद्वर्तनादण्डकोऽपि ज्ञातव्यः, नारकादि जीवानाम् उद्वर्तनाऽपि आत्मप्रयोगेणैव भवति न तु कथमपि परप्रयोगेण भवतीति ॥सू० १॥

मूलम्—'नेरइया णं भंते! किं कतिसंचिया अकतिसंचिया अवत्तव्वगसंचिया? गोयमा! नेरइया कतिसंचिया वि अक-
तिसंचिया वि अवत्तव्वगसंचिया वि। से केणट्टेणं भंते! जाव
अवत्तव्वगसंचिया वि, गोयमा! जे णं नेरइया संखेज्ज-
एणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कतिसंचिया,
जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
नेरइया अकतिसंचिया, जे णं नेरइया एक्कएणं पवेसणएणं
पविसंति ते णं नेरइया अवत्तव्वगसंचिया से तेणट्टेणं गोयमा!
जाव अवत्तव्वगसंचिया वि एवं जाव थणियकुमारा वि। पुढवी-
काइया णं पुच्छा गोयमा! पुढवीकाइया नो कइसंचिया अकइ
संचिया नो अवत्तव्वगसंचिया, से केणट्टेणं एवं वुच्चइ जाव
नो अवत्तव्वगसंचिया? गोयमा! पुढवीकाइया असंखेज्जएणं
पवेसणएणं पविसंति से तेणट्टेणं जाव नो अवत्तव्वगसंचिया,
एवं जाव वणस्सइकाइया वेइंदिया जाव वेमाणिया जहा नेर-
इया। सिद्धा णं पुच्छा गोयमा! सिद्धा कतिसंचिया नो अकति-
संचिया अवत्तव्वगसंचिया वि से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वग-

ही उद्वर्तना दण्डक भी जानना चाहिये अर्थात् नारकादि जीवों की उद्वर्तना भी आत्मप्रयोग से ही होती है परप्रयोग से वह कथमपि नहीं होती है ॥सू० १॥

उत्पत्ति दण्डकनी जेमअ उद्वर्तना दण्डक पणु समल्ल देवा. अर्थात् नारक विगेरे लुवोनी उद्वर्तना पणु आत्मप्रयोगथी ज थाय छे, परप्रयोगथी ते इइ रीते थती नथी. ॥ सू० १ ॥

संचिया वि गोयमा ! जे णं सिद्धा संखेज्जएणं पवेसणएणं
 पविसंति ते णं सिद्धा कतिसंचिया, जे णं सिद्धा एकएणं
 पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा अवत्तव्वगसंचिया से तेण-
 ट्ठेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि। एएसि णं भंते ! नेरइयाणं
 कतिसंचियाणं अकतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य कयरे
 कयरेहिंते अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?
 गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया अवत्तव्वगसंचिया । कति संचिया
 संखेज्जगुणा, अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा, एवं एगिंदियवज्जाणं
 जाव वेमाणियाणं अप्पाबहुगं एगिंदियाणं नत्थि अप्पाबहुगं ।
 एएसि णं भंते ! सिद्धाणं कतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य
 कयरे कयरेहिं जाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा
 कतिसंचिया अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' ॥सू० २॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं कतिसञ्चिताः अकतिसञ्चिताः,
 अवक्तव्यकसंचिताः ? गौतम ! नैरयिकाः कतिसञ्चिता अपि अकतिसंचिता
 अपि अवक्तव्यकसंचिता अपि । तत्केनार्थेन भदन्त ! यावत् अवक्तव्यकसञ्चिता
 अपि ? गौतम ! ये खलु नैरयिकाः संख्येयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिकाः कतिसञ्चिताः, ये खलु नैरयिका असंख्येयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिकाः अकतिसञ्चिता ये खलु नैरयिका एकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु
 नैरयिका अवक्तव्यकसंचिताः, तत्तेनार्थेन गौतम ! यावदवक्तव्यकसञ्चिता अपि ।
 एवं यावत् स्तनित हमारो अपि । पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! पृथिवीका-
 यिकाः नो कतिसञ्चिताः, अकतिसञ्चिताः, नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, तत्केनार्थेन
 एवमुच्यते यावत् नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, गौतम ! पृथिवीकायिका असंख्येयेन
 प्रवेशनकेन प्रविशन्ति तत् तेनार्थेन यावत् नो अवक्तव्यकसञ्चिताः, एवं यावद्
 वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रिया यावद्वैमानिका यथा नैरयिकाः ॥

सिद्धाः खलु पृच्छा गौतम ! सिद्धाः कतिसञ्चिताः नो अकतिसञ्चिताः अवक्तव्यकसञ्चिता अपि तत्केनार्थेन यावदवक्तव्यकसञ्चिता अपि गौतम ! ये खलु सिद्धाः संख्येयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा कतिसञ्चिताः ये खलु सिद्धा एकेन प्रवेशकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धा अवक्तव्यकसञ्चिताः तद् तेनार्थेन यावत् अवक्तव्यकसञ्चिता अपि, एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां कतिसञ्चितानामकतिसञ्चितानामवक्तव्यकसञ्चितानां च कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिका अवक्तव्यकसञ्चिताः । कतिसञ्चिताः संख्येयगुणाः अकतिसञ्चिता असंख्येयगुणाः, एवमेकेन्द्रियवर्जितानाम् यावद् वैमानिकानाम् अल्पबहुत्वम्, एकेन्द्रियाणां नास्ति अल्पबहुत्वम् । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां कतिसञ्चितानाम् अवक्तव्यकसञ्चितानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सिद्धाः कतिसञ्चिता अवक्तव्यकसञ्चिताः संख्येयगुणाः ॥ सू० २ ॥

टीका—उत्पादाधिकाराद्देव इदमप्याह—‘नेरइया णं’ इत्यादि । ‘नेरइया णं भंते’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं कइसंचिया’ किं कतिसञ्चिताः, कतिसञ्चिता इत्यत्र कति पदं संख्यावाचकम् तथा च कतित्वेन सञ्चिता एकसमये संख्यातोत्पादेन सञ्चिताः । पिण्डीभूता इति कतिसञ्चिता एकसमये संख्याता उत्पन्ना इत्यर्थः, अथवा ‘अकतिसंचिया’ अकतिसञ्चिताः, ‘अकति’ इति संख्या निषेधः, तेन अकतिशब्देन असंख्यातत्वम् अनन्तत्वं च गृह्यते, ततः एकस्मिन् समये असंख्याता उत्पन्ना इति अकतिसञ्चिताः, ‘अवक्तव्यकसंचिया’ अवक्तव्यक

‘नेरइया णं भंते ! किं कइसंचिया अकइसंचिया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘कइसंचिया’ अत्र कति पदं संख्यावाचकं है यहाँ पर गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! नैरयिक जीव ‘किं कइसंचिया’ एक समय में क्या संख्यात उत्पन्न होते हैं ? या ‘अकइसंचिया’ असंख्यात उत्पन्न होते हैं ? यहाँ अकति शब्द संख्या निषेधक है इससे असंख्यात का ग्रहण हुआ है ‘अवक्तव्यकसंचिया’ अथवा—संख्यात

‘नेरइया णं किं कइसंचिया अकइसंचिया’ इत्यादि

टीकार्थ—‘कइ संचिया’ आ वाक्यमां कतिपद सञ्चिया वाचकं छे, आ विषयमां गौतमस्वामीअं प्रभुने अबुं पूछयुं छे के छे लगवन् नारकीय एवे । ‘किं कइसंचिया’ अत्र समयमां शु’ सञ्चियातइये उत्पन्न थाय छे ? के ‘अकइसंचिया’ असञ्चियात अगर् अनंत उत्पन्न थाय छे ? अडियां अकति शब्द सञ्चियाने निषेध करनार छे. तेथी असञ्चियात अने अनंत अडिये

सञ्चिताः द्वयादित आरभ्य शीर्षप्रहेलिकपर्यन्तं संख्यातेति व्यवहारो भवति, शीर्षप्रहेलिकायाः परतः असंख्यातेति व्यवहारो भवति, ततश्च संख्यातत्वेन असंख्यातत्वेन च यो वक्तुञ्च शक्यते सोऽवक्तव्य इति कथ्यते, एतादृशः एकक एव भवति, अस्य संख्यातासंख्यातोभयशब्देनापि वक्तुमशक्यत्वात् । ततः अवक्तव्येन एककेन एकत्वोत्पादेन ये सञ्चिता उत्पन्ना स्ते अवक्तव्यसञ्चिता इति । हे भदन्त । इमे नारकाः किं कतिसञ्चिता अकतिसञ्चिता अवक्तव्यसञ्चिता वेति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया कतिसंचिया वि’ नैरयिकाः कतिसञ्चिता अपि ‘अकतिसंचिया वि’ अकतिसञ्चिता अपि, ‘अवत्तव्वगसंचिया वि’ अवक्तव्यकसञ्चिता अपि । नैरयिकाः त्रिविधा अपि भवन्ति, एकसमयेन तेषामेकत आरभ्य असंख्यातपर्यन्तानामुत्पाद-

असंख्यातरूप से अवक्तव्य होने के कारण अवक्तव्यसंचित होते हैं— अर्थात् एक समय में एक ही उत्पन्न होते हैं क्योंकि एक जो होता है वह संख्यात, असंख्यात इन दोनों से वक्तव्य नहीं होना है दो से लेकर शीर्षप्रहेलिका तक की संख्या में ही संख्यात ऐसा व्यवहार होता है और शीर्षप्रहेलिका के आगे असंख्यात ऐसा व्यवहार होता है अतः एक ही, “अवक्तव्यकसंचित” पद से कथित हुआ है इस एक से एकत्वोत्पाद से—जो संचित हुए होते हैं वे अवक्तव्यसंचित हैं । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइया कइसंचिया वि, अकइसंचिया वि, अवत्तव्वगसंचिया वि’ नैरयिक कतिसंचित भी होते हैं, अकतिसंचित भी होते हैं और अवक्तव्यसंचित भी होते हैं । इस प्रकार से नैरयिक तीनों प्रकार के भी होते हैं । अर्थात्—जो दूसरी गति से

कराया छे. ‘अवत्तव्वगसंचिया’ अथवा संख्यात असंख्यातइपथी अवक्तव्य होवाने कारणे अवक्तव्य संचित होय छे ? अर्थात् ओक समयमा ओक न उत्पन्न थाय छे ? केमके ने ओक होय छे, ते संख्यात, असंख्यात ओ अन्नेथी वक्तव्य होता नथी. ओ थी लधने शीर्षप्रहेलिका सुधीनी संख्यामां न संख्यात ओवो व्यवहार थाय छे. अने शीर्षप्रहेलिकानी आगण असंख्यात ओवो व्यवहार थाय छे नेथी ओकन ‘अवक्तव्यकसंचित’ पदथी कडेवायेल छे. आ ओकथी ‘एकत्वोत्पाद’थी ने संचित थयेल होय छे, ते अवक्तव्य संचित कडेवाय छे. आ प्रश्नमा उत्तरमां प्रभु कडे छे—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइया कइसंचिया वि अकइसंचिया वि अवत्तव्वगसंचिया वि’ नैरयिक कति संचित पणु होय छे, अकति संचित पणु होय छे, अने अवक्तव्य संचित पणु होय छे, आ रीते नैरयिक ओवो त्रय प्रकारमा होय

सद्भावात् । पुनः प्रश्नयति गौतमः कतिसञ्चयादीनां स्वरूपं तथा कति सञ्चितत्वादौ कारणं च ज्ञातुम् 'सेकेणट्टेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते नैरयिकाः कति सञ्चिता अपि, अकतिसञ्चिता अपि, अवक्तव्यसञ्चिता अपि नारकाणां त्रिविधत्वे किं कारणमित्येव प्रश्नाशय इति । भगवानाह—'गोयमा'

आकर एक ही समय में एक साथ अनेक जीव नारकी रूप से उत्पन्न हो जाते हैं ऐसे वे नारकी कतिसंचित कहलाते हैं ऐसे कतिसंचित नारकी दो से लेकर शीर्षप्रहेलिका संख्या तक के वहां उत्पन्न हुए रहते हैं इसी प्रकार से जो शीर्षप्रहेलिका संख्या से परे (आगे) नारकीरूप से जीव उत्पन्न हुए रहते हैं वे अकतिसंचित कहलाते हैं—ये अकति-संचित संख्यात से परे होने के कारण असंख्यातरूप से संचित होते हैं । तथा—कितनेक नारकी वहां ऐसे भी होते हैं जो एकसमय में एक ही काल करके उत्पन्न हुए होते हैं, इसीलिये प्रभुने गौतम से ऐसा कहा है कि हे गौतम ! नैरयिक कतिसंचित भी होते हैं, अकतिसंचित भी होते हैं और अवक्तव्य संचित भी होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वग संचिया वि' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि नैरयिक कतिसंचित होते हैं अकतिसंचित भी होते हैं और अवक्तव्यसंचित भी

छे. अर्थात् जे भील गतिथी आवीने अक ज समयमां अक साथे अनेक लवे नारकीय इपथी उत्पन्न थथं जय छे, जेवा ते नारकीयो कति संचित कडेवाय छे. जेवा कति संचित नारकीयो जे थी लधने शीर्षप्रहेलिका संख्या सुधीना त्यां उत्पन्न थथा करे छे. जेज प्रभावे जे शीर्षप्रहेलिका संख्याथी पर (आगण) नारकीयइपथी लवे उत्पन्न थता रडे छे, तेजो अकति संचित कडेवाय छे. आ अकति संचित संख्यातथी पर डेवाने कारणे असंख्यात इपथी संचित डेय छे. तथा त्यां डेटलाक नारकीयो जेवा पणु डेय छे. के जे अक समयमां अक अक करीने उत्पन्न थता डेय छे. तेथी प्रभुजे गौतम-स्वामीने जेवुं कहुं छे के—हे गौतम ! नारकीयो कति संचित पणु डेय छे, अकति संचित पणु डेय छे, अने अवक्तव्य संचित पणु डेय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वग संचिया वि' हे भगवन् आप जेवुं शा कारणथी कडे छे के—नारकीयो कति संचित पणु डेय छे. अकति संचित पणु डेय छे, अने अवक्तव्य संचित पणु डेय छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के—

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं नेरइया संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कतिसंचिया' ये खलु नैरयिकाः संखयेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः कतिसञ्चिताः कथयन्ते स्वजातीयविजातीयान्यगतिभ्य आगत्य जीवानां विवक्षितगतौ उत्पादः स प्रवेशनकं कथयते । तथा 'जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अकतिसंचिया' ये खलु नैरयिका असंखयेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका अकतिसञ्चिताः, तथा 'जे णं नेरइया एकएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अवत्तव्वगसंचिया' ये खलु नैरयिका एकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका अवत्तव्वगसञ्चिताः कथयन्ते 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अवत्तव्वगसंचिया वि' त्तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते नैरयिकाः कतिसञ्चिता अपि, अकतिसञ्चिता

हाते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं नेरइया संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कइसंचिया' जो नैरयिक संख्यात, प्रवेशनक से प्रविष्ट होते हैं वे नैरयिक कतिसंचित कहलाते हैं विजातीय रूप अन्यगति से आकर के जीवों का विवक्षित गति में जो उत्पाद है उसका नाम प्रवेशनक है तथा—'जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति, तेणं नेरइया अकतिसंचिया' जो नैरयिक असंख्यात प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं वे नैरयिक अकतिसंचित कहलाते हैं । तथा—'जे णं नेरइया एकएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अवत्तव्वगसंचिया' जो नैरयिक एक प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं वे नैरयिक अवत्तव्वगसंचित कहलाते हैं—'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अवत्तव्वगसंचिया वि' इस कारण हे गौतम ! मैंने

'गोयमा !' हे गौतम ! 'जे णं नेरइया संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया कइ संचिया' जे नारकीये सञ्ख्यात प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नारकीये कति सञ्चित कडेवाय छे. स्वजातीय अने विजातीय अन्यगतिथी आपीने विवक्षित गतिमां लुपेना जे उत्पात छे, तेनु नाम प्रवेशनक छे. तथा 'जे णं नेरइया असंखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति, ते णं नेरइया अकतिसंचिया' जे नारकीय असञ्ख्यात प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नारकीये अकति सञ्चित कडेवाय छे. तथा 'जे णं नेरइया एकएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया अवत्तगसंचिया' जे नैरयिके अक प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नैरयिके अवत्तव्वगसंचित कडेवाय छे. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव अवत्तगसंचिया वि' ते कारणथी हे गौतम ! मे' ओपु' कहुं छे के—नारकीये कति सञ्चित पधु

અપિ અવક્તવ્ય સશ્ચિતા અપિ કથ્યન્તે इति, तदवमर्थः ये खलु अन्यगतित आगत्य सहैव नरके संख्याताः समुत्पन्ना भवन्ति ते नारकाः कतिसश्चिताः कथ्यन्ते तथा ये अन्यगतित आगत्य सहैव असंख्याताः समुत्पद्यन्ते, ते अकतिसश्चिताः कथ्यन्ते तथा ये अन्यगतित आगत्य एक एक इति कृत्वा सश्चिता उत्पन्ना भवन्ति ते अवक्तव्यसंचिता इति कथ्यन्ते । 'एवं जाव थणियकुमारा वि' एवं यावत् स्तनितकुमारा अपि नारकादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्ताः जीवाः कतिसश्चिता अकतिसश्चिता स्तथा अवक्तव्यसश्चिता अपि भवन्तीति । 'पुढवीकाइया णं पुच्छा' पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा. हे भदन्त ! पृथिवीकायिका जीवाः किं कतिसश्चिता अकतिसश्चिता अथवा अवक्तव्यसश्चिताः, इति प्रश्नः । भगवा-

ऐसा कहा है कि नैरघिक कतिसंचित भी अकतिसंचित भी एवं अवक्तव्यसंचित भी होते हैं अतः इससे यह निष्कर्ष निकलता है कि जो जीव अन्यगति से आकर के साथ ही नरक में संख्यातरूप से उत्पन्न होते हैं वे नारक कतिसंचित कहलाते हैं तथा जो अन्यगति से आकर के साथ ही असंख्यात उत्पन्न होते हैं वे अकतिसंचित कहलाते हैं तथा जो अन्यगति से आकरके एक एक करके नरक में संचित होते हैं-उत्पन्न होते हैं-वे अवक्तव्यसंचित कहलाते हैं । 'एवं जाव थणियकुमारा वि' इसी प्रकार नारक से लेकर स्तनितकुमारान्त तक के जीव कतिसंचित भी अकतिसंचित भी और अवक्तव्यसंचित भी होते हैं ऐसा जानना चाहिये 'पुढवीकाइया णं पुच्छा' हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या कतिसंचित होते हैं ? या अकतिसंचित होते हैं ? या अवक्तव्यसंचित होते हैं ? या इस गौतम के प्रश्न के

હોય છે, અકતિસચિત પણ હોય છે, અને અવક્તવ્ય સચિત પણ હોય છે, જેથી આ કથનનું તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે-જે જીવો અન્ય ગતિમાંથી આવીને એકસાથે જ નરકમાં સંખ્યાતરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તે નારકો કતિ સચિત કહેવાય છે. તથા જે અન્યગતિથી આવીને એક સાથે જ અસંખ્યાત પણે ઉત્પન્ન થાય છે, તે અકતિ સચિત કહેવાય છે. તથા જે અન્યગતિથી આવીને એક એક કરીને નરકમાં સચિત થાય છે-ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અવક્તવ્ય સચિત કહેવાય છે 'एव' जाव थणियकुमारा वि' એજ રીતે નારકથી લઈને સ્તનિતકુમારાન્ત સુધીના જીવો કતિ સચિત, અકતિ સચિત અને અવક્તવ્ય સચિત પણ હોય છે. તેમ સમજવું.

'पुढवीकाइया णं पुच्छा' હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જીવો કતિસચિત હોય છે ? કે અકતિ સચિત હોય છે ? કે અવક્તવ્ય સચિત હોય છે ? ગૌતમ-

नाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! पृथ्वीकाइया नो कइसंचिया’ पृथ्वीकायिकाः नो कतिसञ्चिताः, अन्य गतिभ्यो युगपत् संख्याताना-
 म्मुत्पत्तेरभावादिति. ‘अकइसंचिया’ अकतिसञ्चिता एव पृथ्वीकायिकाः जीवाः,
 अन्यगतिभ्य आगत्य युगपद् असंख्यातानामेव तेषां समुत्पादात् ‘नो अवत्तव्व-
 संचिया’ नो अवक्तव्यसञ्चिताः, अन्यगतिभ्य आगत्य एकस्य समुत्पत्तेरभावा-
 दिति । पृथ्वीकायिका नो कतिसञ्चिता नो अवक्तव्यसञ्चिताः किन्तु अकतिस-
 ञ्चिताः । तत्र किं कारणमिति कारणज्ञानाय पुनराह गौतमः ‘से केणट्टेणं’ इत्यादि,
 ‘से केणट्टेणं एवं बुच्चइ जाव न अवत्तव्वगसंचिया’ तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते
 पृथ्वीकायिका नो कतिसञ्चिता अकतिसञ्चिता नो अवक्तव्यसञ्चिता इति

उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—‘गोयमा ! पृथ्वीकाइया नो कइसंचिया’
 हे गौतम ! पृथ्वीकायिक कतिसंचित नहीं होते हैं अर्थात् अन्यगति
 से आकरके एक साथ इनका संख्यात रूप से उत्पन्न होना नहीं होता
 है ये तो अकतिसंचित ही होते हैं अर्थात् अन्यगति से आकरके अन्य
 असंख्यात जीव एक ही साथ पृथ्वीकायिक रूप से उत्पन्न होते हैं ।
 इसी प्रकार से कोई एक जीव भी ऐसा नहीं होता है जो अन्यगति से
 आकर के पृथ्वीकायिक रूप से उत्पन्न हो जावे। इस प्रकार पृथ्वीकायिक
 न कतिसंचित होते हैं और न अवक्तव्यसंचित होते हैं किन्तु अकति-
 संचित ही होते हैं । अब गौतम इस कथन से कारण जानने के अभि-
 प्राय से प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ जाव नो
 अवत्तव्वगसंचिया’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं

स्वामीना आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेओने ढडे छे के—‘गोयमा ! पृथ्वीकाइया
 नो कइसंचिया’ हे गौतम ! पृथ्वीकायिक लवे कति संचित होता नथी
 अर्थात् अन्य गतिथी आवीने तेओनुं अेक साथे संख्यात रूपथी उत्पन्न
 थवानुं थछ शकतुं नथी. तेओ तो अकति संचित न होय छे, अर्थात्
 अन्य गतिथी आवीने अन्य असंख्यात लवे अेक साथे न पृथ्वीकायिक-
 पणुथी उत्पन्न थाय छे आ रीते पृथ्वीकायिक कति संचित होता नथी
 तेमन अवक्तव्य संचित पणु होता नथी परंतु अकति संचित न होय छे.

इवे गौतमस्वामी आ कथननुं कारण लणुवानी धच्छथी प्रभुने अेवुं
 पूछे छे के—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ जाव नो अवत्तव्वगसंचिया’ हे भगवन्
 आप अेवुं शा कारणुथी कडे छे के—पृथ्वीकायिक लवे अकति संचित न
 होय छे. कति संचित अने अवक्तव्य संचित होता नथी ? आ प्रश्नना

प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पृथ्वीकाइया असंखेज्जणं पवेसणरणं पविसंति’ पृथिवीकायिका जीवा अन्यगतिभ्य आगत्य असंखेयेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति असंख्याताः सहेव पृथिवीकायिके समुत्पद्यन्ते किन्तु न संख्याताः न चैकत्वोत्पादेन सञ्चिता उत्पद्यन्ते इत्यर्थः ‘से तेणट्टेणं जावनो अवत्तव्वगसंचिया वि’ तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पृथिवीकायिका नो कतिसञ्चिता अपितु अकृतिमञ्चिता एव तथा नो अवक्तव्यसञ्चिता अपीति, यस्मादन्यगतिभ्य आगत्य असंख्यातानामेव युगपद् उत्पत्ति भवति तस्मात् पृथिवीकायिका अकृतिसञ्चिता एव भवन्ति नतु कतिसञ्चिताः, न वा अवक्तव्यसञ्चिता भवन्तीति भावः । ‘एवं जाव वणस्सइकाइया’ एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः, एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्—अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिका वनस्पतिकायिका जीवाः नो कतिसञ्चिताः, न वा अवक्तव्यसञ्चिताः किन्तु अकृति-

कि पृथिवीकायिक जीव अकृतिसंचित ही होते हैं—कृतिसंचित और अवक्तव्यसंचित नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘पृथ्वीकाइया असंखेज्जणं पवेसणरणं पविसंति’ हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव अन्यगतियों से आकरके असंख्यात प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं अर्थात् असंख्यात जीव साथ ही पृथिवीकायिक में उत्पन्न होते हैं संख्यात उत्पन्न नहीं होते हैं और न एक जीव वहां उत्पन्न होता है ‘से तेणट्टेणं जाव नो अवत्तव्वगसंचिया वि’ इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक न कृतिसंचित होते हैं और न अवक्तव्यसंचित होते हैं—किन्तु अकृतिसंचित ही होते हैं ‘एवं जाव वणस्सइकाइया’ पृथिवीकायिक के जैसा अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक एवं वनस्पतिकायिक जीव भी न कृतिसंचित होते हैं, न अवक्तव्य-

उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—‘पृथ्वीकाइया असंखेज्जणं पवेसणरणं पविसंति’ हे गौतम ! पृथ्वीकायिक लुवे। अन्य गतियोमांथी आवीने असंख्यात प्रवेशन-कथी प्रवेश करे छे. अर्थात् असंख्यात लुवे। ओक साथे न पृथ्वीकायिकोमां उत्पन्न थाय छे. संख्यातपण्णे उत्पन्न थता नथी अने ओक ओक लुव पण्णु त्यां उत्पन्न थता नथी. ‘से तेणट्टेणं जाव नो अवत्तव्वगसंचिया वि’ ये कारण्थी हे गौतम मे ओपुं कळुं छे डे—पृथ्वीकायिक कृतिसंचित डोता नथी. तेम न् अपकृत्य संचितपण्णु डोता नथी. परंतु अकृति संचित न् डोय छे. ‘एवं जाव वणस्सइकाइया’ पृथ्वीकायिक प्रमाणे अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, अने वनस्पतिकायिक लुवे। पण्णु कृतिसंचित डोता नथी. तेम अप-

સચ્ચિતા એવ મવન્તિ. યતઃ અપ્કાયિકાદારમ્પ વનસ્પતિકાયિકાન્તાનામ્ અન્ય-
ગતિમ્પ આગત્ય અસંખ્યાતાનામેવ યુગપદુત્પાદાદિતિ યચ્ચપિ વનસ્પતિકાયિકા
અનન્તા અપિ સમુત્પચન્તે તથાપિ પ્રવેશન ક્રમત્ર વિજાતીયેમ્પ આગતાનાં યઃ સમુત્પાદ-
સ્તદવિવક્ષિતં તેપામે કસમયેન અસંખ્યાતાનામેત્ર પ્રવેશાત્ । ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા-
જહા નેરહ્યા’ દ્વીન્દ્રિયાયા વઢૈમાનિકાઃ, યથા નૈરયિકાઃ, યથા નાસ્કાઃ ફતિસચ્ચિતા
અપિ અકતિસચ્ચિતા અપિ, અવક્તવ્યસચ્ચિતા અપિ તથૈવ દ્વીન્દ્રિયદગ્ડકાદારમ્પ
વૈમાનિકાન્તાઃ સર્વૈડપિ જીવાઃ કતિસચ્ચિતા અપિ, અકતિસચ્ચિતા અપિ, અવક્તવ્ય-
સચ્ચિતા અપીતિમાવઃ ।

સંચિત્ત હોતે હૈં કિન્તુ અકતિસંચિત્ત હી હોતે હૈં । કયૌકિ અપ્કાયિક
સે લેકર વનસ્પતિકાયિકાન્ત મેં અન્યગતિકૌ સે એક સાથ અસંખ્યાત
જીવ હી આકરકે ઉસ્ત પર્યાય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યચ્ચપિ અનન્ત જીવ
વનસ્પતિ સે આકરકે વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં પરન્તુ યહાં
જો પ્રવેશનક હૈં વહ વિજાતીયૌં સે આયે હુમૌં કા જો સમુત્પાદ હૈં ઉસ્ત
રૂપ વિવક્ષિત હુઆ હૈં સો એસે જીવ એક સમય મેં એક સાથ અસંખ્યાત
હી વહાં સે આતે હૈં ઔર વનસ્પતિકાયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ।
‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ જિસ પ્રકાર સે નારક જીવ
કતિસંચિત્ત મી, અકતિસંચિત્ત મી ઔર અવક્તવ્યસંચિત્ત મી કહે ગયે
હૈં ઁસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જિતને મી જીવ હૈં
વે સવ મી કતિસંચિત્ત મી, અકતિસંચિત્ત મી ઔર અવક્તવ્ય સંચિત્ત
મી કહે ગયે હૈં ।

ક્રતવ્ય સંચિત્ત પશુ ઢોતા નથી. પરંતુ અકતિ સંચિત્ત જ હોય છે. કેમકે
અપ્કાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના જીવોમાં અન્ય ગતિયોમાંથી એક
સાથે આવીને અસંખ્યાત જીવો તે તે પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. જો કે
અનન્ત જીવો અન્ય ગતિથી આવીને વનસ્પતિકાયિકપણથી ઉત્પન્ન થાય છે,
પરંતુ અહિંયાં જે પ્રવેશનક છે, તે અન્ય ગતિયોમાંથી આવેલાજીવોને જે સમુ-
ત્પાદ છે, એ રૂપથી વિવક્ષિત થયેલ છે. તે એવા જીવો એક સમયમાં
એક સાથે અસંખ્યાત જ ત્યથી આવે છે. અને વનસ્પતિપણથી ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે. ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા જહા નેરહ્યા’ જે રીતે નારક જીવો
કતિસંચિત્ત, અકતિસંચિત્ત, અને અવક્તવ્ય સંચિત્ત પશુ કહેવાય છે. એજ
રીતે બેદ્વિન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જેટલા જીવો છે, તે તમામ જીવો
કતિસંચિત્ત, અકતિ સંચિત્ત અને અવક્તવ્ય સંચિત્ત પશુ કહેવામાં આવ્યા છે,

‘सिद्धाणं पुच्छा’ सिद्धाः खलु पृच्छा, हे भदन्त ! सिद्धाः कतिसञ्चिताः अक-
तिसञ्चिता अवक्तव्यसञ्चिता वेत्तिप्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘सिद्धा कतिसंचिया’ सिद्धाः कतिसञ्चिता भवन्तीत्यर्थः । ‘नो अकति-
संचिया वि’ नो अकतिसञ्चिताः सिद्धाः भवन्तीति, ‘अवत्तव्वगसंचिया वि’
अवक्तव्यसञ्चिता अपि, अवक्तव्यसञ्चिताः सिद्धा भवन्तीत्यर्थः, कथं सिद्धाः कति-
सञ्चिता अवक्तव्यसञ्चिता भवन्ति, अकतिसञ्चिताश्च न भवन्तीति तत्र कारणं
ज्ञातुमाह—‘से केणट्टेणं’ इत्यादि, ‘से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि’ तत् केना-
र्येण भदन्त ! एवमुच्यते सिद्धाः कतिसञ्चिताः नो अकतिसंचिताः अवक्तव्यस-
ञ्चिता अपि इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘जे णं सिद्धा संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति’ ये खलु सिद्धाः संख्येयेन प्रवेशन-

“सिद्धाणं पुच्छा” हे भदन्त ! सिद्ध जीव कतिसंचित होते हैं ?
या अकतिसंचित होते हैं ? या अवक्तव्यसंचित होते हैं ? इस गौतम
के प्रश्न का प्रभु उत्तर देते हुए कहते हैं—“गोयमा ! सिद्धा कति-
संचिया” हे गौतम ! सिद्ध कतिसंचित होते हैं ‘नो अकतिसंचिया’
अकतिसंचित नहीं होते हैं । तथा—‘अवत्तव्वगसंचिया वि’ सिद्ध,
अवक्तव्य संचित भी होते हैं—अब गौतम प्रभु से यह पूछते हैं कि—
“से केणट्टेणं जाव अवत्तव्वसंचिया वि” हे भदन्त ! ऐसा आप किस
कारण से कहते हैं कि सिद्ध अकतिसंचित नहीं होते हैं किन्तु कति-
संचित भी होते हैं और अवक्तव्यसंचित भी होते हैं ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जे णं सिद्धा संखेज्जएणं पवे-
सणएणं पविसंति” जिस कारण से सिद्ध संख्यात प्रवेशनक से प्रवेश

‘सिद्धाणं पुच्छा’ हे भगवन् सिद्ध लोको कति संचित होय छे ? अथवा
अकति संचित होय छे ? के अवक्तव्य संचित होय छे ? गौतमस्वामीना
आ प्रश्नो उत्तर आपता प्रभु कहे छे के—‘गोयमा ! सिद्धा कतिसंचिया’ हे
गौतम ! सिद्धो कतिसंचित होय छे, ‘नो अकतिसंचिया’ अकतिसंचित
होता नथी तथा ‘अवत्तव्वगसंचिया वि’ सिद्धो अवक्तव्य संचित पणु होय छे,
इरीथी गौतमस्वामी तेनुं कारणु णणुवानी धम्मिथी प्रभुने पूछे छे के—‘से
केणट्टेणं जाव अवत्तव्वगसंचिया वि’ हे भगवन् आप ओपुं शा कारणुथी कहे
छे के—सिद्धो अकति संचित होता नथी, पणु कति संचित पणु होय छे
अने अवक्तव्य संचित पणु होय छे ? आ प्रश्नो उत्तरमां प्रभु कहे छे के—
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जे णं सिद्धा संखेज्जएणं पवेसणएणं पविसंति’ ने

કેને પ્રવિશન્તિ 'તે ણં સિદ્ધાં કતિસંચિયા' તે સ્વલુ સિદ્ધાઃ કતિસંચિયા ભવન્તિ, યસ્માત્ કારણાત્ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ સિદ્ધશિલામ્ તસ્માત્ કારણાત્ તે કતિસંચિયાઃ કથ્યન્તે । 'જે ણં સિદ્ધા એકાણં પવેસણણં પવિસંતિ' એ સ્વલુ સિદ્ધા એકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં સિદ્ધા અવત્તવ્વગસંચિયા' તે સ્વલુ સિદ્ધા અવત્તવ્વગસંચિયાઃ, એ સિદ્ધા એકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ તે અવત્તવ્વગસંચિયાઃ કથ્યન્તે, 'સે તેણદ્દેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' તત્તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્ચતે સિદ્ધાઃ કતિસંચિયા અવત્તવ્વગસંચિયા અપિ કિન્તુ નો અકતિસંચિયાઃ તેવાં મેક્કસમયેન અનન્તાનામસંખ્યાતાનાં વા પ્રવેશસંભવાદિતિ । 'એસિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં' એતેવાં સ્વલુ ભદન્ત ! નૈરયિકાણામ્, 'કતિસંચિયાણં' કતિસંચિયા-

કરતે હૈ 'તે ણં સિદ્ધા કતિસંચિયા' હસ કારણ સે વે સિદ્ધ કતિસંચિયા કહે ગયે હૈ તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ સિદ્ધ સંખ્યાત પ્રવેશનક સે સિદ્ધગતિ મેં પ્રવેશ કરતે હૈ' હસ કારણ સે તો વે કતિસંચિયા કહે જાતે હૈ ઓર "જે ણં સિદ્ધા એકાણં પવેસણણં પવિસંતિ" જિસ કારણ સે વે એક પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈ' હસ કારણ સે વે અવત્તવ્વગસંચિયા કહે ગયે હૈ । 'સે તેણદ્દેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' હસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ કિ સિદ્ધ જીવ કતિસંચિયા મી હૈ ઓર અવત્તવ્વગસંચિયા મી હૈ । પરન્તુ અકતિસંચિયા નહીં હૈ ક્યોકિ એક સમયમે અનન્ત અથવા અસંખ્યાત ઊન સિદ્ધોં કા વહાં પ્રવેશનક કા અભાવ હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ—'એસિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં' હે ભદન્ત ! એ જો નૈરયિક અપને કતિસંચિયા એવં અવત્તવ્વ-

કારણથી સિદ્ધ સંખ્યાત પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, 'તે ણં સિદ્ધા કતિસંચિયા' તે કારણથી તે સિદ્ધો કતિ સંચિયા કહેવાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સિદ્ધો સંખ્યાત પ્રવેશનકથી સિદ્ધ ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે. તે કારણથી તેઓ કતિ સંચિયા કહેવાય છે. અને 'જે ણં સિદ્ધા એકાણં પવેસણણં પવિસંતિ' એ કારણથી તેઓ એક પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, તેથી તેઓ અવક્રતવ્ય સંચિયા કહેવાય છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ અવત્તવ્વગસંચિયા વિ' એ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં એવું કહ્યું છે કે—સિદ્ધ જીવે કતિ સંચિયા પણ હોય છે, અવક્રતવ્ય સંચિયા પણ હોય છે, પરંતુ અકતિ સંચિયા હોતા નથી. કેમકે એક સમયમાં અનન્ત અથવા અસંખ્યાત સિદ્ધોને ત્યાં પ્રવેશનકનો અભાવ હોય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'એસિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં' હે ભગવનુ એ આ નૈરયિકે કતિસંચિયા, અકતિસંચિયા, અને અવક્રતવ્ય

नाम्, 'अकतिसंचियाणं' अकतिसञ्चितानाम्, 'अवत्तव्वगसंचियाण य' अवत्तव्यकसञ्चितानां च 'कयरे कयरेहिंतो आप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा हे मदन्त ! एतेषां नैरयिकाणां कतिसञ्चिताऽकतिसञ्चिताऽवत्तव्यसञ्चितानां मध्ये केषामपेक्षया के अल्पा वा बहुक्क वा, तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्तीति अल्पबहुत्वविषयकः प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा नेरइया अवत्तव्वगसंचिया' सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पीयांसः नैरयिका अवत्तव्यसञ्चिताः अवत्तव्यस्थानस्यैकत्वात् । 'कतिसंचिया संखेज्जगुणा' कतिसञ्चिता नारकाः संख्येयगुणाः, अवत्तव्यसञ्चितनारकापेक्षया कतिसञ्चिता नारकाः संख्येयगुणाः, अवत्तव्यसञ्चितनारकापेक्षया कतिसञ्चिता नारकाः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति संख्यातस्थानकानां संख्यातत्वात्, 'अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा' अकतिसञ्चिता असंख्येयगुणाः कतिसञ्चितनारकापेक्षया अकतिसञ्चिता नारका असंख्येयगुणा अधिका भवन्ति, असंख्यातस्थानकानामसंख्यातत्वात् । यद्वा वस्तु-

संचित प्रकट किये हैं सो इनके बीच में किनकी अपेक्षा से कौन अल्प हैं ? कौन बहुत हैं ? कौन तुल्य हैं ? अथवा कौन विशेषाधिक हैं ? ऐसा यह प्रश्न अल्प-बहुत्व विषयक है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया अवत्तव्वगसंचिया' हे गौतम ! सब से कम नैरयिक अवत्तव्यसंचित है क्योंकि वह अवत्तव्यसंचित स्थान एक है 'कतिसंचिया संखेज्जगुणा' कतिसंचित नारक संख्यातगुणित हैं—अवत्तव्यसंचितनारकों की अपेक्षा कतिसंचित नारक संख्यातगुणित इसलिये हैं कि संख्यातस्थानक संख्यात होते हैं । 'अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा' अकतिसंचित नारकों की अपेक्षा अकतिसंचित नारक असंख्यातगुणों

संचित प्रकट किये हैं, तेजोमां कौनी अपेक्षाथी कौणु अल्प छे ? कौणु बहुत छे ? कौणु तुल्य छे ? अने कौणु विशेषाधिक छे ? आ प्रश्न अल्प बहुत्व विषय संबंधी छे, आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे—'गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया अवत्तव्वगसंचिया' हे गौतम ! अपेक्षाथी कम (ओछा), नैरयिक अवत्तव्य संचित छे, केभके ते अवत्तव्य संचित स्थान ओके छे । 'कतिसंचिया संखेज्जगुणा' कति संचित नारके संध्यातगणु छे; अवत्तव्य संचित नारकेनी अपेक्षाओ कति संचित नारके संध्यातगणु ओ कारणे डोय छे के—संध्यातस्थानके डोय छे । 'अकतिसंचिया असंखेज्जगुणा' कति संचित नारकेनी अपेक्षाओ अकति संचित नारके असंध्यातगणु अधिक छे, केभके

સ્વભાવવાત્ર કારણં ન તુ સ્થાનકાલ્પાત્વાદિકમ્, યતઃ કૃતિસશ્ચિતાઃ સિદ્ધાઃ સ્થાનવહુત્વેઽપિ સ્તોકા એવ, અવક્તવ્યકસ્થાનસ્થૈકત્વેઽપિ સિદ્ધાઃ સંખ્યાતગુ-
ણાઃ કથિતાઃ, દ્વચાદિત્વેનાલ્પાનામેવ કેવલિનામાયુઃ સમાપ્તેઃ, । હ્યં ચ લોકસ્વ-
ભાવાદેવેતિ । 'એવં એમિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં અપ્પા વહુમ્' એવં નારક-
વદેવ એકેન્દ્રિયવર્જિતાનાં યાવદ્વૈમનિકાન્તાનામ્ કૃતિસશ્ચિતાદીનામ્ અલ્પવહુત્વં
જ્ઞાતવ્યમ્, અત્ર યાવત્પદેન દ્વોન્દ્રિયાદિ જ્યોતિષ્કપર્યન્તદ્વાવિંશતિદ્ણકજીવાનાં
સંગ્રહો ભવતિ, સર્વસ્તોકા દ્વોન્દ્રિયા અવક્તવ્યસશ્ચિતાઃ, તદપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા
અધિકાઃ કૃતિસશ્ચિતાઃ દ્વોન્દ્રિયા ભવન્તિ, તતોઽપિ અસંખ્યાતગુણાધિકા અકૃતિ-
સશ્ચિતા દ્વોન્દ્રિયા ભવન્તિ, એવં સર્વસ્તોકા અવક્તવ્યસશ્ચિતા વૈમાનિકાસ્તદપેક્ષયા

અધિક હૈં ક્યોંકિ જો અસંખ્યાતસ્થાનક હૈં વે અસંખ્યાત હૈં । અથવા-
યહાં પર વસ્તુ સ્વભાવ હી કારણ હૈં સ્થાન કી અલ્પતા આદિ નહીં
ક્યોંકિ કૃતિસંચિત સિદ્ધ સ્થાન કી વહુતા મેં મી સ્તોક હી હૈ અવક્ત-
વ્યક સ્થાન કી એકતા મેં મી સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણે કહે ગયે હૈં ક્યોંકિ
દો આદિ રૂપ અલ્પ હી કેવલિયોં કી આયુ સમાપ્ત હોતી હૈ એસી
જો યહ સ્થિતિ પ્રકટ કી ગઈ હૈ વહ લોકસ્વભાવ સે હી પ્રકટ
કી ગઈ હૈ 'એવં એમિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમાણિયાણં અપ્પાવહુમ્"
નારકોં કે જૈસે એકેન્દ્રિયવર્જિત યાવત્ વૈમાનિકાન્ત કૃતિસંચિત
આદિ જીવોં કા અલ્પ વહુત્વ જાનના ચાહિયે યહાં યાવત્પદ સે
દ્વોન્દ્રિયાદિ જ્યોતિષ્કપર્યન્ત તક કે ૨૨ દ્ણકસ્થ જીવોં કા સંગ્રહ
હોતા હૈ સબસે કમ અવક્તવ્યસંચિત દ્વોન્દ્રિય જીવ હૈ । ઇનકી અપેક્ષા
સંખ્યાતગુણે અધિક કૃતિસંચિત દ્વોન્દ્રિયજીવ હૈ । ઇનસે મી અસંખ્યાત-

એ અસંખ્યાતસ્થાનો છે, તે અસંખ્યાત છે. અથવા ત્યાં વસ્તુ સ્વભાવ જ
કારણરૂપ હોય છે, સ્થાનની અલ્પતા વિગેરે કારણ હોતું નથી. કેમકે કૃતિ
સંચિત સિદ્ધ સ્થાનના બહુપણામાં પણ અલ્પ જ છે. અવક્તવ્ય સ્થાનની
એકતામાં પણ સિદ્ધ સંખ્યાતગણા કહ્યા છે. કેમકે એ વિગેરે રૂપે અલ્પ જ
કેવલીયોતું આયુષ્ય સમાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે એ આ સ્થિતિ પ્રગટ કરેલ
છે, તે લોકસ્વભાવથી જ પ્રગટ કરેલ છે. 'એવં એમિંદિયવજ્જાણં જાવ વેમા-
ણિયાણં અપ્પાવહુમ્' નારકોની જેમ જ એકેન્દ્રિયને છોડીને યાવત્ વૈમાનિકાન્ત
કૃતિસંચિત વિગેરે જીવોતું અલ્પપણુ અને બહુપણુ સમજી લેવું અહિયાં
યાવત્ પદથી એ ઇન્દ્રિયથી લઈને જ્યોતિષ્ક સુધીના ૨૨ બાવીસ દંડકમાં
રહેલા જીવોનો સંગ્રહ થાય છે સૌથી ઓછા અવક્તવ્ય સંચિત એ ઇન્દ્રિય
જીવો છે. તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણા વધારે કૃતિ સંચિત દ્વિન્દ્રિય જીવો

कतिसञ्चिता वैमानिकाः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति, कतिसञ्चितापेक्षयाऽपि असंख्यातगुणा अधिका अकतिसञ्चिता वैमानिका भवन्ति, एवमेव दण्डकान्तरेऽपि अल्पबहुत्वं स्वयमेव वक्तव्यं ज्ञातव्यं चेति । 'एगेंदियाणं नत्थि अप्पाबहुगं' एकेन्द्रियाणां नास्ति अल्पबहुत्वकम्, एकेन्द्रियाणामल्पबहुत्वं न भवतीत्यत उक्तम् 'एगेंदियवज्जाणं' इति 'एएसिणं सिद्धाणं' एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानाम् 'कतिसंचियाणं अवत्तव्वगसंचियाण य' कतिसञ्चितानामवक्तव्यसञ्चितानां च 'कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसहिया वा' कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा, कतिसञ्चितावक्तव्यसञ्चितसिद्धानां मध्ये केषामपेक्षया के अल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा'

गुणे अधिक अकतिसंचित द्वीन्द्रिय जीव हैं इसी प्रकार से सबसे कम अवक्तव्यसंचित वैमानिक हैं इनकी अपेक्षा कतिसंचित वैमानिक संख्यातगुणे अधिक हैं । कतिसंचित वैमानिकों की अपेक्षा भी असंख्यातगुणे अधिक अकतिसंचित वैमानिक हैं । इसी प्रकार से दण्डकान्तर में (अन्धदण्डकों में) भी अल्प बहुत्व का कथन अपने आप से कर लेना चाहिये और समझ लेना चाहिये 'एगेंदियाणं नत्थि अप्पाबहुगं' एकेन्द्रिय जीवों में अल्प बहुत्व नहीं होता है इसीलिये यहां "एगेंदियवज्जाणं" ऐसा पाठ कहा गया है । "एएसि णं सिद्धा णं" अब गौतमस्वामी प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं कि—हे भदन्त ! कतिसंचित सिद्धों एवं अवक्तव्यसंचित सिद्धों के बीच में किनकी अपेक्षा कौन अल्प हैं ? कौन बहुत हैं ? कौन तुल्य हैं ? और कौन विशेषाधिक हैं ?

छे, तेनाथी पणु असंख्यातगणा अधिक अकतिसंचित द्वीन्द्रिय एवे छे, अे रीते सौथी कम अवक्तव्य संचित वैमानिके छे, तेअानी अपेक्षाअे कति संचित वैमानिके संख्यातगणा अधिक छे. कतिसंचित वैमानिकेनी अपेक्षाअे पणु असंख्यातगणा अधिक अकति संचित वैमानिके छे. अेअ प्रभाणे दंडकान्तरमां (णीअ दंडकेमां) पणु अल्प बहुत्वनुं कथन स्वयं समलु देवुः. 'एगेंदियाणं नत्थि अप्पाबहुगं' एकेन्द्रिय एवेमां अल्प, बहुत्व हेतु नथी. तेथी अडियां 'एगेंदियवज्जाणं' एवे पाठ कडेल छे. 'एएसि णं सिद्धाणं' अवे गौतमस्वामी प्रश्नुने एवुं पूछे छे हे—हे लगवन् कति संचित सिद्धो अने अवक्तव्य संचित सिद्धोमां केनी अपेक्षाअे केणु अल्प छे ? केणु बहु छे ? केणु तुल्य छे ? अने केणु विशेषाधिक छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया' सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पीर्यासः कतिसञ्चिताः सिद्धाः 'अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' अवत्तव्वसञ्चिताः सिद्धाः कतिसंचितसिद्धापेक्षया संख्यातगुणा अधिका भवन्तीति ॥सू०२॥

मूलम्—'नेरइया णं भंते ! किं छक्कसमज्जिया नो छक्कसमज्जिया२ छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया३ छक्केहि य समज्जिया४, छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया५ ? गोयमा ! नेरइया छक्कसमज्जिया वि १ नो छक्कसमज्जिया वि २ छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया वि३ छक्केहि य समज्जिया वि४ छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया वि ५, सै केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नेरइया छक्कसमज्जिया वि जाव छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया वि ? गोयमा ! जे णं नेरइया छक्कएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्कसमज्जिया१, जे णं नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया२। जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं अन्नेण य जहन्नेणं एककेण वा, दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं वा पवेसणएणं पविसंति, ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया३, जे णं नेरइया जेगेहिं छक्केहिं

इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! "सव्वत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया" सब से कम कतिसंचित सिद्ध हैं । "अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा" तथा—कतिसंचित सिद्धों की अपेक्षा अवत्तव्वसंचित सिद्ध संख्यातगुणे अधिक हैं ॥सू०२॥

प्रभु कहे छे-के-गोयमा ! 'सव्वत्थो वा सिद्धा कतिसंचिया' सीधी कम कति संचित सिद्धो छे, 'अवत्तव्वगसंचिया संखेज्जगुणा' तथा कतिसंचित सिद्धोनी अपेक्षाये अवत्तव्व संचित सिद्ध संख्यातगुणा अधिक छे ॥सू०२॥

पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्केहिं समज्जिया४, जे णं
नेरइया णेगेहिं छक्केहिं अण्णैण य जहन्नेणं एककेण वा दोहिं
वा तीहिं वा उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
नेरइया छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया ५, से तेणट्टेणं
तं चेव जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवी-
काइया णं पुच्छा, गोयमा ! पुढवीकाइया नो छक्कसमज्जिया१
नो नो छक्कसमज्जिया२, नो छक्केण य नोछक्केण य सम-
ज्जिया३, छक्केहिं समज्जिया वि४, छक्केहिय नो छक्केण य
समज्जिया वि५, से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि । गोयमा ! जे णं
पुढवीकाइया णेगेहिं छक्कएहिं पवेसणगं पविसंति ते णं
पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया, जे णं पुढवीकाइया णेगेहिं
छक्कएहिय अन्नेण य जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा
उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया
छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया, से तेणट्टेणं जाव सम-
ज्जिया वि एवं जाव वणस्सइकाइया वि वेदिया जाव वेसा-
णिया । सिद्धा जहा नेरइया । एएसि णं भंते ! नेरइया णं
छक्कसमज्जियाणं नो छक्कसमज्जियाणं छक्केण य नो
छक्केण य समज्जियाणं छक्केहिय समज्जियाणं छक्केहिय नो
छक्केण य समज्जियाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सत्त्वत्थो वा नेरइया छक्कसमज्जिया नो छक्कसम-
ज्जिया संखेज्जगुणा छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्ज-

गुणा छक्केहिय समज्जिया असंखेज्जगुणा छक्केहिय नो छक्केण
य समज्जिया संखेज्जगुणा । एवं जाव थणियकुमारा । एएसि
णं भंते ! पुढवीकाइयाणं छक्केहिं समज्जियाणं छक्केहिय नो
छक्केण य समज्जियाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ?
गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढवीकाइया, छक्केहिं समज्जिया
छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा एवं जाव
वणस्सइकाइयाणं, बेदियाणं जाव वेयाणियाणं जहा नेरइयाणं ।
एएसि णं भंते ! सिद्धाणं छक्कसमज्जियाणं नो छक्कसम-
ज्जियाणं जाव छक्केहिय नो छक्केण य समज्जियाणं य कयरे
कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा छक्के-
हिय नो छक्केण य समज्जिया, छक्केहिं समज्जिया संखेज्जगुणा,
छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा छक्कसमज्जिया
संखेज्जगुणा नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा ॥सू० ३॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त । किं षट्क समज्जिताः नो षट्कसमज्जिताः २,
षट्केन च नो षट्केन च समज्जिताः ३, षट्कैश्च समज्जिताः ४ षट्कैश्च नो षट्केन
समज्जिताः ५ ? गौतम । नैरयिकाः षट्कसमज्जिता अपि १, नो षट्कसमज्जिता
अपि २, षट्केन नो षट्केन च समज्जिता अपि ३, षट्कैश्च समज्जिता ४, षट्कैश्च नो
षट्केन च समज्जिता अपि ५ ! तत्केनार्थेन भदन्त । एवमुच्यते नैरयिकाः षट्क
समज्जिता अपि यावत् षट्कैश्च नो षट्केन च समज्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु
नैरयिकाः षट्केन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः षट्कसमज्जिताः १,
ये खलु नैरयिका जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा, उत्कर्षेण पञ्चकेन
प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिका नो षट्कसमज्जिताः २, ये खलु नैर-
यिका एकेन षट्केन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा
उत्कर्षेण पञ्चकेन वा प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिकाः षट्केन च नो,
ष न च समज्जिताः ३ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकेन प्रविशन्ति,
ते खलु नैरयिकाः षट्कैश्च समज्जिताः ४ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैः षट्कैरन्येन
च जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा उत्कर्षेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन प्रविश-

न्ति ते खलु नैरयिकाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः ५ । तत्तेनार्थेन तदेव यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत् स्तनितकुमाराः । पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! पृथिवीकायिका नो षट्कसमर्जिताः १, नो नोषट्कसमर्जिताः २, नो षट्केन च नोषट्केन च समर्जिताः ३' षट्कैः समर्जिता, अपि ४, षट्कैश्च नोषट्केन च समर्जिता अपि ५ । तत्तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, ते खलु पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः, ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैश्च अन्येन च लघ्व्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा, उत्कर्षेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु पृथिवीकायिकाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः, तत् तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि ! एवं यावद् वनस्पतिकायिका अपि, द्वीन्द्रिया चाद्यद्वैमानिकाः । सिद्धा यथा नैरयिकाः । एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणां षट्कसमर्जितानाम् नोषट्कसमर्जितानाम्, षट्केन च नोषट्केन च समर्जितानाम्, षट्कैश्च समर्जितानां, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जितानाम्, कतरे कतरेहितो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका नैरयिकाः षट्कसमर्जिताः, नो षट्कसमर्जिताः संख्येयगुणाः, षट्केन च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, षट्कैश्च समर्जिता असंख्येयगुणाः, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः । एवं यावत् स्तनितकुमाराः । एतेषां खलु भदन्त ! पृथिवीकायिकानां षट्कैः समर्जितानां, षट्कैश्च नोषट्केन च समर्जितानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, एवं यावद् वनस्पतिकायिकानाम्, द्वीन्द्रियाणां चाद्यद्वैमानिकानाम् यथा नैरयिकाणाम् । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां षट्कसमर्जितानां, नो षट्कसमर्जितानां यावत् षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जितानां च कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः सिद्धाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः, षट्कैश्च समर्जिता संख्येयगुणाः, षट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, षट्कसमर्जिताः संख्येयगुणाः, नो षट्कसमर्जिताः संख्येयगुणाः ॥सू० ३॥

टीका—नारकाद्युत्पादविशेषणस्वरूपसंख्याधिकाराद् इदमप्याह—‘नैरइयाणं भंते !’ इत्यादि, ‘नैरइयाणं भंते’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘किं छकसम-

‘नैरइयाणं भंते ! किं छकसमज्जिया’ इत्यादि ।

टीकार्थ—नारक अदि के उत्पादविशेषण स्वरूप संख्या के अधिकार

‘नैरइयाणं भंते ! किं छकसमज्जिया’ इत्यादि

टीकार्थ—नारक विगेरेना उत्पादना विशेषण रूप संख्याना अधिकारने

जिज्ञया' किं षट्कसमर्जिताः, षट्संख्याकं परिमाणं विधत्ते यस्य तत् षट्कं समुदा-
यात्मकं तेन समर्जिताः, पिण्डोक्तता इति षट्कसमर्जिताः, अयमाशयः—एकस्मिन्
समये ये समुत्पद्यन्ते तेषां यो राशिः स यदि षट् प्रमाणः स्यात् तदा ते षट्कसमर्जिताः
कथ्यन्ते इति ? । 'नो छक्कसमर्जिता' नो षट्कसमर्जिताः नो षट्कम् षट्कस्याभावः
ते च एकाद्याभ्य पञ्चपर्यन्ताः, तेन नो षट्केन एकाद्युत्पादेन ये समर्जिताः—एकत्री-
भूतास्ते नो षट्कसमर्जिताः २, 'छक्केण य नो छक्केण य समर्जिता' षट्केन च नो
षट्केन च समर्जिताः, एकस्मिन् समये येषां षट्कगुत्पन्नम् एकाद्यधिकं चोत्पन्नं ते
षट्केन नो षट्केन च समर्जिताः,—पिण्डिता इति षट्केन ? नो षट्केन च समर्जिताः
कथिताः ३ । 'छक्केहि य समर्जिता ४, षट्कैश्च समर्जिताः एकस्मिन् समये
येषां बहूनि षट्कानि समुत्पन्नानि ते षट्कैः समर्जिताः ४ । 'छक्केहि य नो छक्केण
य समर्जिता ५' षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः, एकस्मिन् समये येषां बहूनि
षट्कानि समुत्पन्नानि तथा एकाद्यधिकानि समुत्पन्नानि ते षट्कैर्नो षट्केन च
समर्जिता उक्ताः ६, इत्येवं पञ्चविकलावन्तो नैरयिका भवन्ति किम् ? इति प्रश्नः ।

को लेकर गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! क्या नैरयिक षट्क-
समर्जित एक साथ में—एक समय में ६ उत्पन्न होते हैं ? नो षट्कसम-
र्जित या एक साथ में एक से लेकर पांच तक उत्पन्न होते हैं ?
“छक्केण य समर्जिता” या एक साथ में वे षट्क और नो षट्करूप से
उत्पन्न होते हैं ? ‘छक्केहि य समर्जिता’ या अनेक षट्क की संख्या में
उत्पन्न होते हैं ? ‘छक्केहि य नो छक्केण य समर्जिता’ या अनेक षट्क
की संख्या में और एक नो षट्क की संख्या में वे उत्पन्न होते हैं ? ऐसे
ये पांच प्रश्न हैं जिस षट्क का समुदाय का छह संख्यारूप परिणाम
होता है वह षट्क है इस षट्क से जो राशिकृत होते हैं वे षट्कसम-

लधने गौतमस्वामी प्रश्नुने अबुं पूछे छे डे-डे लगवन् नैरयिके षट्क समर्जित
अेक साथे अेक समयमां छ संख्यामां उत्पन्न थाय छे ? अथवा नो षट्क
समर्जित अेक साथे अेकथी लधने पांच सुधी उत्पन्न थाय छे ? ‘छक्केहि य
समर्जिता’ अथवा अनेक षट्कनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे ? ‘छक्केहि’ य
नो छक्केण य समर्जिता’ अथवा अनेक षट्कनी संख्यामां अने अेक नो
षट्कनी संख्यामां तेअो उत्पन्न थाय छे ? आ प्रमाणेना आ पांच प्रश्नो छे,
अे षट्कना समुदायनुं छ संख्या इप परिमाणु डेय छे, ते षट्क छेवाय छे.

इदं च नारकादीनां पञ्चापि विकल्पाः संभवन्ति एकादीनाम् असंख्यातान्तानां तेषां नारकादीनाम् एकसमयेन उत्पत्तिसंभवात्, असंख्यातेष्वपि च ज्ञानिनः षट्कानि व्यवस्थापयन्तीत्याक्षयेन भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि। ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया छक्कसमज्जिया वि’ नैरयिकाः षट्क समर्जिता अपि १, ‘नो छक्कसमज्जिया वि२’ नो षट्कसमर्जिता अपि २, ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया वि ३, षट्केन च नो षट्केन च समर्जिता अपि ३, ‘छक्केहि य समज्जिया वि ४’, षट्कैश्च समर्जिता अपि ४, ‘छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया वि ५’ षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता अपि, ५, हे गौतम ! तदेवं नारकादि-

र्जित हैं तात्पर्य इसका ऐसा है कि एक समय में जो उत्पन्न होते हैं उनकी जो राशि है वह यदि षट् प्रमाणवाली है तो वह राशि षट्क समर्जित कहलावेगी नो षट्क-छठे का जो अभाव है वह नो षट्क है ऐसा वह नो षट्क एक से लेकर पांच तक होता है इसी प्रकार से अन्यत्र भी समझ लेना चाहिये ऐसे इन पांच विकल्परूप प्रश्नों वाले नैरयिक होते हैं क्या ? तब इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं— ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइया छक्कसमज्जिया वि’ नैरयिक षट्कसमर्जित भी होते हैं ‘नो छक्कसमज्जिया’ नो षट्कसमर्जित भी होते हैं, ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया वि’ एक षट्क से और एक नो षट्क से भी समर्जित होते हैं ‘छक्केहि य समज्जिया वि’ अनेकषट्क की संख्या से भी समर्जित-उत्पन्न होते हैं तथा ‘छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया’ अनेक षट्कों से और एक नो षट्क से भी उत्पन्न होते हैं

આ ષટ્કની જે રાશી-ઢગલો હોય છે તે ષટ્ક સમજીત કહેવાય છે, આ કથનવું તાત્પર્ય એ છે કે-એક સમયમાં જે ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો જે ઢગલો છે, તે જે છ પ્રમાણવાળો હોય તો તે ઢગલો ષટ્ક સમજીત કહેવાય છે, નો ષટ્ક-છઠાનો જે અભાવ છે, તે નો ષટ્ક કહેવાય છે. એવું તે નો ષટ્ક એકથી લઇને પાંચ સુધી હોય છે એજ રીતે બીજે પણ સમજી લેવું. એવા આ પાંચ વિકલ્પ રૂપ પ્રશ્નોવાળા નૈરયિકો હોય છે ? આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરइया छक्कसमज्जिया वि’ નારકીયો ષટ્ક સમજીત પણ હોય છે, ‘नो छक्कसमज्जिया वि’ નો ષટ્ક સમજીત પણ હોય છે. ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया वि’ એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી પણ સમજીત હોય છે. ‘छक्केहि य समज्जिया वि’ અનેક ષટ્કની સંખ્યાથી સમજીત-ઉત્પન્ન થાય છે તથા ‘छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया वि’ અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે,

વિષયે પ્રજ્ઞાપિ વિકલ્પાઃ સંભવન્ત્યેવેતિ । કથં પશ્ચાપિ વિકલ્પાઃ સંભવન્તીતિ જ્ઞાતુમાહ—‘સે કેળદ્વેળં’ ઇત્યાદિ, સે કેળદ્વેળં મંતે । એવં વુચ્ચઈ’ તત્કેનાર્થેન મદન્ત । એવમુચ્યતે ‘નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ જાવ છકેહિય નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા વિ’ નૈરયિકાઃ ષટ્કેન સમર્જિતા અપિ યાવત્ ષટ્કૈશ્વ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા અપિ, અત્ર યાવત્પદેન નો ષટ્કસમર્જિતાઃ ૨, ષટ્કેન ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, ષટ્કૈશ્વ સમર્જિતાઃ ૪, એતેષાં દ્વિતીયતૃતીયચતુર્થવિકલ્પાનાં સંગ્રહો ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! જેળં નેરહયા છક્કણં પવેસળણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા છક્કસમજ્જિયા ૧ યે યલ્લ નૈર-

હસ પ્રકાર સે હન પાંચ વિકલ્પોં વાલે નૈરયિક હોતે હૈં ક્યોંકિ એક સે હેકર અસંખ્યાત તક કે નારક અદિકોં કી એક સમય મેં ઉત્પત્તિ સંભવિત હૈ । તથા—અસંખ્યાત નારક આદિકોં મેં મી જ્ઞાનિયોં ને ષટ્કોં કી વ્યવસ્થા કી હૈ હસી આરાય સે યહાં પૂર્વોક્ત પાંચોં હી વિકલ્પોં કો પ્રમુખે ઉત્તર કે રૂપ મેં સ્વીકાર કિયા હૈ । અત્ર ગૌતમસ્વામી પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈ—‘સે કેળદ્વેળં મંતે । એવં વુચ્ચઈ નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ’ હે મદન્ત । એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નૈરયિક ષટ્કસમર્જિત મી હોતે હૈં, યાવત્ અનેક ષટ્કોં સે એવં એક નો ષટ્ક સે મી સમર્જિત હોતે હૈં યહાં યાવત્પદ સે “નો ષટ્ક સમર્જિતાઃ ૨, ષટ્કેન ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, ષટ્કૈશ્વ સમર્જિતાઃ ૪” હન દ્વિતીય, તૃતીય ઓર ચતુર્થ વિકલ્પોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ । હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુ ગૌતમ સે કહતે હૈં—‘ગોયમા । જે ણં નેરહયા છક્કણં પવેસળણં પવિસંતિ,

આ રીતે આ પાંચ વિકલ્પોળાના નૈરયિકો હોય છે, કેમકે એકથી લઈને અસંખ્યાત સુધીના નારક વિગેરેની એક સમયમાં ઉત્પત્તિ સંભવે છે. તથા અસંખ્યાત નારક વિગેરેમાં પણ જ્ઞાનીઓએ ષટ્કોની વ્યવસ્થા કરી છે. એજ આશયથી પૂર્વોક્ત પાંચે વિકલ્પોનો પ્રમુખે ઉત્તરના રૂપમાં સ્વીકાર કર્યો છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રમુને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ નેરહયા છક્કસમજ્જિયા વિ’ હે લગવન્ આપ એવું શા કારણે કહો છો કે નારકો ષટ્ક સમર્જિત છ સમુદાયરૂપે ઉત્પન્ન થનાર પણ હોય છે, યાવત્ અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી પણ સમર્જિત હોય છે, અહિયાં યાવત્પદથી ‘નો ષટ્કસમર્જિતાઃ ૨’ ષટ્કેન ચ સમર્જિતા ૩’ ષટ્કૈશ્વ સમર્જિતાઃ’ આ બીજા ત્રીજા અને ચોથા વિકલ્પો ગ્રહણ કરાયા છે. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રમુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! જે ણં નેરહયા છક્કણં પવેસળણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કસમ-

यिकाः षट्केन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, षट्संख्यया प्रवेशं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते खलु नैरयिकाः षट्कसमर्जिताः कथ्यन्ते इति भावः १। 'जे णं नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा' ये खलु नैरयिकाः जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कृष्टेण पञ्चकेन प्रवेशनकेन, जघन्येन एकादित आरभ्य चतुःपर्यन्तम् उत्कृष्टतः पञ्चसंख्यकेन प्रवेशनकेन प्रवेशं कुर्वन्तीत्यर्थः 'ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया २' ते खलु नैरयिका नो षट्क समर्जिताः कथ्यन्ते । 'जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं' ये खलु नैरयिका एकेन षट्केन, 'अन्नेण य जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा' अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कृष्टतः पञ्चकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति=प्रवेशं कुर्वन्ति 'ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया' ते खलु नैरयिकाः षट्केन च नो षट्केन च समर्जिता इति कथ्य-

ते णं नेरइया छक्कसमज्जिया' जो नैरयिक षट्क प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं- छह संख्या से प्रवेश करते हैं-वे नैरयिक षट्कसमर्जित कहे गये हैं 'जे णं नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया २' जो नैरयिक जघन्य से एक अथवा दो या तीन प्रवेशनक से एवं उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं, वे नैरयिक नो षट्कसमर्जित कहे गये हैं । 'जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं, अन्नेण य जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया' जो नैरयिक एक षट्क से तथा दूसरे जघन्य एक अथवा दो अथवा तीन प्रवेशनक से तथा उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं वे नैरयिक एक षट्क और एक नो षट्क

ज्जिया १' ने नैरयिको षट्क प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे-अर्थात् छ स'भ्याथी प्रवेश करे छे, ते नैरयिको षट्क समर्जित कडेवाय छे, 'जे णं नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं, पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया नो छक्कसमज्जिया २' ने नैरयिको जघन्यथी ओक अथवा जे अजर त्रणु प्रवेशनकथी अने उत्कृष्टथी पांच प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नैरयिको नो षट्क समर्जित कडेवाय छे. 'जे णं नेरइया एगेणं छक्कएणं, अन्नेण य जहन्नेणं, एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं पंचएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया छक्केण वा नो छक्केण य समज्जिया' ने नारकीथी ओक षट्कथी तथा भील जघन्य ओक अथवा जे अथवा त्रणु प्रवेशनकथी तथा उत्कृष्टथी पांच प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नारकीथी ओक षट्क

ન્તે ૩ । 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં પવેસણણં પવિસંતિ' યે સ્વલુ નૈરયિકા
 અનેકૈઃ ષટ્કૈઃ પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ 'તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા' તે સ્વલુ
 નૈરયિકાઃ ષટ્કૈઃ સમર્જિતાઃ કથમન્તે ૪ । 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અણ્ણેણ ય
 જહન્નેણં એકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા' યે સ્વલુ નૈરયિકાઃ અનેકૈઃ ષટ્કૈ રન્યેન ચ
 જઘન્યેન એકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિમિત્ત્રાં, 'ઉક્કોસેણં પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ'
 ઉત્કુષ્ટતઃ પચ્ચકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ણં નેરહયા છક્કેહિય નો છક્કેણ ય
 સમજ્જિયા ૫, તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા, इति कथमन्ते इति ५।
 સે તેણટ્ટેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ' તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નૈરયિકાઃ
 ષટ્કેન સમર્જિતાઃ નો ષટ્કેન સમર્જિતાઃ ષટ્કેન નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતાઃ ષટ્કૈશ્ચ
 સમર્જિતાઃ ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા અપીતિ ૫ । 'એવં જાવ થણિયકુમારા'

સે સમર્જિત કહે ગયે હૈં 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં પવેસણણં પવિ-
 સંતિ તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા' જો નૈરયિક અનેક ષટ્કો સંખ્યા
 મેં પ્રવેશ કરતે હૈં તે નૈરયિક અનેક ષટ્ક સમર્જિત કહે ગયે હૈં । 'જે ણં
 નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અન્નેણ ય જહન્નેણં એકકેણ વા દોહિં વા તીહિં
 વા, ઉક્કોસેણં પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કેહિ ય
 નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા ૫' જો નૈરયિક અનેક ષટ્કો સે તથા જઘન્ય
 સે એક અથવા દો યા ત્રીન પ્રવેશનક સે ઓર ઉત્કુષ્ટ સે પાંચ પ્રવેશનક
 સે પ્રવેશ કરતે હૈં તે નૈરયિક અનેક ષટ્ક તથા એક નો ષટ્ક સમર્જિત
 કહે ગયે હૈં । 'સે તેણટ્ટેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ' હસ કારણ હે
 ગૌતમ । મૈને એસા કહા હૈં કિ નૈરયિક ષટ્ક સે સમર્જિત, નો ષટ્ક સે
 સમર્જિત, એક ષટ્ક સે ઓર એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત અનેક ષટ્કો

અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત કહેવાય છે 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં
 પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં નેરહયા છક્કેહિં સમજ્જિયા' જે નૈરયિક અનેક
 ષટ્કની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો અનેક ષટ્ક સમર્જિત કહેવાય
 છે. 'જે ણં નેરહયા ણેગેહિં છક્કેહિં અન્નેણ ય જહન્ને ણં એકકેણ વા દોહિં વા,
 તીહિં વા, ઉક્કોસેણં, પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ, તે ણં નેરહયા છક્કેહિ ય
 નો છક્કેણ ય સમજ્જિયા ૫' જે નૈરયિકો અનેક ષટ્કોથી તથા
 જઘન્યથી એક અથવા બે અગર ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કુષ્ટથી પાંચ પ્રવે-
 શનકથી પ્રવેશ કરે છે, તે નૈરયિકો અનેક ષટ્ક તથા એક નો ષટ્ક સમર્જિત
 કહેવાય છે. 'સે તેણટ્ટેણં તં ચેવ જાવ સમજ્જિયા વિ' તે કારણે હે ગૌતમ મેં
 એવું કહ્યું છે કે નૈરયિકો ષટ્ક સમર્જિત, નો ષટ્ક સમર્જિત, અનેક ષટ્કોથી
 સમર્જિત, તથા અનેક ષટ્કોથી અને અનેક નો ષટ્કોથી સમર્જિત પણ છે.

एवं यावत् स्तनितकुमाराः एवम् यथा नारकाः षट्कपञ्चविकल्पैः समर्जिता स्तथैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्ताः षट्कपञ्चविकल्पैः समर्जिता एवेति भावः । एकेन्द्रियाणां त्वसंख्यातानामेव प्रवेशनात् षट्कैः समर्जिता स्तथा षट्कै नो षट्केन च समर्जिता इति विकल्पद्वयस्यैव संभव इत्याशयेनाह—‘पृथ्वीकाइयाणं’ इत्यादि, ‘पृथ्वीकाइयाणं पुच्छा’ पृथिवीकायिकानां पृच्छा, हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः किं षट्कसमर्जिताः १, नो षट्कसमर्जिताः २, षट्केन च समर्जिताः ३, षट्कैः समर्जिताः ४, षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः ५ किम् ? इति प्रश्नः,

से समर्जित, तथा अनेक षट्कों से एवं एक नो षट्क से समर्जित भी हैं । ‘एवं जाव धणियकुमारा’ इसी प्रकार से इनका कथन यावत् स्तनितकुमारे तक में कर लेना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से षट्क एवं नो षट्क आदि पांच विकल्पों से समर्जित नारक कहे गये हैं, उसी प्रकार से असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमारान्त जीव षट्क एवं नो षट्क आदि पांच विकल्पों से समर्जित ही होते हैं ऐसा जानना चाहिये । एकेन्द्रिय जीव असंख्यात की अवस्था में ही प्रवेश करते हैं इसलिये वे अनेक षट्कों से समर्जित तथा अनेक षट्कों से एवं एक नो षट्क से समर्जित होते हैं अतः यहां इन दो विकल्पों का ही प्रभाव है इसी आशय को लेकर अब सूत्रकार इसी विषय को प्रश्नोत्तर के रूप में स्पष्ट करते हैं—गौतम प्रभु से पूछते हैं—‘पृथ्वीकाइयाणं पुच्छा’ हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या षट्कसमर्जित होते हैं ? या नो षट्क समर्जित होते हैं २ या एक षट्क से और एक नो षट्क से समर्जित होते हैं ३ या अनेक षट्कों से समर्जित होते हैं ४ या अनेक षट्कों से

‘एवं जाव धणियकुमारा’ એવ રીતે તેઓનું કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધીમાં સમજી લેવું. અર્થાત્ જે રીતે ષટ્ક અને નો ષટ્ક વિગેરે પાંચ વિકલ્પોથી નારકોને સમજીત (ઉત્પન્ન થનારા) કહ્યા છે, એવ રીતે અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર સુધીના જીવો ષટ્ક અને નો ષટ્ક વિગેરે પાંચવિકલ્પોથી સમજીત જ હોય છે. તેમ સમજી લેવું એકેન્દ્રિય જીવો અસંખ્યાત અવસ્થામાં જ પ્રવેશ કરે છે, તેથી તેઓ અનેક ષટ્કોથી સમજીત તથા અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત હોય છે. તેથી અહિંયાં આ બે વિકલ્પોનો જ સંભવ છે. આજ ભાવ લઈને હવે સૂત્રકાર આ વિષયને પ્રશ્નોત્તરના રૂપથી સ્પષ્ટ કરે છે. ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે—‘પૃથ્વીકાઈયાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ પૃથ્વીકાઈિક જીવો શું ષટ્ક સમજીત હોય છે ? ૧ અથવા નો ષટ્ક સમજીત હોય છે ? ૨ અથવા એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત હોય છે ? ૩, અથવા અનેક ષટ્કોથી સમજીત હોય છે ? ૪ અથવા

पृथ्वीकायिकानां न पञ्चापि विकल्पाः परन्तु चतुर्थपञ्चमावेव विकल्पो संभवत इत्याशयेन भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पृथ्वीकाइया नो छक्कसमज्जिया’ पृथिवीकायिका नो षट्कसमज्जिताः १, इति प्रथमविकल्पो न भवति १ । ‘नो नो छक्कसमज्जिया’ नो न वा नो षट्कसमज्जिताः, पृथिवीकायिकाः, इति द्वितीयविकल्पो न भवति २ । ‘नो छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया’ न वा षट्केन नो षट्केन च समज्जिताः पृथिवीकायिका इति तृतीयविकल्पोऽपि न भवति किन्तु ‘छक्केहि—समज्जिया’ षट्कैः समज्जिताः पृथिवीकायिकाः एषः चतुर्थविकल्पो भवति ४, तथा ‘छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया वि’ षट्कैश्च नो षट्केन समज्जिता अपि पृथिवीकायिकाः, इति पञ्चमो विकल्पोऽपि भवत्येवेति, ५, कथं पृथिवीकायिकाः चतुर्थपञ्चमविकल्पाभ्यामेव समज्जिता न तु प्रथमद्वितीयतृतीयविकल्पैः ? तत्र कारणं ज्ञातुं प्रवचयन् आह—‘से केणट्ठेण’

और एक नो षट्क से समज्जित होते हैं ५ इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु इस अभिप्राय से कि पृथिवीकायिकों के पांचों विकल्प नहीं होते हैं किन्तु चतुर्थ और पंचम ऐसे दो ही विकल्प होते हैं इस प्रकार से कहते हैं—‘गोयमा ! पृथ्वीकाइया नो छक्कसमज्जिया’ हे गौतम ! “पृथिवीकायिक जीव षट्क समज्जित नहीं होते हैं, नो षट्क समज्जित नहीं होते हैं, एक ष क और एक नो षट्क इनसे भी समज्जित नहीं होते हैं किन्तु वे ‘छक्केहि समज्जिया’ अनेक षट्कों से समज्जित होते हैं ऐसा यह यह चतुर्थ विकल्प यहां बनता है तथा ‘छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया वि’ अनेक षट्कों से एवं एक नो ष क से वे समज्जित होते हैं। ऐसा यह पांचवां विकल्प भी बनता है ।

अनेक षट्कैथी अने ओक नो षट्कथी समज्जित डोय छे ? ५, आ प्रश्नोना उत्तरमां प्रभु ओ अभिप्रायथी के पृथिवीकायिकेने पाथे विकल्पो यथा नथी परंतु योथो अने पांचमो ओम जेथ विकल्पो डोय छे. ओ प्रमाणे कहे छे ‘गोयमा पृथ्वीकाइया नो छक्कसमज्जिया’ हे गौतम पृथ्वीकायिक एव षट्क समज्जित डोता नथी अने नो षट्क समज्जित डोता नथी ओक षट्क अने ओक नो षट्कथी पणु समज्जित पणु डोता नथी. परंतु तेओ ‘छक्केहि समज्जिया’ अनेक षट्कैथी समज्जित डोय छे. ओ प्रमाणेनो येथो विकल्प अडिया अने छे. तथा ‘छक्केहिय नो छक्केण य समज्जिया वि’ अनेक षट्कैथी अने ओक नो षट्कथी तेओ समज्जित डोय छे, ओयो आ पांचमो विकल्प पणु अने छे.

इत्यादि, 'से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि' तत् केनार्थेन, केन कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिताः ४ षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिता अपि ५, किन्तु न षट्क समर्जिताः १, नो षट्क समर्जिताः २, न च षट्केन नो षट्केन च समर्जिताः ३ इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं पुढवीकाइया जेगेहिं छक्कएहिं पवेसणगं पविसंति' ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकैः षट्कैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति 'ते णं पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' ते खलु पृथिवीकायिकाः षट्कैः समर्जिता भवन्ति इति ४ । 'जे णं

"पृथिवीकायिक जीव चतुर्थ एवं पंचम विकल्पों से ही समर्जित होते हैं—प्रथम, द्वितीय एवं तृतीय विकल्पों से वे समर्जित नहीं होते हैं" इस प्रकार के कथन में कारण को जानने के अभिप्राय से गौतम प्रभु से अब ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि—पृथिवीकायिक जीव अनेक षट्कों से समर्जित हैं ४ और अनेक षट्कों से और एक नो षट्क से भी समर्जित हैं ५ किन्तु वे षट्क से समर्जित नहीं हैं, नो षट्क से समर्जित नहीं हैं, तथा—एक षट्क से और एक नो षट्क से भी समर्जित नहीं हैं । इस गौतम के प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया जेगेहिं छक्कएहिं पवेसणगं पविसंति, ते णं पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' जो पृथिवीकायिक अनेक षट्कों से तथा दूसरे जघन्य से एक प्रवेशनक से अथवा—दो प्रवेशनक से अथवा तीन प्रवेशनक से और उत्कृष्ट से पांच प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं 'ते णं

पृथिवीकायिक जीवो यथा अने पांचमा विकल्पोथी न समर्जित होय छे. पडेवा, भील अने त्रील विकल्पोथी तेओ समर्जित होता नथी आ प्रकारना कथनतुं कारण लखुवानी धरुथी गौतमस्वामी प्रभुने पूछे छे के— 'से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि' हे भगवन् आप अबुं शा कारणुथी कडे छे के पृथिवीकायिक जीव अनेक षट्कोथी समर्जित होय छे. ४ अने अनेक षट्कोथी अने ओक नो षट्कोथी समर्जित छे. ५ परंतु तेओ ओक षट्कोथी अने ओक नो षट्कोथी समर्जित होता नथी ? आ रीतना गौतमस्वामीना प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के 'गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया जेगेहिं छक्कएहिं पवेसणगं पविसंति ते णं पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' ने पृथिवीकायिको अनेक षट्कोथी तथा भील जघन्यथी ओक प्रवेशनकथी अथवा जे प्रवेशनकथी

પુઢવીકાહયા ળેગેહિં છક્કેહિય' યે સ્વલુ પૃથ્વીકાયિકાઃ અનેકૈઃ ષટ્કૈશ્ચ, 'અન્નેણ ય જહન્નેણ ઁગેણ વા દોહિં વા તોહિં વા' અન્યેન જઘન્યેન ઁકેન વા દ્વાભ્યાં વા ત્રિભિર્વા 'ઁકોસેણં પંચણં પવેસણણં પવિસંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ 'તે ણં પુઢવીકાહયા છક્કેહિય નો છક્કેણ ય સમઙ્ગિજયા' તે સ્વલુ પૃથ્વીકાયિકાઃ ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમઙ્ગિતાઃ ૫, ઈતિ કથ્યન્તે । 'સે તેણટ્ટેણં જાવ સમઙ્ગિજયા વિ' તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! ઁવમુચ્ચયતે પૃથ્વીકાયિકાઃ ષટ્કૈઃ સમઙ્ગિતાઃ ૪, ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમઙ્ગિતા અપિ ૫, ઈતિ ભાવઃ । 'ઁવં જાવ વણસ્સહકાહયા' ઁવં યાવદ્ વનસ્પતિકાયિકાઃ, યથા પૃથ્વીકાયિકાઃ, ષટ્કૈઃ સમઙ્ગિતાઃ, ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમઙ્ગિતાઃ ૫, કથિતાસ્તથૈવ અપ્કાયિકાઘારમ્બ્ય વનસ્પતિકાયિકપર્યન્તા ઁકેન્દ્રિયજીવાઃ ષટ્કૈઃ સમઙ્ગિતાઃ, ષટ્કેન નો ષટ્કેન ચ સમઙ્ગિતા ઈતિ ચતુર્થપશ્ચમવિકલ્પવન્તો ભવન્તિ, ન તુ ષટ્કેન સમઙ્ગિતાઃ, નો ષટ્કેન સમઙ્ગિતાઃ, ન વા ષટ્કેન ચ નો ષટ્કેન ચ સમઙ્ગિતા ભવન્તીતિ

પુઢવીકાહયા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમઙ્ગિજયા' વે પૃથ્વીકાયિક અનેક ષટ્કોં ઁવં ઁક નો ષટ્ક સે સમઙ્ગિત હૈં ઈસ'પ્રકાર સે કહે ગયે હૈં । 'સે તેણટ્ટેણં જાવ સમઙ્ગિજયા વિ' ઈસી કારણ હે ગૌતમ ! મૈને ઁસાં કહા હૈં કિ વે ચતુર્થ ઁર પંચમ વિકલ્પ વાલે હૈં । 'ઁવં જાવ વણસ્સહકાહયા' જિસ પ્રકાર પૃથ્વીકાયિક અનેક ષટ્કોં સે સમઙ્ગિત ઁવં ઁક નો ષટ્ક સે સમઙ્ગિત કહે ગયે હૈં । ઁસી પ્રકાર સે અપ્કાયિક સે લેકર વનસ્પતિકાયિક તક કે ઁકન્દ્રિય જીવ મી અનેક ષટ્કોં સે સમઙ્ગિત ઁર અનેક ષટ્કોં સે ઁવં ઁક નો ષટ્ક સે સમઙ્ગિત કહે ગયે હૈં ઈસ પ્રકાર યહાં પર મી ચતુર્થ ઁર પંચમ ઁસે યે દો વિકલ્પ હૈં ષટ્કસમઙ્ગિત ઁસા પ્રથમવિકલ્પ, નો ષટ્કસમઙ્ગિત

અથવા ત્રણ પ્રવેશનકથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે. 'તે ણં પુઢવીકાહયા છક્કેહિ ય નો છક્કેણ ય સમઙ્ગિજયા' તે પૃથ્વીકાયિક અનેક ષટ્કોથી અને ઁક નો ષટ્કથી સમઙ્ગિત હોય છે. ઁ પ્રમાણેના કહ્યા છે. 'સે તેણટ્ટેણં જાવ સમઙ્ગિજયા વિ' ઁજ કારણથી હે ગૌતમ ! મેં ઁવું કહું છે કે તેઓ યોથા અને પાંચમા વિકલ્પવાળા હોય છે 'ઁવં જાવ વણસ્સહકાહયા' ને રીતે પૃથ્વીકાયિક અનેક ષટ્કોથી સમઙ્ગિત અને ઁક નો ષટ્કથી કહ્યા છે, ઁજ રીતે અપ્કાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના ઁકેન્દ્રિય ઁવે પણ અનેક ષટ્કોથી સમઙ્ગિત અને અનેક ષટ્કોથી અને ઁક નો ષટ્કથી સમઙ્ગિત કહેવાય છે. ઁજ રીતે અહિયાં પણ યોથા અને પાંચમો ઁ ઁજ વિકલ્પો થાય છે, ષટ્ક સમઙ્ગિત ઁવે પહેલો વિકલ્પ, નો ષટ્ક સમઙ્ગિત

ભાવઃ । ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ દ્વીન્દ્રિયા યાવદ્ વૈમાનિકાઃ
સિદ્ધાશ્ચ યથા નૈરયિકાઃ, યથા નૈરયિકાઃ, યથા નારકા જીવાઃ ષટ્કપશ્ચકવિકલ્પૈઃ
સમર્જિતા સ્તથા દ્વીન્દ્રિયાદારમ્ય વૈમાનિકાન્તા જીવાઃ, તથા સિદ્ધાશ્ચ ષટ્કવિકલ્પપ-
શ્ચકૈઃ સમર્જિતા ભવન્તીતિ ભાવઃ । અથૈતેષામલ્પબહુત્વમાહ ‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि,
‘एएसि णं भंते !’ ‘નેરહ્યાણં’ એતેષાં સ્વલુ ભદન્ત ! નૈરયિકાણામ્ ‘છકસમજ્જિયાણં’
‘ષટ્ક સમર્જિતાનામ્, નોછકસમજ્જિયાણં’ નો ષટ્ક સમર્જિતાનામ્, ‘છકકેણ ય નો
છકકેણ ય સમજ્જિયાણં’ ષટ્કેન ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતાનામ્, ‘છકકેહિય
સમજ્જિયાણં’ ષટ્કૈશ્ચ સમર્જિતાનામ્, ‘છકકેહિય નો છકકેણ ય સમજ્જિયાણં’
‘ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતાનામ્ ‘કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ કતરે

એસા દ્વિતીયવિકલ્પ, એકષટ્ક સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત એસા
તૃતીય વિકલ્પ” યે સમર્જિત સંબંધી તીનો વિકલ્પ યહાં સંભવિત નહીં
હૈ । ‘વેદિયા જાવ વેમાણિયા, સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ જિસ પ્રકાર નૈરયિક
જીવ ષટ્ક, નો ષટ્ક આદિ પાંચ વિકલ્પો સે સમર્જિત કહે ગયે હૈ
ઉસી પ્રકાર દ્વીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિકાન્ત જીવ ઓર સિદ્ધ જીવ યે સ્વ
ભી ષટ્ક, નો ષટ્ક આદિ પાંચો વિકલ્પો સે સમર્જિત હોતે કહે ગયે હૈ ।
અવ સૂત્રકાર હનકે અલ્પ બહુત્વ કા કથન કરતે હૈ—‘एएसि णं भंते !
નેરહ્યાણં” હન નૈરયિકોં કે બીચ મેં જો કિ ષટ્કસમર્જિત હૈ, નો ષટ્ક
સમર્જિત હૈ, એકષટ્ક સે ઓર એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત હૈ, અનેક
ષટ્કોં સે સમર્જિત હૈ એવં અનેક ષટ્કોં સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત
હૈ કૌન કિન સે યાવત્ અલ્પ હૈ ? કિન કૌન સે બહુત હૈ ? કૌન કિનકે
તુલ્ય હૈ ? ઓર કૌન કિનસે વિશેષાધિક હૈ ? એસા યહ અલ્પબહુત્વ-

એવો ણીને વિકલ્પ એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત એવો
ત્રીને વિકલ્પ આ ત્રણે વિકલ્પો અહિયાં સંભવતા નથી. ‘વેદિયા જાવ
વેમાણિયા સિદ્ધા જહા નેરહ્યા’ જે રીતે નારકીય જીવો ષટ્ક અને નો ષટ્ક
વિગેરે પાંચ વિકલ્પોથી સમર્જિત કહ્યા છે, એજ રીતે બેદ્વીન્દ્રિયથી લઈને
વૈમાનિક સુધીના જીવો અને સિદ્ધ જીવો એ બધા ષટ્ક નો ષટ્ક વિગેરે
પાંચ વિકલ્પોથી સમર્જિત હોવાનું કહેલ છે.

હવે સૂત્રકાર તેમના અલ્પબહુત્વ અને બહુપણાનું કથન કરે છે. ‘एएसि
णं भंते !’ ‘નેરહ્યાણં’ આ નારકીયોમાં જે ષટ્ક સમર્જિત છે, નો ષટ્ક સમ-
ર્જિત છે, એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત છે, અનેક ષટ્કોથી
સમર્જિત છે, અને અનેક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમર્જિત છે, તેઓ

कतरेभ्यो यावत्—अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषधिकावा, एतेषु पञ्च-
विकल्पविकल्पितेषु नारकेषु मध्ये केषां केभ्योऽल्पत्वादिकमिति अल्पबहुत्व-
विषयकः प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थो
वा नेरइया छक्कसमज्जिया’ सर्वस्तोकाः अल्पा इत्यर्थः । नैरयिकाः षट्कसम-
ज्जिताः, षट्कसमज्जिताः प्रथम विकल्पविकल्पिता नारक जीवाः सर्वापेक्षया अल्पाः
न्यूनाः, तदपेक्षया ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ नो षट्कसमज्जिताः संख्यात-
गुणाः अधिकाः, प्रथमापेक्षया द्वितीयाः संख्यातगुणा अधिका भवन्तीत्यर्थः ।
‘छक्केण नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ द्वितीयाऽपेक्षया षट्केन नो
षट्केन च समज्जिताः संख्यातगुणाऽधिका भवन्तीति भावः । ‘छक्केहि य सम-
ज्जिया असंखेज्जगुणा’ षट्केश्च समज्जिताः पूर्वापेक्षया असंख्येयगुणा अधिका
भवन्तीति । तदपेक्षयाऽपि ‘छक्केहि नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’
षट्केश्च नो षट्केन च समज्जिताः पूर्वापेक्षया संख्येयगुणा अधिका भवन्ति, तथाच

विषयक प्रश्न है इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा
नेरइया छक्कसमज्जिया’ हे गौतम ! सब से कम षट्कसमज्जित नैरयिक
हैं । इनकी अपेक्षा ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ जो नो षट्क
समज्जित नैरयिक हैं वे संख्यातगुणित अधिक हैं । अर्थात् प्रथम की
अपेक्षा द्वितीय संख्यातगुण अधिक हैं । ‘छक्केण य नो छक्केण य सम-
ज्जिया संखेज्जगुणा’ द्वितीय की अपेक्षा एक षट्क से और एक नो
षट्क से समज्जित नैरयिक संख्यातगुण अधिक हैं । ‘छक्केहि य सम-
ज्जिया असंखेज्जगुणा’ अनेक षट्कों से समज्जित नैरयिक पूर्व की
अपेक्षा असंख्यातगुणों अधिक हैं । ‘छक्केहि य नो छक्केण य सम-
ज्जिया संखेज्जगुणा’ तथा—अनेक षट्कों से समज्जित एवं एक नोषट्क

कोणु कोनाथी अधिक छे ? कोणु कोनी परेपर छे ? कोणु कोनाथी विशेषा-
धिक छे ? ओ रीते आ अल्पपणु अने बहुपणु विशेष प्रश्न छे. आ प्रश्नना
उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया छक्कसमज्जिया’ हे
गौतम ! नारकीय ओवे सौथी कम षट्क समज्जित छे. तेमनी अपेक्षाओ ओ
‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ नो षट्क समज्जित वे नारके छे, तेओ
संख्यातगणु अधिक छे. अर्थात् पडेलानी अपेक्षाओ ओल संख्यातगणु
अधिक छे. ‘छक्केहि य समज्जिया असंखेज्जगुणा’ अनेक षट्कोथी समज्जित
नारकीयो पडेलानी अपेक्षाओ असंख्यातगणु अधिक छे. ‘छक्केहि य नो
छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ अनेक षट्कोथी समज्जित अने ओक नो

सर्वापेक्षया अल्पाः षट्कसमर्जिताः स्तथा सर्वापेक्षयाऽप्राप्येतेना अधिका भवन्ति । अपेक्षया अल्पाः अपेक्षका अधिकाः, तत्रापेक्षया भेदमादाय अल्पबहुत्वा-
लापकस्य समावेश इति भावः । 'एवं जाव यणियकुमारा' एवं यावत् स्तनित-
कुमाराः, यथा नारकेषु अपेक्षावादमाश्रित्य अल्पबहुत्वविचारः कृतस्तथैवासुर-
कुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तेषु दशसु भवनपतिषु अल्पबहुत्वविचारः कर-
णीयः सर्वापेक्षयाऽल्पाः षट्कसमर्जिताः स्तनितकुमाराः तदपेक्षया नोषट्कसम-
र्जिताः स्तनितकुमाराः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति तदपेक्षया षट्केन नो

से समर्जित नैरयिक पूर्व की अपेक्षा संख्यातगुणे अधिक होते हैं । तथा
च सबकी अपेक्षा से अल्प षट्कसमर्जित है और सब की अपेक्षा से
अधिक अनेक षट्कसमर्जित और एक नो षट्क समर्जित हैं । तथा
मध्यवर्ती जो हैं वे पूर्व की अपेक्षा से आगे के अधिक हैं । अपेक्षा
से अल्प हैं और अपेक्षा से अधिक हैं—इस प्रकार अपेक्षा से भेद को
लेकर अल्पबहुत्व के आलापक का समावेश है ।

'एवं जाव यणियकुमारा' जिस प्रकार से नारकों में अपेक्षा भेद को
लेकर यह अल्पबहुत्व का विचार किया गया है उसी प्रकार से असुर-
कुमार से लेकर स्तनितकुमारतक के दश भवनपतियों में भी अल्प-
बहुत्व का विचार कर लेना चाहिये इस प्रकार सब की अपेक्षा अल्प
षट्कसमर्जित स्तनितकुमार हैं और इनकी अपेक्षा नोषट्क समर्जित
स्तनितकुमार संख्यातगुणों अधिक हैं इनकी अपेक्षा षट्क से और एक

षट्कथी समर्जित नैरयिक पहेलानी अपेक्षाये संख्यातगुणा अधिक डोय छे
तथा सौनी अपेक्षाथी अल्प षट्क समर्जित छे, अने सौनी अपेक्षाये अधिक
अनेक षट्क समर्जित अने अेक नो षट्क समर्जित छे, तथा तेनी मध्यना
ने छे ते पहेला पहेलानी अपेक्षाथी आगण आगणना अधिक छे, अपे-
क्षाये अल्प छे, अने अपेक्षाये अधिक छे, आ रीते उडेवाभां अपेक्षा
लेहने लधने अल्प, बहुत्वना आलापकेना समावेश थाय छे, 'एवं जाव
यणियकुमारा' ने रीते नारकेभां अपेक्षा लेहने लधने आ अल्प बहुत्वना
विचार करवाभां आये छे, अेन रीते असुरकुमारोथी लधने स्तनितकुमार
सुधीना दश भवनपतियोभां पण अल्पपणु अने बहुत्वपणुना विचार सम-
नवे, अे रीते मध्यनी अपेक्षाये अल्प षट्क समर्जित स्तनितकुमार छे,
अने तेयोनी अपेक्षाये नो षट्क समर्जित स्तनितकुमार संख्यातगुणा
अधिक छे, तेयोनी अपेक्षाये अेक षट्कथी अने अेक नो षट्कथी समर्जित

पट्केन समर्जिताः स्तनितकुमाराः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति तदपेक्षयापि असंख्यातगुणा अधिकाः पट्कैः समर्जिताः स्तनितकुमारा भवन्ति ततोऽपि संख्यातगुणा अधिकाः पट्कैश्च नो पट्केन च समर्जिताः स्तनितकुमारा भवन्ति । अयं भावः—नारकादिरस्तनितकुमारान्ता आद्याः स्तोकाः पट्कस्थानस्यैकत्वात्, द्वितीयाः संख्यातगुणाः नो पट्कस्थानानां बहुत्वात् । तृतीयचतुर्थपञ्चमेषु प्रत्येकं स्थानबहुल्यात् सूत्रोक्तं बहुत्वं विज्ञेयमिति, अथवा वस्तुस्वभावादेवं ज्ञातव्यमिति । पृथिवीकायिकादिविषये अल्पबहुत्वं ज्ञातुमाह—‘एएसि णं भंते’ इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं छक्केहिं समज्जियाणं’ एतेयां खलु भदन्त ! पृथिवीकायि-

नो पट्क से समर्जित स्तनितकुमार संख्यातगुणें अधिक हैं इनकी अपेक्षा असंख्यातगुणें अधिक अनेकपट्कों से समर्जित स्तनितकुमार हैं । इनकी अपेक्षा संख्यातगुणें अधिक अनेकपट्कों से समर्जित और एक नो पट्क से समर्जित स्तनितकुमार हैं । तात्पर्य इसका यह है—पट्क स्थान की एकता से नारक से लेकर स्तनितकुमार तक के आदि के जीव स्तोक हैं नो पट्क स्थानों की बहुता होने से नारक से लेकर स्तनितकुमार तक के द्वितीयस्थान के जीव संख्यातगुणे हैं तृतीय, चतुर्थ एवं पंचम इन स्थानों में सूत्रोक्त बहुता प्रत्येक स्थान की बहुता से है ऐसा जानना चाहिये अथवा—वस्तुस्वभाव से ऐसा जानना चाहिये ।

पृथिवीकायिक आदि के विषय में अल्पबहुत्व जानने के लिये अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं छक्केहिं

स्तनितकुमार संख्यातगुणा अधिक छे. तेज्जेनी अपेक्षाजे असंख्यातगुणा अधिक अनेक पट्केथी समञ्जत स्तनितकुमार छे. तेमनी अपेक्षाजे संख्यातगुणा अधिक अनेक पट्केथी समञ्जत अने जेक नो पट्केथी समञ्जत स्तनितकुमार छे. कडेवानुं तात्पर्य जे छे के-पट्क स्थाननी जेकताथी नारकथी लधने स्तनितकुमार सुधीना पडेवाना जेवे अदप छे, नो पट्क स्थानानुं अहुपणु डोवाथी नारकथी लधने स्तनितकुमार सुधीना भील स्थानना जेवे संख्यातगुणा छे, त्रील, येथा अने पांचमां स्थानोमां प्रत्येक स्थानना अहुपणुथी सूत्रोक्त अहुपणुं छे. तेम समञ्जुं अथवा वस्तु स्वभावथी तेम छे. तेम समञ्जुं.

हवे गौतमस्वामी पृथ्वीकायिक विगेरेनुं अदप अहुपणु लणुवा भाटे प्रलुने पूछे छे के—‘एएसि णं भंते ! पुढवीकाइयाणं छक्केहिं समज्जियाणं’ डे लगवन् अनेक पट्केथी समञ्जत पृथ्वीकायिके अने ‘छक्केहिं य नो छक्केणय समज्जियाणं’ अनेक

कानां षट्कैश्च समर्जितानाम् तथा 'छक्केहि य नो छक्केण य समज्जियाणं' षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताम् इत्येवं विकल्पद्वयवताम् 'कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा' कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' सर्वस्तोकाः—सर्वेभ्योऽल्पाः षट्कैः समर्जिताः पृथिवीकायिका जीवाः, तदपेक्षया 'छक्केहि य नोछक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा' षट्कैश्च नोषट्केन च समर्जिताः संख्येयगुणाः, एवं च सर्वापेक्षया चतुर्थविकल्पवन्तः पृथिवीकायिका अल्पाः पञ्चमविकल्पवन्तः पृथिवीकायिका जीवाः संख्यातगुणा अधिका भवन्ति इति भावः । 'एवं जाव वणस्सइ

समज्जियाणं, हे भदन्त ! अनेक षट्कों से समर्जित पृथिवीकायिको एवं 'छक्केहि य नो छक्केण य समज्जियाणं' अनेक षट्कों से और एक नो षट्क से समर्जित—इन दो विकल्पों से समर्जित पृथिवीकायिकों के मध्य में 'कयरे कयरेहितो' कौन किससे अल्प है ? कौन किससे अधिक है ? कौन किससे तुल्य है ? और कौन किससे विशेषाधिक है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' हे गौतम ! सब से कम वे पृथिवीकायिक हैं जो अनेक षट्कसमर्जित हैं । और इनकी अपेक्षा से संख्यातगुणों अधिक वे पृथिवीकायिक हैं जो अनेक षट्कों से एवं एक नो षट्क से समर्जित हैं । इस प्रकार सर्व की अपेक्षा स्तोक चतुर्थविकल्पवाले पृथिवीकायिक जीव हैं । और इनसे संख्यातगुणों अधिक पंचमविकल्पवाले पृथिवीकायिक जीव हैं 'एवं जाव वण-

षट्कैथी अने ओक नो षट्कथी समलत—अर्थात् आ जे विकल्पेथी समलत पृथ्वीकायिकेमां 'कयरे कयरेहितो' केणु केनाथी विशेषाधिक छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढवीकाइया छक्केहिं समज्जिया' हे गौतम ! जे अनेक षट्क समलत छे, तेवा पृथिवीकायिके सीथी ओछा छे, अने तेमनी अपेक्षाजे जे अनेक षट्कैथी अने ओक नो षट्कथी समलत छे, तेओ सञ्ख्यातगुणा अधिक छे, आ रीते पधानी अपेक्षाजे अल्प ओथा विकल्पवाणा पृथ्वीकायिक लवे छे, अने तेमनाथी सञ्ख्यातगुणा अधिक पायमा विकल्पवाणा पृथ्वीकायिक लवे छे 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' ओज रीते यावत्, वनस्पतिकायिकसुं अल्पपल्लु

काइयाणं' एवं यावद् वनस्पतिकायिकानां जीवानामल्पबहुत्वमवगन्तव्यम् यथा पृथिवीकायिकैकेन्द्रियजीवानामल्पबहुत्वमुक्तम् तथैवापकायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियजीवानाम् अल्पबहुत्वमवगन्तव्यम् पट्कैः समर्जितवनस्पतिकायिकाः सर्वस्तोकाः, पट्कैश्च नो पट्केन च समर्जिता वनस्पतिकायिकाः पूर्वपेक्षया संख्यातगुणा अधिका भवन्ति । एवमेव अपकायिकतेजस्कायिकवायुकायिकजीवानामपि अल्पबहुत्वमवगन्तव्यम् । 'वेइंदियाणं जाव वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' द्वीन्द्रियाणां यावद्वैमानिकानाम् यथा नैरयिकाणाम् द्वीन्द्रियजीवादारभ्य वैमानिकपर्यन्तानां पट्कादिमर्जितानाम् अल्पबहुत्वं

रसइकाइयाणं' इसी प्रकार से यावत् वनस्पतिकायिक जीवों का अल्प बहुत्व जानना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीवों का अल्प बहुत्व कहा गया है उसी प्रकार से अपकायिक, तेजस्कायिक वायुकायिक एवं वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियजीवों का भी अल्प बहुत्व जानना चाहिये इनमें अनेक पट्कों से समर्जित-अनेक-६ की संख्या में उत्पन्न हुए वनस्पतिकायिक जीव सर्व से कम हैं और जो अनेक पट्कों से एवं एक नो पट्क से समर्जित-एक से लेकर पांच की संख्या में उत्पन्न हुए-वनस्पतिकायिक जीव हैं, वे पूर्व की अपेक्षा संख्यात गुणों अधिक होते हैं इसी प्रकार का अल्पबहुत्व अपकायिक, तेजस्कायिक एवं वायुकायिक जीवों का भी जानना चाहिये 'वेइंदियाणं जाव वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' तथा-द्वीन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक के जो पट्क समर्जित जीव हैं उनका अल्प बहुत्व नारक जीव के

अने बहुपणु समञ्जु'. अर्थात् जे प्रमणे पृथ्वीकायिक ऐकेन्द्रिय लोवानु' अल्प बहुपणु' छलुं छे, ऐजे रीते अपकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक अने वनस्पतिकायिक ऐकेन्द्रियवाणा लोवानु' पणु अल्प बहुपणु समञ्जु देवुं तेमां अनेक पट्केथी समञ्जुत-अनेक पट्कनी सञ्ज्यामां उत्पन्न थयेला वनस्पतिकायिक लोवा सर्वथी कम-अल्प छे. अने जे अनेक पट्केथी अने ऐके नो पट्केथी समञ्जुत-ऐकेथी लधने पांच सुधीनी सञ्ज्यामां उत्पन्न थयेल वनस्पतिकायिक लोवा छे, तेजा पडेलांनी अपेक्षाथी सञ्जातगणु अधिक छाय छे. आज प्रमाणेनुं अल्प बहुपणु अपकायिक, तेजस्कायिक, अने वायुकायिक लोवानुं पणु समञ्जु'. 'वेइंदियाणं जाव वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं' तथा जे द्वीन्द्रियोथी लधने वैमानिक सुधीना पट्क समञ्जुत जे लोवा छे,

નારકવદેવ અવગન્તવ્યમ્ તથાહિ-ષટ્કસમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ સર્વસ્તોકાઃ, નો ષટ્કસમર્જિતાઃ- દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ પૂર્વાપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ, એતદપેક્ષયા ષટ્કેન નો ષટ્કેન સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ; ષટ્કૈશ્ચ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવા અસંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તિ, તદપેક્ષયા ષટ્કૈશ્ચ નો ષટ્કેન ચ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયજીવાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકા ભવન્તીતિ । સર્વાપેક્ષયાઽલ્પાઃ ષટ્કસમર્જિત દ્વીન્દ્રિયાઃ, સર્વાપેક્ષયાઽધિકાઃ ષટ્કૈ નોષટ્કેન, ચ સમર્જિતા દ્વીન્દ્રિયા જીવાઃ મધ્યવર્તિનાં તુ પરસ્પરાપેક્ષયા જઘન્યમલ્પત્ત્વમ્ વહુત્ત્વં ચ ભવતીતિ એવમેવ ત્રીન્દ્રિયત આરભ્ય વૈમાનિકપર્યન્તાનાં ષટ્કાદિસમર્જિતાના-

અલ્પ વહુત્ત્વ કે જૈશ્વા જાનના ચાહિથે હસ પ્રકાર ષટ્કસમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સર્વ સે કમ હૈં નોષટ્ક સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાત ગુણે અધિક હૈં । એક ષટ્ક સે ઓર એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પૂર્વ કી અપેક્ષા સંખ્યાત ગુણે અધિક હૈં । અનેક ષટ્ક સમર્જિત દ્વીન્દ્રિયજીવ અસંખ્યાત ગુણ હૈં અનેક ષટ્કો સે એવં એક નો ષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે હનકી અપેક્ષા સે સંખ્યાતગુણે અધિક હૈં । હસ પ્રકાર સંખ કી અપેક્ષા ષટ્કસમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સવસે કમ હોતે હૈં ઓર અનેક ષટ્કો સે સમર્જિત એવં એક નોષટ્ક સે સમર્જિત જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે સંખ્યાતગુણે અધિક હોતે હૈં । તથા મધ્યવર્તી જો દ્વીન્દ્રિય જીવ હૈં વે પરસ્પરાપેક્ષ જઘન્ય સે અલ્પ મી હૈં ઓર વહુત મી હૈં । હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય સે લેકર વૈમાનિક પર્યન્ત જો ષટ્કાદિ સમર્જિત જીવ હૈં ડનકા

તેઓનું અલ્પ અને બહુપણુ નારક ભવેના અલ્પ બહુપણુની જેમ સમજવું. એ રીતે ષટ્ક સમજીત જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે. તેઓ સૌથી અલ્પ હોય છે. નોષટ્ક સમજીત જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે, તેઓ પહેલાની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણુ અધિક છે. એક ષટ્કથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે, તે પહેલાની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણુ અધિક છે. અનેક ષટ્ક સમજીત દ્વીન્દ્રિય ભવે સંખ્યાતગણુ છે. અનેક ષટ્કોથી અને એક નો ષટ્કથી સમજીત જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે, તેઓ તેમની અપેક્ષાથી સંખ્યાતગણુ અધિક છે. આ રીતે સૌની અપેક્ષાએ ષટ્ક સમજીત જે બે ધન્દ્રિયવાળા ભવે છે, તેઓ સૌથી અલ્પ હોય છે, અને અનેક ષટ્કોથી સમજીત તથા એક નો ષટ્કથી સમજીત જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે તેઓ સંખ્યાતગણુ અધિક હોય છે. તથા મધ્યમાં રહેલા જે બે ધન્દ્રિય ભવે છે, તેઓ પરસ્પરની અપેક્ષાથી જઘન્યથી અલ્પ પણ છે, અને

મલ્પવહુત્વમવગન્તવ્યમ્ અભિલાપપ્રકારસ્તુ સર્વત્ર પ્રતિદ્વંડકં સ્વયમેવ વિરચનીય મિતિ । અથ સિદ્ધાનામલ્પવહુત્વમાહ—‘एएसि णं भंते । सिद्धाणं’ इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! सिद्धाणं’ एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धाणाम् ‘छक्कसमज्जियाणं’ पट्क समर्जितानाम् ‘नो छक्कसमज्जियाणं’ नो पट्कममर्जितानाम् ‘जाव छक्केहि य नो छक्केण य समज्जियाणं’ यावत् पट्कैश्च नो पट्केन च समर्जितानाम् अत्र यावत्पदेन पट्केन च नो पट्केन च समर्जितानाम् तथा पट्कैश्च समर्जितानाम् ग्रहणं भवतीति एवंविधानां सिद्धाणाम् ‘कयरे कयरेहितो जाव त्रिसेसाहिया वा’ कतरे कतरेभ्यो यावत् अल्पा वा बहुला वा तुल्या वा विशेषाधिकावेति अल्प-

અલ્પ વહુત્વ જાન લેના ચાહિયે હનકે અભિલાપ કા પ્રકાર સર્વત્ર હર-
 એક દ્વંડક સે સ્વયં વના લેના ચાહિયે અથ ગૌતમ સિદ્ધોં કે વિષય મેં અલ્પ
 વહુત્વ જાનને કે અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન સે પેલા પૂછતે હે—‘एएसि णं भंते !
 सिद्धाणं’ इत्यादि—हे भदन्त । जो सिद्ध षट्कसमर्जित होते हैं नो पट्क
 समर्जित होते हैं, यावत् अनेक पट्क और एक नो पट्क से समर्जित
 होते हैं—यहां यावत् पद से ‘पट्केन च नो पट्केन च समर्जितानाम्
 षट्कैश्च समर्जितानाम्’ इन दो पदों का ग्रहण हुआ है इनके अनुसार
 जो सिद्ध एक ष्क से और एक नो पट्क से समर्जित होते हैं, और
 जो सिद्ध अनेक पट्कों से समर्जित होते हैं—ऐसे उन सिद्धों के बीच
 में कौन कौन सिद्ध किनकी अपेक्षा अल्प हैं ? कौन सिद्ध किनकी
 अपेक्षा बहुत हैं ? , कौन सिद्ध किनकी अपेक्षा तुल्य हैं और कौन सिद्ध

બહુ પણ છે, એજ રીતે ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોથી લઈને વૈમાનિક સુધીના
 પરકાદિ સમર્જિત જે જીવો છે, તેઓનું અલ્પ બહુપણુ સમજી લેવું. તેના
 અભિલાપનો પ્રકાર બધે જ તમામ દંડકોમાં સ્વયં બનાવી સમજી લેવો.

હવે ગૌતમસ્વામી સિદ્ધોના સંબંધમાં અલ્પ બહુપણુ જાણવા માટે
 પ્રશ્નને પૂછે છે કે—‘एएसि णं भंते ! सिद्धाणं’ इत्यादि हे भगवन् જે સિદ્ધ પટ્ક
 સમર્જિત હોય છે, નો પટ્ક સમર્જિત હોય છે, યાવત્ અનેક પટ્કો અને
 એક નો પટ્કથી સમર્જિત હોય છે, અર્થિ યાવત્ પદથી ‘पट्केन च नो पट्-
 केन च समर्जितानाम् पट्कैश्च समर्जितानाम्’ આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે. આ
 કથન પ્રમાણે જે સિદ્ધ એક પટ્કથી અને એક નો પટ્કથી સમર્જિત હોય
 છે, અને જે સિદ્ધો અનેક પટ્કોથી સમર્જિત હોય છે, એવા તે સિદ્ધોમાં
 કયા કયા સિદ્ધો કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે ? કયા સિદ્ધો કોની અપેક્ષાએ
 અધિક છે ? કયા સિદ્ધ કોની અપેક્ષાએ તુલ્ય છે ? અને કયા સિદ્ધ કોની

बहुत्वविषयकः प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा सिद्धो छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया’ सर्वरतोकाः—सर्वेभ्योऽल्पीयांसः सिद्धाः ये षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः पञ्चमविकल्पयुक्ताः सिद्धाः सर्वापेक्षया न्युनाः, ‘छक्केहि समज्जिया संखेज्जगुणा’ षट्कैः समर्जिताः संख्येयगुणा अधिकाः, पञ्चमविकल्पविकल्पितसिद्धापेक्षया चतुर्थविकल्पविकल्पिताः सिद्धाः संख्यातगुणा अधिका भवन्तीति । ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ षट्केन च नो षट्केन च समर्जिताः सिद्धाः चतुर्थविकल्पयुक्तसिद्धापेक्षया संख्यातगुणा अधिका भवन्ति । ‘छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ षट्कसमर्जिताः सिद्धाः संख्यातगुणाः अधिका भवन्ति, ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ नो षट्कसम-

किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इस प्रकार के इन सिद्ध संबंधी अल्प बहुत्व विषय के प्रश्नों के उत्तर में प्रसु उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं— ‘गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धो छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया’ हे गौतम ! सबसे कम सिद्ध वे हैं जो अनेक षट्कों से एवं एक नो षट्क से समर्जित होते हैं । ‘छक्केहि समज्जिया संखेज्जगुणा’ तथा जो सिद्ध केवल अनेक षट्कों से समर्जित होते हैं ऐसे वे सिद्ध पंचमविकल्पवाले सिद्धों की अपेक्षा संख्यातगुणों अधिक होते हैं । ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ जो सिद्ध एक षट्क से और एक नो षट्क से समर्जित होते हैं वे सिद्ध चतुर्थविकल्पवाले सिद्धों की अपेक्षा संख्यातगुणों अधिक होते हैं । ‘छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ जो सिद्ध छक्क-षट्कसमर्जित होते हैं वे सिद्ध संख्यातगुणे अधिक होते हैं । ‘नो छक्क-

अपेक्षाये विशेषाधिक छे ? ये प्रकारना सिद्धना अल्प बहुत्व संबंधी आ प्रश्नोना उत्तरमां प्रसु गौतमस्वामीने कडे छे के—‘गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धो छक्केहि य नो छक्केण य समज्जिया’ हे गौतम ! सौथी अल्प ते सिद्धो डोय छे, के जेयो अनेक षट्कथी अने एक नो षट्कथी समर्जित डोय छे. ‘छक्केहिय समज्जिया संखेज्जगुणा’ तथा जे सिद्धो केवण अनेक षट्कथी समर्जित डोय छे, जेवा ते सिद्धो पांचमा विकल्पवाणा सिद्धोनी अपेक्षाये संख्यातगुणा अधिक डोय छे. ‘छक्केण य नो छक्केण य समज्जिया संखेज्जगुणा’ जे सिद्धो एक षट्कथी अने एक नो षट्कथी समर्जित डोय छे, ते सिद्धो जेथा विकल्पवाणा सिद्धो करतां संख्यातगुणा अधिक डोय छे. ‘छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’ जे सिद्धो छक्क-षट्क समर्जित डोय छे, ते सिद्धो संख्यातगुणा अधिक डोय छे. ‘नो छक्कसमज्जिया संखेज्जगुणा’

र्जिताः सिद्धाः संख्यातगुणा अधिकाः, एवं च सर्वापेक्षया न्यूनाः षट्कैश्च नो षट्केन च समर्जिताः सिद्धाः, सर्वापेक्षया अधिकाश्च नो षट्कसमर्जिताः सिद्धाः, पञ्चमापेक्षया चतुर्थविकल्पविकल्पिता अधिकाः चतुर्थापेक्षया च तृतीयविकल्पविकल्पिता अधिकाः तृतीयापेक्षया च प्रथमा अधिका इति ॥सू० ३॥

तदेवं षट्कसूत्रं निरूपितम्, अथ द्वादशसूत्रं निरूपयन्नाह—‘नेरइया णं’ इत्यादि,

मूलम्—‘नेरइया णं भंते ! किं बारससमजिया१, नो बारससमजिया२, बारसएण य नो बारसएण य समजिया ३, बारसएहिं समजिया४, बारसएहि य नो बारसएणय समजिया ५, गोयमा ! नेरइया बारससमजिया वि जाव बारसएहि य नो बारसएण य समजिया वि । से केणट्टेणं जाव समजिया वि ? गोयमा ! जे णं नेरइया बारसएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया बारससमजिया ? जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा

समजिया संखेज्जगुणा’ तथा—जो सिद्ध नो षट्क समर्जित होते हैं वे सिद्ध संख्यातगुणों अधिक हैं । इस सर्व की अपेक्षा न्यून वे सिद्ध हैं जो अनेक षट्कों से एवं एक नो षट्क से समर्जित होते हैं एवं सर्व की अपेक्षा अधिक वे सिद्ध हैं जो सिद्ध नो षट्क से समर्जित होते हैं । पञ्चम विकल्पवाले सिद्धों की अपेक्षा चतुर्थ विकल्पवाले सिद्ध अधिक होते हैं, चतुर्थ विकल्पवाले सिद्धों की अपेक्षा तृतीय विकल्पवाले सिद्ध अधिक होते हैं और तृतीय विकल्पवाले सिद्धों की अपेक्षा प्रथम विकल्पवाले सिद्ध अधिक होते हैं ॥सू० ३॥

तथा जे सिद्धो नो षट्क समर्जित होय छे, ते सिद्धो संख्यातगुणा अधिक होय छे. आ रीते अधानी अपेक्षाये अल्प ते सिद्धो होय छे के जे अनेक षट्कथी अने अक-नो षट्कथी समर्जित होय छे, जेवं सौनी अपेक्षाये अधिक ते सिद्धो होय छे के जे सिद्धो नो षट्कथी समर्जित होय छे. मांयमा विकल्पवाणा सिद्धोनी अपेक्षाये योथा विकल्पवाणा सिद्धो अधिक होय छे. योथा विकल्पवाणा सिद्धोनी अपेक्षाये त्रीण विकल्पवाणा सिद्धो अधिक होय छे. अने त्रीण विकल्पवाणा सिद्धो करतां पडेला विकल्पवाणा सिद्धो अधिक होय छे. ॥ सू० ३ ॥

दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसंति
ते णं नेरइया नोबारससमज्जिया२, जे णं नेरइया बारसएणं
अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया बारसएण य
नो बारसएण य समज्जिया३, जे णं नेरइया णैगेहिं बारसएहिं
पवेसणं पविसंति ते णं नेरइया बारसएहिं समज्जिया४ जे णं
नेरइया णैगेहिं बारसएहिं अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं
वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारसएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
नेरइया बारसएहि य नो बारसएण य समज्जिया५, से तेणट्टेणं
जाव समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवीकाइया णं
पुच्छा गोयमा ! पुढवीकाइया नो बारससमज्जिया१ नो नोबारस-
समज्जिया२, नो बारसएण य समज्जिया३, बारसएहिं सम-
ज्जिया४ बारसेहि य नो बारसएण य समज्जिया वि ५ । से केण-
ट्टेणं जाव समज्जिया वि ? गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया णैगेहिं
बारसएहिं पवेसणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया बारसएहिं
समज्जिया जे णं पुढवीकाइया णैगेहिं बारसएहिं अन्नेण य
जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं एक्कारस-
एणं पवेसणएणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया बारसएहिं नो
बारसएण य समज्जिया से तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि, एवं
जाव वणस्सइकाइया । बेइंदिया जाव सिद्धा जहा नेरइया ।
एएसिं णं भंते ! नेरइयाणं बारससमज्जियाणं० सव्वेसिं

अप्पाबहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं नवरं बारसाभिलावो सेसं
 तं चेव । नेरइया णं भंते ! किं चुलसीईसमज्जिया? नोचुल-
 सीई समज्जिया२ चुलसीईए य नो चुलसीईए य समज्जिया३
 चुलसीईहिं समज्जिया४ चुलसीईहिं य नोचुलसीईए य सम-
 ज्जिया५? गोयमा ! नेरइया चुलसीई समज्जिया वि जाव
 चुलसीईहि य नो चुलसीईए य समज्जिया वि । से केणट्टेणं भंते!
 एवं बुच्चइ जाव समज्जिया वि? गोयमा ! जे णं नेरइया
 चुलसीईएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीई
 समज्जिया? । जे णं नेरइया जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा
 तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
 नेरइया नो चुलसीई समज्जिया२ । जे णं नेरइया चुलसीईएणं
 अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
 तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीइएण य
 नो चुलसीईए य समज्जिया३, जे णं नेरइया णेगेहिं
 चुलसीइएहिं पवेसणं पविसंति ते णं नेरइया चुलसीइ-
 एहिं समज्जिया४ जे णं नेरइया णेगेहिं चुलसीइए-
 हिय अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा
 उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं नेरइया
 चुलसीईहि य नो चुलसीईए य समज्जिया५, से तेणट्टेणं जाव
 समज्जिया वि । एवं जाव थणियकुमारा । पुढवीकाइया तहेव
 पच्छिउल्लएहिं दोहिं२ नवरं अभिलावो चुलसीईओ भंगो, एवं जाव

वणस्सइकाइया, बेइंदिया जाव वेमाणिया जहा नेरइया । सिद्धा
 णं पुच्छा गोयमा ! सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१ नोचुल-
 सीइ समज्जिया वि२ चुलसीईए य नोचुलसीईए य समज्जिया
 वि३, नो चुलसीईहि समज्जिया४, नो चुलसीईहिय नो चुल-
 सीईए य समज्जिया५ । से केणट्टेणं जाव समज्जिया गोयमा !
 जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा
 चुलसीइ समज्जिया । जे णं सिद्धा जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं
 वा तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं
 सिद्धा नो चुलसीइ समज्जिया । जे णं सिद्धा चुलसीइएणं
 अन्नेण य जहन्नेणं एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं
 तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं सिद्धा चुलसीइए य नो-
 चुलसीइए य वा समज्जिया । से तेणट्टेणं जाव समज्जिया ।
 एएसि णं भंते ! नेरइयाणं चुलसीइ समज्जियाणं नो चुल-
 सीइसमज्जियाणं० सव्वेसिं अप्पाबहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं
 जाव वेमाणियाणं नवरं अभिलावो चुलसीइओ । एएसि णं
 भंते ! सिद्धाणं चुलसीइसमज्जियाणं नो चुलसीइसमज्जियाणं
 चुलसीइए य नो चुलसीइए य समज्जियाणं कयरे कयरेहितो
 जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा सिद्धा चुलसीईए
 य नो चुलसीइए य, समज्जिया चुलसीइसमज्जिया अणंतगुणा
 नोचुलसीइसमज्जिया अणंतगुणा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति
 जाव विहरइ' ॥सू० ४॥

वीसइमे सए दसमो उद्देशो समत्तो ॥

॥ वीसइमं सयं समत्तं ॥

छाया—नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं द्वादशसमर्जिताः ? नोद्वादश-
समर्जिताः २, द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, द्वादशकैः समर्जिताः
४, द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ५, गौतम ! नैरयिकाः द्वादशसम-
र्जिता अपि यावद् द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता अपि । तत् केनार्थेन
यावत् समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु नैरयिकाः द्वादशकेन प्रवेशनकेन प्रवि-
शन्ति, ते खलु नैरयिका द्वादशसमर्जिताः १ ये खलु नैरयिका जघन्येन एकेन
वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु
नैरयिकाः नोद्वादशसमर्जिताः २, ये खलु नैरयिका द्वादशकेन अन्येन च जघ-
न्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते
खलु नैरयिकाः द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, ये खलु नैरयिकाः
अनेकै द्वादशकैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, ते खलु नैरयिकाः द्वादशकैः समर्जिताः
४, ये खलु नैरयिका अनेकै द्वादशकैरन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा,
त्रिभिर्वा उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिका द्वादशकैश्च
नोद्वादशकेन च समर्जिताः ५, तत्केनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत्
स्तनितकुमाराः । पृथिवीकायिकाः खलु पृच्छा, गौतम ! पृथिवीकायिका नोद्वादश-
समर्जिताः १ नो नोद्वादशसमर्जिताः २, नोद्वादशकेन च समर्जिताः ३, द्वादशकैः
समर्जिता ४, द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिताः अपि ५, तत्केनार्थेन
यावत् समर्जिता अपि ? गौतम ! ये खलु पृथिवीकायिकाः अनेकै द्वादशकैः प्रवे-
शनकं प्रविशन्ति ते खलु पृथिवीकायिकाः द्वादशकैः समर्जिताः । ये खलु पृथिवी-
कायिकाः अनेकैः द्वादशकैरन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा
उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु पृथिवीकायिका द्वादशकैश्च
नोद्वादशकेन च समर्जिताः तत् केनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावद्द्वन्-
स्रतिकायिकाः । द्वीन्द्रिया यावत् सिद्धा यथा नैरयिकाः । एतेषां खलु भदन्त !
नैरयिकाणां द्वादशसमर्जितानाम्० सर्वेषामल्पबहुत्वं यथा पट्कसमर्जितानाम्,
नवरं द्वादशाभिलापः शेषं तदेव । नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं चतुरशीतिसमर्जिताः
१, नो चतुरशीतिसमर्जिताः २, चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः
३, चतुरशीतिभिः समर्जिताः ४, चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः
५, गौतम ! नैरयिकाश्चतुरशीत्या समर्जिता अपि, यावत् चतुरशीतिभिर्नो
चतुरशीत्या च समर्जिता अपि । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते यावत् सम-
र्जिता अपि । गौतम ! ये खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति
ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिः समर्जिताः १ । ये खलु नैरयिकाः जघन्येन एकेन

वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः नो चतुरशीतिसमर्जिताः २ । ये खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकेन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ३ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैश्चतुरशीतिकैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाः चतुरशीतिकैः समर्जिताः ४ । ये खलु नैरयिकाः अनेकैश्चतुरशीतिकैः अन्येन च जघन्येन एकेन वा यावदुत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन यावत्प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ५ । तत् तेनार्थेन यावत् समर्जिता अपि । एवं यावत् स्तनित्तुमाराः । पृथिवीकायिका स्तथैव, पश्चिदाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्याम्, नन्नरमभिलाषश्चतुरशीतिको भङ्गः, एवं यावद् वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रिया यावद्वैमानिका यथा नैरयिकाः । सिद्धाः खलु पृच्छा, गौतम ! सिद्धाश्चतुरशीतिसमर्जिता अपि १, नो चतुरशीतिसमर्जिता अपि २, चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिता अपि ३, नो चतुरशीतिभिः समर्जिताः ४ नो चतुरशीतिभिश्च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः ५, तत्केनार्थेन यावत् समर्जिताः ? गौतम ! ये खलु सिद्धाश्चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धाश्चतुरशीतिसमर्जिताः, ये खलु सिद्धा जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ते खलु सिद्धा नो चतुरशीतिसमर्जिताः । ये खलु सिद्धाश्चतुरशीतिकेन अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति ते खलु सिद्धाः चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिताः । तत् तेनार्थेन यावत् समर्जिताः ॥ एतेषाम् खलु भदन्त ! नैरयिकाणां चतुरशीतिसमर्जितानाम्, नो चतुरशीतिसमर्जितानाम्० सर्वेषामल्पवहुत्वं यथा षट्कसमर्जितानाम् यावद्वैमानिकानाम्, नन्नरमभिलाषश्चतुरशीतिकः । एतेषां खलु भदन्त ! सिद्धानां चतुरशीतिसमर्जितानां चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जितानां कतरे कतरेभ्यो यावद्विशेषाधिका वा गौतम ! सर्वश्लोकाः सिद्धाश्चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः, चतुरशीतिसमर्जिता अनन्तगुणाः, नो चतुरशीतिसमर्जिता अनन्तगुणाः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥ सू० ४ ॥

॥ विंशतिशतके दशमोद्देशकः समाप्तः ॥ २०-१० ॥

॥ विंशतिशतकं समाप्तम् ॥

ટીકા—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા ૧,’ નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિં દ્વાદશસમર્જિતાઃ, એકસ્મિન્ સમયે દ્વાદશસંખ્યયા સમુત્પન્ના દ્વાદશસમર્જિતા ઇતિ કથ્યન્તે, ‘નો વારસસમજ્જિયા વા ૨, નોદ્વાદશસમર્જિતાઃ ૨, એકસ્મિન્ સમયે એકાદારમ્ય એકાદશપર્યન્તાડન્યતમસંખ્યયા સમુત્પન્નાઃ નો દ્વાદશસમર્જિતા ઇતિ કથ્યન્તે ૨ । ‘વારસણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૩’ દ્વાદશકેન ચ નો-દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ, દ્વાદશસંખ્યયા, એકાદશપર્યન્તાન્યતમસંખ્યયા ચ સમુત્પન્ના દ્વાદશકેન નો દ્વાદશકેન સમર્જિતાઃ કથ્યન્તે ૩ । ‘વારસણિં સમજ્જિયા’

હસ પ્રકાર સે ષટ્કસૂત્ર કા નિરૂપણ કરકે અવ સૂત્રકાર દ્વાદશ-સૂત્ર કા નિરૂપણ કરતે હૈં—‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—એક સમય મેં જો ૧૨ કી સંખ્યા સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે દ્વાદશ સમર્જિત કહે જાતે હૈં યહાં ગૌતમ ને પ્રમુ સે એસા પૂછા હૈં—હે મદન્ત ! નૈરયિક વ્યા દ્વાદશ સમર્જિત હોતે હૈં—અર્થાત્ એક સમય મેં વ્યા ૧૨ નારક એક સાથ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘નોવારસ સમજ્જિયા વા’ યા નો વારસ સમર્જિત હોતે હૈં ? અર્થાત્ એક સે લેકર ગ્યારહ તક કી સંખ્યા મેં સે કિસી એક સંખ્યા મેં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા ‘વારસ-ણ ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા ૩’ એક દ્વાદશક સંખ્યા મેં ઓર એક નોદ્વાદશક સંખ્યા મેં વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ૩ નો દ્વાદશક સમર્જિત શબ્દ કા તાત્પર્ય હૈં એક સે લેકર ૧૧ સંખ્યા મેં સે કિસી એક સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન

આ રીતે ષટ્ક સૂત્રનું નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર દ્વાદશ સૂત્રનું નિરૂપણ કરે છે. ‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં વારસસમજ્જિયા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—એક સમયમાં ૧૨ ખારની સંખ્યાથી જેઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ દ્વાદશ સમર્જિત કહેવાય છે. આ વિષયમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ નારદીય જીવો શું દ્વાદશ સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ એકજ સમયમાં ખાર ૧૨ નારકો એક સાથે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ? ‘નો વારસસમજ્જિયા વા’ અથવા નો વારસ સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ એકથી લઈને અગ્યાર સુધીની સંખ્યા પૈકી કોઈપણ એક સંખ્યાથી સમર્જિત હોય છે ? અર્થાત્ ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ‘વારસણ ય નો-વારસણ ય સમજ્જિયા’ ૩ । એક ખારની સંખ્યામાં અને એક નો વારસ સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે ? ૩ નો દ્વાદશ સમર્જિત શબ્દનો અર્થ એકથી લઈને ૧૧ અગ્યારની સંખ્યા પૈકી કોઈપણ એક સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થવું

द्वादशकैः समर्जिताः, एकसमये अनेकद्वादशसंख्यया समुत्पन्नाः द्वादशकैः समर्जिताः, इति कथ्यन्ते४ । 'वारसएहि य नो वारसएण य समज्जिया५' द्वादशकै नो द्वादशकेन च समर्जिताः अनेकद्वादशैस्तथा एकादारभ्य एकादशपर्यन्तान्यतम संख्यया सह एकस्मिन् समये समुत्पन्ना द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन समर्जिता इति कथ्यन्ते५ । तदेवं द्वादशसंख्यामादाय नारकाणामुत्पत्तिविषयकः प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइया वारससमज्जिया वि जाव वारसएहि य नो वारसएण य समज्जिया वि' नैरयिकाः द्वादशसमर्जिता अपि द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिता अपि, हे गौतम ! नारकाः द्वादशसमर्जिता अपि१, नो द्वादशसमर्जिता अपि२, द्वादशकेन नोद्वादशकेन समर्जिता अपि३, द्वादशकैः समर्जिता अपि४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिता अपि५, भवन्ति, अत्र यावत् पदेन द्वितीयतृतीयचतुर्थविकल्पानां संग्रहो भवतीत्युत्तरम् । द्वादशादि-

होना अथवा 'वारसेहिं समज्जिया' एक समय में वे अनेक द्वादशों की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—वारसेहिं य नो वारसएण य समज्जिया५' एक समय में अनेक द्वादश की संख्या में तथा एक से लेकर एकादश तक की किसी एक संख्या में उत्पन्न होते हैं इस प्रकार के ये पांच प्रश्न नारकों की उत्पत्ति के विषय में गौतम ने प्रभु से पूछे हैं—इनके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—'गोयमा ! नेरइया वारससमज्जिया वि जाव वारसएहि य नो वारसएण य समज्जिया वि' हे गौतम ! नारक द्वादशसमर्जित भी होते हैं ? नो द्वादश समर्जित भी होते हैं ? एक द्वादशक से और एक नो द्वादश से भी समर्जित होते हैं ? द्वादशकों से भी समर्जित होते हैं ? अनेक द्वादशकों से और एक नो द्वादश से भी समर्जित होते

तेनु' नाम नो द्वादश समर्जित छे. अथवा 'वारसेहिं समज्जिया' अेक समयमां तेअे। अनेक द्वादशैनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'वारसेहिं य नो वारसएण य समज्जिया५' अेक समयमां अनेक नारकी संख्यामां तथा अेकथी लधने ११ अगीयार सुधीनी कोधपणु अेक संख्यामां उत्पन्न थाय छे ? आ रीते गौतमस्वामीअे नारकेनी उत्पत्तिना संभधना पांच प्रश्नो भगवानने पूछया छे, आ प्रश्नोता उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! नेरइया वारससमज्जिया वि जाव वारसएहि य नो वारसएण य समज्जिया वि' हे गौतम ! नारके द्वादश समर्जित डोय छे.१, नो द्वादश समर्जित पणु डोय छे.२, अेक द्वादशथी अने अेक नो द्वादशथी पणु समर्जित डोय छे.३, द्वादशकेथी पणु समर्जित डोय छे४, अनेक द्वादशकेथी अने अेक नो द्वादशथी

સમર્જિતત્વે કારણજ્ઞાનાય પુનઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્વેણં ઇત્યાદિ, ‘સે કેળદ્વેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ તત્કેનાથેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે દ્વાદશસમર્જિતાઃ ૧, નો દ્વાદશસમર્જિતાઃ ૨, દ્વાદશકેન ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૩, દ્વાદશકૈઃ સમર્જિતાઃ ૪, દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમર્જિતાઃ ૫ ઇતિ, અત્ર યાવત્પદેન મદન્ત ! ઇત્યારમ્બ્ય દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ ઇત્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતીતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જે ણં નેરહ્યા’ યે સ્વલુ નૈરયિકાઃ ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, યતો નારકા એકસમયે દ્વાદશસંખ્યયાઽહુ પ્રવિશન્તિ ‘તે ણં નેરહ્યા વારસસમજ્જિયા’ તે સ્વલુ

હૈં ૫ યહાં યાવત્પદ સે દ્વિતીય, તૃતીય ઓર ચતુર્થ વિકલ્પોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । અવ ગૌતમ દ્વાદશ આદિ અવસ્થા મેં સમર્જિત પને કે કારણ કો જાનને કે અભિપ્રાય સે એસા પૂછતે હૈં—સે કેળદ્વેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ નારક જીવ દ્વાદશ સમર્જિત ? નો દ્વાદશ સમર્જિત ૨, એક દ્વાદશક સે ઓર એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત ૩ અનેક દ્વાદશોં સે સમર્જિત ૪ ઓર અનેક દ્વાદશોં સે એવં એક નો દ્વાદશક સે સમર્જિત હોતે હૈં ? યહાં યાવત્પદ સે ‘મદન્ત’ યહાં સે લગાકર ‘દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ’ યહાં તક કે ઇન્હોં સ્વસ્ત પદોં કા સંગ્રહ હુઆ હૈ । ઇસકે લક્ષર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં— ‘ગોયમા । જે ણં નેરહ્યા’ જો નૈરયિક ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશક પ્રવેશનક સે પ્રવેશ કરતે હૈં—અર્થાત્ એક સમય મેં દે ૧૨ કી

પણુ સમર્જિત હોય છે. ૫, અહિં યાવત્પદથી ણીળ ત્રીળ અને ચોથા વિકલ્પનો સંગ્રહ થયો છે.

હવે ગૌતમસ્વામી દ્વાદશ વિગેરે અવસ્થામાં સમર્જિતપણાતું કારણ બાણુવાની ઇચ્છાથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—‘સે કેળદ્વેણં જાવ સમજ્જિયા વિ’ હે ભગવન્ આપ એવું શા કારણથી કહો છો કે—નારક જીવો દ્વાદશ સમર્જિત ૧ નો દ્વાદશ સમર્જિત ૨, એક દ્વાદશથી અને એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત ૩ અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત ૪, અને અનેક દ્વાદશોથી અને એક નો દ્વાદશથી પણ સમર્જિત હોય છે. ૫, અહિયાં યાવત્પદથી ‘મદન્ત’ એ શબ્દથી લઈને ‘દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ’ આટલા સુધીના આ તમામ પદોનો સંગ્રહ થયો છે. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા । જે ણં નેરહ્યા’ જે નારકીયો ‘વારસણં પવેસણણં પવિસંતિ’ દ્વાદશ પ્રવેશનકથી પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ એક સમયમાં બારની સંખ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘તે ણં નેરહ્યા વારસ-

नैरयिकाः द्वादशसमर्जिता एकसमये एव द्वादशसंख्याऽनुपविष्टत्वात् द्वादशसम-
र्जिता इति ते कथ्यन्ते १ । 'जे णं नेरइया' ये खलु नैरयिकाः 'जहन्नेणं एककेण
वा दोहिं वा, तीहिं वा' जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं एका-
रसएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कर्षेण एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं
नेरइया नो बारसमज्जिया' ते खलु नैरयिका नोद्वादशसमर्जिता इति कथ्यन्ते २ ।
'जे णं नेरइया बारसएणं' ये खलु नैरयिका द्वादशकेन, 'अन्नेण य जहन्नेण
एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा' अन्येन च जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा
त्रिभिर्वा, 'उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कर्षेण एकादशकेन
प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं नेरइया बारसएण य नोवासएण य समज्जिया ३, ते
खलु नैरयिकाः द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समर्जिता इति कथ्यन्ते ३' 'जे णं

संख्या में उत्पन्न होते हैं - 'ते णं नेरइया बारससमज्जिया' इस कारण वे नैर-
यिक द्वादश समर्जित कहे गये हैं । 'जे णं नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं
वा तीहिं वा उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति' जो नैरयिक
जघन्य से एक प्रवेशनक से दो से तीन प्रवेशनक से और यावत् उत्कृष्ट
से ११ प्रवेशनक से प्रविष्ट होते हैं इस कारण वे नैरयिक नो द्वादशसम-
र्जित कहे गये हैं । 'जे णं नेरइया बारसएणं, अन्नेण य जहन्नेणं एककेण
वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति
ते णं नेरइया बारसएण य नो बारसएण य समज्जिया ३' जो नैरयिक
एक समय में १२ एवं जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और
उत्कृष्ट से ११ प्रवेशनक से प्रवेश करते हैं वे नैरयिक द्वादशसमर्जित

समज्जिया' ते कारण्णथी ते नारकीये द्वादश समञ्जित उडेवाय छे. 'जे णं
नेरइया जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसण-
एणं पविसंति' वे नारकीये जघन्यथी अेक प्रवेशनकथी अथवा जे प्रवेशनकथी
अगर त्रणु प्रवेशनकथी अने उत्कृष्टथी ११ अगीयार प्रवेशनकथी प्रविष्ट थायं छे,
ते नैरयिके नो द्वादश समञ्जित उडेवाभां आण्ण्य छे. 'जे णं नेरइया बारसएणं
अन्नेण य जहन्नेणं एककेण वा दोहिं वा, तीहिं वा उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसएणं
पविसंति ते णं नेरइया बारसएण य नो बारसएण य समज्जिया ३' वे नैरयिके अेक
समयभां १२ गार अने जघन्यथी अेक अथवा जे अथवा त्रणु अने उत्कृष्टथी
अगियार प्रवेशनकथी प्रवेश करे छे, ते नारकीये द्वादश अने नो द्वादश समञ्जित

નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં પવેસણગં પવિસંતિ ' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકૈ દ્વાદશકૈઃ પ્રવેશનકં પ્રવિશન્તિ, 'તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિં સમઙ્ગિજયા૪' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ દ્વાદશકૈઃ સમઙ્ગિજતા યે નારકા ંકસમયેડનેકદ્વાદશસંખ્યાયાં પ્રવિશન્તિ, તસ્માદ્ દ્વાદશકૈઃ સમઙ્ગિજતા ંતિ કથ્યન્તે૪ । 'જે ળં નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં' યે સ્વલુ નૈરયિકા અનેકૈ દ્વાદશકૈસ્તથા 'અન્નેણ ય જહન્નેણં ંગેણ વા દોહિં વા તોહિં વા' અય્નેન ચ જઘન્યેન ંકેન વા દ્વાભયાં વા, ત્રિભિર્વા 'ઉકોસેણં ંગારસણ્ણં પવેસણ્ણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ ંકાદશકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ, 'તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિય નો વારસણ્ણ ય સમઙ્ગિજયા ૫' તે સ્વલુ નૈરયિકાઃ દ્વાદશકૈશ્ચ નો દ્વાદશકેન ચ સમઙ્ગિજતા ંતિ કથ્યન્તે ૫ । 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમઙ્ગિજયા ત્રિ' તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! ંવમુચ્યતે નારકા દ્વાદશકેન સમઙ્ગિજતાઃ ૧

કહે ગયે હૈં । 'જે ળં નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં પવેસણગં પવિસંતિ' જો નૈરયિક અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં 'તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિં સમઙ્ગિજયા૪' વે નૈરયિક અનેક દ્વાદશ સમઙ્ગિજત હૈં—'જે ળં નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં અન્નેણ ય જહન્નેણં ંગેણ વા દોહિં વા તોહિં વા, ઉકોસેણં ંગારસણ્ણં પવેસણ્ણં પવિસંતિ—તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિ ય નો વારસણ્ણ ય સમઙ્ગિજયા૫' જો નૈરયિક ંક સમય મેં અનેક ૧૨ કી સંખ્યા મેં, ંવ જઘન્ય સે ંક, દો, યા તોન કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં ંર ઉત્કૃષ્ટ સે ૧૧ કી સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હૈં વે નૈરયિક અનેક દ્વાદશ સમઙ્ગિજત ંવ નો દ્વાદશસમઙ્ગિજત કહે ગયે હૈં 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમઙ્ગિજયા' હસ કારણ હે ગૌતમ મેંને ંસા કહા હૈં કિ નૈરયિક દ્વાદશ કી સંખ્યા મેં સમઙ્ગિજત હોતે હૈં? નો દ્વાદશ કી

કહેવાય છે 'જે ળં નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં પવેસણગં પવિસંતિ' ં નૈરયિકો અનેક ૧૨ ંારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, 'તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિં સમઙ્ગિજયા૪' તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમઙ્ગિજત છે. 'જે ળં નેરહ્યા ળેગેહિં વારસણ્હિં અન્નેણ ય જહન્નેણં ંગેણ વા દોહિં વા તોહિં વા, ઉકોસેણં ંગારસણ્ણં પવેસણ્ણં પવિસંતિ તે ળં નેરહ્યા વારસણ્હિ ય નો વારસણ્ણ ય સમઙ્ગિજયા૫' ં નારકીયો ંક સમયમાં અનેક ૧૨ ંારની સંખ્યામાં, અને જઘન્યથી ંક, ળે અથવા ત્રણની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ અગીયારની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક દ્વાદશ સમઙ્ગિજત અને ંક નો ંારસ સમઙ્ગિજત કહેવાય છે. 'સે તેણદ્દેણં જાવ સમઙ્ગિજયા' તે કારણે હે ગૌતમ મેં ંવું કહ્યું છે કે—નારકીયો ંારની સંખ્યામાં સમઙ્ગિજત હોય છે ૧ નો દ્વાદશ સમઙ્ગિજત હોય છે. ૨ ંક દ્વાદશની સંખ્યાથી અને ંક

नो द्वादशकेन समर्जिताः २, द्वादशकेन च नो द्वादशकेन च समर्जिताः ३ द्वादशकैः समर्जिताः ४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिताः ५ इति । 'एवं जाव थणियकुमारा' एवं यथा नारकणां द्वादशादि समर्जितत्वं कथितं तथैव असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानामपि द्वादशकादि समर्जितत्वमवगन्तव्यमिति । 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पुच्छा, हे भदन्त ! पृथिवीकायिका जीवाः किं द्वादशसमर्जिताः १, नोद्वादशसमर्जिताः २, द्वादशकेन च नो द्वादशकेन च समर्जिताः ३, द्वादशकैः समर्जिताः ४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिताः इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि. 'गोयमा' हे गौतम !

संख्या से समर्जित होते हैं २ एक द्वादश की संख्या से और एक नो द्वादश की संख्या से समर्जित होते हैं ३, अनेक द्वादश की संख्या से समर्जित होते हैं ४ और अनेक द्वादश की संख्या से और एक नो द्वादश की संख्या से समर्जित होते हैं ५

'एवं जाव थणियकुमारा' जिस प्रकार से यह नारकों में द्वादशादिसमर्जित कहा गया है उसी प्रकार से असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक में भी द्वादश आदि पांच समर्जित कहना चाहिये 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या द्वादशसमर्जित होते हैं ? या नो द्वादशसमर्जित होते हैं २ या एक द्वादश से और एक नो द्वादश से समर्जित होते हैं ३ या अनेक द्वादशों से समर्जित होते हैं ४, अथवा अनेक द्वादशों से और एक नो द्वादश से समर्जित होते हैं ५ इस प्रकार से ये ५ पांच प्रश्न हैं इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु उन

नो द्वादशनी संख्याथी समञ्जत डोय छे. ३ अनेक आरनी संख्याथी समञ्जत डोय छे ४ अने अनेक आरनी संख्याथी अने अेक नो द्वादशनी संख्याथी समञ्जत डोय छे. ५

'एवं जाव थणियकुमारा' जे रीते आ नारकेमां द्वादश विगेरेथी समञ्जत कडेवामां आवेल छे. अेज रीते असुरकुमारथी लधने स्तनितकुमार सुधीमां पणु द्वादश विगेरे पांचे प्रकारथी समञ्जत डोवानुं समणुं. 'पुढवीकाइयाणं पुच्छा' हवे गौतम स्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे डे-डे लगवन् पृथ्वीकायिक अेवे शुं द्वादश समञ्जत डोय छे १, अथवा नो द्वादश समञ्जत डोय छे २, अथवा अेक द्वादशथी अने अेक नो द्वादशथी समञ्जत डोय छे ? ३, अथवा अनेक द्वादशथी समञ्जत डोय छे ? ४, अथवा अनेक द्वादशथी अने अेक नो द्वादशथी समञ्जत डोय छे ? ५, आ रीते अे ५ पांच प्रश्नो छे—आ प्रश्नोना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने अेवुं कडे छे डे-

‘पृथ्वीकाइया नो वारससमज्जिया?’ पृथिवीकायका जीवाः नो द्वादशसमज्जिताः नो-नैव द्वादशकेन समज्जिता भवन्ति?, ‘नो नो वारससमज्जिया?’ नो नो द्वादशसमज्जिताः पृथिवीकायिका नो द्वादशसमज्जिता अपि न भवन्तीतिर। ‘नो वारसएण य नो वारसएण य समज्जिया?’ नो-न वा द्वादशकेन च नोद्वादशकेन च समज्जिता भवन्तिर। अत्र भङ्गत्रयस्य निषेधः। किन्तु ‘वारसेहिं समज्जिया?’ द्वादशकैः समज्जिताः, अनेकाभिर्द्वादशसंख्याभिः एकसमये सहैव जायमानत्वात्, द्वादशकैः समज्जिताः कथ्यन्ते। ‘वारसेहिं य नो वारसएण य समज्जिया वि’ द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समज्जिता अपि, अनेकाभिर्द्वादशसंख्याभिस्तथा नो द्वादशकेन च समज्जिता भवन्ति पृथिवीकायिका जीवाः। अत्र प्रथमद्वितीय-

गौतम से ऐसा कहते हैं कि हे गौतम ! ‘पृथ्वीकाइया नो वारससमसमज्जिया?’ पृथिवीकायिक द्वादश समजित नहीं होते हैं? ‘नो नो वारससमज्जिया’ नो द्वादशक समजित नहीं भी होते हैं? ‘नो वारसएण य नो वारसएण य समज्जिया?’ और एक द्वादश एवं एक नो द्वादशक समजित नहीं होते हैं। इस प्रकार के इन तीन अङ्गों का यहाँ निषेध है। वे पृथिवीकायिक जीव ‘वारसएहिं समज्जिया?’ अनेक द्वादशों से समजित होते हैं—अर्थात् एक समय में अनेक १२ की संख्या में वे साथ साथ उत्पन्न हो जाते हैं इन्हे इसलिये अनेक द्वादशों से समजित कहा गया है तथा—‘वारसेहिं य नो वारसएण य समज्जिया वि’ ये पृथिवीकायिक जीव अनेक द्वादशों की संख्या से एक समय में उत्पन्न हो जाते हैं तथा नो द्वादशक से भी उत्पन्न हो जाते हैं—इसलिये ये अनेक द्वादश संख्याओं से और एक नो द्वादशक से समजित भी

हे गौतम ! ‘पृथ्वीकाइया नो वारससमज्जिया?’ पृथ्वीकायिको द्वादश समञ्जित होता नहीं १ ‘नो नो वारससमज्जिया’ नो द्वादश समञ्जित पणु होता नहीं २ ‘नो वारसएण य नो वारसएण य समज्जिया?’ तेमञ्ज अनेक द्वादश अने अनेक नो द्वादशथी समञ्जित होता नहीं ३ आ रीते आ त्रणे लं गेने तेओमां निषेध करेव छे, तथा ते पृथ्वीकायिक लुवे ‘वारसेहिं समज्जिया?’ अनेक द्वादशोथी समञ्जित होय छे. अर्थात् अनेक समयमां अनेक १२ वारनी संख्यामां तेओ अनेक साथे उत्पन्न थर्ध नय छे. तेथी तेओने अनेक द्वादशोथी समञ्जित कइया छे. तथा ‘वारसेहिं य नो वारसएण य समज्जिया वि?’ अनेक पृथ्वीकायिक लुवे अनेक द्वादशोनी संख्याथी अनेक समयमां उत्पन्न थर्ध नय छे. तथा नो द्वादशथी पणु उत्पन्न थाय छे. तेथी तेओ अनेक द्वादशनी संख्याओथी अने अनेक नो द्वादशथी पणु समञ्जित कइवामां आव्या छे.

तृतीयानां प्रतिषेधश्चतुर्थपञ्चमयोश्च विधानं कृतमिति । 'से केणट्टेणं भंते ! जाव समज्जिया वि' तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते पृथिवीकायिका न द्वादशसमर्जिताः१, न वा नो द्वादशसमर्जिताः२, न वा द्वादशकेन नो द्वादशकेन समर्जिताः३, किन्तु द्वादशकैः समर्जिताः४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिता, अपीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसएहि पवेसणगं पविसंति' ये खलु पृथिवीकायिका । अनेकै द्वादशकैः प्रवेशनकं प्रविशन्ति, 'ते णं पुढवीकाइया वारसएहि समज्जिया' ते खलु पृथिवीकायिकाः द्वादशकैः समर्जिता इति कथ्यन्ते४ । जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसएहि' ये खलु पृथिवीकायिका अनेकै द्वादशकैः, 'अन्नेण य जहन्नेण

कहे गये हैं । इस प्रकार से यहाँ पर प्रथम, द्वितीय और तृतीय विकल्पों का निषेध और चतुर्थ पंचम विकल्पों का विधान किया गया है, अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं जाव समज्जिया वि' हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि पृथिवीकायिक द्वादश समर्जित नहीं होते हैं १ नो द्वादश समर्जित नहीं होते हैं २ और एक द्वादशक से और एक नो द्वादशक से समर्जित नहीं हैं ३ किन्तु अनेक द्वादशों से समर्जित होते हैं ४ एवं अनेक द्वादशकों से तथा एक नो द्वादशक से समर्जित होते हैं ५ इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसएहि पवेसणगं पविसंति' हे गौतम ! जो पृथिवीकायिक अनेक १२ की संख्या में प्रवेश करते हैं इस कारण वे पृथिवीकायिक अनेक द्वादशों से समर्जित कहे गये हैं ४ 'जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसएहि, अन्नेण य जहन्नेण

आ-रीते अडियां पडेला, पील अने त्रील विकल्पोना निषेध अने योथा अने पांयमां विकल्पनुं समर्थन करेला छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे के—'से केणट्टेणं भंते ! जाव समज्जिया वि' हे भगवन् आप अेवुं शा कारणे कडे छे के, पृथ्वीकायिका द्वादश समर्जित होता नथी तथा नो द्वादश समर्जित पणु होता नथी २ तेमन् अेक द्वादशथी अने अेक नो द्वादशथी समर्जित पणु होता नथी, ३ परंतु अनेक द्वादशथी अने अनेक द्वादशथी तथा अेक नो द्वादशथी समर्जित होथे छे ? प-आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसेहि पवेसणगं पविसंति' हे गौतम ! पृथ्वीकायिका अनेक १२ पारनी संख्यामां प्रवेश करे छे तेथी ते पृथ्वीकायिकेने अनेक द्वादशथी समर्जित कहेला छे ४ 'जे णं पुढवीकाइया जेगेहि वारसेहि अन्नेण य

एगेण वा, दोहिं तीहिं वा' अन्येन च जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा 'उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कृष्टत एकादशकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं पुढवीकाइया बारसएहिं य नोवारसएण य समज्जियां' ते खलु पृथिवीकाइकाः द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता इति कथ्यन्ते५, 'से तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते पृथिवीकायिका जीवाः 'जाव' वनस्पददेन निषिद्धाद्यभङ्गत्रयस्य ग्रहणं कर्तव्यम् । द्वादशकैःसमर्जिताः४, तथा द्वादशकैश्च नोद्वादशकेन च समर्जिता अपीति५ । 'एवं जाव वणस्सइकाइया वि' एवं यावत् वनस्पतिकायिका अपि अत्र यावत्पदेन अप्कायिकतेजःकायिकवायुकायिकानां संग्रहो भवति, अप्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायिकजीवा अपि न

एगेण वा दोहिं तीहिं वा, उक्कोसेणं एकारसएणं पवेसणएणं पविसंति ते णं पुढवीकाइया बारसएहिं य नो वारसएण य समज्जियां' तथा—जो पृथिवीकायिक अनेक द्वादशों की संख्या में प्रवेश करते हैं और जघन्य से एक, दो या तीन की संख्या में प्रवेश करते हैं, एवं उत्कृष्ट से ११ की संख्या में प्रवेश करते हैं इस कारण वे पृथिवीकायिक अनेक द्वादशों से और एक नोद्वादश से समर्जित कहे गये हैं । 'से तेणट्टेणं जाव समज्जिया वि' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि पृथिवीकायिक जीव अनेक द्वादशों से समर्जित हैं४ तथा अनेक द्वादशों से और एक नोद्वादशक से समर्जित हैं । यहाँ यावत्पाद से निषिद्ध आद्यत्रय भङ्ग का ग्रहण किया गया है 'एवं जाव वणस्सइकाइया वि' यहाँ यावत्पद से अप्कायिक, तेजस्कायिक और वायुकायिकों का ग्रहण हुआ है इस कारण अप्कायिक तेजस्कायिक वायुकायिक एवं

જહણેણં એકેણ વા દોહિં વા તીહિં વા ઉક્કોસેણં એકારસણં પવેસણણં પવિસંતિ તે ણં પુઢવીકાઈયા વારસણહિં ય નો વારસણ ય સમજ્જિયા' તથા જે પૃથ્વીકાયિકો અનેક દ્વાદશોની સંખ્યાથી પ્રવેશ કરે છે, તેઓ જઘન્યથી એક, બે અગર ત્રણની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૧ ની સંખ્યાથી પ્રવેશ કરે છે. તે કારણથી પૃથ્વીકાયિકોને અનેક દ્વાદશોથી સમર્જિત કહ્યા છે. અને અનેક દ્વાદશોથી તથા એક નો દ્વાદશથી સમર્જિત કહ્યા છે. ૪ અહિંયાં યાવત્પદથી નિષેધ કરેલ પહેલાના ત્રણ ભાગો અહણ કરાયા છે. 'એવં જાવ વણસ્સઈકાઈયાણં વિ' અહિંયાં યાવત્ પદથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકો અહણ કરાયા છે. તે કારણથી અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જે હોવો છે, તેઓ

द्वादशसमर्जिता न वा—नोद्वादशसमर्जिता न वा द्वादशकेन च नो द्वादशकेन च समर्जिताः किन्तु द्वादशकैः समर्जिताः४, द्वादशकैश्च नो द्वादशकेन च समर्जिताः ५, भवन्तीति भावः । 'वेइंदियां जाव सिद्धा जहा नेरइया' द्वीन्द्रियां यावत् सिद्धा-यथा नैरयिकाः, यथा नारकाणां द्वादशादिसमर्जितत्वविषयकाः पञ्चापि विकल्पा भवन्ति तथा द्वीन्द्रियजीवादारभ्य सिद्धपर्यन्तेष्वपि द्वादशादिसमर्जितत्वविषयकाः पञ्चापि विकल्पाः समुन्नेतव्या इति ।

अथैतेषामल्पबहुत्वमतिदेशेनाह—'एएसि णं भंते ! इत्यादि, । 'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं' एतेषां खलु भदन्त ! नैरयिकाणाम् 'वारससमर्जियाणं' द्वादशसमर्जितानां द्वादशसमर्जितादिपञ्चविकल्पविकल्पितानाम्, तथा 'सव्वेसि'

चनस्पतिकायिक जो जीव हैं, वे भी द्वादशसमर्जित नहीं हैं, नो द्वादशसमर्जित नहीं हैं, और न एक द्वादशक से और एक नो द्वादशक से समर्जित हैं । किन्तु वे अनेक द्वादशों से समर्जित हैं ४ और अनेक-द्वादशों से एवं एक नो द्वादश से समर्जित हैं । 'वेइंदियां जाव सिद्धा जहा नेरइया' द्वीन्द्रिय यावत् सिद्ध ये नारकों के जैसे हैं— अर्थात् जिस प्रकार नारकों में द्वादशादि समर्जित विषयक पांचों विकल्प होते हैं, उसी प्रकार ही द्वीन्द्रिय जीव से लेकर सिद्धपर्यन्त जीवों में भी द्वादशादि समर्जित विषयक पांचों विकल्प होते हैं ऐसा जानना चाहिये ।

अब सूत्रकार इन जीवों के द्वादशादि समर्जित विकल्पों में अल्प बहुत्व का कथन करते हैं—'एएसि णं भंते ! नेरइयाणं-वारससमर्जियाणं' द्वादशसमर्जित आदि विकल्पों वाले इन नैरयिकों का तथा 'सव्वेसि'

पणु द्वादश समर्जित होता नहीं. नो द्वादश समर्जित होता नहीं अने अनेक द्वादशथी अने अनेक नो द्वादशथी पणु समर्जित होता नहीं. परंतु तेअो अनेक द्वादशोथी समर्जित होय छे. 'वेइंदियां जाव सिद्धा जहा नेरइयां' अर्धन्द्रिय यावत् सिद्धो नारकोनी भेमज छे. अर्थात् जे रीते नारकोमां द्वादश विगेरेथी समर्जित संबंधी पांचे विकल्पो थाय छे अण रीते द्वीन्द्रियोथी लधने सिद्ध पर्यन्तना लुयोमां पणु द्वादशादि समर्जित विषयना पांचे लंगो थाय छे. तेम समज्जुं.

डवे सूत्रकार आ लुयोना द्वादशादि समर्जित विकल्पोमां अल्प बहु-पणुं कथन करे छे. 'एएसि णं भंते नेरइयाणं वारससमर्जियाणं' द्वादशसमर्जित विगेरे विकल्पोवाणा आ नारकीयोळुं तथा 'सव्वेसि' अथा जे

इति सर्वेषां शेषाणाम्-असुरकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तानां तथा पृथिवी-
 कायिकादिवनस्पतिकायपर्यन्तानां, तथा द्वीन्द्रियादारभ्य सिद्धपर्यन्तानाम्-
 द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रिय-मनुष्याणां, सिद्धानां च-सर्वेषाम्-
 'अल्पवहुत्वम्' अल्पवहुत्वम् 'जहा छक्कसमञ्जियाणं' यथा षट्कसमर्जितानां
 षट्कसमर्जितप्रकरणाऽल्पवहुत्वं कथितं तथैव एषां सर्वेषामल्पवहुत्वं स्वयमूह-
 नीयम् । 'नवरं' नवरं-विशेषस्तु केवलमयम्-'वारसाभिलापो' द्वादशाभिलापः,
 तत्र षट्केति अभिलापोऽस्ति अत्र तु द्वादशेत्यभिलापो वक्तव्यः 'सेसं तं चेव' शेषं-
 तदेव, अवशिष्टं सर्वं षट्कसमर्जितवदेव विज्ञेयम् इति ।

असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक के भवनपतियों का, तथा-
 पृथिवीकायिक से लेकर वनस्पतिकायिक तक के जीवों का तथा द्वीन्द्रिय
 से लेकर सिद्ध तकके जीवों का-द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चोद्विन्द्रिय, तिर्यक्
 पंचेन्द्रिय, मनुष्य और सिद्धों का-इन सब का-अल्प बहुत्व 'जहा छक्क-
 समञ्जियाणं' जैसा षट्क समर्जित प्रकरण में अल्प बहुत्व कहा गया
 है उसी के अनुसार अपने आप समझ लेना चाहिये यदि इसमें कोई
 विशेषता है तो वह 'षट्क की जगह 'द्वादश' इस पद के प्रयोग किया है
 अर्थात् षट्कसमर्जित प्रकरण में जैसे षट्क प्रयोग किया गया है वैसे
 ही यहां उसकी जगह 'द्वादश' पद का प्रयोग करके अभिलाप बना लेना
 चाहिये बाकी के अवशिष्ट कथन में कोई अन्तर नहीं है वह सब कथन
 षट्क समर्जित प्रकरण के अनुसार ही है ऐसा जानना चाहिये ।

असुरकुमारेथी लघुने स्तनितकुमार सुधीना भवनपतियेत्तुं तथा पृथ्वी-
 कायिकेथी लघुने वनस्पतिकायिक सुधीना लघुने तथा ये द्वीन्द्रियेथी लघुने
 सिद्ध सुधीना लघुने ये द्वीन्द्रिय, त्रय द्वीन्द्रिय, चार द्वीन्द्रिय तिर्यक् पंचे-
 न्द्रिय मनुष्य अने सिद्धोत्तुं अर्थात् आ अधात्तुं अल्पपणु अने बहुपणु
 'जहा छक्कसमञ्जियाणं' जेवी रीते षट्काय समञ्जित प्रकरणमां अल्पपणु
 अने बहुपणु कहुं छे. जेज प्रमाणे समञ्ज लेवुं. आमां जे विशेषता
 छे, ते षट्कनी जग्याजे 'द्वादश' जे पहने प्रयोग करवे जेज विशेषपणु
 छे. अर्थात्-षट्क समञ्जितना प्रकरणमां जेम षट्कने प्रयोग करेवा, छे, जेज
 रीते अडियां षट्कनी जग्याजे 'द्वादश' पहने प्रयोग करीने अभिलाप
 बनावी देवो ते सिवायना आकीना कथनमां कंठ जे देखार नथी. अधु जे
 कथन षट्क समर्जित प्रकरणमां कहुं प्रमाणे जे छे.

अथ चतुरशीतिसमर्जितसूत्रमाह—'नेरइया णं भंते' इत्यादि। 'नेरइया णं भंते !' नैरयिकाः खलु भदन्त ! 'किं चुलसीइसमज्जिया' किं चतुरशीतिसमर्जिताः एकसमये चतुरशीतिसंख्यया। समुत्पन्नाश्चतुरशीतिसमर्जिताः कथ्यन्ते। 'नो चुलसीइसमज्जिया' २, नो चतुरशीतिसमर्जिताः एकसमये एकस्मादारभ्य त्र्यशीतिसंख्यया समुत्पन्नाः नो चतुरशीतिसमर्जिताः कथ्यन्ते २। 'चुलसीइए य नो चुलसीइए य समज्जिया' ३ चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ३, 'चुलसीइहिं समज्जिया' चतुरशीतिभिः समर्जिताः अनेकाभिश्चतुरशीतिसंख्याभिः समर्जिता इति ३। 'चुलसीइहिं य नो चुलसीइए य समज्जिया' चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः अनेकाभिश्चतुरशीतिभिः तथा नो चतुरशीत्या च युक्ताः चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिता भवन्तीति पञ्चविल्पाः ५। तत्र नारकाणां कतमो विकल्पोऽभिमत इति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि 'गोयमा' हे गौतम।

अथ सूत्रकार ८४ समर्जित सूत्र का कथन करते हैं—'नेरइयाणं भंते ! हे भदन्त ! एक समय में नैरयिक 'किं चुलसीइसमज्जिया' क्या ८४ की संख्या में समर्जित होते हैं ? उत्पन्न होते हैं ? अथवा—'नो चुलसीइसमज्जिया' एक से लेकर ८३ की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—'चुलसीइए य नो चुलसीइए य समज्जिया' चौरासी की संख्या में और नो चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा 'चुलसीइहिं समज्जिया' अनेक चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? अथवा—'चुलसीइहिं य नो चुलसीइए य समज्जिया' अनेक चौरासी की संख्या में और एक नो चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं ? इस प्रकार के ये पांच प्रश्न हैं—इनमें कौन सा विकल्प अभिमत है इस बात को प्रकट करने के लिये प्रभु उत्तर के रूप में गौतम से कहते हैं—'गोयमा । नेर-

इये सूत्रकार ८४ चौरासी समर्जित सूत्र का कथन करे थे 'नेरइया णं भंते !' हे भदन्त नारको एक समय में 'किं चुलसीइसमज्जिया' चौरासीनी संख्या थी समर्जित होय थे ? उत्पन्न थाय थे ? अथवा 'नो चुलसीइसमज्जिया' २ एकथी लघने ८३ चौरासीनी संख्या सुधीमां उत्पन्न थाय थे ? २, चौरासीनी संख्यामां अने नो चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न थाय थे ? ३ अथवा 'चुलसीइहिं समज्जिया' ४, अनेक चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न थाय थे ? ४ अथवा 'चुलसीइहिं य नो चुलसीइए य समज्जिया' अनेक चौरासीनी संख्यामां अने एक नो चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न थाय थे ? आ प्रमाणेना ये पांच प्रश्नो थे, आ पैकी कयो विकल्प अभिमत थे, ये बात यतावधाने प्रभु उत्तर

'नेरइया चुलसीइसमज्जिया वि जाव चुलसीइहि य नोचुलसीईए य समज्जिया वि' नैरयिका श्रुतुरशीतिसमज्जिता अपि यावत् चतुरशीतिभिश्च नोचतुरशीत्या च समज्जिता अपि, अत्र यावत्पदेन नो चतुरशीतिसमज्जिताः२, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समज्जिताः३, चतुरशीतिभिश्च समज्जिताः ४ एतेषां विकल्पानां ग्रहणं भवति ? नैरयिकाः पञ्चभिरपि विवल्पैर्विकल्पिता भवन्तीत्युत्तरम् । पुनः प्रश्नयन्नाह—'से केणट्टेणं' इत्यादि, 'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ जाव समज्जिया वि' तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते नैरयिकां श्रुतुरशीतिसमज्जिता अपि ? नो चतुरशीतिसमज्जिता अपि२, चतुरशीत्या नोचतुरशीत्या च समज्जिता अपि३, चतुरशीति-

इया चुलसीइसमज्जिया वि, जाव चुलसीइहि य नो चुलसीईए य समज्जिया वि' हे गौतम ! नैरयिक एक समय में चौरासी समज्जित भी होते हैं यावत् अनेक चौरासी की संख्या में और एक नो चौरासी की संख्या में भी वे समज्जित होते हैं । यहां यावत्पद से 'नो चतुरशीतिसमज्जिताः२, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समज्जिताः३, चतुरशीतिभिश्च समज्जिताः४' इन तीन विकल्पों का ग्रहण हुआ है तात्पर्य इस उत्तररूप कथन का यही है कि नैरयिक पांचों भी विकल्पों से युक्त होते हैं । अब गौतम इस विषय में प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ, जाव समज्जिया वि' हे भदन्त ! आपने ऐसा किस कारण से कहा है कि नैरयिक चतुरशीति आदि पांचों विकल्पों से समज्जित होते हैं ? अर्थात् वे चतुरशीति समज्जित भी होते हैं ? नो चतुर-

इये गौतमस्वाभीने उडे छे डे—'गोयमा ! नेरइया चुलसीइ समज्जिया वि जाव चुलसीइहिय नो चुलसीईए य समज्जिया वि' डे गौतम ! नारकीये अेक समयमां योयाशी समज्जित पणु डोय छे, यावत् अनेक योयाशीनी स'भ्यामां अने अेक नो योयाशीनी स'भ्यामां पणु तेअे समज्जित डोय छे, अडि'या यावत् पइथी 'नो चतुरशीति समज्जिताः२' चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्यां च समज्जिताः३, चतुरशीतिभिश्च समज्जिताः४' आ त्रणु विकल्पे अडणु कराया छे, आ उत्तरवाक्यना कथननुं तात्पर्य अे छे डे—नारकीये पांचे विकल्पेथी युक्त डोय छे, अर्थात् पांचे विकल्पेवाणा डोय छे,

डवे गौतमस्वाभी आ विषयमां कारणु नणुवानी धइअथी प्रखुने पूछे छे डे—'से केणट्टेणं भंते एवं बुच्चइ जाव समज्जिया वि' डे लगवन् आपे अेवुं शा कारणुथी कथुं छे डे—नारकीये ८४ योयाशी विगेरे पांचे विकल्पेथी समज्जित डोय छे ? अर्थात् तेअे योयाशी समज्जित पणु डोय छे ? नो

मिश्र समर्जिता अपि४, चतुरशीतिमिश्र नो चतुर्शीत्या च समर्जिता अपि ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोथमा’ हे गौतम ! ‘जे णं नेरइया चुलसीईएणं पवेसणएणं पविसंति’ ये खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ‘ते णं नेरइया चुलसीइसमज्जिया’ ते खलु नैरयिकाश्चतुरशीतिसमर्जिता इति कथयन्ते१, ‘जे णं नेरइया जहन्नेणं एगेण वा, दोहिं वा, तीहिं वा’ ये खलु नैरयिका जघन्येन एकेन वा द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा, ‘उक्कोसेणं तेसीइ पवेसणएणं पविसंति’ उत्कर्षेण त्र्यशीति प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, ‘ते णं नेरइया नो चुलसीइ

शीति समर्जित भी होते हैं२, चतुरशीति से और नो चतुरशीति से समर्जित भी होते हैं३, अनेक चतुरशीति से समर्जित भी होते हैं४ और अनेक चतुरशीति से और एक नो चतुरशीति से समर्जित भी होते हैं—सो आपके इस प्रकार के कथन में क्या कारण है इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—‘गोथमा ! जे णं नेरइया चुलसीईएणं पवेसणएणं पविसंति०’ हे गौतम ! जो नैरयिक चौरासी की संख्या से एक समय में समर्जित—उत्पन्न होते हैं, इस कारण वे नैरयिक चतुरशीति समर्जित कहे गये हैं ‘जे णं नेरइया जहन्नेणं एगेणं वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं तेसीइ पवेसणएणं पविसंति’ तथा—जो नैरयिक जघन्य से एक संख्या में अथवा दो संख्या में अथवा ३ संख्या में एक समय में प्रवेश करते हैं—अर्थात् जो नैरयिक कम से कम एक समय में एक अथवा दो उत्पन्न होते हैं अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से ८३ की संख्या में उत्पन्न होते हैं—अर्थात् ८३ उत्पन्न

चतुरशीति समर्जित पणु डोय छे ? २ चौर्याशीथी अने नो चौर्याशीथी पणु समर्जित डोय छे ३ अनेक चौर्याशीथीथी पणु समर्जित डोय छे. ४ तथा अनेक चौर्याशीथीथी अने अेक नो चौर्याशीथी समर्जित डोय छे ? तो आपना आ रीतना कथनमां शुं कारणु छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेअोने कहे छे के—‘गोयमा ! जे णं नेरइया चुलसीईएणं पवेसणएणं पविसंति’ हे गौतम ! नारकीये अेक समयमां चौर्याशीनी संख्यामां समर्जित—उत्पन्न थाय छे. ते कारणुथी ते नारकीये चौर्याशी समर्जित कहेवाय छे. ‘जे णं नेरइया जहण्णेणं एगेणं वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं तेसीइपवेसणएणं पविसंति’ अे नारकीये जघन्यथी अेक संख्यामां अथवा अे संख्यामां अथवा प्रभु संख्यामां अेक समयमां प्रवेश करे छे—अर्थात् अे नारकीये आछामां आछा अेक समयमां अेक उत्पन्न थाय छे. अगर अे उत्पन्न थाय छे, अथवा प्रभु उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी ८३ च्यासीनी संख्यामां

समञ्जसा' ते खलु नैरयिकाः नो चतुरशीतिमसर्जिताः-जघन्येन एकादित उत्कृष्ट-
 तस्यशीति संख्यया प्रविशन्ति ते नोचतुरशीतिसमर्जिता भवन्ति२ । 'जे णं
 नेरइया चुलसीइएणं' ये खलु नैरयिका-श्चतुरशीतिकेन, 'अन्नेण य जहन्नेण
 एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा' अन्नेन च 'जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा,
 'उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कर्षेण-स्यशीतिकेन प्रवेशनकेन
 प्रविशन्ति 'ते णं नेरइया चुलसीइए य नो चुलसीइए य समञ्जसा' ते खलु
 नैरयिकाः चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या च समर्जिता भवन्तीति३ । 'जे णं
 नेरइया णेगेहिं चुलसीइएहिं पवेसणं पविसंति' ये खलु नैरयिका-अनेकैश्चतुर-
 शीतिकैः-प्रवेशनकं प्रविशन्ति 'ते णं नेरइया चुलसीइएहिं समञ्जसा' ते खलु
 नैरयिका-श्चतुरशीतिकैः समर्जिताः, ये नारका अनेकाभिश्चतुरशीतिसंख्याभिः
 प्रवेशं कुर्वन्ति ते चतुरशीतिकैः समर्जिता भवन्तीति४, 'जे णं नेरइया णेगेहिं चुल-
 सीइएहिय अन्नेण य जहन्नेणं एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा' ये खलु नैरयिका-अनेकै

होते हैं-वे नैरयिक नो चौरासी समर्जित कहे गये हैं २ 'जे णं
 नेरइया चुलसीइएणं, अन्नेण य जहन्नेण एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा,
 उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' जो नैरयिक एक समय में
 ८४ की संख्या में उत्पन्न होते हैं, तथा जघन्य से एक या दो या तीन
 संख्या में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से ८३ की संख्या में उत्पन्न होते
 हैं वे नैरयिक चौरासी एवं नो चौरासी समर्जित कहे गये हैं ३ 'जे णं
 नेरइया णेगेहिं चुलसीइएहिं पवेसणं पविसंति, ते णं नेरइया चुलसी-
 इएहिं समञ्जसा' जो नैरयिक अनेक चौरासी की संख्या में प्रवेश
 करते हैं वे नैरयिक अनेक ८४ से समर्जित कहे गये हैं । 'जे णं नेरइया

उत्पन्न-थाय, अर्थात्-प्याशी उत्पन्न-थाय, अर्थात्-ते नारकीये- नो चौरासी
 समुत्पन्न-कडेवाय, अर्थात्-जे णं नेरइया चुलसीइएणं अन्नेण य जहन्नेण एगेण
 वा दोहिं वा तीहिं वा, उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति-वे नैरयिके
 अनेक-समयमां ८४ चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न-थाय, अर्थात्-जघन्यथी
 अनेक-समयमां-अनेक-अथवा अथवा अथवा संख्यामां उत्पन्न-थाय, अर्थात्-अने
 उत्कृष्टथी ८३ चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न-थाय, अर्थात्-ते नारकीये ८४ चौरासी
 अने नो चौरासी समुत्पन्न-कडेवाय, अर्थात्-जे णं नेरइया णेगेहिं चुलसीइएहिं
 पवेसणं पविसंति, ते णं नेरइया चुलसीइएहिं समञ्जसा' वे नैरयिके अनेक
 चौरासीनी संख्यामां प्रवेश करे, अर्थात्-ते नारकीये अनेक चौरासीथी-समुत्पन्न

શ્ચતુરશીતિકૈશ્ચાન્નેન ચ જઘન્નેન એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા, ત્રિભિર્વા, 'ઉક્રોસેણં તે-
સીહૃણં પવેસણમેણં પવિસંતિ' ઉત્કર્ષેણ ડ્યશીતિકેન પ્રવેશનકેન પ્રવિશન્તિ,
'તે ણં નેરહયા ચુલસીહૃદિય નો ચુલસીહૃદિય ય સમજ્જિયા' તે સ્વલ્લ નૈરયિકાશ્ચતુર-
શીતિકૈશ્ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા इति કથ્યન્તે૫। 'સે તેણટ્ટેણં જાવ
સમજ્જિયા વિ' તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે નારકાશ્ચતુરશીત્યા સમર્જિતા:૧,
નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા:૨, ચતુરશીત્યા નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા:૩,
ચતુરશીતિભિ: સમર્જિતા:૪, ચતુરશીતિભિ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતા:૫ इत्यु-
ત્તરમ્ । 'એવં જાવ થણિયકુમારા' એવં યાવત્ સ્વનિતકુમારા:, એવમેવ-નારક-
વદેવ અસુરકુમારાદારભ્ય સ્વનિતકુમારપર્યન્તાનામ્ ચતુરશીતિકાદિસમર્જિતત્વ-

ણેમેહિં ચુલસીહૃદિય અન્નેણ ય જહન્નેણં એમેણ વા દોહિં વા તીહિં વા,
ઉક્રોસેણં તેસીહૃણં પવેસણમેણં પવિસંતિ-તે ણં નેરહયા ચુલસીહૃદિ
ય નો ચુલસીહૃદિય ય સમજ્જિયા' જો નૈરયિક અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા
મેં તથા જઘન્ય સે એક, દો, અથવા ત્રીન સંખ્યા મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
૮૩સંખ્યા મેં પ્રવેશ કરતે હેં વે નૈરયિક અનેક ચૌરાસી સમર્જિત તથા
નો ચૌરાસી સમર્જિત કહે ગયે હેં । 'સે તેણટ્ટેણં જાવ સમજ્જિયા' હસ
કારણ હે-ગૌતમ ! મેંને એસા કહા હેં કિ નૈરયિક ચતુરશીતિ સમર્જિત
હોતે હેં ? નો ચતુરશીતિ સમર્જિત હોતે હેં૨ એક ચતુરશીતિ સે સમ-
ર્જિત ઓર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હોતે હેં૩ અનેક ચતુરશીતિ
સે સમર્જિત હોતે હેં૪, ઓર અનેક ચતુરશીતિ સે એવં એક નો ચતુર-
શીતિ સે સમર્જિત હોતે હેં૫ । 'એવં જાવ થણિયકુમારા' નારક કે જેસે

કહેવાય છે. 'જે ણં નેરહયા એમેહિં' ચુલસીહૃદિય અન્નેણ ય જહન્નેણં એમેણ વા
દોહિં વા તીહિં વા, ઉક્રોસેણં તેસીહૃણં પવેસણમેણં પવિસંતિ-તે ણં નેરહયા
ચુલસીહૃદિય નો ચુલસીહૃદિય ય સમજ્જિયા' એ નારકીયો અનેક ચોર્યાશીની
સંખ્યામાં તથા જઘન્યથી એક એ અથવા ત્રણની સંખ્યામાં અને ઉત્કૃષ્ટથી
ચોર્યાશીની સંખ્યામાં પ્રવેશ કરે છે, તે નારકીયો અનેક ચોર્યાશી સમર્જિત અને
એક નો ચોર્યાશી સમર્જિત કહેવાય છે. 'સે તેણટ્ટેણ જાવ સમજ્જિયા' એ
કારણે હે ગૌતમ ! મેં એવું કહું હતું કે-નારકીયો ચોર્યાશી સમર્જિત હોય
છે. ૧ નો ચોર્યાશી સમર્જિત હોય છે ૨, એક ચોર્યાશીથી સમર્જિત અને
એક નો ચોર્યાશીથી સમર્જિત હોય છે. ૩, અનેક ચોર્યાશી સમર્જિત હોય
છે. ૪ અનેક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમર્જિત હોય છે. 'એવં

વિષયકાઃ પશ્ચાપિ વિકલ્પા જ્ઞાતવ્યાઃ । ‘પુઢવીકાહયા તહેવ પચ્છિલ્લણ્હિં દોહિં’
 પૃથિવીકાયિકાસ્તથૈવ-દ્વાદશકસૂત્રપશ્ચિમાભ્યાં દ્વાભ્યાં ચરમાભ્યાં દ્વાભ્યાં વિક-
 લ્પાભ્યાં સમર્જિતાઃ ચરમૌ ચ વિકલ્પૌ, ચતુરશીતિકૈઃ સમર્જિતાઃ૪, ચતુરશીતિકૈશ્ચ
 નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ૫ इत्याकारकौ । द्वादशकसूत्रापेक्षया यद्वैलक्षण्यं
 तदर्शयति-‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं अभिलाषो चुलसीइओ’ नदरम्-केवलम्
 अभिलाषः चतुरशीतिकः, तत्र द्वादशकसूत्रे द्वादशकेन समर्जिता इत्युक्तम्, अत्रतु
 चतुरशीतिकैरिति वक्तव्यमेतवानेव भेदः । ‘एवं जान वणस्सइकाहया’ एवं यावत्
 वनस्पतिकायिकाः एवम् पृथिवीकायिकानां यथा चतुर्थपञ्चमविकल्पौ कथितौ तथा

હી અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર તક કે અવનપતિયોં કે ચતુર-
 શીતિ સમર્જિત આદિ પાંચ વિકલ્પોં કે ત્રિપથ મેં ખી જાનના ચાહિયે
 ‘પુઢવીકાહયા તહેવ પચ્છિલ્લણ્હિં દોહિં’ પૃથિવીકાયિક જીવોં કે દ્વાદશક
 સૂત્ર કે જૈસે પીછે કે દો વિકલ્પ ચતુર્થ ઔર પંચમ અનેક ચૌરાસી કી
 સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં૪ ઔર અનેક ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં એવં એક નો ચૌરાસી કી સંખ્યા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-એસે યે દો
 હી વિકલ્પ હોતે હૈં એસા જાનના ચાહિયે અથ દ્વાદશક સૂત્ર કી અપેક્ષા
 સે જો યહાં મિત્રના હૈં ઉસે સૂત્રકાર ‘નવરં’ इत्यादि पद द्वारा प्रकट करते
 हैं-इससे उन्होंने यह कहा है कि जिस प्रकार से द्वादशक सूत्र में
 ‘द्वादशकेन समर्जिताः’ ऐसा पद कहा गया है इसी प्रकार से यहां पर
 ‘चतुरशीतिकैः’ ऐसा पद लगाकर अभिलाष कहना चाहिये ‘एवं जाव
 वणस्सइकाहया’ जिस प्रकार से पृथिवीकायिक जीवों के चतुर्थ एवं

जाव थणियकुमारा’ नारकेनी नेम न असुरकुमारोधी लधने स्तनितकुमार
 सुधीना लवनपतियोने योर्वाशी समर्जित विगेरे पांचे विकल्पोथी युक्त
 समञ्वा. ‘पुढवीकाहया तहेव पच्छिल्लण्हिं दोहिं’ पृथ्वीकायिक लुवेना आर
 समर्जित सूत्रनी माइक पाछदा जे विकल्पो अटवे योथे अने पांचमे जे
 जे विकल्पो अटवे के-अनेक चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे, ४ तथा
 अनेक चौरासीनी संख्यामां अने अेक ने। चौरासीनी संख्यामां उत्पन्न
 थाय छे. ५ आ प्रकारना आ जे विकल्पो थाय छे. तेम समञ्जु.

इवे आर समर्जित सूत्रनी अपेक्षाये आ कथनमां जे लुहापणुं छे,
 ते सूत्रकार ‘नवरं’ विगेरे पद द्वारा भतावे छे.-आ पदथी सूत्रकारे अे
 भताणुं छे के-जे रीते आर समर्जित सूत्रमां ‘द्वादशकेन समर्जिताः’ अे
 प्रमाणेतुं पद कहुं छे, अेज रीते अडियां ‘चतुरशीतिकैः’ अे प्रमाणेतुं पद
 भनावीने अभिलाष कडेवे ‘एवं जाव वणस्सइकाहया’ जे रीते पृथ्वीकायिक

अपक्रायिकादारभ्य वनस्पतिकाधिकपर्यन्तानामपि चतुर्थपञ्चमविकल्पौ-चतुरशी-
तिकैः समर्जिताः ४ चतुरशीतिकैश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ५, इत्याकारकौ
ज्ञेयाविति । 'वेइंदिया जात्र वैमानिया जहा नेरइया' द्वीन्द्रिया यावद्वैमानिका यथा
नैरयिकाः, यथा नारकाः पञ्चापि विहल्पविकल्पि तास्तथा द्वीन्द्रियादारभ्य वैमनिक
पर्यन्तानामपि पञ्चविकल्पैः समर्जितत्वं ज्ञेयमिति । 'सिद्धा णं पुच्छा' सिद्धाः खल्ल
इति पृच्छा. हे भदन्त ! सिद्धाः किं चतुरशीति समर्जिताः १, नो चतुरशीतिसम-
र्जिताः २, चतुरशीत्या नोचतुरशीत्या वा समर्जिताः ३, चतुरशीतिभिः समर्जिताः ४
चतुरशीतिमिश्च नो चतुरशीत्या च वा समर्जिताः ५ इति प्रश्नः । भगवानाह-

पंचम विकल्प कहे गये हैं उसी प्रकार से अपक्रायिक से लेकर वनस्पति-
कायिक तक के जीवों के भी चतुर्थ और पंचम विकल्प कहे गये हैं-वे
चतुर्थ पंचम विकल्प ये हैं- 'चतुरशीतिकैः समर्जिताः ४, चतुरशीतिकैश्च
नो चतुरशीत्या च समर्जिताः 'वेइंदिया जात्र वैमानिया जहा नेरइया'
जिस प्रकार चतुरशीति प्रकरण में नैरयिकों को पांचों विकल्पवाला प्रकट
किया गया है उसी प्रकार से द्वीन्द्रिय से लेकर वैमानिक तक के भी जीवों
को पांचों विकल्पोंवाला जानना चाहिए 'सिद्धा णं पुच्छा' अब गौतम प्रभु
से पूछते हैं हे भदन्त ! सिद्ध जीव क्या चतुरशीति से समर्जित होते हैं १
या नो चतुरशीति से समर्जित होते हैं २ या एक चतुरशीति और एक
नो चतुरशीतिसे समर्जित होते हैं ३ या अनेक चतुरशीति से समर्जित
होते हैं या अनेक चतुरशीति से और एक नो चतुरशीति से समर्जित होते

लुवेने योथे अने पांचमे। विकल्प कहे छे, ओज रीते अपक्रायिकथी लधने
वनस्पतिकायिक सुधीना लुवेने पणु योथे अने पांचमे। विकल्प कहे छे. ते
योथे अने पांचमे। विकल्प आ प्रभाणु छे.-'चतुरशीतिकैः समर्जिताः ४, चतुर-
शीतिकैश्च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः' अनेक योथाशीथी समलुत डोय छे. ४
अनेक योथाशीथी अने ओक नो योथाशीथी समलुत डोय छे. ५ 'वेइंदिया
जात्र वैमानिया जहा नेरइया' ने प्रभाणु योथाशी समलुत प्रकरणभां नार-
कीथेने पांचे विकल्पोवाणा क्हा छे, ओज रीते ये द्वीन्द्रिय लुवेथी लधने
वैमानिक सुधीना लुवे। पणु पांचे विकल्पोवाणा समजवा.

'सिद्धा णं पुच्छा' इवे गौतमस्वामी प्रभुने ओवुं पूछे छे के-हे लगवन्
सिद्ध लुवे। शुं योथाशी समलुत डोय छे ? अथवा नो योथाशी समलुत
डोय छे ? अथवा ओक योथाशी अने ओक नो योथाशी समलुत
डोय छे ? ३ अथवा अनेक योथाशी समलुत डोय छे ? अथवा अनेक
योथाशीथी अने ओक नो योथाशीथी समलुत डोय छे ? ५, आ रीतना

‘ગોયમા’ इत्यादि । ‘गोयमा !’ हे गौतम । ‘सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१’ सिद्धा चतुरशीतिसमज्जिता अपि१ प्रथमविकल्पेन युक्ता अपि भवन्ति सिद्धा इति१ । ‘नो चुलसीइसमज्जिया वि२’ नो चतुरशीतिसमज्जिता अपि भवन्ति सिद्धा इति२ । ‘चुलसीईए य नो चुलसीइए य समज्जिया३’ चतुरशीत्या च नोचतुरशीत्या-चापि समज्जिता भवन्ति । सिद्धा इति तृतीयः३ । किन्तु ‘नो चुलसीइहिं समज्जिया४’ नो नैव चतुरशीतिभिः समज्जिताः४, नो-नैव अनेकाभिश्चतुरशीतिसंख्याभिरपि समज्जिता इति चतुर्थः४ । ‘नो चुलसीइहिय नोचुलसीईए य समज्जिया वि५’ तथा नो-नैव चतुरशीतिभिश्च नो चतुरशीत्या च समज्जिता अपि सिद्धा इति पञ्चमो विकल्प इत्युत्तरम् । अत्र भगवता आद्यं भङ्गत्रयं स्वीकृतमताएवात्र ‘अपि’ शब्दस्य प्रयोगः कृतः । अन्तिमौ चतुर्थ-पञ्चमौ द्वौ भङ्गौ निषिद्धौ, अतः स्तत्र

हैं५ इस प्रकार के ये पांच प्रश्न हैं इन प्रश्नों के उत्तर में प्रभु कहते हैं- ‘गोयमा ! सिद्धा चुलसीइसमज्जिया वि१’ हे गौतम ! सिद्ध जीव चतुरशीति से समजित भी होते हैं ‘नो चुलसीइसमज्जिया वि२’ नो चतुरशीति से भी समजित होते हैं२, ‘चुलसीईए नो चुलसीईए य समज्जिया वि३’ एक चतुरशीति से और एक नो चतुरशीति से समजित भी होते हैं३ किन्तु वे ‘नो चुलसीइहिं समज्जिया४’ अनेक चतुरशीति की संख्या से उत्पन्न-समजित नहीं होते हैं और न वे अनेक चतुरशीति से एवं एक नो चतुरशीति से भी समजित होते हैं यहां जो ‘अपि’ शब्द का प्रयोग किया गया है वह इस बात को कहने के लिये किया गया है कि यहां भगवान ने पूर्वोक्त ३ ही भंग स्वीकार किये हैं शेष चतुर्थ और पंचम ये दो भंग स्वीकार नहीं किये हैं । इसी कारण वहां

આ પાંચ પ્રશ્નો છે. આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! સિદ્ધા ચુલસીઈ સમજ્જિયા વિ ૧’ હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવો ચોર્યાશીથી સમજીત પણ હોય છે, ૧ ‘નો ચુલસીઈ સમજ્જિયા વિ ૨’ નો ચોર્યાશીથી સમજીત પણ હોય છે. ૨ ‘ચુલસીઈએ નો ચુલસીઈએ ય સમજ્જિયા વિ ૩’ એક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી પણ સમજીત હોય છે. ૩ પરંતુ તેઓ ‘નો ચુલસીઈહિં સમજ્જિયા વિ ૪’ અનેક ચોર્યાશીની સંખ્યાથી સમજીત-ઉત્પન્ન થતા નથી. ૪ તેમજ અનેક ચોર્યાશી અને એક નો ચોર્યાશીથી પણ સમજીત હોતા નથી. ૫ આમાં જે ‘અપિ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. તે એવાત બતાવવા કર્યો છે કે-અહિંયાં લગવાને પૂર્વોક્ત ત્રણ જ લગાને સ્વીકાર કર્યો છે. ચોથા અને પાંચમાં લગાને સ્વીકાર કર્યો નથી. તેમજ તે કારણે અહિંયાં ‘નો’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

नो-नैव' इति नो शब्दस्य प्रयोगः कृतः। एतदग्रे 'से केणट्टेणं' इत्यालापके
त्रयाणामेव भद्रानां स्पष्टी भविष्यतीति । पुनः प्रश्नयति, 'से केणट्टेणं भंते ! एवं
बुच्चह जाव समज्जिया वि' तत् केनार्थेन भदन्त । एवमुच्यते यावत् समर्जिता
अपि, केन कारणेन एवं कथ्यते यत्-सिद्धाः चतुरशीतिसमर्जिता अपि, नो
चतुरशीतिसमर्जिता अपि, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिता अपि,
किन्तु नो-नैव चतुरशीतिभिश्च समर्जिताः सिद्धाः ४, नो-नैव चतुरशीतिकैश्च नो-
चतुरशीत्या च समर्जिताः सिद्धाः इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि।
'गोयमा' हे गौतम ! 'जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' ये खलु
सिद्धाः चतुरशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं सिद्धा चुलसीइसमज्जिया?'
ते खलु सिद्धा चतुरशीतिसमर्जिताः १। 'जे णं सिद्धा जहन्नेणं एगेण वा दोहिं
वा, तीहिं वा' ये खलु सिद्धाः जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा, उक्को-

'नो' शब्द का प्रयोग किया गया है। अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते
हैं- 'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चह, जाव समज्जिया वि' हे भदन्त !
ऐसा आपने किस कारण से कहा है कि सिद्ध प्रथम के चतुरशीति
समर्जित भ्रादि ३ विकल्पोंवाले हैं और अन्तके चतुर्थ एवं पंचमविक-
ल्पोंवाले नहीं हैं ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं- 'गोयमा ! जे णं सिद्धा
चुलसीइएणं पवेसणएणं पविसंति, ते णं सिद्धा चुलसीइसमज्जिया?'
हे गौतम ! जो सिद्ध एक चौरासी की संख्या में उत्पन्न होते हैं एक
समय में, वे सिद्ध चतुरशीति समर्जित कहे गये हैं। 'जे णं सिद्धा
जहन्नेणं एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं
पविसंति ते णं सिद्धा नो चुलसीइसमज्जिया?' जो सिद्ध जघन्य से
एक अथवा दो अथवा तीन की संख्या में एक समय में उत्पन्न होते हैं

इवे गौतमस्वामी, प्रश्नुने अबुं पूछे छे के- 'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चह,
जाव समज्जिया वि' हे भगवन् आप अबुं शा कारण्थी कडे छे। के-सिद्ध
विगेरे चौराशी समलुत विगेरे उ त्रयु विकल्पेवाणा डेय छे, अने
अन्तना चोथे अने पांचमे विकल्प तेओने, संभवतो नथी ? आ प्रश्नना
उत्तरमां प्रश्नु कडे छे के- 'गोयमा ! जे णं सिद्धा चुलसीइएणं पवेसणएणं पवि-
संति तेणं सिद्धा चुलसीइ समज्जिया' हे गौतम ! ओक समयमां सिद्धो ओक
चौराशीनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे, ते सिद्धो चौराशी समलुत कडेवाय
छे, 'जे णं सिद्धा जहण्णेणं एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा उक्कोसेणं तेसीइएणं
पविसंति तेणं सिद्धा नो चुलसीई समज्जिया' ते सिद्धो जघन्यथी ओक अगद
मे अगद त्रयुनी संख्यामां ओक समयमां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी

सेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं सिद्धा नो चुलसीइसमज्जिया' ते खलु सिद्धा नो चतुरशी-सम जता इतिर । 'जे णं सिद्धा चुलसीइएणं अन्नेण य जहन्नेण एगेण वा, दोहिं वा, तीहिं वा' ये खलु सिद्धा श्वतुरशीतिकेन अन्येन च जघन्येन एकेन वा, द्वाभ्यां वा त्रिभिर्वा, उक्कोसेणं तेसीइएणं पवेसणएणं पविसंति' उत्कर्षेण त्र्यशीतिकेन प्रवेशनकेन प्रविशन्ति, 'ते णं सिद्धा चुलसीइए य नो चुलसीइए य समज्जिया' ते खलु सिद्धाश्वतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिताः ३ । 'से तेणट्टेणं जाव समज्जिया' तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते सिद्धा श्वतुरशीत्या समर्जिता अपि १, नो चतुरशीत्या समर्जिता अपि २, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जिता अपि ३, आद्य विकल्पत्रयमेव भगवता सिद्धे

और उत्कृष्ट से ८३ की संख्या में उत्पन्न होते हैं वे सिद्ध नो चतुर-शीति समर्जित कहे गये हैं २ 'जे णं सिद्धा चुलसीइएणं अन्नेण य जह-न्नेण एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा०' जो सिद्ध चतुरशीति की संख्या में एवं जघन्य से एक, अथवा दो अथवा तीन की संख्या में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से ८३ की संख्या में उत्पन्न होते हैं वे सिद्ध तृतीय भंगवाले कहे गये हैं ३, 'से तेणट्टेणं जाव समज्जिया' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि सिद्ध चतुरशीति से समर्जित भी हैं ? नो चतुरशीति से समर्जित भी हैं २, एवं एक चतुरशीति से और एक नो चतुरशीति से समर्जित भी हैं ३ इस प्रकार भगवान् ने सिद्ध में आदि के तीन विकल्प ही प्रदर्शित किये हैं । क्योंकि इन की वहां उचितता है ।

८३ त्र्याशीनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे ते सिद्धो नो चोर्थाशी समलत कडेवाय छे. २ 'जे णं सिद्धा चुलसीइएणं अन्नेण एगेण वा दोहिं वा तीहिं वा०' जे सिद्धो चोर्थाशीनी संख्यामां तथा जघन्यथी ओक, जे, अथवा त्रयणी संख्यामां उत्पन्न थाय छे अने उत्कृष्टथी ८३ त्र्याशीनी संख्यामां उत्पन्न थाय छे. ते सिद्धो त्रीज लंगवाणा कडेवाय छे. ३ 'से तेणट्टेणं जाव समज्जिया' जे कारणथी छे गौतम ! मे' एवुं कहुं छे के-सिद्धो चोर्थाशीथी समलत पणु डोय छे. १ नो चोर्थाशीथी पणु समलत डोय छे. २ तथा ओक चोर्थाशी अने ओक नो चोर्थाशीथी पणु समलत डोय छे. ३ आ प्रमाणे लंगवाने पडेवाना त्रय लंगो जे सिद्धोमां कहुया छे. केमके ते त्रय जे विकल्पे तेमां संलवे छे.

प्रदर्शितम्, एषामेवौचित्यादिति। 'एएसि णं भंते।' एतेषां खलु भदन्त।
 'नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं१ नो चुलसीइसमज्जियाणं२ चुलसीईए य नो चुल-
 सीईए य समज्जियाणं३ चुलसीइहिय समज्जियाणं४ चुलसीइहिय नो चुल-
 सीईए य समज्जियाणं५' नैरयिकाणां चतुरशीतिसमर्जितानां१ नो चतुरशीति-
 समर्जितानां२, चतुरशीत्या च नो चतुरशीत्या च समर्जितानाम् ३, चतुरशीतिकैश्च
 समर्जितानाम्४, चतुरशीतिकैश्च नो चतुरशीत्या च समर्जितानाम्५, 'सव्वेसिं'
 सर्वेषाम्, 'अप्पावहुगं जहा छक्कममज्जियाणं' अल्पबहुत्वं यथा षट्कसमर्जिता-

अब गौतमस्वामी नारकादिकों के चतुरशीति आदि विकल्पों के
 अल्प बहुत्व जानने के लिए प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'एएसि णं भंते।
 नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं, नो चुलसीइसमज्जियाणं२ चुलसीईए
 य नो चुलसीईए य समज्जियाणं, चुलसीहिं य समज्जियाणं४ चुलसीइहि
 य नो चुलसीईए य समज्जियाणं०" हे भदन्त! चतुरशीतिसमर्जित
 नारकों के बीच में नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में, एक
 चतुरशीति और एक नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में, चतुर-
 शीति समर्जित नारकों के बीच में ४ और अनेक चतुरशीति समर्जित
 एवं एक नो चतुरशीति समर्जित नारकों के बीच में कौनसे
 नारक कौन से नारक से अल्प हैं? कौन से नारक कौन से नारक से
 बहुत हैं? कौन से नारक कौन से नारक से तुल्य हैं? और कौनसे

हुवे गौतमस्वामी नारकादिकेभां योयांशी विगेरे विकल्पेना अल्प-
 बहुत्वाने जणुवानी धञ्छाथी प्रबुने अप्पुं पूछे छे के—'एएसि णं भंते।
 नेरइयाणं चुलसीइसमज्जियाणं१, नो चुलसीइसमज्जियाणं२, चुलसीइए य, नो
 चुलसीइए य समज्जियाणं, चुलसीहिं य समज्जियाणं४ चुलसीइहि य नो चुलसीइए य
 समज्जियाणं०' हे भगवन् योयांशी समञ्जित नारकेभां, नो योयांशी सम-
 ञ्जित नारकेभां, ओक योयांशी अने ओक नो योयांशी समञ्जित नारकेभां,
 अनेक योयांशी समञ्जित नारकेभां ४ तथा अनेक योयांशी समञ्जित अने
 ओक नो योयांशी समञ्जित नारकेभां कया नारकेथी कया नारके अल्प छे?
 कया नारके कया नारकेथी अधिक छे? कया नारके कया नारकेनी तुल्य छे?
 अने कया नारके कया नारकेथी विशेषाधिक छे? आ प्रश्नोना उत्तरभां प्रबु
 तेओने कडे छे के—'सव्वेसिं' अप्पावहुगं जहा छक्कसमज्जियाणं जाव वेमा-

નામ્ સર્વસ્તોકા નારકાશ્ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ ૧, તદપેક્ષયા સંખ્યાતગુણા અધિકા નો
 ચતુરશીતિસમર્જિતાઃ ૨, તદપેક્ષયા ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ સંખ્યે-
 યગુણા અધિકાઃ ૩, તદપેક્ષયા ચતુરશીતિભિઃ સમર્જિતા અસંખ્યાતગુણા અધિકાઃ ૪,
 તદપેક્ષયા ચતુરશીતિકૈશ્ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ સંખ્યાતગુણા અધિકાઃ
 કથિતાઃ ૫ ઇતિ । ક્રિયત્પર્યન્તમિત્યાહ—‘જાવ વેમાણિયાણં’ યાવદ્દૈવાનિકાનામ્,
 નારકવદેવ ભવનપતિત આરભ્યવૈમાનિકપર્યન્તાનામલગ્નહુત્વમવગન્તવ્યમિતિ । પટ્ટક

નારક કૌનસે નારક સ્તે વિશેષાધિક હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ડનસે
 કહતે હૈં—‘સવ્વેસિં અપ્પાવહુગં જહા છક્રકસમજિજયાણં જાવ વેમાણિ-
 યાણં, નવરં અમિલાવો ચુલસીહઓ’ હે ગૌનમ ! હન સમસ્ત નારકિયોં કા
 અલ્પ બહુત્વ ષટ્ કસમર્જિત નારકોં કે જૈસે કહના ચાહિયે, અર્થાત્—સવ
 સે કમ્ વે નારક હૈં—જો ચતુરશીતિસમર્જિત હૈં ? હનકી અપેક્ષા સંખ્યાત-
 ગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો નો ચતુરશીતિસમર્જિત હૈં । હનકી અપેક્ષા
 સંખ્યાતગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો ંક ચતુરશીતિ સે ંર ંક નો
 ચતુશીતિ સે સમર્જિત હૈં હનકી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણેં અધિક વે નારક
 હૈં જો ંનેક ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હૈં ૪ ંર હનકી અપેક્ષા સંખ્યાત-
 ગુણેં અધિક વે નારક હૈં જો ંનેક ચતુરશીતિ સે ંર ંક નો ચતુર-
 શીતિ સમર્જિત હૈં—એસા યહ કથન કહાંતક કહના ચાહિયે—સો હનકે
 લિયે કહા ગયા હૈં કિ—‘જાવ વેમાણિયાણં’ યહ કથન નારકોં જૈસે હી
 ભવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક તક્ર કે જીવોં તક કહના ચાહિયે, અર્થાત્
 નારકોં કે અલ્પ બહુત્વ કે જૈસે હી ભવનપતિ સે લેકર વૈમાનિક તક્ર કે

ગિયાણં, નવરં અમિલાવો ચુલસીહઓ’ હે ગૌતમ ! આ અધા જ નારકીયોતું
 અલ્પ—બહુપણુ છ સમજીત નારકો પ્રમાણુ સમજી લેવું. અર્થાત્—સીથી કમ
 એ નારકો છે કે જે ચોર્યાશી સમજીત છે, ૧ તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગણુ
 અધિક તે નારકો છે કે જે નો ચોર્યાશી સમજીત છે, તેની અપેક્ષાએ
 સંખ્યાતગણુ અધિક જેઓ એક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમ-
 જીત છે તે નારકો છે. તેની અપેક્ષાએ જે અનેક ચોર્યાશીથી સમજીત
 નારકો છે તેઓ અસંખ્યાતગણુ અધિક છે. તથા તેઓની અપેક્ષાએ જેઓ
 અનેક ચોર્યાશીથી અને એક નો ચોર્યાશીથી સમજીત છે. તેઓ સંખ્યાતગણુ
 અધિક છે. આ પ્રમાણેનું આ કથન કયાં સુધીતું ગ્રહણ કરવું એ માટે
 કહેવામાં આવ્યું છે કે—‘જાવ વેમાણિયાણં’ આ કથન નારકોની જેમજ ભવન-
 પતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જેવું કરવું જોઈએ અર્થાત્ નારકોના
 અલ્પ—બહુપણુની જેમજ ભવનપતિથી લઈને વૈમાનિક સુધીના જીવોનું

સૂત્રાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં દર્શયતિ-‘નવરં અભિલાષો ચુલસીહઓ’ નવરમ્ અભિલાપઃ
 યત્ર ષટ્કસમર્જિતા इति षट्कसूत्रे कथितम् तत्रैह चतुरशीतिसमर्जिता इति वक्तव्य-
 मिति । ‘एएसि णં भंते!’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘सिद्धाणं’ ‘सिद्धनाम्’ चुलसीह-
 समज्जियाणं नो चुलसीहसमज्जियाणं चुलसीहए य नो चुलसीहए य समज्जियाणं’
 चतुरशीतिसमर्जितानाम् १, नो चतुरशीतिसमर्जितानाम् २, चतुरशीत्या नो चतुर-
 शीत्या च समर्जितानाम् ३, एषां त्रयाणां मध्ये ‘कयरे कयरेहिंनो जाव विसेसा
 हिया वा’ कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वेति
 प्रश्नः । उत्तरमाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा सिद्धा

जीवों का अल्प बहुत्व जानना चाहिये, परन्तु इसमें सिर्फ षट्क और
 चतुरशीतिपद को लेकर ही भिन्नता है और कोई भिन्नता नहीं है, षट्क
 सूत्र में जैसे षट्कपद को लेकर षट्कसमर्जित ऐसा अभिलाप कहा गया
 है वैसे ही यहाँ ‘चतुरशीति’ पद को जोड़ कर चतुरशीतिसमर्जित आदि
 अभिलाप कहना चाहिये, अब सूत्रकार प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘एएसि
 णं भंते! सिद्धाणं चुलसीहसमज्जियाणं, नो चुलसीहसमज्जियाणं
 चुलसीहए य नो चुलसीहए य समज्जियाणं’ हे भदन्त ! सिद्धों में
 जो ये तीन विकल्पकहे गये हैं-जैसे कि एक चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध १
 नो चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध २ और एक चतुरशीति और एक नो
 चतुरशीतिसमर्जित सिद्ध ३ सा इन में कौनसे सिद्धों की अपेक्षा कौनसे
 सिद्ध अल्प हैं ? और कौनसे बहुत हैं ? कौनसे तुल्य हैं ? और कौन
 से विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-गोयमा ! सव्वत्थोवा

અલ્પ-અને બહુપણુ સમજી લેવું. તેમાં ક્ષત્ર એટલો જ ફેર છે કે છ
 સમજીતમાં ષટક પદ આવે છે તથા અહિયાં ‘ચે.ચાર્શી’ પદ કહેવું જોઈ એ
 આ સિવાય અન્ય કોઈ પ્રકારે ભિન્નતા આવતી નથી.

હવે સૂત્રકાર પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-‘एएसि णं भंते ! सिद्धाणं, चुल-
 सीहसमज्जियाणं, नो चुलसीहसमज्जियाणं, चुलसीहए य, नो चुलसीहए य,
 समज्जियाणं’ હે ભગવન્ સિદ્ધોમાં જે આ ત્રણ વિકલ્પો કહ્યા છે, જેમકે-
 એક ચોચાર્શી સમજીત સિદ્ધ ૧ નો ચોચાર્શી સમજીત સિદ્ધ ૨ તથા એક
 ચોચાર્શી અને એક નો ચોચાર્શી સમજીત સિદ્ધ ૩ આ સિદ્ધોમાં કયા સિદ્ધોની
 અપેક્ષાએ કયા સિદ્ધો અલ્પ છે ? કયા સિદ્ધો કયા સિદ્ધોથી અધિક છે ? અને કયા
 સિદ્ધો કયા સિદ્ધોની બરાબર તુલ્ય છે ? અને કયા સિદ્ધો કયા સિદ્ધોથી વિશેષાધિક
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-‘गोयमा ! सव्वत्थोवा सिद्धा चुल

ચુલસીર્ષે ય નો ચુલસીર્ષે ય સમજિજયા' સર્વસ્તોકાઃ સિદ્ધાઃ ચતુરશીત્યા ચ નો ચતુરશીત્યા ચ સમર્જિતાઃ, एतदपेक्षया 'चुलसीर्षसमजिजया अणंतगुणा' चतुरशीतिसमर्जिताः सिद्धा अनन्तगुणा अधिका भवन्ति, 'नो चुलसीर्षसमजिजया अणंतगुणा' एतदपेक्षया नो चतुरशीतिसमर्जिताः सिद्धा अनन्तगुणा अधिका भवन्ति । सर्वेभ्योऽल्पीगंसः तृतीयविकल्पविकल्पिताः सिद्धाः, सर्वेभ्योऽधिका द्वितीयविकल्पविकल्पिताः सिद्धाः, प्रथमविकल्पविकल्पितास्तु अपेक्षया अल्पा अपि अपेक्षया अधिका अपीति ॥ 'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति जात्र विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यात्र द्विहरति, हे भदन्त ! षट्कादिविषये यद्देवा-

સિદ્ધા 'ચુલસીર્ષે ય નો ચુલસીર્ષે ય સમજિજયા' હે ગૌતમ ! સઘ સે કમ સિદ્ધ એક ચતુરશીતિસે ઓર એક નો ચતુરશીતિ સે સમર્જિત હૈં અર્થાત્ તૃતીયવિકલ્પવાલે સિદ્ધ સઘ સે કમ હૈં, इनकी अपेक्षा वे सिद्ध अनन्तगुणें हैं जो 'चुलसीर्षसमजिजया' इस प्रथम विकल्प वाले हैं और इनकी अपेक्षा वे सिद्ध अनन्तगुणें हैं जो 'नो चुलसीर्षसमजिजया' इस द्वितीय विकल्पवाले हैं । इस प्रकार सघ से कम तृतीयविकल्पवाले सिद्ध हैं । द्वितीयविकल्पवाले सिद्ध सबसे अधिक हैं और प्रथमविकल्पवाले सिद्ध अपेक्षाकृत अल्प भी हैं और अधिक भी हैं । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जात्र विहरइ' हे भदन्त ! षट्कादिविषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है? इस प्रकार

સીર્ષે ય નો ચુલસીર્ષે ય સમજિજયા' હે ગૌતમ ! સૌથી કમ સિદ્ધ એક ચોર્યાશીથી અને એ ; નો ચોર્યાશીથી સમજીત છે અર્થાત્ ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધ સૌથી અલ્પ કમ છે. તેની અપેક્ષાએ 'ચુલસીર્ષસમજિજયા' ચોર્યાશી સમજીત સિદ્ધ અનન્તગુણ છે. અર્થાત્ પહેલા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અનન્તગુણ છે અને તેઓની અપેક્ષાએ એ સિદ્ધો 'નો ચુલસીર્ષસમજિજયા' એઓ નો ચોર્યાશી સમજીત છે તેઓ અનન્તગુણ છે. આ બીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો છે. આ રીતે સૌથી ઓછા ત્રીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો છે બીજા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો સૌથી અધિક છે તથા પહેલા વિકલ્પવાળા સિદ્ધો અપેક્ષાએ અલ્પ પણ છે. અને અપેક્ષાએ અધિક પણ છે. તેમ સ-જુ

'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति जात्र विहरइ' હે ભગવન્ છ સમજીત વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે એ પ્રમાણે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે, આપ દેવાનુપ્રિયનું કથન સર્વ પ્રકારે સત્ય જ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ

नुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भवगन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दिता नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥ सू० ४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलितकलितकलापालापकपविशुद्धगद्यनैकग्रन्थनिर्मापक, वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदक- 'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-वालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर—पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायायां विंशतितमशतके दसमो-देशकः समाप्तः ॥ २०-१० ॥
॥ समाप्तश्च विंशतिशतकः ॥

कहकर गौतम ने प्रभु की वन्दना की, उन्हें नमस्कार किया और वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप एवं संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान होगये ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके वीसवें शतकका दसवां उद्देशक समाप्त ॥ २०-१० ॥
॥ इस प्रकार यह २० वां शतक समाप्त हुआ ॥

स्वामीने प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या अने वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेयो तप अने संयमथी पोताना आत्माने लावित करता थका पोताने स्थाने गिराजमान थक गया ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना वीसवां शतकने दसमो उद्देशक समाप्त ॥ २०-१० ॥
आ प्रभाणे आ २० वीसमुं शतक समाप्त थयुं.

॥ અથ એકવિંશતિશતકમારમ્યતે ॥

વ્યાખ્યાતં વિંશતિતમં શતકમ્, અથાવસરસં તત્વા એકવિંશતિતમં શતકમાર-
મ્યતે તસ્યોદ્દેશકવર્ગસંગ્રહાયેયં ગાથા—‘શાલિકલ’ ઇત્યાદિ,

મૂલમ્—‘શાલિ કલં અયસિ વંસે, ઈક્સૂ દંબ્ધે ય અંબ્ધ તુલસી ય।

અદ્દે એ દસવર્ગા, અસીતિ પુણ હોતિ ઉદ્દેસા’ ॥૧॥

છાયા—શાલિ૧ કલારતસી૨ વંશ૪, ઈક્ષુ૫ દર્મ્મથ૬ અમ્બ૭ તુલસી ચ।

અષ્ટૌ તે દશવર્ગા, અસીતિ: પુન મેવન્તિ ઉદ્દેસા: ।

અર્થ— ‘શાલિ’ ઇતિ—શાલ્યાદિ ધાન્યવિશેષા: ઓપધિભય: કથ્યન્તે, તદ્વિષય-
કોદ્દેશકદશાત્મક: પ્રથમો વર્ગ: ૧, સ ચ વર્ગ: શાલિગ્વદેનોચ્યતે ઇદ્દ શતકે અષ્ટૌ
વર્ગા:, પ્રતિવર્ગે દશદશોદ્દેશકા: સન્તિ દશોદ્દેશકાશ્ચૈવમ્—

એકવીસવર્ગે શતક કા પ્રારંભ

પહેલા ઉદ્દેશા

બીસવાં શતક વ્યાખ્યાત હો ચુકા, અવ અવસર પ્રાપ્ત ઇક્કીસવાં
શતક પ્રારંભ હોતા હૈ હસમેં જો ઉદ્દેશ ઓર વર્ગ હૈ ઉસે સંગ્રહ કરકે
પ્રકટ કરને બાલી યહ ગાથા હૈ—

શાલિ૧ કલ૨ અયસિ૩ વંસે૪ ઈક્ષૂ૫ દંબ્ધે ય૬ અંબ્ધ૭ તુલસી ય૮

અદ્દે એ દસવર્ગા અસીતિ પુણ હોતિ ઉદ્દેસા ॥૧॥

શાલિ આદિ ધાન્ય વિશેષ હોતે હૈ ઓર યે ઓપધિભય કહે જાતે
હૈં હન શાલિ આદિ કે સમ્બન્ધ મેં જો દશ ઉદ્દેશે હૈં સો હન દશ ઉદ્દે-
શાત્મક પ્રથમ વર્ગ હૈં યહ વર્ગ શાલિ શબ્દ સે કહા ગયા હૈં હસ શતક

એકવીસમા શતકનો પ્રારંભ—

પહેલો ઉદ્દેશો

વીસમું શતક કહેવાઈ ગયું હવે અવસરપ્રાપ્ત એકવીસમા શતકનો પ્રારંભ
થાય છે. તેમાં જે ઉદ્દેશો અને વર્ગ છે. તેને સંગ્રહ કરીને બતાવનારી
આ ગાથા છે—

શાલિ ૧ કલ ૨ અયસિ ૩ વંસે ૪ ઈક્ષૂ ૫ દંબ્ધે ય ૬ અંબ્ધ ૭ તુલસી ય,
અદ્દે એ દસવર્ગા અસીતિ પુણ હોતિ ઉદ્દેસા ॥ ૧ ॥

શાલિ વિગેરે ધાન્ય વિશેષ હોય છે. અને તે ઓપધિ ૩૫ કહેવાય છે.
આ શાલિવિગેરે સંબંધી જે દસ ઉદ્દેશાઓ છે, તે આ દસ ઉદ્દેશાત્મક
પહેલો વર્ગ છે. આ વર્ગ શાલિ શબ્દ થી કહેલો છે. આ શતકમાં આઠ વર્ગ છે.

‘મૂલે ૧, કંદે ૨, સ્વંધે ૩, તથા ય ૪, સાલે ૫, પ્રવાલ ૬, પત્તે ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય, એકેકો હોઈ ઉદ્દેસો ॥૧।

મૂલં ૧ કન્દરઃ સ્કન્ધ ૩ઃ ત્વઋવ ૪ શાલા ૫ પ્રવાલ ૬ પત્રં ૭ ।

પુષ્પં ફલં વીજમ્, એકેકો ભવત્યુદ્દેશઃ ॥૧॥ ઇતિચ્છાયા ।

‘કલ્પતિ’ કલાયો ધાન્યવિશેષઃ ઓષધિઃ કથયતે તદ્વિપયકો દ્વિતીયો

મેં આઠ વર્ગ હૈ—પ્રતિ વર્ગ મેં ૧૦-૧૦ ઉદ્દેશક હૈં વે દશ ઉદ્દેશક હસ પ્રકાર સે હૈં—

મૂલે ૧ કંદે ૨ સ્વંધે ૩ તથા ય ૪ સાલે ૫ પ્રવાલ ૬ પત્તે ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય એકેકો હોઈ ઉદ્દેસો ॥૧॥

મૂલ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ મૂલોદ્દેશક હૈં ૧, કન્દ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ કન્દોદ્દેશક હૈં ૨, સ્કન્ધ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ સ્કન્ધોદ્દેશક હૈં ૩, ત્વચા કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ ત્વચોદ્દેશક યા ત્વગુદ્દેશક હૈં ૪, શાલા કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ શાલોદ્દેશક હૈં ૫, પ્રવાલ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ પ્રવાલોદ્દેશક હૈં ૬, પત્ર કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ પત્રોદ્દેશક હૈં ૭, પુષ્પ કે સમ્બન્ધ મેં જો ઉદ્દેશક હૈં વહ પુષ્પોદ્દેશક હૈં ૮, હસી પ્રકાર સે ફલ, ઓર વીજ કે સમ્બન્ધ મેં ઓર ઉદ્દેશક જાનના ચાહિયે ।

કલ નામ કલાય કા હૈં ઓર યહ મટર યા બટલા વાચક હોતા હૈં યહ એક પ્રકાર કા અનાજ હોતા હૈં । યહ ઓર ઓષધિરુપ કહા ગયા હૈં

—પ્રત્યેક વર્ગ માં ૧૦-૧૦ ઉદ્દેશકો છે. તે દશ ઉદ્દેશકો આ પ્રમાણે છે—

‘મૂલે ૧ કંદે ૨ સ્વંધે ૩ તથા ય ૪ સાલે ૫ પ્રવાલ ૬ પત્તે ૭ ।

પુષ્પે ૮ ફલ ૯ વીણ ૧૦ ત્રિ ય એકેકો હોઈ ઉદ્દેસો ॥ ૧ ॥

મૂળ સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે મૂલોદ્દેશક છે. ૧ કંદ સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે કન્દોદ્દેશક છે. ૨ સ્કંધ સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે સ્કંધ ઉદ્દેશક છે ૩ ત્વચા-છાલ સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે તે ત્વચોદ્દેશક અથવા ત્વગુદ્દેશક છે. ૪ શાલા સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે તે શાલોદ્દેશક છે. ૫, પ્રવાલ-કૂંપળો સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે પ્રવાલોદ્દેશક છે ૬ પત્ર સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે પત્રોદ્દેશક છે. ૭ પુષ્પ સંબંધી જે ઉદ્દેશક છે, તે પુષ્પોદ્દેશક છે એજ રીતે હલ અને ઊંજ સંબંધી ઉદ્દેશકો પણ સમજવા.

કલ નામ કલાયતુ છે, અને તે મટર અથવા વટાણા વાચક હોય છે આ એક પ્રકારનું ધાન્ય-અનાજ હોય છે. આને પણ ઓષધી રૂપ કહ્યું છે. આના સંબંધમાં

વર્ગ:૨। 'અવસી' इति अतसीप्रभृतिवृत्तिविशेषः अत्रापि ओषधिः, तद्विषयकस्तृतीयो वर्गः३। 'वंस' इति वंशप्रभृतिपर्वयुक्तवनस्पतिविशेषविषयकश्चतुर्थो वर्गः४। 'इक्षु' इति इक्षुप्रभृतिपर्वयुक्तवनस्पतिविशेषविषयकः पञ्चमो वर्गः५। 'दम्भे' इति, दर्भपदमुपलक्षणम् 'सेडियमंडियकोतियदम्भे' इत्यादि, दर्भनामकतृणविशेषविषयकः षष्ठो वर्गः। 'अभ्र' अभ्र इति अभ्ररुहः -अभ्र-आकाशे यो रोहति सोऽभ्ररुहः, मेघवर्षणानन्तरम् भूमिमुद्भिद्य छत्राकारेण जायमान (छत्रक) इति मसिद्धो वनस्पतिविशेषः। तत्प्रभृतिपत्रशाकविषयकः सप्तमो वर्गः७। 'तुलसी य' तुलसीप्रभृतिहरितभेदनस्पतिविषयकोऽष्टमो वर्गः८।

હસસે સમ્બન્ધ રચને વાલા દ્વિતીય વર્ગ હૈ, અતસી નામ અલસી કા હૈ યહ બી એક પ્રકાર કા ધાન્ય વિશેષરૂપ હોના હૈ, હસે બી ઓષધિ હી કહા ગયા હૈ હસકે સમ્બન્ધ મેં તૃતીયવર્ગ હૈ, વાંસ આદિ જો પર્વ-વાલી વનસ્પતિયાં હૈં વે યહાં 'વંસ' શબ્દ સે ગૃહીત હુવ હૈં-હનકે વિષય મેં ચતુર્થ વર્ગ હૈ, ઇક્ષુ (સેરડી) આદિ પર્વવાલી વનસ્પતિ વિશેષ કે સમ્બન્ધ મેં પંચમવર્ગ હૈ 'સેડિય મંડિય કોતિય દમ્ભે' હસ કથન કે અનુસાર દર્ભરુદ ઉપલક્ષણ હૈ હસ દર્ભ નામક તૃણ વિશેષ કે સમ્બન્ધ મેં છઠ્ઠા વર્ગ હૈ અભ્ર સે યહાં અભ્રરુહ લિયા ગયા હૈ જો અભ્ર આકાશ મેં ઊગતા હૈ-પૈદા હોતા હૈ વહ અભ્રરુહ હૈ યહ અભ્રરુહ વનસ્પતિવિશેષ રૂપ કહા ગયા હૈ યહ મેઘ કે વર્ષણ કે વાદ ભૂમિ કો ફાડતર છત્ર કે આકાર સે ઉત્પન્ન હોતા હૈ હસે આપા મેં છત્રક કહતે હૈં। હસ છત્રક આદિ પત્રશાક કે સમ્બન્ધ મેં સપ્તમ વર્ગ હૈ તુલસી આદિ હરિત

બીજો વર્ગ છે. અતસી અણસીતું નામ છે આ પણ એક પ્રકારનું ધાન્ય વિશેષ હોય છે. આને પણ ઓષધીરૂપ બ કહ્યું છે તેના સંબંધમાં ત્રીજો વર્ગ છે વાંસ વિગેરે પર્વવાળી (ગાઠોવાળી) જે વનસ્પતિ હોય છે, તેને અહિંયાં 'વંસ' શબ્દથી ગૃહણ કરેલ છે તેના સંબંધમાં ચોથો વર્ગ છે. ઇક્ષુ (સેરડી) વિગેરે પર્વવાળી વનસ્પતિ વિશેષના સંબંધમાં પાંચમો વર્ગ છે 'સેડિય મંડિય કોતિય દમ્ભે' આ કથન પ્રમાણે દર્ભ પદ ઉપલક્ષણ છે આ દર્ભ નામના તૃણ વિશેષના સંબંધમાં છઠ્ઠો વર્ગ છે અભ્રથી અહિંયાં અભ્રરુહ ગ્રહણ કરેલ છે. જે અભ્ર-વાદળ આકાશમાં ઉગે છે.-ઉત્પન્ન થાય છે. તે અભ્રરુહ છે. આ અભ્રરુહને વનસ્પતિ વિશેષરૂપ કહેલ છે. આ અભ્રરુહ વર્ષાદ વર્ષાં રહ્યા પછી ભૂમીની અંદરથી છત્રના આકારથી ઉત્પન્ન થાય છે. આને ભાષામાં છત્રક કે છત્રી કહે છે. આ છત્રક વિગેરે પત્રશાકસંબંધી સાતમો વર્ગ છે. તુલસી વિગેરે લીલી વનસ્પતિ

अष्टे ए दस वग्गा' अष्टावेते दशवर्गाः अष्टौ एते अनन्तरोक्ता दशानां दशानामुद्देशकानां संबन्धिनो उद्देशसमुदायात्मकाः ये दशवर्गाः । 'असीति पुण उद्देशा' अशीतिः पुनरुद्देशा अशीतिरशीतिसंख्यकाः पुनरुद्देशका भवन्ति एकैकस्मिन् वर्गे उद्देशकदशकस्य सङ्गावात् इति । एतेषु अष्टवर्गेषु यः प्रथमो वर्गः औषधिवनस्पतिजातिगतशालिनामकः तत्रापि प्रथमउद्देशकः तस्य प्रथमोद्देशकः स च व्याख्यायते, तस्येदमादिमं सूत्रम्—'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्—'रायगिहे जाव एवं वयासी अह भंते ! साली वीही गोधूमजवजत्रजवाणं एएसिं णं भंते ! जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते णं भंते ! जीवा कओहिंतो उववजंति किं नेरइएहिंतो जाव उववजंति तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा देवेहिंतो वा जहा वक्कतीए तहेव उववाओ नवरं देववज्जं । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववजंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिल्लि वा उक्कासंणं सखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववजंति, अवहारो वा उप्पलुद्देसे । तेसि णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं

वनस्पतिविशेष के सम्बन्ध में आठवां वर्ग है इस प्रकार से ये आठ वर्ग हैं और प्रत्येक वर्ग में दश २ उद्देशक हैं इस प्रकार कुल उद्देशक ८० हो जाते हैं । इन आठ वर्गों में जो औषधि-वनस्पति जाति गत शालिनाम का प्रथम वर्ग है और इसका जो प्रथम उद्देश है सो अब वह प्रथम उद्देश व्याख्यायुक्त किया जाता है—इसका यह—'रायगिहे' इत्यादि प्रथम सूत्र है—'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

विशेषना संणधमां आठमो वर्गं छे. आ रीते आ आठ वणो छे. अने प्रत्येक वर्गं मां इस इस उद्देश.ओ छे आ प्रमाणे कुल ओंसी उद्देशाओ थर्धं नय छे. आ आठ वर्गंमां न औषधी वनस्पति विशेष शाली नामने पडेवो वर्गं छे, अने तेने न पडेवो उद्देशो छे, ते पडेवो उद्देशानी हवे व्याख्या करवामां आवे छे. तेनुं पडेवुं सूत्र आ प्रमाणे छे. 'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि

अंगुलस्स असंखेज्जभागं उक्कोसेणं थ गुहपुहुत्तं । ते णं भंते ! जीवा
 णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधगा अबंधगा जहा उप्पलुद्देसे
 एवं वेदे वि, उदए वि उदीरणाए वि । ते णं भंते ! जीवा किं कण्ण-
 लेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा छवीसं भंगा, दिट्ठी जाव इंदिया
 जीवा जहा उप्पलुद्देसे । ते णं भंते ! साली वीही गोधूम जवजव-
 जवगमूलगजीवेत्ति कालओ केवच्चिरं होत्ति ? गोयमा ! जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं । से णं भंते ! साली वीही
 गोधूम जवजवजवगमूलगजीवेत्ति पुढवीजीवे पुणरत्रि साली
 वीही गोधूमजवजवगमूलग जीवेत्ति केवइयं कालं संवेज्जा
 केवइयं कालं गइरागइं करिज्जा ? एवं जहा उप्पलुद्देसे । एएणं
 अभिलावेणं जीवे सणुस्स जाव आहारो जहा उप्पलुद्देसे ।
 ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं । समुग्घायसमो-
 हया उव्वट्टणा य जहा उप्पलुद्देसे । अह भंते ! सव्वपाणा जाव
 सव्वसत्ता साली वीही गोधूम जवजवजवगमूलग जीवत्ताए
 उव्वन्नपुठ्वा ? हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो ।
 सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० १॥

एकवीसइमे सए पढमवग्गस्स पढमो उद्देसो समत्तो ॥२१—१॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत्—अथ भदन्त ! शालित्रीहि गोधूम जवजव-
 जवानाम् एतेषां खलु भदन्त ! जीवा मूलतया अक्रामन्ति (उत्पद्यन्ते) । ते खलु
 भदन्त ! जीवा केभ्य उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यो यावदुपद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्यो
 वा मनुष्येभ्यो वा देवेभ्यो वा यथा व्युत्क्रान्तौ तथैव उपपातः । नत्र देववर्जम् । ते
 खलु भदन्त ! जीवा एकममयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जत्रन्येन एको वा
 द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते अपहारो वा यथा

उत्पलोद्देशके । तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण धनुः—पृथक्त्वम् । ते खलु भदन्त ! जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बन्धका अबन्धका ? यथोत्पलोद्देशके । एवं वेदेऽपि उदयेऽपि उदीरणायामपि । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं कृष्णलेश्याः नीललेश्याः, कापोतिकलेश्याः, पङ्क्तिशक्ति भेदाः । दृष्टिर्यात्रदिन्द्रियाणि यथोत्पलोद्देशके । ते खलु भदन्त ! जीवाः शालिव्रीहि गोधूमयवयवकमूलकजीवा इति कालतः कियच्चिरं भवन्ति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण असंख्येयं कालम् । स खलु भदन्त ! शालिव्रीहोगोधूमयवयवकमूलकजीवः पृथिवीजीवः पुनरपि शालिव्रीहोगोधूमयवयवकमूलकजीव इति कियन्तं कालं सेवेत कियन्तं कालं गतिमागतिं कुर्यात् एवं यथोत्पलोद्देशके । एतेनाभिलापेन जीवो मनुष्य यावत् आहारो यथा उत्पलोद्देशके स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् उत्कर्षेण वर्षपृथक्त्वम् । समुद्घातः समवहतः उद्वर्तना च यथोत्पलोद्देशके । अथ भदन्त ! सर्वमाणाः यावत् सर्वसत्त्वाः शालिव्रीहि यवयवयवकमूलकजीवतया उत्पन्नपूर्वाः ? हन्त ! गौतम असकृत् अथवा अनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥१॥

॥ एकविंशतितमे शतके प्रथमदर्गस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्पदेन भगवतः समवसरणमपूर्त्, परिषत् निर्गता धर्मकथोपदेशो जातः, परिषत् प्रतिगता, प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतत्पर्यन्तप्रकरणस्य ग्रहणं भवति, ‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘शालिव्रीहि गोधूमजवजवजवाणं’ शालिव्रीहोगोधूमयवयवयवानाम्

टीकार्थ—राजगृह नगर गुणशिलक चैत्य—उद्यान से अगवान् से गौतम ने यावत् इस प्रकार से पूछा—यहाँ यावत्पद से ऐसा पाठ लगाना चाहिये—कि ‘भगवान् का समवसरण हुआ परिषत् निकली धर्मकथारूप उपदेश हुआ परिषत् धर्मोपदेश सुनकर वाग्विस्स चली गई और फिर गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—

टीकार्थ—राजगृह नगरना गुणशिलक नामना चैत्य—उद्यानमां लगवाने गौतमस्वामीसे यावत् आ प्रभाषे पूछ्युं—अहियां यावत् पदथी आ प्रभाषेनेो पठ् अह्यु करवो नेधये के—राजगृह नगरमां लगवाननुं समवसरण् थयुं. परिषद् लगवानने वंदनाकरवा नगरनी षडार नीकणी. लगवाने धर्मकथा कही. धर्मदेशना सांलणीने परिषद् लगवानने वंदना करीने पोतपोताने रथ ने पाछी गर्ध ते पछी गौतमस्वामीसे अन्ने हाथ नेडीने प्रभुने आ प्रभाषे पूछ्युं—‘अह भंते ! शालिव्रीहोगोधूमजवजवजवाणं’ डे लग-

‘एषि णं भंते’ एतेषां खलु भदन्त ! ‘जीवा’ जीवाः शालिगोधूमादि संवन्धिनो जीवाः ‘मूलत्ताए वक्कमंति’ एतेषां मूलतया अवकामन्ति उत्पद्यन्ते ‘ते णं भंते ! जीवा’ ते खलु भदन्त ! जीवाः ‘कओहिंतो उववज्जंति’ केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य अत्रोत्पद्यन्ते, ‘किं नेरइएहिंतो’ किं नैरयिकेभ्य आगत्य अत्र शाल्यादौ ‘उववज्जंति’ उत्पद्यन्ते किमित्यर्थः । अथवा ‘तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा देवेहिंतो वा’ तिर्यग्योनिकेभ्यो वा मनुष्येभ्यो वा देवेभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । ‘जहा’ इत्यादि, ‘जहा वक्कंतीए तहेव उववाओ’ यथा व्युत्क्रान्तौ तथैवोपपातः, यथा-येन प्रकारेण व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायाः षष्ठे पदे कथितो जीवानामुपातः समुत्तित्थैव इहापि समुपपातो वर्णनीयः, प्रज्ञापनायाः षष्ठे पदे एवं वर्णितम्-शाल्यादि मूले ये जीवा उत्पद्यन्ते ते जीवा नो

‘अहं भंते । शालिघीहिगोधूमजवजत्रजवाणं’ हे भदन्त ! शालि, ब्रीहि, गोधूम-गेहूं यावत् जवजवजवक इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं ‘ते णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति’ वे जीव कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? ‘किं नेरइएहिंतो जाव उववज्जंति’ क्या नरक से आकरके शालि आदि में उत्पन्न होते हैं, अथवा ‘तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा’ तिर्यञ्च योनि से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्ययोनि से आकरके उत्पन्न होते हैं या देवगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-जहा वक्कंतीए तहेव उववाओ’ हे गौतम ! जिस प्रकार से व्युत्क्रान्तिपद में-प्रज्ञापना के छठे पद में जीवों का उपपाद कहा गया है उसी प्रकार से यहां पर भी उसका कथन करना चाहिये प्रज्ञापना के छठे पद में इस प्रकार से वर्णन है के

एव शात्री, ब्रीही घटुं यवत् जवजवजवक तेने भूगइए ने एवे। उत्पन्न थाय छे, ‘ते णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति’ ते एवे कथांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. ‘किं नेरइएहिंतो जाव उववज्जंति’ शुं नारकथी आवीने शालि विगेश्शेमां उत्पन्न थाय छे ? अथवा ‘तिरिक्खजोणिएहिंतो वा मणुस्सेहिंतो वा देवेहिंतो वा’ तिर्यञ्च योनिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनुष्य योनिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा देवगतिथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के-जहा वक्कंतीए तहेव उववाओ’ हे गौतम ! ने प्रभाणु व्युत्क्रान्तिपदमां-प्रज्ञापनाना छट्ठा पदमां एवेने। उपपात कडे छे; अथ रीते अडिंथा पणु तेनुं कथन करी लेवुं. प्रज्ञापनाना छट्ठा पदमां

नारकेभ्य आगत्य इहोत्पद्यन्ते किन्तु तिर्यङ्मनुष्येभ्य आगत्यैवोत्पद्यन्ते इति । तथा व्युत्क्रान्तिपदे देवानामपि वनस्पतिपूतपत्तिरुक्ता इह तु देवानामुत्पत्तिर्न वक्तव्या । वनस्पतिमूले देवानामुत्पत्तेरभावात्, किन्तु पुष्पादि शुभस्थाने एव देवानामुत्पत्तिरतएवोक्तम् 'नवरं देववज्जं' नवरं-केवलदेववर्जम् अत्राध्येतव्यम् तत्र देवानामपि वनस्पत्यादौ उत्पत्तिरुक्ता इह तु सा न वक्तव्या एतान्नेव भेद उभयत्रेति । गौतमः पृच्छति-'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त जीवा गत्यन्तरेभ्य आगत्य ये जीवा मूलतया समुत्पद्यन्ते ते जीवाः 'एगसमएणं केवइया उववज्जति' एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते एकरिम्न समये क्रियतां जीवानामुत्पत्ति भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं

मूल में जो जीव उत्पन्न होते हैं वे जीव नरक से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु तिर्यचगति एवं मनुष्यगति से आकर के ही वहां उत्पन्न होते हैं । तथा-व्युत्क्रान्ति पद में देवों की भी उत्पत्ति वनस्पतियों में कही गई है परन्तु देवों की उत्पत्ति यहां नहीं कहनी चाहिये क्योंकि वनस्पतिमूल में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है उनकी उत्पत्ति तो पुष्पादि रूप शुभस्थान में ही होती है इसीलिये ऐसा कहा गया है कि 'नवरं देववज्जं' इत्यादि ।

अब गौतम ! प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जति' हे भदन्त ! वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् गत्यन्तर से आकरके जो जीव मूलरूप से उत्पन्न होते हैं वे एक समय में वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि

आ प्रभाणु वणुंनं छे, शाळी विगेरेना भूणमां न्ने लुवे। उत्पन्न थाय छे, ते लुवे नरकथी आवीने उत्पन्न थता नथी, परंतु तिर्यचगति अने मनुष्यगतिथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तथा व्युत्क्रान्ति पदमां देवोनी उत्पत्ती पणु वनस्पतिथोमां कळी छे. परंतु देवोनी उत्पत्ती अड्डियां कडेवानी नथी. उभके वनस्पतिना भूणमां देवोनी उत्पत्ती डोती नथी. तेओनी उत्पत्ती तो पुष्प विगेरे शुभस्थानोमां न्ने डोय छे, तेथी ओवुं कडेवामां आवु छे. 'नवरं देववज्जं'

डवे गौतमस्वामी प्रभुने ओवुं पूछे छेके-'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जति' हे भगवान् ते लुवे ओक समयमां केटला उत्पन्न थाय छे ? अर्थात् गत्यन्तरथी आवीने न्ने लुवे भूणइये उत्पन्न थाय छे, तेओ ओक समयमां लांकेटवो उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे

एकको वा दोवा तिननि वा' जयन्त्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते यद्यपि सामान्यतो वनस्पतिषु प्रतिसमयमनन्तानामुत्पत्तिर्भवति तथापि अत्र शाल्यादीनां प्रत्येकशरीरत्वात् एकाद्युत्पत्तिर्न त्रिकुट्टेति । जयन्त्यत एकस्य द्वयोर्वा त्रयाणां चोत्पत्तिर्भवति 'उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते शाल्यादी जीवा इति । 'आहारो जहा उप्पलुहेसे' आहारो यथा उत्पलोद्देशके, उत्पलोद्देशके एकादशशतकस्य प्रथमोद्देशकस्तत्र च जीवानामपहार एवमुक्तः, तथाहि—

‘ते णं भंते ! जीवा समए समए अवहीरमाणार केवइयकालेणं अवहीरंति ? गोयमा ! ते णं असंखेज्जा, समए अवहीरमाणार असंखेज्जादि उम्मप्पिणि

धा' हे गौतम ? जयन्त्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव वहां उत्पन्न होते हैं और 'उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति' उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात जीव वहां उत्पन्न होते हैं । यद्यपि सामान्यरूप से वनस्पतियों में प्रति समय अनन्तानन्त जीवों की उत्पत्ति होती है फिर भी शाल्यादिकों में प्रत्येक शरीर होने के कारण एक आदि जीवों की उत्पत्ति जयन्त्यरूप जो कही गई है उसमें कोई विरोध नहीं आना है । 'अवहारो जहा उप्पलुहेसे' ग्यारहवां शतक के जो प्रथम उद्देशक है वह उत्पलोद्देशक है उस उत्पलोद्देशक में जीवों का अपहार इस प्रकार से कहा गया है ।

‘ते णं भंते ! जीवा समए समए अवहीरमाणार केवइयकालेणं अवहीरंति ? गोयमा ! ते णं असंखेज्जा समए समए अवहीरमाणार असंखे-

કે-‘જહન્નેણં એકો વા દોવા તિન્નિ વા’ હે ગૌતમ જયન્ત્ય થી એક અથવા બે અથવા ત્રણ જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ‘ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા ઉવવજ્જંતિ’ ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. બેકે સામાન્યરૂપ થી વનસ્પતિઓમાં પ્રતિસમયે અનન્તાનન્ત જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે તે પછી શાલી વિગેરેમાં-પ્રત્યેક શરીર હોવાને કારણે જ ધાન્યરૂપથી એક વિગેરે જીવોની જે ઉત્પત્તિ કહી છે, તેમાં કંઈ જ વિરોધ આવતો નથી. ‘અવહારો જહા ઉપ્પલુહેસે’ અગીયારમાં શતકનો જે પહેલો ઉદ્દેશો છે, તે ઉત્પલોદ્દેશક છે, આ ઉત્પલોદ્દેશક માં જીવોનો અપહાર આ પ્રમાણે કહ્યો છે. ‘તે ણં ભંતે ! જીવા સમએ સમએ અવહીરમાણાર કેવહયકાલેણં અવહીરંતિ ગોયમા ! તે ણં અસંખેજ્જા સમએ સમએ અવહીરમાણાર

ओसपिणीहिं अवहीरति नो चेव णं अवहिया सिया' ते खलु भदन्त ! जीवाः समये समये अवहियमाणार निष्काशिताः सन्तः कियत्कालेन अपह्रियन्ते-निष्काशिता भवन्ति उत्पला दितः ? गौतम ! ते खलु जीवा असंख्येयाः समये समये अपह्रियमाणाः निष्काशिता अपि उत्पलादितोऽसंख्येयामिरुत्सर्पिण्यत्र सर्पिणीभिरपह्रियन्ते नैव खलु आहताः स्युः । प्रति समयं यदि निष्काशयेत् उत्पलादितो जीवान् अमंख्यातामिरुत्सर्पिण्यत्र सर्पिणीभिः, तथापि 'उत्पलादितो जीवान् सर्वथा नैव कोऽपि निष्काशयितुं शक्नुयादिति एकादशशतकीय प्रथमो-द्देशकस्य अभिप्रायः प्रकृतेऽपि तथैव ज्ञातव्यः, विशेष एतावानेव यत्तत्र उत्पल-शब्दः, अत्र तु शाल्यादिशब्दो वाच्य इति भावः । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां

उज्जाहिं उस्सपिणि ओसपिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया' गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! उत्पल के जीव यदि उत्पल में से प्रत्येक समय में बाहर निकाले जायें तो वे कितने समय में उसमें से पूरे बाहर निकाले जा सकते हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! उत्पल के जीव यदि उस उत्पल से असंख्यात उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी तक भी प्रत्येक समय में असंख्यात की संख्या से बाहर निकाले जायें तो भी वे उसमें से पूरे नहीं निकाले जा सकते हैं ऐसा यह कथन अपहार (निकालना) के विषय में ग्यारहवें शतक के प्रथम उद्देशकका है। सो प्रकृत में भी ऐसा ही जानना चाहिये सिर्फ उस कथन से इस कथन में विशेषना इतनी सी है कि वहां उत्पल शब्द का प्रयोग किया गया है और यहां उसके स्थान में शाल्यादि शब्द का प्रयोग

असंखेज्जाहिं उस्सपिणी ओसपिणीहिं अवहीरंति ते चेव णं अवहिया सिया' गौतमस्वामीने प्रभुने ओबुं पूछयुं छे के डे लगवन् उत्पल-कमणना ओवे। ने उत्पल-कमणमांथी प्रत्येक समयमां षडार काठवामां आवे तो डेटला-समयमां तेमां थी पूरे पूरा षडार कडाडीशत्राय छे, आप्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के-डे गौतम कमणना ओवे ने ते कमणथी असंख्यात उत्सर्पिणी अने अवसर्पिणी सुधी प्रत्येक समयमां असंख्यात असंख्यातनी संख्यामां षडार काठवामां आवे तो पणु तेओ तेमांथी पूरे पूरा कडाडी शकाता नथी ओ प्रमाणेनुं आ कथन अपहार (षडार काठवामां) ना विषयमां अगीयारमां शतकना पडेला उद्देशनुं छे. तो अडियां पणु ते प्रमाणे समञ्जुं इत्त ते कथनथी आकथन मां विशेषणुं ओटलुं न छे, के त्यां उत्पल शब्द ने प्रयोग करवामां आवेल छे, अने अडियां ते स्थाने शाली विगेरे शब्दने प्रयोग करवे। नेछ ओ.

શાલ્યાદિ મૂલતયા સમુપન્નાનામ્ સ્વલુ જીવાનામ્ 'કે મહાલિયા સરીરોગાહના પન્નાત્તા' કિયન્મહતી શરીરાવગાહના પ્રજાપ્તા, હે મદન્ત ! તેવાં જીવાનાં શરીર-સંવન્ધિની અવગાહના કિયતી કથિયા ? ડતિ પ્રશ્નઃ । મગધનાહ—'ગોયમા !' ઇત્યાદિ, 'ગોયમા' હે ગૌમ । 'જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં' જઘન્યેના ક્કુલસ્સ્યાસંસ્વાતમાગમ્ , જઘન્યતોડકુલસ્સ અસંખયેયમાગમમાણા શરીરાવ-ગાહના, 'ઉક્કોસેણં ધણુહપુહત્તં' ઉત્કર્ષેણ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્ ધનુપઃ પૃથક્ત્વામ્ દ્વિગ-રમ્મ્ય નવધનુઃ પર્યન્તં ધનુઃપૃથક્ત્વં કથિતમિતિ 'તે ણં મંતે । જીવા' તે શાલ્યાદી સમુપન્નાઃ સ્વલુ જીવાઃ 'ણાણાવરણિજ્જસ્સ' જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ 'કિં વંધગા અવંધગા' કિં વન્ધકાઃ અવન્ધકાઃ, તે જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધન કર્તારો ભવન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ । મગધનાહ—'જહા' ઇત્યાદિ, 'જહા ઉપ્પલુદ્દેસે'

કરના ચાહિયે અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એમા પૂછતે હૈં —'તેસિ ણં મંતે । જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહના પન્નાત્તા' હે મદન્ત ! જો જીવ શાલિ-આદિ કે મૂલરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અન જીવોં કી શરીરાવગાહના કિતની બઢી કહી ગઈ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને ગૌતમ સે એમા કહા 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં ધણુહપુહત્તં' અન જીવોં કી શરીરાવગાહના જઘન્ય સે તો અંગુલ કે અસં-ખ્યાતવેં માગ પ્રમાણ કરી ગઈ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ધનુપૃથક્ત્વ-દો ધનુપ સે લેકર ૧ ધનુષતક કી કહી ગઈ હૈં, 'તે ણં મંતે । જીવા ણાણાવરણિ-જ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધગા, અવંધગા' હે મદન્ત ! શાલ્યાદિક મેં ઉત્પન્ન હુએ વે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે વંધક-વંધ કરનેવાલે હોતે હૈં ? યા અવન્ધક-વન્ધ કરને વાલે નહીં હોતે હૈં ? 'જહા ઉપ્પલુદ્દેસે' હે ગૌતમ ! વે

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુ ને એવું પૂછે છે કે—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કે મહાલિયા સરીરોગાહના પન્નાત્તા' હે ભગવન્ એ એવો શાલી વિગેરેના મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થયે છે, તે એવોના શરીરની અવગાહના—(લખાઈ પહોળાઈ) કેટલી મે ટી કહી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં ધણુહપુહત્તં' તે એવોના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી તે આંગળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણવાળી કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટ થી ધનુપૃથક્ત્વ-મે થી લઈને ૬ નવ ધનુષ મુધની કહી છે 'તે ણં મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધગા, અવંધગા' હે ભગવન્ શાલીવિગેરેમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે એવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અંધકરવાવાળા હોય છે. ? અથવા અવન્ધક-અંધ કરવાવાળા હોતા નથી

यथोत्पलोत्पलोद्देशके 'गोयमा । नो अवंधगा बंधगा' हे गौतम ! ते जीवा ज्ञाना-
वरणीयस्य कर्मणो नो अबन्धकाः किन्तु बन्धका एव भवन्ति । 'एवं जाव अंतरा-
इयस्य' एवं यावत् अन्तरायकर्मपर्यन्तस्य विषयेऽपि विज्ञेयम्, 'एवं वेदे वि' एवं
ज्ञानावरण बन्धरुवदेव वेदेऽपि वेदकविषयेऽपि ज्ञातव्यम् । ते खलु जीवा ज्ञाना-
वरणीयस्य कर्मणः नो अनुदयिनः किन्तु उदयिन एव । 'उदीरणायामपि-ते खलु
जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः नो अनुदीरकाः किन्तु उदीरका एव । एवं सर्वत्र
दर्शनावरणीयादाभ्य अन्तरायपर्यन्तानां सप्तानामपि कर्मणां विषये आलापकाः

जीव ज्ञानावरणीय कर्मके बंधक ही होते हैं-अबन्धक नहीं होते हैं-'एवं
जाव अंतराह्यस्य' इसी प्रकार का कथन यावत् अन्तराय कर्म के
विषय में भी जानना चाहिये, तात्पर्य यही है कि वे जीव सब के सब
ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु नाम, गोत्र,
और अन्तराय इन आठों कर्मों के बंधक ही होते हैं । 'एवं वेदे वि'
इसी प्रकार का कथन वेदक के विषय में भी जानना चाहिये-अर्थात्-वे
सब के सब जीव ज्ञानावरणीय कर्म के अवेदक नहीं होते हैं-किन्तु-
वेदक ही होते हैं । 'उदए वि' उदय के संबंध में भी ऐसा ही कथन
करना चाहिये अर्थात् वे जीव ज्ञानावरणीय कर्म के उदयवाले ही होते
हैं-अनुदयवाले नहीं होते हैं । 'उदीरणाए वि' इसी प्रकार से उदीरणा के
सम्बन्ध में भी जानना चाहिये अर्थात् वे सब के सब जीव ज्ञानावरणीय
कर्म के अनुदीरक नहीं होते हैं किन्तु उदीरक ही होते हैं । इसी प्रकार

'जहा उत्पलुद्देशे' हे गौतम ! ते जीवो ज्ञानावरणीय कर्मना बंध करवावाणा न
डोय छे, अबंधक डोतानथी 'एवं जाव अंतराह्यस्य' आज प्रमाणेतुं कथन
यावत् अंतराय कर्मना विषयमां पणु समणु देवुं उडेवानुं तात्पर्यं अे छे
डे-ते भधा न जीवो ज्ञानावरणीय, दर्शनवरणीय, वेदनीय मोहनीय आयु,
नाम, गोत्र, अने अन्तराय आ आठे कर्मोना बंध करवावाणा डोय छे.
'एवं वेदेवि' अ न प्रमाणेतुं कथन वेदना संबधमां पणु समणु अर्थात्
ते तमाम जीवो ज्ञानावरणीय कर्मना अवेदक डोता नथी-परंतु वेदक न डोय छे.
'उदएवि' उदयना संबधमां पणु आज प्रमाणेतुं कथन समणु देवुं अर्थात्
ते भधा जीवो ज्ञानावरणीय कर्मना उदयवाणा न डोय छे उदय विनाना
डोता नथी 'उदीरणाएवि' आज प्रमाणे उदीरणाना संबधमां पणु समणु देवुं
अर्थात् ते भधा जीवो ज्ञानावरणीय कर्मना उदयविनाना (अनुदीरक) डोता नथी.
परंतु उदीरक-उदयवाणा न डोय छे. आ प्रमाणे भधे न दर्शनावरणीय

स्वयम्बुहनीयाः । विशेषव्याख्या—एकादशशत रूप्य प्रथमे उत्पलोद्देशके दृश्येति ।
 'ते णं भंते । जीवा' ते शाल्यादिमूलादौ समुत्पन्नाः खलु जीवाः 'किं कण्ठलेस्मा
 नीललेस्सा काउलेस्सा' किं कृष्णलेश्याः नीललेश्याः कापोतलेश्याः, ते
 जीवाः कृष्ण-नील-कापोतिक-लेश्यासु कीदृग्लेश्यावन्ती भवन्तीति प्रश्नः ।
 उत्तरम्—'छ्वीसं भंगा' अत्र पङ्क्तिशक्तिर्भङ्गा भवन्तीति । कृष्णनीलकापोत
 लेश्यासु एकवचनबहुवचनयोरसंयोगिनस्त्रयस्त्रयो भङ्गा इति, त्रयो भङ्गा एक
 वचनस्य३ त्रयो बहुवचनस्य३ एवं पङ्क्तिः६ । द्विकसंयोगे प्रत्येकं चतुर्भङ्ग
 सङ्गात्वाद् द्वादशभङ्गाः १२ । त्रिकसंयोगे एकवचनबहुवचनाभ्यामष्टौ भङ्गाः८ ।

से सर्वत्र दर्शनावरणीय से लेकर अन्तराय पर्यन्त सातों कर्मों के
 सम्बन्ध में भी भालापक अपने आप जानना चाहिये, इस सम्बन्ध में
 विशेष व्याख्या ग्यारहवें शतकके प्रथम उत्पलोद्देशक में देखलेनी
 चाहिये, । अब गौतम ! प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा किं
 कण्ठलेस्मा नीललेस्सा काउलेस्सा ?' हे भदन्त ! वे जीव-शाली आदि
 के मूल आदि में उत्पन्न हुए जीव क्या कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले
 अथवा कापोतलेश्यावाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'छ्वीसं
 भंगा' हे गौतम ! यहाँ छ्वीस भंग होते हैं जो इस प्रकार से हैं—कृष्ण,
 नील कापोत इन लेश्याओं में एकवचन और बहुवचन में असंयोगी
 ३-३ भंग होते हैं, एकवचन के तीन और बहुवचन के तीन इस प्रकार
 से ये ६ असंयोगी भंग हैं—द्विकसंयोग में प्रत्येक के चतुर्भंग होने से १२
 भंग होते हैं त्रिकसंयोग में एकवचन और बहुवचन को लेकर ८ भंग होते

कर्मों की लक्ष्मी ने अन्तराय सुधाना साते कर्मोंना संभ्रमं पणु पोते अ ल.पडा
 अनावी देवा. आ संभ्रमं विशेष् कथन अगीवारमां शतकना पडेला उत्पल
 उदेशामां नेष् देवुं नेष् अे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे डे—ते णं भंते ! जीवा किं
 कण्ठलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा १' डे लगवन् ते अेवो डे ने शास्त्री विगेरेना
 भूण विगेरेमां उत्पन्न थयेला छे ते अेवो शुं कृष्णलेश्यावाणा, नीललेश्यावाणा,
 अथवा कापोतलेश्यावाणा डेय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—'छ्वीसं
 भंगा' डे गौतम !, अडिगां २६ छ्वीस लगे थाय छे ने आ प्रभावे
 छे.—कृष्ण, नील अने कापोत आ लेश्याओंमां अेकवचन अने बहुवचनमां
 असंयोगी ३-३ लगे थाय छे. अेकवचनना ३ अने बहुवचन ना ३ त्रय
 अे प्रभावे असंयोगी ६ लगे थाय छे द्विक संयोगमां हरेक ना चार-चार
 लगे थाय छे. अे रीते द्विकसंयोगी १२ चार लगे थाय छे. त्रिक संयोग-

एवं पङ्क्तिव्रति भङ्गाः सर्वसंक्रलनया भवन्ति इति । तत्रासंयोगिनः षट्, तथाहि—
 कृष्णलेश्याः१, नीललेश्याः२, कापोतलेश्याः३, एते एकवचनेन त्रयः३ । कृष्ण-
 लेश्याः१, नीललेश्याः२, कपोतलेश्याः३, एते बहुवचनेन त्रयः । एवम्
 एकसंयोगिनः पद्मभङ्गाः६ । तथा—द्विकसंयोगिनो द्वादशभङ्गा स्तथाहि—कृष्ण-
 लेश्याः नीललेश्याः १, कृष्णलेश्याः नीललेश्याः२, कृष्णलेश्याः नीललेश्याः३,
 कृष्णलेश्याः नीललेश्याः४ । कृष्णनीलेति द्विकसंयोगे प्रथमा चतुर्भङ्गी १ । कृष्ण-

हैं । इस प्रकार से ये छठ्ठीस भंग तो जाते हैं इनमें असंयोगी ६ भंग
 इस प्रकार से हैं—कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला १, नीललेश्यावाला २
 और कापोतलेश्यावाला ३ होता है—अनेक जीव कृष्णलेश्यावाले १ नील-
 लेश्यावाले २ और कापोतलेश्यावाला ३ होते हैं इस प्रकार से ये ६ भंग
 एकवचन के ३ और बहुवचन के ३ मिलकर हो जाते हैं । द्वादश भंग
 द्विकसंयोग में इस प्रकार से होते हैं—‘कृष्णलेश्याः नीललेश्याः१’ कोई
 एक जीव कृष्णलेश्यावाला एवं नीललेश्यावाला होता है १, ‘कृष्णलेश्याः
 नीललेश्याः२’ कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है और अनेक
 जीव नीललेश्यावाले होते हैं २ ‘कृष्णलेश्याः नीललेश्याः३, अनेक जीव
 कृष्णलेश्यावाले होते हैं और कोई एक जीव नीललेश्यावाला होता है ३,
 ‘कृष्णलेश्याः नीललेश्याः४’ अनेक जीव कृष्णलेश्यावाले और अनेक
 जीव नीललेश्यावाले होते हैं ४, इस प्रकार से ये द्विकसंयोग में एक-

गमां ओक वचन अने अहुवचनने लधने ८ आठ ल'गो थाय छे. आ रीते
 छ'वीस २६ ल'गो थाय छे. ते पैकी असंयोगी छ ल'गो आ प्रमाणे छे. काँ
 ओक एव कृष्णलेश्यावाणो १ नील लेश्यावाणो २ अने कापोतलेश्यावाणो डोय
 छे. आ छ ल'गो—ओकवचनना ३ अने अहुवचनना ३ त्रयु मणीने थाय छे.
 द्विक संयोगी १२ आर ल'गो आ प्रमाणे थाय छे.—‘कृष्णलेश्याः, नीललेश्याः१’
 काँ ओक एव कृष्णलेश्यावाणो अने नीललेश्यावाणो डोय छे १ ‘कृष्णलेश्याः
 नीललेश्याः२’ काँ ओक एव कृष्णलेश्यावाणो डोय छे. अने अनेक एवो
 नीललेश्यावाणा डोय छे २ ‘कृष्णलेश्याः नीललेश्याः३’ अनेक एवो
 कृष्णलेश्यावाणा डोय छे अने काँ ओक एव नीललेश्यावाणो डोय छे ३
 ‘कृष्णलेश्याः नीललेश्याः४’ अनेक एवो कृष्णलेश्यावाणा अने अनेक
 एवो नीललेश्यावाणा डोय छे ४ आ रीते द्विकसंयोगमां ओकवचन
 अने अहुवचनने लधने आ प्रमाणेना आ ४ चार ल'गो थाय छे. आ रीते

કાપોતેતિ દ્વિકસંયોગે ચતુર્ભજી યથા—કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧, કૃષ્ણલેશ્યઃ
 કાપોતલેશ્યાઃ ૨, કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩, કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોત-
 લેશ્યાઃ ૪ । इति द्वितीया चतुर्भज्जी २ । नीलकापोतेति द्विकसंयोगे चतुर्भज्जी
 यथा—नीललેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧, નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨, નીલલેશ્યાઃ
 કાપોતલેશ્યઃ ૩, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૪ । इति तृतीया चतुर्भज्जी ३ । एते

વચન ઓર બહુવચન કો લેકર ૪ અંગ હુવે હૈં હસી પ્રકાર સે કૃષ્ણકાપોત
 હન દો કે સંયોગ મેં ચાર અંગ હોતે હૈં—જેસે—કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧,
 કોઈ એક જીવ ‘કૃષ્ણલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ઓર કોઈ એક જીવ કાપોત-
 લેશ્યાવાલા હોતા હૈં ૧, ‘કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨’ કોઈ એક જીવ
 કૃષ્ણલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ઓર અનેક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલા
 હોતે હૈં ૨, ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩’ અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા
 હોતે હૈં ઓર કોઈ એક કાપોતલેશ્યાવાલા હોતા હૈં—૩, ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ
 કાપોતલેશ્યાઃ ૪’ અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલા ઓર અનેક જીવ
 કાપોતલેશ્યાવાલા હોતે હૈં ૪, હસી પ્રકાર નીલ ઓર કાપોત
 કે સંયોગ મેં ઓ ૪ અંગ હોતે હૈં—જેસે નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ
 ૧, નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩, નીલલેશ્યાઃ

કૃષ્ણલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાના યોગથી પણ ચાર ભાગો થાય છે. જેમ કે—
 કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ’ કોઈ એક એવું કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે અને કોઈ
 એક એવું કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૧ “કૃષ્ણલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨’
 કોઈ એક એવું કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે, અને અનેક એવો કાપોતલેશ્યાવાળો
 હોય છે. ૨ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યઃ ૩’ અનેક એવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય
 છે અને કોઈ એક એવું કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૩ ‘કૃષ્ણલેશ્યાઃ કાપોત-
 લેશ્યાઃ ૪’ અનેક એવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળો અને અનેક એવો કાપોતલેશ્યાવાળો હોય
 છે. ૪ આજ પ્રમાણે નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યાના સંયોગથી પણ ૪ ચાર
 ભાગો થઈ જાય છે. તે આ પ્રમાણે છે—‘નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યઃ ૧’ કોઈ
 એક એવું નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને કોઈ એક એવું કાપોતલેશ્યાવાળો
 હોય છે. ૧ ‘નીલલેશ્યઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૨’ કોઈ એક એવું નીલલેશ્યાવાળો
 હોય છે, અને અનેક એવો કાપોતલેશ્યાવાળો હોય છે. ૨ ‘નીલલેશ્યાઃ
 કાપોતલેશ્યઃ ૩’ અનેક એવો નીલલેશ્યાવાળો હોય છે, અને કોઈ એક એવું

द्विकसंयोगे द्वादशमङ्गाः १२ । अथ कृष्ण-नीलकापोतेति त्रिकसंयोगेऽष्ट
मङ्गा यथा-कृष्णलेश्यः नीललेश्यः, कापोतलेश्यः१, कृष्णलेश्यः, नीललेश्यः,
कापोतलेश्याः२, कृष्णलेश्यः नीललेश्याः, कापोतलेश्यः३, कृष्णलेश्यः, नील-
लेश्याः, कापोतलेश्याः४, कृष्णलेश्याः, नीललेश्यः, कापोतलेश्यः५, कृष्णले-

कापोतलेश्याः६' इनका तात्पर्य स्वयं समझ लेना चाहिये । इस प्रकार से
ये १२ भंग प्रत्येक के द्विक संयोग में बन जाते हैं । कृष्ण, नील और
कापोत इन तीनों के संयोग में जो आठ भंग होते हैं वे इस प्रकार हैं-
'कृष्णलेश्यः, नीललेश्यः कापोतलेश्यः' कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला
होता है, एवं कोई एक जीव नीललेश्यावाला होता है और कापोतलेश्या-
वाला होता है१, 'कृष्णलेश्यः, नीललेश्यः, कापोतलेश्याः२' कोई एक
जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, और कोई एक जीव नीललेश्यावाला
होता है और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं२, कृष्णलेश्यः, नील-
लेश्याः, कापोतलेश्यः३' कोई एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, एवं
अनेक जीव नीललेश्यावाले होते हैं एवं कोई एक जीव कापोतलेश्या-
वाला होता है३, 'कृष्णलेश्यः, नीललेश्याः, कापोतलेश्याः४' कोई
एक जीव कृष्णलेश्यावाला होता है, अनेक जीव नीललेश्यावाले होते हैं
और अनेक जीव कापोतलेश्यावाले होते हैं४ । 'कृष्णलेश्याः नीललेश्याः

कापोतलेश्यावाणां डोय छे. ३ 'नीललेश्याः कापोतलेश्याः ४' अनेक लुवे
नीललेश्यावाणां अने अनेक लुवे कापोतलेश्यावाणां डोय छे. ४ आ रीते
आ भार लगे द्विकसंयोगमां प्रत्येकना थाय छे. कृष्णलेश्या, नीललेश्या, अने
कापोतलेश्या, आ त्रलु लेश्याओना संयोगथी ले आठ लंगे थाय छे, ते
आ प्रमाणे छे. 'कृष्णलेश्यः नीललेश्यः कापोतलेश्यः १' केछे अेक लुव
कृष्णलेश्यावाणां, नीललेश्यावाणां अने कापोतलेश्यावाणां डोय छे. १' 'कृष्ण-
लेश्यः नीललेश्यः कापोतलेश्याः २' केछे अेक लुव कृष्णलेश्यावाणां डोय छे,
केछे अेक लुव नीललेश्यावाणां डोय छे अने अनेक लुवे कापोत लेश्यावाणां
डोय छे. २ 'कृष्णलेश्यः नीललेश्याः कापोतलेश्यः ३' केछे अेक लुव कृष्ण-
लेश्यावाणां डोय छे. अनेक लुवे नीललेश्यावाणां डोय छे अने केछे अेक
लुव कापोतलेश्यावाणां डोय छे. ३ 'कृष्णलेश्यः नीललेश्याः कापोतलेश्याः
४' केछे अेक लुव कृष्णलेश्यावाणां डोय छे अनेक लुवे नीललेश्यावाणां
डोय छे, अने अनेक लुवे कापोतलेश्यावाणां डोय छे. ४ 'कृष्णलेश्याः नील-

શ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૬, કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૭, કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ, કાપોતલેશ્યાઃ ૮ । એ તે ત્રિકસંયોગિનો મજ્ઞાઃ ૮ । એવમ્ - ત્રિસંયોગિનઃ ૫૩ મજ્ઞાઃ ૬, દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ મજ્ઞાઃ ૧૨, ત્રિકસંયોગિનો ૮ । ઇતિ સર્વસંકલનયા પદ્વિંશતિ મજ્ઞા જાયન્તે, ઇતિ ! એતદ્જ્ઞાનર્થં કોષ્ટકં પ્રદર્શયતે-

અસંયોગિનઃ પદ ૬		દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ ૧૨			ત્રિકસંયોગિનઃ અષ્ટી ૮					
કૃ० ની० કા०	૧-૧-૧	કૃ० ની०	૧-૧	કૃ० કા०	૧-૧	ની० કા०	૧-૧	કૃ० ની० કા०	૧-૧-૧	એ તે સર્વ પદ્ વિંશતિ ૨૬
કૃ० ની० કા०	૨-૨-૨	કૃ० ની०	૨-૨	કૃ० કા०	૨-૨	ની० કા०	૨-૨	કૃ० ની० કા०	૨-૨-૨	
કૃ० ની० કા०	૩-૩-૩	કૃ० ની०	૩-૩	કૃ० કા०	૩-૩	ની० કા०	૩-૩	કૃ० ની० કા०	૩-૩-૩	
૬		૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	૪	
		૧૨								

કાપોતલેશ્યાઃ ૫, અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હોતે હૈં, કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ઓર કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ૫, 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૬-અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે હોતે હૈં, કોઈ એક જીવ નીલલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ઓર અનેક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે હોતે હૈં ૬ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ, નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૭' અનેક જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે ઓર નીલલેશ્યાવાલે હોતે હૈં તથા કોઈ એક જીવ કાપોતલેશ્યાવાલા હોતા હૈં ૭' 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલ-

લેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૫' અનેક એવેા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, કોઈ એક એવ નીલલેશ્યાવાળા હોય છે, અને કોઈ એક એવ કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૫ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૬' અનેક એવેા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા હોય છે, કોઈ એક એવ નીલલેશ્યાવાળા હોય છે, અને અનેક એવેા કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૬ 'કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૭' અનેક એવેા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અનેક એવેા નીલલેશ્યાવાળા અને કોઈ એક એવ કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે. ૭ કૃષ્ણલેશ્યાઃ નીલલેશ્યાઃ કાપોતલેશ્યાઃ ૮' અનેક એવેા કૃષ્ણલેશ્યાવાળા,

‘दिष्टी जाव इंदिया जहा उप्पलुहेसे’ दृष्टिर्यावत् इन्द्रियाणि यथोत्पल्लोद्देशके तथैवेहापि ज्ञातव्यम् । अत्र यावत्पदेन ज्ञानयोगोपयोगादयो ग्राह्याः तत्र दृष्टौ ते जीवा मिथ्या दृष्टयः, ज्ञानेऽज्ञानिनस्ते जीवाः, योगे केवलं काययोगिनो मनोयोगवचोयोगयोरभावात्, उपयोगे द्वित्रिधोपयोगिनः साकारोपयोगिनः, अनाकारोपयोगिनश्च, एवमन्यदपि ।

लेइयाः कापोतलेइयाः’ ८ तथा—अनेक जीव कृष्णलेइयावाले, नीललेइयावाले, और कापोतलेइयावाले होते हैं ८, इस प्रकार के ये तीनसंयोग में आठ भंग होते हैं । सब असंयोगी ६ द्विकसंयोगी १२ त्रिकसंयोगी ८ भंग मिलकर २६ भंग होजाते हैं ।

इस का कोष्टक संस्कृत टीका में दिया गया है ?

‘दिष्टी जाव इंदिया जहा उप्पलुहेसे’ दृष्टि यावत् इन्द्रियों के संबन्ध में जैसा ग्यारहवें शतक के उत्पलोद्देशकमें कहा गया है—उसी प्रकार से यहां पर भी जानना चाहिये यहां यावत्पद से ज्ञान, योग, उपयोग आदिकों का ग्रहण हुआ है, दृष्टि की अपेक्षा—वे जीव मिथ्यादृष्टि होते हैं, ज्ञान की अपेक्षा वे अज्ञानी होते हैं, योग की अपेक्षा वे मनोयोग और वचनयोग के अभाव से केवल काययोगी होते हैं । उपयोग की अपेक्षा वे साकारोपयोगी एवं अनाकारोपयोगी होते हैं । इसी प्रकार से और भी समझना चाहिये ।

अनेक लुवे नील देश्यावाणा, अने अनेक लुवे कापोत देश्यावाणा डोय छे. ८ आ रीते आ प्रलु संयोगी आठ लंगो थाय छे असंयोगीक छ, द्विकसंयोगीना आर अने त्रिकसंयोगी आठ लंग मणी ते कुल २६ छव्वीस लंगो थाय छे. आ लंगो अतावनार केण्टक टीकांमां आभ्युं छे ते त्यांथी लेइयुं.

‘ दिष्टी जाव इंदिया जहा उप्पलुहेसे ’ दृष्टि—यावत् इन्द्रियोना संबंधमां अगीयारमां शतकना उत्पल उदेशामां ने प्रमाणे कहु छे, अने रीते अडियां पलु समज्जुं. अडियां यावत् पदथी ज्ञान, योग, उपयोग. विगेरेतुं अहलु करायु छे दृष्टिनी अपेक्षाअे ते लुवे मिथ्यादृष्टि डोय छे, ते अपेक्षाथी तेअो अज्ञानी डोय छे. योगनी अपेक्षाअे मनोयोग, अने वचनयोगना अलावथी केवण काययोगी न डोय छे. उपयोगनी अपेक्षाथी तेअो साकारोपयोगी अने निराकारोपयोगी डोय छे. आज प्रमाणे भाडीतुं कथन पलु समज्जुं.

वर्णादिकमुच्छ्वासादिकमाहारकानाहारकविरताविरत - सक्रियाऽक्रियसप्ता-
 षट्विधबन्धरु-संज्ञा-कषाय-वेद-वेदबन्धरु-सञ्ज्ञयसंज्ञीन्द्रियपर्यन्तमुत्पन्नोद्देशकत
 एव द्रष्टव्यम् । इन्द्रियविषये ते जीवा नो अनिन्द्रियाः किन्तु सेन्द्रिया एव ।
 'ते णं भन्ते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः 'साली वीही गोधूमजवजवजवग-
 मूलगजीवेत्ति कालभो केवच्चिरं होंति' शालित्रीहि गोधूमयवयवयवकमूलक-
 जीवादि इति कालतः कियच्चिरं भवन्ति, शालिगोधूमादिजीवत्वेन कियत्काल-
 पर्यन्तं ते जीवाः तिष्ठन्ती ? ति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा'

वर्ण आदि के सम्बन्ध में, उच्छ्वास आदि के सम्बन्ध में, आहा-
 रक अनाहारक के सम्बन्ध में, विरत अविरत के सम्बन्ध में, सक्रिय
 अक्रिय के सम्बन्ध में, सात आठ कर्म के बंध के सम्बन्ध में, संज्ञा
 के सम्बन्ध में, कषाय के सम्बन्ध में, वेद के सम्बन्ध में, वेदबंधक के
 सम्बन्ध में, संज्ञी और असंज्ञी के संबंध में यह सब कथन इन्द्रियपर्यन्त
 का ग्यारहवें शतक के उत्पलोद्देशक से ही जानना चाहिये ।

इन्द्रिय विषय में कथन ऐसा करना चाहिये—कि वे जीव अनिन्द्रिय
 नहीं होते हैं किन्तु इन्द्रिय सहित ही होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'साली वीही गोधूम जव-
 जवजवगमूलगजीवेत्ति कालभो केवच्चिरं होंति' हे भदन्त ! शालि,
 व्रीहि, गेहूं यावत् जवजवजवक-यव यवक-इनके मूल के जीव कितने
 काल तक रहते हैं ? अर्थात् शालि, गोधूम आदि रूप से वे जीव कितने

वर्ण विगेरेना संभंधमां, उच्छ्वास वगेरेना संभंधमां, आह.रक,
 अनाहारकना संभंधमां विरत अविरतना संभंधमां, सक्रिय अक्रियना संभं-
 धमां, सात, आठ कर्मना भंधना संभंधमा संज्ञाना संभंधमां कषायना
 संभंधमां वेदभंधना संभंधमां संज्ञी अने असंज्ञीना संभंधमां आ तमाम
 कथन इन्द्रिय सुधीनुं तमाम कथन अगीधारमां शतकना उत्पल उद्देशाथी
 न समल देवुं.

इन्द्रिय संभंधमां आ प्रमाणेनुं कथन कडेवुं जेधये के लवे। इन्द्रिय
 धरना डोता नथी, पण इन्द्रियवाणा न डोय छे.

डेवे गौतम स्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'साली, वीही, गोधूम जव
 जवजवगमूलगजीवेत्ति कालभो केवच्चिरं होंति' डे, लगवन् शाली, व्रीही,
 घडं यावत्, नव नवक-यवक यवक आ भधाना भूणना लवे। डेटला काण
 सुधी रहे छे ? अर्थात् शाली, घडं विगेरे इये ते लवे। डेटला काण सुधी
 रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे के—'गोयमा !

हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम् 'उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' उत्कृष्टतोऽसंखेयकालम् ते जीवाः शालित्रीह्यादौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं तिष्ठन्ति उत्कृष्टतस्तु असंखेयकालं यावत्तिष्ठन्तीत्युत्तरम् । 'से णं भंते जीवा' ते जीवाः खलु भदन्त ! 'साली वीही गोधूमजवजवजवगमूलगजीवे पुढवीजीवे' शालित्रीहि गोधूमयवयवकमूलकजीवः पृथिवीजीवः 'पुणरवि साली वीही गोधूमजवजवजवगमूलगजीवेति केवहं कालं सेवेज्जा' पुनरपि शालित्रीहि गोधूमयवयवयवकमूलक जीव इति क्रियत्कालं सेवेत, गोधूमारीनां मूलतया समुत्पद्य तद्रूपेण क्रियन्तं कालंतत्र तिष्ठेत् 'केवहयं कालं गररागं करिज्जा' क्रियन्तं कालं गत्यागती कुर्यात् ? अयमर्थः—हे भदन्त ! शाल्यादीनां यवयववानां मूलस्थिता जीवाः पृथिवीकायिके समुत्पन्ना भवेयुस्तथा पुनरपि परावृत्त्य शाल्यादीनां यवयववानां

कालतक ठहरे रहते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' हे गौतम ! वे जीव शालि त्रीहि आदि में जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त्तक और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक ठहरते हैं—रहते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'से णं भंते ! जीवा साली-वीही-गोधूमजवजवजवगमूलग जीवे पुढवीजीवे' हे भदन्त ! यदि शालि-त्रीहि-गोधूम-यवयवयवक का मूलक जीव पृथिवीकायिक में उत्पन्न हो जाय और 'पुणरवि साली वीही गोधूमजवजवजवकमूलगजीवेति केवहयं कालं सेवेज्जा' फिर वह शालि, त्रीहि, गोधूम जवजव जवक का मूलक जीव बने तो वह इस प्रकार से वहां कितने कालतक रहे—कितने कालतक गति आगति करे ? तात्पर्य इस प्रश्न का ऐसा है कि शाल्यादिकों के मूल में स्थित जीव यदि पृथिवीकायिक में उत्पन्न हो जाते हैं और फिर पृथिवीकायिक

जहन्नेण अंतोमुहुत्तं उक्कोसेण असंखेज्जं कालं हे गौतम ते भवे, शाली त्रीही विगेरेमां जघन्यथी अक अन्तर्मुहुत्तं सुधी अने उत्कृष्टथी असंख्यात काल सुधी रहे छे । हे गौतम स्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे के— 'से णं भंते ! साली-वीही-गोधूम-जवजवजवगमूलगजीवे पुढवीजीवे' हे भगवन् ने शाली-त्रीही-घट-यव यवक-ना भूणना भवे पृथ्वीकायिकेमां उत्पन्न थर्ध भय अने 'पुणरवि साली वीही गोधूम जवजवजवक-मूलग जीवेति केवहयं कालं सेवेज्जा' करी ते शाली त्रीही, घटं जव जव जवकना भूणनां भवे । अने तो ते अरीते त्यां केटला समय सुधी रहे-केटला काल सुधी गभन-आभन करे ? आ प्रश्नतां तात्पर्यं अे छे के— शाली विगेरेना भूणमां रहेला भवे ने पृथ्वीकायिकेमां उत्पन्न थर्ध भय अने पछी पृथ्वीकायिकनी

મૂલરૂપેણોત્પદેરન્ એવં ક્રમેઽ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં મૂલં સેવેયુસ્તથા ક્રિયત્-
કાલપર્યન્તં ગમનાગમનં ચ કુર્યુરિતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમ્—‘એવં જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’
એવં યથા ઉત્પલોદ્દેશકે ઇકાદશશતકસ્ય પ્રથમોદ્દેશકે યથા કથિતમ્ તથૈવેદાપિ
જ્ઞાતવ્યમ્ , ભવાદેશેન જઘન્યતો દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યાતનશ્ચગ્રહણાનિ,
કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વે અન્તર્મૂર્હૈર્તે, ઉત્કર્ષેણ અસંખ્યેયં કાલં યાત્ત્ તન્ તિષ્ઠેયુઃ
ગમનાગમનં ચ કુર્યુરિતિ । ‘એણં અભિલાવેણં જાવ મણુસ્સજીવે’ એતેન
અભિલાપેન યાવત્ મનુષ્ય જીવઃ, અત્ર યાત્ત્પદેન અણ્ણેજો વાયુવનસ્પતિ દ્વિ ત્રિ
ચતુરિન્દ્રિયતિર્યંકપચ્ચેન્દ્રિયાણાં ગ્રહણં ભવતિ એવમનેનૈવ ક્રમેણ તેણાં શાલ્પાદિ

કો છોડકર પુનઃ મૂલરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તો વે હસ પ્રકાર સે
કિતને કાલતક મૂલરૂપ મેં રહતે હૈં ઓર કિતને કાલતક ગમનાગમન
કરતે રહતે હૈં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં ‘એવં જહા-ઉપ્પ-
લુદ્દેસે’ હે ગૌતમ । હસ વિષય મેં જૈસા ૧૧ વેં શતક કે ઉત્પલ ઉદ્દેશક મેં
જૈસા કહા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર કા કથન યહાં પર ઓ જાનના ચાહિયે ।
અત્ર કે ઉદ્દેશ સે જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે અસંખ્યાત કાલ
હૈં । હતને કાલતક ઓર ભવનક વે વહાં ગમનાગમન કરતે રહતે હૈં ।
‘એણં અભિલાવેણં જાવ મણુસ્સજીવે’ હસી પ્રકાર એસા યહ ઓ કથન
જાનના ચાહિયે કિ ડન શાલી આદિ કે મૂઝ મેં સ્થિત જીવ યદિ
અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય-દ્વિ, ત્રિ, ચતુરિન્દ્રિય ઓર
પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ એવં મનુષ્ય હનકે જીવ રૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં ઓર

પર્યાયને છોડીને ફરીથી મૂળરૂપે ઉત્પન્ન થઈ બીય તો તેઓ આ રીતે કેટલા
સમય સુધી મૂળરૂપથી રહી શકે છે ? અને તે પછી કેટલા કાળ સુધી ગમ
નાગમન-આવબ કર્યા કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘એવં
જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’ હે ગૌતમ આ વિષયમાં ૧૧ અગીયારમા શતકના ઉત્પલ
ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ રીતેનું કથન અહીંયાં પણ સમજવું ભવના
ઉદ્દેશથી જઘન્યથી જે ભવ ગ્રહણ કરેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત ભવ
ગ્રહણ કરેલ છે. કાલના ઉદ્દેશથી જઘન્ય જે અન્તર્મૂર્હૈર્તે ગ્રહણ કરેલ છે.
અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્ય કાળ છે. એટલાકાળ સુધી અને ભવ સુધી તેઓ ત્યાં
ગમનાગમન-આવબ કરતા રહે છે. ‘એણં અભિલાવેણ જાવ મણુસ્સજીવે’
એજ રીતે આ પ્રમાણેનું કથન પણ સમજવું કે-તે શાલી વિગેરેના મૂળમાં
રહેલા એવા જે અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, એ-ત્રણ ચાર
ઈન્દ્રિય અને પાંચ ઈન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્યના જીવરૂપે ઉત્પન્ન થઈ બીય છે.

मूलस्थितजीवानां यावत्पदम्राह्याष्काय-तेजस्काय-वायुकाय-वनस्पतिकाय-द्वि-
त्रि-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्यजीवरूपेणोत्पत्तिः - पुनरपि तत्र च
शाल्यादिमूलजीवतयोत्पत्ति भवति, तत्र स्थिति गत्यागतिश्च यावत्कालं
भवति, तत्सर्वमेकादशशतकगतप्रथमोत्पल्लोद्देशककथितालापकप्रकारेण अवगन्तव्यम् ।
तथाहि-अष्काय-तेजस्काय-वायुकायजीवसूत्रेषु पृथिवीकाययावत् ते अष्कायादयो
जीवाः भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेण असंख्यातानि भवग्रहणानि,
कालादेशेन जघन्येन द्वौ अन्तर्मुहूर्तौ उत्कर्षेण असंख्यातं कालं यावत् तत्र
तिष्ठन्ति, गत्यागतिं च कुर्वन्ति । वनस्पतिजीवस्तु जघन्येन द्वे भवग्रहणे' उत्कर्षेण
अनन्तानि भवग्रहणानि, काञ्चादेशेन जघन्येन द्वौ अन्तर्मुहूर्तौ उत्कर्षेण अनन्तं
कालं वनस्पतिकालं यावत् स्थितिं गमनागमनं च करोति । द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय-

पुनः वे शालि आदि के मूल के जीवरूपा से उत्पन्न होते हैं तो इस
हालत में वहां उनकी स्थिति और गत्यागति किन्ने समय तक रहती
है। यह सब ग्यारहवें शतक के प्रथम उत्पन्न उद्देशक में कथित आलाप
प्रकार इस प्रकार से है-अष्काय, तेजस्काय और वायुकाय जीव
संबंधी जो सूत्र है उनमें पृथिवीकाय के जैसे वे अष्कायादिक जीव
भवकी अपेक्षा जघन्य से दो भवग्रहण तक और उत्कृष्ट से असंख्यात
भवग्रहणतक रहते हैं काल की अपेक्षा-जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्ततक
और उत्कृष्ट से असंख्यात काल तक रहते हैं और गमनागमन करते
रहते हैं। वनस्पतिजीव तो जघन्य से दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से
अनन्तभवग्रहणतक वहां रहता है और गमनागमन करता रहता है।
काल की अपेक्षा जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से अनन्त

अने हरी तेजो शाली विगेरेना भूणमां श्रवणपथी उत्पन्न थाय छे, तो आ
हालतमां त्यां तेजोनी स्थिति अने अवर नवर केटला समय सुधी रहे छे ?
आ तमास कथन अगीधारमां शतकना पडैला उत्पल उदेशामां कडैल आलापकना
प्रमाणे समजवा तेना प्रकार आ प्रमाणे छे -अपूकाय तेजस्काय, अने वायुकाय
श्रवणपथी ने सूत्र छे, तेमां पृथ्वीकायनी भाइक ते अपूकाय विगेरे लवनी
अपेक्षाये जघन्यथी जे लव अडण सुधी अने उत्कृष्टथी असंख्यात लव अडण
सुधी त्यां रहे छे. अने अवर-नवर करता रहे छे. काणनी अपेक्षाये जघन्य जे
अन्तर्मुहूर्त सुधी अने उत्कृष्टथी अनन्तकाण सुधी जे वनस्पतिना काण छे,
त्यां रहे छे, अने गमनागमन-अवर नवर करे छे. जे धीन्द्रिय, त्रिधु धीन्द्रिय,

ચતુરિન્દ્રિય જીવાઃ—ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતાનિ ભવ-
ગ્રહણાનિ, કાલાદેશેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ, ઉત્કર્ષેણ સંખ્યાતં કાલં યાવત્ તત્ર તિષ્ઠન્તિ
ગમનાગમનં ચ કુર્વન્તિ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવઃ ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ
ભવગ્રહણૌ, ઉત્કર્ષેણ અષ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ, કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ,
ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વં યાવત્ તત્ર તિષ્ઠતિ, ગમનાગમનં કરોતિ । एवं
શાલ્યાદિમૂલજીવઃ મનુષ્યો મૂત્વા પુનરપિ શાલ્યાદિમૂલજીવતયા ઉત્પદ્યતે તત્ર સ
મનુષ્યજીવોઽપિ, ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે ભવગ્રહણે ઉત્કર્ષેણ અષ્ટૌ ભવગ્રહણાનિ
કાલાદેશેન જઘન્યેન દ્વૌ અન્તર્મુહૂર્તૌ ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વં યાવત્ તત્ર
તિષ્ઠતિ, ગમનાગમનં ચ કરોતીતિ । વિશેષજિજ્ઞાસુમિરત્રૈવ એકાદશશતકે

કાલ તક જો વનસ્પતિ કા કાલ હૈ વહાં રહતા હૈ—ઔર ગમનાગમન
કરતા રહતા હૈ દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય ઔર ચતુરિન્દ્રિય જીવ ભવાદેશ સે
જઘન્ય દો ભવગ્રહણતક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ભવગ્રહણતક, કાલા-
દેશ સે જઘન્ય દો અન્તર્મુહૂર્તતક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાલ તક
વહાં રહતે હૈ ઔર ગમનાગમન કરતે રહતે હૈ । પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ જીવ
ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવગ્રહણ તક ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠભવ-
ગ્રહણતક, કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો અન્તર્મુહૂર્તતક ઔર ઉત્કૃષ્ટ
સે પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ તક વહાં રહતા હૈ ઔર ગમનાગમન કરતા રહતા
હૈ હસી પ્રકાર સે શાલ્યાદિ કે મૂલ કા જીવ મનુષ્ય હોકર કે યદિ
બહુ પુનઃ શાલ્યાદિ કે મૂલ કે જીવરૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો વહાં વહ
મનુષ્ય જીવ ભી ભવાદેશ સે જઘન્ય દો ભવગ્રહણતક ઔર
ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવગ્રહણતક, કાલ કે ઉદ્દેશ સે જઘન્ય દો અન્તર્મુહૂર્તતક
ઔર ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વતક વહાં રહતા હૈ ઔર ગમનાગમન કિયા
કરતા હૈ હસ વિષય મેં યદિ વિશેષ જાનને કી અભિલાષા હો તો

અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જીવો ભવાદેશથી જઘન્ય છે ભવ ગ્રહણ સુધી અને
ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતભવ ગ્રહણ સુધી કાળાદેશથી જઘન્ય છે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત કાળ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર-જવર કરતા રહે
છે. પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવો ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી છે ભવ ગ્રહણ સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર-જવર કરતા
રહે છે. એજ રીતે શાલી વિગેરેના મૂળના જીવો મનુષ્ય થઈને જો તે ફરી
શાલી વિગેરેના મૂળના જીવરૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો ત્યાં તે મનુષ્ય જીવ
પણ ભવાદેશથી જઘન્યથી છે ભવ ગ્રહણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ
ગ્રહણ સુધી કાળના ઉદ્દેશથી જઘન્ય છે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ
પૃથક્ત્વ સુધી ત્યાં રહે છે. અને અવર જવર કરતા રહે છે. આ વિષયમાં

ઉત્પલોદેશકસ્ય મત્કૃતાયાં પ્રમેયચન્દ્રિકાવ્યાख्याયાં વિલોકનીયમિતિ । ‘આહારો જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’ આહારો યથા ઉત્પલોદેશકે, તેપાં શાલ્યાદિમૂલગતજીવાનામાહારોઽપિ ઉત્પલોદેશકવદેવ જ્ઞાતવ્યઃ ‘તે ણં મંતે ! જીવા કિમાહારમાહરેતિ, ‘ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપરસાઈ’ તે ચલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિમાહારમ્-કીદશમાહારમ્ આહરન્તિ-કુર્વન્તિ, ગૌતમ ! દ્રવ્યતોઽનન્તપ્રદેશકાનિ આહરન્તિ-આહારં કુર્વન્તિ इत्यादि सर्वं प्रज्ञापनाया अष्टाविंशतितमपदे प्रथमे आहारोददेशके वनस्पतिकायिकानामाहारस्तथैव वक्तव्यमिति । ‘ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं’ स्थि-

જિજ્ઞાસુઓં કો ઉત્પલોદેશક કે ऊपर जो मेरे द्वारा प्रमेयचन्द्रिका नाम की व्याख्या लिखी गई है—उससे जानना चाहिये—‘आहारो जहा उप्पलुद्देसे’ उत્पलોદેશક में आहार के विषय में भी स्पष्टीकरण है—अतः इन शाल्यादिमूलगत जीवों के आहार के विषय में भी वहीं से जान लेना चाहिये जैसे वहां गौतमस्वामी ने प्रश्नु से ऐश्या पूछा है—‘ते णं मंते ! जीवा किमाहारमाहरेति’ हे भदन्त ! वे जीव कैसा आहार करते हैं ? उत्तर में प्रश्नु ने कहा है—‘गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसाइं दव्वाइं’ हे गौतम ! वे जीव द्रव्य की अपेक्षा अनन्तप्रदेशिक द्रव्यों का आहार करते हैं—इत्यादि सब कथन प्रज्ञापना के अट्टाईसवें पद में प्रथम आहारोददेशक में वनस्पतिकायिक जीव के आहार के सम्बन्ध में है सो उसी प्रकार से यहां पर भी करना चाहिये, ‘ठिई जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं’ शाल्यादिमूलगत जीवों की स्थिति जघन्य

ને વિશેષ બાણવાની ઈચ્છા હોય તો જીજ્ઞાસુઓએ ઉત્પલોદેશક ઉપર મેં જે પ્રમેયચન્દ્રિકા નામની ટીકા લખી છે તેમાંથી સમજી લેવું. ‘આહારો જહા ઉપ્પલુદ્દેસે’ ઉત્પલોદેશકમાં આહારના વિષયમાં પણ સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે. જેથી આ શાલી વિગેરેના મૂળમાં રહેલા જીવોના આહારના વિષયમાં પણ ત્યાંથી જ સમજી લેવું. ત્યાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે કે—‘તે ણં મંતે ! જીવા કિમાહારમાહરેતિ’ હે ભગવન્ તે જીવો કેવો આહાર કરે છે ? તેના ઉત્તરમાં પ્રશ્નુએ કહ્યું કે—‘ ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપરસાઈં દવ્વાઈં’ હે ગૌતમ ! તે જીવો દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોને આહાર કરે છે, ઈત્યાદિ સઘળું કથન પ્રજ્ઞાપનાના ૨૮ અઠ્યાવીસમાં પદમાં પહેલા આહારઉદેશમાં વનસ્પતિકાયિક જીવના આહારના સંબંધમાં કહ્યું છે, એજ રીતે અહિયાં પણ સમજી લેવું ‘ ઠિઈ જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વાસપુહુત્તં ’ શાલી વિગેરે

તિર્જવન્યેનાન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો વર્ષદ્વયાદારભ્ય નવવર્ષપર્યન્તમિત્યવગન્તવ્યમ્ ॥
 'સમુગ્ધાયા સમોહયા ઉવ્વટ્ટગા ય જહા ઉપ્પલુદ્દેસે' સમુદ્ધાતઃ સમવહતઃ ઉદ્ધર્તના
 ચ ઉત્પલોદ્દેશકે સમુદ્ધાતઃ—સમુદ્ધાતપ્રાપ્તિઃ સમવહતઃ સમવહનનમ્ ઉદ્ધર્તને ચ
 યથોત્પલોદ્દેશકે કથિતં તેનૈવ રૂપેણેહાપિ અવગન્તવ્યમ્, શાલ્યાદિમૂલગત-
 જીવાનાં વેદના કષાયમારણાન્તિકરુઠ્ઠાઃ સમુદ્ધાતાઃ ભવન્તિ, તથા
 શાલ્યાદિમૂલગતજીવા મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા અપિ મ્નિયન્તે,
 અસમવહતા અપિ મ્નિયન્તે । તથા શાલ્યાદિમૂલગતજીવા ઉદ્ધર્ત્તાઃ સન્તઃ તિર્યક્ષુ
 મનુષ્યેષુ ચોત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રસ્ય પઠે વ્યુત્ક્રાન્તિપદે વનસ્પતિકાચિકાનામ્
 હર્ત્તનાં પ્રકરણં દ્રષ્ટવ્યમ્ । 'અહ મંતે ! અથ ભદન્ત ! 'સવ્વપાણા જાવ સવ્વ સત્તા'
 સર્વે પ્રાણા યાવત્ સર્વે સત્ત્વાઃ યાવત્પદેન સર્વે મૂતાઃ સર્વે જીવા ઇત્યનયોર્ગ્રહણમ્,

સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્તની કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો સે લેકર નૌ વર્ષ
 તક કી હોતી હૈ 'સમુગ્ધાયા સમોહયા ઉવ્વટ્ટગા ય જહા ઉપ્પલુદ્દેસે'
 સમુદ્ધાત, સમવહત—સમુદ્ધાત કી પ્રાપ્તિ, એવં ઉદ્ધર્તના (નિકલના) યે
 સબ જૈસે ઉત્પલોદ્દેશક મેં કથિત હુણ હૈ—વૈસે હી યહાં પર મ્હી જાનના
 વાહિયે—શાલ્યાદિ મૂલગત જીવોં કે વેદના, કષાય, મારણાન્તિક યે
 તીન સમુદ્ધાત હોતે હૈ તથા યે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સે સમવહત હોકર
 મ્હી મરતે હૈ ઓર અસમવહત હોકર મ્હી મરતે હૈ તથા યે ઉદ્ધર્ત્ત હોકર
 તિર્યક્ષોં મેં ઓર મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । એસા ઉદ્ધર્ત્તના પ્રકરણ
 પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર કે છઠે વ્યુત્ક્રાન્તિકપદ મેં વનસ્પતિકાચિકોં કા હૈ, 'અહ
 મંતે ! સવ્વપાણા જાવ સવ્વસત્તા' અબ ગૌતમસ્વામી પ્રહુ સે એસા
 પૂછતે હૈ—હે ભદન્ત ! કયા સમસ્ત પ્રાણ, યાવત્પદગ્રાહ્યસમસ્તમૂત, સમસ્ત

મૂળમાં રહેલા જીવોની સ્થિતિ બધ-બધી એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે, અને
 ઉત્કૃષ્ટથી બેથી લઈને નવ વર્ષ સુધીની હોય છે. 'સમુગ્ધાયા સમોહયા ઉવ્વટ્ટગા ય
 જહા ઉપ્પલુદ્દેસે' સમુદ્ધાત, સમવહત સમુદ્ધાતની પ્રાપ્તિ, અને ઉદ્ધર્તના
 (બહાર કહાડવું) એ બધું ઉત્પલ ઉદ્દેશમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, તેજ પ્રમાણે
 અહિયાં પણ સમજ લેવું. શાલી-વિગેરના મૂળમાં રહેલા જીવોને વેદના
 કષાય, મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ધાત હોય છે, તથા તેઓ મારણાન્તિક
 સમુદ્ધાતથી સમવહત થઈને પણ મરે છે, અને અસમવહત (સમુદ્ધાત કર્યા
 વિના) પણ મરે છે. તથા તેઓ ઉદ્ધર્ત (નીકળીને) થઈને તિર્યંચોમાં અને
 મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણેનું ઉદ્ધર્તના પ્રકરણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના
 છઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં વનસ્પતિકાચિકોનું છે. 'અહ મંતે ! સવ્વપાણા જાવ સવ્વ-
 સત્તા' હવે ગૌતમસ્વામી પ્રહુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્-સઘણા પ્રાણ,

‘सालीवीहीजवजवजवगमूलगजीवत्ताए उववन्नपुत्रा’ शालिव्रीहियप्रयत्रयत्रक-
मूलजीवतया उत्पन्नपूर्वाः—हे भवन्त । सर्वप्राणाः सर्वभूताः सर्वजीवाः
सर्वसत्त्वाः किम् शाल्यादि मूलजीवरूपेण पूर्वपुत्राः नवेति प्रश्नः, भगवानाह—
‘हंत’ इत्यादि, हंत गोयमा’ इना गौतम । हे गौतम ! सर्वेऽपि प्राणा भूता जीवाः
सत्त्वाः पूर्वं शाल्यादिमूलजीवरूपेणोत्पन्ना एव ‘असइं अदुवा अणंतखुत्तो’ असकृत्
अथवा अनन्तकृत्यः, हे गौतम । सर्वे प्राणा भूता जीवाः सत्त्वाः शाल्यादिमूल-
जीवरूपेणानेकवारमनन्तवारं वा उत्पन्ना एव नैतेषु प्राणभूतजीवसत्त्वानाम्
पूर्वाणामुत्पत्तिर्भवति अपितु अनन्तापरिमितकालं यावत् पूर्वमपि जीवाः
शाल्यादिमूलजीवतयोत्पन्ना अभूवन्नेवेति । एवम्—एकादशशतके प्रथमे उत्पलो-
द्देशके यानि त्रयस्त्रिंशद् ३३ द्वाराणि सन्ति तानि संगृह्यन्ते । एतानि सर्वाणि द्वाराणि

जीव और समस्त सत्त्व ये सब पहिले ‘सालीवीहीजवजवजवगमू-
लग जीवत्ताए उववन्नपुत्रा’ शालि आदि के मूल के जीवरूप से उत्पन्न
हुए हैं ? या उत्पन्न नहीं हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कते हैं—‘हंता,
गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो’ हां, गौतम ! ये सब अनेक बार
अथवा अनन्त बार शालि आदि के मूल के जीवरूप से उत्पन्न हुए हैं ।
ऐसा नहीं है कि शाल्यादिकों में प्राण, भूत, जीव एवं सत्त्व पहिले
पहिले उत्पन्न नहीं हुए हैं किन्तु अनन्त अपरिमित कालतक पहिले भी
जीव शाल्यादि मूल के जीवरूप से उत्पन्न हो ही चुके हैं । इस प्रकार
से ग्यारहवें शतक में प्रथम उत्पल उद्देशक में जो ३३ द्वार हैं वे सब
यहां गृहीत हुए हैं । ये सब द्वार यहाँ प्रत्येक उद्देशक में संगृहीत हुए
हैं—अर्थात् २१ वे २२ वे और २३ वे शतक में ८-८ वर्ग हैं—प्रत्येक-

सधणा भूत, सधणा एवो अने सधणा सत्त्वो अये अथा पडेलां ‘साली वीहिं
जवजवजवगमूलगजीवत्ताए उववन्नपुत्रा’ शाली विगेरेना भूणना एव इपथी
उत्पन्न थया छे ? अथवा उत्पन्न नहीं थया ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे
छे है—‘हंता गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो’ हां गौतम अये अथा अनेक-
वार अथवा अनंतवार शाली विगेरेना भूणना एव इपथी उत्पन्न थया छे.
अेवुं नहीं के शाली विगेरेमां प्राणु, भूत, एव अने सत्त्व पडेलां उत्पन्न
थया नहीं. परंतु अनंत अपरिमित काल सुधी पडेलां पणु एवो शाली
विगेरेना भूणना एवपणुथी उत्पन्न थयं न थूकया डोय छे. आ प्रभाणे
अग्यारमां शतकमां पडेला उत्पल नामना उद्देशां न ३३ तेत्रीस
द्वारे. छे, ते अथा अडियां ग्रहणु कराया छे. आ अथा द्वारे अडियां प्रत्येक

અત્રૈકવિંશતિદ્વાવિંશતિત્રયોવિંશતિશતકાનામ્ અષ્ટાષ્ટવર્ગાઃ સન્તિ તત્ર પ્રત્યેકસ્મિન્ વર્ગે
 મૂલ કન્દ-સ્કન્ધત્વક્ર-શાખા-પ્રવાલપત્રપુષ્પફલવીજરૂપાઃ દશદશોદેશાઃ સન્તિ-તત્ર
 પ્રત્યેકસ્મિન્ ઉદેશે સંગ્રહાણિ, તથાહિ-શાલ્યાદીનાં જીવા મૂલાદિતયા વ્યુત્ક્રા
 ન્તાસ્તે ક્રુત આગત્યોત્પન્તે૧, એકસમયેન કતિ ઉત્પન્તે૨, એવામ્-અપહારઃ
 ૩, શરીરાવગાહના૪, જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મણામ્-બન્ધકાઃ ૫, વેદકાઃ ૬,
 ઉદયિનઃ ૭, ઉદીરકાઃ ૮, લેશ્યાવાન્ ૯ દૃષ્ટિઃ ૧૦, જ્ઞાનમ્ ૧૧, યોગઃ ૧૨,
 ઉપયોગઃ ૧૩, વર્ણ ગન્ધાદિ ૧૪, ઉચ્છ્વાસાદિ ૧૫, આહારકાનાહારકત્વમ્ ૧૬,
 વિરતાવિરતત્વમ્ ૧૭, સક્રિયાઽક્રિયત્વમ્ ૧૮, સત્તવિધાષ્ટવિધબન્ધકત્વમ્ ૧૯,
 સંજ્ઞા ૨૦, કષાયઃ ૨૧, વેદઃ ૨૨, વેદબન્ધકત્વમ્ ૨૩, સંશ્લેષસંજ્ઞિત્વમ્ ૨૪,
 ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયત્વમ્ ૨૫, કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં સ્થિતિઃ ૨૬, મુલાદિ જીવઃ પૃથિવી

વર્ગ મેં મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, ત્વક્ર, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફલ ઓર
 વીજરૂપ યે દશ દશ ઉદેશક હૈં-સો પ્રત્યેક ઉદેશક મેં હન ૩૩ દ્વારો
 કો લેકર કથન ક્રિયા ગયા હૈ। વે ૩૩ દ્વાર હસ પ્રકાર સે હૈં-શાલ્યાદિ
 કોં કે જીવ મૂલાદિરૂપ સે વ્યુત્ક્રાન્ત હુવ કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈં? એકસમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં? ૨ હનકા અપહાર૩ શરીરાવગા-
 હના૪ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કો બંધકતા૫, વેદક૬ ઉદયયુક્તતા૭
 ઉદીરક૮ લેશ્યાયુક્તતા૯, દૃષ્ટિ૧૦, જ્ઞાન૧૧, યોગ૧૨ ઉપયોગ૧૩, વર્ણ-
 ગન્ધાદિ૧૪, ઉચ્છ્વાસ આદિ૧૫, આહારકાનાહારકતા૧૬, વિરતાવિર-
 તત્વ૧૭ સક્રિયાઽક્રિયત્વ૧૮, સત્તવિધ અષ્ટવિધ બંધકતા૧૯, સંજ્ઞા૨૦,
 કષાય૨૧, વેદ૨૨, વેદબંધકતા૨૩ સંશ્લેષસંજ્ઞિતા૨૪, સેન્દ્રિયતા૨૫,

ઉદેશામાં સંગ્રહ કરાયા છે. અર્થાત્ એકવીસમાં ૨૨ ણાવીસમાં અને ૨૩ ત્રેવી-
 સમાં શતકમાં ૮-૮ આઠ આઠ વર્ગ છે. દરેક વર્ગમાં મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ ત્વક્ર
 છાલ શાખા-ડાળ પ્રવાલ-ફૂલ પાન, ફૂલ, ફળ અને વીજ રૂપ હસ હસ
 ઉદેશાઓ છે. અને દરેક ઉદેશાઓમાં આ ૩૩ ત્રેવીસ ત્રેવીસ દ્વારોને લઈને કથન
 કરવામાં આવેલ છે. તે ત્રેવીસ દ્વારો આ પ્રમાણે છે.-શાલી વિગેરેના જીવો
 મૂળ વિગેરે રૂપથી વ્યુત્ક્રાન્ત થઈને કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ૧ એક
 સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ તેમને અપહાર ૩ શરીરની અવગાહના ૪
 જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોતું બંધકપણું, ૫ વેદક ૬ ઉદયયુક્તાપણું ૭ ઉદીરક ૮
 લેશ્યાયુક્તાપણું ૯ દૃષ્ટિ ૧૦ જ્ઞાન ૧૧ યોગ ૧૨ ઉપયોગ ૧૩ વર્ણગન્ધ વિગેરે
 ૧૪ ઉચ્છ્વાસ વિગેરે ૧૫ આહારપણું અને અનાહારપણું ૧૬ વીરતાવિરતત્વ૧૭
 સક્રિયાક્રિયપણું ૧૮ સાત પ્રકારતું અને આઠ પ્રકારતું બંધકપણું ૧૯ સંજ્ઞા૨૦
 કષાય ૨૧ વેદ ૨૨ વેદબંધકપણું ૨૩ સંજ્ઞી અસંજ્ઞીપણું ૨૪ ઇન્દ્રિય સહિ-

જીવો મૂત્વા પુનર્મૂલાદિ જીવત્વેન તસ્ય કિયત્કાલં સેવનં ગત્યાગતિશ્ચ ભવતિ, एवम्-अरू-तेजो-वायु-वनस्पति-द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रिय-तिर्यकपञ्चेन्द्रिय मनुष्य-पर्यन्तं भूत्वा पुनर्मूलादित्वेन कियत्कालं सेवनं गत्यागतिश्च २७, आहारः २८, स्थितिः २९, समुद्घातः ३०, समवहतत्वम् ३१, उद्वर्तना ३२, सर्वप्राणभूत-जीवानां मूलादिषु अनन्तकृत्वः पूर्वमुत्पत्तिः ३३, । एतानि त्रयस्त्रिंशद्द्वाराणि अग्रे सर्वत्र योजनीयानि इति ॥

સ્થિતિ૨૬, મૂલાદિરૂપ કો છોડકર પુનઃ મૂલાદિરૂપ સે હોના ઔર હોકરકે કિતને કાલતક ઉસકા વર્હા રહના ંવં ગમનાગમન કરના હસી પ્રકાર અપ્ તેજ, વાયુ, વનસ્પતિ, દ્વીન્દ્રિય, તેહન્દ્રિય, ચૌહન્દ્રિય, તિર્યકપંચેન્દ્રિય ઔર મનુષ્ય પર્યન્ત હોકર પુનઃ મૂલાદિરૂપ સે હોના ઔર કિતને કાલતક વર્હા રહના ંવં ગમનાગમન કરના૨૭, આહાર૨૮, સ્થિતિ૨૯ સમુદ્ઘાત૩૦ સમવહતતા૩૧ ઉદ્વર્તના૩૨ ંવં સર્વપ્રાણ મૂત જીવોં કા મૂલવાદિકોં મેં અનેક વાર ંવં અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હોના૩૩ ંવે૩૩ દ્વાર હેં-હનકી ંવેજના આગે સર્વત્ર કરની ચાહિયે, 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! શાલ્યાદિમૂલગત જીવોં કા પ્રકાર જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હે-વહ સર્વથા સત્ય હી હે, કયોં કિ આસ કે જો વાક્ય હોતે હેં વે સર્વથા સત્ય હી હોતે હેં । હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ ને મગવાન્ કો વન્દના કી ઔર નમસ્કાર કિયા, વન્દના

તપણુ અને અનેન્દ્રિયપણુ ૨૫ સ્થિતિ ૨૬ મૂળ વિગેરે રૂપને ઘોડીને ફરીથી મૂળ વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થવું. અને ઉત્પન્ન થઈને કેટલા કાળ સુધી તેઓનું ત્યાં રહેવું. અને અવરજવર કરવી ૨૭ આહાર ૨૮ સ્થિતિ ૨૯ સમુદ્ઘાત ૩૦ સમવહતપણુ ૩૧ ઉદ્વર્તના ૩૨ અને સર્વ પ્રાણુભૂત જીવોનું મૂળ વિગેરેમાં અનેકવાર અને અનંતવાર પહેલા ઉત્પન્ન થવું ૩૩ આ રીતે આ ૩૩ તેત્રીસ દ્વારોની ંવેજના આગળ અધેજ કરવી જોઈએ.

'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે ભગવન્ શાલી વિગેરે મૂળમાં રહેલા જીવોનો પ્રકાર આપ દેવાનુપ્રિયે ને કહ્યો છે, તે સર્વથા સત્ય છે, કેમકે આપના વાક્યો હંમેશાં સત્ય જ હોય છે, આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામી

सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति, हे भदन्त ! शाल्यादि-
मुलजीवानां यः प्रकारो देवान्नुप्रियेण कथितः स एवमेव—सर्वथा सत्पमेव आप्त-
वाक्यः सर्वथैव सत्यत्वादित्येवं कथयित्वा गौतमः भगवन्तं वन्दते नमस्यति,
वन्दित्वा नमस्यित्वा संघमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात—जगद्बल्लभ—प्रसिद्धवाचक—पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविभृद्गद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक—श्रीशाहन्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि—जैनाचार्य — जैनधर्मद्विवाकर
—पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य प्रथम-
वर्गे प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२१-१-१॥

नमस्कार कर फिर तप और संघम से आत्मा को भावित करते हुए वे
अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥१॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवे शतकका
॥ प्रथमवर्ग के प्रथम उद्देशक समाप्त ॥२१-१-१॥

लगवानने वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तप
अने संघमथी पोताना आत्माने भावित करता थका तेज्जे पोताने स्थाने
भिराजमान थछ गया. ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अेकवीसवा शतकेना पडेला वर्गाने
पडेले उद्देशक समाप्त ॥२१-१-१॥

अथ द्वितीयोद्देशकः

प्रथमवर्गस्य प्रथमोद्देशके शाल्यादिमूलजीवानाम् निरूपणं कृतम् । अथात्र कन्दादिजीवानां निरूपणाय द्वितीयादिका उद्देशका निरूपयिष्यन्ते इत्येवं संबन्धेना-
यातस्यास्य द्वितीयोद्देशरूपस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते’ इत्यादि ॥

मूलम्—‘अह भंते ! साली वीही गोधूम जवजवजवाणं
एएसि णं जे जीवा कंदत्ताए वक्कमेइ, ते णं भंते ! जीवा कओ-
हितो उववजांति, एवं कंदाहिणारेण सञ्जेन मूलुद्देशो अपरिसेसो
भाणियव्वो जात्र असइं अदुवः अणंत्तलुत्तो । एवं भंते सेवं
भंते ! ति’ ॥सू० १॥

एगवीत्तइसए पढमवग्गसए वीओ उदेसो सम्भत्तो ॥२१-२॥

छाया—अथ भदन्त ! शलित्रीहिगोधूमजवजवजवानाम् एतेषां खलु ये
जीवाः कन्दतया अवक्रमन्ति ते खलु भदन्त ! जीवाः केभ्य उत्पद्यन्ते, एवं कन्दा-
धिकारे स एव मूलोद्देशोऽपरिशेषो भणितव्यो यावद् असकृद् अथवा अनन्तकृत्वः ।
तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

एकविंशतितमशतके प्रथमवर्गस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२१-१-२॥

टीका—‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘सालीवीहीगोधूमजवजवजवाणं’ शालि
वीहि गोधूमजवजवजवानाम् ‘एएसि णं’ एतेषां शाल्यादीनां खलु संबन्धिनः ‘जे

द्वितीय उद्देशक

प्रथम वर्ग के प्रथम उद्देशक में शालि आदि मूलगत जीवों का
निरूपण किया गया है अब यहां कन्द आदि जीवों का निरूपण करने के
लिये द्वितीय आदिक उद्देशकों का कथन, किया जावेगा—इसी सम्बन्ध
से आये हुए इस द्वितीय उद्देशक का यह आदि सूत्र है—‘अह भंते !
साली वीही गोधूम जवजवजवाणं’ इत्यादि ।

पडेला वर्गना णील उदेशानो प्रारंल-

पडेला वर्गना पडेला उदेशामां शाक्षी विगेरेना भूणमां रडेला अवेत्तुं
निइपथु करवामां आण्थुं छे. हवे कन्द वगेरेमां रडेला अवेत्तुं निइपथु
करवा माटे णील विगेरे उदेश.अवेत्तुं कथन करवामां आवशे. जेण संभंधथी
आवेला आ णील उदेशानो प्रारंल करवामां आवे छे. तेत्तुं आ पडेला सूत्र
छे.—‘अह भंते ! साली वीही गोधूमजवजवजवाणं’-इत्यादि

जीवा' ये जीवाः 'कंदत्ताए वक्रमंति' कन्दतया अवक्रामन्ति कन्दाकारेणोत्पद्यन्ते इत्यर्थः 'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः कन्दाकारपरिणतास्ते जीवा इत्यर्थः । 'कञ्जोहिंतो उवज्जंति' केभ्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! शालित्रीहिमोधूम-यवादीनां संबन्धिनो ये जीवा यवादीनां कन्दरूपेण समुत्पद्यन्ते ते कन्दस्थितजीवाः केभ्यः स्थानेभ्यो नैरयिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो देवेभ्यो वा आगत्य तत्र उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'एवं' इत्यादि, 'एवं कंदाहिगारेण सञ्चेव मूलुद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो' एवं कन्दाधिकारे सएव मूलोद्देशकः प्रथमवर्गस्य प्रथमोद्देशकः अपरिशेषः—संपूर्णः भणितव्योऽध्येतव्यः उत्पत्त्यपहारावगाहनादिकः संपूर्णोऽपि विषय इहाध्येतव्यः, कियत्पर्यन्तं मूलोद्देशक इह पठनीय स्तत्राह—'जाव' इत्यादि,

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रश्नु से इस सूत्र द्वारा ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! इन शाली व्रीहि आदिकों के कन्द के आकार से जो जीव उत्पन्न होते हैं 'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त ! वे जीव वहां कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं—क्या नैरयिक से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यचगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्य गति से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या देवगति से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु गौतम से कहते हैं—'एवं कंदाहिगारेण सञ्चेव मूलुद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो' हे गौतम ! इस कन्द के अधिकार में वही समस्त मूल का उद्देशक 'यावत् अनेक वार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हुए हैं' यहां तक का कहना चाहिये इसी कथन में उत्पत्ति, अपहार, अवगाहना आदि समस्त विषय आजाते हैं सो ये समस्त विषय भी यहां पूर्वोक्तानुसार ही कहना चाहिये, इस विषय में स्पष्टीकरण

टीकार्थ—गौतम स्वामीने प्रश्नुने आ सूत्र द्वारा एवुं पूछ्युं छे डे—डे भगवन् आ शाक्वी, व्रीही विगेरेना कन्दना आकारथी ने एवे। उत्पन्न थायं छे, 'ते णं भंते ! जीवा' डे भगवान् ते एवे। त्यां कथांथी आवीने ते उत्पन्न थायं छे ? शुं तरकभांथी आवीने उत्पन्न थायं छे ? अथवा तिर्यच गतिथी आवीने उत्पन्न थायं छे ? अथवा मनुष्य गतिथी आवीने उत्पन्न थायं छे ? डे देवगतिथी आवीने उत्पन्न थायं छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रश्नु गौतम स्वामीने डडे छे डे—' एवं कंदाहिगारेण सञ्चेव मूलुद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो ' डे गौतम ! आ कन्दना संबन्धमां तेज सधणो भूणसंभंधी उद्देशो यावत् अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न थायं छे, ' अडि सुधीनुं कथन डडेवुं नेछं अे, आण कथनमां उत्पत्ति, अपहार,

'जावं असहं अदुवा अणंतखुत्तो' यावद् असकृद् अथवा अनन्तकृत्वः, एतत्पर्यन्तं मूलोद्देशकप्रकरणं सर्वमपि वक्तव्यम् तथाहि-कन्दाकारेणोत्पद्यमाना जीवाः कस्मात् स्थानादागत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्गतितो मनुष्यगतित आगत्योत्पद्यन्ते न तु कदाचिदपि नैरधिकगतितो देवगतित आगतानां कन्दे उत्पत्तिर्भवति देवानां पुष्पादिशुभस्थाने एवोत्पत्ते रित्युत्तरम् । हे भदन्त ! कन्दे उत्पत्स्यमाना जीवा एकसमयेन क्रियन्तः तत्र कन्दे उत्पद्यन्ते इति द्वितीयः प्रश्नः, हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया असंख्येया वा जीवाः कन्दाकारेणोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवं कन्दस्थितजीवानां निष्काशनम्

इस प्रकार से हैं-शालि व्रीहि आदि को के कन्द में जो जीव उत्पन्न होते हैं-वे या तो तिर्यच गति से आये हुए जीव वहां उत्पन्न होते हैं, या मनुष्य गति से आये हुए जीव वहां उत्पन्न होते हैं नैरधिक गति से या देवगति से आया हुआ जीव वहां कन्दाकार से उत्पन्न नहीं होता है। क्यों कि देवगति से आये हुए जीव का पुष्पादिरूप शुभस्थान में ही उत्पाद होता है।

अब गौतमस्वामी का द्वितीय प्रश्न ऐसा है-हे भदन्त ! कन्द में उत्पन्न होने वाले जीव एक समय में वहां कितने जीव कन्द में उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! जघन्य से एक अथवा दो, अथवा तीन जीव वहां उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात जीव वहां कन्द के आकार से उत्पन्न होते

अवगाहना, विगेरे तमाभ विषय आवी लय छे. तो आ तमाभ विषय पणु अडियां पडेलां क्हा प्रमाणे न कडी देवा. आ विषयनुं स्पष्टीकरणे आ रीते छे-शाली, व्रीडि विगेरेना कन्दमां न्ने लुवे उत्पन्न थाय छे, तेआ कं तो तिर्यच गतिथी आवेला लुवे त्यां उत्पन्न थाय छे, अथवा मनुष्य गतिथी आवेला लुवे त्यां उत्पन्न थाय छे, नारकीय गतिथी आवेला लुवे अथवा देवगतिथी आवेला लुवे त्यां कन्दना आकारथी उत्पन्न थता नथी. केम के-देवगतिथी आवेला लुवेना उत्पात-उत्पत्ति पुष्य विगेरे शुभ स्थान-मांन थाय छे.

गौतम स्वामी इरीथी प्रलुने पूछे छे के-हे लगवन् कन्दमां उत्पन्न थवावाणा लुवे अके समयमां त्यां कन्दमां केटला लुवे उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के-हे गौतम जघन्यथी अके अथवा न्ने अथवा त्रलु लुवे त्यां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा

અસંખ્યોત્સર્પિણ્યવસર્પિણી પર્યન્તં પ્રતિસમયમપિ યદિ અપહ્રિયેત તદાપિ તતો જીવાઃ
 નિષ્ક્રાશયિતું ન શક્તા ભવન્તીતિ । હે ભદન્ત ! કન્દજીવાનાં કિયન્મહતી શરીરા-
 વગાહના પ્રજ્ઞપ્તા ? इति પ્રશ્નઃ, જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમ્ ઉત્કૃષ્ટ
 એકધનુષારભ્ય નવધનુઃપર્યન્તમિત્યુત્તરમિતિ । હે ભદન્ત ! કન્દજીવા
 જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધકાઃ-વન્ધનકર્તારો ભવન્તિ નવેતિ પ્રશ્નઃ, વન્ધકા
 એવ કન્દજીવા ભવન્તિ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો ન તુ અવન્ધકાઃ એવં
 જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વેદકા ભવન્તિ એવમુદયિન ઉદીરકા એવ ભવન્તિ

हैं इसी प्रकार से कन्द में जो जीव स्थित हैं उन जीवों का निष्क्राशन
 असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी पर्यन्त भी यदि प्रतिसमय किया
 जावे तो भी उसमें से पूरे बाहर नहीं निकाले जा सकते हैं अब
 गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! कन्दगत जीवों की
 कितनी बड़ी शरीर की अवगाहना कही गई है ? तो इसके उत्तर में प्रभु
 कहते हैं-हे गौतम ! कन्दगत जीवों की जघन्य अवगाहना तो अङ्गुल
 के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती हैं और उत्कृष्ट अवगाहना एक-
 धनुष से लेकर नौ धनुषतक की होती है । अब गौतम के इस प्रश्न
 का कि 'कन्दगत जीव ज्ञानावरणीय कर्म के बंधकर्ता होते हैं' या नहीं
 होते हैं ?' उत्तर देते हुए भगवान् उनसे कहते हैं-हे गौतम ! कन्द
 जीव ज्ञानावरणीय कर्म के बंधकर्ता ही होते हैं' अवन्धक नहीं होते हैं ।
 इसी प्रकार से वे ज्ञानावरणीय के वेदक होते हैं, उदयवाले होते हैं,

અસંખ્યાત ભવો ત્યાં કન્દના આકારથી ઉત્પન્ન થાય છે. એજ રીતે કન્દમાં
 જે ભવો રહેલા છે, તે ભવોનો અપહાર (નીકળવું.) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી,
 અવસર્પિણી સુધી પણ જે પ્રત્યેક સમયે કરવામાં આવે તો પણ તેમાંથી પૂરે
 પૂરા અહાર ઠાડી શકતા નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ કન્દમાં રહેલા
 ભવોના શરીરની અવગાહના કેવડી મોટી છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ
 કહે છે કે-હે ગૌતમ ! કન્દમાં રહેલા ભવોની જઘન્ય અવગાહના તો આંગ-
 ળના અસંખ્યમાં ભાગ પ્રમાણ વાળી હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક
 ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ સુધીની હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામીનાં આ પ્રશ્નોના
 કે 'કન્દમાં રહેલા ભવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરનાર હોય છે કે
 અબંધક હોય છે?' ઉત્તર આપતાં પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ ! કન્દના
 ભવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરનાર જ હોય છે. અબંધક હોતા નથી.
 એજ રીતે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરવાવાળા હોય છે, ઉદયવાળા

न तु अवेदकाः, अनुदयिनः, अनुदीरका इति, एवम् अन्तरायकर्मपर्यन्तं वाच्यम्, हे भदन्त ! कन्दजीवाः किं कृष्णलेश्यावन्तो भवन्ति नीललेश्यावन्तो भवन्ति, कापोतिकलेश्यावन्तो वा भवन्तीति प्रश्नः कृष्णादिलेश्याविषये षड्विंशति भङ्गा वक्तव्या भवन्ति इत्युत्तरम् । असंयोगे षड्भङ्गाः, द्विकसंयोगे द्वादशभङ्गाः त्रिकसंयोगेऽष्टौ भङ्गाः मिलित्वा षड्विंशति भङ्गा ज्ञातव्याः । प्रकारस्तु मूलोद्देशके अस्माभिः प्रदर्शित इति तत एवावगन्तव्यः । योगे केवलकाययोगिनः । उपयोगे साकारानाकारद्विविधोपयोगिनः । अन्यानि वर्णाधारभ्येन्द्रियपर्यन्तानि

और उदीरक होते हैं । अवेदक, अनुदयवाले और अनुदीरक नहीं होते हैं । इसी प्रकार का कथन अन्तराय कर्म तक जानना चाहिये, अब गौतम ने प्रभु से जो ऐसा पूछा है कि कन्द जीव क्या कृष्णलेश्यावाले होते हैं या नीललेश्यावाले होते हैं ? या कापोतलेश्यावाले होते हैं ? सो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा है कि कृष्णादिलेश्या के विषय में हे गौतम ! २६ अंग होते हैं— जो इस प्रकार से हैं असंयोग में ६ अंग, द्विकसंयोग में १२ अंग और त्रिकसंयोग में ८ अंग होते हैं इन अंगों के विषय में खुलासा मूलोद्देशक में किया जा चुका है अतः ये २६ अंग लेश्यासम्बन्धी वही से जानना चाहिये । योग में ये केवल काययोगी ही होते हैं । उपयोग में ये साकार और अनाकार दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं । वर्ण से लेकर इन्द्रियतक के अन्य द्वारों को उत्पलोद्देशक में जैसे कहे गये

डोय छे, अने उदीरका करनारा डोय छे, अवेदक वाणा, अने अनुदीरक डोता नथी. आण प्रभाणुनुं कथन अंतराय कर्म सुधी समजवुं.

हवे गौतम स्वामीने प्रभुने जे जेवुं पूछयु छे के—कन्दलेश्या वेश्यावाणा डोय छे ? अथवा नीललेश्यावाणा डोय छे ? अथवा कापोतिक लेश्यावाणा डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुने गौतम स्वामीने जेवुं कहुं छे के कृष्ण विगेरे लेश्याना संभंधमां डे गौतम ! २६ छन्वीस लंगे थाय छे. जे आ प्रभाणे छे—असंयोगी ६ छ लंग द्विकसंयोगी १२ आर लंग तथा त्रिकसंयोगी ८ आठ लंग थाय छे. आ लंग संभंधी कथन मूलोद्देश्यामां कहुं छे. जेथी आ लेश्यासंभंधी २६ छन्वीस लंगे त्यांथी जे समल देवा योगमां तेजो इत्त काययोगी जे डोय छे. उपयोगमां तेजो साकार अने निराकार जेस जन्ने प्रकारना उपयोगवाणा डोय छे. वलुंथी लघने इन्द्रिय सुधीना, भील द्वारे संभंधी कथन उत्पललेश्यामां जे प्रभाणे कहुं छे, तेज प्रभाणुनुं समजवुं.

દ્વાદશદ્વારાણિ ઉત્પલોદ્દેશકવદ્ વિચારણીયાનિ । કન્દજીવાઃ કન્દજીવત્વેન કિયત્કા-
લપર્યન્તં તિષ્ઠન્તીતિ પ્રશ્નઃ । જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો અસંખ્યેયં કાલં તિષ્ઠન્તિ
કન્દે કન્દજીવા इत्युत्तरम् । શાલ્યાદિજીવાનાં કન્દે સ્થિતિઃ પૃથિવીકાયિકે સ્થિતિઃ
પુનરપિ શાલ્યાદિકન્દે एवं रूपेण ते जीवाः कियत्कालपर्यन्तं कन्दस्य सेवनं
कुर्वन्ति कियत्कालपर्यन्तं गमनागमनं च कुर्वन्ति ? इति प्रश्नः भवादेशेन जघन्येन
द्वे भवग्रहणे उत्कृष्टतोऽसंख्यातभवपर्यन्तं गमनागमनं भवतीत्युत्तरम् । एवम्-एतेन
अभिलापेन-अप्तेजोवायुजीवविषयेऽपि पृथिवीकायसूत्रवद्व्याख्या विधातव्या ।

हैं, वैसे ही जानना चाहिये गौतम के इस प्रश्न का कि 'कन्दजीव कन्द-
जीवरूप से कितने कालतक रहते हैं' उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है
कि ये जघन्य से अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक
कन्द में जीवरूप से रहते हैं । शाल्यादि जीवों की कन्द में स्थिति
फिर वहाँ से मरकर पृथिवीकायिक में स्थिति और पुनः वहाँ से मर कर
शाल्यादिकन्द में स्थिति इस रूप से वे जीव कितने कालतक कन्द का
सेवन करते हैं और कितने कालतक इस प्रकार से वे गमनागमन करते
रहते हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने ऐसा कहा है कि हे गौतम !
भवकी अपेक्षा लेकर जघन्य से दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से असं-
ख्यात भवग्रहणतक उनका गमनागमन होता रहता है इसी अभिलाप
के अनुसार अणु, तेज, वायु, इन जीवों के होने के विषय में भी
पृथिवीकाय सूत्र के जैसी व्याख्या करनी चाहिये, वनस्पति में भव को

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે-હે ભગવાન્ 'કન્દજીવ કન્દ
ખીજરૂપથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુએ કહ્યું કે-જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતકાળ
સુધી કન્દમાં જીવરૂપથી રહે છે. શાલી વિગેરે જીવોની કન્દમાં સ્થિતિ, પછી
ત્યાંથી મરીને પૃથિવીકાયિકપણમાં સ્થિતિ અને ફરી ત્યાંથી મરીને શાલી
વિગેરેમાં સ્થિતિ આ પ્રમાણે તે જીવો કેટલા કાળ સુધી કન્દમાં સેવન કરે
છે ? અને કેટલા કાળ સુધી આ રીતે તેઓ અવર જવર કરે છે ? આ
પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે
ભવ ગ્રહણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત ભવ ગ્રહણ સુધી તેઓનું ગમ-
નાગમન-અવર જવર થતો રહે છે. આ અભિલાપ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજ-
સ્કાયિક, વાયુકાયિક, આ જીવોના હોવાના સંબંધમાં પણ પૃથિવીકાયિક સૂત્રની
માફક વ્યાખ્યા સમજી લેવી જોઈએ. વનસ્પતિ સૂત્રમાં ભવ સંબંધી ઉત્કૃષ્ટથી

वनस्पतिसूत्रे भवमाश्रित्य उत्कर्षणान तानि भवग्रहणानि, कालमाश्रित्य उत्कर्षण अनन्तं कालं वनस्पतिकालमित्यर्थः । एवं द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रिय-तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय-मनुष्यपर्यन्तं स्थितिर्गमनागमनं च उत्पलोद्देशकगृहीतशाल्यादिमूलकजीवप्रकरणद्वयव्याख्येयम् । कन्दजीवानामाहारस्तु द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशिकद्रव्यविषयकः प्रज्ञापनाया अष्टाविंशतितमपदगताहारोद्देशकयद्विज्ञेयः । स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतो वर्षपृथक्त्वं द्वि वर्षादारभ्य नववर्षपर्यन्तम् । कन्दजीवानां वेदना

लेकर उत्कृष्ट से अनन्तभव ग्रहण है, और काल को लेकर वनस्पतिकाय का अनन्तकालरूप अनन्त काल है । इसी प्रकार से द्वीन्द्रिय, तैहन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय और मनुष्य इनके होने के विषय में भी जानना चाहिये अर्थात् कन्दगत जीव वहाँ से मरकर यदि द्वीन्द्रिय आदि रूप में उत्पन्न हो जाता है और पुनः वहाँ से मर कर फिर वह शाल्यादि के कन्द में उत्पन्न हो जाता है तो इस प्रकार से वह कन्द में जीवरूप से कषतक रहता है ? और कषतक इस प्रकार से वह गमनागमन करता रहता है ? तो इसके उत्तर में प्रभुने कहा है कि—हे गौतम ! उत्पलोद्देशक में गृहीत शाल्यादिमूलक जीव के प्रकरण के जैसा इसका उत्तर समझना चाहिये कन्दगत जीवों का आहार द्रव्य की अपेक्षा अनन्त प्रदेशों वाले द्रव्य का होता है इस विषय का कथन प्रज्ञापना के अट्ठाईसवें पद में कथित आहारोद्देशक के जैसा जानना चाहिये इनकी स्थिति जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्ततक की होती है और उत्कृष्ट से वर्षपृथक्त्व की—दो वर्ष से लेकर ९ वर्षतक की होती है ।

अनन्तत्वग्रहण करेला छे, अने काणने लधने वनस्पतिकायतुं अनन्तकाणरूप अनन्त काण छे. आ रीते जे छिन्द्रिय, त्रि छिन्द्रिय, तिर्यक पञ्चेन्द्रिय अने मनुष्यना होवाना सम्बन्धमां पणु समलु लेवुं अर्थात् कन्दमां रडेला लुवे। त्यांथी भरिने जे जे छिन्द्रिय विगेरे रूपथी उत्पन्न थछि जय छे, तो ओ रीते तेओ लुवरूपथी कन्दमां कथां सुधी रडे छे ? अने कथां सुधी आ रीते अवर-अवर करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रणु कडे छे हे-हे गौतम ! उत्पल उद्देशामां ग्रहणु करेला शाली विगेरे मूणना लुवेना कथन प्रमाणे आ प्रश्नना उत्तर समजवे। कन्दमां रडेला लुवेना आहार द्रव्यनी अपेक्षाओ अनन्त प्रदेशोवाणा द्रव्येना होय छे, आ विषयतुं कथन प्रज्ञापना सूत्रना २८ अठ्यावीसमां पदमां कडेला आहार उद्देशानी जेम ज समजवुं. तेमनी स्थिति अघन्यथी ओक अनन्तमुहूर्त सुधीनी होय छे. अने उत्कृष्टथी वर्ष पृथक्त्वनी

कषायमारणान्तिकास्त्रयः समुद्घाताः । समवहता अपि त्रियन्ते असमवहता वा त्रियन्ते । तथा उद्घृत्तास्ते कन्द जीवाः तिर्यक्षु मनुष्येषु चोत्पद्यन्ते । हे भदन्त ! सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वाः कन्दे समुत्पन्नाः किमिति-प्रश्नः, हे गौतम ! अनेकवारमनन्तवारम् वा सर्वे जीवादयः कन्दे पूर्वं समुत्पन्ना इत्युत्तरम् । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! कन्दाश्रितजीवानामुत्पत्तिशरीरावगाहनादिकविषये यत् देवानुप्रियेण कथितम् तत् एवमेव—सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संप्रयेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू०१॥

॥ एकविंशतितमशतके प्रथमवर्गस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२१-१-२॥

कन्द जीवों के वेदना, कषाय और मारणान्तिक ये तीन समुद्घात होते हैं । ये समवहत होकर भी मरते हैं असमवहत होकर के भी मरते हैं । उद्घृत्त हुए वे कन्दजीव तिर्यक्षों में एवं मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं । समस्त प्राण, समस्तभूत, समस्तजीव समस्त सत्व हे भदन्त ! क्या पहिले कन्द में उत्पन्न हुए हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु ने उनसे ऐसा कहा—हे गौतम ! हां, पहिले अनेकवार अथवा अनन्तवार ये सब जीवादिक कन्द में उत्पन्न हुए हैं । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त जीवों की उत्पत्ति शरीरावगाहना आदि के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है । ऐसा कहकर गौतमने

अर्थात् जे वर्षथी लईने ६ नव वर्ष सुधीनी होय छे । कन्दना जेवने वेदना कषाय, अने मारणान्तिक जे प्रभु समुद्घात होय छे । तेज्जे समवहत थईने प्रभु भरे छे, अने असमवहत थईने प्रभु भरे छे । उद्घृत्त थयेला ते कन्दना जेवने तिर्यक्षोमां अने मनुष्योमां उत्पन्न थाय छे । सधणा प्राणु, सधणाभूत, सधणा जेवने, सधणा सत्वे हे भगवन् पडेला कन्दमां उत्पन्न थाय छे ? अ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुजे कछुं के-हे गौतम ! हां, पडेला अनेकवार अथवा अनन्तवार तेज्जे अथा जेवने विगेरे पडेला कन्दमां उत्पन्न थाय छे, 'सेवं-भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भगवन् कन्दमां रडेला जेवनी उत्पत्ति, शरीरनी अप्रगाहना विगेरे विषयमां आपदेवानु प्रिय जे कथन कथुं छे, ते सर्वथा-

प्रभु को वन्दना की-नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये. ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका प्रथम वर्ग का द्वितीयोद्देशक समाप्त ॥२१-१-२॥

सत्य ज्ञ छे, आपनु कथन सर्वथा सत्य छे. आ प्रमाणे कहीने गौतम स्वामीजे, प्रभुने वंदना करी नमस्कार कर्या ते पछी तेजो तप अने संयमथी आत्माने भावित करताथका पोताने स्थाने विराजमान थया ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना एकवीसमा शतकान पडेलो वर्गने।
णीजे उद्देशो समाप्त ॥ २१-१-२॥

अथ प्रथमवर्गस्य तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

शाल्यादि वनस्पतिकन्दाश्रितजीवानामुत्पत्त्यादिकं निरूप्य तृतीये स्कन्धा-
श्रितजीवानां समुत्पादादिकं निरूपयिष्यते, इत्येवं संबन्धेनायातस्यास्य तृती-
योद्देशकस्येदमादिमं सूत्रम्—‘एवं खंधे वि’ इत्यादि ।

मूलम्—‘एवं खंधे वि उद्देशो नेयव्वो ॥२१-३॥ एवं तथाए
वि उद्देशो भाणियव्वो ॥२१-४॥ साले वि उद्देशो भाणियव्वो
॥२१-५॥ पवाल वि उद्देशो भाणियव्वो ॥२१-६॥ पत्ते वि उद्देशो
भाणियव्वो ॥२१-७॥ एए सत्त वि उद्देशगा अपरिसेसा जहा
मूले तथा नेयव्वा ॥सू० १॥

छाया—एवं स्कन्धेऽपि उद्देशको ज्ञातव्यः ॥२१।३। एवं त्वचायामुद्देशो भणि-
तव्यः ॥२१-४॥ शाखायामपि उद्देशो भणितव्यः ॥२१।५। प्रवालेऽपि उद्देशो
भणितव्यः ॥२१।६। पत्रेऽपि उद्देशो भणितव्यः ॥२१।७। एते सप्तापि उद्देशका
अपरिशेषा यथामूले तथा ज्ञातव्याः । सू० १॥

टीका—‘एवं खंधे वि’ एवम्—स्कन्दवत् स्कन्धेऽपि ‘उद्देशो नेयव्वो’
उद्देशको ज्ञातव्यः स्कन्दकोद्देशकवदेव स्कन्धविषयकः तृतीयोद्देशकोऽपि ज्ञातव्यः,

प्रथमवर्ग का तृतीय उद्देशक प्रारंभ

शालि आदि वनस्पतियों के कन्दाश्रित जीवों की उत्पत्ति आदि
का निरूपण करके इस तृतीय उद्देशक में स्कन्ध आदि के आश्रित जीवों
के समुत्पात आदि का निरूपण करेंगे—अतः इस सम्बन्ध से आगत इस
तृतीय उद्देशक का ‘एवं-खंधे वि’ इत्यादि यह पहिला सूत्र है—

टीकार्थ—कन्द के जैसा स्कन्ध में भी ‘उद्देशो नेयव्वो’
उद्देशक जानना चाहिये अर्थात् कन्दोद्देशक के जैसा ही स्कन्ध विषयक

शाली विगेरेना कंदना आश्रयथी रहेला लुवेनी उत्पत्ति विगेरेतुं
निष्पत्तु करीने डवे आ त्रीण उद्देशाभां र्कंधः विगेरेना आश्रयथी रहेला
लुवेना समुत्पात विगेरेतुं निष्पत्तु करवामां आवशे-ते कारणुथी आ स’भं-
धथी आवेशा आ त्रीण उद्देशातुं पडेहुं सूत्र आ प्रभाणु छे.

‘एवं खंधे वि’ इत्यादि—

टीकार्थ—कंदनी भाइक र्कंधभां पत्तु ‘उद्देशो नेयव्वो’ उद्देशो समभवो.
अर्थात् कंद उद्देशकना पत्तुं न प्रभाणु न आ र्कंध स’भंधी त्रीण उद्देशातुं

हे भदन्त ! शलित्रीहिगोधूमयवयवसंबन्धिनो जीवाः शाल्यादीनां स्कन्ध-
रूपेणावक्रामन्ति ते जीवाः कुतः स्थानादागत्य तत्रोत्पद्यन्ते किं निरयात्
अन्यस्माद्वेति प्रश्नः तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा आगत्य स्कन्धे समुत्पद्यन्ते तत्र
स्कन्धे एकसमयेन कियन्तो जीवा उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः जघन्येन एको वा, द्वौ वा,
त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा जीवा उत्पद्यन्ते इत्युत्तरमाशरीराव-
गाहनं कियदिति प्रश्नः जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतो नव धनुः

तृतीय उद्देश भी समझना चाहिये यहाँ पर भी गौतम ने प्रश्नु से ऐसा
पूछा है—शालि, ब्रीहि, गोधूम, घव, एवं यवयव संबंधी जो जीव हैं
वे जब इन शाल्यादिकों के स्कन्धरूप से उत्पन्न होते हैं—तो वे जीव कहां
से आकर वहां उत्पन्न होते हैं? क्या नरक से आकरके उत्पन्न होते हैं?
या अन्य और किसी गति से आकर के वहां उत्पन्न होते हैं? इस प्रश्न
के उत्तर में प्रश्नु गौतम से कहते हैं—हे गौतम! शाल्यादि के स्कन्ध में
जो जीव उत्पन्न होते हैं वे तिर्यञ्च गति से या मनुष्यगति से आकरके
वहां उत्पन्न होते हैं—उस स्कन्ध में एक समय में कितने जीव उत्पन्न
होते हैं? तो इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—हे गौतम! जघन्य से एक,
अथवा दो अथवा—तीन जीव उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात
अथवा असंख्यात जीव वहां उत्पन्न होते हैं। इनके शरीर की अवगा-
हना कितनी होती है? तो प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—हे गौतम!
उनके शरीर की अवगाहना जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे भाग

वर्णन पणु समञ्जुः आ विषयमां पणु गौतमस्वामीणे प्रलुने अेषु प्रूछथु
छे के—शालि, ब्रीहि घव, यव अने यवयव संभंधी ने लुवे छे, ते न्यादे
आ शाली विगेरेना संभंधथी उत्पन्न थाय छे, तो ते लुवे कथांथी आवीने
त्यां उत्पन्न थाय छे? शुं नरकथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे?
अथवा गीलु केछ गतिथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे? आ प्रश्नना
उत्तरमां प्रलु गौतमस्वामीने कडे छे के—डे गौतम! शाली विगेरेना
स्कंधमां ने लुवे उत्पन्न थाय छे, ते लुवे तिर्यग्यगतिथी अथवा मनुष्य-
गतिथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे, ते स्कंधमां अेक समयमां केटला लुवे
त्यां उत्पन्न थाय छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के—डे गौतम!
जघन्यथी अेक, अथवा अे, अथवा त्रणु, लुवे उत्पन्न थाय छे. अने
उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात लुवे त्यां उत्पन्न थाय छे. तेअेना
शरीरनी अवगाहना केटली होय छे? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के-
डे गौतम! तेअेना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी अेक आंगणना असं-

पर्यन्तम् इत्युत्तरम् । एवं ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धकत्वाबन्धकत्वे कृष्णादि
 लेश्यायाम् इत्यादी प्रश्नोत्तरे अवगन्तव्ये एवं कियत् कालं स्थिति रित्यारभ्य सर्वे
 प्राणा उत्पन्नपूर्वा, किमिति एतावत्पर्यन्तप्रश्नोत्तरे ज्ञातव्ये, तदेवं भदन्त ! तदेवं भद-
 न्त इति यावद्विहरतीति ३ । एवंविधैरभिलाषैः त्वचायाम् ४, शाखायाम् ५, प्रवाले ६,
 पत्रे ७, । एते सप्तापि मूलादारभ्य पत्रपर्यन्तं सप्तोद्देशकाः 'अपरिसेसा' अपरिशेषाः

प्रमाण और उत्कृष्ट से नौ धनुषप्रमाण होती है, इसी प्रकार से ज्ञाना-
 वरणीय कर्म के बन्धकत्व में और अबन्धकत्व में एवं कृष्णादि लेश्या
 के सम्बन्ध में इत्यादि में प्रश्न करके उत्तर जानना चाहिये इसी प्रकार
 से 'इनकी स्कन्द में कितने काल तक स्थिति रहती है ?' यहाँ से लेकर
 समस्तप्राण, समस्तभूत, समस्तजीव, समस्त सत्त्व ये सब पहिले स्कन्ध
 में उत्पन्न हुए हैं ? यहाँ तक के प्रश्न और उत्तर जानना चाहिये यह
 सब विषय पीछे वर्णित हो चुका है—सो वहाँ से देखना चाहिये
 'सेवं भंते' सेवं भंते !' हे भदन्त ! स्कन्धगत जीवों के सम्बन्ध में जैसा
 आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा, सत्य ही है २ ऐसा कह कर वे
 गौतम ! प्रभु को वन्दन एवं नमस्कार कर तप और संयम से आत्मा
 को भावित करते हुए अपने स्थानपर विराजमान हो गये, ।

इसी प्रकार के अभिलाषों से त्वचा में ४, शाखा में ५, प्रवाल में ६,
 पत्रमें ७ जो उद्देशक हैं वे उद्देशक भी मूल से लेकर सब पत्र पर्यन्त

ख्यात, लाग प्रमाण अने उत्कृष्टथी नव धनुष प्रमाण होय छे. ओन् रीते
 ज्ञानावरणीय कर्मना अंधपणामां अने अअंधपणामां अने कृष्ण विगेरे
 लेश्याना संबंधमां विगेरे विषयमां प्रश्नोत्तर समज्वा ओन् रीते 'स्कंधमां
 तेजोनी स्थिति केटला काण सुधी रहे छे ? आ कथनथी लधने सधणा प्राण,
 सधणाभूत, समस्त जव, सधणा सत्व, आ यथा पडेलां स्कंधमां उत्पन्न
 थया छे ? आटला सुधीना प्रश्न अने उत्तर समज् देवा. 'सेवं भंते सेवं
 भंते !' इत्यादि हे लगवन् स्कंधमां रहेला ज्योना संबंधमां आप देवानु-
 प्रिये ने प्रमाणे कहुं छे, ते सर्वथा सत्य न छे. आप देवानुप्रियनुं कथन सत्य
 न छे आ प्रमाणे कहीने गौतमस्वामी प्रभुने वंदना करी तप अने संयमथी
 पोताना आत्माने भावित करता थका पोताने स्थाने विराजमान थछ गया.

आज प्रमाणेना अभिलाषोथी त्वचामां ४, शाखामां ५, प्रवालमां ६,
 पत्रमां ७ ने उद्देशाओ छे, ते उद्देशाओ पणु भूणथी लधने पत्र सुधीमां ७

-संपूर्णाः 'जहामूले' यथामूले, यथामूलमुद्दिश्य-प्रोक्ताः 'तहा नेयव्वा' तथा
नेतव्याः-तथैव व्याख्येयाः नान्यथेति, ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरुलभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य प्रथम-
वर्गे तृतीयोद्देशे दारभ्या समो-
द्देशकाः समाप्ताः ॥२१-१७॥

सात हो जाते हैं-सो इनका सब का व्याख्यान मूलोद्देशक में जैसा कहा
गया है वैसा ही कहना चाहिये अन्य रूप से नहीं? । इस प्रकार यहाँ
तक ७ उद्देशक समाप्त हो जाते हैं २१-१-७॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका
प्रथमवर्ग के तीसरे उद्देशे से सात उद्देशे समाप्त ॥२१-१-७॥

सात थोड़ा लय छे. आ तमाम उद्देशाञ्चोतुं वर्युंन मृणना उद्देशाभां जे प्रमाणे
कलुं छे, तेज प्रमाणेनुं वर्युंन करी लेवुं. लोछये. अन्य रीते नडीं. ॥सू० १॥
आ रीते अडि सुधीमां ७ सात उद्देशाञ्चो समाप्त थाय छे. ॥२१-१-७॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना अेकवीसमा शतकना पडैला वर्गना त्रीन उद्देशाथी
सात उद्देशाञ्चो समाप्त ॥२१-१-७॥

अथ पुष्पफलबीजविषयान् अष्टमनवमदशमोद्देशकानाह—‘एवं पुष्पे वि’ इत्यादि ।

मूलम्—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ नवरं देवा उववज्जंति जहाँ
उपप्लुद्देशे चत्वारि लेस्साओ असीई भंगा ओगाहणा जहन्नेणं
अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं उक्कोसेणं अंगुलपुहुत्तं सेसं तं चेव सेवं
भंते ! सेवं भंते ! ति । २१।८। जहा पुष्पे एवं फले वि उद्देशओ
अपरिसेसो भाणियव्वो ॥२१।९। एवं बीए वि उद्देशओ । २१।१०।
एए दस उद्देशा’ ॥सू०१०॥

‘एगवीसइमे सए पढमो वग्गो समत्तो’ २१-१-१०

छाया—एवं पुष्पेऽपि उद्देशकः नवरं देवा उपपद्यन्ते यथा उत्पलंद्देशके
चतस्रो लेश्याः अशीर्तिर्भङ्गाः अवगाहना जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्ट-
तोऽङ्गुलपृथक्त्वम् शेषं तदेव तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति । २१-८। यथा
पुष्पे एवं फलेऽपि उद्देशकोऽपरिशेषो भणितव्यः । २१-९। एवं बीजेऽपि उद्देशकः
। २१।१०। एते दश उद्देशकाः १०।सू० १०॥

एकविंशतिशतके प्रथमवर्गः समाप्तः ।

टीका—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ’ एवम्—मूलोद्देशकादिवदेव पुष्पेऽपि पुष्प
घटितः पुष्पनामकोद्देशको ज्ञातव्यः सूत्रकाद्युद्देशकापेक्षया पुष्पोद्देशकस्य यो भेदः

अब सूत्रकार—फल—एवं बीज विषयक आठवें, नौवें और दशवें
उद्देशकों का कथन करते हैं—‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ—नवरं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—मूलोद्देशक आदि के जैसा पुष्प में भी पुष्पघटित पुष्प-
नामका उद्देशक जानना चाहिये मूलक आदि उद्देशकों की अपेक्षा

हुवे पुष्प, इण अने बीज संभंधी आठमा नवमा अने दशमा
उद्देशाओनुं कथन करवाभां आवे छे—

‘एवं पुष्पे वि उद्देशओ—नवरं’ इत्यादि—

टीकार्थ—भूणना उद्देशा प्रभाण्णे पुष्पमां पण्ण पुष्प घटित पुष्प नामने।
उद्देशो समज्जेवा. मूल विगेरे उद्देशाओनी अपेक्षाओ पुष्प उद्देशकमां ने लेह

तमेव दर्शयति—'नवरं' इत्यादि, 'नवर देवा उव्वज्जंति जहा उप्पलुद्देसे' नवरम्-केवलम् देवा उत्पद्यते यथोत्पलोद्देशके मूलादौ देवानामुत्पत्तिर्न वर्णिता अशुभस्थाने देवोत्पत्तेरनङ्गीकारात् इह पुष्पे तु देवा अपि उत्पद्यन्ते यथोत्पलोद्देशके वर्णितम् एतावानेव भेदः मूलाद्युद्देशकापेक्षया पुष्पोद्देशकस्य । तथा 'चत्तारि लेस्साओ' चतस्रो लेश्याः पुष्पजीवानाम् एतदंशेऽपि मूलाद्युद्देशकापेक्षया वैलक्षण्यम् 'असीई-भंगा' अशीति भङ्गाः लेश्यासंबन्धिनः पुष्पजीवानाम् । चतसृषु लेश्यासु एकत्वे चत्वारो भङ्गाः४, तथा चतसृषु बहुत्वे चत्वारो भङ्गाः४, तथा पदचतुष्टये षष्ठ्यद्विकसंयोगेषु प्रत्येकं चतुर्भङ्गिकासङ्गात् चतुर्विंशतिर्भङ्गाः२४ । तथा चतुर्षु

पुष्पोद्देशकका जो भेद है उसे अब सूत्रकार यों प्रकट करते हैं—वे कहते हैं 'नवरं देवा उव्वज्जंति' पुष्प में देव भी उत्पन्न होते हैं—तात्पर्य ऐसा है कि—जिस प्रकार से उत्पलोद्देशक में मूलादि में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है ऐसा कहा गया है क्यों कि मूलादिरूप अशुभ स्थानों में देवों की उत्पत्ति अङ्गीकार नहीं की गई है परन्तु इस पुष्पोद्देशक में तो देव भी पुष्प में उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है' तथा—'चत्तारि लेस्साओ' पुष्पोद्देशक में पुष्प जीवों के चार लेश्याएँ कही गई हैं मूलादि उद्देशकों की अपेक्षा पुष्पजीवों के इस अंश में भी भिन्नता है इनके इनलेश्याओं के ८० भंग कहे गये हैं । वे इस प्रकार से हैं—चार लेश्याओं में एकत्व में चार भंग होते हैं और अनेकत्व में भी चार भंग होते हैं—कुल ये ८ असंयोगी भंग हो जाते हैं । चारलेश्याओं में द्विकसंयोगी ६ भंग होते हैं और फिर इन छह भंगों में से प्रत्येक भंग के एकत्व और बहुत्व को

१. सूत्रकार-डवे ते लेदने प्रगट करे छे-तेओ कडे छे,—'नवरं देवा उव्वज्जंति' पुष्पमा देवा पणु उत्पन्न थाय छे. कडेवानुं तात्पर्यं ओ छे के-जे रीते उत्पल उद्देशामां भूल विगेरेमां देवानी उत्पत्ति थती नथी. ओ प्रभाणे कडे-वामां आओयुं छे-केभके भूल विगेरे इय अशुभ स्थानोमां देवानी उत्पत्ति स्वीकारेव नथी पणु आ पुष्प उद्देशामां तो पुष्पमां देव उत्पन्न थाय छे, ओ प्रभाणे कहुं छे, तथा 'चत्तारि लेस्साओ' पुष्प उद्देशामां पुष्पना उवेने ४ चार लेश्याओ कडी छे. भूल विगेरे उद्देशाओनी अपेक्षाओ पुष्पना उवेने आ अंशमां पणु बिन्नपणु-बुदाछे छे, तेओने आ लेश्याओना ८० ओशी लगे कहा छे ते आ प्रभाणे छे. चार लेश्याओना ओकपणामां ४ चार लगे थाय छे. अने अनेकपणामां पणु ४ चार लगे थाय छे. आ रीते कुल ८ आठ लगे असंयोगीमां थछ लय छे. चार लेश्याओना द्विकसंयोगी ६ छे लगे होय छे, अने छे लगेमां दरेक लगेना ओकपणु अने अनेक

ત્રિકસંયોગેષુ પ્રત્યેકમષ્ટાનાં મજ્જાનાં સદ્ભાવાત્ દ્વાત્રિશદ્ મજ્જાઃ ૩૨ । ચતુષ્કસંયોગે
 ચ ષોડશ મજ્જાઃ ૧૬ । તદેવં સર્વસંકલનયા ૮૦ અશીતિ મજ્જાઃ લેશ્યાસંવન્ધનો
 મવન્તિ । અયમપિ મેદો મૂલાદ્યુદ્દેશકાયેક્ષયા પુષ્પોદ્દેશકસ્યેતિ । ‘ઓગાહના
 જહન્નેણં અંગુલરસ અસંલેજ્જહમગં’ અવગાહના જઘન્યેન અહ્ગુલસ્યાસંલયેય
 માગમ્ શરીરસંવન્ધની અવગાહના પુષ્પજીવાનામ્ જઘન્યતોહ્ગુલસ્યાસંલયેયમાગ-
 પ્રમાણા મવતીત્યર્થઃ । ‘ઉકોસેણં અંગુલપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટતોહ્ગુલપૃથક્ત્વમ્ ।
 દ્વચહ્ગુલાદારમ્ય નવાહ્ગુલપર્યન્તમવગાહના ઉત્કૃષ્ટતો મવતિ । ઉત્તંચ

‘મૂલે કંદે સંધે, તયાય સાલે પ્વાલપત્તેય ।

સત્તસુ ધણુપુહુત્તં અંગુલિઓ પુષ્પફલવીણ ॥ ॥

છાયાં—મૂલે કંદે સ્કન્ધે ત્વચિ શાલે પ્રવાલે પત્રે ચ ।

સપ્તસ્વપિ ધનુઃપૃથક્ત્વં પુષ્પફલવીણેષુ અહ્ગુલિપૃથક્ત્વમ્ ॥૧॥

લેકર ૪-૪ અંગ ઓર હો જાતે હૈં હસ પ્રકાર સે કુલ દ્વિકસંયોગી અંગ
 ચોવીસ હોતે હૈં । ત્રિકસંયોગી કે ચાર વિકલ્પ હોતે હૈં-ઓર ંક ૨
 વિકલ્પ કે આઠ ૨ અંગ હોતે હૈં કુલ યહાં પર ૩૨ અંગ હો જાતે હૈં ।
 ચતુષ્ક સંયોગ મેં ૧૬ અંગ હોતે હૈં હસ પ્રકાર સબ અંગ મિલકર ૮૦
 અંગ હોતે હૈં । ‘ઓગાહના જહન્નેણં અંગુલરસ અસંલેજ્જહમગં’ પુષ્પજીવો
 કે શરીર કી અવગાહના જઘન્યસે અહ્ગુલ કે અસંલયાતવેં માગ પ્રમાણ
 હોતી હૈ ઓર ‘ઉકોસેણં અંગુલપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટ સે દો અહ્ગુલ સે લેકર
 ૧ અહ્ગુલતક હોતી હૈં । કહા મી હૈ-

‘મૂલે કંદે સંધે’ હત્યાદિ ।

મૂલગત જીવ કી, કન્ધગત કી, સ્કન્ધગત જીવ કી સ્વચાગત જીવ
 કી શાલા-શાલાગત-જીવ કી પ્રવાલગત જીવ કી ંવં પત્રગત જીવ કી

પણાથી ૪-૪ ચાર ચાર ભાગે ભાગ થાય છે. આ પ્રમાણે દ્વિકસંયોગી કુલ
 ભાગે ચોવીસ થાય છે. ત્રિક સંયોગમાં ૪ ચાર વિકલ્પો થાય છે. અને એક
 એક વિકલ્પોના આઠ આઠ ભાગે થાય છે. એ રીતે અહિયાં કુલ ૩૨ અંગીય
 ભાગે થઈ જાય છે. ચાર સંયોગમાં ૧૬ સેળ ભાગે થાય છે. આ રીતે
 બધા ભાગે મળીને કુલ ૮૦ એસી ભાગે થઈ જાય છે. ‘ઓગાહના જહન્નેણં
 અંગુલરસ અસંલેજ્જહમગં’ પુષ્પના ભવેના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી
 એક આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણવાળી હોય છે, અને ‘ઉકોસેણં અંગુલ-
 પુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી એ આંગળથી લઈને દે નવ આંગળ સુધી હોય છે કહું
 પણ છે-‘મૂલે કંદે સંધે’ ઇત્યાદિ મૂળમાં રહેલા ભવની, કંધમાં રહેલા
 ભવની, સ્કન્ધમાં રહેલા ભવની, ત્વચા-છાલમાં રહેલા ભવની શાખા-ડાળમાં

‘सेसं तंचेव’ शेषं तदेव, यत्र यत्र पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं तत् तत् प्रदर्शितं स्वयमेव। एतद् व्यतिरिक्तं सर्वमपि तदेव-मूलकोद्देशकोक्तमेव ज्ञातव्यमिति। ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति। हे भदन्त ! पुष्पसंबन्धिजीवविषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्सिद्ध्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति। पुष्पोद्देशकोऽष्टमः समाप्तः ॥८॥

इन सातों की उत्कृष्ट अवगाहना दो धनुष से लेकर ९-धनुषतक की होती है एवं पुष्प, फल और बीज इनके जीवों की उत्कृष्ट अवगाहना दो अङ्गुल से लेकर ९ अङ्गुलतक होती है। ‘सेसं तंचेव’ इस प्रकार जहाँ २ पूर्व कथन की अपेक्षा भिन्नता है वह स्वयं प्रकट करके अर्थ सूत्रकार कहते हैं कि ओर स्वयं कथन जैसा पूर्व में मूलोद्देशक में कहा जा चुका है वैसा ही यहाँ पर भी कहना चाहिये ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! पुष्पसंबन्धीजीव के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है-ऐसा कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये। आठवाँ पुष्पोद्देशक समाप्त ॥ २१-१-८ ॥

रहेला लवनी प्रवाल-कुपणमां रहेला लवनी अने पत्र-पांडांमां रहेला लवनी आ सातेनी उत्कृष्ट अवगाहना ये धनुषथी लधने ६ नव धनुष सुधीनी डोय छे. तथा पुष्प, इण, अने पी मां रहेलां लवनी उत्कृष्टथी-अवगाहना ये आंगणथी लधने ६ नव आंगण सुधी डोय छे. ‘सेसं तंचेव’ आ रीते ज्यां ज्यां पहेलाना कथननी अपेक्षाये लुहापणुं छे, ते तमांम णतापीने हवे सूत्रकार कडे छे के-आकीनुं तमांम कथन पहेलां भूणना उद्देशांमां कडेवांमां आवेल छे. ओण प्रमाणुनुं कथन अडियां पणु संभ-जपुं. ‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भगवन् पुष्पमां रहेला लवना संबन्धिमां आप देवानुप्रिये ने प्रमाणे कहुं छे, ते तमांम कथन सर्वथा सत्य छे. आप देवानुप्रियनुं कथन सत्य ज छे. आ प्रमाणे कहीने गौतम स्वामीये भगवानने वन्दना करी नमस्कार कर्या वन्दना नमस्कार करीने ते पणी तेज्या संयम अने तपथी आत्माने भावित करता थका पोताना स्थान पर विराजमान थया.

आठमो पुष्प उद्देशो समाप्त ॥ २१-१-८

‘जहा पुष्पे एवं फले वि उद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो’ यथा पुष्पे एवं फलेऽपि उद्देशकोऽपरिशेषो भणितव्यः पुष्पोद्देशकवत् फलोद्देशकोऽपि सर्वथा तत्सजातीय स्तथैव वर्णनीयः, भेदस्तु एतावानेव यत् पुष्पस्थाने फलपदमध्ये-
 तव्यम् । ‘एवं वीए वि उद्देशो’ एवं बीजेऽपि उद्देशकः पुष्पोद्देशकवत् बीजोद्-
 देशकोऽपि सर्वथैव समानतया वक्तव्यइति । एकविंशति शतकस्य प्रथमवर्गे शाल्यादीनां
 वर्णनं मूलकन्दस्कन्ध, त्वचा, शाखा, प्रवाल पत्रपुष्पफलबीजैर्दशकैः कृतम्,
 तत्र मूलादीनां दशविषयत्वात् एकैकविषयक एकैकोद्देशकः तथाच मूलादि दश-

‘जहा पुष्पे एवं फले वि उद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो’ जैसा
 कथन पुष्प के सम्बन्ध में कहा गया है, वैसाही समस्त कथन फल और
 बीज के सम्बन्ध में भी कहना चाहिये अर्थात् पुष्प का सजातीय होने
 से फलोद्देशक भी पुष्पोद्देशक के जैसा ही व्याख्या से युक्त करना
 चाहिये फलोद्देशक का वर्णन करते समय पुष्प के स्थान में फल पद
 का प्रयोग करके आलापक कहना चाहिये ‘एवं वीए वि उद्देशो’ बीज
 के सम्बन्ध में भी पुष्पोद्देशक के जैसा सर्वथा ही समान होने के कारण
 उद्देशक कहना चाहिये, २१ वें शतक के प्रथमवर्ग में शालि आदि को
 का वर्णन मूल-कन्द-स्कन्ध-त्वचा-शाखा-प्रवाल-पत्र-पुष्प-फल-बीज
 इन दशको से किया गया है इनमें मूल आदिकों को दश विषयवाला होने
 से एक एक विषयवाला उनका एक एक उद्देशक है इस प्रकार मूल

‘जहा पुष्पे एवं फले वि उद्देशो अपरिसेसो भाणियव्वो’ पुष्पना
 संभ्रमां जे प्रभाणु कथन करवामां आण्युं छे, जेण प्रभाणु सधणुं कथन
 इण अने भी ना संभ्रमां पणु समज्जुं नेछि जे. अर्थात् पुष्पना सजाती-
 वाणा डोवाथी इण संभ्रमी उद्देशो (इणोद्देशक) पणु पुष्प उद्देशा प्रभाणुण
 वणुंवी देवो नेछि जे. अर्थात् पुष्प उद्देशा प्रभाणु ज इण संभ्रमी उद्देशानुं
 वणुंन पणु समज्जुं. इण संभ्रमी उद्देशानुं वणुंन करती वण्णते पुष्पना
 स्थाने इण पढेना प्रयोग करीने आलापक कडेवो नेछि जे.

‘एवं वीए वि उद्देशो’ भीना संभ्रमां पुष्प उद्देशानी जेभ
 ज भ्रमी रीते सरणे डोवाने कारणु भीण संभ्रमी उद्देशक कडी देवो.
 २१ जेकवीसमा शतकना पडेला वर्गमां शाखी विगेरेनुं वणुंन मूल-
 कन्द-स्कन्ध-त्वचा-छाल शाखा-डाल प्रवाल कुंपण पान पुष्प-इण अने भी
 आ दश प्रकारथी कडेव छे. तेजोमां मूण विगेरे दस विषयवाणा डोवाथी जेक

विषयका दशोद्देशका भवन्ति, तत्रापि मूलोद्देशके सर्वमपि वर्णितं मूलकृता, तदनन्तरं कन्दादारभ्य बीजपर्यन्तस्य निरूपणमतिदेशेन कृतम् ग्रन्थलाघवाय यत्र यद्वैलक्षण्यं तत् तत्रैव प्रकरणे कृतमिति ॥१०॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्गुरुभादिपद्भूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायाम् एकविंशतितमशतकस्य प्रथमवर्गे अष्टमोद्देशादारभ्य दशोद्देशकाः समाप्ताः ॥२१-१ १०॥

इति प्रथमो वर्गः समाप्तः

आदि दश विषयोवाले १० उद्देशक हो जाते हैं। मूलोद्देशक में मूलकार ने सब बातों का वर्णन जो मूलगत जीव से संबन्धित किया है इसके बाद कन्द से लेकर बीजनक का निरूपण ग्रन्थ लाघव के निमित्त अतिदेश से क्रिया गया है परन्तु जहाँ जो विशेषता है वह उस प्रकरण में प्रदर्शित भी कर दी गई है ॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका प्रथमवर्ग के आठवें उद्देशे से दस उद्देशे समाप्त ॥२१-१-१०॥

॥ प्रथम वर्ग समाप्त ॥

એક વિષયવાળો તેઓનો એક એક ઉદ્દેશો છે. આ રીતે મૂળ વગેરે ૧૦ દસ વિષયવાળા ૧૦ દસ ઉદ્દેશાઓ થઈ બન્યા છે, મૂલોદ્દેશકમાં મૂળમાં રહેલા શુભો સંબંધી તમામ પ્રકારનું વર્ણન કર્યું છે તે પછી કંઈથી લઈને બી સુધીનું નિરૂપણ ગ્રન્થ વિસ્તાર લયથી અતિદેશ-બહાનાથી કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ જ્યાં જે વિશેષ પ્રકાર છે તે વાત તે તે પ્રકરણમાં બતાવેલ છે. જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના એકવીસમા શતકના પહેલા વર્ગના આઠમા ઉદ્દેશાથી દસ ઉદ્દેશાઓ સમાપ્ત ॥૨૧-૧-૧૦॥

॥ પહેલો વર્ગ સમાપ્ત ॥

અથ દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રારભ્યતે

શાલિધાન્યત્રિષયકં દશોદેશકં પ્રથમવર્ગં નિરૂપ્ય તદનુ ઔષધિવનસ્પતિજાતીય-
કલાયમસૂરાદિધાન્ય વિશેષસ્ય નિરૂપણાય દશોદેશકસમન્વિતો દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રસ્તુ-
યતે, તદનેન સંવન્ધેનાયાતસ્ય દ્વિતીયવર્ગસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘કલાયમસૂર’ ઇત્યાદિ,

एगवीसइमे सए वीओ वग्गो समत्तो ।

મૂલમ્—‘કલાય—મસૂર—તિલ—મુગ્ગ—માસ—નિષ્ફાવ—કુલ-
ત્થ—આલિસંદગં—સતીળ—હરિમંથગાળં ઇણ્ણિ ણં જે જીવા
-મૂલત્તાણ વક્કમેતિ તે ણં ભંતે ! જીવા કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?
-એવં મૂલાદિયા દસ ઉદેસગા માણિયઠ્ઠા જહેવ સાલીણં નિરવ-
-સેસં તહેવ ॥ સૂ૦ ૧॥

एगवीसइमे सए वीओ वग्गो समत्तो ।

જાયા—કલાય—મસૂર—તિલ—મુદ્ગ—માષ—નિષ્ફાવ—કુલત્થ—આલિસંદક—સ-
તીનહરિમંથકાનામ્ એતેષાં સ્વલુ યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિ તે સ્વલુ ભદન્ત ।
જીવાઃ કુત ઉત્પદ્યન્તે એવં મૂલાદિકા દશોદેશકા મણિતઠ્ઠાઃ યથૈવ શાલિનાં
નિરવશેષં તદેવ ॥ સૂ૦ ૧॥

एकविंशतितमशतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ।

શાલિ ધાન્ય ત્રિષય પ્રથમવર્ગ કા કિ જિસમે ૧૦ ઉદેશક હૈં નિરૂપણ
કરુકે, અવ સૂત્રકાર ઔષધિરૂપ વનસ્પતિ કે જાતીય કલાયમસૂર આદિ
ધાન્યવિશેષ કા નિરૂપણ કરને લે લિયે દશ ઉદેશકોં સે યુક્ત દ્વિતીય-
વર્ગ કો પ્રારંભ કર રહે હૈં હસ દ્વિતીયવર્ગ કા યહ સર્વ પ્રથમ સૂત્ર હૈ-
‘કલાય—મસૂર—તિલ—મુગ્ગ—માસ’ ઇત્યાદિ ।

બીજા વર્ગનો પ્રારંભ—

શાલી ધાન્ય સંબંધી પહેલા વર્ગનું કે જેમાં ૧૦ દસ ઉદેશાઓ છે.
તે નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર ઔષધીરૂપ વનસ્પતિની બીજા કલાય ધાન્ય
વિશેષ (અણા અને વટાણા) મસૂર વિગેરે ધાન્ય વિશેષનું નિરૂપણ કરવા માટે
દશ ઉદેશાઓવાળા આ બીજા વર્ગનો પ્રારંભ કરે છે. આ બીજા વર્ગનું
પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—‘કલાયમસૂરતિલમુગ્ગમાસ’ ઇત્યાદિ

टीका--'अह भंते' अथ भदन्त । 'कलायमसूर' कलायो धान्यविशेषः 'मसूर' मसूरोऽपि धान्यविशेष 'तिल' तिलोऽपि धान्यविशेष एवं स्नेह-प्रधानकः तैलानां निमित्तभूतः 'मुद्ग' मुद्गः, धान्यविशेषो द्विदलः 'मूग' इति लोकप्रसिद्धः 'भाष' भाषः अयमपि द्विदलो धान्यविशेषः 'उरद' इति लोकप्रसिद्धः 'निष्पाव' निष्पावः लतया प्रादुर्भवति 'वाल' इति लोकप्रसिद्धः 'कुलत्थ' कुलत्थोऽपि द्विदलो धान्यविशेषो 'आलिसंदक' आलिसन्दको धान्यविशेषो द्विदल एव 'सतीण' सतीणोऽपि धान्यविशेष एव 'हरिमन्थगाणं' हरिमन्थकाः 'चना' इति लोकप्रसिद्धाः कलायादारभ्य हरिमन्थकपर्यन्तानामितरेतरयोग

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रश्नु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! धान्य विशेषरूप जो ये कलाय, मसूर, तिल, मुद्ग भाष, निष्पाव, कुलत्थ, आलिसन्दक, सतीण एवं हरिमन्थक हैं सो इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे 'कओहितो उववज्जति' कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?, कलाय नाम मटर का है, मसूर प्रसिद्ध है यह धान्य विशेष है स्नेहप्रधान धान्यविशेष का नाम तिल है इससे तैल निकाला जाता है मुद्ग नाम मूग का है यह द्विदलो वाला होता है । भाष—उरद का नाम है, निष्पाव—वाल को कहते हैं । कुलथी का नाम कुलत्थ है, यह भी दो दलों वाला होता है आलिसन्दक भी धान्य विशेष है और यह भी द्विदलों वाला होता है, सतीण भी ऐसा ही होता है हरि-

टीकार्थ—गौतमस्वामीने प्रश्नुने ओषुं पूछ्युं ई-हे लगवान् धान्य विशेष इप ने कलाय—(यष्टा के वटाण्ण) मसूर, तल, भग, अउह निष्पाव (वाल) कण्ठी आलिसन्दक, सतीण्ण अने हरिमन्थक (काणा यष्टा) छे तेना भूणइपथी ने ओषे उत्पन्न थाय छे, तेओ—'कओहितो उववज्जति' कथांथी आवीने ते ते इपे उत्पन्न थाय छे ? कलायाम मटर (वटाण्ण)नुं छे, मसूर प्रसिद्ध न स्नेह—तेल प्रधान धान्य विशेषनुं नाम तल छे. तेमांथी तेल कडाउवामां आवे छे. मुद्ग नाम भगनुं छे. आ जे दणवाणा डाय छे. भाष अउहनुं नाम छे. निष्पाव वालने कडे छे. कण्ठीने कुलत्थ कडे छे, आ पण्ण जे दणवाणुं डाय छे. अने आलिसन्दक पण्ण धान्य विशेष छे. अने ते पण्ण जे दणवाणा डाय छे. सतीण्ण पण्ण जे न प्रभाण्ण डाय छे. हरिमन्थक यष्टाने कडे छे, कडेवानुं तात्पर्य ओन छे—

द्वन्द्वः, तेषां कलायादि हरिमन्थकान्तानाम् 'एएसि णं' एतेषां कलायादारभ्य हरिमन्थकपर्यन्तानाम् खलु 'जे जीवाः 'मूलत्ताए वक्कमंति' मूलतया—मूलस्वरूपेण अवक्रामन्ति—समुत्पद्यन्ते 'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः 'कभोहितो उववज्जंति' कुतः स्थानात् आगत्योत्पद्यन्ते कलायादि मूले हे भदन्त ! कलायादि हरिमन्थकान्तानां धान्यविशेषाणां मूलतया ये जीवा उत्पद्यन्ते ते कस्मात् स्थानात् आगत्य अत्रोत्पद्यन्ते किं नैरयिकात् मनुष्यादितो वेति प्रश्नः । 'एवं मूलादिया

मन्थक नाम चने का है तात्पर्य यही है कि कलायादि के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे क्या नैरयिक से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'एवं मूलादिया दस उद्देशगा भाणियव्वा' हे गौतम ! पूर्व में कहे अनुसार यहां पर मूलादि दश उद्देशक कहना चाहिये और 'जहेव सालीणं निरवसेसं तहेव' जैसा शालि के संबंध में कहा गया है वैसा सब कथन यहां पर कहना चाहिये ।

तात्पर्य—मूल, कन्द, स्तम्भ, त्वक, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल और बीज इन रूप दश उद्देशक होते हैं—सौ प्रथम मूलोद्देशक को लेकर गौतम ने यहां प्रश्न किया है कि—हे भदन्त ! कलाय आदिकों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिक से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा मनुष्यों से अथवा तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जीव

कलाय विगेरेना मूण इपथी ने एवे उत्पन्न थाय छे, तेओ शुं नारकीयोथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने उडे छे के—'एवं मूलादिया दस उद्देशगा भाणियव्वा' हे गौतम पडेलां कया प्रभाणु अडियां मूण विगेरे संभंधी दस १० उद्देशाओ समज्वा अने 'जहेव सालीणं निरवसेसं तहेव' शालीना संभंधमां ने प्रभाणु कडेवामां आणु' छे, तेज प्रभाणुनुं सधणुं कथन अडियां पणु समज्पुं. कडेवानुं तात्पर्य' ओ छे के—मूल, कन्द, स्तम्भ, छाल, डाल, प्रवाल, इंपण, पान, पुष्प, इण अने थीण आ प्रभाणुना दस उद्देशाओ थाय छे, पडेला मूलोद्देशक मूण संभंधी उद्देशाने लधने गौतम स्वामीओ अडियां ओवे प्रश्न करेला छे के—हे भगवान कलाय, विगेरेना मूण इपथी ने एवे उत्पन्न थाय छे, तेओ कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? शुं तेओ नरकेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनुष्येथी आवीने तेओ उत्पन्न थाय छे ? अथवा देवेमांथी आवीने तेओ

दस उद्देशगा भाणियव्या' एवं मूलादिका दशोद्देशका भणितव्याः 'जदेव शालीणं निरवसेसं तदेव' यथैव शालीनां दशोद्देशकाः कथिताः निरवशेषं सर्वं तथैव इहापि भणितव्यं—वक्तव्यमिति । मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफल-
बीजात्मका दशोद्देशका भवन्ति, तत्र प्रथमो मूलोद्देशकः—हे भदन्त ! कलायादीनां मूलतया ये जीवा उत्पद्यन्ते ते कुतः स्थानादागत्येह समुत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वेति प्रश्नः, हे गौतम ! ते जीवा नैरयिकेभ्य आगत्य नोत्पद्यन्ते किन्तु तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते न तु देवेभ्यो देवा-
नामशुभस्थाने उत्पत्तेरभावात् । हे भदन्त । ते जीवा एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा समु-

नैरयिक से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु तिर्यञ्च गति से अथवा मनुष्य गति से आकर के उत्पन्न होते हैं वे देवगति से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं क्यों कि देवों का मूलादिरूप अशुभस्थान में उत्पाद नहीं होता है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—गौतम ! जघन्य से एक, दो अथवा तीन जीव उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात और असंख्यात जीव उत्पन्न होते हैं यदि वे जीव एक एक समय में असंख्यात असंख्यात वहाँ से निकाले जावे तब भी असंख्यात उत्सर्पिणी और अवसर्पिणी काल में भी वे वहाँ से पूरे नहीं निकाले जा सकते हैं इन जीवों की अवगाहना कितनी बड़ी होती है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा है—हे गौतम ! जघन्य से अङ्गुल

उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के डे गौतम ! ते एवो नरकमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. परंतु तिर्यञ्च गतिथी अथवा मनुष्य गतिथी आवीने तेज्जो उत्पन्न थाय छे. तेज्जो देवगतिमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. कारण्ण के देवानो उत्पात—उत्पत्ति मूण वगेरे इप अशुभ स्थानमां थतो नथी.

डेवे गौतम स्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—डे भगवान् जेक समयमां ते एवो केटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—डे गौतम ! जघन्यथी जेक, जे अथवा त्रय एवो उत्पन्न थाय छे. तथा उत्कृष्टथी, संख्यात असंख्यात उत्सर्पिणी अने अवसर्पिणी कालमां पण्ण तेज्जोने त्यांथी पुरा भडार कडाडी शकता नथी. तेटला प्रमाणमां उत्पन्न थाय छे. आ एवोना शरीरनी अवगाहना केटली विशाण डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुजे कहुं के—डे गौतम ! जघन्यथी जेक अंगणना असंख्यातमां भाग

ત્પદ્યન્તે । અપહારઃ—યદિ તે જીવાઃ સમયે સમયે અસંખ્યેયા અપહ્રિયન્તે તથા અસંખ્યેયોત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિરપિ નિષ્કાશયિતું ન શક્યન્તે । તેષાં જીવાનાં ક્રિયન્મહતી શરીરાવગાહના—ગૌતમ ! જઘન્યેનાઙ્ગુલસ્ય અસંખ્યેયભાગમુત્કુષ્ટતો ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્ દ્વિધનુરારભ્ય નવધનુઃપર્યન્તમિતિ । તે જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મણઃ—વન્ધકાઃ, નો અવન્ધકાઃ, વેદકાઃ નો અવેદકાઃ, ઉદયિનઃ, નો અનુદયિનઃ, ઉદીરકાઃ, નો અહુદીરકાઃ, ઇતિ સર્વં શાલ્યાદિમૂલમૂત્રોક્તવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । હે ભદન્ત ! તે જીવાઃ કૃષ્ણલેશ્યાવન્તો નીલલેશ્યાવન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તો વા, ? ગૌતમ ! તિસ્રોઽપિ લેશ્યાસ્તેષાં ભવન્તિ, લેશ્યાવિષયે પદ્મવિંશતિર્ભદ્રાઃ શાલ્લિવર્ગ-

કે અસંખ્યાતવે' ભાગપ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દો ધનુષ સે લેકર નો ધનુષ પ્રમાણ હોતી હૈ વે જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ કે બંધક હોતે હૈં યા અવન્ધક હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા—હે ગૌતમ ! વે વંધક હી હોતે હૈં અવંધક નહીં હોતે હૈં હસી પ્રકાર સે વે વેદક હી હોતે હૈં અવેદક નહીં હોતે હૈં, ઉદયી હી હોતે હૈં, અનુદયી નહીં હોતે હૈં, ઉદીરક હી હોતે હૈં, અનુદીરક નહીં હોતે હૈં, એસા યહ સવ કથન શાલ્યાદિ કે મૂલ કે પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા સવ યહાં પર કહના ચાહિયે, અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં કિ હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા કૃષ્ણ લેશ્યાવાલે હોતે હૈં યા નીલલેશ્યાવાલે હોતે હૈં યા કાપોતિકલેશ્યાવાલે હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! વે કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોતિક इन तीन લેશ્યાવાલે હોતે હૈં । લેશ્યા કે વિષય મેં જો ૨૬

પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી જે ધનુષથી લઈને નવ ધનુષ પ્રમાણની અવગાહના (લ'ખાઈ પહોળાઈ) હોય છે. તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મોના બંધ કરનારા હોય છે ? કે અબંધક—બંધ નહીં કરનારા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ બંધક—બંધ કરનારાજ હોય છે. અબંધક હોતા નથી. એજ રીતે તેઓ વેદકજ હોય છે. અવેદક હોતા નથી. ઉદયી—ઉદયવાળા જ હોય છે. અનુદયી—ઉદય વિનાના હોતા નથી. ઉદીરક જ હોય છે, અનુદીરક હોતા નથી. આ પ્રકારનું આ બધું કથન શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રકરણમાં જે રીતે કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણેનું બધું કથન અહિંયાં પણ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન તે જીવો શું કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા હોય છે ? અથવા નીલ લેશ્યાવાળા હોય છે કે—કાપોતલેશ્યાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોતિક એ ત્રણે લેશ્યાઓવાળા હોય છે લેશ્યા સંબંધી

મૂલોદ્દેશકરદેવ જ્ઞાતવ્યાઃ । દૃષ્ટિ આરભ્ય ઇન્દ્રિયપર્યન્તં સર્વમપિ-एकादश
 શતકસ્ય પ્રથમોત્પલોદ્દેશકરદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । તે કલાયાદિમૂલજીવા इति कालतः
 કિયત્કાલં ભવન્તિ ? ગૌતમ ! જગન્ધ્યેન અન્તર્મુહૂર્તમુત્કૃષ્ટતોઽસંખ્યેયં કાલં યામ-
 દિતિ । હે ભદન્ત । કલાયાદિતો પૃથિવ્યાદિ ગત્યન્તરે ગત્યા પુનરપિ-कलय
 મૂલાદિ જીવા इति कियत् कालं सेवन्ते कियत्कालं गमनागमनं च कुर्वन्ति ? अत्र
 પૃથિવીત આરભ્ય મનુષ્યપર્યન્તજીવાનાં પૃથક્ પૃથક્ સેવનં ગમનાગમનં ચ મુ-
 ંગ હોતે હૈં વે શાલિવર્ગ કે મૂલોદ્દેશક મેં જૈસે કહે ગયે હૈં-वैसे ही

यहां पर जानना चाहिये । दृष्टि से लेकर इन्द्रिय पर्यन्त सब कथन
 ग्यारहवें शतक के प्रथम उत्पलोद्देशक के जैसा ही समझना चाहिये ।
 अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! कलायादि के
 मूलगत जीव काल की अपेक्षा से वहां कितने कालतक रहते हैं ? उत्तर
 में प्रश्न कहते हैं-हे गौतम ! वे जगन्ध से अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट
 से असंख्यात कालतक वहां रहते हैं । हे भदन्त ! वे कलायादि मूल-
 गत जीव वहां से मरकर यदि पृथिवी आदि अन्य गति में उत्पन्न हो
 जाते हैं और फिर वहां से मर कर पुनः कलायादि मूलगत हो जाते
 हैं तो फिर वे वहां पर कितने काल तक रहते हैं ? एवं गमनागमन
 करते रहते हैं ? इसी प्रकार से पृथिवी से लेकर मनुष्यतक
 की पर्याय में उनका आना और फिर वहां से मरकर पुनः कलायादि

ને ૨૬ છઠ્ઠીસ ભંગો થાય છે, તે ભંગો શાલી વિગેરેના મૂળના પ્રકરણમાં
 જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યા છે, તેજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવા દૃષ્ટિથી
 લઈને ઇન્દ્રિય સુધીનું બધું કથન અગિયારમાં શતકના પહેલા ઉત્પલ ઉદ્દેશના
 કથન પ્રમાણે જ સમજ લેવું. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-
 હે ભગવન્ કલાય વિગેરેના મૂળમાં રહેલા જીવો કાળની અપેક્ષાએ ત્યાં
 કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ !
 જગન્ધથી તે અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાત કાળ સુધી ત્યાં
 રહે છે. હે ભગવન્ તે કલાય વિગેરેના મૂળમાં રહેલા જીવો ત્યાંથી મરીને
 જો પૃથ્વી વિગેરે અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને પછી ત્યાંથી મરીને
 ફરીને કલાય વિગેરેના મૂળમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો પછી તેઓ ત્યાં
 કેટલા સમય સુધી રહે છે ? અને ગમનાગમન-અવર જવર કરે છે ?
 એજ રીતે પૃથ્વી કાયથી લઈને મનુષ્ય સુધીની પર્યાયમાં તેઓનું
 આવવું અને પાછા ત્યાંથી મરીને ફરીને કલાય વિગેરેના મૂળના જીવરૂપે

હીતિ શાલ્યાદિસૂત્રોક્તવદત્ર વાચ્યમ્ । વ્યાख्या તત્રૈવ દ્રષ્ટવ્યેતિ । આહારો દ્રવ્યતો-
 ઽનન્તપ્રદેશકદ્રવ્યાત્મકઃ । પ્રજ્ઞાપનાયા અષ્ટાવિંશતિતમે પદે આહારોદેશકોક્ત-
 વનસ્પતિપ્રકરણવદ્ વાચ્યમ્ । સ્થિતિ જંઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત્તમુકૃષ્ટતો વર્ષપૃથકૃત્વમ્,
 કષાયવેદનામારણાન્તિકાસ્ત્રયઃ સમુદ્ઘાતા મન્વન્તિ તેષાં જીવાનામ્ । તથા
 મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતા મ્નિયન્તે અસમવહતા વા મ્નિમન્તે ।
 તથા ઉદ્વૃત્તાસ્તે કલાયાદિમૂલજીવાઃ તિર્યક્ષુ મનુષ્યેષુ ચોત્પન્નન્તે ।

કે સૂલ કે જીવ રૂપ હોના તથા એસા હોને પર વર્હા કલાયાદિ કે સૂલ
 કે જીવરૂપ મેં રહના ઓર હસ પ્રકાર સે ગમનાગમન કરના હત્યાદિ
 પ્રશ્નરૂપ મેં રલ્લકર જૈસા હસ વિષય મેં ઉત્તર શાલ્યાદિ સૂત્ર મેં કહા જા
 ચુકા હૈ-વૈસા હી ઉત્તર યર્હા પર હનકે સમ્બન્ધ મેં સમજના ચાહિયે,
 હનકા જો આહાર હોતા હૈ, વહ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા અનન્તપ્રદેશિક દ્રવ્યા-
 ત્મક હોતા હૈ । હસ વિષયકા કથન પ્રજ્ઞાપના કે અટ્ટાઈસર્વે આહાર પદ
 કે પ્રથમ ઉદ્દેશ મેં કથિત વનસ્પતિ કે આહાર પ્રકરણ કે જૈસા જાનના
 ચાહિયે હનકી સ્થિતિ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હોતી હૈ ઓર
 ઉત્કૃષ્ટ સે દો વર્ષ સે લેકર ૯ વર્ષતક હોતી હૈ, કષાય, વેદના ઓર
 મારણાન્તિક યે ત્રણ સમુદ્ઘાત હોતે હૈ । યે જીવ મરણાન્તિક સમુદ્ઘાત
 સે સમવહત હોકર ઓ મરતે હૈ ઓર અસમવહત હોકર ઓ મરતે હૈ ।
 કલાયાદિ કે સૂલ સે ઉદ્વૃત્ત (નિકલે) હુવે જીવ તિર્યંચો એવં

ઉત્પન્ન થયું અને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈને કલાય વિગેરેના મૂળના ભવરૂપે
 રહેવું. અને એ રીતે ગમનાગમન-અવર નવર કરવી વિગેરે પ્રશ્ન રૂપે કહીને
 જે પ્રમાણે શાલી વિગેરે પ્રકરણમાં આ વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે, તેજ
 પ્રમાણેને ઉત્તર અહિયાં આના સંબંધમાં પણ સમજ લેવો. તેઓને જે
 આહાર હોય છે, તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશવાળા દ્રવ્યાત્મક-દ્રવ્ય-
 રૂપ હોય છે, આ વિષયનું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૮ અઠ્ય વીસમાં આહાર
 પદના પહેલા ઉદ્દેશમાં કહેલ વનસ્પતિના આહાર પ્રકરણની જેમજ સમજ
 લેવું. તેમની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત સુધીની હોય છે, અને ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી જે વર્ષથી લઈને ૯ નવ વર્ષ સુધીની હોય છે, કષાય વેદના અને માર-
 ÷ાન્તિક આ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. આ ભવો મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી
 સમવહત-સમુદ્ઘાતવાળા થઈને પણ મરે છે, અને અસમવહત-સમુદ્ઘાત
 કર્યા વિના પણ મરે છે, કલાય વિગેરેના મૂળથી નીકળેલા તે ભવો તિર્યંચો

हे भदन्त ! सर्वे जीवाः प्राणाः तत्र समुत्पन्नेपूर्वाः किम् गौतम ! अनेकवारं तत्रोत्पन्ना सर्वे जीवाः सर्वे प्राणाः, अथवा अनन्तवारं तत्र समुत्पन्नाः, शालिकवर्गीय मूलोद्देशकवत् कलाय मूलोद्देशकोऽपि ज्ञातव्य एवमेव कन्दस्कन्धत्वक् शाखाप्रवाल पत्रान्ता उद्देशका अपि ज्ञातव्याः । एवमेव अष्टमपुष्पोद्देशकोऽपि ज्ञातव्यः मूलाद्युद्देशकापेक्षया पुष्पोद्देशके-एतावद्वैलक्षण्यम् यत् पुष्पे कलायादि संबन्धिनि देवा अपि उत्पद्यन्ते पुष्पोद्देशके चतस्रो लेश्या ज्ञातव्याः, तत्राशीति भङ्गा मूलोद्देशके षड्विंशतिरेव भङ्गाः कथिताः, अवगाहना जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागमुत्कृष्टतः-

मनुष्यों में उत्पन्न होते हैं ? हे भदन्त ! समस्त प्राण, समस्तभूत, समस्तजीव, समस्त सत्त्व क्या वहाँ पहिले उत्पन्न हो चुके हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! समस्तप्राण, समस्तभूत, समस्तजीव और समस्त सत्त्व अनन्तवार वहाँ उत्पन्न हो चुके हैं, इस प्रकार शालिकवर्गीय मूलोद्देशक के जैसा कलाय मूलोद्देशक भी समझना चाहिये इसी प्रकार से कन्द, स्कन्ध, त्वक् शाखा, प्रवाल और पत्र यहाँ तक के उद्देश भी जानना चाहिये, इसी प्रकार से आठवाँ जो पुष्पोद्देश है वह भी जानना चाहिये मूलादि उद्देशक की अपेक्षा से पुष्पोद्देशक में इतना ही अन्तर है कि कलायादिसंबंधी पुष्प में देव भी उत्पन्न होते हैं । पुष्पोद्देशक में चार लेश्याएँ कही गई हैं । इनके यहाँ ८० भंग होते हैं । तथा मूलोद्देशक में २६ भंग ही कहे गये हैं । जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे भागप्रमाण और उत्कृष्ट से दो अंगुल से लेकर

अने मनुष्योभां उत्पन्न थाय छे. डे लगवन् समस्त प्राण, सधणा भूत, सधणा भूवो सधणा सत्वो शु' पडेला त्यां उत्पन्न थया डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कहे छे डे-डे गौतम ! सधणा प्राण, सधणा भूत, सधणा भूवो अने सधणा सत्वो अनन्तवार त्यां उत्पन्न थय चूक्या डोय छे, आ प्रमाणे शालि प्रकरणुना भूण संबधी उद्देशा प्रमाणे कलाय संबधी मूलोद्देशक पणु समणु लेवो. ओण रीते कन्द, स्कंध, छात, शाखा-डाण प्रवाल-कूपण अने पत्र-पान अहि सुधीना उद्देशाओ पणु समणु लेवा. अने ओण रीते आठमे ने पुष्प नामने उद्देशो छे, ते पणु तेण प्रमाणे समणु लेवो. मूलोद्देशकनी अपेक्षाओ पुष्पे देशकभां चार लेश्याओ कडेवाभां आवेल छे. अहियां तेना ८० ओंसी लंगो थाय छे. तथा मूलोद्देशकभां २६ छंवीस लंगो कहे छे. जघन्य अवगाहना ओक आंगणना असंख्यातमा लाग प्रमाणु अने

अंगुलपृथक्त्वम्, एतद्भिन्नं सर्वं मूलोद्देशकवदेव, पुष्पोद्देशकेऽपि ज्ञातव्यम् ।
एवमेव—पुष्पोद्देशकवदेव फलोद्देशको बीजोद्देशकश्चापि ज्ञातव्यः ॥सू० १॥
इति एकविंशतितमो शतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥ २१-२ ॥

॥ अथ तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयवर्गं सोद्देशकं निरूप्य औपधिवनस्पतिजातीयातसीमभृतिकधान्य-
विक्षेपं निरूपयितुं तृतीयवर्गो निरूप्यते, तदनेन संबन्धेन आयातस्य तृतीयवर्ग-
ह्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! अयसी’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अयसी कुसुंभ कोद्वकंगूरालग तुवरी-
(वरद्व) कोदूससणसरिसवमूलगवीयाणं एएसि णं जीवा-
मूलत्ताए वक्कमांति, ते णं भंते ! जीवा कओहिंतो उववजांति
एवं एत्थ वि मूलादिया दस उद्देशगा जहेव सालीणं निरवसेसं-
तहेव भाणियव्वं’ ॥सू० १॥

एगवीसइसए लइओ वग्गो समत्तो ॥२१-३॥

छाया—अथ भदन्त ! अतमी कुसुंभकोद्वकंगूरालग त्वर (वरद्व) कोदूससण-
सर्वमूलबीजानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति ते खलु भदन्त !
जीवाः कुत उत्पद्यते एवमत्रापि मूलादिका दशोद्देशका यथैव शालीनां निरवशेषं
तथैव भणितव्याः ॥ सू० १ ॥ एक विंशतिशतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥२१-३॥

नौ अंगुल तक की कही गई है । इनके अतिरिक्त और सब कथन
मूलोद्देशक के जैसा पुष्पोद्देशक में भी जानना चाहिये । इसी प्रकार
से पुष्पोद्देशक के जैसे ही फलोद्देशक और बीजोद्देशक भी
जानना चाहिये ॥सू० १॥

॥ २१ वे शतक में द्वितीयवर्ग समाप्त-२१-२ ॥

उत्कृष्टधी जे आंगणथी लइने नव आंगण सुधीनी कही छे. आ शिवायतुं
भाडीतुं अथु कथन मूलोद्देशक प्रमाणे पुष्पोद्देशकमां पशु समञ्जसुं अेज रीते
पुष्पोद्देशक प्रमाणे ज इणोद्देशक अने बीजोद्देशक पशु समञ्ज देवा ॥सू १॥

२१ भां शतकमां अिन्ने वर्ग समाप्त ॥ २१-२ ॥

टीका—‘अह भंते !’ अथ हे भदन्त ! ‘अयसी कुसुम्भकोद्रवकंगूरालकतुवरी कोदूससणसरिसमूलगवीयाणं’ अतसीकुसुम्भकोद्रव कराडूरालकतुवरी कोदूससणः सर्षपमूलरुत्रीजानाम् एतन्नामधे वनस्पतिविशेषाणां चातुर्मासिक-हैमन्तिकानाम्-‘एएसि णं जीम’ एतेषामुपरि निर्दिष्टानां खलु सम्बन्धिनो ये जीवा ‘मूलत्ताए-वक्कमंति’ मूलतया-मूलरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पद्यन्ते-‘ते-णं-भंते ! जीवा’ ते खलु भदन्त ! जीवा अतमीपभृतिवनस्पतिविशेषाणां मूलतया समुत्पद्यमानाः ‘कओर्हितो उववज्जंति’ कुत्र उत्पद्यन्ते केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य एतेषां वनस्पतिविशेषाणां मूलतया समुत्पद्यमाना अत्रोत्पत्तिं लभन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं एत्थ वि मूलादिया दस उद्देशगा जहेव सालीणं निरवसेसं तहेव भाणियव्वं’ एवम् अत्रापि मूलादिका दश उद्देशकाः यथैव शालीनाम्,

तृतीयवर्ग—सोद्देशक द्वितीय वर्ग का निरूपण करके अब सूत्रकार औषधिरूप वनस्पतिजातीय अतसी (अलसी) आदि धान्यविशेषका निरूपण करने के लिये तृतीयवर्ग का कथन करते हैं ‘अह भंते ! अयसी कुसुम्भ’ इत्यादि सूत्र इस वर्ग का प्रथम सूत्र है ।

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! अलसी, कुसुम्भ, कोद्रव, कांग, राल, तूभर, कोदूसा, सण और सरसों तथा मूलकवीज, इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं, वे जीव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘एवं एत्थ वि मूलादिया दस उद्देशगा जहेव सालीणं निरवसेसं तहेव भाणियव्वं’ हे गौतम ! यहां पर भी शालि उद्देशक के

त्रीणो वर्गानो आरंभ

उद्देशाणो साथे भीण वर्गानुं निरूपणु करीने हवे सूत्रकार औषधिइय वनस्पति जतिना अतसी (अलसी) विगेरे धान्य विशेषानुं निरूपणु करवा माटे त्रीण वर्गानुं कथन छे. आ त्रीण वर्गानुं पडेहुं सूत्र आ प्रभाणु छे. ‘अह भंते ! अयसी’ इत्यादि-

टीकार्थ—गौतम स्वामीणे आ सूत्रथी प्रलुने ओषुं पूछथुं छे ई-डे लगवन अलसी, कुसुम्भ, कोद्रव-कोदरा, कांग, राल, तुवर कोदूसा, सणु अने सरसव अने मूजाना भी आ वनस्पतियोना मूण इये ने ओवे। उत्पन्न थाय छे, ते ओवे कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे ई-‘एवं एत्थ वि मूलादिया दस उद्देशगा जहेव सालीणं निरवसेसं तहेव भाणियव्वं’ हे गौतम ! आ विषयमां पणु शक्ति उद्देशमां कथा

निरवशेषं तथैव भणितव्यम् । वनस्पतिविशेषाणाम् मूलतया समुत्पद्यमाना जीवाः कुत आगत्य समुत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यः तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वेति प्रश्ने शाखादीनां मूलतयोत्पद्यमानानां जीवानामागमनादिकं शालिप्रकरणे दशोद्देशकैः कथितं तथैव निरवशेषम् सर्वमपि उत्पादादिकम् इहापि दशोद्देशकैर्मूलकन्दस्कन्ध-शाखात्वक्प्रवालपत्रपुष्पफलबीजै र्धक्तव्यम्, अतसीप्रभृतिवनस्पतिविशेषाणां मूलतया समुत्पद्यमाना जीवाः कुत आगत्य समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्भ्यो-मनुष्येभ्य आगत्य उत्पत्तिं लभन्ते न तु देवेभ्य आगत्य तेषामुत्पत्तिरित्युत्तरम् ।

प्रकार मूलादिक दश उद्देशक पूरे के पूरे कहना चाहिये, तात्पर्य इस कथन का ऐसा है—वनस्पतिविशेषों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहां कहां से—किस योनि से आकर के उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यचों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? हे गौतम ! अतसी आदि के मूलरूप से उत्पद्यमान जीवों का आगमनादिक शालिप्रकरण में दश उद्देशकों द्वारा जैसा कहा गया है—वैसा वह सब उत्पाद आदिक यहां पर भी मूल, कन्द, स्कन्ध, शाखा, त्वक्, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल एवं बीज इनसे सम्बन्ध रखने वाले दश उद्देशकों द्वारा कहना चाहिये, इस प्रकार अतसी आदि वनस्पति विशेषों के मूलरूप से समुत्पद्यमान जीव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न का उत्तर 'तिर्यचों से या मनुष्यों से आकरके वे जीव अतसी

अनुसार मूल विगेरे संभंधी दस उद्देशाञ्चो पूरे पूरा कडेवा लोउञ्चो. कडे-वानुं तात्पर्यं अे छे डे-वनस्पति विशेषोना भूण इपथी ने लुवे। उत्पन्न थाय छे, ते लुवे। त्यां कथांथी अेटले डे कथं योनीभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? शुं नारक्षीयोभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्यचोभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनुष्योभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा देवोभांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? हे गौतम ! शाली विगेरेना भूणभांथी उत्पन्न थनारा लुवे। आववा विगेरे शाली प्रकरणुमां दश उद्देशाञ्चो द्वारा ने प्रमाणेनुं वर्युंन कथुं छे, तेञ्च प्रमाणेनुं ते तमाम उत्पात विगेरे अडियां पणु मूल, कन्द, स्कन्ध, शाखा—डाण त्वक् छे ल, प्रवाल—हूपण पत्र—पान, पुष्प, इण अने णी संभंधी दशउद्देशाञ्चो द्वारा पणुंन करी लेवुं आ रीते अतसी—अणसी विगेरे वनस्पति विशेषोना भूण इपथी उत्पन्न थनारा लुवे। कथांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां न तिर्यचोभांथी अथवा मनुष्योभांथी आवीने ते लुवे।

अतसीप्रभृतिवनस्पतिविशेषाणां मूलतया समुत्पद्यमाना जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टनः संख्याता वा असंख्याता वा एकसमये समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् मूलतया समुत्पद्यमानानां जीवानां कियती शरीरावगाहनेति प्रश्नस्य जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागमुत्कृष्टतो धनुः पृथक्त्वम् धनुर्द्वयादारभ्य नवधनुःपर्यन्तमित्युत्तरम् । ते जीवा ज्ञाना-

आदि वनस्पतिविशेषों के मूलरूप से उत्पन्न होते हैं' ऐसा होता है, देवों से आकरके वे उसरूप से उत्पन्न नहीं होते हैं । अतसी आदि वनस्पतिविशेषों के मूलरूप से जो जीव तिर्यञ्च या मनुष्य से आकरके उत्पन्न होते हैं—वे वहाँ पर एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? गौतम ! इस प्रश्न का उत्तर जघन्य और उत्कृष्ट को लेकर इस प्रकार से दिया गया है—जघन्य से एक, दो तीन जीव उन २ गतियों से आकरके वहाँ उसरूप से उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात जीव उन २ गतियों से आकरके वहाँ एक समय में उत्पन्न होते हैं । अतसी वनस्पति विशेषों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं उनके शरीर की अवगाहना कितनी होती है ? हे गौतम ! उन जीवों के शरीर की अवगाहना जघन्य से तो अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण होती है और उत्कृष्ट से दो धनुष से लेकर नौ धनुष प्रमाण तक होती है, हे भदन्त ! ये जीव ज्ञानावरणीयादिक कर्मों के

अतसी विगेरे वनस्पति विशेषेणा भूण इपथी उत्पन्न थाय छे' आ प्रभाणु कळुं छे. हेवोभांथी आवीने ते एवो ते इपे उत्पन्न थता नथी. अणसी विगेरे वनस्पति विशेषेणा भूण इपथी जे एव तिर्यञ्च अथवा मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. तेजो त्यां जेक समयमां केटला उत्पन्न थाय छे ? हे गौतम ! आ प्रश्नो उत्तर जघन्य अने उत्कृष्टने लधने आ प्रभाणु कडेव छे. जघन्यथी जेक जे अथवा त्रयु एवो ते ते गतियोभांथी आवीने त्यां ते ते इपे उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात एवो ते ते गतियोथी आवीने जेक समयमां त्यां उत्पन्न थाय छे. अणसी विगेरे वनस्पति विशेषेणा भूण इपथी जे एवो उत्पन्न थाय छे, तेजोना शरीरनी अवगाहना (ल'अ छ पडेणार्ध) केटली होय छे ? हे गौतम ते एवोना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी तो जेक आंगणना असंख्यातमां लाग प्रभाणुवाणी होय छे. अने उत्कृष्टथी जे धनुषथी लधने नव धनुष प्रभाणु सुधी होय छे. हे अणानू ते एवो ज्ञानावरणीय आदि कर्मोना अ'ध करवावाणा

वरणीयस्य कर्मणो बन्धका अबन्धका चेति प्रश्नः बन्धका एव नत्वबन्धकाः एवम् ते जीवा ज्ञानावरणीयादिकर्मणो वेदका अपि उदयिनोऽपि उदीरका अपि। ते जीवाः कृष्णनीलकापोतिकलेश्यावन्तो भवन्ति लेश्याविषये पञ्चविंशति-र्भङ्गाः शाल्यादिमूलप्रकरणवदेव ज्ञातव्याः। दृष्टिज्ञान-योगो-पयोगादि-द्वाराणि उत्पलोद्देशकोक्तानि शाल्यादिमूलप्रकरणवदेव वाच्यानि। अतसी प्रभृतिवनस्पतिमूलं कालतः कियत्कालं भवति इति प्रश्नस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्तम् उत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालमित्युक्तम्। अतसीमूलजीवः पृथिव्यां गच्छति पुनरपि

बंधक होते हैं या अबंधक होते हैं? गौतम। ये जीव ज्ञानावरणीय आदिकर्मों के बंधक ही होते हैं अबन्धक नहीं होते हैं। इसी प्रकार से वे जीव ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के वेदक भी होते हैं, उदयवाले भी होते हैं, और उदीरक भी होते हैं। इसी प्रकार से ये भी कृष्ण, नील और कापोतिकलेश्यावाले होते हैं और इस अवस्था में यहां लेश्याओं के २६ भंग होते हैं। इनकी रचना का प्रकार शाल्यादिकों के मूल प्रकरण में जैसा कहा गया है—वैसा ही जानना चाहिये, दृष्टि, ज्ञान, योग उपयोग आदि द्वार जो कि ग्यारहवें शतक के उत्पलोद्देशक में कहे गये हैं शाल्यादि के मूलप्रकरण के जैसा ही कहना चाहिये। अतसी आदि वनस्पतियों का मूल कितने कालतक रहता है? वह जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्ततक रहता है और उत्कृष्ट से असंख्यांत कालतक रहता है। अतसी आदि वनस्पतियों के मूल का जीव अतसी-

डाय छे ? के अबंधक अंध करना नथी डोता ? डे गौतम । आ लुवे। ज्ञानावरणीय विगेरे कर्मोना अंध करना न होय छे. अबन्धक डोता नथी ओन रीते ते लुवे। ज्ञानावरणीय विगेरे कर्मोना वेदक पणु डाय छे उदयवाणा पणु डाय छे, अने उदीरक पणु डाय छे. ओन रीते तेयो पणु कृष्ण, नील अने कापोतिकलेश्याओ वाणा डाय छे अने आ रीते अहीयां लेश्या संभंधी २६ छंवीस लंगे थय छे. तेनी रथनाने प्रकार शालि वगेरेना भूजना प्रकरणमां ओवी रीते कडेवामा आवेल छे; तेन प्रमाणे संभ न्वपु. दृष्टि, ज्ञान अने योग उपयोग वगेरे द्वारे के ने अगीयारमां शतकना उत्पल उदेशांमां कडेल छे, ते तमाम कथन शाली विगेरेना भूजना प्रकरणमां ने प्रमाणे कडेल छे, तेन प्रमाणे तमाम कथन संभन्वपु. अतसी विगेरेनु भूज कटलां काण सुधी रडे छे ? ते नधन्यथी तो ओक अन्तर्मुहूर्त सुधी रडे छे. अतसी विगेरे वनस्पतियोना भूजना लुवे अतसी

अतसीमूलतद्योत्पद्यते—एवं क्रमेण कियत्कालमतसीपशुनीनां मूलं सेवते कियत्कालं गमनागमनं करोतीति प्रश्नः, एवम्—एकेन्द्रिय-विकलेन्द्रिय-तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय—मनुष्यत्वं प्राप्य पुनरपि अतसीपशुतिमूले उत्पद्य तत् कियत्कालं सेवते कियत्कालं च गमनागमनं करोतीति च प्रश्नः, जघन्येन भवद्वयपर्यन्तम् उत्कृष्टतोऽसंख्यातभवपर्यन्तं तिष्ठति गमनागमनं करोतीति उत्तरम् । एष सेवनकालः, गमनागमनकालश्च पृथिवीत आरभ्य वायुकायपर्यन्तं बोध्यः, अन्येषां तु पृथक् पृथगेव सेवनकालो गमनागमनकालश्च किन्तु नैव सर्वेषां सम इति सर्वं शाल्या-

आदि के मूल को छोड़कर यदि वह पृथिवी के जीव रूप से उत्पन्न हो जाता है और फिर वहां से भी मरकर वह पुनः अतसी आदि के मूल के जीवरूप में उत्पन्न हो जाता है—तो इस प्रकार से वह कबतक गमनागमन किया करता है? इसी प्रकार से वह अतसी आदि के मूल का जीव एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, तेहन्द्रिय, चौहन्द्रिय, तिर्यक्पञ्चेन्द्रिय एवं मनुष्य इनकी पर्याय प्राप्त कर पुनः वहां से मरकर उनके मूल का जीव बन जाता है तो इस प्रकार से वह कबतक उनके मूल का सेवनकर्ता रहता है—अर्थात् इस प्रकार से वह कबतक गमनागमन किया करता है? जघन्य से वह वहां दो भवतक और अधिक से अधिक असंख्यात भवतक रहता है इस प्रकार वह वहां इतने कालतक गमनागमन किया करता है यह सेवनकाल और गमनागमनकाल पृथिवी से लेकर वायुकायतक जानना चाहिये अन्य जीवों का तो पृथक् पृथक्

विगेरेना भूणने छोडीने जे तेज्जे पृथ्वीकायिकना अवइपथी उत्पन्न थय जय छे, अने पछी त्यांथी पषु मरीने ते इरीथी अणसी विगेरेना भूणना अवइपे उत्पन्न थय छे. अर्थात् आ रीते तेज्जे केटला काण सुधी गमनागमन अवरजवर करे छे? जेअ रीते ते अणसी विगेरेना भूणना अवो अकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय अतुरिन्द्रिय, तिर्य'य प'ञ्चेन्द्रिय, अने मनुष्यनी पर्याय प्राप्त करीने अने इरीथी त्यांथी मरीने तेना भूणना अवइपे अनी जय छे. ते आ रीते ते कथां सुधी तेना भूणभां रडे छे? अर्थात् आ रीते कथां सुधी अवर जवर कथां करे छे? जघन्यथी ते त्यां जे लव सुधी अने वधाइभां वधाइ अस'ज्यात लव सुधी त्यां रडे छे. आ रीते तेज्जे त्यां आटला काण सुधी अवर जवर कथां करे छे. आ सेवन काण अने अवर जवर काण पृथ्वीथी लधने वायुकाय सुधी समजवे. णीज अवोने सेवनकाण अने

દુદ્દેશકે પ્રતિપાદિતં તતોડવસેયમિતિ । આહારો દ્રવ્યતોડનન્તપ્રદેશિકદ્રવ્યરૂપઃ ।
સ્થિતિર્જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતો વર્ષપૃથક્ત્વમ્ । ઇપામતસીપ્રથ્વિ
મૂલજીવાનામ્, વેદનાકપાયમારણાન્તિકાસ્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ । મારણાન્તિક-
સમુદ્ઘાતેન સમવહતા અપિ સ્ત્રિયન્તે અસવહતા અપિ સ્ત્રિયન્તે । તત-ઉદ્ઘૃતાઃ
તિર્યક્ષુ ઉત્પન્નન્તે મનુષ્યેષુ વા । ભદન્ત । સર્વે પ્રાણાઃ, સર્વે ભૂતાઃ, સર્વે જીવાઃ,
સર્વે સત્ત્વાઃ, અતસ્યાદિમૂલે પૂર્વમુત્પન્ના ગવેતિ પ્રવ્રતસ્ય ઝનેઋવારમનન્તવારં વા

હી સેવનકાલ ઓર ગમનાગમન કાલ હૈ સ્વ ત્વા સમાન કાલ નહીં
હૈ સો યહ સબ શાલ્યુદેશક મેં કહા જાચુકા હૈ અતઃ વહીં સે જાન
લેના ચાહિયે, આહાર કે વિષય મેં હનકા આહાર દ્રવ્ય કી અપેક્ષા
અનન્તપ્રદેશિકદ્રવ્યરૂપ હોતા હૈ સ્થિતિ હનકી જઘન્ય સે એક અન્ત-
મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૨ વર્ષ સે લેકર ૯ વર્ષનક કી હૈ હન
અતસી આદિ કે મૂલ જીવોં કે વેદના, કષાય ઓર મારણાન્તિક યે
૩ સમુદ્ઘાત હોતે હૈ । યે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સે સમવહત હોકર
મી મરતે હૈ ઓર સમવહત ન હોકર મી મરતે હૈ । ઉદ્ઘૃત્ત
હોને પર યે તિર્યંચોં મેં અથવા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।
હે ભદન્ત ! જિતને મી પ્રાણ હૈ, જિતને મી ભૂત હૈ, જિતને મી
જીવ હૈ, જિતને મી સત્ત્વ હૈ યે સ્વ કયા પહિલે અતસી આદિ કે મૂલ
જવરૂપ સે ઉત્પન્ન હુવ હૈ ? હાં, ગૌતમ ! સમસ્ત પ્રાણ, સમસ્તભૂત,
સમસ્તજીવ ઓર સમસ્ત સત્ત્વ યે સ્વ પહિલે અતસી આદિ કે મૂલ

એવર જવરેના કાળ અલગ અલગ હોય છે. બધાને કાળ સરખો હોતો
નથી. આ તમામ પ્રકરણ શાલી ઉદેશામાં કહેવામાં આવેલ છે. તેથી ત્યાંથી
સંમળે લેવું. આહારના વિષયમાં તેઓને આહાર દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત
પ્રદેશવાળા દ્રવ્ય રૂપ હોય છે, તેઓ ની સ્થિતિ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂ-
ર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી બે વર્ષથી લઈને ૯ નવ વર્ષ સુધીની છે. આ
અળસી વગેરેના મૂળના જીવોને વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એમ ત્રણ
સમુદ્ઘાતો હોય છે તેઓ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત-સમુદ્ઘાત-
વાળા થઈને પણ મરે છે, અને સમવહત થયા વિના પણ મરે છે. ઉદ્ઘૃત્ત
ઉદ્ધર્મ ગમનવાળા થઈને તેઓ તિર્યંચોમાં અને મનુષ્યોમાં ગમન કરે છે. હે
ભગવન્ જેટલા પ્રાણી છે, જેટલા ભૂતો છે, જેટલા જીવો જેટલા
સત્ત્વો છે, તે બધા શું પહેલાં અળસી વગેરેના મૂળના જીવરૂપથી
ઉત્પન્ન થયા છે ? હા ગૌતમ ! સઘળા પ્રાણ, સઘળા ભૂત, સઘળા જીવો,
અને સઘળા સત્ત્વો, તે બધા પહેલાં અળસી વગેરેના મૂળના જીવરૂપે અને

समुत्पन्ना अतसीप्रभृतिवनस्पतिमूले, इत्युत्तरम् । एतत् पर्यन्तं शाल्यादिमूल-
प्रकरणवदिह ज्ञातव्यम् । एवमेव-मूलवदेव कन्दस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालपत्रेति
सप्तोद्देशकेष्वपि सर्वमध्येतव्यम् । एवमेव-मूलवदेव पुष्पोद्देशकोऽपि वक्तव्यः ।
नवरमतसीप्रभृतिवनस्पतिपुष्पे देवा अपि उत्पद्यन्ते इति वक्तव्यम् शुभस्थाने
देवोत्पत्ते रभ्युत्पत्त्यात्, पुष्पोद्देशके-चतस्रो लेश्याः वक्तव्या तत्राशीति भेदा अपि
ज्ञातव्याः । शरीरावगाहना जघन्येना अंगुल्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टो-
ऽंगुलपृथक्त्वम् द्वयंगुलादारभ्य नवाङ्गुलपर्यन्तम् एतद् भिन्नम् सर्वमपि

जीवरूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । इस प्रकार
के अन्तिम कथन तक शाल्यादि के मूल प्रकरण के जैसा यह सब
कथनरूप प्रकरण जानना चाहिये, इसी प्रकार से मूल के जैसा ही
अतसी आदि के कन्द, स्कन्ध, त्वचा, शाखा प्रवाल और पत्र संबंधी
सात उद्देशकों में भी कहना चाहिये, मूलोद्देशक के जैसा पुष्पोद्देशक
भी कहना चाहिये यहां विशेषता केवल इतनी सी ही जानना चाहिये
कि अतसी आदि के जो पुष्प होते हैं उनमें देव भी उत्पन्न होते हैं ।
क्यों कि देवों की उत्पत्ति शुभस्थानों में ही होनी है, अशुभस्थानों
में नहीं । पुष्पोद्देशक में चारलेश्याएँ होती हैं और इनके ८० भंग होते
हैं । शरीर की अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण
होती है और उत्कृष्ट अवगाहना दो अंगुल से लगाकर नौ अंगुलतक
होती है, सो ऐसा यह सब कथन मूलोद्देशक के जैसा पुष्पोद्देशक में

अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न थड चूकेला डोय छे, आ रीते आ
छेला कथन सुधी शाली विगेरेना भूणना प्रकरणनी भाइक आ षधुं कथन
समजपुं. ओज रीते भूणनी जेम अणसी विगेरेना कन्द, स्कंध, छाल,
डाणी, रूपण अने पान संबंधी साते उद्देश्यामां पधु समजपुं. भूणना
उद्देशा प्रभाणु पुष्प उद्देशा पधु समजयो. तेमां विशेषपधुं इकत ओटलुं न
छे के-अणसी विगेरेना जे पुष्पो डोय छे, तेमां देवा पधु उत्पन्न थाय छे,
केभके देवानी उत्पत्ति शुभस्थानांमांज डोय छे, अशुभस्थानांमां थती नथी.
पुष्पोद्देशकमां चार लेश्याओ डोय छे, अने तेना ८० ओंसी लंगो थाय छे.
शरीरनी अवगाहना जघन्यथी आंगणना असंख्यातमां लाग प्रभाणु वाणी
डोय छे, उत्कृष्टथी अवगाहना जे आंगणथी लधने नव आंगण सुधीनी
डोय छे. आ प्रभाणुं आ तमांम कथन भूयोद्देशक प्रभाणु पुष्पोद्देशकमां

फलोदेशकत्रदेव पुष्पोदेशकोऽपि ज्ञातव्यः । यथा अतसी प्रभृतिवनस्पतिजीवानां पुष्पोदेशकः कथित स्तथैव फलोदेशकोऽपि बीजोदेशकोऽपि ज्ञातव्य इति ॥सू०१॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितकलितकलापालापकमविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानपर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री “भग-

वतीसूत्रस्य ” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां

व्याख्यायाम् एकविंशतितमशतके

तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥२१-३॥

कहना चाहिए, जिस प्रकार अतसी आदि वनस्पति जीवों का पुष्पो-
देशक कहा गया है उसी प्रकार से इनका फलोदेशक और बीजोदेशक
भी समझना चाहिये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासिलालजीमहाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका

तृतीय वर्ग समाप्त ॥२१-३॥

पणुं समञ्जसुं. ते रीते ऋणसी विगेरे वनस्पति लुपोना पुष्पोदेशक कहेल
तेणे, अने रीते तेना इणोदेशक अने बीजोदेशकना प्रकरणे। पणुं
-समञ्जसा. ॥ सू १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासिलालजीमहाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना एकवीसवा शतकना तृतीये वर्ग समाप्त ॥२१-३॥

अथ चतुर्थो वर्गः प्रारभ्यते ।

अतसी प्रभृत्यौषधिवनस्पतिविषयकचतुर्थीयं वर्गं समाप्य पर्वकवनस्पतिजातीय-
वंशादिवनस्पतिविषयकचतुर्थो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन संबन्धेन आयातस्य चतुर्थ-
वर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! वंसवेणु’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! वंसवेणुकणककक्कावंस वारुवंस दंडा
कुडा विमा चंडा वेणुया कल्लाणाणं, एएसि णं जे जीवा मूल-
त्ताए वक्कमंति० एवं एत्थवि मूलादीया दस उद्देसगा जहेव
सालीणं नवरं देवो सब्वत्थ वि न उववज्जइ, तिन्नि लेस्साओ
सब्वत्थ वि छट्ठीसं भंगा सेसं तं खेव ॥सू० १॥

॥ एकवीसइमे सए चउत्थो वग्गो समत्तो ॥

छाया—अथ भदन्त ! वंसवेणुकनककक्कावंसनाख्वंशदण्डाकुडाविमा चंडावेणुका
कल्याणानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति० एवमत्रापि मूलादिकाः
दशोद्देशकाः यथैव शालीनाम्, नवरं देवः सर्वत्रापि नोत्पद्यते तिस्रो लेश्याः
सर्वत्रापि षड्विंशति भङ्गाः शेषं तदेव ॥सू० १॥

एकविंशतितमशतके चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—वंशादिकल्याणपर्यन्तानां पर्वकवनस्पतिविशेषाणाम्, ‘एएसि णं

चतुर्थवर्ग—अतसी—(अलसी) आदि औषधिरूपवनस्पति संबन्धी
तृतीयवर्ग समाप्तकर अथ सूत्रकार पर्वक वनस्पति के जातीय जो वंश
आदि वनस्पति हैं उनके सम्बन्ध में यह चतुर्थ वर्ग प्रारंभ करते हैं ।
इस चतुर्थ वर्ग का यह ‘अह भंते ! वंसवेणु’ आदिरूप सूत्र प्रथमसूत्र है—
‘अह भंते ! वंसवेणु’ इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं ‘अह भंते ! वंस-

येथा वर्गने प्रारंभ

अतसी (अलसी) विगेरे औषधीइय वनस्पति संबन्धी त्रीजे वर्ग
समाप्त करीने डवे सूत्रकार पर्व (गांठ) वाणी वनस्पतिनी जतना जे वांस
वगेरे वनस्पति छे, तेना संबन्धमां आ येथा वर्ग प्रारंभ करे छे. आ
येथा वर्गनुं पडेछुं सूत्र आ प्रभाणे छे—अह भंते ! वंस वेणु’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतम स्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे—‘अह भंते ! वंसवेणुकणक-

भंते ! एतेषां सुपर्युक्तानां पर्वकवनस्पतिविशेषाणाम् खलु भदन्त ! 'जे जीवा-
मूलत्वाए वक्कमंति' ये जीवाः मूलतया-मूलरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पन्ना भवन्ति
'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः 'कओहिंठो उववज्जंति' कुत
उत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! वंशवेषु कल्याणान्तानां वनस्पतिविशेषाणां मूलतया ये
जीवाः समुत्पद्यन्ते ते केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य तत्र वंशादिमूले उत्पत्तिं लभन्ते

वेणु-कणक कक्कावंस चारुवंस' हे भदन्त ! वांस, वेणु, कनक, कर्कावंश,
चारुवंश, दंडा, कुडा विमा, चंडा, वेणुका एवं कल्याणी-इस जाति
की जो वनस्पतियां हैं सो इन समस्त वनस्पतियों के मूलरूप से जो
जीव उत्पन्न होते हैं ऐसे वे जीव कहां से आकर के उसरूप से उत्पन्न
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं 'एवं एत्थ वि मूलादीया
दस उद्देशगा जहेव सालीणं-नवरं देवा सव्वत्थ वि न उववज्जइ' हे
गौतम ! पूर्व में कथित शालिवर्ग के अनुसार यहां पर भी मूलादिक
दशउद्देशक कहना चाहिये, विशेष-यह है कि यहां पर कहीं पर भी
देव उत्पन्न नहीं होते हैं यहां पर तीन लेशपाएँ होती हैं और उनके २६
भंग होते हैं। बाकी का और सब कथन पहिले के ही जैसा है तात्पर्य
ऐसा है-वंश से लेकर कल्याणक की जो ये पर्वकवनस्पतियां हैं सो इन
वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे जीव कहां से
आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरधिक से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या

कक्कावंस चारुवंस' हे भगवन् वांस, वेणु, कनक, कर्कावंश, चारुवंश, दंडा, कुडा
विमा, चंडा, वेणुका अने कल्याणी आ जतनी ने वनस्पतियो छे, अने तमास
वनस्पतियोना मूण इपथी ने लवे उत्पन्न थाय छे, अवे ते लवे कयांथी
आवीने ते इपे उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने
कहे छे के- 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा जहेव सालीणं-नवरं देवा
सव्वत्थ वि उववज्जइ' हे गौतम ! पहिला कहेल शालिवर्ग प्रभावे अडियां
पणु मूण विगेरेना दस उद्देशाओ समल लेवा. विशेष अे छे के-अडियां कोर
पणु स्थणे देवा उत्पन्न थता नथी. अडियां त्रषु लेश्याओ होय छे. अने तेना
२६ छंवीस लंगो थाय छे. भाडीनुं पीनुं तमास कथन पहिला कहेल
प्रभावे न छे. कहेवानुं तात्पर्य-अेवुं छे के-वांसथी लधने कल्याणी सुधीनी
ने आ पर्व-गांठ-वाणी वनस्पतियो छे, आ वनस्पतियोना मूण इपेण
लवे उत्पन्न थाय छे, ते लवे कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? थुं

इत्यर्थः 'किं नेरइएद्वितो तिरिएद्वितो मणुस्सेद्वितो' नैरयिकेभ्यस्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा नारकतिर्यग् मनुष्येभ्य आगत्य किं ते जीवा वंशादिमूलतया समुत्पद्यन्ते-किमिति प्रश्नः, भगवानाह—'एवं एत्थ वि' एवं एत्थ वि. मूलादीया दस उद्देशगा जहेव सालीणं' एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका यथैव शालीनाम्, यथा प्रथमवर्गस्य प्रथमशाल्युद्देशकस्तत्र यथोत्पत्त्यादिकं जीवानां कथितं तथैव सर्वमिहापि निरवशेषं वक्तव्यम् । शाल्युद्देशकापेक्षया एतदेवात्र वैलक्षण्यं यत् शालिपुष्पफलबीजेषु देवानामुत्पत्तिः कथिता वंशादौ तु कुत्रापि देवस्योत्पत्तिर्न भवतीति वैशिष्ट्यम्, एतदेव कथितम्—'नवरं देवो सन्वत्थ वि न उव्वज्जइ' देवः सर्वत्रापि मूलादारभ्य पुष्पफलबीजादिषु कुत्रापि नोत्पद्यते इति 'तिग्नि

तिर्यग्भ्यो से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इस गौतमके प्रश्न पर उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं—हे गौतम ! जैसा प्रथमवर्गका प्रथम शाल्युद्देशक है और उसमें जीवों की उत्पत्ति आदि का जैसा कथन किया गया है—उसी प्रकार का कथन सब यहाँ पर भी करना चाहिये, परन्तु उसके कथन की अपेक्षा यहाँ के कथन में जो विशेषता है वह इतनी सी ही है कि यहाँ वंश आदि में कहीं पर भी देव की उत्पत्ति नहीं होती है वहाँ तो देवों की उत्पत्ति पुष्पादि शुभ स्थानों में होती कही गई है पर यहाँ तो वह पुष्पफल बीजादि रूप किसी भी स्थान में होती नहीं कही गई है। यही बात 'नवरं देवो सन्वत्थ वि न उव्वज्जइ' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई

नैरयिकपक्षात्थी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्यग्भ्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? गौतम स्वामीना आ प्रश्नना प्रत्युत्तरमां प्रभु कहे छे के—हे गौतम ! पडेला वर्गने पडेला शाली उद्देशो ने प्रभाणु कहे छे, अने तेमां एवेनी उत्पत्ति विगेरेतुं ने प्रभाणु वरुणं कथुं छे, अण प्रकारतुं सघणु कथन अहीयां पणु समणुपुं. त्यांना कथननी अपेक्षाअे अहिना कथनमां ने विशेषपणुं छे, ते अण छे के—अहियां वांस विगेरेमां केअ पणु स्थणे देवेनी उत्पत्ति थती नथी. त्यां तो देवेनी उत्पत्ति वगेरे शुभ स्थानेमां डोवातुं कहेल छे. पणु अहिंते ते पुष्प, इण, णीण वगेरे केअमां पणु देवेनी उत्पत्ति न डोवातुं कहुं छे. अण वात 'नवरं देवो सन्वत्थ वि न उव्वज्जइ' आ सूत्रपाठथी प्रकट करेल छे. अहियां पणु

लेखाओ' तिस्रः कृष्ण नीलकापोतिकलेश्याः वंशमूलस्थितजीवानाम् 'सव्वत्थ वि
छवीसं भंगा' सर्वत्रापि पड्विंशति भङ्गाः 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव ॥सू०१॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकमविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहचन्द्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

वाल्म्वरहचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां श्री

"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-

व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य

॥ चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥

है। यहाँ पर भी कृष्ण, नील, कापोतिक ये तीन लेश्याएँ होती हैं।
और इनके २६ भंग होते हैं ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत

"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका

॥ चतुर्थवर्ग समाप्त ॥२१-४॥

कृष्ण; नील, कापोतिक ये त्रय लेश्याओ होय छे, अने तेना २६ छवीस
भंगो थाय छे तेम समजवुं ॥ सू.१ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना एकवीसमा शतकना येथो वर्ग समाप्त ॥२१-४॥

॥ अथ पञ्चमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

चतुर्थवर्गे वंशादिवनस्पतिजीवानामुत्पादादिकं निरूप्य सम्प्रति पर्वकवनस्पति जातीयेक्ष्वादिवनस्पतिजीवानाम् उत्पादादिकं दर्शयितुं पञ्चमं वर्गं प्रस्तौति—‘अह-भंते ! इक्खु’ इत्यादि ।

सू०म्—अह भंते ! इक्खु—इक्खुवाडिया-वीरणा-इक्कड भमास सुण्ठिसरवेत्तत्तिमिरसतपोरगनलाणं, एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते णं जीवा कओहिंतो उववज्जंति एधं जहेव वंसवग्गो तहेव एत्थ त्ति मूलादीया दस उद्वेसगा, नवरं खंधुहेसे देवो उववज्जइ चत्तारि लेस्साओ जेतं तं चैव ॥सू० १॥

॥ एकवीसइमे सए पंचमो वर्गो समाप्तो ॥

छाया—इक्षु-इक्षुवाटिका-वीरण इक्कड भमास-सुण्ठी, गर, वेत्त तिमिर-शतपर्वकनलानाम् एतेषां खलु ये जीवाः मूलतया अक्रामन्ति ते खलु जीवाः कुत आगत्योत्पद्यन्ते एवं यथैव वंशवर्गस्तथैवानापि मूलादिका दशोद्देशकाः, नवरं स्कन्धोद्देशे देव उत्पद्यते चतस्रो लेख्याः शेषं तदेव ॥सू० १॥

॥ एकविंशतितमशतके पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘इक्षुत आरभ्य नलपर्यन्तानां पर्वकवनस्पतिविशेषाणाम्, ‘एएसि णं जे जीवा’ एतेषाम् इक्षोरारभ्य नलान्तरवनस्पतिविशेषाणाम् खलु ये जीवाः

पांचवें वर्ग का प्रारंभ

पंचमवर्ग—चतुर्थवर्ग में वंश आदि वनस्पतियों में जीवों के उत्पाद आदि का निरूपण करके अब ये पर्वक वनस्पति के जो इक्षु आदि वनस्पति हैं उनके जीवों के उत्पादक आदि को दिखाने के लिये पंचम वर्ग का कथन करते हैं इसका ‘अह भंते इक्खु’ इत्यादि प्रथम सूत्र है—

‘अह भंते ! इक्खु, इक्खुवाडिया’ इत्यादि

टीकार्थ—‘गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं ‘अह भंते ! इक्खु

पांचमा वर्गना प्रारंभ

यथा वर्गमां वांस वगेरे वनस्पतियोमां लुवोना उत्पात विगेरेनुं निश्पथ्ठ करीने डवे पर्वनी वनस्पति जतीना जे इक्षु-सेलडी वगेरे वनस्प-तिओ छे, तेना लुवोना उत्पात विगेरे यताववा माटे पांचमा वर्गनुं कथन करवामां आवे छे. तेनुं पडेणुं सूत्र या प्रमाणे छे—‘अह भंते ! इक्खु’ इत्यादि

टीकार्थ—‘गौतमस्वामी प्रभुने जेणुं पूछे छे हे-अह भंते ! इक्खु-इक्खु-

‘મૂલતાપ વક્રમંતિ’ મૂલતયાઽવક્રામન્તિ સમુત્પચન્તે इत्यर्थः, ‘ते णं जीवा कओहितो उववज्जंति’ ते खलु जीवाः कुत्र आगत्योचन्ते किं नैरयिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो देवेभ्यो वा इति प्रश्नः, अथाग्नेऽतिदेशेनाह—‘एवं जहेव’ इत्यादि । ‘एवं जहेव वंसवर्गो’ एवं यथैव दशोद्देशकयुक्तो वंशवर्गः कथितस्तथैव ‘एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा’ अत्रापि मूलादिकाः बीजान्ताः दशोद्देशका भणितव्याः मूलकन्दस्कन्धस्वक् शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलीजनायका दशोद्देशका वंशवर्गवदेव वक्तव्याः । वंशवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—‘नवरं खंधुद्देशे देवा उववज्जंति’ नवरं

इक्षुवाडिया’ हे भदन्त ! इक्षु से लेकर बलतक जो पर्वक वनस्पतियां हैं सो इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं ‘ते णं जीवा कओहितो उववज्जंति’ वे जीव वहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिकों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा तिर्यञ्चों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं अथवा अनुष्यों से आकरके वहां उत्पन्न होते हैं ? अथवा देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘एवं जहेव वंसवर्गो तहेव एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा’ हे गौतम ! जैसा कथन दश उद्देशकों से युक्त वंश वर्ग में किया गया है, उसी प्रकार का कथन यहां पर भी मूलादि से लेकर बीजतकके दश उद्देशकों द्वारा करना चाहिये अर्थात् वंशवर्ग में जैसे ये मूल, कन्द, स्कन्ध, स्वक्वा, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल एवं बीज इन नामों वाले १० उद्देशक हैं उसी प्रकार से इस पंचम वर्ग

वाडिया’ હે ભગવાન્ સેલડીથી લઈને નદ સુધીના જે પર્વ-ગોઠવાળી વનસ્પતિયો છે, તે વનસ્પતિયોના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, ‘તે ણં જીવા ! કઓહિતો ! ઉવવજ્જંતિ’ તે જીવો ત્યાં કયંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું તેઓ નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અગર અનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—‘એવં જહેવ વંસવર્ગો તહેવ એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેસગા’ હે ગૌતમ ! દસ ઉદ્દેશવાળા વંશવર્ગમાં જે પ્રમાણેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું તમામ વર્ણન મૂળથી લઈને બીજ સુધીના દસ ઉદ્દેશોથી અહિંયાં પ્રભુ કરી લેવું. અર્થાત્ વંશવર્ગમાં જે પ્રમાણે મૂલ, કન્દ, સ્કન્ધ, છાલ, ઠાળ, કંપળો, પત્ર, પુષ્પ ફળ અને બીજ આ નામોવાળા દસ ઉદ્દેશોનો કહ્યા છે, એજ

स्कन्धोद्देशके देवा उत्पद्यन्ते वंशवर्गे दशस्वपि उद्देशकेषु कुत्रापि देवस्योत्पत्तिर्न भवतीति कथितम् इक्षुवर्गे तु इक्षुस्कन्धे देवानामुत्पत्तिर्भवति इति वैलक्षण्यम् 'चत्वारि लेस्साओ' चतस्रो लेश्याः यदा देवस्यापि उत्पत्तिरिक्ष्वादीनां स्कन्धे भवति तदा देवानां लेश्याचतुष्टयसद्भावेन ते जीवाः चतुर्लेश्यावन्तो व्रक्तव्याः । लेश्यायां मङ्गाश्च पूर्वोक्तरीत्या अशीतिव्रक्तव्याः । 'सेसं तदेव' शेषम्-एतद्विन्नं सर्वं वंशवर्गवदेव भवतीति द्रष्टव्यम् । सू० १॥

॥ एकविंशतितमशतके पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥

में भी ये ही दश उद्देशक हैं-सो यहां पर ये कहना चाहिये, वंश वर्ग की अपेक्षा जो इस वर्ग में विलक्षणता है वह 'नवरं खंधुद्देसे देवा उववज्जति' स्कन्धोद्देशक में देवों की उत्पत्ति को लेकर है अर्थात् स्कन्धोद्देशक में इक्षु संबंधी स्कन्धोद्देशकमें देवों की उत्पत्ति कही गई है वंश वर्ग के दश उद्देशकों में तो कहीं पर भी देवों की उत्पत्ति होती नहीं है 'चत्वारि लेस्साओ' जब कि इक्षु आदि के स्कन्ध में देव की भी उत्पत्ति होती है तो देवों के लेश्याचतुष्टय के सद्भाव को लेकर वे जीव चारलेश्यावाले होते हैं ऐसा कहना चाहिये । लेश्या में भंग पूर्वोक्तरीति के अनुसार ८० कहेगये हैं । इनके अतिरिक्त और सब कथन वंशवर्ग के जैसा ही है ॥सू० १॥

॥ पंचम वर्ग समाप्त ॥२१-५॥

रीते आ पांचमां वर्गमां पणु आण प्रमाणेना दस उद्देशाओ क्हा छे. तो ते तमाभ उद्देशाओ अहीयां समण देवा. वंशवर्ग करतां आ वर्गमां ने विशेषपणुं छे, ते 'नवरं खंधुद्देसे देवा उववज्जति' स्कंधोद्देशकमां देवोनी उत्पत्ति ओ विशेष प्रकार क्ही छे अर्थात् स्कंधोद्देशकमां ओटले के इक्षु (सेलडी), संबंधी स्कंधोद्देशां देवोनी उत्पत्ति क्ही छे, वंश वर्गना दश उद्देशाओमां तो केछ पणु स्थणे देवोनी उत्पत्ति थती नथी 'चत्वारि लेस्साओ' इक्षु-सेलडी वगेरेना स्कंधमां देवोनी पणु उत्पत्ति थाय छे. तो देवोमां आर लेश्याना सद्भावने लधने ते लोवो आर लेश्यावाणा होय छे. तेम समण देवुं. लेश्या संबंधी भंगो पडेला क्हा प्रमाणे ८० ओंसी थाय छे. आ कथन शिवायतुं तमाभ कथन वंशवर्ग प्रमाणे न छे ॥सू. १॥

पांचमो वर्ग समाप्त ॥२१. ५॥

॥ अथ षष्ठो वर्गः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमवर्गे पर्वकवनस्पतिजातीयेश्वादिवनस्पतीनां स्वरूपं निरूप्य सम्प्रति तृणवनस्पतिजातीय सेंडियभेंडियप्रभृतिवनस्पतीनां निरूपाणाय षष्ठो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य षष्ठवर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—'सेडियभेंडिय' इत्यादि ।

मूलम्—सेडियभेंडियदूर्भकोत्तियदूर्भकुसपठवग पोडइल
अज्जुण आसाढग रोहियंससुय-वेय-खीर भुस एरंड
कुरुविंद करकर मुट्ट विभंग मधुरतण थुरग सिप्पिय सुंकलि
तणार्ण एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते णं जीवा
कओहिंतो उववज्जंति किं नंइहिंतो तिरियमणुस्सेहिंतो देवेहिंतो
वा० एवं एत्थ वि दस उद्देश्या निरवसेसं जहेव वंसवगो ॥सू. १॥

॥ एकवीसइसे सए छट्टो वर्गो समत्तो ॥

छाया—'सेडियभण्डिकूर्भकोन्तिक दूर्भकुश, पर्वक पोडइल, अर्जुन-
आषाढक रोहितांसु य वेय खीर भुप एरण्ड कुरुविन्द करकर मुट्ट विभङ्गक
मधुरतण थुरग शिल्पिह सुंकलि तृणानाम् एतेषां खल्ल ये जीवा मूलतया अवक्रा-
मन्ति ते खल्ल जीवाः कुत उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य मनुष्येभ्योस्तियङ्० देवेभ्यो
वा एवमत्रापि दश उद्देश्याः निरवशेषं यथैव वंशवर्ग इति ॥सू०१॥

॥ एक त्रिंशत्तिशतके षष्ठो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—'सेडिय' इत्यारभ्य 'सुंकलितृणपर्यन्ताः सर्वे तृणवनस्पतिविशेषाः,
तेषाम् 'एएसि णं' एतेषाम् सेंडियादारभ्य सुंकलितृणपर्यन्तानाम् खल्ल 'जे जीवा

छट्टा वर्ग का प्रारंभ

छट्टे वर्ग का प्रारंभ—उक्त पंचम वर्ग में पर्वक वनस्पति के जातिवाले इक्षु आदि वनस्पतियों के स्वरूप का निरूपण करके अब सूत्रकार तृणवनस्पति जातिवाले सेंडिय भेंडिय आदि वनस्पतियों के स्वरूप का निरूपण करने के लिये छट्टा वर्ग प्रारंभ करते हैं, इस वर्ग का यह

छट्टा वर्ग का प्रारंभ—

पांचम वर्ग में पर्व—गांठ वाणी वनस्पतिनी जतना इक्षु—सेलडी वगेरे वनस्पतियोना स्वरूपनुं निरूपणु करीने हवे सूत्रकार तृण—धासनी वनस्पतिनी जतवाणा सेंडिय लेंडिय विगेरे वनस्पतियोना स्वरूपनुं निरूपणु करवा माटे छट्टा वर्गना प्रारंभ करे छे, आ वर्गनुं पडेहुं सूत्र छे.

मूलत्वात् वक्रमंति' ये जीवाः मूलतयाऽवक्रामन्ति मूलरूपतया समुत्पद्यन्ते ये जीवाः 'ते णं जीवा कओर्हितो उववज्जंति' ते खलु जीवाः कुतः-केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य एतेषां मूलरूपेण उत्पद्यन्ते ? अथाग्रे अतिदेशेनाह-'एवं' इत्यादि, 'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं जहेव वंसवग्गो' एवमत्रापि दशोद्देशका मणितत्त्वा निरवशेषत्वं यथैव वंशवर्गः वंशवदेव अत्रापि मूलकन्दस्कन्धत्वकृ शाखामवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशका वक्तव्याः तत्र मूलकोद्देशके

'सेडिय भंडिय' इत्यादि सूत्र प्रथम सूत्र है-

'सेडिय भंडिय दंभकोतिय' इत्यादि ।

टीकार्थ--सेडिय से लेकर सुंकलि तृणतक तक तृण जाति के वनस्पतिविशेष हैं गौतम ने प्रभुसे इनके ही विषय में ऐसा पूछा है-हे भदन्त ! सेडिय से लेकर सुंकलि तृण तक जो तृण जाति विशेष हैं सो इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं 'ते णं जीवा कओर्हितो उववज्जंति' वे जीव वहां पर कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिक आदि से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं जहेव वंसवग्गो' हे गौतम ! यहां पर वंशवर्ग के जैसा मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये, वे दश उद्देशक इस प्रकार से हैं-मूलाद्देशक१, कन्दोद्देशक२, स्कन्धोद्देशक३ त्वगुद्देशक४ शाखोद्देशक५, प्रवालोद्देशक६, पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ फलोद्देशक९ और बीजोद्देशक१०, इन उद्देशकों से मूलक

'सेडिय भंडिय' धत्यादि

टीकार्थ--सेडियथी लधने संकुलि तृण सुधीनी षधी तृण ञतनी वन-स्पति विशेष छे आ विषयमां गौतम स्वामीये प्रभुने अप्पुं पूछयुं छे के-डे लगवन् सेडियथी लधने संकुलि तृण सुधी ने तृण ञत विशेष छे, तेना भूण इपथी ने लवे। उत्पन्न थाय छे, 'ते णं जीवा कओर्हितो उववज्जंति' ते लवे। त्यां कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? शुं ते लवे। नारक वगेरे-मांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे के-'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं जहेव वंसवग्गो' डे गौतम ! वंश-वांस वर्गानी नेम अडिया भूण विगेरे दस उद्देशाओ। समल्ल देवा. ते दस उद्देशाओ आ प्रभाणे छे. भूणोद्देशक १, कंदोद्देशक २, स्कंधोद्देशक ३, त्वगु-द्देशक ४, शाखोद्देशक ५, प्रवालोद्देशक ६, पत्रोद्देशक ७, पुष्पोद्देशक ८, फलोद्देशक ९ अने बीजोद्देशक १०, आ उद्देशाओ। पैकी भूणोद्देशांमां 'सेडिय' थी लधने

सेडियादारभ्य संकलितृणान्तानाम् मूळतया, समुत्पद्यमाना जीवाः कस्मादागत्यो-
त्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्भ्यो वा मनुष्येभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते इत्युत्तरम्
भगवतो, न तु देवाः कदाचिदपि उत्पद्यन्ते वंशवर्गे कुत्रापि देवस्योत्पत्तिर्न कथिता
अतोऽत्रापि मूलादारभ्य वीजान्तसर्वस्थानेष्वपि देवोत्पत्तिर्न वक्तव्याः, एवं शालि-
वर्गस्थ मूलोद्देशकवत् अत्रापि सर्वं वक्तव्यम् सर्वे प्राणाः सर्वे जीवा असकृत्
अनन्तवारं वा समुत्पन्नपूर्वा एतत् प्रकरणपर्यन्तम् एवमेवैतेषां कन्दरूपतया
समुत्पद्यमाना जीवाः कुत आगत्योत्पद्यन्ते इत्यारभ्य असकृदनन्तवारं वेति पर्यन्तं

उद्देशकमें 'सेडिय' से लेकर 'संकलि तृण' तक के रूप में उत्पन्न
होते हुए जीव कहां से आकरके वहां उस रूप से उत्पन्न होते हैं ?
तो गौतम के इस प्रश्न का उत्तर प्रभु ने ऐसा ही दिया है कि वे वहां
उसरूप से जो उत्पन्न होते हैं वे तिर्यचों से अथवा मनुष्यों से आये
हुए होते हैं देव इस रूप से वहां कभी भी उत्पन्न नहीं होते हैं।
वंशवर्ग में देवों की उत्पत्ति किसी भी उद्देशक में नहीं कही गई है।
इस कारण इस वर्ग में भी मूल से लेकर वीजतक के किसी भी उद्दे-
शक में नहीं कहनी चाहिये इस प्रकार शालिवर्गस्थ मूलोद्देशक के
जैसा यहां पर भी सब कथन करना चाहिये और वह 'समस्त प्राण
समस्तभूत समस्तजीव समस्त सत्व' अनेक वार या अनन्तवार
वहां पहिले उत्पन्न हो चुके हैं' यहां तक प्रकरण कहना चाहिये।
इसी प्रकार से इनके 'कन्दरूप से समुत्पद्यमान जीव कहां से आकरके
उत्पन्न होते हैं' यहां से लगाकर 'अनेक वार अथवा अनन्तवार समस्त

'संकलितृण' सुधीना भूगना इपमां उत्पन्न थनारा एवे। कथांथी आवीने त्यां
ते इपे उत्पन्न थाय छे ? गौतम स्वामीना आ प्रश्नना उत्तर प्रभुञ्जे एजे
प्रमाणे आप्थे छे, के तेजे। त्यां जे इपे तिर्य्यामांथी अथवा
मनुष्येमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, हेवे। ते इपे त्यां केछि पञ्च
समये उत्पन्न थना नथी वंश-वांसना वर्गमां हेवेनी उत्पत्ति केछि पञ्च
उद्देशामां कही नथी। ते पारण्थी आ वर्गमां पञ्च भूणथी लछिने भी सुधीना
केछि पञ्च उद्देशामां हेवनी उत्पत्ति कडेवानी नथी आ रीते शाली वर्गमां
कडेल मूलोद्देशकनी जेम अछियां पञ्च तमाम कथन करी देवुं. अने आ
सधणा प्राण, सधणाभूत, सधणा एवे। सधणा सत्वे' वारंवार अथवा
अनन्तवार पडेला त्यां उत्पन्न थछि थूकला छे. आटला सुधी ते प्रकरण कही
देवुं. एजे रीते तेना 'कन्दरूपथी उत्पन्न थवावाणा एवे। कथांथी आवीने
उत्पन्न थाय छे' आ कथनथी लछिने अनेकवार अथवा अनन्तवार सधणा

सर्वमपि प्रश्नोत्तरवाक्यं कन्दप्रकरणेऽपि वक्तव्यम् एवमेव स्कन्धोद्देशकोऽपि वक्तव्यः, एवं त्वक् प्रकरणमपि एवमेव शाखाप्रकरणम् एवमेव फलप्रकरणम् एवमेव बीजप्रकरणम् तदेवं वंशवर्गवत् दशापि मूलादारभ्य जीवान्ता उद्देशका वक्तव्याः, नात्र वंशवर्गपेक्षया किमपि वैलक्षण्यमिति । सू० १ ॥

॥ इति श्री विश्वखिलात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितलालतर्कालापलापकप्रविशुद्धगद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मद्विवाकर
— पूज्य श्री घासीलालव्रतिदिरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य
षष्ठो वर्गः समाप्तः ॥२१-६॥

प्राणादि पहिले कन्दरूप से उत्पन्न हो चुके हैं' यहां तक का प्रश्नोत्तर वाक्यवाला कन्द प्रकरण भी यहाँ कहना चाहिये इसी प्रकार से यहां स्कन्धोद्देशक भी त्वचा प्रकरण भी, शाखाप्रकरण भी, फल प्रकरण भी और बीजप्रकरण भी कहना चाहिये इस प्रकार वंशवर्ग के जैसा मूल से लेकर बीज तक के दशों उद्देशक यहां कहे गये हैं। वंशवर्ग की अपेक्षा इनके कन्द प्रकरण में कोई भी विलक्षणता नहीं है। सू० १ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका
छठा वर्ग समाप्त ॥२१-६॥

प्राण, विगेरे पडेला कन्दरूपी उत्पन्न थर्ष चूक्या छे, ' आ कथन सुधीना प्रश्नोत्तर वाक्ये वाणुं कन्द प्रकरणे पणु अडियां कही लेवुं. जेण प्रकारे अडियां स्कन्धोद्देशक, त्वचोद्देशक, शाखोद्देशक, इलोद्देशक अने बीजोद्देशक पणु कही लेवा. आ रीते वंश वर्ग प्रभाणे भूणथी लछने णीण एव सुधीना दस उद्देशाणे अडियां कडेवांमां आण्या छे. वंशवर्गनी अपेक्षाणे आंना कन्द प्रकरणमां केछ पणु जातनी विलक्षणता नथी. ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना एकवीसवा शतकेना छठे वर्ग समाप्त ॥२१-६॥

॥ अथ सप्तमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

षष्ठ वर्गे सेण्डियप्रभृतिरु तृणवनस्पतिविशेषाणां स्वरूपं तज्जीवानां मूलादिषु समुत्पद्यमानानां समुत्पत्त्यादिकं च प्रदर्श्य हरितवनस्पतिजातीयाभ्ररुहादिवनस्पति-मूलतयोत्पद्यमानजीवानामुत्पादादिव्यवस्थां प्रदर्शयितुं सप्तमो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य सप्तमवर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अवभरुहवायणहरितगतंदुलेज्जग-
तणत्रथुलपोरगमज्जारिवा विल्लीपालकदग्गपिप्पली दन्वी
सोत्थियसायमंडुक्की मूलगसरिसत्रअंविमसागे य जियंतगाणं
एणसिं णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कसंति ते णं जीवा कओ-
हितो उववज्जंति किं नेरइएहितो तिरिएहितो मणुस्सेहितो
देवेहितो वा० एत्थ एत्थ वि दस उद्देसगा जहेव वंसवग्गो ।सू. १।

॥ एकवीसइमे सए सत्तमो वर्गो समत्तो ॥

सातवें वर्ग का प्रारंभ

सप्तम वर्ग प्रारंभ—षष्ठे वर्ग में ‘सेण्डिय आदि रूप तृण वन-स्पतियों के स्वरूप का कथन करके और इनके मूल आदि कों में समु-त्पद्यमान जीवों की उत्पत्ति आदि प्रकट करके अब सूत्रकार हरितवन-स्पति की जाति की जो अभ्ररुहादिरूप वनस्पति है सो उस वनस्पति के मूलरूप से उत्पद्यमान जीवों की उत्पाद आदि की व्यवस्था को दिखाने के लिये सातवां वर्ग प्रारंभ करते हैं—इसी संबंध से आये हुए इस सप्तम वर्ग का ‘अह भंते ! अवभरुह’ इत्यादि प्रथम सूत्र है,
‘अह भंते ! अवभरुह’ इत्यादि ।

सातमा वर्गो प्रारंभ-

छठ्यां वर्गमा ‘सेण्डिय’ विगेरे इप तृण वनस्पतियोना स्वरूपतुं कथन करीने अने भूण विगेरेमा उत्पन्न थनारा ज्योनी उत्पत्ति वगेरे प्रगट करीने डवे सूत्रकार उचित (दीदी) वनस्पतिनी जतनी जे अत्रइड विगेरे इप वन-स्पति छे, ते वनस्पतिना भूणइये उत्पन्न थनारा ज्योना उत्पाद विगेरे अताववा माटे सातमा वर्ग प्रारंभ करे छे—सातमा वर्गनुं पडेडुं सूत्र-आ-प्रमाणे छे.—‘अह भंते ! अवभरुह’ इत्यादि

छाया—अथ भदन्त ! अभ्ररुहवायणहरितकतन्दुलीयतृणत्राथुलपोरकमार्जारीका बिल्लीपालकदगपिप्पली दर्वी स्वस्तिकशाकमण्डकीमूलकसर्पपाम्लशाकैतजिवन्तकानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽऽक्रामन्ति ते खलु जीवा कुत उत्पद्यन्ते किं नैरधिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा० एवमत्रापि दशोद्देशका यथैव वंशवर्गः ॥५०१॥

॥ एकविंशतिशतके सप्तमो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘अभ्ररुह’ अभ्ररुहः—अभ्रे—आकाशे रोहति । भूमिमुद्भिष समुद्भवति यः सोऽभ्ररुहः मेष्वर्षणानन्तर जायमानः प्रावृष्कालिकः छत्राकाभिषः शाकविशेषः ‘वायण’ वायणनामकः शाकविशेषः ‘हरितग’ हरितकः शाकविशेष एव ‘तंदुलेज्जग’ तन्दुलीयकः शाकविशेषः तांदुलभाजीति लोकप्रसिद्धः ‘तण’ तृणाकारः, पत्रवनस्पतिविशेषः ‘वत्थुल’ वस्तुला—वथुभा

टीकार्थ—‘अह भंते’ हे भदन्त ! अभ्ररुह—वायण—हरितग—तंदुलेज्जग०’ अभ्ररुह, वायण, हरितक, तंदुलीयक, तृण, वत्थुल, पोरक, मार्जारीका, बिल्ली, पालक, दगपिप्पली, दर्वी, स्वस्तिक, शाकमंडुकी, मूलक, सरसव, अंबिलशाक, एवं जियंतग, इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहाँ कहीं से आकरके उत्पन्न होते हैं ? जो वनस्पति भूमि को फोड़कर ऊगती है ऐसी वह वनस्पति अभ्ररुह कही गई में इसे भाषा में छत्रक कहा गया है, जंगल आदि प्रदेशों में यह चातुर्मास में छत्ते के आकार जैसी होती है ‘वायण’ इस नाम का शाकविशेष होता है—हरितक यह भी एक प्रकार का शाक ही है जिसे भाषा में तान्दलियाकी भाजी कहते हैं वहाँ तन्दुलीयक

टीकार्थ—‘अह भंते !’ हे भदन्त ‘अभ्ररुह—वायण हरितग तंदुलेज्जग०’ अभ्ररुह, वायण, हरितक, तंदुलीयक, तृण, वत्थुल, पोरक, मार्जारीका, बिल्ली, पालक, दगपिप्पली, दर्वी स्वस्तिक, शाकमंडुकी, मूलक, सरसव, अंबिल शाक अने जियंतग, आ वनस्पतियोना भूग रूपे ने उषे उत्पन्न थाय छे, तेओ त्यां कथांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? ने वनस्पति पृथ्वीने झडीने उगे छे तेवी वनस्पति अभ्ररुह कडेवाय छे, तेने भाषामां छत्रक कडे छे. जंगलना प्रदेशोमां योभासांमां छत्रीना आकार नेवी थाय छे. ‘वायण ! आ शाक विशेषतुं नाम छे, हरितक ओ पथु ओक नतना शाक विशेषतुं नाम छे. नेने भाषामां तान्दलियानी बाओ कडेवांमां आवे छे तेने अद्वियां

इति लोकप्रसिद्धो हैमन्तिकः पत्रशाकविशेषः 'पोरक' पोरको लताशाकः (पोरो)
इति लोकप्रसिद्धः पर्णशाकः 'मज्जारिया' मार्जारिका शाकविशेषः 'विल्ली' विल्लि-
रितिनामकः पत्रशाकः 'पालक' पालक इति नामकशाकविशेषः 'दगपिप्पली'
उदकपिप्पलीनामकः शाकविशेषः 'दन्वी' दर्वीनामकः शाकविशेषः 'सोत्थिय-
साय' स्वस्तिकशाकः 'मंडुकी' मण्डूकी, एतन्नामकः शाकविशेषः 'मूलग' मूलकः—
मूलकपत्रशाकः, 'सरिपत्र' सर्पपत्रः—सर्पपत्रशाकः 'अंवल्लसाग' अम्लशाकः
'जियंतगाणं' जीवन्तकः मालवदेशप्रसिद्धः जीवशाक इतिनाम्ना पत्रशाकविशेष-
स्तेषाम् अभ्ररुहादारभ्य जीवन्तकर्यन्तानाम् 'एएसि णं' एतेपामुपर्युक्त पत्रशाक-

शब्द से कहा गया है तृण के आकर जैसी जो पत्र बनस्पति होती है वह 'तण-तृण' शब्द से यहां प्रकट की गई है चथुआ नामका जो पत्र-शाक होता है वह 'वत्थुल' से कहा गया है 'वत्थुल' शर्दी के समय में गेहूँओं आदि के खेतों में होता है—पोरों इस नामका जो लतारूप शाक होता है वह यहां पोरक शब्द के अभिहित हुआ है 'मार्जारिका' यह भी एक प्रकार का शाक है 'विल्ली' यह भी एक प्रकार का शाक है, पालक यह एक प्रकार का पत्र शाक है, जिसे पालक की भाजी शब्द से कहा जाता है, सरसव से सरसों का पत्ररूप शाक लिया गया है 'जीवन्तक' से मालवदेश प्रसिद्ध जीवशाक लिया गया है गौतम ने जो प्रश्न किया है वह स्पष्ट है इस प्रकार से अभ्ररुहादि शाक बनस्पति के विषय में भी मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये अतः

તંદુલીયક શબ્દથી કહેલ છે. તૃણના આકારની પત્ર પાનકાની વનસ્પતિ થાય છે, તે તૃણ-તૃણ શબ્દથી અહિયાં બતાવી છે વથુઆ નામની જે બાજી હોય છે તેને 'વત્થુલ' શબ્દથી કહેલ છે. વત્થુલ શિયાળાના સમયમાં ઘઉં વિગેરેના ખેતરોમાં થાય છે. પોરોં એ નામની વેલ રૂપ બાજી વિશેષ હોય છે, તેને અહિયાં પોરક શબ્દથી કહેલ છે. માર્જારિક' આ પણ એક પ્રકારનું શાક છે. 'વિલ્લી' આ પણ એક પ્રકારનું શાક છે 'પાલક' એ એક પ્રકારની બાજી છે. જેને બાધામાં 'પાલકની બાજી' એ પ્રમાણે કહે છે. સરસવ શબ્દથી સરસવના પાનની બાજી અહંણુ કરે છે. 'જીવન્તક' શબ્દથી માળવામાં પ્રસિદ્ધ જીવરૂપ શાક અહંણુ કરેલ છે. ગૌતમ સ્વામીએ કહેલ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ છે. આ રીતે અભ્રરૂક વિગેરે શાક વનસ્પતિના સંબંધમાં પણ મૂળ વિગેરે સંબંધી

हरितवनस्पतीनां खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्ताए' मूलतया—मूलरूपेण एतेषां मूलरूपेणेति पूर्वैगान्वयः । 'अवक्रामन्ति' अवक्रामन्ति—समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः 'ते ण जीवा कथोर्हितो उत्रवज्जन्ति' ते खलु जीवाः केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते 'किं नेरइएर्हितो तिरिएर्हितो मणुस्सेर्हितो देवेर्हितो वा' किं नैरयिकेभ्य-स्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा इति प्रश्नः नैरयिकेभ्य आगत्य तिर्यग्भ्यो वा आगत्य मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते अभ्ररुहादीनां मूलादितया समुत्पद्यमाना जीवा देवेभ्य आगत्य नोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । 'एवं' एवम्—अनेन प्रकारेण सर्वद्वाराणि आश्रित्य 'एत्थ वि' अत्रापि अभ्ररुहादिशाकवनस्पतिविषयेऽपि 'दस उद्देशगा' दशउद्देशका मूलादिकाः सर्वेऽपि वक्तव्याः 'जहेव वंसवग्गो' यथैव वंशवर्गं स्तथैवायं सप्तमोऽभ्ररुहवर्गोऽपि वाच्य इति । सू० १॥

॥ इति श्री विश्वश्रिख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-कलितललितकलापालापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक, वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त- 'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु- बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर — पूज्यश्री घासिलालव्रतिद्विरचितायां श्री "भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायाम् एकविंशतितमशतके सप्तमो वर्गः समाप्तः ॥२१-७॥

जिस प्रकार से वंशवर्ग कहा गया, है, उसी प्रकार से यह सप्तम अभ्ररुहवर्ग भी कहना चाहिये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका ॥ सप्तमवर्ग समाप्त ॥२१-७॥

दश उद्देशाओ समजवा. जेथी जेनी रीते 'वंश' वांसनो वर्ग कडेल छे ओज रीते आ सातभो अब्ररुह वर्ग पणु पणु कही लेवे। ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना ओकवीसवा शतकेना सातभो वर्ग समाप्त ॥२१-७॥

॥ અષ્ટમો વર્ગઃ પ્રારમ્યતે ॥

સપ્તમવર્ગી સમાપ્ય સમ્પતિ પુનર્હરિત વનસ્પતિજાતીયતુલસ્યાદિવનસ્પતિ-
વિષયકાઽષ્ટમો વર્ગો નિરૂપ્યતે તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્ 'અહ મંતે !' इत्यादि ।

મૂલમ્—અહ મંતે ! તુલસીકળ્પહદરાલ્પણિજ્જ અજ્જગ-
ચોરગજીરગદમણગમરુયગદ્દીવરસયપુષ્પાણં ઇષ્ણિ ણં જીવા
મૂલત્તાણ વક્કમંતિ તે ણં જીવા કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ કિં
નેરૂણ્ણિંતો તિરિણ્ણિંતો મણુસ્સેહિંતો દેવેહિંતો વા૦ ઇત્થ વિ
દસ ઉદ્દેસગા નિરવસેસં જહા વંસાણં । એવં ઇષ્ણુ અટ્ટુસુ વગ્ગેસુ
અસીતિં ઉદ્દેસગા ભવંતિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ एकवीसइमे सए अट्टमो वर्गो समत्तो ॥

છાયા—અથ મદન્ત ! તુલસીકૃષ્ણદરાલ્પણિજ્જાઽર્જ્જકચોરકજીરકદમન-
કમરુયગે—ન્દીવરશતપુષ્પાણામ્ ઇતેષાં સ્વલ્લુ યે જીવા મૂલતયાઽવક્રામન્તિ
તે સ્વલ્લુ જીવાઃ કેમ્પ ઉત્પદ્યન્તે કિં નૈરયિકેમ્પસ્તિર્યગ્મ્યો મહુણ્યેમ્પો દેવેમ્પો
વા૦ અત્રાપિ દશઉદ્દેશકાઃ નિરવશેપં યથા વંશાનામ્ । એવમેતેષુ અટ્ટુસુ વર્ગેષુ અસીતિ
રુદ્દેશકા ભવન્તીતિ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ एकविंशतितमशतकेऽष्टमो वर्गः समाप्तः ॥ २१-८

આઠમો વર્ગો ના પ્રારંભ

સપ્તમવર્ગી સમાપ્ત કરકે અથ હરિતવનસ્પતિ કી જાતિ કી જો
તુલસી આદિ વનસ્પતિ હૈ ઉસ સમ્બન્ધ સે સૂત્રકાર હસ અષ્ટમવર્ગ કા
નિરૂપણ કરતે હૈ—'અહ મંતે ! તુલસી કળ્પહદરાલ્પણિજ્જ' इत्यादि ।

આઠમા વર્ગનો પ્રારંભ—

સપ્તમો વર્ગ સંપૂર્ણ કરીને હવે હરિત (લીલી) વનસ્પતિયોની જાતોમાં
જે તુલસી વિગેરે વનસ્પતિયો છે, તેના સંબંધમાં સૂત્રકાર આ આઠમા
વર્ગનું નિરૂપણ કરે છે,—'અહ મંતે ! તુલસી કળ્પહદરાલ્પણિજ્જ' इत्यादि

टीका—‘अह भन्ते’ अथ भदन्त ! ‘तुलसी’ तुलसी ‘कण्ह’ कृष्णा-कृष्णा तुलसीविशेषः । अत्र तुलसीत आरभ्य शतपुष्पपर्यन्तानां पत्रवनस्पतिविशेषाणाम् ‘एप्सि-णं जे जीवा’ एतेषां खलु ये जीवीः ‘मूलत्ताए वक्कमंति’ मूल्याऽवक्रामन्ति-एतेषां वनस्पतिविशेषाणां मूलरूपेण समुत्पद्यन्ते ते खलु जीवाः ‘कओहिंतो उबवज्जंति’ केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ‘किं नेरइएहिंतो तिरिएहिंतो मणुस्सेहिंतो देवेहिंतो वा’ किं नैरयिकेभ्य आगत्य तिर्यग्भ्यो वा आगत्य मनुष्येभ्यो वा आगत्य देवेभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः, अतिदेशमाह-‘एत्थंवि’ इत्यादि, ‘एत्थं वि दस उद्देशगा निरवसेसं जहेव वंसाणं’-अत्रापि दश उद्देशकाः निरवशेष यथैव वंशानाम्, वंशादीनां वनस्पतिविशेषाणाम्, येन प्रकारेण मूलादारभ्य बीजान्ता दश उद्देशकाः कथिताः, तत्र च मूलादितया यथा जीवानां मुत्पादादिकं च कथितम् तथैव-तेनैव, प्रकारेणात्र अष्टमवर्गेऽपि मूलकन्दस्कन्धत्वक्कशाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशका भणितव्याः । एवं शालिकादिवर्गे यथा

टीकार्थ—‘अह भन्ते !’ गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! ‘तुलसी-कण्ह-दराल’ तुलसी-कृष्ण-काली तुलसी, दराल, फणिज्ज, अर्जक, चोरक, जीरक, दमनक, मरुया, इन्दीवर और शतपुष्प इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं-वे जीव कहां से आकरके इसरूप में उत्पन्न होते हैं ? क्या नैरयिक से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा तिर्यच से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा मनुष्य से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा-देवगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वंशवर्ग

टीकार्थ—‘अह भन्ते’ गौतम स्वामी प्रभुने એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન ‘તુલસી-કૃષ્ણ-દરાલ’ તુલસી, કાળી તુલસી, દરાલ, ફણિજ્જ, અર્જક, ચોરક, જીરક, દમનક, મરુયા, ઇન્દીવર અને શતપુષ્પ આ વનસ્પતિઓના મૂળ રૂપે જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો ક્યાંથી આવીને આ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નૈરયિક પશુથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા તિર્યચપશુથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્ય પશુમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવ ગતિમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! વંશવર્ગ પ્રમાણે અહિંયાં પણ મૂળ વગેરે

यथा कथितं तथा तथैहापि कथनीयम् वंशवर्गवत् देवानामनुत्पत्ति रपि समुदा-
हरणीयां। एवं कन्दस्कन्धादिष्वपि पूर्ववदेव व्यवस्थाऽवगन्तव्येति संक्षेपः ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां श्री

“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-

व्याख्यायाम् एकविंशतिशतकस्य

अष्टमो वर्गः समाप्तः ॥२१-८॥

॥ समाप्तं चैकविंशतितमं शतकम् ॥

के जैसा यहां पर भी मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये इस प्रकार
से इन आठ वर्गों में एक एक वर्ग में १०-१० उद्देशक होने से ८०
उद्देशक होते हैं ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत

“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके एकवीसवें शतकका

आठवां वर्ग समाप्त ॥२१-८॥

एकवीसमां शतक समाप्त

संभंधी इस उद्देशको उद्देशो लोभो. आ आठ वर्गोंमां ओक ओके वर्गोंमां

१० १० इस इस उद्देशको लोवाथी कुल-ओंसी उद्देशको थाय-छे: ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घ.सीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी

प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना ओकवीसमा शतकनो आठमो वर्ग समाप्त ॥२१-८ ॥

॥ ओक वीसभुं शतक संपूर्ण ॥

॥ अथ द्वाविंशतितमशतकमारभ्यते ॥

एकविंशतितमशतकं व्याख्याया समाप्यावसरप्राप्तं 'तालादिविषयकं द्वाविंशतितमं शतकमारभ्यते, तस्यार्थसंग्रहिका गाथा आदावेव कथ्यते—

गाथा—'तालेगट्टियबहुवीयगा य गुच्छाय गुम्भवल्ली य ।

छद्मवग्गा एए सट्टि पुण हौंति उद्देशा' ॥१॥

छाया—तालैकास्थिकबहुवीजकाश्च गुच्छाश्च गुल्माः वल्लयश्च ।

षड्दशत्रगा एते, पष्टिः पुनर्भवन्ति उद्देशाः ॥१॥

व्याख्या--'ताल' तालो नाम वृक्षविशेषः, तद्विषयको दशोद्देशकसमुदायरूपो वर्ग इत्यालवर्ग इति कथ्यते, स च प्रथमः १ । 'एगट्टिय' एकास्थिकः—एकमस्थिकम् 'गुठली' लोकप्रसिद्धं फलमध्ये येषां ते एकास्थिका आम्रजम्बूनिम्बादयः, तद्विषयको द्वितीयो वर्गः २ । 'बहुवीयगा य' बहुवीजकाश्च बहूनि

बावीसर्वे शतकका प्रारंभ

२१ वां शतक व्याख्यात होकर अब अवसर प्राप्त ताल आदि वृक्षों-से सम्बन्ध रखने वाला यह २२ वां शतक प्रारंभ होना है इसके अर्थ को संग्रह करके कहने वाली यह गाथा सब से पहिले सूत्रकार ने कही है--'तालेगट्टियबहुवीयगा य' इत्यादि'

टीकार्थ—ताल नामका एक वृक्ष होता है इसके सम्बन्ध में दश उद्देशकों कासमुदायरूप प्रथम वर्ग है इस वर्ग का नाम तालवर्ग है, जिनके फलों के मध्यमें एक गुठली होती है ऐसे आम, जम्बू निम्ब आदि वृक्ष एकास्थिक कहलाते हैं इनके सम्बन्ध में जो दश उद्देशकों का समुदाय-

भावीसभा शतकना प्रारंभ—

अेकवीसभा शतकनुं निरूपणु करीने उवे अवसरप्राप्त ताड विगेरे वृक्षे साथे संभंध राभववावाणा आ २२ भावीसभा शतकना प्रारंभ करवामा आवे छे. भावीसभा शतकना विषयने अताववावाणी गाथा सूत्रकारे कही छे ते आ प्रभाणु छे--'तालेगट्टियबहुवीयगा य' इत्यादि-

टीकार्थ—ताड नामनुं वृक्ष थाय छे. ते संभंधी दश उद्देशाअेना समुदायरूप पहिले वर्ग छे. तेनुं नाम ताल वर्ग छे. १ अेना इणोनी अंहर अेक गोठली डोय छे, अेवा-आंआ-अणूडा, लीमडो, विगेरे वृक्षे अेक अस्थिवाणा कडेवाय छे. तेना संभंधमां दस उद्देशाअे इय अे समुदायरूप वर्ग छे ते

बीजानि फलमध्ये येषां ते बहुबीजका वृक्षाः, ते चास्थिकतिन्दुकवदरकपित्था-
दयः, तद्विषयकस्तृतीयो वर्गः । 'गुच्छा य' गुच्छाश्च गुच्छा वृन्ताकी प्रभृतय स्तद्वि-
षयको वर्गः चतुर्थः । 'गुम्म' गुल्माः सिरियक नवमालिकाकोरण्टकादयः, तद्विषयको
वर्गः पञ्चमः । 'वल्ली य' वल्ली च वल्लयः पूसफली कालिङ्गी तुम्बी प्रभृतयः,
ताः षष्ठे वक्तव्याः, एतद्विषयको वर्गः षष्ठः । ते एते षड्वर्गाः अस्मिन् शतके
'छद्दसवग्गा ए' षड्दशवर्गाः दशोद्देशकात्मका एते अनन्तरोक्ताः षड्वर्गाः ।
'सद्वि पुणहोति उद्देशा' षष्टिः पुनर्भवन्ति उद्देशाः प्रत्येकं वर्गाणां दशोद्देशक-
प्रमाणत्वात् षष्टिरुद्देशका भवन्ति द्वाविंशतिशतके ताळादिकाः षड्वर्गाः प्रत्ये-
कवर्गे मूलकन्दस्कन्धत्वकृशाखाप्रवालपत्रपुष्पफलीजनामका दश उद्देशकाः तथा
च दशानां षट्संख्यया गुणने षष्टिरुद्देशका भवन्तीति गार्थार्थः ।

रूप वर्ग है वह एकास्थिक द्वितीयवर्ग है, जिनके फलों में बहुत बीज
होते हैं वे बहुबीजक वृक्ष हैं जैसे तिन्दुक, कपित्थ आदि इनके सम्बन्ध
में जो दश उद्देशकों का समुदायरूप वर्ग है वह बहुबीजक तृतीयवर्ग
है । गुच्छारूप जो बेगन आदि वनस्पतियां हैं वे गुच्छारूप वनस्पतियां
हैं इनके सम्बन्ध में चतुर्थवर्ग है सिरियक, नवमालिका, कोरण्टक
आदि के सम्बन्ध में पांचवां वर्ग है, पूसफली, कालिङ्गी तुम्बी आदि
के सम्बन्ध में छठा वर्ग है इस प्रकार के ये छहवर्ग इस शतक में हैं ।
'छद्दसवग्गा' इत्यादि एक एक वर्ग १०-१० उद्देशात्मक होने से कुल
उद्देश यहाँ ६० हैं । इन एक एक वर्ग के उद्देशकों के नाम इस प्रकार

एकास्थिक, नामने णीणे वर्गं छे. २ जेना इणोभां धणु णीण डोय छे ते
णडुणीण वाणा वृक्षा कडेवाय छे. जेम डे-(तिहक) डोडुं विगेरे आना
संभंधमां दश उद्देशाओना समुदाय इय जे वर्गं छे, ते णडुणीणक'
नामने त्रीणे वर्गं छे. शुग्छाइय जे रिंगणु विगेरे वनस्पति छे, ते शुग्छा-
इय वनस्पति कडेवाय छे. ते संभंधी योथो वर्गं छे. सिरियक, नवमालिका,
कोरण्टक, विगेरे संभंधी पांचमो वर्गं छे. पूसकणी, कालिगडी, तुम्भडी,
वगेरेना संभंधमां छहो वर्गं छे. आ रीते आ शतकमां दस वर्गं छे.

'छद्दसवग्गा' इत्यादि-एक एक वर्गना १० १० दस दस उद्देशाओ छे.
आ रीते छ वर्गना कुल ६० साधठ उद्देशा थाय छे. आ एक एक उद्देशा-

॥ अथ प्रथमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

अथ बलयवनस्पतिजातीयतालतमालादिवनस्पतिस्वरूपमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी—अह भंते ! तालतमालतकलितेतलिसालसरलसारगल्लाणजावईकेयईकदलीचम्—रुक्खगुंतुरुक्खहिंगुरुक्खलवंगरुक्ख पूयफली खज्जूरी नालिएरीणं, एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति, ते णं भंते ! जीवा कओहिंतो उववज्जंति । एवं एत्थ त्रि मूलादीया दस उद्देसगा कायन्वा जहेव सालीणं नवरं इमं णणत्तं मूले कंदे खंधे तथाए साले य एएसु पंचसु उद्देससु देवो न उववज्जइ । तिन्नि लेस्साओ । ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दसवाससहस्साइं उवरिल्लेसु पंचसु उद्देसएसु देवो उववज्जइ चत्तारि लेस्साओ, ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं ओगाहणा मूले कंदे धनुहपुहुत्तं खंधे तथाए साले य गाउय पुहुत्तं पवाले पत्ते धणुहपुहुत्तं पुप्फे हत्थपुहुत्तं फले बीए य अंगुलपुहुत्तं सव्वेसिं जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ भागं । तैसं जहा सालीणं । एवं एए दस उद्देसगा ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावदेव मवादीत् अथ भदन्त । तालतमालतकलितेतलिसालसरलसारकल्याण जावतीकेतको—कदलीचर्मवृक्षगुन्दवृक्षहिंगुवृक्ष—लवंगवृक्षपूगफलीखजूरीनारिकेरीणाम् एतेषां खल्ल ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति ते खल्ल भदन्त । जीवाः कुतः उत्पद्यन्ते । एवमत्रापि मूलादिकाः दशोद्देशकाः कर्तव्या यथैव शालीनाम् नवरमिदं नानात्वम्—मूले कन्दे स्कन्धे त्वचि शाले च पतेषु पञ्चसु उद्देशकेषु देवो नोत्पद्यते । तिस्रो लेश्याः । स्थिति जघन्येन अन्त-

से हैं—मूलोद्देशक१ कन्दोद्देशक२ स्कन्धोद्देशक३ त्वगुद्देशक४ शाखोद्देशक५ प्रवालोद्देशक६ पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ फलोद्देशक९, बीजोद्देशक१०, इस प्रकार का यह गाथा का अर्थ है ।

मोना नामो आ प्रभाणे छे. मूलोद्देशक१ कंदोद्देशक२, स्कंधोद्देशक३, त्वगुद्देशक४, शाखोद्देशक५ प्रवालोद्देशक६ पत्रोद्देशक७ पुष्पोद्देशक८ कंदोद्देशक९ भीजोद्देशक१० आ प्रभाणे आ गाथानो अर्थ छे’

सुहृत्तम् उत्कर्षेण दशवर्षसहस्राणि उपरितनेषु पञ्चसु उद्देशकेषु देव उत्पद्यते, चतस्रो-
 ल्लेख्याः स्थितिर्जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कर्षेण वर्षपृथक्त्वम्, अवगाहना मूले कन्दे
 धनुःपृथक्त्वम् स्कन्धे त्वचि शाले च गव्यूत पृथक्त्वम् प्रवाले पत्रे च धनुःपृथक्त्वम्,
 पुष्पे हस्तपृथक्त्वम् फले बीजे चाङ्गुलपृथक्त्वम् । सर्वेषां जघन्येन अङ्गुल-
 स्यासंख्येयभागम्, शेषं यथा शालीनाम् । एव येते दशउद्देशकाः ॥सू०१॥

॥ द्वाविंशतिशतके प्रथमो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र यावत्
 सगवतः समवसरणमभूत् परिषत् निर्गता, धर्मोपदेशो भगवता दत्तः धर्मकथा
 श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता, तदनन्तरं भगवन्तं वन्दित्वा नमरियत्वा ऊर्ध्वजानुः
 इत्यादि विशेषणयुक्तः प्राञ्जलिपुटो गौतमः, एतदन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवति
 किमवादीत् गौतमो भगवन्तम् ? तत्राह—‘अह’ इत्यादि । ‘अह भंते’ अथ भदन्त ।

अब सूत्रकार बल्यञ्जनस्पति जाति की जो ताल तमाल आदि
 वनस्पतियां हैं उनके स्वरूप का कथन करते हैं—‘रायगिहे जाव एवं
 वयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—राजगृह नगर में भगवान् से गौतम ने ऐसा कहा—ऐसा
 यहाँ यावत् शब्द से इस पाठ का ग्रहण हुआ है—‘भगवान् का सम-
 वसरण हुआ, परिषत् अपने २ स्थान से निकली, धर्मोपदेश भगवान् ने
 दिया धर्मकथा को सुनकर परिषत् पीछे चली गई इसके बाद भगवान्
 को वन्दना करके, उन्हें नमस्कार करके, ऊर्ध्वजानु हुए’ गौतम ने दोनों
 हाथ जोड़कर भगवान् से ऐसा पूछा—क्या पूछा ? सो वही अब स्पष्ट

इसे सूत्रकार वनस्पतिनी जतना जे ताल, तमाल वगैरे वनस्पतियो
 छे, तेना स्वरूपतुं कथन करे छे. ‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि—

टीकार्थ—राजगृहनगरमां भगवानने गौतम स्वामीञ्जे आ प्रभाषे
 पूछथुं अडिं यावत् शब्दथी आ प्रभाषेने पाठ अडिषु कराये छे. ‘राजगृ-
 नगरमां भगवाननुं सगवसरण थयुं. परिषत् भगवानने वंदना करवा नगर-
 नी अडार नीकणी, भगवाने तेञ्जाने धर्मदेशना आपी. धर्मदेशना सांभ-
 णीने परिषद् भगवानने वंदना नमस्कार करीने पोतपोताने स्थाने पाछी
 गृह. ते पछी भगवानने वंदना नमस्कार करीने ऊर्ध्वजानु वाणा गौतम
 स्वामीञ्जे अन्ने हाथ जोडीने धरुा न विनय साथे प्रभुने आ प्रभाषे पूछथुं

‘ताल’ ताली नामातिदीर्घो वृक्षविशेषः ‘तमाल’ तमालनामको वन्यो वृक्षः
 ‘तक्कलि’ तक्कलिनामको वृक्षविशेषः ‘तेतलि’ तेतलिर्वृक्षविशेषः ‘साल’ शालो
 वृक्षविशेषः ‘सरल’ सरलो वृक्षविशेषः ‘सारगल्लाण’ सारकल्याणो वृक्षविशेषः
 ‘जावई’ जावती वृक्षविशेषः ‘केयई’ केतकी पुष्पवृक्षविशेषः ‘कदली’ कदली-
 वृक्षः ‘चर्मरुक्ख’ चर्मवृक्षः चर्मवत् स्निग्धः ‘गुंदरुक्ख’ गुन्दवृक्षः
 ‘हिंगुरुक्ख’ ‘हिंगुकवृक्षः ‘लवंगरुक्ख’ लवङ्गवृक्षः ‘पूयफली’ पूगफली वृक्षः
 सुपारीति प्रसिद्धः ‘खज्जूरी’ खजूरी खजूर वृक्षः ‘नालएरी’ नारिकेलवृक्षः, एते
 वलयवनस्पतिजातीया वृक्षास्तेषाम् ‘एएसि णं जे जीवा’ एतेषामुपरिनिर्दिष्टा-
 नाम् तालादि नारिकेलान्तानां वृक्षाणां खलु ये जीवाः ‘मूलत्ताए वक्कमंति’
 मूलतया-मूलरूपेण एतेषां वृक्षाणाम्, अवक्रामन्ति समुद्भवन्ति ‘ते णं भंते ! जीवा’
 ते खलु एतेषां वृक्षाणाम् मूलतया समुत्पन्नाना जीवाः ‘कओहिंते उववज्जंति’
 केभ्यः स्थानविशेषेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । ‘एवं एत्थ वि मूलादीया
 दस उद्देसगा कायव्वा जहेव सालीणं’ एवमत्रापि दश मूलकन्दस्कन्धत्वक्

किया जाता है ‘अह भंते ! ताल-तमाल-तक्कलि-तेतलि-साल-सरल-
 -सारगल्लाणं जाव०’ हे भदन्त ! जो थे ताल, तमाल, तक्कलि, तेतलि,
 साल, सरल-देवदारु, सारगल्ल यावत् केतकी-केवड़ा, कदलीकेला,
 चर्मवृक्ष, गुंदवृक्ष, हिंगुवृक्ष, लवंगवृक्ष, सुपारी के वृक्ष, खजूर के वृक्ष
 और नारियल के वृक्ष हैं सो इन वृक्षों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न
 होते हैं, वे कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु
 कहते हैं-‘एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा कायव्वा जहेव सालीणं’
 हे गौतम ! शालिवर्ग के जैसा यहां पर भी मूलादिक दश उद्देशक

-अहभते ! ताल-तमाल तक्कलि, तेतलि, साल सरल सारगल्लाणं जाव
 डे लगवन् ने आ ताड, तमाल, तच्छली, तेतलि, साल, सरल-
 सारगल्ल, यावत् केतकी, केवडा, कदली, (केण) चर्मवृक्ष, गुंदवृक्ष (गुंदानाआड)
 हिंगनाआड लवंगना आड सोपारीना आडो अजुरीना आडो अने नारीयेसना
 आडो छे, आ षथा आडोना भूण संपंधी ने एवे उत्पन्न थाय छे, तेओ
 क्यांथी आपीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे ई-
 ‘एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा कायव्वा जहेव सालीणं’ डे गौतम !
 शाली वर्गना कथन प्रमाणे अहियां पणु भूण विगेरे दस उद्देशाओ सभ-

शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजनामका उद्देशकाः कर्तव्याः यथैव शास्त्रीनां
शालिकवर्गे यथा मूलादिका बीजान्ताः दशोद्देशका निरूपिता स्तथैव इहापि
मूलादिका बीजान्ता दश उद्देशका वक्तव्याः । तत्र प्रथमो मूलकोद्देशकः, यमा-
श्रित्य मूलतया उत्पद्यमाना जीवाः कुत आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, तिर्यग्भ्यो
मनुष्येभ्य आगत्य अत्रोत्पद्यन्ते इत्युत्तरम्, उत्पत्तिद्वारे-हे भदन्त ! तालादीनां
मूलतया समुत्पद्यमाना जीवा एकसमयेन कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः ।
उत्तरमाह-गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा, त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा

कहना चाहिये-वे दश उद्देशक इस प्रकार से हैं-मूलोद्देशक १ कन्दो-
द्देशक २ स्कन्धोद्देशक ३ त्वगुद्देशक ४ शाखोद्देशक ५, प्रवालोद्देशक ६
पत्रोद्देशक ७ पुष्पोद्देशक ८ फलोद्देशक ९ और बीजोद्देशक १०, इनमें
प्रथम मूलोद्देशक को लेकर ही गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है-
इसमें वे कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं-क्या नरक से
आकर के उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यचगति से आकर के उत्पन्न
होते हैं ? या मनुष्यगति से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या देवगति से
आकरके उत्पन्न होते हैं ऐसा प्रश्न किया गया है ? इसके उत्तर में प्रश्न
ने कहा है-तिर्यच से या मनुष्य से आकरके ही वे इन पूर्वोक्त वृक्षों
के मूलरूप से उत्पन्न होते हैं । हे भदन्त ! ताल आदिकों के मूलरूप
से उत्पद्यमान जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? हे गौतम !
जघन्य से वे एक या दो या तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से वे

जवा ते दस उद्देशाभ्यो आ प्रभाणु छे-मूलोद्देशक १ कंदोद्देशक २ त्वगुद्देशक ४ शाखोद्देशक ५ प्रवालोद्देशक ६ पत्रोद्देशक ७ पुष्पोद्देशक ८ फलोद्देशक ९
बीजोद्देशक १० आ दश उद्देशाभ्यो पैकी पडेला मूलोद्देशाना संभ्रमं
गौतम स्वामीणे प्रभुने अेषुं पूच्छुं के-हे लगवन् तेभ्यो कयांथी आवीने
आमां भूण इपे उत्पन्न थाय छे ? शुं नरकथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?
अथवा तिर्यच गतिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनुष्य गति-
मांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा देवगतिथी आवीने उत्पन्न थाय
छे ? आ प्रभाणु प्रश्न कर्थो छे. आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुणे उच्युं के-तिर्यच
अथवा मनुष्य गतिथी आवीने ज ते लुवे आ पडेला कडेल वृक्षाना भूण
इपे उत्पन्न थाय छे. इरीथी गौतम स्वामी पूछे छे के हे लगवन् ताल
वगेरेना भूणइपे उत्पन्न थनारा लुवे अेक समयमां केटला उत्पन्न थाय
छे ? उत्तर हे गौतम ! जघन्यथी तेभ्यो अेक अथवा जे अथवा त्रणु उत्पन्न
थाय छे अने उत्कृष्टथी तेभ्यो संभ्रयात अने असंभ्रयात इपथी उत्पन्न थाय

असंख्येया वेत्युत्तरम्। अपहारद्वारे-ते मूलजीवा असंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणी पर्यन्तम् यदि प्रतिसमयम् असंख्याता अपि निष्काश्यन्ते तदापि ततो न निष्काशयितुं शक्यते इत्यपहारोऽपि मूलजीवानां वक्तव्यः। अवगाहनाद्वारे-तेषां मूलजीवानां शरीरावगाहना क्रियती प्रज्ञप्तेति प्रश्नः, जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येय-भागम् उत्कृष्टतो धनुःपृथक्त्वम् द्विधनुरारभ्य नवधनुःपर्यन्तमित्युत्तरमिति। बन्धनकद्वारे-ते जीवाः खलु ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धना अबन्धका वेति

संख्यात और असंख्यातरूप से उत्पन्न होते हैं। अपहारद्वार में-प्रभु से गौतम ने ऐसा पूछा है-हे भदन्त। इनके मूल से यदि जीव प्रतिसमय संख्यात या असंख्यात उत्सर्पिणीकाल तक भी असंख्यातेर निकाले जावें तो वे उसमें से कितने काल में पूरे निकाले जा सकते हैं? हे गौतम! यदि प्रतिसमय भी असंख्यात के रूप में संख्यात या असंख्यात उत्सर्पिणी कालतक भी उस में से जीव निकाले जावें-तो भी वे उसमें से पूरे नहीं निकाले जा सकते हैं, उन मूलगत जीवों की शरीर की अवगाहना कितनी कही गई है? हे गौतम! उन मूलगत जीवों की शरीर-अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवें भागप्रमाण और उत्कृष्ट से दो धनुष से लेकर ९ धनुषतक की कही गई है। हे भदन्त। वे मूलगत जीव ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बंधक होते हैं या अबंधक होते हैं? हे गौतम? वे मूलगतजीव ज्ञानावरणीय आदि

छे. अपहारद्वार स'भ'धमां गौतम स्वाभी प्रभुने जेवुं पूछे छे डे-डे लगवन् तेना भूणमांथी जे जेवे। प्रतिसमयमां स'भ'यात अने अस'भ'यात उत्सर्पिणी काण सुधी अस'भ'यातपञ्चाथी कडाडवाभां आवे तो ते डेटला काणमां तेमांथी पूरे पुरा अहार कडाडी शक्य तेम छे? उत्तर-डे गौतम! प्रत्येक सभये जे अस'भ'यात इपथी स'भ'यात अथवा अस'भ'यात उत्सर्पिणी काण सुधी तेमांथी जेवे अहार कडाडवाभां आवे, तो पञ्च ते जेवे तेमांथी पूरे पूरा अहार कडाडी शक्यता नथी. गौतम स्वामीना अश्न-ते भूणमा रडेला जेवेना शरीरनी अवगाहना (स'भा'ध' पडे.जा'ध) डेटली कडी छे? लगवानने। उत्तर डे गौतम! ते भूणमां रडेला जेवेना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी जेक आंगणना अस'भ'यात लाग प्रमाण अने उत्कृष्टथी जे धनुषथी दधने नव धनुष सुधीनी कडी छे. गौतम स्वामीना अश्न-डे लगवन् ते भूणमां रडेला जेवे ज्ञानावरणीय विगेरे कर्मिना अ'ध करनार डाय छे? डे अ'ध'क डाय

મગ્નઃ, વન્ધકા એવ ન તુ અવન્ધકા હ્યુત્તરમ્ । એવં વેદે ઉદયે ઉદીરણાયમપિ
અવગન્તવ્યમિતિ । લેશ્યાદ્વારે-કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા કાપોતિકલેશ્યા ઇતિ
તિસ્રો લેશ્યા મૂલજીવાનામ્, લેશ્યાયાં પદ્મવિંશતિ મૈજ્ઞાઃ । દૃષ્ટૌ-મિથ્યાદૃષ્ટય ઇમે
જીવાઃ । જ્ઞાનદ્વારે-અજ્ઞાનિન ઇમે જીવાઃ । યોગે કેવલં કાયયોગિનઃ, ઉપયોગે
સાકારોપયોગિનોઽનાકારોપયોગિનશ્ચ, એમેવ વર્ણાદ્યારમ્ય ઇન્દ્રિયદ્વારપર્યન્તં દ્વાદ-
શદ્વારેષુ યથાયથં જ્ઞેયમ્ ઇતિ ઇમે મૂલજીવા મૂલાદૌ કિયત્કાલપર્યન્તં તિષ્ઠ-

કર્મો'ં કે બંધક હી હોતે હૈં અબંધક નહીં હોતે હૈં । હસી પ્રકાર કા કથન
કર્મો'ં કે વેદન કે સંબંધ મેં, ઉદય હોને કે સંબંધ મેં ઓર ઉદીરણા કે
સમ્બન્ધ મેં ઓ જાનના ચાહિયે । હે મદન્ત ! વે મૂલગત જીવ કિતની
લેશ્યાઓં વાલે હોતે હૈં ? હે ગૌતમ ! વે મૂલગત જીવ કૃષ્ણ, નીલ,
કાપોત, હન ત્રીનલેશ્યાઓં વાલે હોતે હૈં । હન લેશ્યાઓં કે પૂર્વોક્ત
પદ્ધતિ કે અનુસાર ૨૬ ભંગ હોતે હૈં-વે સ્વ યહાં પર કહના ચાહિયે
'દૃષ્ટિદ્વાર મેં-યે સ્વમસ્તજીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હી હોતે હૈં, જ્ઞાનદ્વાર મેં-યે
અજ્ઞાની હી હોતે હૈં, યોગદ્વાર મેં-યે કેવલ કાયયોગવાલે હી હોતે હૈં,
ઉપયોગ દ્વાર-મેં યે સાકાર અનાકારરૂપ દોનોં પ્રકાર કે ઉપયોગવાલે
હોતે હૈં' એસા સ્વ કથન યહાં પર કરના ચાહિયે હસી પ્રકાર સે વર્ણાદિ
સે લેકર ઇન્દ્રિયદ્વારતક કે ૧૨ દ્વારોં મેં યથાયોગ્ય જાનના ચાહિયે,

છે ? ભગવાનનો ઉત્તર- હે ગૌતમ ! તે મૂળમાં રહેલા જીવો જ્ઞાનાવરણીય
વિગેરે કર્મોના બંધક-બંધ કરનારા જ હોય છે. અબંધક હોતા નથી આ
પ્રભાણુનું કથન કર્મોના વેદનના સંબંધમાં, ઉદયના સંબંધમાં અને ઉદીર-
ણાના સંબંધમાં પણ સમજવું. હે ભગવન્ તે મૂળમાં રહેલા જીવો કેટલી
લેશ્યાઓ વાળા હોય છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
છે કે- હે ગૌતમ ! તેના મૂળમાં રહેલા જીવો કૃષ્ણ, નીલ, અને કાપોત
આ ત્રણ લેશ્યાઓવાળા હોય છે. આ લેશ્યા સંબંધી પહેલા કહેલ પદ્ધતિથી
૨૬ છંવીસ ભંગો થાય છે. તે તમામ ભંગો અહિંયાં કહેવા જોઈએ.

દૃષ્ટિદ્વારમાં-આ બધા જીવો મિથ્યાદૃષ્ટિ જ હોય છે, જ્ઞાનદ્વારમાં-આ
બધા જીવો અજ્ઞાની જ હોય છે યોગદ્વારમાં આ જીવો દેવળ કાયયોગ
વાળા જ હોય છે. ઉપયોગદ્વારમાં-આ જીવો સાકાર-અને અનાકાર રૂપ
બંને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. આ તમામ કથન અહિંયાં કહેવું.
એજ રીતે વર્ણાદિથી લઈને ઇન્દ્રિયદ્વાર સુધીના બારે દ્વારો સંબંધનું વિવે-
ચન યોગ્ય રીતે સમજ લેવું. પ્રશ્ન-હે ભગવન્ આ મૂળના જીવો મૂળ વગે-

न्ती ? ति प्रश्नः, जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालमिति । मूलादौ स्थिता जीवाः पृथिव्यादिकायं गच्छन्ति ततः पुनरागत्य मूले समुत्पद्यन्ते, एवं प्रकारेण कियन्तं कालं मूलमनुसेवन्ते कियन्तं च कालं गत्यागतिं कुर्वन्तीति प्रश्नः, जघन्येन भवद्वयमुत्कृष्टतोऽसंख्यातभवमिति वायुकायपर्यन्तं बोध्यम्, वनस्पति-विकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्येषु पृथक् पृथक्विज्ञेयम्, तच्चोत्पलो देशाद् भणितव्यम् । हे भदन्त ! सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे

हे भदन्त ! ये मूलजीव मूल आदि में कबतक रहते हैं ? हे गौतम ! ये मूलजीव मूल आदि में जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त्तक रहते हैं और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक रहते हैं । हे भदन्त ! ये मूलादि-गत जीव यदि वहाँ से मरकर पृथिवी आदि काय में उत्पन्न हो जावे और फिर वहाँ से भी मर कर पुनः मूल आदि में उत्पन्न हो जावे तो इस प्रकार से मरकर पुनः वहाँ उत्पन्न हो कर फिर वे वहाँ कितने कालतक रहते हैं और इस प्रकार से वे गमनागमन कबतक करते रहते हैं ? हे गौतम ! वे इस प्रकार से कम से कम दो भवग्रहणतक और उत्कृष्ट से असंख्यात भवग्रहणतक वहाँ रहते हैं और गमनागमन क्रिया करते हैं । इसी प्रकार से वनस्पति-विकलेन्द्रिय, तिर्यचपंचेन्द्रिय एवं मनुष्य इन सब में उत्पन्न होकर पुनः वहाँ उत्पन्न होकर रहने का काल जानना चाहिये यह सब कथन उत्पल उद्देश में पीछे प्रकट किया

रेमां कथां सुधी रडे छे । लगवाने। उत्तर-डे गौतम ! आ मूणना लुवो मूण वगेरेमां जघन्यथी अक अंतर्मुहूर्त्त सुधी रडे छे, अने उत्कृष्टथी असंख्यात काण सुधी रडे छे. गौतम स्वामीने प्रश्न-डे लगवन् आ मूण विगेरेमां रडेला लुवो जे त्यांथी मरीने पृथ्वीकाय विगेरेमां जे उत्पन्न थध लय अने पाछा त्यांथी पणु मरीने इरीथी मूण विगेरेमां उत्पन्न थध लय. तो आ रीते मरीने इरीथी त्यांज उत्पन्न थधने तेज्यो त्यां डेटेला काण सुधी रडे छे ? अने आ रीते तेज्यो अवर जवर कथां सुधी करता रडे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे डे-डे गौतम ! तेज्यो आ रीते ज्योछामां ज्योछा जे लवथडणु सुधी अने उत्कृष्टथी असंख्यात लवथडणु सुधी त्यां रडे छे, अने गमनागमन-अवर जवर करता रडे छे. आज रीते वनस्पतिकाय, विकलेन्द्रिय, तिर्यन्थ, पंचेन्द्रिय, अने मनुष्य आ अथामां उत्पन्न थधने इरीथी त्यांज उत्पन्न थधने रडेवाने काण समजवे। आ तमाम वणुन उत्पल उद्देशामां पडेला कडेल छे. त्यांथी समल देवुं.

सखाः मूलादिजीवतया समुत्पन्नपूर्णाः किमिति प्रश्नः, असकृत् अनन्तवारं
 वेत्युत्तरम् । एवमेव मूलादेशकवत् कन्दकोदेशकोऽपि शालिवर्गवत् अध्येतव्यः,
 एवमेव स्कन्धोद्देशकोऽपि एवमेव त्वगुद्देशोऽपि एवमेव शाखोद्देशकोऽपि एवमेव
 प्रवालोद्देशकोऽपि एवमेव पत्रपुष्पफलबीजोद्देशका अपि कर्तव्या ज्ञातव्याश्चेति
 शालिवर्गवत् सर्वे उद्देशका मूलस्कन्धस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता
 दशोद्देशका वक्तव्याः तत्र शालिकवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्वर्णयितुमाह—
 'नवरं' इत्यादि । 'नवरं इमं पाणत्तं' नवरं-केवलम् इदं नानात्वं-भेदः
 शालिवर्गापेक्षया द्वाविंशतिशतकीं प्रथमादिवर्गेषु तथाहि—'मूले कंदे खंधे तथाए
 साले य मूले कन्दे स्कन्धे त्वचि शाखायां च 'एषु पंचसु उद्देशगेषु' एतेषु उप-

गया है । हे भदन्त ! स्वस्त प्राण, स्वस्तभूत, स्वस्तजीव, और
 स्वस्तसत्त्व क्या मूल आदि के जीव रूप से उत्पन्न हो चुके हैं ? हां,
 गौतम ! ये स्वस्त प्राण आदि मूल आदि में जीवरूप से अनेक बार
 या अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । इस प्रकार के इस शालिवर्गगत
 मूलोद्देश के जैसा कन्दकोद्देश भी कहना चाहिये इसी प्रकार से
 स्कन्धोद्देशक, त्वगुद्देशक, शाखोद्देशक, प्रवालोद्देशक और पत्र, पुष्प,
 फल, एवं बीज सम्बन्धी उद्देश भी जनना चाहिये । शालिवर्ग के जैसा
 ही ये सब मूल, कन्द, स्कन्ध आदि १० उद्देश स्वतः बनालेना चाहिये
 परन्तु इस वर्ग में शालिवर्ग की अपेक्षा से जो भिन्नता है उसे सूत्रकार
 ने 'नवरं' इस पद द्वारा इस प्रकार से स्पष्ट किया है—कि इस २२ वे
 शतक के प्रथमादिवर्गों में पूर्वोक्त शालिवर्ग की अपेक्षा मूल, कन्द,

गौतम स्वामीने प्रश्न-हे भगवन् स्वस्त प्राणो, स्वस्त भूतो स्वस्त जीवो
 स्वस्त सत्त्वो मूल विगोरेना एव इपे शुं पडेलीं उत्पन्न थर्
 चूक्या छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभु कडे छे के-डा गौतम ! आ स्वस्त
 प्राणो, विगोरे मूल विगोरे मूल विगोरेमां एव इपथी अनेक वार अथवा
 अनंतवार उत्पन्न थर् चूक्या छे. आ रीते आ शाखी वर्गमां कहेल मूलो-
 द्देशक प्रमाणे कंदोद्देशक पणु समज्यो. अने ओर रीते स्कंधोद्देशक, त्वगु-
 द्देशक, शाखोद्देशक, प्रवालोद्देशक, अने पत्र, पुष्प, इण अने बीज संबन्धी
 उद्देशाओ पणु समज्यो.

शाखीवर्ग प्रमाणे अ आ तमाम मूल-कंद स्कंध-विगोरे १० उद्देशाओ
 स्वयं बनावी देवा. परंतु आ वर्गमां शाखी वर्गनी अपेक्षाओ-मूल, कंद,

યુક્તેષુ મૂલાદિશાખાન્તપશ્ચોદેશકેષુ 'દેવો ન ઉવવજ્જઙ્ઙ' દેવો નોત્પદ્યતે, મૂલાદિશાખાન્તપશ્ચસ્થાને દેવાનામુત્પત્તિર્ન ભવતિ, અનેન પ્રવાલાદિપશ્ચસ્થાનેષુ દેવોત્પત્તિર્ભવતીતિ સિદ્ધમ્' અશુભસ્થાનેષુ દેવોત્પત્તેરનમ્હ્યુપગમાત્ શુભેષ્વેવ સ્થાનેષુ દેવોત્પત્તેરિતિ । યદ્યપિ શાલિવર્ગેષ્વપિ મૂલાદૌ દેવોત્પત્તે નિષેધઃ ક્રુત ઇહાપિ તદેવ નિપિધ્યતે ઇતિ ન વૈલક્ષણ્યં કિન્તુ સમત્વમેવ, તથાપિ-एतावदंशे समत्वेऽपि वैलक्षण्यस्य सद्भावो विद्यते एव, તથાહિ-શાલિકવર્ગે પુષ્પાદૌ દેવોત્પત્તિઃ કથિતા ઇહ તુ પ્રવાલાદારમ્ય વીજાન્તેષુ એશ્વસુ સ્થાનેષુ દેવોત્પત્તે રગ્રે પ્રતિપાદનાદસ્ત્યેવ વૈલક્ષણ્યમ્. અપિ ચ ઇદમપિ નાનાતામ્ 'તિન્નિ લેસ્સામો' તિસ્સો લેશ્યાઃ

स्कन्ध, त्वक् और शाखा इन पांच उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति होने का अभाव कहा गया है, अतः इस कथन से प्रवाल, पत्र पुष्प, फल बीज इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति होती है ऐसी बात सिद्ध हो जाती है देवों की उत्पत्ति अशुभस्थानों में नहीं होती है-किन्तु शुभ स्थानों में ही होती है-यद्यपि शालिवर्ग आदि वर्गों में मूल आदिकों में देवों की उत्पत्ति होने का निषेध किया ही गया है और यहाँ पर भी वही बात कही गई है अतः इससे कुछ भिन्नता तो आती नहीं है इस कथन में-समानता ही आती है अतः फिर इसके कहने की क्या आवश्यकता पड़ी ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि इतने अंशमें भले ही समानता रहे, तब भी विलक्षणता का तो सद्भाव है ही जैसे-शालिक वर्ग में पुष्प आदि स्थानों में देवों की उत्पत्ति कही गई है और यहाँ प्रवाल से लेकर बीजान्त पांच स्थानों में देवों की उत्पत्ति कही जाने

સ્કંધ ત્વક્ અને શાખા આ પાંચ ઉદ્દેશાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિનો અભાવ કહેલ છે. જેથી આ કથનથી પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ ફળ અને બીજા આ ઉદ્દેશા શાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ વાત સિદ્ધ છે દેવોની ઉત્પત્તિ અશુભ સ્થાનોમાં થતી નથી. પરંતુ શુભ સ્થાનોમાંજ થાય છે. જે કે શાલી વિગેરે વર્ગમાં મૂળ વિગેરેમાં દેવોની ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ કરેલ છે, અને અહિંયાં પણ એજ વાત કહી છે. જેથી આમાં કંઈ બુદ્ધાપણુ આવતુ નથી. આ કથનમાં સરખાપણુ' જ આવે છે. તો પછી પાણુ આ કથન કહેવાની શી જરૂર પડી ? આ શંકા નો પ્રત્યુત્તર એ છે કે-આટલા અંશમાં સરખા પણુ' ભલે હોય તો પણ વિલક્ષણપણુ તો છે જ જેમકે-શાલી વિગેરે વર્ગમાં પુષ્પો વગેરે સ્થાનોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી છે, અને અહિંયાં પ્રવાલથી લઈને બીજા સુધીના પાંચ સ્થાનોમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહેવામાં

સૂઠાદિશાખાન્તજીવાનાં કૃષ્ણનીલકાપોતિકાઃ 'ઠિતી જઘન્નેણં અંતોઘુહુત્તં ઉત્ક્રો-
સેણં દસત્રાસસહસ્સાઈં' સ્થિતિમૂલાદિજીવાનામ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્ ઉત્કર્ષેણ
દશવર્ષસહસ્રાણિ, શાલિપ્રકરણે જઘન્યા સ્થિતિરન્તર્મુહૂર્ત્તપ્રમાણા ઉત્કૃષ્ટા
સ્થિતિર્વર્ષપૃથક્ત્વરૂપા કથિતા, ઇહ તુ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિર્દશવર્ષસહસ્રપરિમિતા
કથિતા ઇતિ ભવત્પુમયોઃ સ્થાનયો વલક્ષણ્યમ્ । 'ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુદ્ધુહુત્તં'
અગાહના મૂલે કંદે ચ ધનુઃપૃથક્ત્વં, ફલકન્દજીવાનામ્ શરીરાવગાહના
ધનુઃ પૃથક્ત્વમ્, દ્વિધનુરારભ્ય નવધનુઃપર્યન્તમ્ । શાલિકવર્ગે શરીરાવગાહના
જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંખ્યેયમાગા ઉત્કૃષ્ટતો ધનુઃપૃથક્ત્વમાત્રં સર્વેષાં મૂલાદીનાં

વાલી હૈ હસ અપેક્ષા હસ કથન મેં ભિન્નતા આતી હી હૈ-તથા હસ
પ્રકાર સે મી યહાં વિલક્ષણતા આતી હૈ-'તિન્નિ લેસ્સાઓ' મૂલ સે લેકર
શાખાતક કે જીવોં કે કૃષ્ણ, નીલ ઓર કાપોત યે તીન લેશ્યાઈ કહી
ગઈ હૈં તથા ઇનમેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ કા અભાવ મી કહા ગયા હૈ સ્થિતિ
જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી એવં ઉત્કૃષ્ટ સે દસ હજાર વર્ષ કી કહી
ગઈ હૈ એવં બાકી કે પ્રવાલ આદિ પાંચ ઉદેશકોં મેં દેવોં કી ઉત્પત્તિ
ઓર ચાર લેશ્યાઓં કા કથન કિયા ગયા હૈ તથા કિ શાલિપ્રકરણ મેં
જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨ વર્ષ સે લેકર ૯ વર્ષ
તક કી કહી ગઈ હૈ હસ પ્રકાર સે ઇન દોનોં સ્થાનોં મેં ભિન્નતા હૈ ।
'ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુદ્ધુહુત્તં' મૂલ એવં કન્દ ગત જીવોં કી અવ-
ગાહના ૨ ધનુષ સે લેકર ૯ ધનુષ તક કી કહી ગઈ હૈ તથા કિ શાલિ-
કવર્ગ મેં સબ મૂલાદિકોં કી શરીરાવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ કે

આવશે. આ અપેક્ષાએ આ કથનમાં લિખપણુ આવે જ છે. તથા આ રીતે
પણુ અહીં વિલક્ષણપણુ આવે છે, 'તિન્નિ લેસ્સાઓ' મૂળથી લઈને શાખા
સુધીના ઊવોમાં કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓ કહી છે,
તથા તેમાં દેવોની ઉત્પત્તિનો અભાવ પણુ કહ્યો છે. સ્થિતિ જઘન્યથી અન્ત-
ર્મુહૂર્ત્ત સુધીની અને ઉત્કૃષ્ટથી હજાર વર્ષની કહી છે. અને બાકીના પ્રવાલ
વિગેરે પાંચ ઉદેશ્યાઓમાં દેવોની ઉત્પત્તિ અને ચાર લેશ્યાઓનું કથન કરેલ
છે. શાલી પ્રકરણમાં જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨ બે
વર્ષથી લઈને ૯ નવ વર્ષ સુધીની કહી છે. એ રીતે આ બન્ને સ્થાનોમાં
લિખપણુ છે. 'ઓગાહના મૂલે કંદે ધણુદ્ધુહુત્તં' મૂળ અને કંદમાં રહેલા ઊવોની
અવગાહના ૨ બે ધનુષથી ૯ નવ ધનુષ સુધીની કહી છે. અને શાલી પ્રકરણમાં
મૂળ વિગેરે બધાના શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળાના અસંખ્યાયમાં

कथितम्, इह तु पृथक् पृथगिति भवत्येव उभयत्रापि वैलक्षण्यमिति। 'खंधे तथापि साले य गाडयपुहुत्तं' स्कन्धे त्वचि शाखायां च गव्युतपृथक्त्वमित्यर्थः 'द्विक्रोशादारभ्य नवक्रोशपर्यन्तं स्कन्धत्वकशाखानाम् अवगाहना अत्रापि शक्तिवर्गापेक्षया वैलक्षण्यमुन्नेयम्। 'प्रवाले पत्रे धनुषपुहुत्तं' प्रवाले पत्रे च धनुषपृथक्त्वमवगाहना कोमलपत्रम्-अविक्रशिताऽऽयवं वा पत्रं-प्रवालस्तरिमन्, प्रस्फुटितावयवे पत्रे च धनुषपृथक्त्वमवगाहना, 'पुष्पे हस्तपुहुत्तं' पुष्पे हस्तपृथक्त्वम् द्विहस्तादारभ्य नवहस्तपरिमिताऽवगाहना कथिता 'पुष्पे फले बीज्य अंगुलपुहुत्तं' पुष्पे फले बीजे चाङ्गुलपृथक्त्वम् फलबीजयोरवगाहना अङ्गुलद्वयादारभ्य नवाङ्गुलपर्यन्ता। उपर्युक्ताः सर्वा अपि अवगाहना उत्कृष्टतः प्रदर्शिताः जघन्यामवगाहनां तु स्वयमेव सूत्रे कथयति 'सव्वेसि' इत्यादि। 'सव्वेसि जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' सर्वेषां मूलकन्दस्कन्धत्वकशाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजानाम् अवगाहना जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम् अङ्गुलस्यासंख्येयभागमात्रा सर्वेषामवगाहनेति उत्कृष्टाऽवगाहना तु विविच्य सर्वेषां यथा-

असंख्यातवे भाग प्रमाण तक और उत्कृष्ट से २ धनुष से ९ धनुष प्रमाण तक की कही गई है पर यहां वह पृथक् २ रूप से कही गई है जैसे-स्कन्ध, त्वचा और शाखा की १ गव्युति पृथक्त्व, प्रवाल एवं पत्र की धनुष पृथक्त्व, पुष्प की हस्तपृथक्त्व, फल और बीज की अंगुल पृथक्त्व पत्र में जबतक अवयव विक्रशित नहीं होते हैं तब तक तो वह प्रवाल कहा गया है और जब उसमें अवयव प्रकट हो जाते हैं तब वह पत्र कहा जाता है। यह सब कथन जघन्य अवगाहना को लेकर नहीं किया गया है किन्तु उत्कृष्ट अवगाहना को लेकर ही किया गया है अतः इन सब की जघन्य अवगाहना 'अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' अंगुल के असंख्यात वे भाग प्रमाण है ऐसा जानना चाहिये।

भाग प्रमाण सुधी अने उत्कृष्टथी २ अ धनुषथी नव धनुष प्रमाण सुधीनी कडी छे. परंतु अडियां ते दरेकनी जुदा जुदा ३पथी कडी छे. जेम इ-शाखानी १ अेक गव्युति (जेगाडथी लड नव गाड) पृथक्त्व, प्रवाल अने पत्रनी धनुष पृथक्त्व, पुष्पनी हाथ पृथक्त्व अने धीजनी आंगण पृथक्त्व, पत्रमां ज्यां सुधी अवयवे विकास पायता नथी त्यां सुधी तेने प्रवाल-धूपण कडेवाभां आवे छे, अने ज्यारे तेमां अवयव प्रकट छथ जय छे, त्यारे तेने पान कडेवाभां आवे छे, आ तमाम कथन जघन्य अवगाहनेने लधने कडेल नथी परंतु उत्कृष्ट अवगानाना संभधमां ज कडेल छे. तेथी आ धधानी जघन्य अवगाहनेना 'अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' आगणना असंख्यातभा भागं

यथं सूत्रे एव प्रदर्शिता इति । सेसं जहा सालीणं' शेषं यथा शालीनाम् शालिक-
प्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तत् सूत्रे एव प्रदर्शितम् यत् शिष्टम् तत् सर्वं शालिक-
वर्गवदेव द्रष्टव्यम् । इह भवति प्राचीन गाथा—

‘पत्ते पवाले पुष्फे, फले य वीए य होइ उववाओ ।

रुक्खेसु सुरगणाणं पशस्तरसवण्णगंधेसु ॥१॥

छाया—पत्रे पवाले पुष्पे फले च बीजे च भवति उपपातः ।

वृक्षेषु सुरगणानां प्रशस्तरसवर्णगन्धेषु ॥१॥इति ।

सुरगणानां देवानामुत्पादः—उत्पत्तिः प्रशस्तरसवर्णगन्धवतां वृक्षाणां पत्रे
पवाले बीजे च भवति योऽयं प्रशस्तरसवर्णगन्धवान् वृक्षो भवति तस्य पवाला-
दारभ्य बीजान्तेषु देवानामुत्पत्ति भवति नान्यत्र मूलादिपञ्चके इति भावः । ‘एवं

‘सेसं जहा सालीणं’ इस पाठ से सूत्रकार ने यह प्रकट किया है कि
शालिक प्रकरण की अपेक्षा इस प्रकरण में जो भिन्नता है वह तो हमने
सूत्र में ही प्रकट कर दी है पर जहां कोई भिन्नता नहीं है वह सब
शालिकप्रकरण ही जैसा है भतः उसे प्रकट नहीं किया गया है । यहाँ
प्राचीन-गाथा ऐसी है—‘पत्ते पवाले पुष्फे’ इत्यादि ।

इस गाथा द्वारा यह प्रकट किया गया है कि देवों का उत्पाद
प्रशस्त रस, वर्ण, गन्ध वाले वृक्षों के पत्र में, पवाल में, पुष्प में, फल
में और बीज में होता है उनके मूल में, कन्द में, स्कन्ध में, त्वक् में
और शाखा में नहीं होता है । ‘एवं एए दस उद्देसगा’ इस प्रकार से

प्रमाण सुधीनी छे. तेम समञ्जुं. सेसं जहा सालीणं' आ पाठथी सूत्रकारे
ओ प्रकट करेले छे के-शाली प्रकरणुनी अपेक्षाओ आ प्रकरणुमां ओ इरक्षार
छे, ते तो सूत्रमांज् अतावेले छे. परंतु ज्यां इरक्षार नथी. ते तमाम शाली
प्रकरणुनी जेम ज् समञ्जवातुं छे तेथी ते लाग अर्थ विस्तार लयथी अडिं
कडेले नथी. अडियां प्राचीन गाथा आ प्रमाणे छे—‘पत्ते पवाले पुष्फे’ इत्यादि
आ गाथाथी ओ अतावेले छे के-देवानो उत्पाद प्रशस्त रस, वर्णुं. गन्ध
वाणा वृक्षाना पानमां, कूपणोमां, पुष्पोमां, कृणोमां अने धीलेमां, थाय छे,
तेना भूणमां, कंदमां, स्कंधमां, छालमां, अने शाखा-डाणोमां थते नथी.
‘एवं एए दस उद्देसगा’ आ रीते आ ताद नामना पडेला वर्णमां भूण, कंद,

एए दस उद्देशगा' एवम्-उपरोक्तवर्णितमूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्प-
फलबीजप्रकारेण एते दश उद्देशका भवन्ति तालनामकप्रथमवर्गे इति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषिणः—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य—जैनधर्मद्विवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकारख्यायां
व्याख्यायाम् द्वाविंशतिशतकस्य
तालनामकः प्रथमवर्गः
॥ समाप्तः २२-१ ॥

प्रवाल, इस ताल नाम के प्रथमवर्ग में मूल, कन्द, स्कन्ध, त्वक्, शाखा,
पत्र, पुष्प, फल एवं बीज इस प्रकार के ये १० दश उद्देश होते हैं।सू० १।
जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बावीसवें शतक का
॥ ताल नामका प्रथमवर्ग समाप्त ॥२२-१॥

स्कन्ध, त्वक्, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, इण अने धीज ओ रीते इस
उद्देशाओ डोय छे. ॥सू०॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बावीसभा शतकने ताल नामने पडेले।
वर्ग समाप्त ॥ २२-१ ॥

अथ द्वितीयो निम्ब नामको वर्गः प्रारभ्यते ॥

प्रथमं तालवर्गव्याख्यायावसरप्राप्तोद्वितीयैकास्थितिकवनस्पतिजातीयवर्ग-
प्रारभ्यते तस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! निंबं’ इत्यादि,

मूलम्—अह भंते ! निंबं जंबु कोसंब ताल अंकोल्ल पीलु
सेलु सल्लई मोयई मालुय बउल पलास करंज पुत्तंजीवग
अरिट्टु विहेलग हरिडग भल्लाय उवेभरिय—खीरणी धायईपियाल-
पूइ णिंबसण्ह थ पासिय सीसव असणपुन्नाग नागरुक्ख-
सीवणणी असोगाणं एएसिं णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति ते
णं जीवा कओहिंतो उववज्जंति० एवं मूलादीया दस उद्देशगा
कायव्वा निरवसेसं जहा तालवग्गो’ ॥सू० २॥

॥ बाचीसइमे सए बीतीओ वग्गो समत्तो ॥२॥

छाया—अथ भदन्त ! निम्बाम्रजम्बू कोशम्ब ताल अंकोलय पीलु सेलुक
सल्लकी मोचकी मालुकवकुळपलासकरंजपुत्रजीवकारिष्टविमीतकहरीतकी भल्ला-
तक उवेम्भरिका क्षीरणी धातकी प्रियालपूतिनिम्बसण्हकपासिकशिषपाऽशन-
पुन्नाग वृक्ष श्रीपर्यशोकानाम् एतेषां खल्ल भदन्त ! ये जीवा मूलतयाऽऽक्राम-
न्ति ते खल्ल जीवाः कुत उत्पद्यन्ते एवं मूलादिका दश उद्देशकाः कर्तव्या निवशेषं
यथा तालवर्गः ॥सू० १॥

इति द्वाविंशतितमे शतके द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥

निम्ब नामक द्वितीय वर्ग

प्रथम तालवर्ग का कथन करके अब सूत्रकार अवसर प्राप्त दूसरे
वर्ग का प्रारंभ करते हैं—‘अह भंते ! निंबं’ इत्यादि ।

निम्ब नामना धीण वर्गोना प्रारंभ-

पडेला ताल वर्गंतुं कथन करीने हवे सूत्रकार अवसरप्राप्त आ धीण
वर्गोना प्रारंभ करे छे,—‘अह भंते ! निंबं’ इत्यादि-

टीका—‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘निंबवजंजू, निम्वात्र-जम्बू निम्बो वृक्षस्तिकतागुणविशिष्टः आम्रो रसालः जम्बू वृक्षविशेषः ‘कोसंब’ कोशम्बो वन्यो वृक्षविशेषः ‘ताल’ तालो वृक्षविशेष एवम् ‘अंकोल’ अंकोलः—कङ्कोलापरनामकः ‘पीलु’ पीलुवृक्षविशेषः ‘सेलु’ सेलुको वृक्षविशेषः ‘सल्लई’ सल्लकी—कण्टकवान् वृक्षविशेषः ‘मोथई’ मोचकी ‘मालुक’ मालुकः ‘बउल’ बकुलः ‘पलास’ पलाशः ‘करंज’ करञ्ज, एते वृक्षविशेषाः ‘पुत्रंजीव’ पुत्रंजीवकः ‘पित्तोज्झिया’ इति लोकप्रसिद्धः ‘रिड्ड’ अरिष्टः ‘अरीठा’ इति लोकप्रसिद्धः ‘विहेलग’ विभीतकः—‘बहेडा’ इति प्रसिद्धः ‘हरितग’ हरीतकी ‘भल्लाय’ भल्लातः—भेला इतिलोक-प्रसिद्धः ‘उबेभरिय’ उबेभरिका ‘खोरणी’ क्षीरणी—‘रायण’ इति लोकप्रसिद्धम्-

टीकार्थ—हे भदन्त ! नीम, आम, जामुन, कोशंब, ताल, अंकोल, पीलु, सेलुक, सल्लकी, मोचकी, मालुक, पलास, करंज, पुत्रंजीवक, अरिष्ट-अरीठा, बहेरा, हरड, भिलासा उबेभरिका, क्षीरिणी धाबिणी—धातकी, प्रियाल-विरोजी, पूतिनिम्बकरंज, सण्हक, पासिक, सिंशपा, अशन, पुन्नाग, नागवृक्ष, श्रीपर्ण और अशोक ये जो वृक्ष हैं सो इन वृक्षों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे वर्धा कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! यहां इसके उत्तर को प्राप्त करने के लिये मूलादिक समस्त उद्देशक तालवर्ग के जैसा कहना चाहिये, कङ्कोल वृक्ष का नाम ही अङ्कोल है सल्लकी काटोवाला एक वृक्षविशेष होता है। जिसे भाषा में पित्तोज्झिया-या अदाद्वारा कहा जाता है वही पित्तंजीव शब्द से यहां लिया गया है अरीठा का नाम रिष्ट है। क्षीरिणी वृक्ष

टीकार्थ—हे लणवान् नीम. लीमडो, आम-आंणो नम्रु केशंभ, ताड, अंकोल, पीलु, सेलुक, सल्लकी, मोचकी, मालुक, पलाश, करंज, पुत्रंजीवक, अरिष्ट-अरीठा, बहेडा, हरडे, भिलासा, उबेभरिका क्षीरिणी, धाबिणी—धातकी, प्रियाल, विरोज, पूतिनिम्बकरंज, सल्लक, पासिक, सिंशपा, अशन पुन्नाग, नागवृक्ष, श्रीपर्ण अने अशोक आ वृक्षाना मूण इये ते लोवो उत्पन्न थाय छे, तेज्जो त्यां कथांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्व भीने कडे छे के-हे गौतम ! अहियां आ प्रश्नना उत्तर भेणववा भाटे मूल विगेरे सधणा उद्देशज्जो ताल वर्ग प्रमाणे सम-जवा. कंकोलवृक्षतुं नाम न अंकोल छे. सल्लकीज्जो काटावाणा वृक्ष विशेषतुं नाम छे, जेने लापामां पित्तोज्झिया कडेवामां आवे छे, तेनेअ अहियां पित्तंजीव शब्दथी कडेव छे. अरिठानुं नाम रिष्ट छे. क्षीरिणी वृक्षने लापामां

फलवान् वृक्षः 'धायई' धातकी-वृक्षविशेषः 'प्रियाल' प्रियालकः 'पूतिनिव' पूतिनिम्बः 'सण्हय' सण्हकः 'पासिय' पासिको वृक्षविशेषः 'सीसव' शिशपः 'असण' अतसी 'पुन्नाग' पुन्नागो वृक्षविशेषः, 'नागरुख' नागवृक्षः 'सीवन्नी श्रीपर्णी 'असोगाणं' अशोकानाम् निम्बादारभ्य अशोकपर्दन्तानामेकास्थिकवन स्पतिजातीयवृक्षाणाम् 'एएसि' एतेषां निम्बादिवृक्षाणाम् खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्ताए वक्कमंति' मूलतया-मूलरूपेण अवक्रामन्ति-समुत्पन्ना भवन्ति 'ते णं जीवा' ते खलु जीवा' ये मूलतया उत्पन्ना भवन्ति 'कओ-हिंतो उव्वज्जंति' केभ्यः स्थानेभ्य आगन्त्य समुत्पत्तिं लभन्ते किं नैरयिकेभ्य स्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वेति प्रश्नः। 'एवं मूलादिया दस उद्देशगाः कायव्वा, निरवसेसं जहा तालवर्गो' एवं मूलादिका दश उद्देशकाः कर्तव्याः निर-वशेषं यथा तालवर्गः येन प्रकारेण तालनामक प्रथमवर्गे मूलादिका दश उद्देशकाः प्रदर्शिता स्तथैव इहापि निरवशेषं सर्वेऽपि मूलादिका दश उद्देशकाः पठनीयाः तालवर्गेऽपि शालिकवर्गस्य अतिदेशः शालिकवर्गवदेव तालवर्गः कथितः शालि-

को भाषा में खिरनी कहते हैं। इसके फलों में दूध निकलता है। विहेलग नाम बहेडा का है। 'हरितग' नाम हरड का है। धातकी वृक्ष विशेष का नाम है। 'प्रियालक' नाम चिरोजी का है इसके वृक्ष को 'आचार का वृक्ष' कहा जाता है 'असण' अतसी का नाम है। ये जितने भी यहां वृक्ष प्रकट किये गये हैं उनके फलों में एक ही गुठली होती है। इसलिये इन्हे एकास्थिक के प्रकरण में रखा गया है।

तालवर्ग में मूलादिक १० उद्देशक प्रकट कर दिये गये हैं सो उसी पद्धति से वे सब उद्देशक यहां पर भी कहना चाहिये तालवर्ग शालिक-वर्ग के जैसा कहा गया है तथा शालिकवर्ग की अपेक्षा तालवर्ग में

भिरनी-रायणु कडे छे तेना इणोमां दूध नीकणे छे, विहेलग, अडेडानु' नाम छे, 'हरितग' डरडेनु नाम छे. धातकीये अेक जतना वृक्ष विशेषनु' नाम छे, प्रियाल चिरोलने कडे छे, तेना वृक्षने आचारनु' वृक्ष अे प्रभाणु कडेवामां आवे छे, 'असण' अे अलसीनु' नाम छे, अडियां आ अेटला वृक्षो कहा छे, तेना इणोमां अेकज गोडली डाय छे. तेथी तेअाने अेका स्थिक प्रकरणुमां राखेला छे.

ताल वर्गमां भूण विगेरे १० दस उद्देशाअो कडेल छे अेज पद्धतिथी ते अेधो ज उद्देशाअो अडियां पणु समज्वा तालवर्ग शालीवर्ग प्रभाणु

कापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तत्सर्वं तालवर्गे प्रतिपादितम् । तदतिरिक्तं सर्वं शालिक-
प्रकरणातिदेशनिष्पन्नतालवर्गवदेव ज्ञातव्यम् । एवमत्र द्वितीयवर्गेऽपि मूल कन्द-
स्कन्धत्वकूशाखा प्रवालपत्रपुष्पफलबीजनामका दशोद्देशका भवन्तीति ॥सू० १॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापाठापकपविशुद्भगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री ' भग-
वतीसूत्रस्य " प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् द्वाविंशतितमशतके
द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥२२-२॥

जो विलक्षणता है, वह सब तालवर्ग में प्रकट ही कर दी गई है इस प्रकार
यहां द्वितीयवर्ग में भी मूल, कन्द, स्कन्ध, त्वचा-छाल, शाखा, प्रवाल,
पत्र, पुष्प, फल और बीज इन नामों के दश उद्देशक होते हैं ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बाबीसवें शतकका
॥ द्वितीयवर्ग समाप्त ॥२२-२॥

कडेल છે, તથા શાલીવર્ગની અપેક્ષાએ તાડ વર્ગમાં બે ફેરફાર છે, તે તમામ
તાડ વર્ગમાં પ્રગટ કરેલ છે. આ રીતે અહિયાં આ ખીલ વર્ગમાં પાણ
મૂળ, કંઠ, સ્કંધ, ત્વચા, છાલ, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર પુષ્પ ફળ અને ખીજ
આ નામોના દસ ઉદ્દેશ્યો થાય છે. ॥સૂ ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકરપૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત "ભગવતીસૂત્ર"ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બાવીસમા શતકનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૨॥

॥ अथ तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयवर्गे निम्बाम्रजम्बूमभृत्कैकारिथकवनस्पतिजातीयवृक्षाणां मूलादि-
तया समुत्पद्यमानजीवानां कुत उत्पादादिकं भवतीति विचिन्त्य क्रमप्राप्तवहुवीजक-
वनस्पतिजातीयाऽगस्तिकतिन्दुकादिवृक्षमूलान्याधितजीवानामुत्पादादिकं विचि-
न्तयितुं तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते, तदनेन संबन्धेन आयातस्यास्य तृतीयवर्गस्येद-
मादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! अस्थिय त्रिदुय’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अस्थिय त्रिदुयकविट्टुअंवाडगमाउलिंग-
विल्लभामलगफणसदाडिमआसत्थउवत्तडणग्गोहनंदिरुक्खपि-
प्पलिसतरपिलक्खुरुक्ख काउंवरिय कुच्छुंभरिय देवदालि
तिलगलउयच्छतोहसिरीससत्तन्नदहिवन्नलोद्धवचंदगअज्जु-
णणीवकुडय कलंबाणं, एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्रमंति
ते णं भंते !० एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा तालव-
ग्गसरिसा नेयव्वा जाव वीयं’ ॥सू० १॥

॥ बाइसमे सए तइओ वरगो खलत्तो ॥२२-३॥

छाया—अथ भदन्त ! अगस्तिकतिन्दुककपित्याऽऽम्रातकमातुलिङ्गविल्वाम-
लकपनसदाडिमाश्वत्थोदुम्बरवदन्यग्रोधनन्दिवृक्षपिप्पलीसतरप्लक्षवृक्षकाकोदुम्बरि-
ककोकस्तुम्भरिकदेवदालितिलकळकुवच्छत्रौघशिरीपसप्तपर्णदधिपर्णलोध्रकधवचन्द-
नाञ्जुननीपकुटजकदम्बानाम्, एतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽवक्रामन्ति
ते खलु भदन्त० । एव मत्रापि मूलादिका दश उद्देशकास्तालवर्गसदृशाः
ज्ञातव्या यावद् बीजम् ॥सू० १॥

द्वाविंशतितमे शतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥

तीक्ष्णरा वर्ग का प्रारंभ

द्वितीयवर्ग में नील, आम, जासुन आदि एक अस्थिवाले वनस्पति-
सम्बन्धी वृक्षों के मूलादि के रूप से उत्पन्न हुए जीवों का वहां आना

शील वर्गना प्रारंभ-

शील वर्गमां लीमडो, आंयो, लंणू विगेरे ओक गोठनीवाणा वन-
स्पति संबन्धी वृक्षना भूण विगेरे ३पथी उत्पन्न थयेदा लुवोनुं आवपुं

टीका—‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘अत्थिय’ अगस्तिको मुनिवृक्षः ‘तिंदुय’ तिन्दुकः ‘कविट्ट’ कपित्थः ‘कोठ’ इति प्रसिद्धः ‘अंबाडय’ आम्नातकः ‘माउलिङ्ग’ मातुलिङ्गः (विजोरा) इति लोकरूपसिद्धः ‘विल्ल’ विल्वः प्रसिद्धः श्रीवृक्षापरनामकः, ‘आमलग’ अमलकः, ‘फणस’ पनसः ‘दाडिम’ दाडिमः ‘आसत्थ’ अश्वत्थः, ‘उंबर’ उदुम्बरः ‘वड’ वटवृक्षः, ‘न्यग्रोध’ न्यग्रोधः विपुलशाखायुक्तो वट एव, ‘नन्दिरुक्ख’ नन्दिवृक्षः ‘पिप्पलि’ पिप्पली अश्वत्थजातीया एवैषा यद्वा-औषधि विशेषः । ‘सतर’ सतरः ‘पिलक्खुरुक्ख’ प्लक्षवृक्षः, ‘काउंबरिय’ काकोदुम्बरिका, ‘कुळुंभरिय’ कौस्तुम्भरिका, ‘देवदालि’ देवदालिः—देवदारुशब्देन प्रसिद्धः ‘तिलग’ तिलकः ‘लउय’ लकुचः, ‘छत्रौघ’ छत्रौघः ‘सिरीस’ शिरीषः ‘सीसम’ इति

कहाँ से होता है इस बात का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रमप्रामाण्य बहुबीजक वनस्पति सम्बन्धी अगस्तिक, तिन्दुक आदि वृक्षों के मूल आदि रूप से उत्पन्न हुए जीवों का उत्पाद आदि का विचार करने के लिये तृतीयवर्ग प्रारंभ करते हैं—इस तृतीयवर्ग का यह ‘अह भंते ! अत्थियतिंदुयकविट्ट’ इत्यादि सूत्र प्रथम सूत्र है—

टीकार्थ—गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं—‘अह भंते !’ हे भदन्त ! ‘अत्थिय, तिंदुय, कविट्ट, अंबाडग, माउलिङ्ग, विल्ल, आमलग, फणस, दाडिम, आसत्थ, उंबर, वड’ अगस्तिक, तिंदुक, केंच, अंबाडग, मातुलिङ्ग, विल्व—वेल, आमलक, पनस, अश्वत्थ, उदुम्बर, वड, न्यग्रोध, नन्दिवृक्ष, पिप्पली, सतर, प्लक्षवृक्ष, काकोदुंबरी, कुस्तुंभरि, देवदालि, तिलक, लकुच, छत्रौघ, शिरीष, सप्तपर्ण, दधिपर्ण, लोभ्रक, घब, चन्दन,

त्यां कथांथी थाय छे ? आ भायतनु निरूपणु करीने हवे सूत्रकार कुमथी प्राप्त थयेल बहु बीजवाणा वनस्पतियोना संबंधसां अगस्तिक, तिंदुक, वगेरे वृक्षाना भूण विगेरे रुपथी उत्पन्न थयेला जेवना उत्पाद-उत्पत्ति वगेरेना विचार करवा माटे त्रीज वर्गने आरंभ करवासां आवे छे, आ त्रीज वर्गनुं पडेलुं सूत्र आ प्रमाणु छे—‘अह भंते ! अत्थियतिंदुयकविट्ट’ इत्यादि—

टीकार्थ—गौतम स्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे के—‘अह भंते !’ हे भदन्त—वान् ‘अत्थिय तिंदुय कविट्ट अंबाडग; माउलिङ्ग, विल्ल आमलग, फणस, दाडिम, आसत्थ, उंबर, वडग अगथियो तिंदुक, कोठ, अंबाडग, मातुलिङ्ग, विल्व—पीली, अमलक—आमला, अश्वस, दाडिम, पीपली, उमरडो, वड, नन्दिवृक्ष, पीपर, सतर, प्लक्ष, काकोदुंबरी, कुस्तुंभरी, देवदालि, तिलक, लकुच, छत्रौघ, कदम्ब, आ जथा वृक्षाना भूण रुपे उत्पन्न धनारा जे जेवो छे, ते

प्रसिद्धः 'सत्तवन्न' सप्तपर्णः 'दहिवन्न' दधिपर्णः, 'लोद्धः, लोघ्नः, 'धव' धवः
 'चंदण' चन्दनम्, 'अञ्जुण' अर्जुननामकः श्वेतवृक्षः 'नीव' नीपः, 'कुडय' कुटजः
 'कलंत्राणं' कदम्बानाम् अगस्तिकादारभ्य कदम्बान्तानां द्वन्द्वे षष्ठीवहुचनेकदम्बा-
 नाम् 'एएसि णं' एतेषाम् खलु आगस्तिकादारभ्य कदम्बान्तानां बहुबीजक-
 वृक्षाणाम् 'जे जी.ा' ये जीवाः, 'मूलताप वकमंति' मूलतया-मूलरूपेण अवक्रा-
 मन्ति-समुत्पद्यन्ते 'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु ये मूलतया समुत्पन्ना स्ते जीवाः,
 'कओहिंतो उववज्जंति' केभ्य स्थानेभ्य आगत्य मूलतया समुत्पन्ना भवन्ति,
 'किं नेरइएहिंतो तिरि० मणुस्सेहिंतो देवेहिंतो वा' किं नैरधिकेभ्यः तिर्यग्भ्यो
 मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वा आगत्य मूलादी समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह-
 'एवं' इत्यादि, 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा तालवग्गसरिसा नेयव्वा जाव
 वीयं' एवं मन्नापि मूलादिका दशोद्देशका स्तालवर्गसदृशा नेतव्या यावद्वीजम् यथा
 तालवर्गे दशोद्देशका मूलकन्दादिकाः कथिता स्तत्सदृशा स्तत्समानाकारा एवेहापि

अर्जुन, नीपकुटज और कदम्ब-ये जो वृक्ष हैं सो इन वृक्षों के मूलरूप
 से उत्पद्यमान जो जीव हैं वे जीव यहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
 'किं नेरइएहिंतो तिरियमणुस्सेहिंतो' क्या नैरयिक से आकरके उत्पन्न
 होते हैं ? या तिर्य'चों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकरके
 उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में
 प्रभु गौतम से कहते हैं- 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा तालवग्ग-
 सरिसा नेयव्वा जाव वीयं' हे गौतम । यहां पर भी मूलादिक दश
 उद्देशक तालवर्ग के जैसे कहना चाहिये यहां यावत्पद से कन्द, स्कन्ध,
 त्वचा, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प और फल' ये अवशिष्ट उद्देशक
 गृहीत हुए हैं । तथा च-तालवर्ग में जैसे ये दश उद्देशक मूल से लेकर

एवो. क्यांथी आवीने तेना भूण इपे उत्पन्न थाय छे ? 'किं नेरइएहिंतो तिरि-
 यमणुस्सेहिंतो वा' शुं नरकमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्य'-
 योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के मनुष्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय
 छे ? अथवा देवोमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
 प्रभु कहे छे हे- 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा तालवग्गसरिसा
 नेयव्वा जाव वीयं' हे गौतम । अडियां पणु ताल वर्ग प्रमाणे भूण वगे-
 देना इस उद्देशाओ समणु देवा यावत्पदथी अडियां कंद, स्कंध, छाल, डाण,
 कूपण, पान, पुष्प, अने इण आ उद्देशाओ अडणु क'या छे. तथा ताल
 वर्गमां भूणथी लधने णीण सुधीना इस उद्देशाओ शाली वर्ग प्रमाणे कहे छे-

मूलादिका उद्देशका नेतव्याः-वक्तव्याः, कियत्पर्यन्तं मूलादिका उद्देशकाः पठनीयास्तत्राह-‘जात्रवीयं’ यावद्वीजम् यावत्पदेन कन्दस्कन्धत्वकूशाखाप्रवालपत्रपुष्पफलान्तानां ग्रहणं भवति तथा च तालवर्गे यथा दश उद्देशका मूलादारभ्य वीजान्ताः शालिवर्गवत् कचिर्दशे शालिवर्गवैलक्षणेनापि कथिता स्तथैव इहापि तालवर्गवद् दशोद्देशका मूलादारभ्य वीजान्ता वक्तव्या इति एवं च हे-भदन्त ! अगस्त्यादि वृक्षाणं मूलतया ये जीवा उत्पद्यन्ते केभ्यः स्थानेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । ते मूलजीवा एकसमये कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवम् ते अग-

बीजतक के शालिवर्ग के जैसे कहे गये हैं-यद्यपि किन्हीं २ अंशों में शालिवर्ग की अपेक्षा इनमें विलक्षणता होने पर भी वे उसके जैसे कहे गये हैं उसी प्रकार से यहां पर भी तालवर्ग के जैसे दश उद्देशक मूल से लेकर बीज तक के कहना चाहिये इस प्रकार से यहां जो प्रश्न किया गया है कि अगस्तिक आदि वृक्षों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं वे किन स्थानों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? ऐसे इस प्रश्न का उत्तर यही होता है कि वे तिर्यचो या मनुष्यो से आकरके ही उत्पन्न होते हैं-नैरयिक या देवो से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं । हे भदन्त ! वे मूल जीव मूल में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं-हे गौतम ! वे मूलजीव मूल में एक समय में जघन्य से एक या दो या तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात

जे के केरु अंशोमां शालीवर्ग करतां तेमां शेरशर डोवा छतां यत्ते ज्योने ते प्रभाषे कथा छे, ज्ये रीते अडियां यत्ते ताल वर्ग प्रभाषे ज मूलथी लघने थीज सुधीना उद्देशाज्यो कडेवा जेधजे अर्थात् ते प्रभाषे समल देवा. ज्ये रीते अडियां जे प्रश्न करेल छे के-आस्तिक विगेरे वृक्षोना भूण इपे जे ज्यो उत्पन्न थाय छे, ते कथा स्थानोथी आवीने तेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नो उत्तर ज्ये छे के-तिर्योमांथी अथवा मनुष्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे, नरकमांथी अगर देवोमांथी आवीने तेमां उत्पन्न थता नथी. छे लगवान् ते भूणना ज्यो ज्येक समयमां भूणमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नो उत्तरमां प्रलु गौतमस्वामीने कडे छे के-हे गौतम ! ते ज्यो भूणमां ज्येक समयमां जघन्यथी ज्येक, अथवा जे, अथवा त्रलु उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न थाय छे,

स्त्यादिवृक्षमूलस्थजीवा यदि असंख्योत्सर्पिणी अवसर्पिणी पर्यन्तं प्रतिसमयम् असंख्येया निष्काशयन्ते तदपि निष्काशयितुं न शक्यन्ते इत्येवमपहारोऽपि वक्तव्यः । अवगाहना जघन्ये अंगुलस्यासंख्यातभागपरिमिता, उत्कर्षेण धनुः पृथक्त्वम् । ते जीवा ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो बन्धका भवन्ति नवेति प्रश्नस्य बन्धका एव नाबन्धका इत्युत्तरम् । एवं वेदोदयोदीरणालेश्या दृष्टिज्ञान योगोपयोगेषु, तथा वर्णादारभ्येन्द्रियपर्यन्तद्वारेषु उत्पलोद्देशक (श०११-उ०१) वद् व्याख्या ज्ञातव्या । ते मूलजीवाः कालतः कियन्चिरं भवन्तीति प्रश्नस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कृष्टतोऽसंख्येयं कालमित्युत्तरम् । ते जीवा मूलान्निष्क्रम्य

उत्पन्न होते हैं इसी प्रकार से यहाँ पर ऐसा अपहार भी कहना चाहिये कि अगस्त्यादिवृक्षों के मूलों में स्थित जीव यदि असंख्यात उत्सर्पिणी तक प्रतिसमय असंख्यात २ निकाले जावें तौ भी वे उनमें से पूरे नहीं निकाले जा सकते हैं । अवगाहनाके संबंध में इनकी अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे भागप्रमाण और उत्कृष्ट से दो धनुष से लेकर नौ धनुषतक की होती है । बंधक के संबंध में वे मूलजीव ज्ञानावरणीयादि आठों कर्मों के बंधक ही होते हैं, अबंधक नहीं होते इसी प्रकार से वेद, उदय, उदीरणा, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, योग, उपयोग, इन द्वारों में तथा वर्ण से लेकर इन्द्रियतक के द्वारों में उत्पलोद्देशक (श. ११ उ. १) के जैसी व्याख्या करनी चाहिये । वे मूल जीव काल की अपेक्षा कितने समय तक रहते हैं ? वे मूल जीव काल की अपेक्षा जघन्य से एक अन्तर्मुहूर्त तक और उत्कृष्ट से असंख्यात कालतक

जैसी रीते अडियां अपहार संबंधमां आ प्रमाणे कडेवुं के-अगधिया विगेरे वृक्षाना भूणोमां रडेला लुवे। जे असंख्यात उत्सर्पिणी अवसर्पिणी सुधी प्रतिसमय असंख्यात अडार कडाडवामां आवे तो पणु तेज्या तेमांथी पुरा अडार कडाडी शकता नथी। अवगाहना संबंधमां-तेज्यानी अवगाहना जघन्यथी आंगणना असंख्यतमा भाग प्रमाणे वाणी अने उत्कृष्टथी जे धनुषथी लघने नव धनुष सुधीनी डोय छे, बंधकना संबंधमां भूण गत लुवे। ज्ञानावरणीय विगेरे आठ कर्मोना बंध करवा वाणा जे डोय छे, अबंधक डोता नथी जैसी रीते वेद, उदय, उदीरणा, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, योग, उपयोग, आ द्वारोमां तथा वर्णथी लघने छद्रिय सुधीना द्वारोमां उत्पलोद्देशक (श ११ उ १)ना स्थित प्रमाणे वर्णन समलु देवु। ते भूण गत लुवे। कालनी अपेक्षाजे कडेला समय सुधी रडे छे ? जे भूणना लुवे।

पृथिव्यादौ गच्छन्ति ततः पुनरपि मूले आगच्छन्ति एवं क्रियत्कालपर्यन्तं सेवन्ते गतशक्तिं च कुर्वन्तीति प्रश्नः । अत्र पृथिवीत आरभ्य मनुष्यपर्यन्तं सर्वेषां पृथक् पृथक् भवग्रहणानि प्रोक्तानि तानि उत्पलोद्देशके द्रष्टव्यानि । एवं सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वाः मूलतया उत्पन्नपूर्वाः किमिति प्रश्नस्य असकृत्-अनन्तवारमुत्पन्नपूर्वा इत्युत्तरम् । शालिकवर्गापेक्षया नाना-
त्वमिदम् मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखादेशेषु देवानामुत्पत्तिर्न भवतीति प्रवाल-
पत्रपुष्पफलबीजान्तादेशकेषु देवानामुत्पत्तिर्भवतीत्युत्पत्तौ विलक्षण्यम् । इह

रहते हैं । वे मूलजीव यदि मूल से मरकर पृथिवी आदि में जन्म धारण कर लेते हैं और फिर वहां से मर कर पुनः मूल में जन्म धारण करते हैं तो इस प्रकार से वे यहाँ कबतक रहते हैं—कबतक गति और आगति करते रहते हैं ? यहाँ पृथिवी से लेकर मनुष्यपर्यन्त सब के पृथक् पृथक् रूप से भवग्रहण कहे गये हैं सो वे सब उत्पलोद्देशक में देखलेना चाहिये । समस्त प्राण, समस्त भूत, समस्त जीव, समस्त सत्त्व क्या हे भदन्त ! पहिले मूल जीवरूप से उत्पन्न हो चुके हैं ? हाँ गौतम ! ये सब पहिले मूलजीवरूप से अनेक बार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । शालिक वर्ग की अपेक्षा यहाँ ऐसी भिन्नता है—मूल, कन्द, स्कन्ध, त्वचा, शाखा इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल, बीज इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति होती है ऐसी यह उत्पत्ति में विलक्षणता है देवों की उत्पत्ति होने के कारण

काणनी अपेक्षाये ऋधन्यथी येक अंतमुद्धृतं सुधी अने उत्कृष्टथी असं
भ्यात काण सुधी रडे छे. ते भूणगत एवे न्ने भूणमांधी भरीने पृथिवीकाय
विगेरेमां जन्म धारणु करे अने पाछा त्यांधी भरीने इरीथी भूणमां जन्म
धारणु करे, तो आ प्रकारथी तेज्यो त्यां कटला काण सुधी रडे छे ? अने
कथां सुधी ये रीते अवर जवर करना रडे छे ? अडियां पृथिवीकायथी
वर्धने मनुष्य सुधीमां अधाने जुदा जुदा इपथी लव अडिषु कडेल छे, तो ते
तमाम कथन उत्पलोद्देशमांधी समल्ल देवुं सधणा प्राणो, सधणा भूतो, सधणा
एवे, सधणा सत्त्वो, डे लगवन् पडेलं भूणना एवइये उत्पन्न थया छे ?
हा गौतम ! आ यथा पडेलं अनेक वार अने अनंत वार भूणना एवइये
उत्पन्न थर्ध चूक्या छे. शालीवर्गनी अपेक्षाये आ कथनमां ये इरक्षर छे ई-
भूण, कंद, स्कंध, छाल, शाखा, आ उद्देशाज्योमां देवोनी उत्पत्ति थती नथी
अने प्रवाल-कूपण, पान, कूल, इण, अने भीज आ उद्देशाज्योमां देवोनी
उत्पत्ति थाय छे, आ प्रमाणे उत्पत्तिना संभंधमां इरक्षर छे देवोनी उत्पत्ति

ચતસ્રો લેશ્યા વક્તવ્યાઃ, एषु देवोत्पत्तिसद्भावात् । स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कृष्टतो वर्षदशसहस्राणि, अवगाहना मूले कन्दे धनुष्कपृथक्त्वम्, स्कन्धे त्वचि शाखायां च गन्धूतपृथक्त्वम्, प्रवाले पत्रे धनुः पृथक्त्वम् पुष्पे हस्तपृथक्त्वं पत्रे बीजे चाङ्गुलपृथक्त्वम् सर्वत्र जघन्यतोऽङ्गुलस्यासंख्येयभागम् एतदतिरिक्तं सर्वं दशस्वपि उद्देशकेषु शालिकवर्गैर्बदेवेति । एवमगस्त्यादि, बहु बीजकफलविषयके तृतीयवर्गे दशोद्देशका मूलादिका यथा वर्णिता भवन्तीति ॥सू. १॥

द्वाविंशतितमशતકે તૃતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

यहां चार लेख्याएँ होती हैं यहाँ स्थिति जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त की है और उत्कृष्ट से १० हजार वर्ष की है, अवगाहना मूल, कन्द, इन दो द्वारों में धनुष्क पृथक्त्व की है स्कन्ध, त्वचा, और शाखा इन द्वारों में गन्धूतपृथक्त्व की है प्रवाल एवं पत्र में धनुः पृथक्त्व की है पुष्प में हस्तपृथक्त्व की है पत्र एवं बीज द्वार में अङ्गुलपृथक्त्व की है यह अवगाहना कथन उत्कृष्ट की अपेक्षा से है जघन्य की अपेक्षा से अवगाहना सर्वत्र अङ्गुल के असंख्यातवे भागप्रमाण है। इस भिन्नता से अतिरिक्त और सब कथन दशों उद्देशकों में शालिवर्ग के जैसा ही है इस प्रकार अगस्त्यादिक बहुबीजकफल के विषय वाले इस तृतीयवर्ग में मूलादिक दश उद्देशक वर्णित हुए हैं ॥सू०१॥

॥ तृतीय वर्ग समाप्त २२-३ ॥

થવાને કારણે અહિયાં ૪ ચાર લેશ્યાઓ હોય છે. અહિયાં સ્થિતિ જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ હસ હજાર વર્ષ સુધીની છે. અવગાહના મૂળ અને કંદ એ બે દ્વારમાં ધનુષ્ક પૃથક્ત્વ નીજ છે. સ્કંધ, ત્વચા-છાલ અને શાખા-ડાળ આ દ્વારોમાં ગન્ધૂત (બે ગાઉ) પૃથક્ત્વની છે પ્રવાલ અને પત્રમાં ધનુષ્પૃથક્ત્વની છે. પુષ્પમાં હસ્ત પૃથક્ત્વની છે. પત્ર અને બીજ દ્વારમાં આંગળ પૃથક્ત્વની છે.-અવગ હનાતું કથન ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ છે. અને જઘન્યની અપેક્ષાએ અવગાહના બધે જ આંગળના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણવાળી કહી છે આ રીતના ફેરફાર શિવાય બીજુ-તમામ કથન દશે ઉદ્દેશાઓમાં શાલીવર્ગના કથન પ્રમાણે જ છે. આ રીતે અગસ્તીયા વિગેરે બહુ બીજવાળા ફળના વિષયવાળા આ ત્રીજા વર્ગમાં મૂળ વિગેરે સંબંધી દશ ઉદ્દેશાઓતું વર્ણન કરેલ છે. ॥સૂ૦૧॥

ત્રીજો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૨-૩॥

॥ अथ चतुर्थो वर्गः प्रारभ्यते ॥

तृतीयवर्गं अगस्त्यादिबहुबीजकृक्षमूलादिजीवानामुत्पादादिकं वर्णितम्, अथ 'वाइंगणि' आदि गुच्छजातीयवनस्पतिमूलादिजीवानामुत्पादादिकं विवेचयितुं चतुर्थो वर्ग आरभ्यते तदनेन संबन्धेन आयतस्य चतुर्थवर्गस्य इदमादिमं सूत्रम्—'अह भंते ! वाइंगणि' इत्यादि ।

मूलम्—'अह भंते ! वाइंगणि सल्लइ थुंडइ० एवं जहा पन्नवणाए गाहानुसारेण णैयव्वं जाव मंजपाटला दासि अंकोल्लाणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति० एवं एत्थं त्रि मूलादीया दस उद्देशगा नेयव्वा जाव बीयंति निरवसेसं जहा वंसवग्गो ॥सू० १॥

॥ बावीसइमे सए चउत्थो वग्गो समत्तो ॥

छाया—'अथ भदन्त ! वृन्ताकी सल्लकी थुंडकी० एवं यथा प्रज्ञापनायाः गाथानुसारेण नेतव्यं यावत् मंजपाटलादासिअंकोलानाम् एतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽवक्रामन्ति० एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका नेतव्या यावद्बीजमिति निरवशेषं यथा वंशवर्गः ॥सू० १॥

॥ द्वाविंशतिशतके चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥

चतुर्थ वर्ग का प्रारंभ

तृतीयवर्ग में अगस्त्यादिक बहुबीजवाले वृक्षों के मूलगतजीवों के उत्पाद आदि का वर्णन करके अब सूत्रकार 'वाइंगणि' आदि गुच्छजातीय वनस्पति के मूलगत जीवों का विवेचन करने के लिये चतुर्थवर्ग प्रारंभ करते हैं—इस वर्ग का यह 'अह भंते ! वाइंगणि' आदि सूत्र प्रथम सूत्र है—'अह भंते ! वाइंगणि सल्लइ थुंडइ०' इत्यादि ।

त्रेथा वर्गने। प्रारंभ-

त्रील वर्गभां अगश्चिरे विगेरे अहु मीजवाणा वृक्षेणा भूणभां रडेले लवेणा उत्पाद विगेरेनुं वणुंन करीने डवे सूत्रकार 'वाइंगणि' विगेरे शुभ्छा वाणा जतना वनस्पतियोना भूणभां रडेला लवेनुं विवेचन करवा माटे आं त्रेथा वर्गने। प्रारंभ करे छे. आ वर्गनुं पडेले सूत्र आ प्रभाणे छे— 'अह भंते ! वाइंगणि' इत्यादि

टीक—‘अहं मंते !’ अथ भदन्त ! ‘वाङ्गणि सल्लइ थुंडइ०’ वृन्ताकी सल्लकी थुंडकी इत्यादि० ‘एवं जहा पन्नवणाए गाहानुसारेण जेयव्वं’ एवं यथा-प्रज्ञापनायाः प्रथमपदोक्तगाथानुसारेण नेतव्यम् तथाहि—प्रज्ञापनायाः प्रथमं पदम् ‘वाङ्गणि सल्लइ थुंडइ य तह कंथुरी य जासुमणा रूवी आडइ गीली तुलसी तह माउलिंगीय’ इत्यादित आरभ्य ‘जावइकेयइ तह गंज पाटलादसिअंकोले’ एतत् पर्यन्तं पञ्च गाथाः नेतव्याः, प्रज्ञापनाया गाथानुसारेण वृन्ताकीवर्गे वृक्षाणां नामाङ्कनम् वर्तव्यम् कियत्पर्यन्तं गाथा नेतव्याः यावत् गञ्जपाटलादासिअंकोलानाम् ‘एएसिणं’ एतेषां वृन्ताकीन आरभ्य अङ्कोलान्तानाम्-गुच्छजातीय वनस्पतीनां खलु ये जीवाः, ‘मूलत्ताए वक्कमंति’ मूलतयाऽवक्रामन्ति ते जीवाः कुत आगत्य मूलादौ समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्योत्तरम्—तिर्यग्भ्यो वा आगत्य समुत्प-

टीकार्थ—हे भदन्त ! ‘वाङ्गणि सल्लइ थुंडइ०’ वृन्ताकी, सल्लकी, थुंडकी इत्यादि वृक्षों के नाम प्रज्ञापना सूत्र के प्रथम पद में कथिक गाथा के अनुसार यावत् गंज, पाटला, दाखी एवं अंकोल तक जानना चाहिये वह गाथा ‘वाङ्गणि-सल्लइ थुंडइ य तह कंथुरी य जासुमणा’ रूवी आडइ गीली तुलसी तह माउलिंगीय’ इस प्रकार से है इस गाथा से लेकर ‘जावइकेयइ तह गंजपाटला दासि अंकोले’ इस गाथा तक पांच गाथाएं हैं सो इन गाथाओं के अनुसार यहाँ वृन्ताकीवर्ग में वृक्षों का नामाङ्कन गंज, पाटल दाखी एवं अंकोल तक करना चाहिये सो इन वृन्ताकी (वेगन) से लेकर अङ्कोल तक के ये जितने भी गुच्छ जातीय वनस्पति हैं—इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे कहां से आकरके इनमें उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में

टीकार्थ—हे भगवन् ‘वाङ्गणि सल्लइ थुंडइ०’ वृन्ताकी, सल्लकी थुंडकी, विगेरे वृक्षाना नामो प्रज्ञापना सूत्रना पडेला पदमां कडेल गाथा प्रभाण्णे यावत् गंज, पाटला, दाखी, अने अंकोल सुधी, समञ्जुं. आ गाथा ‘वाङ्गणि-सल्लइ, थुंडइ, य तह कंथुरी य जासुमणा ! रूवी आडइ गीली, तुलसी, तह माउलिंगीय०’ आ गाथाथी लधने ‘जावइ केयइ तह गंजपाटला दासिअंकोले’ आ गाथा सुधी पांच गाथाओ छे. आ गाथाओ प्रभाण्णे अड्डियां वृन्ताकी वर्गमां वृक्षाना नामोतुं कथन गंज, पाटल, दाखी, अने अंकोल सुधी करवुं आ वृन्ताकी (रीगण्ण)थी लधने अंकोल सुधीना शुञ्छानी-अतना आ जेटला वनस्पतियो छे, आ वनस्पतियोना मूणइये जे एवो उत्पन्न थाय छे, तेओ कथाथी आवीने तेमां उत्पन्न थाय छे ?

घन्ते इत्युत्तरम् । 'एवं एत्थ वि' एवमेव-पूर्ववदेव अत्रापि चतुर्थवर्गेऽपि 'मूला-
दीया दस उद्देशगा नेयव्वा' मूलादिका दश उद्देशका नेतव्याः, कियत्पर्यन्तं तत्राह
-'जाव' इत्यादि, 'जाव बीयं' यावद्बीजम् मूलादारभ्य कन्दस्कन्धत्वक्शाखा
प्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशका इहापि वक्तव्याः 'निरवसेसं जहा वंसवग्गो'
निरवशेषं यथा वंशवर्गः वंशवर्गवदेव अयं सर्वोऽपि चतुर्थो वर्गः सर्वथा व्याख्या-
तव्यः विशेषतोऽत्र वंशवर्ग एव द्रष्टव्यः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धाचक्र-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालाप रूपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिव्याकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
'भगवतीसूत्रस्य' प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् द्वाविंशतिशतकस्य
तालनामकः चतुर्थो वर्गः
॥ समाप्तः २२-४ ॥

प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! तिर्यचों से अथवा मनुष्यों से आकरके जीव
इनके मूलादिकों में उत्पन्न होते हैं । 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्दे-
सगा नेयव्वा जाव बीयंति निरवसेसं जहा वंसवग्गो' यहां पर भी मूल
से लेकर बीजतक दश उद्देशक वंश वर्ग के जैसा कहना चाहिये ॥सू० १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिव्याकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बावीसवें शतक का
॥ चतुर्थ वर्ग समाप्त-२२-४ ॥

आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कडे छे कडे-डे गौतम । तिर्यचोथी अथवा मनु-
ष्योभांथी आवीने ते जेवो तेना भूण विगेरे इधे उत्पन्न थाय छे. 'एवं एत्थ
वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा सालीणं' अडियां पणु भूणथी लधने
भीज सुधीना दस उद्देशाजो शालीवर्ग प्रभाणु कडेवा नेधजे आभां शाली-
वर्ग करतां जे विशेषता होय ते शाली वर्गभां जे नेधने समणु देवी ॥सू० १॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिव्याकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आवीसमा शतकने चौथो वर्ग समाप्त ॥२२-४॥

अथ पञ्चमो वर्ग प्रारभ्यते—

चतुर्थे वर्गे वृन्ताकी प्रभृति गुच्छजातीय वनस्पतिमूलादिजीवानामुत्पादादिकं निरूप्य अथ गुल्मजातीय वनस्पतिविषयकः पञ्चमो वर्गो निरूप्यते तस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! सेरियए णवमालिय’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! सेरियए णवमालिय कोरंटगबंधुजीव-
गमणोज्ज० जहा पन्नवणाए पढमे पदे गाहाणुसारेणं जाव नव-
णीइया कुंद महाजईणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्क-
मंति० एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देसगा निरवसेसं जहा
सालीणं’ ॥सू० १॥

॥ बावीसइमे सए पंचमो वर्गो समत्तो ॥

छाया—अथ भदन्त ! सेरियक नवमालिका कोरंटकबंधुजीवक मनोज्ज० यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमपदे गाधानुसारेण यावत् नलिनी कुन्दमहाजातीनामेतेषां-
ये जीवा मूलनया अवक्रामन्ति० एव मत्रापि मूलादिका दशोद्देशका निरवशेषं यथा शालीनाम् ॥सू० १॥

टीका—अथ हे भदन्त ! ‘सेरियका’ सेरियकः—श्वेतपुष्पो गुल्मजातीयवन-
स्पतिविशेषः, ‘णवमालिय’ नवमालिका ‘कोरंटग’ कोरंटकः, ‘बंधुजीवग’ बन्धु-

पंचम वर्ग प्रारंभ

चतुर्थवर्ग में वृन्ताकी आदि गुच्छ जातीय वनस्पति के मूलादिगत जीवों का उत्पाद आदि का निरूपण करके अब सूत्रकार गुल्म जातीय-
वनस्पति के मूलादिगत जीवों का निरूपण करने के लिये पांचवें वर्ग का कथन करते हैं इस वर्ग का प्रथम सूत्र ‘अह भंते ! सेरियए’ यह है।
‘अह भंते ! सेरियए णवमालियकोरंटग’ इत्यादि ।

पांचमा वर्गना प्रारंभ—

यथा वर्गमां पंत की (रीगणी) विगेरे शुच्छावाणी वनस्पतियोना भूणमां रडेला एवेना उत्पात विगेरेतुं निरपणु करीने हवे सूत्रकार शुल्म-
मतवाणा वनस्पतिना भूण विगेरेमां रडेला एवेतुं निरपणु करवा भाटे
पांचमा वर्गनुं कथन करे छे—आ वर्गनुं पडेतुं सूत्र आप्रमाणे छे.
‘अह भंते ! सेरियए’ इत्यादि छे.

जीवकः, 'मणोज्जे' मनोज्ञः० इत्यादि । 'जहा प-नवणाए पदमपदे' यथा प्रज्ञा-
पनायाः प्रथमपदे 'गाहाणुसारेणं' गाथानुसारेण 'जाव' यावत् 'णवणीइया कुंद
महाजाईणं' नवनीतिका कुन्दमहा जातीनाम् प्रज्ञापनायाः प्रथमपदोक्त 'णवमालिय-
कोरंटयदंधुजीवमणोज्जे' इत्यादिगाथात् आरभ्य कुन्दमहाजातिकपर्यन्दानां
गाथानयोक्तानाम् 'एएसि णं एनेपाम्-उपरोक्तानां गुल्मजातीयचनस्पतीनां
खलु 'जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति' ये जीवा मूलतया-मूलस्वरूपेण अकामन्ति
-समुत्पन्ना भवन्ति ते जीवाः कुतः-कस्मात् स्थानाद्वागत्य समुत्पद्यन्ते इति
प्रश्नोत्तरादिरूपाः 'एवं एत्थ वि' एवमत्रापि एवम्-पूर्वोपदर्शितप्रकरणादिवदेव
अत्रापि-पञ्चमवर्गोऽपि 'मूलादीया दसउद्देशगा' मूलादिकाः मूलकुन्द स्कन्धत्वक्-
शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्ता दशोद्देशकाः, 'निरवसेसं जहा सालीणं' निरवशेषं
यथा शालीनाम्, यथा एकत्रिंशत्तमशतके शालिवर्गे दशोद्देशकाः कथिता स्तथा

टीकार्थ—गौतम स्वामी प्रभु से इस सूत्र द्वारा ऐसा पूछ रहे हैं—
हे भदन्त ! सेरियक-श्वेतपुष्प, नवमालिका, कोरंटक, बंधुजीवक, मनोज्ञ
इत्यादि समस्त नाम प्रज्ञापना सूत्र में कही गई प्रथमपद की गाथा के
अनुसार यावत् नलिनीकुंद एवं महाजातितक जानना चाहिये ये सब
नाम वहां प्रज्ञापना के प्रथम पद में कथित 'णवमालिय कोरंटय बंधु
जीवमणोज्जे' इत्यादि गाथा से लेकर 'णवणीइया कुंदमहाजाईणं' इस
गाथा तक कहे गये हैं—सो हे भदन्त ! इन उपर्युक्त गुल्म जातीय
चनस्पतियों के मूलगत जो जीव हैं वे वहां कहां से आकरके उत्पन्न
होते हे ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं एत्थ वि मूलादीया दस
उद्देशगा निरवसेसं जहा सालीणं' हे गौतम ! यहां पर भी मूलादिक
दश उद्देश शालिवर्ग के जैसा कहना चाहिये अर्थात् जिस प्रकार से

टीकार्थ—गौतम स्वामी प्रभुने आ सूत्र द्वारा ओपुं पूछे छे डे-डे
लगवान् सेरियक-श्वेतपुष्प, नवमालिका, कोरंटक, बंधुजीवक, मनोज्ञ वगेरे
समस्त नाम प्रज्ञापना सूत्रमां कडेल पडेला पहनी गाथा प्रभाणे यावत्
नलिनी कुंद तथा महाजातित सुधी समजवा. आ अथा नामे त्यां प्रज्ञापनाना
पडेला पदमां कडेल 'णवमालिय कोरंटय बंधुजीवम मणोज्जे' इत्यादि गाथाथी
लधने 'णवणीइया कुंद महाजाईणं' आ गाथा सुधी कडेल छे. तो डे लगवान्
आ उपर कडेल गुल्म जातना चनस्पतिये ना भूणमां रडेला ने एवे छे,
तेओ त्यां कथाथी आपीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे
छे डे—एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा सालीणं' डे गौतम !
अडिं पणु भूण वगेरे दस उद्देशा शास्त्री वर्ग प्रभाणे कडेला अर्थात् ने रीते

सर्वेऽपि उद्देशका इह पञ्चमवर्गेऽपि वक्तव्याः । तत्र प्रथमउद्देशको मूलस्य, यत्र खलु अयं प्रश्नः, हे भदन्त ! नवमालिकात आरभ्य महाजातीपर्यन्तगुल्मजातीय वनस्पतीनां ये जीवाः मूलरूपेण उत्पद्यन्ते ते जीवाः कस्मात् स्थानादागत्यात्रोत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्यस्तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो देवेभ्यो वेत्ति, तिर्यग्भ्यो मनुष्येभ्यो वा आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् इत्यादि मूलादारभ्य पत्रान्तेषु सप्तोद्देशकेषु देवानामुत्पत्तिर्न भवति ? तत्र तिस्रो लेख्याः ज्ञातव्याः, पुष्पफलबीजोद्देशकेषु देवोत्पत्तिरपि वक्तव्या तत्र चतस्रो लेख्या देवोत्पत्तेरिति ॥सू०१॥

२१ वे शतक में शालिवर्ग में दश उद्देशो कहे गये हैं उसी प्रकार से सष उद्देशक भी यहां पांचवे वर्ग में भी कहना चाहिये इस प्रकार हे भदन्त ! नवमालिका से लेकर महाजाति पर्यन्त जो गुल्मजाति के वनस्पति हैं उन वनस्पतियों के मूलगत जो जीव हैं वे कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ऐसा जो गौतम का प्रश्न है सो उसका उत्तर प्रभुने ऐसा ही दिया है कि हे भदन्त ! वे वहां तिर्यंचों में से या मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार मूल से लेकर पत्र तक के सात उद्देशों में देवों की उत्पत्ति नहीं होती है जहां देवों की उत्पत्ति नहीं होती है—वहां तीन लेख्याएँ होती है पुष्प, फल बीज इन उद्देशकों में देवों की उत्पत्ति भी होती है और इसीसे यहां चार लेख्याएँ होती कही गई है ॥सू०१॥

॥ पंचम वर्ग समाप्त ॥ २२-५ ॥

२१ ओकवीसमां शतकमां शालिवर्गमां दस उद्देशाओ कया छे, ओ४ रीने षष्ठा उद्देशाओ आ पांचमा वर्गमां पञ्च कडेवा आ रीते डे लगवान् नव भालिकाथी लधने मडा जत पर्यन्त गुल्म जतनी जे वनस्पति छे, ते वनस्पतियोना भूणमां जे लवे छे, तेओ कयांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? गौतम स्वामीना आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु ओम ज कडे छे डे-डे गौतम तेओ त्यां तिर्यंओमांथी अथवा मनुष्योमाथी आवीने उत्पन्न थाय छे. आ रीते भूणथी लधने पत्र सुधीना सात उद्देशाओमां देवोनी उत्पत्ति थती नथी. ज्यां देवोनी उत्पत्ति नथी थती त्यां त्रषु लेख्याओ डोय छे. पुष्प, फल, अने बीज आ उद्देशाओमां देवोनी उत्पत्ति पञ्च थाय छे, अने तेथी त्यां चार लेख्याओ डोवानुं कहुं छे. ॥सू०१॥

॥ पांचमो वर्ग समाप्त ॥ २२-५ ॥

॥ अथ षष्ठो वर्गः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमवर्गं निरूप्य अवसरप्राप्तस्य षष्ठस्य वल्लीजातीयवनस्पतिवर्गस्य निरूपणं क्रियते तदनेन सम्बन्धेन आयातस्य षष्ठवर्गस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! पूसफली कालिंगी’ इत्यादि,

मूलम्—‘अह भंते ! पूसफली कालिंगी तुंबी तउसी एल-
वालुंकी० एवं पदाणि छिंदियव्वाणि पन्नवणागाहाणुसारेण
जहा तालवग्गो जाव दधिफोल्लकागणिमोक्कलिअक्क-
बोदीणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति० एवं मूला-
दीया दस उद्देसा कायव्वा जहा तालवग्गे नवरं फलउद्देसे
ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं धणु-
हपुहुत्तं ठिती सव्वत्थ जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वासपुहुत्तं
सेसं तं चेव ॥ सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ ॥सू० १॥

॥ बावीसइमे सए छट्टो वग्गो समत्तो ॥

॥ बावीसइमं सयं समत्तं ॥

छाया—अथ भदन्त ! पूसफली कलिङ्गी तुंबिकात्र्यपुषी एलवालुंकी० इत्यादि,
एवं पदानि नेत्तव्यानि प्रज्ञापनागाथानुसारेण यथा तालवर्गे यावद् दधिफुल्ला
काकिणी मोक्कली अर्कवोन्दीनामेतेषां खलु ये जीवा मूलतयाऽवक्रामन्ति०
एवं मूलादिका दशोद्देशकाः कर्तव्याः यथा तालवर्गे । नवरं फलोद्देशे अवगाहना
जघन्येन अंगुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण धनुःपृथक्त्वम् । स्थितिः सर्वत्र

छट्टा वर्गं प्रारंभ

पांचवें वर्ग का निरूपण करके अब सूत्रकार अवसरप्राप्त छट्टे
वल्ली जातीय वनस्पति वर्ग का निरूपण करते हैं—इसका सर्व प्रथम
सूत्र—‘अह भंते ! पूसफली कालिंगी’ आदि है—

‘अह भंते ! पूसफली कालिंगी’ इत्यादि ।

छटा वर्गना प्रारंभ—

पांचवा वर्गनुं निरूपण करीने हुवे सूत्रकार अवसरप्राप्त छटा वल्ली-
वेलनी जतना वनस्पति वर्गनुं निरूपण करे छे—तेनुं सर्व प्रथम सूत्र आ
प्रभाषे छे—‘अह भंते ! पूसफली’ इत्यादि

जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षेण नर्षपृथक्त्वम्, जेषं तदेव तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सु० १॥

टीका—अहं भंते' अथ भदन्त ! 'पूषफली' पूषफलिका, 'कालिणी' कालिङ्गीवल्ली विशेषः 'तरबूज' इति प्रसिद्धस्य फलविशेषस्य बल्ली 'तुम्बिका, 'तउसी' त्रपुषी 'ककडी' इति लोकरुमसिद्धफलस्य बल्ली, 'एलवालुंकी' एलवालुंकी 'वालोल' इति फलिकाया बल्ली, 'एवं पदाणि' एवं पदानि—एतानि पदानि 'लिदिय-वाणि' नेतव्यानि—त्यक्तव्यानि शेषाणि—'पण्यवणागाहानुसारेण जहा तालवर्गो' प्रज्ञापनाया गाथानुसारेण वक्तव्यानि यथा तालवर्गे—तालवर्गवक्तव्यतावत् मूला-दारभ्य बीजान्तपर्यन्तं वक्तव्यम्, प्रज्ञापनागाथोक्ताः बल्लयः क्रियत्पर्यन्तं ग्राह्याः ? तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव' यावत् 'दहि फोल्ला कागणि मोकलिथक्कवोदीणं' दधिफुल्ला काकिणी मोकली अर्कवोन्दीनाम् 'एएसि णं' एतेषां पूषफलकाद् आरभ्य अर्कवोन्दिपर्यन्तानां बल्लीजातीयवनस्पतिविशेषाणां खलु ये जीवाः, 'मूलत्ताए वकमंति' मूलस्वरूपेण अक्रामन्ति—समुत्पद्यन्ते ते जीवाः कुत?—कस्मात् स्थानात् आगत्य अत्र मूलादौ समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । 'एवं मूलादीया दस उद्देशगा कायव्वा जहा तालवर्गो' एवं मूलादिका दशोद्देशकाः कर्तव्याः यथा

टीकार्थ— हे भदन्त ! पूषफली—पूषफलिका, कालिङ्गी—तरबूज की बेल, तुम्बी—तुम्बिका की बेल, त्रपुषी—ककडी की बेल, एलवालुंकी—सेम की बेल, तथा प्रज्ञापना सूत्र की गाथा के अनुसार तालवर्ग में कथित यावत् दधिफोल्ला, काकिणी, मोकलली और अर्कवोन्दी—इन सब बेलों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? ऐसे इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं मूला-दीया दस उद्देशगा कायव्वा जहा तालवर्गो' हे गौतम ! यहां पर भी मूलादिक दश उद्देशक कहना चाहिये—जैसे कि वे तालवर्ग में कहे गये

टीकार्थ—हे भगवान् पूषफली—पूषफलिका, कालिङ्गी—तरबूज की बेल, तुम्बी—तुम्बिका की बेल, त्रपुषी—ककडी की बेल, एलवालुंकी—सेम की बेल, तथा प्रज्ञापना सूत्र की गाथा के अनुसार तालवर्ग में कथित यावत् दधिफोल्ला, काकिणी, मोकली और अर्कवोन्दी—इन सब बेलों के मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहां कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ? ऐसे इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं मूलादीया दस उद्देशगा कायव्वा जहा तालवर्गो' हे गौतम ! आ विषय में प्रभु मूल विगरे संबंधी दस उद्देशांश

तालवर्गः, यथा—मूलादिका दशोद्देशकाः सन्ति, तथैव अत्रापि मूलादिका दश उद्देशका वक्तव्याः, 'नवरं नवरं—केवलं वैलक्षण्यमिदम्—'फलोद्देशे ओगाहना' फलोद्देशकेऽवहना, 'जहन्नेण अंगुलस्य असंखेज्जइभागं' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्—'उत्कोसेण धणुहणुहत्तं' उत्कर्षेण धनुः पृथक्त्वम् द्विधनुरारभ्य नवधनुःपर्यन्तम् । 'ठिई सव्यत्थ जहन्नेण अंतोमुहत्तं' स्थितिः सर्वत्र मूलादिसर्वोद्देशकेषु जघन्येन अन्तर्मुहत्तं 'उत्कोसेण वाऽणुहत्तं' उत्कर्षेण वर्षपृथक्त्वम् द्विधनुषादारभ्य नव वर्षपर्यन्तम् । 'सेलं तं चेव' शेषं तदेव यद्वैलक्षण्यं तत्कथितं तदतिरिक्तं तालवर्गेऽतिदेशेन शालिकवदेव उत्पादाशारभ्य, सर्वे प्राणभूतजीवसत्त्वाः असकृत्—अनन्तवारं वा उत्पन्नपूर्वा एतदन्वयव्यग्नवन्तम् । 'छट्ठो वग्गो समत्तो' षष्ठो वर्गः समाप्तः, 'एवं छंसु वि वग्गेषु सद्धि उद्देशमा भवन्ति' एवम्—उपरि प्रदर्शित प्रकारेण षट्सवपि वर्गेषु षष्टिरुद्देशका भवन्ति, प्रत्येकवर्गे दश उद्देशकस्य सङ्घावेन षष्टिरुद्देशका भवन्तीति । 'सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! यद् भवता कथितं तद् एवमेव—सत्तमेवेति ॥२०१॥

इति श्री विश्वविख्यातजगद्बल्लमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालप्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायाम् द्वाविंशतितमशतकस्य षष्ठो वर्गः समाप्तः ॥२२-६॥

हैं । विशेषता ऐसी है कि फलोद्देशक में फल की जघन्य अवगाहना अंगुल के असंख्यातवे भागप्रमाण और उत्कृष्ट अवगाहना धनुष-पृथक्त्व की है स्थिति सर्वत्र मूलादिक सर्व उद्देशकों में जघन्य से अन्तर्मुहत्त की और उत्कृष्ट से वर्षपृथक्त्व की है इस भिन्नता के अतिरिक्त और सब कथन तालवर्ग के जैसा ही जानना चाहिये इस प्रकार इन छह वर्गों में एक एक वर्ग के १०-१० उद्देशक होने से कुल उद्देश ६० होते हैं । 'सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! ति' है भदन्त ! जो आपने

कहेवा, जेम के—ताड वर्गोंमां कडेवामां आऽया छे, आ अकरखुमां विशेषपणुं ये छे के—इलोद्देशकमां इणनी जघन्य अवगाहना आंगणना असंख्यात भाग प्रमाणुं अने उत्कृष्ट अवगाहना धनुष पृथक्त्वनी छे. स्थिति अधेज्जे अट्ठे के—मूल विगेरे अधा उद्देशाऽमां जघन्यथी अंतर्मुहत्तनी अने उत्कृष्टथी वर्ष पृथक्त्वनी छे. आ इेरइरथी भीणु आडीणुं तमाम कथन ताल वर्ग प्रमाणे ज्ज समज्जणुं. आ रीते आ छ वर्गोंमां अेक अेक वर्गना १०-१० हस हस उद्देशाऽमां डोवाथी कुल ६० साछि उद्देशाऽमां थाय छे.

कहा है वह सर्व प्रकार से सत्य ही है। इस प्रकार कह कर गौतम ने प्रभु को वन्दना की और नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू०१ ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिव्यकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रभेद्यचन्द्रिका व्याख्याके बावीसवें शतकका
छद्म वर्ग समाप्त ॥२२-६॥

बावीसवां शतक समाप्त

‘सेवं भंते सेवं भंते त्ति’ छे लगवन् आप देवानुप्रिये ने कहुं छे ते सर्व प्रकारे सत्य छे. आपनुं कथन सत्य न छे. आ प्रभाण्णे कहीने गौतम स्वामीञ्जे प्रभुने वंदना करी अने नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने तेज्जे तप अने संयमथी पोताना आत्माने भावित कर-। थका पोताना स्थान पर विराजमान थछ गया ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिव्यकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी प्रभेद्यचन्द्रिका व्याख्याना बावीसवां शतकको छद्म वर्ग समाप्त ॥२२-६॥
बावीसवुं शतक समाप्त.

अथ त्रयोविंशतितमशतकमारभ्यते

द्वाविंशतितमशतकं निरूप्य अवसरप्राप्तं त्रयोविंशतिशतकंप्रस्तावं प्रस्तुवन्-
तस्यादौ एव तदर्थसंप्राहिकां गाथां वक्ति—'आलुय' इत्यादि ।

गाथा—'आलुय लोहिअवए पाठा उह मासवन्नी वरळी य ।

पंचे ते दसवग्गा पन्नासं होति उद्देशा ॥१॥

'आलुय' आलुक मूलकादिसाधारणशरीरवाटरवनस्पतिकायभेदविषय-
कोद्देशकदशात्मकआलुकनामकः प्रथमो वर्गः १ । 'लोही' लोही प्रभृत्यनन्त-
कायिकविषयको लोहीनामकां द्वितीयो वर्गः दशोद्देशात्मकः २ । 'अवए' अव-
ककवकप्रभृत्यनन्तकायिकभेदविषयको दशोद्देशात्मकस्तृतीयो वर्गोऽवकनामकः
३ । 'पाठा' पाठा मृगवालुंकी मधुररसादि वनस्पतिभेदविषयको दशोद्देशात्मकः

तेवीसवे शतक का प्रारंभ

२२ वे शतक का निरूपण करके अब सूत्रकार अवसरप्राप्त २३ वे
शतक का निरूपण करने के लिये प्रारंभ कर रहे हैं इसके पहिले वे उसके
अर्थ को संग्रह करके कहने वाली इस गाथा का कथन करते हैं—
'आलुय लोही य अवए' इत्यादि ।

टीकार्थ—आलुक—आलु, मूलक—मूली आदि साधारण शरीर एवं
वाटर वनस्पतिकाय इनके विषय में दश उद्देशात्मक आलुक नामका
प्रथम वर्ग है । लोही आदि अनन्तकायिक वनस्पति के संबंध में दश
उद्देशात्मक लोही नामका द्वितीय वर्ग है, अवक कवक वगैरेह अनन्त
कायिक वनस्पति के सम्बन्ध में १० उद्देशात्मक अवक नामका
तृतीयवर्ग है, पाठा, मृगवालुंकी, मधुररसा आदि वनस्पति के विषय

तेवीसभा शतकेना प्रारंभ-

आवीसभां शतकनुं निरूपण करीने हवे सूत्रकार अवसर प्राप्त २३
तेवीसभा शतकनुं निरूपण करवाने प्रारंभ करे छे—आभां सौथी पडेला तेओ
आ अध्येयनना अर्थने अतावनारी आ गाथानुं कथन करे छे.

'आलुय लोहीय अवए' इत्यादि

टीकार्थ—आलुक—अटाका, मूलक,—मूला विगेरे साधारण शरीर अने वाटर
वनस्पतिकायना विषयभां हस उद्देशावाणा आलुक नामने पडेला वर्ग छे. दोहित
वगेरे अनन्तकाय वनस्पतिना संधभां हस उद्देशावाणा 'दोहित' नामने
आले वर्ग छे. अवक, कवक विगेरे अनन्तकाय वनस्पतिना संधना १०
हस उद्देशावाणा 'अवक' नामने वर्गे वर्गे छे. पाठा, मृगवालुंकी, मधुर रसा,

पाठानामकश्चतुर्थो वर्गः ४, । 'माषपर्णी' माषपर्णी मुद्गपर्णी मधुति वल्ली-
भेदविषयको दशोद्देशात्मको माषपर्णी नामकः पञ्चमो वर्गः ५ इति गाथार्थः ।

अथ प्रथमो वर्गः

मूलम्—'रायगिहे जात्र एवं वयासी—अह भंते ! आलुय
मूलग सिंगवेर हालिद रुरु कंडरिय जीरु छीरविराली किट्टी कंबूय
कन्नुक्कडमहुपो वलई महुसिंगीणीरुहा सप्पसुगंधा छिन्नरुहा
वीयरुहाणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति एवं मूला-
दीया दस उद्देशगा कायत्ता वंसवग्गसरिसा नवरं परिमाणं
जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा
असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति । अवहारो गोयमा ! ते णं
अणंता समये समये अवहीरमाणा २ अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं
ओसप्पिणीहिं एवइकालेणं अवहीरंति नो च्चेव णं अवहरिया सिया
ठिती जहन्नेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं सेसं तं च्चेव । सू. १।

॥ तेइसइमे सए पढमो वग्गो मूलओ समत्तो ॥

छाया—राजगृहे यावदेयमवादीत् अथ भदन्त ! आलुकमूलकगृहवेर (आर्द्रक)
हरिद्रारुक् कण्डरिक जीरुक क्षीरविदारी किट्टी कम्बूक कन्नुक्कड मधुपोवलई
मधुशुद्धी नीरुहासर्पसुगन्धाः छिन्नरुहावीजरुहाणाम् एतेषां खलु ये जीवाः मूलत्तया
अवक्रामन्ति एवं मूलादिका दश उद्देशकाः कर्तव्याः वंशशर्षसदृशाः नवरं
परिमाणं जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया वा असंख्येया वा
अनन्ता वा उपपद्यन्ते । अपहारो गौतम ! ते खलु अनन्ताः समये समये अश्रि-
यमाणा अश्रियमाणाः अनन्ताभिरुत्सर्पिणीभिरुत्सर्पिणीभिः एतावत्कालेन

में दश उद्देशोंवाला पाठा नामका चतुर्थवर्ग है । माषपर्णी, मुद्गपर्णी
आदि वल्लीरूप वनस्पति के सम्बन्ध में दश उद्देशोंवाला नामका
नामका पांचवां वर्ग है इस प्रकार से यह गाथा का अर्थ है ।

विगेरे वनस्पतिना संभंधमां दस उद्देशावाणा पाठा नामने। येथे वर्गं छे,
माषपर्णी, मुद्गपर्णी विगेरे वेदइय वनस्पतियोना संभंधमां दस उद्देशाओ
वाणे। 'माषपर्णी' नामने पांचवो वर्गं छे. आ प्रभाणे आ गाथाने
अर्थ थाय छे.

अपहरन्ति नैव खलु अपहृताः स्युः स्थितिर्जघन्येनापि उत्कृष्टतोऽपि अन्तर्मुहूर्तम्,
शेषं तदेव ॥सू० १॥

॥ त्रयोविंशतितमे शतके प्रथमो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवमवादीत् अत्र
यावत्पदेन भगवतः समवसरणम् अभूत् परिषत् निर्गता, भगवता धर्मकथा कथिता
परिषत् प्रतिगता, ततो गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा प्राञ्जलिपुटः सन् एत-
दन्तस्य सम्पूर्णस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति, किमवादीत् गौतमस्तत्राह—‘अह’
इत्यादि, ‘अह भंते !’ अथ भदन्त ! ‘आलुय’ आलुकम् ‘मूलग’ ‘मूलकम्—मूलिका
मूला इति लोकप्रसिद्धम् ‘सिंगवेर’ आर्द्रकम् ‘आडू’ इति लोकप्रसिद्धम् ‘हलिद’ हरिद्रा
‘रुरु’ रुरुः ‘कंडरिय’ कण्डरीकम् ‘जीरु’ जीरकम् ‘क्षीरविराली’ क्षीरविदारी,
‘किट्टी’ किट्टिः ‘कंबूक’ कम्बूकम्, ‘कन्नुकड’ मधुपोवर्लई ‘महुसिंगी’ मधुशृङ्गी,
‘णीरुहा’ नीरुहा, ‘सर्पसुगंधा’ सर्पसुगन्धा, ‘छिन्नरुहा’ छिन्नरुहा या छिन्नेन-वन-
स्पतिभागेन रोहति सा, ‘बीजरुहाणं’ बीजरुहाणाम् बीजैः रोहन्तीति बीजरुहा

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगर में ‘भगवान् का
समवसरण हुआ परिषदा निकली, भगवान् ने धर्मकथा कही, परिषदा
धर्मोपदेश सुनकर पीछे चली गई गौतम ने भगवान् को वन्दना की,
नमस्कार किया बाद में दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—
‘अह भंते’ हे भदन्त ! ‘आलुय, मूलग, सिंगवेर, हलिद, रुरु, कंड-
रिय’ हे भदन्त ! आलुक-आलु, मूला, अदरख, हल्दी, रुरु, कंडरि-
क, जीरा, क्षीरविराली-क्षीरविदारी कन्द, किट्टि, कुंडु, कृष्ण, कडसु, मधु,
पयलह, मधुसिंगी, मधुशृङ्गी, नीरुहा, सर्पसुगंधा, छिन्नरुहा और बीज-

पडेहा वर्गने प्रारंभ-

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ धृत्यादि

टीकार्थ—राजगृहनगरमां लगवान्तुं समवसरणं थयुं परिषदां लगवा-
नने वंदनां करवा नगरनी गडार नीकणीं लगवाने धर्मकथा कही. धर्मदेशना
सांख्यीने परिषद् पाछी आली गध. ते पछी गौतमस्वामीने लगवानने
वंदना करी नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने गन्ने हाथ जोडीने प्रभुने
आ प्रभाणे पूछयुं ‘अह भंते !’ हे भगवन् ‘आलुय मूलग, सिंगवेर, हलिद,
रुरु, कंडरीय’ आलुक-अटाका, मूला, आडू, उलहर रू, कंडरीक, रू, क्षीर-
विराली-क्षीरविदारी नामनुं कन्द किट्टि, कुंड, कृष्ण, कडसु, मधु, पयलह,
मधुसिंगी-मधुशृङ्गी-नीरुहा, सर्पसुगंधा, छिन्नरुहा, अने बीजरुहा आ

સ્તેવામ્ એસિ ણં' એતેવામ્ આલુકાદારમ્બ વીજરુહાન્તાનાં સાધારણશરીરવાદર-
વનસ્પતિવિશેષાણાં સ્વલ્લ 'જે જીવા' યે જીવાઃ 'મૂઝતાણ વક્કમંતિ'—મૂઝતયા-
મૂલસ્વરૂપેણ અવક્રામન્તિ—સમુત્પન્ના ભવન્તિ इत्यર્થઃ, તે જીવાઃ કિં નારકેમ્બ
આગચ્છન્તિ તિર્યમ્બ્યો દેવેમ્બ્યો વા આગત્ય સમુત્પન્નન્તે इति પ્રશ્નઃ । 'एवं मूला-
दीया दस उद्देशगा कायव्वा वंसवग्गसरिसा' एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशकाः
कर्तव्याः वंशवर्गसदृशाः, यथा वंशवर्गे दश उद्देशकाः कथिता स्तथा आर्द्रकमूल-
कवर्गेऽपि दशोद्देशका मूलकन्दादिका वक्तव्याः । वंशवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यम्
आलुङ्गमूलकवर्गे तदर्शयति 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं परिमाणं' नवरम् परिमाणम्
'जहन्नेण एको वा दोवा, तिन्नि वा' जघन्येन एको वाः द्वौ वा त्रयो वा, 'उक्को-

રુહા યે જો સાધારણ શરીર વાલી, એવં ચાદર શરીરવાલી વનસ્પતિયાં
હૈં સ્તો હન વનસ્પતિયોં કે મૂલરૂપ સે જો જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં—વે જીવ
વહાં કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? વ્યા નારકોં સે આકરકે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં અથવા તિર્યંચોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા
મનુષ્યોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા દેવોં સે આકરકે ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'एवं मूलादीया दस उद्देशगा
कायव्वा वंसवग्गसरिसा' हे गौतम ! यहाँ पर वंशवर्ग के जैसे मूला-
दिक दश उद्देशक कहना चाहिये अर्थात् जैसे वंशवर्ग में दश मूलादिक
उद्देश कहे गये हैं उसी प्रकार से इस आर्द्रक मूलवर्ग में भी दश
मूलादिक उद्देशक कहना चाहिये वंशवर्ग की अपेक्षा इस आलुक
मूल वर्ग में जो भिन्नता है वह 'नवरं परिमाणं जहन्नेणं' इस पाठ

ખધી સાધારણ શરીરવાળી અને ખાદર શરીરવાળા વનસ્પતિયો છે, આ વન-
સ્પતિયોના મૂળ રૂપે જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવો ત્યાં કયાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? તેઓ નરકમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા તિર્યંચોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા મનુષ્યો
માંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા દેવોમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રશ્ન કહે છે કે—'एवं मूलादीया दस उद्देशगा
कायव्वा वंसवग्गसरिसा' हे गौतम ! वंशवर्ग प्रमाणे अहियां पणु मूण
वर्गेरे संभंधी इस उद्देशाओ कही देवा अर्थात् वंशवर्गमां मूल वर्गेरेना
जे प्रमाणे इस उद्देशाओ कहा छे, ओउ रीते आ 'आर्द्रकादि मूण वर्गमां
पणु मूण वर्गेरे संभंधी इस उद्देशाओ समज देवा. अ आलुक मूण
वर्गमां वंशवर्ग करतां जे इशकार छे, ते 'नवरं परिमाणं जहन्नेणं.' आ
पाठ द्वारा सूत्रकार प्रगट करे छे.—आनुं परिणाम जघन्यथी ओक समयमां

सेषं संखेज्जा असंखेज्जा वा अणंता वा उववज्जंति' उत्कर्षेण संख्याता असं-
ख्याता वा, अनन्ता वा समुत्पद्यन्ते । 'अवहारो गोयमा ।' अपहारो गौतम !
'ते ण अणंता' ते खलु अनन्ताः जीवाः 'समए समए' समये समये—प्रतिसमयम्
अवहीरमाणा अवहीरमाणा' अपह्रियमाणाः २—निःसार्यमाणा, २ इत्यर्थः 'अणं-
ताहि' अनन्ताभिः 'उत्सप्पिणीहिं ओसप्पिणीहिं' उत्सर्पिणीभिरवसर्पिणीभिः
'एवइकालेण अवहीरंति' एतादृत्कालेनानन्तोत्सर्पिण्यात्मकेनापि अपह्रियन्ते
निष्काश्यन्ते 'नो चेव णं अवहरिया सिया' नैव खलु अपहृताः स्युः, एतावन्महता
कालेनन्तानां जीवानां प्रतिसमयमपि यदि निष्काशनं कुर्यात् तदपि अशेषतो निष्का-
शनमशक्यमेवेति भावः । 'ठिइ जहन्नेण वि उवकोसेण वि अंतोमुहुत्तं' आलुक-
मूलकमूलादिजीवानां स्थितिर्जघन्येनापि उत्कर्षेणाऽपि अन्तर्मुहूर्तमेव 'सेसं तं चेव'
शेषं तदेव यद्वैलक्षण्यं तद्वर्णितम्, तदतिरिक्तं सर्वमपि वंशवर्गीयमूलकप्रकरणवदेव

द्वारा सूत्रकार प्रकट करते हैं—इसका परिमाण जघन्य से एक समय में
एक, दो अथवा तीनतक है और उत्कृष्ट से संख्यात और अनन्त तक
है अर्थात् एक समय में कम से कम १ से लेकर तीनतक जीव वहाँ
उत्पन्न होते हैं और अधिक से अधिक संख्यात एवं असंख्यात अन-
न्त तक उत्पन्न होते हैं । 'अवहारो गोयमा०' हे गौतम ! इनके अपहार
का प्रमाण इस प्रकार से है—जो वे अनन्तजीव प्रत्येक समय में वहाँ से
निकाले जावें और इस प्रकार करते २ अनन्तउत्सर्पिणीकाल और अन-
न्त अवसर्पिणी काल व्यतीत हो जावें—तब भी वे वहाँ से पूरे नहीं
निकाले जा सकते हैं । 'ठिइ जहन्नेणं वि०' इनकी उत्कृष्ट और जघन्य
स्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की होती है 'सेसं तं चेव' चाकी का और सब
कथन वंशवर्ग के जैसा ही जानना चाहिये जिस प्रकार से यह कथन

એક, બે, અથવા ત્રણ સુધી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
સુધી છે. અર્થાત્ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછું ૧ થી લઈને ત્રણ સુધીના
જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત
સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, 'અવહારો ગોયમા૦' હે ગૌતમ ! આના અપહાર-
અહાર નિકળવાનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે, જો તે અનંત જીવો પ્રત્યેક—એક
એક સમયમાં ત્યાંથી અહાર કહાડવામાં આવે અને આમ કરતાં કરતાં
અનંત ઉત્સર્પિણી કાલ અને અનંત અવસર્પિણી કાલ વીતી જાય તો પણ
તેઓ ત્યાંથી પૂરેપૂરા અહાર કહાડી શકતા નથી. 'ઠિઈ જહન્નેણં વિ૦' તેઓની
ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ એક અંતર્મુહૂર્તની હોય છે, 'સેસં તં ચેવ'
બાકીનું બીજું તમામ કથન વંશવર્ગ પ્રમાણે જ સમજવું. જે પ્રમાણે આ

द्रष्टव्यम् । एवमेव मूलोद्देशकवद्देव कन्दस्कन्धस्त्रकशाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजोद्देशका
अपि वंशवर्गवत् शालिकवर्गादिदेशमदर्शितवंशवर्गवदेन चक्षव्याः ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकमविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित -- कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालव्रतिधिरचितायां श्री
"भगवतीसूत्रम्" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् त्रयोविंशतिशतकस्य
आलुक मूलक नामकः प्रथमो वर्गः
समाप्तः ॥२३-१ ॥

मूलोद्देशक में वंशवर्ग के मूलोद्देशक जैसा कहा गया है उसी प्रकार का
कन्द, स्कन्ध, त्वचा, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल और बीज ये अव-
शिष्ट उद्देशक में भी वंशवर्ग के इन्हीं उद्देशकों के जैसा कहना चाहिये
वंशवर्ग शालिकवर्ग के जैसा कहा गया है ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके त्रेवीसवे शतक का
॥ प्रथम वर्ग समाप्त-२३-१ ॥

वर्णन मूलोद्देशक प्रमाणे कहुं छे, अण प्रमाणे कंद, स्कंध, त्वचा-छाल,
शाखा-डाण, प्रवाल-कूपण, पत्र-पान, पुष्प, कृण, अने णीण आ तमाम
भाकीना उद्देशाओ पणु वंश वर्गमां कडेल ते ते उद्देशाओ प्रमाणे समजवा
वंशवर्ग शालीवर्ग प्रमाणे कडेल छे. ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना त्रेवीसमा शतकेना पहिलो वर्ग समाप्त ॥२३-१॥

અથ ત્રયોવિંશતિતમે શતકે દ્વિતીયો વર્ગઃ પ્રારંભતે ।

આલુકવર્ગજીવાનામુત્પાદાદિકં વિચિન્ત્યાવસરપ્રાપ્તં દ્વિતીયવર્ગં પ્રસ્તોતિ,
તસ્યેદમાદિમં સૂત્રમ્—‘અહ મંતે ! લોહી’ ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્—‘અહ મંતે ! લોહીળીહૂથીહૂથિમગા અસ્સકન્ની
સિંહકન્ની સીંડંઢી મુસંઢીળં ઇણસિ ણં જીવા મૂલત્તાણ વક્ક-
મંતિ૦ ઇવં ઇત્થ વિ દસ ડહેસગા જહેવ આલુચવરગે નવરં ઓગા-
હગા તાલવરગસરિસા સેસં તં જેવ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ । સૂ. ૨ ।

તેવીસઢમે સણ વિતીઓ વર્ગો સમત્તો ॥૨૧-૨॥

છાયા—અથ મદન્ત ! લોહી નીહૂ થીહૂ થિમગા અશ્વકર્ણીં સિંહકર્ણીં
સીંડંઢી મુસંઢીનામ્ ઇતેષાં સ્વલુ યે જીવા મૂલતયા અવક્રામન્તિ૦ ઇવમત્રાપિ
દશ ડહેશકા યથેઆલુકવર્ગે નવરમ્ મદગાહના તાલવર્ગમદશી શેપં તદેવ તદેવં
મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ઇતિ ॥૬૦-૧॥

ત્રયોવિંશતિતમે શતકે દ્વિતીયો વર્ગઃ સમાપ્તઃ ॥

ટોકા—‘અહ મંતે !’ અથ મદન્ત ! ‘લોહી ળીહૂ થીહૂ થિમગા અસ્સકન્ની
સિંહકન્ની સીંડંઢી મુસંઢી ણં’ લોહીનીહૂથીહૂથિમગા અશ્વકર્ણીં સિંહકર્ણીં સીંડંઢી
મુસંઢીનાં સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષાણામ્, ‘ઈણસિ ણં જીવા’ ઇતે-

દૂસરે વર્ગ કા પ્રારંભ

આલુકવર્ગ મેં જીવોં કેં ઉત્પાદ આદિ કા વિચાર કરકે અથસૂત્ર-
કાર અવસર પ્રાપ્ત દ્વિતીયવર્ગ કા કથન કરતે હેં—

‘અહ મંતે ! લોહી ળીહૂ થીહૂ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હે મદન્ત ! જો યે સાધારણ શરીરવાલી ઇવં ઘાદર શરીર
વાલી લોહી, નીહૂ, થીહૂ, થિમગા, અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, સીંડંઢી, મુસંઢી

બીજા વર્ગનેા પ્રારંભ

આલુક વર્ગમાં જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ વિગેરેનેા વિચાર કરીને હવે
સૂત્રકાર અવસર પ્રાપ્ત બીજા વર્ગનું કથન કરે છે આ બીજા વર્ગનું પહેલું
સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.—‘અહ મંતે ! લોહી ળીહૂ થીહૂ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—હે ભગવન્ આ સાધારણ શરીરવાળી અને ઘાદર શરીરવાળી
લોહી, નીહૂ, થિમગા, અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, સીંડંઢી, મુસંઢી વિગેરે વન-

ષામુપરિદર્શિતાનાં સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષાણાં ये जीवाः 'मूल-
त्ताए वक्रमन्ति' मूलतया अवक्रामन्ति-मूलरूपेण उत्पद्यन्ते इत्यर्थः, ते खलु जीवाः
कस्मात् स्थानादागत्य समुत्पद्यन्ते इति पूर्वदेव प्रश्नः । 'एवं एत्थ वि दस
उद्देशगा जहेव आलुकवग्गे' एवमत्रापि दशोद्देशका यथैवालुकवर्गं कथिताः,
यथा आलुकवर्गं दश उद्देशका विरचिता स्तत्र तत्र जीवानां यथा यथा उत्पादादिकं
चिन्तितं तथैव इहापि दश उद्देशका मूलकन्दस्कन्धत्वक्शाखापत्रप्रवाल-
पुष्पफलबीजात्मका ज्ञेया स्तत्र च तत्तज्जीवानामुत्पत्तादादिकं सर्वं विवेचनीयम्
विशेषजिज्ञासुभिरालुकवर्गं स्तत्रापि अन्ततः शालिकवर्गः संपूर्णोऽपि द्रष्टव्यः ।
आलुकवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तत् स्वयमेव मू उच्चारो दर्शयति-'नवरं' इत्यादि,
'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा' नवरं केवलम् अवगाहना तालवर्गसदृशी
ज्ञातव्या, तथाहि-मूलकन्दे धनुःपृथक्त्वं द्विधनुरारभ्य नवधनुः-पर्यन्तमवगाहना,

आदि वनस्पतियां हैं-सो इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो जीव
उत्पन्न होते हैं-वे कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं? क्या नैरयिकों
से आकरके उत्पन्न होते हैं? अथवा तिर्यंचो से आकरके उत्पन्न
होते हैं अथवा मनुष्यों से या देवों से आकर के उत्पन्न
होते हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं 'एवं एत्थ वि
दस उद्देशगा जहेव आलुकवग्गे' हे गौतम! आलुकवर्ग में जैसे मूलों-
दिक १० उद्देशक कहे गये हैं वैसे ही १० उद्देशक यहां पर भी कहना
चाहिये, विशेष जिज्ञासुओं को आलुकवर्ग और अन्त में शालिकवर्ग
संपूर्ण देखना चाहिये, आलुकवर्ग की अपेक्षा यहां जो भिन्नता है उसे
सूत्रकार 'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा' इस पाठ द्वारा प्रकट कर
रहे हैं-इसमें यह कहा गया है कि यहां अवगाहना तालवर्ग के जैसी
जाननी चाहिये अर्थात् मूल, एवं कन्द में अवगाहना धनुःपृथक्त्व की कही

સ્પતિયાના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ ત્યાં ક્યાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે? શું તેઓ નરકથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે? અથવા
તિર્યંચ વગેરેમાંથી આવીને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा जहेव आलुकवग्गे'
હે ગૌતમ આલુક વર્ગમાં મૂળ વિગેરેના જે પ્રમાણે ૧૦ દસ ઉદ્દેશાઓ કહ્યા
છે, તેજ પ્રમાણે દસ ઉદ્દેશાઓ અહિયાં પણ સમજવા. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ
આલુક વર્ગ અને અન્તમાં સંપૂર્ણ શાલીવર્ગ સમજવો. આલુક વર્ગની અર્ધ-
ક્ષાએ આ કથનમાં ફેરફાર છે, તેને સૂત્રકારે 'नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा'
જાણી પાઠ દ્વારા બતાવેલ છે. આમાં એ વાત કહી છે કે-અહિયાં અવગાહના
તાલ વર્ગ-પ્રમાણેની સમજવી. અર્થાત્ મૂળ અને કંદમાં અવગાહના ધનુઃ-

સ્કન્ધે ત્વચિ શાખાયાં ચ ગવ્યૂતપૃથક્ત્વમ્ ગવ્યૂતમિતિ ક્રોશમેકમ્ । પ્રવાલે પ્રૈ
 ચ ધનુઃપૃથક્ત્વમ્, પુષ્પે હસ્તપૃથક્ત્વમ્ ફલે વીજેચાઙ્ગુલપૃથક્ત્વાત્મિકા
 અવગાહના, ઇયં સર્વાઽપિ અવગાહના ઉત્કૃષ્ટો જ્ઞેષા, જઘન્યાવગાહના સર્વત્રાપિ
 અઙ્ગુલસ્યાસંરુચેયભાગરૂપૈવ ભયતીતિ' 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ અવગાહનાઽતિ-
 રિક્તં સર્વમપિ ઉત્પાદસ્થિતિલેશ્યાદિકવર્ગવદેવ દ્રષ્ટવ્યં જ્ઞાતવ્યં ચેતિ । સેવં
 મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ-હે મદન્ત ! લોહી
 પ્રભૃતિકસાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષાણામ્હુત્પાદાદિવિષયે ચત્ દેવાનુપ્રિયેણ
 નિવેદિતમ્ તત્ સર્વમેવ સર્વથૈવ સત્યમ્ અતીન્દ્રિયપદાર્થવિષયે ભવદુપદેશસ્યૈવ

ગઈ છે, અર્થાત્ દો ધનુષસે લેકર ૧ ધનુષનક કહી ગઈ છે—સ્કન્ધ મેં, ત્વચા
 મેં ઓર શાખા મેં ગવ્યૂત પૃથક્ત્વ—દો કોશ સે લેકર ૧ કોશ તક કી
 કહી ગઈ છે પ્રવાલ મેં ઓર પદ્મ મેં ધનુઃપૃથક્ત્વ કહી ગઈ છે ફલ ઓર
 વીજ મેં અંગુલ પૃથક્ત્વ કહી ગઈ છે । યહ સચ્ચ ઓ અવગાહના ઉત્કૃષ્ટ
 કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ છે એસા જાનના ચાહિયે પરન્તુ જઘન્ય અવ-
 ગાહના અંગુલ કે અસંરુચાતવેં ભાગ પ્રમાણ હી સર્વત્ર જાનની ચાહિયે
 'સેસં તં ચેવ' અવશિષ્ટ કથન ઉત્પાદ, સ્થિતિ, લેશ્યા આદિક સચ
 કથન—આલુકવર્ગ કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે 'સેવં મંતે ! સેવં
 મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! લોહી આદિ સાધારણ શરીર વાલી એવં આદર
 શરીર વાલી જો ચે વનસ્પતિયાં હૈ— ઉનકે ઉત્પાદ આદિ કે વિષય મેં
 જો આપ દેવાનુપ્રિય ને નિવેદિત ક્રિયા હૈ વહ સચ્ચ હી સર્વથા સત્ય હી

પૃથક્ત્વની કહી છે. જે ધનુષથી લઇને ૯ ધનુષની કહી છે,—સ્કન્ધમાં, છાલમાં
 અને શાખામાં ગવ્યૂત પૃથક્ત્વ—જે ગાઢથી લઇને ૯ ગાઢ સુધીની કહી છે.
 પ્રવાલમાં અને પાનમાં ધનુ.પૃથક્ત્વની કહી છે. પુષ્પમાં હસ્ત પૃથક્ત્વની કહી
 છે. ફળ અને વીજમાં આંગળ પૃથક્ત્વની કહી છે આ બધી અવગાહના
 ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ કહેલ છે તેમ સમજવું. પરંતુ જઘન્ય અવગાહના આંગ-
 ણના અસંરુચાતમા ભાગ પ્રમાણ જ બધામાં કહી છે. તેમ સમજવું 'સેસં
 તં ચેવ' બાકીનું તમામ કથન ઉત્પાદ—ઉત્પત્તિ સ્થિતિ, લેશ્યા, વિગેરે સંબંધી
 તમામ કથન આલુક વર્ગ પ્રમાણે જ સમજવું. 'સેવં મંતે ! સેવં મંતેત્તિ' હે
 ભગવન્ લોહી વગેરે સાધારણ શરીરવાળી અને આદર શરીરવાળી વનસ્પતિ-
 થાના ઉત્પાદ ઉત્પત્તિ વિગેરેના સંબંધમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે નિરૂપણ
 કર્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે. કેમકે અતીન્દ્રિય પદાર્થોના વિષયમાં આપનો

प्रमाणत्वादिति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा
नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इति ॥सू०१॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्ब्रह्म-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितकलितकलापालापकपविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजपदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि — जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्यश्री घासिलालव्रतिविरचितायां श्री "भग-
वतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् त्रयोविंशतितमशतके
द्वितीयो वर्गः समाप्तः ॥२३-२॥

है क्यों कि अतीन्द्रिय पदार्थों के विषय में आपका उपदेश ही प्रमाण
होता है इस प्रकार कह कर गौतम ने भगवान् को वन्दना की उन्हें
नमस्कार किया वन्दना और नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से
आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।सू०१।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तैत्तिरीयवे शतकका
दूसरा वर्ग समाप्त ॥२३-२॥

उपदेश ७ प्रमाण छे. आ प्रमाणे कहीने गौतमस्वामीजे प्रभुने वंदना करी
नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पथी तेजो तप अने संयमथी पोताना
आत्माने लावित करता थका पोताने स्थाने गिराजमान थया. सू०१॥
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना तैत्तिरीय शतकने भीजे वर्ग समाप्त ॥२३-२॥

॥ अथ तृतीयो वर्गः प्रारभ्यते ॥

लोहीमभृतिकसाधारणशरीरवाद्दरवनस्पतिभेदविषयकं द्वितीयवर्गं निरूप्य क्रमप्राप्तः अवककवकमभृतिसाधारणशरीरवाद्दरवनस्पतिकायिकभेदविषयकस्तृतीयो वर्गो निरूप्यते अनेन संबन्धेनाऽऽयातस्य तृतीयवर्गस्येदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते ! अवक कवक०’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! अवककवककुहुण कुन्दरुक्खउव्वेह लियसफासज्जा छत्ता वंसाणियकुमाराणं एएसि णं जे जीवा मूलत्ताए वक्कमंति० एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा निरवसेसं जहा आलुवग्गो. नवरं ओगाहणा तालवग्गसरिसा सेसं तं चेव सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ ॥सू. १॥

॥तेवीसइमे सए तइओ वग्गो समत्तो ॥२३—३॥

छाया—अथ भदन्त ! अवककवककुहुणकुन्दरुक्खउव्वेहलियसफासज्जा छत्रावंशानिककुमाराणाम् एतेषां खलु मूलतया ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति० एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका निरवशेषं यथा आलुकवर्गः, नवरम् अवगाहना तालवर्गसदृशी शेषं तदेव तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

॥ त्रयोविंशतितमे शतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥

टीका—‘अह भंते ! अथ भदन्त ! ‘अवक कवक कुहुण कुन्दरुक्खउव्वेहलिय-सफासज्जा छत्ता वंसानिककुमाराणं’ अवक कवक कुन्दरुक्ख उव्वेहलिकसफासज्जा

तीसरे वर्ग का प्रारंभ

लोही आदि साधारण शरीर वाली एवं वादर शरीरवाली वन-स्पतियों के सम्बन्ध वाले द्वितीय वर्ग का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रमप्राप्त अवककवक आदि साधारणशरीरवाले एवं वादरशरीरवाले वनस्पतिकायिक के सम्बन्धवाले तृतीयवर्ग का निरूपण करते हैं इस

त्रीण वर्गानां प्रारंभ-

ढोही विगेरे साधारण शरीरवाणी अने वादर शरीरवाणी वनस्पतियोना सम्बन्धवाणा त्रीण वर्गानुं निरूपण करीने हवे सूत्रकार कथथा आवेल अवक-कवक विगेरे साधारण शरीरवाणा अने वादर शरीरवाणा वनस्पतिकायिकना सम्बन्धवाणा त्रीणवर्गानुं निरूपण करे छे, आ ‘वर्गानुं’ सौथी पडेहु सूत्र

छत्रावंशानिककुमाराणाम्, 'एएसि ङं' एतेषाम् अवककवकादीनां साधारणशरीर-
बादरचनस्पतिविशेषाणां खलु 'जे जीवा' ये जीवाः 'मूलत्ताए वक्कमंति' मूलतया
अवक्रामन्ति-समुत्पद्यन्ते इत्यर्थः ते खलु जीवाः कस्मात् स्थानादागत्य अवक-
कवकादीनां मूले उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । 'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा
निरवसेसं जहा आलुकवग्गो' एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका निरवशेषं यथा
आलुकवर्गे मूलकन्दस्कन्धादिका बीजान्ता दश उद्देशकाः पठिताः तत्र तत्रच
जीवानामुत्पादस्थितिलेश्यादिकाश्चिन्तिता स्तथैव इहापि दश उद्देशका मूल-

वर्ग का सर्व प्रथम सूत्र 'अह भंते ! अवककवक' आदि है ।

टीकार्थ—अवक, कवक, कुहुण, कुन्दरुक, उव्वेहलिक, सफा,
सज्जा, छत्रा, वंशानिका और कुमार ये जो साधारण शरीर वाली
और बादरशरीरवाली वनस्पतियां हैं सो इन वनस्पतियों के मूलरूप से
जो जीव उत्पन्न होते हैं— वे जीव किस स्थान से आकरके उत्पन्न होते
हैं ? क्या नैरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं या तिर्यचों से आकरके
उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं इत्यादि इस
प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा
निरवसेसं जहा आलुकवग्गो' हे गौतम ! जिस प्रकार से आलुकवर्ग
में मूल, कन्द, स्कन्ध आदि से लेकर अन्तिमबीजतक के दश उद्देशक
कहे गये हैं और वहां २ जीवों के उत्पाद का, स्थितिका एवं लेश्या आदि
का जैस्वार विचार किया गया है उसी प्रकार से यहां पर भी मूल,

आ प्रमाणे छे.—अह भंते ! अवक कवक कुहुण कुन्दरुक्ख' एत्थादि

टीकार्थ—हे भगवन् अवक, कवक, कुहुण, कुन्दरुक्ख, उव्वेहलिक सज्जा,
छत्रा, वंशानिका, अने कुमार ने आ साधारण शरीरवाणी अने बादर शरीर-
वाणी वनस्पतियो छे, आ वनस्पतियोना मूण इपथी ने लोवे उत्पन्न थाय छे,
ते लोवे कथांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? शुं नरकमांथी आवीने त्यां उत्पन्न
थाय छे ? अथवा तिर्यचोमांथी आवीने तेओ त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा मनु-
ष्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे, अथवा देवोमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय
छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे—'एवं एत्थ वि मूलादीया दस उद्देशगा
निरवसेसं जहा आलुकवग्गो' हे गौतम ! ने रीते आलुक वर्गमां मूण, कंद,
स्कंध, विगोरेथी लघने छेदसा भीण सुधीना दस उद्देशाओ कथा छे. अने
त्यां त्यां लोवोना उत्पातने, स्थितिने, अने लेश्या वगोरेने लोवे लोवे
विचार करवामा आवेद छे, अने रीते अडियां पणु मूण कंद विगोरे भीण

कन्दादिका बीजान्ताः आलुकवर्गवदेव पठनीया स्तत्रत्र च जीवानामुत्पाद-
स्थित्यादिका अपि चिन्तनीयाः । यदिह आलुकवर्गाद् वैलक्ष्यं तत् सूत्रकारः
स्वयमेव दर्शयति, 'णवरं' इत्यादि । 'नवरं ओग हणा तालवगसरिसा' नवरम्-
केवलम् अवगाहना तालवर्गसदृशी वक्तव्या, अवगाहना यथा जीवानां तालवर्गे
कथिता तथैव इहापि ज्ञातव्या, तथाहि-अवगाहना मूले कन्दे च धनुःपृथक्त्वं
द्विधनुरारभ्य नवधनुःपर्यन्ता स्कन्धे त्वचि शाखायां च गव्युत (क्रोश) पृथक्त्वम्,
द्विक्रोशादारभ्य नवक्रोशपर्यन्ता । प्रवाले पत्रे च धनुःपृथक्त्वम् द्विधनुरारभ्य नव-
धनुः पर्यन्ताऽवगाहना । पुष्पे चावगाहना हस्तपृथक्त्वम् द्विहस्तादारभ्य नवहस्त-
पर्यन्ता । फले बीजे अङ्गुलपृथक्त्वम् द्वयङ्गुलादारभ्य नवाङ्गुलपर्यन्ता,
सर्वेषामियम् उपरि दर्शिताऽवगाहना उत्कृष्टतो ज्ञेया, जघन्येन तु सर्वेषां मूलकादि

कन्द आदि बीज तक के दश उद्देशक कहना चाहिये और वहाँ २
जीवों के उत्पाद स्थिति आदि का विचार भी करना चाहिये आलुकवर्ग
की अपेक्षा जो इसवर्ग से विलक्षणता है वह सूत्रकार स्वयं 'णवरं'
आदि पद से प्रकट करते हैं-और कहते हैं कि 'ओगाहणा तालवग-
सरिसा' यहाँ पर अवगाहना का विचार तालवर्ग के जैसा है अर्थात्
अवगाहना मूल एवं कन्दद्वार में धनुः पृथक्त्व है स्कन्ध और त्वचा
में तथा शाखा में गव्युतपृथक्त्व है-दो कोश से लेकर ९ कोशातक की
है, प्रवाल और पत्र में धनुः पृथक्त्व है-दो धनुष से लेकर ९ धनुषतक
की है पुष्प में अवगाहना हस्तपृथक्त्व है २ हाथ से लेकर ९ हाथतक
की है फल और बीज में अङ्गुलपृथक्त्व है-२ अङ्गुल से लेकर ९ अङ्गुल-
तक की है यह प्रदर्शित अवगाहना उत्कृष्ट से कही गई जाननी चाहिये

सुधीना दश उद्देश्याः कही देवा. अने त्यां त्यां लुवोना उत्पाद-उत्पत्ति
स्थिति वगेरेना विचार पणु करवो लेधये आलुक वर्गनी अपेक्षाये आ
वर्गमां ने द्वेक्षार छे, ते सूत्रकार स्वयं 'णवरं' विगेरे पदथी प्रगट करे छे,
अने कहे छे के-ओगाहणा तालवगसरिसा' अडियां अवगाहनानो विचार
ताल वर्ग प्रभाणुे कही छे. अर्थात् अवगाहना, मूल अने कंदद्वारमां धनुः
पृथक्त्व छे. स्कंध अने त्वचा-छालमां तथा शाखा-डाणमां गव्युत-जे गाठ
पृथक्त्वनी छे. अटले के जे गाठथी लधने नव गाठ सुधीनी छे. प्रवाल
अने पत्रमां धनुःपृथक्त्वनी छे. अटले के-जे धनुषथी लधने नव धनुष
सुधीनी छे पुष्पमां अवगाहना हस्तपृथक्त्व अटले के जे हाथथी लधने ९
नव हाथ सुधीनी छे. अण अने भी मां आंगण पृथक्त्वनी छे. अटले के जे
आंगणथी लधने नव आंगण सुधीनी छे. आ कहेली अवगाहना उत्कृष्टथी

वीजान्तानाम् अङ्गुलस्य असंख्येयमागमात्रैव ज्ञेया । 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-
 शेषम्-अवगाहनातिरिक्तं सर्वमपि उत्पादादिकं तदेव-आलुङ्गवर्गदेव जादन्यम् ।
 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भगवन् अवक-
 कवकादिसाधारणशरीरवाटरवनस्पतिकायजीवान्नाद्युत्पातादिविषये यद् देवानु-
 प्रियेण कथितं तत् सर्वम् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव तीर्थङ्करवाक्यस्य सर्वथैव
 यथार्थत्वादिति कथयिष्या गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा
 संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू०२॥

इति त्रयोविंशतितमे शतके तृतीयो वर्गः समाप्तः ॥२३-३॥

वैसे तो सब जीवों की अवगाहना जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे
 भागप्रमाण है 'सेसं तं चेव' अवगाहना से अतिरिक्त और सब उत्पाद
 आदि का कथन आलुङ्गक वर्ग के जैसे ही जानना चाहिये 'सेवं
 भंते ! सेवं भंते !' हे भदन्त ! अवक कवक आदि साधारण शरीर
 एवं वाटर शरीर वाले वनस्पतिकायिक जीवों के उत्पात आदि विषय
 में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है-क्यों कि
 तीर्थंकर के वाक्य बिलकुल यथार्थ ही होते हैं । इस प्रकार कहकर
 उन गौतम ने भगवान् को वन्दना की और नमस्कार किया । वन्दना
 नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते
 हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

तृतीय वर्ग समाप्त ॥२३-३॥

सभञ्जी. आसतो तमाम् श्रुवेनी अवगाहना जघन्यथी आंगणना असं
 ख्यातमां लाग प्रमाणनी कडी छे. 'सेसं तं चेव' अवगाहना शिवायतुं
 भाङ्गीतुं उत्पाद विगेरे तमाम् कथन 'आलुङ्ग' वर्ग प्रमाणे छे, तेम सभ-
 ञ्जु. 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' हे भगवन् अवक-कवक विगेरे साधारण शरीर
 अने आटर शरीरवाणा वनस्पतिकायिक श्रुवेना उत्पाद-उत्पत्ति विगेरे विष-
 यमां आप देवानुप्रिये ने कथुं छे, ते तमाम् कथन सर्वथा सत्य ज छे.
 केमके तीर्थंकरेना वाक्ये सत्य ज होय छे. आ प्रमाणे कडीने भगवान्
 गौतमस्वामीये भगवानने वन्दना करी अने नमस्कार कर्या वन्दना नमस्कार
 करीने ते पछी संयम अने तपथी चेताना आत्माने भावित करता थका
 चेताना-स्थान पर विराजमान थका गया ! ॥सू. १॥

॥ त्रीने वर्ग समाप्त '२३-३'

॥ अथ चतुर्थो वर्गः प्रारभ्यते ॥

तृतीय अवककवकवर्गे जीवानां स्वरूपमुत्पादादिकं च निरूप्य क्रमप्राप्तम् पाठामृगवालुंकीनामकचतुर्थो वर्गो निरूप्यते तदनैन संबन्धेनायातस्य चतुर्थवर्गस्य इदमादिमं सूत्रम्—‘अह भंते । पाठा०’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अह भंते ! पाठामियवालुंकी मधुररसा रायवल्ली पउमा मोढरीदंती चंडीणं एणसि णं जे जीवा मूलत्ताए०, एवं एत्थ वि मलादीया दस उद्वेसणा आलुयवग्गसरिसा. नवरं ओगाहणा जहा वल्लीणं सेसं तं खेव सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति’ ॥सू. १॥

तेइसमे सए चउत्थो वग्गो समत्तो ॥२३-४॥

छाया—अथ भदन्त ! ‘पाठामृगवालुंकी मधुररसा राजवल्ली पद्मा मोढरी दन्ती चण्डीनाम् एतासां खलु ये जीवा मूलतया अवक्रामन्ति एवमत्रापि मूलादिका दश उद्देशका आलुकवर्गसदृशाः, नवरम् अवगाहना यथा वल्लीनाम् शेषं तदेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ।सू० १॥

त्रयोविंशतितमे शतके चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥२३-४ ॥

टीका—‘अह भंते ! अथ भदन्त ! ‘पाठामियवालुंकी मधुररसा रायवल्ली पउमा मोढरी दंती चंडीणं’ पाठामृगवालुंकी मधुररसा राजवल्ली पद्मा

चौथा वर्ग का प्रारंभ

तृतीय अवक कवकवर्ग में जीवों का स्वरूप एवं उत्पाद आदि का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रमप्राप्त पाठामृगवालुंकी नाम के चतुर्थवर्ग का निरूपण करते हैं । इस चतुर्थवर्ग का यह ‘अह भंते ! पाठामियवालुंकी’ आदि सूत्र प्रथम सूत्र है ।

‘अह भंते ! पाठामियवालुंकी मधुररसा’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—‘अह भंते !’ हे भदन्त ! ‘पाठामियवालुंकी-मधुररसा-रायवल्ली-मोढरी-

चौथा वर्गना प्रारंभ-

अवक, कवक नामना त्रीण वर्गमां लुपेना स्वइय अने उत्पात वगे-रेनुं निरूपण करीने हुवे सूत्रकार कभागत पाठामृगवालुंकी नामना चौथा वर्गनुं निरूपण करे छे. आ चौथा वर्गनुं पडेहु सूत्र आ प्रभाणे छे. ‘अह भंते पाठामियवालुंकी’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतमस्वामीजे आ सूत्र द्वारा प्रभुने जेहु पूछथुं छे इ-‘अह भंते !’ हे भगवान् ‘पाठामियवालुंकी-मधुररसा-रायवल्ली-मोढरी-दंती

મોઢરી દન્તીચ્છંડીનામ્' તત્ર પાઠા-કુમારપાઠેતિ લોકપ્રસિદ્ધા મૃગવાલુંકી મૃત્યુતયઃ સર્વેઽપિ સાધારણશરીરવાદરવનસ્પતિવિશેષા એતેપાં પાઠાઘનન્તકાય-વનસ્પતિવિશેષાણામ્ 'એસિ ણં જે જીવા' એતેપાં સ્વલુ અનન્તકાયવનસ્પતિ-વિશેષાણાં યે જીવાઃ 'મૂલત્તાએ' મૂલતયા-મૂલસ્વરૂપેણ 'એવં એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેસગા આલુકવર્ગસરિસા' એવમત્રાપિ મૂલાદિકા દસ ઉદ્દેશકા આલુકવર્ગ સદ્દશા વાચ્યાઃ, આલુકવર્ગવદત્રાદિ મૂલકન્દસ્કન્ધત્વચાદિકા દસ ઉદ્દેશકા વક્તવ્યાઃ । એવં શાલિવર્ગાતિદેશસંયન્નાલુકવર્ગવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । આલુકવર્ગઃ વંશવર્ગે વંશવર્ગા-સ્યાતિદેશઃ કૃત, ઈતિ । શાલિકવર્ગે પુષ્પાદૌ દેવોત્પત્તિઃ કથિતા પરન્તુ વંશવર્ગે

દંતી-ચંડીણં' પાઠા-કુમારપાઠા, મૃગવાલુંકી, મધુરરસા, રાજવલ્લી, પદ્મા, મોઢરી, દંતી ઓર ચંડી-યે જો સાધારણ એવં વાદર વનસ્પતિ-કાયિકા હૈં સો इनके मूलरूप से जो जीव उत्पन्न होते हैं-वे वहाँ कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं- 'एवं एतथ वि मूलादीया दस उद्देसगा आलुकवर्गसरिसा' हे गौतम ! आलुक वर्ग के जैसा यहां पर भी मूलादिक दस उद्देशक कहना चाहिये आलुक वर्ग में जिस प्रकार से मूल, कन्द स्कन्ध, त्वचा आदिक दस उद्देशक कहे गये हैं-उसी प्रकार से इस वर्ग में भी वे उद्देशक कहना चाहिये-इस प्रकार शालिवर्ग के अतिदेश से संपन्न आलुक वर्ग का अतिदेश किया गया है तथा-शालिकवर्ग में पुष्प आदि में देवों की उत्पत्ति कही गई है परन्तु वंशवर्ग में तो कहीं पर भी देवों की उत्पत्ति

ચંડીણં' પાઠા-કુમાર પાઠા-મૃગવાલુંકી, મધુરરસા, રાજવલ્લી મોઢરી, દંતી, અને ચંડી જે આ સાધારણ અને વાદર વનસ્પતિકાયિકા છે, તેઓના મૂળ રૂપથી જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે; તેઓ ત્યાં ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે- 'એવં એત્થ વિ મૂલાદિયા દસ ઉદ્દેસગા આલુકવર્ગસરિસા' હે ગૌતમ ! આલુક વર્ગમાં કદા પ્રમાણે અહિંચા પણ મૂળ વિગેરે દસ ઉદ્દેશાઓ સમજવા. અર્થાત્ આલુક વર્ગમાં જે પ્રમાણે મૂળ, કંદ, સ્કન્ધ, ત્વચા-છાલ, વિગેરે સંબંધી દસ ઉદ્દેશાઓ કદા છે, એજ રીતે મૂળ, કંદ, સ્કન્ધ, ત્વચા, વિગેરે સંબંધી દસ ઉદ્દેશાઓ આ વર્ગમાં પણ સમજવા. આ રીતે શાલિવર્ગના બહાનાથી કહેલા આલુક વર્ગમાં વંશવર્ગનો અતિદેશ (બહાનુ) કહેલ છે. તથા શાલિવર્ગમાં પુષ્પ વિગેરેમાં દેવોની ઉત્પત્તિ કહી છે, પરંતુ વંશવર્ગમાં

कथितं यद् देवो न कुत्रापि उत्पद्यते अतः पाठावर्गोऽपि एव वक्तव्यम् यद् मूला-
 दारभ्य बीजपर्यन्तं कुत्रापि देवो नैव उत्पद्यते इति एवं लेख्यादिकाः सर्वेऽपि
 शालिकवर्गवदेव वक्तव्याः । पाठामृगवालुंकीप्रभृति वनस्पतीनां मूलतया उत्प-
 द्यमानजीवानां तिस्र एव लेख्याः कृष्णनीलरूपोतिकाः वक्तव्याः तत्र देवोत्पत्तेर-
 भावत् । आलुकवर्गापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तददर्शयति 'नवरं' इत्यादि 'नवरं ओगा-
 हणा जहा बल्लीणं' नवरमवगाहना—यथा बल्लीनाम् फलोद्देशेऽवगाहना जघन्येन
 अङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतो धनुःपृथक्त्वम् द्विधनुरारभ्य नवधनुः-
 पर्यन्तम् इति, 'सेसं तं चेव' शेषं यद्वैलक्षण्यं कथितं तदतिरिक्तं स्थित्यादिकं
 तदेव आलुकवर्गवदेव, आलुकवर्गे स्थितिष्वप्ये कथितम् एवम् स्थितिर्जघन्येनापि

नहीं कही गई है इसलिये पाठावर्ग में भी ऐसा ही कहना चाहिये कि
 देवो की उत्पत्ति कहीं पर भी नहीं होती है। इसी प्रकार से लेख्यादिके
 समस्त द्वार भी शालिक वर्ग जैसा कहना चाहिये पाठा, मृग-
 वालुंकी आदि वनस्पतिकायिक जीवों के जो कि उनके मूलादिरूप से
 उत्पन्न हुए हैं तीन ही कृष्णादिकलेख्याएँ होती हैं। क्योंकि उनमें
 देवों की उत्पत्ति नहीं होती है आलुकवर्ग की अपेक्षा से जो भिन्नता
 है उसे स्वयं सूत्रकार ने 'नवरं आदि पाठ द्वारा इस प्रकार से प्रदर्शित
 किया है कि—अवगाहना द्वार का कथन यहां बल्ली के जैसा करना
 चाहिये—फलोद्देशक में अवगाहना जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे' भाग-
 प्रमाण कही गई है और उत्कृष्ट से धनुः पृथक्त्व कही गई है 'सेसं तं
 चेव' इस भिन्नता के अतिरिक्त और सब कथन वहां आलुकवर्ग के
 जैसा ही है आलुकवर्ग में स्थिति के विषय में ऐसा कहा गया है कि

तो कौंध पणु स्थजे देवोनी उत्पत्ति कही नथी तेथी पाठा वर्गमां पणु
 ओण प्रभाणु कडेवुं न्नेधं ओ के—देवोनी उत्पत्ति कथांय थती नथी. ओण रीते
 लेख्या विगेरे सधणा द्वारे पणु शालीवर्ग प्रभाणु कडेवा न्नेधं ओ. पाठा,
 मृगवालुंकी विगेरे वनस्पतिकायिक ओवेने के ओओ तेओना मूण विगेरे
 इपथी उत्पन्न थया डोय छे. तेओने कृष्णादि त्रधु न लेख्याओ डोय छे.
 केभके तेमां देवोनी उत्पत्ति थती नथी आलुक वर्गनी अपेक्षाओ न्ने इरक्षार
 छे, ते स्वयं सूत्रकारे 'नवरं' विगेरे पाठ द्वारा आ रीते अतावेक्ष छे, के-
 'अवगाहना द्वारतुं कथन आहीयां 'बल्ली'ना कथन प्रभाणु करवुं न्नेधं ओ-
 इणोदेशामां अवगाहना जघन्यथी आंगणना असंख्यातमा लाग प्रभाणुनी
 कही छे. अने उत्कृष्टथी धनुःपृथक्त्वनी कही छे, 'सेस तं चेव' आं उपर

ઉત્કૃષ્ટોઽપિ અન્તર્મુહૂર્તમેવેતિ । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति हे भदन्त ! पाठामृगवालुंकी प्रभृति वनस्पतिमूलादिजीवाना मुत्पादादिविषये यद् देवानुप्रयेण कथितम् तत्सर्वम् एवमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेव तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इति ॥सू० १॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्ब्रह्मादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका ख्यायां व्याख्यायां त्रयोविंशतितशतकस्य चतुर्थो वर्गः समाप्तः ॥२३-४॥

સ્થિતિ યહાં જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી ઇક અન્તર્મુહૂર્ત કી હી હૈ હસી પ્રકાર સે વહ યહાં પર મી જાનની ચાહિયે 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ' હે મદન્ત ! પાઠા મૃગવાલુંકી આદિ વનસ્પતિયોં કે મૂલાદિરૂપ સે ઉત્પદ્યમાન જીવોં કે ઉત્પાદ આદિ કે વિષય મેં જો આપ દેવાનુપ્રિય ને કહા હૈ વહ સર્વ ઈસા હી હૈ—સર્વથા સત્ય હી હૈ હસ પ્રકાર કહકર ગૌતમ સ્વામી ને મગવાનુ કો વન્દના કી નમસ્કાર કિયા વન્દના નમસ્કાર કર ફિર વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા ભાવિત કરતે હુપ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ० ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત "મગવતીસૂત્ર" કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ત્રેવીસવેં શતક કા ચતુર્થ વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૪॥

કહેલ ફેરફાર શિવાય બાકીનું તમામ કથન અહિંયાં આલુક વર્ગ પ્રમાણે જ કહેવાનું છે. આલુક વર્ગમાં સ્થિતિના સંબંધમાં એવું કહ્યું છે કે—સ્થિતિ અહિંયાં જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તની છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ એક અંતર્મુહૂર્તની છે, એજ રીતે તે પ્રમાણેની સ્થિતિ અહિંયા પણ સમજવી.

'સેવં મંતે ! સેવં મંતે' હે ભગવન્ પાઠા મૃગવાલુંકી વિગેરે વનસ્પતિયોના મૂળ વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થનાર જીવોના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિ વિગેરે વિષયમાં આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યું છે, તે સર્વથા સત્ય છે, આપનું કથન યથાર્થજ છે. આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યા વંદના નમસ્કાર કરીને તે પછી તેઓ તપ અને સંયમથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાને સ્થાને બિરાજમાન થયા. ॥સૂ० ૧॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત "મગવતીસૂત્ર"ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ત્રેવીસમા શતકનો ચોથો વર્ગ સમાપ્ત ॥૨૩-૪॥

॥ अथ पञ्चमो वर्गः प्रारभ्यते ॥

चतुर्थं वर्गं निरूप्य क्रमप्राप्तं पञ्चमवर्गम् निरूपयति तस्येदमादिमं सूत्रम्
—‘अहं भंते ! मासपत्नी’ इत्यादि ।

मूलम्—‘अहं भंते ! मासपत्नी मुग्गपत्नी जीवग सरिसव
करेणु य काओली खीरकाओली भंगीणही किमिरासि भद्रमुत्था
णांगलीपओ य किण्हापउलपाढा हरेणुयालोहीणं एएसि णं
जे जीवा मूलत्ताए० एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं
आलुयवग्गसरिसा । एवं एत्थ वि पंचसु वि वग्गोसु पन्नासं
उद्देशगा भाणियव्वा । सव्वत्थ देवाण उववज्जांति तिन्नि
लेस्साओ । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ ॥सू. १॥

॥तेवीसइमे सए पंचमो वर्गो समाप्तो ॥२३-५॥

॥ तेवीसइमं सयं समाप्तं ॥

छाया—अथ भदन्त ! माषपर्णी मुद्गपर्णी जीवकसर्वपकरेणुकाकोली-क्षीर
काकोली भङ्गीणही कृमिराशी भद्रमुस्ता लाङ्गली पयोदकृष्णा पउलकपाढाहरेणु-
कालोहीनाम् एतेषां खलु ये जीवाः मूलतया० एवमत्रापि दश उद्देशका निरव-
शेषम् आलुकवर्गसदृशाः । एवमत्रापि पञ्चस्वपि वर्गेषु पञ्चाशदुद्देशका भणितव्याः ।
सर्वत्र देवा नोत्पद्यन्ते तिस्रो लेख्याः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १॥

॥ त्रयोविंशतितमे शतके पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥

॥ त्रयो विंशतितमं शतकं समाप्तम् ॥

टीका—‘अहं भंते ! अथ भदन्त ! ‘मासपत्नी मुग्गपत्नी जीवगसरिसव
करेणु य काओली खीरकाओली भंगीणहि किमिरासि भद्रमुत्था णंगलइ पओय

पांचवें वर्ग का प्रारंभ

चतुर्थवर्ग का निरूपण करके अब सूत्रकार क्रमप्राप्त पंचमवर्ग का
निरूपण करते हैं—उसका यह ‘अहं भंते ! मासपत्नी’ आदि सूत्र प्रथम

पांचमा वर्गना प्रारंभ—

योथा वर्गानुं निरूपणु करीने हवे सूत्रकार कर्मप्राप्त पांचमा वर्गानुं
निरूपणु करे छे—तेनुं पडेहु सूत्र आ प्रभाणु छे—‘अहं भंते ! मासपत्नी’ इत्यादि

किण्हा य पओलपाढा हरेणुया लोहीणं' माषपर्णी मुद्गपर्णी जीवकसरिसव करे-
णुककाकोली क्षीरकाकोली भङ्गीणही कृमिरशि भद्रमुस्ता लंगली पयोद-
कृष्णा पउलपाढा हरेणुकालोहीनाम् 'एएसि णं' एतेषां साधारणशरीरवादन-
वनस्पतिविशेषाणाम् खल्ल 'जे जीवा' ये जीवाः, 'मूलत्ताए०' मूलतया इत्यादि,
'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं आलुयवग्गसरिसा' एवमत्रापि दशोद्देशका
निरवशेषम् आलुकवर्गसदृशाः, यथा आलुकवर्गे मूलादिका बीजान्ता दश
उद्देशकाः कथिता स्तेषु च यथा जीवानामुत्पादादिकः कथितो निरवशेषं सर्वमपि
तदुत्पादादिकम् अत्रापि माषपर्ण्यादिवर्गेऽपि मूलादिका दशोद्देशका रचनीयाः ।

सूत्र है—'अह भंते ! मासपत्नी मुग्गपत्नी' इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! 'मासपत्नी मुग्ग-
पत्नी जीवगसरिसव करेणु य, काओलि, खीरकाओलि भंगिणहि किमि-
रासि भद्रमुत्था णंगलइ पओयकिण्हा पओलपाढा हरेणुया लोहीणं'
माषपर्णी, मुद्गपर्णी, जीवक, सरिसव, करेणुक, काकोली, क्षीरकाकोली,
भंगीणही, कृमिराशि, भद्रमुस्ता, लंगली, पयोदकृष्णा, पाउलक,
पाढ, हरेणुका औद लोही ये जो साधारण शरीरवाली एवं घादर
शरीरवाली वनस्पतियाँ हैं—सो इन वनस्पतियों के मूलरूप से जो
जीव उत्पन्न होते हैं—वे वहाँ कहाँ से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके
उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं
आलुयवग्गसरिसा' हे गौतम ! आलुकवर्ग के जैसे यहाँ पर भी
मूलादिक १० उद्देशक कहना चाहिये इस प्रकार इस माषपर्णी आदि

टीकार्थ—गौतमस्वामीने आ सूत्र द्वारा प्रभुने अबुं पूछथुं छे डे-
डे भगवन् 'मासपत्नी मुग्गपत्नी जीवगसरिसव करेणु य, काओलि, खीरकाओलि,
भंगिणहि किमिरासि भद्रमुत्था णंगलइ पओयकिण्हा पओलपाढा हरेणुया लोहीणं'
माषपर्णी, मुद्गपर्णी, जीवक, सरिसव-सरिसव-करेणुक, काकोली, क्षीरका-
कोली, भंगीणही, कृमिराशि, भद्रमुस्ता, लंगली, पयोदकृष्णा, पाउलक, पाढ,
हरेणुका, अने ढोडी आ साधारण शरीरवाणी वनस्पति अने घादर
शरीरवाणी वनस्पतियो छे, आ वनस्पतियोना भूणरूपथी ने लये उत्पन्न
थाय छे, ते लये त्यां क्यांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्त-
रमां प्रभु कडे छे डे—'एवं एत्थ वि दस उद्देशगा निरवसेसं आलुयवग्गसरिसा
डे गौतम ! आलु वर्गमां कइया प्रमाणे अडियां पणु भूण विगेरे १० दश
उद्देशाओ समजवा. आ रीते आ माषपर्णी वर्गमां आलुकवर्गमां कइया

अत्र सर्वे प्रश्नोत्तरादिकम् आलुकवर्गवदेव ज्ञातव्यम् एवं मूलोद्देशकवत् कन्दस्कन्ध-
त्वक् शाखा प्रवालपत्रपुष्पफलबीजान्तादशाऽपि उद्देशकाः पूर्ववदेव ज्ञातव्याः
परन्तु देवः कस्मिन्नपि उद्देशके नोत्पद्यन्ते इति वंशवर्गवदवगन्तव्यम् । 'एवं एत्थ
पंचसु वि वग्गेषु पन्नासं उद्देशगा भाणियव्वा' एवमुपर्युक्तवर्णितक्रमेण पञ्चस्वपि
वर्गेषु पञ्चाशत् उद्देशका भणितव्याः, प्रत्येकवर्गे मूलादिका बीजान्ता दश दश
उद्देशका भवन्तीति पञ्चानां दश संख्यया गुणने पञ्चाशद्भवन्ति । 'सव्वत्थ देवा ण
उववज्जंति' सर्वत्रापि—सर्वोद्देशकेषु मूलादारभ्य बीजान्तपर्यन्तेषु देवानाम्
उत्पत्तिर्भवति वंशवदेवेति विशेषः, 'तिन्नि लेस्साओ' तिस्रः—कृष्ण नीलकापो-
तिका लेश्या भवन्ति अन्यत्सर्वम् आलुकवर्गं तदन्तर्गतं वंशकवर्गं तदन्तर्गतं
शालिकवर्गवदेव द्रष्टव्यम् । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !

वर्ग में आलुकवर्ग के जैसा ही प्रश्नोत्तर आदि जानना चाहिये मूलो-
द्देशक के जैसा ही कन्द, स्कन्ध, त्वक्, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल
और बीज ये सब उद्देशक कहना चाहिये परन्तु देव किसी भी उद्देशक
में उत्पन्न होता नहीं कहा गया है । अतः इस वर्ग को वंशवर्ग के
जैसा ही जानना चाहिये 'एवं एत्थ पंचसु वि वग्गेषु पन्नासं
उद्देशगा भाणियव्वा' यहां प्रत्येक वर्ग में मूल से लेकर बीजपर्यन्त
दश दश उद्देशक होते हैं—इस प्रकार से पांच वर्गों के कुल
उद्देश पचास हो जाते हैं । यहां किसी भी वर्ग में मूलादिक दश उद्देशों
में देवों की उत्पत्ति नहीं कही गई है । अतः वंशवर्ग के जैसे
ही यहां तीन लेश्याएँ होती हैं । बाकी का और सब कथन आलुकवर्ग
के अन्तर्गत वंशकवर्ग एवं वंशकवर्ग के अन्तर्गत शालिकवर्ग के जैसा

प्रमाणे प्रश्नोत्तर विगरे समञ्जा. भूणोद्देशकमां क्ख्वा प्रमाणे कंठ, स्कंध,
त्वक्, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प, फल अने बीज आ णधा उद्देशाओ क्खी
देवा. परंतु आ माषपणीं वर्गमां केध पणु उद्देशामां देवोनी उत्पत्ति क्खी
नथी. जेथी आ वर्ग वंशवर्ग प्रमाणे न समञ्जा. 'एवं एत्थ पंचसु वि
वग्गेषु पन्नासं उद्देशगा भाणियव्वा' अदियां दरेक वर्गमां भूणथी लधने णीण,
सुधीना दस दस उद्देशाओ थाय छे, जे रीते पांच वर्गोना कुल पचास
उद्देशाओ थध नय छे, अदियां केध पणु वर्गमां भूण विगरे दस उद्देशा-
ओमां देवोनी उत्पत्ती क्खी नथी. जेथी वंश वर्ग प्रमाणे न अदियां त्रणु
लेश्याओ क्खी छे. भाडीवुं तमास कथन आलुक वर्गना अंतर्गत वंशवर्ग

इति हे भदन्त ! माषपर्णी वर्णान्तस्थितजीवानामुत्पादादिविषये यत् देवानु-
प्रियेण कथितं तत्सर्वमेव सर्वथा सत्यमेवेति कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते
नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू०१॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां-
व्याख्यायाम् त्रयोविंशतिशतकस्य
पञ्चमो वर्गः समाप्तः ॥२३-५॥
त्रयोविंशतितमं शतकं समाप्तम्

ही जानना चाहिये 'सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! ति' माषपर्णी वर्ग के भीतर
स्थित जीवों के उत्पाद आदि के विषय में जैसा यह आप देवानुप्रिय-
ने कहा है वह सब ही सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार कहकर गौतम
ने भगवान् को वन्दना की नमस्कार किया बाद में वे संयम और तप
से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर धिराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य जनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके त्रेवीसवे शतकका
पंचम वर्ग समाप्त ॥२३-५॥

त्रेवीसवां शतक समाप्त

अने वंशक वर्गना अंतर्गत शालिक वर्ग प्रमाणे ज समजवुं. 'सेवंभन्ते !
सेवंभन्ते ! ति !' माषपर्णी वर्गमां रडेल लुवेना उत्पाद-उत्पत्ती वगेरे
विषयमां आप देवानुप्रिये जे प्रमाणे कछुं छे, ते तमाभ कथन सर्वथा
सत्य छे आप देवानुप्रियनुं कथन सर्वथा सत्य ज छे. आ प्रमाणे कडीने
गौतमस्वामीजे लगवानने वंदना करी नमस्कार कथा वंदना नमस्कार करीने
तप अने संयमथी पोताना आत्माने लावित करता थका पोताना स्थान
पर धिराजमान थछ गथा ॥सू०१॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याका त्रेवीसवा शतकने पांचमो वर्ग समाप्त ॥२३-५॥
॥ त्रेवीसवु शतक संपूर्ण ॥

॥ अथ चतुर्विंशतितमं शतकम् प्रारभ्यते ॥

त्रयोविंशतितमं शतकं व्याख्यातम् अथावसरप्राप्तं चतुर्विंशतितमं शतकं व्याख्यायते तस्य चतुर्विंशतितमशतकस्यादौ इदं सर्वोद्देशकद्वारसंग्रहार्थं गार्थाद्वयमाह—‘उचवाय’ इत्यादि ।

‘उचवाय परीमाणं, संघयणुच्चत्तमेव संठाणं ।

लेस्सा दिह्ठी णाणे, अज्ञाणे जोग उचओमे ॥१॥

सञ्जा कसाय इन्द्रिय, समुद्घाये वेयणा च वेदेषु ।

आउं अज्जवसाणां अणुबंधो का-संवेदो । २॥

जीवपहे जीवपहे, जीवाणं दण्डमि उद्देशो ।

चउवीसइमंमि सए, चउवीसं हौंति उद्देशा ॥३॥

छाया— उपपातपरिमाणं संहननमुच्चत्वमेव संस्थानम् ।

लेश्या दृष्टि ज्ञानमज्ञानं योग उपयोगः ॥१॥

संज्ञा कषाय इन्द्रियं समुद्घातो वेदना च वेदश्च ।

आयुरध्यवसानम् अनुबन्धः कायसंवेध इति ॥२॥

जीवपदे जीवपदे जीवानां दण्डके उद्देशः ।

चतुर्विंशतिशतके चतुर्विंशति भवन्ति उद्देशाः ॥३॥

टीका—‘उचवाय’ उपपातः, नारकादीनां कुत उत्पत्तिर्भवतीत्येवं रूपेण उपपातो वक्तव्यः १ ‘परिमाणम् ये जीवा नारकादिषूपत्स्यन्ते तेषां जीवानां

चौबीसवें शतक का प्रारंभ

तेहसवां शतक व्याख्यात हो चुका—अब अवसर प्राप्त चौबीसवें शतक की व्याख्या की जाती है, सो इसकी आदि में सब से पहिले सूत्रकार इसके उद्देशों के द्वारों का संग्रह करने वाली दो गाथाओं को कहते हैं—‘उचवाय परीमाणं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस चौबीसवें शतक में उपपात १ परिमाण २ संहनन ३ ऊंचाई ४ संस्थान ५ लेश्या ६ दृष्टि ७ ज्ञान अज्ञान ८ योग ९ उपयोग १०

चौबीसवा शतकने प्रारंभ—

त्रयोविंशतमं शतकनी व्याख्या पूरी करीने हवे अवसर प्राप्त चौबीसवें शतकनी व्याख्या करवांमा आवे छे तेषां सौथी पडेलीं सूत्रकार आ शतकनी अर्थने अतावनारी जे संग्रह गाथाओ कडे छे—‘उचवाय परीमाणं’ इत्यादि

टीकार्थ—आ चौबीसवा शतकमा उपपात १ परिमाण २ संहनन ३ ऊंचाई ४ संस्थान ५ लेश्या ६ दृष्टि ७ ज्ञान ८ अज्ञान ९ योग १०

स्वकाये उत्पद्यमानानां परिमाणं वक्तव्यम् २ । 'संघयण' संहननम् तेषां
मेव जीवानां नारकादिपृत्तिपत्सूत्रां संहननं वक्तव्यम् ३ । 'उच्चत्तं' उच्चत्वं नार-
कादियायिनामवगाहनानां प्रमाणं वक्तव्यम् ४ । 'संठाणं' संस्थान तेषामेव
नारकादिपृत्तिपत्सूत्रां संस्थानं वक्तव्यम् ५ । एवमेव नारकादिषु उत्पित्सूत्रां लेख्या, ६
दृष्टि ७ ज्ञानम ज्ञानम् ८ योग ९ उपयोगः १० संज्ञा ११ कषाय १२ न्द्रियाणि १३,

संज्ञा ११ कषाय १२ इन्द्रिय १३ समुद्घात १४ वेदना १५ वेद १६ आयुष १७
अध्यवसान १८ अनुबंध १९ और कायसंबंध २० ये बीस द्वार एक-
एक दण्डक में कहे जावेंगे, इस प्रकार इस चौबीसवें शतक में चौबीस
दण्डक को लेकर चौबीस उद्देशक होंगे, उपपात द्वार में यह प्रकट
किया जावेगा कि नारक आदिकों की उत्पत्ति कहाँ से होती है, ?
परिमाण द्वार में यह प्रकट किया जावेगा कि जो जीव नारकादि में
उत्पन्न होने वाले हैं, उन जीवों का उत्पाद स्वकाय में कितना होता
है ? संहनन द्वार में यह प्रकट किया जावेगा कि नारकादिकों में उत्पन्न
होने योग्य जीवों के कौन सा संहनन होता है, ऊँचाई द्वार में यह
प्रकट किया जावेगा कि नारकादिगति में जाने वाले जीवों की ऊँचाई
कितनी होती है, संस्थान द्वार में यह प्रकट किया जावेगा कि जो जीव
नारकादि में उत्पन्न होने योग्य होते हैं उन जीवों के कौनसा संस्थान
होता है, इसी प्रकार से नारकादिकों में उत्पन्न होने वालों के लेख्या,

योग १० संज्ञा ११ कषाय १२ इन्द्रिय १३ समुद्घात १४ वेदना १५ वेद
१६ आयुष १७ अध्यवसान १८ अनुबंध १९ अने कायसंबंध २० आ-
बीस द्वारों एक एक दंडकमां कडेवामां आवशे आ रीते आ चौबीसमां
शतकमां चौबीस दंडकेने लधने चौबीस उद्देशाओ कडेवामां आवशे. उपपात
द्वारमां नारकेनी उत्पत्ति कथांथी थाय छे, ते कडेवामां आवशे. परिष्ठाभ
द्वारमां ओ णताववामां आवशे के-ने ओवे नरक विगेरेमां उत्पन्न थवाना
डाय ते ओवेने-उत्पात-स्वकायमां डेटलो डाय छे. संहननद्वारमां-नरक
विगेरेमां उत्पन्न थवा योग्य ओवेने कथु संहनन डाय छे ? ते णताववामां
आवशे. उर्ध्वद्वारमां-नरक गतिमां नवावाणा ओवेनी उर्ध्व डेटली डाय
छे. ? ते णताववामां आवशे. संस्थान द्वारमां ओ णताववामां आवशे के-
ने ओवे नरक विगेरेमां उत्पन्न थवा योग्य डाय छे, ओ ओवेने कथु
संस्थान डाय छे ? ओर रीते नरक विगेरेमां उत्पन्न थवा वाणाओनी लेख्या,

समुद्घातः १४ वेदना १५ वेदः १६ आयुष्कम् १७ अध्यवसानानि १८ अपि क्रमशः वक्तव्यानि । 'अणुबंधो' अनुबन्धः, विवक्षितपर्यायेणाव्यवच्छिन्नेन अवस्थानम्, १९ 'कायसंवेधो' कायसंवेधः, विवक्षितकायान्तरे सदृशकाये वा गत्वा पुनरपि यथासंभवं तत्रैवागमनं कायसंवेध इति २० ।

अथाधिकृतशतकस्य उद्देशपरिमाणपरिज्ञानाय इयं गाथा 'जीवपदे' इत्यादि, जीवपदे जीवपदे प्रतिजीवमित्यर्थः, जीवानां दण्डके उद्देशः, एते उपपातादथो विषयाः जीवपदमाश्रित्य प्रत्येकजीवपदे वक्तव्याः । एकैकजीव-दण्डके एतानि उपपातादीनि त्रिंशत्तिद्वाराणि वक्तव्यानि अनेन क्रमेण चतुर्विंशत्तिशतके चतुर्विंशतिरुद्देशकाः भवन्तीति गाथार्थः ।

दृष्टि, ज्ञान, अज्ञान, योग, उपयोग संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद, आयुष्क और अध्यवसाय इन द्वारों को लेकर के भी कथन जानना चाहिये, विवक्षितपर्याय का निरन्तर बना रहना यह अनुबंध है, विवक्षित कायान्तर में अथवा उसके समान काय में जाकरके पुनः उसीकाय में आना यह कायसंवेध है । 'जीवपदे जीवपदे' ऐसी जो यह गाथा कही गई है वह अधिकृत इस शतक के उद्देशों के परिमाण को बताने के लिये कही गई है, इस प्रकार ये उपपात आदिक द्वार जीवों को आश्रित करके प्रत्येक जीवपद में कहे जावेंगे, अर्थात् एक-एक जीव दण्डक में ये उपपात आदिक बीस द्वार वक्तव्य होंगे, इस चतुर्विंशत्ति शतक में जीवों को लेकर चौबीस उद्देशक होंगे ।

दृष्टि, ज्ञान, अज्ञान योग, उपयोग, संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात वेदना, वेद, आयुष्क अने अध्यवसान आ द्वारोना संबंधमां पञ्च कथन समञ्जसु । विवक्षित पर्यायानु निरन्तर अन्या रडेवु ते अनुबंध छे । विवक्षित कायान्तरमां-भीम शरीरमां अथवा तेना समान काय-शरीरमां न्धने इरीथी तेन शरीरमां आवु तेने काय संवेध कडेवामां आवे छे, 'जीवपदे जीवपदे' आ प्रमाणेनी ने आ गाथा कडेवामां आवी छे, ते आ शतकना उद्देशान्ना परिमाणने भताववा भाटे कही छे आ रीते आ उपपात विगेरे द्वारे चोवीस दंडकोना आश्रय लधने इरेक पदमां कडेवामां आवशे । अर्थात् ओक ओक लवहरकमां उपपात विगेरे आ बीस द्वारे कडेवामां आवशे । आ कथनी आ २४ चोवीसमां शतकमां चोवीस दंडकोने लधने २४ चोवीस उद्देशान्नानु कथन करवामां आवशे ।

अथ चतुर्विंशतितमे शतके जीवानामुत्पादादित्रिंशतिद्वाराणि समवतारयन्
पूर्वे नैरयिकविषये तान्याह—‘रायगिहे’ इत्यादि ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी नेरइया णं भंते ! कओ-
हितो उववज्जंति किं नेरइएहितो उववज्जंति—तिरिक्खजोणिए-
हितो उववज्जंति. मणुस्सेहितो उववज्जंति देवेहितो उववज्जंति ?
गोयमा ! णो नेरइएहितो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएहितो वि
उववज्जंति मणुस्सेहितो वि उववज्जंति, णो देवेहितो उवव-
ज्जंति । जइ तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति किं एगिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति, वेइंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति तेइंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति चउरिंदिय-
तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति? गोयमा! नो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति,
नो वेइंदियतिरिक्खजो० नो तेइंदिय० नो चउरिंदिय० पंचेदियतिरि-
क्खजोणिएहितो उववज्जंति । जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो
उववज्जंति किं सन्निपंचिंदिय तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति
असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति? गोयमा ! सन्नि-
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति असन्निपंचिंदिय-
तिरिजोणिएहितो वि उववज्जंति । जइ असन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिएहितो उववज्जंति, किं जलचरेहितो उववज्जंति थल-
चरेहितो उववज्जंति खहचरेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! जल-
चरेहितो उववज्जंति. थलचरेहितो वि उववज्जंति खहचरेहितो

वि उववज्जंति । जइ जलचरथलचरखहचरेहिंतो उववज्जंति
 किं पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति ?
 गोयमा ! पज्जत्तएहिंतो उववज्जंति नो अपज्जत्तएहिंतो उववज्जंति
 पज्जत्ताअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
 नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा ?
 गोयमा ! एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा । पज्जत्त
 असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए रयण-
 प्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइकाल-
 ट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्स-
 ट्टिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्टितिएसु
 उववज्जेज्जा ?' ॥सू. १॥

छाया—राजगृहे यावद् एवमवादीत् नैरयिकाः खलु भदन्त ! केभ्य
 उत्पद्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्य-
 न्ते देवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्योऽपि
 उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
 त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते नो द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते नो त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्प-
 द्यन्ते । यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि
 असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्य
 उत्पद्यन्ते खेचरेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते—स्थलचरेभ्य
 उत्पद्यन्ते खेचरेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । यदि जलचरस्थलचरखेचरेभ्य उत्पद्यन्ते किं
 पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते

नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्ताऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु उत्पत्तुप् स खलु भदन्त ! कतिपु पृथिवीषु उत्पद्येत ? गौतम ! एकस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यामुत्पद्येत पर्याप्ताऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभायाः पृथिव्या नैरयिकेषूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशत्रपसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण पत्नयोपमस्याऽसंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत ? ॥मृ०१॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवम् अवादीत् भगवान् समवसरतः परिषत् निर्गता, भगवता धर्मकथा कथिता, धर्मकथां श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता । ततो गौतमस्त्रिविधया पर्युपासनया पर्युपासनां कुर्वाणः प्राञ्ज लिपुटो भगवन्तमेवमवादीत् । विमुक्तवान् तत्राह—‘नेरइया णं’ इत्यादि, ‘नेर इया णं भंते !’ नैरयिकाः खलु भदन्त ! ‘कओहिंतो उववज्जंति’ केभ्य उत्पद्यन्ते कस्मात् स्यानादागत्य सप्रुत्पन्ना भवन्तीत्यर्थः, किम्—‘नेरइएहिंतो उववज्जंति’

अब चौबीसवें शतक में जीवों के उत्पात आदि बीस द्वारों को उतारते हुए सूत्रकार सर्वप्रथम उन्हें नैरयिकों में उतारते हैं—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’—इत्यादि सूत्र—?

टीकार्थ—राजगृह नगर में यावतरद् द्वारा गृहीत पदों के अनुसार भगवान् का समवसरण हुआ, परिषदा अपने-अपने स्थान से निकली, भगवान् ने धर्मकथा कही, धर्मकथा को सुनकर परिषदा पीछे अपने स्थान पर चलीगयी, इसके बाद त्रिविध पर्युपासना से भगवान् की उपासना करते हुए गौतम ने दोनों हाथ जोड़ कर प्रभु से इस प्रकार कहा—पूछा—‘नेरइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! नैरयिक किस स्थान से—गति से—आकर के उत्पन्न होते हैं ?

इसे चौबीस दंडकमां रडेवावाणा एवेना उत्पत्ति विगेरे वीस द्वारोने कडेता थका सूत्रकार सौथी पहेलां तेने नैरयिकेमां कडे छे.

‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि

टीकार्थ—राजगृह नगरमां लगवाननुं समवसरणु थयुं परिषद पोत पोताना स्थानथी लगवानने वंढना करवा नगरनी अहार नीकणी लगवाने तेओने धर्मकथा कही. धर्मकथा सांभणीने परिषद पोत पोताने स्थाने पाछी गछ ते पछी लगवाननी पर्युपासना करता गौतमस्वामीओ अन्ने हाथ जोडीने प्रभुने पूछथुं—‘नेरइया णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति’ हे लगवन् नारकीयो—नरकमा रडेवावाणा एवे कथा स्थानथी—गतिथीआवीने उत्पन्न थाय

नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते नरकादागत्य समुत्पन्ना भवन्ति 'तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति' अथवा तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'मणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' मनुष्येभ्यो वा उत्पद्यन्ते, 'देवेहिंतो उव्वज्जंति देवेभ्यो वा आगत्य इमे नैरयिका नरकावासे समुत्पद्यन्ते किमिति प्रश्नः । भगवानाह-गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! णो नेरइएहिंतो उव्वज्जंति' नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते 'तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति' तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'मणुस्सेहिंतो वि उव्वज्जंति' मनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते 'णो देवेहिंतो उव्वज्जंति' नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते, हे गौतम ! इमे नारका नरकादागत्य नरके नो त्पद्यन्ते न वा देवेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते, किन्तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य मनुष्येभ्यश्चागत्य नरके समु-

'किं नेरइएहिंतो उव्वज्जंति, तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति, मणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति, देवेहिंतो उव्वज्जंति ?' क्या वे नैरयिक से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या देवों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं- 'गोयमा णो नेरइएहिंतो उव्वज्जंति, तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति, मणुस्सेहिंतो वि उव्वज्जंति, णो देवेहिंतो उव्वज्जंति' हे गौतम । नैरयिक नैरयिकों से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं, तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं, मनुष्यों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, देवों से आकरके नैरयिक उत्पन्न नहीं होते हैं । ऐसा यह नियम है कि नैरयिक से मरकर जीव उसी समय नैरयिक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होता है इसी प्रकार देवगति से मरकर जीव नरक गति में उत्पन्न नहीं होता है, किन्तु

छे ? 'किं नेरइएहिंतो उव्वज्जंति तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति मणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति, देवेहिंतो उव्वज्जंति' तेज्जो शुं नरकमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्यञ्चोथी आवीने उत्पन्न थाय छे, मनुष्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे के- 'गोयमा ! णो नेरइएहिंतो उव्वज्जंति, तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति' मणुस्सेहिंतो वि उव्वज्जंति, णो देवेहिंतो उव्वज्जंति' हे गौतम ! नैरयिको नरकमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. तेज्जो तिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, मनुष्योमांथी आवीने पण उत्पन्न थाय छे, नैरयिको देवोमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. जेवो नियम छे के नैरयिक पण्णामांथी भरीने एव तेज्ज समथे नैरयिकनी पर्यायथी उत्पन्न थता नथी. जेवो रीते देव गतिथी भरीने एव नरकगतिमां उत्पन्न थता नथी. परंतु

ત્પદ્યન્તે નૈરયિકા इति भावः । 'जइ तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' यदि तिर्यग्-
 गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'किं एगिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' किम् एके-
 न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते 'वेइंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' अथवा
 द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'तेइंदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति'
 त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'वउरिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उवव-
 ज्जंति' चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहितो उवव-
 ज्जंति' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! ते नारका
 स्तिर्यग्योनिकेभ्यो यदि उत्पद्यन्ते तदा किम् एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य
 उत्पद्यन्ते अथवा द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते, अथवा त्रीन्द्रि-
 यतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य
 नरके नारका उत्पद्यन्ते अथवा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नरके नारकाः

तिर्यञ्च और मनुष्यगति से मरकर ही जीव नारक होता है, इसी बात को यहाँ प्रष्ट किया गया है ।

प्र०—'जइ तिरिक्ख जोणिएहितो उववज्जंति, किं एगिंदियतिरि० उववज्जंति, वेइंदियतिरि०, तेइंदियतिरि०, चतुर्गिंदियतिरि०, पंचि-
 दियतिरिक्खजोणिए०' हे भदन्त ! यदि नारक तिर्यञ्चों से उत्पन्न होते हैं—तो क्या वे एकेन्द्रिय तिर्यञ्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या द्वीन्द्रिय तिर्यञ्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? तेइन्द्रियतिर्यञ्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या चौइन्द्रियतिर्यञ्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ? या पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से मरकर उत्पन्न होते हैं ?

तिर્યંચ, અને મનુષ્ય ગતિથી મરવાવાળાજી જીવો નારક થાય છે. એજ વાત અહિયાં બતાવવામાં આવી છે.

પ્રશ્ન—'જइ તિરિક્ખજોણિેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં ંગિંદિયતિરિં ઉવવજ્જંતિ, વેઇંદિયતિરિં તેઇંદિયતિરિક્ખં ચરિંદિયતિરિં પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિે' હે મગવન્ને નારકો તિર્યંચોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ એક ઈંદ્રિયવાળા તિર્યંચોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા બે ઈંદ્રિયવાળા તિર્યંચોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ત્રણ ઈંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા ચાર ઈંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ? અથવા પાંચ ઈંદ્રિયવાળા જીવોમાંથી મરીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

समुत्पद्यन्ते किंपिति प्रश्नाशयः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा!’ हे गौतम ! नो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ नो एकेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेभ्य आगत्य ते नारका नरके उत्पद्यन्ते ‘नो वेइंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति’ नो द्वीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, ‘नो ते इंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ नो त्रीन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते; ‘णो
चउरिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आग-
त्य उत्पद्यन्ते, किन्तु ‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-
निकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते हे गौतम ! ये नारकाः नरके समुत्पद्यन्ते तिर्यग्गोनि-
केभ्य आगत्य ते एकेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नोत्पद्यन्ते, न वा द्वीन्द्रियेभ्यो
न वा त्रीन्द्रियेभ्यो न वा चतुरिन्द्रियेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते, किन्तु पञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इत्युत्तराशयः । ‘जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति’ यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, किं सन्निपंचिंदियतिरि-
क्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, किं सन्निपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा

उ०—‘गोयमा ! नो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, णो
वेइंदिय० णो तेइंदिय० णो चउरिंदिय०, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति’ हे गौतम ! एकेन्द्रिय, दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय
तिर्यग्गो से मरकर जीव सीधे नारक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होते
हैं, किन्तु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो से मरकर ही जीव नारक की पर्याय से
उत्पन्न होते हैं ।

प्र०—‘जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति किं सन्नि
पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, असन्निपंचिंदियतिक्ख-
उव०’ हे भदन्त ! यदि नैरयिक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो से मरकर सीधे
उत्पन्न होते हैं, तो क्या वे संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो से उत्पन्न होते हैं या

उत्तर—‘गोयमा ! णो एगिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति, णो वेइं-
दिय० णो तेइंदिय० णो चउरिंदिय० पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ हे
गौतम ! एके इन्द्रियवाणा जे इन्द्रियवाणा, त्रय इन्द्रियवाणा, अने चार इन्द्रि-
यवाणा एवे तिर्यग्गोमाथी मरीने सीधा नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थता
नथी. परंतु पांच इन्द्रियवाणा एवे तिर्यग्गोमाथी मरीने नारकनी पर्यायथी
उत्पन्न थाय छे.

प्रश्न—‘जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिं तो उववज्जंति किं सन्निपंचिंदियतिरिक्ख
जोणिएहिंतो उववज्जंति, असन्नि पंचिंदियतिरि० उव० हे भगवन् नो नैरयिके।
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोमाथी मरीने सीधा उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेओ संज्ञी

‘असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’ असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि-
केभ्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नारका नरके
समुत्पद्यन्ते तत्र किम् संज्ञिपञ्चे द्रयतिर्यग्गोनिकेभ्य आगतानां नरके उत्पत्ति-
र्भवति असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्यो वा भागतानां नरके उत्पत्ति भवतीति
प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोपमा’ हे गौतम ! ‘सन्नपंचिदिय-
तिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’ संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरका-
वासे समुत्पद्यन्ते तथा ‘असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’
असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते, हे गौतम ! संज्ञ्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोनिकेभ्यः स्थानद्वितयेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति भावः । जइ ‘असन्न-
पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’ यदि असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य

असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि से उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् नारक की पर्याय से
जिन जीवों की उत्पत्ति होती है वे जीव क्या संज्ञी तिर्यग्पञ्चेन्द्रियों से
आये हुए होते हैं या असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि से आये हुए होते हैं ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्नपंचिदियति-
रिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’ जो जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न
होते हैं—वे सीधे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि से मरकर आये हुए होते हैं
और ‘असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो वि उव्वज्जंति’ असंज्ञी
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनि से भी मरकर आये हुए होते हैं । अब इस पर पुनः
गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि यदि ‘असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणि-
एहिंतो उव्वज्जंति’ असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि से मरकर जीव नारक की

पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि मरीने उत्पन्न थय छे अथवा असंज्ञीतिर्यग्गोनि
आवीने उत्पन्न थय छे ? अर्थात् नारकनी पर्यायथी ने लोवोनी उत्पत्ति थय
छे, ते लोवो शुं संज्ञी तिर्यग्गोनि पञ्चेन्द्रियथी आवेला डाय छे ? अथवा असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि आवेला डाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे
छे के—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘सन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’
नारकनी पर्यायथी ने लोवो उत्पन्न थय छे, तेओ सीधा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्गोनि मरीने आवेला डाय छे. अने ‘असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणि-
एहिंतो वि उव्वज्जंति’ असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि मरीने
आवेला डाय छे

इवे इरीथी गौतमस्वामी आ विषयमां प्रभुने अबुं पूछे छे के—ने
‘सन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव्वज्जंति’ संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनि

उत्पद्यन्ते तदा 'जलचरेहितो उववज्जंति' किं जलचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, 'थलचरेहितो उववज्जंति' स्थलचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते 'खहचरेहितो उववज्जंति' खेचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, हे भदन्त ! संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ते किं जलचरेभ्य आगत्य नरके नारका उत्पद्यन्ते, स्थलचरेभ्य आगत्य वा खेचरेभ्य आगत्य वा समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जलचरेहितो उववज्जंति' जलचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, 'थलचरेहितो वि उववज्जंति' स्थलचरेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते, 'खहचरेहितो वि उववज्जंति' खेचरेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते हे गौतम ! ये इमे असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरके उत्पद्यन्ते ते जलचरस्थलचर-खेचरेभ्य आगत्य नरके समुत्पद्यन्ते इति भावः । 'जइ जलचरथलचरखहचरेहितो

पर्याय से उत्पन्न होते हैं—'जलचरेहितो उववज्जंति थलचरेहितो उववज्जंति खहचरेहितो उववज्जंति' तो क्या वे जलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चां से मरकर सीधे नारक पर्याय से उत्पन्न होते हैं या स्थलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चां से मरकर सीधे नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं या खेचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चां से मरकर सीधे नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से करते हैं—हे गौतम ! 'जलचरेहितो उववज्जंति, थलचरेहितो वि उववज्जंति, खहचरेहितो वि उववज्जंति, जलचर जीवों से मरकर भी सीधे नारक की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं, स्थलचर जीवों से भी मरकर सीधे नारक की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं और खेचर जीवों से भी मरकर सीधे नारक

भरीने एव नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे, तो तेओ 'जलचरेहितो उववज्जंति थलचरेहितो उववज्जंति, खहचरेहितो उववज्जंति शू' तेओ जलचर-पाणीमां रडेवावाणा पञ्चेन्द्रिय तिर्य'थेमांथी भरीने सीधा नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा स्थलचर-जमीन पर रडेवावाणा, पञ्चेन्द्रिय तिर्य'थेमांथी भरीने सीधा नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे ? अथवा जेयर-आकाशमां रडेवावाणा पञ्चेन्द्रिय तिर्य'थेमांथी भरीने सीधा नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के—'गोयमा ! जलचरेहितो उववज्जंति, थलचरेहितो वि उववज्जंति, खहचरेहितो वि उववज्जंति' जलचर एवोथी भरीने पणु सीधा नारकनी पर्यायथी एव उत्पन्न थाय छे. स्थलचर एवोथी पणु भरीने सीधा नारकनी पर्यायथी एव उत्पन्न थाय छे, अने जेयर-(आकाशमां रडेवावाणा) एवोथी भरीने पणु एव सीधा नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे.

उववज्जति' यदि जलचरस्थलचरखेचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा 'किं पञ्जत्तए-
हितो उववज्जति' किं पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते अथवा 'अपञ्जत्तएहितो उववज्जति'
अपर्याप्तकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजल-
चरेभ्य आगत्य अथवा तथाविधस्थलचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते अथवा तथा-
विध खेचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ते किं पर्याप्तकेभ्योऽपर्याप्तकेभ्यो वा
आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
'पञ्जत्तएहितो उववज्जति' पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते 'णो अपञ्जत्तएहितो उवव-
ज्जति' नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते नरके नारकाणाम् तथाविधपर्याप्तकानामेव
उत्पत्तिर्भवति न तु अपर्याप्तकानामिति । 'पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्ख-

की पर्याय से जीव उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते
हैं—'जइ जलचरस्थलचरखेचरेहितो उववज्जति—किं पञ्जत्तएहितो
उववज्जति अपञ्जत्तए० उ०' हे भदन्त ! यदि जलचर स्थलचर और
खेचर इनसे आकरके जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं—तो
क्या वे पर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से या खेचरों से आकर के
उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से या खेचरों
से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—
'गोयमा ! पञ्जत्तएहितो उववज्जति, णो अपञ्जत्तएहितो उवव-
ज्जति' हे गौतम ! पर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से और
खेचरों से आकरके जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न होते हैं
अपर्याप्तक जलचरों से स्थलचरों से और खेचरों से आकरके
जीव नारक की पर्याय से उत्पन्न नहीं होते हैं । इस सब

श्रीश्री गौतमस्वामी प्रभुने ऐसे पूछे छे के—'जइ जलचस्थलचर खेचरे-
हितो उववज्जति—किं पञ्जत्तएहितो उववज्जति, अपञ्जत्तए० उ०' छे लगवन्
ने जलचर स्थलचर अने खेचर उदोमांथी आवेल छव नारकनी पर्यायथी
उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेज्जा पर्याप्त जलचरोथी, के स्थलचरोथी अथवा
खेचरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के अपर्याप्तक जलचरोमांथी,
अथवा स्थलचरोमांथी अथवा खेचरोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ-
प्रश्ना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे—'गोयमा ! पञ्जत्तएहितो उवव-
ज्जति णो अपञ्जत्तएहितो उववज्जति' छे गौतम ! पर्याप्तक जलचरोमांथी,
स्थलचरोमांथी, अने खेचरोमांथी आवीने छव नारकनी पर्यायथी उत्पन्न
थाय छे ? अपर्याप्तक जलचरोमांथी के स्थलचरोमांथी आवीने छवनारकनी

जोणि ए णं भंते' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकः खलु भदन्त । 'जे भवि ए नेरइएसु उववज्जित्तए' यो भव्यः योग्यः, नैरयिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते' स खलु भदन्त । 'कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' कतिषु नरकपृथिवीषु उत्पद्यन्तेति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा' एकरूपां रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्पद्येत एरूपृथिव्यामेव उत्पत्तिर्भवति नत्वनेकासु इत्यर्थः । 'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि ए णं भंते !' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकः खलु भदन्त । 'जे भवि ए रयणप्पभाए पुढवीए' यो भव्यो—भवितुं योग्यो रत्नप्रभायाः पृथिव्याः संबन्धिषु 'नेरइएसु उववज्जित्तए' नैरयिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते' स खलु भदन्त ! 'केवइकालट्टिइ-

कथन का तात्पर्य ऐसा है कि संज्ञी असंज्ञी पर्याप्तक पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च ही नारक की पर्यायसे उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि ए णं भंते । जे भवि ए नेरइएसु उववज्जित्तए—से णं भंते । कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' हे भदन्त ! पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च गोणिक जीव जो नैरयिको' में उत्पन्न होने के योग्य है, वह कितनी नरकपृथिवियों' में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—'गोयमा । एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा' हे गौतम ! वह प्रथम रत्नप्रभा नारक पृथिवी में ही उत्पन्न होता है । अन्यपृथिवियों' में नहीं ।

प्र०—'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि ए णं भंते ! जे भवि ए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइ

पर्यायथी उत्पन्न थता नथी आ कथनत्तुं तात्पर्यं अपुं छे के—संज्ञी असंज्ञी, पर्याप्तक, पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रश्नुने अपुं पूछे छे के—'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणी ए णं भंते ! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' हे लगवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिवाणा एवे ने नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, ते केटली नारकपृथिवीयोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रश्नु कहे छे के—'गोयमा । एगाए रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जेज्जा' हे गौतम ते पहेली रत्नप्रभा नारक पृथिवीमां उत्पन्न थाय छे. आधीनी थोळ पृथिवीयोमां उत्पन्न थता नथी.

प्रश्न—'पज्जत्ता असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि ए णं भंते ! जे भवि ए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा'

एसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु कियदायुष्कवन्नैरयिकेषु उत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सठिइएसु' जघन्यतो दश वर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागठिइएसु' उत्कृष्टतः पलयोपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषु नैरयिकेषु समुत्पद्येत इत्युपपातद्वारं प्रथमम् ॥सू० १॥

अथ परिमाणादि द्वाराण्यह—'ते णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्—तं णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति २ । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं सररीगा किं संघयणी पन्नत्ता ? गोयमा ! छेवडु संघयणी पन्नत्ता ३ । तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सररीगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ

कालद्विइएसु उववज्जेज्जा' हे भदन्त । पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चयोनिज जीव जो रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है, वह कितने काल की आयुवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ?

उ० —'गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सठिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागठिइएसु उवव' हे गौतम ! वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से पलयोपम के असंख्यातवे भाग की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । ऐसा यह प्रथम उपपातद्वार है ॥१॥

हे भगवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चयोनीकलुवे जे रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे तो, तेज्जा डेटला काणनी आयुष्य पाणा नारिकेमां उत्पन्न थाय छे ?

उत्तर—'गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सठिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागठिइएसु उववज्जंति' हे गौतम ! ते जघन्यथी हस डणर वर्षानी स्थितिवाणा नारिकेमां अने उत्कृष्टथी पलयोपमना असंख्यत भागानी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. आ प्रमाणेनु आ पडेकु' उपपातद्वार छे. ॥सू. १॥

भागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं४ । तेसि णं भंते ! जीवाणं
सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता ? गोयमा ! हुंडसंठाणसंठिया
पन्नत्ता५ । तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ ?
गोयमा ! तिन्नि लेस्साओ पन्नत्ताओ, तं जहा—कणहलेस्सा,
नीललेस्सा, काउलेस्सा६ । ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी,
मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी ? गोयमा ! णो सम्मदिट्ठी मिच्छा-
दिट्ठी णो सम्मामिच्छादिट्ठी७ । ते णं भंते ! जीवा किं णाणी
अन्नाणी ? गोयमा ! णो णाणी अन्नाणी, नियमा दु अन्नाणी
तं जहा—मइ अन्नाणी य सुय अन्नाणी य८ । ते णं भंते !
जीवा किं मणजोगी वयजोगी—कायजोगी ? गोयमा ! णो मण-
जोगी वयजोगी वि कायजोगी वि ९ । ते णं भंते ! जीवा किं
सागारोवउत्ता. अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्ता वि
अणागारोवउत्ता वि१० । तेसि णं भंते ! जीवाणं कइसन्नाओ
पन्नत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि सन्ना पन्नत्ता तं जहा आहार-
सन्ना भयसन्ना मेहुणसन्ना परिग्गहसन्ना११ । तेसि णं भंते !
जीवाणं कइ कसाया पन्नत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसाया पन्नत्ता तं
जहा—कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए१२ । तेसि
णं भंते ! जीवाणं कतिइंदिया पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच इंदिया
पन्नत्ता तं जहा—सोइंदिए चक्खिदिए जाव फासिदिए१३
तेसि णं भंते ! जीवाणं कइसमुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! तंओ
समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए

मारणंतियसमुग्धाए१४। ते णं भंते ! जीवा किं साया वेयगा
 असाया वेयगा, गोयमा ! साया वेयगा वि असाया वेयगा वि१५।
 ते णं भंते ! जीवा किं इत्थिय वेयगा पुरिसवेयगा णपुंसगवेयगा
 गोयमा ! णो इत्थिवेयगा णो पुंसिवेयगा णपुंसगवेयगा १६।
 तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिती पन्नत्ता गोयमा ! जह-
 न्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी १७। तेसि णं भंते ! जीवाणं
 केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा
 पन्नत्ता। ते णं भंते ! किं पसत्था अपसत्था गोयमा ! पसत्था वि
 अपसत्था वि१८। ते णं भंते ! पज्जत्ताअसन्निपंचिदियतिरि-
 क्खजोणिए त्तिकालओ केवच्चिरं होइ, गोयमा ! जहन्नेणं अंतो-
 मुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी १९। ते णं भंते ! पज्जत्ताअसन्नि-
 पंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभाए पुढवीए णेरइए पुण-
 रवि पज्जत्ताअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए त्ति केवइयं
 कालं सेवेज्जा० केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा गोयमा !
 भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवास-
 सहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं पलिओवमस्स
 असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीमब्भहियं, एवइयं कालं सेवेज्जा
 एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा २०॥सू० २॥

छाया—ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते गौतम ! जघन्येन
 एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेणं संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते २ । तेषां खलु
 भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संहननानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! सेवार्तसंहननानि प्रज्ञ-
 प्तानि ३ । तेषां ? खलु भदन्त ! जीवानां कियन्महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ? गौतम !
 जघन्येनाङ्गुलस्या संख्यातभागा उत्कर्षेणं योजनसहस्रम् ४ । तेषां खलु भदन्त !

जीवानां शरीराणि किं संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! हुण्ड संस्थानसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि ५ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! तिस्रो लेश्याः प्रज्ञप्ताः तद्यथा कृष्णलेश्या नीदलेश्या कापोतलेश्या ६ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः, सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ? गौतम ! नो सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः ७ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानिनः अज्ञानिनं नियमाद्द्वयज्ञानिनः, तद्यथा—मृत्युज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्च ८ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनः ? गौतम ! नो मनोयोगिनो वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि ९ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ? गौतम ! साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि १० । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति संज्ञाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतस्रः संज्ञाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—आहारसंज्ञा भयसंज्ञा मैथुनसंज्ञा परिग्रहसंज्ञा ११ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति कषायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—क्रोधकषायो मानकषायो मायाकषायो लोभकषायः १२ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियं चक्षुरिन्द्रियं यावत् स्पर्शनेन्द्रियम् १३ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा वेदानां समुद्घातः कषायसमुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातः १४ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं साता वेदका असाता वेदकाः ? गौतम ! सातावेदका अपि असातावेदका अपि १५ । ते खलु भदन्त ! जीवाः किं स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः ? गौतम ! नो स्त्रीवेदकाः नो पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः १६ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियत्कालं स्थितिः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः १७ । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि । तानि खलु भदन्त ! किं प्रशस्तानि अप्रशस्तानि ? गौतम ! प्रशस्तान्यपि अप्रशस्तान्यपि १८ । स खलु भदन्त ! पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः १९ । स खलु भदन्त ! पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकः, पुनरपि पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कियत्कालं सेवेत कियत्कालं गत्यागतीं कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्तभ्यधिकानि उत्कर्षेण पल्योपमस्यासंख्येयमार्गं पूर्वकोट्यभ्यधिकम् एतावन्तं कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागतीं कुर्यात् २० ॥ सू० २ ॥

टीका—‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं’ ते खलु भदन्त ! जीवा एक-समयेन ‘केवइया उववज्जंति’ कियन्तः—कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, ‘उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा उत्पद्यन्ते २ । इति । ‘तेसि णं भंते !’ तेषां पर्याप्तासंज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्घोनिरुजीवानां नरके उत्पित्तानां शरीराणि किं संहननानि—कीदृशसंहननयुक्तानि प्रज्ञरानि—कथितानीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! छेवट्टसंघयणी पन्नत्ता’ सेवार्तसंहननानि

परिमाण आदि द्वार कथन—

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा एग-समएणं केवइया उववज्जंति’

प्र०—हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी में उत्पन्न होने योग्य असंज्ञी तिर्यश्च एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?

उ०—‘गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा’ उ० हे गौतम ! वे एक समय में जघन्य से एक, दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात और और असंख्यात उत्पन्न होते हैं । २

प्र०—‘तेसि णं भंते ! जीवाणं शरीरणा किं संघयणी पन्नत्ता ?’ हे भदन्त ! नरक में उत्पन्न होने वाले उन असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्चो के शरीर किस संहनन वाले होते हैं ?

उ०—‘गोयमा ! छेवट्ट संघयणी पन्नत्ता’ हे गौतम ! उनके शरीर सेवार्त संहनन वाले होते हैं । ३

परिभाषा विगरे द्वारेणुं कथन—

इवे गौतमस्वामी प्रभुने एवुं पूछे छे डे—‘ते णं भंते ! एग समएणं केवइया उववज्जंति’ डे लगवन् रत्नप्रभा पृथ्वीमां उत्पन्न थवावाणा असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च एक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभु कडे छे डे—‘गोयमा ! जहन्नेणं एको वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति’ डे गौतम ! तेओ एक समयमां जघन्यथी ओक पे अथवा त्रयु उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात अने असंख्यात उत्पन्न थाय छे २ गौतमस्वामीने प्रश्न ‘तेसि णं भंते ! जीवाणं शरीरणा किं संघयणी पन्नत्ता १। डे लगवन् नरकमां उत्पन्न थयेला ते असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्चोना शरीर कया संहननवाणा डेय छे ? भडावीर प्रभुने उत्तर ‘गोयमा ! छेवट्टसंघयणी पन्नत्ता’ डे गौतम ! तेओना शरीरे

भवन्तीति३ 'तेसि णं भंते ! जीवा णं' तेषां खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकजीवानाम् 'सरीरोगाहणा' शरीरावगाहना 'के महालिया' कियन्महती-
'पन्नत्ता' प्रज्ञप्ता शरीरावगाहना कियन्महती भवतीतिप्रश्नः—उत्तरमाह—'गोयमा'
हे गौतम ! 'जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं' जवन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम्
'उक्कोसेणं जोयणसहस्सं' उत्कर्षेण योजनसहस्रमिति४ । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं'
तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् 'सरीराणि किं संठिया पन्नत्ता' शरीराणि किं
संस्थितानि प्रज्ञप्ताणि—कीटवासंस्थानयुक्तानि भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—
'गोयमा' हे गौतम ! 'हुंडसंठाणसंठिया पन्नत्ता' हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति५ ।
'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवानाम्

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता'
हे भदन्त ! उन जीवों की नरक में उत्पन्न होने वाले उन असंज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यञ्च के शरीरकी अवगाहना—उंचाई कितनी बड़ी होनी हैं ?

उ०—'गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं
जोयणसहस्सं' हे गौतम ! उनके शरीर की अवगाहना जघन्य से
अंगुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार
योजन की होती हैं ।४।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीराणि किं संठिया पन्नत्ता'
हे भदन्त ! उन जीवों के शरीर किस संस्थान वाले कहे गये हैं ?

उ०—'गोयमा ! हुंड संठाणसंठिया पन्नत्ता' हे गौतम ! उनके
शरीर हुंडक संस्थान वाले कहे गये हैं ।५।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे भदन्त !

सेवार्त्तं संहनन वाणा डोय छे उ गौतमस्वामीने प्रश्न 'तेसि णं भंते ! जीवाणं
के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता' डे लगवन् ते लोवोनी ओटवे के नरकमां
उत्पन्न थयेदा ते असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चोना शरीरनी अवगाहना केटवी
विशाण डोय छे ? महावीर प्रभुने उत्तर 'गोयमा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखे-
ज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं' डे गौतम ! तेओना शरीरनी अवगाहना
जघन्यथी आंगणना असंख्यातमां लाग प्रमाण अने उत्कृष्टथी ओक हंजर
थोअननी डोय छे ४ गौतमस्वामीने प्रश्न 'तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीराणि
किं संठिया पणत्ता' डे लगवन् ते लोवोना शरीर तथा संस्थानवाणा कइया
छे ? लगवानने उत्तर 'गोयमा ! हुंड संठाणसंठिया पणत्ता' डे गौतम ! ते
लोवोना शरीर हुंडक संस्थान वाणां कइयां छे ५ गौतमस्वामीने प्रश्न 'तेसि
णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पणत्ताओ' डे लगवन् ते अपर्याप्तक पञ्चे-

‘कण्डलेस्साओ पन्नत्ताओ’ कति लेश्याः पज्ञप्ताः । उत्तरमाह—‘गोयमा’ हे गौतम ।
 ‘तिन्नि लेस्साओ पन्नत्ताओ’ तिस्रो लेश्याः पज्ञप्ताः, ‘तं जहा’ तद्यथा—‘कण्डलेस्सा’
 कृष्णलेश्याः ‘नीललेस्सा’ नीललेश्याः, काउलेस्सा’ कापोतलेश्याः६ । ‘ते णं भंते ।
 जीवा’ ते—पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक्काः खलु भदन्त ! जीवाः किम्
 ‘सम्मदिट्ठी’ सम्यग्दृष्टयः किम् ‘मिच्छादिट्ठी’ मिथ्यादृष्टयः, ‘सम्मामिच्छादिट्ठी’
 सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, हे भदन्त ! इमे—पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक्का-
 जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो भवन्ति किम्वा मिथ्यादृष्टयो भवन्ति, अथवा सम्यग्-
 मिथ्यादृष्टयो—मिश्रदृष्टयो भवन्तीति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘नो सम्मदिट्ठी’ नो सम्यग्दृष्टयः किन्तु ‘मिच्छादिट्ठी’ मिथ्यादृष्टयः ‘नो सम्म-
 मिच्छादिट्ठी’ नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः मिश्रदृष्टयोऽपि न भवन्तीत्यर्थः७ । ‘ते णं

उन पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोके कितनी लेश्याएँ कही गयी हैं ?

उ०—‘गोयमा !’ तिन्नि लेस्साओ पन्नत्ताओ—तं जहा—कण्डलेस्सा,
 नीललेस्सा, काउलेस्सा’ हे गौतम ! उनके तीन लेश्याएँ कही गयी
 हैं—जैसे—कृष्णलेश्या, नीललेश्या, और कापोत लेश्या ।६

प्र०—‘ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मामि-
 च्छादिट्ठी’ हे भदन्त ! वे जीव क्या सम्यग्दृष्टि होते हैं या मिथ्या-
 दृष्टि होते हैं ? या सम्यक् मिथ्यादृष्टि होते हैं ? ‘गोयमा ! नो
 सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, नो सम्मामिच्छादिट्ठी’

उ०—‘हे गौतम ! वे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग जीव
 सम्यग्दृष्टि नहीं होते हैं ? सम्यग्मिथ्यादृष्टि नहीं होते हैं, किन्तु
 मिथ्यादृष्टि होते हैं ।७

द्विज तिर्यग्गोके डेटवी लेश्याओ कही छे ? भगवानने उत्तर—‘तिन्नि लेस्साओ
 पणत्ताओ, तं जहा—‘कण्डलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा’ हे गौतम । तेओने
 त्रय लेश्याओ कही छे. जेभके—कृष्ण लेश्या, नील लेश्या, अने कापोत लेश्या६
 गौतमस्वामीने प्रश्न—‘ते णं भंते ! जीवा ! किं सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्मा-
 मिच्छादिट्ठी, हे भगवन् ते ओवे सम्यग्दृष्टिवाणा डोय छे ? अथवा मिथ्या
 दृष्टिवाणा डोय छे ? अथवा सम्यग्मिथ्यादृष्टि वाणा डोय छे ? भगवानने
 उत्तर—हे गौतम ! पर्याप्तक असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग ओवा ते ओवे
 सम्यग् दृष्टि डोता नथी सम्यग्मिथ्यादृष्टि पणु डोता नथी परंतु मिथ्या
 दृष्टिवाणा न डोय छे.७ इरीथी गौतमस्वामी प्रलुने पूछे छे डे—ते णं भंते !

भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः, 'किं नाणी अन्नाणी' किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनो वा भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'णो णाणी अन्नाणी' ते पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवाः नो ज्ञानिनो भवन्ति अपि तु नियमतोऽज्ञानिन एव भवन्ति, 'नियमा दु अन्नाणी' नियमाद् द्वयज्ञानिनो भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा 'मइ अन्नाणी य' मत्तज्ज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्च, तेषां मत्तज्ज्ञान-श्रुताज्ञाने द्वे अज्ञाने भवतो नियमादिति च 'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः, 'किं मणजोगी वयजोगी कायजोगी' किं मनोयोगिनो वचोयोगिनः काययोगिनो वा मनोवाकाययोगेषु तेषां किं मनोयोगो भवति वचोयोगो वा भवति काययोगो वा भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'णो मणोजोगी' नो मनोयोगिनस्ते पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवाः, किन्तु 'वयजोगी वि कायजोगी वि' वचोयोगिनोऽपि काययोगिनोऽपि भवन्तीति९ । 'ते णं भंते !

प्र०—'ते णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! वे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ?

उ०—'गोयमा' हे गौतम ! 'णो णाणी, अन्नाणी, नियमाद् अन्नाणी, तं जहा मइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य' वे ज्ञानी नहीं होते हैं, अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे मत्तज्ज्ञान और श्रुत अज्ञान इन दो अज्ञान वाले होते हैं ।

प्र०—'ते णं भंते ! जीवा किं मणजोगी, वयजोगी, कायजोगी' हे भदन्त ! वे जीव क्या मनोयोगी होते हैं ? अथवा वचन योगी होते हैं ? अथवा काययोगी होते हैं ?

उ०—'गोयमा ! णो मणजोगी, वयजोगी वि कायजोगी वि' हे गौतम ! वे मनोयोग वाले नहीं होते हैं—किन्तु वचनयोग और काय योग वाले होते हैं ।९

जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भगवन् ते एवे शुं ज्ञानी छे ? हे अज्ञानी छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! हे गौतम ! णो णाणी अन्नाणी नियमा दुअन्नाणी तं जहा मइअन्नाणी य; सुयअन्नाणी य, तेज्ज्ञानी डोता नथी परंतु अज्ञानी ज डोय छे. तेज्ज्ञाने भति अज्ञान अने श्रुत अज्ञान अे जे अज्ञान डोय छे ८ गौतमस्वापीने प्रश्न—'ते णं भंते ! जीवा किं मणजोगी, वयजोगी, कायजोगी, हे भगवन् ते एवे शुं मनो योगवाणा डोय छे ? अथवा वचन योग वाणा डोय छे ? हे काययोगवाणा डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! णो मणजोगी, वयजोगी वि, कायजोगी वि, हे गौतम तेज्ज्ञाने मनोयोगवाणा डोता नथी. परंतु वचन योग

જીવા' તે સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાઃ, 'કિં સાગારોવઉત્તા અગાગારોવઉત્તા' કિં સાકારોપયુક્તાઃ અનાકારોપયુક્તાઃ સાકારોપયોગવન્તો ભવન્તિ અથવા અનાકારોપયોગવન્તો ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'સાગારોવઉત્તા વિ અગારોવઉત્તા વિ' સાકારોપયુક્તા અપિ અનાકારોપયુક્તા અપિ? ૦ । 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' તેણાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાનાં કતિ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તેણાં કિયત્થઃ સંજ્ઞા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ । ભગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા' ચતસ્રઃ સંજ્ઞાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ 'તં જહા' તથથા 'આહારસન્ના' આહારસંજ્ઞા, 'ભયસન્ના' ભયસંજ્ઞા, 'મેહુણસન્ના' મૈથુનસંજ્ઞા, 'પરિગ્ગહસન્ના' પરિગ્રહસંજ્ઞા? ૧ 'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં' તેણાં સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવાનામ્, 'કહ્ કસાયા

પ્ર૦—તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા અગાગારોવઉત્તા 'હે ભદન્ત ! વે જીવ કયા સાગારોપયુક્ત હોતે હૈં યા અનાકારોપયુક્ત હોતે હૈં ?

ઉ૦—'સાગારોવઉત્તા વિ અગાગારોવઉત્તા વિ 'હે ગૌતમ ! વે સાકારોપયુક્ત ધી હોતે હૈં ઓર અનાકારોપયુક્ત ધી હોતે હૈં । ૧૦

પ્ર૦—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' હે ભદન્ત ! ઉન જીવોંકે કિતની સંજ્ઞાઈ હોતી હૈં ?

ઉ૦—'ગોયમા ! ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા 'હે ગૌતમ ! ચાર સંજ્ઞાઈ કહી ગયી હૈં । 'તં જહા' વે હસ પ્રકારસે હૈં—'આહારસન્ના, ભયસન્ના, મેહુણસન્ના, પરિગ્ગહસન્ના' આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા ઓર પરિગ્રહસંજ્ઞા । ૧૧

પ્ર૦—'તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ કસાયા પન્નત્તા' હે ગૌતમ !

અને કાયથેગ વાળાજ હોય છે ૯ ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે છે કે—તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાગારોવઉત્તા' હે ભગવન્ તે એવો શું સાગારોપયુક્ત હોય છે ? કે અનાકારોપયુક્ત હોય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'સાગારોવઉત્તા વિ અગાગારોવઉત્તા વિ. હે ગૌતમ ! તેઓ સાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય છે ૧૦ ફરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે તેસિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ સન્નાઓ પન્નત્તાઓ' હે ભગવન્ તે એવોને કેટલી સંજ્ઞા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! ચત્તારિ સન્ના પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! તેઓને ચાર સંજ્ઞાઓ કહી છે. 'તં જહા' તે આ પ્રમાણે છે 'આહારસન્ના, ભયસન્ના, મેહુણસન્ના, પરિગ્ગહસન્ના' આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, અને પરિગ્રહસંજ્ઞા ૧૧ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન—તે સિ ણં મંતે ! જીવાણં કહ્ કસાયા પન્નત્તા' હે ભગવન્ તે એવોને કેટલા કષાયો કહેવામાં આવ્યા છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં

पन्नत्तो' कति कषायाः प्रज्ञप्ताः एतेषां जीवानां कति कषाया भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि कसाया पन्नत्ता' चत्वारः कषायाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा 'कोहकसाए' क्रोधकषायः१, 'माणकसाए' मानकषायः२, 'मायाकसाए' मायाकषायः३ 'लोभकसाए' लोभकषायः४। १२। 'तसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु भवन्त । जीवानाम्, 'कइ इंदिया पन्नत्ता' कति—क्रियत्संरूपकानि इन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि इति प्रश्नः । भगवानाह— गोयमा' हे गौतम ! 'पंच इंदिया पन्नत्ता' पञ्चेन्द्रियाणि प्रज्ञप्तानि, 'तं जहा' तद्यथा 'सोइंदिए' श्रोत्रेन्द्रियम् 'चक्खिदिए' चक्षुरिन्द्रियम्, 'जाव फासिदिए' यावत् स्पर्शनेन्द्रियम् अत्र यावत्पदेन घ्राणेन्द्रियरसनेन्द्रिययोः संग्रहः१४। 'तैसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु भवन्त ! जीवानाम्, 'कइ समुग्घाया पन्नत्ता' कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, भग-

उन जीवों के कितनी कषायें कही गई हैं ? 'गोयमा ! चत्तारि कसाया पन्नत्ता' हे गौतम ! चार कषाये कही गयी हैं । 'तं जहा' वे इस प्रकार से हैं—'कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोभकसाए' क्रोध कषाय, मानकषाय, मायाकषाय और लोभकषाय ।१२।

प्र०—'तैसि णं भंते ! जीवाणं कइ इंदिया पन्नत्ता' हे भदन्त ! उन जीवों के कितनी इन्द्रियां कही गयी हैं ?

उ०—'गोयमा ! पंच इंदिया पन्नत्ता तं जहा सोइंदिए चक्खिदिए जाव फासिदिए' हे गौतम ! उनके पाँच इन्द्रियां कही गयी हैं—जैसे—श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय यावत् स्पर्शनेन्द्रिय, यहाँ यावत्पदसे घ्राणेन्द्रिय और रसनेन्द्रिय इन दो इन्द्रिय का ग्रहण हुआ है ।१३

प्र०—'तैसि णं भंते ! जीवाणं कइ समुग्घाया पन्नत्ता' हे भदन्त ! उन जीवों के कितने समुद्घात कहे गये हैं ?

प्रभु कहे छे के—'गोयमा ! चत्तारि कसाया पणत्ता' हे गौतम ! चार कषाये कहेवामां आया छे. 'तं जहा' ते आ प्रभाणु छे—कोहकसाए, माणकसाए, मायाकसाए, लोभकसाए, क्रोधकषाय, मानकषाय, मायाकषाय, अने लोभकषाय, १२ गौतमस्वामीने प्रश्न 'तैसि' णं भंते ! जीवाणं कइ इंदिया पन्नत्ता' हे भगवन् ते जेवने केटवी धरिये होय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—'गोयमा ! पंच इंदिया पन्नत्ता तं जहा—सोइंदिए, चक्खिदिए, जाव फासिदिए' हे गौतम ! तेज्जाने पांच धरिये कहेवामां आवी छे. जेम के—श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुधरिय, यावत् स्पर्शनेन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, अने रसनेन्द्रिय १३ गौतम स्वामिने प्रश्न—'तैसि णं भंते ! जीवाणं कइ समुग्घाया पन्नत्ता' हे भगवन् ते

વાનાહ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તઓ સમુઘાયા પન્નત્તા’ ત્રયઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા’ તચથા ‘વેયગાસમુઘાણ’ વેદના સમુદ્ઘાતઃ ૧, ‘કસાય-સમુઘાણ’ કષાયસમુદ્ઘાતઃ, ૨ ‘મારણંતિયસમુઘાણ’ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતઃ ૩। ૧૪, ‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા’ તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિં શાત-વેદકાઃ અશાતવેદકાઃ, શાતમ્-સુખમ્ અશાતમ્-દુઃખમ્ તથા ચ સુખવેદકા ભવન્તિ અથવા દુઃખવેદકા ભવન્તીતિ પ્રશ્નઃ। મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સાયા વેયગા વિ અસાયા વેયગા વિ’ શાતવેદકા અપિ અશાતવેદકા અપિ સુલુદુઃખયોરુભયોરપિ વેદયિતારો ભવન્તીતિ ભાવઃ ૧૫। ‘તે ણં મંતે ! જીવા’ તે

૭૦-‘ગોયમા ! તઓ સમુઘાયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ્ ઉન જીવોં કે તીન સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈં ‘તં જહા’ વે હસ પ્રકાર હૈ-‘વેયગા સમુઘાણ ૧ કસાયસમુઘાણ ૨ મારણંતિયસમુઘાણ’ વેદનાસમુદ્ઘાત ૧ કષાયસમુદ્ઘાત ૨, ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત ૩, ॥૧૪॥

પ્ર૦-‘તે ણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા અસાયાવેયગા’ હે ભદન્ત ! વે જીવ વ્યા સાતા કે વેદક હોતે હૈં યા અસાતા કે વેદક હોતે હૈં ?

૭૦--‘ગોયમા ! હે ગૌતમ !’ સાયાવેયગા-વિ અસાયવેયગા વિ’ વે સાતાકે ઓ વેદક હોતે હૈં ઓર અસાતાકે ઓ વેદક હોતે હૈં । શાત-નામ સુખકા હૈ ઓર અશાત નામ દુઃખ કા હૈ, હન દોનોંકે ઓ વે વેદન કરને ચાલે હોતે હૈં ॥૧૫॥

૭૦ને કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-ગોયમા ! તઓ-સમુઘાયા પન્નત્તા’ હે ગૌતમ ! તે ૭૦ને ત્રણ સમુદ્ઘાત કહેવામાં આવ્યાં છે. ‘તં જહા’ તેઓ આ પ્રમાણે છે. વેયગાસમુઘાણ ૧, કસાયસમુઘાણ ૫, મારણંતિયસમુઘાણ’ વેદના સમુદ્ઘાત ૧ કષાય સમુદ્ઘાત ૨, અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત ૩, ૧૪ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન ‘તેણં મંતે ! જીવા કિં સાયાવેયગા, - આસાયા વેયગા’ હે ભગવન્ તે ૭૦ શું શાતાનું વેદન કરવાવાળા હોય છે ? કે અસાતાનું વેદન કરવાવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સાયા વેયગા વિ. અસાયા વેયગા વિ’ તેઓ સાતા-સુખનું પણ વેદન કરવાવાળા હોય છે, અને અસાતાનામ દુઃખનું પણ વેદન કરવાવાળા હોય છે, સાતા-એ સુખ વાચક શબ્દ છે અને અશાતા દુઃખને કહે છે. આ બંનેનું તેઓ

खलु भदन्त ! जीवाः, 'किं इत्थीवेयगा' किं स्त्री वेदकाः, 'पुरिसवेयगा' पुरुष-
वेदकाः 'णपुंसगवेयगा' नपुंसकवेदकाः, स्त्रीपुंसपुंसकवेदानां मध्ये कीदृशवेदवन्तो
भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! णो इत्थीवेयगा' नो
स्त्रीवेदकाः 'णो पुरिसवेयगा' नो पुरुषवेदकाः किन्तु 'णपुंसगवेयगा' नपुंसकवेदका
भवन्तीति भावः १६ । 'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां खलु भदन्त ! जीवा-
नाम् 'केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' कियत्कालभ्यन्तं स्थितिः प्रज्ञप्ताः तेषां किय-
त्कालिकी स्थिति भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं
अंतोमुहुत्तं' जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, 'उक्कोसेणं पुव्वकोडी' उत्कर्षेण पूर्वकोटिः, जघ-
न्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं स्थिति भवति, उत्कृष्टः - पूर्व कोटिपरिमिता स्थिति भवतीति

प्र०--'ते णं भंते ! जीवा किं इत्थीवेयगा, पुरिसवेयगा, नपुंसग-
वेयगा' हे भदन्त ! वे जीव क्या स्त्रीवेदक होते हैं या पुरुष वेदक होते
हैं या नपुंसक वेदक होते हैं ? तीन वेदों मेंसे किस वेद वाले होते हैं ?

उ०--'गोयमा !' णो इत्थीवेयगा, णो पुरिसवेयगा, णपुंसग-
वेयगा 'हे गौतम ! वे न स्त्री वेदवाले होते हैं, न पुरुष वेदवाले होते
हैं किन्तु नपुंसक वेद वाले होते हैं ॥१६॥

प्र०--'तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिई पन्नत्ता' हे
भदन्त ! उन जीवोंकी स्थिति कितने कालकी कही गयी है ?

उ०--'गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी' हे
गौतम ! उनकी स्थिति जघन्यसे एक अन्तर्मुहूर्त्तकी और उत्कृष्ट से एक
कोटि पूर्वकी कही गयी है ॥१७॥

वेदन क्षवावाणा डोय छे. १५ गौतमस्वामीने। प्रश्न ते णं भंते ! जीवा किं
इत्थीवेयगा, पुरिसवेयगा; नपुंसगवेयगा' हे भगवन् ते एवे। शुं स्त्री वेदवाणा
डोय छे ? हे पुरुष वेदवाणा डोय छे ? अथवा नपुंसक वेदवाणा डोय छे ?
प्रश्नुने। उत्तर--'गोयमा ! णो इत्थीवेयगा, णो पुरिसवेयगा, णपुंसगवेयगा' हे
गौतम ! तेओ। स्त्री वेदवाणा डोता नथी तेमज पुरुष वेदवाणा पणु डोता
नथी. परंतु नपुंसक वेदवाणा ज डोय छे. १६

गौतमस्वामीने। प्रश्न--तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता'
हे भगवन् ते एवे। नी स्थिति केटवा णनी कही छे ? महावीर प्रश्नुने।
उत्तर 'गोयमा जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी' हे गौतम !
तेओ। नी स्थिति जघन्यथी ओक अंतर्मुहूर्त्तनी अने उत्कृष्टथी ओक पूर्वकोटीनी
कही छे १७ गौतमस्वामीने। प्रश्न--'तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइया अज्झवसाणा

માવ:૧૭। 'તૈસિ ણં મંતે !' તેણાં સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનામ્ 'કેવહયા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા' કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ—અધ્યવસાયસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ—કથિતાનીતિ અધ્યવસાનાનિ—આત્મપરિણામા ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા' અસંસુએયાનિ અધ્યવસાનાનિ—અધ્યવસાયસ્થાનાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનીતિ । 'તે ણં મંતે !' તાનિ અધ્યવસાનાનિ સ્વલુ મદન્ત ! 'કિં પસત્થા અપસત્થા' કિં પ્રશસ્તાનિ અપ્રશસ્તાનિ વા ? પ્રશસ્તાનિ—શોભનાનિ, અપ્રશસ્તાનિ—અશોભનાનિ ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પસત્થા વિ અપસત્થા વિ' પ્રશસ્તાનિ—શોભનાનિ અપિ, અપ્રશસ્તાનિ—અશોભનાનિ અપિ, તેણામધ્યવસાનાનિ ભવન્તીતિ માવ:૧૮ । 'સે ણં મંતે !' સ સ્વલુ મદન્ત ! નારકજીવઃ 'પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વલ્લજોણિયત્તિ' પર્યાપ્તાઽસંઙ્ગિપ્પેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક ઇતિ 'કાલઓ' કાલતઃ 'કેવચ્ચિરં હોઈ' કિયચ્ચિરં ભવતિ હે મદન્ત ! જીવઃ

પ્ર૦—'તૈસિ ણં મંતે ! જીવાણં કેવહયા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા' હે મદન્ત ! એન જીવોંકે કિતને અધ્યવસાય સ્થાન કહે ગયે હૈં ? અધ્યવસાય નામ આત્મપરિણામોંકા હૈં ।

ઉ૦—'ગોયમા ! અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! એન જીવોંકે અધ્યવસાય સ્થાન અસંસુધાત કહે ગયે હૈં ।

પ્ર૦—'તૈ ણં મંતે ! કિં પસત્થા અપ્પસત્થા' હે મદન્ત ! વે અધ્યવસાય સ્થાન કયા પ્રશસ્ત હોતે હૈં યા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં ?

ઉ૦—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'પસત્થા વિ અપસત્થા વિ' વે પ્રશસ્ત મી હોતે હૈં ઓર અપ્રશસ્ત મી હોતે હૈં ॥૧૮॥

પ્ર૦—'સે ણં મંતે ! પજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વલ્લજોણિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે મદન્ત ! વે જીવ પર્યાપ્ત અસંઙ્ગી પ્પેન્દ્રિયપણ્ણત્તા' હે ભગવન્ તે જીવોને કહેલા અધ્યવસાય—વ્યવસાયસ્થાનો કહેલા છે ? આત્મ પરિણામોંકા નામ અધ્યવસાય છે.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—'ગોયમા ! અસંસેજ્જા અજ્ઞવસાણા પન્નત્તા' હે ગૌતમ ! તે જીવોના અધ્યવસાયસ્થાનો અસંસુધાત કહેલા છે. ફરીથી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—'તૈ ણં મંતે ! કિં પસત્થા અપ્પસત્થા ? હે ભગવન્ તે અધ્યવસાય સ્થાનો શુ' પ્રશસ્ત હોય છે ? અથવા અપ્રશસ્ત હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'પસત્થા વિ અપ્પસત્થા વિ' તે અધ્યવસાય સ્થાનો પ્રશસ્તપણુ છે, અને અપ્રશસ્તપણુ છે. ૧૮ ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન 'સે ણં મંતે ! પજ્જત્તા અસન્નિપંચિંદિયતિરિક્વલ્લજોણિયત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઈ' હે ભગવન્ પર્યાપ્ત અસંઙ્ગી પ્પેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિ-

પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્રૂપેણ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં ભવતીતિપ્રશ્નઃ । મગવાનાહ-
 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' જઘન્યેનાઽન્તર્મુહુત્તમાત્રં ભવતિ, 'ઉક્કો-
 સેણં પુઠ્ઠકોઢી' ઉત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિ મંવતીતિ ૧૯ । 'સે ણં મંતે' સ ખલ્લ મદન્ત !
 નારકજીવઃ 'પ્જ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિ-
 યતિર્યગ્ચોનિકો ભવેત્ પૂર્વમ્ તત્પચ્ચાત્ 'રયણપ્પમા' પુઠ્ઠવી' ણેરહ' રત્નપ્રમાયાં
 પૃથિવ્યાં નૈરયિકો ભવેત્ 'પુણરવિ પ્જ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' પુનરપિ પર્યાપ્તા
 અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકો ભવેત્ इति—एवं क्रमेण 'केवइयं
 कालं सेवेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं सेवेत तादृशगतिम् तथा 'केवइयं कालं गइरा-
 गतिं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गत्यागती-गमनागमने कुर्यादिति प्रश्नः । भग-

तिर्यञ्चयेनि रूपसे कितने काल तक रहते हैं ?

૩૦—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં' જઘન્ય સે' અંતોમુહુત્તં' અન્તર્મુહુત્તં તક ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટસે 'પુઠ્ઠકોઢી' એક કોટિ પૂર્વ તક રહતે હૈ ॥૧૯॥

પ્ર—'સે ણં મંતે ! પ્જ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિ' રયણપ્પમા' પુઠ્ઠવી' ણેરહ' હે મદન્ત ! વહ નારક જીવ પહિલે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક હો ઓર બાદમેં ઘરકર 'વહ રત્નપ્રમા પૃથિવીકા નૈરયિક હો જાવે' પુણરવિ પ્જ્જત્ત અસન્નિ પંચિંદિય તિરિક્ખ-જોણિ' ઓર ઘરકર ફિર વહ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ હો જાવે તો હસ ક્રમસે વહ 'કેવહયં કાલં સેવેજ્જા' કિતને કાલ તક ઉસ ગતિકા સેવન કરતા હૈ ઓર 'કેવહયં કાલં ગइरागइं करेज्जा' કિતને કાલ તક ગમનાગમન કરતા હૈ ।

કેના રૂપથી તે જીવો કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે -'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં' જઘન્યથી અંતર્મુહુત્તં સુધી અને 'ઉક્કોસેણં પુઠ્ઠકોઢી' ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વ કેટી સુધી રહે છે. ૧૬ ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન-સે ણં મંતે ! પ્જ્જત્તઅસન્નિ પંચિંદિયતિરિક્ખ જોણિ' રયણપ્પમા' પુઠ્ઠવી' ણેરહ' હે ભગવન્ તે નારક જીવ પહેલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ યોનીવાળા થાય, અને તે પછી મરીને તે રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં નૈરયિક પછે ઉત્પન્ન થાય 'પુણરવિ પ્જ્જત્ત અસન્નિ પંચિંદિયતિરિક્ખ જોણિ' અને મરીને ફરિનાર પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ યોનીમાં ઉત્પન્ન થાય, તો આ કમથી તેઓ 'કેવહયં કાલં સેવેજ્જા' કેટલા કાળ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે ? એટલે કે તે એ ગતિમાં કેટલો કાળ રહે છે ? અને આ રીતે કેટલા કાળ સુધી ગમનાગમન-અવર જવર કરતા

वानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवादेसेणं दो भवग्रहणाइं’ भवादेशेन—भवापेक्षया द्वे भवग्रहणे भवद्वयमित्यर्थः, ‘कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं’ कालादेशेन—कालापेक्षया जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहुत्ताभ्याधिकानि ‘उक्कोसेणं पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोटिमव्भहियं’ उत्कर्षेण पत्योपमस्यासंख्यातभागं पूर्वकोट्यभ्यधिकम् पूर्वकोट्यभ्यधिकं पत्योपमस्यासंख्येयभागमित्यर्थः, अयमाशयः—प्रथमभवे असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भवेत् तथा द्वितीयभवे नारको भवेत् ततश्च नरकान्निसृत्य स पुनः असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको न भूत्वा अन्तररहितसंज्ञित्वमेवावश्यं प्राप्नुयात् अतो भवापेक्षया भवद्वयस्य कायसंवेधो ज्ञातव्यः, तथा कालापेक्षया जघन्यः कायसंवेधः

उ०—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवादेसेणं दो भवग्रहणाइं’ भवकी अपेक्षा से दो भवग्रहण और ‘कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं, उक्कोसेणं पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोटिमव्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गहरागइं करेज्जा’ कालकी अपेक्षा जघन्यसे अन्तर्मुहुत्त अधिक दश हजार वर्ष तक तथा उत्कृष्टसे पूर्वकोटि अधिक पत्योपमके असंख्यातवें भाग तक उस गतिका सेवन करता है और इतने ही काल तक वह गमनागमन करता है, इस कथनका तात्पर्य ऐसा है—प्रथम भवमें वह जीव असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक होता है, द्वितीय भवमें वह वहांसे मरकर नारक होता है, फिर वहांसे मरकर वह पुनः असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक नहीं होता है किन्तु संज्ञी पञ्चेन्द्रिय अवस्थाको ही वह प्राप्त करता है,

रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रथु कडे छे के—‘गोयमा’ हे गौतम ! भवादेसेणं दो भवग्रहणाइं’ लवनी अपेक्षाओ ये लव शडथु सुधी आने ‘कालादेसेणं जहन्नेणं दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्भहियाइं’ उक्कोसेणं पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोटिमव्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं काल गहरागइं करेज्जा’ काणनी अपेक्षाओ जघन्ययी अन्तर्मुहुत्त अपिडे दस हजार वर्ष सुधी तथा उत्कृष्टथी पूर्वकोटि अधिक पत्योपमना असंख्यातमा लाग सुधी ते गतिनुं सेवन करे छे आने कोटला ज समय सुधी ते गमनागमन—अपर जपर करे छे. आ कथननुं तात्पर्य ओ छे हे—पडेला लवमां ते लव असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिमां उत्पन्न थाय छे. आने भील लवमां ते लांथी मरीने नारक थाय छे, आने पाछे लांथी मरीने ते इरीथी असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिवाणे थतो नथी पथु संज्ञी पञ्चेन्द्रियपथ्याने

અસંજ્ઞિ સ્વસ્વન્ધિ જઘન્યાન્તર્યુહૂર્તાયુષ્કસહિતાનિ નારકસ્ય જઘન્યેન દશસહસ્ર વર્ષાણિ સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટતઃ કાયસંવેધઃ અસંજ્ઞિનાં પૂર્વકોટિવર્ષપ્રમાણકોત્કૃષ્ટાયુષ્કમહિત રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ આયુઃ પલ્લોપમસંખ્યાતભાગમાત્રમિતિ । અત્ર પલ્લોપમાસંખ્યેયમાગઃ પૂર્વભવાસંજ્ઞિનારકોત્કૃષ્ટાયુષ્કરુપો ગૃહ્યતે પૂર્વકોટીયા-ડમ્બધિકા સા ચાસંજ્ઞયુત્કૃષ્ટાયુષ્કરુપા ગૃહ્યતેડન ઇવોક્તમ્—પૂર્વકોટચમ્બધિકં પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાગમિતિ । ‘પૃથ્વ્યં કાલં ગતિરાગતિં કરેજ્જા’ ઇતાવત્કાલં પૂર્વદર્શિતપ્રમાણકં સેવેત ઇતાવત્કાલપર્યન્તમેવ ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ૨૦ ॥સૂ૦ ૨॥

इसलिये भयकी अपेक्षा से दो भयका कायसंवेध जानना चाहिये, तथा कालकी अपेक्षासे जघन्य कायसंवेध असंज्ञी भव संबंधी जघन्य अन्त-मुहूर्त आयुष्क सहित नारककी जघन्य दश हजार वर्षकी स्थिति रूप और उत्कृष्ट कायसंवेध असंज्ञीकी पूर्वकोटि वर्ष प्रमाण उत्कृष्ट आयु सहित रत्नप्रभा में उत्कृष्ट आयु पल्लोपमके असंख्यातवे भागरूप है, यहां जो पल्लोपमका असंख्यातवां भाग ग्रहण हुआ है—वह नारककी जो पूर्वभव सम्बन्धी असंज्ञि अवस्था है उस अवस्थासे जो नारक हुआ है सो उसकी उत्कृष्ट आयुरूप लिया गया है तथा जो पूर्व कोटि अधिक कहा गया है वह असंज्ञी अवस्थाकी उत्कृष्ट आयुष्करूप लिया गया है । इसीलिये ऐसा कहा गया है कि उत्कृष्टसे पूर्व कोटि अधिक पल्लोपमके असंख्यातवे भाग प्रमाण है ॥२०॥ सूत्र २॥

જ તે પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી ભવની અપેક્ષાએ બે ભવનો કાયસંવેગ સમજવો તથા કાળની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત આયુષ્ક સાથે નારક જઘન્ય કાય સંવેગ અસંજ્ઞી ભવ સંબંધી જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિરૂપ અને ઉત્કૃષ્ટકાય સંવેગ પૂર્વકોટિ વર્ષ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુ સહિત રત્ન પ્રભા પૃથ્વીમાં પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ગ્રહણ કરાયો છે.— તે નારકની પૂર્વ ભવસંબંધી જે અસંજ્ઞી અવસ્થા છે, તે અવસ્થાથી જે નારક થયેલા છે, તેની ઉત્કૃષ્ટ આયુરૂપ ગ્રહણ કરેલ છે, અને જે પૂર્વકોટિ અધિક કહ્યું છે તે અસંજ્ઞી અવસ્થાની ઉત્કૃષ્ટ આયુરૂપ રૂપથી ગ્રહણ કરેલ છે. તેથી જ એવું કહ્યું છે કે—ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટિ અધિક પલ્લોપમના અસં-ખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણવાળી છે. ૨૦ ॥સૂ ૨॥

एव मेते सामान्येषु रत्नप्रधानारकेषूपत्पत्सवः पर्याप्तासंज्ञियञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिका निरूपिताः, अथ जघन्यस्थितिकेषु तेषु उत्पिस्संस्तान् निरूपयन्नाह
—‘पञ्जत्ता असन्नि’ इत्यादि ।

मूलम्—पञ्जत्ता असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण् णं भंते !
जे भविण् जहन्नकालट्टिइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु
उववज्जत्ताए, से णं भंते ! केवइकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं वि दस-
वाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? । ते णं भंते ! जीवा एग-
समएणं केवइया उववज्जंति एवं सच्चैव वत्तवया निरवसेसा
भाणियव्वा जाव अणुवंधो त्ति । से णं भंते ! पञ्जत्ता असन्नि
पंचिदियतिरिक्खजोणिण् जहन्नकालट्टिइय रयणप्पभापुढवी-
णैरइए पुणरवि पञ्जत्ता असन्नि० जाव गइरागइं करेज्जा ?
गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं
दसवाससहस्साइं अंतोसुहुत्तमवभहियाइं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी
दसहिं वाससहस्सेहिं अट्टमहिया, एवइयं कालं सेवेज्जा एव-
इयं कालं गइरागइं करेज्जा२ । पञ्जत्ता असन्निपंचिदियतिरि-
क्खजोणिण् णं जे भविण् उक्कोसकालट्टिइएसु रयणप्पभा-
पुढवीणैरइएसु उववज्जत्ताए से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ
भागट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेणं वि पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा०
अवसेसं तं चेव जाव अणुवंधो । से णं भंते ! पञ्जत्ता असन्नि-
पंचिदियतिरिक्खजोणिण् उक्कोसकालट्टिइयरयणप्पभा पुढवी-
नेरइए पुणरवि पञ्जत्ता० जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं

दो भवग्रहणाइ कालादेसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखे-
ज्जइ भागं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असं-
खेज्जइभागं पुव्वकोडिअब्भहियं, एवइयं कालं सेवेज्जा एव-
इयं कालं गइरागइं करेज्जा ॥सू. ३॥

छाया—पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्य-
कालस्थितिकेषु रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेषूपत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषूपत्तयेत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दश-
वर्षसहस्रस्थितिकेषूपत्तयेत, ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते
एवं सैव वक्तव्यता निश्चयेषा भणितव्या । यावदनुबन्ध इति । स खलु भदन्त !
पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः
पुनरपि पर्याप्तासंज्ञि० यावद् गत्यागती कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे
कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण पूर्वकः िः
दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका एतावत्कं कालं सेवेत एतावत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् २ ।
पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु यो भव्यः उत्कर्षकालस्थितिकेषु रत्न-
प्रभापृथिवीनैरयिकेषूपत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपत्तयेत ?
गौतम ! जघन्येन पल्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषूपत्तयेत उत्कर्षेणापि पल्यो-
पमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषूपत्तयेत । ते खलु भदन्त ! जीवाः०, अत्रशेषं तदेव
यावदनुबन्धः । स खलु भदन्त ! पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, उत्कर्षकाल-
स्थितिकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः, पुनरपि पर्याप्ता० यावत् कुर्यात् ? गौतम !
भवादेशेन द्वे भवग्रहणं कालादेशेन जघन्येन पल्योपमस्यासंख्येयभागम् अन्त-
र्मुहूर्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण पल्योपमस्यासंख्येयभागं पूर्वकोट्यभ्यधिकम् एताव-
त्कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् ॥सू० ३॥

इस प्रकार सामान्यले जो रत्नप्रभाके नारकोंमें उत्पन्न होने वाले पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक हैं उनका निरूपण क्रिया, अब जघन्यस्थिति वाले उन नारकोंमें उत्पन्न होने वाले जो पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक हैं उनका सूत्रकार निरूपण करते हैं—

आ रीते सामान्य ले रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोमां उत्पन्न थवावाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिको छे, तेओनु' निइपणु करीने हुवे जघन्य स्थितिवाणा ते नारकोमां उत्पन्न थवावाणा ले पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो छे, तेओनु' सूत्रकार निइपणु करे छे.—

टीका— पञ्जत्तअसन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !’ पर्याप्तासंज्ञि-
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविए’ यो भवः, ‘जहन्नकाल-
ट्टिइएसु’ जघन्यकालस्थितिकेषु ‘रयणप्पभापुढविनेरइएसु’ रत्नप्रभापृथिवीनैर-
यिकेषु, ‘उववज्जित्तए’ उत्पत्तुम् ‘से णं भंते !’ स खलु भदन्त ! ‘केवइकाल-
ट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत हे भदन्त ! यः
पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसं-
बन्धिनारकेषु उत्पत्तियोग्यो विद्यते स जीवः कियत्कालस्थितिकनैरयिकेषु उत्पत्ति-
लभेतेति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं
दसवाससहस्सट्टिइएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत इत्य-

‘पञ्जत्ता असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! इत्यादि ।

टीकार्थ—अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त !’ पञ्जत्त-
असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए जहन्नकालट्टिइएसु
‘रयणप्पभापुढविनेरइएसु उववज्जित्तए’ जो पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यञ्च जघन्य कालकी स्थितिवाले रत्नप्रभा पृथिवीके नैरयिकोंमें उत्पन्न
होनेके योग्य हैं—‘से णं भंते ! केवइकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ वे कितने
काल की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् जो पर्याप्त
असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च जीव रत्नप्रभा पृथिवी के जघन्य कालकी
स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होने योग्य है ऐसा वह जीव कितने
कालकी स्थिति वाले नैरयिकोंमें उत्पन्न होता है ?

उ०—‘गोयमा’ हे गौतम ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु’ वह पर्याप्त

‘पञ्जत्ता असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !’ इत्यादि.

टीकार्थ—हवे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे डे-डे भगवन् ‘पञ्जत्त-
असन्निपंचिदिय तिक्खजोणिए णं भंते ! ‘जे भविए जहन्नकालट्टिइएसु रयणप्पभा-
पुढविनेरइएसु उववज्जित्तए’ पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यन्य जघन्य
कालनी स्थितिवाणा जे जेवो रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने
योग्य डोय छे, ‘से णं भंते ! केवइकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ जे भगवन् ! तेजे
डेटला कालनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? अर्थात् पर्याप्त असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यन्य जे जेव रत्नप्रभा पृथ्वीना जघन्य कालनी स्थितिवाणा
नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य डोय जेवा ते जेव डेटला कालनी स्थिति-
वाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रभु डडे छे डे-
‘गोयमा !’ जे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु’ ते पर्याप्त असंज्ञी

ग्रिमेण संबन्धः । 'उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत इति । १। 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते-पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो जीवाः खलु भदन्त ! एकसमयेन कियन्तः सहैवोत्पद्यन्ते तादृशनारकेषु इति प्रश्नः, उत्तरमाह—'एवं सच्चेव' इत्यादि, 'एवं सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा' एवम्-पूर्वकथितप्रकारेण सैव वक्तव्यता निरवशेषा-समग्रा अपि भणितव्या, कियत्पर्यन्तं पूर्ववक्तव्यता पठनीया तत्राह—'जाव' इत्यादि, 'जाव अणुबंधो त्ति' यावदनुबन्ध इति० एकोनविंशतितमद्वारपर्यन्तमिति । १९। इतः पूर्वम्, 'पज्जत्तअसन्नि-

असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च जीव जघन्यसे दश हंजार वर्षणी स्थिति वाले नैरयिकों में और 'उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जेज्जा' 'उत्कृष्टसे भी दश हजार वर्षणी स्थितिवाले नैरयिकोंमें उत्पन्न होता है।

प्र०--(ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! वे असंज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च जीव एक समय में उन नारकों में कितने उत्पन्न होते हैं ? अर्थात् एक समयमें एक साथ कितने वहां उत्पन्न होते हैं ?

उ०—'एवं सच्चेव वत्तव्वया निरवसेसा भाणियव्वा' हे गौतम ! यहां पर पूर्वोक्त समग्र वक्तव्यता' यावत् अनुबन्ध तक कहनी चाहिये, अर्थात् १९ वे' द्वार तक पहिले कही गयी वक्तव्यता यहां कहनी चाहिये, यह बात सूत्रकार इस मूत्र पाठ द्वारा प्रश्नोत्तर रूपसे स्पष्ट करते हैं—यहांसे पहिले—'पज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं

पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एव जघन्यथी दस हंजार वर्षणी स्थितिवाणा नैरयिकेभां उत्पन्न थाय छे. अने 'उक्कोसेणं वि दस वाससहस्सट्ठिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्टथी पणु दस हंजार वर्षणी स्थितिवाणा नैरयिकेभां उत्पन्न थाय छे

गौतमस्वामीने। प्रश्न—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भगवन् असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च अथा ते एवे। अके समयभां ते नारकेभां केटला उत्पन्न थाय छे ? अर्थात् अके समयभां अके साथे केटला उत्पन्न थाय छे ? महावीर प्रबुने। उत्तर—'एवं सच्चेव निरवसेसा वत्तव्वया भाणियव्वा' हे गौतम अहियां पडेलां कडेलां सम्पूणं वक्तव्य थावत् अनुबंध सुधीनुं समणु देवु' अर्थात् आगच्छीस १६ भां द्वार सुधी। ते द्वारथी लधने पडेलां कडेलां सम्पूणं कथन अहियां समणु देवु' आ कथन सूत्रकारे आ नीचेना सूत्र पाठथी प्रश्नोत्तररूपे स्पष्ट करेला छे.—'पज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्ख,

पंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उवव-
ज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा'
इत्थुत्पादसूत्रम्, एतस्मादारभ्य—'से णं भंते ! पज्जत्तासन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिए रयणप्पभाए पुढवी नेरइए पुणरवि पज्जत्तासन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए
त्ति केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा, गोयमा ! भवादेसेण दो भवग्गहणाइं
कालादेसेण जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं पलिओ-
वमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीमव्वभहियं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं
गतिरागतिं करेज्जा' इत्यनुबन्धसूत्रम् एतावत्पर्यन्तं सर्वमपि प्रकरणं वक्तव्यम्

भंते ! जे भविए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं
भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवास-
सहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु उव-
वज्जेज्जा' ऐसा यह उत्पाद सूत्र कहा गया है, सो इस उत्पाद सूत्रसे
लेकर 'से णं भंते ! पज्जत्तासन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभाए
पुढवीए नेरइए, पुणरवि पज्जत्तासन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिएत्ति
केवइयं कालं सेवेज्जा ? केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा !
भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं,
अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्व-
कोडीमव्वभहियं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गतिरागतिं
करेज्जा' इस सूत्र तक अनुबन्ध सूत्र है सो यहाँ तक का समस्त प्रकरण

जोणिए णं भंते ! जे भविए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं
भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु
उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा' आ प्रभाषे अर्द्धिथां
पडेत्तां आ उपपात्त सूत्र उडेत्तां आवेत्तां छे आ उत्पाद सूत्रथी दधने
'से णं भंते ! पज्जत्तासन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु
पुणरवि पज्जत्ता असन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिएत्ति केवइयं कालं सेवेज्जा ?
केवइयं कालं गतिरागतिं करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादे-
से णं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं पलिओमस्स
असंखेज्जइभागं पुव्वकोडी मव्वभहियं एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गति
रागतिं करेज्जा' आ सूत्र सुधी अनुबंध सूत्र छे. जेथी अर्द्धिं सुधीनुं तमाभ

एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इत्यस्य प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् एवमेव एतत्प्रकरण-पठितं संहननावगाहनादिकं सर्वमेव वक्तव्यम् अयमाशयः—‘सच्चेव वत्त्ववया निरवसेसा भाणियव्वा’ इति सन्दर्भस्येति १९ । इत्येकोनविंशतितममनुबन्धद्वारम् । अथ विंशतितमं कायसंवेधद्वारमाह—‘से णं भंते’ इत्यादि ।

‘से णं भंते !’ स खलु भदन्त ! ‘पञ्जत्तअसन्निपंचिदियत्तिरिक्खजोणिण्’ पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भूत्वा पश्चात् ‘जहन्नकालट्टिइयरयणप्पभा-पुढविनेरइए’ जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंबन्धिनैरयिको जातः, ‘पुण-

कहलेना चाहिये, एक समयमें कितने उन नारकोंमें असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यश्च उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्नका उत्तर ऐसा है कि एक समयमें उन नारकोंमें जघन्यसे तो एक अथवा दो अथवा तीन असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्टसे संख्यात अथवा असंख्यात असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च उत्पन्न होते हैं । इसी प्रकारसे इन प्रकरणमें पठित संहनन द्वार, अवगाहनाद्वार, और संस्थान आदि सब द्वार कहना चाहिये, इस प्रकारका यह आशय—‘सच्चेव वत्त्ववया निरवसेसा भाणियव्वा’ इस सूत्रपाठका है । इस प्रकारसे १९ वें अनुबन्ध द्वारका कथन कर अब सूत्रकार २०वां जो कायसंवेधद्वार है उसका कथन करते हुए कहते हैं—इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है ‘से णं भंते ! पञ्जत्तअसन्निपंचिदियत्तिरिक्ख-जोणिण्’ हे भदन्त ! जो जीव पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च

प्रकरण समज्जुं. एक समयमां ते नारकोमां डेटला असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंथो उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नो उत्तर एवे छे के ते नारकोमां एक समयमां जघन्यथी एक अथवा ये अथवा त्रयु असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंथ उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंथो उत्पन्न थाय छे. आज रीते आ प्रकरणमां कहेल संहनन द्वार, अवगाहना द्वार, अने संस्थान द्वार विगेरे तमाम द्वारो समज्जवा. आ रीतनुं आ कथन ‘सच्चेव वत्त्ववया निरवसेसा भाणियव्वा’ आ सूत्रपाठनुं छे. आ प्रमाणे १९ ओगणीसमां अनुबंध द्वारनुं कथन करीने हवे सूत्राकार २० वीसजुं जे कायसंवेध द्वार छे, तेनुं कथन करे छे. तेमां गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे के—से णं भंते ! पञ्जत्तअसन्निपंचिदियत्तिरिक्खजोणिण्’ डे लगवन् जे एव पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यंथ थधने पञ्चीथी ‘जहन्नकालट्टिइए रयणप्पभा पुढविनेरइए’ जघ-

रवि पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पुनरपि पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिको भवेत् । एवं क्रमेण पूर्वं पर्याप्ता संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्ततो-
मृत्वा रत्नप्रभानरके नारको जातः, पुनरपि नरकान्निःसृत्य तामेव पर्याप्ता-
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यगतिमासादयेत्, एवं रूपेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्काल-
पर्यन्तम् तां गतिं सेवेत् 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कियन्तं कालं गत्या-
गती कुर्यात्-गमनं चागमनं च कुर्यात् इति गत्यागतिविषयकः प्रश्नः । भगवानाह-
'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादेसेणं' भवादेशेन-भवप्रकारेण 'दो
भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे एकत्रासंज्ञी द्वितीयभवे नैरयिकः, नरकान्निर्गतः सन्
अनन्तरतया संज्ञित्वमेव लभते न पुनरसंज्ञित्वम् अतो भवद्वयमेव कथितम् । 'काला-
देसेणं' कालादेशेन-कालप्रकारेण कालतः 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहु-

होकर पइचात् 'जहन्नकालट्टिइए रयणप्पभा पुढविनेरइए'
जघन्य कालकी स्थितिवाले रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न
हो जाता है, और 'पुणरवि पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिए' बादमें वहांसे भी मरकर पुनः पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च
हो जाता है, तो इस प्रकारसे वह कितने काल तक उस गतिका सेवन
करता है-अर्थात् कितने काल तक वह इस प्रकारसे गति और आगति
करता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-गोयमा !
भवादेसेणं' हे गौतम ! भवकी अपेक्षा वह 'दो भवग्गहणाइं दो भव
ग्रहण तक-एक असंज्ञीका भव और द्वितीय नारक का भव-इस प्रकार
से दो भवों को ग्रहण करने तक-क्योंकि इसके बाद वह नियम से संज्ञी
हो जाता है-असंज्ञी नहीं रहता-'कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससह-
स्साइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं' कालकी अपेक्षा से वह जघन्य रूप में

न्यकाणनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे अने
'पुणरवि पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' ते पछी त्यांथी पणु भरीने
इरीथी पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च थय छे. तो आ रीते केटला
काण सुधी गति अने आगति-आवण करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
प्रभु गौतमस्वाभीने कहे छे के-'गोयमा !' भवादेसेणं' हे गौतम लवनी अपे-
क्षाअे ते 'दो भवग्गहणाइं' जे लव अडणु सुधी-अेक असंज्ञीने लव अने
भीजे नारकेने लव आ रीते जे लवोवु' अडणु करतां सुधी केमके ते पछी
नियमथी ते संज्ञी थय छे असंज्ञी नही. 'कालादेसेणं दसवाससहस्साइं
अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं' काणनी अपेक्षाअे ते जघन्यथी अंतमुहुत्त' अधिक इस

त्तममहियाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि जघन्यतोऽन्त-
र्मुहूर्ताधिकदशसहस्रवर्षात्मकः कालः सेवनस्य गत्यागतेत्यर्थः, 'उकोसेण'
उत्कर्षेण, 'पुव्वकोडी' पूर्वकोटिः, 'दमहिं वाससहस्सेहिं अब्महिया' दशभिर्वर्ष-
सहस्रैरभ्यधिको, 'एवइयं कालं सेवेज्जा' एतावत्कं कालं जघन्यतोत्कृष्टाभ्यां
पूर्वपदशितं सेवेत स पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, 'एवइयं कालं गइरागइं
करेज्जा' एतावत्कं जघन्योत्कृष्टाभ्यां प्रदर्शितं कालं यावत् गत्यागती-गमनंवा-
गमनं च कुर्यात् इति ॥२०॥

'पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविए' यो भव्यः 'उकोसकालद्विइएसु' उत्कृष्ट-
कालस्थितिकेषु 'रयणप्पभापुढवीनेरइएसु' रत्नप्रभा पृथिवी संबन्धि नैरयिकेषु
'उववज्जित्तए' उत्पत्तुम्-उत्पत्तये, 'से णं भंते !' सः-पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिको जीवः खलु भदन्त ! 'केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' कियत्काल-
स्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं'

अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष तक और 'उकोसेणं पुव्वकोडी दसहिं
वाससहस्सेहिं अब्महियाइं' उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटि अधिक दश हजार
वर्ष तक उस गति का सेवन करता है अर्थात् गमनागमनकरता है । २०

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणिए णं भंते' हे भदन्त ! जो पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक
जीव 'जे भविए उकोसकालद्विइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जि-
त्तए' उत्कृष्ट स्थिति वाले रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होनेके
योग्य है-'से णं भंते ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जा' वह कितने कालकी
स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं

६०२ वर्ष सुधी अने 'उकोसेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्महियाइं'
उत्कृष्टथी अेक पूर्वकोटि अधिक दस ६०२ वर्ष सुधी ते गतिनुं सेवन करे
छे. अर्थात् गमना गमन-अवर अवर करे छे २०

६०२ गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे के-'पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरि-
क्खजोणिए णं भंते' डे लगवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक
जीव 'जे भविए उकोसकालद्विइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' उत्कृ-
ष्टस्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथिवीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे,
'से णं भंते ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' ते केटला काणनी स्थितिवाणा
नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां मडावीर प्रभु कडे छे के

जघन्येन 'पलिओवमस्स' पल्योपमस्य 'असंखेज्जभागट्टिइएसु' असंखेयभाग-
स्थितिकेषु नैरयिकेषु इत्यर्थः, 'उववज्जेज्जा' उत्पद्येन स पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिक इति । 'उक्कोसेण वि' उत्कपेणापि 'पलिओवमस्स' पल्योपमस्य
'असंखेज्जभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा' असंखेयभागस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत
इत्युत्पादद्वारम् ? । अथ परिमाणद्वारम्—'ते ण भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया
उववज्जंति' ते खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः जीवाः एकसमयेन-
एतस्मिन् समये कियन्त उत्पद्यन्ते तत्र ? इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'अवसेसं तं चेव
जाव अणुबंधो' अवशेषं तदेव यावदनुबन्धः, अस्मात्परिमाणद्वारादारभ्यानुबन्ध-
द्वारपर्यन्तः सर्वोऽपि परिमाणसंहननादिकोऽत्र वक्तव्य इत्यादि—परिमाणद्वारम्—

—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्टिइ-
एसु उववज्जेज्जा' वह जघन्य से पल्योपम के असंख्यातवे' भाग की
स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, और 'उक्कोसेण वि पलिओ-
वमस्स असंखेज्जभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्ट से भी वह पल्यो-
पम के असंख्यातवे' भागकी स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ।
इस प्रकार से यह उत्पाद द्वार कहा ? परिमाण द्वार इस प्रकार से है—
'ते ण भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' इसमें गौतम ने
प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! वे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च
जीव एक समय में वहाँ कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु
ने गौतम से ऐसा कहा है कि—'गोयमा ! अवसेसं तं चेव जाव अणु-
बंधो' हे गौतम ! इस विषयमें समस्त कथन पूर्ववत् यात्रत् अनुबन्ध
द्वार तक कहलेना चाहिये, अर्थात् इस परिणाम द्वार से लेकर अनुबन्ध

—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्टिइएसु उवव-
ज्जेज्जा' ते जघन्यथी पल्योपमना असंख्यातमां लागनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां
उत्पन्न थाय छे 'उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्टिइएसु उववज्जे-
ज्जा' उत्कर्षथी पल्यु ते पल्योपमना असंख्यातमां लागनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां
उत्पन्न थाय छे, आ प्रभाणु आ उपपात द्वार कडेवामां आणु' छे.

इवे परिभाणु द्वार कडेवामां आवे छे ते आ प्रभाणु छे.—ते णं भंते !
जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' आमां गौतमस्वामीञ्चे प्रभुने ओबुं
पूछु' छे के लागवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एव ओक समयमां
त्यां केटशा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुञ्चे गौतमस्वामीने ओपुं
कथुं के—'गोयमा ! अवसेसं तं चेव जाव अणुबंधो' हे गौतम ! आ विषयमां सधणु
कथन अनुबन्धद्वार सुधी समज्जुं. अर्थात् आ परिभाणुद्वारथी लक्षणे अनुबन्धद्वार

एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया वा असंख्येया वा उत्पद्यन्ते, इत्युत्तरम् । एवं संहननावगाहना संस्थानलेश्यादृष्टिज्ञानयोगोपयोगसाकारानाकारसंज्ञाकषायेन्द्रियसमुद्घातवेदनावेदायुरध्यवसानानुबन्धाः सर्वेऽपि अत्र गणितव्या इति ॥ 'से णं भंते' सः-पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिः खल्ल भदन्त ! 'पज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिको भवेत् तदनन्तम् 'उक्कोसकालद्धिइयरयणप्पभापुढविनेरइए' उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिको जातः,

द्वार तक सभी परिमाण सम्बन्धी एवं संहनन आदि सम्बन्धी कथन यहां कह लेना चाहिये, एक समय में वे कितने उत्पन्न होते हैं ? तो इस प्रश्न का उत्तर ऐसा है कि वे जघन्य से तो एक अथवा दो अथवा तीन तक वहां उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात वे वहां उत्पन्न होते हैं । इसी प्रकार से संहनन, अवगाहना, संस्थान, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान योग, उपयोग, -साकार अनाकार-संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद, आयु, अध्यवसान और अनुबन्ध ये सब द्वार भी यहां कह लेना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'से णं भंते .' 'पज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' हे भदन्त । वह पर्याप्तअसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गो-निक जीव मरकर 'उक्कोसकालद्धिइयरयणप्पभापुढविनेरइए' उत्कृष्ट कालकी स्थितिवाला रत्नप्रभा पृथिवी का नैरयिक यदि हो जाता है और

सुधी परिमाण्णु सम्बन्धी अने संहनन विगेरे सम्बन्धीनुं तमाभ कथन अहियां समञ्ज देवुं तेओ अेक समयमां केटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नो उत्तर अेवो छे के-तेओ जघन्यथी तो अेक अथवा अे अथवा त्रणु सुधी त्यां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात तेओ त्यां उत्पन्न थाय छे अेअे रीते संहनन, अवगाहना, संस्थान, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, योग, उपयोग, -साकार अने अनाकार -संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद, आयु, अध्यवसानअने अनुबन्ध आ तमाभद्वारे पणु अहियां कही देवा.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेवुं पूछे छे के- 'से णं भंते !' हे लगवन् पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनीवाणे ते अेव 'पज्जत्तअसन्निपंचि-दियतिरिक्खजोणिए' पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिःअेव २.रीने 'उक्कोस-कालद्धिइयरयणप्पभापुढविनेरइए' उत्कृष्ट स्थितिवाला रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक जे

पुनरपि 'पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निको भवति 'त्ति' इति-इत्येवं क्रमेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियन्तं कालं
सेवेत 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कियन्तं कालम्-कियत्कालपर्यन्तम् अनेन
क्रमेण गत्यागती-गमनंवागमनं च कुर्यादिति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे
गौतम ! 'भवादेसेणं' भवादेशेन-भवप्रकारेण 'दो भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे-
भवद्वयपर्यन्तं सेवेत गत्यागती च कुर्यादिति एकत्रासंज्ञी द्वितीये भवे नारको
नरकाभिर्गतः सन् अनन्तरतया संज्ञित्वमेव लभते नत्वसंज्ञित्वम् अनो भवद्वयमेव
भवतीति । 'कालादेसेण' कालादेशेन-कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः, 'जहन्नेणं'
जघन्येन 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमव्वमहियं' पल्योपमस्यासंख्येय-

'पुणरवि पञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' वहां से मरण कर वह
पुनः पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो हो जाता है-तो इस क्रम से 'केवइयं
कालं सेवेज्जा' वह कितने काल तक उस गति का सेवन करता है 'केवइयं
कालं गइरागइं करेज्जा' कितने काल तक इस प्रकार से गति आगति
करता है? तो इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा।' हे गौतम !
'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' वह भवकी अपेक्षा दो भवग्रहण तक उस
गति का सेवन करता है और गमनागमन करता है--एक भव उसका
असंज्ञी का होता है और द्वितीय भव नारक का होता है, इसके बाद
वह नरक से निकल कर पुनः असंज्ञी नहीं होता है-सीधा संज्ञी ही
होता है, 'कालादेसेण' काल की अपेक्षा वह 'जहन्नेणं' जघन्य से पलि-
ओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमव्वमहियं' एक अन्तर्मुहुत्त अधिक

थर्षण्य अने ते पञ्ची 'पुणरवि पञ्जत्तअसन्नि पंचि दियतिरिक्खजोणिए' त्यांथी
भरीने ते इरीथी पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो थर्षण्य तो आ कुमथी
'केवइयं कालं सेवेज्जा' ते डेटला काण सुधी आ रीते गति आगतिनु' सेवन करे
छे ? अने 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' डेटला काण सुधी आ रीते गमना
गमन-अवर अवर करतो रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे डे-
'गोयमा !' हे गौतम ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' एवनी अपेक्षाछे ते जे
भव ग्रहण्य सुधी गमना गमन करे छे. तेनो अेक भव असंज्ञी पणानो
डोय छे. अने जीजे भव नारक पणानो डोय छे ते पछी ते नरकथी
नीकणीने इरीथी असंज्ञी थतो नथी. सीधो संज्ञीज्जा थाय छे. 'कालादेसेणं'
काणनी अपेक्षाछे ते 'जहन्नेणं' जघन्यथी 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं
अंतोमुहुत्तमव्वमहियं' अेक अंतर्मुहुत्त अधिक पदयोपमना असंख्यातमा भाग

માગમ્ અન્તપુહૂર્ત્તામ્યધિકમ્ 'ઉક્કોસેણ' ઉત્કર્ષેણ 'પલિભોવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુન્વકોઢી અન્મહિયં' પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગં પૂર્વકોટયમ્યધિકમ્ પૂર્વકોટય-
ધિકપલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગપર્યન્તસ્મ યાવત્ સેવેત્ત ઇત્યગ્રિમેણ સંબન્ધઃ । 'એવહ્યં
કાલં સેવેજ્જા' એતાવત્કં કાલં સેવેત્ત 'એવહ્યં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા' એતાવ-
ત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી કુર્યાત્ત ગમનં તિર્યગ્ગોનિતો નરકે તત્તશ્ચાગમનં નારકાત્
પુનસ્તિર્યગ્ગોનિકે ઇત્યેવં રૂપેણ ગમનાગમને કુર્યાદિતિભાવઃ ॥સૂ. ૩॥

મૂલમ્—જહન્નકાલટ્ટિહ્યપજ્જસઅસન્નિપાંચિંદિયતિરિક્ખજો-
ણિણ પાં મંતે ! જે મવિણ રથમપ્પમાપુહવિનેરહણસુ ઉવવ-
જ્જિત્તણ, સે પાં મંતે ! કેવહ્યકાલટ્ટિહ્યસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ગોયમા !
જહન્નેણં દસવાસસહસ્સટ્ટિહ્યસુ ઉક્કોસેણં પલિભોવમસ્સ અસં-
ખેજ્જહમાગટ્ટિહ્યસુ ઉવવ ૦ । તે પાં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવ ૦
સેસં તં ચેવ ણવરં હમાહં તિન્નિ ણાણત્તાહં આહં, અજ્જવસાણા
અણુબંધો ય, જહન્નેણં ઠિહ્યં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુ ૦ ।
તેસિ પાં મંતે ! જીવાણં કેવહ્યા અજ્જવસાણા પ ૦ ? , ગોયમા !

પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ તક ઓર 'ઉક્કોસેણં' પલિભોવમસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં પુન્વકોઢી અન્મહિયં 'ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વ કોટિ અધિક
પલ્યોપમ કે અસંખ્યાતવે' માગ તક 'એવહ્યં કાલં સેવેજ્જ એવહ્યં
કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા' ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉતને હી
કાલ તક દોનોં અર્વોં મેં ગતિ આગતિ કરતા હૈ, તિર્યગ્ગોનિ સે નરક
મેં જાતા હૈ ફિર ઘહાં સે નિકલ કર તિર્યગ્ગોનિ મેં આતા હૈ હસ રૂપ
સે ગમનાગમન જો વહ કરતા હૈ હસી કા નામ ગતિ આગતિ હૈ ॥સૂ. ૩॥

મુધી અને 'ઉક્કોસેણં પલિભોવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગં પુન્વકોઢી અન્મહિયં' ઉત્કૃષ્ટથી
પૂર્વકોટી અધિક પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં માગ મુધી 'એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા,
એવહ્યં કાલં ગહરાગહં કરેજ્જા' તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને ગતિ આગતિ-
અવર અવર કરે છે. તિર્યગ્ગોનીથી નીકળીને નરક ગતિમાં જાય છે અને
પાછો ત્યાંથી નીકળીને તિર્યગ્ગોનિકેમાં આવે છે. આ રીતે તે બે ગમના
ગમન-અવર અવર કરે છે. તેનું જ નામ ગતિ આગતિ છે. ॥સૂ. ૩॥

असंखेजा अज्झवसाणा प० । ते णं भंते ! किं पसत्था अपस-
 तथा ? गोयमा ! णो पसत्था अप्पसत्था । अणुबंधो अंतोमुहुत्तं ।
 सेसं तं चेव । से णं भंते ! जहन्नकालट्टिइए पज्जत्तअसन्नि-
 पंचिदिय० रयणप्पभा जाव करेज्जा ? गोयमा ! भवादेसेणं दो
 भवग्गहणाइं कालादे० जह० दसवाससह० अंतोमु० अब्भहि-
 याइं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तम-
 अब्भहियं एवइयं कालं सेविज्जा जाव गइरागइ० करेज्जा ४ ।
 जहन्नकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !
 जे भविए जहन्नकालट्टिइएसु रयणप्पभापुढवीनेरइएसु
 उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
 गोयमा ! जह० दसवाससहस्सठिइएसु, उक्कोसेण वि दसवास-
 सहस्सठिइएसु उववजेज्जा । ते णं भंते ! जीवा सेसं तं चेव
 ताइं चेव तिन्नि णाणत्ताइं जाव से णं भंते ! जहन्नकालट्टि-
 इय पज्जत्त जाव जोणिए जहन्नकालट्टिइयरयणप्पभा पुणरवि
 जाव गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं कालादेसेणं जह-
 न्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्वभहियाइं उक्कोसेणं वि
 दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्वभहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा
 जाव करेज्जा ५ । जहन्नकालट्टिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजो-
 णिए णं भंते ! जे भविए उक्कोसकालट्टिइएसु रयणप्पभापुढवि-
 नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ-

भागट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखे-
ज्जइभागट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा अवसेसं
तं चेव ताइंचेव तिन्नि णाणत्ताइं जाव से णं भंते ! जहन्न-
कालट्टिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्टिइयरयण०
जाव करेज्जा ? , गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, काला-
देसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तम-
ब्भहियं उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहु-
त्तेण अब्भहियं, एवइयं कालं जाव करेज्जा ६। उक्कोसकालट्टिइ-
यपज्जत्त असन्निपांचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
रयणप्पभापुढवि नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइकाल०
जाव उवव० ? , गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु
उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ० जाव उववज्जेज्जा, ते णं
भंते ! जीवा एगसमएणं अवसेसं जहेव ओहियगमएणं तहेव
अणुगंतत्वं, नवरं इमाइं दोन्नि नाणत्ताइं-ठिती जहन्नेणं
पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, एवं अणुबंधोवि, अवसेसं
तं चेव, से णं भंते ! उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्नि जाव
तिरिक्खजोणिए रयणप्पभा जाव गोयमा ! भवादेसेणं दो भव-
ग्गहणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
अब्भहिया उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीए
अब्भहियं एवइयं जाव करेज्जा ७। उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्त-
तिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए जहन्नकालट्टिइएसु रयण-

प्यभापुढविनेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइ जाव
 उववज्जेज्जा ?, गोयमा ! जह० दसवाससहस्साट्ठिइएसु उक्को-
 सेणं वि दसवाससहस्साट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! सेसं
 तं चैव जहा सत्तमगमए जाव से णं भंते ! उक्कोसकालट्ठिइय
 जाव तिरिक्खजोणिए जहन्नकालट्ठिइयरयणप्यभा जाव करे-
 ज्जा ?, गोयमा ! भवादेसेणं दो भव० कालादे० जह० पुव्व-
 कोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी
 दसवाससहस्सेहिं अब्भहिया, एवइयं जाव करेज्जा ८ । उक्को-
 सकालट्ठिइयपज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए
 उक्कोसकालट्ठिइएसु रयण जाव उववज्जित्तए से णं भंते !
 केवइकाल० जाव उववज्जेज्जा ?, गोयमा ! जहन्नेणं पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उक्कोसेणं वि पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते !
 जीवा एगसमएणं सेसं जहा सत्तमगमए जाव से णं भंते !
 उक्कोसकालट्ठिइय पज्जत्त जाव तिरिक्खजोणिए उक्कोसकाल-
 ट्ठिइयरयणप्यभा जाव करेज्जा ?, गोयमा ! भवादेसेणं दो भव-
 गगणाइं कालादेसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं
 पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेण वि पलिओवमस्स असंखेज्ज-
 इभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं एवइयं कालं सेवेज्जा जाव
 गतिरागतिं करेज्जा ९ । एवं एते ओहिया तिन्नि गमगा ३,
 जहन्नकालट्ठिइएसु तिन्नि गमगा ३, उक्कोसकालट्ठिइएसु तिन्नि
 गमगा ३, संवे ते णवगमा भवन्ति ॥सू० ४॥

छाया—जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !
यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तुम्? स खलु भदन्त ! किय-
त्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत?, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु,
उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त !
जीवा एकसमयेन कियन्तः० शेषं तदेव, नवरम् इमानि त्रीणि नानात्वानि आयु-
रध्यवसानानि अनुबन्धश्च, जघन्येन स्थितिरन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षेणापि अन्तर्मु० ।
तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि? गौतम ! असंख्ये-
यानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु भदन्त ! किं प्रशस्तानि अप्रशस्तानि?
गौतम ! नो प्रशस्तानि, अप्रशस्तानि, अनुबन्धोऽन्तर्मुहूर्तम्, शेषं तदेव । स
खलु भदन्त ! जघन्यकालस्थितिकः पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियं रत्नप्रभा यावत्
कुर्यात्?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि
अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण पल्योपमस्यासंख्येयभागम् अन्तर्मुहूर्ता
भ्यधिकम्, एतावत्कं कालं सेवेत यावद्गत्यागती कुर्यात् ४ । जघन्यकालस्थितिक-
पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थिति-
केषु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थिति-
केषु उत्पद्येत? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्ष-
सहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः शेषं तदेव, तान्येव त्रीणि
नानात्वानि, यावत् स खलु भदन्त ! जघन्यकालस्थितिकपर्याप्त यावद् योनिकः
जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभा० पुनरपि, यावद् गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे,
कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेणापि दश-
वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत, यावत्कुर्यात् ५ ।
जघन्यकालस्थिकपर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! भविकः उत्कर्ष-
कालस्थितिकेषु रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषु उत्पद्येत? गौतम ! जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु
उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु
भदन्त ! जीवाः अत्रशेषं तदेव, तान्येव त्रीणि नानात्वानि, यावत्, स खलु भदन्त !
जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तायावद् तिर्यग्योनिकः उत्कर्षकालस्थितिकरत्न०
यावत् कुर्यात्?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पल्यो-
पमस्य असंख्येयभागम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येय-
भागम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम्, एतावत्कं कालं यावत्कुर्यात् ६ । उत्कर्षकालस्थि-
तिक पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभा-

पृथिवी नैरथिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल० यावदुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्ययात्० यावदुत्पद्येत, ते खलु भदन्त जीवाः एकसमयेन अवशेषं यथैव औधिकगमकेन तथैव अनु-
गन्तव्यम्, नवरम् इमे द्वे नानास्वे-स्थितिः जघ-येन पूर्वकोटी, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः, एवम् अनुबन्धोऽपि, अवशेषं तदेव । स खलु भदन्त ! उत्कर्षकाल-
स्थितिकपर्याप्तासंज्ञि यावत् तिर्यग्योनिको रत्नप्रभा यावद् गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिः, दशभिः वर्षसहस्रैरभ्यधिका,
उत्कर्षेण पल्योपमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोट्या अभ्यधिकम्, एतावत्कं यावत्कुर्यात् ७ । उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्ततिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थितिकेषु रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त !
कियद्दयादुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! शेषं तदेव यथा सप्तमगमके,
यावत्, स खलु भदन्त ! उत्कर्षकालस्थितिक, यावत् तिर्यग्योनिकः जघन्यकाल-
स्थितिकरत्नप्रभा यावत् कुर्यात् ?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्ष-
सहस्रैरभ्यधिका, एतावन्तं यावत्कुर्यात् ८ । उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यः उत्कर्षकालस्थितिकेषु रत्नप्रभा० यावदुत्पत्तुम्,
स खलु भदन्त ! कियत्काल० यावदुत्पद्येत ?, गौतम ! जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु, उत्कर्षेणापि पल्योपमस्य असंख्येयभागस्थितिकेषु
उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन शेषं यथा सप्तमगमके, यावत् स खलु भदन्त ! उत्कर्षकालस्थितिक पर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिकः उत्कर्षकाल-
स्थितिकरत्नप्रभा यावत् कुर्यात् ?, गौतम ! भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, कालादेशेन जघन्येन पल्योपस्य असंख्येयभागं पूर्व कोट्या अभ्यधिकम्, उत्कर्षेणापि पल्यो-
पमस्य असंख्येयभागं पूर्वकोट्या अभ्यधिकम्, एतावन्तं कालं सेवेत यावत् गत्यागती कुर्यात् ९ । एवमेते औधिका स्त्रयो गमकाः ३, जघन्यकालस्थितिकेषु त्रयो गमकाः, उत्कर्ष कालस्थितिकेषु त्रयोगमकाः, ३, सर्वे ते नर गमाः, भवन्ति ॥

टीका—‘जहन्नकालद्विह्यपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिणं मंते !’
जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे

जहन्नकालद्विह्यपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिणं—इत्यादि
टीकार्थ—अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ‘जहन्नकाल-

‘जहन्नकालद्विह्यपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिणं’ इत्यादि

टीकार्थ—हुवे गौतमस्वामी-प्रभुने अप्पुं पूछे छे ३-३ लोपवन् जहन्न-

મજિણ' યો મવ્ય:-યોગ્ય: 'રયણપ્પમાપુઠવિનેરહણ્ણુ' રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જિત્તણ' ઉત્પત્તુમ્ 'સે ણં મંતે !' સ સ્વલ્લ મદન્ત ! 'કેવહ્યકાલઢ્ઠિહણ્ણુ' ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્યેત હે મદન્ત ! ય: સ્વલ્લ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકો જીવો રત્નપ્રમાપૃથિવીનારકેષુ સમુત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ જીવ: ક્રિયત્કાલસ્થિતિમાન્નારકેષુ ઉત્પત્તિ લભતે ઇતિવક્કન: । મગવાનાહ-'ગોયમા' ઇત્યદિ, 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસ-વાસસહસ્સ ઢ્ઠિહણ્ણુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યતે ઇત્યગ્ગિમેણ ક્રિયાપદ્દેન સંવન્ધ:, 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કર્ષેણ 'પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ-

ઢ્ઠિહણ્ણુપજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે' જો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જઘન્ય સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર વહ 'જે મવિણ રયણપ્પમા પુઠવિનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ-તે વહ' કેવહ્યકાલઢ્ઠિહણ્ણુ ઉવ-વજ્જેજ્જા' કિતને કાલકી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? અર્થાત્ જો અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ વહ જીવ કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રસુ ગૌતમ સે કહતે હૈ -'ગોયમા !' હૈ ગૌતમ ! જહન્નેણં દસવાસ સહસ્સઢ્ઠિહણ્ણુ' વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નૈરયિકોં મેં ઓર 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટ સે પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહઆગઢ્ઠિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' પલ્યોપમ કે

કાલઢ્ઠિહણ્ણુપજ્જત્તઅસન્નિપંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે' પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો-નિવાણો જે છવ જઘન્ય સ્થિતિવાણો છે, અને તે 'રયણપ્પમાપુઠવિનેરહણ્ણુ ઉવવજ્જિત્તણ' રત્નપ્રમા પૃથિવીના નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે તે 'કેવહ્યકાલઢ્ઠિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા કાળની સ્થિતિવાણા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? અર્થાત્ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગો નિવાણો જે છવ રત્નપ્રમા પૃથિવીના નારકોંમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તેવો છવ કેટલા કાળની સ્થિતિવાણો નારકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે-'ગોયમા !' હે ગૌતમ 'જહન્નેણં દસવાસ-સહસ્સઢ્ઠિહણ્ણુ' તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાણા નૈરયિકોંમાં અને 'ઉક્કોસેણં' ઉત્કૃષ્ટથી 'પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહઆગઢ્ઠિહણ્ણુ ઉવવજ્જેજ્જા' પલ્યો-પમના અસંજ્ઞાત લાગની સ્થિતિવાણા નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્

भागद्विष्टु' पल्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उववज्जंजा' उत्पद्येत, हे भदन्त ! यः खलु पर्यासासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो रत्नप्रभानरकपृथिवीनारकेषु समुत्पत्तियोग्यो विद्यते स जघन्यतो दशहस्रवर्षस्थितिकनारकेषु उत्पद्यते उत्कृष्टतः पल्योपमस्यासंख्यातभागस्थितिकनारकेषु समुत्पत्तिं लभते इत्युत्तरम् । 'ते णं भंते ! जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः ये खलु रत्नप्रभापृथ्वीसम्बन्धिनरकेषु उत्पत्तियोग्या विद्यन्ते ते 'एगसमएणं केवइया उववज्जंति' एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते ? उत्तरमाह—'जघन्येन एको वा, द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा इत्युत्तरम्, एतदेव दर्शयति- 'सेसं तं चेव इति प्रकरणेन, 'सेसं तं चेव' शेषम्—उत्पादन्यतिरिक्तम्

असंख्यातवे' भाग की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है अर्थात् जो पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव रत्नप्रभा पृथिवी के नारकों में उत्पत्ति के योग्य है वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति-वाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्यातवे' भाग प्रमाण स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! जो जीव रत्नप्रभा सम्बन्धी नारकों में उत्पत्तियोग्य हैं ऐसे वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! ऐसे वे जीव जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं, यही यात सूत्रकारने 'सेसं तं चेव' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रगट की हैं—

पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक वे एव रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोमां उत्पन्न થવાને યોગ્ય બન્યા હોય છે. તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

કરીથી ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું કહે—
 'एगसमयेणं केवइया उववज्जंति' હે ભગવન્ !
 એવ ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, એવા તે
 થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે
 નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય એવ
 એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ત્યાં
 સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થા
 'ચેવ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે.

તદેવ-પરિમાણસંહનનાવગાહનાસંસ્થાનલેશ્યાદિત આરમ્બ્યાનુબન્ધાન્તં સર્વમપિ
 પૂર્વવદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ । પૂર્વાંડપેક્ષયા યદિહ વૈલક્ષણ્યં તદર્શયતિ 'નવરં' इत्यादि,
 'नवरं इमां तिन्नि णाणत्ताइं' नवरम्-केवलम् इमानि-वक्ष्यमाणानि त्रीणि नाना-
 स्थानि पूर्वापेक्षया भेदः स्थलत्रये इत्यर्थः, तदेव दर्शयति-'आउ' इत्यादि,
 'आउ' अज्झवसाणा अणुबंधो य' आयुरध्यवसानानि अनुबन्धश्च, आयुषि अध्यव-
 सानेषु अनुबन्धेव वलक्षण्यम्, भेद इति तत्र आयुषि वलक्षण्यं दर्शयति-'जहन्नेण'
 इत्यादि, 'जहन्नेणं ठिई अंतोमुहुत्तं' जघन्येन स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तम् 'उक्कोसेण वि
 अंतोमुहुत्तं' उत्कर्षेणापि आयुरन्तर्मुहूर्त्तमेव जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्च
 न्द्रिययोनिकानाम्, अध्यवसानानि, दर्शयितुं प्रश्नयन्नाह-'तेसि णं' इत्यादि,

इसमें उन्होंने यह कहा है-कि इस उत्पाद कथन से अतिरिक्त और
 जो परिमाण, संहनन अवगाहना संस्थान लेश्या आदि अनुबन्धान्त तक
 का कथन है वह सब भी पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये, परन्तु उस
 कथन की अपेक्षा यहां के कथन में जो भिन्नता है वह 'नवरं इमां
 तिन्नि णाणत्ताइं' वह इन तीन स्थानों में है-'आउ', अज्झवसाणा
 अणुबंधो य 'एक आयुस्थान में, द्वितीय अध्यवसानस्थान में और तृतीय
 अनुबन्धस्थान में' आयुस्थान में जो वलक्षण्य है--उसे सूत्रकार ने 'जह-
 न्नेणं ठिई अंतोमुहुत्तं' उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं इस पाठ द्वारा प्रकट
 किया है-यहां आयु जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्तकी और उत्कृष्ट से अन्त-
 र्मुहूर्त्त की कही है ।

अध्यवसान स्थानों में विलक्षणता प्रकट करने के लिये प्रश्नोत्तर
 रूप से यह आगे का कथन है-गौतम ने इस विषय में प्रश्न से ऐसा पूछा

ઉત્પાત સૂત્રના કથનર્થા ભિન્ન ધીભા જે પરિમાણ, સંહનન, અવગાહના,
 સંસ્થાન, લેશ્યા, વિગેરે અનુબન્ધ સુધીનું કથન છે, તે સઘણ પહેલાં કહ્યા
 પ્રમાણે જ સમજવું પરંતુ તે કથનની અપેક્ષાએ અહિંના કથનમાં જે ફેર
 ફાર છે, તે 'નવરં ઇમાં તિન્નિ ણાણત્તાઈ' આ ત્રણ સ્થાનોમાં છે. 'આઉ,
 અજ્ઞવસાણા, અણુબ ઘો ય' એક આયુસ્થાનમાં ધીણું અધ્યવસાન સ્થાનમાં અને
 ત્રીણુ અનુબન્ધ સ્થાનમાં આયુ સ્થાનમાં જે ફેરફાર છે, તેને સૂત્રકારે 'જહ-
 ન્નેણં ઠિઈ અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ
 કરેલ છે અર્થાત આયુ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત સુધીની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
 પણ અન્તર્મુહૂર્તની છે

હવે અધ્યવસાનસ્થામાં વિલક્ષણપણું બતાવવા માટે પ્રશ્નોત્તરરૂપથી
 આગામનું કથન કરે છે.-ગૌતમસ્વામીએ આ વિષયમાં પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું છે

‘तेसि णं भंते ! जीवाणं’ तेषां खलु भदन्त ! जीवानाम् ‘केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता’ कियन्ति अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि ? गोयमा !’ हे गौतम ! असंखेज्जा अज्झवसाणा पन्नत्ता’ असंख्यातानि अध्यवसानानि प्रज्ञप्तानि-कथितानि, ‘ते णं भंते ! किं पसत्था अपसत्था’ तानि अध्यवसानानि खलु भदन्त ! किं प्रशस्तानि अप्रशस्तानि वेति प्रश्नः । उत्तरमाह ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो पसत्था’ नो प्रशस्तानि-न प्रशस्तभावसंपन्नानि अपितु ‘अपसत्था’ अप्रशस्तभावसंपन्नानि ‘अणुवन्धो अंतोमुहुत्तं’ अनुवन्धोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रम् ‘सेसं तं वेव’ शेषम्-एतदायुरध्यव-

है-तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता’ हे भदन्त ! जघन्य काल की स्थिति वाले उन पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो के अध्यवसान कितने होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा !’ हे गौतम ! असंखेज्जा अज्झवसाणा पन्नत्ता’ उन जीवों के अध्यवसान असंख्यात होते हैं अथ गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ते णं भंते ! किं पसत्था अपसत्था’ हे भदन्त ! जो वे असंख्यात अध्यवसान स्थान जघन्य कालकी स्थितिवाले उन पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों के होते हैं वे प्रशस्त होते हैं ? या अप्रशस्त होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘णो पसत्था, अपसत्था’ वे प्रशस्त नहीं होते हैं, अप्रशस्त होते हैं, क्यों कि असंज्ञी का जघन्य आयुष अन्तर्मुहूर्त्त का होता है, इस कारण उसके अध्यवसान स्थान अप्रशस्त होते हैं आयुष की दीर्घ स्थिति में ही अध्यवसान स्थानों में प्रशस्तता और अप्रशस्तता सम्भवित हैं, अणुवन्धो अंतोमुहुत्तं’ अनु-

३- तेसि णं भंते ! जीवाणं केवइया अज्झवसाणा पन्नत्ता’ हे भगवन् जघन्य कालनी स्थितिवाणा ते पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चोना अध्यवसान केटवा डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे ३-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘असंखेज्जा अज्झवसाणा पणत्ता’ ते एवेना अध्यवसान असंख्यात डोय छे. इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने एवुं पूछे छे ३-‘ते णं भंते किं पसत्था अपसत्था’ हे भगवन् जे असंख्यात अध्यवसान स्थानो जघन्य कालनी स्थितिवाणा ते पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चोने डोय छे, ते प्रशस्त डोय छे ? ३ अप्रशस्त डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे ३-‘गोयमा !’ हे गौतम ! णो पसत्था अपसत्था ! ते प्रशस्त डोता नथी, अप्रशस्त डोय छे ३मके असंज्ञीनुं जघन्य आयुष्य अंतर्मुहूर्त्तनुं डोय छे, ते कारणे तेना अध्यवसानस्थानो अप्रशस्त डोय छे, आयुष्यनी दीर्घ स्थितिमां जे अध्यवसान स्थानोमां

सानानुबन्धातिरिक्तं परिमाणसंहनादिकं सर्वमपि पूर्वदेव ज्ञातवामिति 'से णं भंते । स खलु पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! प्रथमम् 'जहन्न कालद्विष्ट' जघन्यकालस्थितिकः 'पञ्जत्तभसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽभवत्, तदनन्तरं मृत्वा 'रयणप्पभाए पुढवीए नेरइए' रत्नप्रभापृथिव्यां नैरयिकोऽभूत्, 'पुगरवि पञ्जत्तासन्निपंचिदियतिरिक्ख-जोणिएत्ति' पुनरपि नरकान्निःसृत्य पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकइत्ति, एवं क्रमेण परंपरया 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियन्तं कालं तिर्यग्योनिं नरकगतिं च सेवेत्, 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' 'कियत्कालपर्यन्तम् एवं क्रमेण गत्या-गती-गमनागमने कुर्यादिति प्रश्नः । उत्तरमाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादे-सेणं' भवादेशेन—भवप्रकारेण 'दो भवग्गहणाइं द्वे भवग्रहणे एकत्र भवे पर्याप्ता-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको द्वितीये नारको नरकान्निःसृतः सन् अनन्तरतया

बन्ध यहां अन्तर्मुहूर्त्त का है 'सेसं तं चेव' इन तीन भिन्नताओं के सिवाय बाकी का और सब कथन परिमाण सम्बन्धी एवं संहनन आदि पूर्वोक्त जैसा ही है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—से णं भंते ! 'जहन्नकालद्विष्ट' पञ्जत्तभसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभा० जाव करेज्जा' हे भदन्त ! जघन्य कालकी स्थिति वाला वह पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च यदि मरकर रत्नप्रभा पृथिवी का नैरयिक होता है और फिर से वहां से निकल कर वह पुनः पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च होता है तो इस स्थिति में वह उस गति का कबतक सेवन करता है—कब तक वह गमनागमन करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !' हे गौतम । 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' भव

प्रशस्तपल्लु अने अप्रशस्तपल्लु' संलवे छे. 'अणुबंधो अंतो मुहुत्त' अडियां अनुबंध अंतमुहुत्तने। छे. 'सेसं तं चेव' आ त्रष्टु भिन्नता वगर भाकीनुं थीनु तमाम कथन परिष्ठाभ संबंधी अथवा संहनन संबंधीनुं तमाम कथन पूर्वोक्त प्रमाणे छे. तेम समञ्जु'.

इवे गौतमस्वामी प्रलुने अणुं पूछे छे के 'से णं भंते ! जहन्नकालद्विष्ट पञ्जत्तभसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए रयणप्पभा० जाव करेज्जा' डे लग-पन् जघन्य कालनी स्थितिवाणे ते पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च जे भरीने रत्नप्रभा पृथ्वीने। नैरयिक थाय अने इरी त्यांथी नीकणीने ते इरीथी पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च थाय तो आ स्थितिमां ते जे गतिनुं सेवन कयां सुधी करतो रडे छे ? अने कयां सुधी ते गमना गमन अपर-अपर करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के—'गोयमा !' डे गौतम ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' लवनी अपेक्षाजे ते जे लव सुधी अने 'काल-

संज्ञित्वमेव लभते न पुनरसंज्ञित्वम् अतो भवद्वयमेव भवतीति । 'कालादेसेण' काला-
देशेन-कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः, 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवम-
हियाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टेण
'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं' पल्योपमस्यासंख्येयभाग-
मन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् अन्तर्मुहूर्ताधिकपल्योपमस्यासंख्यातभागमित्यर्थः, 'एवइयं
कालं सेवेज्जा' एतावत्कं कालं पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिं च सेवेत
तथा- 'एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' एतावत्कालं गत्यागती-गमनागमने
कुर्यादिति ४ ॥ 'जहन्नकालद्विइयपज्जत्तअसन्नपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं
भंते !' जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे
भविए' यो भव्यः 'जहन्नकालद्विइएसु' जघन्यकावस्थितिकेषु 'रयणप्पभा पुढवि
नेरइएसु' रत्नप्रभा पृथिवी संवन्धिनैरधिकेषु 'उववज्जित्तए' उत्पत्तुम्, 'से णं

की अपेक्षा से वह दो भवग्रहण तक और 'कालादेसेण' कारकी अपेक्षा
से वह 'जहन्नेणं' जघन्यसे' दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं'
अन्तर्मुहूर्त अधिक दस हजार वर्ष तक और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से
'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं' अन्तर्मुहूर्त
अधिक पल्योपम के असंख्यातवे भाग तक गमनागमन करता है-उस
गति का सेवन करता है, दो भवग्रहण सम्बन्धी कथन ऊपर में प्रगट
किया जा चुका है अब गौतम प्रभु से पूछते हैं-'जहन्नकालद्विइय
पज्जत्तअसन्नपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते' जघन्य काल की
स्थितिवाला पर्याप्त असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च 'जे भविए जहन्नकालद्विइ-
एसु रयणप्पभापुढविनेरइएसु उववज्जित्तए जो जघन्यकाल की स्थिति
वाले रत्नप्रभा पृथिवीके नैरधिकों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ।

देसेणं' काणनी अपेक्षासे ते 'जहन्नेण' जघन्यथी 'दसवाससहस्साइं' अंतोमु-
हुत्तमवमहियाइं' अंतमुहूर्तअधिक दस हजार वर्ष सुधी अने 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टथी
'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियाइं' अन्तर्मुहूर्तअधिक पल्यो-
पमना असंख्यातभा लाग सुधी गमनागमन करे छे. अर्थात् ते गतिवुं
सेवन करे छे-आ प्रभाणे जे लव संबन्धी कथन करवाभां आण्युं छे.

डवे गौतमस्वामी प्रभुने अेषु 'जहन्नकालद्विइय पज्जत्तअसन्नपंचिंदि-
यतिरिक्खजोणिए णं भंते !' डे लदन्त जघन्य काणनी स्थितिवाणा पर्याप्त
असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च 'जे भविए जहन्नकालद्विइएसु रयणप्पभापुढविने
रइएसु उववज्जित्तए' जे उव जघन्यकाणनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना

भंते ! स खलु भदन्त ! 'केवइयकालट्टिइएसु' कियत्कालस्थितिकेषु 'उववज्जेज्जा' उत्पद्यते हे भदन्त ! यः खलु जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिको जीवो रत्नप्रभानरकपृथिवीषु नैरयिकतयोत्पत्तियोग्यो विद्यते स कियत्कालस्थितिक-नैरयिकेषूपद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवास-सहस्सट्टिइएसु' जघन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषूपद्यते 'उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्टतोऽपि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्ये, इत्युत्तरम् । 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवाः खलु भदन्त ! एकसमये एक-

केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वह हे भदन्त । कितने कालकी स्थिति वाले नैरयिकोंमें उत्पन्न होना है ? अर्थात् जो जघन्य काल की स्थिति वाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक रूपसे उत्पन्न होने के योग्य है वह वहां पर कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा ।' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु,' वह जघन्य से जिन नैरयिकों की स्थिति वहां दस हजार वर्ष की है उनमें उत्पन्न होता है, और 'उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्ट से भी वह जिनकी दश हजार वर्ष की स्थिति है उनमें उत्पन्न होता है । अब गौतम पुनः प्रभु से इस प्रकार से पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! वे जघन्य काल की स्थिति

नैरयिकेभामां उत्पन्न थवाने योग्ये छे. से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' हे भगवन् ते डेटला काणनी स्थितिवाणा नैरयिकेभामां उत्पन्न थाय छे ? अर्थात् जघन्य वाणी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिक रत्नप्रभा पृथ्वीमां नैरयिकपञ्चाथी उत्पन्न थवाने योग्य होय ते त्यां डेटला काणनी स्थितिवाणा नैरयिकेभामां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेण दसवाससहस्सट्टिइएसु' जघन्यथी जे नारकीयेनी स्थिति त्यां दस हजार वर्षानी होय तेओमां ते उत्पन्न थाय छे. अने 'उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कृष्टथी पणु ते जेओमां स्थिति दस हजार वर्षानी होय तेओमां उत्पन्न थाय छे. इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने आ प्रभाणु पूछे छे. डे—ते णं भंते जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भगवन् जघन्य काणनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिके ओक समयमां ते नरकावासमां डेटला

સ્મિન્ સમયે તત્ર નરકાવાસે કિયન્ત ઉત્પન્ન તે इति, અત્રોત્તરં પૂર્વવદંવ હે ગૌતમ ! તે જીવાઃ જઘન્યન ઈકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઈકસ્મિન્ સમયે નરકાવાસે સમુત્પચન્તે ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા ઈકસ્મિન્ સમયે રત્નપ્રમા નરકાવાસે સમુત્પચન્તે इत्यુત્તરમ્ एतदेव दर्शयति- 'सेसं इत्यादिना, 'सेसं तं चेव' शेषम्-उत्पादपरिमाणातिरिक्तमुत्तरं तदेव यदेव पूर्वं कथितम् तदेव नान्य ततो भिन्नं किमपि 'ताइं चेव तिन्नि णाणत्ताइं' तान्येव त्रीणि नानात्वानि यावत् आयुष्याध्यवसानानुबन्धेषु तदेव नानात्वं ज्ञानञ्च यदितोऽव्यवहित पूर्वसूत्रे कथितम्, तथाहि-आयुर्विषये जघन्योत्कृष्टाभ्यामायुरन्तर्मुहूर्त्तमात्रम् असंख्यातानि अध्यवसानानि तानि नो प्रशस्तानि अपितु अपशस्तानि अनुबन्धोऽ-

વાલે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ્ર ઈક સમય મેં ઉસ નરકાવાસ મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હેં ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હેં- વે વહાં ઈક સમય મેં જઘન્ય સે તો ઈક યા દો યા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં' 'સેસં તં ચેવ તાઈં ચેવ તિન્નિ ણાણત્તાઈં જાવ' ઉત્પાત ઔર પરિમાણ સે અતિરિક્ત ઔર સઘ કથન સંહનન દ્વાર મેં, અવગાહના આદિ દ્વારોં મેં જૈસા પહેલે ક્રિયા ગયા હૈ, વૈસા હી જાનના ચાહિયે, યહાં યદિ ઉસ પૂર્વોક્ત કથન સે કોઈં ભિન્નતા હૈ તો વહ ક્ષેવલ આયુ, અધ્યવસાય ઔર અનુબન્ધ હન ત્રીન દ્વારોં મેં હૈ, હન ત્રીન દ્વારોં મેં જો ભિન્નતા હૈ ઉસ સમ્બન્ધ મેં કથન અવ્યવહિત પૂર્વ સૂત્ર મેં પ્રકટ કર દિયા ગયા હૈ જૈસે-આયુ, જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે અન્નર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ હૈ અધ્યવસાય અસંખ્ય હોતે હેં, વે પ્રશસ્ત નહોં હોતે હેં કિન્તુ

ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વમીને કહે છે કે- 'તેઓ ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. 'સેસં તં ચેવ' ઉત્પાત અને પરિમાણ શિવાયનું બીજું તમામ કથન. સંહનન દ્વારમાં અને અવગાહના વિગેરે દ્વારોમાં પહેલાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. અહિંયાં તે પૂર્વોક્ત કથનમાં જે કંઈ જુદાપણ હોય તો તે કેવળ આયુ, અધ્યવસાન, અને અનુબન્ધ આ ત્રણ દ્વારોમાં છે. આ ત્રણ દ્વારોમાં જે ભિન્નપણું છે તે આની પહેલાના સૂત્રમાં પ્રગટ કરેલ છે જેમકે-આયુ, જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ છે. અધ્યવસાન, અસંખ્ય હોય છે, તે પ્રશસ્ત હેતા નથી પણ અપ્રશસ્ત હોય છે. અનુબન્ધ અંતર્મુહૂર્ત્ત મત્ર હોય છે. આ શિવાય ઉત્પાદ, પરિમાણ, સંહનન, વિગેરે બધાનું કથન પૂર્વ પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે

न्तमुहूर्त्तमात्रमेव' एतद्विभ्रमुत्पादपरिमाणसंहननादिकं सर्वमपि पूर्वप्रकरण कथितमेव ज्ञातव्यम्, कियत्पर्यन्तमित्याह—'जाव' यावत् 'से णं भंते !' इत्यादि सेवनागत्यागतिसूत्रपर्यन्तमिति, तदेवाह—'से णं भंते' स खलु भदन्त ! 'जहन्न-कालद्विइयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' जघन्यकालस्थतिकपर्यासा-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकः प्रथमम् तदनन्तरं ततो मृत्वा 'जहन्नकालठिइय रयण-प्पभापुढवीए नेरइए' जघन्यकालस्थतिकरत्नप्रभापृथिवीनैरयि होऽभूत् 'पुणरवि-जहन्नकालद्विइयपञ्जत्ताऽसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएत्ति' पुनरपि नरकान्निःसृत्य जघन्यकालस्थतिकपर्यासासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक इति—एवं क्रमेण कियत्कालपर्यन्तम् जघन्यस्थितिपर्यासासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गति सेवेत कियत्काल-

अप्रशस्त होते हैं, अनुबन्ध अन्तमुहूर्त्तमात्र होता है, इनसे भिन्न उत्पाद, परिमाण, संहनन आदि सबका कथन पूर्व प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये, और यह सेवना गत्यागति सूत्र तक यहां ग्रहण करना चाहिये, यही बात आगे के सूत्रपाठ द्वारा सूत्रकार ने प्रकट की है—से णं भंते ! जहन्नकालद्विइय पञ्जत्त असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए जहन्नकालठिइय रयणप्पभापुढवीए नेरइए' पुणरवि जहन्नकालद्विइय पञ्जत्ताऽसन्निपंचिदियतिरिक्ख-जोणिएत्ति' गौतम ने इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! वह जघन्य कालकी स्थिति वाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च मरकर यदि जघन्य काल की स्थिति वाले रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है और पुनः वहां से मरकर—निकलकर वह जघन्य काल की स्थितिवाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च हो जाता है—इस क्रम से वह कितने कालतक तिर्यञ्च गति में और नरकगति में गमन

कडेवाभां आण्युं छे, जेण प्रभाण्णे समण्वुं. अने ते गति अने आगति सुधी अडियां अडणु करवुं जेधजे. अने जेण वात आ आगणना सूत्रपाठद्वारा सूत्रकारे प्रगट करेला छे 'से णं भंते ! जहन्नकालद्विइयपञ्जत्तअसन्निपंचिदिय तिरिक्खजोणिए, जहन्नकालद्विइयरयणप्पभा पुढवीए नेरइए' गौतमस्वाभीजे आ सूत्रद्वारा प्रभुने जेवुं पूछ्युं छे के—के लगवन् जघन्य काणनी स्थिति-वाणे ते पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च मरीने जे जघन्य काणनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेभां उत्पन्न थाय अने इरीथी त्यांथी मरीने अथात् नीकणीने ते जघन्य काणनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च थध जय तो आ इमथी ते केटला काण सुधी तिर्यञ्च गतिभां

पर्यन्तं च तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमनं करोति ? इति प्रश्नः भगवानाह—
 'गोयमा' हे गौतम । 'भवादेसेण दो भवग्गहणाइं' भवादेशेन—भवप्रकारेण द्वे
 भवग्रहणे भवतः, एकस्मिन् भवे तिर्यग्योनिकस्तदन्तरम् ततो मृत्वा नारक
 गतिरूपं द्वितीयं भवं प्राप्नोति, ततो नरकान्निःसृत्यावश्यमेव संज्ञित्वं लभते न
 पुनरसंज्ञित्वमतो भवद्वयमेव, इत्याशयेनैव कथितम्, 'दो भवग्गहणाइं' इति ।
 'कालादेसेण' कालादेशेन कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः 'जहन्नेणं दसवाससह
 ससाइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं' जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि
 —अन्तर्मुहूर्त्ताधिक दशसहस्रवर्षाणि 'उक्कोसेण वि दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
 मव्वमहियाइं' उक्कृतोऽपि दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि 'एवइयं कालं
 सेवेज्जा' एतावत्कालम्—उपरोक्तप्रदर्शितकालं यावत् तिर्यग्योनिकगतिं नारकगतिं
 च सेवेत तथा—'एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' एतावन्तं कालं गत्वागतौ कुर्वात्
 इति ५ । 'जहन्नकालद्विइयपज्जत्त असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिणं भंते'

और आगमन करता रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते
 हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! वह 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' भव की
 अपेक्षा वह दो भव ग्रहण तक गमनागमन करता है और 'काला
 देसेणं' काल की अपेक्षा से 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त
 मव्वमहियाइं' वह जघन्य से अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दस हजार वर्ष तक गम-
 नागमन करता है और उत्कृष्ट से भी 'दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्त-
 मव्वमहियाइं' अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष तक गमनागमन करता
 है, उस नरकगति और तिर्यग्गति का सेवन करता है अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'जहन्नकालद्विइयपज्जत्त असन्नि पंचिदिय

अने नरक गतिमां गमन अने आगमन करता रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
 गौतमस्वामीने प्रभु उडे डे—गोयमा ! हे गौतम ! ते 'भवादेसेणं दोभवग्गहणाइं'
 अने अपेक्षाअने ते जे भव अडणु सुधी गमना—गमन करे छे, अने 'काला-
 देसेणं' कालनी अपेक्षाअने 'जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं' ते
 जघन्यथी अंतर्मुहूर्त्त अधिक दस हजार वर्ष सुधी गमनागमन—अवरुवर
 करे छे अने उत्कृष्टथी पणु 'दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वमहियाइं' अंतर्मु-
 हूर्त्त अधिक दस हजार वर्ष सुधी गमना गमन—अवरु वरु—करे छे अर्थात्
 ते नरक गति अने तिर्यग् गतिनुं सेवन करे छे.

डवे गौतमस्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे डे—'जहन्नकालद्विइयपज्जत्त असन्नि
 पंचिदियतिरिक्खजोणिणं भंते !' हे भगवन्, जघन्य कालनी स्थितिवाणा

जघन्यकालस्थितिरपर्याप्तासं ज्ञेयश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भवि' यो भव्यो योग्यः 'उक्कोमकालद्विइएसु' उत्कर्षकालस्थितिकेषु 'रयण-
 प्पमापुढवि नेरइएसु' रत्नप्रभा पृथिवीसंबन्धि नैरयिकेषु 'उववज्जित्तए' उत्पत्तुम्
 'से णं भंते' सः—जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिन्द्रियतिर्यग्योनिको य उत्कृष्टकाल
 स्थितिकरत्नप्रभानारकेष्वत्तियोग्यो विद्यते स खलु भदन्त ? 'केवइयकालद्विइ-
 एसु' क्रियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उ०१०जेज्जा' उत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवा-
 नाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं' जघन्येन 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग-
 द्विइएसु उववज्जेःजा' पत्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषु नैरयिकवृत्पद्येत 'उक्को
 सेण वि पलि प्रोवमस्स अपंखेज्जइभागद्विइएसु' उत्कर्षेणापि पत्योपमस्यासंख्यात-

तिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भदन्त ! जघन्य काल की स्थिति वाला
 पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव 'जे भवि' उक्कोमकालद्विइएसु रयण-
 प्पमा पुढवीनेरइएसु' जो उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा पृथिवी-
 के नैरयिको में 'उववज्जित्तए' उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ! वह
 'केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' कितने काल की स्थिति वाले नैरयिको
 में उत्पन्न होता है ? अर्थात् जो असंज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च क्रि
 जिसकी आयु जघन्य है यदि उत्कृष्ट स्थिति वाले प्रथम पृथिवी के
 नैरयिकों में उत्पन्न होने योग्य हो तो वह कितने काल की स्थिति वाले
 नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !
 जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ०' वह जघन्य से पत्योपम के असं-
 ख्यातवे भागप्रमाण स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है और
 'उक्कोसेण वि०' उत्कृष्ट से भी पत्योपम के असंख्यातवे भाग प्रमाण

पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जे एव जे 'भवि' उक्कोमकालद्विइएसु रयणप्पमा
 पुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' उत्कृष्ट स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां
 उत्पन्न थवाने योग्य अन्या ह्येय छे. 'से णं भंते !' हे भगवन् ते 'केवइय-
 कालद्विइएसु उववज्जेज्जा' केटला हाणनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय
 छे ? अर्थात् जे असंज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च के जेनी आयु जघन्य
 हाणनी छे जे ते उत्कृष्ट स्थितिवाणा पडेली पृथ्वीना नारदियेमां उत्पन्न
 थवाने योग्य ह्येय तो ते केटला हाणनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न
 थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे हे—'गोयमा ! जहन्नेणं पलिओव-
 मस्स असंखेज्जइ०' जघन्यथी ते पत्योपमना असंख्यात भाग प्रमाण
 स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे अने 'उक्कोसेण वि०' उत्कृष्टथी पञ्च

भागस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उत्रवज्जेज्जा' उत्पद्येत स पर्याप्ताऽसंज्ञितिर्यग्योनिक-
इति । 'ते णं भंते ! जीवा' ते-पर्याप्ताऽपञ्चिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु भदन्त ।
जीवाः एकस्मिन् समये क्रियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'अवसेसं तं चेव'
अवशेषं सर्वं द्वारजातं नैरयिकद्वितीयसूत्रोक्तवदेव हे गौतम ! जघन्यत एको वा द्वौ
वा त्रयो वा ते जीवाः एकस्मिन् समये उत्पद्यन्ते उत्कृष्टतः संख्याता वा ते असं-
ख्यातजीवा एकसमये समुत्पद्यन्ते इत्याद्युत्तरम् । 'ताइं चेव तिन्नि णाणत्ताइं' तान्येव
च त्रीणि नानात्वानि यावत् 'आउ' अङ्गवसाणं अणुबंधो य' आयुरध्यवसानमनु-
बन्धश्चेति एतेषु त्रिवेव पूर्वापेक्षया वैचक्षण्यमवगन्तव्यम् तथाहि—स्थितिस्तु-
जघन्योत्कृष्टाभ्याम् अन्तर्मुहूर्त्तमात्रमेव जघन्यस्थिते रसंज्ञिनोऽधिकृतत्वात्

स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त । वे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिक जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में
कहते हैं—'अवसेसं तं चेव' हे गौतम परिमाण आदि अवशिष्ट सबद्वार
नैरयिकों के द्वितीय सूत्र के कथन के अनुसार जान लेना चाहिये, ऐसे
वे जीव जघन्य से एक समय में एक अथवा दो अथवा तीन तक
उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात तक
उत्पन्न होते हैं । 'ताइं चेव तिन्नि णाणत्ताइं जाव' यहां पर इन तीन
द्वारों को लेकर पूर्वोक्त कथन के साथ भिन्नता है, वे तीन द्वार आयु,
अध्यवसाय और अनुबन्ध हैं । स्थिति यहां पर जघन्य और उत्कृष्ट
अन्तर्मुहूर्त्त की है, क्योंकि असंज्ञी जीवों की यहां जघन्य स्थिति ही
होती है, अध्यवसाय स्थान अन्तर्मुहूर्त्त मात्र स्थिति होने के कारण

। पक्षेपमना असंख्यातमा भाग प्रमाण स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न
थय छे. डवे गौतमस्वामी प्रभुने एषुं पूछे छे के—ते णं भंते ! जीवा' डे
भगवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक एवा ते एवेा एक समयमां
त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेओने डडे छे डे
'अवसेसं तं चेव' डे गौतम ! पूर्वोक्त कथन अनुसार एवा ते एवेा एक
समयमां जघन्यथी एक अथवा डे अथवा त्रषु सुधी उत्पन्न थाय छे. अने
उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात सुधी उत्पन्न थाय छे. 'ताइं चेव
तिन्न णाणत्ताइं' अडियां आ त्रषु द्वारे विषे पूर्वोक्त कथनथी लिन्नपणुं
छे. ते त्रषु द्वारे आयुद्वार, अध्यवसान द्वार, अने अनुबन्धद्वार छे,
अडियां जघन्य अने उत्कृष्ट स्थिति अन्तर्मुहूर्त्तनी छे डेम डे असंज्ञी
एवेानी जघन्य स्थितिज डाय छे, अध्यवसान स्थान अन्तर्मुहूर्त्त मात्र

अध्यवसानस्थानानि अप्रशस्तान्येव अन्तर्मुहूर्त्तमत्रस्थितिकत्वात् दीर्घस्थिते द्विविधान्यपि अध्यवसायस्थानानि संभवन्ति कालस्य बहुत्वात् । अनुबन्धश्च स्थितिसमान एवेति । कियत्पर्यन्तं तानि नानात्वानीत्याह—‘जाव’ यावत् ‘से णं भंते’ इत्यादि सेवना गत्यागतिसूत्रपर्यन्तमिति । तदेवाह—‘से णं भंते’ इत्यादि । ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘जहन्न कालद्विद्वयपञ्जत्त असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए’ जघन्यकालस्थितिकः पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकः प्रथमम् ततश्च ततो मृत्वा ‘उक्कोसकालद्विद्वयरयणप्पभापुढविनेरइए’ उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभानारकपृथिवीसम्बन्धिनैरयिको जातः, तदनन्तरं तस्मात् नारकस्थानात् विनासृत्य ‘पुणरवि जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्त असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए’ पुनरपि जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकोऽभवत् ‘त्ति’ इति—एवं

यहां अप्रशस्त ही होते हैं । दीर्घस्थिति में ही दोनों प्रकार के अध्यवसाय स्थान होते हैं क्योंकि वहां पर काल की बहुता होती है, तथा अनुबन्ध भी यहां स्थिति के जैसा ही होता है, पूर्वोक्त जैसा यह सब कथन सेवना एवं गति आगति सूत्र तक ग्रहण करना चाहिये, यही बात सूत्रकार ‘से णं भंते !’ जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्त-असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए’ इत्यादि प्रश्नोत्तर रूप कथन द्वारा प्रकट करते हैं—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! वह जघन्य काल की स्थितिवाला पर्याप्त असंज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक जीव मरकर यदि ‘उक्कोसकालद्विद्वय रयणप्पभापुढवि०’ उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है और फिर वहां से निकल कर वह पुनः जघन्य काल की स्थिति वाला पर्याप्त

स्थितिवाणु ढोवाने कारणे अहियां अप्रशस्त ञ डोय छे दीर्घस्थितिमांञ्ज भन्ने प्रकारेणा अध्यवसान स्थान डोय छे. केमके त्यां काणत्तुं अधिकपाणुं डोय छे. अने अनुबन्ध पणु स्थिति-प्रमाणे ञ डोय छे. पडेलां क्ख्हा प्रमाणेतुं आ तमाभ कथन सेवन अने गति आगति सूत्र सुधी अहणु करवुं लेधये. अेव वात सूत्रकारे ‘से णं भंते ! जहन्नकालद्विद्वयपञ्जत्त-असन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए’ धत्यादि प्रश्नोत्तर रूपकथन द्वारा प्रकट कथुं छे—आमां गौतमस्वामीये प्रभुने अेवुं पूछथुं छे के-डे भगवन् जघन्यकाणानी स्थितिवाणे। ते पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग योनीवाणे एव भरीने जे ‘उक्कोसकालद्विद्वयरयणप्पभा पुढवी०’ उत्कृष्ट स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथिवीना नैरयिकेमां उत्पन्न थध् जय अने ते पछी त्यांथी नीकणीने ते इरीथी ञध-

क्रमेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत्
 तथा 'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गत्यागती कुर्यादिति-
 प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' भवादेशेन
 —भवप्रकारेण द्वे भवग्रहणे—भवद्वयग्रहणम् प्रथमभवेतु जघन्यकालस्थितिक पर्याप्ता-
 संक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक स्ततो द्वितीये नारकभवे नारको जातस्ततो नरकाग्निः
 सृत्यावश्यमेव संक्षित्वं लभते नत्वसंक्षित्वमिति भवद्वयमेव भवतीति । 'काला-
 देसेण' कालादेशेन—कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः 'जहन्नेण पलियओवमस्स-
 असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं' जघन्येन पल्योपमस्य असंख्येय-
 भागमन्तर्मुहूर्त्तमभ्यधिकम्—अन्तर्मुहूर्त्ताधिकम् पल्योपमस्यासंख्येयभागमित्यर्थः ।
 'उक्कोसेण वि पल्लिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं'
 उत्कर्षेणापि पल्योपमस्यासंख्येयभागमन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकम् अन्तर्मुहूर्त्ता-

असंज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च हो जाता है—तो वह इस क्रम से कथ तक
 उसगति का—तिर्यग्गति का और नारक गति का सेवन करता रहता
 है—कथ तक गति आगति करता रहता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
 हैं—'गोयमा !' हे गौतम ! 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' भव की
 अपेक्षा वह दो भवों को ग्रहण करने तक गमनागमन करता है और
 'कालादेसेणं' काल की अपेक्षा से वह 'जहन्नेणं पल्लिओवमस्स
 असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं' जघन्य से तो एक अन्तर्मुहूर्त्त
 अधिक पल्योपम के असंख्यातवे' भाग तक गमनागमन करता है
 और 'उक्कोसेणं वि पल्लिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तम-

न्यकाणनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यञ्च यथ जय तो ते
 आकम्पथी कथां सुधी ते गतिनु ओटवे के तिर्यञ्च गतिनुं अने नारकगतिनुं
 सेवन करतो रहे छे ? अने कथां सुधी गति—अने आगति—आवपु जपुं
 करतो रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—'गोयमा !' हे गौतम !
 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' लवनी अपेक्षाओ ते ओ लवोने भ्रक्षु करतां
 'सुधी गमना गमन—अपर जपर करे छे. अने 'कालादेसेणं' काणनी अपेक्षाओ
 'ते 'जहन्ने णं पल्लिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतोमुहुत्तमवमहियं' जघन्यथी ओक
 'अंतर्मुहुत्त' अधिक पल्योपमना असंख्यातमा भाग सुधी गमनागमन—
 अपर जपर करे छे. अने 'उक्कोसेणं वि पल्लिओवमस्स असंखेज्जइभागं अंतो-

धिकृतयोपमस्यासंख्यातभागमित्यर्थः । 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' एताव-
त्कालं यावत्कुर्यात्, अत्र यावत्पदात् एतावत्कालं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत
तथा—एतवन्तमेव कालं ग-यागती-गमनागमने च कुर्यादिति सर्वं संगृह्यते ६ ।
'उक्कोसकालाद्धियपज्जत्तअपन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते' उत्कर्षकाल-
स्थितिकपर्याप्तापञ्चिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलुः भदन्त । 'जे भविए' यो भव्यः
योग्यः । 'रयणप्पमा पुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिकेषु
उपपत्तुम् । 'से णं भंते' स खलु भदन्त । 'केवइयकालं जाव' कियत्कालस्थितिकेषु
नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उत्पद्येत समुत्पत्ति० लभेत इति प्रश्नः । भगवानाह—
'गोयमा । हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्धिइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्र
स्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उत्पद्येत 'उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखे

बभहियं' उत्कृष्ट से भी अन्तर्मुहूर्त्त अधिक पत्योपम के असंख्यातवे
भाग तक 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' इतनेकालतक तिर्यग्गति
और नारकगतिका सेवन करता है और इतनेही कालतक उनमें
गमनागमन करता है 'उक्कोसकालाद्धियपज्जत्तअपन्नि पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भदन्त ! जो पर्याप्त असंज्ञी पचेन्द्रिय
तिर्यश्च उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला है और 'जे भविए रयणप्पमा
पुढवी नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते !' रत्नप्रभा पृथ्वी के नैरयिको
में उत्पन्न होने के योग्य हैं ऐसा वह जीव 'केवइयकालं जाव उवव-
ज्जेज्जा' 'कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा !' जहन्नेणं दसवाससहस्स-
द्धिइएसु०' हे गौतम ! वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले

सुहुत्तमबभहियं' उत्कृष्टथी पण्य अतमुद्धूत' अधिक पत्योपमना असंख्यातमा
भाग सुधी 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' आटला कालपर्यंत तिर्यग्गति अने
नारकगतितुं सेवन करे छे, अने ओटला ७ काण सुधी तिर्यग्गति अने
नारकगतिमां गमनागमन करे छे. उक्कोसकालाद्धियपज्जत्तअपन्नि पंचिदियतिरि-
क्खजोणिएणं भंते !'० हे भगवन् पर्याप्त असंज्ञी पचेन्द्रिय तिर्यग् ७
एव उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणे छे, अने 'जे भविए रयणप्पमा पुढवि
नेरइएसु उववज्जित्तए' से णं भंते !' रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने
योग्य होय ओवे ते एव 'केवइयकालं जाव उववज्जेज्जा' डेटला काणनी
स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न
गौतमस्वामीने कहे छे आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु
णोणं दसवाससहस्सद्धिइएसु०'

જગદ્ભાગદ્વિદ્દેસુ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ પલ્લોપમસ્યામંસ્થેયમાગસ્થિતિકેષુ
 ઉત્પદ્યેત્ત ઇતિ । 'તે ણં મંતે । જીવા એગસમણં કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' તે-ઉત્કૃષ્ટ-
 કાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાઃ જીવાઃ એકસમયેન એકસ્મિન્
 સમયે ક્રિયન્તે ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાદ- 'અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં
 તહેવ અણુગંતવ્વં' અવશેષં યથૈવ ઔચ્ચિત્તગમકેન તથૈવાનુગન્તવ્યમ્ સમાન્યજીવ-
 પ્રકરણે યથા કથિતમ્ તથૈવ સર્વમ્ અનુગન્તવ્યમિદાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ । 'નવરં ઇમાઈં
 દોન્નિ ણાણત્તાઈં' નવરમ્-કેવલમ્ દમે દે એવ નાનાત્વે પૂર્વાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યં સ્થલદ્વયે
 એવ જ્ઞાનવ્યમ્, તદેવ દર્શયતિ-'ઠિઈં જહન્નેણં પુવ્વકોડી' સ્થિતિર્જગ્ગન્યેન પૂર્વકોટિઃ
 'ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' ઉત્કર્ષેણાપિ પૂર્વકોટિરેવ, 'એવં અણુવ્વો વિ' એવમ્-

નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર 'ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમસસ અસંલેજ્જહં
 જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષ સે પલ્લોપમ કે અસંલ્યાત વે' ભાગસ્થિતિ-
 વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ 'તે ણં મંતે । જીવા એગસમણં
 કેવહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે પર્યાપ્ત
 અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ જીવ એક સમય મેં ક્રિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ-'અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં તહેવ
 અણુગંતવ્વં' હે ગૌતમ । હસ વિષય મેં ઓર સમસ્ત વક્તવ્યતા સામાન્ય
 પાઠમેં કહે અનુસાર હી જાનની ચાહિયે । 'નવરં' પરન્તુ 'ઇમાઈં
 દો નાણત્તાઈં' યે દો નાનાત્વ હૈ-સ્થિતિ ? એવ અનુબન્ધ ૨ । હનકે
 વિષય મેં જો વિશેષતા હૈ વહ હસ પ્રકાર સે હૈ-'ઠિઈં જહન્નેણં પુવ્વકોડી
 ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' સ્થિતિ જગ્ગન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ વષ

જઘન્યથી તે દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં અને 'ઉક્કોસેણ વિ
 પલ્લિઓવમસસ અસંલેજ્જહં જાવ ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષથી પણ દસ હજાર વર્ષની
 સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે 'તે ણં મંતે । જીવા એગસમણં કેવ-
 હ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય
 તિર્યચ્ચ એવ એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
 પ્રભુ કહે છે કે-'અવસેસં જહેવ ઓહિયગમણં તહેવ અણુગંતવ્વં' હે ગૌતમ ।
 આ વિષયમાં ખીજૂ તમામ કથન સામાન્ય પાઠમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.
 'નવરં' પરંતુ 'ઇમાઈં દો નાણત્તાઈં' આ બે ભિન્નતા છે. સ્થિતિ ૧ અને
 અનુબન્ધ ૨ એ બેના વિષયમાં બે વિશેષપણ છે. તે આ પ્રમાણે છે-
 'ઠિઈં જહન્નેણં પુવ્વકોડી ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોડી' સ્થિતિ જઘન્ય અને
 ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિ વર્ષની છે તથા 'એવં અણુવ્વો વિ' અનુબન્ધ પણ એજ
 પ્રમાણે છે. અનુબન્ધથી લઈ આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. અહિ સુધીનું કથન

स्थितिचदेव अनुबन्धोऽपि ज्ञातव्यः 'अवसेसं तं चेव' अवशेष—स्थित्यनुबन्धमिन्नं सर्वमपि उत्पादपरिमाणसंहननादिकं तदेव—पूर्ववदेव ज्ञातव्यमिति । 'से णं भंते' स उत्कृष्टकालस्थितिकः खलु भदन्त ! 'उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' उत्कृष्टकालस्थितिक पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकः प्रथमम् दत्तस्ततो मृत्वा 'रयणप्पमापुढविनेरइए' रत्नप्रमानारकपृथिवीसम्बन्धिनैरयिको जातः, 'पुणरवि उक्कोसकालट्टिइए पंचिदियतिरिक्खजोणिए' पुनरपि नरकान्निःसृत्य उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकोऽभूत् 'ति इति—एवं प्रकारेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत् तथा—'केवइयं कालं गइरामइं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गत्यागती—गमनागमने

की है तथा 'एवं अणुबन्धो चि' अनुबन्ध भी इसी प्रकार है । 'अवसेसं तं चेव' स्थितिद्वार और अनुबन्धद्वार इन द्वारों से भिन्न जो उत्पादद्वार, परिमाण द्वार, और संहनन आदि द्वार हैं वे सब पूर्वोक्त जैसे ही हैं ।

अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—'से णं भंते ! उक्कोसकालट्टिइय पज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' हे भदन्त ! वह उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक जीव यदि उस अपनी गृहीत पर्याय से मरकर 'रयणप्पमापुढविनेरइए' रत्नप्रभा पृथिवी का नैरयिक हो जाता है 'पुणरवि उक्कोसकालट्टिइए पंचिदियतिरिक्खजोणिए' और फिर वहां से निकल कर वह उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला पंचेन्द्रियतिर्यग्गो हो जाता है, तो वह इस प्रकार से कितने काल तक तिर्यग्गति और नरकगति का सेवन करता है और इस प्रकार से वह कब तक गमनागमन किया

पणु अेअ प्रभाणे छे—'अवसेसं तं चेव' स्थितिद्वार' अने अनुबन्ध द्वारोथी पुढा अे उत्पादद्वार, परिष्णाम द्वार, अने संहनन विगेरे द्वारे छे, ते तमाम पूर्वोक्त—पडेला कइया प्रभाणेअ छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने अेपुं पूछे छे के—'से णं भंते ! उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' हे लगवन् उत्कृष्ट कालनी स्थिति वणे। ते असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनियाणे। अवे चोते अहणु करेला ते पर्यायथी भरीने 'रयणप्पमापुढविनेरइए' रत्नप्रभा पृथ्वीने। नैरयिक थर्थ नय अने 'पुणरवि उक्कोसकालट्टिइए पंचिदियतिरिक्खजोणिए' ते पछी त्यांथी नीकणीने ते उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणे। पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो थर्थ नय छे। तो ते आवी रीते केटला कण सुधी तिर्यग्गो गति अने नारक गतिनुं सेवन करे छे ? अने आवी रीते ते कथां सुधी गमनागमन—अवर नवर कथां

च कुर्यादिति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं’ भवादेशेण-भवप्रकारेण द्वे भवग्रहणे-भवद्वयग्रहणम् ‘कालादेसेणं’ कालादेशेण-कालप्रकारेण कालत इत्यर्थः, ‘जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया’ जघन्येन पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षसहस्रेभ्यधिका ‘उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जाइभागं’ उत्कर्षेण पत्योपमस्यासंख्येयभागम् ‘पुव्वकोडीए अब्भहियं’ पूर्वकोट्याभ्यधिकम् पूर्वकोट्यधिकपत्योपमस्यासंख्येयभागपर्यन्तमित्यर्थः ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावत्कं यावत् कुर्यात् एतावत्कं यावत् एतावत्कं कालं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत तथा—एतावदेव कालपर्यन्तं गत्यागती-गमना गमने कुर्यादिति भावः । ७। ‘उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खज्जोणिणं भंते’ उत्कृष्टकालस्थितिक पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोचिकः खलु

करता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया’ भव की अपेक्षा वह दो भवों तक और काल की अपेक्षा जघन्य से दश हजार वर्ष से अधिक एक पूर्वकोटि तक एवं ‘उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जाइभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं’ उत्कृष्ट से पूर्व कोटि अधिक पत्योपम के असंख्यातवे भाग तक गमनागमन करता रहता है। इस प्रकार वह ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इतने कालतक तिर्यग्गति और नरक गति का सेवन करता है, और इतने ही काल तक वह गमनागमन करता है ७, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खज्जोणिणं भंते’ हे भदन्त ? जो असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त तिर्यग्ग

करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कहे छे के—‘गोयमा !’ हे गौतम ! भवादेशेणं दो भवग्गहणाइं कालादेशेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया’ भवनी अपेक्षाये ते ये लव सुधी अने काणनी अपेक्षाये जघन्यथी इस हुनर वर्षथी अधिक अेक पूर्व कोटि सुधी अने ‘उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जाइभागं पुव्वकोडीए अब्भहियं’ उत्कृष्टथी पूर्व कोटि अधिक पत्योपमना असंख्यातभा भाग सुधी गमना गमन—अवर जवर करतो रहे छे आ रीते ते “एवइयं जाव करेज्जा” अेटला काण सुधी तिर्यग्ग गति अने नरक गतिनुं सेवन करे छे. अने अेटला ज काण सुधी गमना गमन—अवर जवर करे छे. हुवे गौतमस्वामी प्रभुने अबु पूछे छे के—‘उक्कोसकालट्टिइयपज्जत्तअसन्निपंचिंदियतिरिक्खज्जोणिणं’ हे भगवन् असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त

મદન્ત ! 'જે મવિ' યો મવ્યઃ—યોગ્યઃ 'જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ રચણપ્પમાપુઢવી
નેરદ્વિપ્સુ' જઘન્યકાલસ્થિતિકરત્નપ્રમાપૃથિવીસંવન્ધિનૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જિત્ત'૯'
ઉપપત્તુમ્ 'સેણં મંતે' સ સ્વલુ મદન્ત ! 'કેવદ્વિય કાલ૦ જાવ' ક્રિયત્કાલસ્થિતિ-
કેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્ધેત્ત ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—ગોયમા' હે
ગૌતમ ! 'જહન્નેણં દસવાસહસ્સદ્વિદ્વિપ્સુ' જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ
નૈરયિકેષુ ઉત્પદ્ધેત્ત ઇત્યગ્રિમેણ સંવન્ધઃ, 'ઉવ્કોસેણ વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'દસવાસ-
સહસ્સદ્વિદ્વિપ્સુ' દશવર્ષસહસ્સસ્થિતિકેષુ નૈરયિકેષુ 'ઉવવજ્જેજ્જા' ઉત્પદ્ધેત્ત ઇતિ ।
'તે ણં મંતે ! જીવા' તે સ્વલુ મદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો નરકાવાસે
સમુત્પદ્ધન્તે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ—'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ'૯' શેષં તદેવ

ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા હૈ ઓર વહ 'જે મવિ' જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ
રચણપ્પમા પુઢવીનેરદ્વિપ્સુ ઉવવજ્જિત્ત'૯' જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલે
રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ, તો એસા વહ
તિર્યંચ જીવ 'કેવદ્વિય૦ કાલ૦ જાવ' કિતને કાલ કી સ્થિતિવાલે નૈર-
યિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—'ગોયમા ! જહ-
ન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિપ્સુ' હે ગૌતમ । વહ 'ઉવ નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ કિ જિનકી જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ હૈ, ઓર
'ઉવ્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિપ્સુ' ઉત્કૃષ્ટ સે મી જિનકી સ્થિતિ
'૧૦૦૦૦ વર્ષ' કી હૈ,

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—'તે ણં મંતે ! જીવા૦' હે મદન્ત ।
એસે વે જીવ એક સમય મેં વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?—હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ'૯' હે ગૌતમ !

એવો જે તિર્યંચ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો છે, અને તે જહન્નકાલદ્વિદ્વિપ્સુ
રચણપ્પમાપુઢવીનેરદ્વિપ્સુ ઉવવજ્જિત્ત'૯' જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા
પૃથ્વીના નૈ વિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, એવો તે તિર્યંચ જીવ
'કેવદ્વિય૦ કાલ૦ જાવ' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે—'ગોયમા !' જહન્નેણં
દસવાસસહસ્સદ્વિદ્વિપ્સુ' હે ગૌતમ ! તે એ નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેની
સ્થિતિ જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની છે. અને 'ઉવ્કોસેણ વિ દસવાસસહસ્સ-
દ્વિદ્વિપ્સુ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ જેની સ્થિતિ ૧૦૦૦૦ હસ હજાર વર્ષની છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં મંતે જીવા૦' હે ભગ-
વન્ એવા તે જીવે એક સમયમઃ ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—'સેસં તં ચેવ જહા સત્તમગમ'૯' હે ગૌતમ ! આ

યથા સપ્તમગમકે ઇતોઽવ્યહિતપૂર્વપ્રકરણે યથા કથિતં તથૈવ ડહાપિ વક્તવ્યમ્ હે ગૌતમ ! જઘન્યત ઈકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા સમુત્પદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટત્વ એકસ્મિન્ સમયે સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા સમુત્પદ્યન્તે ઈતિ। એવં સપ્તમગમપ્રદર્શિતૌઢિકપ્રકરણે યથા સંહનનાઽવગાહનાસંસ્થાનાદયઃ કથિતાસ્તે સર્વે તથૈવેહાપિ વક્તવ્યા ઈતિ । ‘સે ણં મંતે !’ સ સ્વલુ મદન્ત ! ‘ઉક્કોસકાલદ્વિઙ્ગપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવ્વજોણિણ્’ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકપર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ગ્યોનિકઃ પ્રથમગો જાતઃ, તદનન્તરં તિર્યગ્ગ્યોનિતો મૃત્વા ‘જહન્નકાલદ્વિઙ્ગરયણપ્પભાપુઢત્તિનેર-

હસ સમ્બન્ધ મેં ઓર મી સ્વ કથન અનુબન્ધતક ૭વેં ગમક મેં કહે અનુસાર જાનના ઢાહિયે, અર્થાત્ હસસે અવ્યવહિત જો પૂર્વ પ્રકરણ હે ડસ પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર મી કહ લેના ઢાહિયે, તાત્પર્ય હસ કથન કા ઈસા હૈ કિ જઘન્ય સે ઈક અથવા ઢો અથવા તોન નૈરયિક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ઈક સમય મેં સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નૈરયિક વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે સાતવેં ગમક મેં પ્રદર્શિત ઓઢિક પ્રકરણ મેં જિસ-પ્રકાર સે સંહનન અવગાહના, સંસ્થાન, આદિદ્વાર કહે ગયે હૈં વે સ્વ ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી કહલેના ઢાહિયે, અથ ગૌતમ પ્રમુ સે ઈસા પૂછતે હૈં—‘સે ણં મંતે ! ઉક્કોસકાલદ્વિઙ્ગ પજ્જત્ત અસંનિ પંચિદિયતિરિ-વ્વજોણિણ્’ હે મદન્ત ! પહિલે તો વહ જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ હુઆ, ઓર હમકે વાઢ વહ મરકર ‘જહ-

સંબંધમાં ણીણુ તમામ કથન પણ અનુબંધ સુધીતુ’ તે ગમનમાં કહ્યા પ્રમાણેતુ’ સમજવું અર્થાત્ આ કથનની પહેલાંતું જે પ્રકરણ છે, તે પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેતું સઘણું કથન અહિં પણ સમજવું. આ કથનતું તાત્પર્ય એવું છે કે-જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં સખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. સામાન્ય પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે સંહનન, અવગાહના, સંસ્થાન, વિગેરે દ્વારે કહ્યા છે. તે તમામ એજ રીતે અહિયાં પણ સમજવા. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રણુને એવું પૂછે છે કે-સે ણં મંતે ! ઉક્કોસકાલદ્વિઙ્ગપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયતિરિવ્વજોણિણ્’ હે ભગવન્ પહેલાં તે જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચે-

इए' जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंबन्धिनारकोऽभवत्, 'पुनरपि उक्कोस-
कालद्विइयपञ्जत्तअसन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिए' पुनरपि नरकान्निः
सृत्य तदनन्तरं पुनरपि उत्कृष्टकालस्थितिरूपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिको
जातः, 'त्ति' इति-एवं प्रकारेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' क्रियत्कालपर्यन्तं तिर्य-
ग्गतिं नारकगतिं च सेवेत् स पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकः तथा-'केवइयं
कालं गहरागइं करेज्जा' क्रियत्कालपर्यन्तं गत्यागती-गमनागमने च कुर्यादिति
प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम । 'भवादेसेणं' भवादेशेन-भवप्रकारेण 'दो
भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे भवद्वयग्रहणम् एकत्रासंज्ञीपञ्चेन्द्रियस्ततो नारकस्त-
दन्तरमवश्यं संज्ञित्वमेव लभते नत्वसंज्ञित्वमित्याशनेन कथितम् 'दो भवग्ग-

न्नकालद्विइय रयणप्पभा पुढविनेरइए' जघन्यस्थितिवाला रत्नप्रभा पृथिवी
का नैरयिक हुआ, 'पुनरपि उक्कोसकालद्विइए पञ्जत्त असन्नि पंचिदिय-
तिरिक्खजोणिए' औरफिर वह नरक से निकलकर-उत्कृष्ट काल की
स्थितिवाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्ग हुआ, तो इस प्रकार से
वह 'केवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा' कितने काल तक उस तिर्य-
ग्गति और नरक गति का सेवन करता है और कितने कालतक इस
प्रकार से वह गमनागन करता रहता है ? तो इसके उत्तर में प्रभु उन
गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं'
भव की अपेक्षा वह दो भवों के ग्रहण तक-एक भव उसका असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय का होता है और दूसरा भव उसका नारक का होता है
इसके बाद वह नियम से संज्ञी हो जाता है, इस प्रकार से दो भवों

न्द्रिय तिर्यग्ग थाय अने ते पछी भरीने 'जहन्नकालद्विइयरयणप्पभा पुढवी
नेरइए' जघन्य स्थितिवाणो रत्नप्रभा पृथ्वीने। नैरयिक थाय, 'पुनरपि उक्कोस-
कालद्विइए पञ्जत्त असन्नपंचिदियतिरिक्खजोणिए' अने पाछे नरकथी नीकणीने
उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग थाय तो आ
रीते ते 'केवइय कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा' केटला काल सुधी अे तिर्यग्ग
गति अने नरकगतितुं सेवन करे छे, अने केटला काल सुधी आ प्रकारे
ते गमना गमन-अवर अवर करते रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु
गौतम स्वामीने कहे छे के-'गोयमा !' हे गौतम ! भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं'
भवनी अपेक्षाअे ते अे लवेना ग्रहणु करतां सुधी अेटले के तेने अेक भव
असंज्ञी पञ्चेन्द्रियने होय छे, अने तेने भीले भव नारकने होय छे, ते
पछी नियमथी ते संज्ञी थई जाय छे, असंज्ञी रहेतो नथी, आ रीते अे

હળાઈ' ઇતિ । 'કાલાદેસેણં' કાલાદેશેન-કાલમકરેણ કાલત્ત ઇત્યર્થઃ 'જહન્નેણ' જઘન્યેન 'પુવ્વકોડી દસહિં વાસમહસ્સેહિં અબ્હિયા' પૂર્વકોટિઃ દશભિર્વર્ષમહસ્સૈ રભ્યધિકા દશ સહસ્રવર્ષાધિકપૂર્વકોટિઃ । 'ઉક્કોસેણં વિ' ઉત્કર્ષેણાપિ 'પુવ્વકોડી દસવાસમહસ્સેહિં અબ્હિયા' પૂર્વકોટિઃ દશવર્ષમહસ્સૈભ્યધિકા, 'એવ્વિયં કાલં સેવેજ્જા' એતાવન્તં કાલમ્-એતાવત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાત્ ઇતિ, 'ઉક્કોસકાલદ્વિહયપજ્જત્તઅસન્નિપંચિદિયત્તિરિક્ખજોણિણં મંતે।' ઉત્કર્ષ-કાલસ્થિતિકપર્યાપ્તા સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ સ્વલુ મદન્ત । 'જે મવિણ' યો મવ્યઃ-મચિતું યોગ્યઃ 'ઉક્કોસકાલદ્વિહયસુ' ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકેષુ 'રયણપ્પમા-પુઠ્ઠવિનેરહણસુ' સ સ્વલુ મદન્ત । ઉત્કર્ષકાલસ્થિતિકઃ રત્નપ્રમા પૃથિવી-નૈરયિકેષુ ઉત્પન્નું યોગ્યઃ પર્યાપ્તાસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ 'કેવહયકાલદ્વિહયસુ'

કે ગ્રહણ તક વહ ઉસગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર 'કાલાદેસેણં' કાલ કી અપેક્ષા વહ' 'જહન્નેણં' જઘન્ય સે પુવ્વકોડી દસહિં વાસમહ-સ્સેહિં અબ્હિયા 'દશ હજાર વર્ષ' અધિક એક કોટિ પૂર્વ તક ઓર 'ઉક્કોસેણં વિ' ઉત્કૃષ્ટ સે મી દશ હજાર વર્ષ અધિક એક કોટિ પૂર્વ તક વહ ગમનાગમ કરતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં- 'ઉક્કોસકાલદ્વિહયપજ્જત્ત-અસન્નિપંચિદિયત્તિરિક્ખજોણિણં મંતે' જે મવિણ ઉક્કોસકાલ-દ્વિહયસુ રયણપ્પમા પુઠ્ઠવિં હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ-વાલે રત્ન પ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'સે ણં મંતે ।' એસા વહ જીવ હે મદન્ત 'કેવહયકાલદ્વિહયસુ ઉવવજ્જેજ્જા'

ભવેના શ્રદ્ધ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને 'કાલાદેસેણં' કાળની અપેક્ષાએ તે 'જહન્નેણં' જઘન્યથી 'પુવ્વકોડિ દસહિં વાસમહસ્સેહિં અબ્હિયા' દશ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વ કોટિ સુધી અને 'ઉક્કોસેણં વિ' ઉત્કૃષ્ટથી પણ દસ હજાર વર્ષ અધિક એક પૂર્વકોટિ સુધી તે ગમનાગમન કરે છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'ઉક્કોસકાલદ્વિહય પજ્જત્ત અસન્નિપંચિદિયત્તિરિક્ખજોણિણં મંતે । જે મવિણ ઉક્કોસકાલદ્વિહયસુ રયણ-પ્પમાપુઠ્ઠવિં હે ભગવન્ ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનીવાળો એવ કે જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, 'સે ણં મંતે !' એવો તે એવ હે ભગવન્ 'કેવહયકાલદ્વિહયસુ ઉવવજ્જેજ્જા' કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-

क्रियत्कालस्थितिकेषु 'उक्खजेज्जा' उत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं पलिभोवमस्स' जघन्येन पल्योपमस्य 'असंखेज्जइभागट्टिइएसु' असंख्येयभागस्थितिकेषु नारकेषु उत्पद्येत तथा 'उक्कोसेण वि' उत्कर्षेणापि 'पलिभोवमस्स' पल्योपमस्य 'असंखेज्जइभागट्टिइएसु' असंख्येयभागस्थितिकेषु नारकेषु 'उक्खजेज्जा' उत्पद्येत इति । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं०' ते—उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्घोनिक्का उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेषु उत्पत्तियोग्याः खलु भदन्त ! जीवा एकस्मिन् समये कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते, इति उत्पत्तिविषयकः प्रश्नः । उत्तरमाह—'सेसं जहा सत्तमगमए'

कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु' ऐसा वह जीव जघन्य से पल्योपम के असंख्यातवे भाग प्रमाण स्थितिवाले नारको में उत्पन्न होता है । तथा 'उक्कोसेणं वि' उ कृत से भी 'पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु' पल्योपम के असंख्यातवे भाग प्रमाण स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं०' हे भदन्त ! उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले वे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्घो जो कि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में उत्पत्ति के योग्य हैं एक समय में वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उन गौतम से कहते हैं—'सेसं जहा सत्तम

कैमां उत्पन्न थय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु उडे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु' अये ते एव जघन्यथी पल्योपमना असंख्यातमां भाग प्रमाणनी स्थितिवाणा, नारकैमां उत्पन्न थय छे, तथा उक्कोसेणं वि' उत्कृष्टथी पल्यु 'पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागट्टिइएसु' पल्योपमना असंख्यातमां भाग प्रमाणनी स्थितिवाणा नारकैमां उत्पन्न थाय छे. डवे गौतमस्वामी प्रभुने अयेपुं पूछे छे के—ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं०' हे भगवन् उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्घो के ने उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथिवीना नैरयिकैमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तेयो अके समयमां त्यां डेटवा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु उडे छे के—'सेसं जहा सत्तमगमए' हे गौतम !

शेषं यथा सप्तमगमके, अयमाशयः एकस्मिन् समये क्रियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य गौतम! जघन्येन एको वा द्वौ त्रयो वा समुत्पद्यन्ते, उत्कर्षतः संख्याता वा असंख्याता वा जायन्ते, इत्युत्तरम् । एवम् संहननावगाहनासंस्थान-
 लेश्या दृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोगादिकाः सर्वे पदार्थाः पूर्वरीत्यैव अत्रापि वक्त-
 व्याः सर्वे सप्तमगमकत्रदेव तत एव द्रष्टव्यम् । क्रियत्पर्यन्तमित्याह—‘जाव’ यावत्
 सेवनागत्यागतिसूत्रपर्यन्तमिति, तदेवाह—‘से णं भंते’ इत्यादि । ‘से णं भंते !’
 स खलु भदन्त ! ‘उक्कोसकालद्विहयपज्जत्तअसन्निपंविदियतिरिक्खजोणिए’

गमए’ हे गौतम ! इस विषय में समस्त कथन सप्तम गमक में कहे अनुसार जानना चाहिये, इस कथन का तात्पर्य ऐसा है—गौतम ने जो प्रश्न से ऐसा प्रश्न किया है कि एक समय में वहाँ कितने नैरयिक उत्पन्न होते हैं ? सो इसका उत्तर ‘एक समय में वहाँ एक अथवा दो अथवा तीन नैरयिक उत्पन्न होते हैं’ तथा उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असं-
 ख्यात नैरयिक वहाँ उत्पन्न होते हैं’—ऐसा है, इसी प्रकार से संहनन, अवगाहना, संस्थान, लेश्या, दृष्टि ज्ञानाज्ञान, योग, उपयोग आदि द्वारों में भी पूर्वोक्तानुसार ही समस्त कथन यहाँ पर कह लेना चाहिये, और यह सब कथन यावत् सेवना और गति आगति सूत्र तक जानना चाहिये यही बात सूत्रकार इस आगे के प्रश्नोत्तर रूपवाले कथन से स्पष्ट कर रहे हैं—‘से णं भंते ! उक्कोसकालद्विहयपज्जत्तअसन्निपंविदियतिरिक्खजोणिए’ हे

आ विषयमा सधणु कथन सातमा गमकमां क्ख्वा प्रमाणे समञ्जसुं. आ कथनसुं तात्पर्यं अपुं छे के—गौतम स्वाभीअे प्रलुने अपुं पूछयुं छे के अेक समयमां केटला नैरयिके त्यां उत्पन्न थाय छे ? आना उत्तरमां प्रलु कडे छे के—हे गौतम ! जघन्यथी अेक समयमां त्यां अेक अथवा जे अथवा त्रलु नैरयिके उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात नैरयिके त्यां उत्पन्न थाय छे. अेज रीते संहनन, अवगाहना, संस्थान, लेश्या, दृष्टि, ज्ञान, अज्ञान, योग, उपयोग विगेरे द्वारोमां पणु पडेला क्ख्वा प्रमाणे ज अडियां सधणु कथन समञ्जसुं. अने आ तमाम कथन यावत् सेवना अने गति आगति सूत्र सुधी समञ्जसुं. अेज वात आ आगण कडेवामां आवतां प्रश्नोत्तरवाणा कथनथी सूत्रकार स्पष्ट करे छे.—‘से णं भंते ! उक्कोसकालद्विहयपज्जत्तअसन्निपंविदियतिरिक्खजोणिए’ छे लखवन् एव ज्यारे पडेलां उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा पर्याप्त

उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः प्रथमम् अभवत् तदनन्तरं-
तिर्यग्योनिनो मृत्वा 'उक्कोसकालद्विइयरणपभापुढविनेरइए' उत्कर्षकालस्थिति-
रत्नप्रभापृथिवीसंबन्धिनैरयिकोऽभवत्, तदनन्तरं तादृशनरकावासात् निःसृत्य
'पुणरवि' पुनरपि 'उक्कोसकालद्विःयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए'
उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकोऽभवत् ति' इति—एव क्रमेण
'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिं नरकगतिं च सेवेत्,
'केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गत्यागती—गमनं चागमनं च
कुर्यादिति प्रश्नः। भगवान् उत्तरमाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादेशेन—भवप्रका-
रेण 'दो भवग्गाहणाइं' द्वे भवग्रहणे भवद्वयग्रहणम् प्रथमभवे उत्कृष्टकालस्थितिक-
पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक सतो द्वितिये भवे रत्नप्रभापृथिवीनारको जातः,
ततो नरकान्निःसृत्य नियमतः संज्ञित्वमेव लभते नत्वसंज्ञित्वमतएव कथयते भवा-
देशेन भवद्वयग्रहणमिति । 'कालादेसेणं' कालादेशेन—कालप्रकारेण कालापेक्षया
ज्ञात्यर्थः 'जहन्नेणं' जघन्येन 'पलिभोवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडीए अब्भ-

भदन्त ! जब जीव पहिले उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला पर्याप्त असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च होना है—और फिर वह वहां से मरकर 'उक्कोस-
कालद्विइय०' उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला रत्नप्रभा पृथिवी का नैर-
यिक होता है, और फिर इसके बाद वह—वहां से निकल कर 'उक्कोस-
कालद्विइयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए' उत्कृष्ट काल
की स्थिति वाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च हो जाता है—तो इस क्रम
से वह 'केवइयं कालं सेवेज्जा, केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' कितने
काल तक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनि का और नरक गति का सेवन करता है
और कितने काल तक इस प्रकार से वह गमनागमन करता है ? उत्तर
में भगवान् गौतम से कहते हैं—'गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गाह-

असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च होय छे, अने ते पछी त्यांथी भरीने 'उक्कोसका-
कालद्विइय०' उत्कृष्टकालनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीने नैरयिक थाय छे
अने ते पछी त्यांथी नीकणीने 'उक्कोसकालद्विइयपञ्जत्तअसन्निपंचिदियति
रिक्खजोणिए' उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च
थाय छे—तो आ कभथी ते 'केवइयं काल सेवेज्जा केवइयं कालं गइरा-
गइ करेज्जा' डेटला काल सुधी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च येनिनु' अने नारक
गतिनु' सेवन करे छे, अने डेटला काल सुधी आ प्रकारथी ते गमना गमन
—अवर अवर करे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां भगवान् गौतमस्वामीने कहे छे
हे—'गोयमा ! भवादेसेणं दो भवग्गाहणाइ, कालादेसेणं जहण्णेणं पलिभोवमस्स

द्वियं' पल्योपस्थासंख्यातभागं पूर्वकोट्यधिकम्-पूर्वकोट्यधिकपल्योपमस्या-
संख्यातभागपर्यन्तं सेवते गमनागमने च करोतीत्यग्रिमेण संबन्धः । 'उक्कोसेण
त्रि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिए अब्भहियं' उत्कृष्टतोऽपि पल्योप
मस्यासंख्यातभागं पूर्वकोट्याऽभ्यधिकम् 'एवइयं कालं सेवेज्जा' एतावत्कं
-पूर्वदर्शितं कालं सेवेत तिर्यग्गतिं कालं नरकगतिंचेति । 'एवइयं कालं गइरागइं
करेज्जा' एतावत्कं कालम् एतावत्कालपर्यन्तं गतिमागतिं च कुर्यात् 'एवं एए
ओहियतिन्नि गमगा' एवम्-उपरि दर्शितप्रकारेण औघिकाः सामान्यरूपाः त्रयो
गमका भवन्ति, तथा-'जहन्नकालट्टिएसु तिन्नि गमगा' जघन्यकालस्थितिकेषु
त्रयो गमकाराया-उक्कोसकालट्टिएसु तिन्नि गमगा' उत्कर्षकालस्थितिकेषु
त्रयो गमकाः, 'सव्वे ते णव्व गमा भवन्ति' सर्वे ते मिलित्वा नव्व संख्यका गमा
भवन्ति, समुच्चयविषयकास्त्रयो गमकाः, तथा जघन्यकालस्थितिकजीवविषयका स्त्रयो
गमाः६, एतामुत्कृष्टकालस्थितिकजीवविषयका स्त्रयो गमाः९, इत्येवं प्रकारेण
सर्वसंकलनया नवसंख्यका गमा भवन्तीति । सू०४ ।

णाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिए
अब्भहियं' हे गौतम ! भव की अपेक्षा वह दो भवों को ग्रहण करने तक
और काल की अपेक्षा जघन्य से पूर्व कोटि अधिक पल्योपम के असं-
ख्यातवे भाग तक और 'उक्कोसेणं त्रि पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं
पुव्वकोडिए अब्भहियं' उत्कृष्टसे भी पूर्वकोटि से अधिक पल्योपम के
असंख्यातवे भाग तक उस गति का सेवन करता है और गमनागमन
करता है, 'एवं एए ओहिय तिन्नि गमगा' इस प्रकार से ये सामान्य
रूप तीन गमक है, तथा 'जहन्न कालट्टिएसु तिन्नि गमगा' जघन्य काल
की स्थिति वालों के सम्बन्ध में तीन गमक हैं, और 'उक्कोसकालट्टिए-
एसु तिन्नि गमगा' उत्कृष्टकाल की स्थिति वालों के सम्बन्ध में, भी
तीन गमक हैं, इस प्रकार 'सव्वे ते णव्व गमा भवन्ति' सब गमक
नौ होते हैं ॥४॥

असंखेज्जइभागं पुव्वकोडिए अब्भहियं' हे गौतम ! त्वनी अपेक्षाये ते ते
भव थडणु करता सुधी अने काणनी अपेक्षाये जघन्यथी पूर्वकोटि अधिक
पल्योपमना असंख्यातभा भाग प्रमाणु सुधी ते गतिदु सेवन करे छे अने
गमनागमन करे छे. 'एवं एए ओहियतिन्नि गमगा' आ रीते सामान्यइय
त्रण गमक छे अने जहन्नकालट्टिएसु तिन्नि गमगा' जघन्यकाणनी स्थिति
वाणाना स'अंधमां पणु त्रणु गमक छे. 'उक्कोसकालट्टिएसु तिन्नि गमगा'
उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणाना स'अंधमां पणु त्रणु गमक छे. ये रीते 'सव्वे
ते णव्व गमगा भवन्ति' अथा भणीने नव्व गमक थर्ध जाय छे. ॥सू. ४॥

एवम्—उपरोक्तक्रमेण असंज्ञिनां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां नवधा नारकेषु उत्पादः कथितः अथ पुनः संज्ञिनां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां नारकेषु नवधोत्पादकथनाय अग्रिम-सूत्रमवतारयन्नाह—‘जइ सन्निपंचिदिय०’ इत्यादि ।

मूलम्—जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति? असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति? गोयमा! संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति, नो असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति । जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति० किं जलचरेहितो उववज्जंति. थलचरेहितो उववज्जंति खहचरेहितो उववज्जंति पुच्छा गोयमा! जलचरेहितो उववज्जंति जहां असन्नि जाव पज्जत्तण्हितो उववज्जंति णो अपज्जत्तण्हितो उववज्जंति । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो णं भंते! जे भविण्णैरइणसु उववज्जत्तण्, से णं भंते! कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा? गोयमा! सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा, तं जहा रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो णं भंते! जे भविण्णैरयणप्पभा पुढवी नेरइणसु उववज्जत्तण्, से णं भंते! केवइयकालट्टिइणसु उववज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं दसवासलहस्सट्टिइणसु उक्कोसेणं सागरोवमट्टिइणसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते! जीवा एगसमएणं केवइयां

उववज्जति. जहेव असन्नि०। तेसि णं भंते! जीवाणं सरीरगा
 किं संघयणी पन्नत्ता? गोयमा! छव्विहसंघयणी पन्नत्ता तं-
 जहा वइरोसभनारायसंघयणी, उसभनारायसंघयणी जाव छेव-
 हसंघयणी। सरीरोगाहणा जहेव असन्नीणं जहन्नेणं अंगुलस्स
 असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं। तेसि णं भंते!
 जीवाणं सरीरगा किं संठिया पन्नत्ता? गोयमा! छव्विह-
 संठिया पन्नत्ता, तं जहा समत्रउरंस०१ निग्गोह०२ जाव हुंड०६।
 तेसि णं भंते! जीवाणं कइलेस्साओ पन्नत्ताओ? गोयमा!
 छल्लेस्साओ पन्नत्ताओ तं जहा—कणहलेस्सा जाव सुकलेस्सा।
 दिट्ठी तिविहा वि। तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए।
 जोगो तिविहो वि। सेसं जहा असन्नीणं जाव अणुबंधो, णवरं
 पंचसमुग्घाया आदिल्लगा। वेदो तिविहो वि। अवसेसं तं चेव
 जाव, से णं भंते! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरि-
 क्खजोणिए रयणप्पभा पुढवी नेरइए, पुणरवि पज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउय सन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिए त्ति केवइयं कालं
 सेवेज्जा केवइयं कालं गइरागइं करेज्जा? गोयमा!
 भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं उक्कोसेणं अट्ठभवग्गहणाइं।
 कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं,
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहि-
 याइं एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा?।

पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नपिंचिदियतिरिजोणिण् णं भंते !
जे भविण् जहन्नकालट्टिइयरयणप्पभापुढवीनेरइएसु उवव-
जित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा !
जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि दस-
वाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं
केवइया उववज्जंति, एवं सो च्चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणि-
यव्वो, जाव कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतो-
मुहुत्तमब्भहियाइं उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए
वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं
गइरागइं करेज्जा २। सो च्चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्ने-
जहन्नेणं सागरोवमट्टिइएसु उक्कोसेण वि सागरोवमट्टिइएसु
उववज्जेज्जा । अवसेसो परिमाणादीओ भवादेसपज्जवसाणाओ-
सो च्चेव पढमगमो णेयव्वो जाव कालादेसेणं जहन्नेणं सागरो-
वमं अंतोमुहुत्तमब्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं
गइरागइं करेज्जा ३ । जहन्नकालट्टिइयपञ्जत्तसंखेज्जवासाउय-
सन्नपिंचिदियतिरिक्खजोणिण् णं भंते ! जे भविण् रयणप्पभा-
पुढवीनेरइएसु उववजित्तए, से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु
उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं
सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं

केवइया उववज्जंति अवसेसो सो चैव गमओ । नवरं इमाइं अट्ट
 णाणत्ताइं? सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्को-
 सेणं धणुहपुहुत्तं१, लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ२, णो सम्म-
 दिट्ठी मिच्छादिट्ठी णो सम्मामिच्छदिट्ठी३, णो णाणी दो अन्नाणा
 नियमं४, समुग्घाया आदिल्ला तिन्नि५, आउं६, अज्जवसाणा७,
 अणुबंधो य८ जहेव असन्नीणं अवसेसं जहा पढमगमए जाव
 कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं
 उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वभहि-
 याइं, एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा४।
 सो चैव जहन्नकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं दसवाससहस्स-
 ट्ठिइएसु उववज्जेज्जा उक्कोसेण वि दसवाससहस्सट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति
 एवं सोचैव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो जाव काला-
 देसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं उक्को-
 सेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्वभहियाइं,
 एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा ५। सो
 चैव उक्कोसकालट्ठिइएसु उववन्नो जहन्नेणं सागरोवमट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा, उक्कोसेण वि सागरोवमट्ठिइएसु उववज्जेज्जा
 ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं० एवं सो चैव चउत्थो गमओ
 निरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं
 अंतोमुहुत्तमव्वभहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं

अंतोसुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा६। उक्कोसकालट्टिइय पज्जत्त संखेज्जवासाउय
 सन्निपंञ्चिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविए रयणप्पभा-
 पुढवी नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते! केवइयकालट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं दसवासट्टिइएसु उक्कोसेणं
 सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा एगसमएणं०
 अवसेसो परिमाणादीओ भवादेसे पज्जवसाणो एएसिं चेव पढ-
 मगमओ नेयव्वो, नवरं ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेण वि
 पुव्वकोडी। एवं अणुबंधो वि। सेसं तं चेव। कालादेसेणं जहन्नेणं
 पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि
 सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं
 सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा७। सो चेव जहन्न
 कालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं
 वि दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जेज्जा। ते णं भंते! जीवा०
 सो चेव सत्तमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसो
 त्ति। कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
 अब्भहिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वास-
 सहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं
 गइरागइं करेज्जा ८। उक्कोसकालट्टिइय पज्जत्तसंखेज्जवासाउय
 सन्निपंञ्चिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जे भविए उक्कोस-
 कालट्टिइयरयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते!

केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा । गोयमा ! जहन्नेणं सागरो-
 वमद्विइएसु उक्कोसेण वि सागरोवमद्विइएसु उववज्जेज्जा । ते णं
 भंते ! जीवा० सो च्चव सत्तमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो
 जाव भवादेसा त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए
 अब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
 अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ९ । एवं एए णव गमगा
 उक्खेव निक्खेवओ नवसु वि जहेव असन्नीणं ॥सू० ५॥

छाया-- यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षा-
 युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते
 स्थलचरेभ्य उत्पद्यन्ते, खेचरेभ्य उत्पद्यन्ते० ? पृच्छा, गौतम ! जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते
 यथा असंज्ञि यावत् पर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तकेभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्त-
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु
 उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त कतिषु पृथिवीषु उत्पद्येत ? गौतम ! सप्तसु पृथिवीषु
 उत्पद्येत, तद्यथा--रत्नप्रभायां यावदधःसप्तम्याम् । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि-
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ? यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु
 उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ? कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ? जघन्येन
 दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु
 भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? यथैव असंज्ञि० । तेषां खलु
 भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं संहननानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ? षड्विधसंहन-
 नानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा--वज्र-ऋषभ-नाराचसंहननानि, ऋषभनाराचसंहननानि
 यावत् सेवार्तसंहननानि । शरीरावगाहना यथैव संज्ञिनाम् जघन्येनाङ्गुस्यासंख्येय-
 भागम् उत्कर्षेण योजनमहस्रम् । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां शरीराणि किं
 संस्थितानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! षड्विधसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा समचतुर-

स्रसंस्थितानि न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थितानि यावत् हुण्डसंस्थितानि । तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेइयाः प्रज्ञाप्ताः ? गौतम ! पङ्कलेइयाः प्रज्ञाप्ताः ?, तद्यथा कृष्णलेइया यावत् शुक्ललेइयाः, दृष्टि त्रिविधा अपि । त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । योगस्त्रिविधोऽपि शेषं यथा-असंज्ञिनां यावदनुबन्धः । नवरं पञ्चसमुद्घाता आदिमाः । वेदस्त्रिविधोऽपि, अवशेषं तदेव यावत्, स खलु भदन्त ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिको रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः पुनरपि पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिक इति कियत्कं कालं सेवेत कियत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् ? गौतम ! भवादेशेन जघन्येन द्वे भवग्रहणे, उत्कर्षेणाष्टभवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कं कालं सेवेत एतावत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् ? । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उपपत्तम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते, एवं स एव प्रथमो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावत्कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि-अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः चत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः एतावत्कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् । २। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषुत्पद्येत । अवशेषः परिमाणादिकः भवादेशपर्यवसानः स एव प्रथमगमो नेतव्यः, यावत्कालादेशेन जघन्येन सागरोपममन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत एतावत्कं कालं गत्यागती-कुर्यात् । ३। जघन्यकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषुत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते अवशेषः स एव गमः । नवरम् इमानि अष्टौ नानात्वानि, शरीरावगाहना-जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कर्षेण धनुः पृथक्त्वम् १, लेइया तिस्र-आदिमाः २ । नो सम्यगूदृष्टि मिथ्यादृष्टिः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ३, नो ज्ञानिनाः, (तेषाम्) द्वे अज्ञाने नियमतः ४, समुद्घाता आदिमास्त्रयः ५, आयुः ६, अध्यवसानानि ७, अनुबन्धश्च ८, यथैव असंज्ञिनाम् । अवशेषो यथा प्रथमगम केयावत्कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कर्षेण चत्वारि सागरो-

पमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि, एतावत्कालं सेवेत एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् ।४। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषूपपद्येत । ते खलु भदन्त । जीवाः एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं स एव चतुर्थो गमको निरवशेषो भणितव्यः यावत्कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि उत्कर्षेण चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत एतावत्कालं गतिमागतिं च कुर्यात् ।५। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत, ते खलु भदन्त ! जीवा एक समयेन० एवं स एव चतुर्थो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावत्कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् ।६। उत्कर्षकालस्थितिकपर्याप्तसंज्ञियवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त । यो भव्यो रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्यते । ते खलु भदन्त ! जीवाः एकसमयेन० अवशेषः परिमाणादिको भवादेशपर्यवसानः, एतेषामेव प्रथमगमको नेतव्यः, नवरं स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धोऽपि । शेषं तदेव । कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कालं सेवेत । एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् ।७। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नो जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषूपपद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः० स एव सप्तमो गमको निरवशेषो भणितव्यो यावद्भवादेश इति, कालादेशेन जघन्यतः पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयश्चत्वारिंशद् वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावत्कालं सेवेत, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् ।८। उत्कर्षकालस्थितिक पर्याप्तसंज्ञियवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्य उत्कर्षकालस्थितिकरत्नप्रभा पृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपपद्येत ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि सागरोपमस्थितिकेषूपपद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः० स एव सप्तमगमको निरवशेषो भणितव्यो यावद् भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सागरोपमं पूर्वकोटयाभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावत्कालं यावत्कुर्यात् ॥९॥ एवमेते नवगमकाः, उत्क्षेपनिक्षेपौ नवस्वपि यथैव असंज्ञिनाम् ॥सू०५॥

टीका—‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, ‘किं संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, अथवा ‘असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! यदि नैरयिकः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनित आगत्य रत्नप्रभादि नरकावासे उत्पद्यन्ते तदा किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते नरके, अथवा असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नरके समुत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः ! भगवानाह—‘गोयमा’ हे गौतम ! संखेज्जवासाउय सन्निपंचिदिय

इस प्रकार के उपर में कहे हुए क्रम से असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों का नौ प्रकार से नरकों में उत्पाद कहा—अथ सूत्रकार संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चों का नारकों में नौ प्रकार के उत्पाद का कथन करने के लिये अग्रिम सूत्र कहते हैं—

‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो—इत्यादि

टीकार्थ—अथ गौतम इस सूत्र द्वारा प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति०’ हे भदन्त ! यदि नैरयिक संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चों से आकर के नरक में उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चों से आकर के नरक में उत्पन्न होते हैं ? या असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चों से आकर के

आ रीते उपर कडेला कभथी असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोना नव प्रकारथी नारकेमां उत्पाद कइयो. हुवे संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोनुं नारकेमां नव प्रकारथी उत्पादनुं कथन करवा भाटे सूत्रकार आगणना सूत्रनुं कथन करे छे.

‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो’ इत्यादि—

टीकार्थ—हुवे गौतमस्वामी आ सूत्रथी प्रभुने ओहुं पूछे छे—‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति’ छे भगवन ले नैरयिक संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोनिवाणांमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेन्ना संख्यात वर्षनी आयुवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने नरकेमां उत्पाद थाय छे ? छे असंख्यात वर्षनी आयुवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे—‘गोयमा !’ छे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव-

तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्यैव समुत्पद्यन्ते 'नो असंखेज्जवासाउय सन्निपंविदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' नारका नरकावासे नो-नैव कथमपि असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते इति । 'जइ संखेज्जवासाउय सन्निपंविदिय-तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति' यदि स नैरयिकाः संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नरके समुत्पद्यन्ते तदा 'किं जलचरेहितो उववज्जंति थलचरेहितो उववज्जंति खहचरेहितो उववज्जंति ? पुच्छा' किं जलचरेभ्य, इत्यादि पृच्छा हे भदन्त ! यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य नैर-यिकाः नरके उत्पद्यन्ते तदा किं ते नैरयिकाः जलचरेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, अथवा स्थलचरेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, अथवा खेचरेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते ते

उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ? 'संखेज्जवासाउय सन्निपंविदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति० नो असंखेज्ज०' वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणियों से आकर के उत्पन्न होते हैं, किन्तु असंख्यात वर्ष की आयु वालों से आकर नहीं उत्पन्न होते हैं अब गौतम पुनः प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि नारक नरकों में असंख्यात वर्ष की आयु वाले तिर्यग्गोणियों से आकर के नहीं उत्पन्न होते हैं और संख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणियों से आकरके ही उत्पन्न होते हैं तो वे कौनसे तिर्यग्गोणियों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? 'किं जलचरेहितो उववज्जंति, थलचरेहितो उववज्जंति, खहचरेहितो उववज्जंति' क्या जलचर तिर्यग्गोणियों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या स्थलचर तिर्यग्गोणियों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या खेचर तिर्यग्गोणियों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

वज्जंति नो असंखेज्ज०' संख्यात वर्षानी आयुवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोमांथी आवीने तेऽपि त्यां उत्पन्न थाय छे. परंतु असंख्यातवर्षानी आयु-भ्यवाणाऽपि आवीने उत्पन्न थता नथी.

इसे गौतमस्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे के-हे भगवन् जे नारक छव असंख्यात वर्षानी आयुभ्यवाणा तिर्यग्गोमांथी आवीने नरकेमां उत्पन्न नथी थता अने संख्यात-वर्षानी आयुभ्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? तो तेऽपि क्या प्रकारना तिर्यग्गोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? 'किं जलचरेहितो उववज्जंति' शुं तेऽपि जल-चर-पाणीमां रडेवावाणा तिर्यग्गोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा स्थलचर तिर्यग्गोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा खेचर—आका-शमां रडेवावाणा तिर्यग्गोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ. प्रश्नना

નારકાઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ । મળવાનાહ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જલચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ જલચરેભ્ય આગત્ય તે નારકાઃ સમુત્પદ્યન્તે ‘જહા અસન્ની’ યથા અસંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિનઃ પ્રકરણે યથા કથિતં તથૈવ અત્રાપિ શ્વગન્તવ્યમ્ કિયત્પર્યન્તં તત્રત્યં પ્રકરણં જ્ઞાતવ્યં તત્રાહ—‘જાવ’ ઇત્યાદિ, ‘જાવ પજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ, ગો અપજ્જત્તણ્હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યાવત્પર્યાસકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે । નો અપર્યાસકે ય ઇત્પર્યન્તં જ્ઞાતવ્યમિતિ, હે ગૌતમ ! તે નારકા જલચરેભ્યોઽપિ આગત્ય નરકે ઉત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે સ્થલચરેભ્યોઽપિ આગત્યોત્પદ્યન્તે ઇત્યુત્તરમ્ । હે મદન્ત ! તે નારકા યદિ જલસ્થલચરેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે તદા કિં પર્યાસકેભ્ય આગત્ય ઉત્પદ્યન્તે અથવા અપર્યાસકેભ્ય આગત્યોત્પદ્યન્તે ઇતિ પુનઃ

‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘જલચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ જલચરોં મેં સે આકર કે જીવ નારક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ‘જહા અસન્ની’ યહાં સમસ્ત કથન અસંજ્ઞી કે પ્રકરણ મેં કહે ગયે અલુસાર યાવત્ પર્યાસકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં અપર્યાસકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન નહોં હોતે હૈં યહાં તક કા જાનના ચાહિયે, અતઃ હે ગૌતમ ! વે નારક જલચરોં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં સ્થલચરોં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર સ્થલચરોં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઇસ પર પુનઃ ગૌતમ કા એસા પ્રશ્ન હૈ—કિ હે મદન્ત ! વે નારક યદિ જલચર, સ્થલચર ઓર સ્થલચર ઇનસે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા પર્યાસકોં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અથવા અપર્યાસકોં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! જલચરેહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ જલચરેમાંથી આવીને જીવ નારક પછાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ‘જહા અસન્ની’ અહિયાં તમામ કથન અસંજ્ઞીના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે યાવત્ પર્યાસકોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અપર્યાસકોંથી આવીને ઉત્પન્ન થતા નથી. આ કથન સુધીનું તમામ કથન સમજવું. તેથી હે ગૌતમ ! તે નારકો જલચરેમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થલચરેમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. અને ખેચરેમાંથી પણ આવીને ઉત્પન્ન થાય છે આ આખતમાં ફરીથી ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન કરે છે કે—હે ભગવન્ તે નારકો જે જલચર, સ્થલચર, અને ખેચરેમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ પર્યાસકોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે કે અપર્યાસકોંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

प्रश्नः, हे गौतम ! ते नारकाः पर्याप्तकेभ्य एव जलचरादिभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते न तु अपर्याप्तकेभ्य एभ्यो जलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् भगवत इति भावः । 'पञ्चतसंखेज्जवासाउय सन्निसंविदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !' पर्याप्तकसंख्येयवर्षाद्युक्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविए नेरइएसु उववज्जेज्जा' यो भव्यो नैरयिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते' स खलु भदन्त ! 'कइसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' सप्तसु पृथिवीषु मध्ये कतिषु कियत्संख्यकासु पृथिवीषु उत्पद्येत हे भदन्त ! पर्याप्तसंख्येयवर्षाद्युक्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियजीवो यो नारकेषु समुत्पत्तियोग्यो विद्यते स कियत्संख्यकासु नारकपृथिवीषु उत्पद्येत इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' सप्तसु इति सप्तस्वपि रत्नप्रभादिपृथिवीषु नारकसंमन्धिषु उत्पद्येत, 'तं जहा' तद्यथा—'रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए' रत्नप्रभायां यावत् अथः सप्तम्याम् यावत्पदेन शर्कराप्रभा पङ्कमभा—बालुकाप्रभा—तमःप्रभानां संग्रहो भवति तथा च रत्न

है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! वे नारक पर्याप्तक जलचर आदिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं, अपर्याप्तक जलचरादिकों से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'पञ्चतसंखेज्जवासाउयसन्नि संविदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! हे भदन्त ! पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयु वाला, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि नैरयिकों में उत्पन्न होने योग्य है वह कितने नारक पृथिवियों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' वह सातों ही पृथिवियों में उत्पन्न हो सकता है । 'तं जहा—'रयणप्पभाए जाव अहे सत्तमाए' जैसे वह रत्नप्रभा

गौतमस्वामीने कहे छे के-हे गौतम ! ते नारके पर्याप्त जलचर विगेरेभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, अपर्याप्तक जलचर विगेरेभांथी आवीने उत्पन्न थता नथी.

इये गौतमस्वामी प्रभुने अबुं पूछे. छे के—'पञ्चतसंखेज्जवासाउयसन्नि संविदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भगवन् पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयु-वाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिवाणे एव के ने नैरयिकेभां उत्पन्न थवाने योग्य छे, ते केटली नरक पृथिवीयोभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कहे छे के—'गोयमा ! हे गौतम ! 'सत्तसु पुढवीसु उववज्जेज्जा' ते साते पृथिवीयोभां उत्पन्न थथे शके छे 'तं जहा' ते आ प्रभाणे छे.—'रयणप्पभाए जाव अहेसत्तमाए' ते रत्नप्रभा पृथिवीभां पण्य उत्पन्न थथे शके छे, शर्करा-

प्रभात आरभ्य तमस्तमा पृथिवीपर्यन्तं स्वसंपादितकर्मबलात् तेषां जीवानां नारकतयोत्पत्तिर्भवतीति भावः । 'पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !' पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविए' यो भव्यः, 'रणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' रत्नप्रभापृथिवी-संबन्धि नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु भदन्त ! 'केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहससट्टिइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत 'उक्कोसेणं सागरोपमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत इति । 'ते णं भंते ! जीवा' ते—संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

पृथिवी में भी उत्पन्न हो सकती है, यावत् अद्यः सप्तमी पृथिवी में, भी उत्पन्न हो सकती है, यहां यावत्पद से 'शर्करा प्रभा, पङ्कप्रभा, बालुकाप्रभा, तमः प्रभा' इन पृथिवियों का संग्रह हुआ है, तथा च-रत्न प्रभा से लेकर सातवीं तमस्तमा पृथिवी तक में अपने द्वारा अर्जित कर्म के बल से उन जीवों का नारक रूप से उत्पात होता है, 'पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !०' गौतम ने इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क, संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च जो रत्नप्रभा पृथिवी में नैरयिक रूप से उत्पन्न होने के योग्य है—'से णं भंते ! केवइय कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वह कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'गोयमा ! 'जहन्नेणं दसवाससहससट्टिइएसु, उक्कोसेणं सागरोपमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' हे

प्रभा पृथ्वीमां पणु उत्पन्न थयं शकं छे. पंङ्कप्रभा, बालुकाप्रभा तमःप्रभा पृथ्वीयोमां पणु उत्पन्न थयं शकं छे. अट्टे के-रत्नप्रभा पृथ्वीथी लधने सातमी तमस्तमा पृथ्वी सुधीमां पोताना द्वारा प्राप्त करेला कर्माना षण्थीं ते लोवेना नारक इये उत्पात थाय छे 'पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचि-दियतिरिक्खजोणिए णं भंते !०' गौतमस्वामीये आ सूत्रपाठथी प्रभुने अेषु पूछथुं छे ई-ईे लगवन् पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यन्थ के ये रत्नप्रभा पृथ्वीमां नैरयिकपणुथी उत्पन्न थवाने योग्य छे 'से णं भंते ! केवइय कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' ते केटला कणणी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे ई-गोयमा जहण्णेणं दसवाससहससट्टिइएसु उक्कोसेणं सागरो-

निकाः खलु जीवाः 'एगसमएण' एकसमयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः 'केवइया' क्रियन्तः—कियत्संख्यकाः 'उववज्जंति' उत्पद्यन्ते रत्नप्रभायामिति प्रश्नः । उत्तरमाह—'जहेव असन्नी' यथैवासंज्ञिनः, असंज्ञीजीवानां यथोत्पत्तिः प्रदर्शिता तथैव संज्ञिनामपि तत्संख्याकत्वेन उत्पत्तिर्द्रष्टव्या । तथाहि—जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा एकस्मिन् समये जीवाः ते रत्नप्रभापृथिव्यां समुत्पद्यन्ते इति, 'तेसि णं भंते ! जीवाणं' तेषां—पर्याप्तसंख्येय वर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् खलु भदन्त ! जीवानाम् 'सरीरगा' शरीराणि 'किं संघयणी पन्नत्ता' किं संहननानि कीदृशसंहननविशिष्टानि प्रज्ञप्तानि

गौतम ! वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । और उत्कृष्ट से एकसागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा' हे भदन्त ! वे संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव एक समय में 'केवइया उववज्जंति' रत्नप्रभा में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'जहेव असन्नी' हे गौतम ! जिसप्रकार से असंज्ञी जीवों की उत्पत्ति दिखलायी गयी है उसी प्रकार से संज्ञी जीवों की भी उस संख्या से उत्पत्ति जाननी चाहिये, जैसे—रत्नप्रभा पृथिवी में एक समय में वे जीव जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं ।

प्र०—'तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता' हे भदन्त ! उन पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक

वमद्विइएसु उववज्जेज्जा' हे गौतम ते जघन्यथी इस डुअर वर्षानी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी अेक सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. डवे इरीथी गौतमस्वामी प्रलुने अेषु' पूछे छे डे—'ते णं भंते ! जीवा' हे भगवनू संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनियाणा ते अेषो अेक समयमां 'केवइया उववज्जंति' रत्नप्रभा पृथ्वीमां डेट्ठा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु डडे छे डे—जहेव असन्नी' हे गौतम ! असंज्ञी अेषोनी उत्पत्ति जे प्रभावे अताववामां आवी छे, अेजरीते संज्ञी अेषोनी उत्पत्ति पलु ते ते सज्ज्याथी समजवी. जेभडे—रत्नप्रभा पृथ्वीमां अेक समयमां ते अेष जघन्यथी अेक अथवा जे अथवा त्रलु सुधी उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी सज्ज्यात अथवा असज्ज्यात उत्पन्न थाय छे. प्र० तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संघयणी पन्नत्ता' हे भग-

—कथितानि ? भगवानाह 'गोयमा' हे गौतम ! 'छन्विहसंघयणी पन्नत्ता' पद्-
विधसंहननवन्ति प्रज्ञप्तानि, 'त जहा तथा—'वहरोसभनारायसंघयणी' वज्रऋष-
भनाराचसंहननवन्ति, 'उसभनारायसंघयणी' ऋषभनाराचसंहननवन्ति 'जाव
छेवट्टसंघयणी' यावत्सेवार्त्तसंहननवन्ति, तेषां जीवानां पडपि संहननानि भवन्ति
अत्र यावत्पदेन नाराचा—ऽर्धनाराच—कीलिका—संहननानां संग्रहः । संहननानि
पद्भवन्ति, उक्तञ्च

'वज्जरिसहनारायं पढमं ? वीयं च रिसभनारायं २ ।

नाराय३, अद्धनाराय४, कीलिया५, तह य छेवट्टं ६ ॥१॥

छाया—वज्रऋषभनाराचं, प्रथमं, द्वितीयं च ऋषभम् नाराचम् २ ।

नाराच३ अर्धनाराच४, कीलिका५ तथाच सेवार्त्तम् ६ ॥१॥

जीवों के शरीर कितने संहनन वाले कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते
हैं—'गोयमा' हे गौतम । 'छन्विहसंघयणी पन्नत्ता' उनके शरीर छहों
संहननवाले कहे गये हैं । उन छह संहननों के नाम इस प्रकार से हैं तं
जहा—'वहरोसभनारायसंघयणी' वज्रऋषभनाराचसंहनन वाले 'उसभ-
नारायसंघयणी' ऋषभनाराचसंहननवाले 'जाव छेवट्ट संघयणी' यावत्
सेवार्त्त संहननवाले, यहाँ यावत्पद से नाराच अर्ध नाराच, कीलीका इन
संहननों का ग्रहण हुआ है, इन छह संहननों वाले उनके शरीर होते
हैं । ये छह संहनन वाले होते हैं—इस विषय में यह गाथा है—'वज्जरि-
सहनारायं' इत्यादि । संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीवों के शरीर छह
संहनन वाले होते हैं जैसे—वज्र ऋषभ नाराच संहनन वाले १ ऋषभ-

वन पर्याप्त संख्यात वर्षनी आशुभ्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य्य योनि
वाणा ते श्रुवेना शरीरे केटला संहननवाणा कडेवाभां आया छे ? आ
प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कडे छे कडे—'गोयमा ! हे गौतम ! 'छन्विह संघयणी
पणत्ता' तेओना शरीरे छये प्रकारना संहननवाणा कडेला छे, ते छये
संहननोना नाम आ प्रभाछे छे.—'वहरोसभनारायसंघयणी' वज्र ऋषभना-
राय संहनन वाणा 'उसभनारायसंघयणी' ऋषभनाराय संहननवाणा 'जाव
छेवट्टसंघयणी' यावत् सेवार्त्त संहननवाणा अहिया यावत्पदधी नाराय,
अर्धनाराय, कीलिका आ संहननो अहिलु कराया छे, आ छये संहननोवाणा
तेओना शरीरे डोय छे, आ विषयभां आ प्रभाछे गाथा छे. 'वज्जरिसहनाराय'
इत्यादि संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य्य श्रुवेना शरीर छये संहननवाणा डोय छे.
जेमडे—वज्र ऋषभनाराय संहननवाणा १ ऋषभनाराय संहननवाणा २, नाराय

‘सरीरोगाहणा जहेव असन्नीणं’ शरीरावगाहना यथैव असंज्ञिनाम् शरीराव-
गाहना तेषामसंज्ञिनामिव ज्ञातव्या । तां सूत्रएव दर्शयति ‘जहन्नेणं’ इत्यादि,
जहन्नेणं’ जघन्येन ‘अंगुलस्स असंखेज्जहभागं’ अंगुलस्यासंख्येयभागम्—अंगुला-
संख्येयभागपरिमिता जघन्यावगाहना । ‘उक्कोसेणं जोयणसहस्सं’ उत्कर्षेण
योजनसहस्रम्, उत्कर्षतोऽवगाहना एकसहस्रयोजनपरिमिता पर्याप्तसंख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्थोनिकानां भवतीति । ‘तेसि णं भंते ! जीवाणं’ तेषां खलु
भदन्त । जीवानाम् ‘सरीरगा’ शरीराणि ‘किं संठिया’ किं संस्थि-नि-कीदश-
संस्थानवन्ति ‘पन्नत्ता’ प्रज्ञप्तानि हे भदन्त ! तादृशजीवानां शरीराणि किमाकारक-
संस्थानविशिष्टानि भवन्तीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम !
‘छव्विहसंठिया पन्नत्ता’ षड्विधसंस्थानानि—षड्विधसंस्थानवन्ति प्रज्ञप्तानि ‘तं
जहा’ तथा ‘समचउरंसं० निग्गोहं० जाव हुंडं’ समचतुरस्रं०न्यग्रोधं० यावत् हुण्डं,

नाराच संहनन वाले, नाराच संहनन वाले, अर्धनाराच संहनन वाले,
कीलिका संहनन वाले, सेवार्त्त संहनन वाले ‘सरीरोगाहणा जहेव अस-
न्नीणं’ इनके शरीर की अवगाहना असंज्ञी जीवोंकी अवगाहना जैसी
जाननी चाहिये, अर्थात् सूत्रोक्तानुसार यह अवगाहना जघन्य से इनकी
अङ्गुल के असंख्यातवे भाग प्रमाण होती है, और उत्कृष्ट से
‘जोयणसहस्सं’ एक हजार योजन की होती है ।

प्र०—‘तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरगा किं संठिया’ हे भदन्त !
इन जीवों के शरीर किस २ संस्थान वाले होते हैं ?

उ०—‘गोयमा ! छव्विहसंठिया पन्नत्ता’ हे गौतम ! इनके शरीर
छहों संस्थान वाले होते हैं । ‘तं जहा’ उन छह संस्थानों के नाम इस
प्रकार से है—समचउरंसं० निग्गोहं० जाव हुंडं०’ समचतुरस्र संस्थान १,

संहननवाणा ३ अर्धनाराच संहनन वाणा ४ कीलिकासंहननवाणा ५ अने
सेवार्त्त संहननवाणा ६ तेओना शरीरे डोय छे. ‘सरीरोगाहणा जहेव असन्नीणं’
तेओना शरीरनी अवगाहना असंज्ञी लोवोनी अवगाहना प्रमाणे समञ्जी
अर्थात् सूत्रमां कइया प्रमाणे तेओनी आ अवगाहना जघन्यथी आगणना
असंख्यातमा भाग प्रमाणे डोय छे, अने उत्कृष्टथी ‘जोयणसहस्सं’ ओक
हजार योजननी डोय छे. गौतमस्वामीने प्रश्न ‘तेसि णं भंते ! जीवाणं सरी-
रगा किं संठिया डे लगवन् ते लोवोना शरीरे कया कया संस्थानवाणा
डोय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा ! छव्विहसंठिया
पणत्ता’ डे गौतम ! तेओना शरीरे छये प्रकारना संस्थानवाणा डोय छे.
‘तं जहा’ ते छये संस्थानोना नामो आ प्रमाणे छे. ‘समचउरंसं० निग्गोहं०

समचतुरस्रसंस्थानवन्ति, न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थानवन्ति, यावद् हुण्डसंस्थानवन्ति यावत्पदेन सादिकवामनकुञ्जानां संस्थानानां संग्रहो भवति तथा च ये संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका नरके समुत्पद्यन्ते तेषां शरीराणि समचतुरस्रादिषु विधिसंस्थानयुक्तानि भवन्तीति भावः। 'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ' तेषां खलु भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः, संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिरश्चां लेश्याः कति भवन्तीति प्रश्नः। भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'छल्लेस्साओ पन्नत्ताओ' षड्लेश्याः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा०' तद्यथा—'कणहलेस्सा जाव सुकलेस्सा' कृष्णलेश्या यावच्छुक्कलेश्याः, अत्र यावत्पदेन नीलकापोतिकतैजसपद्मलेश्यानां संग्रहो भवति तथा च ते जीवाः कृष्णनीलकापोतिकतैजसपद्मशुक्कलेश्यावन्तो भव-

न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थान २ यावन् हुंडकसंस्थान यहाँ यावत्पद से—सादिक संस्थान वामन संस्थान और कुञ्जक संस्थान' इन तीन संस्थानों का ग्रहण हुआ है, तथा च—जो संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव नरक में उत्पन्न होते हैं—उनके शरीर समचतुरस्र आदि छह प्रकार के संस्थानों वाले होते हैं।

प्र०—'तेसि णं भंते' जीवाणं कइ लेस्साओ' पन्नत्ताओ हे भदन्त ! उन संज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यग्योनों के कितनी लेश्याएं कही गयी हैं ?

उ०—'गोयमा । छल्लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे गौतम । उनके छह लेश्याएं होती हैं । उन लेश्याओं के नाम इस प्रकार से हैं—'कणहलेस्सा जाव सुकलेस्सा' कृष्णलेश्या यावत् शुक्कलेश्या, यथा यावत् पद से नील, कापोतिक, तैजस और पद्म' इन लेश्याओं का संग्रह हुआ है,

जाव हुंड० समचतुरस्र संस्थान १, न्यग्रोध परिमंडल संस्थान २, यावत् हुंडक संस्थान अर्हि यावत्पदथी सादिक संस्थान ३ वामन संस्थान अने कुञ्ज संस्थान ५, आ त्रसु संस्थाने अहसु कराया छे. संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणे जे एव नरकमां उत्पन्न थाय छे, तेनुं शरीर समचतुरस्र विगैरे छ प्रकारेने संस्थानेवाणुं डाय छे. गौतमस्वामीने प्रश्न 'तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ लेस्साओ पन्नत्ताओ' हे भगवन् संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यग्योने केटकी लेश्याओ कडेवामां आवी छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां गौतमस्वामीने प्रसु कडे छे के—'गोयमा ! छल्लेस्साओ पणत्ताओ' हे गौतम ! तेओने छ लेश्याओ डाय छे. 'कणहलेस्सा जाव सुकलेस्सा' कृष्ण लेश्या यावत् शुक्कलेश्या, अर्हि यावत्पदथी नील, कापोतिक, तैजस अने पद्म आ लेश्याओ अहसु करवामां आवी छे. तेथी ते एव कृष्ण,

न्तीति । 'दिष्टी तिविहा वि' दृष्टि स्त्रिविधाऽपि, सम्यग्मिथ्यामिश्रेति तिस्रोऽपि दृष्टयस्तेषां भवन्तीति । 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' त्रीणि ज्ञानानि -मतिश्रुतावधिरूपाणि, तथा-त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानानि एतानि ज्ञानानि भजनया-त्रिकल्पेन भवन्तीति । 'जोगो तिविहो वि' योगो मनोवाकायात्मकस्त्रिविधोऽपि भवति संज्ञित्वात् तथा च संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानां मनोयोगो वाग्योगः काययोग इति एते त्रयोऽपि योगा भवन्तीति भावः । 'सेसं जहा असन्नीणं जाव अणुबंधो' शेषं यथा असंज्ञिनां यावदनुबन्धः । शेषं यत् कथितम् तदतिरिक्तम् उपयोगसंज्ञादिकं सर्वमपि येनैव प्रकारेण असं-ज्ञिनां प्रकरणे कथितं तेनैव प्रकारेण तत्सवमिहापि ज्ञातव्यम् कियत्पर्यन्तम् असं-ज्ञिप्रकरणं ज्ञातव्यं तत्राह- 'जाव अणुबंधो, यावदनुबन्धः-अनुबन्धपर्यन्तं सर्वमपि तथैव इहापि ज्ञातव्यमिति भावः । असंज्ञिप्रकरणापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह- 'नवरं'

इससे वे जीव कृष्ण, नील, कापोतिक, तैजस पद्म और शुक्ल लेश्या वाले होते हैं । 'दिष्टी तिविहावि०-इनके सम्यक् मिथ्या और मिश्र ये तीन दृष्टियां होती हैं, 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' तीन ज्ञान-मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान, और तीन अज्ञान मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभङ्ग ज्ञान ये भजनासे होते हैं ।

'जोगो तिविहो वि' मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीनों योग होते हैं 'सेसं जहा असन्नीणं जाव अणुबंधो' इस कथन के सिवाय और जो उपयोग संज्ञा आदि सम्बन्धी कथन है वह सब भी यहाँ जिस प्रकार से असंज्ञी जीवों के प्रकरण में कहा गया है, उसी प्रकार से अनुबन्ध द्वार तक कह लेना चाहिये, अब सूत्रकार असंज्ञि प्रकरण

नील, कापोतिक, तैजस पद्म ये लेश्यायां वाणे डाय छे. 'दिष्टी तिविहा वि०' तेओने सम्यक्, मिथ्या, अने मिश्र ये त्रय दृष्टियो डाय छे. 'तिन्नि नाणा' मति ज्ञान, श्रुत ज्ञान, अने अवधि ज्ञान ये त्रय ज्ञान डाय छे, अने 'भयणाए' लज्जाती 'तिन्नि अन्नाणा' मतिअज्ञान, श्रुत अज्ञान, अने विभंग ज्ञान ये त्रय अज्ञान डाय छे. 'जोगो तिविहो वि०' मनो-योग, वचन योग, अने काय योग ये त्रय योग डाय छे सेसं जहा असं-नीणं जाव अणुबंधो' आ कथन शिवाय भाङ्गिनुं ने उपयोग संज्ञा विगरे संभंधी कथन छे, ते अधुन ने प्रकारे असंज्ञी जिवाना प्रकरणमां कहेल छे ते प्रमाणे अधिया अनुबंध द्वार सुधी समल देवुं.

इवे सूत्रकार असंज्ञी प्रकरण करतां ने विलक्षण 'पणु' छे ते 'नवरं' धृत्यादि पाठ द्वारा प्रगट करे छे.-'नवरं पंच समुघाया आदित्वा' असंज्ञी

इत्यादि, 'नवरं पंच समुग्धाया आदित्वा' नवरं पञ्चसमुद्घाता आदिमाः असंज्ञि-
प्रकरणे त्रयएव वेदना कषायमारणान्तिकाः समुद्घाताः कथिताः, संज्ञिनां तु रत्न-
प्रभागतानामाद्याः वेदनाकषायमारणान्तिकवैक्रियतैजसाः पञ्चसमुद्घाता भवन्ति
चरमयोर्द्वयोरहारककेवलिसमुद्घातयो मनुष्याणामेव संभगादिति 'वेदो तिविहो
वि' वेदस्त्रिविधोऽपि-स्त्रीवेदः पुरुषवेदः नपुंसकवेद इति। 'अवसेसं तंचेव' अवशेषं
तदेव एतद्व्यतिरिक्तम् असंज्ञिप्रकरणे कथितमेव सर्वमपि इहापि अवगन्तव्यम्।
'जाव' यावत्-'से णं भंते! पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिखजोणिए'
स खल्ल भदन्त! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, तदनन्तरं पृथ्वा
'रयणप्पभापुढवीनेरइए' रत्नप्रभापृथिवी सम्बन्धिनारको जातः 'पुणरवि' पुनरपि

की अपेक्षा जो विलक्षणता है उसे 'नवरं' इत्यादि पाठ द्वारा प्रकट
करते हैं- 'नवरं पंच समुग्धाया आदित्वा' असंज्ञि प्रकरण में आदि के
तीन ही समुद्घात-वेदना, कषाय और मारणान्तिक-कहे गये हैं और
यहां संज्ञी के प्रकरण में रत्नप्रभा में जानेवाले संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
नि जीवों के-वेदना, कषाय मारणान्तिक, वैक्रिय और तैजस ये पांच
समुद्घात कहे गये हैं। अन्त के आहारक और केवलि ये दो समुद्घात
मनुष्यों के ही होते हैं। 'वेदो तिविहो वि' वेद स्त्री पुरुषनपुंसक ये तीनों
होते हैं 'अवसेसं तंचेव' इससे व्यतिरिक्त और सब कथन असंज्ञि
प्रकरणोक्त जैसा ही जानना चाहिये, यावत्-'से णं भंते। पञ्जत्तसंखे-
ज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिखजोणिए' यहाँ गौतमने प्रभु से ऐसा
पूछा है-हे भदन्त। जब वह पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यञ्च योनिक जीव मरकर 'रयणप्पभा पुढवीनेरइए' रत्नप्रभा

प्रकरणमां वेदना, कषाय अने मारणान्तिक अने त्रय ए समुद्घात कहे छे.
अने अहीयां आ संज्ञी प्रकरणमां रत्नप्रभा पृथ्वीमां रडेनारा एवोने अटके
के संज्ञी एवोने वेदना, कषाय, मारणान्तिक, वैक्रिय, अने तैजस अने पांच
समुद्घ घान डोवानुं कडेल छे, छेदला आहारक अने केवली अने जे
समुद्घघातो मनुष्यामां जे डोय छे, 'वेदो तिविहो वि' वेद स्त्री पुरुष
नपुंसक अने त्रयु डोय छे. 'अवसेसं तंचेव' आ शिवायनुं षीणु तमाभ
कथन असंज्ञी प्रकरणमां कहे। प्रमाणेज्ज समणुं. यावत् 'से णं भंते! पञ्जत्त-
संखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिखजोणिए' अडियां गौतमस्वामीअने प्रभुने
अनुं पूछथुं छे के-डे लगवन् ते पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यञ्च योनिवाणो एव भरीने जभारे 'रयणप्पभा पुढवी नेरइए' रत्न
प्रभा पृथ्वीने। नारक थड जय छे, अने 'पुणरवि' इरीथी रत्नप्रभा पृथ्वी.

रत्नप्रभानारक पृथिवीतो निःसृत्य 'पञ्चत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्' पर्याप्त संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भवति 'त्ति'—एवं क्रमेण प्रथमम्—तिर्यग्योनिकस्ततो नारकः पुनस्तिर्यग्योनिकः एवं क्रमेण 'केवइयं कालं सेवेज्जा' कियत्कालम्—कियत्कालपर्यन्तम् संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यगतिं नारकगतिं च सेवेत, 'केवइयं कालं गहरागइं करेज्जा' कियत्कालपर्यन्तं गतिमागतिं च कुर्यात् स संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति प्रश्नः भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'भवादेसेणं' भावादेशेन—भवप्रकारेण 'जहन्नेणं' जघन्येन 'दो भवग्गहणाइं' द्वे भवग्रहणे—भवद्वयग्रहणम् 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टेण 'अट्ट भवग्गहणाइं' अष्ट भवग्रहणानि, प्रथमम् संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यं, ततो मृत्वा नरके उत्पद्यन्तेऽ, ततो नि-

पृथिवी का नारक हो जाता है और 'पुणरवि' फिरसे रत्नप्रभा पृथिवी से निकलकर 'पञ्चत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्' पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुशाला संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च हो जाता है तो इस क्रम से उसका पहिले तिर्यग्योनिक होना फिर नारक होना और पुनः तिर्यग्योनिक होना इस प्रकार कितने काल तक होता रहता है, अर्थात् इस क्रम से वह कितने काल तक पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यगति का और नारक गतिका सेवन करता है और कितने काल तक वह इस प्रकार से गमना गमन करता रहता है? तो इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'गोयमा ! भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं' हे गौतम ! भव की अपेक्षा जघन्य से वह दो भवों को ग्रहण करने तक और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से वह 'अट्ट भवग्गहणाइं' 'आठ भवों को ग्रहण करने तक उस गति का सेवन करता है और इतने ही भवों तक वह

मांथी नीकणीने 'पञ्चत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्' पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यशाला संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च यथं ज्ञयं छे. तो आं कभथी तेनुं पडेला तिर्यञ्च येनिकं यत्तुं अने पाछु नारकं यत्तुं अने इरीथी पाछु तिर्यञ्च येनिमां आवुं. आ प्रभाणुं केटला काण सुधी यत्तुं रहे छे ? अर्थात् आकभथी ते केटला काण सुधी पंचेन्द्रिय तिर्यञ्च गतितुं अने नारक गतितुं सेवन करे छे ? अने केटला काण सुधी ते आ प्रभाणुं गमना गमन—अवर अवर करतो रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा ! भवादेसेणं जहन्नेणं दो भवग्गहणाइं' हे गौतम ! भवनी अपेक्षा जघन्यथी ते ये लवेनु अडणुं करता सुधी अने 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टथी ते 'अट्ट भवग्गहणाइं' आठ लवेने अडणुं करतां सुधी ये गतितुं सेवन करे छे. अने केटलाज लवेनु सुधी ते गमना गमन—अवर अवर करे छे.

रयान्निःसृत्य मनुष्यभवे उत्पद्यते२, एवं प्रकारेण अधिकृतकायसंग्रहे जघन्यतो भवद्वयमेव भवति एवमुत्कर्षेण भवग्रहणाष्टकमपि तथाहि—प्रथमं संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यक्१, तदनन्तरम् ततो मृत्वा नारको भवति२, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्३, पुनः नारकः४, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यक्५, पुनः नारकः६, पुनः संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-तिर्यक्७, पुनस्तस्यामेवपृथिव्यां नारकः८, इत्येवमष्टावेव वारान् तिर्यग्-नारकयोः-

गमनागमन करता है, तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि वह संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च मरकर जब नरक में जाता है तब उसका वह द्वितीय भव होता है और जिस भव से यह वहां गया है वह इसका प्रथम भव होता है, बाद में वह नरक से निकल कर मनुष्य भव में उत्पन्न होता है। इस प्रकार अधिकृत काय में उसका सम्बन्ध जन्म से भवद्वय रूप ही होता है। तथा उत्कृष्ट से जो आठ भव ग्रहण कहां गया है उसको तात्पर्य ऐसा है—संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च का भव उसका पहला है, इसके बाद का जो उसका नरक गमन है वह द्वितीय भव है, वहां से निकल कर पुनः पञ्चेन्द्रिय संज्ञी तिर्यश्च होता है वह इसका तृतीय भव है, इससे बाद पुनः जो नरक में जन्म लेता है वह चतुर्थ भव है पुनः वहां से निकल कर संज्ञी पञ्चेन्द्रिय होता है वह पांचवां भव है, फिर इससे जो नरक भव लेता है वह इसका छठा भव है वहां से निकल कर पुनः जो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च होता है वह इसका ७वां भव है, और पुनः नारक होना यह इसका ८वां भव है, इस प्रकार से ८वार तिर्यश्च और

आ कथनतुं तात्पर्यं अे छे के—संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च मरीने न्यारे नरकमां न्ये छे. त्यारे ते तेना णीजे लव थाय छे. अने ने लवथी ते त्यां गथे छे. ते तेना पडेवे। लव कडेल छे. ते पछी ते नरकमांथी नीकणीने मनुष्य लवमां उत्पन्न थाय छे. अे रीते आ धारणु करेला शरीरमां तेना संग्रह जन्मथी अे लव रुप डेय छे. तथा उत्कृष्टथी ने आठ लवे थडेणु कडेल छे. तेनु तात्पर्यं अेनु छे के—तेना पडेवे। लव संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्चने। अे अने ते पछी तेनुं ने नरक गमन छे ते णीजे लव छे त्यांथी नीकणीने इरीथी पञ्चेन्द्रिय संज्ञी तिर्यश्च थाय छे. आ तेना नीजे लव छे. तेमांथी इरीथी ने नरकमां जन्म ले छे, ते तेना अीथी लव छे. इरीथी त्यांथी नीकणीने संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यश्च थाय छे आ तेना पांचमे लव छे. त्यांथी पाछे ने नरकमां न्ये छे ते तेना छट्ठे लव छे. त्यांथी नीकणीने इरीथी पाछे ने संज्ञी तिर्यश्च थाय छे, ते तेना ७ सातमे लव छे. अने पाछे नारक थाय छे ते तेना आठमे लव छे. आ रीते ८

તપ્યન્તે, નવમમવે તુ મનુષ્યઃ સ્યાદિતિ । ‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈ’ જવન્યેન દશવર્ષસહસ્ત્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્યક્રાણિ ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોસમાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ‘ચત્તારિ પુવ્વકોડીઈં અવ્મહિયાઈં’ ચત્તસ્રમિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિક્રાણિ ‘એવહયં કાલં સેવેજ્જા’ એતાવત્કાલપર્યન્તં સેવેત, સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતિં નારકગર્તિં ચ ‘એવહયં કાલં ગરૂરાગઈં કરેજ્જા’ એતાવત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનંચાગમનં ચ કુર્યાત્ સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક્ક ઇતિ એવં પ્રકારેણ ઔધિકેષુ સમાન્યેષુ નારકેષુ ઔધિકસ્ય સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિરથ ઉપપાતઃ કથિતઃ । અયમેવ ઇહ પ્રથમો ગમઃ ૧ ।

પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાગ્ગસન્નિપંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે ! જે મલિણે જહન્નકાલદ્વિહરયણપ્પમાપુઢવીનેરણ્ણુ ઉવ્વવ્વજ્જિત્તણં પર્યાપ્પસંરુપેયવર્ષાપુક્ક-

નારક હોના યહી અષ્ટ ભવ ગ્રહણ હૈ, હસકે બાદ વહ ૯૦૦ ભવ મેં તો મનુષ્ય હો હી જાતા હૈ તથા-‘કાલાદેસેણ’ કાલ કી અપેક્ષા સે ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈં’ જવન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૧૦ હજાર વર્ષ તક ઓર ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાલતક ઉસ ગતિ કા ઉસકે દ્વારા સેવન હોતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક ઉસકા ગમના ગમન હોતા હૈ, હસ પ્રકાર સે ઔધિક સામાન્ય નારકો મેં ઔધિક સંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કા યહ ઉપપાત કહા ગયા હૈ । યહીં પ્રથમ ગમ હૈ ॥૧॥

અવ ગૌતમ પ્રસુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાગ્ગસન્નિપંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે ! જે મલિણે જહન્નકાલદ્વિહરય-

આઠ વાર તિર્યચ્ચ અને નારક થવું એજ અષ્ટભવ ગ્રહણ છે, તે પછી તે ૯ નવમાં ભવમાં મનુષ્ય થઈ જાય છે. તથા ‘કાલાદેસેણ’ કાળની અપેક્ષા એ ‘જહન્નેણ દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમવ્મહિયાઈં’ જવન્યથી એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૧૦ હસ હજાર વર્ષ સુધી અને ‘ઉક્કોસેણં ઉક્કુષ્ઠથી ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ચાર પૂર્વ કોટી અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધી તે ગતિનું તેઓ સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેનું ગમના ગમન થાય છે. આ રીતે ઔધિક સામાન્ય નારકોમાં ઔધિક સંજ્ઞિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચનો જે આ ઉપપાત કહેલ છે તેજ આ પહેલો ગમ છે. ૧

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુનેમચ્ચેવું પૂછે છે કે-‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાગ્ગસન્નિપંચિદિયતિરિક્કલ્લજોણિણં મંતે ! જે મલિણે જહન્નકાલદ્વિહરયણપ્પમા-

संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त । यो भव्यो जघन्यकालस्थितिकरत्न-
प्रभापृथिवीनैरयिकेषु उत्पत्तुम् 'से णं भंते ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' स
खलु भदन्त ! क्रियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा'
हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा' जघन्येन दशवर्षसह-
स्रस्थितिकेषूत्पद्येत, 'उक्कोसेण वि दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेणा-
ऽपि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषूत्पद्येत इति । 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया
उववज्जंति' ते खलु भदन्त ! जीवाः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका एकसमयेन एक-
स्मिन् समये क्रियन्तः—क्रियत्संख्यकाः समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'एवं
सोचेव' इत्यादि, 'एवं सोचेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो' एवं स एव

णप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' हे भदन्त ! संख्यात वर्ष की
आयुवाला पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च जो जघन्य काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा
पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ! केवइय काल-
द्विइएसु उववज्जेज्जा' सो हे भदन्त ! वह कितने काल की स्थितिवाले
नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से
कहते हैं—'गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा'
उक्कोसेण वि दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा' हे गौतम ! वह
जघन्य से जिनकी स्थिति १० हजार वर्षकी है उनमें उत्पन्न होता
है और इसी प्रकार से उत्कृष्ट से भी जिनकी स्थिति १० हजार वर्षकी
है उनमें वह उत्पन्न होता है 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया
उववज्जंति' अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! संज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर
में प्रभु कहते हैं—'एवं सो चेव' इत्यादि—हे गौतम ! इस विषय में

पुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए' डे भगवन् संख्यात वर्षानी आयुवाणा डे
पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च जघन्य कालनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेभां
उत्पन्न थवाने योग्य छे. 'से णं भंते ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' डे
भगवन् ते डेटला कालनी स्थितिवाणा नैरयिकेभां उत्पन्न थाय छे ?
आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु गौतमस्वामीने डडे छे डे—गोयमा ! जहण्णेणं दसवास-
सहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा, उक्कोसेणं वि दसवाससहस्सद्विइएसु उववज्जेज्जा डे
गौतम ! ते जघन्यथी नेनी स्थिति १० हस डुअर वर्षानी छे तेओभां
उत्पन्न थाय छे. तेभज्ज उत्कृष्टथी पणु नेभनी स्थिति १० डुअर वर्षानी
डोय तेओभां उत्पन्न थाय छे 'ते णं भंते जीवा एगसमएणं केवइया उवव
ज्जंति' गौतमस्वामी प्रभुने पूछे छे डे—डे भगवन् संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च
थोनिवाणा ते एवे ओक समयभां डेटला उत्पन्न थाय छे ?
आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु डडे छे डे—एवं सो चेव' इत्यादि डे गौतम !
आ विषयभां अडियां ते पडेदे। गम संपूर्ण रीते समज्जे

પ્રથમો ગમો નિરવશેષો મણિતત્વઃ, તથાદિ-પ્રકરિમન્ સમયે કિયન્ત ઉત્પન્ને
 હત્યસ્વ પ્રકરણ જઘન્યેન એકો વા દ્વી વા ત્રયો વા સમુન્વપન્તે, ઉન્કર્ષતઃ
 સંખ્યાતા વા અસંખ્યાતા વા સમુત્પન્ને હત્યુત્તરમ્ । એવં તેષાં જીવાનાં શરીરગત-
 કીદશસંહનનમિતિ પ્રકરણ્ય પદ્ધિવિધમપિ વત્તકરૂપમનાગચાદિકં સંહનનમિ-
 ત્યુત્તરમ્ । શરીરાવગાહના-જઘન્યેના અંગુલયાસંખ્યેયમામપરિમિના, ઉત્કર્ષેણ ધેક-
 સહસ્રયોજનપરિમિતેતિ । તથા-તેષાં જીવાનાં શરીરગતં સંસ્થાનં કીદશમ્ । ક્ષિતિ
 પ્રકરણ્ય સમચતુરસ્રસંસ્થાનાદિકં પદ્ધિવિધમપિ સંસ્થાનં મનોવારકાયરોગાન્નિવા અપિ
 ભવન્તિ એતદ્વ્યતિરિક્તમુપયોગાદિકમ્ અસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષ્ક્રમકરણગતં

યહાં પર વહી પ્રથમ ગમ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે ફલ જેના વ્યાપિયે, જેસે-એક
 સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હું-તો હમ પ્રકરણ કા-ઉત્તર એસા હે કિ
 એકસમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન તક ઉત્પન્ન હોતે હું
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન હોતે હું. તથા હનકે
 શરીર છહોં પ્રકાર કે સંહનન વાલે હોતે હું, હનકે શરીર કી અવગાહના
 જઘન્ય સે અંગુલ કે અસંખ્યાતાવે ભાગ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 એક હજાર યોજન પ્રમાણ હોતી હૈ, હનકે શરીર કા સંસ્થાન ૬ હોં
 પ્રકાર કે સમચતુરસ્ર આદિ સંસ્થાનો વાલે હોતે હું । હનકે ૬ હોં
 હેશ્યાપે હોતી હૈ ત્રીનોં પ્રકાર કી સમ્યગ્ મિથ્યા ઓર મિશ્ર ચે દષ્ટિવાં
 હોતી હૈ । ત્રીન જ્ઞાન ઓર ત્રીન અજ્ઞાન મજના સે હોતે હું । મનોયોગ,
 વચનયોગ ઓર કાયયોગ ચે ત્રીનોં યોગ હોતે હું । હમ કથન કે

જેમકે—એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર
 એવો છે કે—એક સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી
 ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય
 છે. તથા તેઓના શરીર છએ સંહનનવાળા હોય છે. તેઓના શરીરની
 અવગાહના જઘન્યથી આંગળના અસંખ્ય તમાં ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી
 એક હજાર યોજન પ્રમાણ વાળી હોય છે. તેઓના શરીરનું સંસ્થાન સમ-
 ચતુરસ્ર વિગેરે ૬ છએ પ્રકારવાળું હોય છે તેઓને છએ દેશ્યાઓ હોય
 છે. સમ્યગ્, મિથ્યા અને મિશ્ર એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની તેઓને દષ્ટિ હોય
 છે. ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. મનોયોગ, વચનયોગ
 અને કાયયોગ આ ત્રણે યોગ તેઓને હોય છે, અર્થાત્ તેઓ ત્રણે યોગવાળા

सर्वमपि चात्र ज्ञातव्यम्, अतएव कथितम्—‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ इति । क्रियत्पर्यन्तं प्रथमो गमोऽत्र भणितव्यः ? इत्याह—‘जाव’ इत्यादि । ‘जाव’ यावत् ‘कालादेसेणं’ इत्यादि सेवना-गत्यागतिसूत्रं नायाति-तावदिति । तदेव सूत्रमाह—‘कालादेसेणं’ इत्यादि, ‘कालादेसेणं’ कालादेशेन-कलप्रकारेण कालमाश्रित्येत्यर्थः ‘जघन्नेणं’ जघन्येन ‘दसवाससहस्साइ’ दशवर्ष-सहस्राणि ‘अंतोमुहुत्तममहियाइं अन्तमुहूर्ताभ्यधिकानि—अन्तमुहूर्ताधिकदशसहस्र-वर्षपर्यन्तम्, तथा—‘उक्कोसेणं उत्पेणं ‘चत्तारि पुव्वकोडीओ’ चतस्रः पूर्वकोटयः चतुः कोटिपूर्वाणि ‘चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्महियाओ’ चत्वारिंशतां वर्ष-सहस्रैरभ्यधिकाः, चत्वारिंशत्सहस्रवर्षाधिकवदुः कोटिपूर्वपर्यन्तमिति, ‘एवइयं कालं’ एतावन्तं कालम्—पूर्वप्रदर्शितकालपर्यन्तम् ‘सेवेज्जा’ सेवेत, सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियं तिर्यग्योनिं नारकयोनिं च तथा—‘एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा’ एतावत्काल-पर्यन्तमेव स तत्र गत्यागती-गमनागमने कुर्यादिति द्वितीयो गमः ॥२॥

अतिरिक्त और जो उपयोग आदि सम्बन्धी कथन है वह सब असंज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक के प्रकरण में जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये, इसी अभिप्राय को लेकर सूत्रकार ने ‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ ऐसा सूत्रपाठ कहा है, ‘जाव काला देसेणं’ कि जब तक कालादि को लेकर सेवना एवं गति आगति का कथन नहीं आजाता है—तब तक प्रथम गम यहां सम्पूर्ण कहलेना चाहिये, वह काल की अपेक्षा लेकर कथन इस प्रकार से है—काल की अपेक्षा वह जघन्य से एक अंतमुहूर्त अधिक १० हजार वर्ष तक उस गति का सेवन करता है और उत्कृष्ट से ४० हजार वर्ष अधिक चार कोटि पूर्व तक वह उस गति का सेवन करता है और जघन्य एवं

डोय छे. आ कथन शिवायतुं उपयोग विगेरे संभंधीतुं ने कथन छे. ते तमाभ असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यना प्रकरणभां ने प्रमाणे कडेवामां आवेद छे. तेज प्रमाणे अडियां यत्तु समज्जुं. आञ् अभिप्रायथी सूत्रकारे ‘एवं सो चेव पढमो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ आ प्रमाणे सूत्रपाठ कही छे. ‘यावत् ‘कालादेसेणं’ अने ते यावत् काला देश सुधी ओटदे के न्यां सुधी काल विगेरेने लधने सेवना अने गति आगतिनुं कथन आवतुं नथी. त्यां सुधीने। पडेवे। गम अडियां पूरे पूरे। समज्जेवे। कालनी अपेक्षाअे ते जघ-न्यथी ओक अंतमुहूर्त अधिक १० दस हजार वर्ष सुधी ते गतिनुं सेवन करे छे. अने उत्कृष्टथी ४० याणीस हजार वर्ष अधिक चार कोटि पूर्व सुधी

તૃતીયગમં દર્શયિતુમાહ—‘સો ચેવ’ इत्यादि, ‘सो चैव उक्कोसकालद्विहएसु उववन्नो’ स एव पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्क प च्छेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो यदि उत्कर्ष-स्थितिकरत्नप्रभानैरयिकेषु उत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं सागरोवमद्विहएसु’ जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु नारकेषूपघेत, ‘उक्कोसेण वि’ उत्कर्षेणापि ‘सागरोवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूपघेत, ‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवसाणाओ सो चैव पढमो गमो णेयव्वो’ अवशेषः परिमाणादिको भवादेशपर्यस्तानकः स एव प्रथमो गमो नेतव्वः, ‘ते खलु जीवा

उत्कृष्ट से पूर्वोक्तानुसार ही वह इतने काल तक गमनागमन करता रहता है, ऐसा यह द्वितीय गम है ।

तृतीय गम इस प्रकार से है—‘सो चैव उक्कोसकालद्विहएसु उववन्नो’ वही पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क पश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा के नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है तो ‘जहन्नेणं सागरोवमद्विहएसु’ वह जघन्य से जिनकी स्थिति एक सागरोपम की होती है उन नारकों में उत्पन्न होता है, और ‘उक्कोसेणं वि’ उत्कृष्ट से भी ‘सागरोवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ जिनकी स्थिति एक सागरोपम की होती है उनमें उत्पन्न होता है, ‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवसाणो सो चैव पढमो गमो णेयव्वो’ इस कथन के अतिरिक्त और जो परिमाण आदि द्वार सम्बन्धी भवादेश तक का कथन है वह भी प्रथम गमक जैसा ही

તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. તથા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી પહેલા દૃશ્યા પ્રમાણે જ તે એટલા કાળ સુધી ગમના ગમન કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણે આ ખીલે ગમ છે. ૨

ત્રીલે ગમ આ પ્રમાણે છે—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહૃપસુ ઉવવન્નો’ તે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળો પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલો જીવ જે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય તો ‘જહન્નેણં સાગરોવમદ્વિહૃપસુ’ તે જઘન્યથી જેની સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય છે. તે નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉક્કોસેણં વિ.’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ ‘સાગરોવમદ્વિહૃપસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ જેમની સ્થિતિ એક સાગરોપમની હોય છે તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અવસેસા પરિમાણાદીઓ ભવાદેસપજ્જવસાણા સો ચેવ પઢમો ગમો ણેયવ્વો’ આ કથન શિવાયતું પરિમાણ આદિ દ્વાર સંબંધીતું ભવાદેશ સુધીતું જે કથન છે. તે પણ પહેલા ગમક પ્રમાણે જ છે.

एकमसये कियन्त उत्पद्यन्ते, इत्यादि प्रश्नोत्तररूपपरिमाणद्वारादारभ्य भवादेश सूत्रपर्यन्तः प्रथमगमवदेव वक्तव्यः, स खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः प्रथमं ततो मृत्वा नारको जातः पुनरपि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः एवं क्रमेण स जीवः कियत्कालपर्यन्तं तिर्यगगतिं नारकगतिं च सेवेत कियत्कालपर्यन्तं च गमनागमने कुर्यादित्येवं विषयकः प्रश्नः । गौतम ! भवादेशेन जघन्येन भवद्वयपर्यन्तम् उत्कृष्टतोऽष्ट भपग्रहणपर्यन्तं सेवेत गमनागमने च कुर्यादिति भवादेशान्त उत्तरम् । कियत्पर्यन्तं प्रथमो गमोऽत्र वक्तव्यस्तत्राह—‘जात्र’ इत्यादि, ‘जात्र’ यावत् ‘कालादेसेणं’, इत्येवं रूपं सूत्रमायाति तावत् प्रथमो गमो विज्ञेय इति । तदेवाह—‘कालादेसेणं’ इत्यादि, ‘कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमव्भहियं’

है जैसे वे जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इस प्रकार के परिमाण द्वार से लेकर भवादेशद्वार तक प्रथम गम के वक्तव्यतानुसार ही कथन करना चाहिये जैसे वही संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जब अपनी पर्याय से भरकर नारक हो जाता है और फिर वहाँ से निकल कर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक हो जाता है, तो इस क्रम से वह जीव कितने काल तक तिर्यगगति और नारकगति का सेवन करता है और कितने कालतक इस प्रकार गमनागमन करता रहता है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! भव की अपेक्षा से वह जघन्य रूप में दो भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करने तक उस गति का सेवन करता रहता है और गमनागमन करता रहता है, और ‘कालादेसेणं’ काल की अपेक्षा ‘जहन्नेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमव्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाहं’

जेभके-ते एवो जेक समयभां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रकारना परिभाषा द्वारथी लधने लव देश द्वार सुधी पडैला गमकभां कला प्रमाणे ज कथन करवुं. जेभके ते संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणे एव ज्यारे पोतानी पर्यायथी भरीने नारक थरुं जय छे. अने पाछे त्यांथी नीकणीने पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनि थाय छे. तो आ कभथी ते एव डेटला काण सुधी तिर्यग्य गति अने नारक गतिनुं सेवन करे छे ? अने डेटला काण सुधी आरीते गमनागमन-अवर जवर करतो रहे छे. आ प्रश्नना उत्तरमा प्रभु कडे छे डे-डे गौतम ! लवनी अपेक्षाये जघन्य रूपथी ते जे लवने अहणु करतां सुधी अने उत्कृष्टथी आठ लवोने अहणु करतां सुधी ते गतिनुं सेवन करता रहे छे. अने गमनागमन-अवर जवर करता रहे छे. अने ‘कालादेसेणं’ काणनी अपेक्षाथी ‘जहन्नेणं सागरोवमं अंतोमुहुत्तमव्भहियं उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाहं’

કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, જઘન્યેન સાગરોપમમન્તર્મુહૂર્ત્તાભ્ય-
ધિક્રમ્ અન્તર્મુહૂર્ત્તાધિકસાગરોપમકાલપર્યન્તં સેવેત ગમનાગમને ચ કુર્યાદિતિ ।
'ઉવકોસેણ' ઉત્કર્ષેણ 'ચત્તારિ સાગરોવમાઈ' ચત્તારિ સાગરોપમાણિ, 'ચઊર્હિ
પુન્વકોડીહિ' અન્મહિયાઈ' ચત્તસ્રભિઃ પૂર્વકોટિભિરભ્યધિક્રાણિ 'એવહ્યં કાલં
સેવેજ્જા' એતાવત્કાલપર્યન્તં સંક્ષિપ્ત્વેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા
રત્નપ્રભાદિપૃથિવીનારકગતિં ચ સેવેત, તથા- 'એવહ્યં કાલં ગહરાગઈ કરે
જ્જા' એતાવત્કાલપર્યન્તં ગત્યાગતી-ગમનાગમને કુર્યાદિતિ તૃતીયો ગમઃ ।૩।

અથ ચતુર્થ ગમં નિરૂપયતિ- 'જહન્નકાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ,

'જહન્નકાલદ્વિહ્યપજ્જત્તસંસ્થેજ્જવાસાઉપસણિપંચિન્દિયતિરિક્વજોણિ એ ણ
મંતે !' જઘન્યકાલસ્થિતિક્રપર્યાપ્તસંસ્થાતવર્ષાયુષ્કસંક્ષિપ્ત્વેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ

ચઊર્હિ પુન્વકોડીહિ અન્મહિયાઈ' વહ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત
અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર
સાગરોપમ કાલ તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ
તક વહ ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ, તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વહ સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ગતિ કા ઓર રત્નપ્રભા આદિ
નારક ગતિ કા જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ તક
ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાલ તક સેવન
કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ પર્યન્ત ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ એસા
યહ તૃતીય ગમ હૈ ।૩।

અવ સૂત્રકાર 'જહન્નકાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા ચતુર્થ ગમ
કા નિરૂપણ કરતે હૈ-હસમે ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ- 'જહન્નકાલ-

ચઊર્હિ પુન્વકોડીહિ અન્મહિયાઈ' તે જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક
એક સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ૪ પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરો
પમ કાળ સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલાજ કાળ સુધી તે ગમના
ગમન-અવર જવર કરતા રહે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે-તે સંજ્ઞી
પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક એનિવાળો એવ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક ગતિનું અને રત્નપ્રભા
વિગેરે નારક ગતિનું જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ
સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધી સેવન
કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી ગમનાગમન-અવર જવર કરતા રહે છે.

આ પ્રમાણે આ ત્રીજો ગમ છે.

હવે સૂત્રકાર 'જહન્ન કાલદ્વિહ્યં' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા ચોથા ગમનું
નિરૂપણ કરે છે-તેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'જહન્નકાલદ્વિહ્ય

खलु भदन्त ? 'जे भविण्' यो भव्यो-भवितुं योग्यः 'रयणप्पभापुढवीनेरइएसु' रत्नप्रभानामकरुणारकपृथिवीसम्बन्धिषु नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उपपत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु भदन्त ! जीवः 'केवइयकालट्टिइएसु' कियत्कालस्थितिमत्सु नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उक्कोसेणं सागरोवमट्टिइएसु नेरइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत । 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते जघन्यकाल-स्थितिकसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः जीवाः खलु भदन्त ! एकसमयेन एकस्मिन् समये इत्यर्थः, क्रियन्तः-क्रियत्संख्यका उत्पद्यन्ते-हे गौतम ! जघन्येन एको वा

ट्टिइयपज्जतसंखेज्जवासाउय सण्णिपच्चिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !' हे भदन्त ! जघन्यकाल की स्थितिवाला पर्याप्त संख्यातवर्ष की आयु वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव 'जे भविण् रयणप्पभा पुढवीनेरइएसु 'जो रत्नप्रभा पृथिवी संबन्धी नारकों में उत्पन्न होने योग्य है 'से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वह कितने वर्ष की आयुवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम । 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु' वह जघन्य से दस हजार वर्ष की स्थिति वाले नैरयिकों में और 'उक्को-सेणं' उत्कृष्ट से सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते ! जीवा' एग समएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! वे जघन्य काल की स्थिति वाले संज्ञीपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?

पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसण्णिपच्चिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते । हे भगवन् जघन्य कालणी स्थितिवाणा पर्याप्त संख्यात वर्षणी आयुधवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य एव 'जे भविण् रयणप्पभापुढवीनेरइएसु' रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोमां उत्पन्न थवाने योग्ये छे, 'से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' ते केटला वर्षणी आयुवाणा नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-गोयमा ! हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु' जघन्यथी ते दस हजार वर्षणी स्थितिवाणा नैरयिकोमां अने 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टथी सागरोपमणी स्थितिवाणा नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे, इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे के-'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे भगवन् जघन्य कालणी स्थितिवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्येथेथेथेनिवाणा ते एवे अके समयमां केटला उत्पन्न थाय छे ? आ

દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંરુચતા વા અસંરુચાતા વા એકસ્મિન્ સમયે તે જીવા નરકાવાસે સમુત્પદ્યન્તે इत्युत्तरम् एतदेव दर्शयति—‘अवसेसो सो चेव गमओ’ अवशेषः स एव गमो वक्तव्यः प्रथमगमे यथा उत्पादादिकं कथितम् तथैव इहापि सर्वमध्ये तव्यम् इति । पूर्वगमापेक्षयाऽस्य चतुर्थगमस्य यद्वैलक्षण्यं तत् स्वयमेव दर्शयति—‘नवरं इमाहं अद्दृ णाणत्ताहं’ नवरमिमानि—वक्ष्यमाणानि अष्ट नानात्वानि, वैलक्षण्यानि ज्ञातव्यानि, उत्पादादित आरभ्य अनुबन्धान्तं सर्वम् इहापि चतुर्थगमे प्रथमगमवदेव ज्ञातव्यम्, तथाप्यत्र पूर्वगमापेक्षया वक्ष्यमाणविषयेषु वैलक्षण्यमष्ट-संरुपाकमत्रसेयम्, तथाहि—‘सरीरोगाहणा’ शरीरावगाहना ‘जहन्नेणं अंगुलस्स-

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! एक समय में वे जीव नारकावास में जघन्य से तो एक या दो या तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संरुचांत अथवा असंरुचात तक उत्पन्न होते हैं । ‘अवसेसो सो चेव गमओ’ अवशेष वही गमक वक्तव्य है—प्रथम गम में जैसे—उत्पाद आदिक कहे गये हैं वैसे ही यहाँ पर वे सब कहलेना चाहिये, पूर्व गम की अपेक्षा इस चतुर्थ गम में जो भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं ही ‘नवरं’ इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा प्रकट करते हैं—‘नवरं इमाहं अद्दृ णाणत्ताहं’ यद्यपि उत्पाद द्वार से लेकर अनुबन्ध द्वार तक का सब विषय इस चतुर्थ गम में प्रथम गमके जैसा ही है—फिर भी यहाँ पूर्व गम की अपेक्षा से वक्ष्यमाण विषयों में इन आठ बातों को लेकर भिन्नता है—जो इस प्रकार से है—‘सरीरोगाहणा’ यहाँ

પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! તે એક સમ-
યમાં નરકાવાસોમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી ઉત્પન્ન
થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત સુધી ઉત્પન્ન થાય છે,
‘અવસેસો સો ચેવ ગમઓ’ બાકીનું તે પહેલું જ ગમક કહી લેવું. અર્થાત્
પહેલા ગમમાં અસંખી ગમમાં ઉત્પાત વિગેરે કહેવામાં આવેલ છે, તેજ
પ્રમાણે અહિયાં તે સઘણું કથન કહેવું જોઈએ. પહેલા ગમ કરતાં આ ચોથા
ગમમાં જે ભિન્નપણું છે, તે સૂત્રકાર પોતેજ ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા
પ્રગટ કરે છે.—‘નવરં ઇમાહં અદ્દૃ ણાણત્તાહં’ જે કે ઉત્પાતદ્વારથી લઈને
અનુબંધ દ્વાર સુધીના તમામ વિષય આ ચોથા ગમમાં પહેલા ગમમાં કહ્યા
પ્રમાણે જ છે. તેા પણ અહિં પહેલા ગમ કરતાં આગળ કહેવામાં
આવનારા વિષયોમાં આ આઠ બાબતોમાં ભિન્નપણું છે. તે આ

असंखेज्जहभागं' जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागात्मिका, 'उक्कोसेणं धणुहपुहुत्तं' उत्कर्षेण धनुःपृथक्त्वम् प्रथमगमे तेषां जीवानां शरीरसंबन्धिन्यवगाहना असंज्ञिवद् जघन्यतो अंगुलस्यासंख्येयभागात्मिका कथिता उत्कृष्टतस्तु योजनसहस्रपरिमिता शरीरावगाहना निरूपिता इह तु जघन्यतः पूर्वोदीरितैव शरीरावगाहना उत्कृष्टतस्तु धनुःपृथक्स्वरूपा द्विधनुरारभ्य नवधनुः पर्यन्ता १ । तथा-लेख्यायामपि वैलक्षण्यम्—'लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ' लेख्या स्तिस्र आदिमाः कृष्णनीलकापोत्तिकाः २ । दृष्टिविषये—'णो सम्मदिट्ठी' नो सम्यग् दृष्यः, अपित्तु- 'मिच्छादिट्ठी' मिथ्यादृष्टय एते 'णो सम्मामिच्छादिट्ठी' नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, न मिथ्रदृष्टयोऽपि ते भवन्ति ३ । 'णो णाणी' नो ज्ञानिन एते जीवा, 'दो अन्नाणा

शरीरावगाहना 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जहभागं' जघन्य से तो अंगुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण है, और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से वह 'धणुहपहुत्तं' धनुषपृथक्त्व है—२ धनुष से लेकर नौ धनुष तक की है, प्रथम गम में उन जीवों की शरीरावगाहना असंज्ञी जीवों के शरीरकी अवगाहना के जैसी 'जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से एक हजार योजन प्रमाण कही गयी थी और यहां वह जघन्य से अंगुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण और उत्कृष्ट से २ धनुष से लेकर ९ धनुष तक की कही गयी है इस प्रकार यह अवगाहना की अपेक्षा भिन्नता है १ तथा लेख्या की अपेक्षा भिन्नता इस प्रकार से है—'लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ' यहां आदि की ३ लेख्याएँ होती हैं २, दृष्टि के विषय में ये सम्यग्दृष्टि और सम्यग् मिथ्यादृष्टि नहीं होते हैं

प्रमाणे छे—'शरीरागाहणा' अडियां शरीरनी अवगाहना 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जहभागो' जघन्यथी तो आंगणना असंख्यातमा भाग प्रमाणे छे, अने 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टथी ते 'धणुहपुहुत्तं' धनुष पृथक्त्व छे. अर्थात् २ धनुषथी लधने ६ नव धनुष सुधीनी छे, पडेला गममां ते एवेना शरीरनी अवगाहना असंज्ञी एवेना शरीरनी अवगाहना प्रमाणे जघन्यथी आंगणना असंख्यातमां भाग प्रमाणे अने उत्कृष्टथी ओके हुन्ना २ योजन प्रमाणुनी कही छे अने अडियां ते जघन्यथी आंगणना असंख्यातमां भाग प्रमाणे अने उत्कृष्टथी २ छे धनुषथी लधने ६ नव धनुषनी कही छे. आ रीते अवगाहना संभंधी लिन्नपणुं छे. १ तथा लेख्या संभंधी लिन्नपणुं आ प्रमाणे छे.—'लेस्साओ तिन्नि आदिल्लाओ' अडियां पडेली त्रयु लेख्याओ डोय छे. २ दृष्टिना संभंधमां संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तियंथो सम्यग् दृष्टि, अने सम्यग्मिथ्या दृष्टिवाणा डोता नथी पणु मिथ्यादृष्टिज डोय

નિયમ' દ્વે અજ્ઞાને નિયમતો મત્યજ્ઞાનં શ્રુતાજ્ઞાનં ચેતિ તેષાં જીવાનામિતિ ૪ ।
 'સમુગ્ધાયા અદિલ્લા તિન્નિ' સમુદ્ઘાતા આદિમા સ્ત્રયઃ વેદનાક્રપાયમારણાન્તિકાઃ
 ૫ । 'આઠં અજ્ઞવસાણં અણુબંધો ય જહેવ અસન્નીણં' આયુરધ્યવસાનમનુવન્ધશ્ચ યથૈ-
 વાસંજિતામ્ તથયા-આયુર્જઘન્યતોઽન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહૂ-
 ર્તમ્ ૬ । અધ્યવસાનાનિ ચાસંખ્યાતાનિ ચાઽપશસ્તાન્યેવ ૭ । અનુવન્ધશ્ચ જઘન્યોત્કૃ-
 ષ્ટાઽધ્યામન્તર્મુહૂર્તમિતિ આયુરધ્યવસાનાનુવન્ધાઃ ચતુર્થગમોક્તા અસંજિતદેવ ઉદાહર-
 ણીયા ઇતિ । 'અવસેસં જહા પઠમગમણ' અવશેષમ્-એતદ્વિન્નં સર્વં યથા-પ્રથમગમકે
 કથિતં તથૈવ ઇદાપિ જ્ઞાતવ્યમ્ હે મદન્ત । પ્રથમં જઘન્યકાલસ્થિતિક સંજિપશ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યોનિકસ્તતો મૃત્વા નારકો જાતઃ તતઃ પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય સંજિપશ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યોનિકઃ એવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલપર્યન્તં તિર્યગર્તિ નારકર્તિ ચ સેવેત ક્રિય-

ક્ષિન્તુ મિથયા દૃષ્ટિ હી હોતે હૈં ૩ 'જો જાણી' યે જ્ઞાની નહીં હોતે હૈં
 'દો અજ્ઞાણા નિયમં' મત્યજ્ઞાન એવં શ્રુતાજ્ઞાન એસે ચે નિયમ સે દો
 અજ્ઞાન વાલે હોતે હૈં- 'સમુગ્ધાયા આદિલ્લા તિન્નિ' આદિ કે ૩ યહા
 સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । ડનકે નામ વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક હૈં ।
 આઠં અજ્ઞવસાણં અણુબંધો ય જહેવ અસન્નીણં' અસંજી જીવોં કે
 જેસા યહાં આયુ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે'
 મી અન્તર્મુહૂર્ત કી હૈં અધ્યવસાન યહાં અસંખ્યાત હૈં, પરન્તુ વે સબ અપ્ર-
 શસ્ત હોતે હૈં અનુવન્ધ જઘન્ય સે એક અન્તર્મુહૂર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 મી અન્તર્મુહૂર્ત કા હૈં, 'અવસેસં જહા પઠમગમણ' હન સે મિથ્ઞ ઓર
 સબ કથન પ્રથમ ગમક મેં કહે અનુસાર યહાં જાનના ચાહિયે,

અબ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-હે મદન્ત । જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ
 વાલા વહ સંજીપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ અપની ગૃહીત પર્યાય સે ભરકર

છે. ૩ 'જો જાણી' આ જીવે જ્ઞાની હોતા નથી. દો અજ્ઞાણા નિયમં' મતિ
 અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ પ્રમાણેના બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે, 'સમુગ્ધાયા
 આદિલ્લા તિન્નિ' અહિયાં પહેલાના ૩ ત્રણ સમુદ્ઘાતો એટલે
 કે વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો હોય છે. 'આઠં
 અજ્ઞવસાણં અણુબંધો ય જહેવ અસન્નીણં' અસંજી જીવે પ્રમાણે અહિયાં
 આયુ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિનું છે,
 અહિયાં અધ્યવસાન અસંખ્યાત છે. પરંતુ તે બધા અપ્રશસ્ત હોય છે.
 અનુબંધ જઘન્યથી એક અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોટિનું
 છે. 'અવસેસં જહા પઠમગમણ' આ શિવારતું આકીનું તમામ કથન પહેલા
 ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે અહિયાં સમજવું.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે-હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની
 સ્થિતિવાળો તે સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ યોતે ધારણ કરેલ

त्कालपर्यन्तं च गमनागमने कुर्यादिति प्रश्नः पूर्वदेव इहापि करणीयः । उत्तरमाह—हे गौतम ! भवादेशेन जघन्यतो भवद्वयं सेवेत गमनागमने च कुर्यादिति उत्कृष्टतोऽष्टमवपर्यन्तं सेवेत गमनागमने च कुर्यादित्युत्तरम् । कियत्पर्यन्तं पूर्वप्रकरणमिहाध्येतव्यं तत्राह—‘जात्र कालादेशेण’ इत्यादि, ‘जात्र कालादेशेण’ यावत्कालादेशेन—कालप्रकारेण कालापेक्षयेत्यर्थः, ‘जहन्नेणं दसवाससहरसाइं अंतोमुहुत्तमब्महियाइं’ जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि ‘उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं’ उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि ‘चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्महियाइं’ चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तै रभ्यधिकानि, ‘एवइयं कालं सेवेज्जा,

नारक हुआ और वहाँ से निकल कर वह पुनः जघन्य काल की स्थिति वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च ही गया तो इस क्रम से वह कब तक उस तिर्यग्गति और नरकगति का सेवन करता है और कबतक वह उन गतियों में गमनागमन किया करता है इसके उत्तर में प्रभु करते हैं— हे गौतम ! भवादेश से वह क्रम से कम दो भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करने तक उस गति का सेवन करता है और गमनागमन करता रहता है, सो इस प्रकार का यह कथन इस प्रश्न के उत्तर में कालादेश सूत्रनक ग्रहण करके कहलेना चाहिये अर्थात् काल की अपेक्षा से वह क्रम से कम अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्ष तक और उत्कृष्ट से ‘चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्महियाइं’ चार अन्तर्मुहूर्त्त अधिक चार सागरो-

पर्यायथी भरीने नारक थाय अने त्यांथी नीकणीने ते इरीथी जघन्य काणनी स्थितिवाणे। संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च थधं जय तो आ इमथी ते कथां सुधी अये तिर्यञ्चगति अने नारक गतिनुं सेवन करे छे ? अने ते आ गतियोमां कथां सुधी गमनागमन—अवर जवर करता रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—हे गौतम ! भवादेशथी ते आछामां आछा जे भवोने ग्रहण करतां सुधी अने उत्कृष्टथी आठ भवोने ग्रहण करता सुधी ते गतिनुं सेवन करता रहे छे. अने गमनागमन करता रहे छे. आ प्रमाणेनुं आ कथन आ प्रश्नना उत्तरमां काणादेश सूत्र सुधी ग्रहण करीने कहेवुं जेधंअये. अर्थात् काणनी अपेक्षाअये ते आछामां आछुं अंतर्मुहूर्त्त अधिक दस उअर वर्ष सुधी अने उत्कृष्टथी ‘चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्महियाइं’ आर अंतर्मुहूर्त्त अधिक आर सागरोपम सुधी ‘एवइयं कालं सेवेज्जा’

‘एवह्यं कालं गहरागइं करेज्जा’ एतावत्कालं सेवेत, एतावत्कालं गत्यागती कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं सेवेत तथा—एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारक-
गतौ च गमनागमने कुर्यादिति चतुर्थो गमः । १४। अथ पञ्चमं गममाह—‘सो चेव’
इत्यादि, ‘सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो’ स एव जघन्यायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिको जीवः जघन्यकालस्थितिकेषु यदि उत्पन्नो भवेत् तदा—‘जहन्नेणं
दससहस्रद्विइएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु तथा—‘उक्को-
सेण वि दसवाससहस्रद्विइएसु’ उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु रत्नप्रभा-
नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उत्पद्येत—उत्पत्तिमुपलभेत । ‘ते णं भंते’ ते खलु भद-
न्त । जीवाः ‘एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ एक समयेन एकस्मिन् समये एव

પમ તક ‘એવહ્યં કાલં સેવેજ્જા’ હસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર
‘એવહ્યં કાલં, ગતિરાગઈં કરેજ્જા’ હસમેં ગમનાગમન કરતા રહતા હૈ,
એંસા યહ ચૌથા ગમ હૈ ।

પંચમ ગમ કા કથન હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ-
એસુ ઉવવન્નો’ હે ભદન્ત ! વહ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાલા સંજ્ઞી પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ યદિ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ વાલોં મેં ઉત્પન્ન
હોના યોગ્ય હૈ તો વહ જઘન્ય સે પ્રથમ પૃથિવી કે દશ હજાર વર્ષ કી
સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ
હસી પૃથિવીકે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો
જાતા હૈ, ગૌતમસ્વામી કા પ્રશ્ન —‘તે ણં ભંતે ! જીવા એગસમએણં
કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! વે જીવ રત્ન પ્રભા પૃથિવી કે નારકોં

તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને ‘એવહ્યં કાલં ગહરાગઈં કરેજ્જા’ એટલા
કાલ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણેના આ ચોથા ગમ છે.

હવે પાંચમાં ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ-
એસુ ઉવવન્નો’ હે ભગવન્ જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો. તે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્ય-
ગ્યોનિવાળો. એવે જો જઘન્યકાલની સ્થિતિવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે
તો તે જઘન્યથી પહેલી પૃથ્વીના દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં
ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે જોજ પૃથ્વીના દસ હજાર વર્ષની
સ્થિતિવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નને એવું પૂછે છે કે—‘તે ણં ભંતે ! જીવા એગસમ
એણં કેવહયા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે એવો રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં

रत्नप्रभानरकेषु कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः। उत्तरमाह—‘एवं सो चेव’ इत्यादि ‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ एवं स एव चतुर्थो गमो निरवशेषो भणितव्यः, तत्र रत्नप्रभादौ एकसमये ते जीवाः कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेण संख्याता वा असंख्याता वा इत्यादि चतुर्थगमवदेव उत्तरमिहापि अध्येतव्यम्, एवमेव शरीर-रावगाहनादिकं सर्वमेव प्रकरणं चतुर्थगमोक्तमेव इहापि वक्तव्यम्। कियत्पर्यन्तम् तत्राह—‘जाव कालादेसेणं’ इत्यादि, ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्तो नरकावासे उत्पद्यन्ते इत्यारभ्य भवादेशेन जघन्यतो भवद्वयम् उत्कृष्टतोऽऽभव-

में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ‘उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं—‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ हे गौतम ! यहां पर वही चतुर्थगम सम्पूर्ण से कहलेना चाहिये, इस प्रकार से उसके अनुसार रत्नप्रभा आदि में एक समय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न होते हैं। इसी प्रकार से यहां पर भी शरीर अवगाहना आदि के सम्बन्ध में भी सब कथन चतुर्थगम जैसा कहलेना चाहिये, और यह कथन कालादेश सूत्र तक यहां गृहीत किया गया है ऐसा जानना चाहिये, अर्थात् गौतम के ‘एक समय में कितने जीव नरकावास में उत्पन्न होते हैं’ इस प्रश्न से लेकर भवादेश से जघन्यरूप में दो भवों को ग्रहण करने तक वह उस गति का सेवन करता है और

एक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्ननां उत्तरमां प्रभु कडे छे के ‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ हे गौतम ! अडियां अरीते तेमां कइया प्रभाणु-रत्नप्रभा विगेरे पृथ्वीमां अेक समयमां जघन्यथी अेक अथवा अे अथवा त्रयु सुधी उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात उत्पन्न थाय छे. अेज रीते अडियां पयु शरीर अवगाहना विगेरेना संभंधमां पयु तमां कथन अथवा गममां कइया प्रभाणु समञ्ज देवुं. अने ते कथन कालादेश सूत्र सुत्री अडियां अडयु करेद छे. तेम समञ्ज देवु. अर्थात् ‘अेक समयमां डेटला नारक अेवो नरकावासमां उत्पन्न होय छे ?’ आ रीतना गौतम स्वामीना प्रश्नथी आरंभीने लवादेशथी जघन्यरूपमां अे लवो अडयु करतां सुधी ते अे गतिनुं सेवन करे छे. अने अेटलाज समय सुधी ते गमनागमन करे छे. अने उत्कृष्ट रूपथी ते आठ लवोने

ગ્રહાણિં इत्यर्थः, 'जहन्नेणं दसवाससहस्राइं अंतोमुहुत्तमव्महियाइं' जघन्यतो दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टतः 'चत्तालीसं वाससहस्राइं' चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि, 'चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अव्महियाइं' चतुर्भि-
रन्तर्मुहूर्त्तैरभ्यधिकानि 'एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गहरागइं करेज्जा' एतावत्कं कालं सेवेत्, एतावत्कं कालं गत्यागती कुर्यात् एतावत्-उपरोक्तकाल-
पर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत्, एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारक-
गतौ च गमनागमने कुर्यादिति पञ्चमो गमः ५ ।

अथ षष्ठं गममाह- 'सो चेव' इत्यादि, 'सो चेव' स एव जघन्यकालस्थितिकः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः 'उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो' उत्कृष्टकाल-
स्थितिकेषु रत्नप्रभानारकेषु उत्पन्नो भवेद्यदि तदा- 'जहन्नेणं सागरोवमद्विइएसु

इतने ही समय तक वह उसमें गमनागमन करता रहता है 'यहां तक का सब पाठ यहाँ कहलेना चाहिये तथा काल की अपेक्षा से वह जघन्य रूप में अन्तर्मुहूर्त्त अधिक दश हजार वर्षतक और उत्कृष्ट से चार अन्तर्मुहूर्त्त अधिक ४० हजार वर्ष तक उस गति का तिर्यग्गति और नारकगति का-सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता रहता है, ऐसा यह पांचवां गम है ।

छट्टा गम इस प्रकार से है-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-
हे भदन्त ! वही जघन्य काल की स्थिति वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-
निक जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले रत्नप्रभानारकों में उत्पन्न
होता है तो वह किनने वर्ष की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वह 'जहन्नेणं सागरोवमद्विइ-

અહણુ કરતાં સુધી તે ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલાજ સમય સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે. આ કથન સુધીના સઘળા પાઠ અહી કહી લેવો જોઈએ. તથા કાળની અપેક્ષાએ તે જઘન્ય રૂપથી અંતર્મુહૂર્ત અધિક હસ હજાર વર્ષ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર અંતર્મુહૂર્ત અધિક ૪૦ ચાળીસ હજાર વર્ષ સુધી તે ગતિનું એટલે કે તિર્યગ્ય ગતિનું અને નારકગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા જ સમય સુધી તેમાં તે ગમનાગમન કરતા રહે છે. આ પ્રમાણે આ પાંચમો ગમ છે.

હવે છટ્ટા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે-આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે-જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો જીવ જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તે કેટલા વર્ષની સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! 'જહન્નેણં સાગ-

‘उव्वज्जेज्जा’ जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूपद्येत, ‘उकोसेण वि सागरोवमद्विइएसु उव्वज्जेज्जा’ उत्कृष्टतोऽपि सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत, ‘ते णं भंते ! जीवा एगसमणं’ ते खलु भदन्त ! जीवा उत्कृष्टस्थितिक- रत्नप्रभानारकेषूपत्स्यमानाः रत्नप्रभानरकेषु एकसमयेन कियन्त उत्पन्ना भवन्ती ? ति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ एवं स एव चतुर्थो गमो निरवशेषो भणितव्यः एवमत्रापि चतुर्थगम- स्यैवायत्तिः करणीया चतुर्थे यथा कथितं तथैव इहापि ज्ञातव्यम् कियन्त एकसमयेन उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्पद्यन्ते उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा रत्नप्रभानारके जघन्यस्थितिकाः पञ्चे-न्द्रियतिर्यग्योनिका उत्पद्यन्ते, इत्यादि सर्वमेवोत्तरं चतुर्थगमवदेव द्रष्टव्यम् ।

एसु०’ उन नारकों में वहां उत्पन्न होता है कि जिनकी जघन्य स्थिति एक सागरोपम की है, और उत्कृष्ट स्थिति भी एक सागरोपम की है, गौतम के इस प्रश्न का कि’ उत्कृष्ट स्थितिवाले रत्नप्रभा नारकों में उत्पन्न होने वाले वे वहां रत्नप्रभा नरकों में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं’ उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं—‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ हे गौतम ! यहां वही चतुर्थगम सम्पूर्ण रूप से कहना चाहिये, अतः इसके अनुसार यहाँ पर इस प्रश्न के उत्तर में ऐसा कहलेना चाहिये कि रत्नप्रभा नरक के नारकों में वे जघन्य स्थिति वाले पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव एक समय में कम से कम एक अथवा दो तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से—संख्यात और असंख्यात

रोवमद्विइएसु०’ ते नारकेषु जघन्य स्थिति एक सागरोपमनी डाय अने उत्कृष्ट स्थिति यत्तु एक सागरोपमनी डाय तेयोषां ते उत्पन्न थाय छे. गौतमस्वामी प्रबुने पूछे छे डे-डे लगवन् उत्कृष्ट स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकेषु उत्पन्न थावा वाणा तेयो ल्यां रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकेषु एक समयमां डेटवा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रबु डडे छे डे—‘एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो’ हे गौतम ! अडियां ते येथे गम संपूणुं रीते डडेवे जेथे जेथी येथे गममां डहा अनु-सार अडियां आ प्रश्नना उत्तरमां जेवु डडेवुं जेथे जे-रत्नप्रभा पृथ्वीना नरकना नारकेषु जघन्य स्थितिवाणा पंचेन्द्रिय तिर्यग्येनिवाणा ते जेवे जेक समयमां जेथामां जेथे जेक अथवा जे अथवा त्रयु सुधी उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी-संख्यात अने असंख्यात सुधी उत्पन्न थाय छे.

ક્રિયત્પર્યન્તં ચતુર્થો ગમો વક્તવ્યસ્તત્રાહ —‘જાવ કાલાદેસેણ’ ઇત્યાદિ, સંહનનત આરમ્ભ્ય ‘કાલાદેસેણ’ ઇતિ સૂત્રમાયાતિ તદવધિ વિદ્નેયઃ, તથા ચ-ભવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટભવગ્રહણાનિ, ઇતિ પર્યન્તં સર્વમપિ વક્તવ્યતયા સંગ્રાહ્યમ્, ‘કાલાદેસેણ’ કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયં’ જઘન્યેન સાગરોપમાન્તર્મુહૂર્તાભ્યધિકમ્ ઉવ્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાનિ ‘ચઉર્હિ અંતોમુહુત્તેર્હિ અઞ્મહિયાઈ’ ચતુર્ભિરન્તર્મુહૂર્તૈરભ્યધિકાનિ, ‘એવઙ્ચં કાલં સેવેજ્જા, એવઙ્ચં કાલં ગઈમાગઈં કરેજ્જા’ એતાવન્તં કાલં સેવેત, એતાવન્તં કાલં ગત્યાગતી કુર્યાત્, એતાવત્કાલપર્યન્તં સ જઘન્યસ્થિતિક્રઃ સંક્ષિપ્તેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવો રત્નપ્રમાપૃથ્વીનરકે ગચ્છેત્ તતઃ પુન નિઃ-સૃત્ય તિર્યગ્ગતિમાગચ્છેદિત્યેવં રૂપેણાસેવનં ગમનાગમનં ચ ભવતીતિ ષષ્ઠો ગમઃ ।૬।

તક ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યહ ચતુર્ય ગમોક્ત કથન યહાં કહાં તક કા ગ્રહણ કરના ચાહિયે હસકે ઉત્તર મેં કહા ગથા હૈ કિ ‘જાવ કાલાદેસેણ’ અર્થાત્ સંહનન દ્વાર સે લેકર ‘કાલાદેસેણ’ હસ સૂત્ર તક કા કથન યહાં ગ્રહણ કરકે કહ લેના ચાહિયે, તથા ચ-ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ ભવોં કો ગ્રહણ કરને તક વહ જઘન્ય સ્થિતિવાલા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ ઉસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર હતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગમનાગમન કિયા કરતા હૈ, હસી પ્રકાર સે વહ કાલ કી અપેક્ષા ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયં’ કમ સે કમ એક અન્તર્મુહૂર્ત્ત સે અધિક એક સાગરોપમ તક ઓર અધિક સે અધિક ‘ઉવ્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ચઉર્હિં’ ચાર અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ચાર

આ રીતે ચે થા ગમનાં કહેલ કથન અહિયાં કયાં સુધીતું ગ્રહણ કરવું જોઈ એ.
આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે—‘જાવ કાલાદેસેણ’ અર્થાત્ સંહનન દ્વારથી લઈને ‘કાલાદેસેણ’ આ સૂત્ર કથન સુધીતું કથન અહિયાં ગ્રહણ કરીને કહેવું જોઈએ તથાચ ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી યે ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે જઘન્ય સ્થિતિ વાળો પચ્ચેન્દ્રિય યોનિવાળો ૭૫ એ તિર્યગ્ગતિતું અને નારકગતિતું સેવન કરે છે. અને એટલાજ કાળ સુધી તે તેમાં ગમના ગમન-અવર જવર કર્યા કરે છે. એજ રીતે તે કાળની અપેક્ષાએ ‘જહન્નેણ સાગરોવમં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયં’ ઓછામાં ઓછા એક અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક એક સાગરોપમ સુધી અને અધિકથી અધિક એટલે કે વધારેમાં વધારે ‘ઉવ્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ચઉર્હિં’ ચાર

जघन्यायुष्कस्य पञ्चेन्द्रियतिरश्चो रत्नप्रभादौ उत्पत्तिं निरूप्य साम्प्रतमुत्कृष्टा-
युष्कस्य तिरश्चो रत्नप्रभानरकादौ उत्पत्तिप्रकारं प्रदर्शयितुं माह—‘उक्कोस’ इत्यादि,
‘उक्कोसकालद्विहयपञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ।
उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याससंख्येवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !
‘जे भविए’ यो भव्यः ‘रयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए’ रत्नप्रभापृथिवी-
संबन्धिनैरयिकेषु उत्पत्तुम् ‘से णं भंते !’ स पूर्वोक्तः खलु भदन्त ! जीवः ‘केवइ-
कालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येतेति प्रश्नः ।

सागरोपम तद्ग उल्ल तिर्यग्गति और नरकगति का सेवन करता है
और उसमें गमनागमन किया करता है ।

इस प्रकार से यह छद्म गम है ।

इस प्रकार से जघन्य आयुवाले पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक की रत्न-
प्रभा आदि में उत्पत्ति का कथन करके अब सूत्रकार उत्कृष्ट आयु-
वाले तिर्यश्चों की रत्नप्रभा आदि नरकों में उत्पत्ति प्रकार को दिखलाते
हैं ‘उक्कोसकालद्विहय०’ इत्यादि । ‘उक्कोसकालद्विहयपञ्जत्तसंखेज्ज-
वासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !’ हे भदन्त ! उत्कृष्ट
काल की स्थिति वाला पर्यास संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
ग्योनिक जीव ‘जे भविए रयणप्पभा पुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए’ जो
रत्नप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है, ‘से णं भंते’
केवइयकालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ वह हे भदन्त ! कितने काल की स्थिति

अंतर्भूत अधिक बार सागरोपम सुधी अे तिर्यग्गति अने नारकगतिनुं
सेवन करे छे. अने तेमां गमनागमन—अवर नवर कर्या करे छे.

आ रीते आ छद्मो गम छे.

आ रीते जघन्य आयुवाणा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनी रत्नप्रभा विगेरेमां
उत्पत्तिनुं कथन करीने हुवे सूत्रकार उत्कृष्ट आयुवाणा तिर्यग्योनी रत्नप्रभा
विगेरे नरकेमां उत्पत्तिने। प्रकार अताववा भाटे ‘उक्कोसकालद्विहए पञ्जत्त-
संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते’ आ सूत्रपाठ द्वारा
गौतमस्वामी प्रबुने पूछे छे के डे लगवन् उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणे। संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनीवाणे। लुव के ने पर्याप्त संध्यात वर्षानी आयु-
वाणे। डे।य छे, ‘जे भविए रयणप्पभापुढवीनेरइएसु उववज्जित्तए’ ने रत्न-
प्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य डे।य छे, ‘से णं भंते ! केवइय
कालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ डे लगवन् ते डेटला कालनी स्थितिवाणा नैरयि-

भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहस्रसट्टि-
इएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेपूत्पद्येत, ‘उक्कोसेणं सागरोप-
ट्टिइएसु उक्कज्जेज्जा’ उत्कर्षेण सागरोपस्थितिकेषु नैरयिकेपूत्पद्येतेत्युत्तरम् ।
‘ते णं भंते । जीवा एगसमएणं’ ते—उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकाः खलु जीवाः रत्नप्रभानरकादौ एकस्मिन् समये
क्रियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेश
पज्जवमाणो एएसिं चेष पढमगमओ जेयव्वो’ अवशेषः परिमाणादिको भवादेश-
शपर्यवसानः एतेषामेव प्रथमगमो नेत्तव्यः, तत्र परिमाणादारभ्य भवादेशपर्यन्तः

वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्रसट्टि’ हे गौतम ! वह जीव जघन्य से
जिनकी स्थिति दश हजार वर्ष की है ऐसे उन नरकों में उत्पन्न होता
है और उत्कृष्ट से जिनकी स्थिति ‘सागरोपम की है उन नारकों में
उत्पन्न होता है। अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते !
जीवा एगसमएणं’ हे भद्रन्त ! वे उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले पर्याप्त
संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक जीव रत्नप्रभा नरक
आदि में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवमाणो एएसिं चेष
पढमगमओ जेयव्वो’ हे गौतम ! भवादेश पर्यन्त समस्त परिमाण आदि
सम्बन्धी कथन इस विषय का प्रथम गम के अनुसार यहाँ कह लेना
चाहिये—जैसे—वे जीव जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक और

दोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—‘गोयमा !
जहन्नेणं दसवाससहस्रसट्टि’ हे गौतम ते एव जघन्यथी जेभनी स्थिति इस
दुअर वर्षनी डोय जेवा नारकोमां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी जेज्जोनी
स्थिति ‘सागरो’ जेक सागरोपमनी छे. जेवा ते नारकोमां उत्पन्न थाय छे.
‘डेवे गौतमस्वामी इरीथी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—‘से णं भंते ! जीवा ! एग
समएणं’ हे भगवन् उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा पर्याप्त असंख्यात वर्षनी
आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिकाणि एव रत्नप्रभा विगेरे नर-
कोमां जेक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे
छे के—‘अवसेसो परिमाणादीओ भवादेशपज्जवमाणो एएसिं चेष पढमगमओ
जेयव्वो’ हे गौतम ! भवादेशना कथन सुधी परिभाषा विगेरे सम्बन्धी सधणुं
कथन पडेला गममां कइया प्रभाषा अडियां कही देवुं, जेभ के—ते एवे

સર્વોઽપિ સન્દર્ભોઽત્રાપિ નેત્રવ્યઃ, તથાહિ-તે જીવા જઘન્યતઃ એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંસ્થ્યાતા વા અસંસ્થ્યાતા વા એકસ્મિન્ સમયે રત્નપ્રમાનરકાદૌ સમુત્પન્નતે ક્ષત્યારભ્ય ભવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટભગ્નગ્રહણાન્તં સર્વમેવ એતસ્યૈવ પ્રકરણસ્ય પ્રથમગમવત્ વક્તવ્યમિતિ । પ્રથમગમાપેક્ષયા ચદ્વૈલક્ષણ્યં તદ્દર્શયતિ-‘નવરં’ ક્ષત્યાદિ, ‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણ પુવ્વકોટી’ નવરં સ્થિતિર્જઘન્યેન-પૂર્વકોટિઃ ‘ઉક્કોસેણ વિ પુવ્વકોટી’ ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ સ્થિતિઃ પૂર્વકોટિરેવેત્તિ ‘એવં અણુવંધો વિ’ એવમનુવંધોઽપિ સ્થિતિરૂપત્વાદનુવંધસ્યેતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષંતદેવ-પ્રથમગમે યત્ કથિતં તદેવં સર્વ સ્થિત્યનુવંધાતિરિક્તં ગ્રાહ્યમ્ ક્ષતિ । ગમનાગમનાદિકં ભવાદેશેન જઘન્યતો ભવદ્વયાત્મકમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽષ્ટભવાત્મિકમ્ ‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેનેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણ પુવ્વકોટી દસઈ વાસસહસ્સેઈ અબ્મહિયા’ જઘન્યેન પૂર્વકોટિઃ, દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા, ‘ઉક્કોસેણ ચત્તારિ સાગરોવમાઈ’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ‘ચઉઈ પુવ્વકોટીઈ અબ્મહિયાઈ’

ઉત્કૃષ્ટ સે સંસ્થ્યાત અથવા અસંસ્થ્યાત તક વહાં રત્નપ્રમા નારકાદિ મેં ઉત્પન્ન હોતેં હેં । પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા હસ ગમ મેં જો ભિન્નતા હૈ-વહ હસ પ્રકાર સે હૈ-‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણ પુવ્વકોટી’, યહાં જઘન્ય સ્થિતિ પૂર્વકોટિ કી હૈ ‘ઉક્કોસેણ વિ’ ઓર ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ મી એક પૂર્વકોટી કી હૈ, ‘એવં અણુવંધો વિ’ અનુવંધ મી સ્થિતિરૂપ હોને સે હસી પ્રકાર સે હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ પ્રકાર સ્થિતિ ઓર અનુવંધ કે અતિરિક્ત જો ઓર કથન હૈ વહ સવ યહાં પ્રથમ ગમ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે, ગમનાગમનાદિક ભવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે દો ભવ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ઓઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ હૈ, તથા કાલ કી અપેક્ષા વહ દશ હજાર વર્ષ સે અધિક એક કોટિપૂર્વ કા જઘન્ય સે ઓર ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક

જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અને અસંખ્યાત સુધી ત્યાં-રત્નપ્રમા નરક વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પહેલા ગમ કરતાં આ ગમમાં બે ફેરફાર છે, તે આ પ્રમાણે છે.-‘નવરં ઠિઈ જહન્નેણ પુવ્વકોટી’ અહિ જઘન્ય સ્થિતિ પૂર્વકોટીની છે, ‘ઉક્કોસેણ વિ’ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ એક પૂર્વકોટીની છે ‘એવં અણુવંધો વિ’ અનુવંધ પણ સ્થિતિરૂપ હોવાથી એજ પ્રમાણે છે, ‘સેસં તં ચેવ’ આ રીતે સ્થિતિ અને અનુવંધ શિવાય બાકીનું બે કાંઈ કથન છે, તે તમામ કથન અહિયાં પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણેનું સમજવું. ગમનાગમન-અવર જવર ભવની અપેક્ષાએ જઘન્યથી બે ભવ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ઓઠ ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ તે દસ હજાર વર્ષથી વધારે એક કોટિ પૂર્વનું જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર

વતસમિઃ પૂર્વકોટિમિરમ્યધિકાનિ 'एवइयं कालं सेवेज्जा, एवहयं कालं गइरागइं करेज्जा' एतावन्तं कालं स जीवः तिर्यग्योनिनारकगतिं च सेवेत तथा तिर्य-
 गतौ नाकगतौ च एतावदेव कालपर्यन्तं गमनागमने कुर्यादिति सप्तमो गमः७।
 'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो' स एव उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येय-
 वर्षायुष्कसंज्ञिपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंब-
 न्धितारके यदि उत्पन्नो भवेत् तदा—'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विइएसु'
 जघन्येन दशसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उकोसेण वि दसवाससहस्सद्विइएसु'
 उत्कर्षेणापि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उवइजेज्जा' उत्पद्येत उत्पन्नो
 भवेत्, हे भदन्त । यदि ते दीर्घायुष्काः संज्ञिपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवाः जघ-
 न्यस्थितिकरत्नप्रभानारकेषु उत्पन्ना भवेयुः तदा जघन्येन उत्कृष्टतश्च दशवर्ष-
 सहस्रस्थितिकनाकेषु उत्पद्यन्ते इति, 'ते णं भंते । जीवा' ते खलु भदन्त ! जीवाः

चार सागरोपम का उत्कृष्ट से है । इस प्रकार से वह जीव इतने काल-
 तक तिर्यग्योनिक और नारक गति को सेवन करता है तथा तिर्य-
 गति में और नरक गति में इतने ही काल तक वह गमनागमन करता
 रहता है । ऐसा यह सातवां गम है ।

• आठवां गम इस प्रकार से है—'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो'
 वही उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी
 पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव यदि जघन्य कालकी स्थितिवाले रत्नप्रभा
 पृथिवी सम्बन्धी नैरयिक में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह 'जहन्नेणं
 दसवाससहस्सद्विइएसु' जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले
 नैरयिकों में उत्पन्न होता है, और उत्कृष्ट से भी दश हजार वर्ष की
 स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रभु से इस

पूर्वકોટી અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધીની ગતિનું' સેવન કરે છે, અર્થાત્
 આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી તિર્યંચ યોનિકેતુ' અને નારક ગતિનું'
 સેવન કરે છે. તથા તિર્યંચ ગતિમાં અને નારક ગતિમાં તે એટલા જ કાળ
 સુધી ગમનાગમન કરતો રહે છે આ પ્રમાણે આ સાતમો ગમ છે.

હવે આઠમા ગમનું' કથન કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.—'સો ચેવ
 જહન્નકાલદ્વિइएसુ ઉવવન્નો' ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો પર્યાપ્ત સંખ્યાત
 વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીવાળો જીવ જો જઘન્ય
 કાળની સ્થિતિવાળા રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નરકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો
 તે 'જહન્નેણં દસવાસસહસ્સદ્વિइएसુ' જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા
 નૈરયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-
 વાળા નૈરયિકેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે

ये दीर्घायुष्काः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकाः जघन्यस्थितिकजघन्योत्कृष्टाभ्यां दशमहस्रवर्षनरके समुत्पत्स्यमानास्ते खलु एकस्मिन् समये तत्र नरके कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘सो चेव सत्तमो गमो निरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति’ स एव सप्तमो गमो वक्तव्यः, तत्रोत्पादपरिमाणदिकं सर्वं वक्तव्यं भवादेशेन जघन्यतो भवद्वयम् उत्कृष्टोऽष्टभवपर्यन्तम् इत्यन्तः सप्तमो गमो वक्तव्यः, ‘कालादेशेण जहन्नेणं पूव्वकोडीः दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भदिया’ कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्था, जघन्येन पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षदसैरभ्यधिका, ‘उव्वकोसेण चत्तारि णुव्वकोडीओ’ उत्कृष्टेण चतस्रः पूर्वकोटयः

प्रकार से पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा०’ हे भदन्त ! वे जीव जो दीर्घायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिक हैं और जघन्य एवं उत्कृष्ट स्थिति वाले रत्नप्रभा सम्बन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य हैं एक समय में उस नरक में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘सो चेव सत्तमो गमो निरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति’ हे गौतम ! यहां पर सप्तम गम में जो कुछ उत्पाद परिमाण आदि कहा गया है वह सब यहां कहना चाहिये, इसमें भव की अपेक्षा जघन्य से दो भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से आठ भवों को ग्रहण करने तक वह जीव तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है और उसमें वह इतने ही काल तक गमनागमन करता रहता है । तथा काल की अपेक्षा वह जघन्य से दश हजार वर्ष अधिक एक कोटि पूर्व तक और उत्कृष्ट से ४० हजार वर्ष से अधिक चार पूर्वकोटि तक दीर्घायुष्क पञ्चे-

छे के—‘ते णं भंते जीवा०’ के लगवन् ते लुवो के जे दीर्घ आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोणिको छे, अने जघन्य अने उत्कृष्ट स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे. तेज्जो ज्येक समयमां ते नरकमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे के—‘सो चेव सत्तमो गमो निरवसेसो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति’ हे गौतम ! सातमां गममां उत्पाद, परिमाण, विगेरे कहेल छे, ते सवणु कथन अडियां समजवुं जेछे ज्ये. अर्थात् कही देवुं. तेमां लवणी अपेक्षाजे जघन्यथी छे लवोने अडणु करतां सुधी अने उत्कृष्टथी आठ लवोने अडणु करतां सुधी ते लुव तिर्यग्ग गतिनुं अने नरक गतिनुं सेवन करे छे. अने जेटलाज काण सुधी ते लुव तेमां गमनागमन—अवर जवर करतो रहे छे. तथा काणनी अपेक्षाजे ते जघन्यथी दस हजार वर्ष अधिक ज्येक पूर्वकोटि सुधी अने उत्कृष्टथी ४० आणीस हजार वर्षथी अधिक आर पूर्व कोटि सुधी दीर्घायुष्यवाणा पञ्चे-

‘પસાલીસાણ વાસસહસ્સેહિ અઘ્મહિયાઓ’ ચત્ત્યારિંશદ્વર્ષસહસ્રૈરમ્યધિકાઃ,
 ‘દ્વૈયં કાલં સેવેજ્જા^૧ એવં કાલં ઘડરાગઈ કરેજ્જા’ एतावत्कालपर्यन्तं दीर्घा-
 सुकृपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवो जघन्यकालस्थितिकरत्नप्रभानारकेषु यिया-
 सुरित्यष्टमो गमः ८ इति ।

‘उक्कोसकालद्विहयपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए
 णं भंते’ उत्कृष्टकालस्थितिकपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः
 खलु भदन्त ! ‘जे भविए’ यो भव्याः—उत्पत्तियोग्यः उक्कोसकालद्विहयरय-
 णपभापुहवीनेरहएसु’ उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंबन्धिनैरयिकेषु
 ‘उववज्जेज्जा’ उत्पत्तुम् ‘से णं भंते । स खलु भदन्त ! जीवाः ‘केवइयकालद्विह-
 षंसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत इति प्रश्नः । भग-

न्द्रिय तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है, तथा इतने ही
 काल तक तिर्यग्गति में और जघन्य स्थिति वाली नारक गति में वह
 गमनागमन करता है । इस प्रकार से यह आठवाँ गम है ।

नौवाँ गम इस प्रकार से है—‘उक्कोसकालद्विहय पज्जत्त संखेज्ज-
 वासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !’ हे भदन्त ! जो
 संज्ञी पश्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला है,
 पर्याप्त है, संख्यात वर्षायुष्क है, वह यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले
 रत्नप्रभा सम्बन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो हें भदन्त ।
 वह ‘केवइयकालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ कितने काल की स्थिति वाले
 नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—

न्द्रिय तिर्यग् गतिનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે. તથા એટલાજ કાળ
 સુધી તિર્યગ્ ગતિમાં અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકોની ગતિમાં તે ગમના
 ગમન—અવર જવર કરે છે.

આ રીતે આ આઠમો ગમ છે.

હવે નવમાં ગમનું કથન કરવામાં આવે છે—આ પ્રમાણે છે.—‘उक्कोसकालद्वि-
 हय पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! हे भग-
 वन् संज्ञी पश्चेन्द्रिय तिर्यग् येनीवाणे जे एव उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणे
 छे, पर्याप्त छे, संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे छे; ते जे उत्कृष्ट कालनी
 स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो हे
 भगवन ते ‘केवइय-कालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ કેટલા કાલની સ્થિતિવાળા નૈરયિ-
 કેમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—गोयसा ! हे

वानाह—‘गोयमा’ हे गौतम । ‘जहन्नेणं सागरोवमद्विइएसु’ जघन्येन सागरोपम-
स्थितिकेषु उत्पद्येत, ‘उक्कोसेण वि सागरोवमद्विइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेणापि
सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत, इत्युत्तरम् । ‘ते णं भंते ! जीवा’ ते-
दीर्घायुष्काः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका जघन्योत्कृष्टाभ्यां सागरोपमस्थितिके
नैरयिके उत्पत्स्यमानाः एकसमये रत्नप्रभादिनरकावासे कियन्त उत्पद्यन्ते ?
इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव सत्तमो गमओ निरवसेसो
भाणियव्वो’ स एव सत्तमो गमो निरवशेषो भणितव्या, कियत्पर्यंतं सत्तमो गमो
भणितव्यस्तत्राह—‘जाव भावादेशो त्ति’ यावद् भावादेश इति अनन्तरपूर्वोक्तं
‘सत्तमगमवदेव भवादेशपर्यन्तं वक्तव्यम् भवादेशपर्यन्तप्रकरणं तु सत्तमगमवदेव

‘गोयमा !’ हे गौतम । जहन्नेणं सागरोवमद्विइएसु’ ऐसा वह पूर्वोक्त
‘विशेषणों वाला तिर्यग्योनिक जीव जघन्य से एक सागरोपम की स्थिति
वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से भी एक सागरोपम
की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब गौतम प्रश्नु से ऐसा
पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा०’ हे भदन्त । वे दीर्घायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्य और उत्कृष्ट से एक सागरोपम की
स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है वे एक समय में रत्न-
प्रभादिमें में कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रश्नु गौतम से
कहते हैं—‘सो चेव०’ हे गौतम ! यहाँ पर सातवां गमक सम्पूर्ण रूप से
यावत् भवादेश सूत्र तक गृहीत कर कहना चाहिये, अर्थात् जिस प्रकार
से उत्पाद सूत्र से लेकर भवादेश सूत्र तक सत्तम गमक में कहा गया

गौतम । ‘जहन्नेणं एगसागमेवमद्विइएसु’ पूर्वोक्त विशेषणोत्थी युक्त ओवो
तिर्य०य थोनिवाणो ते एव जघन्यथी ओक सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयि-
केमां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी पणु ओक सागरोपमनी स्थितिवाणा
नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे, उवे गौतमस्वामी प्रश्नुने ओवु’ पूछे छे डे—‘ते णं
भंते ! जीवा०’ डे लगवन् दीर्घ आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य०य थोनि-
वाणा ते एवो, डे ओओ जघन्यथी अने उत्कृष्टथी ओक सागरोपमनी स्थिति
वाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तेओओ ओक समयमां रत्नप्रभा
विगेरे नरकावासोमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रश्नु कडे
छे डे—‘सो चेव’ डे गौतम ! अहियां आ विषयना संबंधमां संपूष्णं रीते
सातमो गम यावत् भवादेश सुधी अडणु करीने कडेवो लेधओ, अर्थात् ओ
प्रकारथी उत्पाद सूत्रथी लधने भवादेश सूत्र सुधी सातमां गममां कडेवामां
आण्ठुं छे, ओज प्रभाणुवुं सधणु कथन भवादेश सुधीनु अहियां पणु समणु

‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયા તુ ‘જહન્નેણ સાગરોવમં પુવ્વકોડીए अवमहियं’ जघन्येन सागरोपमं पूर्वकोट्यभ्यधिकम् ‘उक्कोसेणं चत्वारि सागरो-
वमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अवमहियाइं’ उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः
पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि ‘एवमेण णव गमगा’ एतावद् यावत्कुर्यात् एतावत्काल-
पर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत् एतान्देव कालपर्यन्तं गमनं चागमनं च
कुर्यादिति नवमो गमः इति । ‘एवमेण णव गमगा’ एवमेते नवसंख्यकगमाः,
तत्र सामान्यनारकेषु उत्पादः प्रथमो गमः १, ‘पज्जत्त’ इत्यादिस्तु द्वितीयो गमः २,
‘सो चेव उक्कोसकालं’ इत्यादिस्तु तृतीयो गमः ३ । ‘जहन्नकालद्विइयं’
इत्यादिस्तु चतुर्थो गमः ४ । ‘सो चेव जहन्नकाल’ इत्यादिस्तु संक्षिप्तिष्वे पञ्चमो

है उसी प्रकार का कथन भवादेश तत्र उसी के अनुसार यहां पर भी
कहना चाहिये, काल की अपेक्षा कथन इस प्रकार से है—‘कालादेसेणं
जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अवमहियं’ काल की अपेक्षा वह
पूर्वोक्त विशेषणों वाला तिर्यग्योनिक जीव जघन्य से एक पूर्वकोटि
अधिक एक सागरोपम तक और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक
चार सागरोपम तक तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है
और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है, इस प्रकार
का यह नौवा गम है, ‘एवमेण णव गमगा’ इस प्रकार से ये नौ गम हैं।
इनमें सामान्य नारकों में जो उत्पाद है वह प्रथम गम है? ‘पज्जत्त’
इत्यादि द्वितीय गम हैं? सो चेव उक्कोसकालं’ इत्यादि तृतीय गम है,
‘जहन्नकालद्विइयं’ इत्यादि चतुर्थ गम है ‘सो चेव जहन्नकालं’ इत्यादि

‘લેવુ’ કાળની અપેક્ષા સંબંધીતું કથન આ પ્રમાણે છે.—‘કાલાદેસેણં જહન્નેણં
સાગરોવમં પુવ્વકોડીए अवमहियं’ કાળની અપેક્ષાથી તે પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો
તિર્યગ્ય યોનિક જીવ જઘન્યથી એક પૂર્વકોટિ અધિક એક સાગરોપમ સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટથી ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી તિર્યગ્યગતિતું
અને નારકગતિતું સેવન કરે છે, અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન—આવળ કરતો રહે છે.

આ પ્રમાણે આ નવમો ગમ છે

‘एवमेण नव गमगा’ આ પ્રમાણે આ નવ ગમ છે. આમાં સામાન્ય નાર-
કોમાં જે ઉત્પાદ છે, તે પહેલો ગમ છે. ૧ ‘पज्जत्तं’ ઇત્યાદિ થીલો ગમ છે ૨
‘सो चेव उक्कोसकालं’ ઇત્યાદિ ત્રીલો ગમ છે. ‘जहन्नकालद्विइयं’ ઇત્યાદિ
ચોથો ગમ છે. ૪ ‘सोचेव जहन्न कालं’ ઇત્યાદિ સંક્ષીપ્ત વિષયમાં પાંચમો

गमः५ । 'सो चेव उक्कोस' इत्यादिस्तु षष्ठोगमः६ । 'उक्कोस' इत्यादि सप्तमो गमः७ । 'सो चेव' इत्यादिस्तु अष्टमो गमः८ । 'उक्कोस' इत्यादिनवमो गमः९ । ते एते नव गमाः, । 'उक्खेवनिक्खेवओ' उत्क्षेपनिक्षेपौ तत्र उत्क्षेपः—प्रारम्भ-वाक्यरूपः, निक्षेपः समाप्तिवाक्यरूप उपसंहारः, तौ उत्क्षेपनिक्षेपौ 'नवसु वि जहेव असन्नीणं' नवस्वपि गमेषुःतौ उत्क्षेपनिक्षेपौ कर्तव्यौ यथैवासंज्ञितां प्रकरणे कृतौ तथैव इहापि करणीयौ इति ॥सू०५॥

पर्याप्तकसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवमाश्रित्य रत्नप्रभा-
नरकवक्तव्यता कथिता, अथ पर्याप्तकसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-
जीवमाश्रित्य शर्कराप्रभानारकवक्तव्यता कथ्यते तत्रौघिकः— औघिकेषु तावत्
कथ्यते—'पज्जत्त संखेज्ज' इत्यादि ।

मूलम्—'पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिण
णं भंते ! जे भविण सक्करप्पभाण पुढवीण नेरइणसु उववज्जित्तण,
से णं भंते ! केवइयकालट्टिइणसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जह-
न्नेणं सागरोवमट्टिइणसु उक्कोसेणं तिसागरोवमट्टिइणसु उवव-
ज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं० एवं जहेव रयण-
प्पभाण उववज्जंतगमगस्स, लद्धी सच्चेव निरवसेसा भाणियवा

संज्ञि विषय में पांचवां गम है 'सो चेव उक्कोस' इत्यादि छठा गम है, 'उक्कोस काल०' इत्यादि ७ वां गम है, 'सो चेव' इत्यादि आठवां गम है, और 'उक्कोस' इत्यादि नौवां गम है । इस प्रकार से ये नौ गम हैं, 'उक्खेवनिक्खेवओ' प्रारम्भ वाक्यरूप उत्क्षेप होता है और समाप्ति वाक्यरूप निक्षेप होता है, निक्षेपका दूसरा नाम उपसंहार है, इन नौ गमों में असंज्ञि प्रकरण के जैसा उत्क्षेप निक्षेप करना चाहिये ॥५॥

गम छे. 'सोचेव उक्कोस०' इत्यादि छठो गम छे. 'उक्कोसकाल०' इत्यादि ७-
सातमो गम छे. 'सो चेव०' इत्यादि आठमो गम छे. अने 'उक्कोस०' इत्यादि
नवमो गम छे. आ रीते आ नव गम कइया छे, 'उक्खेव निक्खेवओ' प्रारम्भ
वाक्य रूप उत्क्षेप होय छे. अने समाप्ति वाक्य रूप निक्षेप होय छे. निक्षेपतु
पीणु नाम उपसंहार अे प्रभाणे छे. आ नव गमोथी असंज्ञी प्रकरणुनी
जेम उत्क्षेप अने निक्षेप करवे। जेधअे. ॥सू. ५॥

जाव भवादेसो त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं अंतोमु-
 हुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं वारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
 अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा? । एवं रयणप्पभापुढवीगम-
 सरिसा णव गमगा भाणियव्वा । नवरं सव्वगमएसु वि-
 नेरइयट्ठिइ संवेहेसु सागरोवमा भाणियव्वा एवं जाव छट्ठी
 पुढवी त्ति० । नवरं नेइयट्ठिइ जा जत्थ पुढवीए जहन्नुक्कोसिया
 सा तेणं चेव कमेणं चउग्गुणा कायव्वा ! वालुयप्पभाए पुढवीए
 अट्टावीसं सागरोवमाइं चउग्गुणिया भवइ । पंकप्पभाए चत्ता-
 लीसं, धूमप्पभाए अट्टसट्ठिं, तमाए अट्टासीइं । संघयणाइं
 वालुयप्पभाए पंचविहसंघयणी, तं जहा वयरोसहनारायसंघ-
 यणी जाव खीलियासंघयणी । पंकप्पभाए चउट्ठिविहसंघयणी,
 धूमप्पभाए तिविहसंघयणी, तमाए दुविहसंघयणी तं जहा-
 वयरोसभनारायसंघयणी१ उसभनारायसंघयणी२, सेसं तं चेव ।
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ।
 जे भविए अहे सत्तमाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं
 भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
 वावीससागरोवमट्ठिइएसु, उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्ठिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा० एवं जहेव रयणप्पभाए णव
 गमगा, लद्धी वि सच्चेव । णवरं वइरोसभनारायसंघयणी, इत्थी-
 वेयगा न उववज्जंति, सेसं तं चेव जाव अणुबंधो त्ति । संवेहो
 भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं सत्त भवग्गह-

गाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतो-
मुहुत्तेहिं अब्भहियाहिं, उक्कोसेणं छावट्टिं सागरोवमाइं चउहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । १। सो च्वेव
जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चवेव वत्तव्वया जाव भवादेसो
त्ति कालादेसेणं जहन्नेणं० कालादेसो वि तहेव जाव चउहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । २। सो च्वेव
उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चवेव लद्धी जाव अणुबंधो
त्ति भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं पंच-
भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं
अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्टिं सागरोवमाइं तिहिं
पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । ३। सो च्वेव
अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ सच्चवेव रयणप्पभा पुढवी
जहन्नकालट्टिइए वच्चव्वया भाणियव्वया जाव भवादेसो त्ति, नवरं
पढमसंचयणं, णो इत्थिवेवमा । भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्ग-
हणाइं, उक्कोसेणं सत्त भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं
सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, उक्कोसेणं छावट्टिं
सागरोवमाइं चउहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव
करेज्जा । ४। सो च्वेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो० । एवं सो
च्वेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो, जाव कालादेसो
त्ति । ५। सो च्वेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चवेव लद्धी
जाव अणुबंधो त्ति । भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं,

उक्कोसेणं पंचभवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं साग-
 रोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अबभहियाइं उक्कोसेणं छावट्टिं
 सागरोवमाइं तिहिं अंतोमुहुत्तेहिं अबभहियाइं, एवइयं कालं
 जाव करेज्जा । ६। सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जहन्नेणं
 बावीससागरोवमट्टिइएसु उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा० अवसेसा सच्चेव सत्तम-
 पुढवीपढमगमवत्तव्वया भाणियत्वा जाव भवादेसो त्ति । नवरं
 ठिई अणुवंधो य जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी
 सेसं तं चेव । कालादेसेणं जहन्नेणं बावीसं सागरोवमाइं दोहिं
 पुव्वकोडीहिं अबभहियाइं उक्कोसेणं छावट्टिं सागरोवमाइं चउहिं
 पुव्वकोडीहिं अबभहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । ७। सो चेव
 जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चेव लद्धी, संवेदो वि तहेव
 सत्तमगमसरिसो । ८। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०
 एस चेव लद्धी, जाव अणुवंधो त्ति । भवादेसेणं जहन्नेणं तिसि
 भवग्गहणाइं, उक्कोसेणं पंच भवग्गहणाइं । कालादेसेणं जहन्नेणं
 तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अबभहियाइं उक्कोसेणं
 छावट्टिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अबभहियाइं एवइयं
 कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा ॥ ६ ॥

छाया— पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्मसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त !
 यो भव्यः शर्कराम्भार्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्का-
 लस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु-उत्कर्षेण-
 त्रिसागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन० एवं

यथैव रत्नप्रभायास्तृणमानगमकस्य लब्धिः सैव निरवशेषा भणितव्या यावत्
 भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सागरोपममन्तर्मुहूर्ताभ्यामधिकान् उत्कर्षेण
 द्वादशसागरोपमाणि षट्षष्टिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि एतावत् यावत्कुर्यात् । १।
 एवं रत्नप्रभापृथिवीगमसदृशा नद्यापि गमका भणितव्याः । नवरं सर्वगमकेषु
 नैरयिकस्थितिसंवेधेषु सागरोपमा यणितव्याः, एवं यावत् षष्ठीपृथिवीति०
 नवरं नैरयिकस्थितिर्या यत्र पृथिव्यां जघन्योत्कर्षिका सा तेनैव क्रमेण चतुर्णां
 कर्तव्या । वालुकाप्रभायां पृथिव्याम् अष्टाविंशतिः सागरोपमाणि चतुर्णिता
 भवति, पङ्कप्रभायां चत्वारिंशत्० धूमप्रभायाम् अष्टषष्टिः, तमायामष्टाशीतिः ।
 संहननानि वालुकाप्रभायां पञ्चविधसंहननिनः तद्यथा—वज्रऋषभनाराचसंहननी,
 यावत्कीलिकासंहननी । पङ्कप्रभायां चतुर्विधसंहननिनः, धूमप्रभायां त्रिविधसंहन-
 निनः तमायां द्विविधसंहननिनः, तद्यथा—वज्रऋषभनाराचसंहननिनः १, ऋषभनाराच-
 संहननिनः २, शेषं तदेव । पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञियावत् तिर्यग्योनिकः
 खलु भदन्त ! यो भव्यः अधःसप्तम्यां पृथिव्यां नैरयिकेषु उत्पत्तुम्, स खलु
 भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूपपन्नः ? गौतम ! जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थि-
 तिकेषु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त !
 जीवाः० एवं यथैव रत्नप्रभायां नवगमकाः, लब्धिरपि सैव । नवरं वज्रऋषभना-
 राचसंहननिनः, स्त्रीवेदका नोत्पद्यन्ते, शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति, संवेधो भवा
 देशेन जघन्यत स्त्रीणि भवग्रहणानि उत्कर्षेण सप्त भवग्रहणानि ! कालादेशेन
 जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्यामधिकानि, उत्कर्षेण
 षट्षष्टिः सागरोपमाणि च षष्टिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि, एतावत्कालं याव-
 त्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः०, 'सैव वक्तव्यता यावद्भवादेश-
 इति । कालादेशेन जघन्येन० कालादेशोऽपि तथैव यावत् चतसृभिः पूर्वकोटिमि-
 रभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । २। स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः० सैव-
 लब्धिर्यावदनुबन्ध इति । भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि, उत्कर्षेण पञ्चभ-
 वग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्या-
 मधिकानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि-
 एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ३। स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातः० सैव रत्नप्रभा
 पृथिवी जघन्यकालस्थितिकवक्तव्यता भणितव्यता यावत् भवादेश इति, नवरं
 प्रथमसंहननम्, नो स्त्रीवेदकाः । भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि उत्कर्षेण
 सप्तभवग्रहणानि । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्-
 ताभ्यामधिकानि, उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतुर्भिरन्तर्मुहूर्तैरभ्यधि-
 कानि एतावन्तं यावत् कुर्यात् । ४। स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः० एवं स एव

पृथ्वीं गमको निरवशेषो भणितव्यो यावत्कालादेक इति । ५। स एषोत्कृष्टकाल-
स्थितकेषूपपन्नः० सैव लब्धिर्वायदनुबन्ध इति, भद्रादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रह-
णानि, उत्कर्षेण पञ्चभवग्रहणानि । कालादेशेन घन्येन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि
द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेण पृष्ठाष्टिः सागरोपमाणि त्रिभिरन्त-
र्मुहूर्तैरभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ६। स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिकः
जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थिति-
केषूपपद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवाः० अवशेषा सैव सप्तमपृथिवीप्रथमगमवक्तव्यता
भणितव्या यावद् भवादेश इति । नवरं स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन पूर्वकोटि-
रुत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः शेषं तदेव । कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि
द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतसृभिः
पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत् कुर्यात् । ७। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु-
पपन्नः० सैव लब्धिः, संवेधोऽपि तथैव सप्तमगमसदृशः । ८। स एव उत्कर्षकाल-
स्थितिकेषूपपन्नः० एषैव लब्धिः, यावदनुबन्ध इति ।

भवादेशेन जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि, उत्कर्षेण पञ्चभवग्रहणानि । काला-
देशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि,
उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावत्कालं
सेवेत, यावत्कुर्यात् ॥सू० ६॥

टीका—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते !’
पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! जीवः । ‘जे

पर्याप्तक संख्यात वर्षायुष्क, संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव को
लेकर पूर्वोक्त रूप से रत्न प्रभा नारक की वक्तव्यता कही, अब उसी
पर्याप्तक संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव को आश्रित
करके शर्कराप्रभा नारक की वक्तव्यता सूत्रकार कहते हैं-‘पञ्जत्त०’ इत्यादि

टीकार्थ—अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! पञ्जत्त-
संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं’ जो संज्ञीपञ्चे-

पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनीवाणा
लवना संभंधमां पूर्वोक्तइपथी रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकानी वक्तव्यता कहे-
वामां आवी. डवे येण पर्याप्तक संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यग् योनीवाणा लवने आश्रित करीने शर्करा प्रभा नारकनी वक्त-
व्यता सूत्रकार कहे छे.—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए
णं भंते !’ इत्यादि.

टीकार्थ—डवे गौतमस्वामी प्रश्नुने येषु पूछे छे कहे लगवन् ने संज्ञी-
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनीवाणा पर्याप्तक अने संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा.

भविष्य' यो मन्थः 'स्रक्करप्पभाए पुढवीए' शर्कराप्रभामा नामक द्वितीयनरकपृथिव्याम्
 'नैरइएसु उववजित्तए' नैरयिकेपूत्पत्तुम्, से णं भंते' पूर्वोक्तजीवः 'केवइयकाल-
 द्विइएसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेपूत्पद्येन, हे-भदन्त !
 यः पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः शर्कराप्रभायां द्वितीय-
 नारकपृथिव्यां नारकरूपेणोत्पत्तियोग्यो विद्यते तस्य नारकत्वाभिमतजीवस्य
 कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पत्तिर्भवतीति प्रश्नः । भगवानाह-'गोयमा' हे
 गौतम ! 'जहन्नेणं सागरोवमद्विइएसु' जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु
 उत्पद्यते इत्यग्निमक्रियया संबन्धः, 'उकोसेणं तिसागरोवमद्विइएसु उववज्जेज्जा'
 उत्कर्षेण तिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत हे गौतम ! ते जीवाः जघन्यतः
 सागरोपमस्थितिमत्सु नैरयिकेषु, तथोत्कृष्टतस्त्रिसागरोपमस्थितिमत्सु नैरयिकेषु
 समुत्पत्तिं लभन्ते इति भावः । 'ते णं भंते ! जीवाः' ते खलु भदन्त ! जीवाः
 'एगसमएणं०' एकस्मिन् समये तत्र-नरके कियन्तः-कियत्संख्यका उत्पद्यन्ते

न्द्रिय तिर्यग्योनिक पर्याप्तक एवं संख्यात वर्ष की आयुवाला है, और
 शर्कराप्रभा नामक द्वितीय नरक पृथिवी सम्बन्धी नैरयिकों
 में उत्पन्न होने योग्य है, 'से णं भंते ! केवइकाल०' ऐसे उस
 नारकत्वाभिमत जीव की कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में
 उत्पत्ति होती है ऐसा यह प्रश्न है, इस प्रश्न के उत्तर
 में प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमद्वि-
 इएसु०' हे गौतम ! वह जीव जघन्य से एक सागरोपम की स्थितिवाले
 नैरयिकों में तथा उत्कृष्ट से तीन सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों
 में उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'ते णं भंते !
 जीवा०' हे भदन्त ! वे पर्याप्त, संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
 ग्योनिक जीव एक समय में वहाँ नरक में कितने उत्पन्न होते हैं ?

७५ छे. अने शर्कराप्रभा नामनी भी७ नरक पृथ्वीना नैरयिकेभां उत्पन्न
 थयानेथोय्य छे. 'से णं भंते ! केवइयकाल०' जेवा ते नारक ७५नी उत्पत्ति केटला
 काणनी स्थितिवाणा नैरयिकेभां थाय छे ? जे दीतना आ प्रश्नना उत्तरभां
 प्रभु गौतमस्वामीने-कडे छे के-'गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमद्विइएसु' जे
 गौतम ! ते ७५ जघन्यथी सागरोपमनी स्थिति वाणा नैरयिकेभां तथा उत्कृ-
 ष्ठथी प्रभु सागरोपमनी स्थिति वाणा नैरयिकेभां उत्पन्न थाय छे. हवे
 गौतमस्वामी प्रलुने जेवुं पूछे छे के-'ते णं भंते ! जीवा० जे ७५वन् पर्या-
 मक संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यथीनीवाणा ते
 ७५वा जेक समयभां त्यां-नरकभां केटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना

इति । प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं जहा रयणप्पभाए उववज्जंतगमगस्स’ एवं यथा रत्न-
प्रभायां प्रथमनारकपृथिव्यामुत्पद्यमानगमकस्य ‘लद्धी सञ्चेव निरवसेसा भाणि-
यव्वा’ लब्धिः सैव निरवशेषा भणितव्याः रत्नप्रभायां पृथिव्याम् उत्पित्त्वनां
जीवानां परिमाणसंहननादीनां लब्धिः—प्राप्तिर्या एव कथिता सैव प्राप्ति निरव-
शेषा शर्करामभायां द्वितीयनारकपृथिव्यामुत्पित्त्वनामपि भणितव्या, कियत्प-
र्यन्तं रत्नप्रभाप्रकरणमिहाध्येतव्यं ? तत्राह—‘जाव भवादेशोत्ति यावत् भवादेश
इति अयमाशयः—एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा
द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वेत्युत्तरम् । शर्करामभापृथि-

इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं जहा रयणप्पभाए उववज्जंतगमगस्स’
‘हे गौतम ! रत्नप्रभा नरक में उत्पन्न होने वाले पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यश्च यौनिक की समग्र वस्तुव्यवस्था यहाँ पर भवादेश तक कहनी
चाहिये, तथा काल की अपेक्षा वह अन्तर्मुहूर्त्त अधिक एक सागरोपम
काल तक और उत्कृष्ट से चार पूर्वकांठि अधिक धारह सागरोपम काल
तक यावत् गमनागमन करता है इस प्रकार से रत्नप्रभा पृथिवी के गमक
के समान यहाँ नौ गमक कहना चाहिये, तात्पर्य ऐसा है कि रत्नप्रभा
पृथिवी से उत्पन्न होने के योग्य जीवों के परिमाण संहनन आदि की
जो लब्धि—प्राप्ति रही गयी है वही सम्पूर्ण रूप से इस द्वितीय नारक
पृथिवी में उत्पन्न होने के योग्य जीवों के भी भवादेश तक
कहनी चाहिये, एक समय में कितने जीव वहाँ उत्पन्न होते हैं ?
तो इस प्रश्न के उत्तर में ‘जघन्य से एक अथवा दो अथवा
तीन तक जीव वहाँ उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात

उत्तरमां प्रभु कहे छे के—‘एवं जहा रयणप्पभाए उववज्जंतगमगस्स’
‘हे गौतम ! रत्नप्रभा नरकमां उत्पन्न थवावाणा पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
श्चनुं सधणु कथन अड्डियां भवादेश सुधीनुं कडेवुं जेधजे. तथा काणनी
अपेक्षाजे ते अंतर्मुहूर्त्त अधिक जेक सागरोपम काण सुधी अने उत्कृष्टथी
चार पूर्वकांठि अधिक चार सागरोपम काण सुधी यावत् गमना गमन-अवर
अवर करे छे. आ रीते रत्नप्रभा पृथ्वीना गमक प्रभाजे अड्डियां पणु नव
गमके कही देवा जेधजे. कडेवानुं तात्पर्य जे छे के—रत्नप्रभा पृथ्वीमां
उत्पन्न थवाने योग्य जेवने परिमाण, संहनन—विगेरेनी जे लब्धि—प्राप्ति
कही छे, ते पुरे पुरी आ भील नारक पृथ्वीमां उत्पन्न थवाने योग्य जेवना
संभ्रममां पणु भवादेश सुधी कही देवी. जेक समयमां कटला जेवा त्यां उत्पन्न
थवाने योग्य जेवने पणुणाम, संहनन—विगेरेनी जे लब्धि—प्राप्ति कही छे,
ते पुरे पुरी आ भील नारक पृथ्वीमां उत्पन्न थवाने योग्य जेवना संभ्र-
ममां पणु भवादेश सुधी कही देवी जे-समयमां कटला जेवा त्यां उत्पन्न
थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां जघन्यथी जेक अथवा जे अथवा त्रणु जेव

व्याप्तपित्तसूतां जीवानां शरीरस्य संहननं कीदृशमिति प्रश्नस्य षड्विधमपि
संहननमित्युत्तरम् । शरीरावगाहना यथैव असंज्ञिताम्—जघन्येन अंगुलस्यासंख्येय-
भागपरिमिता, उत्कर्षेण योजनसहस्रं—सहस्रयोजनपरिमितेति । एव संस्थान-
लेश्यादृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोग—संज्ञाकषायेन्द्रियसमुद्घातवेदनावेदायुरध्यवसाना-
नुबन्धा इति सर्वं पूर्वदेव ज्ञातव्यम् । कायसंवेधः—तिर्यग्गतितो नरके
गमनं नरकात् तिर्यग्गतौ आगमनं कियत्कालपर्यन्तं सेवनं गमनागमनं च

अथवा असंख्यात तक जीव वहाँ उत्पन्न होते हैं 'ऐसा कहना चाहिये,
इसी प्रकार से शर्करा प्रभा में उत्पन्न होने के योग्य जीवों के शरीर का
संहनन कितने प्रकार का होता है? तो इसका उत्तर है कि उनको
शरीर का संहनन छहों प्रकार का होता है, इनके शरीर की अवगाहना
रत्नप्रभा में उत्पन्न होने वाले असंज्ञी जीवों के शरीर की अवगाहना
की तरह जघन्य से अङ्गुल के असंख्यातवे' भाग प्रमाण और उत्कृष्ट
से एक हजार योजन प्रमाण की होती है, इसी प्रकार से संस्थान, लेश्या,
दृष्टि, ज्ञानाज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना,
वेद, आयु, अध्यवसान और अनुबन्ध इन दारों में भी कथन जानना
चाहिये, कायसंवेध—तिर्यग्गति से नरक में गमन और नरक से तिर्य-
ग्गति में आगमन इस रूप होता है, अतः उस तिर्यग्गति का और
नरक गति का सेवन और उसमें गमनागमन कितने काल तक होता

सुधीना एवो त्यां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असं-
ख्यात सुधीना एवो त्यां उत्पन्न थाय छे. अे प्रभाषे कही देवुं 'जेधअे.'
अेण रीते शर्कराप्रभा पृथ्वीमां उत्पन्न थवाने योग्य एवोना शरीरनुं संह-
नन केटला प्रकारनुं होय छे ? तो अेना उत्तर अे प्रभाषे छे के—तेअेना
शरीरनुं संहनन छअे प्रकारनुं होय छे. तेअेना शरीरनी अवगाहना असंज्ञी
एवोना शरीरनी अवगाहना प्रभाषे जघन्यथी आंगणता असंख्यातमा भाग
प्रभाषु अने उत्कृष्टथी अेक हजार योजन प्रभाषु वाणी होय छे. अेण रीते
संस्थान लेश्या दृष्टि, ज्ञान, अज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा, कषाय, इन्द्रिय,
समुद्घात, वेदना, वेद आयु, अध्यवसान अने अनुबन्ध अे द्वारेना संख्ये-
धमां पणु कथन समणु देवुं.

कायसंवेध—तिर्यग्गतिथी नरकमां गमन अने नरकथी तिर्यग् गतिमां
आवपुं अे इपथी होय छे. अेथी अे तिर्यग् गतिनुं अने नरकगतिनुं सेवन
अने तेमां गमनागमन केटला काण सुधी रहे छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां

भवतीति प्रवृत्तस्य भवादेशेन भवद्वयपर्यन्तं गमनागमनं भवतीत्युत्तरम्—एतत्पर्यन्तं रत्नप्रभाप्रकरणं वक्तव्यमिति । 'कालादेशेण' कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः, जहन्नेणं सागरोपमं अंतोमुहुत्तमवमहियं' जघन्येन सागरोपममन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकम् 'उक्कोसेणं चारससागरोपमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अवमहियाइं' उत्कर्षेण द्वादशसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि 'एवइयं कालं सेवेज्जा एवइय कालं गइरागइं करेज्जा' एतावन्तं कालं सेवेत एतावन्तमेव कालं गत्यागती कुर्यात् हे गौतम ! इमे जीवाः शर्कराप्रभायामुत्पित्सवो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्ताधिकं सागरोपमम् उत्कृष्टश्चतुःपूर्वकोट्यधिकद्वादशसागरोपमात्मकपर्यन्तं पर्याप्तदीर्घा-

है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में यहां ऐसा कहना चाहिये कि भव की अपेक्षा जघन्य दो भव तक होता है, इस प्रकार का रत्नप्रभा सम्बन्धी प्रकरण यहां तक का यहां कहना चाहिये, 'कालादेशेण' काल की अपेक्षा 'जहन्नेणं सागरोपमं अंतोमुहुत्तमवमहियं' तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन और उसमें गमनागमन जघन्य से अन्तर्मुहूर्त अधिक एक सागरोपम तक और 'उक्कोसेणं चारस सागरोपमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अवमहियाइं' उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चारह सागरोपम तक होता है, इस प्रकार वह जीव 'एवइयं कालं सेवेज्जा, एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' इतने काल तक उस गति का सेवन कर सकता है और इतने ही काल तक वह गमनागमन कर सकता है। तात्पर्य इस कथन का ऐसा है कि ये जीव जो शर्कराप्रभा में उत्पन्न होने के योग्य हैं जघन्य से अन्तर्मुहूर्त अधिक एक सागरोपम काल तक और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चारह सागरोपम

अपुं कडेवामां अ.पुं छे के-लवणी अपेक्षाये जे लव सुधीनुं डेय छे. आ रीतनुं रत्नप्रभा संभंधी सधणुं प्रकरणे आ कथन सुधीनुं अडियां कही देवुं. 'कालादेशेणं' कालणी अपेक्षाये 'जहण्णेणं सागरोपमं अंतोमुहुत्तमवमहियं' तिर्यग्-अगतितुं अने नरक गतितुं सेवन अने तेमां गमनागमन जघन्यथी अंत-मुहूर्तं अधिक अेक सागरोपम सुधी अने 'उक्कोसेणं चारससागरोपमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अवमहियाइं' उत्कृष्टथी आर पूर्व कोटि अधिक चार सागरोपम सुधी डेय छे. आ रीते ते एव 'एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा' आटला काल सुधी ते गतितुं सेवन करे छे, अने अेटलाज काल सुधी गमना गमन करतो रहे छे. आ कथननुं तात्पर्य अपुं छे के-जे आ एव शर्कराप्रभामां उत्पन्न थवाने योग्य डेय ते जघन्यथी अंतर्मुहूर्तं अधिक अेक सागरोपम काल सुधी ते प्रमाणेनी तिर्यग् गतितुं अने शर्कराप्रभा

યુક્તસંહિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્તાદગતિર્યગ્ગતિં શર્કરાપમાનારકગતિં ચ સેવેત
 તથા एतावदेव कालपर्यन्तम् उभयत्र स्थाने गमनागमने कुर्यादितिभावः । १। 'एवं
 रयणप्पभा पुढवीगमसरिसा णव वि गमगा भाणियव्वा' एवं रत्नप्रभापृथिवी गम-
 सदृशा नवापि गमा भणितव्याः रत्नप्रभानारकपृथिवीपकरणे यथा यथा प्रथमादि-
 गमाः कथिता स्तथैव इहापि शर्करा प्रभायामपि नव गमाः वक्तव्याः, रत्नप्रभा-
 पेक्षया यद्वैबलक्षण्यं तददर्शयति—'णवरं' इत्यादि, 'णवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ-
 संवेहेसु सागरोपमा भाणियव्वा' नवरं सर्वगमकेषु अपि नैरयिकस्थितसंवेधेषु
 सागरोपमा भणितव्या रत्नप्रभापृथिव्यां नारकाणाम् स्थितिद्वारे संवेधद्वारे
 च जघन्यतो दशसहस्रवर्षाणि कथितानि, उक्कृष्टतः सागरोपमं कथितम्

કાલ તક તાદૃશતિર્યગ્ગતિ કા ઓર શર્કરા પ્રમાનારક ગતિ કા સેવન
 કર સકતે હૈં ઓર इतने ही काल तक दोनों स्थानों में गति आगति
 कर सकते हैं । 'एवं रयणप्पभा पुढवीगमसरिसा णव वि गमगा भाणि-
 यव्वा 'इस प्रकार से रत्नप्रभा-पृथिवी के प्रकरण में जैसे नव गमक कहे
 गये हैं उसी प्रकार से वे नवों गमे यहाँ शर्कराप्रभा में भी कहना चाहिये,
 अब सूत्रकार रत्नप्रभा की अपेक्षा जा भिन्नता है यहाँ उसे प्रगट करते
 हैं—'णवरं' इत्यादि—'नवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ संवेहेसु साग-
 रोपमा भाणियव्वा 'इसके द्वारा वे यह समझाते हैं कि समस्त गमकों
 में यहाँ नैरयिक की स्थिति और संवेध में 'सागरोपम' इस शब्द का
 प्रयोग करना चाहिये, अर्थात् रत्नप्रभा पृथिवी में नारकों की स्थिति
 द्वार में और संवेध द्वार में जघन्य से दश हजार वर्ष और उत्कृष्ट से

☞ 'पृथ्वीना नारकपणानु' सेवन કરે છે. 'एवं रयणप्पभापुढवीगमसरिसा णव
 गमगा भाणियव्वा' એજ રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે નવ
 ગમે કહ્યા છે તે જ પ્રમાણેના તે નવગમે અહિં 'શર્કરાપ્રભામાં પણ કહી
 લેવા જોઈએ.

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રભાની અપેક્ષાએ જે લક્ષણપણુ છે, તે અહિયાં પ્રગટ
 કરે છે.—'णवरं' इत्यादि 'णवरं सव्वगमएसु वि नेरइयठिइ संवेहेसु सागरोपमा
 भाणियव्वा' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકાર એ સમજાવે છે કે—સઘળા ગમકોમાં
 અહિયાં નૈરયિકની સ્થિતિ અને સંવેધમાં 'સાગરોપમ' આ શબ્દનો પ્રયોગ
 કરવો જોઈએ—અર્થાત્ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકોની સ્થિતિદ્વારમાં અને સંવેધ
 દ્વારમાં જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સાગરોપમ એ પ્રમા-

शर्करामादि द्वितीयादि पृथिव्यां जघन्यत उत्कृष्टतश्चापि सागरोपमाण्येव वक्तव्यानि । रत्नप्रभागमतुल्या नवापि गमाः क्रियत्पर्यन्तं ज्ञातव्याः ? तत्राह—‘एवं जाव इत्यादि । ‘एवं जाव छट्टपुढवीत्ति’ एवं यावत् षष्ठपृथिवीति, शर्करामभात् आरभ्य षष्ठ पृथिवी तमा तत्पर्यन्तं जीवानां सर्वे गमा रत्नप्रभाशर्करापृथिवी वदेव गन्तव्या इति । अत्रापि यद्वैलक्षण्यं तद्वर्धयति—‘नवर’ इत्यादि, ‘नवरं नेरइयठिई जा जत्थ पुढवीए जहन्नुक्कोसिया सा तेणं चेव कमेणं चउगुणा कायव्वा’ नवरं नैरयिकस्थिति र्यां यत्र पृथिव्यां जघन्या उत्कृष्टा वा सा तेनैव क्रमेण चतुर्गुणा कर्तव्या, कस्यां पृथिव्यां क्रियतीरियतिरिति गाथा द्वयेनाह—

एक सागरोपम ऐसे शब्दों का प्रयोग किया गया है, परन्तु शर्कराप्रभा आदि पृथिवीयों में जघन्य और उत्कृष्ट दोनों प्रकार के कथन में सागरोपम शब्द का ही प्रयोग करना चाहिये, ये रत्नप्रभा सम्बन्धी नौ गमों की तुल्यतावाले अन्य इतर पृथिवियों के नौ गम छट्टी पृथिवी तक ही जानना चाहिये, यही बात ‘एवं जाव छट्ट पुढवीत्ति’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गयी है। अर्थात् शर्करा प्रभा से लेकर छट्टी तमा पृथिवी तक वहाँ के जीवों के समस्तगम रत्नप्रभा और शर्कराप्रभा के जीवों के जैसे हैं। परन्तु यहाँ पर भी जो भिन्नता है—उसे सूत्रकार ‘नवर’ इत्यादि पाठ द्वारा प्रकट करते हैं—‘नवरं नेरइयठिई जा जत्थ पुढवीए जहन्नुक्कोसिया सा तेणं चेव कमेणं चउगुणा कायव्वा’ वे इस पाठ द्वारा यह समझा रहे हैं कि जहाँ पर जितनी नैरयिक की स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट है उसे उसी के अनुसार चौगुनी कर लेना चाहिये, किस पृथिवी

शब्दोना शब्दोना प्रयोग करवामां आव्यो छे. परंतु शर्कराप्रभा विगेरे थिल पृथ्वीयोमां जघन्य अने उत्कृष्ट अने प्रकारना कथनमां सागरोपम शब्दोना प्रयोग करवे! जेधंजे. रत्नप्रभा सम्बन्धी नव ९ गमोनी समानतावाणा धतर पृथ्वीयोना नव गमो छट्टी पृथ्वी सुधीज्ज ज्ञाणवा जेज्ज वात ‘एवं जाव छट्टी पुढवीत्ति’ आ सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करेव छे. अर्थात् शर्कराप्रभाथी लधने छट्टी तमा पृथ्वी सुधी त्यांना ज्ञेवोना अधाज्ज गमो रत्नप्रभा अने शर्कराप्रभांना ज्ञेवोना कथन प्रमाणे छे. परंतु अहियां ते कथन करतां जे सिन्नपण्णे छे तेने सूत्रकार ‘नवरं’ इत्यादि पाठ द्वारा प्रकट करे छे. ते आ प्रमाणे छे—‘नवरं नेरइयठिई जा जत्थ पुढवीए जहन्नुक्कोसिया सा तेणं चेव कमेणं चउगुणा कायव्वा’ तेज्जो आ पाठ द्वारा जे समजवे छे जे—ज्यां जेटली नैरयिकनी स्थिति जघन्य अने उत्कृष्टथी कड्डी छे, तेने तेज्ज प्रमाणे चार गणी करवी जेधंजे. कछ पृथ्वीमां कटली स्थिति छे ? जेज्ज वात डवे आ जे

‘सागरमेगं त्रिय सत्त दस य सत्तरस तदय वावीसा ।

तेत्तीसां जाव ठिई, सत्तसु वि क्रमेण पुढवीसु ॥१॥

तथा—‘जा पढमाए जेडा सा बीयाए कणिट्टिशा भणिथा ।

तरतमजोगो एमो, दसवाससहस्सरयणाए’ ॥२॥

एकं सागरं त्रीणि सप्त दशच सप्तदशच तथैव द्वाविंशतिः ।

त्रयस्त्रिंशत् यावत् स्थितिः सप्तस्त्रिंशदि क्रमेण पृथिवीषु ॥१॥

तथा—या प्रथमायां ज्येष्ठा सा द्वितीयायां कनिष्ठिका भणिता ।

तरतमयोगं एषः दशवर्षसहस्राणि रत्नायाम् ॥२॥ इतिच्छाया ।

में कितनी स्थिति है यही बात अब इस दोनों गाथा से सूत्रकार प्रकट करते हैं—‘सागरमेगं त्रिय’ इत्यादि प्रथम रत्नप्रभा पृथिवीमें एक सागरोपम की स्थिति है, द्वितीय चार्करा पृथिवी में तीन सागरोपम की स्थिति है तृतीय पृथिवी में सात सागरोपम की स्थिति है चतुर्थ पृथिवी में दश सागरोपम की स्थिति है, पंचमी पृथिवी में १७ सागरोपम की स्थिति है छठी पृथिवी में २२ सागरोपम की स्थिति है और सातवीं पृथिवी में ३३ सागरोपम की स्थिति है, यह उत्कृष्ट स्थिति का कथन है, प्रथम पृथिवी में जो उत्कृष्ट स्थिति है वह दूसरी पृथिवी में जघन्य है, द्वितीय पृथिवी की उत्कृष्ट स्थिति तृतीय पृथिवी में जघन्य है, इसी प्रकार से यावत् सातवीं पृथिवी तक जानना चाहिये, प्रथम पृथिवी में जघन्य स्थिति दश हजार वर्ष की है, उसे चतुर्थगुणी स्थिति को करने की जो बात कही गयी है वह कायसंबेग में कही गयी जाननी चाहिये, जैसे

गाथाथी सूत्रकार भतावे’ छे.—‘सागरमेगं त्रिय’ इत्यादि पडेली रत्नप्रभा पृथ्वीमां ओके सागरोपमनी स्थिति छे. ७१७ शर्कराप्रभा पृथ्वीमां त्रयु सागरोपमनी स्थिति छे. त्रीण पृथ्वीमां सात सागरोपमनी स्थिति छे योथी पृथ्वीमां दश सागरोपमनी स्थिति छे, पांचमी पृथ्वीमां १७ सत्तर सागरोपमनी स्थिति छे. छठी पृथ्वीमां २२ भावीस सागरोपमनी स्थिति छे. अने सातमी पृथ्वीमां ३३ तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति छे आ उत्कृष्ट स्थितिनुं इथन छे. पडेली पृथ्वीमां ७ उत्कृष्ट स्थिति छे, ते ७१७मां जघन्य स्थिति छे, ७१७ पृथ्वीमां उत्कृष्ट स्थिति त्रीण पृथ्वीमां जघन्य छे. ओज रीते यावत् सातमी पृथ्वी सुधी समजवु’ पडेली पृथ्वीमां जघन्य स्थिति दस हजार वर्षानी छे. तेने ओर गणी करवानी ७ वात पडेलां कही छे, ते कायसंबेगमां कही छे तेम समजवु. ७मके पडेली रत्नप्रभा पृथ्वीमां उत्कृष्ट स्थिति

કુત્રેતિ-ઉત્કૃષ્ટે કાયસંવેધે ચતુર્ગુણા કર્તવ્યેતિ ભાવઃ, તયાહિ-અન્ન
 યદુક્તં ગાથાયામ્ 'સાગરમેગં' રત્નપ્રમાનામક્રમથમપૃથિવ્યામેકસાગરોપમપ્રમિતા
 સ્થિતિઃ કથિતા સા કાયસંવેધે ચતુર્ગુણિતેતિ ચતુઃ સાગરોપમાણિ જ્ઞાતવ્યા ।
 એવં દ્વિતીયાયાં શર્કરાપ્રમાયાં ત્રીણિ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ કથિતા તસ્યાશ્ચતુર્મિ-
 ગુણને દ્વાદશસાગરોપમાણિ સ્થિતિર્ભવતિ, અતએવાન્ન શર્કરાપ્રમાસૂત્રે કથિતમ્-
 'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ' ઇતિ, એવં પૂર્વકોટયોડપિ ચતુર્પુ સંજ્ઞિતિર્યગ્ભવેષુ
 ચતસ્ર એવેતિ । અનેન ક્રમેણ ચતુર્ગુણા ભવતીતિ, સૂત્રકારઃ-સ્વયમેવ દર્શયતિ-
 'વાલુયપ્પમાએ' ઇત્યાદિ, 'વાલુયપ્પમાએ પુઢવીએ અઢ્ઢાવીસં સાગરોવમાઈ ચડગુણિયા
 ભવઈ' વાલુકાપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં સપ્તસાગરોપમા સ્થિતિરિતિ કાયસંવેધે ઉત્કૃષ્ટે

પ્રથમ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ કી કહી ગયા
 હૈ યહી સ્થિતિ કાયસંવેધ મેં ચાર સાગરોપમ કી હોતી હૈ, હસી પ્રકાર
 દ્વિતીય શર્કરા પ્રમા મેં ત્રીણ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી ગયા હૈ-સો
 યહી સ્થિતિ કાયસંવેધ મેં ચારહ સાગરોપમ કી હો જાતી હૈ, હસીલિયે
 હસ શર્કરા પ્રમા સૂત્ર મેં સૂત્રકાર ને 'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ'
 કાયસંવેધ મેં ચારહ સાગરોપમ કી સ્થિતિ કહી હૈ, હસી પ્રકાર સે ચાર
 સંજ્ઞી-તિર્યગ્ભવોં કીપૂર્વ કોટિયાં ચાર કહી હૈં । હસી ક્રમ સે વે ચતુર્ગુણિત
 હોતી હૈ । હસી ચતુર્ગુણિત કી જ્ઞાન કો સૂત્રકાર સ્વયં પ્રદર્શિત કરને
 કે અભિપ્રાય સે 'વાલુયપ્પમાએ પુઢવીએ અઢ્ઢાવીસં સાગરોવમાઈ' ચડ-
 ગુણિયા ભવઈ' એસા સૂત્ર પાઠ કહ રહે હૈં, હસકે દ્વારા યહી ડન્હોંને
 સમજાયા હૈ કિ વાલુકા પ્રમા નામ કી નરક પૃથિવી મેં જો સાત સાગ-

એક સાગરોપમની કહી છે એજ સ્થિતિ કાય સંવેધમાં ચાર સાગરોપમની
 ઈઈ જાય છે. એજ રીતે બીજી શર્કરાપ્રમામાં ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી
 છે. તેા એજ સ્થિતિ કાય સંવેધમાં ૧૨ ખાર સાગરોપમની ઈઈ જાય છે,
 તેથી આ શર્કરાપ્રમા સૂત્રમાં સૂત્રકારે 'ઉક્કોસેણં વારસસાગરોવમાઈ' કાયસંવે-
 ધમાં ખાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. એજ રીતે ચાર સંજ્ઞી તિર્યગ્ભવો-
 વોમાં પૂર્વકોટિયો ચાર જ છે, એજ ક્રમથી તે ચાર ગણી થાય છે. આજ
 ચાર ગુણા કરવાની વાત સૂત્રકાર પોતે જ પ્રગટ કરવાના અભિપ્રાયથી નીચે
 પ્રમાણે સૂત્રપાઠ કહે છે.-'વાલુયપ્પમાએ પુઢવીએ અઢ્ઢાવીસ સાગરોવમાઈ' ચડગુ-
 ણિયા ભવઈ' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે એજ કહ્યું છે કે-વાલુકાપ્રમા નામની
 નરક પૃથ્વીમાં સાત સાગરોપમની જે સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે, તેને ચાર

अष्टाविंशतिः सागरोपमाणि चतुर्गुणिता स्थिति भवतीति । 'पंकुप्पभाए चत्तालीसं' पङ्कप्रभायां दशसागरोपमस्थितेश्चतुर्गुणने कायसंवेधे चत्वारिंशत्सागरोपमाणि भवन्ति । 'धूमप्पभाए अट्टसट्ठिं' धूमप्रभायां सप्तदशसागरोपमस्थितेश्चतुर्गुणने अष्टषष्टिः सागरोपमाणि भवन्ति तथा—'तमाए अट्टासीइं' तमायां नारकपृथिव्यां द्वाविंशतिसागरोपमस्थितेश्चतुर्गुणने अष्टाशीतिः सागरोपमाणि भवन्ति । एवं क्रमः—पट्स्वपि पृथिवीषु कायसंवेधद्वारे स्थिति ज्ञातव्या । सम्प्रति संहननानि दर्शयति—'संघयणाइं' इत्यादि, 'संघयणाइं बालुयप्पभाए पंचविहसंघयणी' बालुकाप्रभायां पृथिव्यां पञ्चविधसंहननिनः नारका भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा—'वयरोसहनारायसंघयणी' वज्रऋषभनाराचसंहननिनः, 'जाव खीलियासंघयणी'

रोपमकी स्थिति कही गयी है उसे चौगुणी करने पर कायसंवेध में वह २८ सागरोपम की स्थिति हो जाती है, पङ्कप्रभा में उत्कृष्ट स्थिति दश सागरोपम की कही गयी है, इसे चौगुनी करने पर वह चत्तालीस सागरोपम की उत्कृष्ट स्थिति हो जाती है वह कायसंवेध में होती है धूमप्रभा में उत्कृष्ट स्थिति १७ सागरोपम की है, इसे चौगुनी करने पर जो ६८ सागरोपम होते हैं वे कायसंवेध में होते हैं । तथा तमा नाम की नरक पृथिवी में जो उत्कृष्ट स्थिति २२ सागरोपम की है उसे चौगुनी करने पर ८८ सागरोपम की स्थिति कायसंवेध में होनी है, इस प्रकार से ६ पृथिवियों में कायसंवेध द्वार में स्थिति जाननी चाहिये 'संघयणाइं' बालुयप्पभाए 'पंचविहसंघयणी' बालुकाप्रभा में जाने वाले तिर्यच पांच प्रकार के संहनन वाले, होते हैं—जैसे—वज्र ऋषभनाराच-

गण्डी करवाथी काय संवेधमां ते २८ अठ्यासीस सागरोपमनी स्थिति थर्धलय छे. पंकप्रभामां उत्कृष्ट स्थिति दस सागरोपमनी कही छे. तेने आर गण्डी करवाथी चत्तालीस सागरोपमनी जे उत्कृष्ट स्थिति थर्ध लय छे ते कायसंवेधमां थाय छे. धूमप्रभामां उत्कृष्ट स्थिति १७ सत्तर सागरोपमनी छे. तेने आर गण्डी करवाथी जे ६८, अउसठ सागरोपम थाय छे, ते काय संवेधमां थाय छे. तथा तमा नामनी नरक पृथ्वीमां उत्कृष्ट स्थिति जे २२ ग्वासीस सागरोपमनी छे, तेने आरगण्डी करवाथी ८८ अठ्यासी सागरोपमनी स्थिति कायसंवेधमां थाय छे. आ नीते छ ६ पृथ्वीयोमां कायसंवेध द्वारमां स्थिति विषेनुं कथन समझवुं. 'संघयणाइं बालुयप्पभाए पंचविहसंघयणी' बालुकाप्रभामां पांच प्रकारना संहननवाणा नारका डोय छे.—जेम ६-५७-

यावत् कीलिकासंहननिनः, अत्र यावत्पदेन ऋषभनाराचनाराचा-र्धनाराचेति संहननत्रयस्य ग्रहणमिति वज्रऋषभनाराचादारभ्य कीलिकासंहननपर्यन्तं पञ्चप्रकार-कमपि संहननं वालुकाप्रभायां पृथिव्यामवगन्तव्यम्। 'पंकप्पभाए चउव्विहसंघयणी' पङ्कप्रभायां चतुर्विधसंहननिनः,—चतुःप्रकारकसंहननवन्तो नारका भवन्तीति। 'धूमप्पभाए तिविहसंघयणी' धूमप्रभायां त्रिविधसंहनिनो भवन्ति

'तमाए दुव्विहसंघयणी' तमायां पृथिव्यां द्विविधसंहननिनः—द्विप्रकारक-संहननवन्तो नारका भवन्तीति। 'तं जहा' तद्यथा 'वहरोसभनारायसंघयणी य उप्पभनारायसंघयणी य' वज्रऋषभनाराचसंहननिनश्च ऋषभनाराचसंहननिनश्च, तमायां वसतां नारकाणां शरीरसंहननं द्विप्रकारकमेव भवति, आद्ययोर्द्वयोः पृथिव्योर्नारकाः सेवार्त्तसंहनिनो भवन्तीति। 'सेसं तं चेव' शेषं यद्वैलक्षण्यं कथितं

वाले यावत् कीलिका संहनन वाले, यहां यावत्पद से ऋषभनाराच, नाराच, अर्धनाराच इन तीन संहननों का ग्रहण हुआ है, इस प्रकार वज्र ऋषभनाराच संहनन से लेकर कीलिका संहनन तक के पांच प्रकार के संहनन वालुका प्रभा नामकी पृथिवी में जाने वाले के होते हैं। 'पंकप्पभाए चउव्विह संघयणी' पङ्कप्रभा पृथिवी में चार प्रकार के संहननी जाते हैं। 'धूमप्पभाए तिविहसंघयणी' धूमप्रभा में तीन प्रकार के संहनन वाले जाते हैं। 'तमाए दुव्विहसंघयणी' तमा पृथिवी में दो प्रकार के संहननवाले जाते हैं जैसे—वज्रऋषभनाराच वाले और ऋषभनाराच वाले। आदि की दो पृथिवीयों में सेवार्त्त संहनन वाले भी जाते हैं। 'सेसं तं चेव' इस कथित वैलक्षण्य से अतिरिक्त जो उपपात परि-

ऋषभनाराचवाणा, यावत् कीलिका संहननवाणा अडिं यावत्पदथी ऋषभनाराच, अर्धनाराच, आ त्रयु संहननो अडिं कराया छे. आ रीते वज्र ऋषभनाराच संहननथी लधने कीलिका संहनन सुधीना पांच प्रकारना संहनन वालुकाप्रभा नामनी पृथ्वीमां होय छे.

'पंकप्पभाए चउव्विहसंघयणी' पंकप्रभा पृथ्वीमां चार प्रकारना संहननी-संहननवाणा 'धूमप्पभाए तिविहसंघयणी' धूमप्रभामां त्रयु प्रकारना संहननवाणा नारको होय छे. 'तमाए दुव्विहसंघयणी' तमा नामनी पृथ्वीमां दो प्रकारना संहननवाणा नारको होय छे. ते आ प्रभाण्णे छे. वज्रऋषभनाराचवाणा १ अने ऋषभनाराचवाणा पडेली छे पृथ्वीयोमां सेवार्त्त संहननवाणा नारको होय छे. 'सेसं तं चेव' आ प्रभाण्णे आ उडेल देरक्षर शिवाय उपपात, परिभाण्णे,

તદતિરિક્તં યદવશિષ્ટમ્ ઉપપાતપરિમાણાદિકં તત્સર્વમપિ પૂર્વવદેવ બોદ્ધવ્યમિતિ ।
 તદેવમુક્તા રત્નપ્રભાદિ તમાપર્યન્તપદ્પૃથિવીવક્તવ્યતા । અથ અધઃ સપ્તમી પૃથિવ્યા
 વક્તવ્યતામાહ—‘પઙ્ગત્તસંલેજ્જવાસાડય’ ઇત્યાદિ । ‘પઙ્ગત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિ-
 પંચિન્દિયતિરિક્તજોણિણં મંતે’ પર્યાસસંલ્યાત વર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-
 નિકઃ સ્વલુ ભદ ત ! ‘જે ભવિણ’ યો મવ્યઃ—યોગ્યઃ, ‘અહે સત્તમાણ પુઠ્ઠવીણ નેર
 ઇણસુ’ અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ નૈરયિકેષુ ‘ઉવવજ્જિત્તણ’ ઉપપત્તુમ્, ‘સે ણં મંતે’
 સ સ્વલુ ભદન્ત ! ‘કેવહ્મયકાલઢ્ઠિણસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ નૈર-
 યિકેષુ ઉત્પ ત, હે મદન્ત ! પર્યાસસંલ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-
 નિકો જીવઃ અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ સંવન્ધિનરકાબાસે ઉત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે
 સ સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકઃ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકનૈરયિકેષુ ઉત્પદ્યેત ઇતિ ઉત્પાદ-
 વિષયકઃ પ્રશ્નઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા’ ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ? ‘જહન્નેણ
 બાવીસં સાગરોવમઢ્ઠિણસુ’ જઘન્યેન દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈરયિષુ
 ઉત્પદ્યેત ઇત્યગ્રિમક્રિયયા સંવન્ધઃ, ‘ઉકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમઢ્ઠિણસુ ઉવવજ્જે-

માણ આદિક હૈ વહ સબ મી પૂર્વ કે જૈસે હી જાનના ચાહિયે,
 હસ પ્રકાર રત્નપ્રભા સે લેકર તમા તક કી ૬ પૃથિવિયોં કી વક્તવ્યતા
 કહી, અબ અધઃસપ્તમી પૃથિવી કી વક્તવ્યતા કા કથન સૂત્રકાર કરતે
 હૈ ‘પઙ્ગત્તસંલેજ્જવાસાડય’ ઇત્યાદિ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે ઇસા
 પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! પર્યાસ, સંલ્યાત વર્ષાયુષ્ક, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિક
 જીવ જો સપ્તમ નરક પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ
 વહ કિતને વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન
 કે ઉત્તર મેં પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! જહન્નેણ બાવીસં સાગ-
 રોવમઢ્ઠિણસુ’ જઘન્ય સે ૨૨ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં

વિગેરે જે દ્વારે છે તે તમામ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવા આ રીતે
 રત્નપ્રભાથી લઈને તમા સુધીની છ પૃથ્વીયોનું કથન કર્યું. હવે સૂત્રકાર અધઃ
 સપ્તમી નામની સાતમી પૃથ્વીનું કથન કરે છે.—‘પઙ્ગત્ત સંલેજ્જવાસાડય’
 ઇત્યાદિ. આમાં ગૈતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ પર્યાપ્ત,
 સંલ્યાત વર્ષની અયુષ્યવાળા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ યોનિવાળા જીવ કે જે
 સાતમી પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલા વર્ષની સ્થિતિ
 વાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ ગૈતમસ્વામીને
 કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણ બાવીસં સાગરોવમઢ્ઠિણસુ’ જઘન્યથી ૨૨
 બાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી
 ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ज्जा' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पद्येत, जघन्योत्कृष्टा-
भ्यां द्वाविंशतित्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकनैरयिकेषु अधःसप्तम्याः संवन्धिषु-
पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्घोनिकानामुत्पत्ति र्भवतीति भावः ।
'ते णं भंते ! जीवा०' इति—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएण केवइया उववज्जंति'
ते—पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्घोनिका जीवा एकसमयेन कियन्तो-
ऽधःसप्तम्याः पृथिव्याः नरकावासे समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, जघन्येन
एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते उत्कृष्टतः संख्याता वा असंख्याता वा
समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् ।

अथाग्नेऽतिदेशमाह—'एवं' इत्यादि, 'एवं जहेव रयणप्पभाए णव गमगा लद्धी-
वि सच्चेव' एवं यथैव रत्नप्रभायां नवगमकाः लब्धिरपि सैव रत्नप्रभाप्रकरणवदेव
इहापि नवगमका वक्तव्या इत्या प्राप्तिरपि नारकाणां यथा भवति सा प्राप्तिरपि
तथैव वक्तव्या इति । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदिह दर्शयति—'नवरं' इत्यादि 'नवरं

उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैर-
यिकों में उत्पन्न होता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते !
जीवा' हे भदन्त ! वे पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य-
ग्घोनिक जीव एक समय में वहाँ सातवीं भूमि में कितने उत्पन्न होते
हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जघन्य से वहाँ एक
अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात
अथवा असंख्यात तक उत्पन्न होते हैं। 'एवं जहेव रयणप्पभाए, णव
गमगा लद्धी वि सच्चेव' इस प्रकार रत्नप्रभा प्रकरण के जैसे यहाँ
पर भी नौ गमक कह लेना चाहिये, तथा प्राप्ति भी नारकों के जैसी
होती है वह प्राप्ति भी उसी प्रकार से कह लेनी चाहिये, रत्नप्रभा की

हे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'ते णं भंते जीवा' हे भगवन्
पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्घोनिमां उत्पन्न
थयेला जेवा ते जेवो जेक समयमां ते सातमां नरक भूमिमां केटला उत्पन्न
थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—हे गौतम ! जघन्यथी तेजो
जेक अथवा जे अथवा त्रय सुधी उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात अने
असंख्यात सुधी उत्पन्न थय छे. 'एवं जहेव रयणप्पभाए णव गमगा लद्धी वि
सच्चेव' आ रीते—रत्नप्रभा पृथ्वीनी जेम अडियां पणु ६ नव गमके कडी
देवा नेछे. तथा प्राप्ति पणु नारकेनी जेम होय छे. ते प्राप्ति पणु जेज
प्रभावे अडियां कडेवी नेछे. रत्नप्रभानी अपेक्षाजे अडिंन कथनमां जे

वयरोसभनारायसंहयणी' नवरम्-केवलं विशेषोऽयम्-अत्र वज्ररूपभानाराच-संहननिनो नारका भवन्ति, अत्रेदमेकमेव संहननं भवति इति भावः, तथा इदमपि-वैलक्षण्यं सप्तमपृथिव्याम् यत् 'इत्थिवेयमा न उच्यञ्जति' स्त्रीवेदका नारकाः सप्तमपृथिव्यां नोपपद्यन्ते स्त्रीणां षष्ठनरकपृथिवीपर्यन्तमेव उत्पत्तेः, यदि कदाचित् स्त्रीणां सप्तमपृथिव्यामुत्पत्तिं भवेत्तदा स्त्रीवेदकाः सप्तमनरकेऽपि समुत्पद्यन्ते इति कथ्येत परन्तु नैवं भवति स्त्रीणां तत्रोत्पत्तेरनभ्युपगमात् अतः स्त्रीवेदकाः नोत्पद्यन्ते इति। कथं न स्त्रियस्तत्र सप्तमनरके उत्पद्यन्ते इति चेत् सर्वज्ञवचनप्रामाण्यादित्युत्तरम् इति। 'सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति' शेष तदेव यावदनुबन्ध

अपेक्षा यहाँ की वक्तव्यता में जो अन्तर है वह 'नवरं' हत्यादि सूत्र पाठ द्वारा प्रभु प्रकट करते हैं—यहाँ सप्तमी अथःपृथिवी में वज्ररूपभ नाराच संहनन वाले जीव ही होते हैं। अर्थात् यहाँ इसी एक संहनन वाले ही उत्पन्न होते हैं। तथा इन सप्तम पृथिवी में स्त्रीवेदक जीव उत्पन्न नहीं होते हैं। क्यों कि स्त्रीवेद वालों की उत्पत्ति छठी पृथिवी तक ही होती है। यदि कदाचित् स्त्रियों की उत्पत्ति सातवीं पृथिवी में होती है ऐसी बात मानी जावे—तो स्त्रीवेदक सप्तम नरक में भी उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा जा सकता है, परन्तु ऐसा तो होता नहीं है, क्यों कि स्त्रियों की वहाँ उत्पत्ति मान्य नहीं हुई है, इसलिये स्त्रीवेदक वहाँ उत्पन्न नहीं होते हैं, स्त्रीजन वहाँ सप्तम नरक में क्यों उत्पन्न नहीं होते हैं, यदि कोई इस प्रकार से पूछे तो उसका उत्तर एक यही है कि 'सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति' इसके अतिरिक्त और सब कथन अनुबन्ध तक

इर इर छे ते 'नवरं' हत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रभु प्रकट करे छे.—अदियां सातमी अधः सप्तमी पृथ्वीमां वज्ररूपभनाराच संहनन वाणा एवे न नारक थाय छे. अर्थात् नारकमां नय छे. अर्थात् अदियां अे अेकन संहनन डोय छे. तथा आ सातमी पृथ्वीमां स्त्रीवेदक एवे उत्पन्न थता नथी. केमके—स्त्रीवेद वाणाओनी उत्पत्ति ६ छठी पृथ्वी सुधी न डोय छे. ने कदय स्त्रियोनी उत्पत्ति सातमी पृथ्वीमां थाय छे, अे वात मानवामां आवे तो स्त्रीवेदक सातमा नरकमां पणु उत्पन्न थाय छे, तेम कडी शकाय, पणु तेवी रीते थतुं नथी. केमके—त्यां स्त्रियोनी उत्पत्ति मान्य थछ नथी. नेथी स्त्रीवेदके त्यां उत्पन्न थता नथी. केछ अेवे प्रश्न करे के—स्त्रियो त्यां सातमी नरकमां केम उत्पन्न थती नथी ? तो आ प्रश्नने उत्तर अेक अेन छे के—आ रीतनी सर्वां प्रभुनी आशा छे, 'सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति' आ शिवाय पीणु

હતિ, પરિમાણાદારમ્ અનુચન્ધપર્યન્તં સ્થિતિલેક્યાદિકં સર્વનપિ પૂર્વવદેવ વોદ્-
વ્યમ્ તન્ન ક્રિયપિ ન વૈલક્ષણ્યનિતિ । સંવેદો મવાદેસેણ' સંવેધો મવાદેશેન-મવ-
પ્રકારેણ મવાપેક્ષયેત્યર્થઃ 'જહન્નેણં તિન્નિન મવાપણાદં' જઘન્યેન ત્રીણિ મવગ્રહ-
ણાનિ દ્વૌ મવૌ મત્સ્યસ્ય એકથ મવો નારકસ્ય પ્રથમ મત્સ્યરત્તો મુન્વા નારકતા
ગતઃ પુનરપિ નરકાન્નિઃસૃત્ય મત્સ્યો મવતીત્યેવં ક્રમેણ ત્રીણિ મવગ્રહણાનિ
મવન્તિ તદેવં મવાપેક્ષયા ત્રીણિ મવગ્રહણાનિ જઘન્યતસ્તાદશપર્નાપ્તમંચ્યાતવર્પા-
યુષ્કપચ્ચેન્દ્રિયતિર્વગ્યોનિક્ત્રીત્રસ્ય મવન્તીતિ । 'ઉક્રોસેણં તત્તમવગ્રહણાદં'
ઉત્કર્ષેણ સપ્તમવગ્રહણાનિ મવન્તિ । પ્રથમં મત્સ્યઃ૧, તત્તો મૃત્વા સપ્તમ્યાં નારક-

પૂર્વોક્ત જૈસા હી જાનના ચાહિયે, પ્રથાત પરિમાણ સે લેકર અનુચન્ધ
તક કા મમસ્ત કથન પૂર્વ મેં જૈસા કહા તયા હૈ વૈસા હી જાનના ચાહિયે,
વસમેં પૂર્વ કી અપેક્ષા લુછ મી મિન્નતા નહીં હૈ ।' સંવેદો મવાદેસેણ
તિન્નિન૦' સંવેધ મવકી અપેક્ષા જઘન્ય સે તીન મવ તક કા ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે સાત મવ તક કા હૈ તથા કાલ કી અપેક્ષા સે વહ જઘન્ય સે
દો અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ સાગરોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર-
પૂર્વ કોટી અધિક ૬૬ સાગરોપમ કા હૈ, હસ કથન કા સાર એસા હૈ
કિ-જઘન્ય સે તીન મવો કો ગ્રહણ કરને કી યાત કહી હૈ સો વહ હસ
પ્રકાર સે જાનની ચાહિયે કિ યહાં દો મવ મત્સ્યોં કે હોતે હૈ ઓર એક
મવ નારક કા હોના હૈ પ્રથમ મવ ઉસકા મત્સ્ય કા ઓર દ્વિતીય મવ
નારક કા ઓર તૃતીય મવ મત્સ્ય કા હસ ક્રમ સે યે તીન હોતે હૈ ।
તથા-સાત મવ ઉત્કૃષ્ટ સે હસ પ્રકાર સે હોતે હૈ-પ્રથમ મવ મત્સ્ય કા

તમામ કથન પહેલાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે સમજવું. તેમાં પહેલાં
કરતાં કાંઈજ ફેરફાર નથી. 'સંવેદો મવાદેસેણ જહન્નેણં તિન્નિન૦' સંવેધ ભવની
અપેક્ષાથી જઘન્યથી ત્રણભવ સુધીનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતભવ સુધીનો છે.
અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી જે અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિક ૨૨ ગાવીસ સાગરો-
પમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરો-
પમનો છે. આ કથનનો સાર એવો છે કે-જઘન્યથી ત્રણ ભવોને ગ્રહણ
કરવાતું કથન પહેલાં કહ્યું છે, તે એ રીતે સમજવું કે-અહિયાં જેભવ
માછલાઓમાં થાય છે. અને એક ભવ નારક પણનો હોય છે, તેનો પહેલો
ભવ માછલાનો છે, બીજો ભવ નારકનો અને ત્રીજો ભવ માછલાનો આ
ક્રમથી ત્રણ ભવો હોય છે, તથા સાત ભવ ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે
છે-પહેલો ભવ મત્સ્યનો બીજો ભવ સાતમી પૃથ્વીના નારકનો ત્રીજો ભવ

पृथिव्यां गच्छति२, नरकान्निःसृत्य मत्स्यो भवति३, पुनर्मृत्वा सप्तम्यां गच्छति४, पुनस्ततो निःसृत्य मत्स्यो भवति५, पुनर्मृत्वा नारको भवति६, पुनस्ततो नारकान्निःसृत्य मत्स्यो भवति७, इत्येवं क्रमेण भ्रमपेक्षया सप्त-
भवग्रहणानि भवन्तीति । 'कालादेशेण' कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः 'जघन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्महियाइं' जघन्येन द्वाविंशतिः सागरो-
पमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्ताभ्यामभ्यधिकानि अन्तर्मुहूर्तद्वयाधिक द्वाविंशति सागरो-
पमात्मककालो भवति 'उक्कोसेणं छावहिं सागरोवमाइं' उत्कर्षेण पट्षष्टिः सागरो-
पमाणि, 'चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्महियाइं' चतसृभिः पूर्वकोटिमिरभ्यधिकानि चतुः पूर्वकोट्यधिकपट्षष्टिसागरोपमकालो भवति कालापेक्षयेत्यर्थः 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यावत्कुर्वात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं तथा नारकगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमना-
गमनं कुर्यादिति । अयं भावः—सप्तम्यां पृथिव्यां द्वाविंशतिसागरोपमायुष्कत्वेन

द्वितीय भव सप्तमी पृथिवी के नारक का, तृतीय भव पुनः मत्स्य का चतुर्थ भव पुनः सप्तमी पृथिवी के नारक का पांचवां भव मत्स्य का, छट्टा भव सप्तमी पृथिवी के नारक का और सातवां भव पुनः मत्स्य का इस प्रकार से जघन्य और उत्कृष्ट से ३ और ७ भवों को ग्रहण करनेकी बात है। तथा काल की अपेक्षा से जघन्य दो अन्तर्मुहूर्त अधिक २२ सागरोपम का काल है, और उत्कृष्ट से चार पूर्व कोटी अधिक ६६ सागरोपम का काल है। इस प्रकार वह पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव इतने भवों तक एवं काल तक भव और काल की अपेक्षा उस तिर्यग्गति का और नरक गतिको देखन करता है और

पाछो भाछदानो योथो लव पाछो सातमी पृथ्वीना नारकनो पांचमो लव भाछदानो छट्टो लव सातमी पृथ्वीना नारकनो अने सातमो लव पाछो भाछदानो. आ रीते जघन्य अने उत्कृष्टी उ त्रयु अने ७ सात लवोने अडयु करवतुं कथन छे. तथा क.णनी अपेक्षाओ जघन्य ओ अंतर्मुहूर्त अधिक २२ भावीस सागरोपम सुधीनो क.ण छे, अने उत्कृष्टी आर पूर्वकोटी अधिक ६६ छ.सठ सागरोपम सुधीनो क.ण छे आ रीते ते पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो पञ्चेन्द्रिय तिर्यंय योनीवाणो लव आटला लवो-सुधी अने आटला क.ण सुधी लव अने क.णनी अपेक्षाथी ओ तिर्यंय गतिनुं अने नरक गतिनुं सेवन करे छे. अने ओ ओ गतिमां गमनागमन कथां करे छे.

વારત્રયં સમુત્પત્તેઃ षટ્ षष्टिः सागरोपमाणि भवन्ति । चतस्रः पूर्वकोटचश्च चतुर्षु-
 नारकभवान्तरितेषु मत्स्यभवेषु भवन्तीति । अतोऽवसीयते सप्तम्यां पृथिव्यां
 जघन्यस्थितिषूत्कर्षतस्त्रीनेव वारानुत्पद्यते, इति । अन्यथैवंविधं भवग्रहणकाल-
 परिमाणं कथं स्यात्?, । इह चोत्कृष्टकालस्य विवक्षा, तेन जघन्यस्थितिषु त्रीन्
 वारानुत्पादितः । एवंहि चतुर्थी पूर्वकोटिलभ्यते उत्कृष्टस्थितिषु पुनर्वारद्वयोत्पा-
 दनेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणां द्विगुणने षट्षष्टिः सागरोपमाणां लभ्यते, पूर्व-
 कोटचस्तु तिस्र एवेति प्रथमो गमः । १।

ગમનાગમન ક્રિયા કરતા હૈ। હસ કથન કા સાર એસા હૈ કિ સપ્તમ પૃથિવિ મેં ૩ બાર કી ઉત્પત્તિ સે ૬૬ સાગરોપમ હો જાતે હૈ, તથા ચાર પૂર્વકોટી અધિકતા જો હસમેં કહી ગયી હૈ વહ નારક ભવોં સે અન્તરિત મત્સ્ય ભવોં કી અપેક્ષા સે કહી ગયી હૈ, હસસે યહ નિરૂચ્ય હોતા હૈ કિ સપ્તમ પૃથિવી મેં જઘન્ય સ્થિતિ કો લેકર હસકા ત્રીન બાર તક હી ઉત્કૃષ્ટ સે ઉત્પાદ હો સકતા હૈ, યદિ એસી બાત નહીં હોતી તો ફિર જો હસ પ્રકાર સે ભવ ગ્રહણ કા કાલ પરિમાણ કહા ગયા હૈ વહ કૈસે બન સકતા હૈ? યહાં ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી વિવક્ષા હૈ હસસે જઘન્ય સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં હસે ત્રીન બાર ઉત્પાદિત કહા ગયા હૈ । અતઃ યહાં ચાર પૂર્વકોટિયાં પ્રાપ્ત હોતી હૈ, કિન્તુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં દો બાર કે ઉત્પાદ સે ૬૬ સાગરોપમ કા પ્રમાણ લભ્ય હોતા હૈ ઓર પૂર્વકોટિયાં ત્રીન હી લભ્ય હોતી હૈ એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ । ૧।

આ કથનનો સાર એ છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં ૫ પાંચ વારની ઉત્પત્તિથી ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ થઈ જાય છે. તથા તેમાં ચાર પૂર્વ કોટિ અધિક પાણુ જે કહેલ છે, તે નારક ભવોથી અંતરિત મત્સ્ય ભવોની અપેક્ષાથી કહી છે તેથી એ નિશ્ચય થાય છે કે—સાતમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિને લઈને તેનો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ વાર જ ઉત્પાદ થઈ શકે છે. જો એમ ન હોત તો પછી આ રીતે જે ભવ ગ્રહણ કાલ, પરિણામ કહેલ છે, તે કેવી રીતે બની શકત? અહિયાં ઉત્કૃષ્ટ કાળની વિવક્ષા કરેલ છે. તેથી જઘન્ય સ્થિતિ વાળા નૈરયિકોમાં તેનો ત્રણવાર ઉત્પાદ કહેલ છે જેથી અહિયાં ચાર પૂર્વકોટિ થઈ જાય છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકીયોમાં એ વારના ઉત્પાદથી ૬૬ છાસઠ સાગરોપમનું પ્રમાણ પ્રાપ્ત થાય છે. અને પૂર્વકોટી ત્રણજ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે આ પહેલો ગમ કહેલ છે.

अथ जघन्यादिस्थितिकसप्तमपृथिवीनारकविषये उत्पादादिकं प्रदर्शयति—
 'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उवन्ननो०' स पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक एव
 जघन्यकालस्थितिकसप्तमनरकपृथिव्याः संवन्धिनैरधिकेषु उत्पन्नो भवेत् 'सञ्चेव
 वत्तव्वया जाव भवादेसोत्ति' सैव वक्तव्यता यावत् भवादेश इति भवादेशपर्यन्ता
 पूर्ववक्तव्यतैव इहापि वक्तव्या। 'कालादेसेणं जहन्नेणं०' कालादेशेन
 जघन्येन० 'कालादेसो वि तहेव जाव चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भियाइ'।
 कालादेशोऽपि तथैव—पूर्वदेव यावत् चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, तथा-
 हि—कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि, द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्ताभ्यामभ्य-
 धिकानि, उत्कर्षेण षट्पष्टिःसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानीति।
 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावत्कं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारक-
 गातच सेवेत तथा—तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमनं कुर्यादिति द्वितीयो गमः २।

अब जघन्य आदि स्थितिवाले सप्तम पृथिवी के नारक विषय में
 उत्पाद आदि को सूत्रकार दिखलाते हैं—उसमें वे यह समझाते हैं कि
 वह पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव यदि जघन्य काल की
 स्थितिवाले सप्तम पृथिवी के नैरधिकों में उत्पन्न होता है तो 'सञ्चेव
 वत्तव्वया जाव भवादेसोत्ति' वही वक्तव्यता यावत् भवादेश तक यहाँ
 कह लेनी चाहिये, 'कालादेसेणं जहन्नेणं०' तथा काल की अपेक्षा जघ-
 न्य से दो अन्तर्मुहूर्त्त अधिक २२ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से चार
 पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम तक वह जीव तिर्यग्गति और नारक
 गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमना-
 गमन करता है, ऐसा यह द्वितीय गम है। २।

इसे जघन्य विगेरे स्थितिवाणा सातमी पृथ्वीना नारकेना विषयमां उत्पाद
 विगेरे सूत्रकार प्रगट करे छे—तेमां तेम्मे अे समनवे छे उे—ते पर्याप्त संज्ञी
 पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनिवाणे अेव ने जघन्य काणनी स्थितिवाणा सातमी
 पृथ्वीना नैरधिकेमां उत्पाद थाय छे, तो 'सञ्चेव वत्तव्वया जाव भवादेसोत्ति'
 तेव वक्तव्यता यावत् भवादेश सुधीनी अद्वियां कही देवी 'कालादेसेणं
 जहन्नेणं' तथा काणनी अपेक्षाथी जघन्यथी अे अंतर्मुहूर्त्त अधिक २२ भावीस
 सागरोपम सुधी अने उत्कृष्टथी चार पूर्व कोटि अधिक ६६ छारठ सागरो-
 पम सुधी ते अेव तिर्यग्गति अने नारकगतिनु सेवन करे छे, अने अेटवा
 जे काण सुधी तेमां गमनागमन करे छे. अे प्रभावे अा पीने गम छे.

‘सो चेव उक्कोसकालद्धिइएसु उववन्नो०’ स एव पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकेषु सप्तमपृथिवीनैरधिकेषु उत्पद्येत रा खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ‘सच्चेव लद्धी जाव अनुवंधोत्ति’ सैव लब्धिर्यावदनुबन्ध इति परिमाणादारभ्य अनुबन्धान्तं सर्वमपि प्रकरणं पूर्ववदेव प्रश्नोत्तराभ्यां वक्तव्यमिति । ‘भवादेसेण जहन्नेणं तिग्नि भवग्गहणाइ’ भवादेशेन-भवप्रकारेण जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि ‘उक्कोसेणं पंचभवग्गहणाइ’ उत्कर्षेण पञ्चभवग्रहणानि, तत्र त्रीणि मत्स्यभवग्रहणानि, द्वे च नारकभवग्रहणे इति पञ्च । एतस्मादेव वचनादुत्कृष्टस्थितिषु सप्तम्यां वारद्वयमेवोत्पद्यते, इत्यवसीयते । ‘काला-

‘सो चेव उक्कोसकालद्धिइएसु उववन्नो०’ इस सूत्र द्वारा गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं—हे भदन्त ! यदि वह पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले सप्तम पृथिवी सम्बन्धी नैरधिकों में उत्पन्न होने योग्य है तो वह वहाँ कितने काल की स्थिति वाले नैरधिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘सच्चेव लद्धी जाव अनुवंधोत्ति’ हे गौतम ! यहाँ पूर्व परिमाण से लेकर अनुबन्ध तक का समस्त कथन पहिले के जैसा ही प्रश्नोत्तरों द्वारा प्रकट कर लेना चाहिये, ‘भवादेसेणं जहन्नेणं तिग्नि भवग्गहणाइ’ भव की अपेक्षा जघन्य से तीन भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से ‘पंच भवग्गहणाइ’ पांच भवों को ग्रहण करने तक—तीन भव मत्स्य के और दो भव नारक के—इस प्रकार से पांच भवों को ग्रहण करने तक वह उस गति का सेवन करता है और इतने

‘सो चेव उक्कोसकालद्धिइएसु उववन्नो०’ आ सूत्रधी गौतमश्चाभी प्रभुने ओषुं पूछे छे डे-डे भगवन् जे ते पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिवाणे एव उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा सातमी पृथ्वीना नैरधिकेमां उत्पन्न थवाने थोअ थोअ तो ते त्यां डेटला कालनी स्थितिवाणा नैरधिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे-सच्चेव लद्धी जाव अनुवंधोत्ति’ डे गौतम ! अहियां पूर्व परिष्णामथी लधने अनुबन्ध सुधीतुं सधणु कथन पडेलां कथा प्रभाषेण प्रश्नोत्तरा द्वारा कही लेवा जेधये. ‘भवादेसे णं जहन्नेणं तिग्नि भवग्गहणाइ’ लवनी अपेक्षाये जघन्यथी त्रणु लवोने अडणु करतां सुधी अने उत्कृष्टथी ‘पंच भवग्गहणाइ’ पांच लवोने अडणु करतां सुधी ओटवे डे त्रणु लव भाषणा अने जे लव नारकना आ रीतना पांच लवोने अडणु करतां

‘देसेणं’ कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः, ‘जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोपमाहं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्रह्महियाहं’ जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्ताभ्यामभ्यधिकानि, अन्तर्मुहूर्त्तद्वयाधिकत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणीत्यर्थः ‘उक्कोसेणं छात्रद्विं सागरोपमाहं तिहिं पुत्रकोडीहिं अब्रह्महियाहं’ उत्कर्षेण पट्पटिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि ‘एवम्यं जात्र करेज्जा’ एतावन्तं कालं सेवेत यावदेतावन्तं कालं गतिं चागतिं च कुर्यादिति तृतीयो गमः३। ‘सो चेव अप्पणा जहन्नकालद्विहओ जाओ’ स एव संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः आत्मना-स्वयमेव जघन्यकालस्थितिको जातः ‘सच्चेव रयणप्पभा पुढवीजहन्नकालद्विहयत्तव्वया भाणियव्वा जात्र भवादेमोत्ति’ सैव रत्नप्रभापृथिवीसम्बन्धि-

ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है, नारक के दो अवग्रहण से यही प्रतीत होता है कि वह ससम नरक में उत्कृष्ट स्थितिवालो में दो बार ही उत्पन्न होता है, तथा-‘कालादेशेणं’ काल की अपेक्षा से वह जघन्य रूप में दो अन्तर्मुहूर्त्तों से अधिक ३३ सागरोपम तक, और उत्कृष्ट से तीन पूर्वकोटी अधिक ६६ सागरोपम तक उस गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है। ऐसा यह तृतीय गम है।३” सो चेव अप्पणा जहन्नकालद्विहओ जाओ’ वही संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि स्वयं जघन्य काल की स्थितिवाला है और वह स्वसम तमस्तमा प्रभा पृथिवी सम्बन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होता है तो यहां पर वही रत्नप्रभा सम्बन्धी चतुर्थ गम की वक्तव्यता यावत् भवादेश-तक की कह लेनी चाहिये, अर्थात् रत्नप्रभा नारक पृथिवी सम्बन्धी चतुर्थगम की वक्तव्यता जैसी

सुधी ते ओ गतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला ७ काण सुधी ओ गतिमां गमनागमन करे छे. जे लव अहण्णुथी ओण सिद्ध थाय छे के-ते सातमी नरकमां जे वारज उत्पन्न थाय छे. तथा ‘कालादेशेणं’ काणनी अपेक्षाओ ते जघन्यरूपथी जे अंतर्मुहूर्त्तथी अधिक ३३ तेत्तीस सागरोपम काण सुधी अने उत्कृष्टथी त्रिषु पूर्वकोटि अधिक ६६ छासठ सागरोपम सुधी ओ गतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला ७ काण सुधी ते ओमां गमनागमन करे छे. ओ प्रभाणु आ त्रीले गम कडेल छे. ३

‘सो चेव अप्पणा जहन्न कालद्विहओ जाओ, ओण संज्ञी पञ्चेन्द्रिय योनि-व.णो ७व के जे पोते जघन्य काणनी स्थितिवाणो छे, अने ते रत्नप्रभा पृथ्वीना जघन्य काणनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. तो अडियां तेण योथा गमनुं कथन यावत् भवादेश सुधीनुं कही वेवुं. अर्थात् रत्नप्रभा

चतुर्थगमकवक्तव्यता भगिनव्या यावद् भवादेश इति रत्नप्रभानारकपृथिवीसं-
 न्धिचतुर्थगमकवक्तव्यता यथा कथिता परिनाणादारभ्य भवादेशपर्यन्ता सा सर्वापि
 इह वक्तव्या । पूर्ववक्तव्यताऽपेक्षयाऽत्रेदं श्लेष्यं यत् 'नारं पदमसंघणं' नारं
 प्रथमं संहननम् प्रथमसंहननवानेव अत्रोत्पद्यते 'णो इतिवेयगा' न वा स्त्रीवेदकाः
 सप्तमनरके समुत्पद्यन्ते । अयं भावः—तत्र रत्नप्रभाचतुर्थगमे संहननानि षट्,
 वेदाश्च त्रय उक्ताः, अत्र सप्तमपृथिवीचतुर्थगमे तु प्रथममेव संहननं वाच्यम्, स्त्री-
 वेदनिषेधश्चात्र वाच्य इति । 'भवादेशेणं जहन्नेणं तिन्नि भवगगहणाइं' भवादेशेन
 जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि भवद्वयं मत्सरय एकश्च भवो नारकस्येति 'उक्तेसेणं
 सत्त भवगगहणाइं' उत्कर्षेण सप्तमग्रहणानि चत्वारो भवा मत्सरय त्रयश्च नारक-
 स्येति सप्तभवा भवन्तीति । 'कालादेशेणं जहन्नेणं वार्धमं सागरोवमाइं' दोहि
 अंतोमुहुत्तेहिं अबमहियाइं' कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि द्व.भ्या-

परिमाण से लेकर भवादेश तक कही गयी है वही सब वक्तव्यता
 यहाँ पर भी कह लेनी चाहिये, पूर्व वक्तव्यता की अपेक्षा यहाँ पेक्षा
 अन्तर है—कि यहाँ प्रथम संहनन वाला ही उत्पन्न होता है, स्त्रीवेद वाले
 यहाँ उत्पन्न नहीं होते हैं, तात्पर्य यह है कि—रत्नप्रभा के चतुर्थगम में
 छह संहनन वाले उत्पन्न होते कहे गये हैं, और तीन वेद वाले उत्पन्न
 होते कहे गये हैं, पर यहाँ सप्तम पृथिवी के चतुर्थ गम में प्रथम संह-
 नन वाले को उत्पन्न होना कहा गया है और स्त्रीवेद का निषेध कहा
 गया है, 'भवादेशेणं जहन्नेणं तिन्नि भवगगहणाइं,' भवादेश—भव की
 अपेक्षा—जघन्य से तीन भवों को ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से
 सात भवों को ग्रहण करने तक तथा काल की अपेक्षा जघन्य से दो

नारक पृथ्वी संघंधी योथा गमनुं कथन जेम परिमाणुधी लधने लवादेश
 सुधीनुं कडेल छे. ते तमाम कथन अडिया पणु कडी लेवुं. पडेलाना कथन
 करतां आ कथनमां जेवो शेरशर-अंतर छेके-अडियां आ सातमा नरकमां पडेला
 संहनन वाणो जत्रज उत्पन्न थाय छे अडियां स्त्रिवेदवाणा उत्पन्न थता नथी.
 कडेवानुं तात्पर्यं जे छे के-रत्नप्रभा पृथ्वीना योथा गममां ६ छ संहनन
 डोवानुं कहुं छे. अने त्रय वेद डोवानुं कडेल छे. परंतुं अडियां सातमी पृथ्वीना
 योथा गममां पडेला संहननवाणाने उत्पन्न थवानुं कडेल छे. अने स्त्रीवेदने निषेध
 कडेल छे. 'भवादेशेणं जहन्नेणं तिन्नि भवगगहणाइं' लवादेश—अवनी अपेक्षाधी
 जघन्यथी त्रय लवोने ग्रहण करतां सुधी तथा उत्कृष्टथी सात लवोने ग्रहण
 करतां सुधी तथा काणनी अपेक्षाधी जघन्यथी जे अतर्मुद्धत अधिक २२

मन्तर्मुहूर्त्ताभ्यामभ्यधिकानि 'उक्त्तोसेणं छावद्वि सागरोपमाइं' उष्कर्षेण पट्पष्टिः सागरोपमाणि 'चउर्हि अंतोमुहुत्तेर्हि अब्रह्महिषाइं' चतुर्भिरन्तर्मुहूर्त्तरभ्यधिकानि, 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यात् स पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक इति चतुर्थो गमः ॥४॥ 'सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो' स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः, जघन्यस्थितिकसप्तमनरकपृथिवीसंबन्धिनारकेषु नारकतया उत्पद्यते, 'एवं सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो जाव कालादेसोत्ति' एवमत्र स एव चतुर्थो गमको निरवशेषः—संपूर्णोऽपि वक्तव्यो याव कालादेश इति जघन्यस्थिति-

अन्तर्मुहूर्त्त अधिक २२ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से चार अन्तर्मुहूर्त्त अधिक ६६ सागरोपम तक वह उस तिर्यग्गति और नरक गति का सेवन करता है और इतने काल तक ही वह उसमें गमनागमन करता है जघन्य से जो यहां तीन भव ग्रहण करना कहा गया है वह मत्स्य के दो भवों को और नारक के एक भव को लेकर कहा गया है, तथा उत्कृष्ट से जो सात भव ग्रहण करना कहा गया है—वह मत्स्य के चार भवों को और नारक के तीन भवों को लेकर कहा गया है। ऐसा यह चतुर्थ गम है। ४'

सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो' यदि वह जघन्य काल की स्थिति वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल की स्थिति वाले सप्तम पृथिवी सम्बन्धी नारकों में नारक की पर्याय से उत्पन्न होता है तो यहां पर भी 'सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो

भावीस सागरोपम सुधी तथा उत्कृष्टथी चार अंतर्मुहूर्त्त अधिक ६६ छासठ सागरोपम सुधी ते अे तिर्यग्गति अने नरक गतिनुं सेवन करे छे. अने अेट्ठाव काल सुधी ज ते तेभां गमनागमन करे छे, जघन्यथी अडियां जे त्रणु भव अडणु करवानुं कछुं छे, ते भाछदाना जे लवोने अने नारकना अेक भवने उदेशीने कडेल छे. तथा उत्कृष्टथी जे सात भव अडणु करवानुं कडेल छे, ते भाछदाना चार भव अने नारकना त्रणु भवने उदेशीने कडेल छे. आ प्रभाणेने चोथो गम कडेल छे. 'सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो' जे ते जघन्य कालनी स्थितिवाणे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनिवाणे जेव जघन्य कालनी स्थितिवाणा सातभी पृथ्वीना नारकभां नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थाय छे, तो अडियां पणु 'सो चेव चउत्थो गमओ निरवसेसो भाणियव्वो' ते चोथो गम संपूर्ण' रीते कालादेश सुधी कही देवे. आ रीते आ

कः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जघन्यस्थितिकसप्तमनारकपृथिवीसंबन्धिनारक-
तया उत्पद्यते इत्यारभ्य अत्रापि अन्तरोक्तश्रुतयो गमः कालादेशपर्यन्तः
संपूर्णोऽपि वक्तव्य इति पञ्चमो गमः॥५॥ 'सो चेन्न उक्कोसकालद्विहसु उववन्नो'
स एव जघन्यायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकसप्तमनारक-
पृथिवीसंबन्धिनारकतयोत्पत्त्यमानः स क्रियत्कालस्थितिकनैरयिके उत्पद्येत 'सच्चेव
लद्धी जाव अणुबंधोत्ति' सैव लब्धयार्थदनुबन्ध इति, अत्रापि अनुबन्धपर्यन्तं सर्व-
मपि पूर्ववदेव अत्येत्तव्यम् । 'भवादेशेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं' भवादेशेन
जघन्येन त्रीणि भवग्रहणानि 'उक्कोसेणं पंचमद्गहणाइं' उत्कर्षेण पञ्चमवग्रह-
णानि, 'कालादेशेणं जहन्नेणं' कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन, 'तेत्तीसं सागरो-
वमाइं दोहिं अंतोमुहुत्तेहिं अब्बहियाइं' त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यामन्तर्मुहूर्त्ता-

भाणियव्वो' वही चतुर्थं गम सम्पूर्ण रूप से कालादेश तर्क कह लेना
चाहिये । ऐसा यह पांचवां गम है । ५।

'सो चेन्न उक्कोसकालद्विहसु उववन्नो' यदि वही जघन्य
आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की
स्थिति वाले सप्तम नारक पृथिवी सम्बन्धी नारक की पर्याय से
उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की स्थिति वाले
नैरयिकों में उत्पन्न होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
'सच्चेव लद्धी जाव अणुबंधोत्ति' हे गौतम । यहाँ पर अनुबन्ध तक
समस्त कथन पूर्वोक्त जैसा ही कहलेना चाहिये, 'भवादेशेणं जहन्नेणं
तिन्नि भवग्गहणाइं' भव की अपेक्षा यहाँ जघन्य से तीन भवों को
ग्रहण करने तक और उत्कृष्ट से पांच भवों को ग्रहण करने तक तथा
काल की अपेक्षा जघन्य से दो अन्तर्मुहूर्त्तों से अधिक ३३ सागरोपम

पांचमो गम छे. 'सो चेन्न उक्कोसकालद्विहसु उववन्नो' जे ते जघन्य आयु-
वाणे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाणो एव उत्कृष्ट कालनी स्थिति वाणा
सातमी नारक पृथ्वीना नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थवाने योग्य होय तो ते
केटला कालनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
प्रभु कडे छे के- 'सच्चेव लद्धी जाव अणुबंधोत्ति' हे गौतम ! अडियां अनुबन्ध-
धना कथन सुधीनुं सधणुं कथन पडेलीं उह्या प्रभाण्णे ज कडी देवुं. 'भवादेशे-
णं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं' लवनी अपेक्षाथी अडियां जघन्यथी त्रणु
भवोने अडणु करतां सुधी अने उत्कृष्टथी पांच लवोने अडणु करता सुधी
तथा कालनी अपेक्षाथी जघन्यथी जे अंतर्मुहूर्त्तथी अधिक ३३ तेत्तीस साग-

भ्यामभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं छावट्टि सागरोदमाइं' उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि 'तिहि अंतोमुहुत्तेहि अब्भहियाइं' त्रिभिरन्तमुहुत्तैरभ्यधिकानि 'एवइयं कालं जाव करेज्जा' एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यात् जघन्योत्कृष्टस्थित्यपेक्षयेति षष्ठो गमः ६ । 'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जहन्नेणं वावीसं सागरोवमट्टिइएसु' स एव आत्मना स्वयमुत्कृष्टस्थितिको भवेत् संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः जघन्यस्थितिक सप्तमनरकपृथिवीनारकेषु उत्पन्नो भवेत् तदा स जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु तथा—'उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु' उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु 'उववज्जेज्जा' उत्पद्येत, 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' ते खलु भदन्त !

तक और उत्कृष्ट से तीन अन्तमुहुत्त अधिक ६६ सागरोपम तक वह उस गति का सेवन करता है और इनने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता रहना है। यह ६ ट्टा गमन यहाँ की जघन्य और वहाँ की उत्कृष्ट स्थिति की अपेक्षा से है। ६।

'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जहन्नेणं वावीसं सागरोवमट्टिइएसु' 'अपने आप ही उत्कृष्ट स्थितिवाला बना हुआ वही संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव यदि जघन्य काल की स्थिति वाले सप्तम नरक के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य हैं—तो वहाँ वह जघन्य से २२ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति'

शेषम सुधी अने उत्कृष्टथी त्रयु अंतमुहुत्त अधिक ६६ छसठ सागरोपम सुधी ते ये गतितुं सेवन करे छे. अने अटलाज डाण सुधी ते ये गतिमां गमना गमन करे छे. आ प्रभाणे आ छुओ गम जघन्य अने उत्कृष्ट स्थितिनी अपेक्षाथी छे ६ 'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जहन्नेणं वावीससागरोवमट्टिइएसु' पोतेज पोतानी सेणेज उत्कृष्ट स्थितिवाणे गनेल तेज संज्ञि पंचेन्द्रिय तिर्यंय येनिवाणे एव जे जघन्य डाणनी स्थितिवाणा सातमी नरकना नारकोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो त्यां जघन्यथी २२ भावीस सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकोमां अने उत्कृष्टथी ३३ तेत्तीस सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे. हवे गौतमस्वामी प्रभुने अप्पुं पूछे छे छे—'तेणं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' हे लखवन् ते एवे

जीवा एकसमयेन-एकस्मिन् समये कियन्त उत्पद्यन्ते? इत्यादि प्रश्नोत्तररूपेण 'अवसेसा सच्चैव सत्तमपुढ्वीपढमगमवत्तव्वया भाणियव्वा जाव भवादेशोत्ति' अवशेषा सैव सप्तमपृथिवीप्रथमगमवत्तव्वयता भणितव्या यावद्भवादेश इति एकसमये कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता वा असंख्याता वा इत्यादि सर्वमेव सप्तमपृथिवीसम्बन्धिप्रथमगमकवत्तव्वयताऽत्रापि भणितव्या, यावद्भवादेश इति भवादेशपर्यन्तमिति । किन्तु सप्तमपृथिवीप्रथमगमवत्तव्वयतापेक्षया वैलक्षण्यमेतत् तदेशाह- 'णवरं ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं

'हे भदन्त ! वे जीव वहां पर एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इत्यादि प्रश्न और उत्तर के रूप 'अवसेसा सच्चैव सत्तम पुढ्वी पढमगमवत्तव्वया भाणियव्वा जाव भवादेशोत्ति 'हे गौतम । यहां पर भवादेश तक वही सप्तम पृथिवी के प्रथम गम की वत्तव्वयता सम्पूर्ण रूप से कह लेनी चाहिये, अर्थात् एक समय में वे वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में ऐसा कहना चाहिये कि एक समय में वहां वे एक अथवा दो अथवा तीन तक उत्पन्न होते हैं, ऐसा यह कथन जघन्य की अपेक्षा से है और उत्कृष्ट की अपेक्षा से ऐसा कथन है कि वे वहां एक समय में संख्यात अथवा असंख्यात तक उत्पन्न होते हैं इस प्रकार से सप्तम पृथिवी सम्बन्धी प्रथम गम की वत्तव्वयता यहां पर समस्त रूप से कह लेनी चाहिये, और यह वत्तव्वयता यावत् भवादेश तक यहां कह लेनी चाहिये, किन्तु सप्तम पृथिवी के प्रथम गम की वत्तव्वयता के अनुसार जो भिन्नता है वह 'नवरं०' के अनुसार इस प्रकार से है-

त्यां ओक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ! छत्यादि प्रश्न अने उत्तर रूप कथन 'अवसेसा सच्चैव सत्तमपुढ्वीपढमगमवत्तव्वया भाणियव्वा' जाव भवादेशोत्ति' छे गौतम । भवादेश सुधीनुं ते सातमी पृथ्वीना पडैला गमनुं सधणुं कथन अडिय' पुरे पुरं कडैवुं जेधजे. अर्थात् ओक समयमां तेओ त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां जेवुं जेधजे 'के-ओक समयमां तेओ त्यां ओक अथवा जे अथवा त्रणु सुधी उत्पन्न थाय छे. आ कथन जघन्यनी अपेक्षाजे कडयुं छे. अने उत्कृष्टनी अपेक्षाथी जेवुं कडयुं छे के-त्यां ओक समयमां संख्यात अथवा असंख्यात सुधी उत्पन्न थाय छे. आ रीते सातमी पृथ्वी संभंधी पडैला गमनी वक्षतव्वयता अडियां पुरे पुरी कडी देवी, अने आ वक्षतव्वयता यावत् भवादेश सुधी अडियां कडैवी जेधजे. परंतु सातमी पृथ्वी ना पडैला गमनी वक्षतव्वयता अनुसार आ वक्षतव्वयतामां जे ईरक्षर छे. ते 'नवरं०' ना कथन प्रभाण्णे

पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी' नदरं-पूर्वापेक्षया त्रैलक्षण्यं स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन पूर्वकोटिरुत्कर्षेणापि पूर्वकोटिरेव, 'सेसं तं चेव' शेषम्-स्थित्यनुबन्धातिरिक्तं सर्वमपि तदेव-सप्तमपृथिवीप्रथमगमकोक्तमेव अनुसन्धेयमिति । 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' उत्कर्षेण षट्षष्टिः सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादितिभावः ७। 'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो०' स एव उत्कृष्टकालस्थितिकः पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

'ठिई अणुवंधो य जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी' स्थिति और अनुबन्ध जघन्य से पूर्वकोटि रूप और उत्कृष्ट से भी पूर्वकोटि रूप ही है, स्थिति और अनुबन्ध से अतिरिक्त और सब कथन सप्तम पृथिवी के प्रथम गम के कथन के जैसा ही है । 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' काल की अपेक्षा जघन्य से दो पूर्वकोटि अधिक २२ सागरोपम तक और 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं०' उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम तक वह उस तिर्यग्गति और नरकगति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । ७। 'सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो०' यदि वही उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला संज्ञी

या प्रमाणे छे- 'ठिई अणुवंधोत्ति य जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेणं वि पुव्वकोडी' स्थिति अने अनुबन्ध जघन्यथी पूर्वकोटिइय अने उत्कृष्टथी पणु पूर्वकोटिइय ज छे. स्थिति अने अनुबन्ध शिवाय भाडीतुं सधणुं कथन सातमी पृथ्वीना पडेला गमना कथन प्रमाणे ज छे. 'कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं दोहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' काणनी अपेक्षा अने जघन्यथी पूर्वकोटि अधिक २२ भावीस सागरोपम सुधी अने 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं' उत्कृष्ट थी चार पूर्व कोटि अधिक ६६ छासठ सागरोपम सुधी ते तिर्यग् गति अने नरकगतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला ज काण सुधी ते तेभां गमनागमन करे छे, आरीते आ सातभा गम कडये छे. सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो०' ले ते उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनीवाणो एव जघन्यकाणनी

निकः जघन्यकालस्थितिकनैरधिकेषु समुत्पन्नो भवेत् 'सच्चेव लद्धी संवेहो वि तहेव सत्तमगमसरिसो' सैन लब्धिः संवेधोऽपि तथैव सप्तगमसदृशः, एतत्प्रकरणस्य सप्तमगमवदेव सर्वत्रापि वक्तव्यमित्यष्टमो गमः८। 'सो चेव उक्कोसकाल-द्विहएसु उववन्नो०' स एव स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिकः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः उत्कृष्टकालस्थितिकसप्तमपृथिवीसंबन्धिनैरधिकरूपेण उत्पन्नः 'एस चेव लद्धी जाव अणुबंधोत्ति' एपैव लद्धिर्यावदनुबन्ध इति एपा-पूर्वोक्तैव वक्तव्यता अनुबन्धपर्यन्ता सर्वापि इहवक्तव्येति । 'भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि भवग्गहणाइं' भवादेशेण-भवप्रकारेण भवापेक्षयेत्यर्थः त्रीणि भवग्रहणानि, 'उक्कोसेण पंचभव-ग्गहणाइं' उत्कर्षेण पञ्चभवग्रहणानि भवद्वयं मत्स्यस्य, भवमात्रं नारकस्येत्येवं जघन्येन भवत्रयं भवतीति । उत्कृष्टतो भवत्रयं मत्स्यस्य, भवद्वयं च नारकस्य

पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल की स्थिति वाले सातवीं पृथिवी के नैरधिकों में उत्पन्न होने के योग्य है—तो 'सच्चेव लद्धी संवेहो वि तहेव सत्तमगमसरिसो' यहाँ पर वही लब्धि और संवेध सातवे गमक के जैसा कह लेना चाहिये । ऐसा यह आठवां गम है ।

यदि—'सो चेव उक्कोसकालद्विहएसु उववन्नो०' वही उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले सप्तम पृथिवी के नैरधिक रूप से उत्पन्न होता है तो यहाँ पर 'एस चेव लद्धी जाव अणुबंधोत्ति' यही पूर्वोक्त वक्तव्यता सब यावत् अनुबन्ध तक कह लेनी चाहिये, 'भवादेसेणं जहन्नेणं तिन्निभव-ग्गहणाइं' भव की अपेक्षा यहाँ जघन्य से तीन भवों को ग्रहण करने तक और 'उक्कोसेणं पंचभवग्गहणाइं' उत्कृष्ट से पाँच भवों को ग्रहण

स्थितिवाला सातमी पृथ्वीना नैरधिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य होय तो 'सच्चेव लद्धी संवेहो वि तहेव सत्तमगमसरिसो' अडियां अणु लब्धि अने संवेध सातमा गम प्रमाणे कडेवा जेधअ आ प्रमाणे आ आठमाे गम छे. ८ जे 'सो चेव उक्कोसकालद्विहएसु उववन्नो०' उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणेा अवेा ते संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ये. नि वणेा एव उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा सातमी पृथ्वीना नैरधिके इये उत्पन्न थाय छे तो अडियां 'एस चेव लद्धी जाव अणु-बंधोत्ति' आ पूर्वोक्त तमाम कथन यावत् अनुबंध सुधी कडी देवु'. 'भवादे-सेणं जहण्णेणं तिन्नि भवग्गहणाइं' अवननी अपेक्षाथी अडियां जघन्यथी त्रष्टु अवेाने अडिष्टु करता सुधी अने 'उक्कोसेणं पंचभवग्गहणाइं' उत्कृष्टथी पांच

इत्येवं पञ्चमवग्रहणानि भवन्तीति । 'कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं दोहि पुव्वकोडीहिं अन्महियाइं' कालादेशेन कालापेक्षया जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि द्वाभ्यां पूर्वकोटिभ्यामभ्यधिकानि, 'उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं तिहिं पुव्वकोडीहिं अन्महियाइं' उत्कर्षेण पट्पष्टिः सागरोपमाणि तिसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, 'एवइयं कालं सेवेज्जा जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं तिर्यग्गतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति भावः ॥सू० ६॥

मनुष्याधिकारे सूत्राण्याह—'जइ मणुस्सेहिंतो' इत्यादि ।

मूलम्—जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जांति किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति० असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति ? गोयमा ! सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति । जइ सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति किं संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जांति असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो

करने तक तथा 'कालादेसेणं०' काल की अपेक्षा जघन्य से दो पूर्वकोटि अधिक ३३ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से तीन पूर्वकोटि अधिक ६६ सागरोपम तक वह जीव उस तिर्यग्गति का और नरक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता रहता है । यहाँ जघन्य से जो तीन भवग्रहण कहे गये हैं—वे मत्स्य के दो भव और नारक के एक भव को लेकर कहे गये हैं । तथा उत्कृष्ट से जो पाँच भव कहे गये हैं वे मत्स्य के ३ भव और नारक के दो भवों को लेकर कहे गये हैं ॥६॥

લવોને શ્રદ્ધુ કરતાં સુધી તથા 'કાલાદેસેણં' કાળની અપેક્ષાથી જઘન્યથી જે પૂર્વ કોટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પૂર્વકોટી અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ સુધી તે જીવ તે તિર્યગ્ ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરતો રહે છે, અહિં જઘન્યથી જે ત્રણ ભવ શ્રદ્ધુ કહ્યું છે, તે માછલાના બે ભવ અને નારકના એક ભવને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે પાંચ ભવ કહેલ છે, તે માછલાના ૩ ત્રણ ભવ અને નારકના બે ભવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ॥સૂ. ૬॥

उव्वज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो
 उव्वज्जंति णो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति ।
 जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति, किं पज्जत्त-
 संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति अपज्जत्तसंखेज्ज-
 वासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसं-
 खेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति नो अपज्जत्त-
 संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति । पज्जत्तसंखे-
 ज्जवासाउयसन्निमणुस्सेणं भंते ! जे भविण् नेरइएसु उव्व-
 जिजत्तए से णं भंते ! कइ पुढवीसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा !
 सत्तंसु पुढवीसु उव्वज्जेज्जा तं जहा-रयणप्पभाए जाव अहे
 सत्तमाए । पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते ! जे
 भविण् रयणप्पभाए पुढवीनेरइएसु उव्वज्जित्तए से णं भंते !
 केवइयकालट्टिइएसु उव्वज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दसवास-
 सहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं सागरोवमट्टिइएसु उव्वज्जेज्जा । ते णं
 भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उव्वज्जंति ? गोयमा ! जह-
 न्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा उव्वज्जंति ।
 संघयणा छ । सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं, उक्कोसेणं
 पंचधणुत्तयाइं । एवं सेसं जहा सन्निपंच्चिदियतिरिक्खज्जोणियाणं
 जाव भवादेसो त्ति । नवरं चत्तारि नाणा । तिन्नि अन्नाणा
 भयणाए । छ समुग्घाथा केवलिव्वज्जा । ठिई अणुबंधो य जह-
 न्नेणं मासपुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, सेसं तं खेव । कालादेसेणं

जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं कालं जाव करेज्जा ।१। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो, सा चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसाए वाससहस्सेहिं अब्भहियाओ एवइयं जाव करेज्जा ।२। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो० एस चेव वत्तव्वया । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा ।३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिओ जाओ० एस चेव वत्तव्वया । नवरं इमाइं पंच णाणत्ताइं सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं उक्कोसेण वि अंगुलपुहुत्तं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए । पंच समुग्घाया आदिल्ला । ठिई अणुबंधो य जहन्नेणं मासपुहुत्तं, उक्कोसेण वि मासपुहुत्तं, सेसं तं चेव जाव भवादेसा त्ति । कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेण चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा ।४। सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया चउत्थगमसरिसा नेयव्वा । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं दसवाससहस्साइं मासपुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं

जात्र करेज्जा ।५। सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०
 एस चेव गमगो । नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं मास-
 पुहुत्तमब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं मास-
 पुहुत्तेहिं अब्भहियाइं एवइयं जाव करेज्जा ।६। सो चेव अप्पणा
 उक्कोसकालट्टिइओ जाओ सो चेव पढम गमओ णेयवो ।
 णवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं पंचधणुसाइं उक्कोसेणं वि पंच-
 धणुसयाइं । ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी, उक्कोसेण वि पुव्वकोडी,
 एवं अणुबंधो वि । कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वास-
 सहस्सेहिं अब्भहिया उक्कोसेण चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं
 पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवइयं कालं जाव करेज्जा ।७। सो चेव
 जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया । नवरं
 कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी, दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भ-
 हिया, उक्कोसेणं चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्तालीसं वाससहस्सेहिं
 अब्भहियाओ, एवइयं कालं जाव करेज्जा ।८। सो चेव उक्कोस-
 कालट्टिइएसु उववन्नो० सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया । नवरं काला-
 देसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेणं
 चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं, एवइयं
 कालं सेवेज्जा० एवइयं कालं जाव करेज्जा ।९। ॥सू० ७॥

छाया — यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनु-
 ष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्प-
 द्यन्ते । यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्प-
 द्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि-

मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । यदि संख्ये-
यवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते ? अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तसंख्ये-
यवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य
उत्पद्यन्ते । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु
उत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कतिपृथिवीषु उत्पद्यन्ते ? गौतम ! सप्तसु पृथिवीषुत्पद्येत
तद्यथा रत्नप्रभायाम् यावदधः सप्तभ्याम् । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः
खलु भदन्त ! यो भव्यो रत्नप्रभायाः पृथिव्याः नैरयिकेषुत्पत्तुम् स खलु भदन्त !
क्रियत्कालस्थितिकेषुत्पद्येत ! गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण
सागरोपमस्थितिकेषुत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन क्रियन्त
उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्येया
उत्पद्यन्ते । संहननानि षट् । शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् उत्कर्षेण
पञ्चधनुःशतानि, एवं शेषं यथा संज्ञिष्वेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद्भवादेश
इति । नवरं चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । षट्समुद्घाताः केवलि-
वर्जिताः । स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन मासपृथक्त्वम्, उत्कर्षेण पूर्वकोटिः,
शेषं तदेव । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि
उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि एतावन्तं कालं
यावत्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, सैव वक्तव्यता । नवरं
कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधिकानि, उत्कर्षेण चतस्रः
पूर्वकोटयः चत्वारिंशत्ता वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, एतावत्कालं यावत्कुर्यात् । २। स
एवोत्कृष्टकालस्थितिकेषु उपपन्नः, एषैव वक्तव्यता, नवरं कालादेशेन
जघन्येन सागरोपमं मासपृथक्त्वाभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि
चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ३। स एव
आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, एषैव वक्तव्यता । नवरम् इमानि पञ्च
नानात्वानि—शरीरावगाहना—जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम्, उत्कर्षेणाऽपि अङ्गुल-
पृथक्त्वम्, त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । पञ्चसमुद्घाता आदिमाः ।,
स्थितिरनुबन्धश्च जघन्येन मासपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि मासपृथक्त्वम्, शेषं तदेव
यावद्भवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधि-
कानि, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि, एता-
वन्तं कालं यावत्कुर्यात् ४ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषुपन्नः, एषैव वक्तव्यता
चतुर्थगमसदृशी नेतव्या, नवरं कालादेशेन जघन्येन दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि, उत्कर्षेण चत्वारिंशद्दशसहस्राणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि

एतावद्यावत्कुर्यात् । ५। स एवोत्कर्षकालस्थिकेषूपपन्नः०, एष एव गमकः । नवरं कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् मासपृथक्त्वाभ्यधिकम् उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि, एतावन्तं यावत्कुर्यात् । ६। स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः स एव प्रथमगमको नेतव्यः । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन पञ्च धनुःशतानि, उत्कर्षेणापि पञ्चधनुःशतानि, स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिः । एवमनुबन्धोऽपि कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ७। स एव जघन्यकालस्थिकेषूपपन्नः० सैव सप्तमगमवक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण चतस्रः पूर्वकोटयः चत्वारिंशता वर्षसहस्रैरभ्यधिका, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । ८। स एव उत्कृष्टकालस्थिकेषूपपन्नः० सैव सप्तमगमवक्तव्यता । नवरं कालादेशेन जघन्येन सागरोपमम् पूर्वकोटयभ्यधिकम्, उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ॥९॥ सू०७ ॥

टीका—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ते नारकजीवाः यदि मनुष्यगति आगत्य उत्पद्यन्ते तदा ‘किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ किं संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य नरकगतौ उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,

अथ सूत्रकार मनुष्याधिकार के उपर सूत्रों को कहते हैं—‘जइ मणुस्सेहिंतो०’ इत्यादि

टीकार्थ—गौतम प्रभु से अब ऐसा पूछते हैं—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति०’ हे भदन्त ! वे नारक जीव यदि मनुष्य गति से आकरके उत्पन्न होते हैं तो ‘किं सन्नि मणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्नि मणुस्सेहिंतो०’ क्या वे संज्ञि मनुष्यों से आकर के वहाँ उत्पन्न होते हैं या असंज्ञि मनुष्यों से आकर के वहाँ उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में

हुवे सूत्रकार मनुष्याधिकार विषेना सूत्रो कडे छे—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति०’ इत्यादि

टीकार्थ—हुवे गौतम स्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे डे-डे भगवन् ते नारक जेवो जे मनुष्य गतिमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो ‘किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो०’ शु’ तेजो संज्ञी मनुष्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न थाय छे ? अथवा असंज्ञी मनुष्योमांथी आवीने त्यां उत्पन्न

‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति णो असन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यैव समुत्पद्यन्ते नरकपृथिव्यां ते नारकाः न तु कदाचित् असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । ‘जइ सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ यदि ते नारकाः संज्ञिमनुष्यगतिभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा ‘किं संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नारकाणां नरके उत्पत्तिर्मनुष्येभ्य आगत्य भवति तत् किं संज्ञिभ्योऽसंज्ञिभ्योवेति प्रश्नस्य संज्ञिभ्य एवेत्युत्तरम्, संज्ञिभ्य उत्पद्यन्ते तत्रापि जिज्ञासा किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिभ्योऽथवा असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिभ्य उत्पत्ति भवतीति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगतानामेव नरके उत्पत्ति भवति, ‘णो असंखे-

प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति णो असण्णिमणु०’ नरक में नारक जो उत्पन्न होते हैं वे संज्ञी मनुष्यों से आकर के ही उत्पन्न होते हैं, असंज्ञी मनुष्यों से आकर के वे उत्पन्न नहीं होते हैं । अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय०’ हे भदन्त ! यदि नरक में नारक संज्ञी मनुष्यों से आकार से उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकारके उत्पन्न होते हैं ? या असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकार के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! संज्ञी संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकार के ही नारक पनेसे उत्पन्न होते हैं असंख्यात

थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे के—‘गोयमा’ डे गौतम ! ‘सन्निमणुस्सेहितो ! उववज्जंति णो असन्नि मणु०’ नरकमां ने नारके। उत्पन्न थाय छे, तेओ संज्ञी मनुष्येभांथी आवीने न उत्पन्न थाय छे, असंज्ञी मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थता नथी, हवे गौतम स्वामी प्रभुने ओवुं पूछे छे के ‘जइ सन्निमणुस्सेहितो ! उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय०’ डे लगवन् ने नारक नरकमां संज्ञी मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? तो शुं तेओ संख्यात वर्षानी आयुष्य वाणा संज्ञी मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे के असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—डे गौतम ! संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येभांथी आवीने न संज्ञी, नारकेमां उत्पन्न थाय

ज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' नो असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । 'जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' यदि ते नारकाः संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा—'अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, 'नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव्वज्जंति' नो कथमपि नैव अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते पर्याप्तेश्यः संज्ञि-

वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के जीव नारक नहीं होते हैं । गौतम पुनः प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से आकर के ही जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं—तो क्या वे पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में आकर के जीव नारक रूप से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—'गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० उव० नो अपज्जत्त संखेज्ज०' हे गौतम ! नरक में जो नारक संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं वे पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकर के ही उत्पन्न होते हैं । अपर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाले मनुष्यों में से आकरके

छे. असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने एव नारक थतो नथी. इरीथी गौतम स्वामी प्रश्नुने पूछे छे के—हे भगवन् जे संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने न नारक पण्णथी उत्पन्न थाय छे. तो शुं तेओ पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने नारक पण्णथी उत्पन्न थाय छे ? के अपर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने एव नारक पण्णथी उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नुना उत्तरमां प्रश्नु कडे छे के—'गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० उव० नो अपज्जत्त संखेज्ज०' हे गौतम ! नरकमां जे नारक संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. तेओ पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने न उत्पन्न थाय छे. अपर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने

મનુષ્યેભ્ય એવ આગતાનામેવ નરકે સમુત્પત્તિ ઈવતિ ન તુ અપર્યાપ્તેભ્યઃ સંજ્ઞિ-
મનુષ્યેભ્યઃ સમુત્પત્તિ ઈવતીતિ ભાવઃ । ‘પજ્જત્તસંલેજ્જવાસાડયસન્નિમણુસે ણં
મંતે’ પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યઃ સ્વલ્લ મદન્ત । ‘જે મલિણે નેરહણુસુ
ઉવવજ્જિત્તણ’ યો મલ્લો નેરયિકેણુ ઉત્પત્તુમ્ ‘સે ણં મંતે ! કડ પુઢવીસુ ઉવવજ્જેજ્જા’
સ પર્યાપ્તસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યો યો નારકેણુત્પત્તિયોગ્યો વિચતે સ કત્તિણુ
પૃથિવીણુ કિયત્સંખ્યાસુ નારકપૃથિવીણુત્પચતે ઇતિ પ્રશ્નઃ । મગલાનાહ—‘ગોયમા’
ઇત્યાદિ, ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ સપ્તસ્વપિ પૃથિવી-
ણુત્પચેત, ‘તં જહા’ તદ્વચા—‘રયણપ્પમાણ જાવ અહે સત્તમાણ’ રત્નપ્રમાયાં પ્રથમ-
નરકપૃથિવ્યાં યાવદધઃસપ્તમ્યાં—સપ્તમનરકપૃથિવ્યામ્ પ્રાથમિકનરકરત્નપ્રમાત
આરમ્ભ્ય તમસ્તમાખ્યાધઃપૃથિવીપર્યન્તનરકાવાસે સમુત્પત્તિ ઈવતિ અત્ર યાવત્પદેન
શર્કરાપ્રમા દ્વિતીયપૃથિવીત આરમ્ભ્ય તમાન્તવ્ષ્ઠપૃથિવીનાં સંગ્રહો મવતીતિ ।

ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે ઁસા પૂછતે હૈ—‘પજ્જત્ત સલે-
જ્જવાસાડયસન્નિમણુસે ણં મંતે ! જે મલિણે નેરહણુસુ ઉવવજ્જિત્તણ’
હે મદન્ત ! પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જો નૈરયિકોં મેં
ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ વહ કિતની નારક પૃથિવિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં મગલાન કહતે હૈ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ?
સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’ વહ સાતોં હી નરક પૃથિવીયોં મેં ઉત્પન્ન
હો સકતા હૈ । જૈસે—વહ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ,
યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવી મેં મી વહ ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ, યહાં
યાવત્પદ સે શર્કરાપ્રમા નામ કી દ્વિતીય પૃથિવી સે લેકર તમા ત્ક કી
પાંચ પૃથિવીણોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈ ।

ઉત્પન્ન થતા નથી હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે—‘પજ્જત્તસંલેજ્જ-
વાસાડયસન્નિમણુસે ણં મંતે ! જે મલિણે નેરયિણુસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે મગલાન
પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય જે નૈરયિકોંમાં ઉત્પન્ન
થવાને યોગ્ય છે, તે કેટલી નારક પૃથિવીઓંમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના
ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—ગોયમા ! હે ગૌતમ । ‘સત્તસુ વિ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ’
તે સાતે નરક પૃથિવીઓંમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. જેમ કે—તે રત્નપ્રમા પૃથિ-
વીમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. યાવત્ અધઃસપ્તમી પૃથિવીમાં પણ તે
ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અહિં યાવત્પદથી શર્કરાપ્રમા નામની બીજી પૃથિવીથી
લઈને તમા સુધીની પાંચે પૃથિવિયો ગ્રહણ કરાઈ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને

‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते’ पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! ‘जे भविए रयणप्पभाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए’ यो भव्यः समुत्पत्तियोग्यः, रत्नप्रभायाः पृथिव्याः संबन्धिनैरयिकेषु उत्पत्तुम् । ‘से णं भंते !’ स तादृशः खलु भदन्त ! जीवः ‘केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषूत्पद्येत ? इति प्रश्नः । भगवानाह— ‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नैरयिकेषूत्पद्येत तथा—‘उक्कोसेणं सागरोपमट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेण सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषूत्पद्येत इत्युत्तरम् । ‘ते णं भंते ! जीवा’ ते—पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यरूपा जीवाः नरकावासे समुत्पत्ति योग्याः खलु भदन्त ! ‘एगसमएणं केवइया उववज्जंति’

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ ‘हे भदन्त ! जो पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य रत्नप्रभा पृथिवी सम्बन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु०’ वह वहां कितने काल की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! वह मनुष्य ‘जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु’ जघन्य से जिनकी स्थिति १० हजार वर्ष की होती है उन नैरयिकों में उत्पन्न होता है और ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्ट से जिनकी एक सागरोपम की स्थिति है उन नारकों में उत्पन्न होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ हे भदन्त ! नरकावास में समुत्पत्ति के योग्य वे संख्यात वर्षा-

अबुं पूछे छे के—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते०’ हे भगवन्, जे पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्य वाणे। संज्ञी मनुष्य रत्नप्रभा पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्नं थवाने योग्य डोय छे, ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु०’ ते त्यां केटला कणनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्नं थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु केहे छे—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ते मनुष्य ‘जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु०’ जघन्यथी दस हजार वर्षांनुं जेतुं आयुष्य डोय छे, जेवा नैरयिकेमां उत्पन्नं थाय छे, ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्टथी जेनि स्थिति जेक सागरोपमनी छे, जेवा नारकेमां उत्पन्नं थाय छे, हवे गौतम स्वामी प्रभुने अबुं पूछे छे के—‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ हे भगवन्, नरकावासमा उत्पन्नं थवाने योग्य अने संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्य

एकसमयेन-एकरिम्न् काले इत्यर्थः कियन्तः-कियत्संख्यकाः नरकावासे समुत्प-
द्यन्ते इतिप्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं
एगो वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखे-
ज्जा वा उववज्जंति’ उत्कृष्टेण संख्याता वा उत्पद्यन्ते लोके गर्भजमनुष्याणां
सदैव संख्यातानामेव अस्तित्वादिति । ‘संघयणा छ’ तेषां जीवानां संहननानि
षड्भवन्ति वज्रऋषभनाराचादयः । ‘सरीरोगाहणा’ शरीरावगाहना-शरीराणामु-
च्चत्वम् ‘जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं’ जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् द्व्यङ्गुलादारभ्य नवाङ्-
गुलपर्यन्तं शरीरोच्चत्वमिति शरीरावगाहना । ‘उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं’ उत्कृष्टेण
पञ्चधनुःशतानि शरीरावगारना भवति । ‘एवं सेसं जहा-सन्निपंचिदियतिरिक्ख-
जोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’ एवं शेषं यथा-संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्

गुष्क संज्ञी मनुष्य रूप जीव एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?
इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा । जहन्नेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा’
जघन्य से वे एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं, और ‘उक्को-
सेणं’ उत्कृष्ट से ‘संखेज्जावा उववज्जंति’ संख्यात उत्पन्न होते हैं । क्योंकि
कि लोक में गर्भज मनुष्यों का संख्यात की संख्यारूप में सदा अस्तित्व
रहता है, ‘संघयणा छ’ उन जीवों के वज्रऋषभनाराच आदि संहनन
६ होते हैं, ‘सरीरोगाहणा’ इनके शरीर की अवगाहना ‘जहन्नेणं अंगु-
लपुहुत्तं’ जघन्य से अङ्गुल पृथक्त्व प्रमाण होती है-२ अङ्गुल से लेकर
९ अङ्गुल तक की होती है, और ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्ट से वह पंच धणुस-
याइं’ पांचसौ धनुष प्रमाण होती है, एवं सेसं जहा सन्निपंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’ अवशिष्ट कथन इनके विषय

इम ते एवे अेक समयमां त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्त-
रमां प्रभु कडे छे डे-‘गोयमा । जहन्नेणं एगो वा दो वा तिन्नि वा’ तेओ जघ-
न्यथी अेक अथवा डे अथवा त्रणु उत्पन्न थाय छे अने ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्टथी
‘संखेज्जा वा उववज्जंति’ संख्यातपणु उत्पन्न थाय छे डेमडे-डोडमां गर्भज
मनुष्याणुं संख्यातपणुानी संख्यामां डेमेशा अस्तित्व रडे छे. ‘संघयणा छ’
आ एवेने वज्रऋषभनाराच विगेरे छ संहनन डोय छे. ‘सरीरोगाहणा’
तेओना शरीरनी अवगाहना ‘जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं’ जघन्यथी अंगुल पृथक्त्व
प्रमाणुनी डोय छे. अर्थात् २ डे आंगणथी लधने ६ नव आंगण सुधीनी
डोय छे. अने ‘उक्कोसेणं’ उत्कृष्टथी ते ‘पंच धणुसयाइं’ पांचसौ धनुष प्रमाणु
डोय छे. ‘एवं सेसं जहा सन्नि पंचि दियतिरिक्खजोणियाणं जाव भवादेसोत्ति’

यावद्भवादेश इति तथाहि संज्ञिपञ्चेन्द्रियप्रकरणम्—तेषां खलु भदन्त ! पर्याप्त-
संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां नरके उत्पित्सूनां शरीराणि कीदृशसंस्थानयुक्तानि
भवन्ति ? गौतम ! षड्विधसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति तद्यथा—समचतुरस्रसंस्थान-
न्यग्रोधसंस्थान, यावद् हुण्डसंस्थानसंस्थितानि भवन्तीति तेषां पर्याप्तसंख्येय-
वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां कतिलेश्या भवन्तीति प्रश्नः, गौतम ! षड्लेश्या भवन्ति
तद्यथा—कृष्णलेश्या यावद् शुक्ललेश्या । दृष्टिः सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिःसम्यग्मि-
थ्यादृष्टिश्चेति त्रिविधा अपि भवतीति, ज्ञानद्वारे—चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञा-
नानि भजनया तदग्रे प्रदर्शयिष्यन्ते । मनोयोग—वचोयोग—काययोग इति त्रिविधो-
ऽपि योगो भवति तेषां जीवानामिति । एतद्व्यतिरिक्तम् असंज्ञिवदेव भवति । हे
भदन्त ! प्रथमम् पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो भवेत् ततो मृत्वा नारको

का यावत् भवादेश तक संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों के जैसा जानना
चाहिये, इस प्रकार नरक में उत्पन्न होने के योग्य जो पर्याप्त संख्यात
वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य हैं उनके ६ प्रकार का संस्थान होता है, जैसे—
समचतुरस्र संस्थान, न्यग्रोध संस्थान, यावत् हुंडक संस्थान, इनके कृष्ण
लेश्या यावत् शुक्ललेश्या तक ६ लेश्याएं होती हैं । सम्यग्दृष्टि, मिथ्या-
दृष्टि और सम्यग्मिथ्यादृष्टि ऐसी ये तीन प्रकार की दृष्टियाँ होती हैं ।
ज्ञानद्वार में चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । योग द्वार
में मनोयोग, वचनयोग और काययोग ये तीन योग होते हैं । इस कथन
के अतिरिक्त और अवशिष्ट सब कथन असंज्ञि प्रकरण में कहे गये
कथन के अनुसार ही है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त !

आ विषयनुं भाडीनुं तमाभ कथन यावत् भवादेश सुधीनुं संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्य योनिकेना कथन प्रमाणे समर्थनुं आ रीते नरकमां उत्पन्न थवाने
योग्य ने पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यो छे. तेज्जाने
६ छ प्रकारनुं संछनन होय छे. ने आ प्रमाणे छे—समचतुरस्र संस्थान १,
न्यग्रोध—संस्थान यावत् हुंडक संस्थान, तेज्जाने कृष्ण लेश्याथी शुक्ल लेश्या
सुधीनी छे लेश्याज्जो होय छे. अने सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि, अने सम्यग्मि-
थ्यादृष्टि आ त्रणे प्रकारनी दृष्टिज्जो तेज्जाने होय छे. ज्ञानद्वारमां तेज्जाने
चार ज्ञान अने लज्जाथी त्रण अज्ञाने होय छे. तेज्जाने योग द्वारमां—मनो
योग, वचनयोग, अने काययोग आ त्रण योग होय छे. आ कथन शिवा-
यनुं भाडीनुं तमाभ कथन असंज्ञी प्रकल्पमां उडेवामां आवेल कथन प्रमाणे
न छे. तेम समर्थनुं.

ભવેત્ તતો નિઃસૃત્ય પુનરપિ મનુષ્યો ભવેદેવં ક્રમેણ ક્રિયત્કાલપર્યન્ત મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા—ક્રિયત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રશ્નઃ, ગૌતમ ! મત્રાદેશેન જઘન્યેન મત્રદ્વયગ્રહણં મત્રવતિ ઉત્કૃષ્ટતોડ્ઘ્ટ- મત્રગ્રહણાનિ મત્રવન્તીતિ । પરન્તુ સંજ્ઞિપત્રેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાપેક્ષયા યદ્વૈલક્ષણ્યં તદેવ દર્શયતિ 'નવરં' ઇત્યાદિ, 'નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણાણ' નવરં ચત્તારિ જ્ઞાનાનિ—મતિશ્રુતાવધિમનઃપર્યત્રાખ્યાનિ મત્રવન્તિ અવધ્યાદૌ પ્રપ-

પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય હુઆ વહ જીવ મરકર કે જબ નારક હો જાતા હૈ ઓર વહાં સે વહ નિકલ કર જબ વહ પુનઃ મનુષ્ય હો જાતા હૈ તો હસ ક્રમ સે વહ કચ તક મનુષ્ય ગતિ કા ઓર નરક ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા કિતને કાલ તક વહ મનુષ્ય ગતિ મેં ઓર નરક ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! મત્ર કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દો મત્રોં કો ગ્રહણ કરને તક ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે આઠ મત્રોં કો ગ્રહણ કરને તક ઉસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઉસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, પરન્તુ સંજ્ઞીપત્રેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક કી અપેક્ષા જો ત્રિલક્ષણતા હૈ ઉસે સૂત્રકાર 'નવરં' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈ જૈસે 'નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણાણ' ઇતિ હસસે યહ સમજ્ઞયા ગયા હૈ કિ—યહાં ચાર જ્ઞાન

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય થયેલો એવો તે જીવ મરીને જ્યારે નારક થઈ જાય છે, અને પાછો ત્યાંથી નીકળીને તે જ્યારે મનુષ્ય બની જાય છે, તો આ ક્રમથી મનુષ્ય ગતિનું અને નરક ગતિનું તે સેવન કરે છે ? અને કેટલા કાળ સુધી મનુષ્ય ગતિમાં અને નરક ગતિમાં ગમના ગમન—આવજ કરે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! ભવની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી એ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવોને ગ્રહણ કરતાં સુધી તે એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને તેમાં ગમનાગમન—અવર જવર કરે છે પરંતુ સંજ્ઞી પત્રેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિકની અપેક્ષાથી એ બે ફેરફાર છે, તે બતાવવા માટે સૂત્રકાર 'નવરં' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ કહે છે. 'નવરં ચત્તારિ નાણા તિન્નિ અન્નાણા મયણાણ' આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે—અહિં ચાર જ્ઞાન, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અને મનઃ

તિતે સતિ કેષાંચિન્નારકેષૂત્પત્તેઃ તદુક્તમ્—‘ઓહિનાળમળપ્લજ્જવ આહારયસરીરાણિ લ્દધૂળં પરિસાહિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ ઇતિ ‘અવધિજ્ઞાન—મનઃપર્યવ્—સહારકશરીરાણિ લ્લધ્વા પરિશાટયિત્વા ‘ત્યક્ત્વા ઉપપચન્તે’ ઇતિચ્છાયા ।

સંજ્ઞીપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકપ્રકરણે ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ કથિતાનિ ઇહ તુ ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ પ્રતિપાચન્તે ઇતિ વૈલક્ષણ્યમ્ અતઃપ્વ કથિતમ્—ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ-અજ્ઞાનાનિ ભજનયા ભવન્તીતિ । ‘છ સમુઘાયા કેવલિવજ્જા’ પદ્મસુદ્ધાતાં વેદના કષાયાદિકાઃ કેવલિસમુદ્ધાતવર્જિતા ભવન્તિ । ‘ઠિઈ અણુવંધો ય જહન્નેળં માસ-પુહુત્ત’ સ્થિતિરનુબન્ધશ્ચ જઘન્યેન માસપૃથક્ત્વં દ્વિમાસાદારમ્બ્ય નવમાસપર્યન્તઃ,

—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન ઓર મનઃપર્યવ જ્ઞાન—યે ચાર જ્ઞાન ઓર મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન ઇવં વિભંગજ્ઞાન યે તીન અજ્ઞાન અર્થાત્ યે જ્ઞાનાજ્ઞાન ઢોનો ભજના સે હોતે હૈં, ક્યોંકિ અવધિ આદિ જ્ઞાન કે છૂટ જાને પર કિતને મનુષ્યોં કા નરકોં મેં ઉત્પાદ હોતા હૈ । તદુક્તમ્—‘ઓહિનાળમળપ્લજ્જવઆહારય સરીરાણિ લ્દધૂળં પરિસા-હિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ અવધિજ્ઞાન મનઃ પર્યવજ્ઞાન ઓર આહારક શરીર કો પ્રાપ્ત કરકે મનુષ્ય ઇનકે છૂટ જાને પર નરક મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક કે પ્રકરણ મેં તીન જ્ઞાન કહે ગયે હૈં, ઓર યહાં ચાર જ્ઞાન કહે ગયે હૈં । યહી ઉસ પ્રકારણ સે ઇસ પ્રકરણ મેં વિશે-ષતા હૈ ઇસલિયે યહાં કહા હૈ કિ ચાર જ્ઞાન ઓર તીન અજ્ઞાન યે ઢોનો જ્ઞાન અજ્ઞાન ભજનાસે હોતે હૈં । ‘છ સમુઘાયા કેવલિવજ્જા’ કેવલિ સમુદ્ધાત કો છોડકર વેદના કષાય આદિ ૬ સમુદ્ધાત હોતે હૈં । ‘ઠિઈ-અણુવંધો ય જહન્નેળં માસપુહુત્ત’ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ જઘન્ય સે માસ

પર્યવજ્ઞાન, અને મતિ અજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન આ ત્રણ અજ્ઞાન લક્ષનાથી હોય છે. કેમકે—અવધિ—વિગેરે જ્ઞાન છૂટિ જાય ત્યારે કેટલાક મનુષ્યોનો નરકમાં ઉત્પાત થાય છે. તેજ કહે છે—‘ઓહિનાળમળપ્લજ્જવ આહારય સરીરાણિ લ્દધૂળં પહિસાહિત્તા ઉવવજ્જંતિ’ અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન અને આહારક શરીરને પ્રાપ્ત કરીને તે છૂટિ જાય ત્યારે મનુષ્ય નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકના પ્રકરણમાં ત્રણ જ્ઞાન કહ્યા છે. અને આ પ્રકરણમાં ચાર જ્ઞાન કહેવામાં આવેલ છે. તેથી આ અપેક્ષાએ તે પ્રકરણથી આ પ્રકરણમાં ફેરફાર છે. એટલે અહીં કહેવામાં આવ્યું છે કે ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાને લક્ષનાથી હોય છે. ‘છ સમુઘાયા કેવલિવજ્જા’ કેવલિ સમુદ્ધાતને છોડીને વેદના, કષાય, વિગેરે છ સમુદ્ધાતો હોય છે. ‘ઠિઈ અણુવંધો ય જહન્નેળં માસપુહુત્ત’ સ્થિતિ અને અનુબન્ધ જઘન્યથી માસપૃથક્ત્વ અને ઉક્તોસેળં

માસદ્વયાન્તર્વચ્યાપુષ્મતો નરસ્ય નરકે સમુત્પત્યભાવાત્ । ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’
 ઉત્ક્રુષ્ટનઃ પૂર્વકોટિપરિમિત એવ સ્થિતિરનુવન્ધશ્ચેતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેષમ્ એત-
 દ્મિન્નં સર્વં તદેવ-સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યૉનિકપ્રકરણપઠિતમેવેતિ । ‘કાલાદેસેણં’
 કાલાદેશેન કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં માસપુહુત્તમ્બહિયાઈં’
 જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ, તત્ર દશવર્ષસહસ્રાણિ નરક
 જઘન્યાયુઃ, માસપૃથક્ત્વં તુ જઘન્યં નારકયાયિમનુષ્યાયુઃ ‘ભવાદેશેન જઘન્યેન દ્વે
 ભવગ્રહણે’ ઇત્યુક્તવાદ્ ભવદ્વયસ્યેદં જઘન્યમાયુરવસેયમ્ । ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈં’ ઉત્કર્ષેણ ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ઉત્ક્રુષ્ટં રત્નપ્રધાનારકભવચતુષ્કાયુઃ
 ‘ચઉર્હિં પુવ્વકોડીર્હિં અમ્બહિયાઈં’ ચતસ્રમિં પૂર્વકોટિમિરભ્યધિકાનિ, ઇહ ચતસ્રઃ
 પૂર્વકોટીંયૉ નરકગામિ મનુષ્યભવચતુષ્કોત્ક્રુષ્ટાયુઃ ‘ઉત્ક્રુષ્ટેન અષ્ટ ભવગ્રહણાનિ’
 ઇત્યુક્તવાત્ નારકભવચતુષ્ટયં, મનુષ્યભવચતુષ્ટપ્રમિતિ મવાષ્ટઋસ્યેદમુત્ક્રુષ્ટમાયુરિતિ ।

પૃથક્ત્વ, ઓર ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ ઉત્ક્રુષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કા હૈ, માસ
 પૃથક્ત્વ ઇસલિયે કહા ગયા હૈ કિ દો માસ કે મીતર કી આયુવાલા
 મનુષ્ય નરકગતિ મેં નહીં જાતા હૈ, અતઃનરક ગતિ મેં જાને વાલે મનુષ્ય
 કી જઘન્ય આયુષ દો માસ સે નૉ માસ તક કી હોના ચાહિયે,
 ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ તથા ઉત્ક્રુષ્ટ સે વહ એક પૂર્વકોટિ કી
 હૈ; બાકી કા ઓર સબ કથન સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યૉનિકં
 કે પ્રકરણ જૈસા હી હૈ । કાલ કી અપેક્ષા ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં
 માસપુહુત્તમ્બહિયાઈં’ જઘન્ય સે વહ માસપૃથક્ત્વ સે અધિક ૧૦
 હજાર વર્ષકા ઓર ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ઉત્ક્રુષ્ટ સે ચાર
 પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કા હૈ, તથા ચ-ઇતને કાલ તક વહ
 જીવ મનુષ્ય ગતિ ઓર નરકગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ડસમેં વહ

ઉત્ક્રુષ્ટી એક પૂર્વકોટીના છે. માસ પૃથક્ત્વ એ માટે કહેલ છે કે-એ માસની
 અંદરની આયુવાળો મનુષ્ય નરકગતિમાં જતો નથી જેથી નરકગતિમાં જવાવાળા
 મનુષ્યનું આયુષ્ય એ માસથી નવ માસ સુધીનું હોવું જોઈએ ‘ઉક્કોસેણં પુવ્વ-
 કોડી’ તથા ઉત્ક્રુષ્ટી તે એક પૂર્વ કોટીનું છે યાદીનું બીજું તમામ કથન
 સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે કાળની
 અપેક્ષાએ-‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં માસપુહુત્તમ્બહિયાઈં’ જઘન્યથી તે
 માસ પૃથક્ત્વથી વધારે ૧૦ દસ હજાર વર્ષ કાળનો અને ‘ઉક્કોસેણં ચત્તારિ
 સાગરોવમાઈં’ ઉત્ક્રુષ્ટી ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કાળ સુધીનો
 છે. તથા એટલા કાળ સુધી તે જીવ મનુષ્ય ગતિ અને નરક ગતિનું સેવન
 કરે છે. અને તેમાં ગમના ગમન કરે છે. અહિયાં તેને જઘન્યથી માસ પૃથ-

अनेन इदमुक्तं भवति मनुष्यो भूत्वा चतुर एव वारान् एकस्यां नारकपृथिव्यां नारको जायते पुनश्च तिर्यग्योनिक एव भवति न तु मनुष्य इति । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत् कुर्यात्, एतावन्तम्—उपरि दर्शितकालपर्यन्तमेव मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेत तथा मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमनं कुर्यादिति मनुष्य संबन्धी प्रथमो गमः सामान्य इति १ ।

गमनागमन करता है, यहां जो मासपृथक्त्व अधिक दश हजार वर्ष जघन्य से उसे कहा गया है सो प्रथम पृथिवी के नारक की जघन्य आयु दश हजार वर्ष को लेकर कहा गया है तथा जो इसे मासपृथक्त्व विशेषण से विशेषित किया गया है वह नारक में जाने वाले मनुष्य की आयु को लेकर कहा गया है । तथा उत्कृष्ट से जो चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम कहा गया है—सो वह रत्नप्रभा नारक के चार भवों की आयु को लेकर कहा गया है और इसे जो चार पूर्वकोटि से अधिक कहा गया है वह नरकगामी मनुष्य भवचतुष्क की उत्कृष्ट आयु को लेकर कहा गया है । तथा उत्कृष्ट से आठ भव ग्रहण हैं, यह आठ भव ग्रहण नारक के चार भवों को और मनुष्य के चार भवों को लेकर कहा गया है, भवाष्टक की यही उत्कृष्ट आयु है । इससे यह कहा गया समझना चाहिये कि मनुष्य होकर चार ही बार एक नारक पृथिवी में वह नारक होता है । इसके बाद वह तिर्यग्योनिक ही होता है, मनुष्य नहीं होता है । 'एवइयं जाव करेज्जा' इस

इत्वं अधिक दस हजार वर्ष' कहा છે, તે પહેલી પૃથ્વીના નારકોની જઘન્ય અયુ દસ હજાર વર્ષની છે તે આધારે કહેલ છે. તથા તેને માસ પૃથક્ત્વ એ વિશેષણ કહ્યું છે, તે નરકમાં જવાવાળા મનુષ્યની આયુને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી જે ચાર પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમ કહેલ છે, તે રત્નપ્રભા નરકના ચાર ભવોની આયુને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. અને તેને જે ચાર પૂર્વકોટિથી અધિક કહેલ છે, તે નરકમાં જવાવાળા મનુષ્ય ભવના ચતુષ્ક—ચાર ભવની ઉત્કૃષ્ટ આયુને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી આઠ ભવ ગ્રહણ કર્યા છે, તે આઠ ભવોનું ગ્રહણ—નારકના ચાર ભવો અને મનુષ્યના ચાર ભવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. આઠ ભવોની એજ ઉત્કૃષ્ટ આયુ છે. તેથી એમ કહ્યાનું સમજવું જોઈએ કે—મનુષ્ય તથા પછી ચારજ વાર એક નારક પૃથ્વીમાં તે નારકપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી તે તિર્યગ્ય યોની જ થાય છે, મનુષ્ય થતો નથી. 'एवइयं जाव करेज्जा' આ રીતે

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ स एव मनुष्यो यदि जघन्यकाल, स्थितिकरत्नप्रभासंबन्धिनारकेषूत्पद्येत तदा जघन्यत उत्कृष्टतश्च दशवर्षसहस्रस्थितिकेषूत्पद्यते, तथा च पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो यदि रत्नप्रभासंबन्धिजघन्यकालस्थितिकेषु उत्पद्यते तदा तस्य जघन्यत उत्कृष्टतश्च दशसहस्रवर्षप्रमिता स्थितिर्भवति । जघन्यस्थितिकेषूत्पन्नत्वेन तस्य जघन्यस्थितेरेवाधिकारित्वात् ततो तस्य जघन्या वोत्कृष्टा वा सैव स्थितिरवगन्तव्येति । एवमग्रे उत्कृष्टस्थितिकविषयेऽपि विज्ञेयम्, ‘एसचेव वक्तव्या’ एषैव वक्तव्यता एषैव उपरिप्रदर्शिता सर्वापि वक्तव्यता वक्तव्या, याऽधुना प्रदर्शिता प्रथमगमे, केवलं प्रथमगमवक्तव्यतातो वैलक्षण्यं यत् तद्दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं’ कालादेसेणं दसवाससहस्राइं मासपुहुत्तमव्भहियाइं’ नवरम्—अयं विशेषः कालादेशेन—कालापेक्षया कालप्रकारेणेत्यर्थः दशवर्षसहस्राणि मासपृथक्त्वाभ्यधिकारिण, द्विमासा-

प्रकार ऊपर प्रदर्शित काल पर्यन्त ही वह उस मनुष्य गति में और नरक गति में गमनागमन करता है । ऐसा यह प्रथम सामान्य गम है ।

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ यदि वही मनुष्य जघन्य काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा सम्बन्धी नारकों में उत्पन्न होता है तो वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से दस हजार वर्षकी स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है यहाँ पर भी वही उपर्युक्त वक्तव्यता सर्वरूप से कह लेनी चाहिये, जो अभी प्रकट की गयी है, इस वक्तव्यता रूप प्रथम गम से इसमें जो विशेषता है उसे सूत्रकार स्वयं ‘नवरं’ इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट करते हैं—‘नवरं कालादेसेणं दसवाससहस्राइं मासपुहुत्तमव्भहियाइं’ यहाँ काल की अपेक्षा मासपृथक्त्व से अधिक दश हजार वर्ष तक वह

उपर जातावेला काण सुधी ज ते ओ मनुष्य गतिमां अने नरक गतिमा गमना गमन करे छे.

आ प्रभाणे आ पडेला सामान्य गम छे.

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ जे ते ज मनुष्य जघन्य काणनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा संबन्धी नारकोमां उत्पन्न थाय छे, ते अहियां पणु ते उपर करेल कथन समग्रपणु कही लेवुं जे हुमणुा ज प्रगट करेल छे. आ कथन इप पडेला गमथी आ कथनमा जे इरकर छे, ते सूत्रकार स्वयं ‘नवरं’ आ सूत्रपाठथी प्रगट करे छे. ‘नवरं कालादेसेणं दसवाससहस्राइं मास पुहुत्तमव्भहियाइं’ अहिं काणनी अपेक्षाजे ते जघन्यथी मास पृथक्त्वथी वधादे हस हुनर वर्ष सुधी अने उत्कृष्टथी ते आलीस हुनर वर्ष अधिक

दारभ्य नवमासपर्यन्ताधिकदशसहस्रवर्षाणि, जघन्यतः । 'उक्कोसेण' उत्कर्षेण 'चत्वारि पुण्वकोडीओ' चतस्रः पूर्वकोटयः, 'वत्तालीसाए वासंसहस्सेहिं अब्रहियाओ' चत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्यधिकाः, 'एवइयं'० एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं च सेवेत तथा मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति द्वितीयगमः । २।

'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०' स एव मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभापृथिवीसंघन्धिनारकेषु उत्पद्यते यदि तदा एव जघन्योत्कृष्टाभ्यां सागरोपमस्थितिकेषूत्पद्यन्ते 'एस चेव वत्तव्वया' एषैव वक्तव्यता वक्तव्या, एषैव प्रथमगमोक्तैव सर्वापि वक्तव्यता वक्तव्या 'नवरं' नवरम् वैलक्षण्यमेतदेव यत् 'कालादेसेण जहन्नेणं सागरोवमं' कालादेशेन कालापेक्षयेत्यर्थः, 'जघन्येन सागरोपममेकम् 'मासपुहुत्तमव्रहियं' मासपृथक्त्वाभ्यधिकम् द्विमासादारभ्य नवमासपर्यन्ताधिकैकसागरोपमित्यर्थः । 'उक्कोसेणं चत्वारि सागरोवमाइं चउहिं पुण्वकोडीहिं अब्रहियाइं' उत्कर्षेण चत्वारिसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभि-

जघन्य से और उत्कृष्ट से वह चालीस हजार वर्ष अधिक चार पूर्व कोटि तक उस गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमना गमन करता है, ऐसा यह द्वितीय गम है ।

'सो चेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०' यदि वही मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले रत्नप्रभा सम्बन्धी नारकों में उत्पन्न होता है तो वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से एक सागरोपमकी स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है । यहां पर भी 'एस चेव वत्तव्वया' यही पूर्वोक्त वक्तव्यता कहलेनी चाहिये, परन्तु जो उसकी अपेक्षा यहां की वक्तव्यता में अन्तर है वह इस प्रकार से है कि यहां काल की अपेक्षा वह जघन्य से मासपृथक्त्व अधिक एक सागरोपम काल तक और उत्कृष्ट से चार पूर्व कोटि अधिक चार सागरोपम काल तक उस गति का सेवन करता

सुधी चार पूर्व कोटि सुधी ते गतिनुं सेवन करे छे अने ओटला ज काण सुधी ते-तेमां गमनागमन करेना रहे छे. ओ प्रमाणे आ भीने गम छे

'सोचेव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो०' जे ओज मनुष्य उ कृष्ट काणनी स्थितिवाला रत्नप्रभा पृथिवीना नारकोंमां उत्पन्न थाय छे, ते ओ विषयमां पयु 'एस चेव वत्तव्वया' आ पडेला कडेस इथन ज उही देवुं. परंतु ते इथन करतां आ इथनमां जे अंतर इरइर छे, ते आ प्रमाणे छे, के-अहियां काणनी अपेक्षाथी ते जघन्यथी- मासपृथक्त्व अधिक ओक सागरोपम काण सुधी अने उत्कृष्टथी चार पूर्व कोटि अधिक चार सागरोपम काण सुधी ते

रभ्यधिकानि, चतुःपूर्वकोट्यभ्यधिकचतुःसागरोपमपर्यन्तम्, 'एवमयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत् कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च स सेवेत तथा मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति तृतीयो गमः। ३। 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो जाओ' स एव मनुष्यः आत्मना—स्वयं जघन्यकालस्थितिको जातः सन् रत्नप्रभानरकसंवन्धिनारकेषु यदि उत्पद्यन्ते तदा जघन्योत्कृष्टाभ्यां दशवर्ष-सहस्रस्थितिको भूत्वा उत्पद्यते 'एस चेव वक्तव्वया' एषैव—उपरोक्तप्रथमगमवक्तव्यतैव सर्वाऽपि वक्तव्या प्रथमगमवदेव शरीरावगाहनादिकं सर्वं वक्तव्यम्, 'णवरं इमाइं पंच णाणत्ताइं' नवरम् इमानि पञ्च नानात्वानि वक्ष्यमाणपञ्चसु विषयेषु प्रथमगमापेक्षया वैलक्षण्यं ज्ञातव्यम् यत्र यत्र वैलक्षण्यं तत् तत् स्थलं विशिष्य स्वयमेव सूत्रकारो दर्शयति—'सरीरोगाहणा' इत्यादि, 'सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं' शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम्, उत्कृष्टतोऽपि अंगुलपृथक्त्वमेव है और इतने ही काल तक वह उसमें गमना गमन करता है, ऐसा यह तृतीय गम है।

'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो' यदि वह मनुष्य स्वयं जघन्य काल की स्थितिवाला होता हुआ रत्नप्रभा सम्बन्धि नारकों में उत्पन्न होता है तो वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से दस हजार वर्षकी स्थितिवाले नारकों में उत्पन्न होता है। यहाँ पर भी वही प्रथम गमोक्त वक्तव्यता पूरी की पूरी कह लेनी चाहिये, परन्तु उसकी अपेक्षा जो इसमें अन्तर है वह 'सरीरोगाहणा' आदि इन, पांच बातों को लेकर है, वही अन्तर कहते हैं—'सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलपुहुत्तं उक्कोसेणं वि अंगुलपुहुत्तं' यहाँ शरीरकी अवगाहना जघन्य से अंगुलपृथक्त्व है—दो अंगुल से लेकर ९ अंगुल तक की है तथा उत्कृष्ट से भी इनकी ही है, अर्थात् नरक में जानेवाले जीवों की शरीर की अवगाहना—ऊंचाई—जघन्य से अंगुल-

गतितुं सेवन करे છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણે આ ત્રીજો ગમ છે.

'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो जाओ' जो ते मनुष्य जघन्य कालनी स्थितिवालो थधने रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकांमां उत्पन्न थाय છે, તે અહિયાં પણ પહેલા ગમનું કથન પુરેપુરું કહેવું જોઈએ પરંતુ તેની અપેક્ષાથી આ કથનમાં જે અંતર છે, તે 'સરીરોગાહણા' શરીર, અવગાહના વિગેરે આ પાચ સ્થાનોને લઈને છે.—સરીરોગાહણા જહણેણં અંગુલપુહુત્તં ઉક્કોસેણં, વિ અંગુલપુહુત્તં અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની છે,—એટલે કે જે આંગળથી લઈને ૬ નવ આંગળની છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ એટલીજ

નરકયાયિનાં મનુષ્યાણાં શરીરસંવન્ધિઠ્ઠત્વમ્ જઘન્યતો દ્વચ્છુગુલપર્યંતં તથો-
 ત્કૃષ્ટતોઽપિ દ્વચ્છુગુલાદારમ્ય નચાઙ્ગુલપર્યંતમેવ ભવતિ પ્રથમગમે શરીરાવ-
 ગાહનમ્ જઘન્યતોઽઙ્ગુલપૃથક્ત્વં તથોત્કૃષ્ટતઃ પશ્ચધનુ-શતં કથિતમિતિ
 જઘન્યોત્કૃષ્ટયોર્ભેદઃ પ્રદર્શિતઃ इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यामेकमेव अङ्गुल पृथक्त्वमिति
 भवत्येव प्रथममापेक्षया चतुर्थगमे वैलक्षण्यमिति 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणाइं
 भयणाए' त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि भजनया यथा—शरीरावगाहनायां
 प्रथमगमापेक्षया पार्थक्यं तथा ज्ञानाज्ञानयोरपि पार्थक्यमुभयत्र, पूर्वगमे चत्वारि
 ज्ञानानि कथितानि, इह तु त्रीण्येव ज्ञानानि त्रीण्येव चाज्ञानानि भजनया कथितानि
 जघन्यस्थितिकानां ज्ञानत्रयस्यैव भावादिति ।२। 'पंचसमुग्धाया आदिल्ला'
 पञ्चममुद्घाता आदिमाः, एवमिह आद्याः पञ्चसमुद्घाता एव प्रदर्शिता जघन्य-
 स्थितिकानाम् आद्यसमुद्घातानामेव संभवात्, प्रथमगमे तु षडपि समुद्घाताः

પૃથક્ત્વ કી હૈ ઠ્ઠકૃષ્ટ સે મી અંગુલ પૃથક્ત્વ હી હૈ, પ્રથમ ગમ મેં
 શરીરકી અવગાહના જઘન્ય સે અંગુલ પૃથક્ત્વ કી કહી ગયી હૈ, તથા
 ઠ્ઠકૃષ્ટ સે ૫૦૦ ધનુષ કી કહી હૈ, હસીલિયે વહાં જઘન્ય ઠ્ઠકૃષ્ટ મેં
 ભેદ હૈ, પરંતુ યહાં પર જઘન્ય ઠ્ઠકૃષ્ટ મેં ભેદ નહીં હૈ, હસ કારણ
 હસ ચતુર્થ ગમ મેં પ્રથમ ગમ કી અપેક્ષા ઠ્ઠકૃષ્ટ મેં ભિન્નતા હૈ તથા 'તિન્નિ
 નાણા તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાએ' શરીરાવગાહના કે જૈસા જ્ઞાનાજ્ઞાન
 મેં મી ભિન્નતા હૈ, પૂર્વગમ મેં ચાર જ્ઞાન કહે ગયે હૈં પર યહાં પર ત્રીન
 જ્ઞાન ઠ્ઠકૃષ્ટ ત્રીન હી અજ્ઞાન મજના સે કહે ગયે હૈં । 'પંચ સમુગ્ધાયા
 આદિલ્લા' યહાં આદિ કે પાંચ સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । પ્રથમ ગમ મેં ૬

છે. અર્થાત્ નરકમાં જવાવાળા જીવોના શરીરની અવગાહના ઉંચાઈ
 જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ આંગળ પૃથક્ત્વની કહી
 છે. પહેલા ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી આંગળ પૃથક્ત્વની કહેવામાં
 આવી છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ પાંચસો ધનુષ્યની કહી છે. જેથી ત્યાં જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટના કથનમાં એ ભેદ છે, પરંતુ અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટના
 કથનમાં ભેદ નથી. એ કારણે આ ચોથા ગમમાં પહેલા ગમની અપેક્ષાએ
 એક તો એ ભિન્નપણું છે તથા 'તિન્નિ નાણા તિન્નિ અન્નાણાઈં મયણાએ' શરીરની
 અવગાહનાની જેમ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં પણ ભિન્નપણું છે. પહેલા ગમમાં
 ચાર જ્ઞાન કહ્યા છે. અને અહિયાં ત્રણ જ્ઞાન કહેલા છે. અને ભજનાથી ત્રણ
 જ અજ્ઞાન પણ કહેલા છે, કેમકે—અજઘન્ય સ્થિતિવાળાઓને ત્રણ જ જ્ઞાન હોય
 છે. 'પંચ સમુગ્ધાયા આદિલ્લા' અહિયાં પહેલાંના પાંચ સમુદ્ઘાત હોય છે. અને

प्रदर्शिताः, यतोऽजघन्यस्थितिकानाम् आहारसमुद्घातस्यापि संभवो भवति।३।
 'ठिई अणुबंधो य जहन्नेण मासपुहुत्तं उक्कोसेण वि मासपुहुत्तं' स्थितिरनुबन्धश्च
 जघन्येन मासपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि मासपृथक्त्वमेव, पूर्वम् स्थितिर्जघन्येन
 मासक्त्वरूपा कथिता उत्कर्षेण पूर्वकोटिः कथिता इहतु जघन्योत्कृष्टाभ्यामपि
 मासपृथक्त्वरूपैवेति भवत्येव पार्थक्यम् ४ तथा अनुबन्धोऽपि पूर्वं जघन्यतोमास-
 पृथक्त्वम् उत्कृष्टतः पूर्वकोटिः, इहतु जघन्योत्कृष्टाभ्यां मासपृथक्त्वरूपमेवेति
 भवत्येव उभयत्रापि वैलक्षण्यम् ५ । अवगाहना १, ज्ञानाज्ञाने २ समुद्घात ३ स्थि

समुद्घात कहे गये हैं। क्योंकि अजघन्य स्थितिवालोंके आहारसमुद्घात
 का भी सद्भाव हो सकता है, पर जघन्य स्थितिवालों के इसका संभव
 नहीं हो सकता है, इसीलिये यहां आदि के पांच ही समुद्घात प्रगट
 किये गये हैं।१।

'ठिई अणुबंधो य जहन्नेण मासपुहुत्तं उक्कोसेण वि मासपुहुत्तं' यहां
 स्थिति और अनुबन्ध जघन्य से मासपृथक्त्व का है, और उत्कृष्ट से
 भी मासपृथक्त्व का है। प्रथम गम में स्थिति जघन्य से मासपृथक्त्व
 कही गयी है, और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि रूप कही गयी है, तथा यहां
 पर जघन्य और उत्कृष्ट से मासपृथक्त्व रूप ही कही गयी है।४। इसी
 प्रकार अनुबन्ध भी पूर्वगम में मासपृथक्त्व और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि
 रूप कहा गया है, और यहां उत्कृष्ट और जघन्य से दोनों रूप से
 वह मासपृथक्त्व रूप होता है इस प्रकार अवगाहना १ ज्ञानाज्ञान २

पडेला गममां ६ छ समुद्घातो कडेला छे. केमडे अजघन्य स्थिति वाणाञ्जोने
 आहार समुद्घात पणु डोअ शके छे पणु जघन्य स्थिति वाणाने तेने संभव
 डोअ शकते नथी, तेथी ज अडियां पडेलाना पांथ ज समुद्घातो कडेला छे.
 'ठिई अणुबंधो य जहन्नेण मासपुहुत्तं उक्कोसेण वि मासपुहुत्तं' अडियां स्थिति अने
 अनुबंध जघन्यथी मासपृथक्त्व छे, अने उ कृष्टथी पणु मासपृथक्त्व छे. पडेला
 गममां जघन्य स्थिति मास पृथक्त्वनी कळी छे, अने उ कृष्टथी पूर्वकोटि रूप
 कळी छे. तथा अडियां जघन्य अने उ कृष्टथी मासपृथक्त्व ज कळी छे. अज
 रीते अनुबंध पणु पडेला गममां मासपृथक्त्व अने उ कृष्टथी पूर्वकोटि-
 रूप कडेल छे. अने अडियां उ कृष्ट अने जघन्य अने अने प्रकारे ते मास
 पृथक्त्व डोअ छे. आ रीते अवगाहना १ ज्ञान अज्ञान २ समुद्घात ३

ત્યનુબન્ધાઃ ૬ એ તે પશ્ચ પૂર્વાપેક્ષયા મિન્નપ્વ ભવન્તિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેપં તદેવ યદંશે પાર્થક્યં તદ્વિશિષ્ય દર્શિતમ્ એતદ્ વ્યતિરિક્તં સર્વમપિ પ્રથમગમ- વદેવ દ્રષ્ટવ્યમિતિ માત્ર । કિયત્પર્યન્તં તન્નાહ-‘જાત્ર ભવાદેસોત્તિ’ યાવદ્ભવાદેશ હિતિ ભાદેશપર્યન્તમિત્યથઃ । ‘કાલાદેસેણ’ કાલાદેશેન કાલપ્રકારેણ કાલાપેક્ષયે- ત્યર્થઃ, ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈં’ જઘન્યેન દશવર્ષસહ- સ્નાણિ માસપૃથક્ત્વાભ્યધિકાનિ દ્વિમાસાદારભ્ય નવમાસપર્યન્તાભ્યધિકાનિ, ‘ઉકો- સેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ઉત્ષેણં ચત્તારિ સાગરોપમાણિ ‘ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈં’ ચતુર્ભિર્માસપૃથક્ત્વૈરભ્યધિકાનિ ‘એવઙ્ચં જાવ કરેજ્જા’ એતાવન્તં યાવત્ કુર્યાત્ એતાવત્કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતિં નારકગતિં ચ સેવેત તથા એતાવદેવ કાલપર્યન્તં મનુષ્યગતૌ નારકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ ચતુર્થો ગમઃ ૪ ।

સમુદ્ઘાત ૩ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ એ પાંચ યહાં પૂર્વ કી અપેક્ષા મિત્ર હી હોતે હીં । ‘સેસં તં ચેવ’ બાકી કા ઓર સવ કથન ઇનકે સિવાય પૂર્વ ગમ કે જૈસા હી હૈ, ઓર યહ સવ કથન ભવાદેશ તક હી યહાં પૂર્વ ગમ સે લેકર કહલેના ચાહિયે, ‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા ‘જહ- ન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈં’ વહ જઘન્ય સે માસ પૃથક્ત્વ અધિક દશ હજાર વર્ષ તક ઊસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને હી કાલતક વહ ઊસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે’ ‘ચત્તારિ સાગરોવમાઈં’ ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈં’ ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ તક વહ ઊસ ગતિ કા સેવન કરતા હૈ, ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઊસમેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ ચતુર્થગમ હૈ ।

સ્થિતિ ૪ અને અનુબન્ધ આ પાંચે પહેલા કરતાં ભિન્નપણા વાળા હોય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ બાકીનું તમામ કથન આ ઉપર કહેલ ભિન્ન પણા શિવાયતુ પહેલા ગમ પ્રમાણે જ છે. અને એ તમામ કથન અહિંયાં ભવાદેશ સુધી જ પહેલા ગમથી લઈને કહી લેવું જોઈએ. ‘કાલાદેસેણં’ કાળની અપે- ક્ષાએ ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્સાઈં માસપુહુત્તમઞ્મહિયાઈં’ જઘન્યથી તે માસ પૃથક્ત્વ અધિક દસ હજાર વર્ષ સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એમાં ગમનાગમન કરે છે. તથા ઉત્કૃષ્ટથી ‘ચત્તારિ સાગરો વમાઈં’ ચઝહિં માસપુહુત્તેહિં અઞ્મહિયાઈં’ ચાર માસ પૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમ સુધી એ ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તેમાં ગમનાગમન કરે છે.

આ પ્રમાણે આ ચોથો ગમ છે.

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ स एव जघन्यकालस्थितिकः पर्याप्तसंख्ये-
यवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो यदि जघन्यकालस्थितिकेषु नैरयिकेषूत्पद्येत तदा ‘एस एव
वत्तव्वया चउत्थगमसरिसा जेयव्वा’ एपैव वत्तव्वया चतुर्थगमसहस्रेव नेतव्वा,
तथाहि जघन्यकालस्थितिको मनुष्यो जघन्यकालस्थितिकेषु यदि उत्पद्यते तदा
जघन्येन उत्कृष्टेनाऽपि दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु मनुष्यो जघन्यकालस्थितिकेषु
उत्पद्येत, ते जीवा एकसमयेन तत्र नारकावासे रत्नप्रभायां क्रियन्त उत्पद्यन्ते
इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्येया उत्पद्यन्ते
इत्युत्तरम् । संहननानि षडपि भवन्ति एतेषां नरकयायिनां जीवानाम् । शरीराव-

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ वही जघन्य काल की
स्थिति वाला पर्याप्त संख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य
यदि जघन्य काल की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है
तो ‘एस एव वत्तव्वया चउत्थगमसरिसा जेयव्वा’ यहाँ पर भी चतुर्थ
गम जैसी ही वत्तव्वया कह लेनी चाहिये, जैसे—जघन्य काल की स्थिति
वाला मनुष्य जघन्य काल की स्थितिवाले नैरयिकों में यदि उत्पन्न होने
के योग्य है तो वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले नैरयिकों
में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से भी दस हजारवर्ष की स्थितिवाले
नैरयिकों में उत्पन्न होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे
‘भदन्त ! ऐसे जीव वहाँ नरकावास में रत्नप्रभा में एक समय में कितने
उत्पन्न होते हैं ? तो इस प्रश्न के समाधान में प्रभु कहते हैं—हे गौतम !
एक समय में वहाँ जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न
होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं इन नरक-

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो’ जघन्य कालनी स्थितिवाणो अने
पर्याप्त संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो संज्ञी मनुष्य जे जघन्य कालनी स्थिति
वाणो नैरयिकेमां उत्पन्न थाय तो ‘एस एव वत्तव्वया चउत्थगमसरिसा जेयव्वा’
अदियां पणु योथा गम प्रमाणे ज कथन कडेवुं जेधजे जेमडे—जघन्य कालनी
स्थितिवाणो नैरयिकेमां जे उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो ते जघन्यथी इस
दशर वर्षनी स्थितिवाणो नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. अथवा उत्कृष्टथी
सागदोपमनी स्थितिवाणो नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. दुवे गौतमस्वामी
प्रभुने जेवुं पूछे छे के—हे लगवन् जेवा जेवो त्यां नरकावासमां रत्नप्रभा
पृथ्वीमां जेक समयमां केटला उत्पन्न थाय छे ? हे गौतम ! जेक समयमां
त्यां जघन्यथी जेक अथवा जे अथवा त्रयु उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी

ગાહના ચ જઘન્યેનાહ્ગુલ પૃથક્ત્વમ્ ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ અહ્ગુલપૃથક્ત્વમેવ દ્વચહ્ગુલા-
 દારમ્ય નવાહ્ગુલર્ચન્તમ્ । એવમેનેપાં જીવાનાં ત્રીણિ જ્ઞાનાનિ ત્રીણિ ચાજ્ઞાનાનિ
 મજનયા મવન્તિ । આદિમાઃ પચ્ચૈવ સમુદ્ઘાતાઃ, જઘન્યસ્થિતિકસ્ય પચ્ચૈવસમુદ્ઘા-
 તાનામેવ સંમવાત્ । સ્થિતિરનુબન્ધ શ્ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટામ્યાં માસપૃથવત્તમેવ મતિ ।
 પ્તદ્વ્યતિરિક્તં સર્વં પ્રથમગમસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકવદેવ જ્ઞાત્વ્યં મવાદેશ
 પર્યન્તમ્ । ચતુર્થગમાપેક્ષયા કાલાદેશે પાર્થવથં મવતિ તત્સ્વયમેવ સૂત્રકારો દર્શયતિ
 -‘નવરં’ હ્યાદિ, ‘નવરં કાલાદેસેણં’ નવરં-કેવલં કાલાદેશેન-કાલપ્રકારેણ-
 કાલાપેક્ષયેત્યર્થઃ ‘જહન્નેણં દસવાસસહસ્પાઙ્’ જઘન્યેન દશર્પસહસ્પાણિ ‘માસ-

ચાચી જીવોં કે સંહનન ૬ હોં હોતે હૈં । જઘન્ય શરીરાવગાહના
 અંગુલ પૃથક્ત્વ કી હોતી હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી અંગુલ પૃથક્ત્વ હોતી
 હૈ, હસી પ્રકાર હન જીવોં કે તીન જ્ઞાન ઓર તીન અજ્ઞાન મજના સે
 હોતે હૈં । આદિ કે પાંચ હી સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । જઘન્ય સ્થિતિવાલોં કે
 આહારક સમુદ્ઘાત નહીં હોના હૈ । કિન્તુ હનકે આદિ કે પાંચ હી સમુ-
 દ્ઘાન હોતે હૈં । સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ મેં માસ
 પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હી હોતા હૈ । હન પૂર્વોક્ત વાતોં કે સિવાય ઓર સઘ
 કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક કે જૈસા હી મવા-
 દેશ તક જાનના ચાહિયે, ચતુર્થ ગમ કી અપેક્ષા કાલાદેશ મેં જો મિન્નતા
 ઓતી હૈ હસે સૂત્રકારને સ્વયં હી ‘નવરં’ આદિ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પ્રકટકી
 હૈ-જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘કાલાદેસેણં’ કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્યસે

સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે આ નરકમાં જવાવાળા જીવોને ૬ છએ સંહનન
 હોય છે. જઘન્યથી શરીરની અવગાહના આંગળ પૃથક્ત્વની હોય છે. અને
 ઉત્કૃષ્ટથી પણ આંગળ પૃથક્ત્વની હોય છે. એજ રીતે આ જીવોને ત્રણ
 જ્ઞાન અને લજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. અને પહેલાના પાંચ જ સમુદ્-
 ઘાતો હોય છે. જઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓને આહારક સમુદ્ઘાત હોતો નથી.
 પરંતુ તેઓને પહેલાના પાંચ જ સમુદ્ઘાતો હોય છે. એટલે કે વેદના,
 કષાય મારણાન્તિક વૈક્રિય અને તૈજસ. સ્થિતિ અને અનુબંધ જઘન્ય અને
 ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી માસ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ જ હોય છે. આ પૂર્વોક્ત કથન શિવાય
 બકીનું તમામ કથન પહેલા ગમ પ્રમાણે સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો-
 નિકોની જેમ જ લવાદેશ સુધી સમજવું, ચોથા ગમ કરતાં
 કાલાદેશમાં જે જુદાપણું આવે છે, તેને સૂત્રકારે ચોતે જ ‘નવરં’
 ઇત્યોહિ સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરેલ છે. જે આ પ્રમાણે છે.-‘કાલાદેસેણં’ કાળની

पुहुत्तमम्भहियाइं' मासपृथक्वाभ्यधिकानि मामद्वयादारभ्य नवमासपर्यन्तम् । उक्तीसेणं चत्तालीसं वाससहस्साइं' उत्कृष्टेन चत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि 'चउहिं मास- पुहुत्तेहिं अम्भहियाइं' चतुर्भिर्मासपृथक्त्वैभ्यधिकानि एतावत्पर्यन्तम् । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावदेव कालपर्यन्तं मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्या- दिति पञ्चमो गमः ५ । 'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो' स एव जघन्य- स्थितिको मनुष्यो यदा उत्कृष्टकालस्थितिकेषु रत्नप्रभासम्बन्धिनारकेषु नारकतयो- त्पन्नो भवेत् । तदा 'एस चेव गमो' एष एव-पूर्वोक्त एव गमो वक्तव्या, जघन्य- कालस्थितिको मनुष्यो यदि उत्कृष्टकालस्थितिकरत्नप्रभासैरयिकेषु उत्पद्यते तदा किरत्कालस्थितिकेषूत्पन्नो भवतीति प्रश्नस्य जघन्यत उत्कृष्टत श्चापि सागरो- पमस्थितिकेषूत्पद्यते इत्युत्तरम् । एव ते मनुष्यास्तत्र नरकावासे एकसमयेन

मास पृथक्त्व अधिक दश हजार वर्ष तक एवं उत्कृष्ट से 'चउहिं मास पुहुत्तेहिं अम्भहियाइं' चार मास पृथक्त्व अधिक 'चत्तालीसं वाससह- स्साइं' चालीस हजार वर्ष तक मनुष्य गति का और नरक गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक उसमें गमनागमन करता रहता है। ऐसा यह पांचवां गम है ।

'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो' वही जघन्य स्थितिवाला मनुष्य जब उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले रत्नप्रभा सम्बन्धी नारकों में नारक की पर्याय से उत्पन्न होता है तो वह 'एस चेव गमो' इस सूत्र पाठ के अनुसार जघन्य से एक सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में तथा उत्कृष्ट से भी एक सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ऐसा यही पूर्वोक्त गम यहां कहलेना चाहिये, इसी प्रकारसे

अपेक्षाये ते जघन्यथी मास पृथक्त्व अधिक इस डुन्नर वर्ष सुधी अने उत्कृ- ष्टथी 'चउहिं मासपुहुत्तेहिं अम्भहियाइं' चार मास पृथक्त्व अधिक 'चत्ता- लीसं वाससहस्साइं' चालीस डुन्नर वर्ष सुधी ते मनुष्य गतिनु अने नरक गतिनु सेवन करे छे. अने ओटला ज काण सुधी तेमां गमनागमन करे छे.

ओ प्रभाणे आ पांचमो गम छे.

'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो' ते जघन्य स्थितिवाणो मनुष्य ज्यारे उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा रत्नप्रभा पृथ्वीना नारकोमां नारकनी पर्यायथी उत्पन्न थवाने योग्य होय छे, तो ते 'एस चेव गमो' आ सूत्रपाठ अनुसार जघन्यथी इस डुन्नर वर्षनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. ओ प्रभा- णेने ते पडेला कडेलेला गम अडियां कडी देवो. ओज रीते ते नारकावासमां

किञ्चन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा एकसमये उत्पद्यन्ते नरकावासे इत्युत्तरम् । एतद्व्यतिरिक्तं सर्वमेव प्रश्नोत्तरादिकं प्रथमवदेव ज्ञातव्यम्, । अवगाहनासमुद्घातज्ञानाज्ञानस्थित्यनुबन्धेषु चतुर्थगमवदेव द्रष्टव्यम् अवशिष्टं सर्वं संहननादिकं भवादेशपर्यन्तं प्रथमगमवदेव ज्ञातव्यम् पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं कालादेशे तत्स्वयमेव सूत्रकारो दर्शयति 'नवरं' इत्यादिना, 'नवरं कालादेशेणं' नवरम्-केवलं कालादेशेन-कालापेक्षया 'जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमवभहियं' जघन्येन सागरोपमम् मासपृथक्त्वाभ्य-

नरकावास में एक समय में कितने जीव उत्पन्न होते हैं ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-हे गौतम ! वहाँ एक समय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन तक जीव उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात जीव वहाँ उत्पन्न होते हैं । इस कथित भिन्नता के सिवाय और सब कथन-प्रश्नोत्तर आदि रूप कथन-प्रथम गम के जैसा ही जानना चाहिये, तथा-अवगाहना, समुद्घात, ज्ञानाज्ञान, स्थिति एवं अनुबन्ध-इन द्वारों में जो यहाँ प्रथम गम की अपेक्षा भिन्नता है वह सब चतुर्थ गम की कथित शैली के अनुसार समझ लेना चाहिये, तथा अवशिष्ट समस्त संहनन आदि का कथन भवादेश तक प्रथम गम के कथन के जैसा ही जानना चाहिये, तथा काल की अपेक्षा जो यहाँ भिन्नता है-उसे सूत्रकार स्वयं ही 'नवरं' इत्यादि सूत्रपाठद्वारा प्रगट कर रहे हैं-वे इसमें कह रहे हैं-कि वह जीव काल की अपेक्षा 'जहन्नेणं सागरोवमं मासपुहुत्तमवभहियं०' मासपृथक्त्व से अधिक एक

एक समयमां कइला एवो उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेओने कडे छे के-हे गौतम ! त्यां एक समयमां जघन्यथी एक अथवा जे अथवा त्रयु एव सुधी उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात एवो त्यां उत्पन्न थाय छे. आ भिन्न पणु शिवाय णीनु तमाभ कथन-प्रश्नोत्तर विगेरे इपनुं कथन-पडेला गममां कइला प्रमाणे छे. तेभ समजपुं. तथा अवगाहना, समुद्घात, ज्ञान, अज्ञान, स्थिति अने अनुबन्ध जे द्वारेमां पडेला गम करतां जे भिन्नपणुं छे, ते तमाभ योथा 'गममां कडेला शैली प्रमाणे छे. अने थ डीनुं संहनन विगेरेनुं तमाभ कथन भवादेश सुधी पडेला गमना कथन प्रमाणे जे समजपुं. तथा कालनी अपेक्षाजे अहियां जे बुद्धापणुं छे. ते सूत्रकार पोतेज 'नवरं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रगट करे छे. तेओ आ विषयमां जेभ कडे छे के-ते एव कालनी अपेक्षाथी 'जहण्णेणं

धिकम् एकं सागरोपमं मासपृथक्त्वयुक्तं जघन्यत इत्यर्थः । 'उक्त्वासेणं चत्वारि साग-
रोपमाहं चउहिं मासपुहुत्तेहिं अब्भहियाहं' उत्कर्षेण चत्वारि सागरोपमाणि चतुर्भि
र्मासपृथक्त्वैरभ्यधिकानि, चतुर्मासपृथक्त्वाधिकचतुःसागरोपमपर्यन्तम् उत्कृष्टत
इति । 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत् कुर्यात्—एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं
नारकगतिं च सेवेत तथा एतावदेव कालपर्यन्तं मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमना-
गमने कुर्यात् । इति षष्ठो गमः ६ । 'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ'
स एव आत्मनोत्कृष्टकालस्थितिको जातः सन् रत्नप्रभानरकसंबन्धिनारकेपू-
त्पन्नो भवेत्तदा 'सो चेव पढमगमओ णेयव्वो' स एव प्रथमो गमको नेव्वपः,
हे भदन्त ! आत्मनोत्कृष्टकालस्थितिको जातो मनुष्यो रत्नप्रभानारकेपु

सागरोपम तक जघन्य से, और चार मास पृथक्त्व अधिक चार साग-
रोपम तक उत्कृष्ट से उस मनुष्य गति का और नरक गति का सेवन
करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है ।
ऐसा यह छद्म गम है,

'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ' जो मनुष्य स्वयं
उत्कृष्ट स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और रत्नप्रभा नरक सम्बन्धी
नारकों में उत्पन्न होता है, तो यहां पर भी 'सो चेव पढमगमओ णेयव्वो'
वही प्रथम गम की वक्तव्यता कह लेनी चाहिये, अर्थात्—गौतमने जब
प्रभु से ऐसा पूछा—हे भदन्त ! जो मनुष्य स्वयं उत्कृष्ट आयु को लेकर
उत्पन्न हुआ है और वह यदि रत्नप्रभा के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य
है तो वह कितने कालकी स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ?

सागरोपमं मासपुहुत्तमव्भहियं' मास पृथक्त्वथी अधिक ओक सागरोपम सुधी
जगन्पथी अने उक्कृथी चार मास पृथक्त्व अधिक चार सागरोपम सुधी
ते मनुष्य गतिनुं अने नरक गतिनुं सेवन करे छे अने ओटला ज काण
सुधी तेमां गमनागमन करे छे. ओ आ प्रभाओ आ छट्टो गम छे.

सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ' जे मनुष्य पोते उत्कृष्ट स्थितिथी
उत्पन्न थये छे, अने रत्नप्रभा नरक पृथ्वीना नारकेमां उत्पन्न थवाने योग्य
छे, तो अहियां पणु 'सो चेव पढमगमओ णेयव्वो' ते पडेला गमनुं कथन
कडेवुं जेधओ, अर्थात् गौतमस्वामीओ ज्यारे प्रभुने ओवुं पूछथुं के—हे जग-
वन् जे मनुष्य पोते उत्कृष्ट आयुने लधने उत्पन्न थये छे. अने ते
जे रत्नप्रभाना नारकेमां उत्पन्न थवाने योग्य होथ तो ते डेटला काणनी
स्थितिवाणा नैरयिमां उत्पन्न थय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुओ गौतम

यदि उत्पद्यते तदा कियत्कालस्थितिकनैरयिकेपूत्पद्यते ? हे गौतम । जघन्यत उत्कृष्टतश्चापि सागरोपमस्थितिकनैरयिकेपूत्पद्यते इति एवं हे भदन्त । ते जीवा एकसमयेन तत्र नरकावासे हि यन्त उत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टतः संख्याताः समुत्पद्यन्ते इत्यादिकं सर्वं प्रथमगमवदेव द्रष्टव्यम् । प्रथमगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदेव दर्शयति—'नवरं' इत्यादिना 'नवरं' शरीरोगाहणा जघन्नेणं पंच धनुष्याइं' नवरं शरीरावगाहना जघन्यतः पञ्चधनुःशतानि, 'उक्कोसेण वि पंच धनुष्याइं' उत्कर्षेणापि पञ्चधनुःशतानि, प्रथम गमे तु शरीरावगाहनं जघन्यतोऽअंगुलपृथक्त्वम् उत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि, इह

इसके उत्तर में प्रभुने गौतम से कहा—हे गौतम । वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । इसी प्रकार से—हे भदन्त ! वे जीव एक समय में वहां नरकावास में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—गौतम ! जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव वहां नरकावास में एक समय में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यांत जीव वहां एक समय में उत्पन्न होते हैं । इत्यादि सब कथन प्रथम गम के जैसा यहां कह लेना चाहिये, हां, प्रथम गम की अपेक्षा से जो यहां के कथन में भिन्नता है उसे सूत्रकार स्वयं 'नवरं शरीरोगाहणा०' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं—यहां शरीरावगाहना जघन्य से पांच सौ धनुष की होती है और उत्कृष्ट से भी वह पांचसौ धनुष की होती है, प्रथम गम में शरीरावगाहना जघन्य से अंगुल पृथक्त्व और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष की कहीं

स्वामीने कहुं के-डे गौतम ! ते जघन्यथी दस हज्जर वर्षानी स्थितिवाणा नैरयिकेभां तथा उत्कृष्टथी ओक सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकेभां उत्पन्न थाय छे. ओज रीते डे लगवन् ते ओवे ओक समयभां त्यां नरकावासभां डेटला उत्पन्न थाय छे ?

आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कडे छे के-डे गौतम ! जघन्यथी ओक अथवा जे अथवा त्रणु ओवे त्यां नरकावासभां ओक समयभां उत्पन्न थाय छे अने उत्कृष्टथी संख्यात ओवे त्यां ओक समयभां उत्पन्न थाय छे. धत्यादि तमाभ कथन पडेला गमभां कदा प्रमाणे ज = डियां कडेवुं जेधंओ. पडेला गम करतां अहिना कथनभां बुद्धापणु छे, ते सूत्रकर योने 'नवरं शरीरोगाहणा०' धत्यादि सूत्रपाठथी प्रकट करे छे—अडियां शरीरनी अवगाहना जघन्यथी पांचसो धनुषनी डोय छे, अने उत्कृष्टथी पणु ते पांचसो धनुषनी डोय छे. पडेला गमभां शरीरनी अवगाहना जघन्यथी आंगुल पृथक्त्व अने उत्कृष्टथी पांचसो

तु जघन्योत्कृष्टाभ्यां पञ्चधनुः सतान्येवेति भवत्येव उभयोर्गमयोः पार्थक्यमिति ।
 'ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी' स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः, 'उक्कोसेण वि पुव्वकोडी'
 उत्कर्षेणापि पूर्वकोटिरेव 'एवं अणुबंधो वि' एवमनुबन्धोऽपि जघन्येन पूर्वकोटिः
 उत्कृष्टतोऽपि पूर्वकोटिरेवानुबन्धः, पूर्व प्रथमगमे स्थित्यनुबन्धौ जघन्यतो मास-
 पृथक्त्वरूपौ उत्कृष्टतः पूर्वकोटिप्रमाणकौ कथितौ इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यामुभा-
 भ्यामपि पूर्वकोटिप्रमाणकावेव इति भावः । 'कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी
 दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया' कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन पूर्वकोटिः
 दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, 'उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं' उत्कृष्टतश्चत्वारि
 सागरोपमाणि, 'चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि

गयी है । परन्तु यहां वह जघन्य और उत्कृष्ट दोनों रूप से पांच सौ ही
 धनुष की कही गयी है । इस प्रकार से दोनों गमों में भिन्नता है । 'ठिई
 जहन्नेणं पुव्वकोडी०' यहां पर स्थिति जघन्य से एक पूर्वकोटि की है
 और उत्कृष्ट से भी एकपूर्वकोटि की ही है, 'एवं अणुबंधो वि' इसी
 प्रकार से अनुबन्ध भी है-जघन्य से वह एक पूर्वकोटि का है, और
 उत्कृष्ट से भी वह एक पूर्वकोटि का है । प्रथम गम में स्थिति और अनु-
 बन्ध ये दोनों जघन्य से मासपृथक्त्वरूप और उत्कृष्ट से पूर्वकोटिरूप
 कहे गये हैं, पर यहां ये दोनों ही जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटिरूप
 ही प्रगट किये गये हैं । 'कालादेसेणं जहन्नेणं पुव्वकोडी दसहिं वाससह-
 स्सेहिं अब्भहिया' काल की अपेक्षा वह जीव जघन्य से दश हजार वर्ष
 अधिक एकपूर्वकोटि तक और उत्कृष्ट से 'चत्तारि सागरोवमाइं०' चार
 पूर्व कोटि अधिक चार सागरोपम तक उस मनुष्य गति का और नरक

धनुषनी कही छे. परंतु अडियां ते जघन्य अने उत्कृष्ट भन्ने प्रकारथी
 पांचसो धनुषनी ज कडेल छे आ रीते भन्ने गभेमां जुहापणुं छे. 'ठीई
 जहण्णेणं पुव्वकोडी०' अडियां जघन्य स्थिति ओक पूर्वकोटीनी छे. अने उत्कृ-
 ष्ठी पणु ओक पूर्वकोटीनी ज छे. 'एवं अणुबंधो वि.' ओज रीते अनुबंधना
 संबंधमां पणु समजवुं अर्थात् जघन्यथी ते ओक पूर्वकोटीनी छे. अने उत्कृ-
 ष्ठी पणु पूर्वकोटी इप कडेल छे पडेल। गभमां स्थिति अने अनुबंध ओ
 जेठे जघन्यथी मासपृथक्त्वरूप इप अने उत्कृष्टथी पूर्वकोटि इप कडेल छे. अडियां
 ते भन्ने जघन्य अने उत्कृष्टथी पूर्वकोटी इपे ज कडेल छे, 'कालादेणं जहण्णेणं
 पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया' काणनी अपेक्षाओ ते एव जघ-
 न्यथी इस हजार वर्ष अधिक ओक पूर्वकोटि सुधी अने उत्कृष्टथी 'चत्तारि
 सागरोवमाइं०' चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम सुधी ते मनुष्य गतिनुं

‘एवइयं कालं जाव करेज्जा’ एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् एतावन्तं—पूर्वप्रदर्शित-
कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च स आत्मनोत्कृष्टस्थितिको जातो मनुष्यः
सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं मनुष्यगतिं नारकगत्यागतिं च कुर्यादिति सप्तमो
गमः ७ । ‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ स एव उत्कृष्टकालस्थितिको
मनुष्यो जघन्यकालस्थितिकरत्तप्रभानैरयिकेषु उत्पन्नो भवति स कियत्कालस्थि-
तिकनैरयिकेषूपपद्येत इत्यादि प्रश्नः, ‘सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया’ सैव सप्तमगम-

गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनाग-
मन करता है । ऐसा यह सातवां गम है ।

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ यहां गौतमने प्रभु से
ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! वही उत्कृष्ट काल की स्थिति वाला
जघन्यकाल की स्थितिवालों में उत्पन्न होता हो तो वह कितने
काल की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इत्यादि प्रश्न इसके
उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘सच्चेव सत्तमगमवत्तव्वया’ हे
गौतम ! यहां वही सातवें गम की वक्तव्यता कह लेनी चाहिये
अर्थात् ऐसा मनुष्य जघन्य से जहां पर दस हजार वर्ष की आयु है उन
नारकों में और उत्कृष्ट से भी जहां पर दस हजार की स्थिति है ऐसे
नारकों में—रत्नप्रभा के नैरयिकों में—उत्पन्न होता है, इत्यादि सब प्रश्न
और उत्तर रूप कथन अभी जो पहिले सातवां गम कहा गया है उसके

અને નરક ગતિનું સેવન કરે છે અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં
ગમનાગમન કરે છે.

આ રીતે આ સાતમો ગમ છે.

‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववन्नो०’ અહિયાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું
પૂછ્યું છે કે—હે ભગવન્ તે ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થવાને માટે યોગ્ય હોય તો તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—‘સચ્ચેવ સત્તમગમવત્તવ્વયા’ હે
ગૌતમ ! અહિયાં સાતમા ગમનું તે તમામ કથન કહી લેવું જોઈએ. અર્થાત્
એવો મનુષ્ય જઘન્યથી જન્મીને આયુષ્ય દસ હજાર વર્ષની છે. તેવા નાર-
કોમાં અથવા ઉત્કૃષ્ટથી જન્મીને એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે, એવા નારકોમાં
—રત્નપ્રભા પૃથ્વિના નૈરયિકોની જઘન્ય આયુ દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ
આયુ એક સાગરોપમની કહી છે. ઇત્યાદિ તમામ કથન પ્રશ્નોત્તર રૂપથી હમણાં
જે પહેલાં સાતમાં ગમમાં કહ્યું છે તે અનુસાર અહિયાં ભવાદેશ સુધી કહી

वक्तव्यता वक्तव्या एतादृशो मनुष्यो जघन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकेपूतपद्यते
 उत्कृष्टतः सागरोपमस्थितिकेषु रत्नप्रधानारकेपूतपद्यते इत्यादिसर्वं प्रश्नमुत्तरंचान-
 न्तरोदीरितसप्तमगणवक्तव्यतावदेव इहापि वक्तव्यं यादृञ्चादेशपर्यन्तम् । 'नवरं
 कालादेसेणं जङ्घनेणं पुव्वकोडी' नवरम्-केवलं वैलक्षण्यमेतावन्मात्रम्
 कालादेशेन कालापेक्षया जघन्यतः पूर्वकोटिः 'दसहिं वाससहस्रसेहिं अब्भहिया'
 दशभिर्वर्षं सहस्रैरभ्यधिका 'उक्कोसेणं' उत्कर्षेण 'चत्तारि पुव्वकोडीओ चत्ता
 लीसाए वाससहस्रसेहिं अब्भहियाओ' चतस्रः पूर्वकोटयः चत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरभ्य-
 धिकाः 'एवइयं कालं जात्र करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात्-एतावत्कालपर्यन्तम्
 मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेन तथा एतावन्तमेव कालं यावन्मनुष्यगतौ नारक
 गतौ च गमनागमने कुर्यात् स स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिको मनुष्यो जघन्यकाल
 स्थितिकरत्नप्रधानैरधिकेपूतपन्न इति अष्टमो गमः ८ ॥ 'सो चेव उक्कोसकाल-
 द्विइएसु उववन्नो०' स एव आत्मनोत्कृष्टकालस्थितिको जातो मनुष्यः उत्कृष्ट
 कालस्थितिकरत्नप्रधानैरधिकेपूतपत्तियोग्यो विद्यते स खलु कियत्काल-

अनुसार, यहां भवादेश तक कह लेना चाहिये, 'नवरं कालादेसेणं जह
 न्नेणं पुव्वकोडी' इस कथन में जो सातवें गम से विशेषता है यह
 केवल इतनी सी है कि यहां वह जीव काल की अपेक्षा जघन्य से दश
 हजार वर्ष अधिक एक पूर्वकोटि तक और उत्कृष्ट से चालीस हजार
 वर्ष अधिक चार पूर्वकोटि तक मनुष्य गति का और नरक
 गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनाग-
 मन करता है। ऐसा यह आठवां गम है।

'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो०' वही मनुष्य जो कि
 उत्कृष्ट स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले

देषु' लोभये 'नवरं कालादेसेणं जङ्घणेणं पुव्वकोडी' आ कथनमां सातमां गम
 करतां ने बुद्धार्थं छे ते देवणं अटली न छे दे-अडियां ते एव कागनी अपे
 क्षाथी दस हजार वर्ष अधिक एक पूर्व कोटी सुधी अने उत्कृष्टथी आलीस हजार
 वर्ष अधिक चार पूर्वकोटि सुधी मनुष्य गतितुं अने नरकगतितुं सेवन करे
 छे. अने अटला न काण सुधी ते तेमां गमना गमन-अपरनपर करे छे.

आ रीते आ आठमे गम छे.

'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो०' ते मनुष्य के ने उत्कृष्ट स्थितिथी
 उत्पन्न थयो छे. ने उत्कृष्ट कागनी स्थितिवाणा रत्नप्रला संजधी नैरयिकेमां

स्थितिकनैरयिकेपूत्पद्यते ? गौतम ! जघन्यत उत्कृष्टतश्च सागरोपमस्थितिकेषु उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । एवं ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन क्रियन्तो नरकावासे समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्यतः एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्यातावेत्यादिकं सर्वं सप्तमगवदेव इहापि बोद्धव्यमित्येनदेव दर्शयति 'सत्त्वेव सप्तमगमवक्तव्यता' सैत्र सप्तमगमवक्तव्यता अत्र समग्राऽपि वक्तव्या । षड्वैलक्षण्यं तदाह—'नवरं इत्यादि, 'नवरं कालादेसेण जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्कोसेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं'

रत्नप्रभा सम्बन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो हे भदन्त ! वह वहां कितने काल की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस गौतम के प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं—गौतम ! ऐसा वह मनुष्य जघन्य से एक सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से भी एक सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है । इसी प्रकार से गौतम के इस प्रश्न का कि हे भदन्त ! ऐसे वे जीव वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर प्रभु ने ऐसा दिया है कि गौतम ! ऐसे वे जीव वहां एक समय में कम से कम एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं—इत्यादि सब कथन यहां सप्तम गम के जैसा ही जानना चाहिये, परन्तु फिर भी जो यहां अन्तर है—वह इस प्रकार से है—'नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं, उक्को

उत्पन्न थवाने योग्य डोय, तो हे लगवन् ते त्यां डेटला काणनी स्थिति-वाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? गौतमस्वामीना आ प्रश्नने उत्तर आपता प्रभु कडे छे डे-डे गौतम ! जेवा ते मनुष्य जघन्यथी जेक सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां अने उत्कृष्टथी सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे. जे रीते करी गौतमस्वामी पूछे छे डे-डे लगवन् जेवा जेवा त्यां जेक समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु जे जेवुं कहुं डे-डे गौतम ! जेवा ते जेवा त्यां जेक समयमां जेवा जेवा जेक अथवा जे अथवा त्रय उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यातपण्णे उत्पन्न थय छे. इत्यादि तमात्र कथन सातमा गमेना इथन प्रमाणे सम-जवुं. 'नवरं' तो पणु ते कथन करतां आ कथनमां जे इरकार छे, ते आ प्रमाणे छे 'कालादेसेणं' जहण्णेणं सागरोवमं पुव्वकोडीए अब्भहियं' काणनी अपेक्षाथी ते जेव जघन्यथी पूर्वडेटि अधिक जेक-सागरोपमनी छे 'उक्कोसेणं

एवतियं कालं जाव करेज्जा' नवरं—केवलं वैलक्षण्यम्—कालादेशेन कालापेक्षया जघन्येन सागरोपमं पूर्वकोट्यभ्यधिकम्, उत्कर्षेण—चत्वारि सागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि 'एवद्वयं कालं जाव करेज्जा' एतावन्तं कालं यालत्कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेत एतावन्तमेव कालं मनुष्यगतौ नारकगतौ च गमनागमने कुर्यादिति नवमो गमः ९ ॥सू० ७॥

अथ मनुष्यमधिकृत्य रत्नप्रभानरकाश्रितविचारं समाप्य शर्करापभादि षष्ठ-
पृथिवीपर्यन्तनरकाश्रितविचारं दर्शयितुमाह—पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय०' इत्यादि ।

मूलम्—पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भन्ते ! जे
भविए सक्करप्पभाए पुढवीए णेरइएसु उववज्जित्तए, से णं
भन्ते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं
सागरोवमट्टिइएसु उक्कोसेणं ति सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा ।
ते णं भन्ते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति सो चेव
रयणप्पभापुढवीगमओ णेयव्वो । नवरं सरीरोगाहणां जहन्नेणं
रयणिपुहुत्तं उक्कोसेणं पंचधणुसयाइं । ठिई जहन्नेणं वासपुहुत्तं

सेणं चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं एवतियं कालं
जाव करेज्जा' काल की अपेक्षा वह जीव जघन्य से तो एक पूर्वकोटि
अधिक एक सागरोपम तक और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चार
सागरोपम तक उस मनुष्य गति का एवं नरक गति का सेवन करता है
और इतने ही काल तक वह उस मनुष्य गति में और नरक गति में
गमनागमन करता है । ऐसा यह नौवां गम है ॥७॥

चत्तारि सागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं अब्भहियाइं' अने ઉત્કૃષ્ઠથી ચાર
પૂર્વકોટિ અધિક ચાર સાગરોપમની છે. એવતિયં કાલ જાવ કરેજ્જા' એટલા
કાળ સુધી તે મનુષ્ય ગતિનું અને નારક ગતિનું સેવન કરે છે, અને એટલા
કાળ સુધી જ તે એ ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. આ પ્રમાણેનાં આ નવમો
ગમ છે. ॥સૂ ૭॥

उक्कोसेणं पुव्वकोडी । एवं अणुबंधो वि । सेसं तं चेव जाव
 भवादेसो ति । कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं वासपुहुत्त-
 मव्वहियं । उक्कोसेणं बारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
 अव्वहियाइं, एवइयं जाव करेज्जा । एवं एसा ओहिएसु तिसु
 गमएसु मणुस्सलद्धी । णाणत्तं नेरइयठिई कालादेसेणं संवेहं
 च जाणेज्जा १-२ ३ । सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ
 तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव लद्धी । नवरं सरीरोगाहणा
 जहन्नेणं रयणिपुहुत्तं उक्कोसेणं वि रयणिपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं
 वासपुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं । एवं अणुबंधो वि सेसं जहा
 ओहियाणं । संवेहो सव्वो उवजुंजिऊण भाणियव्वो ४-५-६ ।
 सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ, तस्स वि तिसु
 वि गमएसु इमं णाणत्तं सरीरोगाहणा जहन्नेणं
 पंचधणुसयाइं, उक्कोसेण वि पंच धणुसयाइं, ठिई
 जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी एवं अणु-
 बंधो वि, सेसं जहा पढमगमए नवरं नेरइयठिई य काय-
 संवेहं च जाणेज्जा ७ ८-९ । एवं जाव छट्ट पुढवी, नवरं तच्चाए
 आढवेत्ता, एक्केक्कं संघयणं परिहायइ जहेव तिरिक्खजोणि-
 याणं, कालादेसो वि तहेव नवरं मणुस्सस ठिई भाणियव्वा ।
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविए अहे
 सत्तमाए पुढवीए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केवइय
 कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं बावीससागरो-
 वमट्टिइएसु उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा ।

ते णं भंते! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति अवसेसो
सो चेव सक्करप्पभापुढवीगमओ णैयवो । नवरं पढमं
संघयणं इत्थियवेयगा न उववज्जंति सेसं तं चेव जाव अणु-
बंधो त्ति । भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं
वावीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं तेत्तीसं
सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अव्वभहियाइं एवइयं जाव करेज्जा । १।
सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो, एस चेव वत्तव्वया ।
नवरं नेरइयट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । २। सो चेव उक्कोसकाल-
ट्टिइएसु उववन्नो, एस चेव वत्तव्वया नवरं संवेहं च जाणे-
ज्जा । ३। सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ, तस्स वि
तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया, नवरं सरीरोगाहणा जह-
न्नेणं रयणिपुहुत्तं, उक्कोसेण वि रयणिपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं वास-
पुहुत्तं उक्कोसेणं वि वासपुहुत्तं, एवं अणुबंधो वि, संवेहो उव-
जुंजिऊण भाणियव्वो ४-५-६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकाल-
ट्टिइओ जाओ, तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया, नवरं
सरीरोगाहणा जहन्नेणं पंचधणुसयाइं, उक्कोसेणं वि पंचधणु-
सयाइं, ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्कोसेण वि पुव्वकोडी, एवं
अणुबंधो वि, णवसु वि एससु गमएसु नेरइयट्टिइं संवेहं च
जाणेज्जा, सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोन्नि जाव णवमगमए,
कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अव्वभहि-
याइं, उक्कोसेणं वि, तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अव्वभ-

हियाइं एवइयं कालं सेवेज्जा एवइयं कालं गइरागइं करेज्जा-
७-८-९॥ सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० ८॥

चउवीसइमे सए पढमो उद्देसो समत्तो ॥२४-१॥

ज्ञाया—पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यः शर्करा-
प्रभायाः पृथिव्याः नैरयिकेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषू-
त्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमंस्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रिसागरोपमस्थिति-
केषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते स एव रत्न-
प्रभापृथिवीगमको नेतव्यः । नवरं शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्क-
र्षेण पञ्चधनुःशतानि । स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेण पूर्वकोटिः, एव
मनुबन्धोऽपि, शेषं तदेव यावद्भवादेशइति, कालादेशेन जघन्येन सागरोपमं
वर्षपृथक्त्वाऽभ्यधिकम् उत्कर्षेण द्वादशसागरोपमाणि चतसृभिः पूर्वकोटिभिरभ्य-
धिकानि, एतावन्तं यवत्कुर्यात् । एवमेवा औधिकेषु त्रिषु गमकेषु मनुष्य-
लब्धिः । नानात्वं नैरयिकस्थितिं कालादेशेन संवेधं च जानीयात् १-२-३ । स
एवात्मना जघन्यस्थितिको जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव लब्धिः । नवरं
शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्कर्षेणापि रत्निपृथक्त्वम्, स्थितिर्जघ-
न्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि वर्षपृथक्त्वम् एवमनुबन्धोऽपि । शेषं यथा
औधिकानाम्-संवेधः सर्वः-उपयुज्य भणितव्यः ४-५-६ । स एव आत्मना
उत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्याऽपि त्रिष्वपि गमकेषु इदं नानात्वम् शरीराव-
गाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि उत्कर्षेणाऽपि पञ्चधनुःशतानि, स्थितिर्जघन्येन
पूर्वकोटिः उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः, एवमनुबन्धोऽपि, शेषं यथा प्रथमगमे नवरं
नैरयिकस्थितिं च कायसंवेधं च जानीयात् ७-८-९ । एवं यावत् षष्ठपृथिवी ति
नवरं तृतीयातः आरभ्य एकैकं संहननं परिहीयते यथैव तिर्यग्योनिकानाम्
कालादेशोऽपि तथैव नवरं मनुष्यस्य स्थितिं भणितव्या । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क-
संज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्योऽथः सप्तम्याः नैरयिकेषूत्पत्तुम्, स खलु
भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपम-
स्थितिकेषु उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा
एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? अवशेषः स एव शर्कराप्रभापृथिवीगमको
नेतव्यः । नवरं प्रथमं संहननम्, स्त्रीवेदका नोत्पद्यन्ते शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति,
भवादेशेन द्वे भवग्रहणे कालादेशेन जघन्येन द्वाविंशतिः सागरोपमाणि वर्षपृथ-
क्त्वाभ्यधिकानि उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यऽभ्यधिकानि एतावन्तं

यावत्कुर्यात् ।१। स एव जघन्यकालस्थितिकेरूपपन्नः, एषैव वक्तव्यतां नवरं नैरयिकस्थितिं संवेधं च जानीयात् ।२। स एवोत्कृष्टकालस्थितिकेरूपपन्नः, एषैव वक्तव्यतां नवरं संवेधं च जानीयात् ३ । स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको-जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव वक्तव्यता । नवरं शरीरावगाहनां जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि रत्निपृथक्त्वम् । स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वम्, उत्कर्षेणापि वर्षपृथक्त्वम्, एवमनुबन्धोऽपि, संवेध उपयुज्य भणित्तव्यः । ४-५-६ । स एवात्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्याऽपि त्रिष्वपि गमकेषु एषैव वक्तव्यता, । नवरं शरीरावगाहनां जघन्येन पञ्चधनुःशतानि, उत्कर्षेणाऽपि पञ्चधनुःशतानि, । स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिः ! एवमनुबन्धोऽपि, नवस्वपि एतेषु गमकेषु नैरयिकस्थितिं संवेधं च जानीयात्, सर्वत्र भवग्रहणे द्वे, यावत् नवमगमके, कालादेशेन जघन्येन त्रयस्त्रिंशत्, सागरोपमाणि पूर्वकोटयऽभ्यधिकानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटयऽभ्यधिकानि, एतावन्तं कालं सेवेत, एतावन्तं कालं गत्यागती कुर्यात् ७-८-९ ! तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति ॥सू०८ ॥

चतुर्विंशतितमे शतके प्रथमोद्देशकः समाप्तः ।।२४।१।

टीका—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते । पर्याप्तसंख्येय-वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! ‘जे भविए’ यो भव्यः ‘सकरप्पभाए पुढवीए’ शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः संवन्धिषु ‘निरइएसु’ नैरयिकेषु ‘उववज्जित्तए’ उत्पत्तुम्

इस प्रकार से मनुष्य को लेकर रत्नप्रभा के आश्रित विचार को समाप्त करके अब सूत्रकार शर्कराप्रभा से लेकर छठी तमःप्रभा तक के विचार को प्रस्तुत करने के लिये ‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय’-इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं ‘पञ्जत्तसंखेज्ज०’-इत्यादि ।

टीकार्थ—‘पञ्जत्तसंखेज्ज० णं भंते’ हे भदन्त ! जो पर्याप्त संख्येय वर्षायुष्क, संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए सकरप्पभाए पुढवीए०’ जो शर्करा-प्रभा पृथिवी के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य है वह ‘भंते’ हे भदन्त !

आ प्रभाणु मनुष्येने उद्देशीने रत्नप्रभा संभंधी विचार संपूर्ण करीने डवे सूत्रकार शर्कराप्रभाथी लधने ६ छठी तमःप्रभा सुधीने विचार करवा भाटे नीचे प्रभाणु सूत्रपाठ कडे छे—‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं’ इत्यादि

टीकार्थ—हे लगवन् पर्याप्त संभ्यात वर्षनी आयुष्य वाणा ने संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए सकरप्पभाए पुढवीए’ शर्करा प्रभा पृथ्वीना नारकोभां उत्पत्त

‘से णं भंते !’ स खलु भदन्त ! ‘केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्काल-
स्थितिकेषु नैरयिकेषु उत्पन्नेत हे भदन्त ! संख्यातवर्षायुष्कः सङ्गिमनुष्यो यः
शर्करा पृथिवीनरके समुत्पत्तियोग्यो विद्यते स खलु मनुष्यः कियत्कालस्थितिक
नैरयिकेषूपत्पद्येत इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम !
‘जहन्नेणं सागरोवमट्टिइएसु’ जघन्येन सागरोपमस्थितिकेषु नैरयिकेषु तथा
‘उक्कोसेणं तिसागरोवमट्टिइएसु’ उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेण तिसागरोपमस्थितिकेषु
नैरयिकेषूपत्पद्येत इति । ‘ते णं भंते ! जीवा’ ते खलु भदन्त ! जीवाः, एकसमयेन
तत्र द्वितीयनरके कियत्संख्यकाः समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘सो चैव रयण-
प्पभापुढवीगमओ णेयव्वो’ स एव रत्नप्रभापृथिवीगमो नेतव्यः, रत्नप्रभायां-
येनैव क्रमेण उत्पादव्यवस्था कथिता तेनैव क्रमेण इहापि वक्तव्या, तथाहि—कियन्त

‘केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ कितने काल की स्थिति वाले नैर-
यिकों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे
गौतम ! ‘जहन्नेणं सागरोवमट्टिइएसु उक्कोसेणं ति सागरोवमट्टिइएसु
उववज्जेज्जा’ वह जघन्यसे उन नारकों में उत्पन्न होता है कि जिन की
जघन्य स्थिति एक सागरोपम की होती है और अधिक से अधिक वह
उन नारकों में उत्पन्न होता है कि जिनकी उत्कृष्ट से स्थिति तीन
सागरोपम की होती है ।

अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं—‘तेणं भंते जीवा०’ हे भदन्त !
ऐसे वे जीव एक समय में वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं—‘सो चैव रयणप्पभापुढवीगमओ णेयव्वो’ हे गौतम !
रत्नप्रभा में जिस क्रम से उत्पाद व्यवस्था कही गयी है उसी क्रम से
यहां द्वितीय नरक में वह कह लेनी चाहिये जैसे—यहां द्वितीय नरक

थवाने योग्य होय ओवा ते एव ‘भंते’ हे लगवन् ‘केवइयकालट्टिइएसु उवव-
ज्जेज्जा’ डेटला काणनी स्थितिवाणनैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्ना
उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—‘गोयमा ! हे गौतम ! जहन्नेणं सागरोवमट्टिइएसु उव-
वज्जेज्जा उक्कोसेणं तिसागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ ते जघन्यथी तेवा नार
केमां उत्पन्न थाय छे डे जेओनी जघन्य स्थिति ओक सागरोपमनी होय
छे. अने अधिकथी अधिक ते ओ नारकेमां उत्पन्न थाय छे डे जेमनी स्थिति
उत्कृष्टथी त्रयु सागरोपमनी होय छे. इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने ओवुं पूछे
छे डे—‘से णं भंते जीवा०’ हे लगवन् ओवा ते एवा ओक समयमां त्यां डेटला
उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—‘सो चैव रयणप्पभा
पुढवी गमओ णेयव्वो’ हे गौतम रत्नप्रभा पृथ्वीमां जे कुमथी उत्पाद व्यवस्था
कडेवामां आवी छे, ओज कुमथी, अडियां भीम नरकमां ते प्रभाणेनी व्यवस्था

उत्पद्यते-इति प्रश्नस्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता मनुष्या एकसमये तत्र शर्कराप्रभानरके समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् तथा शर्कराप्रभायां समुत्पत्स्यमनानां संहनानि षट् भवन्ति । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्दर्शयति-
 -'नवरं' इत्यादि, 'नवरं शरीरावगाहना जघन्येण रयणिपुहुत्तं' नवरम्-केवलं रत्नप्रभापेक्षया इदं वैलक्षण्यं यत् तत्र शरीरावगाहना जघन्येन अंगुलपृथक्त्वम् उत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि कथितानि इह तु शरीरावगाहना जघन्येन रत्नपृथक्त्वम्, रत्निर्नामवद्गुणव्यतिरिक्तः, तथा च बद्धगुणैः द्विहस्तादारभ्य नवहस्तपर्यन्ता जघन्या शरीरावगाहना 'उक्कोसेण पंचधनुमयाइं' उत्कर्षेण पञ्चधनुःशतानि जघन्येन हस्तपृथक्त्वमुत्कृष्टतः पञ्चधनुःशतानि शरीरावगाहनेति भवत्येव रत्नप्रभायि-

में कितने जीव एक समय में उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न का उत्तर यही है कि वहाँ एक समय में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात मनुष्य शर्करा प्रभा में उत्पन्न होते हैं । तथा इस शर्करा प्रभा में उत्पन्न होने वाले मनुष्यों को ६ संहनन होते हैं । रत्न-प्रभा पृथिवी के कथन की अपेक्षा यहाँ जो भिन्नता है उसे अब सूत्र-कार 'नवरं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं-इसमें यह कहा गया है कि यहाँ उत्पन्न होनेवालों के शरीर की अवगाहना जघन्य से रत्नि पृथक्त्व की है, और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष तक की है, बंधी हुई मुट्टी वाले हाथ का नाम रत्नि है, दो रत्नि से लेकर ९ रत्नि का नाम रत्नि पृथक्त्व है, रत्नप्रभा में जाने वाले मनुष्यों की शरीरावगाहना जघन्य से अङ्गुल पृथक्त्व की है और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष

कही लेनी जेधजे जेमके-अहियां भीज नरकमां ओक समयमां डेटला एवे उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नो उत्तर ओज छे के-त्यां ओक समयमां जघन्यथी ओक अथवा जे अथवा त्रयु अने उत्कृष्टथी संख्यात मनुष्य शर्करा-प्रभामां उत्पन्न थाय छे. तथा आ शर्कराप्रभा पृथ्वीमां उत्पन्न थावावाणा मनुष्येने ६ छ संहनन होय छे. रत्नप्रभा पृथ्वीना कथनती अपेक्षाथी अहियां आ कथनमां जे जुहापणुं छे, ते सूत्रकार 'नवरं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करे छे तेमां जे कडेवामां आंयुं छे के-अहियां शरीरनी अवगाहना जघन्यथी रत्नि पृथक्त्वनी कही छे. अने उत्कृष्टथी पांचसौ धनुष सुधीनी छे अंध करेले मुट्टीवाणा हथनु नाम रत्नि छे जे रत्निथी लटने ६ रत्निनु नाम रत्नि पृथक्त्व छे. रत्नप्रभामां जवावाणा मनुष्येना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी आंगण पृथक्त्वनी छे अने उत्कृष्टथी पांचसौ धनुषनी

યાસુમનુષ્યાપેક્ષયા શર્કરાપ્રમાયિયાસુમનુષ્યાણાં શરીરાવગાહનાયાં વૈલક્ષણ્યમિતિ,
 તથા—‘ઠિઈ જહન્નેણં વાસપૃહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્
 દ્વિવર્ષાદારમ્બ્ય નવવર્ષપર્યન્તમ્ તથોત્કર્ષેણ પૂર્વકોટિઃ, રત્નપ્રમાગમે સ્થિતિર્જઘ-
 ન્યેન માસપૃથક્ત્વરૂપા કથિતા ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિરિદ્ધતુ જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમ્
 ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ પૂર્વકોટિરેવેતિ જઘન્યસ્થિત્યંશે ભેદાત્ ઉભયોઃ પ્રકરણયો વૈલક્ષણ્યમ્ ।
 ‘એવમણુવંધો વિ’ એવમ્—સ્થિતિવદેવ અનુબન્ધોઽપિ જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વં દ્વિવ-
 ર્ષાદારમ્બ્ય નવવર્ષપર્યન્તમ્ ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વકોટિઃ, સ્થિતિરૂપાદાનુવન્વસ્ય, પૂર્વ
 પ્રકરણે જઘન્યેન અનુબન્ધઃ માસપૃથક્ત્વરૂપઃ કથિતઃ ઇદ્ધ તુ વર્ષપૃથક્ત્વરૂપ ઇતિ
 ભવત્યેવ ઉભયત્રાપિ વૈલક્ષણ્યમિતિ । ‘સેસં તં ચેવ’ શેરં તદેવ અવગાહનાસ્થિ

કી હૈ, હસ પ્રકાર યહ અન્તર રત્નપ્રમા મેં જાને વાલે ઓર શર્કરાપ્રમા
 મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કે શરીરાવગાહના મેં હોતા હૈ—‘ઠિઈ જહન્નેણં વાસ
 પુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ રત્નપ્રમા મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કી સ્થિતિ
 જઘન્ય સે માસ પૃથક્ત્વકી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ એક પૂર્વકોટિ
 કી હોતી હૈ ઓર શર્કરાપ્રમા મેં જાનેવાલે મનુષ્યોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે
 વર્ષપૃથક્ત્વ કી હોતી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ
 હસ પ્રકાર યહ સ્થિતિ કી અપેક્ષા અન્તર હૈ । ‘એવં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિ
 કે જૈસા અનુબન્ધ મેં ભી અન્તર હૈ—જઘન્ય સે વહ વર્ષ પૃથક્ત્વ કો હૈ
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે પૂર્વકોટિ કા હૈ રત્નપ્રમા મેં યહ જઘન્ય સે માસપૃથક્ત્વ
 કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે એક પૂર્વકોટિ કા હૈ । હસ પ્રકાર યહ અનુબન્ધ કી
 અપેક્ષા અન્તર હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હન યાતોં કે અતિરિક્ત ઓર સઘ

છે. આ રીતે આ જુદાઈ રત્નપ્રભામાં જવાવાળા અને શર્કરા પ્રભામાં જવા-
 વાળા મનુષ્યોના શરીરની અવગાહના સંબંધમાં કહેલ છે. તથા ‘ઠિઈ જહન્નેણં
 વાસપુહુત્તં ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી’ શર્કરા પ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોની સ્થિતિ
 જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વની હોય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીની છે. રત્ન-
 પ્રભામાં જવાવાળા મનુષ્યોની સ્થિતિ જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વની હોય છે.
 અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂર્વકોટીની છે. આ રીતે આ સ્થિતિ સંબંધી જુદાપણું
 છે, ‘એવં અણુવંધો વિ’ સ્થિતિની જેમ અનુબંધમાં પણ અંતર છે, તે જઘ-
 ન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વનું છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકોટી સુધીનું છે. રત્નપ્રભામાં તે
 જઘન્યથી માસ પૃથક્ત્વનું અને ઉત્કૃષ્ટથી એક પૂર્વકોટીનું છે. એજ રીતે આ
 અનુબંધ સંબંધી જુદા પણું છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિશ્યાય ખીજુ

त्यनुवन्धैरतिरिक्तं संहननादिक सर्वं भवादेशपर्यवसानम् तदेव-रत्नप्रभागमवदेव
द्रष्टव्यमिति । 'कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं वासपुहुत्तमवमहियं' कालादेशेन-
कालापेक्षया जघन्येन सागरोपमं वर्षपृथक्त्वाभ्यधिःम्, 'उक्कोसेणं वारससागरोव-
माइ' उत्कर्षेण द्वादशसागरोपमाणि, 'चउहिं पुव्वकोडीहिं अवमहियाइ' चतसृभिः
पूर्वकोटिभिरभ्यधिकानि 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावन्तं कालं
मनुष्यगतिं नारकगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं मनुष्यगतीं नारकगतीं च
गमनागमने कुर्यादिति । 'एवं एसा ओहिएसु तिसु गमएसु मणुसस्सलद्धी' एवमेवा
औधिकेषु 'ओहिओ ओहिएसु १ ओहिओ जहन्नड्डिएसु २ ओहिओ उक्कोसट्टिइ-
एसु ३, तथहि औधिक औधिकेषु १ औधिक जघन्यस्थितिकेषु २ औधिक
औधिकोत्कृष्टस्थितिकेषु ३ उत्पद्येत एते औधिकास्त्रयो गमाः, एतेषु
त्रिषु गमकेषु मनुष्यस्य लब्धिः-परिमाणसंहननादीनां प्राप्तिः । 'णाणत्तं
नेरइयठिइं कालादेसेणं संवेहं च जाणेज्जा' नानात्वं नैरधिकस्थितिं काला-

कथन संहनन आदि सम्बन्धी भवादेश तक का रत्नप्रभा सम्बन्धी गम
के जैसा जानना चाहिये, 'कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं वासपुहुत्त-
मवमहियं' काल की अपेक्षा वह मनुष्य जघन्य से वर्ष पृथक्त्व अधिक
एक सागरोपम तक और उत्कृष्ट से 'वारससागरोवमाइं चउहिं पुव्व-
कोडीहिं अवमहियाइ' चार पूर्वकोटि अधिक चारह सागरोपम तक उस
मनुष्य गति का और नरक गति का सेवन करता है और इतने ही
काल तक वह उनमें गमनागमन करता है, १ 'एवं एसा ओहि-
एसु तिसु गमएसु मणुसस्स लद्धी' इस प्रकार औधिक में,
औधिक जघन्य स्थिति वालो में और औधिक उत्कृष्ट स्थिति-
वालो में इन औधिक तीनों गमों में-प्रथम द्वितीय तृतीय मनुष्य
की यह अनन्तरोक्त लब्धि-परिमाण संहनन आदि की प्राप्ति रूप वक्त-
व्यता कह लेनी चाहिये, 'णाणत्तं नेरइयठिइं कालादेसेणं संवेहं च

तन्नाम कथन संहनन विगेरे सम्बन्धी भवादेश सुधीनुं रत्नप्रभाणा गममां
कहा प्रमाणेणुं छे. तेम सम्बन्धुं. 'कालादेसेणं जहन्नेणं सागरोवमं वासपुहुत्त-
मवमहियं' कालादी अपेक्षाधी ते मनुष्य जघन्यथी वर्ष पृथक्त्व अधिक अधिक
सागरोपम सुधी अने उत्कृष्टथी 'वारससागरोवमाइं चउहिं पुव्वकोडीहिं
अवमहियाइ' चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम सुधी ते मनुष्य गतिनुं
अने नरक गतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला न काल सुधी ते तेमां गम-
नागमन करे छे 'एवं एसा ओहिएसु तिसु गमएसु मणुसस्स लद्धी' ओ रीते
औधिक औधिकमां, औधिक जघन्य स्थिति वाणाओमां अने औधिक उत्कृष्ट
स्थिति वाणाओमां आ त्रये गमोमां मनुष्यनी ते अनन्तरोक्तालब्धी, परि-
माण संहनन विगेरेनी प्राप्ति इय कथन करी देवुं लेधये. 'णाणत्तं नेरइय-
ठिइं कालादेसेणं संवेहं च जाणेज्जा' परंतु विशेष पण्य ओवुं छे के-नैरधिकनी

देशेन कायसंवेध चापि जानीयात् नानात्वम्—पार्थक्यं तु इदम् यत् नारकस्थिति कालादेशेन कायसंवेधं च जानीयात् तत्रौघिकप्रथमगमे स्थित्यादिकं कथितमेव, द्वितीयगमे तु 'औघिको जघन्यस्थितिकेषु' इत्यत्र नारकस्थितिर्जघन्योत्कृष्टाभ्यां सागरोपमम् कालादेशेन तु कायसंवेधो जघन्येन वर्षपृथक्त्वाधिकं सागरोपम उत्कृष्टतस्तु चतुःपूर्वकोट्यभ्यधिकसागरोपमचतुष्टयम् । तृतीयेऽपि औघिकगमे एवमेव, भेदस्तु एतावान् यत् सागरोपमस्थाने सागरोपमत्रयम् सागरोपम-चतुष्टयस्थाने उत्कृष्टतो द्वादशसागरोपमं वक्तव्यम् इति । अथ चतुर्था दिगमत्रयमाह—सोचे' इत्यादि । 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो जाओ' स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, स संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तो मनुष्यः स्वयं जघन्यकालस्थितिमान् जातः स यदि शर्कराप्रभायां नारकतया उत्पद्येत,

जाणेज्जा' पर विशेषता ऐसी है कि नैरयिक की स्थिति को एवं काला-देश से कायसंवेध को जानना चाहिये, इनमें औघिक प्रथम गम में स्थिति आदि के सम्बन्ध में कहा ही जा चुका है, द्वितीय गम में नारक की स्थिति जघन्य से सागरोपम मात्र है, तथा कालादेश से काय संवेध जघन्य से वर्ष पृथक्त्व अधिक एक सागरोपम का और उत्कृष्ट से चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपम का है, तृतीय औघिक गम में भी इसी प्रकार का कथन है परन्तु भिन्नता इतनी सी ही है कि सागरोपम के स्थान में जघन्य से तीन सागरोपम, एवं सागरोपम चतुष्टय के स्थान में उत्कृष्ट से १२ सागरोपम कहना चाहिये ३ 'सोचेव अप्पणा जहन्न कालट्टिहो जाओ' वही संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त मनुष्य यदि जघन्य काल की स्थिति वाला होवे और शर्करा प्रभा में उत्पन्न होवे इत्यादि

स्थितिने अने कालादेशथी कायसंवेधने समज्वा न्नेछ्छे, आमां औघिक अ्ने पडेवे। गम छे. स्थिति विगेरेना संअंधमां कथन कडेव.छ गयुं छे. जीन गममां नारकनी स्थिति जघन्यथी सागरोपम मात्र न्ने छे, तथा कालादेशथी कायसंवेध जघन्यथी वर्ष पृथक्त्व अधिक अ्नेक सागरोपमने। अने उत्कृष्टथी चार पूर्वकोटि अधिक चार सागरोपमनुं छे. त्रीन औघिक गममां पण्ण अ्ने रीतनुं कथन छे परंतु बुदा पण्ण अ्नेटलु न्ने छे के—सागरोपमना स्थाने जघन्यथी त्रण्ण सागरोपम अने चार सागरोपमना स्थाने उत्कृष्टथी १२ चार सागरोपम कडेवा न्नेछ्छे. 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिहो जाओ' तेण्ण संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यअ मनुष्य ने जघन्य कर्णनी स्थितिवाणे हेय अने शर्करा प्रभामां उत्पन्न थाय ते आ संअंधना त्रण्ण गमोमां आ पूर्वोक्त

इत्यादिषु 'तस्स वि तिसु वि गमएसु एम चेव लद्धी' त्रिष्वपि चतुर्थपञ्चमषष्ठेषु गमकेषु एषैव लब्धिः चतुर्थादिगमत्रयं यथा—'सो चेव अप्पणा जहन्नकाल द्विओ-जाओ१,(४) ४सो चेव जहन्नकाल द्वि,एसु उववन्नो२,(५) सो चेव उवकोसकाल-द्विइएसु उववन्नो३,(६)' स एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः१,(४) स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पन्नः२,(५) स एव उत्कृष्टकालस्थितिकेषु उत्पन्नः ३,(६) इतिच्छाया । स्वयं जघन्यकालस्थितिकः शर्कराप्रभायामुत्पद्येत इति एको-गमः१ । स्वयं जघन्यकालस्थितिको 'जघन्यकालस्थितिकशर्कराप्रभानारकेषूत्पद्येत इति द्वितीयो गमः२ । स्वयं जघन्यकालस्थितिकः उत्कृष्टकालस्थितिक शर्कराप्रभा नारकत्रयोत्पद्येत इति तृतीयो गमः३ । तदेतत् त्रिष्वपि चतुर्थपञ्चमषष्ठेषु गमेषु औघिकगमत्रयवदेव परिमाणसंहननादिप्राप्तिरूपा लब्धिः समानैव ज्ञातव्या, सर्वं परिमाणसंहननादिकम् औघिकवदेव ज्ञातव्यम् । औघिकगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यम् तत् स्वयमेव सूत्रकारो दर्शयति—'णवरं' इत्यादि,

तीनों गमों में यहीं पूर्वोक्त वक्तव्यता कह लेनी चाहिये, वे तीन गम इस प्रकार के हैं—स्वयं वह जघन्यकाल की स्थिति वाला है, और शर्करा प्रभा में उत्पन्न होता है १' '४ स्वयं जघन्य काल की स्थितिवाला है और वह जघन्य काल की स्थिति वाले शर्करा प्रभा के नारक में उत्पन्न होता है २(५) स्वयं जघन्य काल की स्थिति वाला है और वह उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले शर्करा प्रभा के नैरयिकों में उत्पन्न होता है ३(६) इस प्रकार इन पांच छह सात तीनों गमों में औघिक गमत्रय के जैसा ही परिमाण संहनन आदि की प्राप्ति रूप लब्धि समान ही जाननी चाहिये अर्थात् यहाँ समस्त परिमाण संहनन आदिक सब औघिक गम के जैसे ही कह लेना चाहिये, परन्तु औघिक गम की अपेक्षा जो भिन्नता है

कथन न कही लेषु' लोछंओ. अर्थात् स्वयं ते जघन्य काणनी स्थितिवाणे छे.

अने शर्करा प्रभां उत्पन्न थाय छे. ओ प्रभाणेना आ पडेते। गम कही छे १

पोते जघन्य काणनी स्थितिवाणे. छे. अने ते जघन्य काणनी स्थितिवाणा

शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारकोमां उत्पन्न थाय छे. २ पोते जघन्य काणनी स्थिति

वाणे डोय अने ते उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा शर्करा प्रभा पृथ्वीना नैर-

यिकोमां उत्पन्न थाय छे. ३ ओ रीते त्रेषु गमोमां औघिकना त्रेषु गमो

प्रभाणु न परिमाण, संहनन विगेरेनी प्राप्ति इप लब्धि प्रभाणुन समज्जुं.

अर्थात् अहिया परिमाण, संहनन विगेरे तमां औघिक गममां कया अनु-

सार कडेवा लोछंओ. परंतु औघिकगम करतां आ कथनमां नें शुद्धापणु छे.

‘નવરં સરીરોગાહના જહન્નેણં રયણિપુહુત્તં’ નવરમ્-કેવલં શરીરાવગાહના જઘન્યતો રત્નિપૃથક્ત્વમ્-દ્વિહસ્તાદારમ્પ નવહસ્તપર્પન્તમ્ પતાવતા इदं निश्चीयते यत् द्वितीयनारकपृथिव्यां द्विहस्तप्रमाणशरीरावगाहनातो हीनतरावगाहनावन्तो नारकतया नैव उत्पद्यन्ते इति, ‘उक्कोसेण वि रयणिपुहृत्तं’ उत्કર્ષેણાપિ રત્નિપૃથક્ત્વં શરીરાવગાહના તથા ચ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યામ્માભ્યામપિ શરીરાવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વમેવ દ્વિતીયનારકોત્પિત્મૂનામિતિ । ‘ટિર્હ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વમેવ દ્વિતીયનારકજીવાનાં સ્થિતિર્જઘન્યેન વર્ષપૃથક્ત્વં ભવતિ ‘ઉકોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કર્ષેણાઽપિ વર્ષપૃથક્ત્વમેવ । સ્થિતિર્દ્વિતીયનારકજીવાનામિતિ । ‘एवं अणुबंधोवि एशम्-स्थितिबदेव अनुबन्धोऽपि जघन्येन वर्षपृथक्त्वम् उत्कर्षेणाऽपि वर्षपृथक्त्वम् द्विवर्षादारम्य नव-

વસે ‘નવરં’ હત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રદર્શિત કરને કે અભિગ્રાય સે સૂત્રકાર કહતે હૈં કિ-યહાં પર શરીરાવગાહના જઘન્ય સે રત્નિ પૃથક્ત્વ કી હૈ-દો હાથ સે લેકર નૌ હાથ તક કી હૈ-હસસે યહ નિશ્ચિત્ત હોતા હૈ કિ દ્વિતીય નારક પૃથિવી મેં દ્વિ હસ્ત પ્રમાણ કી અવગાહના સે હીન-તર અવગાહનાવાલે ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । તથા ઉત્કૃષ્ટ મેં બી શરીર કી અવગાહના યહાં રત્નિ પૃથક્ત્વ કી હૈ, હસ પ્રકાર યહાં દ્વિતીય નરક મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ દોનોં રૂપ સે શરીર કી અવગાહના રત્નિપૃથક્ત્વ કી હી હૈ, તથા-‘ટિર્હ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વ કી હૈ ઓર ‘ઉકોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટ સે બી વર્ષ પૃથક્ત્વ કી હૈ, હસી પ્રકાર સે દ્વિતીય નરક મેં ઉત્પન્ન હોનેવાલે મનુષ્યોં કા ‘एवं अणुबंधोवि’ હસી પ્રકાર અનુબન્ધ બી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષ

તે પતાવતાં સૂત્રકાર “નવરં” ઈત્યાદિ સૂત્ર પાઠ કહે છે તેમાં સૂત્રકાર કહે છે કે-અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી રત્નિ પૃથક્ત્વની છે. એટલે કે બે હાથથી લઈને નવ હાથ સુધીની છે આ-થી એ નિશ્ચય ધાય છે કે-બીજા નારક પૃથ્વીમાં બે હસ્ત પ્રમાણની અવગાહનાથી હીનતર અવગાહના વાળા ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા ઉત્કૃષ્ટથી પણ શરીરની અવગાહના અહિયાં રત્નિપૃથક્ત્વની છે એ રીતે અહિયાં બીજા નરકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને રૂપે શરીરની અવગાહના રત્નિ પૃથક્ત્વની કહી છે. તથા ‘ટિર્હ જહન્નેણં વાસપુહુત્તં’ સ્થિતિ જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વની છે. ‘ઉકોસેણ વિ વાસપુહુત્તં’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ વર્ષ પૃથક્ત્વની છે. એવીજ રીતે બીજા નરકમાં ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યને ‘एवं अणुबंधोवि’ અનુબન્ધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વનો છે ‘સેસં

વર્ષપર્યન્તમ્ 'સેસં જહા-ઓહિયાણં' શેષં યથા ઔધિકાનામ્ અવગાહનાસ્થિતિત્ય-
જુવન્ધૈર્યદવશિષ્ટં લેશ્યાદિકં તત્ સર્વં યથા ઔધિકપ્રકરણે કથિતં તથૈવ હાપિ-
જ્ઞાતવ્યમિતિ । 'સંવેહો સવ્વો ઉવજુજિઝુણ ભાણિયવ્વો' સંવેધો સર્વઃ ઉપયુજ્ય-
મણિતવ્યઃ સ ચૈવં જઘન્યસ્થિતિકો મનુષ્યઃ ઔધિકેષુ इत्यत्र चतुर्थगमे कायसंवेधः
કાલાદેશેન જઘન્યતો વર્ષપૃથક્ત્વાધિકમેકં સાગરોપમ્ ઉત્કર્ષેણ તુ વર્ષપૃથક્ત્વ-
ચતુષ્કાધિકાનિ દ્વાદશસાગરોપમાણિ । જઘન્યસ્થિતિકો મનુષ્યો જઘન્યસ્થિતિકેષુ
નારકેષુ इत्यत्र पञ्चमे गमे कालादेशेन जघन्येन कालतः कायसंवेधो वर्षपृथक्त्वाधि

પૃથક્ત્વ કા હૈ । 'સેસં જહા ઓહિયાણં' અવગાહના સ્થિતિ એવં અનુ-
બન્ધ કે સિવાય બાકી કા ઓર સ્વ લેશ્યાદિ સમ્બન્ધી કથન
ઔધિક પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી યહાં પર મી
જાનના ચાહિયે । 'સંવેહો સવ્વો ઉવજુ જિઝુણ ભાણિયવ્વો' સંવેધ સ્વ
-જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ યહાં વિચાર કર કહના ચાહિયે, જૈસે કિ-જઘન્ય
સ્થિતિવાલા મનુષ્ય શર્કરા પ્રમા કે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો હસ
ગમ મેં કાયસંવેધ કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે વર્ષ પૃથક્ત્વ સે અધિક
એક સાગરોપમ કા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ ચાર વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક
૧૨ સાગરોપમ કા હૈ, યદિ જઘન્ય સ્થિતિ વાલા મનુષ્ય જઘન્ય સ્થિતિ-
વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો હસ પ્રકાર કે હસ દ્વિતીય ગમ
મેં કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય સે કાયસંવેધ વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક એક

જહા ઓહિયાણં' અવગાહના, સ્થિતિ અને અનુબંધ સિવાય બાકીનું બીજું તમામ
લેશ્યા વિગેરે સંબંધીનું કથન ઔધિક પ્રકરણમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ
છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ સમજવું. 'સંવેહો જહા ઉવજુ જિઝુણ ભાણિયવ્વો'
સંવેધ અહિયાં વિચારીને કહેવો જોઈ એ કેમ કે-જઘન્ય સ્થિતિવાળો મનુષ્ય
શર્કરા પ્રમા પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો આ ગમમાં કાય
સંવેધ કાયની અપેક્ષાથી જઘન્યથી વર્ષપૃથક્ત્વથી વધારે એક સાગરોપમનો
છે અને ઉત્કૃષ્ટથી તે ચાર વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૧૨ આર સાગરોપમનો છે.
જો જઘન્ય સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો આ રીતના આ બીજા
ગમમાં કાળની અપેક્ષા એ જઘન્યથી કાયસંવેધ વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક એક
સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી તે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ચાર સાગરોપમનો છે

ક્રમેકં સાગરોપમમ્, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ચત્વારિ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વાધિકાનિ એવમેવ
 ષ્ણોઽપિ ગમો વોદ્ધવ્ય ઇતિ । ૪-૫-૬ 'સો ચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મો
 જાઓ' સ એવાત્મનોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકો જાતઃ, યદિ મનુષ્યઃ સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિ-
 તિકો ભવેત્ અથ ચ શર્કરાપ્રમાખ્યદ્વિતીયે નરકે સમુત્પદ્યેત 'તસ્સ ત્વિ' તસ્યાઽપિ
 યો મનુષ્યઃ સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકઃ શર્કરાપ્રમાયાં નારકતયોત્પત્તિયોગ્ય-
 સ્તસ્યાઽપિ ગમત્રિકવદિત્યર્થઃ 'તિસુ ત્વિ ગમણ્ણુ' ત્રિષ્ણુપિ ગમેષુ સપ્તમાષ્ટમનવમેષુ
 તત્ર પ્રથમો ગમઃ સપ્તમરૂપઃ સ સૂત્રે એવ પ્રદર્શિતઃ૭, શેરૂં દ્વૌ ગમૌ યથા- 'સો
 ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવવન્નો ૮, સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવવન્નો ૯ ।
 સ એવ જઘન્યકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ ૮, સ એવોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકેષૂત્પન્નઃ ૯, ડતિ-
 ચ્છાયા' ઇત્યેતેષુ ત્રિષુ ગમેષુ 'ઇમં ણાણત્તં' ઇદં નાનાત્વમવગન્તવ્યમિતિ, 'સરી-

સાગરોપમ કા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ ચાર વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક
 ચાર સાગરોપમ કા હૈ, ઇસી પ્રકાર છઠ્ઠા ગમ મી જાનના ચાહિયે ૪-૫-૬
 'સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મો જાઓ 'યદિ વહ સંજી પન્નેન્દ્રિય
 પર્યાપ્ત મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલા હૈ ઓર વહ શર્કરા પ્રમા નામ કે
 દ્વિતીય નરક કે નારકી પર્યાપ્ત સે ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ 'તસ્મ તિસુ
 ત્વિ ગમણ્ણુ' ઉસકે મી સાત આઠ નૌ-ઇન તીન ગમોં મેં પ્રથમ ગમ
 અર્થાત્ સાતવાં ગમ તો સૂત્ર મેં કહ દિયા હૈ ડુસરે દો આઠવાં ઓર
 નૌવાં ગમ ઇસ પ્રકાર કા હૈ- 'સોચેવ જહન્નકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવવન્નો, 'સોચેવ
 ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવવન્નો ૯।' ઇન તીનોં ગમોં મેં નાનાત્વભેદ હૈ
 વહ ઇસ પ્રકાર હૈ- 'સરીરોગાહ્ણા' ઇત્યાદિ । શરીર કી અવગાહના

આ પ્રકારથી છઠો ગમ પણ સમજવો. ૪-૫-૬ 'સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મો
 જાઓ' એ તે સંજી પન્નેન્દ્રિય પર્યાપ્ત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને લઈને ઉત્પન્ન થયો હોય
 અને પાછો તે શર્કરા પ્રમા નામના ખીલ નરકના નારકીય પર્યાપ્તથી ઉત્પન્ન
 થવાનો યોગ્ય હોય 'તસ્મ તિસુ ત્વિ ગમણ્ણુ' તો તેના સાત આઠ અને નવ
 આ ત્રણ ગમે પૈકી પડેલો ગમ અર્થાત્ સાતમો ગમ સૂત્રમાં જ કહ્યો છે,
 ખીલ એ ૮-૮ મો ગમ આ પ્રમાણે છે.- 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવ-
 વન્નો ૮, સો ચેવ ઉક્કોસકાલદ્વિહ્મણ્ણુ ઉવવન્નો ૯' આ ત્રણ ગમેમાં નાનાત્વ
 ભેદ છે તે આ પ્રમણે છે.- 'સરીરોગાહ્ણા' ઇત્યાદિ તેના શરીરની અવગાહના
 જઘન્યથી પચસો ધનુષની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે પાંચસો ધનુષની
 છે. પડેલા ગમમાં જઘન્ય અવગાહના રત્ન પૃથક્ત્વની કહી છે. અને અહિયાં

रोगाहणा जहन्नेणं पंचधनुषयाइं' शरीरावगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि, उक्ता-
सेण वि पंचधनुषयाइं' उत्कर्षेणाऽपि पञ्चधनुःशतानि, जघन्योत्कृष्टाभ्यां पञ्च-
धनुःशतप्रमाणशरीरावगाहनेति, प्रथमगमे जघन्यावगाहना रत्निपृथक्त्वात्मिका
उत्कृष्टावगाहना पञ्चधनुःशतात्मिका कथिता इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यां पञ्च-
धनुःशतप्रमाणेति उभयोर्भेद इति । 'ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी उक्तासेण वि पुव्व-
कोडी' स्थिति जघन्येन पूर्वकोटि रुत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिरेव, प्रथमगमे जघन्येन
स्थितिवर्षपृथक्त्वात्मिका उत्कर्षेण पूर्वकोटिः कथिता इहतु जघन्योत्कृष्टाभ्यां
पूर्वकोटिरूपा इति उभयत्र भवति वैलक्षण्यम् । 'एवं अणुबंधोवि' एवमनुबन्धोऽपि
जघन्योत्कृष्टाभ्यां पूर्वकोटिप्रमाणक एव ज्ञातव्यः । 'सेसं जहा पढमगमए' शेषं

यत् कथितं तदतिरिक्तं सर्वपरि यथा प्रथमगमके कथितं तथैव इहापि अनुबन्धेयम्
जघन्य से पांचसौ धनुष की है, और उत्कृष्ट से भी वह पांचसौ
धनुष की है, प्रथम गम में जघन्य अवगाहना रत्निपृथक्त्व,
की कही गयी है और यहां वह जघन्य तथा उत्कृष्ट से भी पांचसौ
धनुष की कही गयी है, स्थिति जघन्य से पूर्वकोटि प्रमाण है और
उत्कृष्ट से भी वह पूर्वकोटि प्रमाण है प्रथम गम में जघन्य से स्थिति
वर्ष पृथक्त्व की तथा उत्कृष्ट से पूर्व कोटि की कही है और यहां वह
जघन्य तथा उत्कृष्ट से भी पूर्वकोटि रूप है । 'एवं अणुबंधोवि' इसी
प्रकार से अनुबन्ध भी यहां जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि रूप ही
है, इस प्रकार उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला जो मनुष्य है और शर्करा
प्रभा में नारक रूप से उत्पन्न होने के योग्य है ऐसे उस मनुष्य के इन
पूर्वोक्त सात आठ नौ. इन गमों में प्रथम गम की अपेक्षा नानात्व-
भिन्नता है, 'सेसं जहा पढमगमए' बाकी का और जो परिमाण संह-

ते पांचसौ धनुषनी कही छे. स्थिति जघन्यथी पूर्वकोटि प्रमाणनी छे. अने
उत्कृष्टथी पणु ते पूर्वकोटि प्रमाण छे पडेला गममां जघन्यथी स्थिति वर्ष
पृथक्त्वनी छे अने अदियां ते पूर्वकोटि रूप छे. उत्कृष्टथी अने गमोमां ते पूर्व
कोटी पणुथी अतावेव छे. जेथी उत्कृष्ट पणुमां अनेमां सरभापणु छे. तेम
समज्जुं जेअ रीते अनुबंध पणु अदियां जघन्य अने उत्कृष्टथी जेअ पूर्व-
कोटी ज छे. आ रीते उत्कृष्ट काणनी स्थिति वाणो जे मनुष्य होय अने
शर्करा प्रभा पृथ्वीमां नारक पणुथी उत्पन्न थवाने योग्य होय जेवा ते मनु-
ष्यने आ पडेला कडेल गमो पैडी पडेला गमनी अपेक्षाजे नानात्व अर्थात्
गुण पणु छे. 'सेसं जहा पढमगमए' बाकीनुं भीणुं जे परिमाण, संहनन

इति । 'नवरं नेरइयठिइं य कायसंवेहं च जाणेज्जा' नवरं नैरयिकस्थितिं च काय-
संवेधं च जानीयात् चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठमकेषु यथा यथा कथितं तथैव इहापि
सप्तमाष्टमनवमगमेष्वपि जानीयादिति ७-८-९ । 'एवं जाव छट्टपुढवी' एवम्-शर्करा
प्रभावदेव यावत् षष्ठपृथिवी बालुकाप्रमात आरभ्य तमान्तपृथिवीयियासूनामेव
गति श्रिन्तनीया । यद्यपि तृतीयपृथिवीत आरभ्य षष्ठपृथिवीपर्यन्तं द्वितीयपृथिवी-
वदेव विचारः कर्तव्यस्तथापि तृतीयादिपृथिव्यां पञ्चेन्द्रियतिर्यक् प्रकरणवदेव

नन आदि सम्बन्धी कथन है वह सर्व प्रथम गम के जैसा ही है । अतः
जैसा कथन प्रथम गमक में कहा गया है वैसा ही कथन यहां पर भी
कहना चाहिये 'नवरं नेरइयठिइं य कायसंवेहं च जाणेज्जा'-परन्तु-
नैरयिक की स्थिति और कायसंवेध विचार कर यहाँ कहना चाहिये
अर्थात् चौथे पांचवे छठे गमों में जैसा जैसा कहा है उसी प्रकार यहां
सातवे आठवे और नौवे गमों में भी जान लेना चाहिए ७-८-९।

'एवं जाव छट्ट पुढवी' शर्करा प्रभा के जैसा ही यावत् तीसरी से
लेकर छट्टी पृथिवी में जानेवाले मनुष्यों के सम्बन्ध में भी ऐसा ही
कथन जानना चाहिये, अर्थात् बालुका प्रभा से लेकर तमा तक की
पृथिवियों में जाने योग्य जीवों की गति का विचार कर लेना चाहिये,
यद्यपि तृतीय पृथिवी से लेकर छट्टी पृथिवी तक द्वितीय पृथिवी के जैसा
ही विचार है, फिर भी तृतीय आदि पृथिवी में पञ्चेन्द्रिय तिर्यक् के
प्रकरण के जैसा एक-एक संहनन कम करना चाहिये, यही बात-'नवरं

विगेरे संभंधी कथन छे ते सधणुं पडेला गम प्रभाणुं न समणुं. नेधी
पडेला गममां नेपुं कथन कडेवामां आणुं छे, तेण प्रभाणुं कथन अडियां
पणुं समणुं लेवुं. अर्थात् त्यांनुं ते सधणुं कथन अडियां कडेपुं नेधये. 'नवरं
नेरइयठिइ य कायसंवेहं च जाणेज्जा' परन्तु नैरयिकनी स्थिति अने कायसंवे-
धने विचार करीने अडियां कडेवा नेधये. एवं जाव छट्ट पुढवी'
शर्कराप्रभानी नेम न यावत् छट्टी पृथ्वीमां नवावाणा मनुष्येना
संभंधमां पणुं अे प्रभाणुं न कथन समणुं अर्थात् बालुका प्रभाथी
लधने तमा सुधीनी पृथ्वीयोमां नवाने योग्य अेवा लुवेनी
अतिने विचार करी लेवे नेधये, नेके त्रीण पृथ्वीथी लधने छट्टी पृथ्वी
सुधी नीण पृथ्वी प्रभाणुं न कथन छे. ते पणुं त्रीण विगेरे पृथ्वीयोमां
पञ्चेन्द्रिय तिर्यकना प्रकरण प्रभाणुं अेक अेक संहनन अे छुं करवुं नेधये

ज्ञातव्यम्, तदेवाह—‘नवरं तच्चाए’ इत्यादि, ‘नवरं तच्चाए आढवेत्ता एककेकं संघयणं हायइ, जहेव तिरिक्खजोणियाणं’ नवरम्—अयं विशेषः तृतीयनारकपृथिवीत आरभ्य एकैकं संहननं हातव्यं न्युनं कर्त्तव्यमित्यर्थः यथैव तिर्यग्योनिकानाम्, तथाहि रत्नप्रभा—शर्कराप्रभाख्य पृथिवीद्वयेतु षट्संहननवन्तोऽपि गच्छन्ति तत ऊर्ध्वमेकैकं संहननं हापनीयम्, तथा च तृतीय बालुकाप्रभाख्यपृथिव्यां पञ्चसंहननधारिणः सेवार्त्तसंहननवर्जिताः तानि यथा वज्रऋषभनाराचम् १, ऋषभनाराचम् २, नाराचम् ३, अर्धनाराचम् ४, कीलिकाख्यं ५ पञ्चेति पञ्चसंहननेन संहननवन्तो गच्छन्तीति ३ । एवं षड्भ्रममायां चतुर्थ्यां पृथिव्यां चतुः संहननधारिणः—कीलिका दिसंहननद्वयवर्जिताः ४ । धूमप्रमायां पञ्चम्यां पृथिव्याम्—अर्धनाराचादित्रयव-

तच्चाए आढवेत्ता एककेकसंघयणं परिहायह०’ इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा यहां सूत्रकार ने प्रकट की हैं—जिसका सारांश ऐसा है कि रत्नप्रभा और शर्करा प्रभा इन दो पृथिवियों में ६ हों संहनन वाले जाते हैं—अर्थात् छहों संहनन के धारी इन दो पृथिवियों में जा सकते हैं, तृतीय धूमप्रभा पृथिवी में पांच संहनन वाले जाते हैं—जैसे—वज्रऋषभ नाराच संहनन १ ऋषभ नाराच संहनन २ नाराच ३ अर्ध नाराच ४ और कीलिका ५ यहां सेवार्त्त संहननवाला नहीं जाना है ‘चौथी षड्भ्रमनाम की पृथिवी में जानेवालेके चार संहनन होते हैं—जैसे—वज्रऋषभ नाराचसंहनन १ ऋषभनाराच संहनन २ नाराच संहनन ३ और अर्ध नाराच संहनन ४ यहां सेवार्त्त और कीलिका इन दो संहनन को वर्जित किया है, पांचवीं धूमप्रभा पृथिवी में अर्ध नाराच आदि तीन संहनन

એજ વાત ‘નવરં તચ્ચાણ આઢવેત્તા એકકેકકં સંઘયણં હાયહ૦’ ઇત્યાદિ સૂત્ર પાઠ દ્વારા અહિયાં સૂત્રકારે બતાવેલ છે. જેનો સારાંશ એવો છે કે—રત્નપ્રભા અને શર્કરા પ્રભાએ બંને પૃથિવીઓમાં છએ સંહનન હોય છે અર્થાત્ છએ સંહનન ધારણ કરનારાઓ આ બે પૃથ્વીઓમાં બંધ છે ત્રીજી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં પાંચ સંહનન હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે.—વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન ૧ ઋષભ નારાય સંહનન ૨, નારાય ૩ અર્ધ નારાય ૪ અને કીલિકા, અહિયાં સેવર્ત સંહનન હોતું નથી ચોથી ષડ્ભ્રમના નામની પૃથ્વીમાં બનારાઓને ચાર સંહનન હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે.—વજ્ર ઋષભ નારાય સંહનન ૧ ઋષભ નારાય સંહનન ૨ નારાય સંહનન ૩ અને અર્ધ નારાય સંહનન ૪ આમાં સેવર્ત સંહનન અને કીલિકા સંહનન આ બે સંહનનોને છોડી દીધા છે. પાંચમી ધૂમ પ્રભા પૃથ્વીમાં અર્ધનારાય વિગેરે ત્રણ સંહનનોને

जित् संहननत्रयधारिणः५ । तमायां षष्ट्यां पृथ्व्यां नाराचादि चतुष्टयवर्जित
 संहननद्वयधारिणो गच्छन्तीति६ । इत्येवमेकैकसंहननहापनं विज्ञेयमिति । 'काला
 देसो वि तहेव' कालादेशोऽपि तथैव-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकवदेव ज्ञातव्यः 'नवरं
 मणुस्सठिई भाणियव्वा' नवरं मनुष्यस्थितिर्भगितव्या तिर्यग्स्थितिर्जघन्यतोऽन्त-
 मुहूर्त्तरूपा कथिता मनुष्यगमे तु मनुष्यस्थितिर्वक्तव्या सा च मनुष्यस्थिति
 र्जघन्यतो द्वितीयादिपृथिवीगामिनां वर्षपृथक्त्वरूपा उत्कृष्टतस्तु पूर्वकोटिरूपा
 इति । षष्ठी पृथिवी६ गमाः १-९ ।

को छोड़ कर वज्रऋषभनाराच संहनन ऋषभ नाराच संहनन और
 नाराच संहनन ऐसे ये तीन संहननवाले जाते हैं । छठी तमा पृथिवी में
 नाराच आदि चार संहननों को छोड़कर वज्रऋषभनाराच संहनन
 और ऋषभनाराच संहनन ये दो संहनन वाले जाते हैं । इस प्रकार से
 एक एक संहनन घटाया गया है । 'कालादेशो वि तहेव' कालादेश भी
 पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक के जैसा ही जानना चाहिये, 'नवरं मणुस्स ठिई
 भाणियव्वा' परन्तु यहां मनुष्य स्थिति कहनी चाहिये-तिर्यग् स्थिति
 जघन्य से अन्तमुहूर्त्त कही गयी है, परन्तु मनुष्य गम में मनुष्य स्थिति
 कहना है अतः वह जघन्य से द्वितीयादि पृथिवी में जानेवाले मनुष्यकी
 वर्ष पृथक्त्वरूप और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि रूप है । यह मनुष्यको लेकर
 छठी पृथिवी तक की वक्तव्यता हुई ।

छोडीने वज्र ऋषभ नाराच संहनन १ ऋषभनाराच संहनन २, अने नाराच
 संहनन ३ आ ऋषभ संहननो डोय छे. छठी तमा नामनी पृथ्वीमां नाराच
 विगेरे पड़ेवानां आर संहननो छोडीने वज्रऋषभनाराच संहनन १ अने ऋषभ
 नाराच संहनन आ षे संहननो डोय छे. आ रीते ओक ओक संहनन घटा
 डेल छे, 'कालादेशो वि तहेव' कालादेश पण पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकनी जेभ
 न समजवो जेधजे. 'नवरं मणुस्स ठिई भाणियव्वा' अडियां मनुष्य स्थिति
 कडेवी जेधजे, तिर्यग् स्थिति जघन्यथी अंतमुहूर्त्तनी कडेवामा आवी छे.
 परंतु मनुष्य गममां मनुष्य स्थिति कडेवी जेधजे. तेथी ते जघन्यथी बीज
 विगेरे पृथ्वीमां जवावाणा मनुष्योनी वर्ष पृथक्त्वरूप अने उत्कृष्टथी पूर्व-
 कोटि रूप छे. आ रीते मनुष्यने उदेशीने छठी पृथ्वी सुधीनी वक्तव्यता कही.

अथ मनुष्यमधिकृत्य सप्तमी पृथिवीवक्तव्यतामाह—‘पञ्जत्त०’ इत्यादि, ‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! ‘जे भविण अहे सत्तमाए पुढवीए’ यो भव्यः—उत्पत्तियोग्यः अधः सप्तम्याः पृथिव्याः संबन्धिषु ‘नैरइएसु’ नैरयिकेषु ‘उववज्जेज्जा’ उत्पत्तुम् ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषु सप्तमपृथिवीसम्बन्धिषूत्पद्येत इति प्रश्नः । मगधानाह—‘गोयमा’ इत्यादि ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं बावीससागरोवमट्टिइएसु’ जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेषु सप्तमपृथिवीसंबन्धिनैरयिकेषु तथा—‘उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कृष्टेण त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमस्थितिकेषु सप्तमनारकपृथिवीसम्बन्धिनारकेषूत्पद्येत इति । ‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं

अब सातवीं पृथिवी की वक्तव्यता कहते हैं—‘पञ्जत्त०’ इत्यादि ।

‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते ! हे भदन्त ! पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय मनुष्य ‘जे भविण अहे सत्तमाए पुढवीए०’ जो अधःसप्तमी पृथिवी संबन्धी नैरयिकों में उत्पन्न होने के योग्य हैं ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ वह हे भदन्त ! वहाँ कितने कालकी स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! जहन्नेणं बावीससागरोवमट्टिइएसु’ हे गौतम ! ऐसा वह मनुष्य जघन्य से २२ सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में एवं—‘उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कृष्ट से तेतीस सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में

हुवे सातमी पृथ्वी स'अ'धी वक्तव्यता कहेवामां आवे छे. ‘पञ्जत्त’ इत्यादि

‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ हे भगवन् पर्याप्त स'अ'थात वर्षानी आशुष्य वाणा संज्ञी प'ञ्चेन्द्रिय मनुष्य ‘जे भविण अहे सत्तमाए पुढवीए०’ जे अधःसप्तमी अर्थात् सातमा नारकमां पृथ्वीना नैरयिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य डाय ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ हे भगवन् ते त्यां केटला काणनी स्थिति वाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कहे छे के—‘गोयमा ! जहण्णेणं बावीससागरोवमट्टिइएसु’ हे गौतम ! जेवो ते मनुष्य जघन्यथी २२ भावीस सागरोपमनी स्थिति वाणा नैरयिकेमां अने ‘उक्कोसेणं तेत्तीससागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा’ उत्कृष्टथी ३३ तेत्तीस सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयिकेमां उत्पन्न थाय छे.

केवइया उववज्जंति' ते-सप्तमनरके समुत्पद्यमाना जीवा एकसमयेन कियन्तः-
 कियत्संख्यकास्तत्र नरकावासे समुत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । 'अवसेसो सो चेव
 सक्करप्पभापुढवीगमभो जेयव्वो' अवशेषः स एव शर्कराप्रभापृथिवीप्रकरण-
 पठितो गमो नेतव्यः, एकसमयेन ते जीवाः कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य
 जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा एकसमयेन सप्तमनरका-
 वासे समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् एवं सर्वमेव शर्कराप्रभाप्रकरणपठितम् प्रश्नोत्तरादिक-
 मवगन्तव्यमिति । शर्कराप्रभापृथिवीगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्दर्शयति-'नवरं'
 इत्यादि, 'नवरं पढमं संघयणं' नवरं प्रथमं संहननम् सप्तमनरकनारकजीवानाम्

उत्पन्न होता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा
 एग समएणं केवइया उववज्जंति' हे भदन्त ! सप्तम नरक में उत्पन्न
 होने के योग्य हुए वे जीव वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ?
 इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'अवसेसो सो चेव सक्करप्पभा पुढवीग-
 मभो जेयव्वो 'है गौतम ! इस सम्बन्ध में समस्त वक्तव्यता शर्करा-
 प्रभा पृथिवी के गमक के जैसी कहलेनी चाहिये अतः इसके अनुसार
 इस प्रश्न का उत्तर जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन जीव वहां
 सप्तम पृथिवी के नरकावास में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात
 जीव वहां उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार शर्करा प्रभा में पठित सप्त प्रश्नो-
 त्तर रूप विषय यहाँ कहलेना चाहिये, शर्कराप्रभा पृथिवी के गम की
 अपेक्षा जो भिन्नता है उसे दिखाने के अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं
 —'नवरं पढमं संघयणं,' यहाँ पर वज्रऋषभ नाराच संहनन वाला ही

डुवे गौतम स्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—'ते णं भंते ! जीवा एग-
 समएणं केवइया उववज्जंति' छे लगवन् सातमा नरकमां उत्पन्न थवाने
 थोअ्य भनेला ते जेवो जेक समयमां त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ
 प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'अवसेसो सो चेव सक्करप्पभापुढवीगमभो
 जेयव्वो' छे गौतम ! आ विषयमां सघणुं कथन शर्करा प्रभा पृथ्वीना गम-
 कना कथन प्रभाणे कडेवुं जेधजे. जेथी ते अनुसार आ प्रश्नना उत्तर जघ-
 न्मथी जेक अथवा जे अथवा उ त्रयु जेवो ते सातमां पृथ्वीना नरका-
 वासमां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात जेवो त्यां उत्पन्न
 थाय छे आ रीते शर्करा प्रभामां कडेव प्रश्नोत्तर विगेरे इपजुं
 कथन अडियां कडेवुं जेधजे. शर्करा प्रभा पृथ्वीना गम करतां जे विन्नपणुं
 छे, ते अताववाना उद्देशथी सूत्रकार कडे छे के—'नवरं पढमं संघयणं' अडियां
 विशेषपणुं जे छे के आ गममां पडेवुं वज्रऋषभनाराच संहनन जे डोय

प्रथमं वज्रकृपभनाराचसंहननं भवति नान्यत्संहननम्, एवम्—‘इत्थिवेयगा न उववज्जंति’ स्त्रीवेदकाः नोत्पद्यन्ते सप्तमनरके स्त्रीणां षष्ठनरकपर्यन्तमेव गमनस्य सिद्धत्वात् । ‘सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति’ शेषं तदेव यावदनुबन्ध इति, संहनन-वेदव्यतिरिक्तं सर्वमपि शर्करापृथिवीगमवदेव द्रष्टव्यम् कियत्पर्यन्तं तत्राह—‘जाव अणुबंधोत्ति’ यावदनुबन्ध इति, अनुबन्धपर्यन्तं पूर्वपरकरणवदेव ज्ञातव्यमिति । ‘भवादेसेण दो भवग्गहगाइं’ भवादेशेन भवद्वयग्रहणमेव ‘कालादेसेणं जहन्नेणं वावीसं सागरोवमाइं वासपुहुत्तगवभहियाइं’ कालादेशेन जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि वर्षपृथक्त्वाभ्यधिकानि, ‘उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अवभहियाइं’ उत्कर्षेण त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोट्यभ्यधिकानि, इह उत्कृष्टतः कायसंवेधः एतावन्तमेव कालं जानीयात् सप्तमपृथिवी-

होता है, और दूसरा कोई संहनन नहीं होता है, ‘इत्थिवेयगा न उव-वज्जंति’ इसी प्रकार से यहाँ स्त्री वेदवाले जीव उत्पन्न नहीं होते हैं । क्योंकि स्त्री वेदवालों का गमन छठे नरक तक ही सिद्ध है, ‘सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति’ इस प्रकार संहनन और वेद इनसे अतिरिक्त और जो कथन है वह सब अनुबंधद्वारा तक शर्करा पृथिवी के गम जैसा ही है । ‘भवादेसेणं०’ भव की अपेक्षा दो भवों को ग्रहण करने तक और ‘कालादेसेणं०’ और काल की अपेक्षा जघन्य से वर्ष पृथक्त्व अधिक २२ सागरोपम तक और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि अधिक ३३ साग-रोपम तक वह जीव उस मनुष्य गति का और सप्तम नरक गतिका सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है, यहाँ उत्कृष्ट से जो कायसंवेध इतने काल का कहा गया है सो उसका कारण ऐसा है कि सप्तम पृथिवी नरक से निकले हुए

छे. ते शिवायतुं णीणुं कोअं पणु संहननं डोतुं नथी ‘इत्थिवेयगा न उव-वज्जंति’ ज्येष्ठ रीते अहियां स्त्रीवेदवाणा लुवेो उत्पन्नं थना नथी. केम डे-स्त्रीवेदवाणा लुवेोना गमकं छट्ठा नरकं सुधीं न निश्चितं छे. ‘सेसं तं चेव जाव अणुबंधोत्ति’ आ रीते संहननं अने वेदं शिवाय आकीतुं णीणुं जे कथनं डोय ते सधणुं अनुबंधं द्वारं सुधीतुं शर्कराप्रसा पृथ्वीना गम प्रमाणां छे ‘भवादेसेणं०’ लवनी अपेक्षाधीं जे लवनेने ग्रहणं करतां सुधीं अने ‘कालादेसेणं०’ काणनी अपेक्षाजे जघन्यणी वर्षं पृथक्त्व अधिकं २२ वावीस सागरोपम सुधीं अने उत्कृष्टधीं पूर्वकोटि अधिकं ३३ तेत्तीस सागरोपम सुधीं ते लुव ज्ये मनुष्य गतितुं अने सातमी नरक गतितुं सेवनं करे छे. अने तेमां गम-नागमन-अवरं नवरं करतो रडे छे. अहियां उत्कृष्टधीं कायसंवेधं जे अटला काणनेो कहेो छे, सातमी नरकं पृथ्वीधीं नीकणेसा नारकनेो मनुष्यामां उत्पात

નારકસ્ય સપ્તનરકાન્નિઃસૂતસ્ય મનુષ્યેષુ અનુત્પાદેન મનુષ્યસ્યૈવ સદ્ભાવેન
 ઇતાવત એવ કાલસ્ય સંભવાદિતિ । ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્ઞા’ ઇતાવન્તં યાવત્કુર્યાત્
 ઇતાવન્તમેવ કાલં મનુષ્યગતૌ સપ્તનરકગતૌ ચ ગમનાગમને કુર્યાદિતિ પ્રથમો
 ગમઃ । ‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહૈસુ ઉવવન્નો’ સ એવ મનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિક-
 સપ્તનરકપૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધિનૈરયિકેષુ યદિ ઉત્પદ્યેત તદા—‘એસ ચેવ વક્તવ્યયા’
 એવૈવ વક્તવ્યતા વક્તવ્યા, જઘન્યેનોત્કૃષ્ટેન ચ દ્વાવિંશતિસાગરોપમસ્થિતિકેષુ નૈર-
 યિકેષૂત્પદ્યેત હે મદન્ત ! તે નારકાઃ સપ્તનરકાવાસે એકસમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે
 ઇતિ પ્રશ્નસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા જાયન્તે

નારક કા મનુષ્યોં મેં ઉત્પાદ નહીં હોતા હૈ, કિન્તુ તિર્યશ્ચોં મેં હી ઉત્પાદ
 હોતા હૈ, અતઃ અવદ્ય કે હી સદ્ભાવ સે ઇતને હાં કાલ કા સદ્ભાવ
 હોતા હૈ, ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્ઞા’ અતઃ ઇતને હી કાલ તક ઘહ મનુષ્ય
 ગતિ મેં ઔર નરક ગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ એસા કહા ગયા હૈ ।
 એસા યહ પ્રથમ ગમ હૈ ।

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહૈસુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી મનુષ્ય જઘન્ય
 કાલ કી સ્થિતિ વાલે સપ્તમ નરક પૃથિવી સમ્બન્ધી નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
 હોને કે યોગ્ય હૈ તો ‘એસ ચેવ વક્તવ્યયા’ યહાં પર મી યહી વક્તવ્યતા
 કહની ચાહિયે, અર્થાત્ વહ વહાં જઘન્ય સે ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે મી ૨૨
 ઘાઈસ સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અબ
 ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ ‘તે ણં મંતે જીવા એગસમણં કેવહ્યાં
 ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત । વે જીવા સપ્તમ નરક મેં એક સમય મેં કિનને

થતો નથી. પરંતુ તિર્યંચોમાં જ ઉત્પાદ થાય છે. જેથી એ ભવેના સદ્
 ભાવથી એટલો જ કાળ હોય છે. ‘એવહ્યં જાવ કરેજ્ઞા’ જેથી એટલાજ કાળ
 સુધી તે એવ મનુષ્ય ગતિમાં અને નરક ગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ
 પ્રમાણે કહેવામાં આંચુ છે. એ રીતે આ પહેલો ગમ કહ્યો છે. ૧

‘સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિહૈસુ ઉવવન્નો’ જે એજ મનુષ્ય જઘન્ય
 કાળની સ્થિતિવાળા સાતમી નરક પૃથ્વીના નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય
 હોય તો ‘એસ ચેવ વક્તવ્યયા’ અહિયાં પણ એજ કથન કહેવું નેઈએ. અર્થાત્
 તે જઘન્યથી ત્યાં ૨૨ ઘાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં
 ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—
 ‘તે ણં મંતે ! જીવા એગસમણં કેવહ્યાં ઉવવજ્જંતિ’ હે ભગવન્ તે નારકો
 સાતમી નરકાવાસમાં એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્ત-

इत्यादिकं सर्वं प्रथमगमवदेन द्रष्टव्यमिति, 'नवरं नेरइयट्टिं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं नैरयिकरिधतिं संवेधं च जानीयात् जघन्येन वर्षपृथक्त्वाधिकद्वाविंशति सागरोपमाणि, उत्कृष्टतः पूर्वकोट्यभ्यधिकद्वाविंशतिसागरोपमाणि इति।२। 'सो चेव उक्कोसकालट्टिहएसु उववन्नो०' स एव मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिक-सप्तमनारकेषु उत्पत्तियोग्यो विद्यते तस्य क्रियत्कालस्थितिकनारकेषु उत्पत्तिरिति प्रश्नः, जघन्येनोत्कृष्टेन च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नारकेषु उत्पद्यन्ते । ते

उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात एक समय में उत्पन्न होते हैं इत्यादि सब कथन यहाँ प्रथम गम के जैसा जानना चाहिये, 'नवरं नेरइयट्टिं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु विशेषता यहाँ ऐसी ही है कि यहाँ पर नैरयिक की स्थिति और संवेध को विचार कर कहना चाहिये—आर्थात् जघन्यस्थिति यहाँ पर वर्षपृथक्त्व अधिक २२ सागरोपम की है और उत्कृष्ट से पूर्वकोटि अधिक २२ सागरोपम की है यह द्वितीयगम है २ 'सो चेव उक्कोसकालट्टिहएसु उव-वन्नो०' यदि वही मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले सप्तम नरक के नारकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो—हे भदन्त ! वह कितने काल की स्थिति वाले सप्तम नरक के नारको में वहाँ उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—गौतम ! वह जघन्य से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में और उत्कृष्ट से श्री ३३ सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है ।

रमां प्रभु कडे छे डे—डे गौतम ! ते नारके जघन्यनी ओक अथवा जे अथवा त्रभु अने उत्कृष्टथी ओक समयमां संख्यात पणु उत्पन्न थाय छे. विगेदे तमाम कथन अडियां पडेला गममां कथा प्रमाणे समजवु. 'नवरं नेरइयट्टिह संवेधं च जाणेज्जा' परन्तु अडियां विशेषपणुं ओवुं छे डे—अडियां नैरयिक स्थिति अने संवेधने विचार करीने कडेवा लोभ्ये अर्थात् अडियां जघन्य स्थिति वर्षपृथक्त्व अधिक २२ आवीस सागरोपमनी छे. अने उत्कृष्टथी पूर्वकोटि अधिक २२ तेत्रीस सागरोपमनी छे 'सो चेव उक्कोसकालट्टिहएसु उववन्नो०' जे ओज मनुष्य उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा सातमा नरकेना नार-केमां उत्पन्न थवाने योग्य होय तो छे लगवन् । ते केटला कालनी स्थितिवाणा नारकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतम स्वामीने कडे छे डे—डे गौतम ! ते जघन्यथी उउ तेत्रीस सागरोपमनी स्थितिवाणा नैरयि-केमां उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी पणु उउ तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति-

नारका एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता वा उत्पद्यन्ते इत्युत्तरमित्यादिकं सर्वं पूर्ववदेव ज्ञातव्यमित्याशयेनाह 'एस चेव वत्तव्वया' एषैव वक्तव्यता वक्तव्या । 'नवरं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं कायसंवेधं च जानीयात् प्रथमगमवदेव इति भावः ३ । 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया' स एव संज्ञी मनुष्यः स्वयं जघन्यकालस्थितिको भवेत् अथ च सप्तमपृथिवीसंबन्धिनैरधिकेषु उत्पद्येत तदा तस्य मनुष्यस्यापि त्रिव्वपि गमकेषु एषैव वक्तव्यता-प्रथम-गमोक्ता सर्वाऽपि वक्तव्या, कियत्कालस्थितिकनैरधिकेषुत्पद्यन्ते एकसमयेन

हे भदन्त ! वे नारक वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! जघन्य से तो वहां एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात नारक उत्पन्न होते हैं । इसके आगे का और भी सब कथन पूर्व प्रकार से ही जानना चाहिये, इसी अभिप्राय को लेकर सूत्रकार ने 'एस चेव वत्तव्वया' ऐसा सूत्रपाठ कहा है । 'नवरं संवेहं च जाणेज्जा' यहां कायसंवेध जानना चाहिये यह तृतीयगम है ३, 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया' हे भदन्त ! यदि वह संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त मनुष्य जो कि जघन्य काल की स्थिति वाला है वह सत्तम पृथिवी सम्बन्धी नैरधिकों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की स्थितिवाले नैरधिकों में उत्पन्न होता है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में तथा एक समय

वाणा नैरधिकेमां उत्पन्न थाय छे. इरीथी गौतमस्वामी पूछे छे के डे लगवन् ओवा नारके त्यां ओके समयमां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामिने कडे छे के-डे गौतम ! जघन्यथी तो त्यां ओके अथवा ओ अथवा उ त्रलु अने उत्कृष्टथी संख्यात अथवा असंख्यात नारके उत्पन्न थाय छे. आना पछीनुं आकीनुं तमाम कथन पल्लु पडेला प्रकरणमां कइया प्रमाणे ज समयपुं ओओ अलिप्रायथी सूत्रकारे 'एस चेव वत्तव्वया' आ प्रमाणेना सूत्रपाठ कइयो छे. 'नवरं संवेहं च जाणेज्जा' अडियां पडेला गमना कथन प्रमाणे ज कायसंवेध समज्यो. 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स वि तिसु वि गमएसु एस चेव वत्तव्वया' डे लगवन् ओ ते संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त मनुष्य के जे जघन्य कालनी स्थितिथी उत्पन्न थयो डोय ओयो ते सातसी पृथ्वीना नैरधिकेमां उत्पन्न थवाने योग्य डोय तो ते डेटला कालनी स्थितिवाणा नैरधिकेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां तथा ओके

કિયન્ત ઉત્પન્નન્તે इत्यादि प्रश्नोत्तरं सर्वमपि प्रथमगमवदेन वक्तव्यं यथा स जघन्यो-
त्कृष्टाभ्यां द्वाविंशतिसागरोपमस्थितिकेपूष्पघते स्वस्य जघन्यस्थितिकत्वात् तथा
ते तत्र एकसमये जघन्येन एको द्वौ त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्याता उत्पन्नन्ते इति भावः
'नवरं' सरीरोगाहणा जहन्नेणं रयणिपुहुत्तं नवरम्-केवलमेतावान् विशेषः प्रथमगमा-
पेक्षया शरीरावगाहना जघन्येन रत्निपृथक्त्वम् द्विहस्तादारभ्य नवहस्तपरिमिता भव
ति, 'उकोसेणवि रयणिपुहुत्तं' उत्कर्षेणाऽपि रत्निपृथक्त्वं हस्तद्वयादारभ्य नवह-
स्तपर्यन्तमिति । 'ठिई जहन्नेणं वासपुहुत्तं' स्थितिर्जघन्येन वर्षपृथक्त्वं द्विवर्षादारभ्य
नववर्षपर्यन्तम् तथा 'उकोसेण वि वासपुहुत्तं' उत्कर्षेणाऽपि स्थितिर्वर्षपृथक्त्वम् ।
एवं अणुबंधो वि' एवमेव-स्थितिबदेव अनुबन्धोऽपि जघन्योत्कृष्टाभ्यां वर्षपृथक्त्वमेव ।

मैं वहां किनने नैरधिक उत्पन्न होते हैं इन दोनों प्रश्नों के उत्तर में
प्रथमगमोक्तवक्तव्यता यहां पूर्ण रूप से कहलेनी चाहिये, जैसे-वह
जघन्य और उत्कृष्ट से बाईससागरोपमकीस्थितिदालों में उत्पन्न होता
है, तथा वे वहां एकसमयमें जघन्यसे एक दो अथवा तीन उत्पन्न होते
हैं, उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं, परन्तु उस वक्तव्यता से
यहाँ की वक्तव्यता में जो अन्तर है वह 'नवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं
'इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा सूत्रकार ने इस प्रकार से प्रकट की है कि-यहाँ
पर प्रथमगमोक्त शरीरावगाहना की अपेक्षा जो अबगाहना है वह
जघन्य से रत्नि पृथक्त्व है-दो हाथ से लगाकर नौ हाथ तक की है-
और उत्कृष्ट से भी रत्निपृथक्त्व की है तथा स्थिति यहां जघन्य से वर्ष
पृथक्त्व है और उत्कृष्टसे भी वर्षपृथक्त्व की है-दो वर्ष से लेकर नौ वर्ष तक
की है-'एवं अणुबंधो वि' इसी प्रकार से अनुबन्ध भी जघन्य और उत्कृष्ट

સમયમાં ત્યાં કેટલા નૈરયિકો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ બંને પ્રશ્નના ઉત્તરમાં
પહેલા ગમમાં કહેલ કથન પુરેપૂરી રીતે અહિયાં કહી લેવું જોઈએ. પરંતુ
તે કથન કરતાં આ કથનમાં જે ફેરફાર છે, તે 'સે નવરં સરીરોગાહણા જહ્ણનેણં'
વિગેરે સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે આ રીતે બતાવેલ છે કે-અહિયાં પહેલા
ગમમાં કહેલ શરીરની અવગાહનાની અપેક્ષાએ જે અવગાહના છે, તે જઘ-
ન્યથી રત્નિ પૃથક્ત્વની છે એટલે કે બે હાથથી લઈને ૯ નવ હાથ સુધીની
છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ તે રત્નિ પૃથક્ત્વ જ છે. તથા સ્થિતિ અહિયાં જઘ-
ન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ વર્ષ પૃથક્ત્વ છે. એટલે કે બે વર્ષથી
લઈને નવ વર્ષ સુધીની છે. 'એવં અણુબંધો વિ' એજ રીતે અનુબંધ પણ
જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી વર્ષ પૃથક્ત્વનોજ છે.

‘સંવેહો ઉચ્ચુંજિહ્વણ મ્હાણિયવ્વો’ કાયસંવેધશ્ચ ઉપયુજ્ય મ્હણિતવ્યઃ, મ્હાદેશેન મ્હવદ્વયગ્રહણં કાલાદેશેન જઘન્યતો દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ વર્ષપૃથક્ત્વામ્ય-ધિકાનિ ઉત્કૃષ્ટશ્ચ વર્ષપૃથક્ત્વામ્યધિકૃત્તયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણીતિ ૪ દ્વં પચ્ચપ-પટ્ટમમાવપિ જ્ઞાતવ્યૌ ૫ ।૬। અથ સપ્તમં વયમાહ ‘સો ચેવ’ इत्यादि । ‘सो चैव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ तरस्स वि तिसु दि गमएसु एस चैव वत्तव्वया’ यदि स एव मनुष्य आत्मना स्वयमुत्कृष्ट कालस्थितिको भवेत् सप्तमनरकयायी भवेत्तदा तस्याऽपि त्रिंशदपि गमेषु एषेव पूर्वोदीरितैव वक्तव्यता अध्येतव्या क्रियत्कालस्थितिकेषु नैरयिकेषूपपद्यते, एकसमये क्रियन्त उत्पद्यन्ते जघन्येन द्वाविंशति सागरोपमस्थितिकेषु उत्कृष्टस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषु नारकेषु उत्पद्यन्ते

સે વર્ષપૃથક્ત્વ કા હી હૈ । ‘સંવેહો ઉચ્ચુંજિહ્વણ મ્હાણિયવ્વો’ કાયસંવેધ મ્હવ કી અપેક્ષા મ્હવદ્વય ગ્રહણ રૂા હૈ, એવં કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ સાગરોપમકા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વર્ષપૃથક્ત્વ અધિક ૩૩ સાગરોપમ કા હૈ હસ પ્રકાર ત્રિચાર યહાં પાંચવાં છઠા ગમ મી કહ દેના ચાહિયે । ૪ ।૬ ।૬। ‘અથ સાતવાં ગમ કહતે હૈ—‘સો ચેવ’ इत्यादि । ‘सो चैव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ, तस्स वि तिसु दि गमएसु एस चैव वत्तव्वया’ यदि वही मनुष्य जो कि उत्कृष्ट स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और सप्तम नरक में जाने के योग्य है तो उसके श्री तीनों गमों में यही पूर्वोदीरित वक्तव्यता वक्तव्य है, अर्थात् वह जघन्य से २२ सागरोपम की स्थितिवाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से ३३ सागरोपम की स्थिति वाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है, तथा एक समय में वहां कितने नैरयिक उत्पन्न होते हैं ? तो

‘સંવેહો ઉચ્ચુંજિહ્વણ મ્હાણિયવ્વો’ કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ એ ભવના ગ્રહણ ૩૫ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘન્યથી વર્ષ પૃથક્ત્વ અધિક ૨૨ ખાવીસ સાગરોપમનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વકાંટિ અધિક ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમનો છે. ૪-૫-૬ ‘સોચેવ અપ્પણા ઉક્કોસકાલટ્ટિહો જાઓ,’ તસ્સ વિ તિસુ ગમણુ એસચેવ વત્તવ્વયા’ ને એજ મનુષ્ય કે જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને સાતમી નરકમાં જવાને યોગ્ય છે. તે તેના ત્રણે ગમોમાં આ પહેલા કહેલ કથન જ કહેવાનું છે. અર્થાત્ તે જઘન્યથી ૨૨ ખાવીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તથા એક સમયમાં ત્યાં કેટલા નૈરયિકો ઉત્પન્ન થાય છે ? તે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જઘ-

तथा जघन्येन एको वा, द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता एकसमयेन समुत्पद्यन्ते इत्यादि प्रश्नोत्तराणि सर्वाण्यपि पूर्ववदेवोहनीयानि 'नवरं शरीरगाहणा जहन्नेण पचधणुसयाइं' नवरं शरीरावगाहना जघन्येन पञ्चधनुःशतानि 'उकोसेण वि पंच धणुसयाइं' उत्कर्षेणाऽपि शरीरावगाहना पञ्चधनुःशतान्येव, 'ठिई जहन्नेणं पुव्वकोडी' स्थितिर्जघन्येन पूर्वकोटिः 'उक्कोसेण वि पुव्वकोडी' उत्कर्षेणाऽपि पूर्वकोटिरेव 'एवं अणुबंधो वि' एवमनुबन्धोऽपि ज्ञातव्यः। 'णवसु वि एएसु गमएसु णेरइयट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा' नवस्वपि एतेषु गमेषु नैरयिकस्थिति संवेधं च जानीयात्। 'सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोन्नि' सर्वत्राऽपि गमकेषु भवग्रहणे द्वे एव ज्ञातव्ये 'जाव णवगमएसु' यावद्नवगमः, नवगमपर्यन्तं द्वयमेव भवग्रहणं जानीयादिति। कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वको-

इसके उत्तर में जघन्य से एक अथवा दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात नैरयिक वहाँ उत्पन्न होने हैं—इत्यादि तब प्रश्न और उत्तर रूप कथन यहाँ पूर्व के कथन के अनुसार जानना चाहिये परन्तु इस कथन में और पूर्व कथन में जो अन्तर होता है वह शरीर की अवगाहना स्थिति और अनुबन्ध को लेकर के है, इस प्रकार यहाँ पर शरीरावगाहना जघन्य और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष की है, स्थिति भी यहाँ जघन्य और उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटि रूप है। इसी प्रकार से अनुबन्ध भी जघन्य और उत्कृष्ट से पूर्वकोटिरूप ही है। 'णवसु वि एएसु गमएसु णेरइयट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा' इन नौ गमों में नैरयिकस्थिति और संवेध को विचार कर कहना चाहिये, 'सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोन्नि' सर्वत्रगमकों में दो भवों का ग्रहण जानना चाहिये, 'कालादेसेणं जहन्नेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं' काल की

न्यथी ओक अथवा जे अथवा त्रयु अने उत्कृष्टथी संख्यात नैरयिको त्या उत्पन्न थाय छे.—विगेरे तमाभ प्रश्नोत्तर इप कथन अडियां पडेलाना कथन-प्रमाणे समज्जुं, परंतु आ कथनमां अने पडेलाना कथनमां जे हेरक्षर डोय छे, ते शरीरनी अवगाहना स्थिति अने अनुबंधने लधने छे. आ रीते अडियां शरीरनी अवगाहना जघन्य अने उत्कृष्टथी पांचसौ धनुषनी स्थिति पणु अडियां जघन्य अने उत्कृष्टथी ओक पूर्वकोटि इप छे. ओर रीते अनुबंध पणु जघन्य अने उत्कृष्टथी पूर्वकोटि इप जे छे. णवसु वि एएसु गमएसु णेरइयट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा' आ नव गमोमां नैरयिकानी स्थिति अने संवेधने विचार करीने उडेवा जेधजे 'सव्वत्थ भवग्गहणाइं दोन्नि' अथाज गमोमां जे लवोतुं थडपु समज्जुं 'कालादेसेणं जहन्नेणं ते

डोए अब्भहियाइं' कालादेशेन कालाऽपेक्षया जघन्यतः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्व-
कोटयभ्यधिकानि 'उक्त्तोसेण वि तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीए अब्भहियाइं'
उत्कर्षेणाऽपि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोटयधिकानि। 'एवइयं कालं सेवेज्जा'
एतावन्तं कालं मनुष्यगतिं सप्तमनारकगतिं च सेवेत 'एवइयं कालं गइरागइं
करेज्जा' एतावन्तं कालं गत्यागती कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमेव मनुष्यगती
नारकगती च गमनागमने कुर्यात् स मनुष्य इति भावः। 'सेवं भंते ! सेवं भंते !
त्ति जाव विहरइ' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावद्विहरति हे भदन्त !
संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्विषये तथा संज्ञिमनुष्यस्य नरकगती गमनागमनादिविषये यद्
देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव—सर्वथा सत्यमेव केवलितयाऽतीन्द्रियार्थदर्शित्वेन
भवद्वाक्यस्य सर्वथैव सत्यत्वादिति कथयित्वा भगवन्तं गौतमो वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू०८

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥२४-१॥

अपेक्षा जघन्य से पूर्व कोटि अधिक ३३ सागरोपम तक और उत्कृष्ट
से भी पूर्व कोटि अधिक ३३ सागरोपम तक वह मनुष्यगति का और
सप्तम नरकगति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें
गमनागमन करता है। 'सेवं भंते ! सेवे भंते ! त्ति' जाव विहरइ हे
भदन्त ! संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च के विषय में तथा संज्ञी मनुष्य के
नरकगति में गमनागमन के विषय में जो आप देवानुप्रिय ने कहा है
वह सर्वथा सत्य ही कहा है, क्योंकि केवली होने के कारण आपके
कथन में अतीन्द्रियार्थदर्शी होने से सर्व प्रकार से सत्यता ही है, इस

तीसं सागरोवमाइं' काण्णी अपेक्षाये जघन्यथी पूर्वकोटि अधिक ३३ तेत्तीस
सागरोपम सुधी ते मनुष्य गतिनुं अने सातमी नरक गतिनुं सेवन करे छे.
अने ओटवा ज काण सुधी ते तेमां गमना गमन करे छे. 'सेवं भंते ! सेवं भंते'
'त्ति जाव विहरइ' हे लगवन् संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चाना विषयमां तथा
संज्ञी मनुष्यना नरकगतिमां गमना गमन—आवणना संभधमां आप देवानुं
प्रिये जे कछुं छे ते आपनुं कथन सर्वथा सत्य ज छे. डेमडे—डेवली डोवाने
भारणे आप अतीन्द्रियार्थने जेवावाणा डोवाथी सर्व प्रकारथी सत्य

प्रकार कहकर भगवान् को गौतम स्वामीने वन्दना की-नमस्कार किया वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥८॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवे शतक का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥ २४-१ ॥

ताज डोय छे. आ प्रभाणे कहीने भगवानने गौतमस्वामीजे वंदना करी. नमस्कार कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेजे संयम अने तपथी पैताना आत्माने भावित करता थका पे.ताने स्थाने विराजमान थई गया ॥सू ८॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवा शतकने पहिले उद्देशे समाप्त ॥२४-१॥

अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते

चतुर्विंशतिशतकीयः प्रथमोद्देशको व्याख्यातः, अथ क्रमप्राप्तं द्वितीयोद्देशक-
मारभते तत्रासुरकुमारदेवमधिकृत्योत्पादादिवक्तव्यताऽत्र वक्तव्या स्यादित्येनेन
संबन्धेन आयातस्येदमादिमं सूत्रम् 'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्—'रायगिहे जाव एवं वयासी—असुरकुमारा णं भंते !
कओहिंतो उववज्जंति किं नेरइएहिंतो उववज्जंति तिरियमणुस्स
देवेहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! णो णेरइएहिंतो उववज्जंति
तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति मणुस्सेहिंतो उववज्जंति नो
देवेहिंतो उववज्जंति एवं जहेव नेरइयउद्देसए जाव पज्जत्त-
असन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए असुर-
कुमारेसु उववज्जित्तए से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइएसु उव-
वज्जेज्जा गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइएसु उक्कोसेणं
पलिओवमस्स असंखेज्जभागट्ठिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते !
जीवा एगसमएण केवइया उववज्जंति, एवं रयणप्पभागमस्सरिसा
णव त्रि गमा भाणियव्वा । नवरं जाहे अप्पणा जहन्नकालट्ठिइओ
भवइ तहिं अज्जवसाणा पस्सत्था नो अपस्सत्था तिसु त्रि गमएसु,
अवसेसं तं चेव ९ ॥ जइ सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो
उववज्जंति किं संखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए-
हिंतो उववज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजो-
णिएहिंतो उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय सन्निपंचिं-
दियतिरिक्खजोणिएहिं ज्जंति, असंखेज्जवासाउय सन्नि-

पंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंत्तो उववज्जंति । असंखेज्जवासाउय-
सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिए णं भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु
उववज्जिजत्तए, से णं भंते ! केवइयं कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ?
गोथमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उववज्जिज्जा, उक्को-
सेणं तिपलिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा
एगसमएणं पुच्छा गोथमा ! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति । वयरोसभनारायसंधयणी ।
ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं, उक्कोसेणं छ गाउयाइं । सम-
चउरंससंठाणसंठिया पन्नत्ता । चत्तारि लेस्साओ आदिल्लाओ ।
णो सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, णो सम्ममिच्छादिट्ठी । णो णाणी
अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी मइअन्नाणी सुयअन्नाणी य ।
जोगो तिविहो वि । उवजोगो दुविहो वि । चत्तारि सन्नाओ,
चत्तारि कसाया, पंचइंदिया । तिन्नि समुग्घाया आदिल्ला ।
संसोहया वि सरंति, असंसोहया वि सरंति । वेयणा दुविहा वि
सायावेयगा असायावेयगा । वेदो दुविहो वि-इत्थियवेयगा वि
पुरिसवेयगा वि णो णपुंसगवेयगा । ठिई जहन्नेणं साइरेवा
पुव्वकोडी, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं । अज्झवसाणा पस-
त्था वि अपसत्था वि । अणुबंधो जहेव ठिई । कायसंवेहो
भवादेसेणं दोभवग्गहणाइं, कालादेसेणं जहन्नेणं साइरेवा पुव्व-
कोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं छप्पलिओव-
माइं एवइयं कालं जाव करेज्जा । १। सो चैव जहन्नकालट्टिइएसु

उववन्नो० एस चैव वत्तव्वया । नवरं असुरकुमारट्टिइं संवेहं च
 जाणेज्जा ।२। सो चैव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं
 तिपलिओवमट्टिइएसु उक्कोसेण वि तिपलिओवमट्टिइएसु उव-
 वज्जेज्जा एस चैव वत्तव्वया । नवरं ठिईं से जहन्नेणं तिन्नि
 पलिओवमाइं उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं । एवं अणु-
 बंधो वि । कालादेसेण छप्पलिओवमाइं, उक्कोसेण वि छप्प-
 लिओवमाइं, एवइयं जाव करेज्जा सेसं तं चैव ।३। सो चैव
 अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ, जहन्नेण दसवाससहस्स-
 ट्टिइएसु उक्कोसेणं साइरेगा पुव्वकोडीआउएसु उववज्जेज्जा ।
 ते णं भन्ते !० अवसेसं तं चैव जाव भवादेसो त्ति । नवरं ओगा-
 हणा जहन्नेणं धणुहपुहुत्तं उक्कोसेणं सातिरेगं धणुसहस्सं । ठिईं
 जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी उक्कोसेण वि सातिरेगा पुव्व-
 कोडी । एवं अणुबंधो वि । कालादेसेणं जहन्नेणं सातिरेगा
 पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया, उक्कोसेणं साति-
 रेगाओ दो पुव्वकोडीओ एवइयं जाव करेज्जा ।४। सो चैव
 जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो, एस चैव वत्तव्वया । नवरं असु-
 रकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा ।५। सो चैव उक्कोसकालट्टिइ-
 एसु उववन्नो जहन्नेणं साइरेगपुव्वकोडी आउएसु उक्कोसेण
 वि साइरेगपुव्वकोडी आउएसु उववज्जेज्जा सेसं तं चैव । नवरं
 कालादेसेणं जहन्नेणं साइरेगाओ दो पुव्वकोडीओ, उक्कोसेण
 वि साइरेगाओ दो पुव्वकोडीओ, एवइयं कालं जाव करेज्जा ।६।

सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ, सो चेव पढम-
गमगो भाणियव्वो । नवरं ठिई जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं,
उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाइं । एवं अणुबंधो वि, काला-
देसेणं जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं दसहिं वाससहस्सेहिं
अट्ठमहियाइं उक्कोसेणं छप्पलिओवमाइं एवइयं जाव करेज्जा । ७।
सो चेव जहन्नकालट्टिइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्वया ।
णवरं असुरकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा । ८। सो चेव उक्कोस-
कालट्टिइएसु उववन्नो जहन्नेणं तिपलिओवम० उक्कोसेण वि
तिपलिओवम० एस चेव वत्तव्वया, णवरं कालादेसेणं जहन्नेणं
छप्पलिओवमाइं, उक्कोसेणं वि छप्पलिओवमाइं, एवइयं
जाव करेज्जा ॥९॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् असुरकुमाराः खलु भदन्त ! कुत उत्प-
द्यन्ते किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्मनुष्य देवेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! नो
नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य
उत्पद्यन्ते एवं यथैव नैरयिकोद्देशके यावत् । पर्याप्तासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकः खलु भदन्त ! यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्काल-
स्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण
पर्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु जीवा एकसमयेन क्रियन्त
उत्पद्यन्ते एवं रत्नप्रभागमसदृशा नत्रापि गमा भणितव्याः । नवरं यदा आत्मना
जघन्यकालस्थितिको भवति तदा अध्यवसानानि प्रशस्तानि नो अपशरतानि ।
त्रिष्वपि गमकेषु अवशेषं तदेव ९ । यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते
किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षा-
युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
उत्पद्यन्ते । असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो-
ऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत ? गौतम !
जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेण त्रिपर्योपमस्थितिकेषूत्पद्येत ।

ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता उत्पद्यन्ते । वज्रऋषभनाराचसंहननिनः । अवगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वस्म्य् उत्कर्षेण षड्गव्यूतानि । समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः । चतस्रो छेद्या आदिमाः । नो सम्यग्दृष्टयः मिथ्यादृष्टयः, नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः । नो ज्ञानिनः भ्रजानिनः, नियमाद् द्व्यज्ञानिनः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च । योग-स्त्रिविधोऽपि । उपयोगो द्विविधोऽपि । चतस्रः संज्ञाः । चत्वारः कषायाः । पञ्च-न्द्रियाणि । त्रयः समुद्घाता आदिमाः । समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते । वेदनाद्विविधा अपि शातवेदकाः, अशातवेदकाः । वेदो द्विविधोऽपि स्त्रीवेदकोऽपि पुरुषवेदकोऽपि, नो नपुंसकवेदकः । स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि । अध्यवसानानि प्रशस्तान्यपि अप्रश-स्तान्यपि । अनुबन्धो यथैव स्थितिः । कायसंवेधो भवादेशेन द्वे भवग्रहणे, काला देशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, उत्कर्षेण षट्-पल्योपमानि—एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् । १। स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः ० एषैव वक्तव्यता । नवरम् असुरकुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात् । २। स एव उत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नो जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्कर्षेणापि त्रिपल्योपमस्थितिकेषूपपद्येत, एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पल्यो-गमानि उत्कर्षेणापि त्रीणि पल्योपमानि । एवमनुबन्धोऽपि । कालादेशेन जघन्येन षट्पल्योपमानि उत्कर्षेणाऽपि षट्पल्योपमानि, एतावन्तं यवत्कुर्यात् शेषं तदेव । ३। स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केवृत्पद्यत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते अवशेषं तदेव यावत् भवादेश इति, नवरमवगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वस्म्य् उत्कर्षेण सातिरेकं धनुःसहस्रम् । स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कर्षेणाऽपि सातिरेका पूर्वकोटिः, । एवमनुबन्धोऽपि, कालादेशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्य-धिका, उत्कर्षेण सातिरेके द्वे पूर्वकोट्यौः एतावन्तं यावत् कुर्यात् ४ । स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः एषैव वक्तव्यता, नवरम् असुरकुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात् ५ । स एवोत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः, जघन्येन सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केषु उत्कर्षेणाऽपि सातिरेक पूर्वकोट्यायुष्केषु उत्पद्येत । शेषं तदेव । नवरं कालादेशेन जघन्येन सातिरेके द्वे पूर्वकोट्यौ उत्कर्षेणाऽपि सातिरेके द्वे पूर्वकोट्यौ, एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ६ । स एवात्मना उत्कर्षकालस्थितिको जातः, स एव प्रथमगमको

भणितव्यः, नवरं स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पत्योपमानि, उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि पत्यो-
पमानि, एवमनुबन्धोऽपि कालादेशेन जघन्येन त्रीणि पत्योपमानि दशभिर्वर्ष-
सहस्रैरभ्यधिकानि उत्कर्षेण षट् पत्योपमानि एतावन्तं यावत् कुर्यात् ७।
स एव जघन्यकालस्थितिकेषूपपन्नः, एषैव वक्तव्यता न्वाम् असुरकुमारस्थिति
संबेधं च जानीयात् ।८। स एव उत्कर्षकालस्थितिकेषूपपन्नः, जघन्येन त्रिपत्यो-
पमानि उत्कर्षेणाऽपि त्रिपत्योपमानि—एषैव वक्तव्यता। नवरं कालादेशेन
जघन्येन षट् पत्योपमानि उत्कर्षेणाऽपि षट्पत्योपमानि एतावन्तं यावत्
कुर्यात् ॥९॥ सू० १ ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ र जगृहे यावदेवम् अवादीत् अत्र याव-
त्पदेन भगवतः समवसरणमभूत् परिषद् समागता भगवता धर्मः कथितः, परिषत्
प्रतिगता ततो गौतमो भगवन्तं वन्दित्वा नमस्यित्वा प्राञ्जलिपुटः एतदन्तप्रक-

दृशरे उद्देशकका प्रारंभ

इस प्रकार से २४ वे शतक का प्रथम उद्देशक व्याख्यात करके
अब सूत्रकार क्रम प्राप्त द्वितीय उद्देशक का प्रारम्भ करते हैं—इसमें
असुर कुमार देव को लेकर उत्पात आदि की वक्तव्यता कही जाने-
वाली है, इसका सर्व प्रथम सूत्र ‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ ऐसा है—

‘रायगिहे जाव एवं वयासी इत्यादि सूत्र-१—

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगर में यहां गृहीत
यावत्पद के अनुसार भगवान् का समवसरण हुआ, परिषत् अपने-
अपने स्थान से निकली भगवान् ने धर्मोपदेश दिया, धर्मोपदेश सुनकर
परिषद् अपने-अपने स्थान पर पीछे चली गयी, इसके बाद गौतमस्वामी

भील उद्देशानो प्रारंभ—

आ प्रभाञ्जे योवीसभा शतकना पडेल। उद्देशानुं कथन करीने हवे
सूत्रकार कथी आवेल आ भील उद्देशानुं कथन प्रारंभ करे छे,—आ भील
उद्देशानां असुरकुमार देवना उत्पाद विगेरेनुं कथन करवामां आवशे. आ उद्देशानुं
सौथी पडेलुं सूत्र आ प्रभाञ्जे छे. ‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि

टीकार्थ—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृह नगरमां भगवाननुं सम-
वसरण थयुं परिषद् पोतपोताना स्थानेथी भगवानने वंदना करवा नीकणी
भगवाने धर्मदेशना आपी धर्मदेशना सांलणीने परिषद् भगवानने वंदना
करीने पोतपोताने स्थाने पाछी गछ ते पछी गौतमस्वामीने प्रभुने वंदना

रणस्य संग्रहो भवति किमत्रादीत् गौतमस्तत्राह—‘असुरकुमारा णं’ इत्यादि, ‘असुर-कुमारा णं भंते’ असुरकुमाराः खलु भदन्त । ‘कओर्हितो उववज्जंति’ केभ्यः स्थाने-भ्य आगत्य असुरकुमारदेवतया उत्पद्यते इत्यर्थः, ‘किं नेरइएर्हितो उववज्जंति’ किं नैरयिकेभ्य आगत्य—नरकादुद्घृत्य उत्पद्यन्ते असुरकुमारतया अथवा ‘तिरि-क्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ तिर्यग्घोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ‘मणुस्सेर्हितो उववज्जंति’ मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ‘देवेर्हितो उववज्जंति’ देवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते हे भदन्त ! इमे असुरकुमाराः किं निरयादा-गत्य असुरकुमारभवेन उत्पद्यन्ते अथवा तिर्यग्भ्यः आगत्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा देवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति—प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो नेरइएर्हितो उवव-ज्जंति’ नैरयिकेभ्यो नोत्पद्यन्ते अपितु ‘तिरिक्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ तिर्य-

ने भगवान् को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर उन्होंने दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—‘असुरकुमा-रा णं भंते ! कओर्हितो उववज्जंति’ हे भदन्त ! असुरकुमार-असुर-कुमार देवरूप से कहाँ से आकर के उत्पन्न होते हैं ? क्या वे ‘नेरइए-र्हितो उववज्जंति, तिरिक्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ नैरयिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा तिर्यग्घोनिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? ‘मणुस्सेर्हितो उववज्जंति’ अथवा मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा ‘देवेर्हितो उववज्जंति’ देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं— ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो नेरइएर्हितो उववज्जंति’ असुरकुमार देव नैरयिकों में से आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु ‘तिरिक्खजोणिए-

करी अने नमस्कार कर्था वंदना नमस्कार करीने तेज्यांजे अन्ने हाथ जोडीने प्रभुने धरुा व विनयपूर्वक आ प्रमाणे कहुं—‘असुरकुमाराणं, भंते ! कओ-र्हितो उववज्जंति’ हे भगवन् असुरकुमार-असुरकुमार देवइये कथांशी आवीने उत्पन्न थाय छे ? ‘नेरइएर्हितो उववज्जंति तिरिक्खजोणिएर्हितो उववज्जंति’ नैरयिकेभांशी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा तिर्यग्घेभांशी आवीने उत्पन्न थाय छे ? ‘मणुस्सेर्हितो उववज्जंति’ अथवा मनुष्येभांशी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा ‘देवेर्हितो उववज्जंति’ अथवा देवेभांशी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्ना उत्तरमां प्रभु कडे छे के-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो नेरइएर्हितो उववज्जंति’ असुरकुमारदेव नैरयिके-भांशी आवीने उत्पन्न थता नथी, परंतु ‘तिरिक्खजोणिएर्हितो उवव’ तेज्यां

ग्योनिकेभ्य आगत्य असुरकुमारदेवोत्पद्यन्ते 'मणुस्सेहितो उव्वज्जंति' तथा मनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारदेवोत्पद्यन्ते 'नो देवेहितो उव्वयज्जंति' नो देवेभ्य आगत्य असुरकुमारतयोत्पद्यन्ते असुरकुमाराः नो नारकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते न वा देवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अपि तु तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य तथा मनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते इति-भावः । 'एवं जहेव नेरइयउद्देसए जाव' एवं यथैव नैरयिकउद्देशके यावत् यथा नैरयिकोद्देशके चतुर्विंशतिशकस्य प्रथमोद्देशके नारकाणामुत्पादपरिमाणलेख्यादृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोगादिकविषये कथितं तथैव इहासुकुमारविषयेऽपि ज्ञातव्यम् । संक्षेपतोऽसुरकुमारस्योत्पत्तिविषये नारकातिदेशेन विचारं प्रदर्श्य विशेषतो विचाराय अग्रिमप्रकरणमवतारयति—'पज्जत्त असन्नि' इत्यादि, 'पज्जत्त असन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिणं भंते' पर्याप्ता-

हितो उव०' वे तिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं 'मणुस्से-हितो उव०' मनुष्यों में से आकर के उत्पन्न होते हैं, परन्तु 'नो देवेहितो उव०' देवों में से आकर के वे उत्पन्न नहीं होते हैं । तात्पर्य कहने का यही है कि असुरकुमार देव न नरकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं और न देवों में से आकर के उत्पन्न होते हैं किन्तु तिर्यश्चों में से आकर के और मनुष्य में से आकर के जीव असुरकुमार देव रूप से उत्पन्न होते हैं । 'एवं जहेव नेरइयउद्देसए जाव' जिस प्रकार से इस शतक के प्रथम उद्देश में नारकों के उत्पाद परिमाण, लेख्या, दृष्टि, ज्ञानाज्ञान, योग, उपयोग आदि के विषय में कहा गया है उसी प्रकार से यहाँ असुरकुमार के विषय में भी जानना चाहिये, इस प्रकार संक्षेप से असुरकुमार की उत्पत्ति के विषय में नारक की समानता के विचार को प्रकट करके अब सूत्रकार विशेषरूप से विचार करने के लिये

तिर्यच्च योनिकोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. 'मणुस्सेहितो उव०' तेजो मनुष्योभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. परंतु 'देवेहितो नो उव०' देवोभांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. उडेव तुं तात्पर्यं ओण छे के-असुरकुमारदेव नारकोभांथी आवीने उत्पन्न थता नथी तेमज्ज देवोभांथी पणु आवीने उत्पन्न थता नथी. परंतु तिर्यच्चोभांथी अने मनुष्योभांथी आवीने एव असुरकुमार देवपणुभांथी उत्पन्न थाय छे 'एवं जहेव नेरइयउद्देसए जाव' ने रीते आ योवीसमां शतकना पडेला उद्देशाभां नारकोना उत्पात्त, परिष्णाम, लेख्या, दृष्टि, ज्ञान अज्ञान, योग, उपयोग, विगेरेना विषयमां उडेवाभां आवेल छे. ओण प्रकारथी अडियां असुरकुमारोना विषयमां पणु सभज्जुं लोधज्जे. आ रीते संक्षेपथी असुरकुमारोनी उत्पत्तिना विषयमां नारकना सरभापणुाने विचार अतावीने उवे सूत्रकार विशेषरूपे विचार करवा माटे आगण उडेवाभां

संक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविए' यो मन्यः—समृत्पत्ति-
योग्यः, 'असुरकुमारेसु उववज्जित्तए' असुरकुमारेसु उत्पत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु
भदन्त ! केवइयकालद्विइएसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेपुत्पद्येत हे
भदन्त ! यः पर्याप्तासंक्षिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवोऽसुरकुमारेसु समृत्पत्ति-
योग्यो विद्यते स खलु कियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेसु उत्पद्येत इतिपदनः ।
भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्स-
द्विइएसु' जघन्येन दसवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्यते, इत्यग्रिमेण सम्बन्धः । 'उक्को-
सेणं' उत्कर्षेण 'पलिओवमस्स असंखेज्जइभागद्विइएसु उववउजेज्जा' पल्योपम-
स्यासंख्येयभागस्थितिकेषु असुरकुमारेसु उत्पद्येत । इह पल्योपमस्यासंख्येयभाग-
ग्रहणेन पूर्वकोटि ग्राह्या यतः समूर्च्छिमजीवानामुत्कृष्टतः पूर्वकोटिप्रमाणमायु-
र्भवति स च समूर्च्छिम जीवः उत्कृष्टतः स्वायुःकतुल्यमेव देवायुषो बन्धनं करोति
न ततोऽधिकस्यायुषो बन्धनं करोति—

अग्रिम प्रकरण का कथन करते हैं—'पज्जत्त असन्नि पंचिन्द्रियतिरिक्ख-
जोणिए णं भंते ? 'इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त !
पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कि 'जे भविए असुरकुमा-
रेसु उवव०' जो असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है, वह हे
भदन्त ! 'केवइयकाल०' कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों
में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा'
हे गौतम ! जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विइएसु, उक्कोसेणं पलिओवमस्स
असंखेज्जइ भाग०' वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले
असुरकुमारों में और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्ट से पल्योपम के असंख्यातवे
भाग की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है, यहाँ पल्योपम
के असंख्यातवे भाग के ग्रहण से पूर्वकोटि ग्राह्य है, क्योंकि

आवनार प्रश्नानुं कथन करे छे—'पज्जत्तअसन्निपचिन्द्रियतिरिक्खजोणिए णं
भंते !' आ सत्रथी गौतमस्वामोअे प्रभुने अेषुं पूछथुं छे के—हे लगवन्
पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणो अणु के जे 'भविए असुर-
कुमारेसु उवव०' असुरकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, हे लगवन् ते
'केवइयकाल०' केटला काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ?
आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दस
वाससहस्सद्विइएसु उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइभाग०' ते जघन्यथी दस-
हजार वर्षनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां अने उत्कृष्टथी पल्योपमना असं-
ख्यातमा भागनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. अडिथां
पल्योपमना असंख्यातमा भागना अडिथथी पूर्वकोटि अडिथु कराय छे. केभके

उक्तञ्च—‘उक्कोसेणं सतुल्लपुव्वकोडी आउयत्तं निव्वत्तेइ ।

न य संमुच्छिमो पुव्वकोडी आउयत्ताओ परो अत्थि’ ॥

छाया—उत्कर्षेण स्वतुल्यपूर्वकोटचायुष्कं निवर्त्तयति,
न च संमूर्च्छिमपूर्वकोटचायुष्कात् परः अस्ति ॥

‘ते णं भंते ! जीवा०’ ते खलु भदन्त ! जीवाः ये पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकाः असुरकुमारेषु समुत्पत्तियोग्या विचन्ते ते जीवाः एकसमये किय-
न्त स्तत्र असुरकुमारावासे उत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘एवं’ इत्यादि,
‘एवं रयणप्पभागमसरिसा णव वि गमा भाणियव्वा’ एवं रत्नप्रभागमसदृशाः
नवापि गमा भणितव्याः, कियन्त उत्पद्यन्ते असुरकुमारावासे ते जीवा इति

संमूर्च्छिम जीवों की उत्कृष्ट से पूर्वकोटि प्रमाण आयु होती है वह
संमूर्च्छिम जीव उत्कृष्ट से अपनी आयु के तुल्य ही देव आयु का बन्ध
करता है, इस से अधिक आयु का बन्ध नहीं करता है, कहा भी है—
‘उक्कोसेणं सतुल्लपुव्वकोडी’ इत्यादि ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा०’ हे भदन्त !
वे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि असुरकुमारों में
समुत्पत्ति के योग्य हैं एक समय में वहाँ—असुरकुमारावास में कितने
उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं रयणप्पभागम
सरिसा णव वि गमा भाणियव्वा’ हे गौतम ! यहाँ पर रत्नप्रभा के
गम जैसे नौ गम कहलेना चाहिये, जैसे—असुरकुमारावास में वे

संमूर्च्छिम जिवानुं उत्कृष्टी पूर्वकोटि प्रमाण आयु डाय छे आ संमूर्च्छिम
जिव उत्कृष्टी योतानी आयुष्यना अरोअर जे देवआयुने अंध करे छे,
तेथी अधिक आयुने अंध करता नथी, कहुं पणु छे—‘उक्कोसेणं स तुल्ल
पुव्वकोडी’ इत्यादि

हुवे गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के—‘ते णं भंते ! जीवा०’ हे
भगवन् पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिवाणो जिव के जे असुर
कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य डाय जेवो ते देव जेक समयमां त्यां—असुर-
कुमारावासमां केटवा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के—
‘एवं रयणप्पभा गमसरिसा णय वि गमा भाणियव्वा’ हे गौतम अडियां
रत्नप्रभा पृथ्वीना गम प्रमाणे नव गमे कहेवा जेधजे जेमके—असुरकुमारा-
वासमां ते जेवो जेक समयमां केटवा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तर

પ્રશ્નસ્ય જઘન્યત ઈકો ઘા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા વા સમુત્પઘન્ટે
 ઇત્યુત્તરમ્ । એવમેવ અન્યેઽપિ પ્રશ્નાઃ કર્તવ્યા સ્તેપાં યથાયથમુત્તરાણિ ચ કુર્વતા
 નવાઽપિ ગમાઃ રત્નપ્રમા ગમસદૃશા ઇદાઽપિ ગમા મણિતિવ્યાઃ, રત્નપ્રમાપ્રકરણાદ્
 ચદ્ વૈલક્ષણ્યં તદેવાહ—‘નવરં’ ઇત્યાદિ, નવરમ્—કેવલં વિશેષ એવ યત્ ‘જાહે’
 યદા સ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકજીવઃ અસુરકુમારેપૃત્યત્તિયોગ્યઃ
 ‘અપ્પણા’ આત્મના હવ્યમ્ ‘જઙ્ગકાલઙ્ગિઓ મવઙ્’ જઘન્યકાલસ્થિતિકો મવતિ
 ‘તાહે’ તદા તસ્ય ‘અજ્ઞવસાણા’ અધ્યવસાનાનિ—માનસિકપરિણામાઃ ‘પસસ્થા’
 પ્રશસ્તાનિ—શુમાનિ મવન્તિ કિન્તુ ‘જો અપ્પસસ્થા’ નો—નૈવ અપ્રશસ્તાનિ—અશુ-
 માનિ—અમુકુમારમવે ઉત્પિત્સોઃ પર્યાપ્તાઽસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયજીવસ્ય પરિણામાઃ

જીવ એક સમય મેં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં—તો ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં
 એસા સમજના ચાહિયે કિ વે જીવ એક સમય મેં વહાં જઘન્ય સે એક
 અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત
 અથવા અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર સે અન્ય ઓર મી પ્રશ્ન
 કરના ચાહિયે ઓર અનેકે ઉત્તર મી કરના ચાહિયે, ઇસ પ્રકાર રત્નપ્રમા
 કે ગમ જૈસે યહાં પર મી નોગમ જાનના ચાહિયે । અચ સૂત્રકાર રત્ન-
 પ્રમા પ્રકરણ સે યહાં કે પ્રકરણ મેં જો મિન્નતા હૈ ઉસે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ
 સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરતે હૈં—ઇસમેં યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ જબ
 વહ પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક જીવ કિ જો અસુરકુમારો મેં
 ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિવાળા હોતા હૈ, તબ ઉસકે
 ‘અજ્ઞવસાણા’ અધ્યવસાય—માનસિક પરિણામ—પ્રશસ્ત શુભ—હી હોતે
 હૈં—‘જો અપ્પસસ્થા’ અપ્રશસ્ત—અશુભ—નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્ અસુર-

એવો સમજવો લેઈએ કે—તે એવો એક સમયમાં ત્યાં જઘન્યથી એક અથવા
 બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત
 ઉત્પન્ન થાય છે એજ પ્રકારે બીજા પણ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો સમજવા લેઈએ.
 આ પ્રમાણે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ગમ પ્રમાણે અહિયાં પણ નવ ગમે સમજવા.

હવે સૂત્રકાર રત્નપ્રમા પ્રકરણ કરતાં આ પ્રકરણમાં બે જૂઠાપણ છે.
 તે ‘નવરં’ ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠથી બતાવે છે. તેમાં એ સમજાવવામાં આવ્યું છે
 કે જ્યારે તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાળો એવ કે બે
 અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવને યોગ્ય હોય અને જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો
 હોય છે, ત્યારે તેણે ‘અજ્ઞવસાણા’ અધ્યવસાન—માનસિક પરિણામ પ્રશસ્ત
 શુભ જ હોય છે, ‘જો અપ્પસસ્થા’ અપ્રશસ્ત—અશુભ હોતું નથી. અર્થાત્

शुभा एव भवन्ति नाशुभाः देवयोनी गभिष्णमाणत्वात् । एवं क्रियःसु गमकेषु ?
इत्याह—‘तिसु वि गमएसु’ त्रिष्वपि गमकेषु मध्यमेषु—‘असुरकुमारेषूत्पत्तुं योग्यः’
इत्याद्यौघिकगमके जघन्यकालस्थितिके चतुर्थे ४, तथा—‘स एव जघन्यकाल-
स्थितिकेषूत्पन्नः’ इत्यादिगमके पञ्चमे तथा—‘स एव उत्कर्षकालस्थितिकेषूत्पन्नः’
इत्यादि षष्ठे गमके च, एवं त्रिष्वपि गमकेषु तस्याध्यवसानानि शुभान्येव भवन्ति

कुमार को भव में उत्पन्न होने के योग्य उस जघन्य स्थितिवाले पर्याप्त
असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय जीव के परिणाम शुभ ही होते हैं अशुभ नहीं होते
हैं क्यों कि वह देव योनि में जानेवाला है इसी लिये । ‘तिसु वि गम-
एसु’ इसी प्रकार से जब वह स्वयं जघन्यकाल की स्थितिवाला होता
है तब उसके मध्य के तीन गमों में अध्यवसान प्रशस्त ही होते हैं—
अप्रशस्त नहीं होते, बाकी का और सब कथन रत्नप्रभा प्रकरण के
जैसा ही जानना चाहिये, तीन गम इस प्रकार से हैं—स्वयं
जघन्यकाल की स्थितिवाला वही पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक
जीव जो कि असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य होता है’ ऐसा यह
औघिक गम रूप ४ चतुर्थगम है, तथा ‘वही जघन्य काल की स्थिति
वाला पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्यकाल
की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य होता है’ ऐसा यह
पाँचवां गम है, तथा वही जघन्य काल की स्थिति वाला पर्याप्त असंज्ञी

उत्पन्न परिष्कार शुभ न डाय छे. अशुभ डोतुं नथी. डेमडे-तेज्या ह्वे-
येनिमां नवाना छे. तेथी ‘तिसु वि गमएसु’ तेज प्रभाणे न्यारे ते पोते
नघन्यकाणनी स्थितिवाणे डाय छे, त्यारे तेने मध्यना त्रणु गमेमां मध्य-
वसान प्रशस्तन डाय छे. अप्रशस्त डोता नथी. भाकीतुं भीणु तमांम कथन
रत्नप्रभा पृथ्वीना प्रकरणमां कळा अनुसार न समजवुं जेधजे. ते त्रणु गम
आ प्रभाणे छे.—पोते नघन्य काणनी स्थितिवाणे जेज अपर्याप्त असंज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिवाणे एव डे जे—असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने
योग्य डाय छे, जे प्रभाणेने आ औघिक गम इय आ योथी गम छे.
तथा तेज नघन्यकाणनी स्थितिवाणे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ययेनि-
वाणे एव डे जे नघन्य काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने
योग्य डाय छे, जे प्रभाणेने आ पांचमे गम छे. तथा जेज नघन्य
काणनी स्थितिवाणे पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिवाणे एव डे
जे उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य डाय
छे, जे प्रभाणेने आ छठी गम छे. आ त्रणे गमे मध्यना त्रणु गम तरीडे

નાશુભાનીતિ ભાવઃ । વિશેષજિઘ્ઘુમિઃ રત્નપ્રમાપ્રકરણમેવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । એતદેવ-
 દર્શયતિ-‘અવસેસં તં ચેવ’ અવશેષમ્-અધ્યવસાનાતિરિક્તં સર્વં તદેવ-રત્ન-
 પ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવ અવગાહનાસમુદ્ઘાતલેશ્યાદૃષ્ટયાદિકં સર્વમપિ તદેવ
 રત્નપ્રમાપ્રકરણપઠિતમેવેતિ ભાવઃ । ‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિ-
 હિંતો ઉવવજ્જંતિ’ યદિ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્ય ઉત્પન્નં તદા-‘કિં
 સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ કિં સંખેય
 વર્ષાયુક્સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્ય આગત્યાસુરકુમારા ઉત્પન્નં અથવા-
 ‘અસંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખે-

પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિક જીવ જો કિ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે
 અસુરકુમારો મેં ઉત્પન્નિ કે યોગ્ય હોતા હૈ ‘એસા યહ છટ્ટા ગમ હૈ । યે
 હી મધ્ય કે ત્રીન ગમ યહાં ગૃહીત દુષ્ટ હૈ, ઇન ત્રીનો ગમો મેં ઉસકે
 અધ્યવસાન પ્રશસ્ત હી હોતે હૈ । વિશેષ જિજ્ઞાસુઓં કો ઇસકે લિયે
 પ્રથમ ઉદ્દેશકુ કે રત્નપ્રમા પ્રકરણ કો દેખના ચાહિયે । ‘અવસેસં તં
 ચેવ’ ઇસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહ સમજાયા ગયા હૈ કિ-અધ્યવસાન કે ઇસ
 પ્રકાર કે કથન કે સિવાય ઓર સબ અવગાહના સમુદ્ઘાત આદિ કા
 કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણ મેં જૈસા કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ ।

‘જહ સન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇસ સૂત્ર-
 પાઠ દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ કિ-હે ભદન્ત ! યદિ અસુર-
 કુમાર સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકો મેં સે-આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
 હૈ તો કયા વે-‘સંખેજ્જવાસાઝય સન્નિ પંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો
 ઉવવ૦, ‘અસંખેજ્જવાસાઝય સન્નિપંચિદિય તિ૦ ઉ૦’ સંખ્યાત વર્ષ

અસુરકુમારના ભવમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય તે પર્યાપ્ત અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય
 અહિયાં ગ્રહણ કરાયા છે. આ ત્રણે ગમોમાં તેઓના અધ્યવસાન પ્રશસ્તજ
 હોય છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ પહેલા ઉદ્દેશાના રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં નોંધ
 લેવું. ‘અવસેસં તં ચેવ’ આ સૂત્રપાઠથી એ સમજાવવામાં આંચું છે કે-
 અધ્યવસાન આખતમાં આ કથન શિવાય બાકીનું અવગાહના, સમુદ્ઘાત,
 વિગેરે તમામ કથન રત્નપ્રમા પ્રકરણમાં જેવી રીતે તે કહેવામાં આવેલ છે,
 તેજ પ્રમાણેનું છે.

‘જહ સન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ આ સૂત્રપાઠ દ્વારા
 ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નુને એવું પૂછ્યું છે, કે-હે ભગવન્ ને અસુર કુમાર સંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે તો શું તેઓ-
 ‘સંખેજ્જવાસાઝયસન્નિપંચિદિયતિરિક્તજોણિહિંતો ઉવવજ્જંતિ’ અસંખેજ્જવાસા-
 રપસન્નિ પંચિદિયતિ. ઉવવજ્જંતિ’ સંખ્યાત વર્ષની આચુધ્યાવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય

यवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति ‘संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते’ तथा—असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण्हितो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि उत्पद्यन्ते संखेयासंखेयोभयस्मादपि स्थानादागत्य असुरकुमारा उत्पद्यन्ते इति भावः । ‘असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण णं भंते !’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! ‘जे भविण असुरकुमारेसु उववज्जत्तए’ यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् ‘से णं भंते’ स खलु भदन्त ! ‘केवइय-

की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं अथवा असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति, असंखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति’ संख्यात वर्ष की आयु वाले तथा असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकों में से आकर वे उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार संख्यात असंख्यात दोनों भी स्थानों से आकर के असुरकुमार में उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘असंखेज्जवासा० णं भंते ! हे भदन्त ! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव ‘जे भविण असुरकुमारेसु उव०’ जो भविक असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है ‘से णं भंते ! केवइयकालट्टिएसु०’ हे भदन्त ! ऐसा

तिर्यग्य येनिकेभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिकेभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे आ प्रश्नना उत्तरभां प्रभु कहे छे के—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउय० जाव उववज्जंति असंखेज्ज वासाउय जाव उववज्जंति’ संख्यात वर्षनी आयुष्य वाणा तथा असंख्यात वर्षनी आयुष्य वाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिकेभांथी आवीने तेज्जे उत्पन्न थाय छे, आ रीते संख्यात अने असंख्यात अन्ने प्रक्षरना स्थानेभांथी आवीने असुरकुमारे उत्पन्न थाय छे; डवे गौतमस्वामी प्रभुने ओपुं पूछे छे के—‘असंखेज्जवासाउय० णं भंते !’ हे भगवन् असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा जे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य येनिकावाणे एव ‘जे भविण असुरकुमारेसु० उव०’ असुर कुमारेभां उत्पन्न थवाने

कालद्विष्टसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषूपद्येत, उत्तरमाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जह्नेणं दसवाससहस्रद्विष्टसु’ जघन्येन दशवर्ष-सहस्रस्थितिकेषूपद्यते इत्यग्रिमेण संबन्धः, तथा-‘उक्कोसेणं त्रिपलिओवमद्विष्टसु उववज्जेज्जा’ उत्कर्षेण त्रिपल्योपमस्थितिकेषूपद्येत त्रिपल्योपमेति कथनम् देव-कुर्वादिमिथुनकतिरश्चोऽधिकृत्य, ते देवकुर्वादिमिथुनकतिरश्चो हि त्रिपल्योपमायु-ष्कत्वेन असंख्यातवर्षायुष्का भवन्ति ते च देवकुर्वादिमिथुनकर्तिर्यश्चः स्वकी-यायुः सदशमेव देवायुर्बध्नन्तीति भावः (१) ‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं पुच्छा’ ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन पृच्छा हे भदन्त ! ते जीवा एकसमयेन

वह जीव कितनेकाल की स्थितिवाले आसुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जह्नेणं दसवास-सहस्रद्विष्टसु, उक्कोसेणं त्रिपलिओवम०’ ऐसा वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले असुरकुमारों में और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है । ‘त्रिपल्यो-पम’ ऐसा जो कथन है वह देवकुरु आदि भोग भूमियों के तिर्यश्चो को लेकर है-क्योंकि वे तीन पल्योपम की आयु वाले होने से असं-ख्यात वर्ष की आयु वाले कहे गये हैं । ये देव कुरु आदि के तिर्यश्च अपनी आयु के बराबर ही देवायुका बन्धकरते हैं किन्तु अपनी आयु से अधिक देवायु का बन्ध नहीं करते हैं (१)

‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं पुच्छा’ अब गौतमस्वामी इस सूत्रपाठ द्वारा प्रभु से ऐसा पूछते हैं-हे भदन्त ! वे असंख्यात वर्ष की

आयु डाय ‘से णं भंते ! केवइयकालद्विष्टसु०’ हे लगवन् ओवे। ते एव डेटला ढाणनी स्थितिवाणा असुर कुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे डे-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जह्नेणं दसवाससहस्रद्विष्ट-सु, उक्कोसेणं त्रिपलिओवम०’ ओवे। ते एव जघन्यथी दस डणर वर्षनी-स्थितिवाणा असुर कुमारेमां अने उत्कृष्टथी त्रिपल्योपमनी स्थितिवाणा असुर कुमारेमां उत्पन्न थाय छे. ‘त्रिपल्योपम’ ओवुं जे कथन कथुं छे, ते देव कुमार विगेरे लोग भूमिथेना तिर्यथेने लधने कहुं छे.-डेभडे-तेआ त्रिपल्योपमनी आयुष्य वाणा डेवाथी असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा कहेत छे. आ देवकुड विगेरेना तिर्यथे पोतानी आयुनी जेभज देवायुने पन्ध करे छे. (१)

‘ते णं भंते जीवा एगसमएणं पुच्छा’ डेवे गौतमस्वामी आ सूत्रपाठथी प्रभुने ओवुं पूछे छे डे-हे लगवन् असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा सङ्गी

कियन्त उत्पद्यन्तेऽसुरकुमारावासे इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि,
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेण एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्येन एको वा दो
 वा त्रयो वा ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कर्षेण संख्याता इत्येवोक्तं
 न तु असंख्याता इति (२) । ‘वयरोसभनारायसंघयणी’ वज्रऋषभनाराचसंहनन
 वान् भवति सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, यतोहि—असं-
 ख्यातवर्षायुषां तदेव संहननं भवतीति (३) । ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ असं-
 ख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां शरीरावगाहना जघन्येन धनुः पृथ-
 क्त्वम्—द्विधनुरारभ्य नत्र धनुःपर्यन्तम् ‘उक्कोसेणं छ गाडयाइं’ उत्कर्षेण षड्गव्यु-

आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्च एक समय में वहां असुरकुमारावास में
 कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं—‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्य से एक अथवा
 दो अथवा तीन और ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कृष्ट
 से संख्यात उत्पन्न होते हैं, असंख्यात वर्ष की आयुवाले तिर्यञ्च असं-
 ख्यात नहीं कहे गये हैं—किन्तु संख्यात ही कहे गये हैं—इसलिये यहाँ
 पर भी संख्यात उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है (२) । इनके वज्रऋष-
 भनाराच संहनन होना है । अर्थात् जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला
 संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव है उसको यही संहनन होता है (३) ।
 ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं’ इनके शरीर की ऊंचाई रूप अवगाहना
 जघन्य से धनुषपृथक्त्व है, दो धनुष से लेकर नौ धनुष तक की अव-

पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एवा ते एवो एक समयमां तां असुरकुमारावासेमां
 केटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु तेणे ने कडे छे के—‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा’ जघन्यथी एक अथवा छे अथवा
 त्रयु अने ‘उक्कोसेणं संखेज्जा उववज्जंति’ उत्कृष्टथी संख्यात उत्पन्न थाय
 छे. असंख्यात वर्षनी आयुष्य वाणा तिर्यञ्चो असंख्यात कडेला नथी.—परंतु
 संख्यात ज कडेला छे—तेही अडियां पणु संख्यात उत्पन्न थाय छे, तेम
 कडेवामां आवेला छे. (२) तेणेने वज्र ऋषभ नाराच संहनन डेय छे.
 अर्थात् असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च येनिवाणा
 एवने एज संहनन डेय छे (३) ‘ओगाहणा जहन्नेणं धणुपुहुत्तं उक्कोसेणं
 छ गाडयाइं’ तेणेना शरीरनी उचाई इय अवगाहना जघन्यथी धनुष पृथ-

ज्ञानि शरीरावगाहना भवतीति (४)। संस्थानद्वारे—‘समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ते देवजीवा इति (५)। लेश्या-
 द्वारे—‘चत्वारि लेस्साओ आदिल्लाओ’ चतस्रो लेश्या आदिमाः (६)। दृष्टिद्वारे—
 ‘णो सम्महिट्ठी’ नो सम्यग्दृष्टयः अपितु ‘मिच्छादिट्ठी’ मिथ्यादृष्टयः, ‘णो सम्म-
 मिच्छादिट्ठी’ नो सम्यग्मिथ्यादृष्टयः असुरकुमारोत्पत्तिमन्तोऽसंख्यातवर्षायुष्क-
 संज्ञिपञ्चेन्द्रितिर्यग्योनिकाः सम्यग्दृष्टयो न भवन्ति न वा मिश्रदृष्टयो भवन्ति
 अपितु मिथ्यादृष्टय एव भवन्तीति भावः (७)। ज्ञानद्वारे—‘णो णाणी’ नो ज्ञानिनः,
 अपितु ‘अण्णाणी’ अज्ञानिनः ‘नियमं दुअण्णाणी’ नियमतो द्वयज्ञानिनः, ‘मइ अण्णाणी
 सुयअन्नाणी य’ मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च (८)। योगद्वारे—जोगो तिविहो वि’

गाहना का नाम धनुष पृथक्त्व है ‘उक्कोसेणं छगाउयाइ’ उत्कृष्ट से
 छः कोस प्रमाण होती है (४) संस्थानद्वार में इनके समचतुरस्र
 संस्थान होता है। (५) लेश्याद्वार में इनके आदि की चार लेश्याएं होती
 हैं। (६) दृष्टिद्वार में ‘णो सम्महिट्ठी’ ये सम्यग्दृष्टि नहीं होते हैं किन्तु—
 ‘मिच्छादिट्ठी’ मिथ्यादृष्टि होते हैं। ‘णो सम्मामिच्छादिट्ठी’ ये सम्यग्-
 मिथ्यादृष्टि भी नहीं होते हैं। अर्थात् असुरकुमार में उत्पन्न होनेवाले
 असंख्यात वर्ष की आयु वाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव सम्य-
 ग्दृष्टि या मिश्र दृष्टि वाले नहीं होते हैं किन्तु वे मिथ्या दृष्टि ही
 होते हैं। ज्ञानद्वार में—‘णो णाणी’ वे ज्ञानी नहीं होते हैं, ‘अण्णाणी’
 अज्ञानी होते हैं ‘नियमा दु अण्णाणी’ ये नियम से दो अज्ञानवाले होते
 हैं जैसे—‘मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी य’ मत्यज्ञानवाले और श्रुताज्ञान
 वाले—योगद्वार में जोगो तिविहो वि’ ये तीनों प्रकार के योग

इत्थं इयं अने उत्कृष्टथी छ ६ गाठि प्रमाणुनी होय छे. ओ धनुषथी लधने
 नव धनुष सुधीनी - अवगाहनानुं नाम धनुःपृथक्त्व छे (४) संस्थान द्वारमां
 तेओने समचतुरस्र संस्थान होय छे. (५) लेश्या द्वारमां तेओने पडेली
 चार लेश्याओ ओटले के कृष्ण, नील, कापोत, तैजस लेश्याओ होय छे. (६)
 दृष्टि द्वारमां ‘णो सम्महिट्ठी’ तेओ सम्यग्दृष्टि होता नथी परंतु ‘मिच्छादिट्ठी’
 मिथ्या दृष्टिवाणा होय छे. ‘णो सम्मामिच्छादिट्ठी’ तेओ सम्यग्मिथ्यादृष्टिवाणा
 पणु होता नथी. अर्थात् असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्ये-
 निक एव सम्यग्दृष्टि अथवा मिश्रदृष्टिवाणा होता नथी. परंतु तेओ मिथ्यादृष्टि-
 वाणा न होय छे. ज्ञानद्वारमां—‘णो णाणी’ तेओ ज्ञानी होता नथी
 ‘अण्णाणी’ अज्ञानी होय छे. ‘नियमं दु अण्णाणी’ तेओ नियमथी ओ अज्ञानवाणा
 होय छे. जेभडे—‘मइअन्नाणी सुयअन्नाणी य’ मतिअज्ञानवाणा अने श्रुत
 अज्ञानवाणा होय छे. योगद्वारमां—‘जोगो तिविहो वि’ तेओ त्रय प्रकारना

योगस्त्रिविधोऽपि—त्रिप्रकारकोऽपि मनोयोगवचोयोगकाययोगा भवन्तीति ।
 (१) । उपयोगद्वारे—‘उवओगो दुविहोवि’ उपयोगो द्विविधोऽपि सकारोपयोगो
 ऽनाकारोपयोगश्च भवतीति (१०) । संज्ञाद्वारे—‘चत्तारि सन्नाओ’ चतस्रः संज्ञाः,
 आहारभयमैथुनपरिग्रहरूपाः (११) । कषायद्वारे—‘चत्तारि कसाया’ चत्वारः
 कषायाः क्रोधमानमायालोभरूपाः (१२) । इन्द्रियद्वारे—‘पंचिदिया’ पञ्चेन्द्रियाणि-
 श्रोत्रचक्षुघ्राणरसनस्पर्शनानि भवन्तीति (१३) । समुद्घातद्वारे—‘तिन्नि समुघाया
 आदिल्ला’ त्रयः वेदना कषायमारणान्तिका आदिमाः समुद्घाता भवन्तीति
 ‘समोहया वि मरंति’ समहता अपि म्रियन्ते (१४) । वेदनाद्वारे—‘वेयणादुविहा वि’

वाले होते हैं—मनोयोग वाले, वचनयोग वाले, और काययोग वाले,
 होते हैं उपयोगद्वार में—‘उवओगो दुविहो वि’ साकार उपयोग और
 अनाकार उपयोग ये दोनों प्रकार के उपयोग इनके होते हैं । संज्ञाद्वार
 में—‘चत्तारि सन्नाओ’ इनके आहार भय, मैथुन और परिग्रह ये चार
 संज्ञाएँ होती हैं । कषाय द्वार में—‘चत्तारि कसाया’ चार कषाय—क्रोध,
 मान, माया और लोभ होते हैं । इन्द्रियद्वार में ‘पंचिदिया’ ये श्रोत्र,
 चक्षु, घ्राण, रसन और स्पर्शन इन पाँचों इन्द्रियों वाले होते हैं ।
 समुद्घातद्वार में—‘तिन्नि समुघाया आदिल्ला’ आदि के वेदना, कषाय
 और मारणान्तिक ये तीन समुद्घात इनके होते हैं । ‘समोहया वि मरंति’
 ये समुद्घात करके भी मरते हैं और समुद्घात बिनाकिये भी मरते हैं ।
 वेदनाद्वार में—‘वेयणा दुविहा वि’ इनके शातारूप और अशातारूप दोनों
 प्रकार की वेदना होती है, वेदद्वार में ‘वेयो दुविहो वि’ इनके स्त्री वेद और

योगवाणा डाय छे भने योगवाणा, वचन योगवाणा, अने काययोगवाणा
 डाय छे. उपयोगद्वारमां ‘उवओगो दुविहो वि’ साकार उपयोग अने अना-
 कार उपयोग आ अने प्रकारने उपयोग तेओने डाय छे. ‘संज्ञाद्वारमां’
 ‘चत्तारि सन्नाओ’ तेओने आहार, भय, मैथुन अने परिग्रह ओ आर
 संज्ञाओ डाय छे ‘कषायद्वारमां’ ‘चत्तारि कसाया’ आर कषाय ओटवे के—क्रोध,
 मान, माया, अने लोभ ओ अर कषायो डाय छे. ‘इन्द्रिय द्वारमां’ ‘पंचिदिया’
 तेओ श्रोत्र-कान, चक्षु-नेत्र, घ्राण-नासिका, रसना, -जुल अने स्पर्श ओ
 पंचे इन्द्रियो वाणा डाय छे. समुद्घाता द्वारमां ‘तिन्नि समुघाया आदिल्ला’
 तेओने पहला ओटवे के—वेदना, कषाय, अने मारणान्तिक ओ त्रय समुद्घा-
 धानो डाय छे. ‘समोहया वि मरंति’ तेओ समुद्घात करीने पणु भरे छे.
 अने समुद्घात कर्या विना पणु भरे छे. ‘वेदना द्वारमां’ ‘वेयणा दुविहा वि.’
 तेओने शातारूप अने अशातारूप अने प्रकारनी वेदना डाय छे. ‘वेदद्वारमां’

वेदना द्विविधा शाताशातरूपा भवतीति 'सायावेयगा असायावेयगा' शातावेदका अशातावेदकाश्च भवन्तीति (१५)। वेदद्वारे-'वेयो दुविहो वि' वेदो द्विविधोऽपि 'इत्थीवेयगा वि पुरिसवेयगा वि' स्त्री वेदका अपि पुरुषवेदका अपि 'णो णपुंसग-वेयगा' नो नपुंसकवेदकाः, असंख्यातवर्षायुषोहि नपुंसकवेदका न भवन्त्ये-वेति (१६)। 'ठिई जहन्नेणं साइरेगा पुव्वकोडी' स्थितिर्जघन्येन सातिरेका-पूर्वकोटिः, तथा-'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' उत्कर्षेण त्रीणि पल्यो-पमानि (१७)। 'अज्झवसाणा पसत्था वि अपसत्था वि' अध्यवसायाः-विचाराः प्रशस्तभावयुक्ता-अप्रशस्ता अप्रशस्तभावनायुक्ता अपि (१८)। 'अणुबंधो जहेव ठिई' अनुबन्धो यथा स्थितिः अनुबन्धः, सातिरेकपूर्वकोटिरूपः, उत्कर्षेण त्रिपल्यो-पमात्मक इति (१९)। 'कायसंवेहो भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' कायसंवेधो भवादेशेन-भवप्रकारेण द्वे भवग्रहणे, एको भवः तिरश्चः, द्वितीयश्चा सुरकुमारस्यैवं भवद्वयमेव, कालादेशेन-कालप्रकारेण कालापेक्षयेत्यर्थः

पुरुष वेद ये दो ही वेद होते हैं। यहां नपुंसक वेद नहीं होता है। क्योंकि असंख्यात वर्ष की आयुवाले जीव नपुंसक वेदवाले नहीं होते हैं। 'ठिई जहन्नेणं साइरेगा पुव्वकोडी' स्थिति जघन्य से कुछ अधिक एक पूर्व कोटि की होती है। तथा-'उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की होती है। 'अज्झवसाणा पसत्था वि अपसत्था वि' अध्यवसाय इनके प्रशस्त भी होते हैं और अप्रशस्त भी होते हैं। 'अणुबंधो जहेव ठिई' स्थिति के जैसा अनुबन्ध सातिरेक पूर्वकोटि रूप होता है, और उत्कृष्ट से वह तीन पल्योपम का होता है 'कायसंवेहो भवादेसेणं दो भवग्गहणाइं' काय संवेध यहां दो भवों को ग्रहण करने रूप होता है-इसमें एक भव तिर्यञ्च का और दूसरा असुरकुमार का

'वेयो दुविहो वि' तेजोने स्त्रीवेद अने पुरुषवेद ओ जेज देह डोय छे. अडियां-नपुंसकवेद डोतो नथी. केमके-असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा एवे नपुंसक वेदवाणा डोता नथी 'ठिई जहन्नेणं साइरेगा पुव्वकोडी' स्थिति जघ-यथी कंठिक वधादे ओक पूर्वकोटिनी डोय छे. तथा उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं' उत्कृ-ष्टथी तेजोनी स्थिति त्रयु पल्योपमनी डोय छे 'अज्झवसाणा पसत्था वि अप-सत्था वि' तेजोने अध्यवसाय प्रशस्त पणु डोय छे अने अप्रशस्त पणु डोय छे. 'अणुबंधो जहेव ठिई' स्थितिना प्रमाणे अनुबंध पणु सातिरेक पूर्वकोटि रूप डोय छे. अने उत्कृष्टथी ते त्रयु पल्योपमनो डोय छे. 'कायसंवेहो भवा-देसेणं दो भवग्गहणाइं' अडियां कायसंवेध भवादेशथी जे लवोने ओटवे के ओक भव तीर्थजोने अने भीजे लव असुरकुमारोने ओ रीते जे लवोने अडिषु

‘जहन्नेणं साहरेगा पुव्वकोडी’ सातिरेका पूर्वं कोटिः, ‘दसहिं वाससहस्सेहि अब्महिया’ दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, तथा-‘उक्कोसेणं छप्पलियोवमाइं’ उत्कृष्टेण पट्पल्योपमानि त्रीणि असंख्यातवर्षायुस्तिर्यग्भवसंबन्धीनि, त्रीणि चासुरकुमार-भवसंबन्धीनि इत्येवं पट्पल्योपमानि भवन्ति न हि देवभवाद्दृष्टव्यः पुनरपि असंख्यातवर्षायुक्तेषु समुत्पद्यते इति । ‘एवइयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं यावत् कुर्यात् एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ असुरकुमारगतौ च गमनागमने कुर्यादिति (२०) इति प्रथमो गमः १ । अथ द्वितीयगममाह-‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव जहन्न-कालद्विइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्या’ स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्ना, एषैव वक्तव्यता यदि सोऽसंख्यातवर्षायुक्कसंज्ञिश्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः

होता है, काल की अपेक्षा वह ‘जहन्नेणं साहरेगा पुव्वकोडी, दसहिं वाससहस्सेहि अब्महिया’ जघन्य से दशहजार वर्ष अधिक तथा और भी कुछ अधिक एक पूर्व कोटि तक एवं ‘उक्कोसेणं छप्पलिओवमाइं’ ‘उत्कृष्ट से छह पल्योपम तक तिर्यग्गतिका और असुरकुमार गति का सेवन करता है तथा ‘एवइयं जाव करेज्जा’ इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है, यहां उत्कृष्ट से जो छह पल्योपम का काल कहा गया है वह असंख्यात वर्ष की आयुवाले तिर्यग् भव के तीन पलों को और असुरकुमार के भव के ३ तीन पलों को छेकर कहा गया है । ऐसा यह प्रथम गम है ।

द्वितीय गम इस प्रकार से है-‘सो चेव’ इत्यादि-‘सो चेव जहन्न-कालद्विइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्या’ यदि वही असंख्यातवर्ष की

कथा ३५ डोय छे. काणनी अपेक्षाये ‘जहन्नेणं साहरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहि अब्महिया’ जघन्यथी दस हजार वर्ष अधिक एक पूर्व कोटी सुधी अने ‘उक्कोसेणं छ पल्लिओवमाइं’ उत्कृष्टथी छ पल्योपम सुधी तिर्यग् गतिनुं अने असुरकुमार गतिनुं सेवन करे छे. ‘एवइयं जाव करेज्जा’ तथा ओटला ज काण सुधी ते ओ गतिमां गमनागमन करे छे. अडिंथा उत्कृष्टथी जे पल्योपमने काण कही छे. ते असंख्यात वर्षनी आयुष्य वाणा तीर्थइ भवना त्रषु पल्योपमने अने असुरकुमारना भवमां त्रषु पल्योपमने लघनि कडेवामां आव्यो छे. ओ प्रभाणे आ पडेदो गम छे.

डवे भीजा गमनुं कथन कथाभां आवे छे.-‘सो चेव’ इत्यादि ‘सो चेव जहन्नकालद्विइएसु उववन्नो एस चेव वत्तव्या’ जे ओ असंख्यात वर्षनी

જઘન્યકાલસ્થિતિકાસુરકુમારગતૌ સમુત્પન્નો ભવેત્તદા એવૈવ-પ્રથમપ્રદર્શિતૈવ વક્તવ્યતા જ્ઞાતવ્યા, તથાહિ-હે ભદન્ત ! અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંહિપૌન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો યોઽસુરકુમારેષૂત્પત્તિયોગ્યો વિદ્યતે સ ક્રિયત્કાલસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારે-ષૂત્પદ્યતે ઇતિ પ્રશ્નઃ । ઉત્તરમાહ-હે ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કૃષ્ટતોઽપિ દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ સમુત્પદ્યતે ઇત્યુત્તરમ્ હે ભદન્ત ! તે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંહિપૌન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકજીવા એકસમયેન ક્રિયન્તોઽસુર-કુમારેષૂત્પદ્યન્તે, હે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટતઃ સંખ્યાતા

આયુવાલા સંજ્ઞી પૌન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્યકાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ તો યહાં પર ભી યહી પ્રથમ પ્રદર્શિત વક્તવ્યતા કહલેની ચાહિયે-જૈસે-જવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-હે ભદન્ત ! અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા સંજ્ઞી પૌન્દ્રિય તિર્યગ્યો-નિક જીવ જો કિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પત્તિ કે યોગ્ય હૈ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તવ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને ઉનસે એસા કહા-હે ગૌતમ ! એસા વહ તિર્યગ્યોનિક જીવ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં તથા ઉત્કૃષ્ટ સે ભી દસ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હે ભદન્ત ! વે અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે સંજ્ઞી પૌન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ એક સમય મેં કિતને વહાં-અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! વે જઘન્ય સે એક, અથવા દો અથવા

આયુષ્યવાણો સંજ્ઞી પૌન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાણો એવ જઘન્ય કાળની સ્થિતિ-વાણા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો તે સંબંધમાં પણ આ પહેલા કહેલા જ કથન કહી લેવું. ભેદ એ. જેમકે-જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્નને એવું પૂછ્યું કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાણો સંજ્ઞી પૌન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાણો એવ કે જે અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાણા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુએ તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે ગૌતમ ! એવો તિર્યગ્ય યોનિવાણો તે એવ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિવાણા અસુર કુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પચોપમની સ્થિતિવાણા અસુર કુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ફરીથી ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે-હે ભગવન્ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાણા સંજ્ઞીપૌન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાણ એવો એક સમયમાં ત્યાં-અસુર કુમારોમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ સુધી અને ઉત્કૃ-

वा समुत्पद्यन्ते । वज्रऋषभनाराचसहननवान् भवति शरीरावगाहना जघन्येन धनुः पृथक्त्वम् उत्कृष्टतः षड्गव्यूतपरिमिता तथा समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिता भवन्ति आद्याश्चतस्रो लेश्याः, नो सम्यग्दृष्टयो न वा मिश्र दृष्टयोऽपितु मिथ्यादृष्टयाः, नो ज्ञानिनस्ते भवन्ति अपितु अज्ञानिनः नियमतो द्वयज्ञानिनः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च, मनोवाक्काययोगवन्तः, साकारानाकारोपयोगवन्तश्च चतस्र आहार भयमैथुनपरिग्रहरूपाः संज्ञा भवन्ति, चत्वारः क्रोधमानमायालोभाख्याः कषाया

तीन तक एवं उत्कृष्ट से संख्यात तक उत्पन्न होते हैं तथा वह संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्षास असंख्यातवर्षायुष्क तिर्यग्धोनिक जीव वज्र ऋषभ नाराच सहननवाला होता है । इसके शरीरकी अवगाहना जघन्य से धनुः पृथक्त्व की और उत्कृष्ट से षट् गव्यूतिपरिमित होती है । सम चतुरस्र इसका संस्थान होता है । आदि की चार लेश्याएँ इसको होती हैं यह सम्यग्दृष्टि और मिथ्यादृष्टि नहीं होना है, किन्तु मिथ्या दृष्टि होता है ये असंख्यात वर्ष की आयुवाले तिर्यग्धोनिक जीव मति-ज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधि ज्ञानवाले नहीं होते हैं किन्तु नियम से मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ऐसे दो अज्ञानवाले होते हैं, मनोयोग वचन-योग और काययोग ऐसे ये तीन योगवाले होते हैं, साकार उपयोग और अनाकार उपयोग इन दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं । आहार, भय, मैथुन, और परिग्रह ये चार संज्ञाएँ-इनको होते हैं । क्रोध मान माया और लोभ ये चार कषायें इनको होती हैं । श्रोत्र, चक्षु, घ्राण

७थी संख्यात सुधी उत्पन्न थाय छे: तथा सज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्षास असं-
ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो तिर्यग्धोनिक जेवो ते एव वज्र ऋषभ नाराच
सहनन वाणो होय छे. तेना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी धनुःपृथक्त्व
अने उत्कृष्टथी छ गाड बेटली होय छे तेनु संस्थान समचतुरस्र
(चारस्र) होय छे तेने पडेली चार लेश्याओ होय छे ते सम्यग्
दृष्टि अने मिश्र दृष्टि होतो नथी. परंतु मिथ्या दृष्टि होय छे. आ असं-
ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो तिर्यग्धोनिक जेवो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अने
अवधि ज्ञानवाणो होतो नथी. परंतु नियमथी मतिअज्ञान, अने श्रुत अज्ञान,
अने अज्ञान वाणो होय छे मनोयोग, वचन योग अने काययोग जे
त्रणे योगवाणो तेओ होय छे. साकार उपयोग अने अनाकार उपयोग आ
अने प्रकारना उपयोगवाणो होय छे. आहार, भय, मैथुन अने परिग्रह आ
चारे संज्ञाओ तेओने होय छे. तेओने क्रोध, मान, माया, अने लोभ जे

મવન્તિ, પશ્ચ શ્રોત્રચક્ષુર્ગ્રાણરસનસ્પર્શનાસ્વાનિ इन्द्रियाणि મવન્તિ, ત્રયો વેદના-
 કપાયમારણાન્તિકા આઘાઃ સમુદ્ઘાતા મવન્તિ સમવદતા અપિ મ્રિયન્તે અમમવ-
 હતા અપિ મ્રિયન્તે, શાતાશાતોભયત્મિકા વેદના મવન્તિ સ્ત્રીપુંવેદો મવન્તઃ ન તુ
 નપુંસકવેદો મવન્તીતિ, સ્થિતિર્જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિ રુક્રુટતસ્ત્રીણિ પલ્યો-
 પમાનિ, અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા અપ્રશસ્તા અપિ મવન્તિ, અનુબન્ધોઽપિ જઘન્યેન
 સાતિરેકપૂર્વકોટિરૂપઃ, ઉત્ક્રુષ્ટતસ્ત્રિપલ્યોપમાત્મકઃ કાયસંવેધથ મત્રાપેક્ષયા
 મવદ્વયગ્રહણાત્મકઃ કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાધિકા સાતિરેકા પૂર્વકોટિઃ,

જિહ્વા, ઓર સ્પર્શન ઘે પાંચ इन्द्रियां इनको होता हैं वेदना समुद्घात,
 કપાયસમુદ્ઘાત, એવં મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત એસે યે ત્રીન સમુદ્ઘાતે
 इनको होती हैं। ये समुद्घात करके भी मरते हैं और समुद्घात नहीं
 કરકે મી મરતે હેં । યે શાતા રૂપ ઓર અશાનારૂપ દોનોં પ્રકાર કી
 वेदनावाले होते हैं। इनको स्त्रीवेद और पुरुष वेद ये दो वेद होते हैं।
 નપુંસકવેદ યહાં હોતા નહીં હૈ, યહાં સ્થિતિ જઘન્ય સે સાતિરેક કુહ
 अधिक पूर्वकोटि रूप होती हैं और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की होती
 હૈ, પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્ત દોનોં પ્રકાર કે इनके अध्यवसाय होते हैं।
 અનુબન્ધ મી યહાં જઘન્ય સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હોના હૈ ઓર
 उत्कृष्ट से तीन पल्योपमात्मक होता है, કાયસંવેધ યહાં મવ કી
 अपेक्षा से भवद्वय ग्रहण करनेरूप होता है और काल की अपेक्षा से
 वह जघन्य से दशहजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि रूप
 ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે દસ હજાર વર્ષ અધિક ત્રીન પલ્યોપમ રૂપ હોતા હૈ ।

આરે કાથો હોય છે શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રણ, લહવા. અને સ્પર્શ આ પચ
 ઇન્દ્રિયો તેમને હોય છે વેદના-સમુદ્ઘત. કપાય સમુદ્ઘત, અને મારણા-
 ન્તિક સમુદ્ઘાત એ રીતે એ ત્રણ સમુદ્ઘાતો તેઓને હોય છે. તેઓ સમુદ્ઘ-
 ઘાત કરીને પણ મરે છે અને સમુદ્ઘક કર્યા વિના પણ મરે છે. તેઓ
 શાતા અને અશાતા એ બન્ને પ્રકારની વેદના વાળા હોય છે. તેઓને સ્ત્રીવેદ
 અને પુરુષવેદ એ બે વેદ હોય છે અહિયાં નપુંસકવેદ હોતો નથી. અહિયાં
 સ્થિતિ જઘન્યથી કંઈ વધારે પૂર્વકોટિની હોય છે અને ઉત્ક્રુષ્ટથી ત્રણ
 પલ્યોપમની હોય છે. તેઓને પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એ બન્ને પ્રકારના
 અધ્યવમાન હોય છે અનુબન્ધ પણ અહિયાં જઘન્યથી સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ
 હોય છે. અને ઉત્ક્રુષ્ટથી ત્રણ પલ્યોપમાત્મક હોય છે કાયસંવેધ અહિં લવની
 અપેક્ષાથી બે લવ ગ્રહણ કરવા રૂપ હોય છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે
 જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ વધારે સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ અને ઉત્ક્રુષ્ટથી દસ
 હજાર વર્ષ અધિક ત્રણ પલ્યોપમ રૂપ હોય છે. અર્થાત્ એટલા કાળ સુધી તે

उत्कृष्टतः दशवर्षपक्षसाधिकत्रिण्योपमात्मिका, एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतिम् असुरकुमारगतिं च सेवेत एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतीं असुरकुमारगतीं च गमनागमने कुर्यात् । इत्येवं प्रथमगमवत् इहापि सर्वो विचारः करणीयः, 'नवरं असुरकुमारद्विं संवेहं च जाणेज्जा' नवरम्-केवलम् असुरकुमारस्य स्थितिं कायसंवेधं च जानीयात्-तदेतत् इति द्वितीयो गमः २ । अथ तृतीयगमं प्रस्तुवन् आह-'सो चेव उक्कोसकाल' इत्यादि, 'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उवन्नो' स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवो यदि उत्कृष्टकालस्थितिकासुरकुमारेषु उत्पन्नो भवेत् तदा-'जहन्नेणं तिपल्लिभोवमद्विइएसु उक्कोसेण वि

अर्थात् इतने ६ 'ल तक वह असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव । यश्च गति का और असुरकुमार गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । इस प्रकार से प्रथम गम के जसे यहां पर भी सब विचार करणीय है, पर यहां पर असुरकुमार की स्थिति और संवेध कहना चाहिये । इस प्रकार से यह द्वितीय गम है ।

अब तृतीयगम प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उवन्नो' इसमें प्रभु से गौतम ने ऐसा पूजा है-हे भदन्त ! वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-हे गौतम ! 'जहन्नेणं तिपल्लिभोवमद्विइएसु उक्कोसेणं वि तिपल्लिभोवमद्विइएसु

असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे। संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणे एव तिर्यग्य गतिनुं अने असुरकुमार गतिनुं सेवन करेछे, अने अटला ७ काण सुधी ते तेमां गमनागमन करेछे, आ रीते पडेला गम प्रभाणे अडियां पण तमाभ विचार करवाने छे अने अडियां असुरकुमारनी स्थिति अने संवेध कडेवा नेछे अने आ रीते आ भीने गम कही छे.

डेवे त्रीने गम प्रकट करवा भांटे सूत्रकार कडे छे के-'सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उवन्नो' आमां गौतम स्वाभीने प्रभुने अेवुं पूछथुं छे के-डे लगवन् असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे। संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणे अेवे ते एव ने उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा असुर कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य डेत्ये तो ते कटला काणनी स्थिति वाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वाभीने कडे छे के-डे गौतम ! 'जहन्नेणं ति पल्लिभोवमद्विइएसु उवन्नज्जेज्जा' ते ७धन्यथी तण पत्थोपमनी

તિપલ્લિઓવમ્'દ્વિઃસુ ઉવ્વજ્જેજ્ઞા' જય યેન ત્રિપલ્લયોપમસ્થિતિકેષુ ઉત્કર્ષેણાપિ ત્રિપલ્લયોપમસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ ઉત્પદ્યત 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એવં વત્તવ્વયાતા યદિ સંજ્ઞિતિર્યગ્ગોનિક ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાસુરકુમારેપૂત્પદ્યતે તદા જઘન્યોત્કૃષ્ટા-ભ્યાં ત્રિપલ્લયોપમસ્થિતિકાસુરકુમારેપૂત્પત્તિં લભતે ઇત્યાદિકા સર્વાઽપિ પૂર્વોદાહતા વત્તવ્વયતૈવ વત્તવ્વયા । નવમ્-કેવલ પૂર્વગમાપેક્ષયા વૈલક્ષણ્યમેતત્ યત્ 'ઠિઈં સે જહન્નેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' સ્થિતિ રતસ્ય જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્લયોપમાનિ 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' ઉત્કર્ષેણાઽપિ ત્રીણિ પલ્લયોપમાનિ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ત્રીણિ પલ્લયોપમાનિ સ્થિતિ ભવતિ । પ્રથમગમે જઘન્યેન સ્થિતિઃ સાતિરેકા પૂર્વકોટિ પ્રમાણા, ઉત્કૃષ્ટત્રિપલ્લયોપમાત્મિકા ઇહ તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટભગામુમાભ્યામપિ ત્રિપલ્લયોપમાત્મિકા કથિતેતિ મત્તયેવ દ્વયોર્વૈલક્ષણ્યમ્ । 'એવં અણુવંધો વિ' એવમ્-

ઉવ્વજ્જેજ્ઞા' વહ જયન્ય સે તીન પલ્લયોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી તીન પલ્લયોપમ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' એસી યહ સવ પૂર્વોક્તવત્તવ્વયાતા યહાં કહલેની ચાહિયે, પરન્તુ પૂર્વ ગમ કી અપેક્ષા જો હસ ગમ મેં અન્તર હૈ વહ સ્થિતિ ઓર અનુબન્ધાદિ કો લેકર હૈ-સો હી વાત-'ઠિઈં સે જહન્નેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' 'ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' હસ સૂત્રપાઠ દ્વારા યહાં પ્રકટ કી ગયી હૈ । યહાં જયન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે દોનોં પ્રકાર સે સ્થિતિ તીન પલ્લયોપમ કી કહી ગયી હૈ-તચ કિ પ્રથમ ગમ મેં જઘન્ય સે સ્થિતિ કુછ અધિક પૂર્વકોટિ રૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે તીન પલ્લયોપમ રૂપ કહી ગયી હૈ, 'એવં અણુવંધો વિ' હસી પ્રકાર સે અનુબન્ધ મી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે તીન પલ્લયોપમ રૂપ યહાં કહા ગયા હૈ, તથા કાયસંવેધ

સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ ત્રણ પલ્લયોપમની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. 'એસ ચેવ વત્તવ્વયા' આ પ્રમાણેનુ આ તમામ પહેલા કહેલ કથન અહીંયાં કહેવું જોઈએ. પરંતુ પહેલા ગમ કરતાં આ ગમમાં જે અંતર-લેહ છે. તે સ્થિતિ અને અનુબંધને લઈને છે, એજ વાત 'ઠિઈં સે જહન્નેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા અહિયાં પ્રગટ કરેલ છે અહિયાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બંને પ્રકારથી સ્થિતિ ત્રણ પલ્લયોપમની કહી છે,-ન્યારે પહેલા ગમમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક વધારે પૂર્વકોટિ રૂપ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લયોપમ રૂપ કહેલ છે 'એવં અણુવંધો વિ' એજ રીતે અનુબંધ પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ પલ્લયોપમ રૂપ કહેલ છે. તથા કાયસંવેધ ભવની અપેક્ષાએ જે ભવ

स्थितिवदेव जघ योत्कृष्टाभ्यां त्रिपल्योपमात्मकोऽनुबन्धो भवति काय-
संवेधः तु मवादेशेन भवद्वयग्रहणरूपः पूर्ववदेव कालापेक्षया कायसंवेधे वैलक्षण्यं
प्रथमगमतृतीयगमयोस्तदेव दर्शयति 'कालादेशेण जहन्नेणं छप्पलिओवमाइ' काला-
देशे जघन्येन पट्टाल्योपमानि 'उक्कोसेण वि छप्पलिओवमाइ' उत्कर्षेणाऽपि पट्ट-
पल्योपमानि, कायसंवेधः कालादेशेन जघन्योत्कृष्टाभ्यां पट्टपल्योपमात्मको भवति
पूर्वमकरणे तु कायसंवेधः कालादेशेन जघन्येन दशवर्षमहस्राधिकसातिरेकपूर्वकोटि-
रूपः कथित इति भवत्युभयगमयोर्वैलक्षण्यमिति 'एवइयं०' एतावत्कालपर्यन्तं तिर्य-
गतिमसुरकुमारगतिं च सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यगतीं असुरकुमारगतीं च
गमनागमने कुर्यादिति। 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-स्थित्यनुबन्धकायसंवेधातिरिक्तं
सर्वं पूर्ववदेव प्रथमगमवदेव ज्ञातव्यम्। इति तृतीयो गमः ३। अथ चतुर्थगममाह-
सो चेव अप्पणा' इत्यादि, 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिओ जाओ' स एव आत्मना
जघन्यकालस्थितिको जातः, सोऽसंख्यातवर्षायुः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यगोनि को जीवः

भवकी अपेक्षा भवद्वयग्रहण रूप है और काल की अपेक्षा वह जघन्य
से ६ पल्योपम रूप और उत्कृष्ट से भी ६ पल्योपम रूप है, पूर्वगम में
तो कायसंवेध काल की अपेक्षा जघन्य से दश हजार वर्ष अधिक
सातिरेक पूर्वकोटि रूप कहा गया है, इस प्रकार वह जीव इतने काल
तक तिर्यगगति और असुरकुमारगति का सेवन करता है और इतने
ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता है। 'सेसं तं चेव' इस प्रकार
स्थिति अनुबन्ध और कायसंवेध के अतिरिक्त और सब कथन प्रथम
गम जैसे ही जानना चाहिये। ऐसा यह तृतीय गम है।

चतुर्थगम इस प्रकार से है—'सो चेव अप्पणा जहन्नकालट्टिओ
जाओ' यदि वह असंख्यात वर्ष की आयु वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यगो

अहं ३५ छे. अने काणनी अपेक्षाथी ते जघन्यथी ६ छ पल्योपम ३५ अने
उत्कृष्टथी ५ छ ६ छ पल्योपम ३५ छे. पडेला ना गममा कायसंवेध काणनी
अपेक्षाओ जघन्यथी सातिरेक १० हस हजार वर्ष अधिक पूर्वकोटि ३५ कडेल
छे. आ रीते ते एव आटला काण सुधी तिर्यगगति अने असुरकुमार
गतिनु सेवन करे छे. अने ओटला ७ काण सुधी ते तेमां गमनागमन करे
छे 'सेसं तं चेव' आ रीते स्थिति अनुबन्ध अने कायसंवेध शिवायतुं
आकीतुं तमाम कथन पडेला गममां कक्षा प्रमाणे ७ समजतुं आ प्रमाणे
आ तीजे गम छे.

हुवे योथा गमतुं कथन करवामां आवे छे—सो चेव अप्पणा जहन्नका-
लट्टिओ जाओ' जे ते असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग

સ્વયં જઘન્યસ્થિતિમાન્ ભવેત્ અથ ચ ઉત્પદ્યતે અસુરકુમારેષુ તદા 'જહન્નણં દસત્રાસ-
સહસ્રસદ્વિદ્દુષ્ટુ' જઘન્યેન દશવર્ષમહસ્રસ્થિતિકેષુ અસુરકુમારેષુ તથા 'ઉક્રોસેણં સાતિ-
રેગપુન્વકોટી આઉણ્ણુ ઉવવ્જ્જેજ્જા' ઉત્કર્ષેણ સાતિરેકપૂર્વકોટયાયુષ્કેષુ અસુર-
કુમારેષૂંપ્પદ્યતે યો જઘન્યકાલસ્થિતિકઃ સાતિરેકપૂર્વકોટયાયુઃ સ ચ પક્ષિ-
મમૃતિકઃ પ્રક્રાન્નઃ, 'ઉક્રકોસેણં સાતિરેકપુન્વકોટી આઉણ્ણુ' ઉત્કર્ષેણ
અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ણાનાં પક્ષ્યાદીનાં સાતિરેકપૂર્વકોટિરાયુઃ તે ચ,
સ્વાયુઃમદ્દશં દેવાયુઃ કુર્વન્તિ ન તુ તત્તોધિકઽમિતિ કૃત્વા સાતિરે-
કેત્યાદિકથિતમિતિ ભાવઃ! 'તે ણં મતે! જીવા' તે સ્વલુ મદન્ત! જીવાઃ
इत्यादिप्रश्नोत्तररूपम् 'अवसेसं तं चेव जाव भवादेसो त्ति' अवशेषं तदेव यावत्
भवादेश इति-भवादेशपर्यन्तमिति, तथाहि-एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते इत्यस्य

નિક જીવ જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ કો લેકર ઉત્પન્ન હુમા હો ઓર
અસુર કુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હો તો વહ જઘન્ય સે દશ હજાર
વર્ષ કી સ્થિતિવાલે અસુર કુમારોં મેં તથા ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ
આયુવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જો જઘન્ય કાલ કી સ્થિતિ
વાલા હૈ ઓર સાતિરેક પૂર્વકોટિ આયુવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા
હૈ એસા વહ તિર્યગ્જીવ પક્ષી આદિ રૂપ સે યહાં પ્રક્રાન્ત હુઆ હૈ, કયો
કિ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલે પક્ષી આદિકોંકી આયુ સાતિરેક
પૂર્વકોટિ રૂપ હોતી હૈ, ઓર વે અપની આયુ કે ચરાષર હી દેવાયુકા
બન્ધકરતે હૈં ઉસસે અધિક દેવાયુકા બંધ નહી કરતે હૈં હસલિયે યહાં
'સાતિરેગ' इत्यादि कहा है, अत्र गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'ते णं
भते! जीवा अवसेसं तं चेव जाव भवादेसो त्ति' हे भदन्त! ऐसे वे जीव
एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे

યોનિવાણો છવ જઘન્યકાળની સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો હોય અને અસુરકુમારોમાં
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય તો તે જઘન્ય ૧૦ હસ હજારવર્ષની સ્થિતિવાળા
અસુરકુમારોમાં તથા ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક-પૂર્વકોટિ આયુષ્યવાળા અસુરકુમા-
રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે જઘન્ય કાળની સ્થિતિવાળો છે અને સાતિરેક
પૂર્વકોટિ આયુષ્યવાળા અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એવો તે તિર્યંચ
છવ પક્ષી વિગેરેના રૂપથી ત્યાં ઠહેલામાં આવેલ છે, કેમકે અસંખ્ય ત વર્ષની
આયુષ્યવાળા પક્ષી વિગેરેનું આયુષ્ય સાતિરેક પૂર્વકોટીનું હોય છે. અને
તેઓ યોતાના આયુષ્યની બરાબર જ દેવાયુને બંધ કરે છે.

હયે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'તે ણં મતે! જીવા અવસેસં તં
ચેવ જાવ ભવાદેસો ત્તિ' હે ભગવન્ એવા તે છવો એક સમયમાં કેટલા ઉત્પન્ન

प्रश्नस्य जघन्येन-एको वा द्वौ वा त्रयो वा जायन्ते उत्कृष्टतः संख्याता उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् इत आरभ्य भावादेशपर्यन्तं सर्वमपि संहननाद्यगाहना संस्थानलेश्यादृष्टिज्ञानाज्ञानयोगोपयोगसंज्ञाकषायेन्द्रियसमुद्घातवेदनावेदादिकं प्रथमगमवदेव अत्रापि बोद्धव्यम् । पूर्वगमापेक्षया यद्यदंशे वैलक्षण्यं तद्वर्शयितुमाह-‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं ओगाहणा जघन्नेण धणुपुहुत्तं उक्कोसेण सातिरेगं धणुसहस्रं’ नवरम् अवगाहना जघन्येन धनुः पृथक्त्वम् उत्कृष्टतः सातिरेकं धनुःसहस्रम् शरीरावगाहनांशे वैलक्षण्यम्-प्रथमगमे शरीरावगाहना जघन्येन धनुःपृथक्त्वरूपा उत्कृष्टत षड्गव्यूनरूपेति, उत्कृष्टतः सातिरेकधनुःसहस्रमिति यत् कथनं तत् सप्तमकुञ्ज-

गौतम ? जघन्य से वे एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं, ऐसा यह सब संहनन, अवगाहना, संस्थान, लेश्या, दृष्टि ज्ञानाज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा कषाय इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद आदि विषयक कथन प्रथम गम के जैसे ही यहां पर भी जानना चाहिये, इस कथन में प्रथम गम की अपेक्षा जिस अंश को लेकर भिन्नता है उसे सूत्रकार ‘नवरं ओगाहणा जघन्नेण धणुपुहुत्तं’ उक्कोसेण सातिरेगं धणुसहस्रं’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करते हैं-यहां अवगाहना जघन्य से धनुषपृथक्त्वरूपा है और उत्कृष्ट से कुछ अधिक एक हजार धनुषरूप है, प्रथम गम में शरीरावगाहना जघन्य से धनुषपृथक्त्वरूप और षड्गव्यूनरूप प्रकट की गयी है, परन्तु यहां जघन्य से धनुष पृथक्त्वरूप और उत्कृष्ट से कुछ अधिक एक हजार धनुषरूप वह प्रकट की गयी है, सो ऐसा यह कथन सप्तम कुञ्ज-

थाय छे ? आ प्रश्नता उत्तरमां प्रबु कडे छे के-डे गौतम ! जघन्यधी तेज्यो अेक अथवा जे अथवा त्रयु उत्पन्न थाय छे अने उत्कृष्टधी संख्यात उत्पन्न थाय छे अेज प्रमाणे संहनन, अवगाहना; संस्थान, लेश्या, दृष्टि; ज्ञान अज्ञान, योग, उपयोग, संज्ञा; कषाय, इन्द्रिय, समुद्घात, वेदना, वेद, विगेरे तमाम विषय संभंधी कथन पडेला गममां दृष्ट्या प्रमाणे ज अडियां पणु समज्जुं. आ कथनमां पडेला गम करतां जे अंशमां बुझापणुं छे ते सूत्रकार ‘नवरं ओगाहणा जघन्नेण धणुपुहुत्तं’ उक्कोसेण सातिरेगं धणुसहस्रं’ आ सूत्रपाठ द्वारा प्रकट करे छे-अडियां अवगाहना जघन्यधी धनुः पृथक्त्वनी छे अने उत्कृष्टधी कंधक वधारे अेक हजार धनुष रूप छे, पडेला गममां शरीरनी अवगाहना जघन्यधी धनुष पृथक्त्व रूप अने षड्गव्यूनरूप (आर गाड) रूप प्रकट करेला छे परंतु अडिया जघन्यधी धनुष पृथक्त्व रूप अने उत्कृष्टधी कंधक वधारे अेक हजार धनुष रूप प्रकट करेला छे. आ

કરમાકાલભાવિનો હસ્ત્યાદીનપેક્ષેતિ સંભાવયામિ. તથાદિ-૩હાસહ્યાતવર્ષા-
યુષ્કો જઘન્યસ્થિતિકઃ પ્રક્રાન્તઃ સ ચ સાતિરેકપૂર્વકોટચાયુર્ભવતિ ઇત્યમેવાગમે
વ્યવહરત્વાત્ એનાદશશ્ચ હસ્ત્યાદિઃ સસમકુલકરપ્રાકકાલે લભ્યતે તથા સપ્તમકુલ-
કરસ્ય પશ્ચન્નિશત્યધિકાનિ પશ્ચ ધનુઃશતાનિ ઉચ્ચૈસ્ત્વમ્ તત્પ્રાકાલભાવિનાં ચ
તાનિ સમધિકૃતરાણિ ઇતિ તત્કાલીનહસ્ત્યાદય એતદ્દ્વિગુણિતોચ્છ્રાયાઃ, અતઃ
સપ્તમકુલકરપ્રાકકાલભાવિનામ્ અસંખ્યાતવર્ષાયુષાં હસ્ત્યાદીનાં સાતિરેકધનુઃ-
સહસ્રમવગાહનાપ્રમાણં લભ્યતે ઇતિ । 'ઠિઈ જહન્નેણં સાતિરેગા પુવ્વકોટી'

કરકે પહિલે હુએ હસ્તી આદિ તિર્યગ્જીવોં કી અપેક્ષા લેકર ક્રિયા ગયા
હૈ, એવી મેં સમ્ભાવના કરતા હૂં ક્યોંકિ યહાં અસંખ્યાન વર્ષ કી આયુ
વાલે સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્જીવ કા પ્રકરણ ચલરહા હૈ, સો યહ કુહ
અધિક પૂર્વકોટી કી આયુવાલા હોતા હૈ-એમા શાસ્ત્ર મેં પ્રકટ ક્રિયા
ગયા હૈ સો એમા વહ તિર્યગ્જીવ હસ્તી આદિરુપ સસમ કુલ કરકે પ્રાક
કાલ ભાવી હોતા હૈ-તથા-જઘ સસમ કુલકર કી શરીરાવગાહના
૫૨૫ ધનુષ કી થી તો હનકે પહિલે કે જીવોં કી અવગાહના હસ અવ.
ગાહના સે થી અધિકતર હોગી, હસીલિયે યહ બાત માનની ચાહિયે
કિ યહાં જો શરીર કી અવગાહના કુહ અધિક એક હજાર ધનુષ કી
પ્રકટ કી ગયી હૈ વહ સસમ કુલકર કી અવગાહના સે દ્વિગુણી પ્રકટ
કી ગયી હૈ, ઓર યહ સસમ-કુલકરકે પહિલે કે હસ્તી આદિ તિર્યગ્
જીવોં કી જો કિ અસંખ્યાન વર્ષ કી આયુવાલે હોતે હૂં હોતી હૈ એમા

રીતનું આ કથન સાતમા કુલકરની પહેલા થયેલા હાથી વિગેરે તિર્યંચ જીવોની
અપેક્ષાથી કહેવામાં આવેલ છે. તેમ સંભાવના કરવામાં આવે છે. કેમકે-
અહિયાં અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોનું
પ્રકરણ આંધે છે, તો આ સંજી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવો કંઈક વધારે પૂર્વ-
કોટીની આયુષ્યવાળા હોય છે. તેમ શાસ્ત્રમાં બંધ વેલો છે. તે આવા તે તિર્યંચ
જીવ હાથી વિગેરે ૩૫ સાતમા કુલકરના પહેલાના કાળમાં થયેલા હોય છે.
તથા બ્યારે સાતમા કુલકરના શરીરની અવગાહના ૫૨૫ પાચસો પચીસ ધનુ-
ષની હતી તો તેઓના પહેલાના જીવોની અવગાહના આ અવગાહનાથી પણ
અધિકતર હશે તેવી એ વાત માનવી જોઈએ કે-અહિયા શરીરની અવગા-
હના જે કંઈક વધારે એક હજાર ધનુષની પ્રગટ કરેલ છે. તે સાતમા કુલકરની
અવગાહના કરતાં બમણી કહેલ છે અને તે સાતમા કુલકરની પહેલાના હાથી
વિગેરે તિર્યંચ જીવો-કે જેઓ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા હોય છે.

स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, 'उक्कोसेण वि सातिरेगा पुव्वकोडी' उत्कर्षेणाऽपि सातिरेका पूर्वकोटिरेव प्रथमगमे जघन्या स्थितिरेतादृशी एव कथिता, उत्कृष्टा तु त्रिपल्योपमात्मिका, इह तु जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेका पूर्वकोटिरेवेति, भवत्येव वैलक्षण्यमिति । 'एवं अणुबंधो वि' एवमनुबन्धोऽपि एवमेव-स्थितिवदेव अनुबन्धोऽपि जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेकपूर्वकोटिममाणएवेति । कायसंबंधो भवादेशेन प्रथमगमवदेव भवद्वयग्रहणात्मकः, 'कालादेशेन-कालापेक्षया काय-संबंधः 'जहन्नेणं साइरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं अब्भहिया' जघन्येन सातिरेकापूर्वकोटिः, दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका, 'उक्कोसेणं सातिरेगाओ दो पुव्वकोडीओ' उत्कर्षेण सातिरेके द्वे पूर्वकोटयो, 'एवइयं०' एता-

मानने में आता है । 'ठिई जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी' स्थिति यहाँ जघन्य से भी कुछ अधिक एक पूर्वकोटि रूप है और उत्कृष्ट से भी कुछ अधिक एक पूर्वकोटिरूप है । प्रथम गम में भी जघन्य स्थिति ऐसी ही कही गई है पर वहाँ उत्कृष्ट स्थिति तीन पल्योपम की कही गयी है । 'एवं अणुबंधो वि' स्थिति रूप होने से अनुबन्ध भी जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक पूर्वकोटि रूप ही है । कायसंबंध भव की अपेक्षा प्रथम गम के जैसे दो भवग्रहरूप है एवं काल की अपेक्षा वह जघन्य से दश हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि रूप है, इस प्रकार इतने काल तक वह तिर्यग्गति एवं असुरकुमारगति का सेवन करता है और इतने ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह चौथा गम है ।

तेमनी होय छे. तेम मानवामां आवे छे 'ठिई जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी' अहियां स्थिति जघन्यथी पणु कंछक वधारे ओक पूर्वकोटि रूप छे. पडेला गममां पणु जघन्य स्थिति ओज प्रभाणु कही छे. 'एवं अणुबंधो वि' स्थिति रूप होवाथी अनुबंध पणु जघन्य अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटि रूप छे. कायसंबंध भवनी अपेक्षाओ पडेला गम प्रभाणु ओ भव अहणु रूप छे. अने काणनी अपेक्षाओ ते जघन्यथी दस हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि रूप न छे. आ रीते आटला काण सुधी ते तिर्यग्गति अने असुरकुमार गतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला न काण सुधी ते तेमां गमनागमन आवल करे छे, आ प्रभाणु आ चौथा गम कही छे.

वन्तम्—एतावत्कालपर्यन्तम्, तिर्यग्गतिम् असुरकुमारगतिं च सेवेत एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ असुरकुमारगतौ च गमनात्मने कुर्यादिति चतुर्थो गमः ४, अथ पञ्चमं गमं दर्शयन्नाह—‘सो चेव जहन्नकालद्विहएसु उववज्जेज्जा०’ स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उत्पद्येत, सोऽसंख्यातवर्षायुष्मः संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः जघन्यकालस्थितिकासुरकुमारेषूपत्यद्येत, तदा—‘एत चेव वक्तव्यया’ एषैव वक्तव्यता प्रथमगमवदेव वक्तव्यता वक्तव्येति हे भदन्त ! सोऽसंख्यातवर्षायुष्मसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको यः जघन्यकालस्थितिकासुरकुमारेषूपत्तियोग्यो विद्यते स कियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेषूपत्यद्यते इति प्रश्नः हे गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु असुरकुमारेषु तथोत्कृष्टोऽपि दशवर्षसहस्रायुष्केषु असुरकुमारेषूप-

पांचवां गम इत्य प्रकार से है—‘सो चेव जहन्न कालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव यदि जघन्य काल की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो यहां पर भी प्रथम गम के जैसी ही वक्तव्यता कहनी चाहिये, अर्थात्—जब गौतम ने प्रश्न से ऐसा प्रश्न किया कि—हे भदन्त ! यदि वह असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जघन्य कालकी स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्न गौतम से कहते हैं—हे गौतम ! ऐसा वह जीव जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले असुरकुमारों में तथा उत्कृष्ट से भी दस हजार वर्ष की स्थिति

इवे पांचमो गम कहेवाभां आवे छे—‘सो चेव जहणकालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिक जेवो ते एव जे जघन्य काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थवाने योग्य होय तो त्यां पणु पडेदा गमभां कहेयां प्रमाणेणु—‘कथन कहेणु’ जेधये. अर्थात् गौतमस्वामीजे न्याये प्रबुने जेवुं पूछयुं छे के—हे भगवन् जे ते असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिवाणो एव जघन्य काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो ते केटदा काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रबु गौतमस्वामीने कहे छे के—हे गौतम ! जेवो ते एव जघन्यथी दस हजार वर्षनी स्थितिवाणा असुर कुमारोभां तथा उत्कृष्टथी पणु दस हजार वर्षनी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थाय छे. हे भगवन् ते जेवो जेके

घते ?। हे भदन्त ! ते जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ? हे गौतम ! जघन्येन
 एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याताः असुरकुमारेषु समुत्पद्यन्ते २। एवं
 ते जीवाः वज्रऋषभनाराचसंहननवन्तो भवन्ति ३। शरीरावगाहना जघन्येन
 धनुःपृथक्त्वम् उत्कृष्टतः सातिरेकसहस्रश्रुःप्रमाणा ४। संस्थानं समचतुरस्रम् ५।
 चतस्रो लेश्या भवन्ति ६। नो सम्यग्दृष्टयो न वा मिश्रदृष्टयोऽपि तु मिथ्यादृष्टयः ७।
 नो ज्ञानिनोऽज्ञानिनो नियमाद् द्वयज्ञानिन ८। मनोवाकाययोगिनः ९। एवमु-
 पयोगो द्विविधोऽपि साकारोपयोगिनोऽनाकारोपयोगिनश्च १०। चतस्रः संज्ञाः,

वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है। हे भदन्त ऐसे वे जीव एक
 समय में वहाँ कितने उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम !
 जघन्य से वहाँ असुरकुमारों में एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते
 हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं। इसी प्रकार से संहनन
 द्वार में वे वज्रऋषभसंहननवाले होते हैं ३ अवगाहनाद्वार में इनकी
 अवगाहना जघन्य से धनुःपृथक्त्वरूप होती है और उत्कृष्ट से सा-
 तिरेक एक हजार धनुष प्रमाण होती है ४। संस्थान द्वार में इनका
 समचतुरस्र संस्थान होता है ५। लेश्याद्वार में चार लेश्याएँ होती हैं ६।
 ये दृष्टि द्वार में सम्यग्दृष्टि और मिश्र दृष्टि वाले नहीं होते हैं किन्तु
 मिथ्या दृष्टि होते हैं ७। ज्ञान द्वार में ये ज्ञानी नहीं होते हैं किन्तु
 नियम से अज्ञानी होते हैं मत्तज्ञान वाले और श्रुतज्ञान वाले
 होते हैं ८। योगद्वार में ये मनोयोग वाले वचनयोग वाले
 और काययोग वाले होते हैं ९। उपयोग द्वार में ये दोनों प्रकार

समयमां त्यां डेटला उत्पन्न थायं छे ? जे प्रश्नो उत्तरमां प्रभु कडे छे डे-
 डे गौतम जघन्यथी त्यां असुर कुमारेमां जेक अथवा जे अथवा त्रभु उत्पन्न
 थायं छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात उत्पन्न थायं छे. जेज रीते संहनन द्वारमां
 —तेजो वज्रऋषभनाराचसंहननवाणा डोयं छे ३ अवगाहना द्वारमां
 तेमनी अवगाहना जघन्यथी धनुः पृथक्त्व रूप डोयं अने उत्कृष्टथी सातिरेक
 जेक डनर धनुष प्रमाण डोयं छे. ४ संस्थान द्वारमां तेजोतु संस्थान सम-
 चतुरस्र डोयं छे. लेश्याद्वारमां चार लेश्याजो डोयं छे. तेजो- दृष्टिद्वारमां—
 सम्यग्दृष्टि के मिश्रदृष्टिवणा डोता नथी पणु मिथ्यादृष्टिवाणा न डोयं
 छे. ज्ञान द्वारमां तेजो ज्ञानी डोता नथी परंतु नियमथी अज्ञानी डोयं छे.
 तेजोने भति अज्ञान अने श्रुत अज्ञान जे जे अज्ञानो डोयं छे. योगद्वारमां
 —तेजो मनोयोग, वचन योग अने काययोग वाणा डोयं छे. उपयोग द्वारमां

આહારભયમૈથુનપરિગ્રહરૂપા ભવન્તિ ૧૧, ચત્વારઃ કષાયાઃ ૧૨ । પञ્ચેન્દ્રિયાણિ ૧૩, ત્રયો વેદનાકષાયમારણાન્તિકા આઘાઃ સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ ૧૪, एवं જ્ઞાતાજ્ઞાતો-ભયાત્મિકા વેદના ભવતિ ૧૫, સ્ત્રીપુંવેદો ભવતિ નો નપુંસકવેદો ભવતિ ૧૬ । અધ્ય-વસાયઃ પ્રશસ્તા અપ્રશસ્તાશ્ચ ૧૮ । અનુબન્ધઃ સ્થિતિવદેવ ૧૯ । 'નવરં અસુરકુમાર-ઠિઠ્ઠં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' નવરં સપ્તદશં દ્વારં સ્થિતિઃ તાં ચાસુરકુમારસ્થિતિં વિશતિતમં દ્વારં કાયસંવેધઃ, તે કાયસંવેધં ચ જાનીયાદિતિ પञ્ચમો ગમઃ ૫ ।

કે-ઉપયોગવાલે હોતે હૈં-સાકાર ઉપયોગ વાલે મી હોતે હૈં ઓર અના-કાર ઉપયોગવાલે મી હોતે હૈં ૧૦ । સંજ્ઞાદ્વાર મેં યે-આહાર ભય મૈથુન ઓર પરિગ્રહ ઇન ચાર સંજ્ઞાઓ વાલે હોતે હૈં ૧૧ । કષાયદ્વાર મેં યે ચારો કષાયો વાલે હોતે હૈં ૧૨ । ઇન્દ્રિય દ્વાર મેં યે પાંચો ઇન્દ્રિયો વાલે હોતે હૈં ૧૩ સમુદ્ઘાતદ્વાર મેં યે આદિ કે વેદના કષાય ઓર મારણાન્તિક ઇન સમુદ્ઘાત વાલે હોતે હૈં ૧૪ । વેદના દ્વાર મેં ઇનકે જ્ઞાતારૂપ ઓર અજ્ઞાતારૂપ દોનો પ્રકાર કી વેદના હોતી હૈ ૧૫ । વેદદ્વાર મેં ઇનકે સ્ત્રી વેદ ઓર પુરુષ વેદ યે દો વેદ હોતે હૈં, નપુંસક વેદ નહીં હોતા હૈ ૧૬ । અધ્યવસાય દ્વાર મેં પ્રશસ્ત અધ્યવસાય ઓર અપ્રશસ્ત અધ્યવ-સાય યે દોનો પ્રકાર કે અધ્યવસાય હોતે હૈં યહાં અનુબન્ધ સ્થિતિ કે જેસે હી હોતા હૈ ૧૯ । 'નવરં અસુરકુમાર ઠિઠ્ઠં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' યહાં

-તેઓ સાકાર ઉપયોગવાળા અને અનાકાર ઉપયોગવાળા એમ બંને પ્રકારના ઉપયોગવાળા હોય છે. સંજ્ઞાદ્વારમાં-તેઓ આહાર, ભય, મૈથુન, અને પરિગ્રહ, આ ચાર સંજ્ઞાઓવાળા હોય છે. કષાયદ્વારમાં-તેઓ ચારે કષાયોવાળા હોય છે. ઇન્દ્રિય દ્વારમાં તેઓ પાંચે ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે. સમુદ્ઘાત દ્વારમાં-તેઓ વેદના, કષાય, અને મારણાન્તિક એ ત્રણ સમુદ્ઘાતવાળા હોય છે. વેદના દ્વારમાં-તેઓ જ્ઞાતારૂપ અને અજ્ઞાતારૂપ એમ બંને પ્રકારની વેદનાવાળા હોય છે. વેદ દ્વારમાં-તેઓ સ્ત્રીવેદ અને પુરુષ વેદ એ બે વેદ વાળા હોય છે. તેઓને નપુંસકવેદ હોતો નથી અધ્યવસાય દ્વારમાં તેઓને પ્રશસ્ત અધ્યવસાય અને અપ્રશસ્ત અધ્યવસાય આ બંને પ્રકારના અધ્યવ-સાયો હોય છે. અહિંયાં અનુબન્ધ સ્થિતિ પ્રમાણે જ હોય છે. 'નવરં અસુર-કુમારઠિઠ્ઠં સંવેહં ચ જાણેજ્જા' અહિંયાં સ્થિતિ દ્વાર કે જે ૧૭ સત્તરમું

અથ વષ્ઠગમં નિરૂપયતિ—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિણ્ણુ ઉવવન્નો’ સ પવોત્કૃષ્ટ-સ્થિતિકેષુ ઉપપન્નઃ, સ એવ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો જીવો યદિ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાસુરકુમારેષુ સમુત્પન્નો ભવેત્ તદા—‘જહન્નેણં સાતિરેગ-પુવ્વકોઢિઆઉણ્ણુ’ જઘન્યેન સાતિરેકપૂર્વકોટયાયુષ્કેષુ અસુરકુમારેષુ તથા—‘ઉક્કોસેણ વિ સાહરેગપુવ્વકોઢિઆઉણ્ણુ ઉવવજ્જેજના’ ઉત્કર્ષેણાપિ સાતિરેક પૂર્વકોટયાયુષ્કેષુ અસુરકુમારેષુ ઉત્પદ્યેત, ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં તદેવ એતદ્વ્યતિરિક્તં સર્વં પ્રશ્નોત્તરાદિકમ્ પૂર્વવદેવ વોઢવ્યમ્ । એવ સમયેન કિયન્ત ઉત્પદ્યન્તે ઇતિ પ્રશ્ન-

સ્થિતિદ્વાર જો કિ ૧૭ વાં દ્વાર હૈ ઓર બીસવાં દ્વાર જો કાયસંવેધદ્વાર હૈ હસે વિચાર કર કહલેના ચાહિયે હસ પ્રકાર યહ પાંચવાં ગમ હૈ ।

છઠા ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિણ્ણુ ઉવવન્નો’ યદિ વહી અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ તો ‘જહન્નેણં સાતિ-રેગપુવ્વકોઢિઆઉણ્ણુ’ જઘન્ય સે સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી આયુવાલે અસુર-કુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ‘ઉક્કોસેણ વિ સાહરેગ પુવ્વકોઢિણ્ણુ ઉવવન્નો’ ઉત્કૃષ્ટ સે મી વહ સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી આયુવાલે અસુરકુ-મારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હસ કથન કે સિવાય ઓર સબ પ્રશ્નોત્તરરૂપ કથન હૈ વહ સબ કથન યહાં પૂર્વોક્ત જૈસા હી જાનના ડ ચાહિયે, જૈસે-એસે વે જીવ વહાં કિતને ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? તો હસકા

‘દ્વાર છે અને ૨૦ વીસમું જે કાયસંવેધ દ્વાર છે તે વિચારીને કહી લેવું જોઈએ.

આ રીતે આ પાંચમો ગમ કહ્યો છે.

હવે છઠો ગમ કહેવામાં આવે છે—‘સો ચેવ ઉક્કોસકાલટ્ટિણ્ણુ ઉવવન્નો’ જે તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિવાળો એવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસુરકુમારોંમાં ઉત્પન્ન થાય તો ‘જહન્નેણં સાતિરેકપુવ્વકોઢિઆઉણ્ણુ’ જઘન્યથી સાતિરેક-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા અસુરકુમારોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા ‘ઉક્કોસેણ વિ સાહરેગપુવ્વકોઢિ-ણ્ણુ ઉવવન્નો’ ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક-પૂર્વકોટિની આયુષ્યવાળા અસુર કુમા-રોંમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ‘સેસં તં ચેવ’ આ કથન શિવાયનું બ કીનું પ્રશ્નોત્તર રૂપ તમામ કથન અહિંયાં પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવું. જેમકે—એવા તે એવા ત્યાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? તો તે પ્રશ્નો ઉત્તર એવા છે કે—એવા તે

स्य जघन्यत एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता असुरकुमारेपृत्पयन्ते इत्युत्तरम्, एवमवगाहनादिकं सर्वमवगन्तव्यम् । पूर्वापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदशीयति- 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं कालादेसेण जहन्नेण सातिरेगाओ दोपुव्वकोडीओ' नवरम् केवलं कायसंवेधः कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन सातिरेके द्वे पूर्वकोटी, 'उकोसेण वि सातिरेगाओ दो पुव्वकोडीओ' उत्कर्षेणाऽपि सातिरेके द्वे पूर्वकोटी 'एत्रइयं कालं सेवेज्ज,' एतावन्तं कालं सेवेत एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिमसुर-कुमारगतिं च सेवेत इति पठोगमः ६ इति । अथ सप्तमो गमो निरूप्यते-'सो चेव' इत्यादि, 'सो चेव अप्पणा उक्कोसकालद्धिओ जाओ' स एव आत्मना उत्कर्षेण कालस्थितिको जातः, स एवासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः

उत्तर ऐसा है कि-ऐसे वे जीव एक समय में एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं, जघन्य से और उत्कृष्ट से संख्यात जीव उत्पन्न होते हैं । इसी प्रकार से अवगाहना आदि द्वारों के विषय में भी कथन है, परन्तु काल की अपेक्षा वह जीव जघन्य से सातिरेक-कुछ अधिक-दो पूर्वकोटि तक और उत्कृष्ट से भी सातिरेक दो पूर्वकोटि तक उस तिर्यग्गति का और असुरकुमारगति का सेवन करता है और इतने ही कालतक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह छद्वा गम है ।

सातवां गम इस प्रकार से है-'सो चेव अप्पणा उक्कोसकाल-द्धिओ जाओ' वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्य-ग्योनिक जीव कि जो उत्कृष्ट काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है यदि असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह कितने काल की

एवम् । एक समयमां जघन्यथी एक अथवा जे अथवा त्रय उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात एवम् उत्पन्न थाय छे, ऐवरीते अवगाहना विगेरे द्वादेशना संबंधमां पणु कथन समज्जुं, परंतु कालनी अपेक्षाथी ते एव जघन्यथी सातिरेक-कुछ वधारे-जे पूर्वकोटि सुधी अने उत्कृष्टथी पणु सातिरेक-जे पूर्व-कोटि सुधी जे तिर्यग् गतितुं अने असुरकुमारगतितुं सेवन करे छे, अने केटला जे काल सुधी ते गतिमां गमनागमन करे छे,

आ प्रमाणे आ छद्वा गम छे,

इवे सातमा गमनुं कथन करवामां आवे छे-'सो चेव अप्पणा उक्कोस-द्धिओ जाओ' असंख्यात वर्षनी आयुवधवाणे संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग् योनिकावाणे एव के जे उत्कृष्ट कालनी स्थितिथी उत्पन्न थयो होय ते जे असुर कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे तो ते केटला कालनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? तथा तेजो त्यां एक समयमां केटला

स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिको जातः, 'सो चेत्र पठमगमो भाणियव्वो' स एव प्रथमगमो भणितव्यः, क्रियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेषु जायन्ते एकसमये च क्रियन्त-उत्पद्यन्ते तथा संहननसंस्थानादिकं सर्वं प्रथमगमानुसारेणैव ज्ञातव्यमिति । प्रथमगमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तद्दर्शयति—'णवरं' इत्यादि, 'णवरं ठिई जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाई' नवरं स्थितिर्जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि—पल्योपमत्रयस्थितिः अवगन्तव्या जघन्या, 'उक्कोसेण वि तिन्नि पलिओवमाई' उत्कृष्टेणाऽपि त्रीणि पल्योपमानि जघन्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमत्रयं स्थितिः, प्रथमगमे जघन्या स्थितिः सातिरेका पूर्वकोटिप्रमाणा उत्कृष्टा पल्योपमत्रयप्रमाणा प्रदर्शिता इह तु उभे अपि त्रिपल्योपमे इति विशेषः । 'एवं अणुवंधो वि' एवम्—स्थितिबदेव अनुबन्धोऽपि जघन्योत्कृष्टाभ्यां पल्योपमत्रयात्मकः । कायसंवेधश्च भवादेशेन भवद्वयात्मकः प्रथमगमवदेव 'कालादेसेणं जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाई' दसहिं वाससहस्सेहिं अब्महि-

स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? तथा वे वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? यह सब प्रश्नोत्तर रूप कथन तथा संहनन, संस्थान आदि द्वार सम्बन्धी कथन प्रथम गम के जैसा ही है, परन्तु यहां स्थिति, अनुबन्ध एवं कायसंवेध को लेकर जो भिन्नता है—वह इस प्रकार से है कि यहां जघन्य से स्थिति तीन पल्योपम की है और उत्कृष्ट से भी स्थिति तीन पल्योपम की है, प्रथम गम में जघन्य स्थिति सातिरेक पूर्वकोटि प्रमाण कही गयी है और उत्कृष्ट स्थिति तीन पल्योपमरूप कही गयी है । इसी प्रकार का कथन अनुबन्ध के सम्बन्ध में भी है । अर्थात् वह भी यहां सातवें गम में जघन्य और उत्कृष्ट से तीन पल्योपमरूप ही है, कायसंवेध भव की अपेक्षा दो भवों को ग्रहण करने रूप है तथा काल की अपेक्षा जघन्य से दश हजार वर्ष

उत्पन्न थाय छे ? आ तमाम प्रश्नोत्तरो इय कथन तथा संहनन, संस्थान, विगेरे द्वारे संबन्धी कथन पडेला गम प्रमाणे न छे, परंतु अडियां स्थिति, अनुबन्ध अने कायसंवेधमां जुहापणु छे. ते आ प्रमाणे छे—अडियां स्थिति जघन्यथी त्रणु पल्योपमनी छे अने उत्कृष्टथी पणु त्रणु पल्योपमनी स्थिति छे. पडेला गममां जघन्य स्थिति सातिरेक पूर्वकोटि प्रमाणे कडेवामां आवी छे. अने उत्कृष्ट स्थिति त्रणु पल्योपमनी कडी छे. आन रीतनुं कथन—अनुबन्धना संबन्धमां पणु छे. अर्थात् ते अनुबन्ध. पणु आ सातमां गममां जघन्य अने उत्कृष्टथी त्रणु पल्योपम इय न छे. काय संवेध—भवनी अपेक्षाथी जे लवोने अडणु करवा इय छे. तथा कालनी अपे-

યાઈ' કાલાદેશેન-કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્ય-
ધિકાનિ 'ઉક્લોસેણ છપ્પલિઓવમાઈ' ઉત્કર્ષેણ પ-પલ્યોપમાનિ 'એવદ્યં જાવ
કરેજ્જા' एतावन्तं यावत्कुर्वात् एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिम् असुरकुमारगतिं च
सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तमेव तिर्यग्गतौ असुरकुमारगतौ च गपनागमने कुर्वा-
दित्येवं स्थित्यनुबन्धकायसंबंधेषु वैलक्षण्यं विद्यते एतदतिरिक्तं सर्वं प्रथमगमनवदेव
द्रष्टव्यमिति सप्तमो गमः समाप्तः ॥७॥

અથાઠ્ઠમો ગમો નિરૂપ્યતે- 'સો ચેવ જહન્નકાલ' इत्यादि, 'सो चैव जहन्न-
कालद्विएसु उवन्नो' स एवासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यानिक एव
जघन्यकालस्थितिकासुरकुमारेषूपन्नः, 'एस चैव वक्तव्यया' एषैव वक्तव्यता.
हे भदन्त ! या स्वयम् उक्तु कालस्थितिकः असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियति-

અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૬ પલ્યોપમ કા હૈ, હસ
પ્રકાર વહ જીવ હતને કાલતક ઉસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર અસુરકુમાર
ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા હતને હી કાલ તક વહ ઉસગતિ મેં ગમ-
નાગમન કરતા હૈ । હન પ્રકાર સે સ્થિતિ, અનુબન્ધ ઓર કાયસંબંધ
મેં ભિન્નતા હૈ, ઓર બાકી કા સબ કથન પ્રથમ ગમ કે જૈસા હી હૈ ।
એસા ગહ સાતવાં ગમ હૈ ।

આઠવાં ગમ હસ પ્રકાર સે હૈ- 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિએસુ ઉવન્નો'
यदि वही असंख्यात वर्ष की आयु वाला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यानिक
जीव जब जघन्यकाल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के
योग्य होता है-तब यहां पर भी यही वक्तव्यता कहनी चाहिये अर्थात्

ક્ષાએ જઘન્યથી હસ હબ્નર વર્ષ અધિક ત્રણ પલ્યોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬
છ પલ્યોપમનો છે આ રીતે તે જીવ આટલા કાળ સુધી તે તિર્યગ્ ગતિનુ અને
અસુરકુમાર ગતિનુ સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં
ગમનાગમન કરે છે. આ પ્રકારે સ્થિતિ અનુબન્ધ અને કાયસંબંધમાં
ભિન્નપણુ છે. અને બાકીનું તમામ કથન પહેલા ગમમાં કહ્યા પ્રમાણે જ છે
તેમ સમજવું.

આ રીતે સાતમો ગમ છે.

હવે આઠમા ગમનું કથન કરવામાં આવે છે.- 'સો ચેવ જહન્નકાલદ્વિએ-
एसु उवन्नो' जे ते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य
थोनिवाणो जव जघन्य कालनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने
योग्य છે. તે તે સંબંધમાં પણ એજ કથન કહેવું જોઈએ. અર્થાત્ જ્યારે

योगिको यः जघन्यकालस्थितिकासुरकुमारैरूपत्तियोग्यो विद्यते स कियत्कालः
स्थितिकासुरकुमारैरूपत्तियोग्यो विद्यते इति प्रश्नः, हे गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थिति-
रूपत्तियोग्योऽपि दशवर्षसहस्रस्थितिकेरूपत्तियोग्यो तथा हे मदन्त ! ते जीवा
कसमये तत्र कियन्त उत्पद्यन्ते हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा
उत्कृष्टः संख्याता उत्पद्यन्ते इत्यादि सर्वे प्रश्नोत्तरादिकं संहननसंस्थानादिकं च
प्रथमगमवदेव इहाऽपि वक्तव्यमिति । 'नवरं असुरकुमारद्विहं संवेहं च जाणिज्जा'
नवरमसुरकुमारस्थितिं कायसंवेधं च जानीयादित्यष्टमो गमः । ८।

जब वह असंख्यात वर्ष की आयु काला संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्शोनिक जीव
जघन्यकाल की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य
होता है तब वह जघन्य से दस हजार वर्ष की स्थिति वाले असुरकुमारों
में तथा उत्कृष्ट से भी दस हजार वर्ष की स्थितिवाले असुरकुमारों
में उत्पन्न होता है, इसी प्रकार से वे जीव वहां एक समय में कितने
उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में जघन्य से एक अथवा दो
अथवा तीन एवं उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं इत्यादि सब प्रश्नो-
त्तररूप कथन संहनन संस्थान आदि द्वार विषयक प्रथम गम के जैसा
ही यहां पर भी कहलेना चाहिये, 'नवरं असुरकुमारद्विहं संवेहं च
जाणिज्जा' यहां असुरकुमार की स्थिति और संवेध विचार कर कह-
लेना चाहिये इस प्रकार ये यह आठवां गम है ।

ते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्शोनीवाणो एव
जघन्य कालानी स्थिति वाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न भवाने योग्य डोय तो
ते जघन्यथी दस हजार वर्षानी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां तथा उत्कृष्टथी
त्रयु पद्योपमनी स्थितिवाणा असुर कुमारोभां उत्पन्न थाय छे. ओज रीते
ते एवो ओक समयभां त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां
जघन्यथी ओक अथवा छे अथवा त्रयु अने उत्कृष्टथी संख्यातपणु उत्पन्न
थाय छे. विगेरे तमाभ प्रश्नोत्तर इप कथन संहनन संस्थान विगेरे द्वारे
संख्याधी कथन पडैला गम प्रमाणे ज अडियां पणु कडेपुं नोछंओ. 'नवरं
असुरकुमारद्विहं संवेहं च जाणिज्जा' अडियां असुरकुमारोनी स्थिति अने
संवेध विचारीने कडेवो नोछंओ.

आ रीते आ आठमो गम कछो छे.

नवमगमं परूपयन्नाह—‘सो चेव उक्कोप’ इत्यादि, ‘सो चेव उक्कोसकाल-
द्विहएसु उववन्नो’ स एव उत्कृष्टकालस्थितिकासंख्यातवर्षायुष्कसंक्षिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिको यदि उत्कृष्टकालस्थितिकासुरकुमारेपूत्पद्येत तदा—स कियत्काल-
स्थितिकासुरकुमारेपूत्पद्येत इति प्रश्नः । उत्तरमाह—‘जहन्नेणं तिपलिओवमद्विहएसु
उक्कोसेण वि तिपलिओवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ जघन्येन त्रिपल्योपमस्थितिकेषु
उत्कर्षेणाऽपि त्रिपल्योपमस्थितिकेषु उत्पद्येत इत्यादि सर्वमपि प्रश्नोत्तरादिकं
प्रथमगमवदेव द्रष्टव्यमिति, एतदेव दर्शयति—‘एस चेव वत्तव्वया’ इति प्रकरणेन ।
पूर्वापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयति—‘नवरं’ इत्यादि, ‘नवरं कालादेसेणं जहन्नेणं छप-

नौवां गम इस प्रकार से है—‘सो चेव उक्कोसकालद्विहएसु उव-
वन्नो’ हे भदन्त ! वही उत्कृष्ट काल की स्थितिवाला असंख्यातवर्षा-
युष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जय उत्कृष्ट काल की स्थिति-
वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होने योग्य होता है तो वह कितने काल
की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? तो इस प्रश्न के
उत्तर में प्रश्न कहते हैं—हे गौतम ! ‘जहन्नेणं ति पलिओवमद्विहएसु
उक्कोसेणं वि ति पलिओवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ वह जघन्य से तीन
पल्योपम की स्थितिवाले असुरकुमारों में और उत्कृष्ट से भी तीन
पल्योपम की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है । इत्यादि सब
प्रश्नोत्तर रूप कथन प्रथम गम के जैसे ही यहाँ पर कहलेना चाहिये,
यही बात—‘एस चेव वत्तव्वया’ इस सूत्रकार पाठ द्वारा कही गयी है ।
पूर्व प्रकरण की अपेक्षा यहाँ के इस प्रकरण में जो विशेषता है वह

इसे नवमा गमत्वं कथन करवाभां आवे छे—‘सो चेव उक्कोसकालद्विहएसु
उववन्नो’ हे भगवन् उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणो असंख्यात वर्षानी आयुष्य
वाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य योनिवाणो एव न्यारे उत्कृष्ट कालनी स्थिति
वाणो असुरकुमारेभां उत्पन्न थवाने योग्य डेय तो ते केटला कालनी स्थिति
वाणो असुरकुमारेभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरभां प्रश्न कडे छे
हे—हे गौतम ! ‘जहन्नेणं पलिओवमद्विहएसु उक्कोसेणं वि ति पलिओवमद्विह-
एसु उववज्जेज्जा’ जघन्यथी ते अेक पद्योपमनी स्थितिवाणा असुरकुमारेभां
अपे उत्कृष्टथी पणु प्रणु पद्योपमनी स्थितिवाणा असुरकुमारेभां उत्पन्न
थाय छे । विगेशे तमाभ प्रश्नोत्तर रूप कथन पडेला गमभां कद्या प्रमाणे न
अडियां पणु कडेवुं. अेन वात ‘एस चेव वत्तव्वया’ आ सूत्रपाठ द्वारा कडेव
छे, पडेलाणा प्रकरणे करतां अडिनां आ प्रकरणुभां न विशेष पणुं छे, ते

लिओवमाइं०' नवरं कालादेशेन-कालापेक्षया जघन्येन षट्पल्योपमान्येन, एव-
इयं जाव करेज्जा' एतावन्तं यावत्कुर्यात् एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतिमसुरकुमार-
गतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गती असुरकुमारगती च गमना-
गमने कुर्यादिति नवमो गमः ॥सू०१॥

एवं क्रमेणासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिरश्चामसुरकुमारेषु समुत्पादो-
दशितः, तदनन्तरं संख्यातवर्षायुषां संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिरश्चामसुरकुमारेषु उत्पादादिकं
प्रदर्शयितुमाह-'जह संखेज्ज' इत्यादि ।

मूलम्-जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्ख-
जोणिएहिंतो उववज्जंति किं जलचरोहिंतो उववज्जंति,
थलचरोहिंतो उववज्जंति खहचरोहिंतो उववज्जंति एव
जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिए णं
भंते ! जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! केव-
इयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं दस-
वाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेणं सातिरेगसागरोवमट्टिइएसु उवव-
ज्जेज्जा ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं० एएसिं रयणप्पभा-
पुढवीगमसरिसा णव गमगा णेयव्वा । णवरं जाहे अप्पणा
जहन्नकालट्टिइओ भवइ ताहे तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं

इस प्रकार से है-'नवरं कालादेशेणं जहन्नेण छपलिओवमाइं०' यहाँ
जघन्य और उत्कृष्ट से वह जीव काल की अपेक्षा छपल्योपमतक उस
तिर्यग्गतिका और असुरकुर गति का सेवन करता है और इतने ही
काल तक वह उसमें गमनागमन करता है । ऐसा यह नौवां गम है ॥१॥

आ प्रभाषे छे -'नवरं कालादेशेणं जहन्नेणं छ पलिओवमाइं०' अडियां जघ-
न्यथी ते छव डाणनी अपेक्षाअे छ पल्योपम सुधी अे तिर्यग्गतित्तुं अने
असुरकुमार गतित्तुं सेवन करे छे, अने अेटलाण डाण सुधी तेभां गमना
गमन करे छे, अे रीते आ नवमो गम छे, ॥सू० १॥

चत्वारि लेस्माओ अज्जवसाणा पसत्था णो अपसत्था सेसं तं
चेव संवेहो सातिरेगेण सागरोवमेण कायट्वो ॥सू० २॥

छाया—यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं
जलचरेभ्य उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्य उत्पद्यन्ते खेचरेभ्य उत्पद्यन्ते एवं यावत्
पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो-
ऽसुरकुमारेपूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेपूत्पद्येत गौतम ! जघन्येन
दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकसागरोपमस्थितिकेपूत्पद्येत । ते खलु
जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एतेषां रत्नप्रभापृथिवीगमसदृशाः नव गमका
सैतव्याः, नवरं यदाऽऽत्मना जघन्यकालस्थितिको भवति तदा—त्रिष्वपि गमकेषु
इदं नानात्वम्, चतस्रो लेश्याः, अध्यवसानानि प्रशस्तानि नोऽप्रशस्तानि शेषं
तदेव संवेधः सातिरेकेण सागरोपमेण कर्तव्यः ॥सू० २॥

टीका—‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति’
यदि संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते असुरकुमारेषु तदा
—‘किं जलचरेहितो थलचरेहितो, खहचरेहितो उववज्जंति’ किं जलचरेभ्य

इस क्रम से असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो का असुर-
कुमारों में उत्पाद दिखलाया—अब संख्यातवर्षायुष्क संज्ञीपञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्चो का असुरकुमारों में उत्पाद आदि दिखाने के लिये सूत्रकार-
‘जइ संखेज्जवासाउयसन्नि’ इस सूत्र का कथन करते हैं—‘जइ संखे-
ज्जवासाउय सन्नि पंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो’—इत्यादि ।

टीकार्थ—हे भदन्त ! यदि संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्चयोनिक जीवों में से आकर जीव असुरकुमारों में उत्पन्न होते

आ कुमथी असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो
असुरकुमारेभां उत्पाद विगेरे अनावीने सूत्रकार नीचे प्रमाणे—संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्चो असुरकुमारेभां उत्पाद विगेरे अताववा नीचे प्रमाणेना सूत्रपाठ
हडे छे—‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो’ इत्यादि

टीकार्थ—हे भगवन् जे संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्च योनिवाणो एवोभांथी आवीने एव असुरकुमारेभां उत्पाद थाय छे.
तो शुं तेओ जलचरेभांथी आवीने उत्पाद थाय छे ? हे स्थलचरेभांथी

उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्य उत्पद्यन्ते खेचरेभ्यो वा आगत्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, हे गौतम । जलचरेभ्योऽपि आगत्य उत्पद्यन्ते स्थलचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते खेचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । हे भदन्त ! यदि जलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तकेभ्य एभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा अपर्याप्तकेभ्य एतेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तकेभ्य एतेभ्यो जलचरादिभ्य आगत्योत्पद्यन्ते । 'पञ्जत्त संखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिखजोणिणं णं भंते' पर्याप्तसंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे भविण असुरकुमारेसु उव्वज्जत्तए' यो भव्योऽसुरकुमारेपूत्पत्तुम्, 'से णं भंते ! स खलु भदन्त !

हैं तो क्या वे जलचरों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या स्थलचरों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या खेचरों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! वे जलचरों से आकर भी उत्पन्न होते हैं, स्थलचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं और खेचरों से भी आकर के उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि जलचरादिकों में से आकर के जीव असुरकुमारों की पर्याप्त से उत्पन्न होते हैं तो क्या वे पर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? या अपर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! पर्याप्त जलचरादिकों में से आकर के उत्पन्न होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा प्रश्न करते हैं—'पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियं' हे भदन्त ! जो पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य

आवीने उत्पन्न थाय छे ? के जेयरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के—हे गौतम ! तेओ जलचरेमांथी आवीने पणु उत्पन्न थाय छे, स्थलचरेमांथी पणु आवीने उत्पन्न थाय छे, अने जेयरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने ओवुं पूछे छे के—हे लगवन् जे जलचरे विगेरेमांथी आवीने ओव असुर कुमारेनी पर्याप्तथी उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेओ पर्याप्त जलचरे विगेरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे के—अपर्याप्त जलचरादिकेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—हे गौतम ! पर्याप्त जलचरादिकेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, इरी गौतमस्वामी प्रभुने पूछे छे के—'पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि पंचिदियं' हे लगवन् पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणो ओव जे असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने

‘केवइयकालद्विहएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकेपु असुरकुमारेपूत्पत्तुम् हे भदन्त ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवोऽसुरकुमारेपूत्पत्तियोग्यो विद्यते स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेपु समुत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि । ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहस्स द्विहएसु’ जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेपु असुरकुमारेषु उत्पद्यते इति क्रियया संबन्धः, ‘उक्कोसेणं साहरेगसागरोवमद्विहएसु उववज्जेज्जा’ उक्कर्षेण सातिरेकसागरोपमस्थितिकेपु समुत्पद्यते, सातिरेकसागरोपमस्थितिकेपु इति कथनं बलीन्द्रनिकायमाश्रित्यावगन्तव्यम् हे गौतम ! पर्याप्त यावत् तिर्यग्योनिको जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकासुरकुमारेषु तथोत्कृष्टतः सातिरेकसागरोपमस्थितिकासुरकुमारेषु समुत्पद्यते इत्युत्तरम् । ‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति’ ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः, उत्तरमाह—‘एवं एएसिं’ इत्यादि, एवं एएसिं रयणप्पभापुढवीगमसरिसा णव गमगा

है, वह कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवाससहस्स०’ वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले असुरकुमारों में और उत्कृष्ट से ‘साहरेग सागरो०’ सातिरेक सागरोपम की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है । यहां जो ‘सातिरेक सागरोपम की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है’ ऐसा कहा गया है, वह बलीन्द्र निकाय को आश्रित करके कहा गया है । अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उव०’ हे भदन्त ! ऐसे वे जीव एक समय में वहां कितने उत्पन्न होते हैं ? तो इसके उत्तर में प्रभुने ऐसा कहा है कि ‘एवं एएसिं रयणप्पभा पुढवी-

योग्यं छे. तो ते डेट्ठा ढाणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—‘गोयमा ! डे गौतम ! जहन्नेणं दसवाससहस्स०’ ते जघन्यथी दस डणर वर्षनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां अने उत्कृष्टथी ‘साहरेग सागरो०’ सातिरेक सागरोपमनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. अडियां डे ‘सातिरेक सागरोपमनी स्थितिवाणा असुर कुमारोमां उत्पन्न थाय छे’ अबुं कलुं छे, ते बलीन्द्रनिकायने आश्रय करीने कलुं छे.

डवे गौतमस्वाभी पुनः प्रभुने अबुं पूछे छे डे—‘तेणं भंते जीवा एगसमएणं केवइया उव०’ डे लगवन् अवा ते अबुं अबुं अबुं एक समयमां त्यां डेट्ठा उत्पन्न थाय छे ? तो आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभुअे गौतमस्वाभीने आ

जेयन्वा' एवमेतेषां पर्याप्तसंख्येयत्रर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् असुर-
कुमारेषूत्पिःसूत्रम् रत्नप्रभापृथिवीगमसदृशा नव गमका नेतव्याः, यथा रत्नप्रभा-
माश्रित्य नव गमाः कथिताः त्रयोगमा औघिकाः, ३ जघन्यकालस्थितिकानां त्रयो-
गमाः, ३ तथा उत्कृष्टकालस्थितिकानां त्रयोगमाः, तदेवं नव गमाः, एवमिहापि
औघिकादयो नव गमा वक्तव्याः । रत्नप्रभापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदाह—'नवर' इत्यादि,
'नवर' जाहे अप्पणा जहन्नकालद्विइओ भवइ' नवरं यदा आत्मना जघन्यकालस्थि-
तिको भवति, ताहे तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं' तदा त्रिष्वपि गमकेषु इदं नानात्वम्
यदा स पर्याप्त संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको जीवः स्वयं जघन्यकालस्थितिकोऽसुर-
कुमारेषूत्पद्यते इति त्रिषु गमेषु एतावान् भेदो रत्नप्रभा गमापेक्षया बोद्धव्यः । तमेव
भेदं दर्शयति—'चत्वारि लेस्ताओ' चतस्रो लेख्याः कृष्णनील-कापोतिकतैजसा-

गमसरीसा णव गमगा जेयन्वा 'हे गौतम ! इन पर्याप्त संख्येयवर्षां
युष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीवों के जो कि असुरकुमार में
उत्पन्न होने के योग्य हैं, उनके इस सम्बन्ध में रत्नप्रभा पृथिवी के नौ
गम के जैसे ही नौ गम कहलेना चाहिये, अर्थात् रत्नप्रभा को आश्रित
करके जैसे नौ गम कहे गये हैं—तीन गम औघिक ३ तथा जघन्य काल
की स्थितिवालों के ३ गम, तथा उत्कृष्ट काल की स्थितिवालों के ३
गम—ऐसे ये नौ गम कहे गये हैं—इसी प्रकार से यहां पर भी औघिक
आदि नव गम कह लेना चाहिये, परन्तु रत्नप्रभा की अपेक्षा जो
भिन्नता है उसे 'नवर' जाहे अप्पणा जहन्न कालद्विइओ भवइ ताहे तिसु
वि गमएसु इमं णाणत्तं' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रगट करते हुए सूत्रकार

प्रभाणु कल्लुं 'एवं एपसिं' रयणप्पभा पुढवीगमसरिसा णव गमगा जेयन्वा' हे
गौतम ! आ पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य
थानिवाणा लोवोने आ संबंधमां रत्नप्रभा पृथ्वीना प्रकरणुमां कडेवा नव
गम प्रभाणु नव गमे कडेवा नेधमे, अर्थात् रत्नप्रभा पृथ्वीने उद्देशीने
नेम नव गमे कडेवामां आव्या छे-नेमके-त्रणु गमे औघिक तथा जघन्य
काणनी स्थितिवाणा ने जघन्य काणनी स्थितिवाणाओमां उत्पत्ति इप उ त्रणु
गम तथा जघन्य काणनी स्थिति वाणाने उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणाओमां
उत्पत्ति इप उ त्रणु गम ओ प्रभाणु आ नव गमे कडेवामां आव्या छे. ओज
रीते अडियां पणु औघिक विगेरे त्रणु गमे कडेवा नेधमे. परंतु रत्नप्रभानी
अपेक्षाओ ने भिन्नपणुं छे. ते 'नवर' जाहे अप्पणा जहन्नकाकद्विइओ भवइ ताहे
तिसु वि गमएसु इमं णाणत्तं' आ सूत्रपाठ द्वारा प्रगट करतां सूत्रकार कहे छे इ-

ख्याः, देवानां तेजोलेश्याया अभ्युपगमात्, रत्नप्रभागामिनां जघन्यस्थितिकानाम्
आद्यास्तिस्र एव लेश्याः कथिताः एषु पुनश्चतस्रो लेश्या भवन्ति अमुषु तेजो
लेश्यावतामभ्युत्पत्तेः तथा रत्नप्रभानरकगामिनां जघन्यस्थितिकानामप्रशस्तान्येव
अध्यवसायस्थानानि कथितानि—इह तु प्रशस्तान्येव अध्यवसायस्थानानि । उत्कृष्ट-

कहते हैं—‘चत्वारि लेस्साओ’ जब वह जघन्य काल की स्थितिवाला होता
है तब बीच के चौथे पांचवे और छठे, इन तीन गर्मों में इस प्रकार
से भेद होता है कि उसके चार लेश्याएं होती हैं अध्यवसाय प्रशस्त
होते हैं अप्रशस्त नहीं हं ते है—तात्पर्य यह है कि जब वह पर्याप्त संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव स्वयं जघन्य काल की स्थिति वालों असुर
कुमारों में उत्पन्न होता है तो इन ४-५-६ तीनों गर्मों में रत्नप्रभा के
गर्मोंकी अपेक्षा यह पूर्वोक्त भेद होना है । यही बात ‘चत्वारि लेस्साओ
अञ्जवसाणा पसत्था नो अप्सत्था’ इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई
है । यहां जो चार लेश्याओंके सद्भाव होने की बात कही गई है वह देवों
के तेजोलेश्या के सद्भाव से कही गई है, रत्नप्रभा गामी जघन्य स्थिति
वालों के आदि की तीन ही लेश्याएं कही गई है—तब कि यहां चार
कही है क्योंकि असुरों में तेजोलेश्यावालों की भी उत्पत्ति होती
है । तथा—रत्नप्रभा नरक गामी जघन्य स्थितिवालों के अध्यवसाय स्थान
अप्रशस्त ही होते हैं । पर यहां वे प्रशस्त ही होते हैं । उत्कृष्ट काल की

‘चत्वारि लेस्साओ’ न्यारे ते जघन्यकाणनी स्थितिवाणो डोय छे. त्यारे वर्येना
त्रषु गर्मोमां आ रीते बुद्धि थाय छे. के तेजोने चार लेश्याओ डोय छे.
तेमने अध्यवसान प्रशस्त डोय छे. अप्रशस्त डोतु नथी कडेवानुं तात्पर्य
ओ छे के—न्यारे ते पर्याप्त संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनी वाणो जघन्य
काणनी स्थितिवाणो डोय अने उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां
उत्पन्न थाय तो ते आ ४-५-६ त्रषु गर्मोमां रत्नप्रभा पृथ्वीना गम करता
आ पडेलां कडेव लेद डोय छे. ओज वात ‘चत्वारि लेस्साओ अञ्जवसाणा
पसत्था नो अप्सत्था’ आ सूत्रपाठथी प्रगट करेव छे. अडियां ने चार लेश्याओ
डोवानुं कहुं छे. ते देवाने तेजस लेश्याना सद्भावथी कडेव छे रत्नप्रभामां
जवावाणा जघन्य स्थितिवाणाने पडेवी अटवे के कृष्ण, नील, अने कापोत
ओ त्रषु ज लेश्याओ कही छे. न्यारे अडियां चार लेश्याओ कही छे केम
के—असुरकुमारोमां तेजोलेश्या वाणाओनी उत्पत्ति डोय छे, तथा रत्नप्रभा
नरकमां जवावाणा जघन्य स्थिति वाणाओने अध्यवसान स्थान अप्रशस्तज
डोय छे. परंतु अडियां प्रशस्त ज कही छे, उत्कृष्ट काणनी स्थिति वाणाने

कालस्थितिकत्वे तु प्रशस्ताप्रशस्तोभयान्यपि अध्यवसायस्थानानि संभवन्ति न तु
अल्पस्थितिकेषु तत्र कालस्य अल्पत्वादिति । तथा-कायसंवेधे रत्नप्रभागमेषु
सागरोपमेण संवेधः कथितः, असुरकुमारेषु सातिरेकेण सागरोपमेण कायसंवेधः
कर्तव्यः बलीन्द्रपक्षापेक्षया एतस्यैव संभवादिति । 'एनदेवाह-अज्ज्ञवसाणा
पसत्था' अध्यवसानानि-प्रशस्तानि प्रशस्तभावानां प्रशस्ता एवाध्यवसाया भवन्ति,
'णो अपसत्था' नो अपप्रशस्तानि अध्यवसानानि भवन्ति 'सेसं तं चैव' शेषं तदेव
एतद्धिन्नं सर्वं परिमाणोत्पादावगाहनासंहननसंस्थानादिकं रत्नप्रभागमवदेव
द्रष्टव्यम् स्थित्यनुबन्धावपि पूर्वोक्तरीत्यैव ज्ञातव्यौ, कायसंवेधे पुनरेतावान् भेदः,

स्थिति वाले के तो प्रशस्त और अप्रशस्त दोनों प्रकार के भी अध्यव-
साय स्थान होते हैं । पर अल्पस्थितिवालों में दोनों प्रकार के अध्यव-
साय स्थान नहीं होते हैं । क्योंकि वहाँ कालकी अल्पता रहती है ।
तथा-कायसंवेध में रत्नप्रभा के गमों में सागरोपम से संवेध कहा गया
है पर यहाँ असुर कुमारों में वह 'सातिरेक-कुछ अधिक सागरोपमसे
कहना चाहिये । क्योंकि बलीन्द्र पक्षकी अपेक्षा इसका ही संभव है ।
'अज्ज्ञवसाणा पसत्था' प्रशस्त भावों के अध्यवसाय प्रशस्त ही होते हैं
'णो अपसत्था' अप्रशस्त नहीं होते हैं इसी से कहा गया है । 'सेसं
तं चैव' इस कथन के अतिरिक्त और सब परिमाण, उत्पाद, अवगा-
हना, संहनन, संस्थानादि द्वारों के सम्बन्धी कथन नवों गमोंमें रत्न-
प्रभा के गम जैसा ही जान लेना चाहिये, स्थिति और अनुबन्ध भी
पूर्वोक्त रीति के अनुसार ही यहाँ समझना चाहिये, कायसंवेध में इतना

तो प्रशस्त अने अप्रशस्त होने प्रकारना अध्यवसान स्थान डोय छे, पञ्च
अल्प स्थितिवाणाम्नामां होने प्रकारना अध्यवसान आत्मपरिष्णाम स्थान
डोता नथी. केभके-त्यां हाणतुं अल्पपणु रडे छे. तथा कायसंवेधमां रत्नप्र
भाणा गमोमां संवेध सागरोपमनो कह्यो छे. परंतु अडियां असुरकुमारोमां
ते कांछिके वधारे सागरोपमनो कह्यो छे. केभके-बलीन्द्र पक्षनी अपेक्षाओं अनो
७ संभव छे. 'अज्ज्ञवसाणा पसत्था' ओ प्रमाणे ७ कहुं छे ते प्रशस्त
भावोधी अध्यवसान प्रशस्त ७ डोवाने कारणे कडेव छे. 'सेसं तं चैव'
आ कथन शिवायतुं आडीतुं परिमाण, उत्पाद, अवगाहना, संहनन, संस्थान
विगेरे द्वारे संबंधतुं कथन रत्नप्रभाणा गम प्रमाणे ७ समञ्ज हेतु.
स्थिति अने अनुबंध पणु पूर्वोक्त रीते ७ अडियां समञ्जवा. कायसंवेधमां

‘સંવેદો સાતિરેગેણ સાગરોવમેણ કાયવ્વો’ કાયસંવેધઃ સાતિરેકેણ સાગરોગમેણ ક્રુત્તવ્યઃ, કાયસંવેધો ભવાપેક્ષયા જઘન્યેન દ્વિભવગ્રહણ રૂપઃ, ઉત્કૃષ્ટેનાષ્ટભવ-ગ્રહણરૂપઃ પૂર્વોક્ત એવ, કાલાપેક્ષયાઽપિ જઘન્યનઃ પૂર્વપ્રદર્શિત એવ ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ચતુઃ પૂર્વઠોટચધિકૃત્તુઃસાતિરેકવાગરોપમાત્મકઃ એતાવત્કાલપર્યન્તં તિર્યગ્ગતિ-મસુરકુમારગતિં ચ સેવેત એતાવન્તમેવ કાલં તિર્યગ્ગતીં અસુરકુમારગતીં ચ ગમના-ગમને કુર્યાદિતિ ભાવઃ इति નવમો ગમઃ, પર્યાપ્તસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક-સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ યોનિકસ્યેતિ ૧ ॥ સૂ. ૨ ॥

સંખ્યાતવર્ષાયુષ્કાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કતિર્યગ્બ્યોઽસુરોત્પત્તિ પ્રદર્શ્ય સામ્પ્રતં મનુષ્યેબ્યોઽસુરોત્પત્તિ પ્રદર્શીયન્નાહ-‘જઙ્ મણુસેહિતો’ इत्यादि, ।

‘મૂલમ્-જઙ્ મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ અસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ ? ગોયમા ! સન્નિ-મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ નો અસન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ । જઙ્ સન્નિમણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ કિં સંખેજ્જવાસાઉયસન્નિ-મણુસેહિતો ઉવવજ્જંતિ અસંખેજ્જવાસાઉયસન્નિમણુસેહિતો

હી ભેદ હૈ કિ યહાં વહ સાતિરેક સાગરોપમ સે કિયા ગયા હૈ । યાવત્ જવવે ગમમે ભવ કી અપેક્ષા જઘન્ય દ્વિભવ ગ્રહણ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ આઠભવ ગ્રહણ રૂપ હૈ ।

કાલ કી અપેક્ષા સે યહ જઘન્ય સે પૂર્વોક્ત જૈસા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ચાર-કરોડ પૂર્વ અધિક ચાર સાતિરેક સાગરોપમ રૂપ હૈ, ઇતને કાલ તક વહ તિર્યગ્ગતિકા ઓર અસુરકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસ ગતિ મેં ગમના ગમન કરતા હૈ । એસા યહ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ યોનિકકા નૌવાં ગમ હૈ । સૂ. ૨ ।

એટલાજ ભેદ છે કે-અહિયાં તે સાતિરેક સાગરોપમ કહેલ છે આ ભવની અપેક્ષાથી બે ભવ ગ્રહણ રૂપ છે. તથા કાળની અપેક્ષાએ આ જઘન્યથી પહેલા કહ્યા પ્રમાણે જ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક સાગરોપમ રૂપ છે. એટલા કાળ સુધી તે તિર્યગ્ ગતિનું અને અસુરકુમાર ગતિનું સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે એ ગતિમાં ગમના ગમન કરે છે. આ પ્રમાણે આ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષાની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનિકોનો નવમો ગમ કહ્યો છે ॥સૂ. ૨॥

उववज्जंति ? गोयमा ! संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उव-
वज्जंति असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति ।
असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते ! जे भविण्ण असुरकुमारेसु-
उववज्जित्तण्ण, से णं भंते ! केवइयकालट्ठिइण्णसु उववज्जेज्जा ?
गोयमा ! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्ठिइण्णसु० उक्कोसेणं वि तिपलि-
ओवमट्ठिइण्णसु उववज्जेज्जा । एवं असंखेज्जवासाउयतिरिक्ख-
जोणियसरिसा आदिल्ला तिन्नि गमगा नेयव्वा । नवरं सरीरो-
गाहणा पढमवीइण्णसु गमण्णसु जहन्नेणं सातिरेगाइं पंचधणु-
सयाइं, उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं सेसं तं चेव । तईयगमे
ओगाहणा जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं उक्कोसेणं वि तिन्नि गाउ-
याइं, सेसं जहेव तिरिक्खजोणियाइं ३ । सो चेव अप्पणा जहन्न-
कालट्ठिइओ जाओ, तरुस वि जहन्नकालट्ठिइयतिरिक्खजोणि-
यसरिसा तिन्नि गमगा भाणियव्वा । नवरं सरीरोगाहणा तिसु वि
गमण्णसु जहन्नेणं साइरेगाइं पंचधणुसयाइं उक्कोसेणं वि साइरेगाइं
पंचधणुसयाइं, सेसं तं चेव ६ । सो चेव अप्पणा उक्कोसकालठिइओ
जाओ तरुस वि ते चेव पच्छिल्लगा तिन्नि गमगा भाणियव्वा ।
नवरं सरीरोगाहणा तिसु वि गमण्णसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइं
उक्कोसेणं वि तिन्नि गाउयाइं अवसेसं तं चेव ९ । जइ संखेज्ज-
वासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं पज्जत्तसंखेज्जवासा-
उयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयस-

न्निमणुस्सेहितो उववज्जंति ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय-
 सन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति । पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि-
 मणुस्सेहितो णं भंते ! जे भविण असुरकुमारेसु उववज्जित्तण,
 से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा ? गोयमा जह-
 न्नेणं दसवाससहस्साट्टिइएसु उक्कोसेणं साइरेगसागरोवमट्टिइएसु
 उववज्जेज्जा । ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उवव-
 ज्जंति एवं जहेव एएसिं रयणप्पभाए उववज्जमाणणं णव-
 गमगा तहेव इह वि णव गमगा भाणियव्वा । णवरं संवेहो
 साइरेगेण सागरोवमेण कायव्वो सेसं तं चेव । सेवं भंते !
 सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ३॥

चउवीसइमे सए वीओ उदेसो समत्तो ॥२४-२॥

छाया—यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्ये-
 भ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ।
 यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते
 असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
 ष्येभ्य उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते । असंख्येय-
 वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त । यो भव्योऽसुरकुमारेपूत्पत्तुम्, स खलु भदन्त !
 कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु० उत्कर्षे-
 णाऽपि त्रिपल्लोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । एवमसंख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकसदृशा
 आद्याह्नयो गमका नैतव्याः । नवरं शरीरावगाहना प्रथमद्वितीययोर्गमकयोर्जघ-
 न्येन सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतानि, उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि शेषं तदेव ।
 तृतीयगमे अवगाहना जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि गव्यूतानि
 शेषं यथैव तिर्यग्योनिकानि ३ । स—एव आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः,
 तस्याऽपि जघन्यकालस्थितिकतिर्यग्योनिकसदृशा ह्नयो गमका भणितव्याः ।

नवरं शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षेणाऽपि सातिरेकाणि पञ्चधनुःशतानि शेषं तदेव ६ । स एवात्मनोत्कर्ष-कालस्थितिको जातः, तस्यापि ते एव पश्चिमास्त्रयो गमका भणितव्याः । नवरं शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कर्षेणाऽपि त्रीणि गव्यूतानि अवशेषं तदेव । ९ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अपर्याप्तसंख्यात-वर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ? पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त । यो भव्योऽसुरकुमारेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त । कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम । जघन्येन दशवर्षसहस्र-स्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकसागरोपमस्थितिकेषूत्पद्येत । ते खलु भदन्त । जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते एवं यथैव एतेषां स्तनप्रभायामुत्पद्यमानानां नव गमकाः, तथैव इहापि नव गमका भणितव्याः । नवरं संवेधः सातिरेकेण सागरोपमेन कर्तव्यः । शेषं तदेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति या वद्विहरति ॥ सू०३ ॥

॥ चतुर्विंशतिशतके द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ यदि मनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषू-त्पद्यन्ते तदा ‘किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ किं संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषु उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञिमनुष्येभ्य आग

इस प्रकार से संख्यात वर्षायुष्क असंख्यात वर्षायुष्क तिर्यञ्चो में से असुरों की उत्पत्ति प्रकट कर अथ सूत्रकार मनुष्यों में से असुरों की उत्पत्ति दिखाने के लिये ‘जइ मणुस्सेहिंतो’ इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिंतो’ इत्यादि टीकार्थ—हे भदन्त ! यदि असुरकुमार मनुष्यों में से आकर उत्पन्न होते हैं तो क्या वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं या असंज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से

आ रीते सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा अने असञ्ख्यात वर्षानी आयुष्य-वाणा तिर्यञ्चोभांथी असुरकुमारेनी उत्पत्तिनुं कथन करीने उवे सूत्रकार मनुष्योभांथी असुरकुमारेनी उत्पत्ति भताववा भाटे नीचे प्रभाषे सूत्र कडे छे—‘जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति किं सन्निमणुस्सेहिंतो’ इत्यादि

टीकार्थ—हे लगवन् ने असुरकुमारे मनुष्योभांथी ज उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेयो संज्ञी मनुष्योभांथी उत्पन्न थाय छे ? के असंज्ञी मनुष्यो-

ત્યોત્પદ્યન્તે इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति, णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ संज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते नो—न तु असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य असुरकुमारेषु उत्पद्यन्ते इति । ‘जइ सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तदा—‘किं संखेज्जवासाउय सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अथवा—‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, तथा—‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते इति । गौतमः पृच्छति ‘असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु

कहते हैं—हे गौतम । वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं असंज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न नहीं होते हैं । अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा प्रश्न करते हैं कि यदि वे संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं—तो क्या संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से उत्पन्न होते हैं या असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से वे उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम । वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से भी उत्पन्न होते हैं और असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों में से भी उत्पन्न होते हैं । अब पुनः गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! जो असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य असुर

માંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અસંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થતા નથી હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું કહે છે કે—જો તે સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો જે સંજ્ઞી મનુષ્ય અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે

मदन्त ! 'केवश्यकालद्विद्विषसु उवञ्जेज्जा' 'क्रियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेषु
उत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह-गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम !
'जहन्नेणं दसवाससहस्रद्विद्विषसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु असुरकुमारेषु
उत्पद्यते, 'उक्कोसेणं तिपलिओवमद्विद्विषसु उवञ्जेज्जा' उत्कर्षेण त्रिपल्योपम-
स्थितिकेषूपद्येत देवकुर्मादिनरा उत्कर्षतः स्वायुषः समानमेव देवायुषो
बन्धका भवन्तीत्यत उक्तम् 'तिपलिओवमद्विद्विषसु' इति । 'एवं संखेज्जवासाउय-
तिरिक्खजोणियसरिसा आदिल्लठा तिञ्जि गमगा नेयन्वा' एवं संख्येयवर्षायुष्क-
तिर्यग्योनिकसदृशा आद्यास्त्रयो गमका नेदव्याः, असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिकप्रकरणं सर्वमत्र नेतव्यम् । तिर्यग्गमापेक्षया यद्वैलक्षण्यं तदिह स्वय-
मेव दर्शयति 'नवरं' इत्यादि, 'नवरं सरीरोगाहणा पढमविद्विषसु गमएसु' नवरम्-

कुमारो' में उत्पत्ति के योग्य है वह मनुष्य कितने काल की स्थितिवाले
असुर कुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में गौतम से प्रश्न
कहते हैं-गौतम ! जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले असुरकुमारों
में और उत्कृष्ट से तीन पल्योपम की स्थितिवाले असुरकुमारों में वह
उत्पन्न होता है, क्योंकि देवकुरु आदि के मनुष्य अपनी आयु के बन्धक
होते हैं, किन्तु अपनी आयुसे अधिक आयुके बन्धक नहीं होते हैं । इस
प्रकार से यहां असंख्यात वर्षायुष्क तिर्यग्योनिक जीव के प्रकरण गत
आदि के ३ गम यहां कह लेना चाहिये, अर्थात् असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक का प्रकरण सब यहां पर कहना चाहिये, परन्तु
तिर्यग्गमकी अपेक्षा जो भिन्नता है उसे सूत्रकारने स्वयं ही यहां 'नवरं
सरीरोगाहणा पढमविद्विषसु गमएसु०, इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया

मनुष्य : कहेला कान्नी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ? आ
प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कहे छे के-डे गौतम ! जघन्यथी दस हज्जर वर्षनी
स्थितिवाणा असुरकुमारोमां अने उत्कृष्टथी त्रलु पल्योपमनी स्थितिवाणा असुर-
कुमारोमां ते उत्पन्न थाय छे. केमके देवकुइ आदिना मनुष्य पोतानी आयुष्य
सरणी जे देवआयुनेो अंधक होय छे. आ रीते अहिं असंख्यात वर्षनी
आयुष्यवाणा तिर्यग्योनिवाणा जवन प्रकरणमां कहेला पडेलाणा त्रलु गमे
अहियां कही देवा नेधये अर्थात् असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणानुं तमाम प्रकरण अहियां समथ देवुं नेधये.
परंतु तिर्यग्य गम करतां अहियां जे बुहापलु छे. ते सूत्रकार पोते जे
अहियां 'नवरं सरीरोगाहणा पढमविद्विषसु गमएसु' आ सूत्रपाठ द्वारा अतावे

કેવલમ્ શરીરાવગાહના પ્રથમદ્વિતીયચોર્ગમયોઃ, 'જહન્નેણં સાડરેગાઈં પંચધણુ-
સયાઈં' જઘન્યેન સાતિરેકાણિ પચ્ચ ધનુઃશતાનિ, 'ઉવકોસેણં તિન્નિ ગાડયાઈં'
ઉત્કર્ષેણ ત્રીણિ ગવ્યુતાનિ, તત્ર પ્રથમ ઔઘિરઃ ઔઘિકેષુ દ્વિતીય ઔઘિકો
જઘન્યસ્થિતિકેષુ તત્રૌઘિકોડસંસ્થ્યાતર્ષપર્ણમનુષ્યો જઘન્યેન સાતિરેકપચ્ચધનુઃ-
શતપ્રમાણકશરીરો ભવતિ યથા સપ્તમકુલકરમાવકાલભાવી મિથુનકમનુષ્યઃ,
ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ત્રિગવ્યૂતમાનો યથા દેવકુર્વાદિમિથુનકનરઃ, સ ચ પ્રથમગમે દ્વિતીય-
ગમે ચ દ્વિપ્રકારકોડપિ સંભવતિ-તૃતીયગમે તુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાશ્ચં ગવ્યૂતિશરીરા-
વગાહણનાવાનેત્ર સંભવતિ યસ્માદયમેવ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિષુ પલ્યોપમત્રયાયુષ્કેષુ
સમુત્પવતે ઉત્કૃષ્ટઃ સ્વાયુષઃ સમાનસ્યૈવાયુષો વન્ધકત્વાત્તસ્યેતિ । 'સેસં તં ચેવ'

હૈ-હસમેં યહ સમહ્યાયા ગયા હૈ કિ-પ્રથમ દ્વિતીય ગમ મેં શરીરાવગા-
હના જઘન્ય સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ ઔ ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂત
પ્રમાણ હોતી હૈ, હનમેં પ્રથમ ઔઘિક ઔઘિકોં મેં ઇવં દ્વિતીય ઔઘિક
જઘન્ય સ્થિતિ વાલોંમેં હૈ, જૈસે-અસંસ્થ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા મનુષ્ય
જઘન્ય સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષપ્રમાણ શરીર વાલા હોતા હૈ, જૈસા કિ
વહ સપ્તમ કુલકરકે પહિલે કા મિથુનક મનુષ્ય હોતા હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ
સે વહ ત્રીન ગવ્યૂત પ્રમાણ શરીરવાલા હોતા હૈ, જૈસા કિ દેવકુરુ
આદિ કા મિથુનક મનુષ્ય હોતા હૈ, હસ પ્રકાર વહ પ્રથમ ગમ મેં ઔર
દ્વિતીય ગમ મેં ડોનોં પ્રકાર વાલા ભી સંભવિત હોતા હૈ । પરન્તુ
તૃતીય ગમ મેં જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ શરીરાવગાહના
વાલા હી સંભવિત હોતા હૈ-ક્યોંકિ યહી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે પલ્યોપમ
ત્રય આયુષ્ક વાલોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઔર યહી ઉત્કૃષ્ટ સે અપની

છે. આ સૂત્ર પાઠથી એ સમજાવ્યું છે. કે-પહેલા અને બીજા ગમમાં શરી-
રની અવગાહના જઘન્યથી સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ૩
ગવ્યૂતિ (૭ ગાઉ) પ્રમાણ હોય છે. આમાં પહેલા ગમ ઔઘિક ઔઘિકમાં
અને બીજા ગમ ઔઘિક જઘન્ય સ્થિતિ વાળાઓમાં છે, જેમ કે-અસંખ્યત
વર્ષની આયુષ્યવાળો મનુષ્ય જઘન્યથી સાતિરેક ૧૦૦ સૌ ધનુષ પ્રમાણ શરીર-
વાળો હોય છે. જેમકે-તે સાતમાં કુલકર પહેલાના કાળમાં મૈથુનિક મનુષ્ય હોય
છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી-તે ત્રણ ૩ ગવ્યૂતિ (૭ ગાઉ) પ્રમાણના શરીરવાળો હોય છે.
જેમકે-દેવકુરુ વિગેરના મૈથુનિક મનુષ્ય હોય છે. આ રીતે તે પહેલા ગમમાં
અને બીજા ગમમાં બંને પ્રકારવાળો પણ સંભવિ શકે છે. જેમકે-એજ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિવાળા ત્રણ પલ્યોપમની આયુષ્યવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને એજ
ઉત્કૃષ્ટથી પોતાની આયુની બરાબરની આયુષ્યનો બંધ કરનાર હોય છે. 'સેસં

શેષમ્—શરીરાવગાહનાતિરિક્તમ્ ઉત્પાદસંહનનસંસ્થાનલેશ્યાદૃષ્ટિસમુદ્ઘાતજ્ઞાનાજ્ઞાન-
યોગોપયોગસ્થિત્યનુબન્ધકાયસંવેધાદિ સર્વમપિ તિર્યક્મકરણવદેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ
માવા । ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાઝયાઈ’ તૃતીયગમે તુ શરીરા-
વગાહના ત્રિગવ્યુતિપ્રમાણા જઘન્યેન, ‘ઉક્કોસેણ વિ તિન્નિ ગાઝયાઈ’ ઉત્કર્ષે-
ણાપિ શરીરાવગાહના ત્રિગવ્યુતિપ્રમાણૈવેતિ । ‘સેસં જહેવ તિરિક્લજોણિયાણં’
તૃતીયગમે શેષં ચથૈવ તિર્યગ્યોનિકાનામ્ શરીરાવગાહનાડતિરિક્તં સર્વમપિ લેશ્યા-
દૃષ્ટિસંજ્ઞાસમુદ્ઘાતજ્ઞાનાજ્ઞાનયોગોપયોગાદિકમ્ ગમત્રયેડપિ તિર્યગ્યોનિકગમ-
ત્રયવદેવ બોદ્ધવ્યમ્ ઇતિ તૃતીયગમ ૩ । મધ્યમગમત્રિકાન્તર્ગતગમત્રયં મધ્યાત્

આયુ કે સ્વપ્રાન હી આયુષ્ કા વન્ધક હોતા હૈ । ‘સેસં તં ચેવ’ હ્સ
કથન સે અતિરિક્ત ઓર જો કથન ઉત્પાત સંહનન સંસ્થાન,
લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સમુદ્ઘાત, જ્ઞાનાજ્ઞાન યોગ, ઉપયોગ, સ્થિતિ અનુબન્ધ
એવં કાયસંવેધ આદિ હૈં વહ સબ ઓ તિર્યગ્ પ્રકરણ કે જૈસા હી જાનના
ચાહિયે । ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાઝયાઈ’ તૃતીય ગમ
મેં અવગાહના જઘન્ય સે તીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હી હૈ । ઓર ‘ઉક્કોસેણં
વિં’ ઉત્કૃષ્ટ સે ઓ વહ તીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હી હૈ । ‘સેસં જહેવ
તિરિક્લજોણિયાણં’ તૃતીય ગમ મેં શેષ કથન તિર્યગ્યોનિકોં કે જૈસા
હી હૈ, અર્થાત્ શરીરાવગાહના સે અતિરિક્ત ઓર સબ ઓ લેશ્યા દૃષ્ટિ
સંજ્ઞા, સમુદ્ઘાત, જ્ઞાનાજ્ઞાન, યોગ એવં ઉપયોગ આદિ સબ ગમત્રય મેં
ઓ તિર્યગ્યોનિક ગમત્રય કે સે હી જાનના ચાહિયે । એસા યહ
તૃતીય ગમ હૈ ૩ ।

સં ચેવ’ આ કથન શિવાયતું ળીજુ જે ઉત્પાદ, સંહનન, સંસ્થાન, લેશ્યા,
દૃષ્ટિ સમુદ્ઘાત, જ્ઞાન અજ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, સ્થિતિ, અનુબન્ધ, અને
કાયસંવેધ સંબન્ધનું કથન છે, તે તમામ તિર્યગ્યના પ્રકરણમાં કલા પ્રમાણે
સમજી લેવું. ‘તર્હયગમે ઓગાહના જહન્નેણં તિન્નિ ગાઝયાઈ’ ત્રીજા ગમમાં અવ-
ગાહના જઘન્યથી ત્રણ ગવ્યૂતિ પ્રમાણ જ છે, અને ‘ઉક્કોસેણં વિં’ ઉત્કૃ-
ષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂતિ પ્રમાણ જ છે. અને ‘સેસં જહેવ તિરિક્લજોણિયાણં’ ત્રીજા
ગમમાં આકીતું કથન તિર્યગ્ય યોનિકોની જેમ જ છે અર્થાત્ શરીરની અવ-
ગાહના શિવાય ળીજુ તમામ લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સંજ્ઞા, સમુદ્ઘાત, જ્ઞાન અજ્ઞાન,
યોગ અને ઉપયોગ વિગેરે તમામ ત્રણે ગમોમાં પણ તિર્યગ્ય યોનિકના ત્રણ
ગમ પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ.

આ રીતે આ ત્રીજો ગમ છે.

दर्शयति—‘सो चेन्न अप्पणा०’ इत्यादि, ‘सो चेन्न अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ’ स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यजीवः एव स्वयमात्मना जघन्यकालस्थिति-को यदि असुरकुमारेषु समुत्पत्तियोग्यो भवेत्तदा त किञ्चकालस्थितिकासुरकुमारेषु-त्पन्नेतेति प्रश्नः । उत्तरमाह-तस्स वि जहन्नकालट्टिइयतिरिक्खजोणियसरिसा तिन्नि-गमगा भाणियव्वा’ तस्याऽपि स्वयं जघन्यकालस्थितिकरयाऽसुरकुमारेषु समुत्पत्ति-योग्यस्यापि जघन्यकालस्थितिक तिर्यग्योनिकसद्दयान्वयो गमाः गणितव्याः, जघन्य-कालस्थितिकऽसंख्यातवर्षायुष्कतिर्यग्यो, निरुद्धदेव उत्पादपरिमाणसंहननसंस्थान-लेश्यादृष्टिसमुद्घानज्ञानाज्ञानयोगोपयोगस्थित्यनुबन्धकायसंवेधादिकं सर्वमपि

मध्यम गमत्रिकके अन्तर्गत तीन ‘४-५-६’ गर्भोको दिखलाते हैं, उनमेंका प्रथम गम अर्थात् आदिसे चौथा गम ऐसा है—‘सो चेन्न अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ०’ वही असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य जीव जो कि जघन्यकाल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है वह यदि असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य है तो वह कितने काल की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? तो इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—‘तस्स वि जहन्नकालट्टिइय तिरिक्खजोणिय सरिसा तिन्नि गमगा भाणियव्वा’ हे गौतम ! इस जघन्य काल की स्थिति वाले जीव के जो कि असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य हैं उसके जघन्य काल की स्थिति वाले असंख्यात वर्षायुष्क तिर्यग्योनिक के जैसे तीन गम कहना चाहिये—अर्थात् जिस प्रकार से जघन्य काल की स्थिति वाले तिर्यग्योनिक जीव के उत्पाद, परिमाण, संहनन, संस्थान

त्रयु गममां अंतर्गत भीजे गम आ रीते छे—‘सोवेन्न अप्पणा जह-णकालट्टिइओ जाओ’ असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो एव संज्ञी मनुष्य एव के ए जघन्य काणनी स्थितिथी उत्पन्न थये होय छे. एवे एव ने जघन्य काणनी स्थितिवाणा असुर कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य होय तो ते केटवा काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे—‘तस्स वि जहन्नकालट्टिइय तिरिक्खजोणियसरिसा तिन्नि गमगा भाणियव्वा’ हे गौतम ! आ जघन्य काणनी स्थितिवाणा एवने के ए जघन्य काणनी स्थितिवाणा असुरकुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, ते संबंधमां जघन्य काणनी स्थितिवाणा तिर्यग्योनिक प्रमाणेना त्रयु गमे कही वेवा. अर्थात् ए रीते जघन्य काणनी स्थितिवाणा तिर्यग्येनिवाणा एवने उत्पाद, परिमाण, संहनन, संस्थान, देश्या, दृष्टि, विजरे द्वादान

कालस्थितिको भवेत् अथ चासुरकुमारेषु जातो भवेत् तदा 'तस्स वि ते चेव पच्छि-
ल्लगा तिन्नि गमगा भाणियव्वा' तस्य-स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिकस्य असुरकुमारेषु-
उत्पित्सोरपि त एव-त्रयः पश्चिमाश्रयमा गमका भणितव्याः, स यदि स्वयमुत्कृष्ट-
कालस्थितिकोऽसुरकुमारेषु समुत्पित्सुः स क्रियत्कालस्थितिकाऽसुरकुमारेपूत्प-
द्यते तथा एकसमयेन क्रियन्त उत्पद्यन्ते इत्यादिकं सर्वमेव प्रश्नोत्तरादिकं स्वयमु-
त्कृष्टकालस्थितिकाऽसंख्यातवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकस्य चरमगमत्रिकत्रदेव अत्रापि
चरमास्त्रयोऽपि गमा वक्तव्या इति । तिर्यग्योनिकान्तिमगमत्रयापेक्षया यद्वैलक्षण्यं
तत् स्वयमेव दर्शयति-'नवर' इत्यादि, 'नवर' नवरम्-केवलम्, 'सरीरोगाहणा
तिसु वि गमएसु जहन्नेणं तिन्नि गाउयाइ' शरीरावगाहना त्रिष्वपि गमकेषु जघन्येन

काल की स्थिति वाला है और असुर कुमारों में उत्पन्न होने के योग्य
तो इस सम्बन्ध में भी 'तस्स वि ते चेव पच्छिल्लगा तिन्नि गमगा भाणि-
यव्वा' उसके अन्तिम तीन गम कहना चाहिये, जैसे उत्कृष्ट काल की
स्थिति वाला वह मनुष्य यदि असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य है तो
हे भदन्त ! वह कितने काल की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न
होता है ? तथा ऐसे वे मनुष्य वहां एक समय में कितने उत्पन्न होते
हैं ? इत्यादि सब प्रश्नोत्तर के सम्बन्ध में स्वयं उत्कृष्ट काल की स्थिति
वाले असंख्यात वर्षायुष्क तिर्यग्योनिक जीव के अन्तिम तीन गमकों
के जैसे ही यहां अन्तिम तीन गमक कहना चाहिये, परन्तु इन
गमों में जो उन गमों की अपेक्षा अन्तर है वह सूत्रकार दिखलाते
हैं-'नवर' इत्यादि यहां पर शरीर की अवगाहना तीनों गमों में जघन्य-

स्थिति वाणी छे, अने असुर कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो आ
संभंधमां पणु 'तस्स वि ते चेव पच्छिल्लगा तिन्नि गमगा भाणियव्वा' ते
विषयमां छेददा त्रणु गमेो कडेवा लेधंये. जेमके-उत्कृष्ट काणनी स्थिति-
वाणी ते मनुष्य ले असुर कुमारेमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो छे लग-
वन् ते डेटदा काणनी स्थितिवाणा असुर कुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? तथा
छेवा ते मनुष्ये त्यां अेक समयमां डेटदा उत्पन्न थाय छे ? विजेरे तमास
प्रश्नोत्तर संभंधमां उ कृ ट काणनी स्थितिवाणा तिर्य थ येनिवाणा लयेना
संभंधमा कडेल छेददा त्रणु गमेो प्रमाछे अडियां छेददा त्रणु गमेो सम-
जवा. परंतु आ गमेोमां ते गमेो करतां जे बुदाध छे ते सूत्रकार अतावतां
कडे छे. 'नवर' इत्यादि अही शरीरनी अवगाहना त्रणु गमेोमां जघन्यथी
अने उत्कृन्थी त्रणु गण्युति (भार गा०) प्रमाणुनी छे. 'अवसेसं तं चेव'

त्रिगव्यूतपरिनिता, 'उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाहं' उत्कर्षेणाऽपि गव्यूतत्रयमितैव। 'अवसेसं तं चेन्न अवशेणं तदेव' तिर्यग्योनिकप्रकरणवदेवेति भावः ७-८-९।

असंख्यातवर्षाद्युः संज्ञिमनुष्यस्य उत्पादादिकं विचिन्त्य संख्यातवर्षाद्युः संज्ञिमनुष्यमाश्रित्याह—'जह संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जह' यदि संखेयवर्षाद्युक्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषूपघन्ते तदा किं 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जन्ति अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जन्ति' किं पर्याप्तसंखेयवर्षाद्युक्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषूपघन्ते ? अथवा किम् अपर्याप्तसंखेयवर्षाद्युक्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषूपघन्ते ? इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्तसंखेज्ज-

से और उत्कृष्ट से तीन गव्यूत प्रमाण है, 'अवसेसं तं चेन्न' बाकी का और सब कथन तिर्यग्योनिक प्रकरण के जैसा ही है ७-८-९—

इस प्रकार से असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्य को लक्ष्य करके उत्पाद आदि कहे,—अब सूत्रकार संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यको लेकर इनका कथन करते हैं—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—'जह संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जह' यदि संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकर असुरकुमारों में उत्पन्न होता है तो वह 'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० अपज्जत्त०' क्या पर्याप्त संख्यात वर्षकी आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकर असुरकुमारों में उत्पन्न होता है अथवा अपर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से आकर असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में भगवान्

आशीनुं षीणु तमाम कथन तिर्यग्योनिकाना प्रकरणमां क्ख्वा प्रमाणे न्ण छे. आ रीते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यने उदेशीने उत्पाद विगेरे क्खेवामां आन्था छे.

इसे सूत्रकार संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यने उदेशीने तेओतुं कथन करे छे. आ विषयमां गौतमस्वामीओ प्रबुने ओतुं पूछ्युं छे के 'जह संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जह' ओ संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येमांथी आवीने असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय तो ते किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० अपज्जत्त०' शुं पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येमांथी आवीने असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? के अपर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येमांथी आवीने असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रबु क्खे छे—'गोयमा ।' हे गौतम 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउय० नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय०' पर्याप्त वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येमांथी आवीने असुरकुमारेमां उत्पन्न थाय छे. परंतु अपर्याप्त असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा मनुष्येमांथी आवीने

वासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जन्तु' पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्यः
 आगत्यासुरकुमारेपूत्पद्यन्ते किन्तु 'णो असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उव-
 ज्जन्ति' असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यासुरकुमारेषु नोत्पद्यन्ते । गौतमः
 पृच्छति—'पज्जत्त' इत्यादि, 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते' पर्याप्त-
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त । 'जे भविए असुरकुमारेसु उववज्जि-
 त्तए' यो भव्योऽसुरकुमारेषु उत्पमत्तुम्, 'से णं भंते' स खलु भदन्त । 'केवइय-
 कालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' कियत्कालस्थितिकेषु असुरकुमारेपूत्पद्येतेति प्रश्नः ।
 भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्स-
 ट्टिइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु असुरकुमारेषु 'उक्कोसेण साहरेगसागरो
 वमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण सातिरेकसागरोपमस्थितिकेषु असुरकुमारेषु-

कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्त संखेज्जवासाउय० नो अपज्ज-
 त्तसंखेज्जवासाउय०' पर्याप्त संख्यात वर्षकी आयुवाले संज्ञी मनुष्यों से
 आकर असुरकुमारों में उत्पन्न होता है किन्तु अपर्याप्त असंख्यात
 वर्षकी आयुवाले मनुष्यों से आकर असुरकुमारों में उत्पन्न नहीं होता
 है' फिर गौतम पूछते हैं—'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेणं
 भंते' हे भदन्त । जो मनुष्य पर्याप्त है, संख्यात वर्ष की आयुवाला है
 और संज्ञी है, वह यदि असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो
 वह 'केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' कितने काल की स्थितिवाले
 असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से
 कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्को-
 सेणं साहरेग सागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वह जघन्य से दश हजार
 वर्षों की स्थिति वाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है और उत्कृष्ट से
 कुछ अधिक सागरोपम की स्थितिवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है ।

असुरकुमारोभां उत्पन्न थता नथी. इरीथी गौतमस्वामी पूछे छे—

'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेणं भंते !' हे भगवन् जे मनुष्य पर्याप्त
 छे, संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा छे, अने संज्ञी छे, ते जे असुरकुमारोभां
 उत्पन्न थवाने योग्य छे. तो ते 'केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' केट्ठा
 ठाणनी स्थितिवाणा असुर कुमारोभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां
 प्रभु कडे छे—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्कोसेण
 सातिरेगसागरोवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' जघन्यथी ते दस हजार वर्षनी स्थिति-
 वाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी कछ्छे च्छे सागरो-
 पमनी स्थितिवाणा असुरकुमारोभां उत्पन्न थाय छे. इरीथी गौतमस्वामी

उत्पद्यतेति । 'ते णं भंते ! जीवा एगसमएण केवइया उववज्जंति' ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते असुरकुमारावासे इति हे गौतम ! जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते उत्कर्षेण संख्याता उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम्, एवरूपेण पूर्वोक्तमेव सर्वम् इहापि अनुमन्धेयम् एतदेव प्रदर्शयति 'एवं' इत्यादिना, 'एव जहेव एएसि रयणप्पभाए उववज्जमाणाणं णव गमगा' एवं यथैव एतेषाम्-पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां रत्नप्रभायाम्-रत्नप्रभानामकरकवासे उत्पद्यमानानां नव गमकाः कथिताः 'तहेव इहापि णव गमगा भाणियव्वा' तथैव-तेनैवप्रकारेण इहापि एतेषां पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याणां नव गमकाः पूर्वोक्तक्रमेणैवावशेषा भणितव्याः । 'णवरं संवेहो साःरेमेण सागरोऽमेण

अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' 'हे भदन्त' ऐसे वे मनुष्य असुर कुमारावास में असुरकुमार की पर्याय से कितने उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे गौतम ! ऐसे वे जीव वहां असुरकुमार की पर्याय से जघन्य रूप में एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं । इस प्रकार पूर्वोक्त रूप से सब कथन यहाँ पर कहना चाहिये—इसी बात को प्रदर्शित करने के लिये 'एवं जहेव एएसि रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जमाणाणं णव गमगा' सूत्रकार ने यह सूत्रपाठ कहा है, इसमें यह समझाया गया है कि जिस प्रकार से रत्नप्रभा पृथिवी में उत्पन्न होने वाले मनुष्यों के नौ गम कहे गये हैं वही प्रकार से यहाँ पर भी उनके नौ गम कहना चाहिये, पर जो उनकी अपेक्षा यहाँ विशेषता है वह कायसंवेध की अपेक्षा से है—क्योंकि

प्रभुने अबु पूछे छे डे—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं केवइया उववज्जंति' डे लहन्त अबे ते मनुष्ये। असुरकुमारावासमां असुरकुमारनी पर्यायथी डेटवा उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे—डे गौतम ! अबे ते अबे त्यां असुरकुमारोनी पर्यायथी जघन्यथी अबेक अथवा जे अथवा त्रय उत्पन्न थाय छे, अने उत्कृष्टथी संख्यात उत्पन्न थाय छे. आ रीते पडेदां कडेक प्रकारथी तमाम कथन अर्द्धियां कही देवुं. अबे वात अताववा भाटे 'एवं जहेव एएसि रयणप्पभाए पुढवीए उववज्जमाणाणं णव गमगा' सूत्रकारे आ सूत्रपाठ कही छे. आमां अबे अताववामां आबुं छे डे—जे रीते रत्नप्रभा पृथ्वीमां उत्पन्न थवावाणा मनुष्याने नव गमे। कहा छे, अबे रीते अर्द्धियां यधु नव गमे। कडेवा जेअबे. ते कथन करतां अर्द्धि जे बुदापणु छे.

कायव्यो' नवरं कायसंवेधः, कालःदेशेन सागरोपमेण कर्तव्य इति । 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव-शेषं-कायसंवेधानिरिक्तं सर्वमपि परिष्णानोत्पादादिषु रत्नप्रभागमवदेव कर्तव्यमिति सक्षेपः, विस्तरतस्तु रत्नप्रभागमादेव विज्ञेय इति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! तिर्यग्यो-निकानां मनुष्याणां चासुरकुमारेषुत्पादपरिमाणादिकं विशतिद्वारं यद्देवानुप्रियेण कथितं तत् एवमेव-सर्वथा सत्यमेव इति कथयित्वा गौतमो भवन्त वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति । सू० ३ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य' पूजाश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका व्याख्यां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२४-२॥

वह यहाँ पर कालकी अपेक्षा कुछ अधिक सागरोपम का है । 'सेसं तं चेव' पाकी का सब कथन इसके सिवाय रत्नप्रभा के गम जैसा ही है । इसे विस्तार से यदि देखना हो तो इसके लिये रत्नप्रभा गम को देखना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तिर्यग् योनिकों का और मनुष्यों का असुरकुमारों में वीस द्वार रूप जो उत्पाद परिष्णान आदि आप देवानुप्रिय ने कहा है वह सर्वथा सत्य ही है २ इस प्रकार कह कर उन गौतमने प्रभु को वन्दना की और नमस्कार किया, फिर वन्दना नमस्कार कर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतक का दूसरा उद्देशक समाप्त ॥ २४-२ ॥

ते कायसंवेधना संभधमां छे केमके ते अहियां काणनी अपेक्षाये क'धंके वधारे सागरोपमने। छे. 'सेसं तं चेव' भाकीनुं भीणु तमाभ आ कथन शिवा-यनुं कथन रत्नप्रभानां गम प्रभाणुं न छे. आ विषय ले विस्तार पूर्वक समझवे। काय तो रत्नप्रभा गम लेधने समल देवे। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' छे भगवन् तिर्यग्योनिवाणायोना अने मनुष्योना असुरकुमा-रोना वीस द्वार इय न्ने उत्पाद परिभाणु, विगेरे आप देवानुप्रिये दृष्टा छे, ते सर्वथा सत्य छे. आप देवानुप्रियनु कथन सर्वथा सत्य छे. आ प्रभाणु कळीने गौतम स्वामीये प्रभुने वंदना करी नमस्कार कथा वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेयो संयम अने तपथी पोताना आत्माने लावित करता थका पोताना स्थान पर विशाजमान थया. ॥सू. ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवा शतकने भीले उद्देशो समाप्त ॥२४-२॥

कालादेसेणं जहन्नेणं सातिरेगा पुव्वकोडी दसहिं वाससहस्सेहिं
 अब्भहिया, उक्कोसेणं देसूणाइं पंचपलिओवमाइं एवइयं
 कालं जाव करेज्जा १। सो चैव जहन्नकालट्टिइएसु
 उववन्नो० एस चैव वत्तव्वया। नवरं नागकुमारट्टिइं
 संवेहं च जाणेज्जा २। सो चैव उक्कोसकालट्टिइएसु उववन्नो
 तस्स वि एस चैव वत्तव्वया। नवरं ठिई जहन्नेणं
 देसूणाइं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं,
 सेसं तं चैव जाव भवादेसोत्ति। कालादेसेण जहन्नेणं
 देसूणाइं चत्तारि पलिओवमाइं, उक्कोसेणं देसूणाइं
 पंच पलिओवमाइं। एवइयं कालं जाव करेज्जा ३।
 सो चैव अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ, तस्स वि तिसु वि
 गमएसु जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जहन्नकालट्टिइ-
 यस्स तहेव निरवसेसं ६। सो चैव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ
 जाओ तस्स वि तहेव तिन्नि गमगा जहा असुरकुमारेसु
 उववज्जमाणस्स। नवरं नागकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा सेसं
 तं चैव ७-८-९। जइ संखेज्जवासाउयसन्निपंचिंदिय जाव किं
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उव-
 वज्जेज्जा अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निपंचिंदियतिरिक्खजोणि-
 एहिंतो उववज्जेज्जा ? गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि-
 पंचिंदियजोणिएहिंतो उववज्जेज्जा णो अपज्जत्तसंखेज्जवासा-

उयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहितो उववज्जेजा । पञ्जवा-
 संखेज्जवासाउय जाव जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए, सेणं
 भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा गोयमा ! जहन्नेणं
 दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं । एवं जहेव
 असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स वत्तवया तहेव इह वि णंणसु
 विं गमएसु । नवरं णागकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेजा सेसं तं
 चेव १ । जइ मणुस्सेहितो उववज्जंति सन्निमणुस्सेहितो उवव-
 ज्जंति असन्निमणुस्सेहितो वा उववज्जंति ? गोयमा ! सन्निमणु-
 स्सेहितो उववज्जंति णो असन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति जंहा
 असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव असंखेज्जवासाउयसन्नि-
 मणुस्से णं भंते ! जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए से णं
 भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेजा ? गोयमा ! जहन्नेणं
 दसवाससहस्स० उक्कोसेणं देसूणं दो पलिओवम० । एवं जहेव
 असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला
 तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि । नवरं पढमविइएसु गमएसु
 सरीरोगाहणा जहन्नेणं साइरेगाइं पंचधणुमयाइं उक्कोसेणं
 तिन्नि गाउयाइं, तइयगमे ओगाहणा जहन्नेणं देसूणाइं दो
 गाउयाइं उक्कोसेणं तिन्नि गाउयाइं सेसं तं चेव ३ । सो चेव
 अप्पणा जहन्नकालट्टिइओ जाओ तस्स तिसु वि गमएसु जंहा
 तस्स चेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स तहेव निरवसेसं ६ ।
 सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिइओ जाओ, तस्स तिसु वि

गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिइयस्स असुरकुमारेसु
 उव्वज्जमाणस्स, नवरं नागकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा, सेसं
 तं चेव ९। जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्स० किं पज्जत्तसंखेज्ज०
 अपज्जत्तसंखेज्ज०? गोयमा! पज्जत्तसंखेज्ज० णो अपज्जत्तसंखेज्ज०।
 पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणुस्से णं भंते! जे भविए नाग-
 कुमारेसु उव्वज्जित्तए, से णं भंते! केवइयकालट्टिइएसु उव-
 वज्जेज्जा? गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्सट्टिइएसु उक्को-
 सेणं देसूणं दो पलिओवमट्टिइएसु उव्वज्जंति एवं जहेव असुर-
 कुमारेसु उव्वज्जमाणस्स सच्चेव लद्धी निरवसेसा नवसु गमएसु
 नवरं नागकुमारट्टिइं संवेहं च जाणेज्जा। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।१।
 चउवीसइमे सए तइओ उदेसो समत्तो ॥२४-३॥

छाया—राजगृहे यावदेवमवादीत् नागकुमाराः खलु भदन्त ! कुत उत्पद्यन्ते
 किं नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते देवे-
 भ्यो वा उत्पद्यन्ते ? गौतम । नो नैरयिकेभ्य उत्पद्यन्ते तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते,
 मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते । यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते एवं
 यथा असुरकुमाराणां वक्तव्यता तथा एतेषामपि चावत् असंज्ञीति । यदि संज्ञिपञ्चे-
 न्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य
 उत्पद्यन्ते असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते ? गौतम ।
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते, असंख्येयवर्षायुष्क-
 संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते । असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्य-
 ग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारेषूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्काल-
 स्थितिकेषूत्पद्येत ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्पद्येत उत्कर्षेण
 देशोन्द्रिपलपोपस्थितिकेषु उत्पद्येत । ते खलु भदन्त ! जीवा एकसमयेन कियन्त
 उत्पद्यन्ते अवशेषः स एवासुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य गमको भणितव्यो यावद्
 मवादेश इति । कालादेशेन जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिर्दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका
 उत्कर्षेण देशोनानि पञ्चपलपोपमानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् १ । स एव जघन्य-

कालस्थितिकेषूत्पन्नः एषैव वक्तव्यता, नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात्
 २ । स एवोत्कृष्टकालस्थितिकेषूपन्नः तस्याऽपि एषैव वक्तव्यता । नवरं स्थिति
 जघन्येन देशोने द्वे पल्योपमे, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि शेषं तदेव यावद्
 भवादेशः । कालादेशेन जघन्येन देशोनानि चत्वारि पल्योपमानि उत्कर्षेण देशो-
 नानि पञ्चपल्योपमानि एतावन्तं कालं यावत्कुर्यात् ३ । स एवात्मना जघन्यकाल-
 स्थितिको जातः, तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु यथैव असुरकुमारेषु उत्पद्यमानस्य जघ-
 न्यकालस्थितिकस्य तथैव निरवशेषम् ६ । स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको
 जातः, तस्यापि तथैव त्रयो गमकाः यथा असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य, नवरं नाग-
 कुमारस्थितिं संवेधं च जानीयात् शेषं तदेव ७-८-९ । यदि संख्येयवर्षायुष्क-
 संज्ञिपञ्चैन्द्रिय-यावत् किं पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क० अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क०
 गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्क० नो अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञि० । पर्याप्त-
 संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चैन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारे-
 षूत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्यते गौतम ! जघन्येन दशवर्षसह-
 स्राणि उत्कृष्टतो देशोने द्वे पल्योपमे । एवं यथैव असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य
 वक्तव्यता तथैवेहापि गमकेषु नवसु नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं च
 जानीयात् शेषं तदेव ९ । यदि मनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं संज्ञिमनुष्येभ्य
 उत्पद्यन्ते असंज्ञिमनुष्येभ्यो वोत्पद्यन्ते ? गौतम ! संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते
 नो असंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते यथाऽसुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य यावत् ।
 असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारेषू-
 त्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषूत्पद्यते गौतम ! जघन्येन दशवर्ष-
 सहस्र० उत्कर्षेण देशोने द्विपल्योपम० । एवं यथैवासंख्येयवर्षायुष्काणां तिर्यग्यो-
 निकानाम् नागकुमारेषु आद्याह्नयोगमा स्तथैव एतस्यापि । नवरं प्रथमद्वितीययो-
 र्गमयोः शरीरावगाहना जघन्येन सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षेण त्रीणि
 गव्यूतानि, तृतीयगमे अवगाहना जघन्येन देशोने द्वे गव्यूते, उत्कर्षेण त्रीणि
 गव्यूतानि, शेषं तदेव ३ । स एवात्मना जघन्यकालस्थितिको जातः, तस्य-
 त्रिष्वपि गमकेषु यथा तस्यैव असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य तथैव निरवशेषम् ६ ।
 स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, तस्य त्रिष्वपि गमकेषु यथा तस्यैव
 उत्कर्षकालस्थितिकस्य असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य, नवरं नागकुमारस्थितिं संवेधं
 च जानीयात् शेषं तदेव १९ । यदि संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते किं
 पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्यो वा
 उत्पद्यन्ते ? गौतम ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते नो अपर्या-
 प्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते । पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः

खलु भदन्त ! यो भव्यो नागकुमारेषुत्पत्तुम् स खलु भदन्त ! कियत्काळस्थिति-
केषूत्पद्यन्ते ? गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण देशेनद्विपल्यो-
पमस्थितिकेषुत्प न्ते एवं यथैव असुरकुमारेषु उत्पद्यमानस्य सैव कब्धि निरवशेषा,
नवसु गणकेषु, नवरं नागकुमारस्थिति संवेधं च जानीयात् तदेवं भदन्त ! तदेवं
भदन्त ! ॥ सू०१ ॥

॥ चतुर्विंशतितमशतके तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥

टीका—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ राजगृहे यावदेवम् अत्रादीत् अत्र
यावत्पदेन भगवतः समवसरणमभूत् परिषत् निर्गता तत्र भगवता धर्मदेशनां दत्ता
धर्मदेशनां श्रुत्वा परिषत् प्रतिगता ततो गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति वन्दित्वा
नमस्यित्वा प्राञ्जलिपुटः, इत्येतदन्तस्य प्रकरणस्य संग्रहो भवतीति । किमवादीत्
गौतम स्तत्राह—‘नागकुमारा णं’ इत्यादि, ‘नागकुमारा णं भन्ते । कओहितो उवव-

तीसरा उद्देशक का प्रारंभ

इस प्रकार से द्वितीय उद्देशो का निरूपण करके अब सूत्रकार इस
क्रम प्राप्त तृतीय उद्देशो का नागकुमार आदिकों को आश्रित करके
निरूपण करते हैं—‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ इत्यादि

टीकार्थ—राजगृहनगर में यावत्पदद्वारा गृहीत पाठ के अनुसार
भगवान् का समवसरण हुआ, परिषत् अपने-अपने स्थान से निकली,
वहाँ भगवानने धर्मोपदेश दिया, भगवान् द्वारा दिये गये धर्मोपदेश
को सुनकर परिषत् पीछे चली आई, तब गौतमने भगवान् को वन्दना
की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार करके फिर गौतमने दोनों
हाथ जोड़कर प्रभु से इस प्रकार पूछा—‘नागकुमारा णं भन्ते ! कओहितो

त्रीण उद्देशानो प्रारंभ—

आ रीते षीण उद्देशानुं निरूपणु करीने हवे सूत्रकार कुमथी आवेल
नागकुमार विगेरेने आश्रय करीना आ त्रीण उद्देशानी प्ररूपणु करे छे.—
‘रायगिहे जाव एवं वयासी’ ध्यादि

टीकार्थ—राजगृह नगरमां लगवाननुं समवसरणु थयुं, परिषद् पीत
पीताना स्थानेथी लगवानने वंदना करवा नीकणी, लगवाने त्यां धर्मदेशना
आपी. धर्मदेशना सांलणीने परिषद् लगवानने वंदना नमस्कार करीने
पाधी गध ते पछी गौतम स्वाभीअे लगवानने वंदना करी अने नमस्कार
कर्या. वंदना नमस्कार करीने ते पछी गौतमस्वाभीअे अने हाथ जेडीने
प्रभुने आ प्रभाअे पूछथुं—‘नागकुमारा णं भन्ते ! कओहितो ! उववज्जंति’ छे

ज्जंति' नागकुमाराः—भवनपतिदेवविशेषाः खलु भदन्त ! केभ्यः—स्यानेभ्य आगत्य नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते 'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति' किं नैरयिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा 'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, अथवा—'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, यद्वा 'देवेहिंतो उववज्जंति' देवेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' ! 'नो नेरइएहिंतो उववज्जंति' नो—नैव नैरयिकेभ्य आगत्य नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते किन्तु 'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते तथा—'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते 'नो देवेहिंतो उववज्जंति' नो देवेभ्य उत्पद्यन्ते हे गौतम ! ये नागकुमारत्वेन नागकुमारावासे समुत्पद्यन्ते, ते न नैरयिकेभ्य आगत्य

उववज्जंति' हे भदन्त ! भवनपति देव विशेष जो नागकुमार हैं वे कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? 'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति' क्या नैरयिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा—'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्यग्यों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? अथवा 'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? अथवा 'देवेहिंतो उववज्जंति' देवों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'णो णेरइएहिंतो उववज्जंति,' वे नैरयिकों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु 'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्यग्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं, और 'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं, हाँ, वे 'णो देवेहिंतो उववज्जंति' देवोंसे आकरके भी उत्पन्न नहीं होते हैं, हे गौतम ! जो जीव नागकुमारों की पर्याय

भगवन् भवनपतिदेव विशेष ये नागकुमारे छे. तेओ कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? 'किं नेरइएहिंतो उववज्जंति' शु' नैरयिकेथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्य'अ येनिकेभ्यंथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्येभ्यंथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा 'देवेहिंतो उववज्जंति' देवेभ्यंथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो णेरइएहिंतो उववज्जंति' तेओ नैरइकेभ्यंथी आवीने उत्पन्न थता नथी. परंतु 'तिरिक्खजोगिएहिंतो उववज्जंति' तिर्य'अभ्यंथी आवीने उत्पन्न थाय छे. 'मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' मनुष्येभ्यंथी आवीने पणु उत्पन्न थाय छे. तेओ 'णो देवेहिंतो उववज्जंति' देवेभ्यंथी आवीने पणु उत्पन्न थता नथी. हे गौतम ! ये एव

न वा देवेभ्य आगत्य तत्रोत्पद्यन्ते, किन्तु तिर्यग्भ्यो वा मनुष्येभ्यो वा आग-
 त्योत्पद्यन्ते इति भासः, पुनः प्रश्नयति-गौतमः-‘जह’ इत्यादि, ‘जह तिरिक्ख-
 जोणिण्हितो उव्वज्जंति एवंजहा असुरकुमाराणं वक्तव्या तदा एणसि पि जाव
 असन्निति’ यदि तिर्यग्योनिकेभ्य उत्पद्यन्ते-एवं यथा असुरकुमाराणां वक्तव्यता
 तथैव एतेषां नागकुमाराणामपि वक्तव्यता यावदसंज्ञीति नागकुमारस्य वक्तव्यता
 असुरकुमारवत् ज्ञातव्येति कथितम् असुरकुमारवक्तव्यतायां च नारकस्यातिदेशः
 कृतः अतो नारकप्रकरणानुसारेण इत्थं नागकुमारप्रकरणमधीतं भवति हे भदन्त ।
 यदि तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नागकुमारा उत्पद्यन्ते तदा-किमेकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
 केभ्यो द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो वा त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो वा चतुरिन्द्रियतिर्य-

से नागकुमारावास में उत्पन्न होते हैं वे न नैरयिकों से आकरके उत्पन्न
 होते हैं और देवों से भी आकर के उत्पन्न नहीं होते हैं किन्तु तिर्यग्यों
 और मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं । इस पर पुनः गौतम प्रभु
 से पूछते हैं-‘जह तिरिक्खजोणिण्हितो उव्वज्जंति’ हे भदन्त ! यदि
 वे तिर्यग्यों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो जैसी वक्तव्यता असुर-
 कुमारों की कही गई है उसीप्रकार की वक्तव्यता यावत् असंज्ञीतक
 ग्रहां पर भी इनकी कहनी चाहिये, अर्थात् नागकुमार की वक्तव्यता
 असुरकुमारों की वक्तव्यता के समान जानना चाहिये, असुरकुमारों
 की वक्तव्यता में नारक जा अतिदेश किया गया है-इसलिये नारकके
 प्रकरणानुसार नागकुमार का प्रकरण इस प्रकार से यहाँ कहना
 चाहिये-हे भदन्त । यदि तिर्यग्योनिकों से आकरके नागकुमार उत्पन्न

नागकुमारोनी पर्यायथी नागकुमारावासमां उत्पन्न थाय छे. तेओ नैरयिकांमांथी
 आवीने उत्पन्न थता नथी. अने देवोमांथी आवीने पणु उत्पन्न थता नथी.
 परंतु तिर्य'ओ अने मनुष्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे.

इरीथी गौतमस्वामी आ संबंधमां प्रलुने पूछे छे के-‘जह तिरिक्ख-
 जोणिण्हितो उव्वज्जंति’ हे भगवन् जे तेओ तिर्य'ओमांथी आवीने उत्पन्न
 थाय छे, तो ते संबंधमां असुरकुमारोनुं जे प्रभाणु कथन कथुं छे. ओण
 रीतनुं कथन यावत् असंज्ञी सुधीनुं अहियां आ नागकुमारोमां पणु कही
 देवुं अर्थात् आ नागकुमारोनुं कथन असुरकुमारोना कथन प्रभाणु
 समणुं असुरकुमारोना कथनमां नागकुमारोना अतिदेश कथी छे जेथी नार-
 कना प्रकरण अनुसार नागकुमारोनुं प्रकरण आ नीचे कथा प्रभाणु अहियां
 समणुं-हे भगवन् जे तिर्य'ओ योनिकोमांथी आवीने नागकुमार उत्पन्न

ग्योनिकेभ्यो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवान्-
नाह-हे गौतम । नो एकेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते न वा द्वीन्द्रियेभ्यो
न वा त्रीन्द्रियेभ्यो न वा चतुरिन्द्रियेभ्योऽपि वा आगत्य उत्पद्यन्ते किन्तु पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते । हे भदन्त ! यदि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य
आगत्योत्पद्यन्ते तदा किं संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते अथवा
असंज्ञिपंचेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह-हे गौतम !

होते हैं-तो क्या वे एकेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
या द्वीन्द्रियतिर्यञ्चों से आकरके वे उत्पन्न होते हैं ? या तेन्द्रियतिर्यञ्चों
से आकरके वे उत्पन्न होते हैं ? या चौद्विन्द्रियतिर्यञ्चों से आकरके वे
उत्पन्न होते हैं ? या पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चों से आकर वे उत्पन्न होते हैं ? इसके
उत्तर में भगवान् गौतम से कहते हैं-हे गौतम ! वे न एकेन्द्रियतिर्यञ्चों से
आकरके उत्पन्न होते हैं न दो इन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं
न तेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं न चौद्विन्द्रिय तिर्यञ्चों से
आकर के उत्पन्न होते हैं किन्तु पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकर के वे उत्पन्न
होते हैं । इस पर पुनः प्रभु से गौतम पूछते हैं-हे भदन्त ! यदि पञ्चे-
न्द्रिय तिर्यञ्चों से आकर के वे उत्पन्न होते हैं तो क्या संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्चों से आकरके वे उत्पन्न होते हैं या असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से
आकरके वे उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम !

थाय छे,-तो शु' तेजो अकेन्द्रिय तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?
अगर जे धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा त्रषु
धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा चार धन्द्रिय-
वाणा तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? अथवा पांच धन्द्रियवाणा
अकेन्द्रियेभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां भगवान्
गौतमस्वामीने कडे छे डे-डे गौतम ! तेजो अकेन्द्रिय तिर्य'चोभांथी आवीने
उत्पन्न थता नथी. तेम जे धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी आवीने त्रषु उत्पन्न
थता नथी. तेमज त्रषु धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी आवीने पषु उत्पन्न थता
नथी अने चार धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी पषु आवीने उत्पन्न थता नथी
परंतु तेजो पांच धन्द्रियवाणा तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे. इरीथी
गौतमस्वामी आ ज्ञातमां प्रभुने पूछे छे डे-डे भगवन् जे पांच धन्द्रिय-
वाणा तिर्य'चोभांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शु' तेजो संज्ञी तिर्य'चो-
भांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? डे असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्य'चोभांथी आवीने
उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे डे-डे गौतम ! तेजो

संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते तथा असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । यदि असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा किं जलचरेभ्यः स्थलचरेभ्यः खेचरेभ्यो वा आगत्य उत्पद्यन्ते हे गौतम ! जलचरेभ्योऽपि स्थलचरेभ्योऽपि खेचरेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते । यदि जलचरादिभ्य आगत्य नागकुमारा उत्पद्यन्ते तदा किं पर्याप्तकेभ्य एभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अपर्याप्तकेभ्य एभ्यो वा आगत्योत्पद्यन्ते । गौतम ! पर्याप्तकेभ्योऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते नो अपर्याप्तकासंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते, पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको भदन्त ! यो नाग-

वे संज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो से भी आकर के उत्पन्न होते हैं और असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो से भी आकरके उत्पन्न होते हैं इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—यदि वे हे भदन्त ! असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे जलचरों से स्थलचरों से खेचरों से आकर के उत्पन्न होते हैं ? यदि वे जलचरादिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं तो क्या वे पर्याप्त जलचरादिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्त जलचरादिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इस पर प्रभु उत्तर देते हुए कहते हैं कि हे गौतम ! वे पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकर के उत्पन्न होते हैं अपर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं । अब पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! यदि वह पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-

संज्ञि पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो मांथी आवीने पशु उत्पन्न थाय छे अने असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चोमांथी आवीने पशु उत्पन्न थाय छे, आ विषयमां इरीथी गौतमस्वामी प्रभुने जेवुं पूछे छे के-हे लगवन् ने तेजो असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चोनिडोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेजो जलचर-प्राणीमां रडेवावाणा अथवा स्थलचर-भूमि पर रडेवावाणा अथवा ज्येथर-आकाशमां रडेवावाणाजोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? ने तेजो जलचरो विगेरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेजो पर्याप्त जलचर विगेरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, के अपर्याप्त जलचर विगेरेमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कहे छे के-हे गौतम ! तेजो पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो निडोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, अपर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थता नथी । गौतमस्वामी इरीथी प्रभुने जेवुं पूछे छे के-हे लगवन् ने ते पर्याप्त असंज्ञि पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चो निडो जे नागकुमारांमां उत्पन्न थवाने

कुमारेषूपत्तियोग्यः स क्रियत्कालस्थितिकेषूपपद्यते ? गौतम ! जघन्येन दशवर्ष-
सहस्रस्थितिकेषु, उत्कर्षेण पत्योपमस्यासंख्येयभागस्थितिकेषूपपद्यते ! ते
खलु भदन्त ! जीवाः, इत्यादिकः सर्वोऽपि प्रश्नः, तथा सर्वाण्यपि उत्तराणि
पर्यासाऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रकरणवदेव ज्ञातव्यानि, अत एव पूर्वं कथि-
तम्—‘जाव असन्निति’ असंज्ञालापकपर्यन्तमित्यर्थः । वैलक्षण्यं केवलमेतदेव
यत् तत्र प्रकरणे यत्र यत्र नारकेतिपदं दत्तम् तत्र तत्र नागकुमारेतिपदं निवेश्यम्
तथा च नागकुमारपदमन्तर्भाव्य संपूर्णमपि प्रकरणम् अध्येतव्यमिति । अथ प्रस्तुते
नागकुमारप्रकरणं प्रस्तूय अधीयते, अथाहि—‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिण-

निक जीव जो कि नागकुमारो’ में उत्पन्न होने के योग्य है वह कितने
काल की स्थिति वाले नागकुमारो’ में उत्पन्न होता है ? उत्तर में प्रश्नु
कहते हैं—हे गौतम ! वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले नाग-
कुमारो’ में और उत्कृष्ट से पत्योपम के असंख्यातवे’ भागप्रमाण स्थिति
वाले नागकुमारो’ में उत्पन्न होता है । इस प्रकार से ‘हे भदन्त ! वे
जीव एक समय में वहां कितने उत्पन्न होते हैं’ इत्यादि रूप सब प्रश्न
और सब उत्तर पर्यास असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रकरण के अनु-
सार ही जानना चाहिये—इसीलिये ‘जाव असन्निति’ ऐसा सूत्रकारने
कहा है । विशेषता केवल इतनी ही है कि उस प्रकरण में जहां—२
नारक ऐसा पद दिया गया है वहां—वहाँ नागकुमार ऐसा पद रखलेना
चाहिये, तथाच—नागकुमार पदको अन्तर्भावित करके सम्पूर्ण प्रकरण
यहां लगाना चाहिये । अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ सन्नि

योग्य छे, ते डेटला काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ? आ-
प्रश्नना उत्तरमां प्रलु कडे छे डे-डे गौतम ! ते जघन्यथी एस हज्जर वर्षनी
स्थितिवाणा नागकुमारोमां अने उत्कृष्टथी पत्योपमना असंख्यातमां भाग-
प्रमाण स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे, आ रीते डे लगवन् ते
एवे ओक समयमां त्यां डेटला उत्पन्न थाय छे ? विगेरे तमास प्रश्नो अने
तेना उत्तरो पर्याप्त असंज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिवाणा प्रकरणमां कथा
प्रमाणे ज समजवुं. ओ माटे ‘जाव असन्निति’ ओ प्रमाणे सूत्रकारे कहुं
छे. विशेषपल्लुं डेवण ओटलुं ज छे डे—ते प्रकरणमां जयां जयां नारक ओ
प्रमाणेतुं पढ आपवामां आण्युं होय त्यां त्यां आ प्रकरणमां नागकुमार पढ
भूझीने समग्र प्रकरण अहिं समल देवुं.

हुवे गौतमस्वामी प्रलुने एवुं पूछे छे डे—‘जइ सन्निपंचिदियतिरिक्खं-
जोणिण्हितो उववज्जति’ डे लगवन् जे नागकुमारो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्यो-

हिंती उववज्जंति' यदि संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य इमे नागकुमारत्वेन नागकुमारावासे समुत्पद्यन्ते तदा—'किं संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएहिंती उववज्जंति' किं संखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते, अथवा—'असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएहिंती उववज्जंति' अमंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएहिंती उववज्जंति' संखेयवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽपि आगत्योत्पद्यन्ते तथा—'असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएहिंती उववज्जंति' असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्योऽप्यागत्य उत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । 'असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएणं भंते !' असंखेयवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः खलु भदन्त ! 'जे

पंचिदियतिरिक्खज्जोणिएहिंती उववज्जंति' है भदन्त ! यदि नागकुमार संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो' में से आकारके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे 'संखेज्जवासाउय०' 'असंखेज्जवासाउय०' संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो' से आकारके उत्पन्न होते हैं ? अथवा असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो' से आकारके उत्पन्न होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय उववज्जंति' असंखेज्जवासाउय उववज्जंति' वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो' से आकारके भी उत्पन्न होते हैं और असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो' से आकारके भी उत्पन्न होते हैं । अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं—'असंखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएणं

ओमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, तो शुं तेओ 'संखेज्जवासाउय०' असंखेज्जवासाउय०' संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे के-असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रलु उडे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय० असंखेज्जवासाउय० उव०' तेओ संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे तथा असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोमांथी आवीने पलु उत्पन्न थाय छे, डवे गौतमस्वामी प्रलुने इरीथी ओपु' पूछे छे के—'असंखेज्जवासाउय सन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणिएणं भंते !' हे भगवन्

भवि ए नागकुमारेषु उववज्जित्तए' यो सव्यो नागकुमारेषूत्पत्तुम् 'से णं भंते । केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' स खलु भदन्त ! कियत्कालस्थितिकेषु नागकुमारेषूत्पद्येतेति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, हे गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहसइइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु असुरकुमारावासे-पूत्पद्यते इत्यग्रिमेण संबन्धः, तथा—'उक्कोसेणं देसूणं दुपल्लिओवमट्टिइएसु उववज्जेज्जा' उत्कर्षेण देशोनद्विपल्योपमस्थितिकेषूत्पद्येत । देशोनद्विपल्योपमेति कथनम् औदीच्यनागकुमारनिकायाऽपेक्षया, यत औदीच्यनागकुमारनिकाये देशोने द्वे पल्योपमे उत्कर्षेण आयु भवतीति तदुक्तम्—'दाहिणदिबडुपल्लियं दो देसूणुत्तरिल्लाणं' दाक्षिणात्यानां सार्द्धमेकं पल्पम् औत्तराणां द्वे पल्योपमे देशोने इति । १। 'ते णं भंते !' हे भदन्त ! असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च

'जे भवि ए नागकुमारेसु उववज्जित्तए' जो नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य हैं 'से णं भंते' केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' वे कितने काल की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहसस०' जघन्य से वे दश हजार वर्ष की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से कुछ कम दो पल्योपम की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं। यहाँ जो कुछ कम दो पल्योपम' ऐसा कहा है वह उत्तर के नागकुमारनिकायों की अपेक्षा से कहा है, क्योंकि उत्तर दिशा के नागकुमारनिकाय में कुछ कम दो पल्योपम की स्थिति उत्कृष्ट से होती है, कहा भी है—'दाहिणदिबडुपल्लियं दो देसूणुत्तरिल्लाणं' दाक्षिणात्यानां की डेढ पल्योपम की स्थिति है और उत्तर दिशा के निकायों

असंख्यात वर्षानी आयुष्य वाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च 'जे भवि ए नागकुमारेसु उववज्जित्तए' जे नागकुमारोभां उत्पन्न थवाने योग्य छे, 'से णं भंते ! केवइयकालट्टिइएसु उववज्जेज्जा' तेओ देटवा काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोभां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहसस०' जघन्यथी दस हजार वर्षानी स्थितिवाणा नागकुमारोभां उत्पन्न थाय छे अने उत्कृष्टथी कंछक ओछा जे पल्योपमनी स्थितिवाणा नागकुमारोभां उत्पन्न थाय छे, अडियां जे कंछक ओछा जे पल्योपम ओबु' कडेव छे ते उत्तरना नागकुमारनिकायेने उदेशीने कछुं छे, केमके-उत्तर दिशाना नागकुमार निकायेभां उत्कृष्टथी कंछक ओछी जे पल्योपमनी स्थिति होय-छे, कछुं पणु छे के 'दाहिणदिबडुपल्लियं दो देसूणुत्तरिल्लाणं' दक्षिण दिशाना नागकुमारोनी स्थिति होढ पल्योपमनी छे, अने उत्तर दिशाना निकायेनी स्थिति

भंते ! जीवा एगसमए केवइया उववज्जंति' ते खलु भदन्त ! जीवा एकसवयेन—
एकस्मिन् समये कियन्तो नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । उत्तरमाह—'अव-
सेसो सो चेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स गमगो भाणियव्वो जाव भवादेसोत्ति'
अवशेषः स एव असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य
गमको भणितव्यो यावद्भवादेश इति । असुरकुमारवक्तव्यतायां संज्ञिपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकवदेव अत्रापि सर्वं वाच्यम् भवादेशपर्यन्तमिति । तथाहि—ते—असं-
ख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीवाः ये नागकुमारावासे समुत्पत्ति-
योग्या स्ते एकसमयेन कियन्तो नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते इति प्रश्नस्य जघ-
न्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा समुत्पद्यन्ते, उत्कर्षेण तु संख्याता उत्पद्यन्ते २ ।
तेषां जीवानां शरीराणि कीदृशसंहननयुक्तानि भवन्ति गौतम ! वज्रऋषभनाराच-

की स्थिति कुछ कम दो पल्योपम की है ? अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—'ते णं भंते ! जीवा एगसमएणं०' हे भदन्त वे जीव एकसमय में
वहाँ नागकुमारावास में कितने उत्पन्न होते हैं इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं—हे गौतम ! जघन्य से वहाँ एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते
हैं, और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं—इस प्रकार—'अवसेसो सो
चेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स गमो' भाणियव्वो जाव भवादे-
सोत्ति'—असुरकुमारों में उत्पन्न होने वाले असंख्यात वर्ष की आयु-
वाले तिर्यञ्चों का पाठ यावत् भवादेश तक का यहाँ परा का पूरा
कहना चाहिये । २

अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं—हे भदन्त ! उन जीवों के
शरीर कैसे संहनन वाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हे
गौतम ! उनके शरीर वज्रऋषभनाराच संहनन वाले होते हैं । ३

કંઈક કમ યે પલ્યોપમની છે. હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—'તે ણં
ભંતે ! જીવા એગસમણં' હે ભગવન્ તે જીવો એક સમયમાં ત્યાં નાગકુમારાવા-
સમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે—હે
ગૌતમ ! જઘન્યથી ત્યાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે. અને
ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે આ રીતે—'અવસેસો સોચેવ અસુરકુમારેસુ
ઉવવજ્જમાણસ્સ ગમગો ભાણિયવ્વો જાવ ભવાદેસોત્તિ' આ અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન
થવાવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તિર્યંચોનો પાઠ યાવત્ ભવાદેશ
સુધીનો અહિયાં પૂરે પૂરો કહી દેવો. ૨,

હવે ગૌતમસ્વામી ફરીથી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે—હે ભગવન્ તે
જીવોના શરીરો કયા સંહનનવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રભુ

संहनानानि ३। अवगाहना जघन्येन धनुः पृथक्त्वम्, उत्कर्षेण षड्गव्यूतिः ४।
तेषां जीवानां शरीराणि समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितानि ५। कतिलेश्यास्तेषामिति
चतस्रो लेश्या आद्या इत्युत्तरम् ६। ते जीवाः नो सम्यग्दृष्टयो न वा मिश्रदृष्ट-
योऽपि तु मिथ्यादृष्टयः ७। ते जीवाः न ज्ञानिनोऽपि तु अज्ञानिनः, नियमतो
द्वयज्ञानिनः, मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्चेति ८। मनोवाक्काययोगवन्त स्ते
जीवाः ९, साकारानाकारोपयोगयुक्ताश्च १०। चतस्रः संज्ञाः आहारभयमैथुन-
परिग्रहाख्या भवन्ति ११। चत्वारः कषायाः, क्रोधमानमाया लोभाः भवन्ति १२।

अवगाहना जघन्य से धनुष पृथक्त्व प्रमाण होनी है और उत्कृष्ट
से वह गव्यूति प्रमाण होती है । ४

इन जीवों के शरीर समचतुरस्र संस्थान वाले होते हैं । ५

इनके चार आदिवाली लेश्याएं होती हैं । ६

ये जीव न सम्यग्दृष्टि होते हैं और न मिश्रदृष्टिवाले होते हैं किन्तु
मिथ्या दृष्टि होते हैं ८ ये ज्ञानी भी नहीं होते हैं किन्तु नियम से दो
अज्ञानों वाले होते हैं । मत्यज्ञान वाले और श्रुताज्ञान वाले होते हैं !
योगद्वार में इनके मनोवाक्काय ये तीनो योग होते हैं । ९ उपयोगद्वार में ये
साकार अनाकार दोनों प्रकार के उपयोग वाले होते हैं । १० संज्ञाद्वार
में—ये आहार, भय, मैथुन और परिग्रह इन चारों प्रकार की संज्ञावाले
होते हैं । ११। कषायद्वार में इनके क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों

गौतमस्वामीने कहे छे क-हे गौतम ! तेजोना शरीरे वज्रपक्षनाराय
संहननवाणा डोय छे. ३ अवगाहना जघन्यथी धनुष पृथक्त्व प्रमाणवाणी
डोय छे. अने उत्कृष्टथी ते छ गव्यूति (भार गाँ) प्रमाणनी डोय छे. ४-
आ जेवोना शरीर समचतुरस्र संस्थानवाणा डोय छे. ५ तेने पडेकी
ओटवे क-कृष्ण, नील, कापोत, अने तैजस जे चार लेश्याजो डोय छे. ६
आ जेवो सम्यग् दृष्टिवाणा के मिश्र दृष्टिवाणा डोता नथी. परंतु तेजो
मिथ्या दृष्टिवाणा जे डोय छे. ७ तेजो ज्ञानी डोता नथी परंतु नियमथी
भति अज्ञान अने श्रुत अज्ञान जे जे अज्ञानवाणा डोय छे. ८ योगद्वारमां
तेजोने मनोयोग, वचनयोग, अने काययोग, जे त्रये योग डोय छे, ९
उपयोग द्वारमां तेजो साकार अने अनाकार अने प्रकारना उपयोगवाणा
डोय छे. १० संज्ञाद्वारमां—तेजो आहार, भय, मैथुन, अने परिग्रह आ चारे
प्रकारनी संज्ञावाणा डोय छे. ११, कषाय द्वारमां तेजोने क्रोध, मान, माया,
अने लोभ जे चारे कषाये डोय छे. १२, धन्द्रिय द्वारमां तेजो पांचे धन्द्रि-

इन्द्रियाणि पञ्च १३ । तेषां वेदनाकषायमारणान्तिकास्त्रयः समुद्घाता आद्या-
भवन्ति, समग्रहणा अपि त्रियन्ते, असमग्रहणा अपि त्रियन्ते १४ । ते साता-
वेदका असातावेदका अपि १५ । स्त्री वेदकाः पुरुषवेदका अपि, नो नपुंसक
वेदकाः १६ । स्थितिः जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः उत्कर्षेण त्रीणि पल्यो-
पमानि १७ । अध्यवसायाः प्रशस्ता अपि अप्रशस्ता अपि १८ । अनुबन्धो यथैव
स्थितिः, तथा च-पर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियः कालतः कियच्चिरं भवति ? जघन्येन
सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कर्षेण त्रीणि पल्योपमानि १९ । कायसंवेधः-भवादेशेन
द्वे, भवग्रहणे, इति । अथ कालादेशं सूत्रकार एव प्रदर्शयति-‘कालादेशेणं’ इत्यादि
‘कालादेशेणं कालादेशेन कालमाश्रित्य ‘जघन्नेणं सातिरेका पुत्रकोटी’ जघन्येन
सातिरेका पूर्वकोटी, ‘दसहिं वाससहस्सेहिं अबहिया’ दशभिर्वर्षसहस्रैरभ्यधिका

कषाये होती हैं । १२ इन्द्रिय द्वार में ये पांचों इन्द्रियों वाले होते हैं ।
समुद्घात द्वार में इनके आदि के वेदना, कषाय और मारणान्तिक ये
तीन समुद्घात होते हैं । तथा ये समुद्घात करके भी मरते हैं और विना
समुद्घात किये भी मरते हैं । वेदद्वार में ये स्त्रीवेद वाले और पुरुष
वेदवाले दो वेद वाले होते हैं नपुंसक वेदवाले नहीं होते हैं । इनकी
स्थिति जघन्य से कुछ अधिक एक पूर्वकोटि की होती है, तथा उत्कृष्ट से
तीन पल्योपम की होती है । १७ अध्यवसाय इनके प्रशस्त भी होते हैं
और अप्रशस्त भी होते हैं । १८ अनुबन्ध यहां स्थिति के अनुसार
होता है । १९ कायसंवेध भवादेश से दो भवों को ग्रहण करने रूप एवं
काल से वह जघन्य रूप में दश हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि-
रूप और उत्कृष्ट से ‘दिसूणाइं पंचवलिओवमाइं०’ कुछ कम पांच पल्यो-

योवाणा डोय छे. १३, समुद्घात द्वारमां तेओने पडेवाना वेदना, कषाय,
अने मारणान्तिक ओ त्रय समुद्घातो डोय छे. तथा तेओ समुद्घात
करीने पणु भरे छे, अने समुद्घात कर्या विना पणु भरे छे. १४, वेद-
द्वारमां तेओ स्त्री वेद अने पुरुष वेद ओम अन्ने प्रकारना वेदवाणा डोय छे.
तेओ नपुंसक वेदवाणा डोता नथी. १५, तेओनी स्थिति जघन्यथी कंठ
वधारे ओक पूर्वकोटिनी छे. तथा उत्कृष्टथी त्रय पल्योपमनी डोय छे १७,
तेमना अध्यवसाय प्रशस्त पणु डोय छे अने अप्रशस्त पणु डोय छे १८,
अनुबन्ध अहिं स्थिति प्रमाणे समजवे. १९ कायसंवेध-भवादेशथी छे लवने
अडणु करवा इप अने अने काणथी ते जघन्य इयमां दस डणर वर्ष अधिक
सातिरेक पूर्वकोटि इप अने उत्कृष्टथी ‘दिसूणाइं पंचवलिओवमाइं.’ कंठक ओछा

'उकोसेण' उत्कर्षेण 'देसूणाइं पंच पलिओवमाइं' देशोनानि पञ्च परयोपमानि 'एवइयं जाव करेज्जा' एतावत्कं यावत् सेवेत, एतावन्तं कालं तिर्यग्गतिं नागकुमारगतिं च सेवेत, एतावन्तं कालं तिर्यग्गतौ नागकुमारगतौ च गतिमागतिं च कुर्यादिति । अत्र संवेधपदे कालादेशे देशोनानि पञ्च परयोपमानि' इति कथितं तत्र परयोपमत्रयम्—असंख्यातवर्षायुस्तिर्यग्सम्बन्धि, देशोनपरयोपमद्वयं च नागकुमारसम्बन्धि, इत्येवं देशोनपञ्चपरयोपमपमाणं भवतीति २०।
इति प्रथमो गमः । १।

द्वितीयगमं दर्शयन्नाह—'सो चेव' इत्यादि । सो चेव जहन्नकालद्विद्विष्ट उववन्नो' स एव जघन्यकालस्थितिकेषु उपपन्नः, यदि सोऽसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिको जीवः यो नागकुमारेपूत्पित्सुरेव जघन्यकालस्थितिकनागकुमारेषु समुत्पन्नो भवेत् तदा तस्याऽपि 'एस चेव वक्तव्या' एषैव वक्तव्यता एषैव—प्रथमगमकोक्तैव वक्तव्यता सर्वाऽपि वाच्या, प्रथमगमकदेव परिमाणादारभ्य

पम रूप है इस प्रकार वह जीव इतने काल तक तिर्यग्गति का और नाग कुमार गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह तिर्यग्गति में एवं नागकुमार गति में गमनागमन करता है । यहां संवेध पद से कालादेश से जो देशोन पांच परयोपम कहा गया है उसमें तीन परयोपम असंख्यात वर्षायुवाले तिर्यग्भव सम्बन्धी है, और दो देशोन परयोपम नागकुमार भव सम्बन्धी है । २० इस प्रकार से यह प्रथम गम है ।

द्वितीय गम को दिखाने के लिये अब सूत्रकार 'सो चेव' इत्यादि सूत्रपाठ कहते हैं—इसमें वे यह समझाते हैं कि—वह संज्ञी पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्य काल की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है यदि नागकुमारों में उत्पन्न हो जाता है तो वहां पर वक्तव्यता कहनी चाहिये, अर्थात्-परिमाण से लेकर अवादेश तक

पांच परयोपम प्रमाण्ये छे. आरीते ते एव, ओटला काण सुधी-तिर्य्य गतिनुं अने नागकुमार गतिनुं सेवन करे छे. अने ओटला व काण सुधी ते तिर्य्य गतिमां अने नागकुमार गतिमां गमनागमन करे छे. अहिया संवेध पदमां कालादेशथी ने देशोन पांच परयोपम कडेल छे, तेमां त्रयु परयोपम तो असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा तिर्य्य लव सम्बंधी छे. अने ने देशोन परयोपम नागकुमार लव सम्बंधी छे. २० आरीते आ पडेदी गम कही छे. १

इसे सूत्रकार भीने गम कडेवा भाटे 'सो चेव' इत्यादि सूत्रपाठ कडे छे. —तेमां, तेओ ओ समनवे छे के—ते जघन्यकाणनी स्थितिवाणो संज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्य्य योनीवाणो एव के ने नागकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, ते ने नागकुमारोमां उत्पन्न थछे जय तो ते सम्बंधीमां ओज कथन कडेवु नेछे. अर्थात् परिमाणथी लछेने लवादेश सुधीनुं कथन पडेला गममां

મગધાદેશપર્યન્તં સર્વમપિ વક્તવ્યમિતિ । તત્ કિં પ્રથમદ્વિતીયવક્તવ્યતયોઃ સર્વ-
થૈવ સાદૃશ્યં તત્થ ગમકદ્વયપદર્શનં નિરર્થકમ્ પ્રથમગમકેનૈવ દ્વિતીયગમકસ્યાઽપિ
ચરિતાર્થત્વાદિત્યાશઙ્ક્ય પ્રથમદ્વિતીયયોર્વૈલક્ષણ્યદર્શનાયાઽઽહ—‘નવરં’ इत्यादि,
‘नवरं नागकुमारद्विं संवेहं च जाणेज्जा’ नरस्य—केवलं नागकुमारस्य स्थितिं संवेधं
च जानीयात् स्थितिं संवेधं च नागकुमारस्यैव वदेदिति भावः । तथाहि—अत्र
द्वितीयगमके जघन्या नागकुमारस्य स्थितिं दशवर्षसहस्राणि, कायसंवेधस्तु काला-
पेक्षया जघन्या सातिरेकपूर्वकोटिं दशवर्षसहस्राधिका उत्कृष्टस्तु पुनः पत्योपम-
त्रयं तैरेवाधिकमिति द्वितीयो गमः ।

કી વક્તવ્યતા પ્રથમ ગમ કે જૈસી યહાં કહને યોગ્ય હૈ, યહાં હસ પ્રકાર
કે કથન સે ઁસી આશંકા હોતી હૈ કિ યદિ પ્રથમ ગમ મેં ઓર દ્વિતીય
ગમ મેં સવેધા સાદૃશ્ય હૈ તો ફિર દો ગમકોં કા કથન સ્વતંત્ર રૂપ સે
નિરર્થક હોતા હૈ ક્યોં કિ પ્રથમ ગમક સે હી દ્વિતીય ગમક ચરિતાર્થ
હો જાતા હૈ તો હસ શઙ્કા કી નિવૃત્તિ કે લિયે હી સૂત્રકારને ઁસા કહા
હૈ—કિ ‘નવરં નાગ કુમારદ્વિતિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ કિ પ્રથમ ગમ મેં
સ્થિતિ ઓર સંવેધ કો લેકર ભિન્નતા હૈ અતઃ સર્વથા સવ દ્વારોં મેં
સાદૃશ્ય નહીં હૈ, યહાં દ્વિતીય ગમ મેં નાગકુમાર કી સ્થિતિ જઘન્ય સે
ઓર ઉત્કૃષ્ટસે દશ હજાર વર્ષ કી હૈ, તથા કાય સંવેધ કાલ કી અપેક્ષા
જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે દશ હજાર વર્ષ અધિક ત્રીન પત્યોપમ કા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ
દ્વિતીય ગમ હૈ ।

કહ્યા પ્રમાણેનું અહિ કહેવું નોંધવું. અહિયાં આ રીતના કથનથી એવી શંકા
માય છે કે-ને પહેલા ગમમાં અને બીજા ગમમાં એકદમ સરખાપણું હોય
તો પછી બે ગમોનું કથન સ્વતંત્ર પણે નિરર્થક થઈ જાય છે. કેમકે-પહેલા
ગમના કથનથી બીજો ગમ ચરિતાર્થ થઈ જાય છે.

આ શંકાના નિવારણ માટે સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે—‘નવરં’ નાગ-
કુમારદ્વિતિં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ પહેલા ગમમાં અને બીજા ગમમાં સ્થિતિ
અને સંવેધના વિષયમાં જુદા પણું છે. જેથી તમામ દ્વારોમાં-સરખા પણું
નથી. અહિં બીજા ગમમાં નાગકુમારની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની
કહી છે. તથા કાયસંવેધ કાળની અપેક્ષાએ જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક
અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દસ હજાર વર્ષ
અધિક ત્રણ પત્યોપમનો કહ્યો છે.

આ રીતે આ બીજો ગમ સમજવો ૨

अथ तृतीयं गमं दर्शयति—‘सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु उववन्नो’
स एवोत्कृष्टकालस्थितिकेषु उपपन्नः, स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रियतिर्यग्योनिक एव उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारेषु देशोनद्विपल्यो-
पमायुष्केषु इत्यर्थः, यदि उत्पन्नो भवेत् तदा—‘तस्स वि एस चेव वत्तव्वया’
तस्यापि—पूर्वोक्तजीवस्यापि विषये एषैव—प्रथमगमकोक्तैव वक्तव्यता वक्तव्या
भवतीति। ‘णवरं ठिई जहन्नेणं देसुणाइं दो पलिओवमाइं’ नवरम्—केवलमेतदेव
वैलक्षण्यम् किं तद्वैलक्षण्यं तत्राह—‘ठिई जहन्नेणं’ इत्यादि, स्थितिर्जघन्येन देशोने
द्वे पल्योपमे जघन्यायुर्देशोन द्विपल्योपममिति कथनं तु अवसर्णिण्यां सुषमानामक
द्वितीयारकस्य कियत्यपि भागेऽतीते असंख्यातवर्षायुष्कं तिर्यञ्चमधिकृत्यास्ति,

तृतीय गम इस प्रकार से है—‘सो चेव उक्कोस कालद्विइएसु उववन्नो’
असंख्यात वर्ष की आयुवाला वह संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च योनिक
जीव यदि उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारों में अर्थात् कुछ कम
दो पल्योपमकी स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है
और वह इस प्रकार से वहाँ उत्पन्न हो जाता है तो इस सम्बन्ध में भी
‘एस चेव वत्तव्वया’ यही पूर्वोक्त वक्तव्यता समग्र रूप में यहाँ पर
कहनी चाहिये, परन्तु इस वक्तव्यता में और पूर्वोक्त वक्तव्यता में—
प्रथम गम सम्बन्धी वक्तव्यता में जो अन्तर है वह ‘ठिई जहन्ने णं’
इत्यादि के अनुसार है, अर्थात् यहाँ तृतीय गम में स्थितिद्वार में
जघन्य से स्थिति देशोन दो पल्योपम की है, इस प्रकार से जो यहाँ
जघन्य आयु का कथन हुआ है वह अवसर्णिणी काल के द्वितीय सुषमा
नामके आरेके कितनेक भाग व्यतीत हो जाने पर असंख्यात वर्ष की

हुये त्रीण गमनुं कथन करवामां आवे छे—‘सो चेव उक्कोसकालद्विइएसु
उववन्नो’ असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो ते संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय
तिर्यञ्च योनिवाणो एव ते उत्कृष्टथी कंठिक कम जे पल्योपमनी
स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, अने ते
आ रीते त्यां उत्पन्न थर्ष ज्ञथ छे, तो ते संबन्धमां पण एस चेव वत्तव्वया’
आ पडेला गमनुं समग्र कथन अडियां कडेवुं परंतु आ कथनमां अने
पडेला गमना कथनमां—जे जुदा पणुं छे, ते ‘ठिई जहन्नेणं’ इत्यादि
कथन अनुसार छे, अर्थात्—अडियां आ त्रीण गममां स्थिति द्वारमां जघ-
न्यथी स्थिति देशोन जे पल्योपमनी छे, आ प्रकारे अडियां जे जघन्य
आयुनुं कथन करैल छे, ते अवसर्णिणी कालना त्रीण सुषमा नामना आशानो
केटलौक भाग वीति गया पछी असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा तिर्यञ्चोने

सैषामेव तादृशपमाणायुष्कत्वात् एतेषामेव च स्वायुः समानदेवायुर्वन्धकस्त्वेन उत्कृष्टस्थितिकेषु नागकुमारेषुत्पादादिति । 'उक्तोसेणं त्रिणि पल्लिओवमाहं' उत्कृष्टत स्त्रीणि पल्योपमानि पल्योपमत्रयम् उत्कृष्टायुरेतेषामिति । अत्रोत्कृष्टायुर्वन्धं पल्योपमत्रयं कथितं तत् देवकुर्वाद्यसंख्यातायुरितरश्च आश्रित्य मोक्तम् तैश्च त्रिपल्योपमायुषोऽपि देशोनद्विपल्योपमानमायुर्वन्धन्ति, यतस्ते स्वायुषः समानं हीनतरं वा आयुर्वन्धन्ति किन्तु महत्तरं न वन्धन्ति—इति भावः । 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव 'जाव भवादेशोत्ति' यावद्भवादेश इति, शेषम्—स्थित्यतिरिक्तं भवादेशपर्यन्तं सर्वं प्रथमगमवदेव बोद्धव्यम्, । कायसंवेधे कालापेक्षया

आयुवाले तिर्यञ्चको लक्ष्य करके हुआ है, क्योंकि ऐसे निर्गन्ध ही इस प्रकार की आयुष्क वाले होने हैं। और ये ही अपनी आयु से अधिक देवायु के बन्धक नहीं होते हैं इससे उनका उत्कृष्ट स्थिति वाले ऐसे ही नागकुमारों में उत्पाद होता है। तथा—'उक्तोसेणं त्रिणि पल्लिओवमाहं' उत्कृष्ट से इनकी आयु तीन पल्योपम की है। यहाँ उत्कृष्ट आयु जो तीन पल्योपम की कही गई है—वह देवकुल आदि के असंख्यात वर्ष के आयुवाले तिर्यञ्चों को लेकर कही गई है। ये तीन पल्योपम की आयुवाले भी देशोन द्विपल्योपम की आयु का बन्ध करते हैं—क्योंकि वे अपनी आयु के समान आयु का अथवा हीनतर आयु का बन्ध करते हैं—अधिक आयु का बन्ध नहीं करते हैं। 'सेसं तं चेव जाव भवादेशोत्ति' वाकी का भवादेश तक और सब कथन इस स्थिति कथन के सिवाय प्रथम गम के जैसा ज्योंका त्यों है। 'कायसंवेधे' काय-

उद्देशीने कहेल छे. केमके जेवा तिर्यंञोञ् आ प्रकारनी आयुष्यवाणा होय छे. अने जेञ् पोतानी आयुना समान देवायुनेो षंघ करनार होय छे. तेथी तेज्जोनेो उत्पाद उत्कृष्ट स्थितिवाणा नारठोभां ञ् धाय छे. तथा 'उक्तो-सेणं त्रिणि पल्लिओवमाहं' उत्कृष्टथी त्रिणु पल्योपमनी तेमनी आयु धडी छे. आडी जे आ उत्कृष्ट आयु त्रिणु पल्योपमनी धडी छे, ते देवकुड विजेरेना असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा तिर्यंञोने उद्देशीने कहे छे. आ त्रिणु पल्यो-पमनी आयुष्यवाणा पणु देशोन जे पल्योपमनी आयुष्यनेो षंघ करे छे.—केमके तेज्जो पोतानी आयुष्यनी सरणी आयुष्यनेो षंघ करे छे. वधारे आयु-ष्यनेो षंघ करता नथी. 'सेसं तं चेव जाव भवादेशोत्ति' षाडीतुं लवादेश सुधीतुं तमाम कथन आ स्थिति कथनना विषय शिवायतुं पडेला गमना कथन प्रभावे जेमंतुं तेम समञ्जसुं. 'कायसंवेधं' काय संवेधभां काणनी अपेक्षाजे

વૈલક્ષણ્યં યદ્વિદ્યતે તદ્દર્શયતિ-‘કાલાદેસેણ’ ઇત્યાદિ, ‘કાલાદેસેણ’ જહન્નેણ દેશુણાઈં ચત્તારિ પલિભોવમાઈં’ કાલાદેશેન જઘન્યેન દેશેનાનિ ચત્તારિ પલ્યોપમાનિ, ‘ઉક્કોસેણં દેશુણાઈં પંચપલિભોવમાઈં’ ઉત્કુષ્ટતો દેશેનાનિ પશ્ચ પલ્યોપમાનિ કાયસંવેધઃ કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન દેશેનચતુઃપલ્યોપમઃ ઉત્કુષ્ટતસ્તુ દેશેન પશ્ચ પલ્યોપમાત્મક ઇતિ ભાવઃ । ‘एवयं जाव करेज्जा’ एतावन्तं याव कुर्वात् । एतावदेव कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नागकुमारगतिं च सोऽसंख्यातवर्षा-युष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिको जीवः नागकुमारेषूपित्सुः सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नागकुमारगतौ च गमनागमने कुर्पादिति सोऽगं कायसंवेधः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकस्य नागकुमारावासे जिगमिषोरिति औघिकः तृतीयो गपो भवतीति ३ ।

અથ પ્રથમગમનત્રિકાં નિરૂપ્ય દ્વિતીયત્રિકે ગમનક્રમં નિરૂપયન્ પ્રથમગમં દર્શયતિ-‘સો ચેવ’ ઇત્યાદિ, ‘સો ચેવ અપ્પણા જહન્નકાલદ્વિહો’ સ એવાત્મના સંવેધ મેં કાલકી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દેશેન ચાર પલ્યોપમ કા હૈ ઓર ઉત્કુષ્ટ સે વહ કાયસંવેધ ‘દેસુણાઈં પંચ પલિભોવમાઈં’ કુલ્લ કમ પાંચ પલ્યોપમ કા હૈ, હસ પ્રકાર ઇતને કાલ તક વહ અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુવાલા સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ જો કિ નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ ઉસ તિર્યગ્ગતિ કા ઓર નાગકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ ઓર ઇતને હી કાલ તક વહ ઉસમેં ગતિ ઓર આગતિ કરતા હૈ । હસ પ્રકાર સે યહ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિક જીવ કા જો કિ નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ । ઔઘિક તૃતીયગમ હૈ । ૩ ।

હસ પ્રકાર સે પ્રથમ ગમત્રિકા કા નિરૂપણ કરકે અબ સૂત્રકાર દ્વિતીય ગમત્રિકા કા નિરૂપણ કરતે હુણ હસકા પ્રથમ ગમ પ્રકટ કરતે

તે જઘન્યથી દેશેન ચાર પલ્યોપમતુ’ છે, અને ઉત્કુષ્ટથી તે કાયસંવેધ ‘દેસુણાઈં પંચ પલિભોવમાઈં’ કંઈક કમ પાંચ પલ્યોપમતુ’ છે. એ રીતે એટલા કાળ સુધી તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળો જીવ કે જે નાગકુમારામાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે એ તિર્યગ્ગતિતુ’ અને નાગકુમાર ગતિતુ’ સેવન કરે છે. અને એટલા જ કાળ સુધી તે તેમાં ગતિ અને આગતિ-અવર જવર કરતો રહે છે. આ રીતે આ પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોનિવાળો જીવનો કે જે નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે સંખંધી ઔઘિક ત્રીજો ગમ કહ્યો છે. ૩

આ રીતે પહેલા ત્રણ ગમોતુ’ નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર

जघन्यकालस्थितिको जातः, स एवासंख्यातवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः स्वयं जघन्यकालस्थितिकोऽथ च नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते 'तस्सवि तिसु वि गमएसु' तस्यापि त्रिष्वपि गमकेषु 'जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जहन्नकालद्विइयस्स तहेव निरवसेसं' यथैव असुरकुमारेषूपद्यमानस्य जघन्यकालस्थितिकस्य तथैव निरवशेषम् स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्य असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञिपञ्चेन्द्रियतिरश्चोऽसुरकुमारेषुत्पित्तोर्यथैव वक्तव्यता असुरकुमारप्रकरणे कथिता निरवशेषा सा सर्वाऽपि वक्तव्यता स्वयं जघन्यकालस्थितिका संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य नागकुमारावासे जिगमिपोर्वक्तव्येति । असुरकुमारप्रकरणं चैत्थम्—स एवासंख्यात वर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः आत्मना जघन्यकालस्थितिको जातः स जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु उत्कर्षेण सातिरेकपूर्वकोटया-

हैं—'सो चेव अप्पणा जहन्नकालद्विइओ' हे भदन्त ! यदि वह असंख्यात कालकी स्थितिवाला संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्य कालकी स्थिति को लेकर के उत्पन्न हुआ है और वह नागकुमार के आवास में उत्पन्न होने के योग्य है, तो यहां पर भी 'तिसु वि गमएसु' उसके तीनों गमको में 'जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जहन्नकालद्विइयस्स तहेव निरवसेसं' असुरकुमारों में उत्पन्न होने वाले जघन्य काल की स्थिति संपन्न असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव की वक्तव्यता जैसी वक्तव्यता पूरी की पूरी जाननी चाहिये, यह वक्तव्यता असुरकुमार के प्रकरण में कही गई है, वह असुरकुमार प्रकरण इस प्रकार से है—जैसे वह असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जो कि जघन्य काल की स्थिति में

भील त्रणु गभेनुं निइपणु करतां भील त्रणु गभ पैडी तेना पडेत्ते। गभ प्रगट करे छे. 'सो चेव अप्पणा जहन्नकालद्विइओ' डे भगवन् असंख्यात काणनी स्थिति वाणे। संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यथ योनिवाणे। एव के जे जघन्य वर्षानी स्थितिथी उत्पन्न थये छे, अने ते नागकुमारना आवासमां निवासमां उत्पन्न थवाने योग्य छे. तो ते संघधमां पणु 'तिसु वि. गमएसु' तेना त्रणु गभेमां 'जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जहन्नकालद्विइयस्स तहेव निरवसेसं' असुरकुमारोमां उत्पन्न थवावाणा जघन्यकाणनी स्थितिवाणा असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यथ योनिवाणा एवना कथन प्रमाणेनुं तमाभ कथन पुरेपुइं समज्जुं. आ कथन असुरकुम रना प्रकरणमां कडेल छे ते असुरकुमारोनुं प्रकरणु आ प्रमाणु छे—ते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे। संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यथ योनिवाणे। एव

युष्केषूत्पद्यन्ते ते खलु भदन्त । जीवा एकसमयेन कियन्तो नागकुमारावासे समुत्पद्यन्ते जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षेण संख्याता उत्पद्यन्ते एतद्व्यतिरिक्तं सर्वं भवादेशपर्यन्तम् असुरकुमारप्रकरणवदेन ज्ञातव्यम् नवर शरीरावगाहना नागकुमारेषूत्पित्सूनां जघन्येन धनुःपृथक्तमम् उत्कृष्टतः सातिरेकं धनुः

उत्पन्न हुआ है जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले असुरकुमारों में और उत्कृष्ट से सातिरेक पूर्वकोटि की आयुवाले असुरकुमारों में उत्पन्न होता है इसी प्रकार से यहाँ पर भी यही समझना चाहिये कि वह जघन्य काल की स्थिति वाला असंख्यात वर्षायुष्कसंज्ञीपञ्चेन्द्रिय जीव यदि नागकुमारावास में उत्पन्न होता है तो वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नागकुमारों में और उत्कृष्ट से सातिरेक पूर्वकोटि की आयुवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! वे जीव नागकुमारों में एक समय में कितने उत्पन्न होते हैं ? तो प्रभु इसके उत्तर में उनसे कहते हैं— हे गौतम ! ऐसे वे जीव वहाँ नागकुमारावास में एक समय में एक अथवा दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं । इत्यादि सब कथन भवादेश तक असुरकुमार प्रकरण के जैसा ही जानना चाहिये, परन्तु शरीरावगाहना आदि को लेकर जो विशेषता है वह इस प्रकार से है—जो नागकुमारों में उत्पन्न होनेके योग्य

के जे जघन्य काणनी स्थितिवाणां उत्पन्न थवाने योग्य छे, जघन्यथी इस हुनर वर्षनी स्थितिवाणा असुरकुमारोमां अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटिनी आयुष्यवाणा असुरकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. ओज प्रमाणे अडियां पण्य ओमज समजपुं के—ते जघन्य काणनी स्थितिवाणो असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तियंअ एव जे नागकुमारवासमां उत्पन्न थाय छे, तो ते जघन्यथी इस हुनर वर्षनी स्थितिवाणा नागकुमारोमां अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटिनी आयुष्यवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. इरीथी गौतमस्वांभी प्रभुने ओवुं पूछे छे के—हे भगवन् ते एवो नागकुमारोमां ओक समयमां केटवा उत्पन्न थाय छे ? तो प्रभु आ प्रश्नना उत्तरमां तेमने कडे छे के—हे गौतम ओवा ते एवो त्यां नागकुमारवासमां ओक समयमां ओक अथवा जे अथवा उ त्रण उत्पन्न थाय छे. अने उत्कृष्टथी संख्यात उत्पन्न थाय छे, आ कथन शिवायतुं पाकीतुं तमास कथन भवादेश सुधीतुं असुरकुमार प्रकरणमां कहा प्रमाणे ज समजपुं. परंतु शरीरनी अवगाहना विगेरे संभंधी जे विशेष पण्य छे, ते आ प्रमाणे छे—नागकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य असंख्यात

सहस्रम् स्थितिर्जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेका पूर्वकोटिः, अनुबन्धोऽपि जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेकपूर्वकोटिप्रमाणक एव कालापेक्षया जघन्येन दशनर्पसहस्रातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कृष्टतः सतिरेके द्वे पूर्वकोटी एतावत्कालपर्यन्तं तिर्यग्गतिं नागकुमारगतिं च सेवेत तथा एतावन्तमेव कालं तिर्यग्गतौ नागकुमारगती च गमनागमने कुर्यादिति असुरकुमारप्रकरणसंवलितनागकुमारस्य चतुर्थो गमः ४।

असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव हैं उनके शरीर की अवगाहना जघन्य से धनुष पृथक्त्व रूप और उत्कृष्ट से सातिरेक धनुःसहस्ररूप होती है। स्थिति जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक कुछ अधिक पूर्वकोटि रूप होती है तथा अनुबन्ध भी स्थिति के अनुसार ही जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक पूर्वकोटि रूप ही होता है, तथा कायसंवेध काल की अपेक्षा से जघन्य रूप में दश हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्व कोटि रूप और उत्कृष्ट से वह सातिरेक दो पूर्वकोटि रूप होना है, इतने काल तक वह असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव तिर्यश्च गति का और नागकुमार गतिका सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उनमें गमनागमन करता है। इस प्रकार से यह असुरकुमार प्रकरण से संवलित-मिश्रित नागकुमार का चतुर्थ गम है। ४

इस प्रकार यदि वह जघन्य काल की स्थितिवाला असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव जघन्य काल की स्थितिवाले

वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जे एव छे, तेना शरीरनी अवगाहना जघन्यथी धनुःपृथक्त्व रूप अने उत्कृष्टथी सातिरेक कर्धक वधारे पूर्वकोटि रूप होय छे. तथा अनुबन्ध पञ्च स्थितिना कथन प्रसञ्जे जघन्य अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटि रूप होय छे. तथा कायसंवेध काणनी अपेक्षासे जघन्य रूपथी दस हजार वर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि रूप अने उत्कृष्टथी ते सातिरेक जे पूर्वकोटि रूप होय छे. आटला काण सुधी ते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकवाणो एव तिर्यग्य गतिनुं अने नागकुमार गतिनुं सेवन करे छे. अने अटला काण सुधी ते तेमां गमनागमन करे छे. आ रीते आ असुरकुमार प्रकरणनी समानतावाणा आ नागकुमारप्रकरणेना योथो गम कह्यो छे, ४

पांचमो गम आ प्रमाणे छे—जे ते जघन्य काणनी स्थितिवाणो असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकवाणो एव जघन्य

स एव जघन्यकालस्थितिको जीवो जघन्यकालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पद्येत तदा तथापि एषैव वक्तव्यता निरवशेषा भणितव्येति पञ्चमो गमः ५।

स एव स्वयं जघन्यकालस्थितिको जीव उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारावासे जायते तदा तस्यापि पूर्वप्रदर्शितरीत्यैव सर्वाऽपि वक्तव्यता वक्तव्येति, नवरं कालापेक्षया जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेके द्वे पूर्वकोटी एतावत्कालपर्यन्तं सेवेत तथा एतावत्कालपर्यन्तं गमनागमने कुर्यादिति षष्ठो गमः ६।

अथ तृतीयत्रिकं दर्शयितुमाह—‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ स एव आत्मनोत्कर्षकालस्थितिको जातः, स एव संख्यातवर्षा-

नागकुमारों के आवास में उत्पन्न होता है तो उस सम्बन्ध में भी पूर्व प्रदर्शित रीति के अनुसार ही समस्त वक्तव्यता यहां वक्तव्य होती है यह पांचवा गम है

वही जीव जघन्य काल की स्थितिवाला उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारों के आवासों में उत्पन्न होता है तब उसके संबन्ध में भी पूर्व प्रदर्शित रीतिके अनुसार ही सभी वक्तव्यता समझ लेनी चाहिए परन्तु जहां पर दोनों में भिन्नता आती है वह इस प्रकार से है—काल की अपेक्षा वह जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक दो पूर्वकोटि तक उस तिर्यग्गति का और नागकुमार गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उस गति में गमनागमन करता है। ऐसा यह छठा गमक है।

अब सूत्रकार तृतीय त्रिक को प्रकट करने के लिये ऐसा कहते हैं—‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ यदि वह असंख्यात वर्षा-

काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोना आवासमां उत्पन्न थाय छे तो ते स'अ'धमां पणु पडेला कडेल रीत प्रभाणे ँ सधणुं कथन अडिं कडेपुं जेधजेणे रीते आ पांयमेो गम कहेो छे. ५

इसे छोड़ो गम कडेवामां आवे छे—जघन्य काणनी स्थितिवाणो एव उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोना आवासोमां उत्पन्न थाय छे. तो ते स'अ'धी पणु पडेला कहेा प्रभाणेनी रीतथी ँ तमाम कथन समणु वेपुं परंतु नयां जे कथन करतां जन्नेमां बुदा पणु आवे छे, ते आ प्रभाणे छे,—काणनी अपेक्षाथी ते जघन्य अने उत्कृष्टथी सातिरेक जे पूर्वकोटि सुधी ते तिर्य'अ गतितुं अने नागकुमार गतितुं सेवन करे छे. अने जेटला ँ काण सुधी ते जे गतिमां गमनागमन करे छे, आ रीते आ छोडो गम छे. ६

इसे सूत्रकार त्रीज त्रिकने अताववा माटे नीचे प्रभाणे सूत्रपाठ कडे छे—‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ जे ते असंख्यात वर्षांनी

युष्क संज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकः आत्मना स्वयम् उत्कृष्टकालस्थितिमान म च नागकुमारावासे उन्वितगुर्नागकुमारावासे जातः—समुत्पत्तो भवेत् तदा 'तस्स वि तहेव तिन्नि गमगा जहा असुरकुमारस्स उव्वज्जमाणस्स' तस्यापि तथैव प्रयो गमका यथा असुरकुमारेप्रवर्धमानस्य येन प्रज्ञारेण असुरकुमारेषु समुत्पद्यमानस्य स्वयमुत्कृष्टकालस्थितिः स्य त्रयो गमकाः प्रदर्शिताः तथैव त्रयि-उत्कृष्टकालस्थितिक- जीवस्य नागकुमारावासे उत्पन्निरिति प्रो गमः १। उत्कृष्टकालस्थितिकपञ्चेन्द्रिय- तिर्यग्गोनिकस्य जवन्यकालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पन्निरिति द्वितीयो गमः २।

युष्क संज्ञीपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिक जीव उत्कृष्ट काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और वह नागकुमारावास में उत्पन्न होने के योग्य है तो 'तस्स वि तहेव तिन्नि गमगा जहा असुरकुमारस्स उव्वज्जमाणस्स' इसके सम्वन्ध में भी असुरकुमारों में उत्पन्न होने वाले असंख्यात वर्षा- युष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिक जीव के तीन गमको के जैसी तीन गमक कहना चाहिये, अर्थात् जिस प्रकार असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो जीव के तीन गमक पहिले प्रकट किये गये हैं, उसी प्रकार से यहां पर भी उत्कृष्ट कालकी स्थिति वाले उस संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिक जीव को नागकु- मारावास में उत्पत्ति होने रूप प्रथम गम, तथा उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले उस संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गोनिक जीव की जवन्यकाल की

आयुष्यवाणो संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो योनिवाणो एव उत्कृष्ट क्षणनी स्थितिथी उत्पन्न थयो छे, अने ते नागकुमारावासोभां उत्पन्न थवाने योष्य डोय तो 'तस्स वि तहेव तिन्नि गमगा जहा असुरकुमारस्स उव्वज्जमाणस्स' ये संबंधभां पणु असुरकुमारोभां उत्पन्न थवावाणा असंख्यात वर्षानी आयु- ष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो योनिवाणा एवनां त्रणु गमो प्रभावेना त्रणु गमको समञ्जवा जेधंजे. अर्थात् जे रीते असुरकुमारोभां उत्पन्न थवाने योष्य असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो योनिवाणा एवना संबंधभां त्रणु गमको पडेला हडेला छे. जेज रीते अहियां पणु उत्कृष्ट क्षणनी स्थितिवाणा ते संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो योनिवाणा एवने नागकुमारावासभां उत्पन्न थवा इप पडेला गम समञ्जयो तथा उत्कृष्ट क्षणनी स्थितिवाणा ते संज्ञी पर्याप्त पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्गो योनिवाणा एवनी ज्वन्य क्षणनी स्थिति वाणा नागकुमारावासभां उत्पन्न थवा इप जीजे

एवमुत्कृष्टकालस्थितिकजीवस्य उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारावासे स्थितिरिति तृतीयो गमः ३। एवं क्रमेण असुरकुमारवदेव नागकुमारेऽपि त्रयो गमाः वेदितव्याः। 'नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' नवरम्-केवलं वैलक्षण्यमसुरकुमारापेक्षया नागकुमारस्थितिं कायसंवेधं च जानीयात्-वदेदिति। 'सेसं तं चेव' शेषं तदेव यदसुरकुमारप्रकरणे कथितमिति सप्तमाष्टमनवमगमा भवन्ति ? इति ॥

अथ संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञितिर्यश्चमधिकृत्याह-'जह संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' यदि संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य नागकुमारेऽवृत्पद्यन्ते तदा-'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचि-

स्थिति वाले नागकुमारावास में उत्पत्ति होने रूप द्वितीयगम, तथा उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले उस तिर्यग्योनिक जीव की उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारावास में उत्पत्ति होने रूप तृतीय गम-इस प्रकार से ये तीन गम इसके नागकुमारावास में असुरकुमार के जैसे ही जानना चाहिये, 'नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु यहां के इस प्रकरण में जो उस प्रकरण से भिन्नता है वह इस प्रकार से है कि असुरकुमार की स्थिति और कायसंवेध से नागकुमार की स्थिति और कायसंवेध में भिन्नता है-'सेसं तं चेव' याकी की और सब यहां का कथन जैसा अमुरकुमार प्रकरण में कहा गया है वैसा ही है। इस प्रकार से स्यातवां-आठवां और नौवां गम जानना चाहिये,

अथ गौतम संख्यानं वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य को लेकर प्रभु से इस प्रकार पूछते हैं-'जह संखेज्जवासाउयसन्निपंचिदिय-

गम समञ्जो तथा उत्कृष्ट कालनी स्थितिवा ता ते तिर्यग्ये योनिवाणा एवनी उत्कृष्टकालनी स्थितिवाणा नागकुमारावासमां उत्पत्ति तथा इय त्रीणि गम छे.- आ दीतना आ त्रयु गमे तेना नागकुमारावासमां असुरकुमारोना प्रकरणमां कहेल त्रयु गमे प्रभाणु समञ्जवा 'नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु अहिंता आ प्रकरणमां ते प्रकरण करता ने सिद्ध छुं छे. ते आ दीते छे. हे-अमुरकुमारनी स्थिति अने कायसंवेधथी नागकुमारनी स्थिति अने कायसंवेध भिन्न छे. सेसं तं चेव' आदीतुं पीतु तन्नाम अहिंतुं कथन लेवी दीते अमुरकुमारना प्रकरणमां कहेवासां आवेक छे, तेन प्रभाणुं छे. आ दीते आ आतमे, आठमे अने नवमे अे त्रयु गमे समञ्जवा. ७-८-९

हवे गौतमस्वामी संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य-अना अ'अ'धमां प्रभुने आ दीते पूछे छे हे-'जह संखेज्जवासाउयसन्नि पंचि-

द्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' किं पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते अथवा 'अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' अपर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते किमिति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्योत्पद्यन्ते 'णो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' नो—नैव गौतम ! अपर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोनिकेभ्य आगत्य समुत्पद्यन्ते इत्युत्तरम् । 'पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्ख-

तिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' हे भइन्त ! यदि वे संख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं तो 'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' क्या वे नागकुमार पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं या अपर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं— 'गोयमा' हे गौतम ! 'पज्जत्त संखेज्जवासाउय सन्नि पं' वे पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकर के उत्पन्न होते हैं 'णो अपज्जत्त संखेज्जवासा०' अपर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं । अब गौतम प्रभु से पुनः ऐसा पूछते हैं—पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निपंचिद्वियतिरिक्ख-

द्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' हे लगवन् सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एवा ते एवे सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रियपण्णामांथी आवीने उत्पन्न थाय छे तो 'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि पंचिद्वियतिरिक्खजोणिएहिंतो उववज्जंति' शुं तेओ पर्याप्त सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चामांथी आवीने नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे, के—अपर्याप्त सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चामांथी आवीने नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने कडे छे के—'गोयमा !' हे गौतम ! पज्जत्तसंखेज्जवासा० सन्नि पं' तेओ पर्याप्त सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्चामांथी आवीने उत्पन्न थाय छे, 'णो अपज्जत्त संखेज्जवासा०' अपर्याप्त सञ्ख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च एवांथी आवीने उत्पन्न थाय थता नथी. हेवे गौतमस्वामी इरीथी पूछे छे के—पज्जत्त संखेज्ज

जोगिए णं भंते ! पर्याप्तसंख्यानवर्षायुक्तं संजी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकाः खलु भवन्तः । 'जे भविष नागकुमारेसु उव्वज्जित्तप्' सो भव्यो-भवितुं योग्यो नाग-कुमारेइत्यत्तुम्, 'से णं भंते !' स खलु भवन्तः । 'केवह्यकालट्टिइप्सु उव्वज्जे ज्ञा' कियत्कालस्थितिकेषु उत्पद्येत कियत्कालस्थितिकानागकुमारावासे तेषां पर्याप्तानाद्यादिविशेषणवतां तिर्यग्योनिकानामुत्पत्तिं भवतीतिप्रवन्तः । जयन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकेषुत्कर्षतः मातिरेकमागरोपमस्थितिकेषु नागकुमारावासेषु ते तिर्यग्योनिका समुत्पद्यन्ते इति उत्तरपक्षान्वयः । तदेवातिदेशेनाह-'एवं जहेव असुरकुमारेसु उव्वज्जमाणस्स वत्तव्वया तद्देव इह वि णवसु वि गमपसु' एवं यथैव असुरकुमारेसु उपपद्यमानस्य वक्तव्यता तथैव इहापि नवस्त्रपि गमकेषु तथैव वक्तव्यता वक्तव्या । 'नवरं नागकुमारट्टिं संवेहं च जाणेज्जा' नवरं नागकुमार-

जोगिए णं भंते ! हे भवन्त ! पर्याप्त संख्यानवर्षायुक्तं संजी पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव 'जे भविष नागकुमारेसु०' कि जो नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है 'से णं भंते ! केवह्यकालट्टिइप्सु०' वह कितने काल की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-हे गौतम ! वह जयन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नागकुमारों में और उत्कृष्ट से देशान्त दो पर्योरम की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है, यही बात अनिदेश से 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उव्वज्जमाणस्स वत्तव्वया तद्देव इह वि णवसु वि गम-पसु' इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने प्रकट की है, इसमें यह समझाया गया है कि जिस प्रकार से असुरकुमारों में उत्पद्यमान जीव की वक्तव्यता कही गई है-उसी प्रकार की वक्तव्यता यहां पर भी नौ शतकों में

वाचाइण्यन्निवन्दिण्णिरिइन्नजोगिए णं भंते ! हे भवन्त पर्याप्त संख्यात् वर्षानी आशुधयणो सन्ती पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्य एव 'जे भविष नागकुमारेसु०' हे ये नागकुमारेसां उत्पन्न भवामे येव्य थे. 'से णं भंते ! केवह्यकालट्टिइप्सु०' हेइहा श्रमणी स्थितिवासा नागकुमारेसां उत्पन्न भवथ हे ? आ प्रक्षणा उत्प-रमां प्रसु इहे हे हे-हे गौतम ! ते जयन्यथी इह इत्तर वर्षानी स्थितिवासा नागकुमारेसां कते इच्छथी अनिदेश इहे वधारे नागकुमारेसां स्थितिवासा नागकुमारेसां उत्पन्न भवथ हे. केव व. त अनिदेशेथी 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उव्वज्जमाणस्स वत्तव्वया तद्देव इह वि णवसु वि गमपसु मणिवव्व' का सूत्रपाठ इति सूत्रकारे प्रकट इती हे. क. सूत्रपाठेथी के मन्थवन्थुं हे हे-हे गौतम आशुधुम.शोभं इत्यन्त एव नागा. एवत्' इत्यन्

स्थिति संवेधं च जानीयात् स्थिति संवेधं च नागकुमाराणां वदेत् । 'सेसं तं चेव' शेषम्—स्थितिकायसंवेधातिरिक्तं सर्वमपि उत्पादपरिमाणादिकम् असुरकुमारवदेव नागकुमाराणां ज्ञातव्यमिति ९ ।

अथ मनुष्यमधिकृत्याह—'जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' यदि मनुष्येभ्य आगत्य नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते तदा—'किं सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्सेहिंतो वा उववज्जंति' किं संज्ञिमणुष्येभ्य आगत्य नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते अथवा असंज्ञि-मणुष्येभ्य आगत्य नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते इति प्रश्नः । भगवानाह—'गोयमा' इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम । 'सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' संज्ञिमणुष्येभ्य

कहनी चाहिये, 'नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' परन्तु नाग-कुमारों की स्थिति और संवेध में पूर्वोक्त कथन से अन्तर आता है । वह कहदेना चाहिये 'सेसं तं चेव' इसके अतिरिक्त और सब कथन उत्पाद परिमाण आदि द्वार में असुरकुमारों के जैसा ही नागकुमारों का जानना चाहिये ।

अब सूत्रकार मनुष्य को लेकर प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—'जइ मणुस्सेहिंतो उववज्जंति' यदि मनुष्यों से आकरके हे भदन्त' जीव नागकुमारावास में उत्पन्न होते हैं तो क्या वे 'सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति असन्निमणुस्से-हिंतो उववज्जंति' संज्ञी मनुष्यों से आकरके वहां नागकुमारावास में उत्पन्न होते हैं या असंज्ञी मनुष्यों से आकरके वे वहां नागकुमारा-वास में उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रश्न उनसे कहते हैं—'गोयमा ।

हरवासां आणुं' छे, ओण रीतनुं कथन अडियां पणु नागकुमारोना संअंधमां पणु समणु देवुं. 'नवरं नागकुमारद्विहं संवेहं च जाणेज्जा' परंतु नागकुमारोनी स्थिति अने संवेधमां पडेदाना कथन करतां अंतर शुद्ध-पणुं छे.—सेसं तं चेव' आ कथन शिवायनुं आकीनुं तमाम कथन उत्पाद परि-मणु विगेरे द्वारोमां असुरकुमारना कथन प्रमाणे ण नागकुमारोनुं कथन समणुं उवे सूत्रकार मनुष्योना संअंधमां प्रणुने ओणुं पूछे छे के—'जइ मणुस्सेहिंतो उवव-ज्जंति. हे भगवन् ! मनुष्योमाथी आवीने जे एव नागकुमारोना आवासमां उत्पन्न थाय छे, ते शुं तेओ :सन्नि मणुस्सेहि तो उववज्जंति' असन्निमणुस्सेहि तो उववज्जंति' संज्ञी मनुष्योमाथी आवीने नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे के—असंज्ञी मनुष्योमाथी आवीने त्यां—नागकुमारावासमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रणु कडे छे के—'गोयमा । सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' हे गौतम !

उत्पद्यन्ते, 'णो असन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' नो असंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते' 'जहा असुरकुमारारेसु उववज्जमाणस्स जाव' यथा असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य' एतद् विषयकं प्रश्नोत्तरादिकम् असुरकुमारेषूत्पद्यमानस्य जीवस्य इव द्रष्टव्यम् । कियत्पर्यन्तमित्याह—'जाव' यावत् असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यसूत्रमायाति तावदित्यर्थः, तथाहि—यदि संज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तदा किं संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते अथवा असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते तथा—असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्योऽपि उत्पद्यन्ते एतदेव सर्वम्—'जहा असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव' इत्यादि प्रकरणे कथितमिति । 'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते' असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! 'जे भविण्ण नागकुमारेसु उववज्जित्तए' यो भव्यो—योग्यः नागकुमारेषूत्पद्यते, 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'केवइयकालद्विइएसु उववज्जइ' कियत्कालस्थितिकेषु नागकुमारेषूत्पद्यते इति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा'

सन्निमणुस्सेहिंतो उववज्जंति' हे गौतम ! वे वहां नागकुमारावास में संज्ञी मनुष्यों से आकरके ही उत्पन्न होते हैं 'णो असन्नि मणुस्सेहिंतो' असंज्ञीमनुष्यों से आकरके उत्पन्न नहीं होते हैं। 'जहा असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव' इस प्रकार से जैसी इस प्रकरण में असुरकुमारों में उत्पन्न होने योग्य मनुष्यों की वक्तव्यता कही गई है उसी प्रकार की वक्तव्यता यहां पर कहनी चाहिये, अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !' हे भदन्त ! जो संज्ञी मनुष्य असंख्यातवर्ष की आयुवाला है और वह नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है तो वह 'से णं भंते ! केवइयकाल०' कितनेकालकी स्थिति वाले

तेषां संज्ञी मनुष्येभ्योभांथी आवीने त्यां नागकुमारवासमां उत्पन्न थाय्ये, 'णो असन्नि०' असंज्ञी मनुष्येभ्योभांथी आवीने उत्पन्न थता नथी. 'जहा असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स जाव' आ प्रकारथी जेवी रीते आ प्रकारथुमां असुरकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य मनुष्येना संभंधमां कथन करवामां आण्युं छे, जेव रीतेनुं कथन अहियां पणु कडेपुं जेधंजे.

इवे गौतमस्वामी प्रभुने जेपुं पूछे छे के—'असंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !' हे भगवन् जे संज्ञी मनुष्य असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे छे, अने ते नागकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे. ते ते—'से णं भंते ! केवइयकाल०' केटला कान्णी स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय्ये छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु कडे छे के—'जहन्नेणं दसवाससहस्सद्विइणसु' हे गौतम ! जेवे ते जेव जधन्यथी दस हजार वर्षानी स्थितिवाणा नागकुमारोमां अने 'उक्को-

इत्यादि, 'गोयमा' हे गौतम ! 'जहन्नेणं दसवाससहस्स०' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु 'उक्कोसेणं देसूण दो पलिभोवम०' उत्कर्षेण देशेन द्विपल्योपमस्थितिकेषु, जघयतो दशवर्षसहस्रस्थितिकनागकुमारेषु ते जीवा उत्पद्यन्ते तथोत्कृष्टतो देशेनद्विपल्योपमस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते इति भावः । 'एवं जहेव असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि' एवं यथैवासंख्यातवर्षायुष्कानां तिर्यग्योनिकानां नागकुमारेषु आद्यास्त्रयो गमका स्तथा एतस्यापि असंख्येयवर्षायुष्कतिर्यग्योनिकानां नागकुमारावासे उत्पत्तौ आद्यास्त्रयः औघिका गमकाः प्रदर्शिता स्तथाऽस्यापीति भावः, तिर्यग्योनिका नागकुमारेषूत्पद्यन्ते १, तिर्यग्योनिकाः जघन्यकालस्थितिक नागकुमारेषूत्पद्यन्ते २, तिर्यग्योनिकाः उत्कर्षकालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्यन्ते ३,

नागकुमारों में उत्पन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'जहन्नेणं दसवाससहस्स०' हे गौतम ! ऐसे वे जीव जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थिति वाले नागकुमारों में और 'उक्कोसेणं देसूण दो पलिभोवम०' उत्कृष्ट से कुछ कम दो पल्योपम की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं । 'एवं जहेव असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि' इस प्रकार जैसे असंख्यातवर्षायुष्क तिर्यग्योनिक जीवों के नागकुमारों में उत्पन्न होने के सम्बन्ध में आदि के तीन औघिक गमक कहे गये हैं उसी प्रकार से वे गमक यहां पर भी कहना चाहिये, अर्थात् तिर्यग्योनिक जीव जैसे नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं, तथा जैसे वे जघन्यकाल की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं और जैसे वे उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं उसी प्रकार से असंख्येय वर्षा

सेणं देसूण दो पलिभोवमद्विइएसु' उत्कृष्टथी कंठक ओछा जे पल्योपमनी स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. 'एवं जहेव असंखेज्जवासाउयाणं तिरिक्खजोणियाणं नागकुमारेसु आदिल्ला तिन्नि गमगा तहेव इमस्स वि' आ रीते जेभ असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा तिर्यथ येनिवाणा जेवोना नागकुमारोमां उत्पन्न थवाना संबंधमां पडेवाःना त्रथु औघिक गमे कइया छे. जेव रीते ते गमे अहिं पथु कडेवा जेधजे. अर्थात् तिर्यथ येनिवाणा जेवो जे प्रमाणे नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे १ तथा जेवी रीते तेजो जघन्य काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे, अने जेवी रीते तेजो उत्कृष्ट स्थितिवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे, जेव रीते असंख्यात वर्षानी

एवं त्रयो गमा स्तथा असंख्येयवर्षायुष्क संज्ञिमनुष्याः नागकुमारावासे उत्पद्यन्ते १, असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याः जघन्यकालस्थितिकनागकुमारेपूत्पद्यन्ते २, असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्याः उत्कर्षकालस्थितिकनागकुमारेवृत्पद्यन्ते इति तृतीयो गमः । एवं त्रयो गमा असंख्यातवर्षायुष्कमनुष्याणां नागकुमारावासे उत्पत्तौ वेदितव्या इति । 'नवरं पढमविइएसु गमएसु' नवरम् केवलमेतदेव वैलक्षण्यं यत् प्रथमद्वितीयगमयोः, 'सरीरोगाहणा जहन्नेणं साइरेगाइं पंच धणुसयाइं' शरीरावगाहना जघन्यतः सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि, 'उक्कोसेणं तिभि गाउयाइं' उत्कर्षेण त्रीणि गव्यूतानि, तिर्यग्योनिकानां नागकुमारोत्पत्तौ प्रथमद्वितीययो र्यां शरीरावगाहना तदपेक्षयाऽत्र वैलक्षण्यं यत् जघन्यतः सातिरेका

युष्क संज्ञी मनुष्य भी नागकुमारावास में उत्पन्न होते हैं १ तथा वे जघन्य काल की स्थिति वाले नागकुमारों में उत्पन्न होते हैं २ और उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारों में भी वे उत्पन्न होते हैं ३ । इस प्रकार से ये आदिके तीन गम हैं । और ये असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों की नागकुमारावास में उत्पत्ति के सम्बन्ध में यहाँ प्रकट किये गये हैं । 'नवरं पढमविइएसु गमएसु' परन्तु प्रथमगम और द्वितीय गम में अवगाहना को लेकर ऐसी भिन्नता है कि 'सरीरोगाहणा जहन्नेणं साइरेगाइं पंच धणुसयाइं०' शरीरावगाहना यहाँ जघन्य से सातिरेक पांचसौ धनुष की और उत्कृष्ट से तीन गव्यूत की कही गई है सो यह शरीरावगाहना उस कथित अवगाहना की अपेक्षा से जो तिर्यग्योनिकों की नागकुमारोत्पत्ति में प्रथम द्वितीय गम में कही

आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्यो पणु नागकुमारा वासोभां उत्पन्न थाय छे १ तथा जघन्य काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोभां पणु तेज्जा उत्पन्न थाय छे. २ अने उत्कृष्ट काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोभां पणु उत्पन्न थाय छे ३, आ प्रभाणेना आ आहिना-पडेढो-णीले अने त्रीले जे त्रणु गम छे. अने ते अडियां असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्योनी नागकुमारावासोभां उत्पत्तिना संभंधभां अडियां भताव्या छे. 'नवरं पढमविइएसु गमएसु' परंतु पडेढा गमभां अने णीले गमभां आ अवगाहना संभंधभां जेवी रीतनुं बुदा पणुं छे के- 'सरीरोगाहणा जहण्णेणं साइरेगाइं पंच धणुसयाइं' अडियां शरीरनी अवगाहना जघन्यथी सातिरेक पांचसो धनुषनी अने उत्कृष्टथी त्रणु गव्यूत (त्रणु गाउ) नी कही छे. अवगाहना ते पडेढा कहेल अवगाहना करतां जेटले के-जे अवगाहना तिर्यग्योनियाणाज्जोनी नागकुमारोनी उत्पत्तिभां पडेढा अने णीले गमभां कही छे. जघन्यथी सातिरेक पांचसो धनुषनी

પશ્ચધનુષ્ણતમિતા, ઉત્કૃષ્ટા તુ ત્રિકોશપમાણા । 'તર્દયગમે ઓગાહણા જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાઝયાઈં' તૃતીયગમે શરીરાવગાહના તુ જઘન્યેન દેશોને દ્વે ગવ્યૂતી, 'ઉવ્કોસેણં તિન્નિ ગાઝયાઈં' ઉત્કૃષ્ટેણ ત્રિકોશપરિમિતા શરીરાવગાહના 'સેસં તં ચેવ' શેષં તદેવ-શરીરાવગાહનાતિરિક્તં સર્વમપિ તદેવ યદેન તિર્યગ્યોનિકાનાં નાગકુમારાવાસે સમુત્પન્નો ગમત્રયે કથિતં તદેવ સર્વમિતિ એતે ઔઘિકાસ્ત્રયો ગમાઃ૩ ।

અથ ચતુર્થપશ્ચપઠમમાન્ દર્શયિતુ-હ- 'સો ચેવ અપ્પણાં' इत्यादि, 'सो चैव अप्पणा जहन्नकालद्विओ जाओ' स एव असंख्यातवर्षाद्युष्कसंज्ञिमनुष्य एवात्मना-स्वय जघन्यस्थितिकः तन् नागकुमारावासे समुत्पन्नो भवेत् यदि तदा

ગઈ હૈ જઘન્ય સે સ્વાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે તીન કોશ કી હોને સે અન્તરવાલી હોતી હૈ તથા- 'તર્દયગમે ઓગાહણા જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાઝયાઈં' તૃતીય ગમ મેં વહ શરીર કી અવગાહના જઘન્ય સે કુછ કમ દો ગવ્યૂતિ પ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે તીન ગવ્યૂતિ પ્રમાણ હૈ । 'સેસં તં ચેવ' હસ પ્રકાર શરીરાવગાહના સે અતિરિક્ત ઔર સબ કથન જૈસા કિ તિર્યગ્યોનિક જીવોં કો નાગકુમારોત્પત્તિ મેં ગમત્રિક મેં કહા ગયા હૈ વૈસા હી હૈ, હસ પ્રકાર સે ઔઘિક આદિ કે તીન ગમોં કો પ્રકટ કરકે અબ સૂત્રકાર ચતુર્થ પંચમ ઔર ષષ્ટ ગમોં કો પ્રકટ કરને કે લિયે 'સો ચેવ અપ્પણા' इत्यादि सूत्र का कथन करते हैं-इसमें उन्होंने यह समझाया है कि वह असंख्यात वर्ष की आयुवाला संज्ञी मनुष्य जो कि जघन्य स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है यदि नागकुमारावास में उत्पन्न होने योग्य है तो उसके भी

અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગાઉની હોવાથી અંતરે વાળી થાય છે. તથા 'તર્દયગમે ઓગાહણા જહન્નેણ દેસૂણાઈં દો ગાઝયાઈં' ત્રીજા ગમમાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી કંઈક ઓછી ગવ્યૂત પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂત પ્રમાણવાળી છે. 'સેસં તં ચેવ' આ રીતે શરીરની અવગાહના કરતાં ષાક્રીનું તમામ કથન જે પ્રમાણે તિર્યગ્ય યોનિવાળા જીવોના નાગકુમારોમાં ઉત્પત્તન થવા સંબંધી પ્રકરણના ત્રણ ગમોમાં કહ્યું છે. તેજ પ્રમાણે છે. આ રીતે ઔઘિક વિગેરેના ત્રણ ગમે પ્રગટ કરીને હવે સૂત્રકાર પાંચમે, અને છઠ્ઠો ગમ પ્રગટ કરવા 'સો ચેવ અપ્પણા' इत्यादि सूत्रनु कथन करे છે-આ સૂત્રપાઠથી તેઓએ એ સમજાવ્યું છે કે-અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો તે સંજ્ઞી મનુષ્ય કે જે જઘન્ય સ્થિતિથી ઉત્પન્ન થયો છે, તેને નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને

‘तस्स तिसु त्रि गमएसु’ तस्य-स्वयं संजातजघन्यकालस्थिकासंख्यातवर्षायुष्क-
संज्ञिमनुष्यस्य नागकुमारावासे उत्पित्तोः, त्रिव्वपि गमेषु ‘जहा तस्स चैव असुर-
कुमारेसु उववज्जमाणस्स’ यथा तस्यैव असुरकुमारावासे उत्पद्यमानस्य, ‘तहेव
निरवसेसं’ तथैव निरवशेषम्, स्वयं जघन्यकालस्थितिकस्य संज्ञिमनुष्यस्यासं-
ख्यातवर्षायुष्कस्य असुरकुमारेषूत्पत्तियोग्यस्य यथा त्रयो गमाः कथिता स्तथा
निरवशेषम् अत्रापि त्रयो गमाः वक्तव्याः, जघन्यस्थितिकासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनु-
ष्यस्य असुरकुमारोत्पत्तिप्रकरणेऽसुरकुमारप्रकरणस्थ तिर्यग्योनिकस्य जघन्यकाले
स्थितिकस्यातिदेशः कृतोऽस्ति, तदनुसारेण इमे त्रयो गमाः इत्थम् तथाहि-
असंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! यो नागकुमारेषूत्पत्तियोग्यो
विद्यते स खलु क्रियत्कालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्येत गौतम ! जघन्येन

तीन गमकों में ‘जहा तस्स चैव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स
तहेव निरवसेसं’ असुरकुमारों में उत्पन्न होने योग्य असंख्यातवर्ष की
आयुवाले संज्ञी मनुष्यों की जैसी वक्तव्यता कहनी चाहिये अर्थात्
जघन्य काल की स्थितिवाले संज्ञी मनुष्य के जो कि असंख्यात काल की
स्थितिवाला है और असुरकुमारों में उत्पत्ति के योग्य है जैसे तीन गम
कहे गये हैं उसी प्रकार वे तीन गम यहां पर भी पूर्ण रूप से कहने
चाहिये, जघन्यकाल की स्थितिवाले असंख्यात वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य
के साथ असुरकुमारोत्पत्ति प्रकरण में असुरकुमार प्रकरणस्थ तिर्यग्यो-
निक का जो कि जघन्य काल की स्थितिवाला है अतिदेश किया गया
है-सो उसके अनुसार ये तीन गम इस प्रकार से हैं-हे भदन्त ! जो
असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य नागकुमारों में उत्पत्ति के योग्य है

योग्य छे, तो तेना पणु त्रणु गमोभां ‘जहा तस्स चैव असुरकुमारेसु उवव-
ज्जमाणस्स तहेव निरवसेसं’ असुरकुमारोभां उत्पन्न थवाने योग्य असंख्यात
वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येना प्रभाणु कथन कहेपुं जेधये. अर्थात्
जघन्य कालनी स्थितिवाणा संज्ञी मनुष्येने के जे असंख्यात कालनी स्थिति-
वाणा छे, अने असुरकुमारोभां उत्पन्न थवाने योग्य छे, ते सभंधमां जे
प्रभाणु त्रणु गमो कहे छे. जेह रीते त्रणु गमो अडियां पणु कही देवा
जेधये. जघन्य कालनी स्थितिवाणा असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी
मनुष्यनी साथे असुरकुमारोना उत्पन्न थवा विषेना प्रकरणभां असुरकुमार
प्रकरणभां कहेल तिर्यग्ये योनिवाणोना के जे जघन्य कालनी स्थितिवाणा छे.
जेवो अतिदेश कर्यो छे. ते अनुसार जे त्रणु गमो आ प्रभाणु छे. हे भगवन्
जे असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्य नाग कुमारोभां उत्पन्न थवाने

દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેષુ ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકપૂર્વકોટિસ્થિતિકેષુ નાગકુમારે-
 વૃત્પચતે તે સ્વલુ ભદન્ત ! જીવા એકસમયેન કિયન્તો નાગકુમારાવાસે
 સમુત્પચન્તે ગૌતમ ! જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કર્ષતઃ સંખ્યાતા
 હ્તે જીવાઃ નાગકુમારાવાસે સમુત્પચન્તે વજ્રઋષભાનારાચસંહનનવન્તઃ, નવરં
 શરીરાવગાહના ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં સાતિરેકાણિ પશ્ચ ધનુઃશતાનિ
 સમચતુરસ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ તેષાં શરીરાણિ, કૃષ્ણનીલકાપોતિકતેજોરૂપા

વહ કિતને કાલ કી સ્થિતિ વાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ?
 હસકે ઉત્તર મેં ઉચ્ચુ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વહ જઘન્ય સે દશ હજાર
 વર્ષ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે
 સાતિરેક પૂર્વકોટિ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
 હે ભદન્ત ! વે જીવ એક સમય મેં કિતને વહાં નાગકુમારાવાસ મેં
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં ગૌતમ સે પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! વે જીવ
 વહાં પર એક સમય મેં જઘન્ય સે એક અથવા દો અથવા ત્રીન ઉત્પન્ન
 હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હૈ । હસ પ્રકાર સે ઉત્પાદ
 પરિમાણ દ્વાર કો પ્રકટ કરકે સંહનનદ્વાર મેં યહ કહા ગયા હૈ કિ
 ઉનકે વજ્રઋષભનારાચ સંહનન હોતા હૈ, શરીરાવગાહના યહાં ત્રીનો
 ગમોં મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણ હોતી હૈ
 હનકે શરીર સમચતુસ્ર સંસ્થાન વાલે હોતે હૈ । કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત

યોગ્ય છે તે તે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય
 છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હે ગૌતમ ! તે જઘન્યથી દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ-
 વાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિની
 સ્થિતિવાળા નાગકુમારોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હે ભગવન્ તે જીવો એક સમ-
 યમાં નાગકુમારાવાસમાં કેટલા ઉત્પન્ન થાય છે ? ગૌતમસ્વામીના આ પ્રશ્નના
 ઉત્તરમાં પ્રશ્ન હલે છે કે—હે ગૌતમ ! એવા જીવો નાગકુમારાવાસમાં એક
 સમયમાં જઘન્યથી એક અથવા બે અથવા ત્રણ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્કૃ-
 ષ્ટથી સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે ઉત્પાત, પરિમાણ દ્વાર પ્રગટ
 કરીને સંહનન દ્વારમાં એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે—તેઓને વજ્ર ઋષભના-
 રાચ સંહનન હોય છે. શરીરની અવગાહના અહિંયાં ત્રણે ગમોમાં જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પાંચસૌ ધનુષ પ્રમાણવાળી હોય છે. તેઓનું શરીર
 'સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળું' હોય છે. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, અને તેનેલેશ્યા એ

आद्याश्चतस्रो लेश्याः भवन्ति । ते जीवा नो सम्पद्गृह्यो न वा मिश्रदृष्टयोऽपितु
मिथ्यादृष्टयः, नो ज्ञानिनस्ते जीवाः किन्तु अज्ञानिनो नियमतो द्वयज्ञानिनो
मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च । मनोवाक्काययोगिनस्ते जीवा भवन्ति । साकाराना-
कारोपयोगिनश्च, आहारभयमैथुनपरिग्रहारूपसंज्ञान्तो भवन्ति । क्रोधमानमाया
लोभारूपकषायइन्तश्च आद्या वेदनाकषायमारणान्तिकसमुद्घाता अपि भवन्ति
समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते । वेदना द्विवधाभपि भवन्ति
सातावेदकश्चासातावेदकाश्च, स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदकाः भवन्ति न तु नपुंसकवेदकाः,
स्थितिर्जघन्येन सातिरेका पूर्वकोटिः, उत्कृष्टतोऽपि सातिरेका पूर्वकोटिः,

और तेज ये आदि की चार लेश्याएँ यहाँ होती हैं । वे जीव सम्पद्गृह्यि
या मिश्रदृष्टि नहीं होते हैं किन्तु मिथ्यादृष्टि होते हैं । ये ज्ञानी न होकर
प्रत्युत मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले नियमतः होते हैं । मनोयोग,
वचनयोग और काययोग इन तीन योग वाले होते हैं । उपयोगद्वार
में ये साकार और अनाकार दोनों प्रकार के उपयोगवाले होते हैं ।
संज्ञाद्वार में ये आहार, भय, मैथुन और परिग्रह इन चार संज्ञाओं
वाले होते हैं । कषायद्वार में इनके क्रोधादि चारों कषायें होते हैं । समु-
द्घात द्वार में आदि के वेदना, कषाय और मारणान्तिक ये तीन समु-
द्घात इनके होते हैं । ये समवहत होकर भी मरते हैं और असमव-
हत होकर भी मरते हैं । सातारूप और असातारूप दोनों प्रकार की
इनको वेदना होती है । ये स्त्रीवेद वाले और पुरुषवेद वाले होते
हैं नपुंसक वेद इनमें नहीं होता है । स्थिति यहाँ जघन्य से सातिरेक

पडेवी चार लेश्याओं अर्द्धी डोय छे. ते एवो सम्पद्गृह्यि अथवा मिश्रदृष्टि
वाणा डोता नथी. परंतु मिथ्या दृष्टिवाणा न डोय छे. तेओ ज्ञानी डोता
नथी परंतु मति अज्ञान अने श्रुत अज्ञान ओ जे अज्ञान वाणा डोय छे.
तेओ मनोयोग, वचनयोग अने काययोग ओ त्रयु प्रकारना योगवाणा डोय
छे. उपयोग द्वारमां तेओ साकार अने अनाकार ओ अन्ने प्रकारना उपयोग
वाणा डोय छे. संज्ञा द्वारमां तेओ आहार, भय, मैथुन, अने परिग्रह ओ
चार प्रकारनी संज्ञावाणा डोय छे. कषाय द्वारमां तेओना क्रोध विगेरे चार
प्रकारना कषायो डोय छे. समुद्घात द्वारमां तेओना वेदना, कषाय अने मार-
णान्तिक ओ त्रयु समुद्घात डोय छे. तेओ समुद्घात करीने पणु
भरे छे. अने समुद्घात कर्था विना पणु भरे छे. तेओने साता अने असाता
ओम अन्ने प्रकारनी वेदना डोय छे तेओ स्त्रीवेद अने पुरुष वेदवाणा डोय
छे. नपुंसक वेदवाणा डोता नथी. अर्द्धि स्थिति जघन्यथी सातिरेक पूर्वको-

અધ્યવસાયાઃ પ્રશસ્તા અપિ અપ્રશસ્તા અપિ । અનુબન્ધો જઘન્યેન ઉત્કર્ષેણ ચ સાતિરેકપૂર્વકોટિ પ્રમિતઃ । કાયસંવેધો ભવાપેક્ષયા ભવદ્વયગ્રહણરૂપઃ, કાલાપેક્ષયા જઘન્યેન સાતિરેકા પૂર્વકોટિર્દશભિર્વર્ષસહસ્રૈરભ્યધિકા, ઉત્કૃષ્ટતઃ સાતિરેકે દ્વે પૂર્વકોટયૌ, એતાવત્કાલપર્યન્તમ્ અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યગતિં નાગકુમાર-ગતિં ચ સેવેત તથા એતાવત્કાલપર્યન્તમેવ મનુષ્યગતૌ નાગકુમારગતૌ ચ ગમ-નાગમને કુર્યાદિતિ પ્રથમો આદિતથ્વતુર્થો ગમઃ ૧ ।

સ એવ જઘન્યસ્થિતિકોઽસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંજ્ઞિમનુષ્યો જઘન્યકાલસ્થિતિક નાગકુમારાવાસે સમુત્પષ્ટેત યદા તદા તસ્યાપિ એવૈવ સર્વા વક્તવ્યતા વાચ્યા શરી-

પૂર્વકોટિરૂપ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે મી સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હોતી હૈ । અધ્યવસાયસ્થાન યહાં પ્રશસ્ત ઓર અપ્રશસ્તરૂપ સે દોનોં પ્રકાર કે મી હોતે હૈં । અનુબન્ધ જઘન્ય સે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ હૈ, કાયસંવેધ ભવ કી અપેક્ષા દો ભવગ્રહણરૂપ હૈ ઓર કાલ કી અપેક્ષા વહ જઘન્ય સે દશ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિરૂપ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે વહ સાતિરેક દો પૂર્વકોટિરૂપ હૈ હસ પ્રકાર વહ અસં-ખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ હસ અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્કસંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ રૂપ ગતિ કા ઓર નાગકુમાર ગતિ કા સેવન કરતા હૈ તથા હતને હી કાલ તક વહ ડસ મનુષ્ય ગતિ મેં ઓર નાગકુમારગતિ મેં ગમનાગમન કરતા હૈ । એસા યહ પ્રથમ મધ્યમત્રિકકા એવં આદિ સે વૌથા ગમ હૈ ।

વહી જઘન્ય સ્થિતિવાલા અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય યદિ

ટિની અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ હોય છે. તેઓનું અધ્ય-વસાય સ્થાન-આત્મ પરિમાણ પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બંને પ્રકારનું હોય છે. અનુબંધ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી સાતિરેક પૂર્વકોટિ પ્રમાણ છે. કાયસંવેધ-ભવની અપેક્ષાથી બે ભવગ્રહણ રૂપ છે. અને કાળની અપેક્ષાથી તે જઘ-ન્યથી દસ હજાર વર્ષ અધિક સાતિરેક પૂર્વકોટિ રૂપ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ તેથી સાતિરેક બે પૂર્વકોટિ રૂપ છે. આ રીતે તે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવ આ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય જીવરૂપ ગતિનું અને નાગકુમારગતિનું સેવન કરે છે. તથા એટલા જ કાળ સુધી તે મનુષ્યગતિમાં અને નાગકુમારગતિમાં ગમનાગમન કરે છે. એ પ્રમાણેનો આ પહેલો મધ્યમત્રિકનો આદિથી ચોથો ગમ કહ્યો છે.

એ અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળો સંજ્ઞી મનુષ્ય જો જઘન્ય-કાળની

रावगाहना जघन्योत्कर्षाभ्यां सातिरेकाणि पञ्च धनुःशतानि, कायसंवेधो यावत् कालादेशेन जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेका पूर्वकोटिर्दशवर्षं सहस्राभ्यधिकेति विशेषः, इति द्वितीय आदितः पञ्चमो गमः २ । स एव जघन्यस्थितिकाऽसख्यातवर्षायुष्क-संज्ञिमनुष्यो यदि उत्कृष्टकालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पद्येत तदा जघन्येन सातिरेकपूर्वकोट्यायुष्केषु नागकुमारावासेषु उत्कृष्टतोऽपि सातिरेकपूर्व-कोट्यायुष्कनागकुमारावासेषु समुत्पद्येत, अत्रापि—अवगाहना—जघन्योत्कृष्टाभ्यां सातिरेकपञ्चधनुःशतप्रमाणैव । शेषा सर्वा—एषैव पूर्वोक्ता सर्वापि वक्तव्यता वक्तव्या भवादेशपर्यन्तमिति । नवरं कालादेशेन—कालापेक्षया जघन्यो-त्कृष्टाभ्यां सातिरेके द्वे पूर्वकोटी, एतावत्कालपर्यन्तं मनुष्यगतिं नागकुमार-गतिं च सेवेत तथा—एतावत्कालपर्यन्तं तद्दशमनुष्यगतौ नागकुमारगतौ च गमना-गमने कुर्यादित्येवं मध्यमत्रिकस्य तृतीयो गमः ३। इत्येवमादितः षड्गमाः

जघन्य काल की स्थितिवाले नागकुमारवास में उत्पन्न होता है तो उसको भी यही समस्त वक्तव्यता कहनी चाहिये, यहाँ शरीरावगाहना जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक पांचसौ धनुष की होती है । तथा कायसंवेध यावत् कालादेशसे जघन्य और उत्कृष्ट दसहजारवर्ष अधिक सातिरेक पूर्वकोटि होता है । इस प्रकार से यह द्वितीय गम है ।

वह जघन्यस्थितिवाला असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञीमनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है यहाँ पर भी अव-गाहना जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक पांचसौ धनुष प्रमाण ही है । बाकी का और सब कथन अवादेश तक पूर्वोक्त जैसा ही है । विशेषता केवल इतनी सी है कि काल की अपेक्षा वह जघन्य और उत्कृष्ट से सातिरेक दो पूर्वकोटितक मनुष्यगति का और नागकुमार गति का सेवन करता है और इतने ही काल तक वह उसमें गमना-गमन करता है ।

स्थितिवाणा नागकुमारावासमां उत्पन्न थाय छे, तो तेना संभ्रधमां पणु आ सधणुं कथन कडेवुं अडिं शरीरनी अवगाहन! जघन्य अने उत्कृष्टथी साति-रेक पांचसो धनुषनी डोय छे. ओ रीते आ भीले गम कही छे.

ओ असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणो संज्ञी मनुष्य जघन्य काणनी स्थितिवाणा नागकुमारोना आवासमां ले उत्पन्न थाय तो ते जघन्य अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटिनी आयुष्यवाणा नागकुमारोमां उत्पन्न थाय छे. अडियां पणु अवगाहना जघन्य अने उत्कृष्टथी सातिरेक पांचसो धनुष प्रमाणनी ज छे. विशेषपणु केवण ओटलुं ज छे के—काणनी अपेक्षाथी जघन्यथी अने उत्कृष्टथी सातिरेक पूर्वकोटि सुधी मनुष्य गतिनुं अने नागकुमारगतिनुं सेवन करे छे, अने ओटला ज काण सुधी ते तेमां गमनागमन करे छे,

भवन्ति ६ । एवं स्वयं संजातजघन्यकालस्थितिकस्य मनुष्यस्य नागकुमारगतौ उत्पादादिकं कथिम् अतः परं स्वयं संजातोत्कृष्टकालस्थितिकस्यापि तस्य नागकुमारगतौ त्रयो गमा भवन्तीत्येतत्प्रदर्शयितुमाह—‘सो चेव’ इत्यादि, ‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ स एव असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यएव आत्मना—स्वयम् उत्कृष्टकालस्थितिको जातस्तदा—‘तस्स वि तिसु वि गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिहयस्स असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स’ तस्यासंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यस्य स्वयं संजातोत्कृष्टकालस्थितिकस्य नागकुमारावासेषु उत्पित्तोः

इस प्रकार से यह मध्यमत्रिकका तीसरागम है ।

इस प्रकार से आदि से लेकर ६ गम होते हैं ।

यहां स्वयं संजातजघन्यकालकी स्थितिवाले नागकुमारगति में उत्पत्तिके उत्पादादि कहा, अब सूत्रकार मनुष्यके स्वयंसंजात उत्कृष्ट स्थितिवाले मनुष्य के नागकुमारगति में तीन गम इस प्रकार कहा हैं ‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ इसमें यह समझाया गया है कि वही असंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्य जो कि उत्कृष्ट काल की स्थिति को लेकर उत्पन्न हुआ है और वह नागकुमारों में उत्पन्न होने योग्य है तो ‘तस्स वि’ उसके भी ‘तिसु वि गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिहयस्स असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स’ तीनों गमकों में असुरकुमारों में उत्पन्न होने योग्य उत्कृष्ट काल की

आ रीते आ मध्यमत्रिकेना त्रीणे गम छे.

आ रीते पडेवेथी लधने अही सुधीना छ गमे थाय छे.

अहियां स्वयं संजात जघन्य कालनी स्थितिवाणा नागकुमार गतिमां उत्पत्तिना उत्पाद विगेरे क्ख्हा. ६

इसे सूत्रकार स्वयं संजात उत्कृष्ट स्थितिवाणा मनुष्यना नागकुमार-गतिमां नीचे प्रमाणेना त्रेषु गमे थाय छे. ते अतावे छे. ‘सो चेव अप्पणा उक्कोसकालट्टिहओ जाओ’ आ प्रमाणे सूत्रपाठ सूत्रकारे क्खो छे आ सूत्रपठ्थी अे समणायुं छे के-ते असंख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी पंचेन्द्रिय मनुष्य के जे उत्कृष्ट कालनी स्थितिथी उत्पन्न थयो छे, अने ते नागकुमारोमां उत्पन्न थवाने योग्य छे, तो ते संबंधमां पण ‘तिसु वि गमएसु जहा तस्स चेव उक्कोसकालट्टिहयस्स’ त्रेषु गमेमां असुरकु-मारोमां उत्पन्न थवाने योग्य उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा असंख्यात वर्षानी

ત્રિશ્વપિ ગમકેષુ તસ્યૈવાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કલંજિમનુષ્યસ્ય ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસ્ય અસુરકુમારેષુ સમુત્પન્નમાનસ્ય યથા ત્રયો ગમા ભવન્તિ તથાઽત્રાપિ ત્રયો ગમા વેદિતવ્યાઃ, અસુરકુમારે સમુત્પન્નમાનસ્ય સ્વયં સંજાતોત્કૃષ્ટસ્થિતિકમનુષ્યસ્ય ચરમાસ્ત્રયો ગમાઃ યથા કથિતા સ્તથૈવ ઇદાપિ । ‘નવરં નાગકુમારદ્વિદં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ નવરં નાગકુમારસ્થિતિ સંવેધં ચ જાનીયાત્ સ્થિતિસંવેધૌ નાગકુમારસ્ય વક્તવ્યૌ, ‘સેસં તં ચેવ’ શેષં—સ્થિતિશાયસંવેધાતિરિક્તં સર્વમપિ તદેવપૂર્વોક્તમેવાત્ર સ્વયં સંજાતોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસ્ય નાગકુમારે ઉત્પાદાદિકં જ્ઞાતવ્યમ્ નવરમ્, શરીરાવગાહના—ત્રિશ્વપિ ગમકેષુ જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં ત્રીણિ ગવ્યૂતાનિ—ગવ્યૂતત્રય પ્રમાણેતિ તથા નાગકુમારાણાં સ્થિતિ સંવેધં ચ વદેદિતિ ચરમત્રિકસ્ય પ્રથમઃ આદિતઃ સપ્તમો ગમઃ ૭ । સ્વયં સંજાતોત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકસ્ય જઘન્યકાલસ્થિતિ-

સ્થિતિવાલે સંજ્ઞી અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક મનુષ્ય કી જૈસી વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે, તાત્પર્ય યહી હૈ કિ અસુરકુમારોં મેં ઉત્પન્ન હોને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટકાલ કી સ્થિતિવાલે અસંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક સંજ્ઞી મનુષ્ય કે જૈસે અન્તિત્ર ત્રીન ગમ પ્રકટ કિયે ગયે હૈં વૈસે હી વે ત્રીન ગમ યહાં પર ‘ત્રી પ્રકટ કરનાચાહિયે, ‘નવરં નાગકુમારદ્વિદં સંવેહં ચ જાણેજ્જા’ પરન્તુ નાગકુમાર કી સ્થિતિ ઓર સંવેધ યહાં પર કહના ચાહિયે ‘સેસં તં ચેવ’ સ્થિતિ ઓર કાય સંવેધ કે અતિરિક્ત ઓર સવ પૂર્વોક્તહી વહ યહાં સ્વયંસંજાત ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે મનુષ્યકા નાગકુમાર મેં ઉત્પાદાદિ કો જાનના ચાહિયે, યહાં ત્રીનોં ગમોં મેં શરીરાવગાહના જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યૂતિપ્રમાણ હૈ ।

ऐसा यह अन्तिमत्रिक का प्रथम आदिसे सप्तम गम है ७ ।

આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્ય સંખ્યામાં જે પ્રમાણે કથન કર્યું છે, તે પ્રમાણેનું કથન અહિયાં કહેવા નોંધવું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અસુરકુમારોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી મનુષ્યના સંખ્યાના છેલ્લા ત્રણ ગમે જે પ્રમાણે પ્રગટ કર્યા છે તે પ્રમાણે તે ત્રણ ગમે અહિયાં પણ કહેવું નોંધવું. ‘નવરં નાગકુમારદ્વિદં સંવેધં ચ જાણેજ્જા’ પરંતુ નાગકુમારની સ્થિતિ અને સંવેધ અહિયાં કહેવા નોંધવું. ‘સેસં તં ચેવ’ સ્થિતિ અને કાયસંવેધ શિવાય બીજી તમામ કથન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યના નાગકુમારોમાં ઉત્પાદ વિગેરેના કથન પ્રમાણેજ સમજવું. અહિયાં ત્રણ ગમેમાં શરીરની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યૂતિ (ગાઉ) પ્રમાણ છે. એ રીતનો આ છેલ્લા ત્રિકનો પહેલો અને આદિથી સાતમો ગમ છે. ૭

કનાગકુમારાવાસે સમુત્પાદાદિરસુરકુમારવદેવ વિજ્ઞેયઃ । અવગાહના જઘન્યોત્કૃષ્ટા-
સ્થાં ત્રિગવ્યુતિપ્રમાણા, નાગકુમારસ્થિતિ સંવેધં ચ વદેદિતિ ચરમત્રિકરય દ્વિતીયઃ
આદિતોઽષ્ટમો ગમઃ ૮ । સ્વયમુત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાસંખ્યાતવર્ષાયુષ્કસંક્ષિમનુ-
ષ્યસ્ય ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકનાગકુમારાવાસે સમુત્પાદાદિરસુરકુમારવદેવ, અવ-
ગાહના સેવ-ત્રિગવ્યુતિ પ્રમાણા જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટતથ નાગકુમારાણાં સ્થિતિ સંવેધં
ચ વદેદિતિ ચરમત્રિકસ્ય તૃતીય આદિતો નવમો ગમઃ ૯ ।

તથા જો મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલા હૈ ઓર વહ જઘન્ય-
કાલ કી સ્થિતિવાલે નાગકુમારાવાસ મેં ઉત્પન્ન હોને કે યોગ્ય હૈ તો
ઉસકા ઉત્પાદ આદિ કા કથન અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કથિત ઉત્પાદ
આદિ કે જૈસા હી જાનના ચાહિયે, યહાં પર ઓ શરીરાધગાહના જઘ-
ન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યુતિ પ્રમાણ હૈ, યહાં સ્થિતિ ઓર સંવેધ
નાગકુમાર કે કથન કે અનુસાર જાહના ચાહિયે ।

એસા યહ અન્તિમ દ્વિતીય ત્રિકકા આદિ સે અષ્ટમ ગમ હૈ । ૮

તથા-જિસકી સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ હૈ એસે અસંખ્યાતવર્ષાયુષ્ક સંક્ષી
મનુષ્ય કે ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે નાગકુમાર મેં ઉત્પાદ આદિ
ઓ અસુરકુમાર કે પ્રકરણ મેં કથિત ઉત્પાદ આદિ કે જૈસે કહના
ચાહિયે, યહાં પર ઓ અવગાહના જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ત્રીન ગવ્યુતિ
પ્રમાણ જાનના । કિન્તુ સ્થિતિ ઓર સંવેધ નાગકુમારકા યહાં
કહના ચાહિયે,

હસ પ્રકાર સે યહ અન્તિમ ત્રિક કા ત્રીસરા આદિસે નૌવાં ગમ હૈ ૯ ।

જે મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળો છે. અને તે જઘન્ય કાળની
સ્થિતિવાળા નાગકુમારાવાસમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તો તે સંબંધનુ
ઉત્પાદ વિગેરે કથન અસુરકુમાર પ્રકરણમાં કહેલ ઉત્પાદ વિગેરેની જેમજ
સમજવું અહિયાં શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યુતિ
(ત્રણ ગાઉ) પ્રમાણ છે. અહિં સ્થિતિ અને સંવેધ નાગકુમારમાં કહ્યા પ્રમાણે
કહેવા નેઈએ. એ પ્રમાણે આ છેલ્લા ત્રિકનો ખીલે આદિથી આ આઠમો
ગમ છે. ૮

જેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા સંક્ષી
મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટકાળની સ્થિતિવાળા નાગકુમારમાં ઉત્પાદ વિગેરે પણ અસુર-
કુમારના પ્રકરણમાં કહેલ ઉત્પાદ વિગેરેની જેમ કહી લેવા. અહિયાં પણ અવ-
ગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ ગવ્યુતિ (ત્રણ ગાઉ) પ્રમાણ સમજવી. પરંતુ
સ્થિતિ અને સંવેધ નાગકુમારના જે પ્રમાણે કહ્યા છે તે રીતે અહિયાં કહેવા
નેઈએ, એ રીતે આ છેલ્લા ત્રિકનો ત્રીજો પહેલેથી નવમો ગમ કહ્યો છે. ૩-૬

असंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य नागकुमारावासे जीवानां यथा
-उत्पादादिकं भवतीत्येतत् प्रदर्श्य संख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यापि
यथा-नागकुमारावासे समुत्पादादिकं भवेदिति तत्प्रदर्शयितुमाह-‘जइ संखेज्जवा-
साउय’ इत्यादि, ‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’ यदि संख्या-
तवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते तदा किं ‘पज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि
मणुस्सेहितो उववज्जंति अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो उववज्जंति’
किं पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते, अथवा अपर्याप्तसंख्यातवर्षा
युष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते इति प्रश्ना । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि,

इस प्रकार से ये तीन गम उत्कृष्ट काल की स्थितिवाले मनुष्य को
लेकर जो कि नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य है उनके होते हैं ९।

इस पूर्वोक्त कथन से असंख्यात वर्ष की आयुवाले संज्ञी पञ्चेन्द्रिय
मनुष्यों से आकरके नागकुमारावास में जीवों का जिस प्रकार से उत्पाद
आदि होता है यह सब प्रकट करके अब संख्यात वर्ष की आयुवाले
संज्ञी मनुष्यों से आकर के जीवों का नागकुमारावास में उत्पाद आदि
प्रकट करने के लिये कहते हैं-‘जइ संखेज्जवासा उय सन्नि मणुस्सेहितो
उववज्जंति’-इसमें गौतम प्रभु से ऐसा पूछते-हैं कि यदि संख्यात
वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों से आकरके वे नागकुमार उत्पन्न होते हैं-तो
क्या वे पर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों से आकरके उत्पन्न होते
हैं या अपर्याप्त संख्यात वर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों आकर के उत्पन्न होते

आ रीते आ त्रणु गमे उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा मनुष्यना
संभंधमां के ने उत्कृष्ट स्थितिवाणा नागकुमारेमां उत्पन्न थवाने थोय्य
छे तेना संभंधमां क्ख्हा छे. ८

आ रीते आ पूर्वोक्त कथनथी असंख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी
पञ्चेन्द्रिय मनुष्येथी आवीने ने रीते नागकुमारावासमां लोवेना उत्पाद
विगेरे थाय छे ते तभाम कथन प्रकट करीने लोवे संख्यात वर्षनी आयुष्य
वाणा संज्ञी मनुष्येमांथी आवीने लोवेना नागकुमारावासमां उत्पात विगेरे
थताववा भाटे सूत्रकार सूत्र कडे छे.-‘जइ संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहितो
उववज्जंति’ आ सूत्रपाठथी गौतमस्वामी प्रभुने जेणुं पूछे छे के-जे संख्यात
वर्षनी आयुष्यवाणे। संज्ञीमनुष्येमांथी आवीने ते नागकुमारमा उत्पन्न थाय
छे तो शुं तेआ पर्याप्त संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्येमांथी
आवीने उत्पन्न थाय छे, के अपर्याप्त संख्यात वर्षनी आयुष्यवाणा संज्ञी
मनुष्येमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? गौतमस्वामीना आ प्रश्ननुं समाधान

‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंती उववज्जंति’ पर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते ‘नो अपञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंती उववज्जंति’ नो-नैव अपर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्योत्पद्यन्ते नागकुसारावासे इति । ‘पञ्जत्त संखेज्जवासाउयसन्निमणुस्से णं भंते !’ पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यः खलु भदन्त ! ‘जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए’ यो भव्यो नागकुमारेषूत्पत्तुम् ‘से णं भंते ! स खलु भदन्त ! ‘केवइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा’ कियत्कालस्थितिकनागकुमारेषूत्पद्येत हे भदन्त ! पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कसंज्ञिमनुष्यो यो नागकुमारावासेषु समुत्पत्ति योग्यो विद्यते स कियत्कालस्थितिकनागकुमारावासे समुत्पद्यते इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा’ इत्यादि, ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहन्नेणं दसवास-

हैं ? इस गौतम के प्रश्न का समाधान करने के लिये प्रभु उनसे ऐसा कहते हैं-‘गोयमा ! पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्निमणुस्सेहिंती उववज्जंति’ हे गौतम ! वे पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों से आकर के ही उत्पन्न होते हैं । ‘नो अपञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि मणु०’ किन्तु अपर्याप्तसंख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्यों से आकरके वे उत्पन्न नहीं होते हैं । अब इस पर पुनः गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि०’ हे भदन्त ! यदि पर्याप्त संख्यातवर्षायुष्क संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए नागकुमारेसु उववज्जित्तए’ जो नागकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य हैं ‘से णं भंते । केवइयकालट्ठिएसु उववज्जेज्जा’ तो वह कितने काल की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं ‘गोयमा !’ हे गौतम !

कथा भाटे प्रभु तेओने ओबुं उडे छे के-‘गोयमा ! पञ्जत्तसंखेज्जवासाउयसन्नि मणुस्सेहिंती उववज्जंति’ हे गौतम ! तेओ पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यावाणा संज्ञी मनुष्योभांथी आवीने ज उत्पन्न थाय छे. ‘नो अपञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्निमणु०’ अपर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणा संज्ञी मनुष्योभांथी आवीने तेओ उत्पन्न थता नथी. इरीथी आ संभंधमां गौतमस्वामी प्रभुने पूछे छे के-‘पञ्जत्तसंखेज्जवासाउय सन्नि०’ हे भगवन् जे पर्याप्त संख्यात वर्षानी आयुष्यवाणे। संज्ञी मनुष्य ‘जे भविए नागकुमारेसु उव०’ नागकुमारेमां उत्पन्न थावाने योग्य छे. ‘से णं भंते ! केवइय कालट्ठिएसु. उवव०’ तो ते केट्ठा काणनी स्थितिवाणा नागकुमारेमां उत्पन्न थाय छे ? आ प्रश्नना उत्तरमां प्रभु गौतमस्वामीने उडे छे के-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहन्ने णं

सहस्रद्विइएसु' जघन्येन दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नागकुमारेषु 'उक्कोसेण देसूण दो पलिओमद्विइएसु' उत्कर्षेण देशोनद्विइएसोपमस्थितिकेषु नागकुमारेषु 'उववज्जन्ति' उत्पद्यन्ते हे गौतम ! जघन्यतो दशवर्षसहस्रस्थितिकेषु नागकुमारेषु तथोत्कृष्टतो देशोन द्विपल्योपमस्थितिकेषु नागकुमारेषु पर्याप्त संख्येयवर्षायुष्क संज्ञिमनुष्याः नागकुमारेषूत्पत्तियोग्याः समुत्पद्यन्ते इति भावः । 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स सच्चेव लद्धी निरवसेसा नवसु गमएसु' एवं यथैव असुरकुमारे-षूत्पद्यमानस्य संख्यतवर्षायुष्कमनुष्यस्य सैव लब्धिर्निरवशेषा नवसु गमकेषु भणितव्या, तत्र चासुरकुमारप्रकरणे रत्नप्रभाप्रकरणस्यातिदेशः कृत इति रत्नप्रभा-प्रकरणं विलोकनीयम् । अवगाहना जघन्येनाऽङ्गुलपृथक्त्वप्रमाणा, उत्कृष्टेन पञ्च धनुःशतप्रमाणा । 'नवरं णागकुमारद्विइं संवेहं च जाणेज्जा०' नवरं नागकुमार

'जहन्नेणं दसवाससहस्रद्विइएसु०' वह जघन्य से दश हजार वर्ष की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है और 'उक्कोसेण' उत्कृष्ट से 'देसूण दो पलिओवम०' वह कुछ कम दो पल्योपम की स्थितिवाले नागकुमारों में उत्पन्न होता है, 'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स सच्चेव लद्धी निरवसेसा नवसु गमएसु' इस प्रकार से जैसी वक्तव्यता असुरकुमारों में उत्पन्न होने के योग्य संख्यात वर्षायुष्क मनुष्य के सम्बन्ध में कही गई है वैसी ही वक्तव्यता यहाँ पर नौ गमकों में कहनी चाहिये, असुरकुमार प्रकरण में रत्नप्रभा प्रकरण का अतिदेश किया गया है, इसलिये रत्नप्रभा प्रकरण इसके लिये देखना चाहिये, यहाँ अवगाहना जघन्य से अंगुलपृथक्त्व और उत्कृष्ट से पांचसौ धनुष प्रमाणा है, 'नवरं णागकुमारद्विइं संवेहं च जाणेज्जा०' इस प्रकरण में नागकुमार की स्थिति और उनका काय

दसवाससहस्रद्विइएसु०' ते जघन्यथी एस डणर वर्षानी स्थितिवाणा नागकु-
मारेभां उत्पन्न थाय छे अने 'उक्कोसेण' उत्कृष्टथी 'देसूण दो पलिओवम०'
ते कंठक ओछा जे पल्योपमनी स्थितिवाणा नागकुमारेभां उत्पन्न थाय छे.
'एवं जहेव असुरकुमारेसु उववज्जमाणस्स सच्चेव लद्धी निरवसेसा नवसु गम-
एसु' आ रीते असुरकुमारेभां उत्पन्न थवाने योग्य मनुष्यता स'अ'धमां जे
रीते कथन कथुं छे, ओज् रीतनुं कथन अडियां नवे गमे भां कडेपुं जेधजे.
असुरकुमार प्रकरणभां रत्नप्रभा प्रकरणेना अतिदेश (अलाभणु) कही छे.
जेथी आ कथन भाटे रत्नप्रभा प्रकरण जेध लेपुं जेधजे. अर्थात् रत्नप्रभाना
ते प्रकरण अनुसारनुं कथन अडिं सभज्जपुं. अडिं अवगाहना जघन्यथी
अने उत्कृष्टथी त्रणु गण्युति (त्रणु गाठ) प्रभाणु छे. 'नवरं णागकुमारद्विइं'

स्थिति संवेधं च जानीयात्—वदेदिति । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति, हे भदन्त नागकुरावासे पर्याप्तादिसंज्ञिमनुष्येभ्य आगत्यो-
त्पितृणां जीवानां विषये यद् देवानुप्रियेण कथितं तत्सर्वमेवमेव—सर्वथा सत्यमेव
आप्तवाक्यस्य सत्यत्वादिति एवं क्रमेण कथयित्वा गौतमो भगवन्तं वन्दते नमस्यति
वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरतीति भावः ॥सू० १॥

इति श्री विश्वत्रिख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषितबालब्रह्मचारि 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालत्रिविरचितायां श्री "भगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका
ख्यायां व्याख्यायां चतुर्विंशतिशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥२४-३॥

संवेध कहना चाहिये । 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आप
देवानुप्रिय ने जो यह नागकुमारावास में पर्याप्त आदि संज्ञी मनुष्यों से
आकरके उत्पन्न होने के योग्य जीवों के विषय में कहा है वह सब
सर्वथा सत्य ही है क्योंकि आप वाक्य जो होते हैं वे सर्व प्रकार से
सत्यता से ओतप्रोत ही होते हैं । इस क्रम से कहकर गौतम ने
भगवान् को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर
फिर वे संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थान
पर विराजमान हो गये । १।

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"भगवतीसूत्र" की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवें शतक का
तृतीय उद्देश समाप्त ॥२४-३॥

संवेधं च जाणेज्जा०' आ प्रथमेषु भां नागकुमारनी स्थिति अने तेने। कायस वेध
कडेवे। लेधये. 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे लगवन् आप देवानुप्रिये ने आ
नागकुमारावासभां पर्याप्त विगेरे संज्ञी मनुष्येभांथी आवीने उत्पन्न थवाने
योग्य एवेना संबंधभां कहुं छे, ते तभाम कथन सर्वथा सत्य छे. केमके
ने आप्त वथने। उःय छे ते दरेक प्रकारे सत्यताथी ओतप्रोत न डाय
छे. आ प्रभाण्णे कहीने गौतमस्वामींछे लगवानने वंदना करी अने नमस्कार
कर्या वंदना नमस्कार करीने ते पछी तेओ संयम अने तपथी आत्माने
भावित करता थका पोताने स्थाने विराजमान थया. ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मद्विवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत "भगवतीसूत्र"नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवा शतकेने त्रीजे उद्देशे समाप्त ॥२४-३॥

चतुर्थाधिकदशान्ता उद्देशः

तृतीयोद्देशके नागकुमारावासे उत्पित्मूनां जीवानाम् उत्पादादिकं विचिन्त्य चतुर्थाधिकदशान्तोद्देशकेषु सुवर्णकुमारादीनामुत्पादादि विचिन्तयितुम्, चतुर्थाद्युद्देशकाः प्रारभ्यन्ते, तदनेन संबन्धेन आयातचतुर्थाद्युद्देशकानामिदं सूत्रम् 'अवसेसा' इत्यादि,

मूलम्—अवसेसा सुवन्नकुमाराई जाव थणियकुमारा एए अट्ट वि उद्देसगा जहेव नागकुमारा तहेव निरवसेसा भाणियव्वा । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥सू० ॥

अउवीसइमे सए चउत्थाई एगारस उद्देसा समत्ता ॥२४-४-११॥

छाया—अवशेषाः सुवर्णकुमारादिकाः यावत्स्तनितकुमाराः एते अष्टापि उद्देशकाः यथैव नागकुमारा स्तथैव निरवशेषा भणितव्याः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० १ ।

शतक चौबीस उद्देश ४-११

तृतीय उद्देश में नागकुमारावास में उत्पन्न होने योग्य जीवों के उत्पाद आदि का विचार करके अब सूत्रकार चतुर्थ उद्देश से लेकर ११ वें उद्देश तक सुवर्णकुमार आदिकों के उत्पाद आदि का विचार करने के लिये चतुर्थ आदि उद्देशकों को प्रारम्भ करते हैं, इसी सम्बन्ध से आए हुये चतुर्थ आदि उद्देशकों का यह 'अवसेसा' आदि प्रारम्भक सूत्र है—
अवसेसा सुवन्नकुमाराई जाव थणियकुमारा—इत्यादि १—

शेथा उद्देशाथी ११ अगीयारमां उद्देशानो प्रारंल—

श्रीम उद्देशाभां नागकुमारावासभां उत्पन्न थवाने योग्य लुवोना उत्पाद विगेरेना विचार करीने हवे सूत्रकार आ शेथा उद्देशाथी लधने ११ अगीयारमा उद्देशा सुधी सुवर्णकुमार विगेरेना उत्पाद विगेरेना विचार करवा भाटे शेथा विगेरे उद्देशाओना प्रारंल करे छे.—आ संणधथी आवेल शेथा विगेरे उद्देशाओने प्रारंल करवा भाटे तेओ नीचे प्रभाणे सूत्रपाठ कडे छे—
'अवसेसा सुवन्नकुमाराई जाव थणियकुमारा' इत्यादि

टीका—निम्नद्वयारुयातशिदम् प्रकरण ॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरु-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानमर्दक-श्रीशाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर
पूज्य श्री घासीलालत्रतिविरचितायां श्री
“भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां
व्याख्यायाम् चतुर्विंशतिशतकस्य
चतुर्थाधिकदशान्ता उद्देशः
समाप्ताः ॥२४-११॥

सुवर्ण कुमार से लेकर स्तनिनकुमार तक के बाकी के आठ उद्देशक नागकुमार के जैसे ही कहना चाहिये। 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! अपने जैसा कहाँ है वह आस वाक्य होने से सर्वथा सत्य ही है २ इस क्रम से कहकर गौतम ने भगवान् को वन्दना की और नमस्कार किया, वन्दना नमस्कार कर फिर वे संयम और तप से आत्मा को भाविन करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये सू१।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेय चन्द्रिका व्याख्याके चौबीसवे शतकका
चतुर्थ उद्देशक से लेकर ग्यारहवां उद्देशक समाप्त २४-११

सुवर्णकुमारथी लधने स्तनिनकुमार सुधीना भाडीना आठ उद्देशाओ
नागकुमारना कथन प्रभाणु कथन कडी देवु 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे
भगवन् आपदेवानु प्रिये जे प्रभाणु कहुं छे, ते आस वाक्य होवाथी सर्वथा
सत्य ज छे. हे भगवन् आपनुं कथन सर्वथा सत्य छे. आ प्रभाणु कडीने
गौतमस्वामीओ भगवानने वंदना करी अने नमस्कार कर्या. वंदना नमस्कार
करीने ते पछी तेओ संयम अने तपथी पोताना आत्माने लावित करता
थका पोताना स्थाना पर बिराजमान थया ॥सू. १॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकरपूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना चौबीसवा शतकना चौथा उद्देशाथी ११ अगीयारमां
सुधीना आठे उद्देशाओ समाप्त ॥२४-थी११॥

श्री
भगवतीसूत्र भा. १४ का शुद्धिपत्र

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
त्रचप्पुट्टिका	त्रिचप्पुट्टिका	८९	- १२
श० २० उ० ९ में जहां जहां अवधिज्ञान है वहां श्रुतज्ञान समझे			
अवधिज्ञान	श्रुतज्ञान	१०३	- ४
षक्	षट्क	१६२	- ८
पठ	पाठ	२०१	- ३
गमनमां	गमकमां	४०२	- १
नागकुमाराणां वदेत	नागकुमाराणां वदेव	६३८	- १

